بسم الله الرحمن الرحیم

فهرست کتاب هفت اقلیم

معلوم و مفهوم میشود بسبب این فهرست که اقالیم سبعه و بلاد و ولایاتی که در تحت هر اقلیم مذکور شده و اسامی بعضی از پادشاهان و احوالات جمعی از اولیا و فضلا و مشایخ و حکما و شعرا و ندما که ولد و منشا ایشان از چه شهر و چه ولایت بوده و هر بلد و ولایتی منسوب بکدام اقلیم از اقالیم است عبارت از علامات ارقام هندسه که در تحت اسامی هر یک مرقوم و در اوراق کتاب [illegible] اعداد نوشته شده بدون زحمتی ظاهر میشود که احوال یکان یکان در کدام ورق از اوراق کتاب مسطور است

ابو عمرو الشیبی ٣١ ابو یوسف یعقوب بن ابراهیم ٣١ ابو محمد سلیمان بن مهران الاعمش ٣١
ابو علی حسن المعروف بابن زیاد ٣١ عبد الرحمن بن حسن المشهور با ابو الفرج ابن جوزی ٣١ مسلم معاذ ٣١
ابو الحسن علی ابن حمزه کسایی ٣١ ابو ذکریا یحیی ابن زیاد المعروف بالفراء ٣١ ابو عماره حمزه بن ٣٢
حبیب التیمی ٣٢ ابو عبد الله شریک ٣٢ ابو المنذر هشام بن عروه ٣٢ متنبی الشاعر ٣٢
العبد الاجل العالم برهان الملة والدین محمد بن عبد النور ٣٢ نجف اشرف ٣٢
سید محمد عتابی ٣٢ تستر من رئی المشهور بسامره ٣٣ ضیا النساج ٣٣ مداین ٣٣
خواجه حسن بصری ٣٥ شیخ حبیب عجمی ٣٥ مالک دینار ٣٥ بابل بصره ٣٤
عتبة ابن الغلام ٣٥ رابعه العدویه ٣٥ حارث بن اسد المحاسبی ٣٦ ابو الحسن الجهری ٣٦
ابو سعید مهلب بن ابی صفره ٣٦ یزید بن مهلب ٣٦ ابو بکر محمد ابن سیرین ٣٧ یحیی بن ٣٧
عمر العدوانی النحوی ٣٨ ابو عبد الله مالک ابن انس ٣٧ خلیل بن احمد ٣٨ ابو فید مورج ٣٨
بن عمر سدوسی ایاس بن معاویه ٣٨ ابو محمد یحیی بن مبارک المعروف بالیزیدی ٣٨
ابو علی محمد ابن یحیی النحوی المعروف بقطرب ٣٨ ابو الحسن نضیر بن شمیل المازنی ٣٨ ابو بکر محمد ٣٨
بن حسن درید ٣٩ ابو عبیده نحوی ٣٨ ابو العینا محمد ابن القاسم ٣٩ ابو محمد قاسم بن ٣٩
علی حرامی حریری ٣٩ عباس بن عبد العظیم ٣٩ معمر بن راشد الازدی ٣٩ ابو عمرو بن علا ٣٩
ابو النضر سعید بن ابی عروة العدوی ٣٩ ابو سعید القطان ٣٩ ابو الادیان ٣٩ ابو الحسن الصبحی ٣٩
احمد بن وهب ٣٩ ابو عبد الله سالمی ٣٩ ابو نصر محمد ابن حسن ٣٩ ابو دلف قاسم بن عیسی العجلی ٣٩
ابو یعقوب السوسی ٤٠ یزد ٣٩ خطیر الملک ابو منصور امیر شمس الدین ابله ٤٠
و ولد ارشدش امیر رکن الدین ٤١ سید غیاث الدین علی ٤١ صفی الدین امیر ... الدین ٤١
سید جلال عضد ٤١ مولانا شرف الدین علی ٤١ قاضی جمال الدین میر حسین ٤١ امیر نظام الدین ٤٢
عبد الباقی سید نعیم الدین نعمت الله ثانی ٤٢ امیر غیاث الدین محمد میر میران ٤٢
شاه غیاث الدین عبد العلی ٤٢ مولانا شرف الدین علی یافقی ٤٢ مولانا عبد الله ٤٢
مولانا محمد شرفی ٤٣ مولانا محمد ٤٣ کسوتی ٤٣ شرفی ٤٣ مولانا مومن حسین ٤٣ مولانا وحشی ٤٣
خواجه غیاث الدین نقشبند ٤٤ مولانا شمس ٤٣ مولانا الهی ٤٤ امیر محمد باقر ٤٤ عشرتی ٤٤
الفتی ٤٤ نجدی ٤٤ مولانا غیبی ٤٤ مولانا ثانی ٤٤ مولانا حسن علی ٤٤ محمد ... ٤٤
طبس کیلک ٤٤ شمس الدین محمد بن عبد الکریم ٤٤ امیر کمال الدین حسین ٤٥ ابرقوه ٤٥

نجف اشرف ٣٢
تستر من رئی المشهور بسامره ٣٣ مداین ٣٣
بابل بصره ٣٤ ٣٤
یزد ٣٩ ابله ٤٠
طبس کیلک ٤٤ ابرقوه ٤٥

مولانا عبدی ٤٥ داراب جرد ٤٥ مولانا عالمی ٤٥ ایج ٤٥ قاضی عضد الدین عبد الرحمن ٤٥
بن رکن الدین ٤٦ عارف ٤٦ نیریز ٤٦ مولانا بابلی ٤٦ اصطخر ٤٦
عبد الرحیم ٤٧ بیضا ٤٧ حسین منصور حلاج ٤٧ شیخ ابو اسحق ابراهیم بن شهریار ٤٧
قاضی ناصر الدین ٤٧ کازرون ٤٧ خواجه امین الدین ٤٨ شیخ الدین ٤٨ شیخ سعد الدین
محمد ٤٨ مولانا جلال الدین محمد دوانی ٤٨ شیراز ٤٨ شیخ ابو الحسن ٤٩ ابو العباس ٤٩
احمد بن یحیی ٤٩ بندار بن الحسین ٤٩ شیخ عبد الله خفیف ٤٩ شیخ مومن ٤٩ ابو محمد ٤٩
بن ابی النصیر البقلی المشهور بشیخ روزبهان ٤٩ شیخ ابو بکر طمستانی ٤٩ شیخ نجیب الدین علی بن ٤٩
بزغش ٤٩ ظهیر الدین عبد الرحمن بن علی بن بزغش ٤٩ شیخ عبد الله باکو ٤٩ ابن مقله ٥٠
ابو الفتح منصور بن ابراسب ٥٠ احمد بن عبد الصمد ٥٠ عبد الحمید بن احمد بن عبد الصمد
مظفر الدین بن عبد الحمید ٥٠ الصاحب الکبیر قوام الملک نظام الدین هبة الله ٥٠ ابو القیام ٥١
مسلم بن محمود ٥٢ تاج الدین ٥١ خواجه قیام الدین ٥١ خواجه غیاث الدین ٥١ ضیاء الدین
رفیع مرزبان ٥٢ بدر الدین ٥٢ شیخ شرف الدین مصلح بن عبد الله السعدی ٥٢
خواجه مجد الدین همکر ٥٤ فرید فارسی ٥٥ ناصر بجه ٥٥ زکی ٥٥ مولانا قطب الدین علی ٥٥
قطب محیی ٥٥ فضل الله وصاف ٥٥ ابن نصوح ٥٥ خواجه حافظ ٥٥
ابو اسحق حلاج ٥٦ سعد گل ٥٦ امیر صدر الدین محمد ٥٦ امیر غیاث الدین منصور ٥٦
مولانا شمس الدین علی المشهور بفارسی ٥٧ مولانا نظام الدین ابو یزید ٥٧
مولانا شرف الدین علی شیفتکی ٥٧ امیر سید اصیل الدین عبد الله ٥٧ امیر جمال الدین عطاء الله ٥٧
خواجه جمال الدین محمود ٥٧ مولانا لسانی ٥٧ بابا فغانی ٥٧ مولانا اهلی ٥٨
مولانا یاری ٥٩ کمال ابن غیاث ٥٩ مولانا معینی ٥٩ مولانا مانی ٥٩ ملک قاسم ٥٩
نقاش ٥٩ امیر سید شریف الدین علی ٥٩ امیر سید شریف باقی ٥٩ میرزا امیر ٦٠
امیر معین الدین اشرف ٦٠ امیر محب الدین حبیب الله ٦٠ شاه وجیه الدین خلیل الله ٦٠
امیر شرف الدین ابراهیم ٦٠ شاه حیدر ٦٠ امیر سلطان ابراهیم ٦٠ امیر مرتضی شریفی ٦٠
شاه ابو محمد ٦٠ مولانا میرزا جان ٦٠ میر فتح الله ٦٠ میر تقی الدین نسابه ٦١
حکیم عماد الدین محمود ٦١ حکیم کمال الدین ٦١ میرزا محمد حکیم ٦١ قاسم بیک ٦١
شاه منصور ٦١ عبدی بیک ٦١ خواجه شیخ محمد ٦١ خواجگی شریف ٦١

داراب جرد ٤٥ ایج ٤٥
نیریز ٤٦ اصطخر ٤٦
کازرون ٤٧ بیضا ٤٧
شیراز ٤٨

مولانا عرفی ۶۱ امیر فارغی ۶۳ میر علی اصغر ۶۳ مولانا درویش حسین سالک ۶۳
مولانا قیدی ۶۳ عنایت الله ۶۴ مولانا غیرتی ۶۴ قدری ۶۴ مسلمی ۶۴
مکتبی ۶۴ صحیفی ۶۴ اسیری ۶۴ ارشد ۶۴ ملهمی ۶۴ ایزدی ۶۴ داعی ۶۴
فتحی ۶۵ بخالی ۶۵ همدمی ۶۵ پرتوی ۶۵ لار ۶۵ ابراهیم خان ۶۶
مولانا کمال الدین حسین ۶۶ مولانا علاء الدین ۶۶ مولانا عبد الغفور ۶۶ صدر الدین محمد ۶۶
شمس الدین محمد ۶۶ محیی ۶۶ موالی ۶۶ حریفی ۶۶ خوزستان شوش ۶۶
عسکر مکرم ۶۶ دزفول ۶۶ شوشتر ۶۷ سهل بن عبد الله ۶۷ ابو الوفا ۶۷
مولانا عبد الله ۶۷ مولانا عبد الله ۶۷ مولانا مکسی ۶۷ رازی ۶۷ مولانا محمد تقی ۶۷
نشاطی ۶۷ نیازی ۶۷ شاه شجاع ۶۸ بنجا ۶۷ کرمان ۶۷ شیخ اوحد الدین ۶۸
امام شمس الدین محمد بن الطغان ۶۸ طیان بمی ۶۸ افضل الدین ۶۹ کمال الدین خواجو ۶۹
عماد فقیه ۷۰ فرم شاه ۷۰ قاضی شهاب الدین محمود ۷۰ خواجه شهاب الدین عبد الله ۷۰
شاه جهانگیر ۷۰ هاشمی ۷۱ امیر شمس الدین محمد ۷۱ امیر فضلی بمی ۷۱ امیر صبایی ۷۱ سنجی ۷۲
واحد ۷۲ حافظی ۷۲ سیستان ۷۲ ابو عبد الله سجزی ۷۲ شیخ ابو الحسن سجزی ۷۲
خواجه عبد الله طاقی ۷۲ خواجه معین الدین سجزی ۷۲ ابو الحسن علی بن جولوغ الفرخی ۷۳
ابو الفتح ۷۴ شمس الدین محمد مبارک شاه ۷۴ امام شمس الدین محمد بن نصر ۷۴
...الدین جالوس الافلاک علی المنجم ۷۵ العالم الاجل نصیر الدین ۷۵ الاجل العالم زین الدین ۷۴
بدیع الدین اترکو ۷۵ ملک جلال الدین ۷۵ امیر کمال الدین ۷۵ قاضی احمد المشهور به قاضی ۷۵
قاضی بصیر ۷۶ عاشقی ۷۶ فراه ۷۶ امام شرف الدین محمد بن محمد ۷۶
قاضی برکه ۷۶ میرزا تیمور ۷۶ هجودی ۷۶ قندهار ۷۶ صدر الافاضل ۷۶
بستی ۷۷ امام الاجل شمس الدین محمد ۷۷ ابوبکر احمد بیهقی ۷۷ بیهق ۷۷ میمنه ۷۷
حسن میمندی ۷۷ احمد بن حسن ۷۷ عبد الرزاق بن حسن ۷۷ محمد شاه النسی ۷۷
خواجه حسن ۷۷ حیوتی ۷۷ جوهری ۷۷ هاشمی ۷۷ عبد الله ۷۷ غزنین ۷۷
استاد الحکما مجد الدین آدم السنایی ۸۰ شیخ رضی الدین علی لالاء غزنوی ۷۷
السید الاجل شرف الدین حسن بن ناصر العلوی ۸۱ جلال الدین محمد بن ناصر العلوی ۸۰
حکیم عثمان بن محمد المختاری ۸۳ شهاب الدین شاه ابو علی جا ۸۳ غیاث الدولة والدین محمد بن ... ۸۱

لار ۶۵
خوزستان ۶۶ شوش ۶۶
عسکر مکرم ۶۶ دزفول ۶۶ شوشتر ۶۷
کرمان ۶۷
سیستان ۷۲
فراه ۷۶
قندهار ۷۶
بیهق ۷۷ میمنه ۷۷
غزنین ۷۷

اسمعیل

اسمعیل بن ابراهیم ۸۳ ابو حنیفه اسکافی ۸۳ سدید الدین علی ابن عمر ۸۳ ابوبکر بن الساعد البخری ۸۳
علی ابن محمد الفقیهی ۸۳ جمال الدین ناصر معروف بکافرک غزنین ۸۴ مولانا یعقوب چرخی ۸۴
مولانا عثمان ۸۴ خواجه یونس و خواجه احمد ۸۴ ملک الکلام مجد الدین احمد بن محمد السجاوندی ۸۴
میر محمد خان ۸۴ میرزا عزیز کوکلتاش المخاطب بخان اعظم ۸۴ مولانا بیکسی ۸۴ مولانا امیری ۸۴
لاهور ۸۴ فخر الزهاد محمد ابن عبد الملک ۸۵ افصح العجم سراج الدین ابن المنهاج ۸۵
ابو جعفر عمر ابن اسحق ۸۵ العمید الاجل ابو الفرج ابن مسعود الرونی ۸۵ ابو عبد الله روزبه بن ۸۶
عبد الله النکتی ۸۶ حمید الدین مسعود بن سعد شالکوب ۸۶ مولانا شیری ۸۶ مولانا محمود ۸۶
مولانا حشمتی ۸۶ قاضی صدر الدین ۸۶ مولانا سعد الله ۸۶ مولانا جمال ۸۷ مولانا منیر ۸۷
قاضی صوفی ۸۷ سرهند ۸۷ شیخ بدر الدین ۸۷ شیخ محمد ۸۷ شیخ حاجی فتح الله ۸۷
شیخ عبد الصمد ۸۷ مولانا جوهر و مولانا بایزید ۸۷ مولانا صفایی ۸۷ مولانا خاکی ۸۷ هانسی ۸۷
شیخ جمال الدین ۸۷ شیخ قطب الدین منور ۸۷ مولانا مغیث ۸۷ تهانیسر ۸۸
شیخ جلال ۸۸ شیخ نظام بن عبد الشکور ۸۸ مولانا فردی ۸۸ پانی پت ۸۸
شیخ شرف الدین المشهور بابو علی قلندر ۸۸ قادری ۸۸ دهلی ۸۸ محمد ابن احمد ابن علی ۸۹
المشهور بشیخ نظام اولیا ۸۹ مولانا بدر الدین اسحق ۸۹ مولانا شمس الدین یحیی ۸۹
مولانا فخر الدین زرادی ۸۹ مولانا علاء الدین نیلی ۸۹ مولانا برهان الدین غریب ۸۹
امیر خسرو ۸۹ خواجه حسن ۹۱ شیخ جمالی ۹۲ مولانا علی احمد ۹۲ مولانا عبد الحق ۹۲
اظهری ۹۲ شیخ ابو الفضل ۹۳ شیخ ابو الفیض فیضی ۹۳ وحشتی ۹۳ سرابی ۹۳
لکهنو ۹۳ سید شاهی ۹۳ اوده ۹۴ شیخ نصر الدین ۹۴ امیر سید علاء الدین ۹۴
کالپی ۹۴ شیخ ابو سعید ۹۴ امیر ناصر الدین سبکتگین ۹۶ سلطان محمود بن سبکتگین ۹۶
متهوره ۹۷ محمد بن محمود ۹۷ سلطان ابراهیم بن مسعود بن محمود ۹۷ مسعود ۹۷
ارسلان شاه ۹۷ بهرام شاه ۹۷ خسرو شاه ۹۸ سلطان معز الدین محمد سام ۹۸
سلطان قطب الدین ایبک ۹۸ سلطان شمس الدین التمش ۹۹ رکن الدین فیروز شاه ۹۹
سلطان رضیه ۹۹ سلطان معز الدین بهرام شاه ۹۹ ناصر الدین محمود ۹۹ سلطان غیاث الدین ۹۹
سلطان قطب الدین ۱۰۲ سلطان غیاث الدین ۱۰۳ سلطان محمد تغلق شاه ۱۰۳
فیروز شاه ۱۰۴ غیاث الدین تغلق شاه ۱۰۴ سلطان ابوبکر ۱۰۴ محمد شاه بن فیروز شاه ۱۰۵

لاهور ۸۴
سرهند ۸۷
هانسی ۸۷
تهانیسر
پانی پت ۸۸
دهلی ۸۸
اکبرآباد ۹۲
لکهنو ۹۳
کالپی ۹۴
متهوره ۹۷

علاءالدین سکندرشاه ۱۰۵ ناصرالدین محمودشاه ۱۰۵ خضرخان ۱۰۵ مبارک شاه ۱۰۵
سلطان محمدشاه ۱۰۶ سلطان علاءالدین ۱۰۶ سلطان بهلول ۱۰۶ سلطان سکندر ۱۰۷
سلطان ابراهیم ۱۰۷ ظهیرالدین محمد بابر پادشاه بن میرزا عمر شیخ ۱۰۷
ابوالغازی محمد همایون پادشاه ۱۰۹ شیرخان ۱۱۲ سلیم خان ۱۱۳ فیروزخان ۱۱۴
جلال الدین محمد اکبر پادشاه ۱۱۵ میرزا کامران ۱۱۶ میرزا عسکری ۱۱۷ میرزا هندال ۱۱۷
الامیر الاعظم الاکرم محمد بیرم ملقب بخان خانان ۱۱۸ الامیر الاجل عبدالرحیم خان مخاطب ۱۱۹
بخان خانان ثانی علی قلیخان و محمد سعید خان مخاطب بخان زمان و بهادرخان ۱۲۰
میرزا اجانی ۱۲۰ زین خان کوکلتاش ۱۲۱ قلیج خان ۱۲۱ خان عالم ۱۲۱ ثانی خان ۱۲۱
عشقی خان ۱۲۲ سقای منشی ۱۲۲ محمد یوسف ۱۲۲ خواجه محمد رحیم عهدی ۱۲۲
مولانا یادگار حالتی ۱۲۲ محمد حسین ۱۲۲ شام ۱۲۲ بیت المقدس ۱۲۲
دمشق ۱۲۳ شیخ ابوسلیمان عبدالرحیم دارانی ۱۲۳ ابوعمرو ۱۲۳ ابراهیم بن داود ۱۲۳
کفشیری ۱۲۴ شیخ سلیمان ترکمانی ۱۲۴ شیخ علی کردی ۱۲۴ داود بن احمد دارانی ۱۲۴
ابوعبدالله مکحول هذلی ۱۲۴ محمد ابن حسن الشیبانی ۱۲۴ شمس الدین عبدالله المعروف ۱۲۴
جلال الدین محمود ۱۲۴ ابوالقاسم علی بن الحسن ۱۲۴ ابوالمعالی محمد بن ابی الحسن ۱۲۴
علاءالدین علی ابن النجام القرشی ۱۲۴ ابونواس حسن بن هانی ۱۲۴ بعلبک ۱۲۴
غزه ۱۲۴ ابوعبدالله محمد ابن ادریس المشهور بشافعی ۱۲۴ حلب ۱۲۵
ابوالبقا یعیش بن علی الملقب بموفق الدین ۱۲۵ منبج ۱۲۵ ابوعباده ولید بن ۱۲۵
عبیدة المعروف ببحتری عسقلان ۱۲۵ طرطوس ۱۲۵ ابوعبیده بن القاسم ۱۲۵
قسطاط ۱۲۷ قاهره مغربیه ۱۲۷ اسکندریه ۱۲۷ بطلیموس ۱۲۷ قدوة العارفین ۱۲۷
شیخ علی بن عبدالله الشاذلی اخمیم ۱۲۸ ذوالنون ۱۲۸ ابوطالب ۱۲۸ عین الشمس ۱۲۸
حمرا ۱۲۸ فرامات ۱۲۸ فیوم ۱۲۸ شیخ کامل عمر ابن علی المعروف بابن الفارض ۱۲۸
ابوعلی الکاتب ۱۲۹ ابوعلی مشتولی ۱۲۹ شیخ معمر ۱۲۹ ابوشعیب ابن المقنع ۱۲۹
ابوالحسن القرافی ۱۲۹ شیخ نورالدین عبدالرحمن ۱۲۹ شیخ ابوالعباس منهوری ۱۲۹
ابوعبدالله البرقی ۱۲۹ ابوجعفر حداد ۱۲۹ اخی علی ۱۲۹ نبان عبدالله شیبانی ۱۲۹
ابوبکر زقاق ۱۲۹ ابوبکر مغاربی ۱۲۹ شیخ عمران ملثمی ۱۲۹ ابوابراهیم اسماعیل ۱۲۹

شام ۱۲۲ بیت المقدس ۱۲۲
دمشق ۱۲۳
حلب ۱۲۵
عسقلان ۱۲۵ طرطوس ۱۲۵
۱۲۶
قاهره مغربیه ۱۲۷
اخمیم ۱۲۸ عین الشمس ۱۲۸
فرامات ۱۲۸ فیوم ۱۲۸

محمد ابن عبدالله ابن عبدالحکیم ۱۳۰ ابویعقوب یوسف بن یحیی البویطی ۱۳۰
ابوبکر محمد ابن احمد ابن جعفر کتانی المعروف بابن حداد ۱۳۰ عبدالملک ابن ابوالقاسم ۱۳۰
المعروف بالمسبحی عبدالرحمن الخولانی ۱۳۰ سلیم بن یحیی ۱۳۰ هبة الله بن علی ۱۳۰
قطب الدین عبدالکریم بن عبدالنور ابوالحسن یحیی بن علی ۱۳۰ ابوالعز مظفر بن ۱۳۰
ابراهیم غیلانی احمد طولون ۱۳۱ ابوالجیش ۱۳۱ المعز الدین الله اسمعیلی ۱۳۱
العزیز بالله ۱۳۱ الحاکم بامرالله ۱۳۱ الظاهر لدین الله ۱۳۱ المستنصر بالله ۱۳۱
المستعلی بالله ۱۳۲ المستعلی بالله ۱۳۲ الآمر باحکام الله بن مستعلی بالله ۱۳۲ الحافظ لدین الله ۱۳۲
بن المستنصر بالله الظافر بالله بن الحافظ لدین الله ۱۳۲ الفائز بنصرالله بن الظافر بالله ۱۳۲
العاضد لدین الله بن الفائز بنصرالله ۱۳۲ ابوالقاسم محمد ابن عبدالله ۱۳۲ القائم بامرالله ۱۳۲
احمد ابن قائم المنصور بقوة الله اسماعیل بن القائم بامرالله ۱۳۲ المعز لدین الله ۱۳۲
ابوتمیم بن المنصور بقوة الله صلاح الدین ۱۳۳ ابوالفتح عثمان ۱۳۳ ابوبکر ۱۳۳
ملک کامل بن ملک عادل ۱۳۳ ملک عادل ۱۳۳ ملک معظم ۱۳۴

الاقلیم الرابع ۱۳۴

مرو شاهجان ۱۳۴ بشر حافی ۱۳۵ عبدالله مبارک ۱۳۵ فتح بن شخرف ۱۳۵
شیخ منصور بن عمار و شیخ ابوعلی سیاه و ابوعلی شبوی و ابوالعباس سیاری ۱۳۵
ابوذر جمهر ۱۳۵ قفال ۱۳۵ محمد ابن نصر ۱۳۵ عیسی بن محمد اللغوی ۱۳۵
ابومنصور عماره بن احمد ۱۳۵ حکیم کسایی ۱۳۵ ابوالمظفر عبدالعزیز بن منصور العبادی ۱۳۶
شیخ الاسلام الحارثی ۱۳۶ فخرالدین مبارک شاه ۱۳۶ شمس الدین محمد وقایعی ۱۳۷
الحکیم الفاضل محمود بن علی السنجری ۱۳۷ شهاب الدین ابوالحسن بن طلحه ۱۳۷
سید ابوعلی بن الحسن ۱۳۷ اثیرالدین الفتوحی ۱۳۷ خواجه حسین ۱۳۸ مولانا مشفقی ۱۳۸
واصلی ۱۳۸ میهنه ۱۳۸ شیخ ابوسعید فضل الله بن ابوالخیر ۱۳۸
احمد بن شادان ۱۳۹ اسعد میهنی ۱۳۹ احمدالدین انوری ۱۳۹ خواجه موید ۱۴۰
شیخ ابونصر ۱۴۰ فضیل عیاض ۱۴۰ عبدالله مهدی و شیخ احمد نصر ۱۴۰ بابا سودایی ۱۴۰
مولانا احمد ۱۴۰ مولانا ابوالحسن دانشمند ۱۴۱ مولانا قنبری ۱۴۱ نسا ۱۴۱

الاقلیم الرابع ۱۳۴
مرو شاهجان ۱۳۴
میهنه ۱۳۸
نسا ۱۴۱

ملک شمال

سیف الدین

نطنز ۲۴۰
زواره ۲۴۱
اردستان ۲۴۱
کاشان ۲۴۱

جرپادقان ۲۴۹

خوانسار

خوانسار ۲۵۰
فراهان ۲۵۱
تفرش ۲۵۱
و
قم ۲۵۲

ساوه ۲۵۸

همدان ۲۶۱

ری ۲۷۱ طهران ۲۷۲
الدین معروف بدایه

دماوند ۲۹۲
سمنان ۲۹۳
استراباد ۲۹۴

ده خدای ابوالمعالی ۲۸۰ | مولانا قطب الدین ۲۸۱ | سید محمد نوربخش ۲۸۱ | سید جعفر ۲۸۱
شاه قاسم ۲۸۱ | شاه صفی الدین محمد ۲۸۲ | شاه قاسم ۲۸۲ | امیر سید محمد ۲۸۳ | امیر شاه ۲۸۳
قاضی محمد ۲۸۳ | قاضی عطاء الله ۲۸۳ | قاضی عبدالله ۲۸۴ | قاضی سدید ۲۸۴ | میر رکن الدین ۲۸۴
میر محمد قاسم ۲۸۴ | قاضی عهدی ۲۸۴ | امیر عنایت الله ۲۸۴ | امیر علیشاه ۲۸۵ | امیر نورالله ۲۸۵
امیر ظهیر الدین ۲۸۵ | امیر مجد الدین ۲۸۵ | شیخ شهاب ۲۸۵ | شیخ ابوالقاسم ۲۸۵
آقا غیاث ۲۸۵ | قاضی مسعود ۲۸۵ | قاضی بیک ۲۸۶ | امیر عبدالقادر ۲۸۶ | امیر مرادالله ۲۸۶
امیر تاج الدین ۲۸۶ | امیر قاضی ۲۸۶ | امیر زین العابدین ۲۸۶ | امیر شمس الدین ۲۸۶
امیر ابوتراب ۲۸۶ | مولانا امیدی ۲۸۷ | خواجه محمد طاهر ۲۸۸ | خواجه محمد شریف هجری ۲۸۸
خواجه غیاث الدین محمد ۲۸۸ | خواجه محمد طاهر وصلی ۲۸۸ | میرزا احمد ۲۸۹ | خواجه خواجگی ۲۸۹
خواجه شاپور ۲۸۹ | خواجه عبدالرضا ۲۹۰ | خواجه محمد رضا ۲۹۰ | خواجه محمد محسن ۲۹۰
خواجه نظام الملک ۲۹۱ | خواجه جعفر ۲۹۱ | مولانا افضل نامی ۲۹۱ | خواجه هدایت الله ۲۹۱
میرزا علی خلقی تخلص ۲۹۱ | مولانا محمد سیری ۲۹۲ | مولانا حاجی ۲۹۲ | مولانا حاج ۲۹۲
دماوند ۲۹۲ | امیر غیاث الدین محمد بن امیر یوسف ۲۹۲ | مولانا سایل ۲۹۲
مولانا سیف الملوک ۲۹۳ | مولانا قربی ۲۹۳ | سمنان ۲۹۳
ابوالبرکات تقی الدین علی الدوستی ۲۹۳ | خواجه عماد الدین ۲۹۳ | خواجه غیاث الدین ۲۹۳
خواجه شمس الدین علی ۲۹۴ | نجم الدین ۲۹۴ | امیر یمینی ۲۹۴ | میر سید علی ۲۹۴ | فرحی ۲۹۴
استراباد ۲۹۴ | شمس المعالی قابوس ۲۹۴ | امیر عنصر المعالی کیکاوس ۲۹۵
امیر المعظم نصرالله کبود جامه ۲۹۵ | الامیر الکبیر فخر الدوله مسعود بن نصرة الدین ۲۹۶
ابوعلی جرجانی ۲۹۶ | شیخ ابوالقاسم کرکانی ۲۹۶ | سید الحکما سید اسمعیل ۲۹۶
حکیم بالیت ۲۹۶ | ابو زراعه ۲۹۶ | فخرالدین اسعد ۲۹۶ | ولد من ویس و رامین ۲۹۶
لامعی ۲۹۷ | فضیحی ۲۹۷ | امیر سید شریف الدین علی ۲۹۷ | امیر جلال الدین ۲۹۷ | امیر سیف الدین محمد ۲۹۷
امیر امین الدین حسن ۲۹۷ | امیر تقی الدین محمد ۲۹۷ | امیر فخر الدین ۲۹۸ | مولانا عماد ۲۹۸
مولانا نظام ۲۹۸ | مولانا هلالی ۲۹۸ | مولانا سحابی ۲۹۸ | امیر محمد مومن ۲۹۹ | مولانا سلطان ۲۹۹
محمد صدقی | مولانا علی گل ۳۰۰ | مولانا معین لذة ۳۰۰ | محمد امین ذوقی ۳۰۱
سید عبدالحق ۳۰۱ | میر مرادی ۳۰۱ | روغنی ۳۰۱ | مولانا ناطقی ۳۰۱ | امیر شمس الدین علی ۳۰۱

نسیم ۳۰۱

طبرستان ۳۰۱ مازندران ۳۰۲
رستمدار ۳۰۴
گیلان ۳۰۴
قزوین ۳۰۹
۷ عماد الدین ۳۱۲
ابهر ۳۱۸

نسیم ۳۰۱ | محمد مقیم ۳۰۱ | قسمتی ۳۰۱ | طبرستان ۳۰۱ | مازندران ۳۰۲
شیخ ابوالعباس ۳۰۲ | شیخ محمد قصاب ۳۰۲ | ابوجعفر بن جریر الطبری ۳۰۲
محمد ابن محمود آملی ۳۰۳ | شیخ عزالدین آملی ۳۰۳ | ابوالفتح آملی ۳۰۳ | مولانا محمد ۳۰۳
مولانا قایمی ۳۰۴ | رفیعی ۳۰۴ | رستمدار ۳۰۴ | مولانا محمد مشنگ ۳۰۴
گیلان ۳۰۴ | شیخ محیی الدین ۳۰۴ | جمال الدین کیلکی ۳۰۴ | امیر نجم الدین مسعود ۳۰۵
بابا نصیبی ۳۰۵ | کارکیا خان احمد ۳۰۶ | شیخ زاده فدایی تخلص ۳۰۶
قاضی عبدالله یقینی ۳۰۶ | قاضی یحیی ۳۰۶ | مولانا یحیی جان ۳۰۷ | قاضی شمس الدین ۳۰۷
مولانا نظام الدین ۳۰۷ | حکیم نعمت الله ۳۰۷ | وبیله فقیه ۳۰۷ | حکیم صدر الشریعه ۳۰۷
مولانا لطف الله ۳۰۷ | مولانا محمود ۳۰۷ | حکیم شمس الدین ۳۰۷ | حکیم علی ۳۰۷ | حکیم علاء الدین ۳۰۷
مولانا عبدالوحید ۳۰۷ | نورالدین محمد ۳۰۷ | مسیح الدین حکیم ابوالفتح ۳۰۷
حکیم همام ۳۰۷ | حکیم دوایی ۳۰۸ | مولانا حیاتی ۳۰۸ | بابا عبیدی ۳۰۸ | حالتی ۳۰۸
قربی ۳۰۸ | خاکفی ۳۰۸ | قایلی ۳۰۸ | فدایی ۳۰۸ | عنایت زرگر ۳۰۸ | قزوین ۳۰۹
شیخ ابوبکر ۳۰۹ | شیخ نورالدین ۳۰۹ | شیخ ابوعلک ابوبابان ۳۱۰ | شیخ سعدالدین ۳۱۰
شیخ شرف الدین ۳۱۰ | ابوالحسن ۳۱۰ | شیخ نجم الدین ۳۱۰ | عبدالسلام ۳۱۰ | امین الدین ۳۱۰
نصیر بن عزیز الدین ۳۱۰ | امام الدین ابوالقاسم عبدالکریم ۳۱۰ | سدید الدین ۳۱۰ | امام سعید بابویه ۳۱۰
مولانا نجم الدین عمر کاتبی ۳۱۰ | افتخار الدین محمد بکری ۳۱۰ | ملک سعید محمد ابی نصر ۳۱۰
امام الدین یحیی ۳۱۰ | عماد الدین ۳۱۰ | رضی الدین بابا ۳۱۰ | جمال الدین رشتی القطنی ۳۱۱
قاضی نظام الدین عثمان ۳۱۱ | فخرالدین فتح الله مستوفی ۳۱۱ | حمدالله مستوفی ۳۱۱ | سراج الدین قمری ۳۱۱
بهاء الدین ۳۱۱ | عبید زاکانی ۳۱۲ | مولانا مجدالدین کرخی ۳۱۲ | درویش دهکی ۳۱۲
میرزا اشرف جهان ۳۱۳ | امیر صدرالدین محمد ۳۱۴ | قاضی روح الله ۳۱۴ | میر قوام الدین جعفر الحسینی ۳۱۴
باصفخان ۳۱۵ | آقا ملا ۳۱۵ | میر یحیی ۳۱۵ | امیر غیاث الدین علی ۳۱۵ | عزیزی ۳۱۵ | میر عزیز ۳۱۵
قاضی احمد غفاری ۳۱۶ | شاه قاسم فهمی ۳۱۶ | مولانا ادهم ۳۱۶ | مولانا هلال ۳۱۶
مولانا اسماعیل ۳۱۶ | میر محمد کرد ۳۱۶ | اسد بیک ۳۱۶ | مولانا مراد ۳۱۷ | سید نورالله ۳۱۷
خواجگی ۳۱۷ | خضری ۳۱۷ | فروغی ۳۱۷ | جذبی ۳۱۷ | کاکا ۳۱۷ | حافظ صابونی ۳۱۷
محمد شریف ازدی ۳۱۷ | سک لوند ۳۱۸ | مولانا مکارم ۳۱۸ | ابهر ۳۱۸ | کمال الدین ابوعمرو ۳۱۸

بخارا ۳۷۲

السید الاجل مفتی العصر شمس الداعی الحینی ۳۷۱ — تاج الشعرا احمد ابن علی التوزنی ۳۷۱

حکیم جنتی ۳۷۲ — **بخارا** ۳۷۲ — شیخ المحدثین ابو عبدالله محمد بن اسمعیل ۳۷۲

ابو بکر محمد ابن عبدالله ۳۷۳ — حافظ ابو نصر احمد بن محمد بن حسن ۳۷۳ — دقیقی ۳۷۳

امیر ابو الحسن علی الاغاجی ۳۷۴ — الشیخ الاجل سعد الدین اسعد بن شهاب ۳۷۴

الصدر الاجل الکبیر برهان الاسلام تاج الملة والدین عمر بن مسعود ۳۷۴ — الصدر الاجل نظام الملة والدین محمد بن عمر ۳۷۵

سلطان العلما صدر الشریعة ۳۷۵ — الاجل شهاب الدین عمعق ۳۷۵

امیر عمید کمال الدین حمال الکتاب ۳۷۷ — الاجل سعد الدین شرف الحکما کافی البخاری ۳۷۸

سعد الدین اسعد ۳۷۸ — حکیم شمسی الاعرج ۳۷۸ — بهاء بخاری ۳۷۸ — جوهری ۳۷۸

سعد الدین مسعود دولتیار ۳۷۹ — رونقی ۳۷۹ — مجد الدین فهمی ۳۷۹ — شاکری ۳۷۹

خواجه عبد الخالق غجدوانی ۳۷۹ — عبد الجلیل ۳۷۹ — خواجه احمد صدیق ۳۷۹ — خواجه اولیای کلان ۳۷۹

خواجه سلمان کرمینی ۳۷۹ — خواجه عارف ریوکری ۳۷۹ — خواجه محمود ۳۷۹ — خواجه علی رامینی ۳۷۹

خواجه محمد بابا سماسی ۳۸۰ — امیر سید کلال ۳۸۰ — خواجه بهاء الدین ۳۸۰ — خواجه علاء الدین عطار ۳۸۰

خواجه محمد پارسا ۳۸۰ — خواجه ابو نصر پارسا ۳۸۰ — سید نظام ۳۸۰ — سید یعقوب اتا ۳۸۰

امیر خواند محمد ۳۸۰ — خواند میر ۳۸۰ — ناصر بخاری ۳۸۱ — خواجه عصمت ۳۸۱

مولانا برندق ۳۸۱ — مولانا خیالی ۳۸۱ — مولانا سیفی ۳۸۱ — واصلی ۳۸۲ — خواجه هاشمی ۳۸۲

منیرزی ۳۸۲ — رونقی ۳۸۲ — کبشیری ۳۸۲ — درویش معصود تیرکر ۳۸۲

مولانا عهدی قراکولی ۳۸۳ — رحیمی ۳۸۳ — **فرغانه** ۳۸۳ — شیخ محمد ساجی ۳۸۳

شیخ احمد جوالکر ۳۸۳ — باب فرغانه ۳۸۳ — شیخ سعد الدین ۳۸۳ — **اندجان** ۳۸۳

سید شمس الدین ملقب بمیر سربرهنه ۳۸۳ — امیر نظام الدین کلان خواجه ۳۸۴ — سپاهی فیروز خواجه ۳۸۳

صفایی ۳۸۴ — هجری ۳۸۴ — قاضی عبد السمیع ۳۸۴ — **اوش** ۳۸۴ — خواجه قطب الدین ۳۸۴

بهاء الدین ۳۸۴ — **مرغینان** ۳۸۴ — شیخ ظهیر الدین ۳۸۵ — ملک الکلام بهاء الدین ۳۸۵

اسفره ۳۸۵ — ملک الکلام سیف الدین ۳۸۵ — **خجند** ۳۸۷

شیخ کمال ۳۸۷ — عجیبی ۳۸۸ — افضل المتقدمین اثیر الدین ۳۸۸ — شهابی غزالی ۳۸۸ — **اخسی** ۳۸۸

شاش ۳۹۰ — محمد ابن علی بن اسمعیل القفال ۳۹۰ — ابو بکر محمد بن احمد بن حسن بن عمر الکرخی ۳۹۰

بالمستظهر الملقب بفخر الاسلام — بدر شاشی ۳۹۰ — خواجه ناصر الدین عبید الله ۳۹۰

فرغانه ۳۸۳
اندجان ۳۸۳
اوش ۳۸۴
مرغینان ۳۸۴
اسفره ۳۸۵ خجند ۳۸۷
اخسی ۳۸۸
شاش ۳۹۰

کمال شیخ

کمال شیخ ۳۹۰ — عبد الغفار مشهور بمولانازاده ۳۹۰ — قاضی غضنفر ۳۹۱ — خرفی ۳۹۱

الاقلیم السادس ۳۹۱

ترکستان ۳۹۱ — **فاراب** ۳۹۲ — ابو نصر محمد بن محمد الترکی ۳۹۲

اسماعیل بن حماد الجوهری صاحب صحاح اللغة و ابراهیم بن اسحق ۳۹۲

جند ۳۹۳ — شیخ مؤید ۳۹۳ — بابا کمال ۳۹۳ — **کاشغر** ۳۹۳ — **تمن** ۳۹۳

یارکند ۳۹۳ — **ختن** ۳۹۳ — عبد الرشید خان ۳۹۷ — عبد اللطیف خان ۳۹۷

عبد الکریم خان ۳۹۷ — عبد الرحیم سلطان ۳۹۷ — عبد العزیز ۳۹۷ — محمد سلطان ۳۹۷

محمد باقی ۳۹۷ — قریش سلطان ۳۹۷ — ابو سعید سلطان ۳۹۷ — عبید الله سلطان ۳۹۷

الوس سلطان ۳۹۷ — عارف سلطان ۳۹۷ — عبد الرحیم سلطان ۳۹۷ — تغار بیک ۳۹۸

مولانا سعد الدین ۳۹۸ — مولانا علاء الدین ۳۹۸ — میرزا حیدر ۳۹۸ — امیر احمد حاجی ۳۹۸

طراز ۳۹۸ — **چکل** ۳۹۸ — **خلج** ۳۹۸ — **تاتار** ۳۹۸ — النجه خان ۳۹۸ — دیبا قوی ۳۹۸

النجه خان ۳۹۸ — تاتار ۳۹۸ — مغول ۳۹۸ — یغوز خان ۳۹۸ — ایلجخان ۳۹۸ — ملنجه خان ۳۹۸

التنز خان ۳۹۸ — اردو خان ۳۹۸ — بایدو خان ۳۹۸ — سونج محمد خان بن باید و خان ۳۹۹

روس ۳۹۹ — **بقراج** ۳۹۹ — **کیماک** ۴۰۰ — **خزر** ۴۰۰ — **اسفیجاب** ۴۰۰

قسطنطنیه ۴۰۰ — طغرل ۴۰۰ — عثمان ۴۰۱ — اورخان ۴۰۱ — سلطان مراد ۴۰۱

یلدرم بایزید ۴۰۱ — سلطان محمد بن سلطان مراد ۴۰۲ — سلطان بایزید ۴۰۲ — سلطان سلیم ۴۰۲

سلطان سلیمان بن سلطان سلیم ۴۰۳ — سلطان سلیم بن سلطان سلیمان ۴۰۳ — سلطان مراد ۴۰۴

رومیه ۴۰۴ — **شلشوین** ۴۰۴ — **قرشنه** ۴۰۴ — **زره کران و تبرسران** ۴۰۴

الاقلیم السابع ۴۰۴

بلغار ۴۰۵ — **صقلاب** ۴۰۵ — **یاجوج و ماجوج** ۴۰۵

باطق ۴۰۶ — **باطن الروم** ۴۰۶ — **جابلقا** ۴۰۶

الاقلیم السادس
۳۹۱
فاراب
۳۹۲
جند کاشغر تمن
۳۹۳ ۳۹۳ ۳۹۳
یارکند ختن
۳۹۳ ۳۹۳

طراز چکل خلج تاتار
۳۹۸ ۳۹۸ ۳۹۸ ۳۹۸

روس بقراج کیماک
۳۹۹ ۳۹۹ ۴۰۰
خزر اسفیجاب
۴۰۰
قسطنطنیه
۴۰۰

رومیه شلشوین قرشنه
۴۰۴ ۴۰۴ ۴۰۴
زره کران و تبرسران
۴۰۴
الاقلیم السابع
بلغار صقلاب
۴۰۵ ۴۰۵
یاجوج و ماجوج باطق
۴۰۵ ۴۰۶
باطن الروم جابلقا
۴۰۶ ۴۰۶

١١٥٧

از فرب ... [illegible]

[illegible]

٢٦ ... [illegible]

... الفقير الى العون الصمدي

[illegible] ١١٥٧

[illegible]

١٤٣٤

[illegible]

خرد هر کجا گنجی آرد پدید ٭ ز نام خدا سازد آنرا کلید ٭ خدای خردبخش بخرد نواز ٭ همان ناخردمند را چاره ساز ٭ چو ره دانه
گره‌ها نماینده اوست ٭ چو در بسته هم گشاینده اوست ٭ همه بود و نابود او هست آن ٭ تمام اوست دیگر همه ناتمام
حمد خدایرا جل جلاله که عندلیب زبان در قفس دهان بذکر او رطب اللسان است ٭ و طوطی جان در شکرستان
شکر او شیرین زبان نظم پیش وجود همه آیندگان ٭ پیش بقای همه پایندگان ٭ مبدع هر چشمه که جوشیده است ٭
مخترع هر چه وجود دیده است ٭ خام کن پخته تدبیرها ٭ عذر پذیرنده تقصیرها ٭ لعل طراز کمر آفتاب ٭ حله گر خاک و حلی
بند آب ٭ گمیت درین دایره دیرپای ٭ کولمن الملک زند جز خدای ٭ و نعت افزون و محمدت سزاوار سرور انبیا
سزد که مجموعه ... از کتاب افاده اوست نظم محمد کازل تا ابد هر چه هست ٭ با آرایش نام او نقش بست ٭
و بر آل و اولاد و اصحاب پاک او که قایدان راه دین و ناقدان سکه علم الیقین اند ٭ اما بعد چنین گوید محرر این مقالات
و مقرر این کلمات امین احمد رازی اصلح الله احواله که این کمینه بی بضاعت مدة الاوقات در تحقیق احوال ابرار
و اخبار اخیار مصروف میداشت و از بحار فواید و اشعه انوار عواید ایشان اغتراف و اقتباس مینمود تا آنکه بنابر
وفور خواهش خود و اشاره بعضی از دوستان خاطر بدان قرار گرفت که تذکره جمع سازد از نظم و نثر تا زمان حال
کاری و ایام مستقبل را یادگاری باشد بعد از شش سال کلیل و نهار بدان مواظبت نموده شد کتابی بجمیع صنوف
محلی از اشعار و اخبار و حکایات و آثار که هر صنفش گلزاریست روح افزا که دماغ اهل خبرت را معطر میدارد و بهر

۲

ورقش چمنیست خرم و نزهتگاهیست که دیده ارباب بصیرت را منور سازد ٭ بیت ٭ دانی چو چیست گوهر نیک گهری ٭ که بجان کنند ام
آن تو جان پروری ٭ اگرچه نظارگیان از گل و ریاحین آن بوستان دماغ جان را معطر و منور میگردانند اما از
لذت نقل آن ثمرات معنی بنابر آنکه فی عبارت دنیاوی کتاب بی منفعت محروم میمانند لاجرم بخاطر رسید که
از بهر خرمن آن دانه از هر کیش چاه جمع ساخته کتابی علیحده تصنیف نماید تا همگی با نقل و مطالعه آن حظی وافر
و نصیبی متکاثر باشد امید از حضرت باری جل و علا میدارد که این نسخه شریفه مقبول طبایع سخن شناسان
و مطبوع خواطر نکته سرایان گردیده اگر خطا و سهوی دست داده باشد بذیل عفو پوشیده از قلم اصلاح راست
سازند و اگر در تکرار قصه مدرکی بکار رفته باشد بر سبک غوره خورده نگیرند ٭ چه فصحای بلاغت شعار خزانه معانی را از گوهرهای
شاهوار تهی ساخته اند چه گفتنی همه گفته باشند و چه آورده نیاورده باشند نظم سخن هر چه گویی همه گفته اند
بره باره دانش همه رفته اند ٭ بنابر آنکه انگشت کج پیروان ایشان شمرند و بدان نام برند و بدین ترهات جرأت نموده
چنانچه عارف حضرت باری خواجه عبدالله انصاری نقل است که از هر پیری سخنی یاد گیرید و اگر نتوانید نام ایشان
یاد دارید که بدان بهره تمام خواهید یافت و از شیخ علی مروزی منقولست که خویشتن را در میان ایشان بر چنین
و نمود از ایشان فرا نمای اگرچه میدانی که چگونه رسوایی تا فردا اگر گویند تو کیستی گویی که من پیرو ایشانم و اگر نه
سخن ایشان نمانی سری و جنبان تا فردا گویی من از جنبانان ایشانم نظم درین کتاب نظر کن بچشم
عبرت چون ٭ که رشک لعبت مانی و صورت چین است ٭ کتاب چیست غلط میکنم ز دریا فیست ٭ که دست
عقول ز اطراف آن کهر چین است ٭ ز پای تا سر او یک بیک تامل کن ٭ ببین چگونه نغز و خوب آیین است ٭
ز بس که عنبر و مشک است تو در تو ٭ دماغ دانش و اندیشه عنبرآگین است ٭ منزهیست به سروان غزه کان ٭
که مرح و ورزش همچون نخل و شیرین است ٭ مگیر خورده که مرح و حجای او بهم است ٭ که در کتاب خدا آفرین و
نفرین است ٭ دقیقه‌های معانیش در لباس حروف ٭ چو در سیاهی شب روشنی پروین است ٭ هر گونه گونه
سخنهای تر و تازه او ٭ بدست فضل و هنر دسته ریاحین است ٭ سفینه‌ها را در بحر دیده اند بسی ٭ سفینه که
در و بحر بود این است ٭ و چون مشتمل بر تذکره ذکر هفت اقلیم است هر آینه این نسخه را موسوم به هفت اقلیم کرده
تا اسمی مسما باشد و تاریخش از این رباعی که ساده بکر فکر است معلوم و مفهوم میشود رباعی تاریخ این نسخه که هست
همچو فردوس نکو ٭ تا مو نشوی در ره مشکل نه جو ٭ گر از تو کسی سوال تاریخ کند ٭ تصنیف امین احمد رازی گو ٭
مخفی نماند که حکمای دقیقه شناس خرد اقتباس اتفاق دارند که نصفی از کره زمین در بحر اعظم که آنرا اوقیانوس
خوانند مستور است و نصف دیگر در عالم نمایش و ظهور بصورت بیضه که آنرا در آب انداخته باشند و این نصف
مکشوف نصفی که در جانب جنوب افتاده ویرانست و نهایت جانب شمال از هم آب دارد و پس از ربع چهار بخش

زمین یک بخش کمتر عمارت دارد و جمله کوهها و بیابانها از این جهت است که از روی حقیقت معمور نیست [illegible]
اما عادت چنین رفته که این قطعه را ربع مسکون خوانند و این ربع مسکون در شمال خط استواست و خط استوا
خطی است که حکما در سطح معدل النهار محاذی روی زمین از مشرق تا مغرب اعتبار کرده اند و هر شهر و ناحیه که بر آن خط
بود شب و روز در آنجا برابر باشد و در سالی هشت فصل در آنجا بوقوع آید دو بهار و دو تابستان و دو تیرماه و دو زمستان
و اگر اوقات در آن صحاری و بلدان کامل و یکسان باشد و در مجمع الانساب و صور الاقالیم و مسالک الممالک منقول است
که جمله ربع مسکون صد سال راه است چنانکه کسی همه وقت در سفر باشد بقدر طاقت و اندک طعام و شرابی که بر قاعده
بکار برد و آسایشی که بس است بجای آورد و از این جمله هشتاد ساله راه معمور و بسبب علو و انهار خراب گشته
و آب گرفته و بیست ساله مانده و از این بیست ساله چهارده ساله هم کم آمده چه از طرف شمال هفت ساله راه از
سردی هوا جانور نمی‌تواند بود و از طرف جنوب هفت ساله بواسطه گرمی هوا ذی حیات نمی‌تواند زیست
پس شش ساله راه مانده و این قدر زمین را هفت قسم کرده اند و هر قسمی را اقلیم خوانده اند و مجموع را اقالیم سبعه نامیده اند
و طول هر اقلیمی از مشرق تا مغرب و هر اقلیمی که بخط استوا نزدیکتر است درازا و پهنای آن زیاده است و از
دریاهای اعظم آنچه حکما آن را از حساب ربع مسکون گرفته اند پنج است و از بحیرات بیست و پنج و اگرچه بحاری دیگر که
درین ربع است اما بسبب آنکه مبادی آن در دیگر ارباع واقع شده از حساب این ربع نگذاشته اند و بحار و بحیرات
این ربع را جزایر بزرگ و کوچک بسیار است ایضا پنج کوه رفیع وسیع درین ربع واقع است و عدد مجموع جبال این ربع از دویست
متجاوز است و قریب بدویست و چهل انهار و جوی بزرگ باشد که عبور آن میسر نشود و اگر بکشتی **الاقلیم الاول**
زحل منسوبست و عامه اهل این اقلیم اسود اللون باشند و ابتدای این اقلیم از جانب شمال جزیره یاقوت
باشد پس بر جنوب بلاد چین و شمال جزایر [illegible] و وسط دیار هند و سند گذرد و بحر فارس را قطع کند و از جنوب بلاد عمان
و وسط بلاد یمن گذشته به بحر محیط منتهی شود و مساحت سطح این اقلیم ششصد و شصت و دو هزار و چهل و چهار فرسنگ
و نصف فرسنگ است و درین اقلیم بیست کوه رفیع و سی نهر بزرگ و هزار و سیصد و چهل شهر است و از آنجمله ابتدا [illegible]
در ولایت یمن که شرح متوطنانش به اسلام و ایمان منور نمی‌نماید و ملخص مطالعه کنندگان را از بحور و غیره
این بزرگان آن مکان معطر میسازد **یمن** ولایتی در غایت نزاهت و طراوت و بعضی بیمن بن قحطان بن عابر
بن شالخ بن ارفخشد بن سام بن نوح علیهم السلام منسوب گردانیده اند و برخی گفته اند که چون بر یمین کعبه معظمه واقع شده
بر آن نیز یمن صفت اشتهار پذیرفته بهر تقدیر قطری مبارکست و اکثر ولایتش نزدیک بخط استوا واقع شده
چون حضرت نوح علیه السلام عالم باقی را منزل و مقام ساخت سام بن نوح آن ولایت را منظر احتیاط در آورده
جهت خود اختیار نموده و بعد از سام اولادش عمرها در آن ولایت لوای اقامت برافراختند تا نوبت

قحطان

قحطان بن هود که پدر سلاطین یمن است رسید و او را حق سبحانه و تعالی اولاد بسیار کرامت فرموده
که یعرب و جرهم از آنجمله بودند و یعرب اول کسی است که بلغت عربی تکلم نموده و اعراب یمن تمام از نسل قحطان اند
شعبه یعرب را پسری بود موسوم به یشجب و یشجب را ولدی در وجود آمد عبد الشمس نام و او بعبارات قیام
سبا نموده و اول کسی که در عربستان رسم سبی در میان آورد او بود و از این سبب او را سبا لقب نهادند
سبا هفتصد سال متصدی امر ایالت گشته اند و سه پسر پیدا کرد بنام کهلان و مره و حمیر و بعد از انتقال کهلان [illegible]
مقام شد ملوک بنی لخم و غسانیان از وجود آمدند پس از فوت او برادرش حمیر بن سبا که نسبت تمامی تبابعه
یمن که تا نزدیک زمان اسلام بر مسند اقبال متمکن بودند با وی پیوند بر سریر سلطنت نشست و چون حمیر به عالم
دیگر انتقال نمود اختلاف در میان قوم پیدا شد یکی از ایشان در مدینه سبا و دیگری در حضرموت پادشاه گردید
و مدتها بر این منوال بود تا حارث رائش خروج نموده جمیع اولاد حمیر بر سلطنتش اتفاق کردند و حارث بچهار پشت
به حمیر بن سبا میرسد و او را رائش جهت آن میگفتند که بسیار معطا بود و صد و بیست سال حکومت کرده
پس از فوت وی ابرهه بن الحارث افسر پادشاهی بر سر نهاده صد و هشتاد و سه سال کامرانی نموده بعد از او افریقس
بن ابرهه متصدی امر سلطنت گشته صد و چهل سال بدولت و اقبال بگذرانیده چون او نماند برادرش العبد
بن ابرهه ملقب بذو الاذعار گشته مالک تاج و سریر گردید و مدت سلطنتش را بعضی صد و پنجاه و برخی صد و بیست
سال گفته اند و بر عجم و پارسیان تا یکبار پس بدست ذو الاذعار گرفتار گشته بود و بعد از فوت ذو الاذعار
سلطنت بهداد بن شرحبیل قرار گرفت و هفتاد و پنج سال پادشاهی نموده بلقیس بقول بعضی از مورخان دختر هدهاد
و بقول برخی خواهر هداد بوده و چون بلقیس بیست سال افسر حکومت بر سر نهاده در تحت امر و نهی سلیمان
علیه السلام در آمد ناشر بن عمرو بن شرحبیل بامر سلطنت قیام نموده و بعد از او ابوکرب شمر بن افریقس بن ابرهه
پادشاه شد و او از ملوک یمن بود و باسباب حشمت و بسطت مملکت از وفور لشکر و بسیاری مال [illegible]
داشت و در ایام دولت خود با هزار علم که در سایه هر علمی هزار مرد مقاتل بود بجانب مشرق نهضت فرموده
از جیحون گذشته ماوراء النهر را مسخر ساخت و بلده سغد را خراب ساخته شهری ساخت موسوم بشمرکند و معربان
معرب ساخته سمرقند گفتند مدت سلطنتش صد و بیست سال بود و بعد از او پسرش ابو مالک ملک مالک افریقس
گشت و مدت پنجاه سال پادشاهی کرده درگذشت امرا و ارکان دولت ولد رشیدش را که موسوم به اقرن
بود بپادشاهی برداشتند اقرن بن ابی مالک ملقب بتبع ثانی گردید و معاصر بهمن بن اسفندیار بود و مدت
ملکش را پنجاه و سه سال گفته اند بعد از اقرن پسرش ذو القرنین بر سریر سلطنت بر آمد و او با دارا بن داراب معاصر
بود هفتاد و سه سال پادشاهی نموده برادرزاده وی برادرزاده‌اش ملکی بن ابی کرب بن اقرن بر مسند سلطنت

کیسه زدوی وپنجسال حکم راند و از ملک بابوکرب اسعد بن ملک بن ابی کرب منتقل شد وابوکرب اسعد به تبع الاوسط
ملقب بوده وچون بشست وقهر وغضب اتصاف داشت یمنیان پسرش حسان را بسلطنت برداشته اسعد را
بقتل رسانیدند وحسان بن تبع الاوسط چون برادر کشته غریزی [?] گردید بتدریج اکثر قاتلان پدر خود را بقتل رسانید
وبعد از آن لشکر بیمامه کشیده آن ولایت را بتصرف آورد و زرقا که تا سه روزه راه را بنور باصره اش اشخاص
اشیای بنود بدست آورده از وی پرسید که چه چیز قوت رؤیت ترا باین غایت رسانیده جواب داد که
هرگز نمک نخورده ام وشبی نبوده که سرمه در چشم کشیده خواب کرده ام وبعد از حسان عمرو بن تبع الاوسط بر سریر
سروری برآمده شصت سال پادشاهی نموده ومعاصر شاپور بن اردشیر بوده واز عقب او عبد بن کلال متصدی
امر حکومت گشت اگرچه وی بدین حضرت عیسی علیه السلام ایمان آورده اما اظهار نتوانست کرد زمان ایالتش
هفتاد وچهار سال بود وحسان بن تبع الاصغر اخیر تبابعه یمن بوده مدت هفتاد وهشت سال در سلطنت داد اقبال
گذرانیده در زمان ایالت خود بعزم تسخیر بلاد وامصار اعلام ظفر آثار برافراخته ابتدا مدینه طیبه را محاصره
نموده آخر شنیده که آن شهر سرای هجرت پیغمبر آخر الزمان خواهد بود ترک محاصره داده رایت عزیمت بصوب مکه
معظمه برافراخت وچون صورت تخریب بیت الله در ضمیر قلب جای داد همان روز دستها وپایهای او
خشک شده آخر نقش آن اراده را از صفحه خاطر سترده علتش بصحت مبدل گشت وطبیعتش بدین موسوی
گردیده چون متوجه دار الملک خود گشت اکابر واعاظم یمن حمیر معروض داشتند که چون تو ترک دین آبا واجداد
خود کرده دیگر طریق اطاعت تو نمی سپریم تبع گفت بیائید تا بآتش التجا نمائیم حقیقت هر ملت که ظاهر شود ما نیز
آن کیش را قبول فرمائیم ودر آن زمان رسم [?] کسی که با هم خصومتی می افتاد بغاری که در نواحی صنعا بود می رفتند
وآتشی از آنجا بیرون آمده خصمی که بر باطل بود می سوخت القصه مشرکان با بتان خویش در ملازمت تبع بدان غار
رفتند بدستور معهود آتشی عظیم از غار بیرون آمده اصنام را خاکستر ساخت بنابران سایر یمنیان
دین موسوی را اختیار نمودند بعد از فوت تبع الاصغر ربیعه بن نصر اللخمی باستظهار کثرت تبع بر ملک یمن
استیلا یافت وشبی به حکومت خود واقعه دید که از آن سبب بهدایت [?] گرویده بنبوت احمد مختار صلی الله علیه
وآله الاخیار ووقوع قیامت وحشر ونشر ایمان آورده دو سطیح وشق هر دو در عصر ربیعه بوده وسطیح بغرابت خلقت و
مهارت فن کهانت شهرت تمام داشته وباتفاق مورخان در اعضای او استخوان نبوده مگر کله سر ودست
واصابع وبعضی برآنند که روی وی در سینه اش بوده وهرگاه در غضب رفتی پر باد شدی ونشستی ومطلقاً برقیام
قدرت نداشتی واو را مانند جامه در هم پیچیده بمجالس می بردند وچون میخواستند که کهانت کند واز
امور مخفیه خبر دهد بسان مشک دوغ وی را می جنبانیدند وسطیح میگفت که یکی از جنیان که در یمین بحکم

حضرت عالم السر والخفیات با حضرت موسی استراق سمع کرده بود ومرا بر غیبات مطلع میگردانید سطیح مدت
ششصد سال در جهان فانی زندگانی نموده وشق نیز در کهانت مهارت موفور داشته وپسر خاله سطیح بوده و
با سطیح در یک روز متولد شده واو بصورت یک نصف آدمی بوده القصه بعد از ربیعه بن نصر اللخمی مرثد [?] بن عبد
کلال که برادر مادری تبع اصغر بوده پادشاه شده واو نیز خوابی دید که ظهور ملت حضرت خیر الانام علیه الصلوة والسلام
از تعبیران بوضوح پیوست وبعد از چهل ویکسال زمام مهام سلطنت را در قبضه اهتمام پسر خود ولیعه نهاد وولیعه
مدت سی وهفت سال سلطنت راند وابرهة بن الصباح صاحب ملک ال گشت ونسب ابرهه بعبد [?]
بن سبا الاصغر الحمیری می پیوست واز عقب وی صباح بن ابرهه بر مسند حکومت تکیه زده پانزده
سال در وی [?] بنفع ملک دل آورده وبعضی مورخان را اعتقاد آنست که بعد از سلطنت صباح بن ابرهه صبح
دولت حسان بن عمرو بن تبع الاوسط از مشرق امید دمیده وپس از حسان [illegible] نیز کسی نام
امور جهانبانی را بقبضه تصرف درآورده وبار تکاب فسق وفجور بوده چنانچه هر جا نام پسری شنیدی طوعاً و
کرهاً او را طلب داشتی تا آخر پسری نزد او آوردند موسوم بزرعه وملقب بذو نواس وزرعه کاردی در
ساق موزه خود پنهان ساخته بود وچون مجلس از اغیار خالی گردید همان کارد را بیرا ساخته دستش را از
دامن اهل آن شهر ومکان کوتاه گردانید وزرعه را بعضی پسری زیده میدانند که بعد از مدت پشت بقحطان می کشد
وبرخی ولد حسن [?] تبع الاوسطش میخوانند القصه چون ذو نواس [?] ویرا مسند [?] گردانید خود را
یوسف نام نهاده وباتفاق اعیان بر بساط سلطنت متمکن گردیده او سرخیل اصحاب اخدود بوده واصحاب الاخدود
که کلام مجید ربانی بذکر آن ناطق است کسانی اند که ذو نواس باتباع او در ایام حکومت خود فرموده تا خندقها
کندند وآتش بسیار افروختند هرکس که از ملت عیسوی گردید با آتش بیدادش سوختند وآن سر دفتر
اهل ضلال در کشتن وسوختن عیسویان دقیقه مهمل ومرعی نگذاشت آخر قیصر که متابعت ملت عیسوی مینمود
بنجاشی پادشاه حبشه نشانی فرستاد که متوجه استیصال ذو نواس شود وذو نواس طاقت مقاومت
در خود ندیده فرار بر قرار اختیار کرده ودر دریا غریق بحر فنا گردیده وبعد از فوت وی ذو جدن نامی [?] چند
قایم مقام گشته او نیز از دست برد سپاه حبشه متوهم گشته از عقب ذو نواس بعالم باقی شتافت وبعد از
فرار ذو جدن ارباط نامی از منتسبان نجاشی بصنعا در آمده پای بر مسند حکومت نهاد وابرهه که از ملک [?]
سرداران جیش حبش انتظام داشت لشکری بر سر وی آورده او را بقتل رسانید وبیست وسه سال در آن ملک
رایت دولت اقبال برافراشت ودر آخر ایام حیات بعزم تخریب خانه کعبه لشکر بصوب حرم محترم کشیده
بغضب ملک الملک علی الاطلاق گرفتار شده بزخم سنگ ابابیل [?] متوجه درک اسفل گردید بعد از مدت

یمن حاکم شد مکسوم بن ابرهه پادشاه شده بقولی چهارده سال و بقولی هفده سال سلطنت کرد پس از وی برادرش مسروق
بن ابرهه لوای ایالت بر سر نهاده بعد از دوازده سال در معرکه سیف بن ذی یزن کشته گشت و نسب سیف به تبابعه
می پیوندد و او بخدمت انوشیروان رفته التماس نمود تا مملکت موروث را از تصرف اهل حبشه انتزاع نماید
و انوشیروان حکم داد که از سپاهیان هر کس در زندان باشد بیرون آورده بوی همراه سازند و فرمان بردار آن
پیری که در معارک کارهای نام کرده بود و وهرز نام داشت بر جمله آن سپاه امیر ساخته بوی همراه ساختند
و زندانیان و وهرز با آن سپاه بجانب یمن در حرکت آمدند و مسروق از کیفیت حادثه آگاه گشته با صد هزار کس
ایشان را استقبال نمود و سیف و وهرز با هشتصد کس از پس شمشیر کشیده قدم در میدان مقاتله نهاده
خود را مسروق بزخم تیر وهرز از پای درافتاد و لشکرش روی بهزیمت نهادند سیف قدم بر مسند
سلطنت نهاده ابتدای قصر غمدان را که در زمین بحضرت نشان بی نظیر آن عمارتی صفت ارتفاع
نپذیرفته محل جلوس خود گردانید و پس از هفت سال جمعی از حبشیان او را در صیدگاهی تنها دیده بقتل رسانیدند
و چون این خبر بانوشیروان رسید وهرز را جهت قلع و رفع حبشیان بیمن فرستاده حکومت آن مملکت
را بوهرز ارزانی داشت و وهرز بعد از چهار سال فوت گشته پسرش مرزبان لوای ایالت مرتفع ساخته او
نیز متوجه عالم جاودان گردید برادرش مرزبان تینجان بحکم کسری قائم مقام گردید و چون او نیز نماند پسرش خرخسره
قدم بر مسند خسروی نهاد و در روایتی آنکه بعد از تینجان شخصی که موسوم بجز زاد بود والی گردید و پس از وی نوشجان
علم ایالت برافراشت و بر عقب او مروزان کامران شد و چون او نماند حکومت بخرخسره رسید
بر هر تقدیر چون خرخسره مدتی ایالت نمود هرمز او را برنجیده باذان بن ساسان را در آن مملکت حاکم گردانید
و او بنبوت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم ایمان آورده مؤمن و موحد از جهان انتقال نموده
داد و یکی که خواهرزاده باذان بود در متابعت حضرت نبوی سعی نمود و حاکم شد و اسود عنسی که دعوی نبوت
میکرد بقتل رسانید و بعد از فوت وی حکومت آن مملکت باولیای دین مبین محمدی قائم گردید و از خلفای
راشدین به بنی امیه و از بنی امیه بآل عباس منتقل گشت و از منتسبان خلفای بنی عباس غلامان حبشی آن
ولایت را انتزاع نمودند و از ایشان بآل زیاد انتقال یافت و بعد از آن به بنی قطیس و بنو طباطبا قرار گرفت و
چون دولت آن جماعت سپری گردید منصور بن فضل الکوفی که از دعاة اسمعیلیه بود بر مسند حکومت تکیه زد
و بعد از وی در سنه عشرین و اربعمائه ابو هاشم حسن بن عبدالرحمن که نفس زکیه لقب داشت و حمزه بن ابی
هاشم که از اشراف حمیریان بود منسوب گردید و در سنه تسع و ثلاثین و اربعمائه ناصر بن حسین دیلمی دعوی
امامت کرده چند وقت آن ولایت را متصرف گشت و در سنه خمسین علی بن محمد الصلیحی بر آن مملکت

استیلا

استیلا یافته و مکه و مدینه را نیز در تحت ضبط آورده و از عقب وی آل زریع روزی چند اسب مراد در جولان آورده
و در سنه اربع و ستین و خمسمائه ملک مظفر الدین ایوب بکار فرمائی گشت و از اولاد او در سنه سبعین و خمسمائه ملک
توران شاه و ملک کامل و ملک مسعود منتقل گردید و در سنه ست و عشرین و ستمائه به بنی رسول که از امرای ایوب بود
رسید و در سنه سبع و عشرین و ثمانمائه بنی غسان بر آن دیار استیلا یافته جمعی از آن سلسله بحیثیت ملک و مال پرداختند
تا از سلاطین عثمانیه سلطان سلیم بن سلطان سلیمان پادشاه آن ولایت را گرفته نزدیک بود که گلزار آن مملکت را
از خار و خاشاک بنی غسان پاک سازد که عازم ولایت آخرت گردید و ولد ارشدش سلطان مراد در سال نهصد
هشتاد و هشت به تسخیر آن مملکت کماشته من حیث الاستقلال بحیطه ضبط آورده تا امروز آن ولایت در
تصرف اولیای دولت آنجا در مانده و از مضافات معروف یمن یکی شهریست که سام بن نوح همت بر آبادی
آن گماشته و در آنجا انبه و خرما نیکو میشود و دیگری مخاست که در تمام یمن بندری بدان لطافت نیست و قبر شیخ
شاذلی که قهوه خوردن از اختراعات اوست در مخا واقع است و دیگری تعز است که آصف بن برخیا همت بر
عمران آن گماشته و در جبالش درختی است که آنرا قات می نامند و برگش از عالم افیون کیفیتی میبخشد و میوه
سردسیری و گرمسیری در آنجا نیک بعمل می آید و ایضاً صنعاست که بحسب آب و هوا و لطافت کوه و صحرا
مستثنی از جمیع شهرهاست چه ترتیب بخط استوا واقع شده و در سالی دو زمستان و دو تابستان بحصول می پیوندد
و اهالی سالی دو بار میوه و غله از اتفاقاتش بدو ماه و بعد آن چنانچه از حمل تا سرطان یک تابستان و از سرطان تا میزان
یک زمستان باشد و از میزان تا جدی یک تابستان و از جدی تا حمل یک زمستان بوده و قصر غمدان که
سبق ذکر یافته در صنعا بوده و ارکان آن قصر را بسنگ الوان ساخته بودند که طرفی از آن برنگی سپید بود و
در میان حقیقی قصر خانه بود که سقف آنرا بیک تخته رخام پوشیده بودند و بر چهار گوشش صورت شیری از مس
داده که چون باد در آن خانه وزیدی از آن تمثالها آواز غرش شیر مسموع شدی و در عجایب البلدان آمده که
قصر غمدان چندان ارتفاع داشته که در وقت طلوع و غروب سایه آن سه میل میرفته و در چهار فرسنگی صنعا
صفوان نام مردی باغی داشته قریب دوازده میل که حاصل آنرا برای فقرا نثار مینموده و بعد از چندگاه
او را پسری بهم رسید که پدر را از آن عطیه باز آورده و برآینه آتش غضب الهی در آن بوم و بر افتاده شجر آن
باغ را خاکستر گردانید و آن آتش در عوض سی سال التهاب داشته چنانچه در اطراف آن طیور را مجال طیران
و وحوش را قدرت جولان نبوده و این قصه در سوره مبارکه نون بتفصیل مسطور است و دیگر از مضافات یمن
سباست که تا صنعا سه روزه راه است و بانی آن سبا بن یشجب بن یعرب بن قحطان بوده و اما الحال از آن بنا بر
نوایب روزگار از آن آثار خرابی باقی مانده و صاحب عجایب البلدان آورده که در سبا از غایت لطافت

آب و هوا لکمپس و پشه و مار و عقرب و دیگر هوام نباشد و دیگری خضرموت است که آن نیز شهری با نام بوده و
نعیق زده داشته و گویند در انجا آمپت که هر که از آن بیاشامد مخنث گردد و ایضا عدن است که دراز
سابق نهایت آبادانی داشته و امروز آن آبادانی بخا منتقل شده و تا مخاسه روزه راه است ۞ بحر عمان
قلزم است که بحر احمر نیز گویند و از جمله خلیجات بهند است طولش چهار صد و هشت فرسخ است و عرضش
دویست فرسخ و هر چه پیشتر شود تا هشت فرسخ آید و چون قلزم بر ساحل این دریا بر طرف غربی واقع شده
هر آینه باین اسم موسوم گردیده و بعضی عمان نیز داخل این شمرده اند اگرچه بر ساحل است اما در بعضی الا باتش
سرهای سخت شود و احیانا برف بارد و اصل معموره اش در کنار دریای فارس که بحر عمان و بحر بصره و بحر هند نیز
خوانند واقع است و مردم را از این دریا منافع بسیار باشد و سفاین از این بحر بسلامت بر آید و اضطرابش از دیگر
بحور بیشتر بود اما گردابی دارد که چون کشتی بدان موضع افتد دیگر خلاصی ممکن نباشد طول این دریا را صد و هشت
و عرضش را صد و هشتاد فرسنگ گرفته اند و در میان دریای عمان و قلزم پانصد فرسنگ زمین
که از جزیرة العرب خوانند و اعراب بسیار در آنجا ساکنند و جزیره ایست میان عمان و عدن و در ان
نسناس بسیار است آن جانوری است مانند نصف بدن انسان که یک دست و یک پای و یک چشم دارد
و دست او در سینه است و بزبان تازی تکلم میکنند و مردم او را صید کرده میخورند و از شخصی نقل است که من
بدان دیار رسیدم و به بالای آن ناحیه گفتم که من گوشت نسناس نخورده ام و فورا غلامی اشاره کرد و غلام نزد درخت
آمد نسناس نزد بیاورد و چون در من نگریست گفت بخدا که من از تو فریاد و پس غلام گفتم که او را بگذار که گفت بکلام
شومن قبول کرده او را رها کرده چون باو از پیش من بیرون رفت ایضا ارم شداد در همین اوان صنعا و حضر
موت بوده آورده اند که شداد و صد کس از معتمدان خود جهت آن امر تعیین فرموده و هر یک را بزار کس تابع ساخت
و ایشان را از خزاین و اموال خود تصرف داده و بعمال اطراف فرمان داد که از سیم و زر و جواهر و عطر آنچه سامان پذیرد
بدان مکان نقل فرمایند ۞ رباعی ۞ از آنکه فلک مطیع فرمان باشد ۞ با عیش و طرب دست گریبان باشد ۞ مشکل نشود هر
کاری بروی ۞ هر دشواری پیش وی آسان باشد ۞ نقل است که مساحت آن قصر دوازده فرسنگ در دوازده
فرسنگ بوده و در درون آن سیصد هزار قصر ساخته بودند که خاک آن مشک و زعفران بوده و در آن عمارات خشت
زرین و سیمین بکار برده بودند و بجواهر نفیسه مکلل گردانیده و ستونها از یاقوت و زبرجد نصب فرموده و برکنار
جویهای آب درختان میوه دار از طلا و نقره نشانیده بودند و در میان اثمار عطریات بکار برده که بوزیدن نسیمی تمام
آن باغ معطر میگشته و فرش سنگ ریزه جواهر الوان ریخته بودند و در بیرون نیز جهت منظر از سیم و زر جهت لشکر
ساخته بودند و ارتفاع دیوار آن عمارات سیصد ذرع بوده القصه بعد از پانصد سال که باتمام رسید و شداد خواست

کوه قدم و در آن عمارت نهند که ناگاه صیحه از آسمان فرود آمد که شداد با سپاهش جان بمالکان دوزخ سپرد و
و آیه کریمه ان کانت الا صیحة واحدة فاذا هم خامدون دلالت برین قصه میکند ۞ رباعی ۞ روبه که رود به بیشه شیر
دلیر چندانست که نشنیده بود صیحه شیر بر علم خدا آنکه مکن زانکه خدا پس سخت بگیرد گر گیرد دیر و آن
عمارت از آن زمان از نظر مردم نهان گردیده آورده اند که در زمان حکومت معاویه یکی از اعراب که او را عبد الله
قلابه گفتندی بطلب شتر خود بدان موضع رسید بنا بر غرابت مکان و یا از فطنت شک که خواب می بیند قدری
از آن جواهر برداشته بیرون آمد چون پاره راه بیامد بتفتیش حاصل شد که این نه خوابست افسوس بسیار خورده
و آن جواهر را نزد معاویه آورده احوال باز گفت اهل مجلس تصدیق وی نمود و گمان یکی از علمای یهود که بشرف اسلام
مشرف گشته گفت که ذکر این شهر و ذکر اینکه یکی از امت محمدی صلی الله علیه و آله و سلم بآنجا خواهد رسید در توریة
مذکور است از لطائف یمن آنچه قابل تحریر و لایق تقریر باشد عقیق است و از حضرت رسالت صلی الله علیه
و آله منقول است که در یمن کوهیست که او اقرار بوحدانیت خدا و نبوت من کرده و هر که از سنگ آن انگشتری سازد
و با خود دارد بر سد بوی قسم مال و فرزند و روزی وی بسیار شود و هر که از آن عقیق با خود دارد از دشمنان
هراسان نشود و بر ایشان فیروز گردد و در نظر مردمان او را شکوه و وقار حاصل آید و دیگر فرموده که دو رکعت
نماز با نگین عقیق یمنی بهتر است از هزار رکعت نماز بغیر عقیق و دیگر فرموده که انگشتر عقیق در پوشید از بهر
در امان باشید و هم از آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم نقل است که حق سبحانه تعالی شرم میدارم
از بنده که دست بر دارد بدعا و در دست او انگشتر عقیق باشد و او را نا امید گرداند و دیگر نقل است که حق تعالی سوگند
خورده بنفس خود که عذاب نکنم کسی را که عقیق داشته باشد و دیگر از آنحضرت مشهور است که هر که صباح دست
و انگشتر عقیق باشد پیش از آنکه کسی را ببیند نگین آن انگشتر را بکف دست خود بگرداند و سوره انا انزلناه بخواند
و بگوید آمنت بالله وحده لا شریک له و آمنت بسر آل محمد و علانیتهم خدای تعالی نگاه دارد او را در آن روز از
شر آنچه در آسمان و زمین است و در حفظ حق سبحانه تعالی بوده باشد تا شام و دیگر فرموده اند که یا اصحاب انگشتری
بخود نگاه دارید تا از مقربان باشید صحابه گفتند یا رسول الله مقربان کیستند فرمود که جبرئیل و میکائیل
پرسیدند انگشتری از چه سازیم گفت از عقیق سرخ بر رای مطالعه کنندگان مخفی نماند که چون تو ند خامه تیز تک
سهیل یمنی پیره وا نا احوال یمن را طی نموده الحال عنان چابک را بجانب احوال مردم آن ولایت معطوف میگرداند
اویس قرنی آفتاب پنهان و همنفس حضرت رحمان بوده و از حضرت رسول صلی الله علیه و آله منقول است که فردای
قیامت حق تعالی هفتاد فرشته بیافریند بصورت اویس تا اویس در میان ایشان از عرصات به بهشت رود و از آن هیچکس
نداند که اویس میان ایشان کدام است چون در سرای دنیا حق را پنهان عبادت میکرد و خویشتن را از

خلق او را بسیار داشت تا آخرت نیز از چشم اغیار محفوظ ماند و از خواجه عالم صلی الله علیه و آله و سلم منقولست که امت
من مردی هست که بعدد موی گوسفندان قبیله ربیعه و مضر او را در قیامت شفاعت خواهد بود و در عرب هیچ
قبیله را چندان گوسفند نبوده که ایشان را و قبیله او نقلست که چون خواجه انبیا صلی الله علیه و آله را وفات نزدیک
شد گفتند یا رسول الله مرقع تو که را دهیم فرمود باویس قرنی و چون مرتضی علی علیه السلام و فاروق بعد از وفات
حضرت مصطفی صلی الله علیه و آله بکوفه آمدند فاروق در میان خطبه گفت یا اهل نجد از قرن کسی هست در میان شما
گفتند بلی و قومی برا او فرستادند فاروق خبر اویس از ایشان پرسید گفتند نمیدانیم گفت صاحب شرع
خبر داده است او گزاف نگوید مگر شما او را نمیدانید یکی گفت که اویس نامی هست او ای از آن حقیرترست
که امیرالمؤمنین او را نام برد و طلب کند زیرا که او دیوانه ایست که در ویرانها می باشد و شوریده ایست که در صحراها
بسر میبرد و با هیچکس صحبت نکند و آنچه مردمان خورند او نخورد و غم و شادی نداند اگر مردمان بخندند او بگرید و
اگر بگریند او بخندد و شتربانی کند شبانگاه نانش دهیم آن را قوت خود و مادر خود سازد گفت او را میخواهیم فاروق
با یکی صحابه بآنجا شدند دیدند که بنماز ایستاده است و چون بانگ حرکت آدمی یافت نماز کوتاه کرد فاروق پیش رفت
پرسید که چه اسم تو گفت بنده خدا عمر گفت ما همه بنده خداییم ترا نام خاص چیست گفت اویس گفت بنمای
دست خود را چون دست راست خود بنمود آن سفیدی که حضرت رسول صلی الله علیه و آله نشان داده بود بدید در حال
بوسید و گفت رسول صلی الله علیه و آله ترا سلام رسانیده است و گفته که امتان مرا دعا کن گفت ای عمر نیکو بنگر دیگری
نباشد گفت پیغمبر نشان داده اویس گفت پس مرقع پیغمبر بمن دهید مرقع بدو دادند و گفتند بپوش گفت صبر
نمایید و از ایشان دور شد و آن مرقع باز کرده روی بر خاک نهاد و میگفت الهی این مرقع نپوشم تا امت محمد
صلی الله علیه و آله را بمن نبخشی و پیغمبر بدینجا حواله کرده است خطاب آمد که چندین بتو بخشیدم مرقع در پوش گفت
همه را خواهم خطاب آمد که چندین دیگر بتو بخشیدم مرقع در پوش گفت همه را خواهم همچنان در مناجات بود و میگفت
و می شنود و صحابه را صبر نماند رفتند و در عین حکایت بدو رسیدند چون اویس ایشان را بدید گفت چرا آمدید
اگر آمدن شما نبودی مرقع نپوشیدمی تا گناه همه امت محمد را نخواستمی بپوشی همی ایست کرد فاروق او را دید گلیمی از
پشم اشتر بر خود و گرفته سر و پای برهنه و توانگری هشت هزار عالم را در تحت آن گلیم دید عمر را از خود و خلافت دل
بگرفت و گفت کیست که این خلافت از ما بخرد بگرده اویس گفت بینداز تا هر که خواهد برگیرد خرید و فروخت در میان
ایشان و اویس پس مرقع بپوشید و گفت بعدد موی شتر و گاو و گوسفند قبیله ربیعه و مضر امت محمد را صلی الله
علیه و آله بخشیدند ما را برکت این مرقع پس گفت یا اویس چرا نیامدی تا مهتر عالم صلی الله علیه و آله و سلم را ببینی گفت
شما دیدید گفتند آری دیدیم گفت مگر جبه او را دیده باشید و الا بگویید که ابروی او پیوسته بود یا گشاده عجب اگر

وچنین

چندین بار وی را دیده بود نماند از هیچ یک مراد و را بود نشان نتوانستند داد بعد از آن گفت شما دوست وی اید گفتند
آری گفت اگر دوستی راست بود دید چرا آن روز که دندان مبارک وی را شکستند دندان خود نشکستید که شرط
دوستی موافقت است و دندان خود بنمود یکی در دهان نداشت گفت من او را بصورت ندیده موافقت او کردم
که موافقت از دین است پس فاروق گفت مرا دعایی کن گفت من در تشهد میگویم اللهم اغفر للمؤمنین و المؤمنات اگر شما ایمان
بسلامت بگور برید خود شما را دعا رسیده و اگر نه من دعای خود را ضایع نکنم پس فاروق گفت مرا وصیتی کن گفت
خدا را شناسی گفت آری گفت اگر بجز از خدای دیگر کسی نشناسی ترا به گفت زیاده کن گفت خدای ترا
میداند گفت دانم گفت اگر بجز از خدای ترا کس دیگر نداند بهتر پس فاروق گفت باش تا چیزی از برای تو پیدا کنم
اویس دست در گریبان کرد و دو درم برآورد و گفت این از اشترانی حاصل کرده ام اگر تو ضمان میشوی که چندان
بزیم که این بخورم و بعد از این مرا چیزی دیگر بستانم بعد از آن گفت برنج گشتید باز گردید که قیامت نزدیکست من اکنون بساختن
زاد راه قیامت مشغولم چون اهل قرن بکوفه بازگشتند اویس را جاه و حرمت عظیم پیدا آمد و چون سر آن
نداشت از آنجا بگریخت و بکوفه شد و بعد از آن کسی او را ندید الا هرم بن حیان و در آخر عمر بموافقت امیر مؤمنان علی
ابن ابی طالب علیه السلام در جنگ صفین مجاهد بود تا کشته شد دیگر ابو عبدالله وهب بود بوفور فضایل و کمالات
نفسانی از بسیاری ابنای روزگار ممتاز بود و بسیار دوستی (?) بصحبت عبدالله عباس و جمعی دیگر از صحابه کبار رسیده بود
و در تاریخ یافعی از وهب روایتست که بمطالعه هفتاد و دو کتاب از صحف آسمانی فایز گشته ام و شیخ محمد از
بزرگان وقت خود بوده و در نفحات از شیخ نجیب الدین علی بزغش نقل میکند که روزی با جمعی از اصحاب
در خدمت شیخ شهاب الدین بودیم شیخ فرمود که یکی از اصحاب خانقاه بیرون رود و مردی غریب که آنجا است
بدرون آورد که بوی آشنایی بمشام من میرسد یکی از اصحاب بیرون رفت کسی را نیافت باز آمد که کسی را نیافتم
شیخ بهیبت فرمود که دیگر بار برو چون دیگر بار رفت سیاهی دید اثر غربت و سفر بر روی وی نشسته او را درون
آورد و قصد آن کرد که در صف نعال نشیند شیخ گفت که ای شیخ محمد نزدیک آی که از تو بوی آشنایی می آید پس
بگذشت و نزدیک شیخ نشست و هر دو با یکدیگر سخنهای در گرفتند بعد از آن بوی گفتند که ای شیخ محمد هر روز
پیش علی شیرازی میرود و دو جزو قرآن برای وی میخواند روزی یکی جزو من درآمد و سلام کردم جواب گفتم نشست و
هیچ گفت و من نیز هیچ نگفتم یک جزو اول قرآن بخواند و روان برخاست روز دوم نیز همچنین بکرد روز سیوم چون
وظیفه خود بخواند بایستاد و گفت میان من و تو چون استادی و شاگردی شد من از زمین شیراز آمده ام
مرا وصف مشایخ شیراز بگوی و من آغاز کردم و نام هر کس که از مشایخ آن عصر در شیراز بود میگفتم چون نام همه
گفتم گفت نام زاویه نشینان را نیز بگوی نام ایشان هم گفتم چون تمام شدی از هوش برفت چنانکه

من ترسیدم که گر پره کانفسش قطع گشته بود زمانی دراز در آن بود و بعد از آن بهوش باز آمده گفت رفتم و بعد را
دیدم اکنون تو نام ایشان یگیک بمن بگوی تا من وصف ایشان بگویم من نام یگیک میگفتم و وی چنان وصف ایشان میکرد
از سلوک و حال اولیا پس ایشان چنانکه گویی در برابر او نشسته بود و من تعجب کردم و در آخر گفت یکی از ینها که یاد کردیم و وی
راحیین بخلان گویند از مرتبه ولایت افتاده و نام او از جریده اولیا محو کردند گفتم سبب چه بود گفت پادشاه شیراز
ابوبکر با وی ارادتی پیدا آمده و پیش وی رفت و بر او حال و نعمت او ایسبب آن نظر حق بیفتاد و من این سخن را یاد
داشتم چون بشیراز باز آمدم همچنان بود که او گفته بود و شیخ عیسی هم مانند در سلوک کار بر شایخ انتظام داشته و در
نفحات الانس امام یافعی منقولست که وی روزی بر فاخته بگذشت و او را گفت بعد از نماز خفتن پیش تو آیم من خودم
و خود را چاپارست و چون وقت خفتن شد نزد وی آمد و در خانه وی دو رکعت نماز بگذارد و بیرون آمد من بامعال
بگشت و توبه کرد و از هر چه داشت بیرون آمد و شیخ وی را خرقه بست و بیکی از درویشان داد و گفت طعام ولیمه
بسازید و درفن تجرید امیری را که رفیق آن زن بود خبر داده بودند گفتند که شیخ وی را بیکی از درویشان داد و طعام ولیمه
عصیده ساخته اند و روغن نمانده آن امیر بطریق استهزا دو شیشه خمر فرستاد که این را پیش شیخ برید و بگویید
که شاد شدیم و شنیدیم که روغن عصیده نیست این را با عصیده بخورید چون فرستاده امیر آمد شیخ گفت از آن
یکی را آن دو شیشه بگرفته بر عصیده ریخت و آن دیگر فرستاده را گفت بنشین و بخور چون بخوردند روغنی دیدند که بهتر
و خوشتر از آن نخورده بودند پیش امیر رفت و قصه را بگفت امیر نزد شیخ آمد و بدست وی توبه کرد و شیخ ابو الغیث
جمیل در اوایل حال از قطاع الطریق بود روزی در کمین قافله نشسته بود شنید که هاتفی میگوید یا صاحب العین علیک
عین یعنی ای آنکه چشم بر قافله داری دیگری بر چشم تو است این سخن در وی اثر کرد و از آنچه در آن بود باز ایستاد و
نزد شیخ ابن افلح یمنی رفته تهذیب اخلاق نمود روزی بقصد هیزم بصحرا رفته بود که ناگاه شیری پیدا شد و درازگوش
او را بدرید آنگاه روی بشیر کرده گفت سوگند بعزت معبود که این هیزم را بار نکنم مگر بر پشت تو شیر نرم شده هیزم
را بر پشت او نهاده و میراند تا بشهر آمد پس آن هیزم را از پشت شیر فرود گرفته گفت الحال هر جا خواهی برو و شیخ سعید حداد
صاحب مقامات علیه بود و در بازار عدن بیع و شری مشغول داشته چون وقت وفاتش نزدیک رسید با
اصحاب گفت که در روز سیوم از فوت من در محلی که فقرا جمع شوند مرغی سبزی بیاید و بر سر هر که بنشیند او جانشین
من خواهد بود و قضا را آن مرغ آمده بر سر جوهری که وقتی بنده کسی بوده بود نشست اصحاب بنا بر حکم وصیت جمع آمده خواستند
که وی را نزد شیخ برند مگر بیت گفت مرا چه صلاحیت این کار است گفتند این امریست آسمانی و ترا از این چاره نیست
در آن میانه بازار رفته هر کس حقی نزد وی داشت ادا کرد و پس از آن نزد شیخ رفته صحبت فقرا را ملازم گرفت و حق تعالی کشف
نمود آنچه در کار داشت احمد بن الجعد از متوکلان بوده روزی با اصحاب خود بزیارت بعضی از گذشتگان مشغول داشت که در راه

بشیخ

بشیخ سعید رسید شیخ سعید را اراده شد که با وی طریق موافقت بجای آورد چون مقداری راه برفت شیخ
نیت کرده برگشت و شیخ احمد زیارت کرده باز آمد و بعد از چند روز دیگر شیخ احمد شیخ سعید را گفت که فقرا
بار تو حقی است که از روز متوجه شده بازگشتی شیخ سعید گفت که بر من هیچ حقی متوجه نشده است ای شیخ احمد
خیر و انصاف ده شیخ سعید گفت هر که او را بر خیزانده ام بنشانیم شیخ احمد گفت هر که را بنشانده ام استیلا کرده
پس هر یک از آن دو بزرگ آنچه گفته بودند رسید شیخ احمد مفقود شد و بر جای او ماند شیخ سعید استیلا گردید
چنانچه تمام اعضای خود را میکند و میرید بحق واصل شد بلاد الزنج ولایتی وسیع است شمالی آن اعصار مملکت
یمن است و جنوبش بیابانهای با سکون و شرقیش ولایت نوبه و غربش مملکت حبشه مردم آنجا همه بزرگ
هیکلی میباشند چنانکه شیخ معنوی مولوی ابو سعید ابو الخیر نور الله مرقده تشبیهاتی بدان نموده میفرماید بیت
زنگی گریست بدان عالم دست   چشم از زنگیان شوریده مست   و حکما سبب فرح الزنج را از
ظهور کوکب سهیل دانسته اند که آن هر کوکب هر شب بر ایشان طلوع میکند و جمیع زنگیان از نسل زنج ولد کوش
ابن کنعان بن حام بن نوح علیه السلام بوجود آمده اند و آنجماعت را سباع الانس خوانند چه هرگاه بر دشمن خود
ظفر یابند گوشتش را بخورند و همچنین اگر از پادشاه خود برنجند او را بکشند و بخورند و اگر طلا در آنجا بسیارست
زیور و حلی خود از آهن سازند و گویند هر که آهن با خود دارد شیطان بر وی دست نیابد و شجاعتش زیاده شود
و گاو در آنجا بسیارست مثل اسب بر آن سواری کنند و کار تازه برابری کنند و غذای خود بیشتر از گوشت فیل و زرافه سازند و گویند در آن ولایت
درختیست که اوراق آن مانند برگ کاه و در آب اندازند و فیلان از آن آب بیاشامند چنان مست شوند که بسهولت آنها
را صید نمایند بلاد نوبه برکنار نهر نیل واقع شده و طولش بمسافت هشت شبانه روز قطع کنند و متوطنان
آن اعصار نصاری باشند و غذای ایشان بیشتر جو بوده و گوشت شتر بسیار بکار برند و اندر آن ممالک
بسیار باشد و مملکت نوبه مشتملست بر بلاد السودان که در آنجا طلا از ریگ روید و هوایش در غایت گرمی است
چنانچه اهالی آنجا در روز در زیر زمین بسر برند و چون شب شود بیرون آمده زر را بدست آورند و متاع ایشان
همه است لباس ایشان پوست حیوانات باشد و بازرگانان بجهت زر از آن بلاد دیار روند و بعد از وصول
بدان نواحی طبل زنند و امتعه خود را جدا جدا در موضعی بگذارند و اهالی آنجا از آواز طبل بر آمدن تجار واقف گشته شب
بر سر امتعه روند و در برابر هر متاعی جهت ثمن آن طلا گذارند و صباح بازرگانان بدانجا رفته اگر بدانچه
گذاشته اند راضی شوند بضاعت را از پیش دور ترند و باز گردند و شب دیگر آن جماعه بیایند و طلا بر آن نهاده
افزایند وقتی که تجار راضی شوند نوبه از جمله پسران حام بن نوح بود و این ولایت بنام او شهرت یافته و حام
در سلک انبیای عظام انتظام داشته از فرزندان او هیچ احدی بمرتبه نبوت نرسیده و باقی انبیا

چنین نوشته اند که نوح علیه السلام روزی در خواب بوده و عورتش مینموده حام بر او بگذشت و نپوشید بخندید
ازین سو ادب که اولاد او سیاه شده پیغمبری از نسلش منقطع گشت و حام نه پسر بود بدین موجب هند سند
زنج نوبه کنعان کوش قبط بربر حبش چین مملکتی است مشتمل بر آبهای خوشگوار و اشجار و ثمار علاوه آنکه از اقلیم
اول تا سیم ولایت چین است و بعضی تا اقلیم چهارم نیز گفته اند و اکثری از مورخین چین را از مضافات خطا میدانند
ولایت چین از بنیه چین بن یافث بن نوح علیه السلام است سکانش بعبادت اوثان اشتغال دارند و مجوسی و تناسخی
در میان ایشان بسیار باشد و اکثر صنعتها را بیک تتبع کرده اند خصوصا صنعت تصویر که در میان ایشان نوعی از
عبادت است چنانچه مانی نقاش که در چین رفت دعوی پیغمبری کرده معجزه اش تصویری بود که از صفوا رنگ وارژنگ
خوانند و اهل چین مردم هیچ مسکون را کور میدانند الا مردم روم را که میگویند ایشان یک چشم دارند آورده اند
که ملک ایشان در سالی یکروز مجلس کند خاص و عام را بار دهد و در آن روز فرمان برداران پارچه چوبی نصب کرده در میدان
بیندازند و هر کس که بسلام آید بحکم ملک تیشه بر آن چوب زند تا بعد از ساعتی هیاتی بحصول پیوندد که مصوران مانی صفت
بهزاد صنعت چون که تمام بغور تم چنان صورتی نتوانند نگاشت و نیز مشهور است که در آن ولایت گردونی از چوب ساخته بوده
که بحرکت حرکتی هر قدر که خواستند حرکت میکرده و در وقت ایستادن بیک اشاره از حرکت باز می ایستاده و پادشاه چین
از قوم مغول است و سکانش اکثر بحسن صورت اتصاف دارند اما بیشتر کوتاه قامت و بزرگ سر باشند و دارالملکش
هجو خوانند و رودی عظیم از میان شهر جریان دارد و متاع آن شهر کمی ظروف و اوانی است که تتبع آن از غیر ممکنات است
و داروی آن سنگی است که در کوههای آن ولایت بهم رسد آن سنگ را آس کرده و در حوض آب اندازند و بر هم زنند تا
آنچه ثقیل و درد آن باشد در ته حوض نشیند و صاف آنرا گرفته در حوض دیگر بریزند و همچنین این شغل را چند مرتبه عمل نمایند
تا هر چه صاف باند سرکار پادشاه ضبط کنند و ظروف فغفوری و اوانی چینی از آن بحصول پیوندد و باقی را بسایر مردمان
گذارند و در عجایب البلدان مسطور است که در یکی از قری چین غدیریست که سالی یکمرتبه اهل آن قریه جمع آمده اسبی را در آن
غدیر اندازند و بر اطراف آن ایستاده اسب را از بر آمدن منع نمایند مادام که اسب در آب باشد باران آید چون
بقدر کفاف بباره آن اسب را بر آورده بکشند و گوشت آنرا بر سر کوهی که نزدیک غدیر است گذارند تا طیور و
وحوش خورده و نیز در حدود چین چشمه ایست که چون مریض از آب آن بیاشامد اگر اجلش رسیده باشد فی الحال بمیرد
والا در خور نیک شود و همچنین یکی از عجائبات آن سرزمین آسیائیست که سنگ اسفل آن متحرکست و سنگ اعلا ساکن و از زیر
آرد و سبوس جدا جدا بیرون آید و بحر چین را بحر اخضر و اخضر گویند و طول آنرا پانصد فرسنگ و عرض آنرا دویست
و هفتاد و پنج فرسنگ گرفته اند و در جزایرش معادن زر و یاقوت و دیگر جواهر باشد یکی از آنجمله جزیره ازانج است که هر ساله
حاصل او شاه را شش هزار من طلاست سراندیب جزیره ایست از بحر هند که اطراف آنرا هشتاد فرسنگ گرفته اند

و چندین معدن از زر و سیم و یاقوت و الماس دارد و از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله نقل است که بهترین بقاع مکه است
و خوشترین مساجد مسجد اقصی و نیکوترین جزایر جزیره سراندیب است و در آنجا کوهی است موسوم به هیون که نزول حضرت
آدم علیه السلام از بهشت بدان کوه بوده و اثر قدم آنحضرت در آنجا ظاهر است و بی آنکه باد و باران باشد همیشه روشنی
مثل برق از آن کوه ظاهر شود و نیز گویند شبها چندان باران بارد که اثر قدم آنحضرت علیه السلام شسته شود و با
چنان ذکر کرده و ظاهر شود و صاحب عجایب البلدان آورده که در جوار سراندیب درختیست که هر شب ورقی سپید
از روی آن فرو افتد که در یک صفحه آن کلمه لا اله الا الله محمد رسول الله و بر صفحه دیگر آیه از آیات قرآنی نقش باشد
ملک آن ملک آنرا ضبط کرده و در هر دردی و علتی بکار برد و صحت قرین آن گردد جابلسا شهریست در نهایت
مشرق از ابن عباس روایت است که اهل جابلسا از اولاد ثمود و اهل جابلقا از اولاد عاد اما یهود بر آنند که چون اولاد
حضرت موسی علیه السلام از بخت النصر گریختند حق تعالی ایشانرا بدان شهرها رسانید و آن جماعت در آنجا اقامت
نموده اند بر طبایع سپهر ارتفاع شهسواران مضمار انشاء و ضمایر خورشید شعاع سرداران مملکت املا مخفی و محجوب نماند
که چون شمار اقلیم اول مرقوم قلم گوهر رقم گردید الحال صحایف اوراق را بتحریر بعضی از اقلیم دوم می آراید و عنقریب
خامه زبان بنغمه سنج مردم آن ولایت میگشاید الاقلیم الثانی بمشتری منسوبست و ابتدای آن از مشرق بود پس بر
وسط بلاد چین و شمال سراندیب و بلاد چند و قندهار و وسط بلاد کابل و جنوب بلاد کرمان گذرد و بعد از آن بحر فارس
را قطع کرده بر وسط بلاد رقه و افریقیه و شمال بربر و جنوب قیروان و وسط بلاد مرطانه گذشته ببحر اوقیانوس منتهی
گردد و مساحت سطح این اقلیم پانصد و هفتاد و دو هزار و دو هشت و شش فرسخ و ثلث فرسخ است و هفتاد و هفت
شهر دارد و از آنجمله بچند شهر که داخل دیار عربست اکتفا کرده باقی را بنابر آنکه مردم بیک نام نخواسته اند موقوف داشت
و دیار عرب که مدینه و یمامه و بادیه جزیره و بادیه شام و مصر و یمن است و آنکه معظمه بحقیقت اشرف که دویست
سی فرسنگ گرفته اند جزیره عربست ایضا ما بین بحر فارس و بحر حبش و دجله و فرات نیز داخل جزیره عربست و
این مسافت نیمی تعلق باقلیم دوم و نیمی باقلیم سیم دارد و چون کرسی حجاز مکه است و خانه خدا در وسط او آنیه
ابتدا از آن شهر مینماید مکه بمیم عبارت از آن بلده است و بکه بباء موحده موضع خانه کعبه و اطراف مکه تمام کوهست
مثل اخشبان و اخشب بالعلم و ابو قبیس از عبدالله عباس مرویست که اول کوهی که در روی زمین مخلوق گشته
ابوقبیس است و قبر آدم صفی در آن کوهست و مشق قبر نیز در این کوه واقع شده گویند هر که دو کله بر سر کوه ابو قبیس بخورد
و دام الحیات از درد سر ایمن باشد و در عقب ابوقبیس جبل خندمه است که قبر هفتاد نبی در آنجاست و ایضا صفا
و مروه است و آن دو سنگ صفا و مروه مرد و زنی بوده اند که در خانه کعبه امر زنی مباشرت نموده بودند و حق تعالی
ایشانرا سنگ گردانید و مردم جهت عبرت هر یک را بر کوهی نهاده بودند و آن دو کوه بنام ایشان موسوم

گردید و صورت ایشان تا زمان حضرت رسالت صلی الله علیه و آله بود و در حینی که بشکستن بتان مامور گشته آنها را نیز
شکستند و همچنین کوه حرا است که حضرت رسول صلی الله علیه و آله قبل از نزول وحی در آنجا بخلوت می نشسته و جبرئیل در آنجا
نازل شده و دیگر جبل ثور است که حضرت مقدس نبوی صلی الله علیه و آله از غار آن کوه بمدینه طیبه هجرت نمود و جبل العرج
کوهی میان مکه و مدینه است تا شام ممتد شود و بجده و حمص رسد و از آنجا بانطاکیه و ملاطیه کشیده بدریای طبرستان
گذرد و بر نواحی دیار دیلم و گیلان و قزوین و ری و جرجان و دامغان و طوس و نیشابور عبور کرده تا حدود غور و
غرجستان و بلخ کشد و از آنجا بجزیره سرندیب رفته بمحیط منتهی میشود و بعضی را اعتقاد آنست که قاف عبارت
از این کوه است و خانه کعبه ده نوبت بنا شده چه اول ملایکه بفرموده حضرت رب العالمین در محاذی بیت
المعمور خانه ساختند که هرگاه ملایکه آسمان بیت المعمور را طواف کنند ملایکه زمین در بیت الحرام رسم طواف
بجای آورند و مدت بنای بیت الحرام بعد از بنای المعمور چهل سال بوده بنای دوم بنای حضرت آدم است که
بتعلیم جبرئیل آدم و حوا زمین را حفر کرده و از گل خانه ساخته بودند و فاصله میان این دو عمارت از زمان ملایکه دو هزار
سال بوده سیم بنای اولاد آدم است که در زمان شیث خانه از گل و سنگ ساخته بودند که تا طوفان نوح علیه
السلام باقی بود چهارم بنای حضرت ابراهیم علیه السلام است پنجم و ششم بنای جرهم و عمالقه است هفتم
بنای قصی بن کلاب است هشتم بنای قریش است و قریش ارتفاع خانه را از آنکه از بنای حضرت ابراهیم علیه السلام
بلندتر گردانیده بیست هشت ذرع ساخته بودند و در آن وقت حضرت رسول صلی الله علیه و آله بیست و پنج ساله یا سی
و پنج ساله بوده نهم بنای عبدالله ابن زبیر است که چون در حین محاصره نمودن حصین بن نمیر عبدالله را بواسطه
سنگ منجنیق خللی بارکان خانه راه یافته بود هر آینه عبدالله بعد از فوت یزید آن خانه را ساخته بطریقی که حضرت
خلیل الرحمن علیه السلام وضع کرده بود بنا نهاد دهم بنای حجاج است آورده اند که چون حجاج ابن زبیر را بقتل رسانید
بعبدالملک مروان نوشت که ابن زبیر چیزی چند در بنای کعبه افزوده که در زمان حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم نبوده
جواب نوشت که هر نوع که در جاهلیت بوده چنان بسازد پس حجاج در سنه اربع و سبعین آنچه ابن زبیر داخل کرده
بود بیرون نموده باقی را بگذاشت و خانه کعبه مربع الشکل واقع شده طولش بیست و چهار ذرع و شبری است و عرضش
بیست و سه ذرع و شبری و ارتفاعش بیست و هفت ذرع و دروازه اش بجانب شرقیست و حجر الاسود که استلام
آن از جمله مناسک حج است بر رکن شرقی نزدیک بدر خانه موضوع است و در عجایب البلدان از عبدالله عباس
منقولست که هیچ چیز از بهشت بروی زمین نیست که حجر الاسود و مقام و مقام سنگی است که حضرت خلیل الرحمن
در وقتی که مردمان را بحج میخوانده بر زبر آن می ایستاده و اثر عمق قدم او هشت اصبع است و دیگر چاه زمزم است
که از زمین بقدم حضرت اسمعیل علیه السلام پیدا شده و آن چاه محاذی خانه است چنانکه تشنه را سیراب میسازد و گرسنه

کعبه ده نوبت بنا شده

را نیز اطمینان می بخشد و هر قدر که آب بردارند کمی مفهوم نگردد و خوردن و غسل کردنش فایده بخشد و ایضا مسجد
الحرام است که طولش بقول بعضی سیصد و برخی سیصد و هفتاد ذرع گفته اند و عرضش سیصد و پنجاه ذرع و چهار صد
و سی ذرع نیز گفته اند و چهار صد و سی و چهار ستون دارد و خانه کعبه در وسط مسجد واقع است از عبدالله عباس منقولست
که فرمود اسم شهری که یک نیکی را از روی صد حساب کنند مگر مکه معظمه که گفته اند که در نفس حرم جهت ادای
حج و عمره اینست از عقوبات جرایمی که قبل از حج کرده باشد بقول اصح معفو است و اولیا هر شب آدینه در حوالی آن
خانه حاضر شوند و چنین نیز رسم طواف بجای آرند و هیچ پرنده بر بام خانه کعبه نشیند و بر بالای آنخانه
نیز طیران نکنند و آنچه کبوتری که در حرم باشند هر چند از آنجا بنیاد زنند قدرت در دم نیک که آنکه بر خاسته
از هیچ شهر و دیار عشر عشیر آن برنخاسته چه حضرت خیر البشر و قاضی روز محشر صلی الله علیه و آله از آن شهر و کشور
بوده و همچنین اکثر از صحابه با آفرین از آن مکان جنت قرین بعرصه ظهور آمده اند خصوص صاحب کوثر امیر المؤمنین
امام المتقین علی ابن ابی طالب علیه السلام که بحسب اقتضای قضا بلکه بمحض مشیت ایزد تعالی در درون خانه
کعبه تولد نموده و بیت شعار در بیت الحرامش صرف که کسی را میسر نشد این شرف و چون اوصاف اعمال
آن مکان بهشت نشان را از آن مختصر است که در حوصله این کم مایه جای شود هر آینه جهت اطالت
از آن در گذشته بچند نفر اکتفا نمود ابو خازم از نیکان است و بسیاری از صحابه کبار را دریافته و کلامش
مشکلها میگشاید و از سخنان اوست که اندکی از دنیا ترا مشغول کند از بسیار چیز آخرت و گفت در روزگاری افتاده
که قبول از فعل باقی شده و بعلم از عمل خرسند گشته اند پس تو در میان بدترین مردمان و بدترین روزگار مانده ابو الولید
عبدالملک بن عبدالعزیز از مشاهیر علمای زمان خود بوده و باعتقاد بعضی اول کسی است که در اسلام تصنیف کتاب نام
نموده و فوتش در سنه خمسین و مایه بوده عمر بن عثمان الصوفی استاد حسین منصور حلاج بود و نقلست که روزی منصور
را دید که چیزی مینوشت گفت این چیست گفت چیزی می نویسم که با قرآن مقابله نمایم عمر او را دعای بد کرده از
خود مهجور گردانید گویند هر چه بمنصور رسید از دعای او بود و بعضی گفته اند که عمر روزی کنج نامه نوشته در زیر
مصلی گذاشته بود و بطهارت جا رفته حسن رفته آن را برگرفت عمر را از آنجا خبر شده بیرون آمده گفت که این
کاغذ را برداشته زود بوده هر آینه دستهایش ببرند و بر دارش کشند بعد از آن بسوزند آخر آنچه گفته بود چنان
بوده همچنان شد و از سخنان اوست که صبر ایستادن بود با خدای و گرفتن بلا به خوشی و آسانی ابو طالب محمد ابن علی
صاحب کتاب قوت القلوب که در دقایق طریقت تصنیفی بدان لطافت نوشته نشده الامیر العمید فخر الدین تاج
الافاضل ابن ربیع از افاضل جهان و اعیان خراسان بوده بکفایت و شهامت فرید زمان و در فصاحت و بلاغت
وحید دوران و محمد عوفی در تذکره خود آورده که سمع علاء الدین ملک الجبال رسانیدند که انوری زبان بنکوهش تو

گشاده و تر بجا گفته علاء الدین نیز از یک ملک طوطی که از جانب سلطان حاکم هرات بود چیزی نوشت و او را طلبید و
چنان میشنود که او را انوری تلطف التماس مینماید و در ضمیر داشت که چون بروی رسید بداو را انبزار ساند و فخر
الدین خالد که با انوری نهایت خصوصیتی داشت در آن وقت با ملک علاء الدین بسر میبرد و از سطوت و قهر آن ملک
اندیشه مند بود و نتوانست صریح چیزی نوشت آخر الامر مکتوبی بطریق رسم نادر قلم آورده و در مطلعش این چند بیت
تازی تحریر نمود نظم هی الدنیا یقول بملء فیها ✽ حذار حذار من بطشی و فتکی ✽ فلا تغررک طول ابتسامی ✽ فقولی مضحک
والفعل مبکی ✽ هی الدنیا شبهها ✽ یشهد ✽ بسیم و جیفه جلبت بکی و انوری ازین ابیات استدلال نمود که در
ضمن این ملاطفت کلامی هست همانا شفعا انگیخت تا ملک طوطی را از سر آن در گذرانید و چون ملک علاء الدین
از آن حال معلوم شد رسول دیگر فرستاده گفت هزار سر گوسفند میدهم اگر او را نزد یکمن فرستی ملک طوطی انوری
را بوکلاء داد که ترا البته بخود باید رفت چه هزار گوسفند در مقابل تو میدهد انوری گفت ای ملک الاسلام چون من
مردی او را بهزار گوسفند می ارزد ملک را برایگان نمی ارزد بگذار تا باقی ایام در سلک خدم تو منخرط باشم و بیت
بیان در مدایح و ثنای تو پاشم ملک طوطی را خوش آمده از ملک غور عذر خواست انوری در شکر او این قطعه را
گفت قطعه طوطیا اگر انصاف تو برم شبی ✽ بلبل شکر بعیوق گشتند مرمرا ✽ ای شبان رمه اگر توبی سایه او
نیک تیمار خورای نیک شبان این رمه را ✽ تن در این ضعضعه در انگرسزای رمه نیست ✽ گش توان کیش بیا
ساختن آن دمدمه را ✽ همه با داغ و فدا نیست چه خورد و چه بزرگ ✽ نیک بشد اینکه تا حشر نخوانی همه را ✽ اکنون طرفی
از لطایف اشعار او را در قلم آوریم تا حقیقت بر مطالعه کنندگان ظاهر گردد غزل در خواب ایشان سمن بناگوش
تشریف خیال افتم دوش ✽ بی آنکه من آخر کشید زحمت ✽ تا روز کشیدمش در آغوش ✽ که بوسه همیزدم بر آن
چشم ✽ که حلقه همی گشتم در آن گوش ✽ شد تخت بجاه او فراموش ✽ شد زمهر فراق او فراموش نظم بیا تا
برخ گل بیکیاییم ✽ حق فضل از جهان خود نا خوشی پرده داردیم ✽ بیا تا حالی او را خوش گذاریم ✽ پس از پشت انگشیم اندوه
گیتی ✽ بشادی روی زی جام مل آریم ✽ و میان فخر الدین و انوری همیشه مشاعرات و ملاطفات روی میداد
از آنجمله قطعه ایست که مطلعش اینست قطعه سلام علیک انوری کیف حالک ✽ مرا احوال چون نیکوست باری ✽ جواب
الانوری و علیک السلام فخر الدین ✽ افتخار زمان و فخر زمین ✽ بنحو و داغ و طوق عزت قست ✽ سخن از کرده آن
سخا سرین ✽ سخت بیرفت با تو خود بردی ✽ بطفیل خودش بعلیین ✽ تا پذیرفته بجنبش مرکز ✽ تنگ احسان جلوه
تحسین ✽ پیش خطت که جان بخشنده انده ✽ نه جهان خوش بود نه جان شیرین ✽ کرده ترجیح حشو اشعارت ✽
بار زبیت دیگر ترقی ✽ دیده آن که جود است ✽ شد زمان دیگر و سلطان فنین ابوالمظفر ابراهیم از مجرمان انتقام
واجب التعظیم بوده و در زمان دولت آن امر اگرچه بیابان فصاحت انتظام طبع او را بیان و ناظم میبود ولیکن وقت

شوری که تاب اسرار دولا یق سیاق باشد انوری استماع نیفتاده لاجرم جابر الترام بدین چند بیت اکتفا کرده
ابیات باشد تا تیر جفا آید که ✽ و در تقدیر چه زاید که ✽ بار دگر تیر که زد فلک ✽ موعظه نیز نیاید که ✽ شاد بدانم که
ز بند فلک ✽ ایزد تا بازکش بپد اکر مدینه طیبه منوره در زمان سابقه یثرب نام داشته و یثرب بن قاید او را
بنا نهاده و چون زبان معجز بیان پیغمبر آخر الزمان علیه صلوات الرحمن بدان نام جاری گردید همانا بمدینه اشتهار
یافت الله تعالی آن را ام خیر صدیق خوانده است و اندک در میان مرقد و منبر حضرت رسول صلی الله علیه و آله قطعه ایست
از قطعهای بهشت و پر قضا هر که در باب آن احادیث مشهوره وارد گردیده و در اصل بمدینه واقع شده بر حرمت مسلک
از آن آب بخورده و غسل کند انشاء الله شفا یابد بیرالمسک چاهیست که حضرت مقدس نبوی صلی الله علیه و آله و سلم آب
دهان مبارک خود در آن چاه انداخته و الحال چاهیان آنشهر و بکان شفای کلی از آن آب حاصل است و مسجد رسول
صلی الله علیه و آله نیز از بناهای متبرکه مدینه است و احادیث در فضیلت آن بسیار واقع شده و گورستان
بقیع در شرقی شهر واقع است و ابراهیم ولد حضرت رسالت پناه و بنات آنحضرت علیهم الصلوة و السلام و
عباس بن عبد المطلب و حضرت امام حسن و امام زین العابدین و امام محمد باقر و امام جعفر صادق علیهم السلام
از صحابه کرام در آن مقام لازم الاحترام مدفون اند و در عجایب البلدان مسطور است که از خواص مدینه آنست که هر که
بدانجا رسد بوی خوش شنود و عطر در آنشهر بیشتر از مواضع دیگر بوی دهد و هر گز طاعون نباشد و کلی خوب یاقی
مدینه که نداوتی بر دیگر جای برتری دارد آنست که محل سکونت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله بوده و دیگر آنکه مرقد متبرک
آنحضرت که مطاف طوایف انام است در آنشهر و مقام است و ایضا از ائمه معصومین بغیر از امام موسی کاظم علیه السلام
که در قبل ابوا که میان مکه و مدینه واقع شده و امام محمد مهدی علیه السلام که در سامره متولد گردیده جلوه ان
مرتبه بوجود آمده اند مثنوی بر ملامت آب و خاک یثرب ✽ از آب سیاه و بحر مغرب ✽ چون بیرش
مسلمان ✽ دفنش که برکتش فراوان ✽ فردست بلاد عالمش دان ✽ خضرای سواد عظمش دان ✽ و ابن قیم
او عراق بادان ✽ از اکتش خطه ش خراسان ✽ سدسی است ستاره بتابش ✽ چمن است تا بچین
باغش ✽ مصر دوین از نواحی او ✽ با شام و حجاز خویشی او ✽ از ابو شاهد روایتیست که در مدینه طیبه بتاریخ شعشد
و چهل و نه آوازی عظیم بر مثال رعد از دور را بیظاهر شد و این آوازها گاهی کم و گاهی زیاده میشد و بدین طریق گذشت
و از عقب این آواز زلزله عظیم پایه و از شب سه زلزله دیگر شده در شب نهم بدینمنوال زلزله زمین افتاده
بود و چنانچه دیگر زد و نوبت زلزله دست میداده و پنجم یا ششم روز آتش عظیم ظاهر شد انعکاس آن بستاره و
طولش مقدار چهار فرسنگ و عرضش که نیز فرسنگ بوده و سفیدی ان از بر میخاست و مثال ابر بر آسمان بخته بسته
و آتش کوه کوه از با میزد و در روشنی آن برتبه بود که گویا در هر خانه از بیوت مدینه مشعلی افروخته اند و بدینمنوال الخ

بعد از آن چون سیل روان شد بهر سنگی که میرسید چون سرب میگداخت و میگذشت و مادام که گرم بود چون خون بیخ
نظر می آمد و چون سرد میشد بر مثال فحم سیاه بود و دوام اشتعال آن بنحوی بود که این آتشها از آن منشعب میشد و در قریظه بود و از آن نیز چون
رود روانه شد خلایق را گمان بلکه یقین حاصل گشت که عذاب خواهد آمد تمام رجال و نسوان و صبیان غسل کرده
روی بخاک نهادند و در مقام توبه و استغفار آمدند پس آن قضیه که تواتر بخبرات بشارت جهت ملک الاتقیا
نمودند آنگاه بهیچ گونه نگذشت چون سیل آتش روان شد نزدیک بایستاد و آن شدت تخفیف یافت برای مطالعه
کنندگان مخفی و محجوب نماند که چون پاره از احوال آن شهر و مکان نوشته آمد الحال مجملی از مردمش نوشته میشود
سعد بن عباده از کمل عباد و زهاد بوده و در اکثر غزوات در خدمت حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله بسر برده
در جنگ احزاب بتیر یکی از مشرکان بنی قریظه در گذشته گویند در وقت سکرات او سید کاینات علیه افضل الصلوات
و اکمل التحیات ببالین وی رفته سرش بزانوی مبارک نهاده گفت ای سعد در راه دین تو زحمتها کشیده و
تصدیق پیغمبر تو نموده روح او را بخوبترین وجهی بردار چون از منزل وی بیرون آمد ملاحظه جبرئیل نازل گشته گفت
یا محمد صلی الله علیه وآله از اصحاب تو کدام وفات یافته که ابواب سموات برای او مفتوح شده و عرش رحمان بجهت او
در اهتزاز آمده حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم معاودت نموده چون بمنزل سعد آمد گفت طایر روحش بشاخسار فردوس
از روی طیران نموده هر آینه بر جنازه حضرت نماز گذارده بمقبره بقیع فرستاد ابو ایوب انصاری از روسای
آن بلده طیبه بوده و حضرت رسول صلی الله علیه وآله در سال اول از هجرت مدت هفت ماه در خانه وی بسر برده
و انصار از بزرگان و نیکان آن شهر بوده بلکه از اخیار و ابرار جهان بوده اند و از ایشان نصرت و اعانت بسیار
بحضرت رسالت رسیده و ایشان از نسل شامول بوده اند و این شامول در صحبت حسان ابن تبع الاصغر که آخرین
تبابعه یمن است بدان دیار رود آورده گشته از اوضاع و علامات آن شهر معلوم نمود که انتقام سرای هجرت حضرت خیر
الانام علیه افضل الصلوات والسلام خواهد بود هر آینه خاطر بر توطن آن شهر و مکان قرار داده با چهار صد نفر که همخوابش بسر
می بردند متوطن گشت بدان نیت که شاید ظهور آنحضرت در زمان حیات او بوقوع انجامد همچنین اولاد او بدین
نیت روزگار میگذرانیدند تا بعد از بیست و یک پشت این دولت نصیب ابو ایوب گردید و مدح القدر مذکور است
که از زمان شامول تا زمان هجرت حضرت رسول صلی الله علیه وآله هزار و پنجاه و سه سال بوده قیس بن سعد بن عباده
از سادات طلس عرب بوده و سادات طلس چهار نفر بوده اند قیس بن سعد و عبدالله زبیر و احنف بن قیس
و شریح قاضی و طلس بعرف عرب کسی را گویند که در روی وی اصلا موی نباشد و سعد بصفت جود و سخاوت
معروف و بسماحت اتصاف داشته و در اکثر معارک در رکاب هدایت انتساب حضرت شاه ولایت پناه علیه السلام بوده
و همواره تخم مهر و محبت آن زبده عترت طاهره نبویه علیه الصلوة والسلام والتحیه در فضای دل میکاشته جابر بن عبدالله

انصاری از جمله کبار اصحاب سید ابرار و اجلاء احباب حیدر کرار بوده حسان بن ثابت که در سلک مداحان
حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وآله انتظام داشته از جمله اجلاء انصار بوده ابو محمد سعید بن المسیب المخزومی
از فقهای مدینه بوده و با عبدالله عباس و عبدالله عمر و زید بن ثابت و سعد وقاص شرف مصاحبت بجای
می آورده و امام زین العابدین علیه السلام در شان او فرموده که سعید بن المسیب اعلم الناس بما تقدمه
من الآثار و افقههم فی رایه آورده اند که او در اوقات حیات چهل مرتبه حج گذارده بوده و مدت پنجاه سال در نماز
جماعت تکبیر اول از وی فوت نشده و از صف اول تخلف ننموده و سی سال پیش از استماع اذان در مسجد حاضر گشته
و عبدالملک مروان در وقت ایالت خود دختر وی را که جمال لایق داشت خواستگاری نموده و سعید از آن ابا نمود
عبدالملک فرموده در روز زمستان آب سرد بروی ریختند تا زیاده از شش ... و ملک بوصلت او رضی
گذشته کثیر بن مطلب که از جمله طلبه علوم بوده و در غایت فقر روزگار میگذرانیده و درم پاسه درم مقدرت ابو
عبدالله محمد بن عمر بن واقد الاسلمی از مشاهیر علمای کبار و اعاظم اصحاب اخیار بوده و در هر باب تصنیفات
نموده کتاب الرده و فتوح عرب از آن جمله است محمد بن اسحق در انواع فضایل نفسانی سیما علم سیر و اخبار
مهارت کامل حاصل داشته و اول کسی که متصدی تالیف کتب سیر گشته وی بوده و در سنه احدی و خمسین
و مایه فوت گشت ربیعه بن ابی عبدالرحمن فقیه اهل مدینه بوده و با بسیاری از صحابه صحبت داشته وقتی مجلس نهاده
سخن میگفت اعرابی از در در آمده زمانی بایستاد و ربیعه پنداشت که آن اعرابی را سخن او خوش آمده گفت یا اعرابی نزد
شما بلاغت چیست گفت ایجاز با اصابت معنی بعد از آن گفت گران زبانی چیست گفت آنچه امروز تو در آنی یمامه
منسوب بیمامه دختر مره بوده و ولایتش میان بحرین و عمان و حجاز واقع شده و مکانش در نهایت حسن و طراوت
می باشد چپ خال و نخلستان و ... آن کوتر و ... و در آن ولایت بعید دیار
و شتری میشود و دیگر گندم ... ساری که از اینجا الیمامه گویند و از غایت ... فروخته میشود خرمای آن
مقام نیز بیمامه است و از مردمش آنچه بنظر در آمده این چند نفرات که نوشته میشود مسیلمه کذاب بنابر آنکه در فن
سحر و شعبده و نیرنجات وقوف موفور داشته دعوی نبوت کرده و امور عجیبه بمردم نموده و در برابر آیات بینات الهی
از خرافات ترتیب داده و برای تبع خویش خواند چنانچه این ترهات از آن جمله است قرو قرات المسید الکذاب علیه اللعنة
والعذاب الزارعات زرعا فالحاصدات حصدا فالذاریات قمحا فالطاحنات طحنا فالخابزات خبزا
فالثاردات ثردا فاللاقمات لقما اهالة و سمنا لقد فضلتم علی اهل الوبر و ما سبقکم اهل المدر و ایضا تتبع
سورة الفیل نموده الفیل ما الفیل و ما ادریک ما الفیل له ذنب وبیل و خرطوم طویل و ان ذلک من خلق ربنا لقلیل
القصه کارش بجایی انجامید که قریب سه هزار کس بر سر او جمع گشتند و مفصل آن احوال محتاج بشرح ... که

عورت فصیحه نصرانیه بود ناگاه برحسب بابت دعوی نبوت نموده اتباع بسیار بر سر قوم بنی رباب شتافته با اصحاب امثال آن مسیلمه
پرداخت و کس بسیاری از ایشان را زخمی و خاک ساخت آنگاه صلاح چنان دیده شد که مهم مسیلمه را انفصال داده بعد
از آن بمحاربه متابعان ملت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم اقدام نماید و مسیلمه از ادعای ایشان آگاهی
یافته جمعی را برسم رسالت نزد او فرستاده بعد از آنکه از رسل و رسایل مهم بمصالحه انجامید و سجاح بر لشکرکشی
گرفته بود که پس از چو اهمی نزد مسیلمه رفت بعد از ملاقات میل مواصلت یکدیگر گشته سه شبانه روز بکام دل در خلوت
گذرانیدند آنگاه سجاح طبل رحیل کوفته بقوم خویش پیوست چون روسا قوم از وی سوال کردند که ملاقات مسیلمه
تو چگونه اتفاق افتاد جواب داد که او را مانند خود پیغمبر اولو العزم برحق یافتم و بموجب حکم سماوی عنان نفس نفیس خود
را هم آن جانب پرسیدند که مهر تو چه کرد گفت هیچ گفتند چنین نام باشد که چون تو عفیفه بیمهر شوهر کند سجاح بطمع خام
دیگر متوجه یمامه شد چون مسیلمه از قصد او خبر یافت مؤذن را که شبث ربعی نام داشت طلب داشته گفت در میان
قوم خویش ندا کن که مسیلمه رسول خدا نماز صبح و عشا از جهت مهر سجاح از شما برداشت بعد از وقوع قضیه مذکوره سه سال قبل
از متابعت او برگشته روی بمنازل خود آورد و مسیلمه کار خود مستقل گردیده بدان مشغول بود و روزگار میگذرانید تا خالد
ابن الولید باشاره خلیفه اول بیست هزار سوار بدفع او که در آن وقت چهل هزار مرد جرار داشت مامور گردیده میان ایشان
جنگ صعب دست داده آخر مسیلمه بدست وحشی قاتل سید الشهدا کشته گشته چهار ده هزار کس از مشرکان و هفتصد نفر
از مسلمانان در آن معرکه بقتل رسیدند **حجاج بن یوسف ثقفی** در ظلم و بیداد و سفک دما نظیر و عدیل نداشته **مثنوی**
جهانسوز بیرحمتی کینه کش ٭ ز تمکینش بوی جهانی ترش ٭ همه روزه نیکان از و در بلا ٭ بشب پاکان از و در
دعا ٭ و او در صغر سن همیشه میل خونریزی داشته میگفت که هیچ چیز نزد من لذیذ تر از قتل نیست آورده اند که چون حجاج
متولد شد مخرج اسفلش مسدود بود از آن سبب سوراخ کردند آن مولود نامحمود پستان در دهن نمیگرفت تا شیطان
بصورت طبیبی ظاهر گشته فرمود تا بزغاله کشته او را از خون آن نوشانیدند و روز دیگر ماری کشته او را بخون مار
ملطخ گردانیدند بعد از آن حجاج پستان در دهن گرفته شیر خورد و حجاج در زمان عبد الملک بن مروان و ولدش ولید
حاکم عراق و خراسان بود و در آن دوران خدمات بتقدیم رسانید اول آنکه عبد الملک در سنه ثلث و سبعین
بمکه رفته عبد الله زبیر را بقتل رسانید و دیگر دفع و رفع شبیب است که از ابطال رجال بود و چنانچه مکرر تنها با پانصد نفر
و هزار نفر رایات مقاتله می افراشت چون شبیب باتفاق صالح تمیمی خروج نمود حجاج چهار کرت لشکر بمحاربه او
روان ساخت شبیب هر مرتبه بر ایشان مستولی گشته آن جماعت را بدفعات هزیمت انداخت آخر با سفیان
بن ابرد کلبی بر کنار رود اهواز مصاف کرده بعد از غروب خواست که از جسر بگذرد که اسب شبیب بر جست و پای [illegible]
شبیب از پشت اسب جدا گشته در آب افتاد و اصحاب سفیان جسد شش را از آب بر آورده سینه اش شکافته دل

اورا مانند

او را مانند سنگ سخت یافتند گویند که چون مادر شبیب را گفتند که پسرت کشته شد تصدیق نمود و بعد از آن
شنید که در آب غرق گشته نوحه و زاری آغاز نهاد و سبب پرسیدند جواب داد که در حین ولادت شبیب
پنداشتم که شعله آتشی از من جدا شده و دانستم که آن آتش را بجز آب چیزی نتواند فرو نشاند دیگر قضیه عبد الرحمن
بن محمد اشعث است که حجاج او را با چهل هزار سوار بمحاربه رتبیل حاکم کابل مامور گردانیده بود و عبد الرحمن بسیاری
از ولایت او را بتصرف آورده بجانب سیستان بازگشت و حجاج را معاودت عبد الرحمن موافق مزاج
نیفتاده سخنان خشونت آمیز در جواب نوشت و عبد الرحمن کمر مخالفت او بر میان بسته با سپاه فراوان
بجانب عراق نهضت فرمود و حجاج واقف شده و برا استقبال نمود و بعد از محاربه شکست خورده به بصره
گریخت و کرت دیگر لشکری فراهم آورده با عبد الرحمن جنگ در پیوست این مرتبه عبد الرحمن هزیمت یافته
بجانب کوفه در حرکت آمد و پیران صحابه و کبار تابعین متوجه دفع حجاج گشته با عبد الرحمن بیعت کردند و عبد
الرحمن با صد هزار سوار متوجه حجاج گشته و در خلال آن احوال جنود شام بمددکاری حجاج آمده باستظهار تمام در
برابر عبد الرحمن آمده ابواب جنگ و نزاع مفتوح ساخت و مدت مقابله سه ماه و سیزده روز امتداد یافته
و هشتاد و سه کرت غلبه از جانب عبد الرحمن ظاهر گشت و کرت اخیر حجاج ظفر یافته عبد الرحمن بجانب سیستان
شتافت و در راه مردمش متفرق گشته هر یک بطرفی رفتند لاجرم عبد الرحمن مضطرب گشته پناه بوالی کابل
برد رتبیل بوعده و وعید حجاج فریب خورده او را با چندی از متعلقان مقید ساخته نزد عماره بن تمیم که از جانب حجاج
بنگاهبانی وی مقرر گشته بود فرستاد و عبد الرحمن در اثنای راه خود را از موضع بلندی انداخته هلاک کرد
و عماره سر او را جدا ساخته با سایر بندیان نزد حجاج فرستاد و حجاج بکشتن آن مسلمانان فرمان داد گویند که
یکی از آن اسیران گفت که مرا بر امیر حقی است حجاج پرسید که چه حق داری جواب داد که نوبتی عبد الرحمن
ترا دشنام میداد و من او را منع کردم حجاج گفت بر صدق این سخن شاهدی داری گفت فلان شخص که او نیز اسیر است حجاج
آن مرد را طلبیده استفسار حال نمود آن شخص بر طبق دعوی او ادای شهادت بجای آورد حجاج گفت ای ابن اشعث
را تو چرا از دشنام منع نکردی گفت بدان جهت که من ترا دشمن میداشتم حجاج گفت که آن یک را بجهت حقی
که ثابت کرده و دیگری را بوسیله راستی گفت بگذارید و ایضا فتح ماوراء النهر است که قتیبه بن مسلم را امیر
خراسان ساخته حکم نمود که با جنود منصوره ماوراء النهر را مفتوح سازد و قتیبه ابتدا بلخ را مع توابع
لواحق فتح نموده و بعد از آن با خواهرزاده خاقان که دویست هزار مرد جرار بمدد و فرهاد آورده بود مقابله نمود
او را منهزم گردانید پس از آن بخارا را مسخر ساخته بر طالقان مستولی گردیده بر اثر مردم خوارزم را انقیاد کرد
لشکر بسمرقند کشیده حاکم آن ولایت بعد از محاصره راضی بمصالحه شده قبول نمود که هر سال دو هزار هزار درم و سی هزار

بره و تسلیم نماید و همچنین خونریز مردم مستند قرار داده و لوای معاودت بر افراخت فوت حجاج در زمان ولید
بن عبد الملک در شوال سال نود و پنج هجری بوده و پنجاه و چهار سال عمر داشته و مدت بیست سال امارت نموده و نقل
است که چون حجاج پهلو بر بستر ناتوانی نهاد از منجمی پرسید که از اوضاع کواکب امسال چه مشاهده میکنی گفت
عنقریب ملکی بمیرد که او را کلیب لقب باشد حجاج گفت بخدا سوگند که او منم و مرا در ایام طفولیت میخواندند منجم گفت
والله که تو خواهی مرد حجاج گفت چون من خواهم رفت باری ترا پیش از خود روان سازم پس بفرمود تا آن مرد
را بقتل رسانیدند و محل زندان بی سقف از مخترعات شوم اوست جریر و فرزدق در سلک مشاهیر شعرای
عرب انتظام داشت و کنیت او ابو فراس و پدر جریر عطیه نام داشته و کنیتش ابو حزره بوده و فرزدق همام نام
داشته و کنیت او ابو فراس بوده و پدرش غالب بن صعصعه تمیمی گفته‌اند و صعصعه در جاهلیت از نجبا
عظیم القدر بوده و اول کسی که از آن قبیله ایمان آورده وی بوده و ابن عبد البر در کتاب استیعاب صعصعه
در سلک صحابه انتظام داده و فرزدق نیز بسیار عالی همت صاحب احتشام بوده و طوایف انام با وی
کمال عزت و احترام سلوک مینموده‌اند چنانچه وقتی تمیم بن زید که از جانب حجاج بایالت سند مأمور گشته بود
بصره آمده حکمی داشت که هر کرا از آن شهر خواهد با خود ببرد و بتقاضا پسر پیرزالی را جهت این خدمت نوشته بود
وان عجوزه در بحر اضطراب غوطه خورده نزد فرزدق آمده گفت که مرا از حاصل جهان همین یک فرزند است و به تمیم
از دست این او است الحال تمیم نامزد کرده که او را در این سفر همراه برد امید بتوجه تو دارم که مرا از این غرقاب
دستگیری و ملتمس مرا درپذیری فرزدق وی را مطمئن ساخته در فور مکتوبی به تمیم نوشته التماس خلاصی پسر زال
کرد چنین نام داشته تمیم چون آن شخص بالخصوص نمی‌شناخت فرمود که چنین نام در این لشکر چند نفرند
گفتند که سیصد نفر گفت همه را از فرزدق بدیده خط گوید که بشکر آنکه تو التماس کرده بودی جمله را
از خدمت این سفر معاف داشتیم و در حبیب السیر مسطور است که هشام بن عبد الملک در ایام پدر با برادر خود ولید
بکعبه در حج الاسلام قیام نموده و در وقت طواف خانه هر چند سعی کرد بواسطه انبوه عام طواف و استلام
حجر او را میسر نشده هر آینه با جمعی از اعیان شام بر منبری نشسته بنظاره خلایق مشغول گردید و در خلال آن احوال امام
زین العابدین علیه السلام پیدا شده بهر طرف که توجه مینمود مردم رعایت ادب بجای آورده از سر راه دور
میشدند یکی از اهل شام که امام علیه السلام را نمی‌شناخت از هشام پرسید که این شخص کیست که او را این
مقدار عزت و احترام مینمایند هشام از خوف آنکه مبادا اهل شام بخدمت امام علیه السلام میل نمایند تجاهل نموده
گفت مرا بحال این شخص معرفتی نیست فرزدق که در آن مجلس حاضر بود بیت گفت من میشناسمش نیکو نه
چه پرسی لسوی من کن رو شامی بوی متوجه شده فرزدق قصیده در منقبت او بگفت اینک این چند بیت از آن

هست ترجمه میوه باغ احمد مختار ☙ لاله باغ حیدر کرار ☙ جد او با همه بلند تمکین ☙ خاتم الانبیاست نقش نگین ☙ هست
از دل بحر فضل آیین ☙ که گذشته ز اوج علیین ☙ حب ایشان دلیل صدق و وفاق ☙ بغض ایشان نشان کفر و
نفاق ☙ ذکرشان سابقست بر افواه ☙ بر همه خلق بعد ذکر اله ☙ ختم هر نظم و نثر الحق ☙ باشد از یمن نامشان مطلق
☙ سر خوان سماحت و جود ☙ خوان ایشانست بعد نام خدای ☙ همه عالم گرفت پرتو خور ☙ گر ضریری ندید از این چه ضرر
☙ شد بلند آفتاب بر افلاک ☙ بوم گر زو نیافت بهره چه باک ☙ چون هشام این قصیده استماع نمود بر حبس فرزدق
فرمان داده وی را مقید گردانید و حقیقت آن قضیه بسمع شریف امام زین العابدین علیه السلام رسیده دوازده هزار
درم نزد فرزدق فرستاده و فرزدق رقم قبول بر آن کشیده بزبان آورد که من جهت مثوبات اخروی
این ابیات در سلک نظم کشیده‌ام نه از برای زخارف دنیوی امام علیه السلام وی را بنوید وعده جنت و
مثوبات آخرت مطمئن خاطر ساخته کرت دیگر آن زر را بوی فرستاد مثنوی گفت ما اهل بیت احسانیم ☙ هرچه
دادیم باز نستانیم ☙ آفتابیم بر سپهر علا ☙ نفتد عکس ما دگر سوی ما ☙ چون فرزدق آن وفا و کرم ☙ دید آن
قبول کرده درم ☙ در کتاب فصل الخطاب از شیخ الحرمین ابی عبد الله القرطبی مرویست که گفت بر تقدیری
که فرزدق را بدرگاه حق تعالی غیر از این عمل نباشد به بهشت در خواهد آمد و در کتاب کامل آمده که روزی حسن
بصری و فرزدق بر جنازه میتی حاضر شدند فرزدق گفت میدانی مردمان چه میگویند میگویند با این جنازه
بهترین مردم و بدترین مردم حاضر شده حسن فرمود حاشا که من بهترین مردم باشم و تو بدترین مردم باشی لیکن
برای این روز چه آماده ساخته گفت شصت سالست که کلمه طیبه لا اله الا الله را ورد خود ساخته‌ام گویند
بعد از فوت وی را بخواب دیدند و از احوال او پرسیدند گفت از برکت ورد کلمه لا اله الا الله حق تعالی لباس
مغفرت در من پوشانید و او بسن صد سالگی رسیده در سال صد و ده از هجرت وفات یافت و جریر نیز در همین
سال از عالم فنا بجهان بقا انتقال نمود و فرزدق بفتح فاء و سکون راء و فتح زاء مهمله پاره‌های نان و ریزه هر چیزی را
گویند و چون وی قصیر القامه و حقیر الجثه بوده هر آینه او را فرزدق میگفته‌اند و این نسبت سوی پارچه کوچک نیز شده
چنانچه شخصی وی را گفته که یا ابا فراس کاش شکمهای سوی تو مانند فروج عورات میشد گفت که فرج اوست
با ملاحظه‌ای که گذاشته است و دیگری از آنها از آن دیار رفته است که نور باصره او شکسته میل اعماش کشیده و مزوره
علیه اللعنه نیز از آن دیار بوده و چندی از ولاة مصر را نیز از آن دیار بوده نوشته‌اند هرموز از امهات جزایر بحر فارس است
ابتدا اردشیر بابکان بر ساحل دریا شهری ساخته موسوم بهرموز گردانید چون از مرور زمان و مفسدان بعهد ملک
جهان شهرها ویران گشت هر آینه ملک قطب الدین نامی که حاکم آن دیار بوده به بندر جرون که الحال بهرموز مشهور است
رفته متوطن گردید و در مجمع الانساب آمده که اینان مردم ترکی از غلامان امیر محمود قلاقی بندر جرون را دار الملک ساخت

در زمان سلطان شهاب الدین بن پسلو شاه که معاصر سلطان یعقوب بود باغوای رئیس نور الدین هرموز
تحت تصرف فرنگیان آمد باعث آنکه چون سلطان شهاب الدین بر مسند حکومت تکیه زد دست بعنف و ظلم
و جور و بیداد کرده اعمال ناشایست از وی بحصول پیوست و رئیس نور الدین چند مرتبه وی را نصیحت کرده نفعی نبخشید
لاجرم جمعی را از فرنگیان گوده فرستاده ایشان را در گرفتن بندر جرون اغوا نمود و ایشان از غیبی را فرصت دانسته
با جنود موفور بکنار دریای جرون آمده در دو قلعه بنا نهادند و اهل هرموز چند کرت جنگهای مردانه نمودند اما
کاری از پیش نتوانستند برد لاجرم قطع تعلق کرده به بندر کشم گریخته و فرنگیان بر هرموز مستولی گردیدند
بنابر مصلحت وقت پادشاه هرموز را طلب داشتند بشرطی که حاصل آن دو حصه فرنگیان و یکحصه هرموزیان را باشد
و پادشاه از صلاح و رضای ایشان تجاوز ننماید بعد از انعقاد عهد و میثاق هرموزیان سلطان محمد بن سلطان
سیف الدین بن سلطان توران شاه را که در آن زمان بسلطنت برداشته بودند آورده در هرموز بحکومت نشاندند
و از آن زمان تا حال ملوک آن دیار در نهایت بیقدری و بی نصیبی روزگار میگذرانند و از سلطنت همین اسمی دارند
و نسب سلطانان هرموز بملک رکن الدین محمود قلهاتی می پیوندد و در مجمع الانساب آمده که چون سلطنت هرموز
بملک شهاب الدین که آخرین ملوک هرموز بود و بغایت سهو و آزار رعیت پرداخت رسید ملک رکن الدین کلهتی
که رفیع تدبیری راسخ داشت بسیاری از مردم وی را بجانب دام احسان و انعام صید ساخته رام خود ساخت و دیگران
نیز اکتفا کرده رسولان برانگیخت تا مهادنه کار کرده اول خاتون وی را بدست آورده قدری زهر فرستاده کار
شهاب الدین کرد و در سال ششصد و چهل و هفت چنانکه هرموز را متصرف گشته قیس و بحرین و بغداد را نیز ضمیمه
ساخته مدت سی سال حکومت نمود و در ششصد و هشتاد و پنج در گذشت از اهل آن مکان که درین عصر و زمان تبیان
بشعر شیرین ساخته اند یکی **رئیس نور الدین** است که بفصاحت بیان و طلاقت لسان بر امثال و اقران رجحان
دارد و گاهی بنابر ازدیاد طبع کوشش کردن مرو پس طبیعت را به لآلی نظم و نثر زینت میداده و نوری تخلص میکند
و این چند بیت از نتیجه طبع اوست **مثنوی** نظر بر جوان ای کل رعنا باتست * بر گردی که جوانی و نظر با تست **مثنوی** اگر پیرم
سپهر پیر سرنگون شود * گر نه خدنگ آه من از ستون شود * هر شب نفیر من از سر آه کو کبی * با شکوی بس مرا
راهنمون شود * نوری همیشه از دل خویشتن زار چیست * هر گز کسی معارض دیوانه چون شود و ایضا **فهمی** است که غزلی
از فهمی نیست و شعرهای او سطحی میگوید این چند بیت از اوست **غزل** گفتم که بوی تو شد دل آزاری * گفتا که از تو آزار گرفتار
متاع جور تو دارد بجان نیاز دو چشم * که غیر من نکند هیچکس خریداری * جدایی از جنابت طلب کند عاشق * حرام باد
بر او لذت گرفتاری * زبان خواهش من از لال و گنگ * تسلی دل رنجور خاطر داری * **رباعی** * یارب سببی که دل من خوش
گردد * سوزی که سراپای من آتش گردد * در بوته محنتم گداز آن چندان * کاین قلب دغا سره و بیغش گردد * بر

نمی

نمیرز بر سطالو گنستمکان مخفی نماند که مملکت هندوستان مشترکست میان اقلیم اول و دوم و سیم و چهارم و چون
دکن و گجرات و دیگر ولایات از این اقلیم است واجب شد که در این وقت مجملی از آن ولایات بیان کرده باقی را بجهت
هر اقلیمی که تعلق بدان اقلیم دارد مذکور سازد و **دکن** مملکتی است که در حیطه والا یا تش از هر جهت مقصود تمام
میسرست و از هر طرف منظور خاطر رسد نظر فیضی پیدا از هوایش شگفته نسیم فضایش غبار ملال از ساحت
خاطر رفته **بیت** هر که لذت آب هوای آن دیار یافت * نه گلستان ارم یاد کند نه خلد برین * و در دکن
سیصد و هشت قلعه است که هر کدام سر تعلق بفلک قلعه ها و قبه ها برافراخته اند **نظم** در اطراف ممالک
قلعه ها دارد برآورده همه بنیاد آن از سد ذو القرنین محکمتر رسیده تا فلک خندقهای آن با آنکه ماهی گذشته
سقف ایوانهای آن با نگوشه و چون مردی که قابل ایراد باشند از آن ولایات برنخاسته اند مرآئینه
مجملی از احوال سلاطین آن مملکت مذکور میسازد اول کسی که از سلاطین دهلی بر ولایت دکن مستولی گردیده
سلطان علاء الدین خلجی بوده و دیوگیر که عبارت از دولت آباد باشد با مضافات دیگر و دیگر برگنات تا زمان
سلطان محمد تغلق تعلق بسلاطین دهلی داشته و در آخر زمان دولت حسن کانگویه که از جمله امرای سلطان
بود بر آن دیار استیلا یافته خود را سلطان علاء الدین مخاطب ساخت و از زمان استیلای وی که در سال هفتصد
و چهل و هشت بود تا زمان تحریر که از هجرت جناب ختمی پناه صلی الله علیه و آله وسلم هزار و یکسال گذشته
چند کس بحکومت و دارایی ملک دکن متمکن گردیده اند از جماعت بعضی در شهر گلبرگه و برخی در شهر بیدر
و جمعی در احمد نگر و چندی در بیجانگر و قومی در برار بلوازم امور حکومت پرداخته اند چنانچه مجملی از هر طبقه بقلم
رقم زده کلک بیان خواهد گردید اما طبقه اول ملوک گلبرگه است و اول ایشان **علاء الدین حسن** است چون صاحب
عیون التواریخ نسب وی را به بهمن بن اسفندیار میرساند بدین سبب این سلسله به بهمنی اشتهار یافته اند سلطان
علاء الدین در ابتدا ملک علاء الدین سرتیز را که سلطان بدفع او مامور ساخته بود بقتل آورده دیوگیر را متصرف گردید
و پس از آن گلبرگه را فتح نموده گلبرگه را نیز مسخر ساخت و بر اثر آن شهر بیدر با چند موضع دیگر بضبط در آورد و بعد
چند سال که بسیاری از گردنکشان و زمینداران را مطیع و منقاد خود گردانیده رخت بعالم بقا کشید
بعد از وی ولد رشیدش سلطان محمد شاه بر سریر سلطنت نشسته بکلی همت مصروف تسخیر بلاد و احیای مراسم جهاد
نموده ولایت بسیار داخل بلاد خود ساخت و بعد از هفده سال و هفت ماه دست اجل قبای بقای او را بر او دو در
کرده روی بوادی خاموشان نهاد **مجاهد شاه** بعد از پدر قایم مقام گردید و ابتدا بولایت بیجانگر تاخت برده غنیمت
بسیار بدست آورده رای کشن که پیشوای اهل عصیان بود و انقیاد و راه اطاعت نموده پس ساخته قلعه را
تسلیم نموده غلال احوال نیسیان خبر آورده که بعضی ... داود که یکی از عموهای شاه اغوالات معتقد

گردیده اند سلطان داود خان را که ابن عم وی بود بر او گریز نموده آن کشته خود بنهب و غارت مشغول گردیده
پس از تقسیم غنایم داود خان را که در محافظت دهقانان سعی نموده بود مخاطب ساخته اعراض بسیار نموده داود
خان کینه سلطان را در خاطر گرفته شبی بخلوتسرای وی در آمده او را بزخم خنجر هلاک ساخت مدت سلطنتش
یکسال و یکماه و سه روز بوده **داود شاه** بعد از مجاهد شاه بر اریکه ایالت قرار گرفته گروهی از مقربان را با خود یار
گردانیده خواهر مجاهد شاه جهت بازخواست خون برادر بعضی از امرا را با خود یار ساخته در مسجد جامع وی را از پای در آوردند
ایام حکومتش یکماه و سه روز بوده **محمد بن محمود بن حسن شاه** نوزده سال حکومت نموده راه آخرت پیش گرفت
از خصوصیات احوال او چیزی که قابل ایراد باشد بنظر نیامده **سلطان غیاث الدین** بجای پدر بر مسند سلطنت
تمکین نموده همه سپاه سر بعبودیت بخاک نهادند مگر غلامی تغلچین نام که بمزید اختصاص قرب و منزلت اشتهار
داشته میخواست که دولت از برادر برادرش منتقل شود لاجرم جهت نفاذ این اراده در وقتی رتبه داده سلطان را بهانه
طلبیده در خلوت بدست آورده هر دو چشم او را میل کشیده سلطان شمس الدین برادر او را مقید نموده
بحکومت برداشت مدت ایالتش یکماه و بیست روز بوده و چون سلطان **شمس الدین** بسعی تغلچین بحکومت نشست
برادران وی فیروز خان و احمد خان را مقید کرده بقلعه شکر فرستاده در آنجا لشکری فراهم آورده بر سر برادر خود
آمدند و سلطان شمس الدین ایشان را استقبال نموده بعد از محاربات صعبه و مسوادات طرفین سلطان شمس الدین
انهزام یافته معامله بمصالحه انجامید پس از آن هر سه برادر بشهر در آمدند بعد از چند روز سلطان نقض عهد نموده بخیال
گرفتاری برادران افتاد بدست آوردن که فیروز خان پیش دستی کرده در وقتی که مستعد امارت بقالی اقبال مردم خود جرات نموده بر
تخت سلطنت نشست سلطان شمس الدین بعد از چند روز بقتل رسید و سلطنت بر فیروز شاه قرار گرفت و مدت
امارت او پنجاه و هفت روز بوده **فیروز شاه** در سال هشتصد هجری بر مسند دولت تمکین نموده قواعد مروت و رسوم
فتوت در عهدش رسوخ و استواری تمام داشت **بیت** عدل او صفحه ایام ز تیغ کرد پاک از شر دد و دیو و دغ و داد تخت
تسخیر بیجانگر را پیش نهاد همت ساخته بکوچ متواتر رفته در کنار دریای کشن نزول آمد چون عبور ممکن نبود بلا اختیار
توقف واقع شده رای بیجانگر با لشکر عظیم آمده در آن طرف نزول آمد سلطان از این مسوادات محاربات
ملول گردیده همواره با امرا و دولتخواهان طریقه مشورت سلوک میداشت تا روزی قاضی سراج که یکی از مخصوصان بوده
بمزید شجاعت اتصاف داشت بعرض رسانید که عقده این معامله جز بکشایش مکر و فریب گشوده نشود و بعد از تمهید مقدمه
چندی از اقارب که اعتماد و وثوق داشت از آب گذشته خود را بلشکر رای بیجانگر رسانیده چون در فن موسیقی
مهارت تمام داشت در خانه مطربان فرود آمده بعد از چند روز که رای بیجانگر جشنی ترتیب داده اهل طرب طلبیده
قاضی با اتباع خود همراه مطربان بدان مجلس آمده لعب چند نمود که رای بیجانگر در مدت عمر خود ندیده بود و هر آینه محظوظ

نظر کرده حکم شد که در خلا و ملا حاضر باشد و قاضی تنها فرصت جسته شبی که قاضی رای را خلوت دست یافته
بخنجر زهر آلود سینه اش را دریده متابعانش نیز خنجرها کشیده سرداران را بسر بریدند چون هندوان را خوفا
بگوش سلطان رسید از آب عبور نموده و بقیة السیف را طعمه تیغ بیدریغ گردانید چندان غنایم بدست افتاد
که حساب آنها از حد احصای آن عاجز ماندند و در آخر عمر بر سر قلعه الکل رفته دو سال آن قلعه را پیش گرفت اما
کاری از پیش نتوانست برد چون بواسطه آب و هوا اکثر مردم و چارپایان تلف شده و بیش شده بودند مراجعت نموده
بجانب گلبرگه در حرکت آمده رای بیجانگر از مراجعت وی خبردار گشته با لشکر بسیار تعاقب نموده تا سر آمد مخالج
آن زاده را مضبوط ساخته و کسی بسیاری از سپاه سلطان را مجروح و بیمروح گردانیده از پی سلطان نیز
رسانیده امرا بعد از تخت تمام فیلان سلطان را گرفته از آن مهلکه برآوردند سلطان از نهایت غیرت بیمار
شده پهلو بر بستر ناتوانی نهاده و در ملال آن احوال خواست که خان خانان احمد خان را گرفته مقید نماید و پسر خود حسن
خان را قایم مقام گرداند که احمد خان آگاه شده خود را بامن عافیت رسانیده و سپاه از هر طرف آمده بوی ملحق
گردیده فیروز از غلام خود را با بیست هزار سوار و سی زنجیر فیل بدفع او فرستاده منهزم برگشت و فیروز شاه با وجود
بیماری در پالکی نشسته خود متوجه شده در وقت آمیختن صفوف طرفین براست شده اکثر لشکر فیروز شاه
گریخته با احمد خان پیوستند و فیروز شاه از مشاهده این حال برگشته بشهر آمده کلید قلعه و خزاین را مصحوب اکابر
و اهالی شهر بجهت او فرستاده **بیت** فرو شد آن بود کو بود و همه کاره که بی گل بماند گلاه بر کناره همه لطف و شکر تمنای
فرو برده که همانی به پیش آید که ی زرده و احمد خان بدولتخانه آمده فیروز شاه او را بر تخت نشانیده بجواهر
نصایح گوشش را گرانبار ساخته در باب فرزندان خود سفارش نموده در همان شب غارتگر اجل متاع
حیاتش را بغارت برد ایام ایالت او بیست و پنجسال و هفت ماه و بیست روز بوده و چون سریر سلطنت
و اورنگ ایالت بجلوس **احمد شاه** بتاریخ هشتصد و بیست و پنج زیب و زینت یافت طبقات انام از عدل و
احسان شامل او آسوده گشتند **بیت** در معدلت اینچنان باز شده ه که گنجشک همخانه باز شده ه و چون در اول
سلطان فیروز شاه از دیو رای والی بیجانگر بلایای بسیار چنانچه نوشته شد واقع گردیده بود لاجرم سلطان
تخت بعزم انتقام و متوجه گردیده دیو رای که از فرو ... بسنگبار سر فلک ... رسید و عنان تمالک از دست
داده یکی از معتمدان خود را با تحف و هدایا فرستاده اظهار اطاعت و انقیاد نمود سلطان قلم عفو بر جرایم او
کشیده مبلغها بر وی مقرر ساخت که هر سال میداده باشد و سلطان بعد از مراجعت عنان قلعه کهرله را
محاصره نمود رای کهرله سلطان هوشنگ را بمدد خود طلبید بشرطی که هر روز سه لک تنکه جهت مدد
خرج بدو میداده باشد چون هوشنگ نزدیک رسید سلطان احمد از پای قلعه برخاسته سه منزل عقب

نشست و سلطان هوشنگ بدین قناعت کرده منزل دیگر در تعاقب ننمود و سلطان احمد راه عزیمت
در حرکت آمده برگشته جنگ پیوست و بعد از محاربه عظیم شکست بر هوشنگ افتاده اهل حرم و رخت
مردم دکن باز افتاد و سلطان احمد از کمال مروت لشکر خود را از تعاقب باز داشته بعد از چند روز اهل حرم هوشنگ
را سامان نموده با پانصد سوار بمندو فرستاد و در سال هشتصد و سی و هشت مرضی بر ذات سلطان طاری گردید
و بعزم درست و نیت صادق از جمیع معاصی و ذنوب توبه کرده فرزند بزرگ خود سلطان علاء الدین را در حضور امرا
و وزرا بامر سلطنت بیعت کرده در شب سیوم جان بجان آفرین سپرد مدت سلطنت او دوازده سال و نه ماه و
بیست و چهار روز بوده **سلطان علاء الدین بن احمد شاه** چون قایم مقام پدر شد خود را باحمد شاه مخاطب ساخت و ممالکی
بر نهج قواعد معدلت تشیید مبانی نصفت مصروف گردانید و در سال هشتصد و سی و نه نصیر خان فاروقی حاکم آسیر
و برهانپور بمیان ولایت دکن آمده پاره از پرگنات را تاخت و تاراج نمود و احمد شاه خلف حسن را که ملک التجار
خطاب داشت بدفع وی نامزد فرمود و بعد از تلاقی فریقین نصیر خان گریخته ملک التجار تا آسیر رفته پاره از ولایت
او را در عوض تاخته مراجعت نمود و پس از این خدمت وی را بتسخیر ولایت کوکن که از معظمات قلاع سواحل دریا است
فرستاده و ملک التجار بتاخت و احصار دیگر شهر که راجه آن بهر کدام داشت و هر گرا خواست که بقتل رساند او گفت که از
کشتن من نفعی عاید شما نخواهد شد اما صعوبت این راه و بسیاری جنگل بر کسان واضح و ظاهر است اگر بنده را
زنده دارید لشکر را براهی ببرم که خاری بر دامن سواری نخلد و ملک التجار اعتماد بر قول او کرده طلیعه سپاه و دلیل
ساخت و دلیل گمراه راهی را اختیار کرد که دیوانه از ملاحظه آن آشفته شدی تا بموضعی رسید که سه طرف آن کوه و جنگل بود
و یکطرف جوی آب عمیق که بجنگلی می پیوست و در آن جنگل هم شبی قریب چهل هزار پیاده فرو ریختند و خلف حسن
را با جمعی از اهل اسلام بقتل رسانیدند و زیرای دکن که عداوت غربا را همیشه در خاطر مخمر میداشتند این واقعه را بلقب
قبیح بعرض سلطان رسانیده فرمان بقتل الطایف حاصل نموده در آن باب بدستم که بنظام الملک ملقب بوده سالار
حمزه که شیر الملک خطاب داشت بدین امر مامور گشته قریب سه هزار کس را بقتل رسانیدند که از آنجمله هزار و دویست
نفر سید صحیح النسب بوده اند و در اندک روزی نظام الملک و شیر الملک بعلت برص مبتلا شده بدار البوار
منزل گزیدند گویند که سلطان علاء الدین خود خطبه خواندی و خویشتن را باین القاب ستودی که السلطان
العاظم الحلیم الکریم الرؤف علی عباد الله الغنی علاء الدین والدنیا احمد شاه بن احمد شاه البهمنی چون خبر قتل سادات بوی رسید
بغایت متألم و ملول گردید روزی که سلطان در مدح خود این فقرات را میشنود شخصی برخاست و گفت والله
انه الکذاب لست بعادل الحلیم والکریم بقتل الذریة الطاهرة و تکلم بهذه الکلمات علی منابر المسلمین پس سلطان از گفته
او خجل شده در فور از مسجد بخانه رفت و اصلا متوجه وی نگشت بعد از چند روز بیمار گشته همایون خان را که ارشد پسر

اولاد بود بسلطنت وصیت فرموده در هشتصد و [illegible] بعالم آخرت آورده مدت ملکوتش بیست و سه سال و
نه ماه و بیست و سه روز بوده **همایون پادشاه** اگر چه بکمال تهور و مردانگی موصوف و بفصاحت بیان و طلاقت لسان معروف
بود لیکن در آزار مردمان بی باک و در تأدیب مجرمان سفاک بیرحمی چنانچه ملا نظیری این رباعی در شان وی گفته
رباعی اینعالم آزاده [illegible] مثل خم بر ترس ❀ [illegible] نفس شر انگیز بترس ❀ مرگان [illegible] مظلوم ببین ❀ از آن خنجر آبدار
خونریز بترس ❀ و بتدریج کارش بجایی انجامید که دست تعدی بعیال و فرزندان مردم دراز کرده و میفرموده
که عروس را از میانه راه گرفته بحرم وی می بردند پس از ازاله بکارت بخانه شوهر میفرستاده و امرا بخوبی انداخته
شوهر بوده که هر که و بسلام میرفتند فرزندان را وصیت نموده قدم در راه می نهادند چون کار بر اهل حرم
نیز لا من [illegible] بقتل میرسانید لاجرم خدمتکاران با یکدیگر اتفاق کرده در وقتی که بآستراحت مشغول بود کنیزک حبشی
بیک چوب کارش را باخر رسانید شاعری این قطعه در تاریخ فوت او گفته **قطعه** همایون شاه مرد و رست عالم ❀ خوشش گشت
تعالی الله زهی مرگ همایون ❀ جهان پر ذوق شد تاریخ مرگش ❀ هم از ذوق جهان آرید بیرون ❀ مدت پادشاهیش
سه سال و شش ماه و چند روز بوده و پس از فوت وی امرا در سال هشتصد و شصت و پنج پسرش **نظام شاه** را که هشت
ساله بود بپادشاهی برداشتند و درینوقت کفار تلنگ و اودیسه زمینت یافته بقصد نهب و غارت ولایت در حرکت
آمدند و اهل دکن در رکاب نظام شاه بیرون آمده مسلمانان ظفر یافتند و چون سلطان محمود خلجی خبر یافت که
حکومت دکن بطفلی قرار گرفته بجنود و معدود متوجه آنصوب گردید امرای دکن نیز ازین جا سپاه و حشم
کشیده وی را استقبال نمودند بعد از تلاقی فریقین لشکر مالوه شکست یافته مردم دکن بتاراج مشغول شدند
و سلطان محمود که با فوج خود در گوشه پای ثبات افشرده بود بر دکنیان حمله آور گردیده مظفر شد و سکندر خان
نامی نظام شاه را از آن معرکه هولناک بر آورده بشهر بیدر رسانید و سلطان محمود از عقب آمده وی را محاصره نمود
دکنیان از حاکم گجرات مدد طلبیده سلطان محمود گجراتی بنفس خود بجانب دکن حرکت نموده سلطان محمود
از آمدن او خبر یافته رایت مراجعت بجانب ولایت خود بر داشت و کرت دیگر باراده تسخیر ولایت دکن آمده بی آنکه
کاری از پیش برد معاودت نمود پس از این قضایا در هشتصد و شصت و هفت نظام شاه فوت شد و برادر کهترش
محمد شاه بجای او پادشاه ولایت دکن گردیده بسلطان احمد لشکری ملقب گردید و وزارتش بخواجه محمود گیلانی
که بخواجه جهان مشهور بود تعلق گرفت و بسعی وی در ملک سلطانی رونقی پدید آمده ملک احمد ولد ملک نایب یا افغان
بن علاء الدین که غلام سلطان بود و بسعی خواجه جهان ترتیب یافته و ملک احمد بخطاب نظام الملکی و اقطاع جوهر ممتاز
گردیده و دریا خان بعماد الملک ملقب گشته اقطاع گاویل بوی تعلق گرفت و غلاق ترتیب از [illegible] ... [illegible]
فرا گرفته و متعرض ولایت دکن گردیده سلطان محمد دفع او را پیش نهاد همت ساخته بجانب او روان گشت و در کنار

آب راجه مهندری تلاقی فریقین دست داده هر دو لشکر بر دو طرف آب فرود آمدند چون در توقف هنگام
کثرت آب بود و عبور از آن به آسانی میسر نبود بعد از چند روز راجه اودیسه جمعی از مردم خود را بضبط قلعه کنار آب مامور
کرده خود بملک ولایت رفت و سلطان محمد شاه بی توقف از آب عبور نموده قلعه را محاصره کرد و چون دانست که
تسخیرش بزودی بروج آن قلعه میسر نشد لاجرم به پیشکشی قناعت نموده العود احمد گفته بجانب تلنگانه در حرکت آمد
تا اقصی آن ولایت رفته شهرستان اعدان و بسیاری از مکان آن ولایت را ویران ساخت و بضرب سنگ
منجنیق عراده و چهار بتخانه های ایشان را خراب گردانید غنیمت بسیار و مال بیشمار بدست آورد و درین سفر
نیز مرتبه خواجه جهان از جمیع مقربان در گذشته محسود همگنان گشت و امثال و اقران بواسطه اختیار تمام
و اعتبار او همیشه در صدد استیصال وی میبودند تا آخر شخصی را بنزد مهردار وی فرستاده مال بسیار او
را فریفته ساختند که کاغذ سفید را بمهر او رسانید و بعد از آن کتابتی از زبان خواجه جهان بحاکم اودیسه در قلم آوردند
بدین مضمون که هرگاه لشکر ظفر شعار بمیان ولایت آید من نیز از طرفی بیرون آمده بدیشان ملحق خواهم گردید
و باندک توجهی ولایت دکن بحیطه تصرف در خواهد آمد لیکن بشرطی که بعد از تسخیر ولایت بالسویه قسمت شود چون آن نوشته
را بنظر سلطان رسانیدند سلطان مضطرب و سراسیمه گشته کس بطلب خواجه فرستاد و نزدیکان و اعوان خواجه بر
سبب طلب اطلاع داشتند خواجه را از رفتن منع نمودند چه ده هزار سوار در آن وقت بر درگاه خواجه حاضر بودند
خواجه در جواب گفت که سالهای دراز بدولت این سلسله زراعت کرده ام و هیچگونه تقصیری از من بوجود
نیامده بمجرد تهمتی که گروه باشند خود را به چونانی منسوب گردانیدن و حق ولی نعمت ضایع ساختن از خرد دور است
و یقین است که دروغ را فروغی نخواهد بود و من سیاست را به از حرام نمکی میدانم و علی الساعت متوجه درگاه پادشاه
رفت چون سلطان آن مهر و خط پرسید گفت این مهر از من است اما خط از من نیست سلطان بی آنکه دیگر حرفی
پرسد حکم بقتل فرمود خواجه گفت قتل من سهل است اما موجب خرابی ملک خواهد شد الا حضرت من بغایت
پیری و نهایت پیری رسیده سلطان از کمال کوتاه اندیشی و کم فرودی بسخن او گوش نکرده فرمود که آن پیر عاقل و
وزیر کامل را بدرجه شهادت رسانیدند و بعد از قتل خواجه در اندک زمانی امرا رایات مخالفت برافراشته
هر کس در هر جا که بود دم انا و لا غیری زده و سلطان نیز زیاده بر سه ماه مهلت نیافته فوت گشت نظم که در زمانی
اعتبار طرح ستم ۵ خیال است که خود عبرت زمانه نشد ۵ مدت زمان پادشاهیش نوزده سال و چهار ماه و نیم بود و چون
سلطان محمد بجهان دیگر انتقال نمود پسرش سلطان محمود بر معارج سلطنت صعود فرمود و از غایت جوانی و
هوای نفسانی استیفای لذات را بر مصالح جهانبانی مقدم داشته والده اش باتفاق نظام الملک و عماد
الملک به انجام امور ملک اشتغال می پرداخت و دلاور خان که یکی از غلامان سلطان بود از روی حسد بعرض

رسانید

رسانید که هرگاه نظام الملک و عماد الملک مستصواب رای خود مهمات را تمشیت میداده باشند عنقریب
مستقل گشته زمام امور مملکت را از کف خواهند ربود چون سلطان از حجره بیرون خواهد آمد و بعد از آن فرصت
فایده نخواهد بخشید این سخن در ضمیر امیر بریدی تدبیر جای گیر گشته قصد قتل ایشان مصمم گردید روزی که آن دو امیر
در خلوت سخنی بعرض والده و جده سلطان میرسانیدند دلاور خان بایک پسر دیگر مبادرت نموده سلطان از
عقب ایشان در آمده بر هر یک زخمی رسانیدند ایشان نیز شمشیر از نیام انتقام کشیده دلاور خان را
از خود دفع نموده خود را باسپهبان رسانیده بمنزل خود آمدند و ملک بریدی را که حاکم شهر بود آگاه
گفتند که سلطان قصد تو نیز دارد در محافظت خود بکوش و چشم از اقطاع خود در حرکت آمدند و بعضی گفته
اند که چون سلطان بجمعی از باب غرض ملک نایب و نظام الملک را بقتل رسانید ملک احمد نظام الملک ولد
سرباز زده بهر تقدیر چون سلطان محمود بحرکات ناستوده اقدام نمود هر یک از امرا که در قطری از اقطار دکن بودند
دم استقلال و استبداد زده قدم از دایره اطاعت بیرون نهادند و ولایت دکن را با یکدیگر قسمت نمودند و
خاطر از فکر او امر و نواهی پرداختند چنانچه اسمعیل عادل خان در ولایت بیجاپور و
بکرکه و رچ و گلبرگه و دیگر محال که در تصرف داشت رایت انا و لا غیری برافراشت و سلطان قلی قطب الملک که
از ترکان همدان بود در عهد سلطنت سلطان محمود بر معارج امارت و سروری صعود نموده تمام ولایت تلنگانه را
بحوزه تصرف خویش آورد و از مرتبه فرمان برداری برتبه فرمانروائی رسید و دریا خان عماد الملک بن ملک علاء الدین
که حاکم برار بود آن ولایت را بحیطه ضبط کشیده ملک احمد نظام الملک بحری که بر ولایت جنیر و کوکن و دولت آباد
و بیر و پرتور در پرحکومت داشت شعار سلطنت اظهار کرده و دیگر امرا گردن نهاده و جمعی گفته اند که ملک احمد را
سلطان محمود بود چه وقت ولادت سلطان محمد والده اش را بواسطه احکام نجوم با دیگر جوجه ملک نایب سپرده
بود و سلطان در حجره تربیت ملک نایب نشو و نما یافته بعد از آن مردم او را بملک نایب نسبت دادند برخی گفته اند که
سلطان والده احمد را که آبستن بود بملک نایب بخشیده و احمد در منزل وی بوجود آمده به پسری ملک نایب مشهور
گشت والله اعلم بحقایق الامور و ایضا خواجه جهان که از تربیت یافتگان خواجه جهان بود در پرینده رایت استقلال
برافراشت و ملک قاسم ترک که مسند حکومت شهر بیدر داشت تمام خزاین و دفاین و افیال و
سایر اسباب را بتصرف خویش آورده و سلطان محمود را بنشستن گوشه تکلیف نموده بقدر احتیاج لباس و
طعام جهت شاه الیه مقرر ساخت مدت سی و هفت سال اسم سلطنت بر محمود بود در نهصد و بیست و چهار
نقد عمر را بمقراض اجل در باخت بعد از سلطان محمود سلطنت بهمنی سپری شده ملک دکن بدیگران منتقل گردید
و ملک برید جهت محافظت خود پسر سلطان محمود سلطان احمد را دو سال و کیاه داشته و نیز از سلطنت ساخت و پس از

چندگاه بولش پرداخته برادرش ولی الله را خلعت حکومت پوشانید و چون بریدبن برید بر وساده کامرانی
تکیه زد وی را مسموم ساخته برادرش کلیم الله را جانشین خود گردانید و بعد از فوت او بالکلیه نام سلطنت از آن
دودمان محو گردید و پس از آن امرا متفق با یکدیگر در مقام مصادقت و موافقت بودند تا آنکه باغوای مفسدان میان اسمعیل
عادلخان و ملک احمد نظام الملک منازعت روی نمود و روز بروز عداوت مفسدان بمرتبهٔ تضاعف تزاید یافت
تا باولاد و اعقاب سرایت نمود و چنانچه متون کتب تواریخ ملوک دکن بآن مشحون است بالجمله بعد از آنکه ملک احمد نظام الملک
مدت نوزده سال و بقولی دوازده سال علی اختلاف الاقوال والاحوال بر مسند جاه و جلال تکیه زد و بعد از آن داعی حق را
لبیک اجابت گفته از جهان فانی بملک جاودانی انتقال نموده پس از فوت او سران سپاه برهان بن نظام الملک
را که هفت ساله بود بحکومت برداشته کمر متابعت و موافقتش بر میان بستند و عزیز الملک که یکی از غلامان ملک
بود استیلا یافته رتق و فتق امور جمهور را بقبضهٔ اقتدار خویش آورده چنانچه بعضی امرا از حرکات ناهموار او دلتنگ شده
ببیرار رفته علاء الملک را ترغیب و تحریص نموده بر سر عزیز الملک آوردند و چند مرتبه میان ایشان قتال و جدال روی
داده اکثر اوقات ظفر علاء الملک را بود و کرت اخیر عزیز الملک فایق آمده علاء الملک بیرار گرفته و در آنجا توقف نکرده
پناه بحاکم گجرات برده و چون استقلال عزیز الملک از حد اعتدال درگذشت در پای قلعه امرا و سران سپاه جوق
باشارهٔ برهان الملک بجهان نیستش راهی ... گردند و بانکه درآن وقت برهان الملک یا دوازده و سیزده ساله
دیگر ... بوده بوکالت و تنظیم مهمان سلطنت مشغول نمود تا وقتی که شاه طاهر بخدمتش رسیده متکفل امور
وکالت گردیده مرتبه اش بجایی انجامید که برهان نظام الملک بگفتهٔ او دست از متابعت مذهب اهل سنت و جماعت
که روش آبا و اجدادش بود بازکشیده مذهب حق امامیه را اختیار نمود و در خلال آن حال سلطان بهادر گجراتی
بسعی علاء الملک برادری باجنود نامعدود بدکن درآمده قلعهٔ دولت آباد را محاصره نمود برهان نظام الملک و ملک برید بنا بر
مصلحت وقت ... مستحکم استوار کرده از مقام خود پیش آمدند سلطان بهادر بعد از استماع این خبر دست از
محاصره برداشته رایت عزیمت بجانب ولایت بیرار افراشت و درین حین ملک برید خود را بر مقدمهٔ سپاه سلطان
بهادر زده دست برد طرفه نمود و سلطان بهادر را سپاه دکن بچشم اعتبار تمام گرفته آخر الامر مهم بمصالحه قرار یافت
و بعد از آن بوساطت شاه طاهر در حوالی برهانپور میان سلطان بهادر و برهان نظام الملک ملاقات اتفاق شد
سلطان بهادر نظام الملک را بچتر و آفتابگیر و خطاب نظام شاهی ممتاز و سرافراز گردانید و ابراهیم عادلخان چون
بر آن قضیه اطلاع یافت استعداد پادشاهی خود را زیاده از همکنان و اقران میدید پس چتر و آفتابگیر جهة خود ترتیب داده
خطاب عادلشاهی را بر سبیل ... داده و در حین مرض برهان نظامشاه میان پسران وی میران عبدالقادر و
میران شاه حسین مخالفت روی داده اکثری از دکنیان مایل سلطنت میر عبدالقادر بودند و تمام غریبان با

قبیلی

قبیلی از دکنیان بسلطنت میران شاه حسین اتفاق داشتند و در روز فوت برهان نظام شاه برادران
هر یک تاج خویش مسلح گردیدند امیر عبدالقادر پیشتر از قلعهٔ احمدنگر بیرون رفته در کالاچبوتره بایستاد و شاه حسین
[illegible] برآمده در کنار خندق متوقف گشت فی الحقیقه قلعه بتصرف وی درآمده از سپاه و غیره هر که متوجه قلعه
میشد بالضرور به میران شاه حسین می پیوستند و موافقان شاه حسین باضعاف از متابعان عبدالقادر بیشتر
شدند و الغرض میران شاه حسین که حالتی دیده بود در آن قضیه مساعی جمیله بتقدیم رسانیده اکثر امرا را بزر
فریفته گردانید گویند رابیهای آب که باصطلاح اهل هند پکال گویند پر از زر ساخته از قلعه بیرون فرستاد و عبدالقادر
کوکب دولت خود را در هبوط دیده با معدودی نزد علاء الملک ببیرار رفت و از آنجا پناه بعادلشاه برده
تا آخر ایام حیات در بیجاپور بسر برد و مدت سلطنت برهان نظامشاه بقول اصح پنجاه و پنجسال بود و چون مسند
نظامشاهی بوجود شاه حسین نظام شاه زینت پذیرفت ابتدا قلعه ... که آخر ایام سلطنت برهان نظامشاه
از دست بیرون رفته بود بقوت بازوی شجاعت تسخیر نمود و در خلال آن احوال شاه حیدر بن برهان نظامشاه
بهوای سلطنت از دولت شاه حسین نظام شاه فرار نموده بخدمت خواجه جهان که داماد وی بود پناه برده شاه
حسین سپاه گران بر سر خواجه جهان کشیده بعد از محاربه حصار پرینده را که از معظمات قلاع دکن است
از تصرف خواجه جهان بیرون آورده و از آن تاریخ آن حصار با لواحق و توابع که ولایت بسیط عریض است بتحت
دیوان نظام الملک قرار گرفت و درین اثنا ابراهیم عادلشاه رخت هستی بجهان نیستی کشیده ابراهیم
حکومت بر علی عادلشاه که پادشاهی بود در کمال درویشی نهادی صادق گردید و همچنین جمشید قطب الملک از عالم
که یکی از اعاظم ... پس درگذشته ابراهیم قطب شاه که نزد رام راج والی بیجانگر بسر میبرد طلب نموده بر سریر
قطب شاهی نشانیدند بعد از این قضایا سلاطین دکن از تسلط و غرور و خودسری شاه حسین نظام شاه اندیشه
ناک شده در مخالفت وی با رام راج ابواب موافقت را مفتوح ساخته بنای مصادقت را بعهود و مواثیق
مستحکم گردانیدند و دو کرت با جنود نامحدود بولایت حسین نظامشاه درآمدند نظام شاه مصلحت در مقابله
و مقاومت آن سپاه گران ندیده بطرفی بیرون رفت و آن لشکر مدتی در احمدنگر توقف نموده از نهب و
غارت و ویرانی دقیقه فوت و فروگذاشت ننمودند آخر الامر حسین نظامشاه بواسطهٔ انتقام رام راج با
عادلشاه و قطب شاه از در ملایمت و مدارا درآمده صبیهٔ خود چاندبی بی را با علی عادلشاه در سلک
ازدواج کشیده و دیگری از بنات خویش را با ابراهیم قطب شاه داده و آن سه پادشاه دین دار با یکدیگر
اتفاق کرده با لشکر جمعیت متوجه ولایت بیجانگر شدند و رام راج از غروری که بجهت وفور لشکر و استعداد
حرب بیکاره داشت لشکر ظفر اثر اسلام را بنظر نیاورده محاربهٔ ایشان را آسان گرفت چون هر دو جانب هم

بمقاتله انجامید عادلشاه و قطب شاه بنابر خلاف نظام شاه از آن حرکت پشیمان گشته در جنگ تهاون ورزیدند
لشکر نظامشاه بضرب پیکان خار اگداز آتش فتنه از خرمن حیات آن جمع خاکپا رنده و در اثنای گیرودار فیل
مستی برامراج رسیده بضرب دندان پیسندان آثار باد پای او را بر خاک هلاکت انداخت دلیری از دلیران او را
گرفته بنظر حسین نظامشاه رسانید و او از کیفیت پشیمان شدن عادلشاه و قطبشاه آگاه گردانیده در خور تقصیرش فرمود
و بعد از چنان فتح و نصرت که هیچ یک از آبا و اجداد او را دست نداده بود با نیل مقصود عنان عزیمت بصوب احمدنگر
معطوف ساخته بعیش و عشرت روزگار میگذرانید تا آخر بنابر شرب مدام ورق دفتر حیاتش باد نوشت بعلت سکته
درگذشت ایام سلطنتش دوازده سال و کسری بوده و بعد از فوت حسین نظام شاه امرا و سران سپاه بر سلطنت پسر
بزرگترش **مرتضی نظام شاه** اتفاق نموده بر اورنگ سلطنتش متمکن ساختند و والده اش خونزه همایون شاه که بزیور
عقل و کیاست محلی بود جمیع مهمات را از پیش خود گرفته بتمشیت آن می پرداخت مرتضی نظامشاه در سن سیزده سالگی
رضای مادر در امور سلطنت بجان داده تا هفت سال دخل در امور ملکی ننموده و آن عورت شیر صولت را چند
مرتبه با ملوک دکن محاربات دست داده و در اکثر معارک مظفر گشت و آخر الامر نظامشاه بسعی مولانا حسن تبریزی او را
مقید ساخته بقلعه شیر فرستاده و مرتبه خواجه میرک دبیر را عالی ساخته بخطاب چنگیزخانیش ممتاز و سرافراز
ساخت **بیت** بزرگیش بخشیده فرمانروای ٭ بر او نامید بختش آمد همای ٭ و چنگیزخان در آنحضرت خدمات نیک
بتقدیم رسانیده کارهای عظیم از پیش برد تا ایام حیات خزاین را معمور و سپاهی را خرسند و رعایا را آبادان
داشت و او ابتدا در خدمت مرتضی نظام شاه لشکر بولایت برار کشیده آن ولایت را از تفال خان غلام عماد
الملک که بر آن دیار استیلا یافته بود انتزاع داده بحیطه ضبط آورد و آنگاه قلعه اسیر را محاصره نموده از انضباط آنجا
محمد شاه دوازده زنده و لک مظفری گرفته معاودت نموده در تهیه آن بود که لشکری فراهم کشیده بجنگ عادلشاه و ...
نماید که اجل امانش نداد و آن آرزو در خاک برد **بیت** درین بوستان که جای آدمی نیست ٭ گیاهی بی بهار زادمی نیست ٭
و مرتضی نظام شاه بعد از فوت چنگیزخان لشکر بر سر ... کشیده بر دو نزدیک بود که قلعه را مفتوح سازد که امرا بر
فریفته شده نظام شاه را ازان اراده باز آوردند و درین وقت سودایی بر مزاج وی استیلا یافت که متنفر از امور سلطنت
گشته چون دیوانگان روزگار میگذرانید عجب آنکه در بیست سال ایالتش همچنان نسق و قانون بوده و اصلا خللی از
هیچ محل راه نیافته و در حسینی که بد سلطنتش بخوف بیخودی منحرف گردیده بود ... بنا بر جود حاتم طائی
میزد و شجاعتش رستم دستان را بنام میداشت **بیت** چون شب مه گوهر آورده بر سر ٭ گر روز سماحتش بپا بلاندید ٭
و خلل ... قاضی بیگ که بمنصب وکالت وی مامور بود نقل میفرمود که در مدت چهار سال هیچ سخنی بعد عرض ننموده شد که
در جواب گفته باشد **بیت** زنقش نیز زبانش نگاه جود و عطا ٭ بانقضای خیر بود این لکری را ٭ بعد از آن قاضی بیگ اصفهان

وصلابت

وصلابت خان بر حرکت امر وکالت دخل نمود و در خلال آن حال برهان الملک برادر کوچک مرتضی نظامشاه که در قید
انقلاع محبوس بود باعانت بورجا رخان حبشی بیرون آمده متوجه احمدنگر گردید و اسدخان دیر پذیره شده بعد
از تلاقی فریقین برهان الملک هزیمت یافته بجانب اکبره در حرکت آمده و در فتحپور شرف ملازمت بندگان حضرت
اعلی را دریافته منظور نظر مرحمت و اشفاق پادشاهانه گردیده و پس از چندگاه صلابت خان اسدخان را مقید ساخته
من حیث الاستقلال لوای وکالت برافراخت و سید مرتضی امیرالامرای برار جهت دفع وی در حرکت آمده متوجه
احمدنگر گردیده در ظاهر شهر محاربه دست داده سپاه برار که مضاعف لشکر صلابتخان بوده فرار بر قرار اختیار
کرده تا اکرخان توقف ننمیکشیده و صلابتخان در امر وکالت رایت استبداد برافراخته قریب هفت سال ...
ملک را مقلل پرداخته و در طبقات اکبری آمده که مرتضی نظام شاه در آخر عمر بر حسین نام عاشق گردیده این فتنه قبل از فیل
خانه سیدی میر بهشتی نام میبوده و پسر او را که اسماعیل نام داشت برادر خوانده چون منظور نظر مرتضی نظامشاه گردیده
اسماعیل را ملازم ساخته از درجه بدرجه ترقیش میفرمود تا صلابتخان را بقلعه فرستاده منصب جلیل وکالت را بدو ارزانی
داشت و گوینده که همان خشونت ... از درون بیرون فرستاده که صلابتخان در قلعه باشد و صلابتخان گرده
چنین اعتبار ... اختیار میکند رانیده همان ... سوار گردیده بقلعه رفت هر چند مردم گفتند که نظام شاه کامل
خود نیست این حکم خبری ندارد و نخواهی و صلاح ملکی در حفظ نگاه داشتن دولت صاحب است او قبول نکرد
گفت در این فضول کاری نیست و بغیر از انقیاد چاره ندارم چون اسماعیل استقلال بهم رسانید حسن علی سبزواری
را بخطاب میرزاخانی سرافراز نموده نایب خود گردانید و میرزاخان بتدریج استیلا یافته وکالت مرتضی نظامشاه
را در پیش خود گرفت و ابتدا شاه حسین ولد مرتضی نظامشاه در صدد نموده و شش از قلعه دولت آباد برآورده بر مسند
سلطنت نشانید مدت ایالت مرتضی نظام شاه بیست و چهار سال بود **شاه حسین** چون منتظم امور جهانبانی
گردید ابتدا باغوای بعضی از مفسدان پدر خود را که فتوری راه یافته بود بقتل رسانیده شامت آن بروزگار او
عاید شده زمان ایالتش چندان امتدادی نیافت تفصیل این مجمل آنکه میرزاخان شاه حسین را نموده داشته
خود با امر سلطنت می پرداخت و امرای قدیم دکن در مقام رشک و حسد آمده اتفاق نمودند که میرزاخان را مع
متابعان از میان بردارند انکس خان که برادر رضاعی شاه حسین بود طرح صحبتی افکند که اگر فرصت یابد میرزاخان را
بقید آورده و میرزاخان از اراده ایشان واقف شده بدان ضیافت داخل شده مرتضی خان بر شهر والی که از
موافقان میرزاخان بود بهانه از آن مجلس برخاسته فریاد برآورده که مرا زهر داده میرزاخان باری تمهید مقدمه
کرده از شاه حسین رخصت ... حاصل نموده روز دیگر شاه حسین را جهت عیادت مرتضی خان بدرون برده و در خانه
محبوس ساخته و کسان در خفیه فرستاده اسماعیل بن برهان را که عمزاده وی میشد از قلعه برآورده به پادشاهی برداشت

بیت مزن دم از هوای مکر و حیل گام ۰ که در دام بلا افتی سرانجام ۰ و چون دکنیان بر غیبی اطلاع یافتند بدروازه
قلعه آمده فریاد برآوردند که ما از صاحب خود چند روز است که خبری نداریم هیچ قلعه گفتند ساعت بگیرید شاه شما
خواهیم نمود و بعد از آن چتر و آفتابگیر بر سر اسماعیل برافراشته او را بیکی از بروج قلعه برآوردند اهل دکن چون دانستند
که دیگر بار بر تخت نشانیده اند بنا بر محاربه پیش آمدند و چون شدت محاربه از حد گذشت جمعی که متعهد این امر
خطیر گشته بودند از روی اندیشه خام و عقل ناتمام اطفای حرارت این هجوم را بریختن خون شاه حسین مظلوم دانسته
در فور سرش را از تن جدا ساخته بپای برج انداختند دکنیان که آن حال مشاهده نمودند بیشتر از پیشتر
در تضییق محصوران کوشیده آتش جهد را زبانه زدند و از هر طرف شروع در کندن برج و دیوار کرده بدرون درآمدند
و جمیع مردم قلعه را معروض شمشیر آبدار گردانیدند قطعه چو نرد درد و شطرنج رنج خواهد باخت ۰ حریف بهر مقامر بر بساط
بساط که بود ۰ نه رای مردم فرزانه سود خواهد داشت ۰ نه مکر مردم [illegible] پس [illegible] خواهد بود ۰ جمشید خان
بهای خان و امین الملک سید مرتضی خان که از سرداران بود و غیر از آن دیگر گرفتار گشته بقتل رسیدند و میرزا
خان را روز دیگر بدست آورده بند از بند جدا ساختند مدت حکومت شاه حسین دو ماه و چند روز بود و جمال
خان که سردار سلاحداران بود اسماعیل شاه را بپادشاهی برداشته ابتدا بقتل غریبان اشاره فرموده در این واقعه غلغله
کبری طوفان محنت و بلا موج تلاطم گشته بود که انطایفه را بغیر از دم تیغ و نوک سنان مفری و مقری نمی‌شد
و زلزله در [illegible] بارش آمده بود که آن جمع پریشان را اجزا بانی مرگ بنای نبود بیت ز بنیاد دهر و دار فنا
سپهر ۰ بشیون زمانه بفریاد مهر ۰ و در آن روز جمع کثیری از سادات عظام و فضلای ذوی الاحترام که هر یک در فنون
فضایل و کمالات ثانی نداشتند بقتل رسیدند از کمال شیوع ستم و بیداد دود فتنه و فساد و مدفون گردید
بیت بصحن حرم کعبه را چه پدید آمد ز بس گشت بدنهای فاضلان انبار بعد از این برهان الملک که وارث
ملک بود بولایت برار درآمده رایت جلالت برافراشت جهانگیر خان حبشی با جمعی گران نیز متوجه جمال خان در
مقابل آمده و برا منهزم کرده برهان الملک اطراف و جوانب بی کشت نمکرت دیگر اعانت همراهی راجا علیخان و الی
اسیر بولایت برار درآمده و در وقت بسیاری از امرا که بنابر تسلط و تکبر جمال خان بجان آمده بودند حاشیه
اطاعتش بر دوش جان گرفتند عادلشاه نیز بمدد برهان الملک بجنگ جمال خان در حرکت آمده اما از استماع این
اخبار هراس بقیاس بر ضمیر جمال خان مستولی گشته غریق بحر اضطرار گردید آخر بنا بر استشارت استخاره حرب
عادلشاه را ابتدا اهم دانسته بخیاح استعجال بجانب وی توجه نموده و در حملهٔ اول مظفر و منصور گشته با اقبال ستون
تمثال و غرور دستگیر برهان الملک را استقبال نمود و با آنکه در اثنای گیرو دار خلق بسیار از لشکر او جدا شده
برهان الملک پیوستند اما جمال خان اصلا بدل نگشته نهایت جلادت و شجاعت بتقدیم رسانید تا بزخم تفنگی از پای

در افتاد

در افتاد و بیت چنین است بود و کردار سپهر ۰ که باز بر نوشت و با کینه مهر ۰ در همین روز که سیزدهم
رجب ۰ نهصد و نود و نه بود اسم سلطنت بر وی صادق آمده بر سر رفته ناموافق ممکن گشت ایام حکومت
اسمعیل یکسال و نیم بود و پوشیده نماند که چون خامه فصاحت گستر احوال سلاطین دکن را در حیطه تحریر آورده اجلال
مجملی از احوال شهرهای آن کشور را مذکور میسازد احمدنگر عجب آب و هوا و کیفیت کوه و صحرا از همه شهرهای دکن
ممتاز و مستثنی است و در ظاهر شهر چند قنات جاریه که حالا در هند بعمل نیامده و پیوسته جریان دارد از ابدا
آن خطه دلنشین یکی باغ فرح بخش است که در زیر فلک پیرش شبیه و نظیر ندارد بیت گویم که همین بهشت است
لیکن ۰ بهشتی است نه سرای کمدره ۰ و در میان آن باغ ارم انباس حوضی ساخته اند که بر کیفیت فلک
بی پایان و قیاس پس ۰ یکی بر کرشمه صحن بستان ۰ چو جان فرو دنده طبع سخنور ۰ و در درون بر که عمارتی آن
اساس پس بنا شده که در هیچ زمان دست هیچ بانی سا پس آنچنان بنای نموده و نیز هیچ قیاس پس آن
نوع اساس نکرده ۰ بلطف فرو هشته بخش و زیب ارم ۰ بفر و قدر سپهر و بطول و عرض همین ۰ کشاده
صحنش چون صحن روضه با زینت ۰ کشیده سقفش چون سقف کعبه ارتکین ۰ و بر یک ضلع شهر قلعه ایست
که طبع ملوک از استخلاص آن طمع بریده و دست آسیب حوادث از دامن خاکریز آن کوتاه گردیده بیت ز بس تنگ
کمری چو کاخ سلیمان ۰ ز بس استواری چو سد سکندر ۰ متن که نکته نشین ناجی باد و در غایت خوبی و لطافت تتبع
کرده اند و در سه منزلی احمدنگر واقع است دولت آباد در ازمنه سابقه بدیوگیر شهرت داشته و پیش از زمان اسلام
همیشه دار الملک بوده و مردم آنجا نیز اکثر ساحبدولان فن را نیکو ورزیده اند که الحال در آن مقام نیز بدان نام است
چه بعد از مردم خطا کسی بدان لطافت و صنایع آن شیوه نموده و قلعه اش نیز از امهات قلاع جهانست چنانچه
مرتبه است و دامن خاکهای وی در مرتبه ارتفاعش رفعت از جیب فلک اطلس گذشته و آستین نخوت بر گریبان
ذات البروج افشانده بیت دورش ز آنگاه که بنگار شد ۰ دایره چرخ ز پرگار شد ۰ حصن بر بنیش عالم بیرون ۰
عالم پرورش بحصن از هر دو ۰ حصن بلندیش تو گویی کره ۰ چرخ بریده است و حصارش ز بر ۰ چون فلک ثابته
ثابت صفات ۰ نی چو فلکهای دگرش بی ثبات جونیر بر ساحل بحر عمان واقع است او شهریست مشتمل بر آبهای
خوشگوار و آثار علاوت آن در آنجا نیز قلعه ایست که پایان آن بمرکز زمین رسیده و سر بر ایوان دوشش از عمود
آسمان گذشته بیت در هوای وی آسمان مانده ۰ چون دل عهد دیگران در وای چیول این نیز شهریست
بر ساحل دریا واقع شده و از بنادر مشهوره دکن است بیت شهری آباد و پر نعمت و ناز ۰ در دروازه بر جهان
باز ۰ و مخفی نماند که این چند شهر در وقت استیلای و ذر را تعلق بنظام الملک داشته و بعد از وی اولادش
متصرف میگشته اند و رای که نوشته آمد تلنگانه ولایتی است مشتمل بر مضافات معموره و در زمان سلف همیشه

یکی از معتبران هندوستان بران ملک فرمانفرما و کامران بوده اند و الحال دار الملکش گلکنده است که بکثرت افزونی
و وفات و بزرگی عمارات و خوبی برزن و اسواق و دیگر صفات از دیگر ولایات هندوستان متمیز و ممتاز است و متوطنانش
از غث و ثمین همه ملیح و مقبول می باشند نظم کرشمه ای نزدیک ایشان بنگاهی همه شان ❀ شستین بر
سنگ از آئینه بر خنجر کنار ❀ و از زمان سپری شدن دولت سلاطین بهمنی تا حال چهار نفر در تلنگانه رایت
سلطنت و اقتدار بر افراخته اند و نخستین ایشان سلطان قلی قطب الملک بوده و چون دولت سلاطین محمود
روی بانحطاط نهاده و سلطان قلی که در ولایت تلنگانه وزیر او ملک میگفته اند یعنی ملک بزرگ و بر املاک بسیار تسلط
مزاج بوده و کوشش و مینی از ملازمان جودرامی بریده تا بمراتبه در جنگ یوسف عادلشاه و چنی و البلاغی او بزم شمشیر
کی بتجنبه افتاده و نتیجه آن بر روزگار روی عاید گردیده بیت سپهر آئینه عدالت شاید ❀ بمراتج او از تو پیدا
نماید ❀ و ازین سبب همواره نقابی بر روی می افکنده تا آخر بجهت همین بدخویی بدست یکی از بعد لئیمان کشته
گشته و زمره را اعتقاد اینست که آن مطلب باستصواب اند برکش جمشید بوقوع انجامیده بهر تقدیر امراء اعیان
ملک اتفاق کرده بعد از فوت وی جمشید را که ... بود و بر سر ایالت نشانیدند ابراهیم که برادر خورد او بود
فرار بر قرار اختیار کرده و بجانب بیجانگر حرکت آمده رام راج والی آنجا مقدمش گرامی داشته در صدد تسلی
وی در آمده بعد از هفت سال که جمشید سر در نقاب تراب کشید میان سران سپاه و اعیان درگاه مخالفت
پدید آمده بعضی خواستند که حیدر خان را که خال جمشید بیشتر بحکومت بردارند و بعضی هواخواهی ابراهیم قطب
الملک نموده وی را خواستند و شاه رایه بر جناح استعجال طی آن مسافت نموده متوجه گلکنده گردید و حیدر خان از
وصول او آگاهی یافته بعزم جنگ از شهر بیرون آمد ابراهیم قطب الملک مظفر گشته حیدر خان گرفتار گردید
و روز دیگر بصلاح و صوابدید سپاه بر مسند قطب شاهی تکیه زده در امر سلطنت مستقل گشت و مدت سی و چهار سال
فرمانفرمایی نموده و ملوک دکن را پیوسته بسلسلهٔ جلیلهٔ صفویه اعتقاد موفور بوده و تا حال خطبه بنام سلاطین آن دودمان
دولت توامان خوانده میشود و خصوص حکام تلنگانه که درین باب بیشتر از دیگران مبالغه مینمایند و خطاب شاهی
از آن سلسلهٔ جلیله دارند و ابراهیم قطبشاه پادشاهی بود بعدل و سیاست مشهور و از ارتکاب مناهی و ملاهی مجتنب
مهجور و در کاهش حضرتش که بحجرهٔ فضل را اخترقی بوده و همه علم و هنر را انفرقی و با هر که فی الجمله کمالی بود یا انکار آنرا منع
داشت جلیس خویشش میساخت و همه روزه با او در مصاحبت میساخت بیت یکی را ز منوچهر پرسید شاه ❀
که اندر همه عالم چه بود برای شاه زریان ❀ او داد جوابش که درین عالم فانی ❀ گفتار عزیزان بود و کردار حکیمان ❀
و یکی از کرایم عادات و محاسن صفات وی این بود که همیشه خواستی که در مجلسش خوان گسترده باشند و
اطعمه گوناگون کشیده و در باب آن تقدیر تکلف و مبالغه بوقوع می آمد و هیچکس را عشر عشیر آن بحصول پیوسته به

هر بامداد که خوانسالار رتقه پیر قرص گرم خورشید را بر سر خوان آسمان نهادی خوانسالاران بیامدندی و گستردنها
بگستردندی و اطعمه الوان چندان کشیدندی که اهل آن شهر و سکان بلکه جمیع جهان را کافی بودی و بهر طرف
او نیی و بهر گوشه اباهی ابا از ابا لطیفتر و ظروف از ظروف لطیفتر بیت اندر اطراف آن شده پیدا ❀ کوه پیدا و
موج دریا ❀ بنا بنا برنگ بتپو ❀ جفت همراز تره با حلوا ❀ و در وقت کشیدن مایده حجاب با نان مانع کسی
نمیشدند بر مایده نعم او میان غث و ثمین و رطب و یابس فرقی و تمیزی نمیشد و اعلی و ادنی علی اختلاف مراتبهم
از خوان ضیافت او محظوظ و بهره مند میگشته اند و امروز بجهان نسق آن آب جوت آن می در سبو
بدین روش و این روزگار بیکدیگر ماند و در پنج نهصد و هشتاد و نه کوکب دولتش از افق انقضای حیات
طالع گشت و امروز در آن اشارت محمد قلی قطبشاه بر وساده سلطانی تکیه زده فرمانفرماست و بنابر آنکه قواعد
مروت و رسوم عدالت را دست افزار حصول نیکنامی ساخته هر آینه مملکتش از روی امنیت و اجتماع افاضل محسود
جمیع بلاد دکن گردیده بیت نی بعدلش آتش حایش صغار و کبار ❀ خوش جودش آرایش سنین و شهور ❀ با وجود این
صفات کاهی بنابر امتحان طبع در لجه بیکران نظم غواصی نموده در سواحل جان می افکند و این دو بیت از
انجمله است ابیات من غم عالم ندارم عاشقی کار منست ❀ پادشاه کشور عشقم خدا یار منست ❀ چون محمد قطب
شاه از عشق میگویم سخن ❀ عاشقان را زندی طرز گفتار منست احمدآباد بکثرت عجب لطافت و کیفیت
و آبادانی و شهرت بر تمام بلاد هند رجحان دارد و بنزاهت ساحت و لطافت ابنیه عمارت مستثنی از سایر
بلدانست اگر گفته شود که در کل بلاد عالم بدین عظمت و آراستگی شهری موجود نشده اغراق و مبالغه نبوده باشد
و بازارش برخلاف دیگر شهرهای هند بنهایت وسعت و پاکیزگی دارد و دکاکینش دو مرتبه و سه مرتبه در کمال
تکلف و زینت ساخته شده و سکانش از اناث و ذکور همه نمکین و نازنین اند که در همین جهان بهشتانند
در تنعم جان می بخشند و هر کدام مایه صد گونه خوبی و هر یک واضع چندین نوع محبوبی اند نظم هر یک جگر گوشه که گرفته
بکیسان جان ❀ آن طوطیه پرواز تقاضا شده ظاهر ❀ این مهر کار تماشا شده پنهان ❀ مفلسی پیش و از جور کی
دیوانه وده ❀ تا بهره شده از وصل کی صاحب جانان ❀ سنبل مو و گل ... ❀ عاشق چه کند گر نشود واله و
حیران ❀ مهر فرخ شان از افق بام چو تابد ❀ پروین شکیبا شود البته پریشان ❀ و احمدآباد از شهرهای جدید است
و سلطان احمد شاه بن سلطان محمد بن مظفر شاه همت بر بنای آن گماشته و در طبقات اکبری آمده که چون
سلطان احمد آب و هوای قصبه اساول را موافق مزاج خود یافت باستصواب جناب حقایق مآب شیخ احمد کهتو
قدس الله سره که از کبار مشایخ آن روزگار بود اراده شهر ساختن نموده در ماه ذی القعده سنه ثلث عشر و ثمانمائه
در کنار آب سابرمتی خشت تعمیر شهر معظم احمدآباد را بر زمین نهاد و قلعه و مسجد و بازارهای متعدد طرح انداخت الله

پرون شهر سیصد شصت بوده مشتمل بر بازار و مسجد و دیوار شهر آباد ساخت و چون نوبت سلطنت
بسلطان محمود ثانی رسید در دو فرسخی احمدآباد شهری بنا نهاد محمودآباد نام که الحال آباد است و از احمدآباد
آنجا بازاری و دو رویه ساخته مردم را از سود بر اطراف آن عمارات ساختند که در حقیقت هر دو یک شهر شده
بود و از مردم گجرات آنچه قابل ازو باشد این چند نفر است که نوشته میشود میان وجیه الدین ابتدا موفق بتحصیل
خواندن گشته بسیاری از متداولات را در حیطه ضبط آورده و چون بشیخ محمد غوث بقدم همت از دوم آن حز
یوم را فرمود کردانید میان وجیه الدین دست ارادت بدو داده مرید گشت و بعد از آن همت عالی نهمت
بر ادخار مثوبات اخروی گماشته با فتنای ذخایر خیرات و اعتلای معارج درجات اشتغال مینمود و آثار خیرات
این معموره فنا بوسعت باد بنا کشید بیت عشق جهان طلب دو آلودگی شد [illegible] عشق خدا پرست شد [illegible] صفا مولانا
شوقی [illegible] در مدرسه اهلیت جز او کشیده و صاحب استعداد و نیکو روشی گردیده با همه کس آشنا است [illegible] جهت
بخشی از فضیلت بهره تمام دارد و بنا بر موزونی طبع شعری نیز میگوید و این چند بیت از آنجمله است ابیات
چهره ور گشوده اند [illegible] از گوشه سکل خرم صبوری نموده اند [illegible] بوستان [illegible] کتاب الاف [illegible]
گوف عاشق جوی بجایی شنوده اند [illegible] زابری که نبود کش زمین جهت فرو بیزد [illegible] چو برگشت بحجت بگندد
محنت فرو بیزد [illegible] ز بستانی که باشد آرزوم میوه راحت [illegible] ز نخل او بدامان طلب آفت فرو بیزد ملک محمود
بفضایل و کمالات آراسته بوده و از ذوق حال چاشنی تمام داشته و این مطلع مراو راست مطلع دام دل
گران کمند قد نامیموزنش [illegible] او سوی ابرویش کشد هر چند من گردانمش سودایی مرد آهسته بی تکلف بوده
این رباعی مراو راست [illegible] اشفته زلف است هر جا آمدهت [illegible] دیوانه چشم اوست هر جا خواهد [illegible] زندانی او
دست هر جا ساوری است [illegible] انواع چشم است هر جا هست کنبایت و سورت که در خوبی و معموری سیم
ندارند اما سورت قلعه دارد که اندیشه که صورت نگار صورت غریب است تعلق این نوع عاشق نشود بیت
قلعه استوار چون خیبر [illegible] متانت چو سد اسکندر [illegible] در طبقات اکبری آمده که صفر آقانامی غلام سلطان محمود
گجراتی که خداوندخان خطاب داشته در سال نهصد و چهل و هفت این قلعه را بر ساحل دریای عمان جهت
دفع فساد فرنگیان ساخته و پیش از آنکه قلعه تعمیر یابد فرنگیان انواع خرابی بمسلمانان آن مکان میرسانیدند
و در آن ایام که خداوندخان بعمارت آن پرداخت فرنگیان چند نوبت کشتیها سامان نموده بقصد جنگ آمدند
و هیچ بکاری از پیش نتوانستند برد و چون قلعه باتمام رسید جو گندی بر زیر دروازه که برجسم فرنگیان
مخصوص بر نکالت شروع نمود و فرنگیان چون بجنگ و جدل مانع حصار نتوانستند آمد بمبلغها کلی قبول نمودند
که آن جو کندی را بر طرف سازند صورت نیافت عرض دیوار آن قلعه پانزده ذرع است و ارتفاعش بیست

ذرع و بنا بر رعایت استحکام هر دو سنگ را بقلابهای آهنین محکم ساخته و سرب را گداخته در فرجهای
درزها ریخته و کنگرها و سنگ اندازها را بتوپهای ساخته اند که دیده از دیدن آن خیره میماند سومنات شهریست
بر ساحل بحر عمان و در بتخانه آن بتان زرین و سیمین بسیار بوده و بت بزرگتر را منات میگفته اند و در زمان ظهور
حضرت ختمی پناه صلی الله علیه و آله وسلم آن بت را از خانه کعبه بر آورده بهند آورده اند و برابر جواهر اهل
هند فروخته اند و ایشان بتخانه جهت وی ساخته سومنات نام کردند بعضی را اعتقاد آنست که این بت از دریا
بر آمده و برخی گفته از آسمان فرود آمده چنانچه این ابیات فرخی مضمون میکرده نظم منات و لات و عزی در
که بت بودند [illegible] ز دست برد بت آرای تازیان آزند [illegible] دو زمان پیمبر نگشت هر دو را امر [illegible] کمند دانسته [illegible]
پیش کعبه بسر و بر [illegible] منات را نمیان کافران هند بدیدند [illegible] بکشور دگر از اختنه دران کشور [illegible] بجایگاهی که [illegible]
آوردند [illegible] بر آن زمین نشست [illegible] رها آن بت بتخانه بنا کردند [illegible] بعهد هزار تا شیل و صد هزار صورت
پس آنگه از آن گروه سومنات لقب [illegible] لقب که دید که نام اندر و بود مضمر [illegible] خبر کنند انداز جهان که اندر یا بتی
بر آمده نیکو نهاد بدین پیکر [illegible] به بیت خلق است گر ز کار جهان [illegible] شمت انور بخش قمر [illegible]
اندر جهان صلاح و فساد [illegible] بحکم او بود اندر جهان قضا و قدر [illegible] گروه دیگر گفتند این بت را زآسمان
بدین بود جایگاه و مقر [illegible] کسی بیاورد او را بدین مقام که این [illegible] از آسمان بخدایی خود آمد است ایدر [illegible] بدین بگوید روز
و بدین بگوید شب [illegible] بدین بگوید بحر و بدین بگوید بر [illegible] اما در کتب سلف براهمه معلوم میشود که این بت از زمان
کشن که چهار هزار سال میشود معبود براهمه است و بقول براهمه کشن آنجا غیبت نموده و در تاریخ حبیب السیر آمده که
سومنات باتفاق ارباب تواریخ بتی است که هندوان اعظم اصنام اعتقاد داشتند لیکن از این بیت شیخ فرید
الدین عطار خلاف اینمعنی مستفاد میگردد بیت لشکر محمود اندر سومنات [illegible] یافتند آن بت که نامش بد لات
بهر تقدیر سلطان محمود در چهارصد و شانزده بعزم انهدام آن بتخانه از غزنین در حرکت آمده در حین محاصره چون
البانیین جرئی در نهایت شدت دست داده و تمام آتش جنگ قائم بود و چون روز دیگر دلاوران با استعمال
آلات و ادوات جنگ پرداختند بهمان دستور نقش شجاعت برنگین مبارزت می نگاشتند و اهل سومنات
در آتش فوج فوج به بتخانه شتافته سومنات را در بغل گرفته استعانت طلب نموده گریان بیرون می آمدند و جنگ
میکردند زیاده از پنجاه هزار کس بقتل رسیدند و سلطان محمود بعد از فتح درون بتخانه در آمده منزلی دید بغایت
عریض و طویل مشتمل بر پنجاه و شش ستون که هر یک از آن ستونها بانواع جواهر نفیس ترصیع یافته بوده
منات منقش در سنگ مقدار پنج گز که دو گز آن بزمین فرو برده بودند چون سلطان را چشم بر آن بت افتاد گرز
که در دست داشت آزادم شکست قطعه از آن سنگ بغزنین برده در آستانه مسجد جامع فرش نموده و آن [illegible]

حال موجود است از شکم آن بت جواهر نفیسه بسیار بیرون آمده اهل هند جمیع اوثان هند را حجاب و بواب
منات میدانسته اند و هر شب آن بت را آب تازه گنگ که بعد و دیگر او دویست فرسخ غسل میداده اند از سومنات
تا گنگ زیاده از دویست فرسنگ است و دویست برهمن بر در آن بت نشسته بودند و هر روز آب تازه می آورده اند و ایضاً
ده هزار قریه معمور وقف آن بتخانه بوده و زیاده از پنجهزار سوار برهمن بر اطراف آن بعبادت مشغولی
داشته اند و زنجیری از طلا بوزن دویست من هند در آنجا آویخته بوده و در آن زنجیر زنگها تعبیه نموده بودند
که هر وقت آن زنجیر را بحرکت می آوردند برهمنان از آن بعبادت مشغول میشدند و سیصد کس بواسطه سر
تراشی مقرر بوده و سیصد سازنده و پانصد کنیزک رقاص داشته و اکثر رایان دختران خود را ندر آن بتخانه میکرده
که خدمت منات میکرده باشند **ناگور** شهری معروفست سکانش سنقر لاهدرا تبیع نموده بهتر از دیگر شهرهای
هندوستان میباشند شاه و اهل تصوف شیخ حمید الدین از آن شهر است او در آن عصر رئیس الاولیا و امام
الاتقیا میگفته اند و ده سال در خدمت خواجه خضر بسر برده و در روش شریعت و طریقت اقتدا نموده و بعد از آن
شیخ شهاب الدین را دریافته و بسیاری از بزرگان را ملازمت کرده و خرقه از خواجه معین الدین سجزی گرفته
و در سیر الاولیا آمده که شیخ حمید الدین در ناگور یک بیگه زمین ملک داشته و نیم بیگه آنرا بدست خود میکند
و چیزی میکاشته و قوت خود از آن حاصل میشده و از لباس نیز بفوطه و چادری خالی سالی قناعت میکرده
بیت این دو روزه حیات تو خرد **شه** چه خوش با ناخوش و چه نیک و چه بد **موزون** از غنچه معانی بحیٰی داشته و نسبت
خود را بسلطان التارکین شیخ حمید الدین منسوب میساخته گاهی شعر نیز میگفته از این بیت است **بیت**
مرا چه سود ز گلهای رنگ رنگ بهار **شه** چو نیست میتوانم ابجکونه زار **بنگاله** ولایتیست در غایت وسعت طولش سیصد
کروه و عرضش دویست و هشتاد کروه است و بر کرانه یک سیل است شرقیش متصل آب شور است که عبارت
از بحر عمان باشد و غربیش پرگنه سونبخ است که متصل صوبه بهار است و شمالیش بولایت کوچ منتهی میشود و جنوبیش
پرگنه ... است که پهنا و دیه و بنگاله است و از متعلقات تنگ است و هوای بنگاله نهایت اعتدال دارد
و حاصلش برنج و نیشکر و ابریشم و فوفل و از غله است و از میوه انبه و کیله و انار پس خوب میشود و ایضاً میوه
موسوم بکوله که شبیه بنارنج است تمام جا نیخ دارد و از نارنج لذیذتر است دیگر لیمون است آن برادر گوی کاست
از دو علم از مفهوم میکرده و در پرسکال مدام ابر چون دست جود کریمان در باریدنست از غایت بارندگی تمام آن
مملکت یک دریا میشود و مدار آبادیها بر کشتی است و سکانش بناجی زینک تبع کرده اند چه خاصه و ململ آن ملک
بنام است و ریسمان خاصه و ململ را برابر طلا بیع و شری مینمایند و محمد یوسف هروی که از مستعدان زمان بود و در
امور غریبه هند را جمع کرده رساله ساخته و در آن رساله آورده که روزی در یکی از شهرهای بنگاله شخصی را چه در موضع

دستار که مقتان باریک بود چنان از جنس چه با چشم ندیده بودند بگوش نیز نشنیده و لطافتش بنحوی
که پر نوده و آفتاب را برابر آن سطبر و غلیظ بودی و ملکش پیش آئینه را برابرش پشت و چیم نمودی در اثنای
ماجرا صاحبش آن چیره بار را برداشته بر بالای دیواری بر آمده از هم گشوده که سر آنرا بدست خود نگاه داشته و باقی
آنرا چه لحظه ساعت چون غباری بهوا ایستاده بود و چون سفیده صبح بر جهان طلوع نموده و هم او آورده که
تاج خان برادر سلیمان افغان حاکم بنگاله جهت مولانا غزالی مشهدی فرستاده بود که بیست هفت ذرع طول
و یک نیم ذرع عرض داشت هر گاه در مشت گرفتندی پنهان شدی و از آن شخص که برسالت آمده بود نقل
نموده که در همین سال شخصی خانه یافته بود که مقوم آن هزار روپیه بها کرده بودند و حساب ولایت بنگاله بر جیتل
کنند و آن دست چه چهار جیتل را یک کند است و بیست کنده را یک آنه و شانزده آنه یک روپیه حساب کنند
و اگر روپیه ده تنگه شود و اگر صد تنگه که شانزده آنه حساب نمیکنند و در جیتل و کند نیز تغییر و تبدیل مطلقا راه نیابند
و مجموع ولایت بنگاله را منقسم به بیست و دو تومان ساخته اند که یکی از آنجمله تومان **اودنبر است** و مال واجبی آن پنج
لک نود و هفت هزار و پانصد و هفتاد روپیه است و در بعضی پرگنات این تومان ابریشم حاصل میشود و دیگر
شریف آباد است که در بعضی از مواضع آن عورات برابر زرگر آذری چیزی از سفال ساخته بعد از فراغت استنجا
آن سفال را بهر بر دو قبل استعمال کرده و نوع آلودگی بیستانند و هر چند بکلام منع کرده اند کان شیوه را بر طرف
سازند صورت نیافته و ایضاً **مادان ست** و در یکی از مضافاتش پیرپونه نام کان الماس میباشد و در بعضی
از مضافات این تومان تنگ را بکار برند و گاو از آن که مسنون است پیری دارد و هر سو میشوند خاکستر از او بدو
کرده ... و شانه تنگ بجلول می پوشند **سانگام** که از بنادر مشهور است داخل این تومانست و در آنجا خاصه و چنین
و دیگر ... بجلول می پوشند و همی از قسم ... فیتیت **سلیم آباد** تومان دیگر است و چنین سلیم آباد
مشهور است و در یکی از مضافاتش محمود آباد و نام حلفل ... بیابان بکار برند که بدست نگار ... درست و حنی مخصوص
پوشند و در این تومان فیل بسیار باشد **سنارگانو** سرکاریست هزار روپیه حاصل دارد و بغیر برنج چیز دیگر حاصل نشود
او خاصه و ململ و تنگ کنک جلی ... بنام است و تومان دیگر **سری ست** است که متوطنانش اکثر ... زندان جو ده
خواجه سرا بسیار زند **جنت آباد** نیز تومان بسر است و چوتار سوتی از این تومان میشود و **الده** که تقاریقش ...
میشود و از منسوبات این تومانست و ایضاً گور است که در ازمنه سابقه دار الملک بنگاله بوده و هم داخل این تومانست
لکهنو از قلاع معتبر هندوستان است چه در غربی این قلعه آب گنگ واقع شده و جانب شرقی و شمالی و جنوبی
هفت خندق دارد و فاصله میان هر دو خندق نیم کروه است و عرض هر خندق تخمینا سه طناب شده و عمقش بنحوی
که پیل از عبور آن عاجز آید **کوکات** سر حد ولایت کوچ است و حاصلش برنج و ابریشم و فوفل است **بیگ آباد**

نیز قوماش صیحه است نیکو و ظفرآباد و قوقل و از آنجا نیک میشود و خاصه مومنی و صحن آن موضع نیز بنام است و
خاصه شهبازپوری از آن تو نامست از مردم بنگاله کسی که بنظر آمده **مولانا سراج الدین عثمانست** که معنوی خوش لقا
و زاهدی با صفا بوده و خرقه از شیخ نظام اولیا داشته و در باب او حضرت شیخ نظام فرموده اند که گرچه مولانا
سراج است اما آیینه هندوستانست و در سیر الاولیا آمده که چون شیخ نظام او را بجهت خلافت اختیار
کرد فرمود که در جهاد اول درین کار علم است و حال آنکه بعد از آنکه چندان نصیبی از آن ندارد و چون این سخن بسمع مولانا فخر الدین
زرادی رسید گفت من او را در عرض شش ماه دانشمند گردانم و باشاره شیخ تصریفی تصنیف نموده مولانا سراج الدین
در کبر سن شروع در چیز خواندن نموده و در اندک روزی کارش بالا گرفته دانشمند گردید و بعد از فوت شیخ نظام
بلکهنوتی رفته اندیار را بنور ولایت روشن و نورانی ساخته جمله ملوک در سلک مریدان او انتظام یافتند
اوده سی و چهار لک و پنج [illegible] دارد و مشتمل بر دو سرکار است و شکار چیل درین ولایت بسیار میکنند و
اهل آن دیار را کاغذ و قلم اسبابی مهیا شده چه برگ نخل کاغذ ایشانست و از آهن آلتی ساخته اند که یکسر آن حرف بر
است سر دیگرش مانند ناخن که از آن بر برگ هر چه خواهند مرقوم میسازند و این رقم سالها باقی میماند قبل از
استیلای افغانان راجا اندیار مردی بود گنگ نام و او را چهارصد زن بوده و بجهت هرکدام خانه علیحده ساخته بوده
و یکدست رخت پوشیدنی جهت هر منزلی ترتیب داده و بجای وظیفه خوار ساخته که اگر غریبی وارد شود آن حمام و برا
غسل داده و رخت پوشانیده بدان منزل برده آن شخص در آن شب آنچه شرط خلوت باشد بجای آورده علی الصباح
فرح یافته رخصت شود و این شیوه را از جمله خیرات مثوبات اخروی میدانسته و در حین سواری هزار
کس تحفه‌ها و سبدهای پر گل و ریاحین بر سر دوش گرفته در یمین و یسار او میرفته اند و چون بمنزل میرسیده
در حال چپها بان آنچه بنهایت لطافت ترتیب میداده اند و اوده را راج تی میگویند و در موضع بر سوم
از اعمال کچ تی بتخانه ایست بر کناره دریای شور که مشکل ترین اصنام را جکنات میخوانند و اهل هند را
بجکنات اعتقاد بسیار است خصوص بکان آن شهر و دیار که در وقت کدخدایی زن خود را سه روز وقف
خدمت جکنات میسازند و بعد از سه روز اگر زخم بکارت شده شادی مینمایند و خوشوقت میگردند و
الا دلتنگ شده شوهر را بر خود شوم میدانند و بفال بد میگیرند و درین بتخانه هندوان بر خود زخمهای منکر میزنند
و زبان می برند و چون جای جراحت بر آن بت میمالند آن زخم التیام می یابد و مومن و کافر هر که در پیش آن
بت بی ادبی نماید البته هلاک شود چنانچه حضرت جنت آشیانی در رساله که از بهر جا مخان جمع کرده آورده که مولانا
لطف الله نیشابوری که سیاح بر و بحر بوده با جمعی بدانجا وارد میشود پس از الحاح و زاری بسیار زیارت
آن بت را از براهمه التماس مینماید بشرطی که بی ادبی نکنند چون آن جماعت بدرون بتخانه میروند یکی از ایشان آب دهن

بروی آن بت می اندازد و در نفسی میرد و مولانا میگوید که من از مشاهده این معنی متحیر شدم که آیا این چه باشد که از
بت باطل عاطل اینچنین تاثیر عظیم بوقوع آورده اند که چون درین فکر بخواب رفته شخصی در واقعه بوی
گفت که این مشکل تو در نجف اشرف حل میشود و از آنجا روانه بنجف اشرف شده چون داخل این خطه پاک گردید
در خواب دید که شخصی بوی میگوید که آن تاثیر در آن بت از آن جهت است که سالها است تا توجه نفوس مردان
متوجه شده است و از مر توجه نفوس پس آن اثر بظهور می آید و در آن ولایت برادر خود زن برادر بزرگ را از
خود میدانند و برادر بزرگ از آن هیچ نوع حیثی و ننگی نیست بلکه از نوع شکر و ممنون از برادر میگردد و **ولایت**
کوچ که در چین شمالی و شرقی بنگاله واقع شده و یک حدش بولایت خطا منتهی میشود و حد دیگرش بکوه تبت
و از سر حد خطا که آن موضع را شام میگویند تا ولایت کوچ چهل روزه راهست و پیوسته مردم خطا بدانجا
آمده و شده مینمایند و حاصل کوچ ابریشم و غژغاو است که در هندوستان از آنجا میبرند و در آن ولایت
خاریست که بعقیده ایشان منزل بوده است نام آن دیو آبی است و مردم اندیار را با وی اعتقاد بسیار
است و در سالی یکروز عید میکنند و در آن روز از هر قسم جانور که در ولایت ایشان میباشد میکشند و
ثواب آن را آبی عاید میسازند و همچنین جوکیان را نیز در آن روز بقتل میرسانند و جوکیان جماعتی اند که جان خود را
طفیل آن آبی میکنند و میگویند که دیو آبی طلب کرده و از آن روز که ایشان جوکی میشوند هر چه خواهند میکنند
و از زن و دختر هر که خواهند صحبت میدارند و بعد از یکسال آن روز کشته میشوند اما چون بمساعدت توفیق ازلی
و سعادت لم یزلی جواهر اخبار اقلیم دوم که در روشنی آب گوهر آفتاب برده و زیور و زیب را از غیرت
بی آب و تاب گردانیده در سلک تحریر انتظام یافت الحال همگی همت و نیت مصروف و مقصور بر آنست که عقدی
چند از درر و لآلی اقلیم سیوم که گوش گردن روزگار را بدان آرایش توان داد مرقوم قلم وقایع رقم
گرداند **نظم** پرتو توفیق چو بر خامه تافت ۵ گنج دوم صورت اتمام یافت ۵ گشت قلم راغب آن کز
هنر ۵ باز گشاید در گنج دگر ۵ گنج دگر را که گهر پرکند ۵ زیور گوش خرد از در کند **الاقلیم الثالث** این اقلیم
تعلق بمریخ دارد و ابتدای آن از حد مشرق من بلاد چین بوده و بر بلاد یأجوج و مأجوج و شمال بلاد ترکستان و
وسط ولایت کابل گذرد و پس بر حصار قندهار و وسط بلاد کرمان و کیچ و مکران و سیستان و بلاد فارس و عراق
و جنوب دیار بکر و شمال بلاد مغرب و وسط بلاد شام گذرد و پس بر بلاد مصر و اسکندریه و وسط قادسیه و قیروان و
بلاد طنجه گذشته بحر اعظم منتهی شود و چون بسیاری از شهرهای ایران داخل این اقلیم است واجب دید که
مجملا احوال ایران را مذکور ساخته بعد از آن شروع در بلادی که بخصوص این اقلیمست نماید **ایران** ملکی است در
غایت وسعت و مشتمل بر صنوف نعمت **بیت** ساکن آن جمله بزرگان همه ۵ گوشه بگوشه همه ارکان ملک ۵

بیشتر از علم و ادب بهره‌مندند ✽ اهل سخن بلکه شاهد و گونجند ✽ و ایران زمین در وسط اقالیم سبعه است و در شرقیش ولایات
هند و کابل و ما وراء النهر و خوارزم است تا حدود سقین و بلغار و در غربش ولایات روم و کشور سیس و شام و در شمالش
اسپیل و چرکس و برطاس و دشت خزرک که آنرا دشت قبچاق خوانند و الان که در نکستان را گویند و
فاصل میانه این ولایات مذکوره و ایران زمین خلیج قسطنطنیه و بحر خزر است که بحر گیلان و مازندران نیز خوانند و جنوبش
بیابان نجد است که در راه مکه معظمه واقع شده و بعضی ایران را به کیومرث منسوب داشته‌اند و گفته‌اند که او را ایران
نام بوده و برخی به هوشنگ و گویند که او را نیز ایران نام بوده اما صحیح آنست که به ایرج بن آفریدون منسوبست
و چون عراق را دل ایران خوانده‌اند و دل سلطان ملک بدنست تقدیم ذکر آن اولی و انسب نمود اما اهل عراق
به بنهای صحیح و اعضای سلیم و ذهن و عقول و رای صایب و در تحصیل اسباب حشمت و بزرگی جد و جهد تمام بکار می
برند و به وفور فطنت و کیاست از دیگران برتر و بهترند **نظم** عراق و الا فزون باد ارجمند ✽ که او از نفوس است شد بلند ✽
هر آن گل که او تا نمود از نفیس ✽ عرق ریزه از عراق است و بس ✽ و اکثری از شعرا در صفت عراق اشعار گفته‌اند
چنانچه حکیم شروانی یعنی خاقانی قدس سره در تحفة العراقین گفته **من تحفه** جز فر عراق بر نتابد ✽ آن ناخنه کاز برش
تو دارد ✽ خاک کش همه خاک آنجا نیست ✽ آتش همه آب خشک کافیست ✽ سرخاب رخ تو هست خاکش ✽ جلاب
تو آب پاکش ✽ بینی رخ اختران ز تشویر ✽ از زعفرانیان عراق گیر ✽ و به سبب شرافت عرب خامه به دین نسب
نخستین بذکر عراق عرب مبادرت مینماید و دیگر آنکه صاحب صور الاقالیم آورده که عراق عرب در قبل ایران
واقع شده و ابتدا از جانب قبله نموده اولی مینماید **عراق عرب** ولایتی است در غایت وسعت حدودش
از حد تکریت است تا دیه کوفه و دیار بنی شیبان تا بحر فارس و حیره و بصره و فاو پیوسته است و
خانقین نیز داخل عراق است حمدالله مستوفی در نزهة القلوب آورده که حدود عراق عرب با بیابان نجد و دیار
فارس و خوزستان و کردستان و دیار بکر پیوسته است طولش از تکریت تا عبادان و عرضش
از عقبه حلوان تا قادسیه محاذی بیابان نجد هشتاد فرسنگ ساحت ...
است در عهد خلیفه ثانی عراق عرب پیموده‌اند بغیر از ... که از زراعت بازمانده بودی ...
هزار هزار جریب ... ضبط در آمده و چون در زمان اسلام بغداد معظم‌ترین شهرهای عراق عرب بوده ...
آغاز آن ... مینماید **بغداد** شهری بوده مشحون بکرم تا زمان عرصه ... **نظم** همه
هشیار شوق بی خور و خواب ✽ ... پستان ... ✽ ... ✽
روی و کرم انقباس ✽ و ابوجعفر منصور دوانقی در سنه خمس و اربعین و مائه بغداد را بنا نهاده و در سنه ست
و اربعین از مدینه هاشمیه بدانجا نقل نموده و در عجایب البلدان آمده که چون منجم در وقت تعمیر بغداد ملاحظه نموده گفت

مدینه ... پس ... است در آن ... بود برآنکه هیچ خلیفه در آن شهر نمیرد و همچنان شد که او گفته بود و از جمله بیست
و نه خلفای بنی عباس یک تن در آن خاک پهلو بر بستر مرگ ننهاده‌اند گویند که در بغداد چهار هزار
بوده و شصت هزار گرمابه داشته و در میان هر دو حمام پنج مسجد بوده و عرض اسواق را چهل گز تعیین نموده
اند و عمارتی که بخلیفه و توابع او تعلق داشته دو فرسنگ بوده و در بغداد مزار اولیا و اتقیا لا تعد و لا تحصی
است این ابیات خاقانی راست در وصف بغداد بهشت بنیاد **مثنوی** بغداد بهار باغ داد است ✽
پیشانی بخت از او گشاده است ✽ تریاک دست دشمنی داد ✽ چون چشم گوزن و ناف آهو ✽ سهری ...
... ✽ در وی همه کاینات پیدا ✽ چون عارض دولت از نکویی ✽ در وی همه ... ✽ ...
بغداد اثری نمانده چنانچه ... در آن باغ خانه ساخته و دو خوش ... در آن بقاع ... نهاده **بیت**
چگونه معمول که دیو اندر و شدی بکره ✽ چگونه مصعب که غول اندر و شدی ... ✽ و در لب التواریخ آمده که چون امیر
شیخ حسن ایلکانی بر آذربایجان استیلا یافت شیخ حسن چوپانی برو خروج کرده میان ایشان محاربت
بسیار واقع شده آخر عراق عرب ... بغداد ... بنا نهاده و در اندک زمانی چنان معمور گشت که بسبب آبادانی
آن کوفه خراب گردید اما از آن زمان تا حال همان نسق آبادانی دارد اگرچه هوای بغداد گرم است اما صحت تمام
دارد و اکثر اوقات ارزانی باشد و قحط و غلا از روی ندرت اتفاق افتد و در جامع الحکایات آمده که در بغداد
... را شوهر داده بودند ... چون شوهر ... آلت مردان از میان فرج او ظاهر شده
بعد از آن که ... از وی فرزندان بوجود آمده و صاحب حبیب السیر گوید در سنه چهار صد و پنجاه و هشت
... در بغداد متولد شد که او را دو سر و دو سرین بر یک بدن بوده و مردم ... از بغداد به نظر آمده
... بغیر آن جای دیگر مشاهده ننموده اما بنابر اختصار بچند نفر که عظیم مشهور و معروفند اکتفا نموده باقی
را موقوف داشت **ابو عبدالله احمد بن محمد شیبانی المروزی** یکی از ائمه اربعه اهل سنت و جماعت
و هزار هزار حدیث یاد داشته و بخاری و مسلم نیشابوری از وی نقل حدیث نموده‌اند و عظم شانش
بمثابه بوده که هشتصد هزار رجال و شصت هزار نسوان متابعت جنازه او کرده‌اند **معروف کرخی** خلاصه
عارفان عهد بوده و در تذکرة الاولیا آمده که مادر و پدرش ترسا بودند چون بمعلم فرستادند استاد گفت
که بگو ثالث ثلاثه گفت قل هو الله احد هر چند معلم ثالث ثلاثه تعلیم میداد او همین میگفت تا آنکه سختش بزد و معروف
بگریخت و بر دست امام همام علی بن موسی الرضا علیه الف التحیة و الثنا مسلمان شد و پس از آن پدر و مادر
پیوسته چنان بصدق قدم زد که مشار الیه گشت و بعضی گفته‌اند که وی مولی حضرت امام رضا علیه التحیة و الثنا بوده
و مدت چهل سال خدمت بوابی داشته روزی آنحضرت بار عام داده و از ازدحام خلق زیر پای مردم ...

آنحضرت علیه السلام فوت کرد به تقدیر استاد سری سقطی است از سری نقل است که معروف مرا گفت
که چون ترا بخدای تعالی حاجت افتد سوگند ده که یا رب بحق معروف که حاجت من روا کن که در حال اجابت
نماید بغایت بخود وفاتش سنه مایتین هجری بوده و امروز بر سر تربتش هر که دعا کند بیشک مستجاب شود سری
سقطی امام اهل تصوف بوده و اول کسی که در بغداد سخن حقایق و توحید گفت او بود و او خال جنید و شاگرد معروف
و کسی را مانند او در ریاضت و مجاهدت مبالغت نبوده بحدی که نود و هشت سال پهلو بر زمین ننهاد و کرد بیماری مرگ
گویند مرا خواهری بود دستوری خواست که بخانه او آید نداد تا مگر روزی پیرزنی را دید که بخانه وی درون رفت گفت
ای برادر مرا رخصت خانه خود ندادی و اکنون نامحرمی را آوردی گفت ای خواهر این دنیاست که در عشق ما سوخته است
از ما محروم مانده اکنون از حق تعالی دستوری خواسته تا از روزگار ما او را نصیبی بود و جاروب حجره ما بدو داده
اند و نقل است که هر که سلام کردی سری روی ترش کرده جواب دادی از سر این پرسیدند گفت از پیغمبر صلی الله
علیه و آله منقول است که هر که سلام کند بر مسلمانی صد رحمت فرود آید نود آنکس را که روی تازه بود من روی از آن
ترش میکنم تا این عطیه رحمت او را باشد وفاتش در دویست و پنجاه و سه بوده جنید شیخ المشایخ عالم و امام
طوایف امم بوده اگرچه اصل او از نهاوند است اما مولد و منشا اش بغداد بود از ابوجعفر حداد نقل است که
اگر عقل مردی بودی بصورت جنید آمدی و در تذکرة الاولیا نقل است که چون روز اول مجلس نهاد چهل
تن حاضر بودند هیژده تن از آنجا جان بداده‌اند و باقی بیهوش شده‌اند و در آن کتاب مسطور است که روزی
سخن میگفت یکی از مریدان وی نعره زد شیخ گفت یکبار دیگر نعره زنی ترا از پیش خود مهجور گردانم و باز بر سر سخن
رفت آن مرد ضبط خود میکرد تا وقتی که طاقتش نماند و هلاک شد چون تفحص احوالش نمودند مشت خاکستری
در میان دلقش یافتند آورده اند که یکی از بزرگان حضرت رسول صلی الله علیه و آله را بخواب دید که نشسته
و جنید در خدمت آنحضرت صلی الله علیه و آله ایستاده که ناگاه شخصی فتوی درآورد رسول صلی الله علیه و آله
فرمود که بجنید ده تا جواب گوید آن شخص گفت یا رسول صلی الله علیه و آله در حضور چون تویی چگونه کسی
فتوی جواب نویسد آنحضرت صلی الله علیه و آله فرمود هرچند همه انبیا را بهر امت خود مباهات است
مرا تنها بجنید مباهات است یکی از وی پرسید که دل کدام وقت خوش بود گفت آن وقت که دل بود و گویند که
شخصی پانصد دینار پیش جنید آورد جنید گفت بجز از این چیزی داری گفت دارم گفت دیگرت میباید
گفت باید گفت برد اینکه تو بدین اولیتری که من هیچ ندارم و مرا هیچ نباید از سخنان اوست که با جوع
مارفانت و بیدار کننده مریدان و هلاک کننده غافلان و هم مرادست که غایت صبر و کولاست
و صبر خوردن تلخیهاست رضا آنست که بلا را نعمت شماری ابوالحسین نوری بغایت بزرگ بوده نقل است

که وقتی از شهر بقصد زیارت ابوالحسین کرد چون بدروازه شهر رسید یکی از ایشان زبان حیوانات دانستی
او گربه دید گفت انا لله و انا الیه راجعون آن دیگر گفت خیر باشد گفت این گربه دیگری را گفت که ابوالحسین نوری
بمرد چون بدر بقعه او رسیدند خواجه بیرون آمد صوفیان در حیرت افتادند پرسید که سبب حیرت
چیست گفتند ما بدین شهر خاصه بدیدن تو آمدیم چون بدروازه شهر رسیدیم گربه گریه کنان گربه دیگر را
میگفت که ابوالحسین بمرد ابوالحسن چون این سخن بشنید بسیار بگریست و گفت از روز که لحظه از یاد حق
غافل شده بودم او از مرگ من بر زمین و آسمان افتاد و او را انوار از آن گفتندی که شب که سخن
گفتی نوری از دهان او برآمدی که تمام خانه روشن شدی و او چون از دنیا برفت جنید گفت که ذهب
نصف العلم بموت النوری ابوسعید خراز از اجله مشایخ بوده و در نفحات از عارف حضرت سری نقل است که گر
چه وی بشاگردی جنید خود را منسوب داشت اما از قدمای جنید بوده و او گوید که میگویند که بایزید بسطامی گفته
است پسندیده عارفین حق است سبحانه و تعالی و اگر از بندگان میگویی صحابی است صلی الله علیه و آله
و سلم و اگر از اینطایفه میگویی ابوسعید خراز است شیخ ابومحمد بن احمد رویم از بزرگان وقت بوده و مذهب داود
در فقه با او بود و منتشر شده و برادرت بزرگی وی همه متفق بودند اوی او را گه چیست حالت ابتدا من
گفت که بیست سال طعام نکرده است که در حال حاضر شده است و گفت توبه آن بود که توبه کنی از توبه و گفت
رضا آن بود که اگر دوزخ بر دست راست بدارند نگویی که جانب چپ نهید و گفت اخلاص و عمل آن بود که
بهر دو سرای عوض چشم نداری سمنون محب مقبول زمانه بوده و محبت را بر معرفت تقدیم نهاده و چون این
اینطایفه معرفت را تقدیم داده‌اند وقتی انجا بخشی را اهل تبوک گشتند تا سخنی گوی بر منبر شد و سخن میگفت چون
مستمع نیافت روی بقنادیل مسجد کرد و گفت با شما میگویم در حال قنادیل رقص کنان در هم افتادند و پاره پاره گردیدند
و از سخنان اوست که تصوف آنست که هیچ چیز ملک تو نباشد و تو ملک هیچ چیز نباشی ابوعبدالله قلانسی
از کرام قوم و بزرگان طایفه است وی گفته که در بعضی سیاحات خود در کشتی نشسته بودم بادی بغایت
وزیدن گرفت عظیم شد اهل کشتی بدعا و تضرع درآمدند و نذرها کردند مرا گفتند که تو نیز نذری بکن گفتم با خدا
نذر کردم که اگر از اینچه درآنم خلاص شوم هرگز گوشت فیل نخورم گفتند این چه نذر است هرگز کسی گوشت فیل
خورده است گفتم همچنین بدل خاطر من افتاد ناگاه کشتی بشکست با جماعتی بکنار افتادیم چند روز گذشت که از
قسم ماکولات چیزی نیافتیم ناگاه فیل بچه پیدا شد وی را گرفتند و بکشتند و گوشت آنرا بخوردند هرچند مرا هم عرض
کردند گفتم من نذر کرده‌ام هرچند الحاح کردند من عهد خود نگه داشتم چون چیزی خوردند بخواب رفتند و سنود
خواب بودند که مادر آن فیل بچه آمد یک یک را بوی کرد و بعد از آن استخوانهای بچه خود را بیافت و ازهر کدام

که بوی یافته بود وی را در زیر دست و پای خود مالیده آمد و باز گشت پس بسوی من آمد و مرا بوی کرد تا دیری از
من هیچ بوی نیافت پشت بجانب من کرد و پای خود بالا داشت دانستم که [illegible] نماید که سوار شوم بر خاستم
سوارش گردیدم بشتاب تمام روان شد و مرا بر پشت بموضعی که زراعت و آبادانی داشت رسانید و بجانب وی
اشاره کرد که فرود آی فرود آمدم و وی باز گشت چون بامداد شد بدرون آبادانی در شدم و ترجمانی داشتند
از احوال پرسید قصه خود باز گفتم مرا گفت میدانی از آنجا که ترا آورده تا اینجا چندی راه است گفتم خدای تعالی
بداند گفت هشت روزه راه است که بیک شب آورده ابو احمد القلانسی از قدمای مشایخ و اقران جنید است
گوید روزی در میان قومی بودم گفتم از این درمیان سخن آنجماعت از من بپرسیدند که تو گفتی آن من بر شیخ [illegible]
گوید که چون صوفی گوید نعلین من یا ازار من باید که دیگری نفی ایشان از ملک بنا شد ابو عبد الله بن الجلا وی احمد
بن جلا است در تذکرة الاولیا آمده که ابتداء حال در و پدر را گفتم که مرا در کار خدا کنید گفتند کردیم بعد از ان
از ایشان غایب شدم و پس از مدتی باز آمدم شبی باران باریده بود در سرای بزدم پدرم گفت کیست گفتم فرزند
گفت ما را فرزندی بود بخدای عز و جل بخشیدیم و آنچه بخشیده باشیم باز نستانیم و در نگشاد [illegible]
بجانب مدینه روان شدم و پنج روز رسیده و فاقه کشیده چون نزدیک تربت حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم رسیدم
گفتم یا رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم مهمان توام و بخواب بودم [illegible] در زمین و آسمان افکنند [illegible] علی
علیه السلام در خواب دیدم که گرده نانی بمن داد نیمی را بخوردم و نیمی در دست من بود که بیدار شدم از وی پرسیدند که
مردی سوختی بهم نظر کرد و گفت آنگاه که از وی هیچ بقیه نماند گفتند این چگونه بود گفت آنگاه که او را از او بود چون
نادر بود او را بود و از سخنان اوست که خایف آن بود که او را از همه ایمن کنند محمد ابن الحسن الجوهری از شاگردان
ذو النون مصری است از استاد خود نقل میکند که روزی شخصی پیش وی آمد و گفت که مرا دعایی کن گفت ای جوانمرد اگر ترا
در سابق تقدیر حق پیش شده باشد بسیار دعاها ناکرده مستجاب است اگر نشده باشد غرق شده را از آب [illegible] سود
جز غرق شدن و آب به گلو رفتن شیخ ابو بکر کتانی شیخ که در زمانه بوده و او را چراغ حرم میگفتند و سی سال [illegible]
زیر ناودان بود که درین سی سال هر شب بیدار بودی وضو ساختی و از اول شب تا آخر شب نماز گزاردی و قرآن ختم کردی
و در طواف دوازده هزار مرتبه ختم قرآن کرده بود و از سخنان اوست که صوفی کسی است که طاعت او نزدیک او جنایت
بود که از ان استغفار بایدش کرد و نقلست که شبی پنجاه و دو بار پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم را در خواب دیدم
گفتم دعا کن تا خدای تعالی نفس مرا بمیراند گفت هر روز چهل بار بگوی یا حی یا قیوم یا لا اله الا انت و نقلست [illegible]
که وی را شاگرد حضرت رسول صلی الله علیه و آله گفتندی از بس که آنحضرت را بخواب دیدی کسی از وی درخواست که مرا
وصیتی کن گفت چنانکه فردا خدای ترا خواهد تو امروز او را باش هم او است که تصوف همه خلق است

گر خلق شیشه تصوف پیشه و نیز او گوید که حق تعالی را بادیست که آنرا باد صبحی گویند و در زیر عرش مخزونست
و آن باد در هر سحر از زمین برگیرد و ناله استغفار را برگیرد و بحضرت ملک جبار رساند ابو العباس بن عطا معدن
حکمت ربانی و سالک کوی سبحانی بوده و وی را سلطان اهل تحقیق برهان ارباب توفیق میگفته اند در تفسیر و حدیث
و حقایق علوم و بیان دقایق آن کمالی عظیم داشته مرید جنید بوده ابو سعید خراز در کار او مبالغت کرده و جز او
کسی را در تصوف مسلم نداشتی روزی بصومعه او گذشتند صومعه را آب زده دیدند گفتند این چه حالت است
گفت هوای کبوتری از شخصی گرفته بودم [illegible] چون در وی جا دادم آمد گرد صومعه گشتم
و گریه میکردم این آب است که از چشم من روان گشته از سخنان اوست که اگر کسی بیست سال بر شیوه نفاق
قدم زند و در خدمت یکقدم برای نفع برادر مومنی بردارد فاضلتر است از آنکه شصت سال عبادت کند باخلاص
و از ان نجات نفس خود طلبد و گفت همت آن بود که در دنیا نبود و هم از وی نقلست که چون ملک عطای
آدم برآمد جمله اشیاء بر آدم بگریستند الا زر و سیم حق تعالی عز و جل بدیشان وحی کرد که چرا شما بر آدم نگریستید
گفتند ما گریه بر کسی که در تو عاصی شود نکنیم پس خدای عز و جل گفت که بعزت و جلال خودم که من قیمت جمله چیزها
بشما آشکار گردانم و همه فرزندان آدم را خادم شما سازم ابراهیم فاتک صاحب جنید و شاگرد حلاج بوده
گوید شبی که منصور را سر بر دار کردند الله تعالی جل جلاله را بخواب دیدم گفتم خداوندا این چه بود گفت
سر خود با وی آشکارا کردم با خلق بگفت وی را عطاء او بلا گشت و در نفحات از شیخ الاسلام نقل که حضرت خواجه عبد
الله انصاری نقلست که این گشتن حلاج با نقص است که اگر او تمام بودی ساعت آن نیفتادی او سخن با اهل حقیقت گفت
تا آشکارا نشود عباس بن یوسف الشکلی بفتح شین و سکون کاف از مشایخ قدیم بغداد بوده وی گفت که هر که
بحضرت حق تعالی مشغول است از ایمان وی نباید پرسید ابراهیم بن ثابت البصری معاصر بوده نقلست
که شخصی گفت که مرا وصیتی کن گفت کاری کن که از آن پشیمان نشوی جعفر ابن محمد الخلدی صاحب جمله حکایات
و اجمع سیر مشایخ بوده چنانچه وقتی گفت که دو هزار پیر شناسم و دویست دیوان از ایشان دارم و هم مراد از
کتاب عراق سیر است و شبلی گفته نقش حکایات کن ابو زکریا بن یحیی بن معین در علم حدیث
امام وقت بوده و شصت هزار حدیث جمع کرده بود میان او و احمد حنبل الفت و شرکت در اشتغال حدیث
بسیار بود و چنانچه احمد میگفت هر حدیثی را که یحیی بن معین صحیح نداند بجوید نتواند آن حدیث اعتقاد را نشاید محمد
ابن علی الوزیر از کبار صلحا بوده و صد هزار از غلام آزاد کرده و در هر یک بیکبار ده صد هزار دینار تصدق میکرده گویند
حاصل بیاغ او هر سال چهار صد هزار دینار بوده و همه را در راه خدا ایثار مینموده ابو بکر محمد ابن [illegible] المعروف
بالصیرفی از فقهای عظام بوده و بعد از شافعی دانا ترین مردم با اصول بوده و علم شرط را اول او پیدا کرده [illegible]

بن طاهر در فقه شافعی بی‌مثل زمان خود بوده و در جمیع علوم در غایت استقلال افاده میفرمود ابو الحسن محمد ابو البقا
المعروف بابن الحلی و علم بسیار داشته و اول کسی که بر تنبیه شرح نوشته او بوده و آنرا توجیه نام کرده ابو الحسن محمد بن
احمد المشهور بابن شنبوذ از مشاهیر قرا بوده جمعی از مردم سعایت نموده باین معنی رسانیدند که او حروف را در قراءات تغییر
میکند وزیر فرموده او را محبوس کردند و هفت دره زدند و او در حین ضرب گفت که دست وزیر بریده باد و بعد
چند روز چنان شد که او گفته بود ابو العباس محمد ابن الیزید المبرد در نحو و لغت امام بوده و در یکی از تالیفات خود آورده که
منصور دوانیقی کسی را مقرر داشته بود که هر جا نابینایی و یتیمی و عورت بی شوهری باشد جمع ساخته از احوال
ایشان باخبر باشد عرق طمع کسی از سکان آن شهر بحرکت آمده نزد آن شخص رفت و گفت مرا داخل آن عورات ساز و
نفقه مقرر گردان آن شخص گفت تو مردی چگونه در سلک عورات انتظام دهم گفت هرگاه چنان نکنی باری در ضمن
یتیمان آن شخص گفت قبول کردم چه اگر چشم ظاهر تو پوشیده نیست اما کوری دل داری بعد از آن گفت پسر مرا
نیز در جریده یتیمان بنویس جواب داد که این را نیز قبول کردم چه یقین است که هرگاه چون تو پدری باشد یتیم است
ابو الحسن محمد ابن القاهر در شاعری اشهر و در فضیلت افضل بوده و در پنج و سالگی نزد ابن سیرافی رفت
و شروع در علم نحو نمود روزی سیرافی از وی پرسید که در روایت عمر علامت نصب چیست گفت بغض
علی علیه السلام مردم از حدت طبع او تعجب نموده زبان بتحسین وی کشودند دیوان شعرش انچه مشتمل
است چهار جلد است ابو الحسن محمد ابن عبد الله مخزومی در عراق از بی نظیران زمان خود بوده و عمرها در خدمت
عضد الدوله دیلمی برده چنانچه عضد الدوله میگفت که هرگاه سلامی را در مجلس خود می‌بینم گمان می‌برم که عطارد
از آسمان نزد من نزول نموده ابو بکر ابن محمد ابن بهروز الطبیب بقراط زمان خود بوده و سخنان عجیب و غریب از
او مرویست از جمله شخصی را مدتی وجع ساق پای چنان بود که مرگ را بر حیات ترجیح میداد آخر او را اولاد
بوی کرده طبیب ابو العمودی حکم ببست بخاری را نموده که استخوان هر دو ساقش را بمته سوراخ کردند
و فتیله باندرون فرستادند که بجای مغز است رسید از هر دو پای او دو سه قطره آب سیاه گندیده بر آمد
بعد از آن زخم را خشک بند ساخته نگاه داشت بر فور آن شخص را آرام حاصل گشت ابو الحسن علی ابن هلال المعروف
بابن بواب در خط از بی بدلان زمان خود بوده و در خدمت خلیفه همیشه بکتابت کردن اشتغال داشت
و فوتش در چهار صد و سیزده اتفاق افتاد جمال الدین المشهور بیاقوت در عهد مستعصم بالله عباسی بوده و در خط
با نجیه قلم نیکو مینوشت تا امروز خطش از یاقوت اصفر و کبریت احمر عزیزتر است در آن عصر حرفی از خط وی بیک
تنکه و کلمه بده تنکه و سطری به پنج تنکه و صفحه بصد تنکه و جزوی بپانصد تنکه و قرآنی به پنج هزار تنکه خرید و فروخت میشد
با وجود این خط از علوم ادبیه متمتع گشته شعر را خوب میگفت ملک الکلام بهاء الدین محمد موید فضل مجسم و لطف مصور

بوده سالها منصب انشای دیوان سلطان محمد خوارزمشاه من حیث الاستقلال بوی تعلق داشته و برادران
او ابو نصر و ابو المظفر از بابان فضل و دانش بوده اند خصوصا ابو نصر که از عاملان خیر و صلاح بهره داشته و از غایت
شان و رتبت این لقب داشته و الا ایشان نیز عارف معارف بوده و در ضرب و حساب ضرب المثل بوده
و بهاء الدین را تصنیفات است چون بحر مملو از در معانی و چون معادن مشحون بجواهر الفاظ که هیچ یک از
فضلا آنرا قدح نکرده بلکه هر یک جهت خویشتن از آن ابیاتهای تکلف نهاده و باین عرائف افضل پیوسته گوی فصاحت
ربوده و شرف کنبات ایام بوده و شمس الدین مسعود که آصف عهد و وزیر وقت بود از وی خاطر بد کرده
چند گاه او را بزندان فرستاده و همچنان در حبس سنه خمس و اربعین و خمسمایه رخت بعالم بقا کشید و این
قصیده در حبس گفته **قصیده** ای کز روزگار بجانم رسید کار ٭ آخر ز چرخ جور و جفا از حد افزون ٭ یا رب چه کرده ام
من درمانده ضعیف ٭ یا رب چه خورده ام من بجور ستمند ٭ عاجز شدم از این تن درمانده ضعیف ٭ سیر آمدم
از این دل برگشته نژند ٭ من کرکس پرنشسته و بر بامهای این فلک ٭ میرانند هر طرفی سپهر کوسپند ٭ استم ز
ز عالمان ز چه رو همچو عاملان ٭ گه در عذاب حبسم و گه در بلای بند ٭ چون من کسی به بند چرا مبتلا شدی ٭ گر
هیچ بوالفضول شنیدی بعقل بند ٭ من از کجا و خدمت مخلوق از کجا ٭ تقدیر اگر نکردی در گردنم کمند ٭ سودم فضل
فضول و هنر و جفای چرخ ٭ چون بخت یار نیست هنر نیست سودمند ٭ از بهر من سپند صفت روزگار ٭
اکنون مرا بر آتش غم سوخت چون سپند ٭ ای بخت تیره ضعیف غم من بمیان شکال ٭ وی دشمن قوی طرب
چشم از این مخند ٭ احوال روزگار نماند بیک قرار ٭ آن روز باز شب شود آن زهر با قند ٭ وقتی او را برسالت
نیشابور نزد اتابک سنقر فرستاده و نماینده آنک او را معتقد ساخت و او را در مقیمی که مشتمل بر بستان خود در
آورد و در این باب گفته رضوان بجای داد او را **ابیات** بجایی که بنزل جان او راست ٭ اولین پایه او احسانست ٭
کمترین پایه لطف صنعش را ٭ باد فرور و زنده بر غیبانست ٭ که مرا در فراق خدمت تو ٭ نه مکانی و مرکب است ٭
در هوا ساعتی که چو بوده ٭ خاطر و طبع من بهر اسانست ٭ میکشم در فراق تحفتها ٭ هجر زمان گفتش آسانست ٭
زهرها کاندر هیچ رنج دگر ٭ که بدان سان بود بد غیانست ٭ دل و جان را نعیم خوار زند ٭ وای بر تن که در
خراسانست ٭ خوشدل بر جهان طمع کردن ٭ هم ز سودای طبع انسانست ٭ **وله ایضا** دریغ روز جوانی و عهد برنائی ٭
گذشت در غم و دوری و رنج تنهایی ٭ ز بس که گشته ام اندوه و رنج جای بجای ٭ شدم چو مهره روان هر دمی و
هر جایی ٭ دریغ مهر فراکویدم شکیبا باش ٭ ز دل بدیده بجان چون کنم شکیبایی ٭ دریغ رفت جوانی و یادگار
نماند ٭ از او طاقت دیگر زمان نیابی ٭ اکنون که مرا پیرانه سر برآیی و جوانی رفت ٭ فروشوی نفس من چنانکه
برنائی ٭ بهر کجا زمان که گفتم نه خانه دور شوم ٭ ز شاه دور نمانم و گر چه فرمایی ٭ خدایگان قضا قدرت قدر فرمان ٭

گهی چرخ را ز سر جنبش و توانایی ٭ سپهر خواهد تا پای قدر او بوسد ٭ ولیک می نتواند ز پست بالایی ٭ زهی بساط
تراجیح کرده و فراشی ٭ زهی سپاه و ترا چرخ زرده صحرایی ٭ زمانه چشم گشوده است تا چه حکم کنی ٭ سپهر گوش نهاده است
تا چه فرمایی ٭ اگر بعهد تو فرخ کسی ستاند زری ٭ فلک بدو رد تو ساکن عمر فرسایی ٭ بوقت بخشش مهر تیغ
گذاری ٭ بروز کوشش تیغ از سماک بربایی ٭ بمجلسی که بود اسپ طبع فیاضت ٭ مجاز باشد بر قلزم ار سبک پایی ٭
واین رباعی نیز مراوراست رباعی ای طالب دنیا تو یکی مزدوری ٭ وی طالب عقبی ز حقیقت دوری ٭ ای
شاد بهر دو عالم از بیخبری ٭ شادی و غمش ندیده معذوری شمس الدین محمد بن مؤید المعروف بنجار از متقدمان
خواجه نظام الملک طوسی بوده وقتی خواجه مرحوم را درد پای بهم رسیده این رباعی را بدیهه گفته رباعی گر درد کند
پای فلک پیمایت ٭ سر بیت و ران عرض کنم بر رایت ٭ چون از سر دشمنت بجان آمده درد ٭ آمد بتظلم که
ننهد پایت ٭ و او تا آخر عهد سلطان سنجر در حیات بوده و در مدح وی قصیده دارد که این چند بیت از آنجمله
است قصیده در هوای ملک چرخ کامران آمد پدید ٭ در محیط عدل ابر درفشان آمد پدید ٭ حافظ اسلام سلطان
سنجر سلطان نشان ٭ آنکه از چرخ بلندش آستان آمد پدید ٭ مهدی جمشید رتبت خسرو جم مرتبت ٭ آنکه
چون خسرو سکندر کامران آمد پدید ٭ تا ز تیغ او که آمد قوت بازوی دین ٭ شرع را در رفته گفتار آمن آمد پدید ٭
در کمین گاهی که هر دم تیر و پر بند را ٭ از سمو درقه در آهن سنان آمد پدید ٭ ناله کوس سپهر کوچ گران گشاد
از غریو نای رویین ترجمان آمد پدید ٭ تیغ در هر گوشه وحش و طیر را خوانی نهاد ٭ خود چنین نشنیده بود در خوان
آمد پدید ٭ او در آمد بر براق و برق در کف گیتی ٭ آفتاب تیغ زن بر آسمان آمد پدید ٭ سالها شد تا بمیدان سخن
در نظم و نثر ٭ بنده چابک نظر از دیگران آمد پدید ٭ وله ایضا بر چمن بوضع اخلاق عطر پرداخت ٭ بهار کیست که
سبزه کار ترو فروشش ٭ بجاله گل سوری که آمده اند ٭ ز بهر خدمت بزمت حریر دیبا پوش ٭ ز بلبلان بخوش
آواز مشتاقانه بیاست ٭ بنفشه اگر چنین که همی نهد شب پوش ٭ بنجوا باده ز ترکی که چون بجنبد جام ٭ ز بهر دور
تقاضای همی نوش آید و نوش ٭ زمین نیوش مدیحی که وصف این بخت است ٭ چه خوشتر آید از مدح خواه مدح نیوش ٭
که هیچ تو نگفتم ولیک این بخنم ٭ عجب نباشد اگر خوش نیاید تر بگوش هنر چو تو مرا جان و دل بکار نباشد ٭ در همه
زشت خوشگوار نباشد ٭ از تو نو خاهم برزگار بتوان یافت ٭ گرچه وفا کار روزگار نباشد هنر چون حرف گرد سخن
آویزم ٭ در بحر معنی لطیفه انگیزم ٭ در بحر ثنای تو نام گرده ٭ همچون سخن از سر زبان برخیزم باقی افندی فضلی در فضل
و دانش بر بسیاری از انگنان فایق بوده و در فهم ذکا بر اقران سابق و بدو زبان در شاعری علم گشته و قصب السبق
از ایشان ربوده بر آن فصاحتش دیوان ترکیست که امروز مشتهر است چون التزام شعر ترکی ننموده لاجرم از آن
گذشته بشعر فارسی مبادرت جسته آمد و این رباعی در شرافت خاک کربلا مراو راست رباعی آسوده کربلا بهر جا

کهست ٭ گر خاک شود نمیشود قصه اش پست ٭ بر میدارند سبحه اش میسازند ٭ میگردانندش از شرف دست
بدست هنر تا دولت اندیشه پیدا و نیاید ٭ هرگز ز من دل شده داد نیاید هنر ز هم و شتم ار رقیب این
باشم ٭ که مدام حال جای کین کس نگذاشت هنر طبیب عشق علاجی بغیر مرگ نکرد ٭ ولی کشنده تر از
درد بود درمانش ٭ چون مجملی از احوال دار الخلافه بغداد مرقوم قلم بیان گردید الحال وقت آنست که شمه
در احوال کوفه نماید کوفه چون نزدیکی است به بغداد ٭ کوفه شهری سعادت آباد ٭ شهری مبنی چو خلق اشراف ٭
مجموعه و کمال الطاف ٭ خاکش گهی نیستش آبی ٭ دریا ز غمه بهر سرابی ٭ در ازمنه سابق از ابنیه هوشنگ
پیشدادی بوده بعد از آن کرنیش تیموم دستگرش ببسم خوف گشت در سال هفدهم از هجرت سعد وقاص بفرموده
خلیفه ثانی بنا کرده چون تخت ابو ثانی ابوبا نشانه ترتیب نموده بود بکوفه شهرت یافت چه اعراب آن
نوع جایی را کوفه گویند امیر مومنان و امام متقیان علی بن ابی طالب علیه السلام بعد از فوت حضرت
فاطمه علیها السلام اکثر اوقات در کوفه اقامت نموده و خط کوفی از مخترعات آنحضرت علیه السلام است
چه پیش از آن خط معقلی شایع بوده و قول اهل کوفه اعتقاد ایشانست چنانچه مشهور است که الکوفی لا یوفی و مسجد
کوفه جای بسیار متبرکست و در تاریخ احمد ابن اعثم کوفی مسطور است که روزی مردی نزد امیر مومنان علی مرتضی
علیه السلام آمده گفت میخواهم به بیت المقدس روم و آنجا معتکف باشم امیر المومنین علیه السلام فرمود که ابای
کر ساختی بخورد و راحله بفروش و درین مسجد ساکن باش که دو رکعت نماز درین مسجد با ده رکعت نماز جای دیگر برابر
است و دیگر فضایل این مسجد آنست که در وقت طوفان نوح تنوری که تخت آب از آن برجوشید در گوشه این
مسجد بوده و در جایی که ستون پنجم است آن تنوری بوده و از آهن که جبریل جهت حضرت آدم علیه السلام از بهشت
آورده بوده حضرت ابراهیم خلیل علیه السلام در آنمکان نماز گذارده و ادریس و نوح علیهم السلام نیز نقل میکنند
که ایشان نیز در آن مسجد بعبادت حضرت خالق مشغول داشته اند و همچنین هزار نبی و هزار وصی و هزار سعلی درین مسجد
نماز گذارده اند و عصای حضرت موسی کلیم علیه التحیه والتسلیم درین مسجد نهاده بوده و چندین هزار خلق از بد قیامت
درین مسجد برانگیزانند که ایشان از حساب بوده و نعقاب میان این مسجد و عزاری خواهد بود از مزارهای بهشت
و در مسجد چشمه است از چشمهای جنان که در آخر الزمان ظاهر خواهد شد و در عجایب المخلوقات آورده که در مسجد تیمین
و متین در کوفه سنگی یافته که هر یک بوزن صد و پنجاه درم و بر اثر آن سنگها ببیین گرفت چون گوشت آدمی
درهم کشیده و مردم خوب آن خط زیاده از حد و عد بوده اند بنابر التزام بر چند نفر اکتفا کرده شد اسود بن
یزید النخعی در فنون علوم و صفات اعمال عدیم النظیر بوده تقوی شش صد نفر و بقولی ششصد رکعت نماز در هر شبانه
روز میگذارده شریح از کبار تابعین است و از زمان خلیفه ثانی تا زمان خلفای بنو عباس در حیات بوده و اعتقاد

و پنج سال قضای کوفه بدو تعلق داشته **ابوهاشم الصوفی** اول کسی است که او را صوفی خوانده اند و اول کسیست
که خانقاه جهت صوفیان ساخته و حضرت مخدومی حقایق پناهی علامی مولانا جامی در نفحات که از تالیفات
اوست اول ذکر ابوهاشم نموده و سفیان ثوری میگفته که من ندانسته بودم که صوفی چه بوده تا آنکه ابوهاشم
صوفی را ملازمت نمودم **ابوعمرو شعبی** بسیار جلیل القدر و وافر العلم بوده نقل است که عبد الملک مروان او را
برسم رسالت نزد والی روم فرستاد و صحبت شعبی ملک روم را موافق افتاده مدت مدید پیش خود نگاه داشته
و در هنگام رخصت مکتوبی مهر کرده بدو سپرد که در وقت خاص بصاحب خود خواهی داد و شعبی بعد از
ادای رسالت در وقت فرصت خلوت آن نامه بگذرانید چون خلیفه باز کرده بخواند بدست شعبی داد نوشته
بود که عجب است از حماقت قومی که در میان ایشان همچنین مردی باشد دیگری را پادشاه سازند شعبی گفت
یا امیر المومنین بخدای سوگند است که من بر مضمون این نوشته اطلاع نداشتم عبد الملک گفت خاطر نشان
او که بر تو رشک برده و میخواهد که تو با من باشی و جهت آن نوشته که ترا من بقتل رسانم چون این خبر بوالی
رسید گفت لله که من نیز همین خواسته بودم و میخواستم که همچنین مردی در نزد او باشد و از شعبی نقل
است که من پانصد کس از صحابه را ملازمت کرده ام که یکی از آنجمله امیر المومنین علی علیه السلام است **ابو یوسف**
یعقوب بن ابراهیم اول کسی است که قاضی القضات گفتند مر او را بوده در زمان مهدی و هادی و رشید امر
قضای بغداد وی میپرداخت در طبقات محمود شاهی آمده که شخصی در پهلوی ابو یوسف بمجلسی نشسته بود و اصلا
سخن نمیگفت ابو یوسف گفت چرا سخن نگویی گفت صایم را وقت افطار کی باشد گفت وقت غروب گفت اگر
نصف شب غروب واقع نشود چکند ابو یوسف خنده کرد و گفت سکوت تو صواب بوده و تکلم خطا و در
مناظرة الانسان آورده که اگرچه ابو یوسف از تلامذه ابو حنیفه بوده اما در مسایل با وی مخالفت بسیار کرده
و در اصول فقه در مذهب ابو حنیفه اول کسی که تصنیف کرده او بوده و علم ابو حنیفه از وی انتشار یافته و حمدالله مستوفی
گوید که از جمله متروکات ابو یوسف چهار هزار تنبان بوده که بر بند هر یک اشرفی بسته بوده **ابو محمد سلیمان**
بن مهران الاعمش در سلک دانشمندان انتظام داشته همواره میان او و امام اعظم ابواب مطایبات مفتوح
بوده چنانچه در مجمع الحکایات آمده که روزی امام بدیدن وی رفت و از روی طیبت پرسید که مر ترا عمش نقصان
بینایی از چشم و بار دیگر در عوض چیزی از آن بهتر رسیده هر آنچه چیز در عوض داده گفت دیدن گران جانان
و تو از آنجمله **ابو علی حسن المعروف بابن زیاد** ابتدا بامر مروارید فروشی اشتغال داشتی و در انتهای عمر نزد امام
اعظم رفته گفت میخواهم طلب علم نمایم امام فرمود که از تو مسئلهای پرسم که جواب آن گفتن تحقیق ترا لازم است
و هر آن مسئله اینست که گوسفندی دو بچه زاد که نه زنده بودند نه مرده و نه نر بودند نه ماده و نه سفید بودند نه سیاه

چون

چون سه ماه بفکر نمود جواب نتوانست داد امام گفت ترا امشب مهلت دادم چون بامداد شد بخدمت
امام رفت گفت توانند بود که یک بچه زنده و دیگری مرده و یکی نر و دیگری ماده و یکی سیاه و دیگری سفید باشد
و بعد از آن بچیز خواندن رغبت نمود تا امام وقت گشت چنانچه ابو یوسف هرگاه او را بدیدی گفتی صندوق
علم آمد **عبد الرحمن بن حسن المشهور بابو الفرج ابن جوزی** در تفسیر و حدیث و فقه و طب تصانیف او در معتقدات
از حد و حصر بیرون است چنانچه همه مصنفات او را جمع کردند بر مدت عمر او قسمت نمودند هر روزی نه کراسه که
جزو باشد حساب آمد این خبر است که منقول از قبول ارباب بصیرت است گویند تراشه قلم خود را که بدان احادیث نوشته
بود جمع کرده وصیت نموده بود که بعد از فوت آب غسلش را از آن گرم کنند همچنان کردند و مستوفی چیزی ماند
از بغداد و از مجلس وعظ او جماعتی بسیار حاضر می آمدند که در بغداد میان اهل سنت و شیعه در فضل خلیفه اول و
امیر المومنین علیه السلام افتاده و هر دو بجواب شیخ ابو الفرج راضی گشتند و بر منبر برآمده گفت من کانت ابنته
تحته فی الحال از منبر فرود آمد و برفت سخن دراز شد و اهل سنت گفتند ابوبکر افضل است که دختر او در زیر
پیغمبر است و شیعه گفتند که حضرت امیر المومنین علی علیه السلام افضل است چه حضرت فاطمه علیها السلام
که دختر حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله بوده زوجه اوست و بعضی گفته اند که چنین گفته که افضلهما من بنته فی بیته
اهل سنت گفتند ابوبکر افضل است که دختر او عایشه در خانه رسول صلی الله علیه و آله و سلم است طایفه شیعه
بر زبان آوردند که مقصود علی بن ابیطالب علیه السلام است که دختر آنسرور صلی الله علیه و آله در خانه اوست و
فوتش در سنه پانصد و نود و هفت بوده **مسلم معاذ** استاد کسائی است و شیعی مذهب بوده و عمری
دراز داشته چنانچه اولاد اولاد او بحد کمال رسیدند در ایام حیات او در وند نقل است که روزی مردی از سن او
پرسید جواب داد گذشت سال و بعد از چند وقت شخص دیگر در آن باب پرسید همان جواب سابق شنید
یاری که مصاحب او بود گفت ای سیدی من بیست و یک سال است که در خدمت شما میباشم هر گاه از سن شما
پرسند همین جواب میدهید گفت اگر بیست و یک سال دیگر باشی همین جواب شنوی **ابو الحسن علی بن حمزه کسائی**
در نحو سرآمد بوده و از قرای سبعه است و او را کسائی بدو وجه گفته اند یکی آنکه روزی بکوفه آمد کسائی در خود پیچیده
بوده و دوم آنکه در وقت احرام حج کسائی بر دوش خود گرفته بود **ابو زکریا یحیی بن زیاد المعروف بالفراء** در نحو و لغت
اعلم و اکمل بوده از ابو العباس ثعلب روایت که اگر فراء نبودی عربیت ناقص بودی و از تصانیف یک بسیار
است از آنجمله کتاب المعانی است که باشاره مأمون خلیفه عباسی نوشته در وقت پس گفتن عدد اسامی علما که حاضر
تنظیم نیامد چنانچه از جنس قضات هشتاد قاضی در آن مجلس صف کشیده بودند بعد از تمام شدن مردم خواستند
جماعتی که نقل آن کردند که اجرت نسخ ورق کنند هم گردیده حال آنکه قبل از آن بیست ورق را بیک درهم کتابت میکردند

و قرائتش سه روایت اصح بوده ابو عماره حمزة بن حبیب التیمی از قراء سبعه است از وی نقل است که قرآن مجید
و هفتاد و سه هزار و روایت و پنجاه حرف است ابو عبد الله شریک فقیه وقت بوده و قضای کوفه در زمان منصور
بدو تعلق داشته و از وی مشهور است که در خصیان پنج خصلت متضاد است خوردی سر و بزرگی ابرو
و استوای قامت و اعوجاج اطراف و نرمی بدن و درشتی دست و صحت بدن و موت ناگهان ابو المنذر
هشام بن عروه از مشاهیر اهل حدیث بوده و خطیب از وی نقل میکند که روزی عم من مرا بجائی نیک چون مرا
در آنجا گذاری من بدرون خانه رفته در عرض سه روز تمام قرآن را حفظ نموده بیرون آمدم و عدد تصانیف
وی از یکصد و پنجاه متجاوز است بهترین آنها کتاب الجمهره است در معرفت انساب متنبی الشاعر از فحول
شعرا بوده آورده اند که روزی متنبی براهی میگذشت و جمعی از جوانان بر سر کوئی نشسته بودند و سنگ [illegible]
بر سر راه خوابیده و در میان ایشان نفطویه برادر سیبویه که چهل سال در علم نحو مشقت کشیده بود بطریق [illegible]
گفت و الله لو کان الشاعر متنبی لهذا الکلب الی متنبی پرسید که این جوان را چه نام است گفتند نفطویه
گفت احرقه الله بنصف اسمه و از آنجا بگذشت قضا را شب براه بود جوانان با آتشبازی قیام مینمودند یکی از
ایشان آتشی بنفطی بجانب نفطویه انداخت نفطویه در حال بسوخت ابن رشیق در کتاب عمده در باب منافع
و مضار آورده که متنبی با جماعتی بنجد میرفت در راه فاتک بن ابی جهل اسدی او را پیش آمده معارضه و مقاتله
انجامید متنبی چون غلبه قطاع الطریق را بدید خواست که بگریزد غلامش مفلح گفت تو صاحب این بیتی که
بیت الخیل و اللیل و البیداء تعرفنی * و الضرب و الطعن و القرطاس و القلم * یعنی منم آنکه اسب و شب و بیابان مرا
میشناسند و ضرب و طعن و کاغذ و قلم مرا میشناسند متنبی چون از غلام این بیت بشنید بازگشته حمله آورده او و
پسر و غلامش هر سه کشته شدند در سنه اربع و خمسین و ثلثمائه القضاة الاجل العالم برهان الملة و الدین محمد بن عبد
العزیز عبد العزیز آل ماجه برهان الدین بفضل ابو حنیفه ثانی و در جلالت قدر ملجأ اقاصی و ادانی بوده و شیخ الاسلامی
بخارا و بعضیه تعلق بدو داشته و برهان الدین صدر بلند قدری بوده که آسمان با همه علو زمین نمودی
و آفتاب عالمتاب نسبت برای منیر او تیره بودی وقتی [illegible] تیغی و دستار پیچ فرستاده و بر اثر آن این
قطعه را گفته ارسال نمود قطعه پیش تخت تو شها تیغی و دستار پیچ * [illegible] * تا هر آن را که
بجان بنده درگاه تو نیست * بیکی چشم زنی بدکر سر ببری * [illegible]
شد بود این قطعه را گفته بدو فرستاد [illegible] *
او دست جهان و ز و جهانست بپای * پای که جهانی بکشد معذور است * از نوی بدم همیشه سرگردانی *
گر میخوانی مرا و گر میرانی * این است که جان و دل ترا میخواهد * ور نه تو چنین خوب نمیدانی نجف اشرف و در دو

و سنگی کوفه بطرف قبله واقع شده و مشهد منور معطر حضرت امیر المؤمنین علی علیه السلام آنجاست تحفه
سر ماه بینی کلاه دریای * در مشهد مرتضی من سای * جانها چو سپاه نحل و جوش * بر خاک [illegible] *
خورد بر سر خاکش این کرامات * آنا معبود و تبارات * جنت [illegible] * [illegible] *
چندانکه تراب بوتراب است * آبستن نافهای ناب است * آورده اند که چون روح مطهر آنحضرت علیه السلام
بحظایر قدس انتقال نمود اولاد عظام بموجب فرموده عمل نموده در جانب جسد مطهرش را برده در موضعی
که حالا مطاف طوایف اطراف عالم است مدفون ساختند و بحکم وصیت موضع قبر را با زمین هموار کرده
که اعدا بر آن اطلاع نیابند تا در سنه خمس و سبعین و مائه روزی هارون الرشید در آن سرزمین شکار
میکرد آهوی چند بپشته که مدفن آن امام همام علیه السلام است پناه بردند هارون هر چند سگان بر آن
آهوان دوانیده جانوران پرانید مطلقا تعرض ننمودند و بازگشتند هارون متعجب شده بعد از تقدیم
مراسم تفحص پیری که در آن حدود می‌بود نمود که جسد مطهر حضرت امیر مؤمنان در اینجاست لاجرم
هارون ترک شکار کرده لوازم طواف بجای آورده و مردم مجاور شده روز بروز آبادانی و کثرت [illegible]
میداد تا بعد از صد و هشتاد و سال عضد الدوله دیلمی در سنه ست و ستین و ثلثمایه بر زبر تربت آنحضرت
عمارت عالی ساخت و پس از آن غازان خان عمارات بر آن افزوده چون از مردم پایتختان آن خطه
ارم نشان جنت توامان کمتر نظیر یا مده بر آینه مردم آن زمان مبادرت مینماید سید محمد قتالی بسلامت
بیان و طلاقت لسان از امثال و اقران امتیاز داشته و ابتدا صحبت میر حضوری قمی را ملازم گرفته بشعر گفتن
رغبت نمود و پس از آنکه فطرت اصلی و فضیلت کسبی جمع کرده بهند و کن رو آورده و در ملازمت علی عادل
شاه افسر مصاحبت بر بود و رسانید چون عادلشاه بدست یکی از غلامان کشته گردید احرام ملازمت [illegible]
دالا کاه حضرت شاهنشاهی بسته منظور نظر کیمیا اثر گردید و بعد از چند وقت حضرت شاهنشاهی خاطر از وی [illegible]
و [illegible] که بجهات چون ملک [illegible] محکم و پایدار است بر مثال [illegible] جای داده او در آن وقت [illegible]
بگفت که این دو بیت از آنجمله است غزل از بزم وصالش تو چون آزرده میروم * با الکرم آمدم افسرده میروم *
[illegible] * صد گونه درد بر دل خود برده میروم * بعد از آنکه روی توجه بطرف آگره آورده [illegible]
[illegible] * [illegible] *
محروم از [illegible] این قصیده بگفت قصیده از سر کوی تو آلوده بهتان رفتم * عصمت
آورده و تر دامن عصیان رفتم * شب زلف تو جمعیت [illegible] * که ز کوی تو من آلوده و پریشان رفتم *
من [illegible] آمده بودم چه عجب * اگر از خاطر [illegible] یاران رفتم * کو میان دل و جان [illegible]

گم دل کردم و سیر آمده از جان رفتم ٭ چون خضر بخاک قدم می نزند ٭ گر چه لب تشنه تر از چاه زنخدان رفتم ٭ از درت
هر قدم دو دامنی از گوهر اشک ٭ بنشاند گنجینه و ایران رفتم ٭ راه صبح تو شب گیر و دلی نشود ٭ ور نه من رفتم تا حد
امکان رفتم ٭ آسمان داند و من دانم و اندیشه که من ٭ نه ببال و پر این تا فنه سبحان رفتم ٭ نه بعزم نگه و چگونه سحرم
شناس ٭ با شریعت چه کردست اگر چنان رفتم ٭ خرم بنگاه تو و در شش جهت باد امید ٭ هر کجا رفتم با پیش تو جان
رفتم ٭ دامن جلوه گرفتم با امید مددی ٭ وز فلان دست تهی جانب جهان رفتم ٭ در صفا و دو وقت دوم و بر
در پا پس ٭ نا امید از مدد گبر و مسلمان رفتم ٭ عذر میر بخت بهر ره که شدم پنداری ٭ که به دیوانه و ناکامی و حرمان
رفتم ٭ هم تو یادم کن کز خاطر بیگانه و خویش ٭ تا بصد مرحله زانجانب نسیان رفتم ٭ آبرو میرود از دست خدا را
مددی ٭ کز من آلوده تر از دامن مستان رفتم ٭ در هیچ تو همان طفل الف نشناسم ٭ چون خرد گرچه بدبستان
بدبستان رفتم ٭ در ره صبح تو لب تشنه تر از باد هام ٭ گرچه صد ره بسر چشمه حیوان رفتم ٭ و برابر قصیده رباعی
را گفته **رباعی** در بند شهان پادشهی میباید ٭ لشکر کشی صاحب سپهی میباید ٭ من خود چه کسم در چه شمارم
چه سگم ٭ نشمارم ترا شهنشهی میباید ٭ و بعد از هفت سال حضرت شاهنشاهی ظل اللهی ابواب مرحمت بر وجنات
روزگارش گشوده چون از تضییق صدفش بر آورده و بخیج راهش منخرط ساخت رخصت طواف کعبه معظمه و زیارت
داشت و او در ساعت فتح ارادو کرده عنان توجه بصوب مکه منعطف گردانید الحال بساط دعا گوی بر انان الملک [illegible]
و این ابیات که بلا فاصله نوشته میشود در او است **ابیات** مایم و سر ره تو دیگر ٭ کو وعده ات انعطاف کندش ٭
چشمان ترا کرشمه جادو ٭ مژگان ترا ستیز و خنجر ٭ شوریده ز گشت نخجیر ٭ از خواب بصد هزار محشر بر خیزد
دم فارسانی ٭ از بس که دل از تو باور ٭ رمی که بر آتش سپندم ٭ سوزد جگر کباب انگر ٭ از نیل تو سوخته
گردون ٭ وز آب تو سیرت سر سر ٭ با سرعت آن زمانه کند است ٭ با ابلیکل این سپهر لاغر ٭ از انقلاب
شتاب محوس ٭ وین بازتاب تفاوت مضمر ٭ زمان کوه گران شود چو سیماب ٭ زین باد و صبا بر آمده بر
منه ابدت معالی تو عالی ٭ دست تو همیشه باو زین دست ٭ در قلزم دولت تو گردون ٭ هر دم با میدی افکند
شست ٭ آنجا که رواره تو انجاست ٭ پستست بلندی مکان پست ٭ یک غنچه آفتاب نشکفت ٭ با خاک ره
تو تا نه پیوست ٭ کی [illegible] تیغ زر نگارست ٭ رنگ رخ آفتاب بشکست ٭ برپا و کف تو بوده باشد ٭ برق ملعلی
جست گر جست ٭ من بنده که در کف زمانم ٭ چون شیشه بدست شوخ بدمست ٭ آهم چو بباد کسر نانت ٭ پهلو
بستاره سر برخست ٭ از پای فتادم و عجب نیست ٭ لطف تو اگر گرفته دم دست ٭ ناملک کو مید ملک نیز
گر لطف فلان فلان نخورد است ٭ هستی تو نیستی میباد ٭ تا هستی هست و نیستی هست منه ولا انسان با نیکان
چه بسوده ای ٭ کآه وجگر کرده دم کشوده ای ٭ مرا بداغ جگر بیجان بیاک بخشش ٭ بدیگری ده اگر مرهم رسودائی

تو ای گل از چمن گیتی نیدانم ٭ که رنگ بوی ندارد دو رنگ بوداری ٭ نمی کنی تا بری و برهم ٭ کاین کرامت داری
ز بیکو داری ٭ مرا محبت دلهای خون افکند ٭ برو برو که تو بوی کنار جو داری منه هر که ایلچی خ افسوس زوافت
نخوری ٭ نفعی نیست که صد نشتر حسرت نخوری ٭ روی زردت نشود سرخ زجام هوسی ٭ گر کف سفله دوی نیلبک
منت نخوری ٭ با فلک غم و دوره سرافزوده بسازند ٭ گر کف بخت متابی بی راحت نخوری منه مرا عشق کسی
دیوانه دارد ٭ فسون نرگسی افسانه دارد ٭ بغایت آشنایم با تو لیکن ٭ محبتهام را بیگانه دارد منه نه رد
دانشن برخی نمرو بیابی ٭ به هیچ چیز نافی عجب تماشایی ٭ فضایی از سخن خود بجا دوی شغل است ٭ کجا
رسیده بگوش حدیث دانایی ٭ همین نه از تو دل دردمنده میسوزد ٭ ز چین زلف تو افعی سپنده میسوزد ٭
سر من رای المشهور بسامره از ابنیه معتصم عباسی است باعث آنکه چون معتصم در تربیت غلامان ترک
کوشیده اهانت بسیار از ایشان باهل بغداد میرسید روزی جمعی سر راه بر وی گرفته گفتند یا امیر
از شهر ما بیرون رو والا با تو حرب کنیم معتصم پرسید که بکدام استطاعت محاربه خواهید نمود گفتند در
دل شب با انگشتان در دست دعای [illegible] خلیفه از شنیدن این سخن متاثر گشته در موضع قاطول
شهری بساخت و سر من رای نام نهاد یعنی هر کس آن را بیند مسرور گردد و تا تدریج بسامره اشتهار یافت و در
زمان معتصم هفت فرسنگ طول و یک فرسنگ عرض آن شهر بوده و از جمله عمارتش یکی مسجدی بوده در غایت
وسعت و رفعت و حوضی از یک پارچه سنگ در میان مسجد ترتیب داده بوده که قطرش بیست و سه گز و اعماقش
هفت گز و ضخامتش نیم گز بوده و در جنب آن مسجد مناره ای بر آورده بوده که طول کمیده هشتاد و نه گز از زمان
آدم تا آن زمان بشکوه آن نبوده مقرر است که بجز فضل تامه بوده و در روایات ثقات وارد شده اما الحال بقدر یک باقی مانده و
فرا ایضاً از آن کثیر الانوار حضرت امام علی نقی علیه السلام و ولد امجدش امام حسن عسکری علیه السلام در سامره امروز مطاف
طوایف خواص و عوام انام است و دولتشاه در تذکره خود آورده که سلطان سنجر بعد از فتح بغداد بسامره رفته شنیده
بود که اهل شیعه در شبهای جمعه اسبی بر در غاری که امام منتظر صاحب الزمان علیه السلام در آنجا غایب شده
نگاه میدارند که هرگاه ظهور نماید بر آن سوار شوند سلطان سنجر آن اسب را طلبیده در سرکار خود نگاه داشت
و گفت این اسب نزد من امانت است که هرگاه امام علیه السلام ظهور نماید بفرستم تا بر آن سوار شود و بر ای
یک بیامه در زمان زودی عزان بر وی مستولی شده عقیده و مجبوسش ساختند معتصم اول خلفای
عباسیه است که فتح زمان او بوقوع پیوسته و هشت سال و هشت ماه و هشت روز سلطنت کرده
و در زمان جهانبانی هشت قصر بنا نموده و هشت پسر و هشت هزار هزار دینار و هشتاد هزار اسب و هشتاد هزار
شتر و هشت هزار غلام و هشت هزار کنیزک و هشت هزار باز و چرغ و سایر حیوانات شکاری از وی باز ماند بنابر آن

جهات او را خلیفه شمن بگفته اند و شجاعت و هیبت موفور داشته و قوتش بغایتی بوده که او گوسفند را بدو دست
خود نگاه میداشته و ذبح میکرده و از مردمش کسی بنظر آمده خیر النساج است که شیخ محمد بن اسماعیل موسوم بوده
در نفحات از جعفر خلدی نقل است که خیر نساج را گفتم که ترا چرا نساج گویند گفت با خدا عهد کرده بودم
که رطب نخورم روزی نفس بر من غالب شده یک رطب بخوردم ناگاه شخصی بمن نگریست گفت ای
خیر ای گریز پا و اینچنین بوده که او را غلامی بوده خیر نام که از وی گریخته بوده و شبه وی بر من افتاده پس مردمان
گرد آمدند و گفتند و الله این غلام تست من از سخن ایشان حیران ماندم و دانستم که بچه گرفتار شده ام پس
مرا بجایی برد که غلامان وی بافندگی میکردند و گفت ای غلام بد کار بسر و کار خود رو که پیش از این میکردی گفتن
و من پای خود در کارگاه جولاهی آویختم و گویا پس سالها بافندگی کرده ام چهار ماه با وی ماندم [illegible]
تا آنکه شبی برخاستم و وضو ساختم و در مسجد رفتم و گفتم خداوندا دیگر باز نگردم با آنچه کردم چون بامداد شد آن غلام
از من برفت بصورت اصلی باز گشتم و نامش خیر نساج ماند و صد و بیست
سال بوده آنست که خوف و بیم از ... مرتبه ... **مداین** از شهرهای مشهور عراق است ابتدا عمارت
پیشدادی همت بر بنای آن گماشته گرد آباد خوانده اند جمشید با تمام رسانیده و اینکه معظم ترین مداین سبعه
بوده مداین خوانده اند و شش دیگر اسپیدرو رومیه و حیره و بابل و حلوان و نهروان بوده اما بعد از خرابی شهر اوره
خرابست مداین سالها دار الملک کسری عجم بوده و انوشیروان در انجا ایوانی ساخته بود که عالیتر از آن
عمارتی آنکه در آن ساخته نشده و آن عمارت تا زمان ابو جعفر دوانقی بر پای بوده و چون شروع در ساختن
شهر بغداد کرد اراده نمود که آنرا خراب کرده از مصالح آن بغداد را بسازد چون بوزیر خود سلیمان بن خالد
مشورت کرد وزیر خلیفه را مانع آمده گفت این کار مکن که مردم گمان برند که پادشاهی بوده اند که شهر را خراب
کرد شهری نتوانست ساخت خلیفه آنرا مسموع نداشته گفت تو هنوز دل بطرف کسری میکشد و میخواهی که آثار
کبران خراب شود و در خرابی آن شروع نمود چون دید که آنچه از آن حاصل میشود بخرج خراب و نقل وفا نمیکند خواست
که دست از آن باز دارد وزیر در منع آن پیش آمده گفت چون شروع در خرابی آن کرده باید که آنرا تمام خراب کنی
تا مردم نگویند آنچه پادشاهی ساخت پادشاهی نتوانست خراب کرد و مزار کثیر الانوار سلمان فارسی در محاذی ایوان
کسری است **بابل** بزبان یونان مشتری را گویند از مداین سبعه است و در میان عراق واقع شده همچنانکه عراق در میان
جهان واقع شده ابتدا قیبال بن انوش بن شیث بن آدم علیه السلام همت بر آبادانی آن گماشت و بعد از آن
طهمورث تجدید عمارت کرد و نمرود نیز سالها دار الملک بسر برد و بعد از و ضحاک دار الملک گردانیده قلعه و روی بنا
کرد موسوم بکنگ دز که الحال آثار آن باقیست پس از وی خراب شده کرت دیگر بخت نصر عمارت کرد و الحال از خراب

واز نوابع

و از توابع حلت است و در حین معموری دوازده در سنگ خرقل آبادانی آن شهر بوده و دوازده هزار قصر داشته و
در آنجا چاهیست که بنام دانیال خوانند گویند هاروت و ماروت در آنجا مقید اند آورده اند که حجاج در زمان
ایالت خود بجا چاهی را فرستاده تا حقیقت آن معامله را معلوم کرد از آنجا چه نقل است که با شخصی که دلیل
بود بآنجا در آمدیم ایشان را دیدیم هر یک مثال کوهی سرنگون آویخته و بندهای آهن بر پای ایشان نهاده
گفتم الله اکبر چون این را شنیدند اضطراب عظیم در ایشان پیدا شد چنانکه نزدیک بود که بندها را پاره کنند
و در عجایب المخلوقات آورده که مداین را پیش از آن بنا سابق هفت حصن بوده و در حصن اول خانه بوده که صورت
ربع مسکون را در آن کشیده بودند و ابنها و جویها در آن پدید کرده و هر گاه اهل ناحیه عصیان ورزیدندی آب
ایشان از او نهرها که ایشان بدان آب میخوردندی بطاعت باز آمدندی و در حصن دوم حوضی بود عظیم که مردم هر قبیله در آن خط
رنجی و هر یک ایشان نوش خوردی که در دیگری نریختی و در حصن سیم طبلی تعبیه کرده بودند معلق که احوال صحت
و موت بیماران از آن مفهوم شدی چنانچه اگر آن طبل بانگ دادی آن شخص صحت یافتی و الا فلا و در حصن چهارم آینه
از آهن ترتیب داده بودند که حال غایب از آن معلوم شدی که مرده است یا زنده و در حصن پنجم مرغی ساخته بودند
از مس که اگر جاسوسی در شهر رفتی آوازی از آن مرغ بر آمدی و در حصن ششم داوری بود که در بر ابر آن نشستندی که
بدعوی باطل رفتی و در آب غرق شدی و در حصن هفتم درختی از مس نصب کرده بودند که بر آن گنجشکان
بسیار تعبیه کرده و هر چند آدمی که زیر آن رفتی سایه دادی تا هزار مرد اگر بیرون از یکی افزودی تمام مردم در آفتاب
ماندندی **بصره** شهری معمور است و در حبیب السیر مسطور است که خلیفه ثانی عتبه بن غزوان که یکی از اصحاب پیغمبر
آخر الزمان صلی الله علیه و آله بود و بجانب ابله فرستاد و در آن ناحیه بنا کند که من بعد میان پادشاه عجم و ملک
هند راه آمد و شد مسدود گردد و از ایشان کسی بآنجا نتواند آمد و او هفدهم هجری شهری بنا نهاد موسوم
ببصره چه اطراف بصره زمینش سنگ لاخ بوده و عرب آن نوع جایی را بصره گویند و شط العرب بر کنار بصره واقع
شده و در هر شبانه روز دو مرتبه جزر و مد نموده اطراف بصره را نیز از باغ و زراعت آب میدهد اطرافش از نخیل همیشه خرم
و سر سبز شده و در میان اعراب بنی خالد که در حوالی بصره اقامت دارند اسبان نیک بهم میرسد و نوعی پرنده
می‌باشد که اگر قطره آب نخورند از تشنگی ایشان مخصوص شده و در طبقات محمود شاهی آمده که در سنه هشت
و نه هجری در بصره سه روز طاعون افتاد که هر روز هفتاد هزار کس فوت شدند از آنجمله هفتاد و هشتاد کس اولاد
انس بن مالک بودند و بعضی گفته اند که این سخن مبالغه دارد اما بیست هزار عروس هلاک گشتند و در روز چهارم
شش مرد و یک زن در کسوت حیات ماندند الحکم لله الواحد القهار صاحب گزیده آورده که چون معاویه در دمشق
دار الملک ساخت بصره را بزیاد ابن ابیه داد و گفت در آنجا شرایط سیاست بتقدیم رساند چه اهل

سبب فرزندان و متعلقان ما امن بود و نیاید و چون به بصره رسید فرمود تا منادی کردند که هیچکس شب از خانه بیرون
نیاید و هر که از چند بکشند در شب اول که خاطر داشتند کس را بقتل آوردند و در شب دوم چهارصد و در شب سوم یکی کس
و بعد از آن کسی را زهره نبود که شب از خانه پای بیرون نهد تا شبی اعرابی را گرفتند گفت من پیر و زبین شهر آمده ام
و منادی را نشنیده ام زیاد گفت اگرچه راست میگویی اما گذاشتن تو موجب خلل سیاست است او را
نیز بکشت بعد از آن زن مو کرده که اگر کسی شنیدند هرچه بیرون من جواب گویم و در مدت حکومت او بصره کسی
در دکان نیارست بستن و جوش کلاب بشهر درآمده دکانها خرابی میکردند بدین جهت بر سر چنین حق کشیدن
پیدا شده از حضرت امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام نقل است که زمینی که آسمان دور تر از زمین
بصره نیست و زود تر از همه شهرها خراب شود و میشان که مهبط ابلیس است از مضافات بصره است و همچنین
تربت صحابه کبار و اولیا بسیار است مثل انس بن مالک و طلحه و زبیر و غیره و مردم نیک از آن شهر بسیار
برخاسته اند و بنابر اطالت بعضی از آنها اختصار مینماید خواجه حسن بصری از یگانگان زمان بوده و در تذکرة
الاولیا آمده که مادر او مولاة ام سلمه بود و گویا در حین طفلی از کوزه حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم آب خورده
چون حضرت رسول صلی الله علیه و آله واقف گشت فرمود که چندانکه حسن از آن خورده علم من بدو سرایت کند همیشه ام
سلمه گفتی بار الها او را امام و مقتدای خلق گردان تا چنان شد که صد و سی تن از صحابه را دریافت و معتقد به پیر ارادت
نموده از همه کمال حاصل کرد و مقتدای وی امیر المؤمنین علی علیه السلام بوده و خرقه از آن حضرت داشته گویند هر
گاه دعا کردی حبیب عجمی آمین گفتی گفتی اجابت همی بینیم از سخنان او است که گوسپندی از مردم آگاه تر است
از آنکه یک شبان چندین از ایشان آنچه اگر دون باز دارد و مردم را چندین سخن خدای را او باز ندارد و هم
او را است که مسکین فرزند آدم راضی شده براینکه حلال آن حساب است و حرام آن عذاب است روزی بجای خلقی
بگذشت دید که میخندند گفت عجب از کسانی دارم که میخندند و حقیقت کار خود نمیدانند گفت هر چه بنده بر او
و بیند نفقه کند از حساب بود مگر طعامی که پیش مهمان نهند شیخ حبیب عجمی با صفات کرامات کامل داشته عجمی
از آن گفتندی که او قرآن نداستی روزی حسن وقت نماز شام بدر صومعه حبیب آمد شنید که اقتدا کند شنید
که الحمد را الهمد میخواند گفت نماز وی درست نباشد و تنها نماز گذارد همان شب حق تعالی را بخواب دید گفت
بار الها رضای تو در چه چیز است ندا آمد که رضای ما را دریافته بودی اگر اقتدا بحبیب میکردی و آن نماز بهتر از تمام
عبادات تو خواهد بود اما تو قدر آن ندانستی و سقم عبارت ترا از صحت عبادت باز داشت چنانکه ابدال
نکویم ... آورده اند که روزی کسان حجاج حسن بصری را طلب میکردند و در صومعه
حبیب پنهان شد آنجماعت بهمان ساعت رسیدند از حبیب پرسیدند که حسن را دیدی گفت آری درین صومعه

رفت هر چند در صومعه گردیدند او را نیافتند و از حسن نقل است که گفت هفت بار دست بر من نهادند و مرا ندیدند
و پس از رفتن ایشان بیرون آمده گفت ای حبیب حق استادی نگاه داشتی که مرا بدیشان نشان دادی
حبیب گفت ای استاد بسبب راست گفتن من خلاص شدی که اگر دروغ میگفتم هر دو گرفتار میگشتیم
حسن گفت چه خواندی گفت ده بار آیة الکرسی و ده بار آمن الرسول و ده بار سوره اخلاص و گفتم بار خدایا حسن را بتو
سپردم مالک دینار با حسن بصری و حبیب عجمی معاصر بوده و گویند چون آیه ایاک نعبد و ایاک نستعین رسیدی
زار بگریستی و گفتی که اگر نه از کتاب خدای بودی هرگز نخواندمی یعنی ترا می پرستم و خود نفس را می پرستم و از
تو یاری میخواهم و بدر سلطان میروم و از هر کس شکر و شکایت میکنیم گفتند چرا گفت از خدا میخواهم و فرمان
شیطان میبرم امام یافعی در تاریخ خود از ابو القاسم بن خلف ... نقل میکند که روزی شخصی نزد مالک آمد و گفت
یا ابا یحیی دعا کن برای ضعیفه که چهار سال است که حامله است و حال الحجت زاییدن گرفتاری دارد مالک غضب
برهم برآورده گفت اللهم هذه المرأة ان کان فی بطنها جاریه فابدلها غلاما فانک تمحو ما تشاء و عندک ام الکتاب بعد از آن
دیدیم که آن مرد باز آمد و بر گردن او پسر چهار ساله بود که دندان بر آورده بود عتبة بن الغلام مقبول خاص و عام بوده
و خرقه از حسن بصری داشته گویند هر سال او قدری جو بدست خود کشتی و از آب تر کرده و در آفتاب بنهادی
خشک شدی و هفت یک بار از آن بخوردی و گفتی از کرام الکاتبین شرم دارم که هفته بیشتر بشکم فرستادم
رابعه العدویه مخدره خاصه مستوره ستر اخلاص بوده نقل است که پدر رابعه بسیار فقیر و بیچیز بوده چنانچه
در شب ولادت رابعه یکقطره روغن نداشت که فتیله چراغ بر کنند چون پدر رابعه سه دختر دیگر داشته و رابعه
چهارم ایشان بوده از آن سبب او را رابعه نام کردند پس عیالش آمد و او را گفت که ایمرد به فلان همسایه رو و قطره روغن
خواه تا چراغ برکنیم چون او عهد داشت که از هیچ مخلوقی چیزی نخواهد بهر آینه بیرون آمد و دست بدر همسایه نهاد و
آمد که بیدار نمیکنند و در آن اندوه پیغمبر صلی الله علیه و آله را بخواب دید گفت غمگین مباش که این دختر از امت
در شفاعت گیرد تو خواهد بود باید که صباح پیش امیر بصره و چیزی بنویس بدان نشان که هر شب آدینه چهار صد بار صلوات
میفرستادی و درین شب آدینه فراموش کردی کفاره آن چهار صد دینار بدین شخص ده چون از خواب بر خاست
آن خط بدست حاجبی امیر فرستاده امیر از آن خوف چهار صد دینار روان ساخت و هرچه بایست بخرید بعد از چند
گاه پدر و مادرش مردند و خواهران متفرق شدند و رابعه بدست شخصی افتاده او را بشش درم بفروخت
روز خدمت میکرد و شب تا صباح در نماز بر پای می ایستاد تا یکشب خواجه وی از روزن خانه در نگریست دید که
رابعه بمناجات مشغول است و قندیلی از بالای سر او آویخته که همه خانه از نور آن روشن گردیده است خواجه چون
بر خاست صباح او را بنواخت و آزاد کرد و او بخدمت حسن رفته توبه کرد و پس از آن در صومعه گرفته عبادت

کرده‌اند یافت آنچه یافت نقلست که وقتی بمکه میرفت در میان راه کعبه را دید که باستقبال او آمده گویند ابراهیم ادهم چهارده
سال بکعبه رسید برای آنکه در هر مصلی جای دو رکعت نماز میگذارد چون بمقصد رسید کعبه را ندید گفت آه چه حادثه
است که چشم را خللی رسیده هاتفی آواز داد که چشم ترا خللی نرسیده که کعبه باستقبال ضعیفه رفته چون رابعه
بدید گفت این چه شور است که در جهان افکنده گفت شور تو در جهان افکندی که در عرض چهارده سال این راه را طی کردی
و در فوق کرامت یافت که تو در نماز قطع کرده و من در نیاز نقلست که شبی حسن بصری با چندی بدیدن رابعه رفتند
چراغ نداشت دل ایشان روشنائی میخواست رابعه سر انگشت را بدهان تف کرد و آن شب تا روز از انگشت او چون
چراغ می افروخت گفتند حضرت پروردگار را دوست میداری گفت آری گفتند شیطان را دشمن داری
گفت نه گفتند چرا گفت از محبت رحمان پروای عداوت شیطان ندارم از سخنان اوست که اگر مردی
بودی کریم بودی وقتی چهار درم سیم بکسی داد که جهت من گلیمی بخر که برهنه‌ام آن مرد رفت باز آمد که چه رنگ بخرم گفت
چون رنگ بمیان آمد بمن ده و آن سیم را از او بستد و در دجله انداخت **حارث بن اسد المحاسبی** عالم بعلوم
ظاهر و باطن بوده و تصانیف نیک از او انتشار یافته و در مروت و سخاوت بخشش تمام داشته و محاسبی از آن گفتند
که در محاسبه مبالغه تمام بکار می برده و یکی از عنایات حق تعالی درباره او این بوده که چون دست بطعام شبهه دار
بردی رگ انگشتان او کشیده شدی چنانکه فرمان نبردی از سخنان اوست که خدا را باش والا خود را باش
ابوالحسن المغربی شاگرد شبلی بوده و شبلی بغیر او شاگردی نداشته وی گفته که سحرگاهی مناجات کردم و گفتم
بار الها از من راضی هستی که من از تو راضیم ندا آمد که ای کذاب اگر تو از ما راضی بودی رضا طلب ننمودی
ابوسعید مهلب بن ابی صفره در زمان عبدالملک بن مروان از جانب حجاج چند وقت حاکم عراقین بوده و بعد از آن
بایالت خراسان مقرر گردید در سال هشتاد و هشت هجری در یکی از مضافات مرو فوت شد و گویند قریب سیصد
نفر از اولاد و اعقاب او بدولت رسیدند و در خراسان الحال جمعی از اولاد او هستند که ایشان را مهالبه گویند ابو محمد
مهلبی که وزیری نامی بوده از نسل اوست و در مرتبه‌ای که مهلب میداند و هشت بدو میرسید از اعیان زمان بوده و در
مناظره الانسان آمده که او را از آنجهت مرتبه میگفتند که هر روز دو جامه زربافت میپوشید و شبانگاه از آن از
غایت عجب و کبر پاره میساخت یا میسوخت تا جامه که بدن او رسیده بدن دیگری نرسد گویند که او از نسل او نیز
چهیر البسری بوده و کرد را نام از پدر شهر کرده و بولایت عراق رفته در آنجا اقامت نموده و پدر عمر متقارا که عام نام داشته
از بسیاری جود و عطا بباران تشبیه کرده و التالقب کرده بود نه بهر تقدیر بعد از فوت مهلب بایالت شد پسرش
یزید بن مهلب بر وساده حکومت نشست و حجاج چون از منجمی شنیده بود که یزید نامی بر او مستولی خواهد شد در صدد
غرق و قتل او در آمد و چون کرراً شکایت حجاج از یزید بعبدالملک رسید قتیبه بن مسلم را بحکومت خراسان تعیین کرده

یزید را معزول ساخت حجاج یزید و برادرش را گرفته محبوس گردانید و یزید از حبس گریخته متوجه ملک شام
گردید و پیش سلیمان بن عبدالملک رفت او را متحصن ساخت در ظل حمایت خود نگاه داشت حجاج در روز خلیفه ولید
بن عبدالملک نوشت که یزید از حبس گریخته و بسلیمان پیوسته و مبلغها از مال بیت المال همراه برده
چون ولید استماع نمود که یزید خیانت در بیت المال کرده از روی غضب فرمود تا چیزی بسلیمان نوشتند
که در ساعت روانه حضور گرداند چون یزید بر مضمون نوشته اطلاع یافت بسلیمان عرض نمود که تو مرا نزد
امیرالمؤمنین بفرست مباد که بسبب من میان شما هم رنجش خصومت انجامد سلیمان پسر خود را با یزید
همراه ساخت در خلاصی وی الحاح موفور بجای آورده به پسر خود گفت که چون بنزدیک دمشق رسی یزید را بزنجیر
گردن نهاده بنظر امیرالمؤمنین در آور شاید که چون بدین وضع او را ببیند عرق رحمتش در حرکت آید چون یزید
را با غل و زنجیر بنظر ولید در آورده و در کتاب الحاح و عجز برادر را مطالعه نمود غضبش تسکین یافته بر یزید بخشود و حکم
کرد تا زنجیر از دست و پای وی برداشتند و بعد از آن به حجاج نوشت که من یزید و متعلقان او را بسلیمان بخشیدم
تو نیز ایشان را امان ده نقلست در سان اصمعی گوید که حجاج صد هزار دینار قرار داده بود که هر روز از یزید میگرفته باشند
روزی که آن مطالبه بحصول نمیپیوست انواع اهانت و آزار بجا میرساند روزی شاعری بیامد شعری جهت یزید
بگفت یزید آنچه از حجاج را بجهت قرار داده آن وجه را بشاعر داد و چون آن خبر بحجاج رسید فرمود که دیگر بر او غلاظ کنند
حافظان مسکر گویند که یزید وقتی گرسنه شد ببیابانی رسید و غلام گفت که جهت من اندک شیری حاضر
ساز چون شیر حاضر گردانید و یزید بیاشامید هزار درم بصاحب شیر عطا کرد غلام گفت ای سیدی اینجماعت
ترا نمی‌شناسند بچه سبب هزار درم عوض میدهی گفت اگر ایشان مرا نمی‌شناسند من خود را میشناسم
از حافظ ابو... مذکور است که یزید چون بحج رفت حجامی جهت سر تراشیدن سوی طلب داشت چون حجام خدمت
بجای آورد هزار درم بوی داد حجام متحیر ماند گفت این هزار درم ببرم و مادر خود را بخرم یزید گفت هزار درم دیگر
بوی دهید گفت زن من طلاق اگر بعد از این حجامی کنم یزید گفت هزار درم دیگرش دهید شخصی بیزید گفت
که چرا جهت خود خانه نسازی گفت مرا با خانه چکار است چه برای من خانه آماده داشته اند اگر امیرم دار الاماره
و اگر معزولم بندیخانه پس از آنکه سلیمان بن عبدالملک خلیفه گشت یزید را عراقین و خراسان سپرد و یزید در خود
هشت جرجان و طبرستان و دهستان را فتح نمود و مال بسیار بدست آورد و آورده اند که چون بر ایشان
دست یافت از خون دشمنان جوی روان کرد و آسیا بر آن نهاد و گندم آس گردانید و از آن نان پخت چون عمر بن عبد
العزیز خلیفه گشت یزید را از عراق معزول کرده مقید ساخت و تا زمان خلافت او محبوس بود و بنا بر آنکه یزید در ایام
حکومت عراق اولاد حجاج را اهانت از اندازه بسیار رسانیده بود و یزید بن الولید از شنیدن آن از رفتن عهد

عهد کرده بود که اگر بمرتبه خلافت رسیدم یزید بن مهلب را پاره پاره سازم چه او با حجاج و عمال یزید بن عبد الملک بود و مادر
ولید بن یزید بن عبد الملک دختر برادر حجاج بود و هر آینه در روز خلافت یزید بن الولید یزید بن مهلب از محبس گریخته
و جمع کثیر از آل مهلب بوی همراه گشته و بصره را متصرف شدند و یزید برادر خود مسلمه را بجنگ وی فرستاده
در منزل عقر نزدیک بکربلا زمین مصاف وی داده جنگ کرد و سه روز قایم بود و در روز سیم یزید بن مهلب بجنگ با
بقتل رسید و آل مهلب مفضل برادر یزید را امیری برداشته بجانب کرمان در حرکت آمدند و در نواحی سیرجان
بین الجانبین مصاف روی داده مفضل کشته گشت و در زمان دولت بنو امیه از آل مهلب دیگری بایالت نرسید
تا زمان دولت منصور دوانقی یزید بن حاتم بن مهلب سرکرده پنجاه هزار سوار شده بافریقیه رفت انجا را بتصرف
آورده و قیروان را معسکر ساخت و در آن ولایت روزگار بخیر گذرانید تا فوت شد و آورده اند که مستمری تمام قصیده
جهت وی گفته بافریقیه رفت و روزی که قصیده را بگذرانید یزید با اهل مجلس گفت که هر که مرا دوست دارد
دو درم بدین شاعر دهد پنجاه هزار نفر او را بود ده صد هزار درم حاضر ساخت و یزید از مال خود پانصد هزار درم
اضافه کرده بوی داد و ایضا شاعری جهت وی شعری گفت یزید خازن را طلبیده پرسید که در خزانه چه مبلغ
هست گفت از نقره و طلا بیست هزار دینار باشد گفت آن را بشاعر ده و عذر را بخواه ابو بکر محمد ابن سیرین امام
معبرین و مقتدای متبحرین بوده و میشنود که پنج تن از اصحاب بدیده و روایت از پیش سایر صحابه را دریافته بوده و پدرش برده
و در باب تعبیر خواب حکایات غریبه از وی نقل نموده اند چنانچه شخصی نزد وی آمده گفت در واقعه دیدم که روغن
در میان زیتون میریزم گفت ترا جاریه هست تحقیق نمای که آن مادر تو نباشد چون تفحص نمود چنان بود که او گفته بوده
ایضا مردی بیامد و گفت در واقعه مشاهده میکنم که از سراحی که دو سوراخ دارد آب میخورم و یک سوراخ آن
شیرین دارد و دیگری آب تلخ ابن سیرین گفت از خدای بترس که بر خواهر خود میروی در واقعه همچنان بوده است
نقل است که زنی پیش وی آمده گفت در خواب دیدم که سنور یعنی گربه سر خود در شکم شوهر من در آورده و چیزی
بیرون آورده و بخورد ابن سیرین جواب داد که امشب دکان شوهر تو دزدی در آید و سیصد و شانزده درم بدزدد
پس همان شب بدکان شوهر وی آمده آن مبلغ ببرد و دیگر گفتند که این تعبیر از کجا معلوم کردی گفت سنور
در تعبیر دزد باشد عدد سیصد و شانزده را از حساب جمل استخراج کردم که حروف سنور سیصد و شانزده است
مردی نزد وی آمد و گفت چهل خرما در خواب دیدم که یافته ام گفت فردا ترا در این جا چهل چوب بزنند همچنان شد سال
دیگر همان شخص آمد و گفت امشب در واقعه دیدم که بر در سرای سلطان چهل خرما یافتم گفت چهل هزار درم بیابی گفت پار
سال تعبیر این خواب نوع دیگر بود جواب داد که پار سال خرما بر درخت نبود و دلیل آن چوب بود و امسال خرما بر درخت
است تعبیر چنین باشد نقل است که شخصی بیامد و گفت در خواب دیدم که زمین با من سخن میکند گفت اجل تو نزدیک رسید

بعد از

بعد از انکه نقره و زر دنیا برفت آورده اند که چون نزد وی آمده گفت در خواب شخصی مرا گفت اگر شفا میخواهی
لا و لا بخور ابن سیرین گفت که آن زیتون است که خدای تعالی در قرآن میفرماید که لا شرقیه و لا غربیه نقل است
که کنیزکی نزد وی آمده گفت در خواب دیدم که کبوتری سپید بر کنگره مسجد مدینه نشسته است ناگاه بازی پیدا شده
آن کبوتر را ربود ابن سیرین گفت که حجاج دختر عبد الله بن جعفر طیار را تزوج کند گفتند بچه دلیل این تعبیر کردی
گفت کبوتر زنست و سفیدی حسن اوست و کنگره بزرگی اوست و مرد در مدینه هیچ زنی خوبتر و بزرگتر از دختر
عبد الله نیافتم و در باز تاویل کردم سلطان ظالم را یافتم و از سلاطین هیچکس ظالمتر از حجاج نیافتم نقل است که صوفی
نزد ابن سیرین آمد و گفت خواب دیدم که ماه به ثریا آمده منادی از پس من ندا کرد که برو نزد ابن سیرین و
واقعه خود بیان کن چون ابن سیرین این سخن بشنید رنگش متغیر شده بر خود بلرزید خواهرش گفت که چه شد
ترا جواب داد که از خواب این مرد گمان میبرم که تا هفت روز دیگر خواهم مرد چنانچه بر زبانش گذشته بود و هفت روز
انجامید یحیی بن یعمر العدوانی النحوی در سلک قرای بصره انتظام داشته و صحبت عبد الله عباس و عبد الله عمر
و بعضی دیگر از صحابه کبار رسیده و چندگاه بمقتضای ابده مرو اشتغال داشته و در کتاب مناظرة الانسان
آورده که وی شیعی مذهب بوده و همواره فضیلت اهل بیت میگفت و از عاصم قاری روایت میکنند
که حجاج بن یوسف را خبر رسانیدند که در خراسان مردیست یحیی نام که حسن و حسین علیهما السلام را از ذریه پیغمبر صلی الله علیه
و آله میگوید حجاج بقتیبه بن مسلم نوشت تا یحیی را بفرستد وی بنوعی که مقرر بود عمل نمود و چون چشم آن ناپاک بر یحیی
افتاد گفت تو حسن و حسین علیهما السلام را از ذریه پیغمبر صلی الله علیه و آله میشماری و حال آنکه ذریه از جانب پدر باشد
نه از جانب دختر یحیی گفت اگر مرا بجان امان دهی وجه بگویم حجاج گفت امانست بگوی یحیی گفت حق تعالی جل شانه
در کتاب کریم میفرماید که و وهبنا له اسحق و یعقوب کلا هدینا و نوحا هدینا من قبل و من ذریته داود و سلیمان و
ایوب و یوسف و موسی و هارون و کذلک نجزی المحسنین و زکریا و یحیی و عیسی الآیه چون حضرت عیسی که پدر نداشت ذریه
ابراهیم علیه السلام بود و حسن و حسین ذریه حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم باشند حجاج سکوت اختیار کرده بعد
ساعتی گفت من این آیه را بسیار خوانده ام اما این معنی هرگز بدل من نگذشته بود و پس از آن از وی پرسید که مولد
تو کجاست گفت بصره و از منشاء او استفسار نمود گفت خراسان بعد از آن بقتیبه نوشت که چون این نوشته
بتو رسد یحیی را از آن ولایت اخراج کن و بعد گفت که اگر ترا بعد از سه روز در آنجا یابم بقتل رسانم ابو عبد الله مالک ابن
انس علم از سبعه قرات از عاصم و نافع و حدیث از زهری کسب کرده و هرگاه حدیث نقل کردی وضو ساختی و
جامه پاک در بر کردی و از روی متانت و وقار بر کرسی نشسته حدیث افاده فرمودی و هرگز ایستاده و یا در راه
حدیث بیان نکردی و از کمال ضعف شیخوخیت در وی اثر کرده بود همواره در مدینه پیاده تردد کردی و گفتی که در شهری که

که جسد مطهر آنحضرت صلی الله علیه و آله مدفون باشد من چون سوار شوم و مالک در اثر قدم سفید پوست بزرگ
اصلع بوده و لباسهای فاخر می پوشیده و تراشیدن شارب مکروه میشمرده و بعضی بر استاد شافعی مقدم
او میداشته اند که جعفر بن سلیمان بن علی برادرزاده منصور دوانقی رسانیدند که مالک بیعت شما را مکروه میشمارد جعفر او را
طلب داشته فرمود تا هفتاد تازیانه بر بدن برهنه اش زدند چندان اهانت بوی رسانیدند که شانه اش از جای بر
آمد و مالک سه سال در شکم مادر بوده و در نود و پنج متولد شده و در هشتاد و سالگی فوت شد **خلیل ابن احمد** امام علم
نحو و واضع عروض بوده و او عروض را پنج دایره و پانزده بحر اختراع کرده و اخفش یک بحر بران زیاده کرده و آن بحر متدارک
است گویند خلیل در کعبه از خدای تعالی دعا خواست تا او را علمی روزی کند که پیش از وی کسی را نبوده باشد او را
علم عروض روزی گشت و او این علم را از آنکه روزی [illegible] برفت و پیش دکان صفاران میرفت
و ضرب مطرقه ایشان بر طشت میشنید از آنجا اختراع کرده و او مرد صالح عابد عاقل و قانع بوده و خلیل اول کسی است
که حروف تهجی را در یک بیت جمع کرده و او بغایت صاحب ذکا و کیاست بوده و قوت دراکه اش عظیم قوی
افتاده او بوده اند که مردی بود که دوای چشم ساختی و در آن فن مهارت تمام داشتی چون او بمرد کسی معلوم نکرد
که آن دوا چه بود خلیل پرسید که شاید در کتابی نوشته باشد گفتند تفحص کردیم و هیچ جا نوشته نیست گفت
ظرفهایی که در آن ادویه می نهاده پیش من آورید بعد از آوردن ظروف خلیل آن ظرفها را بوئیده بقوت شامه آن ادویه را
بیرون آورده و پانزده بگفت آن ادویه یکجا جمع کرده دارو بساخت و بعد از مدتی نسخه آن دارو بخط حکیم افتاد
و در آن شانزده چیز نوشته بود و یک چیز بود که فکر وی نرسیده بود آخر در سنه سبعین و مایه بهار حیاتش بخزان
مبدل گشت **ابوفید مورج بن عمر سدوسی** در سلک دانشمندان زمان انتظام داشته از اخفش منقول است که
از تلامذه خلیل نضر بن شمیل و سیبویه و مورج ثقه بوده اما مورج در بعضی چیزها بر ایشان خبر میکرده و از مصنفات
مورج یکی کتاب الانوار است دیگری کتاب غریب القرآن و کتاب جواهر قبایل و کتاب المعانی در یک جلد و فوتش
در یکصد و نود و پنج هجری بوده **ایاس بن معاویه** باصناف فضایل نفسانی و انواع کمالات انسانی موصوف بوده
و قضای بصره مرو را بود و تعلق میداشته روزی با بعضی از نزدیکان خود گفت که دوش بخواب دیدم که من با پدرم
هر یک بر اسبی سوار ایم و با هم برابر ایم و هیچ یک از او دیگری را مسابقت نیست تعبیر این رویا آنست که عمر من با حیات
پدرم برابر خواهد بود و در همان شب که عمر او با عمر پدرش برابر شد [illegible] آورده عبادت مینمود و در گذشت
و این واقعه در صد و بیست و یک هجری بوده **ابو محمد یحیی بن مبارک المعروف الیزیدی** در قرات و حدیث و نحو و لغت
از تلامذه ابی عمرو بن علا قاری بوده و از آنجا که یزید بن منصور خال مهدی عباسی را درس میگفته بیزیدی مشهور گشته
و پس از آن مامون الرشید بر طلب داشته مامون را بوی سپرد تا علم آموزد و او در آنوقت با کسایی در یک

مجلس می نشست چه کسایی پیش امین بن رشید بود و ابو محمد مذهب قرا را داشته و کتاب بسیار تصنیف
کرده مثل کتاب النوادر و کتاب المقصور و الممدود و کتاب النقط و الشکل وقتی نزد خلیل بن احمد رفت دید که بر بساط
تکیه زده چون ابو محمد را بدید برابر خود جای داد ابو محمد از آن بیم برآمد و گفت جای مولانا از آمدن من تنگ شد خلیل
گفت هر جا دو دوست بنشینند جا تنگ نشود و اگر دو دشمن را تمام جهان تنگ است و فوتش در سنه دویست و دو
روی نموده **ابو علی محمد بن یحیی النحوی المعروف بقطرب** در علم ادب از تلامذه سیبویه بوده و بتدریج از ائمه علم گشته تصانیف
نیک از وی شهرت یافت مثل کتاب معانی القرآن و کتاب الغوامض و کتاب الاشتقاق و کتاب الاصوات و کتاب
الصفات و کتاب الاضداد و کتاب العلل و کتاب خلق الانسان و کتاب خلق الفرس و غیر ذلک و فوتش در دویست
و شش بوده **ابو الحسن نضر بن شمیل المازنی** در حدیث و فقه و نحو سرآمد علمای زمان بوده و در تاریخ یافعی مسطور است
که نضر بن شمیل بجهت تنگی معاش مضطرب شده روی توجه بخراسان نهاده در آن وقت سه هزار کس از علمای آنجا بمشایعت
او رفته بودند چون نضر منزل نمود آمده روی بجماعت آورده گفت ای اهل بصره والله که مفارقت شما بر من دشوار است
که اگر هر روزی یک کیلچه باقلا در بصره یافتمی طریق مهاجرت اختیار نمیکردم و هیچکس از ایشان
قدرت آن نبود که متعهد آن قوت تکفل شده او را بازگردانند و نضر بخراسان رفته در مرو مقیم گشت و اموال
موفور جمع آمده و فوتش در سنه دویست و سه اتفاق افتاده در سالی که امام واجب الاحترام سلطان ابو الحسن علی ابن
موسی الرضا علیه السلام بریاض رضوان انتقال فرموده اند **ابو بکر محمد بن حسن درید** نسبش بواسطه یعرب بن قحطان می پیوندد
و در علم لغت و ادب اشعر امام عصر بوده و بعضی بر او در شعر و لغت دوم خلیل بن احمد گفته اند نخست در بصره
از ابی حاتم سجستانی کسب کمال نمود و بعد از آن سیاحت اختیار نهاده قریب دوازده سال در نواحی عراق و خراسان
و مصر و شام اخذ علوم نمود و بعد از آن بفارس رفته ملازمت پسران میکال را لازم گرفته بتدریج کارش بالا گرفت
و وزارت پس بوی قرار گرفت و در آن اوان قصیده مقصوره را بنام عبدالله بن میکال انشا نمود
هر چند بعد از وی بسیاری از فضلا بر آن شروح نوشته اند و بعضی بنام وی کتاب الجمهره در تالیف نموده
در هنگام شیخوخت استعفا از ملازمت نموده در بغداد روزگار میگذرانید تا در سیصد و یک فوت شد
و هم در آن روز ابو هاشم عبدالسلام معتزلی سر در نقاب تراب کشید و مردم میگفتند که امروز علم لغت و کلام
بمرد **ابو عبیده نحوی** بسیار [illegible] بوده و هیچکس نبود که از زبان وی [illegible]
نوشته **بیت** هر که [illegible] بیتش روزی قصد ملازمت موسی بن عبد
الرحمن هلالی نمود و چون موسی بر احوال او نیک اطلاع داشت بغلامان و خدمتکاران اشارت نمود که با وی در کمال حرمت
دولت سلوک نمایند و رعایت احوال او بسیار کنند قضا را در وقت آش کشیدن چند قطره آب شوربا بر دامن

او بخت موی او ز آن بهم بر آمده معذرت را گفت خاطر جمع دار که در عوض دو بقا خدمت کرده خواهد شد ابوعبیده گفت
باکی نیست چه آتش شاه چندان چربی ندارد که از آن نقصانی بجای اینجانب رسد و موی سکوت اختیار کرده بلا و دفع
لب گشود و گو بیدار ابکار بنیاد ابو فصیح و شریف رسیده بود و در دو نوشتن مجلس بر خانه اش حاضر شده افضل
ابوعبیده بمرتبه بوده که قرب دویست کتاب تصنیف کرده ابوالعینا محمد بن القاسم از ظرفای زمان بود
و مطایبات نیکو داشته روزی بر وزیر عصر در آمد گفت چون دیر آمدی گفت از آنکه مرکب مرا از در برده وزیر گفت
چگونه زدند گفت همراه دزد بودم که بدانم روزی براهی مردی ایستاده بود و ابوالعینا گفت تو کیستی گفت
مردی ام از بنی آدم گفت مرحبا خدای ترا دیر بداراد که گمان من آن بود که این نسل منقطع شده باشد الحمد لله که هنوز
چیزی باقیست روزی در مجلس وزیر عصر ذکر برامکه و احسان ایشان میگذشت وزیر گفت این مقدمات واقعی
نیست بلکه شعرا و ارباب تواریخ گزاف چند در هم افتراء کرده گفت ایشان خود رفتند اگر گزاف میبود و عبارات
جهت شما که در حیات اید میگفتند و ابوالعینا خدمت وزیر نشسته با شخصی سرگوشی میگفت وزیر گفت از این ابام چه
میبارید گفت هیچ شما بگویم و او در ایام جوانی اسپ نا شده چهل سال بر کوری روزگار گذرانیده وقتی متوکل قصری
ساخته و در آنجا جشنی ترتیب داده بود و ابوالعینا را طلب داشت چون بمجلس در آمد گفت چگونه بینی حق این
عمارت جواب داد که مردم خانه در دنیا بنا کنند و تو دنیا در خانه ساخته متوکل را خوش آمد و تکلیف ملازمت
فرمود ابوالعینا گفت هر که در مجلس تو می آید می باید که خدمت تو نماید و من از دیدار محرومم و محتاجم به دیگری که
خدمت من کند چگونه خدمت تو توانم کرد ابو محمد قاسم بن علی حرامی حریری در نظم و نثر یگانه روزگار بوده از
پسرش ابوالقاسم عبدالله منقولست که باعث بر نوشتن کتاب مقامات حریری آن بود که روزی پدرم
در محله بنی حرام نشسته بود مردی در رسید در غایت فصاحت چنانچه اهل مجلس از محاوره او حیرت
دست داد و چون کنیتش ابو زید بود پدرم مقام حرامیه را که چهل و هشتم است ترتیب داده با بو زید منسوب گردانید
آن خبر بشرف الدین انوشیروان بن خالد وزیر مسترشد رسید او را خوش آمد فرمود تا پنجاه مقامات اینچنین
مرتب کند از صاحب مناظرة الانسان آورده که در سال ششصد و پنجاه مقامات را بخط مصنف دیدم که بر
پشت کتاب بخط خود نوشته بود که تصنیف این کتاب بجهت وزیر جلال الدین عبدالله بن ابی علی حسن
بن صدقه وزیر مسترشد مکتوب گشت بهر تقدیر مقامات مشتمل است بر سخنان خوب و عبارات مرغوب
از کلام عرب و لغات و امثال و منثور و اسرار و بعضی برین اعتقاد اند که مردی فصیح بوده از ولایت مغرب که این مقامات
را در بصره نوشته و بعد از فوت او بدست حریری افتاده آنرا بخود منسوب ساخته چه وقتی که آن مقامات بگذرانید
وزیر التماس نمود که یک مقام را در حضور بنویسد تا طعن طاعنان را محل نبود حریری دوات و قلم گرفته در گوشه

بنشست

بنشست و فکر بسیار کرد و هیچ نتوانست از عهده بر آمد و از این سبب خجل گشته بمعره باز آمده و آنجا مقام دیگر نوشت و بجهت
وزیر فرستاد و حریری بغایت کریه منظر و کوتاه قد و بخیل بوده و با اکثر سؤال منع فرموده است و هیچ وقت طعام لذیذ
نخورده و جامه فاخر نپوشیده و همواره موی ریش خود را نتف میکرد چون امیر بصره او را از نتف کردن ریش منع کرد
روی بیداد او را از آن حرکت منع آمد و حدی کرد که وقتی او را بنظر نمود و تهدید و وعید نمود حریری از آن منع قرار داده
برفت و روز و شب در آزار میبود تا وقتی امیر را بمجلس خوش وقت ساخت امیر وی را گفت چیزی از من بخواه
گفت تعیین از تو خواهم که از خیال ریش من بگذری و دست مرا بر آن شغل مسلط سازی امیر بخندید و گفت قبول کردم
تو دانی و ریش خود و حریری را بغیر از مقامات تصنیفات دیگرست مثل درة الغواص فی اوهام الخواص و ملحة الاعراب
شرح آن و فوتش در سنه پانصد و شانزده هجری بوده عباس بن عبد العظیم که حافظ ثانی کلام ملک علام بوده و در عصر خود
چون آفتاب نسبت بدیگر کواکب بر امثال و اقران فایق بر آمده معمر بن راشد الازدی در سلک محدثان انتظام
داشته و جامع کتاب جامع اوست ابوعمرو بن العلا از جمله قرای سبعه بوده ابوالنضر سعید بن ابی عروة العدوی
در بصره ابتداء بتدوین علوم مشغولی نموده ابوسعید القطان در مدت بیست سال هر شب یک ختم قرآن کرده و چهل
سال پیش از زوال در مسجد حاضر شده و از جمله فضلای اخیار بوده ابوالادیان هرگاه بحج رفتی از خانه خود احرام بستی
ابوالحسن العبسی قریب سی سال از خلوت خود بیرون نیامده و کسی ندیده که وی چیزی خورده باشد احمد بن وهب
سجده شونیزیه سالها جز گل نخورده گفته هر که بطلب قوت برخاست تمام نتواند برخاست ابو عبد الله سالمی از خلفای
سهل تستری بوده و در سلک مشایخ اشتهار انتظام داشته نقل است که از ابو عبد الله پرسیدند که کی بچه چیز اولیاء الله
بشناسند گفت بلطافت زبان و حسن اخلاق و تازه رویی و قلت اعتراض و پذیرفتن عذر و از مردم اشتهر کسی که بزبان
پارسی شعر گفته ابونصر محمد بن حسن است که از نیکوطبعان آن زمان بوده و شعری که از وی بنظر آمده این چند بیت است
چون دیدم آن دو عارض آن ماه بر دمید ای گفتم ستاره از بر خورشید گاه زند ای بوده بر شه ... بر بادست انگشت ای
از ناخوشی ... چون بر کف من جام قسم انجام آید ای از دیده خون دیده من جام آید ای آن می که مرا بجام کم
آید بر گردد و از دیده در جام آید ابو حفص حمزه و ابی موحده و لام ... و شهریست بچهار فرسخی بصره که از غایت نضارت
آنرا بهشت دنیا گفته اند و یکی از سلاطین عجم نهری از شط العرب جدا کرده که اطراف او بسبب آن آب تمام باغ و
بوستان و مزارع گردیده و از مرتبش کسی که بنظر آمده یکی ابوالفتح قاسم بن حسین العجلی است که از اعیان متمون
جهان و پرستش متنعم بوده و بسخاوت و شجاعت موصوف بوده داشته در علم موسیقی رایتک میدانسته کتاب البرات
والقصیده و کتاب السلاح والنزهه و کتاب سیاسات الملوک از تصنیفات اوست ابو تمام طایی از اعیان
ابواده و بسیاری از شعرا را ... کرده و انعامها ... در مناظرة الانسان آمده که کمتر مطالع بجهت وی بگفت او

هزار درهم صله یافت بیت یا طالب الکیمیا علمه * ابن عیسی الکیمیا الاعظم * لو لم یکن فی الارض الا درهم * و مدحته
الا اتاک الدرهم * دیگر بدان دیهی خرید در کنار نهر ابله پیش ابودلف آمد و گفت نظم بک ابتعت فی نهر
ابلة قریة * علیها قصر بالرخام مشید * فی جنبها اخت لها یعرضونها * و عندک مال للهبات عتید * یعنی
بمال تو دیهی خریدم و دیهی که خواهر آن قریه است عرض میکنند ابودلف گفت آن قریه را بچند میدهند
گفت بده هزار درهم پس فرمود که ده هزار درهم بدان شاعر دادند گویند ابودلف چون مرض موت
از سبب شدت بیماری حاجتمندان را نزد او رفتن میسر نبود روزی از بیخودی باز آمده از احوال ارباب حاجات پرسید
گفتند ده نفر از سادات خراسان چند روزست که آمده اند و بیرون اقامت دارند ایشان را پیش خود
طلبید و از حاجت ایشان پرسید ایشان تنگی حال خود نمودند و گفتند از خراسان بامید عطای تو آمده ایم
خازن را فرمود که فلان صندوق را بیار چون بیاورد ده بیست خریطه که در هر خریطه هزار درهم داشت با خرج راه
بدان ده کس داد و گفت این مبلغ را خرج خود سازید و خریطها را بجانب خود برید با اهل خود رسانید و باید که هر کدام
نسب خود را تا حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام و حضرت فاطمه علیها السلام بر کاغذ بنویسید و نیز احوال
خود را و پایان نسب منبع مذکور سازید که یا رسول الله از تنگی حال مضطرب گشته نزد ابودلف آمدیم و او بجای ما از
برضای تو ده هزار درهم داده و چون آن کاغذها را بدو دادند فرمود تا آن کاغذها را در کفن او نهند از پسر وی منقولست
که در واقعه دیدم که شخصی میگوید که پدرت ترا طلب میکند چون پایه او را رفتم مرا بجانبی که نهایت وحشت و هیبت داشت
برد از آن گذشته بغرفه آورد که دیوارهای آن از آتش بود و پدر خود را دیدم برهنه و سر بزانو گذاشته متفکر بعد
از آن سر برآورده از روی استفهام گفت نظم ابلغ اهلنا ولا تخف عنهم * ما لقینا فی البرزخ الخلاق * پس گفت
ای پسر فهم کردی گفتم آری بعد از آن بجانب من دید و گفت نظم فلو کنا اذا متنا ترکنا * لکان الموت راحة کل حی *
ولکنا اذا متنا بعثنا * و نسأل بعده عن کل شیء * وفات ابودلف در سنه ست و عشرین و مأتین بوده و دلف
بضم دال مهمله و فتح لام علم است در اصل و ضبط را و دیگری ابو یعقوب السوسی است که استاد ابو یعقوب نهر
جوری بوده و در ریاضات مخالفت عادات مشار الیه تربیت کرده از وی نقل است که هر که طلب قوت بر ریاضت
نام نهاد و بر ریاضت بر ضمیر منیر مستعدان از خبر و باشران پس از تحقیق مانده که چون از شهرهای عراق عرب چندی بهمت
تبیین پذیرفت الحال از شهرهای عراق عجم آنچه داخل این اقلیم است مذکور ساخته شروع در دیگر ولایت میشود اما عراق
عجم مشترکست میان اقلیم سیوم و چهارم و اکثر بلادش هوای معتدل دارد و حدود شرقیش ولایت آذربایجان و دیگر دیلمستان
و خوزستان و فارس و گیلانات پیوسته طولش از سفیدرود تا یزد صد و شصت فرسخ و عرض از گیلانات تا خوزستان
صد فرسنگ از جمله شهرهای این اقلیم که ایراد اسم و ذکر آن رفت یزد شهریست در غایت لطافت و نظافت و سر تا سر هوایش

برشته

برشته و بهشت خاک پاک دلکش نشانش نظم جا بیرون زهی خاک عطرناک * که کار آب خضر آید از آن خاک * چه جان بخش جهانی
و دلگشایی است * چه شوق انگیز خاک خوش هوایی است * چنان خاک عطرناکی که دیدست * بدان آب و هوا خاکی
که دیدست * چه فیض است اینکه در این سرزمین است * بهشت ار هست گویی همین است * و صفه سه روز حمام
و عام آن شهر و مقام را از آن شهر که گرد بصرت سر و سری پروانند و هوای بهجت فضای عطر آمیز انها است شهر تمام صبح
برهنه نه یک دل از کرم خون * زنده چو جان در تن مردم درون * و باغات دلفریب و عمارات پر زینت و فرح
و از آن خود بسیار است خصوص قصبه تفت که از جاهای نیک آن دیار است بیت گویی که بوستان
بهشت است بر زمین * رضوان باده و مشتری آکنده بوستان * و بسیاری از مردم قابل کازرگاه
هرات را با تفت سنجیده مقابل نهاده اند و هر یک را خصایصی است که دیگری را نیست اول آنکه کازرگاه نزدیک
بشهر است و سیل آب بچکان و سیل تفت از ابتدای خیابان کازرگاه است تمام باغات خوبست دیگر
آنکه طرف کازرگاه کوه است و سه طرف دیگر گشاده و ارتفاع آن موضع را نسبت بشهر اگر دیده اند بر خلاف
تفت که از آنجا تا شهر چهار فرسنگ است و در میان دو کوه رفیع واقع شده اما کثرت عمارات و لطافت باغات
بهشت آیین ترجیح بر کازرگاه دارد و دره و رودخانه در میان تفت واقع شده که اگر وقت خشکست که اکثر آن آب
بودی تفت را در روی زمین شبیه و عدیل نبودی و در دو محل بر دو طرف آن رودخانه واقع است که گویی اگر سیر دو دیگر
سراسر بگوییند تفاوت میان آب و هوای این دو محل آنست که هر دو عمارت محلاً کسیر قریب
روز از محل برد و سیر بود و تر محصول می پیوند و دیگر از نفایس آن شهر آتش اقمشه است ایضا از فواکه انار
ده انار شهرش غیرت ده شاهوار است بیت آتشی است شاخ جواهر نشان او است * حرص پیرا معمودی یاقوت
احمرش * و از این قبیل صفات بسیار دارد که بنابر اطالت از آن در گذشته شروع در مردم آنجا می نماید
خطیرالملک ابومنصور اگرچه از جمیع فضایل نفسانی و کمالات انسانی عاری و عاطل بود اما بسبب حسن طالع
و مساعدت بخت مدت چهل و پنج سال در خدمت سلاطین صاحب تمکین منصب انشا با شرف و استقلال بوی
تعلق داشت و در زمان دولت سلطان محمود بن ملکشاه بمرتبه جلیل وزارت رسید مصراع خوی طالع عروج
نهر به امیر شمس الدین و والد شمس میر رکن الدین در سلک اشراف نقبای انتظام انتظام داشته اند و در زمان
سلاطین موفق صاحب اختیار و مرتبت بار گشته آثار بسیار از ایشان در آن دیار بیادگار مانده چه مشهورست که
چهار صد و چهل و چهار عمارت از مدارس و خوانق و کاروانسرا در یک روز چهارشنبه که ساعتی سعد بوده بنا نهاده اند
مدرسه شمسیه مدرسه رکنیه مدرسه وقت ساعت چهار مناره که در اصل شهر یزد واقع است از آنجمله اند ایضاً از
بر وقتش از بهر کاروانسرایی که ساخت مثل گنبد و جو گنبد او نیست تاکنون عاجب ... قرآن چند پر است

نمرد آنکه ماند پس از وی بجای ٭ پل و مسجد و چاه و مهمانسرای ٭ وگر رفت و آثار خیرش نماند ٭ نشاید پس از مرگش الحمد خواند
سید غیاث الدین علی در امر وزارت امیر شاه ابو اسحق انجو استقلال موفور یافت با نقصان آن جمال
آفتاب اقبال امیر ابو اسحق بحیز زوال رسیده و بر دست امیر محمد مظفر در منتصف سنه پنجاه و دو شهادت یافت و شاه ابو اسحق
پادشاه باستحقاق بوده و در سلک اولاد امیر محمود شاه انتظام داشته و امیر محمود شاه در زمان سلطان ابو سعید
خان بحکومت شیراز مشغولی داشته و در زمان دولت ارپا خان بسال هفتصد و سی و شش بقتل رسیده در
آن وقت پسر بزرگترش امیر مسعود شاه در تبریز بود و بعد از این قضیه بروم رفته بشیخ حسن بزرگ پیوست و شیخ حسن
سلطان بخت دختر دمشق خواجه را که خواهر دلشاد خاتون بود بوی داده باتفاق یاغی باستی پسر امیر چوپان بجهت
شیراز ارسال فرستاد و شیرازیان رجوع بامیر مسعود شاه نموده یاغی باستی را دفع و نفی نمودند آنگاه عرق
سبعیتش بحرکت آمده وی را بقتل رسانید و امیر شیخ ابو اسحق که متوجه تسخیر شبانکاره بود خبر فوت برادر شنید
بشیراز معاودت نموده یاغی باستی را از شهر اخراج فرموده خطبه و سکه بنام خود کرد و قریب بشانزده سال
در دولت و اقبال بسر برد بیت راستی خاتم فیروزه بو اسحاقی ٭ خوش درخشید ولی دولت مستعجل بود ٭ و چون امیر
محمود شاه ابتدا در شیراز متصدی املاک خاصه سلاطین مغول بود و باینجو شهرت یافته و اینجو بزبان مغولی عبارتست
از املاک خاصه پادشاه و نسب امیر محمود شاه بدینموجب بخواجه عبد الله انصاری می پیوندد محمود شاه بن محمد بن فضل الله
بن عبد الله بن اسعد بن نصر الله بن محمد بن عبد الله انصاری و نسب خواجه عبد الله انصاری با ابو ایوب انصاری بدین
ترتیب میرسد که عبد الله بن ابو منصور بن محمد بن ابی معاذ بن علی بن محمد بن احمد بن علی بن جعفر بن منصور بن مت و
از احفاد ابو ایوب انصاریست که صاحب رحل بود و صلوات الله علیه و آله صفی الدین بصفای ذهن سلیم و ذکای طبع
مستقیم از یکتنان لوای سخندانی افراشته و در حضرت ملک خان شاه قرب تمام داشته و این ابیات که صورت
تحریر پذیرفته از واردات طبع اوست بیت چه صورتست اینکه نقشش رقم کرده‌اند ٭ وز شور آشوب خاص و عام کرده‌اند ٭
مرغ اندر دانه اند و در دل بوده ٭ یکی کرده‌اند و نقشش رقم کرده‌اند ٭ با توسن‌های تند پنداره ٭ که بر درگاه عشقش مقیم
کرده‌اند ٭ یکسان غزالان میخانه را ٭ چنین سرمست آن جام کرده‌اند ٭ نیکی بهر زر وصل تو نشان یافته‌ام ٭ نیکی شب
فراق تو امان یافته‌ام ٭ نظری کردی روزی بمن سوخته دل ٭ هرچه دارم من بیچاره از آن یافته‌ام سراج الدین شاکر
شاعری بوده که بی رنج و تعب همگنان از نکتهای دلفریب او حظ بیحساب پذیرفته و در شاعری بین الاقران تقدیم نیز
چون شعر اندکی از نظر رسیده و آینه دو بیت نوشته گردید بیت بر و نکارستم من بنگاری که مراست ٭
بر و نکارند اندکی نیاید راست ٭ چه عیبها هنر بوده ام خصوص بشعر ٭ گران هنر همه اکنون نتیجه و تاریخ وفات
سید جلال عضد از وزیر زادگان آل مظفر بوده و اظهار استغنا از ملازمت نموده طایر همت خود را در هوای تحصیل

کمال طیران داده لوای عافیت می افراشت و همواره بر وساده پیشکاری نکتی بوده با شعرا و اهل علم صحبت میداشت
شورش اگرچه دولت استعداد اول نیست بنابر رسم و قاعده مثنی چند نوشته آمد نظم عهد شکن
بر باد ده خاکی چند ٭ آتشی بر زده افکار شکاری چند ٭ همچو غنچه همه دلتنگ شده چون با صبا ٭ شاد و مانی سکندری
بر سر خاشاکی چند ٭ تیری کران در غمزه بر فن برون جهد ٭ تنها نه ازدلم که ز جسم برون جهد ٭ هر ساعتی بموج اگر
گون بدادو فتم ٭ از سیل دیده ام که ز دامن برون جهد ٭ هر صبح و شام کوه بندد بر آسمان ٭ این دود آه کز
کز روزنم برون جهد ٭ جان پر پرد نسیم که از زلف دوز ٭ چون باد صبح هم که گلشن برون جهد
بستی دل چو سنگ اسام ٭ کز دل من فرا او از جنگ ٭ سر تا بمن بیک تا بلی نمی آید ٭ کز تر خاک بالین
اگر سر بیرون کند ام بزو دست ٭ من آنکه امان که اند چنگ ادام ٭ مولانا شرف الدین علی در عصر خود اشرف فضلای
ایران و الطف علمای دوران بوده بیت روشن بیان و تیز زبان و بلند قدر ٭ مجلس فروز و انجمن آرای
سر فرازانه ٭ و او همیشه بنظم لطایف و رقم مؤلفات بدایع آثار بر صفحه روزگار تحریر مینمود و از آنجمله یکی کتاب بلاغت
ایاب ظفرنامه است که در فن تاریخ بلطافت آن در فارسی نسخه مکتوب نگشته و آن کتاب بوسیله اهتمام
میرزا ابراهیم سلطان ابن میرزا شاهرخ در شهور سنه ثمان و عشرین و ثمانمائه باتمام رسید چنانچه کلام مع
منصف شیراز بجناب جل او ان سال خبر میدهد و حلل مطرزه و منتخب آن در فن معما و لغز و شرح قصیده برده
و کنز المراد در فن وفق اعداد از جمله نتایج بلاغت نظام اوست و دیوان اشعار آبدار از قسم مثنوی و غزل و رباعی
بنابر اختصار باین چند بیت اکتفا نموده شد شعر صوفی مباش منکر رندان می پرست ٭ کاندر پیاله پرتوی از روی
دوست ست ٭ شیخ است و صد هزار تعلق ز نیک و بد ٭ پیوسته دزد خیره که این پیش و آن گشت ٭ و این
طرفه تر که مردم کوته نظر گشند ٭ از خطاب شق این باد فراپرست قاضی کمال الدین میر حسین در سلک اکابر افاضل
علمای عراق بل اعاظم دانشمندان آفاق انتظام داشته از جمله مؤلفاتش یکی شرح دیوان منسوب به امیر
مؤمنان علیه السلام و ایضا بر کافیه و هدایه و حکمة و طوالع و شمسیه حواشی دقیقه در عقد انشا کشیده و گاهی
نیاز بشیمه شعری آلوده چنانچه این دو بیت را از روی مطایبه گفته بیت اگر سلطان بتز و من فرستد ٭
کر بنوبت زبرای من اساسی ٭ سر قاضی میبد را بشکستم ٭ کر باشد طبل بازی باقطاسی ٭ و در شرح دیوان
امیر مؤمنان علیه صلوات الرحمن از شیخ محی الدین آورده که افراد جمعی اند که قطب را بر ایشان تصرف نتواند کرد
و عدد ایشان طاق باشد و قطب که او را غوث هم گویند یک شخص بود که محل نظر حق تعالی است و امامان دو
شخص اند بر یمین غوث یکی را نظر بر عالم ملکوتست او را عبد الرب گویند و یکی بر یسار غوث نظر او بر عالم ملک
او را عبد الملک گویند و او از عبد الرب افضل است و اوتاد چهار نفرند بچهار رکن عالم و ابدال هفت شخص اند

و مقرر است که ایشان هر روز از روزهای ماه در یک جهتی اند چون کسی را حاجتی بود روی بجانبی کند که ایشان
در آنجانب باشند و گوید السلام علیکم یا رجال الغیب یا ارواح المقدسه اغیثونی بغوثة وانظرونی بنظرة و ایدونی
بقوة و نجبا هشت نفرند که مشغولند بحمل اثقال خلایق و نقبا دوازده نفرند که مطلع اند بر اسرار نفوس و ابدال نیز
دوازده اند و بعضی چهل تن گفته اند اما شیخ کمال عبدالرزاق گوید که نجبا چهل نفرند و نقبا سیصد نفرند اما علامتی قوی که
اند که بگذارند که مردم ایشان را بشناسند پس لا ایت بشناسند بیت برادر بیکده رندان قلندر باشند
که ستانند و دهند افسر شاهنشاهی خشت زیر سر و بر تارک هفت اختر پای دست قدرت نگر و منصب
صاحب جاهی اگرت سلطنت فقر ببخشند ای دل کمترین ملک تو از ماه بود تا ماهی با گدایان در میکده
ای سالک راه بادب باش گر از سر خدا آگاهی امیر نظام الدین عبدالباقی در سلک اعقاب و الا منقبت
حضرت شاه سید نعمت الله ولی انتظام داشته بدینموجب که نوشته میشود امیر نظام الدین عبدالباقی
ابن شاه محب الدین بن امیر غیاث الدین بن سید السادات العظام شاه نعمت الله و چون مولد و منشای
شاه نعمت الله جهت تحقیق پیوسته هر آینه مجملی از احوال وی که در یزد متولد شده و در تعقب مغفرت مذکور میباید امیر
نظام الدین عبدالباقی ابتدا بمنصب صدارت حضرت شاه اسمعیل ماضی ممنون گشته بین الاقران ممتاز گردید
بنا بر وفور اعتقادی که امیر نجم ثانی را بدان سلسله علیه بود در حین عزیمت ماوراء النهر آنجناب را بنیابت خود
تعیین نمود و پس از فوت وی امیر مزبور در امر وکالت مستقل گشته روز بروز کوکب جاه و جلالش صفت ارتفاع
می پذیرفت در واقعه چالدران شربت شهادت چشید بیت تو منشد اقتدا چندان بود که در خانه کالبد جان بود
سید نعیم الدین نعمت الله ثانی بن امیر نظام الدین عبدالباقی مرجع اشراف طبقات انسانی بود و ذات خجسته
البرکات ملکی صفاتش بصنوف فضایل موصوف بوده کار در فرزندان ارشد شجاعی سنی جد بزرگوارش معروف خسرو
ایران شاه طهماسب الصفوی آنجناب را با قران عنان داده همشیره محترمه خود خانش بیگم را بعقد ازدواج وی
در آورده و وی در رفعت جاه و جلال و عزت و اقبال بمرتبه کار رسیده که رایت نادر بعهد ان ندای ارجعی را اجابت نمود
صاحب تاریخ الفی آورده که متروکات وی زیاده بر چهل لک روپیه هندوستان بوده که در میان اولاد امجادش
امیر غیاث محمد میرمیران و همشیره اش پری بیکه خانم قسمت شد بیت زنگی که در دام بیکو مانده تو آن گفت الا
که و آنها امیر غیاث الدین محمد میرمیران ابن سید نعیم الدین نعمت الله ثانی است وی هم ستاده صاحب سعادت بوده
امروز بر وساده جاه و جلال و شوکت و اقبال تکیه زده و جای آبا و اجداد را بشاه عمل زیبنگی پوشش داده و در تکمیل
سعادت در غایت تکلفات از قسم نوشش و پوشش و احداث باغات و ساختن عمارات و دیگر مقدمات عدیم
المثل و منقطع النظیر است چه شرح رفعت شان وی ارفع از آن است که بزبان بیان باظهار آن توان پرداخت

مافشا

پادشاه مدحت و برابر آلاء و اوصاف او تواند در آمد بیت ور ثنایش هر آنچه اندیشم زیر ترتیش گویم که
مرتبه شیم شاه غیاث الدین عبدالعلی از اولاد امجاد امیر طاهر الدین شهید است که در بم کرمان میبوده و
شاه عبدالعلی بواسطه سلامت نفس نوعی خواص و عوام آن شهر را شیفته نموده که بجهة خاصیت محبتش بوده
و حلقه ارادتش در گوش میداشتند بیت گر تو خواهی که پیش تو باشند سروران جهان سرافکنده مردی
کن که مردمی کردن مرد آزاد را کند بنده وگاهی بنا بر امتحان طبع بشعر گفتن متوجه میشد و این نوع اشعار
میگفته اند بیت بیک جرعه ام از مردم عالم چه کنم از نیکی بد آید از نیکان بد و تاریخ فوت وی شاه
جنت آرامگاه شاه طهماسب انار الله برهانه را دوازده امام یافته چه لفظ امام هشتاد و دوست دوازده
هشتاد و دو که نهصد و هشتاد و چهار است از مطلب خبر میدهد مولانا شرف الدین علی افضلی در سلک فضلای
زمان انتظام داشته در غایت عزت احترام بروزگار میگذرانیده اشعار وی اکثر قصاید است که در زمان
نواب شاه طهماسب الصفوی است و آنچه نوشته میشود از آنجمله است نظم زهی بزین خط و برچاهش منهاده ماه شد نوشت
فلک قضا شرح تو هم بحول الله بقدر طول امان که بزمین پذیرد عرض تراهمو سنگم است از برای عرض سپاه
ظفر برون نمود از شمار لشکر تو بدان صفت که نشد از پشت و رخ ز بنجاه حسود جاه ترا بالکمال بستی
طبع گفته است بجاه هیچ بخت سیاه که آفتاب اگر کند بحجت الارض نماید ش بنظر هیچکاه کوکب
از نچاه ز بسکه خاک نشینان آستان ترا بلند ساخته ایزد اساس مسند گاه وقتی خسرو ایران شاه طهماسب
بهادرخان بوی تحفی میگفته و او را گرانی گوشی بود آن واقف نشده بعد از آنکه اطلاع یافت به بدیهه این دو بیت را
گفته شعر اگر گرانی صنف ستم گوشم قول شه را که بود رنگین جای آن بود که گرانی گوشش پای تا سر فرو
رود بزمین نخواهم کنم دعوی چون بود از سر گوشش که گر که بوی او گیرد گل و غیری کند بگوشش بیاد فتاد او آم
خور را که نبود من بچکس بر عناری مولانا عبدالله پیوسته بعلم گویم کار رهی بیش آن لیف تصنیف بر لوح روزگاری
نگاشته و در میدان صرف و نحو لوای سبقت بر امثال و اقران می افراشت و از جمله تالیفاتش دو حاشیه است
یکی بر مختصر معانی و دیگری بر حاشیه خطایی و مهارتش در فنون علم فقه بغایتی بود و که میگفت که اگر متوجه بدان علم گردم
بتوفیق الله تعالی برهان دلایل عقلی بر مسایل فقهی گفته چنان این علم فقه را معقول سازم که مجال چون و چرا نماند مولانا محمد شریف
از اقارب مولانا شرف الدین علی مخدوم است و سالها صاحب تحقیق بر کار جناب حقایق و معارف آگاه
شاه نور الدین نعمت الله ثانی بود و لوای وکالت و نیابت می افراشت و گاهی بنا بر جودت طبع همت بر گفتن
نظم نیز میگماشت این دو رباعی بین الجمهور از وی مشهور است رباعی خواهم که بکام خویش ای مهر گسل
در ناف دلا و بزنم تو آویزم دل چمن سر زلف سر گذشت گذارم تا هیچ دلی را نگیر دل منزل منه تا در رحم

در دست دبو قم باده ٭ میکجا یم و میخانیم و هستم دلشاد ٭ چون باز بوق رفت دلم دان و شاد ٭ گر زن جلبی جان
طلبد خواهم داد مولانا محمد بجودت طبع و سرعت فهم و طلاقت لسان از فحول روزگار بوده در مشهد
آمده در غایت رعیت با روزگار میگذرانید و در مشهد درگذشت رفت بعالم سرمد کشید کسوتی
از هر شعری و همت بر کسب معیشت می گماشته و شورش همه گلی بهر جانب برنگی بوده و این چند بیت از آنحضرت است
نظم شاه بانی که سرو رها در ٭ کسب تقش من بخلاف سزاوار ٭ با سری همچو طاس پیه تبات بیش ٭ گل کرد پیش کز غم
چند پیه باد ٭ جامه گلگون بجمه شگوفی ٭ همچو خاتون خویش بی غبار ٭ بنده ام چاقشور آتش رخ ٭ همچو کرم حیث بر باد
هرکه پیه پسپال قاشمش ٭ کونه رنگ و از و میباد ٭ برادر خانه اش کس نبرد ٭ هر زمان گوید این غوغا در شوقی از
نیکو طبعان انشهر نامکان بوده و از زمانی که گل شگفت و چمن جهان اش شگفتن آغاز نموده همه سالی که بامن او بوی انتظار
مدتش بر بر زده و قدم در کوی عاشقی داشته و اندیشه بر طاقات گلرخان جفا پیشه میگماشته شعر خانه عاشقی را
فنا فت ٭ ز آید عمر را و ساعت بساعت ٭ چو خواهد بوی گل خواهد که بیند ٭ چو بیند روی گل خواهد که چیند ٭ و این دو بیت هم
چنین الجهور از و مشهور است رباعی شوقی غم عشق او استانی داری ٭ گر پیر شدی غم جوانی داری ٭ شیر گرسنه
قصد جانی داری ٭ خود را برسان تو تیر جانی داری شعر شوقی غم بر در را بجا لم فسی ٭ با هر که نه او است شرح این
غم فسی ٭ مرغ غم او بحیله شد با دام ٭ زنهار که مرغ رام را رم ندهی مولانا مومن حسین از مستعدان زمان
خود است و شیوه اش دوری اهل روزگار و موافقت اهل روزگار است چندی که با عام بیگانه است با خاص
آشنا است سالها است در یزد در دستگاه بتکلفی ته زده روزگاری میگذراند و فراغتی میباد و عافیتی بی داد و داد شعر
هرکه از عقل بکسب لاله و بوی ٭ بسته او است همچو دستنبو ٭ و الحق صورت برادری پذیر دار و امداد طبع سلیم
او است رباعیات ٭ توان بخدا رسید از علم و کتاب ٭ حجت نبرد راه باقلیم صواب ٭ دوادی معرفت باین
حکیم ٭ چون جاده ما است ره گاه و دوات شعر دل چیست میان سینه سوزی و تقی ٭ جان چیست خدنگ آن نود
هنی ٭ انقضیبی هلاک البسته مستی ٭ مرگ از طرفی و زندگی از طرفی انشا شبها که ز ذوق بر دلم داغ نه است ٭ کی ام
کر بقبله روی امید به است ٭ سجاده ز خود بحرمت سازم ٭ تسبیح ز فضلها که در دل گره است ٭ واله درجت و اقوام
نادیر است ٭ جانم ز بت ظلم بتجالها پر است ٭ اندیده خونبار که خونش پر ساده ٭ دامان دو گنجم ز لعل لالاپر است مولانا
وحشی بلطف طبع و نظم مناظم خوشگو بیت داد آتی بدار شنویش زینت قلاده فصاحت فریده شاهوار نثرش
نامیرانه دی بلاغت ٭ نو معنی بر سواد شعر اوست ٭ چون سحر ز زلف عنبر تاب شب ٭ و مولانا پیسیح وقت بر تر
سوزی و پیر فر مرسوی بنوده بلکه پیوسته اشتا عشق بر مرادش غالب بود نظم باده چو خضر بر ام تشنه که
کرد ٭ رانجیاب عش لب خشک خویش ترا ٭ از دست روزگار که کوب میخورد ٭ چو عشق هر که بر آمرام خود

بر ٭ مولانا معین جوینی در نگارستان آورده که عاشی بودن از لباس عشق عاطل بیستن از پیر آیت
نشان بنهای چیست بیت آتش نو کنکبا عشق آشنده ٭ شعله خرمن بیا عشق است ٭ عشق جام و شراب
تو بش ٭ عاشق محنت و عذاب تو بس ٭ و این باب که بلا فاصله از قصیده و غزل نوشته میشود
مراد است نظم ای فلک چند رسید ادو بیم آزار ٭ من خود آزرده دلم اول غم خویشم گذار ٭ از جفا کر
عزفت بریختن خون بنست ٭ با کشیدم جهان تیغ بکش دست مدار ٭ گشت برعکس بر آن نقش مرادی
که زدم ٭ جرم ما نه چه باشد چو بد افتاد قمار ٭ گر فلک مرهم کافور کند کافی نیست ٭ بلکه این سینه الماس بحکم
است نگار ٭ سنگباران شدم از دست غم هر دو هنوز ٭ بخت برگشته ام از خواب گران بیدار ٭ چند گم
زغم و فصل ایام سبو ٭ چند گیرم بر کوچه اند و قرار ٭ میروم و از زمان بر در دارای زمان ٭ اگر مقصد او
دو مسلکت است مدار ٭ مقصد عشاق ره دور و دراز است ٭ بکمنزل از آن با دیه این عشق بجاست ٭ در
عشق اگر باده چند کنی طی ٭ دانی که درین ره چه نشیب چه فراز است ٭ وحشی تو برون مانده از شیب کم خوش
دنده و مقصود بر دوی همه باز است شعر الحمد لله که غمی ز ره میسیی ٭ گر بگلی حسینی شوم از عرض بسیسی ٭ گر روح غذا
کیرد ازین باده که ما راست ٭ صد سال توان زیست چو گل نسیمی شعر خود رنجم و خود صلح کنم عادتم این است
کیرد ز تحمل کنم عادتم این است ٭ بر خنجر الماس نخ دم زنو بهلو ٭ آسوده دلا کسیکه راحتم این است شعر ما اجتنبی
قاعده کار عالمیم ٭ بیهوده گرد کوچه و بازار عالمیم ٭ ما مردمان خانه بدوشیم و خوش نشین ٭ نه زنان کرده خانه
کیمیای عالمیم ٭ خاک گردی چو نقطه سهوم اندورق ٭ ما خال عیب صفحه رخسار عالمیم شعر باده گو تا خود این عوی
بجا ببرد ٭ بیهوده آید و تنگ خودی از ما ببرد ٭ شاخ خشکیم تا سردی عالم چه کند ٭ سیل عشق ما برگ بری نیست که
سرما ببرد شعر الوداع ای سرکه ما را میبرد سودای عشق ٭ بر سر راهی که هر کس رفت انجا سر نمید ٭ سوخت کم الجنای
جوان عالم سوز او ٭ گر زند انگور شیر سخت خاکستر دمید خواجه غیاث الدین نقشبند پیشوای هنرمندان و مقدم
شعر و اقران است و کاه کاه لطف طبع وی را باعث می آید که شعر میگفته باشد و اکثر منظومات شش غزل و مطایبات
حیا بخصوصت تحریری پذیرد نظم ای قلتبان ز سیم طامعت سیح سر ٭ انگشت گیر را چو نهادی بکاف
کش ٭ خواری و منقلی و بوبنی و قیل و قال ٭ کمپیر نهاده دست اقتصاد در شکاف کس شعر بنجل اهل خراسان طامع ما سخن
نساء و سخر باش است ٭ در سر خوان کپان صدر نشین ٭ در بن کاسه علی فراشش است ٭ هرکجا دسته فاتحه
جنبید ٭ زین طلب همچو کس اشش است مولانا شمس شمس فلک هنر و عطارد آسمان کمال بوده و طرق
مصاحبت و رموز مجالست را نیک میدانسته این دو رباعی که نوشته میشود از نتیجت او است رباعی
دل گفت بیا که رفته جز جان نرسد ٭ جان رفت دلی بیا از آسمان نرسد ٭ اکنون تن خسته بر جناح سفر است تم

که بجان رسید بجانان نرسید ٭ ای دل پی یار ناتوانی بس نیست ٭ ای چشم نگار خونفشانی بس نیست ٭ عمریست
که یار رفت جان با او رفت ٭ ای تن زار زندگانی بس نیست **مولانا آگهی** بغایت نیک‌شیوه و خوش
محاوره بوده و این قطعه بین الجمهور از وی مشهور است **قطعه** در جهان دو چیز دشوار است نزد آگهی ٭ که تصور کردن
آن میشود پس عجب چون ٭ زهد فاسق نه عاشق بیدل ٭ همچو سنگ هزار من بر دل ٭ عشق معشوق بدشکل و نظر بازی کودک ٭
لحن جمع بی اصولان بحث علم البیان ٭ میهمانی بتقلید گدایی بزد **میر محمد باقر** فضیلت مکنت بسیار
داشته بنابر امتحان طبع شعری میگفته از آنجمله است **رباعی** امشب که بلا برین ستمکش بنوده ٭ اندیشه همه شراب
پیغش بوده ٭ من گریه ندیده‌ام بدین بوالعجبی ٭ گردیده بجای آب آتش لبریز ٭ **مشرقی** در شاعری بساحری مشهور
بوده و در صناعت سخن چون سامری فسونگر و این دو بیت از منظومات اوست **بیت** دو پستان بر سینه‌اش
چون غم میخورد دل کس نشنیده ٭ اول از یاران دو ساقی در یاد من کس نشنیده ٭ کجاست داغ غم عشق بسان آن کس بس
کلیست انگه نیز بوده در علوم کس **الغتی** علم ریاضی را نیک میدانسته با خاطر زمان بسر میبرده و هزار روپیه صله گرفت
گرفته **بیت** گشت فاش کیم ریاضیم آتشی همراه خویش ٭ او ز بهبود گر نبود نیم از شرار آه خویش **نجدی** از مردم هموار
آمده است چون بصحبتش نرسیده حقیقتش معلوم نگشته و این ابیات از واردات طبع اوست **نظم** دمن
زبسکه آتش هجر تو گریه کارم ٭ وارم ولی که آتش از دست بگیرد ٭ طوفان بحر باده بجای غمینه ام ٭ گرمن هزار جا
بوده راه تو گناه ٭ هر جنس که آید بجا نمی برد ٭ گوچه فراق بین میشود ورد چاره ٭ شادی طلاق او و صد سال من تنها
با او مرا چو بست او را بین چکاره ٭ رفتی تو و جان بسته بگنجی بلا ماند ٭ حسرت کرهی چند شده و در دل ماند **مولانا آگهی**
با وفور خطرکی در غایت آگهی و اندیشه در نهایت آستی داشته چنانچه این ابیات مستفاد میگردد **بیت**
هر گاه زخوشت بر من نام ٭ آغاز شود و ردیف انجام ٭ از غیرت کار رستم او ٭ جم بر سر خویشتن شکند جام ٭ همچون
دل تو چو راه عاشق ٭ در خواب ندیده روی آرام **مولانا زمانی** شعری دارد در غایت روانی و شیخ محمد زکریا این
رباعی در حق وی گفته **رباعی** اشعار زمانی در مکنون باشد ٭ و صنعتش از قیاس عقل بیرون باشد ٭ قانون فصاحت
نطقش در شعر ٭ چندان که گرفت قانون باشد ٭ و این چند بیت زمانی راست **شعر** گر خاک‌پای مردم صاحب نظر
شوی ٭ در چشم روزگار چو نور بصر شوی ٭ روزی رسی بدولت آزادگی اگر ٭ گرد بندگان حلقه بگوش جهان شوی ٭
گرچه بخوبی تو طاق یک نیز رسند ٭ بیکوشش جان من که از آن خوبتر شوی ٭ الا ای در وطن با عشرت آغوش ٭
مباد از خوبیات فراموش ٭ از و یک گل دست کس نیاید ٭ که باغ بهشت است آن بر دو دوش ٭ بیا یکشب برای
ما بر از روزت ٭ چراغ زندگان زمان بنا کوش **مولانا حسن علی** در غایت همواری و بی تکلفی است بنابر وجود طبع شعری
میگوید و این از آنجمله است **شعر** قسم بجان آن سرو قبا پوشش ٭ گرفته چون تنها تنگم در آغوشش ٭ زمانه با مرادم من چنانش

کرم باشد و منی رهبر با نوشش ٭ زمانه پر صدای کوس رحلت ٭ ولی ما را ز غفلت پنبه در گوش **محمد باقر** قتیع پیوسته
متداولات کرده و شعری نیز میگوید و از آنجمله است **رباعی** چو پستی و چو پستان بهم آسانست ٭ دشوار
جدایی است آفرانست ٭ شیر و صل یا ندیدم دوست ٭ از غایت تلخی که در هجرانست ٭ بر دو افشوران
کشور شور مستور نخواهد بود که از مضافات خراسان و طبس است یکی مسینا و دیگری گیلکی و طبس مسینا
داخل اقلیم چهارم است و در تحت قلمرو اظهار بدان خواهد شد و طبس گیلکی چون داخل این اقلیم و جوار
بود واقع است واجب نمود که در ذکر آن دو گروه و بعد از آن شروع در دیگر ولایات نماید **طبس گیلکی**
شهری کوچک است حصاری در غایت حصانت و استواری دارد و چون احوال و خصوصیات آن شهر معلوم
نشده در آینه شروع در مدح مشاهیرش مینماید آنچه بنظر آمده این دو نفر است که صورت تحریر می پذیرد **شمس الدین
محمد بن عبد الکریم** عظیم ذکی و فهیم بوده و آنچه او پرداختی خواطر از ماند بسیاری بکنه کمتر آن رسیدی
طبع مستقیم درویش و تحت و معوج بانمدی و دیوانش متداول است آنچه نوشته میشود بیکی از آن کلمات مذکوری
از آن کل است **نظم** هر دل که سوی عرصه تحقیق راه یافت ٭ در سایه سرادق عزت پناه یافت ٭ چون پنج بها
روی بجوی که ظفر ٭ آن کز غرور پیاده از پروج شاه یافت ٭ زین خندق گرفته هوا فرش آن جهان ٭ گر آب چشم
خویش بهر سو گیاه یافت ٭ با آفتاب سیر فتاده است دیگر ٭ آن منفعی نهد که زهست کلاه یافت ٭ در عشق هر
کرده‌ای نداده باشد سرخ ٭ چون خط مهوشان ورق ما سیاه یافت ٭ هر عاشق که در طرب آمد بیاد دوست ٭
اندیشه مشاهده میدان گناه یافت ٭ از نور عشق تقویت در طلب که کوه ٭ پیرایه کمال ز بنا شره یافت ٭ ما دل شکسته
بیش که اوج سر برنگ ٭ یوسف پس از مجاهدت قعر چاه یافت ٭ آن قصه خوانده که مسیحا بعون فقر ٭ از آفتاب
فر و از فرج کلاه یافت ٭ زان شد بنفشه منفعل از نیم البران ٭ کز گوشمال باد شبت دو تاه یافت ٭ زین پیش هر که بیشتر
گردن بکشی گرد نفس ٭ در کعبه قبول ترا گم نگاه یافت ٭ زین ترسیاه چیطلب تو شرعیات ٭ چون روزگار کرد و دشمن و عمر
کاه یافت ٭ رو حسن گزین که سلیمان پادشاه ٭ از بندگیش افسر اقبال و جاه یافت ٭ جاه از کسی بخواه که تاج و سریرش
یاقوت پاره از جگر او خواه یافت ٭ ای ره ایبی که سالک راه تو خویش را ٭ بر تخت ره ملک فنا پادشاه یافت ٭
بر صدق عشق سینه فرزند تو جان ما ٭ بازان چشم و سامعه دل که او یافت ٭ شخص ضعیف شمس تبار حفظ تو ٭ خود را
زحادثات جهان در پناه یافت ٭ او را چو التفات بود سوی ملک کون ٭ اکنون که ذوق خدمت این باب گاه یافت ٭
در عشق کی ز شراب زمان خود و گر کسی ٭ هم داشت که گفته **حد** میگفت عقل دوستیش که صاحبقران شرع ٭ پیوسته خورد تا
گر کس بتکنید ٭ گفتم کی بهار در آنی برانود ٭ گر قفر و خویش ترتیب خیز نکنید ٭ از عقل خانه و دست کل شده از قنی کلام
خو لقمه کس بتکنید **حد** خدایگان شریعت علاء الدین خدا ٭ رسول خرم تو انباز و تیز سرکنند ٭ جهان بجا آنندی کسب

شرف بخاک ساحت قزقند تو بر کنده ز لفظ عذب تو چندان فلک حکایت کرد که تا بحشر جهان پر ز شور شکر
کنده بهر دیار که خصم تو کارزار کند ز نیزه بر سر خواب جگر کنده مراز فرق فلک در تو نزدیک است که
روزگار خوش و زندگی ز سر کنده خجسته رای منیرا ترا چه گم کرده که از گناه و کمی تیره روز در کنده رباعی ای
رایت رای تو همایون چو همای وی نامه نام تو رسیده بهر جای گیتی چو سرای تو و داده است خدای
شاهان جهان ترا غلامان سرای امیر کمال الدین حسین در ایام دولت سلطان یعقوب از طبس با ایلچیان
شتافته چندگاه در ظل تربیت آن پادشاه گذرانید چون از آن مملکت بهرات آمد ابوالغازی سلطان
حسین میرزا صدارت و رسیدن مهم داد خواهان را برای صواب نمایش تفویض فرمود و مولانا فصیح
الدین صاحب دارا در تاریخ صدارت این رباعی نظم فرمود رباعی ای آنکه زیاده شد ز نو قدر تو بیش
وز اوج صدارتی مه بدر تو پیش ای صدر قریشی لقب عالیقدر تاریخ صدارت تو شد صدر قریش
شرح منازل السائرین و مجالس العشاق در سلک مؤلفات امیر کمال الدین انتظام دارد ابرقوه سابقاً داخل
فارس بوده و الحال تعلق بعراق دارد و در نزهة القلوب آمده که اول شهر ابرقو بر کوهی ساخته بودند
و چون خراب گشت در پای آن زمین که الحال معمور است ساختند و جهان نام خوانند و بسبب کمی
عوام ابرقوه را ابرقو گویند و گویند که کیکاوس پسر خود سیاوش را در ابرقوه از آتش گذرانید و تل بزرگی که
الحال هست همان تل خاکستر سیاوش است از جاهای بزرگ مقام فرار طاوس الحرمین است و تحقیق
آورده که او غلام حبشی بوده مر خواجگان جرجان را و کنیتش ابوالخیر است چون خواجه اش از وی خوارق عادات
مشاهده فرمود او را آزاد ساخت او بقصد دیدن یکی از مشایخ روی ببغداد آورد و چون ببغداد رسید شیخ سرفراز گشت
بود و بعد از آنکه سلام کرد جواب داد که علیک السلام یا ابالخیر مشتاق بودیم و تر القی است شرف کرد و بعد از آن
شرف خواجگی شده ابوالخیر مجاورت کرد و از مجلس هیچ چیز طلب کرد و گفت از هرگاه او بر مقبره میشود
مصطفویه علیه السلام و التحیه آمدی و گفتی السلام علیک یا رسول الثقلین جواب آمدی که علیک السلام
یا طاوس الحرمین و از مردم ابرقوه کسی که زبان بشهد شعر آلوده ساخته کمتر است مولانا عبیدی بلطف طبع
صفای ذهن اتصاف داشته شاعر شیرین کلام بوده و بسبب خوش طبعی و گشاده رویی نقد و اماثل و اقران
و این ابیات که نوشته میشود از واردات اوست شعر شب نامه دل بیار نوشتیم آه که گشت ا
نشستیم نقش کردیم طوق گردن ما گردن در بلا نشستیم میخواستم که بینم تا چون کسی است کافی کمی براه
دیدم چون بر درش رسیدم دل گفت باشد عبیدی شاید که بینی او را گفتم چه بینم او را کافیست اینکه دیدیم
پستیش من که سر زده از رنگ سرش هرکه علیه و در کف پایش خاکی فارس ولایتی معمور و آبادان و مملو

از نعمتهای فراوان فارس بن ماشور بن سام بن نوح جهت بر آبادانی آنجا بر گماشته و مردم آنجا را
از اصحاب معقول کامل دانند و رای ایشان را در تدبیر امور راجح شمارند صاحب مسالک و ممالک آورده
که شرقی فارس حدود کرمانست غربی خوزستان و صفاهان و شمال بیابان بحری که از حدود کرمانست
و جنوب دریای فارس و فارس در زمان قدیم پنج کوره داشته که شگرف ترین آن اصطخر بوده و در مضافات
انواع نقش و در سنگ نوشته اند الحال نه بلوکست معظم ترین بلوکات شبانکاره است دار الملک
آن دارابجرد است دارابجرد محلی است به نهایت نزهت و خضرت و در تاریخ بناکتی مسطور است که دارابجرد
بنا کرده و بشنیدن تدبیر داراب بن بهمن است و بعضی را اعتقاد آنست که بهمن است بر بنای آن گماشته
و در یکی از جبل آن مومیایی بحصول می پیوندد که بنهایت نفاست و منفعت دارد و آن خاصه سلاطین است
و در سالی بیست مثقال زیاده حاصل نمیشود و میتوانند بود که کمتر نیز حاصل شود و مومیایی بر دو قسم است معدنی
و علمی معدنی در دارابجرد و استهبانات بهم میرسد و آن در عهد فریدون پیدا شده جهتش را چنین نوشته اند
که روزی سوزنی یکی از ساده او کبش کوهی را بتیر زده و چون شب بود در شکاف کوه متواری شده اتفاقاً
از آن شکاف آبی متقاطر بود و چون کبش از آن آب خورد شکستگی درست گردید و صباح همان شخص
آن کبش را صید کرده نزد فریدون آورد و کیفیت عرض نمود و فریدون پای مرغی را شکسته از آن آب فروریختند
در حال نیک شد بعد از آن فرمود تا آن آب را در ظرف ضبط او در نهند و علمی آنست که کودک سرخ مویی را محافظت نموده
تا سی ساله میشود آنگاه ظرف سنگینی که آدمی در آن گنجد پر عسل کرده آن شخص را در آن ظرف میگذارند و بر سرش
میبارند و بعد از مدتی آن آدمی مومیایی میشود و این قسم را انسانی گویند اطراف دارابجرد و بوغور اشجار
سایه گستر و انهار موج پرور بر بسیاری از شهرهای کشور دارد و قبر بهمن که بسیاری از نفایس
مفتوح گشته در دارابجرد است از مردمش آنچه منظور آمده مولانا عاملی است که در سلک خوش طبعان زمان
خود انتظام داشته و این دو بیت از منظومات اوست شعر بهر جای کز ستم دهر نشو نبود بود تیشه بر سر زده موج
دل فرهاد بود آن ترک آل جامه سوار سمند شد دیران خدنگ سینه که آتش بلند شد ایج از شهرهای مختصر است
و مکانش اکثر بصنعت کاکری اشتغال دارند و از مضافاتش میوستی است که در غشش تمام بنفشه و لاله است و
باغش با خوش صحبت پیاله شوم افتش بمرداف لاله زار است داغش ز بهارست قاضی عضد الدین
عبدالرحمن بن رکن الدین که سرآمد فضلای زمان و افضل علمای دوران بوده از آن مکان برخاسته و او را خواجه
رشید الدوله شد شیخ ابوغیاث الدین محمد طریق مصاحبت مسلوک میداشته شرح مختصر ابن حاجب در اصول فقه
و متن مواقف در کلام و فواید غیاثیه در معانی بیان از جمله مصنفات اوست حمدالله مستوفی در تاریخ گزیده آورده

گرده دین اسلام بر سر هر صد سال فاضلی ظهور می نماید که جامع محاسن شمایل و حاوی انواع مکارم و فضایل باشد چنانچه
در صد اول عمر بن عبد العزیز ظهور نمود و در صد دوم شافعی مطلبی و در صد سیم ابو العباس احمد بن شریح و در صد چهارم
ابو بکر طیب باقلانی و در صد پنجم حجة الاسلام امام محمد غزالی و در صد ششم امام فخر الدین محمد بن عمر و در صد هفتم
ملک الحکما مولانا عضد الدین بوده و از مردم کسی که قابل ایراد باشد عارف است ٭ عارف شاعری نظیر
بوده و کلامی دارد دلپذیر و اشعارش را معنی خاص بسیار است و الفاظ تازه و بقیاس این ابیات که سوخ
راحت عقل را ذوق می بخشد از نتایج طبع اوست ٭ **نظم** رخت چو آورد زلف گره چو شاخ سپند ٭ به یک
سپند چه گردی بروز کار گزند ٭ رخی چو رنگ گلستان گل چو ابر بهار ٭ تنی چو دیده روشن تهی چو بخت بلند ٭ بر شمار
هر سر مویش دلی باید نثار ٭ عشق می سازی سنو برو ابا اول بیاید ٭ آفتاب دیگری زان افقی بر آفتاب ٭
رو نکرده دیگری زان فتنه بر روزگار ٭ او خفا کانده دل آن سنگدل کاری نکرده ٭ آه من چون ناله کبک دری
کوهسار ٭ ره داکه ندیدم آشنا روی ٭ زین صفت ملامت کشم کوی ٭ عارف پیوند جهان گسل ٭ کو کش ننگ
آب و گران جوی ٭ جهان زانکه پشت پای زنم ٭ که وا گرد دست دو دانم ٭ نیارم شد از جای برخاستن ٭ نگر
جهان بسک بستم ٭ تو کوی که از آنم گریخته ٭ که یکان غم بشکنند بر تنم ٭ امروز که منم جهان را ٭ کاتش زده
رخت خانمانرا ٭ گرد آمد جهان برم دو باره ٭ در آب کشم دامانرا ٭ کوهی که بیک شکم برا انداز ٭ عهد تو و عهد
بوستان ٭ چو گلهای سایه چو مرغان به بیاد ٭ طبیب مان نیارم شکفتن ندانم ٭ چو نارگستان جز گسستن نه چنم ٭
چو عهد بتان جز شکستن ندانم ٭ دین دشت چو گلها چون سیر عارف ٭ یکی کرده بادم که سکن ندانم ٭ چشم بت
هندی دلم از تو ما نگرفت ٭ زانسان که گرفت کبک بازم گرفت ٭ انبوه نتوان گرفت آهو ختوان ٭ ان چشم بتان خط
دل ما نگرفت ٭ هر بیت ختنی و زلف هندستانی ٭ چشمان تو ترک دل من ایرانی ٭ ترک تو و هندی تو بر دانه بزن
ایرانی را بحو هندوستانی ٭ کجا شوی دل و دمهای جهان ٭ تنگ باد و غم او جای جهان ٭ دیده صد صوبه بوسه برای
جهان ٭ مولیت بچشم من سرای جهان **نیریز** عجب آبهای روان و کثرت درختان و بسیاری باغات
بادام و نشان رجحان دارد و برخوب آن نقاط موضعی است موسوم بحت بر شراب که ...
اهل صبا است از مردمش کسی که قابل ذکر باشد **مولانا اهلی** است و مولانا در علم سیاق رایگی بیدا است و بر بسیاری
از کمالات اطلاع داشته و در حینی که میرزا احمد کفرانی متصدی خالصه جات فارس بود مولانا کرده بود ...
از وی شکایت کرده طلب کش اکثر و مولانا هیچ بود که از وی بسخت به ستوه آمده بود در آن باب قصیده گفته
معروض الیه تا و گفان پادشاه شاه عالم پناه شاه طهماسب صفوی گردانید و آن ابیات مستحق افتاده حکم شد که میرزا
احمدی توان بمولانا رساند بعد از آن هرچه مولانا خاطرنشان کند باز یافت نماید و اذن موده عمل نموده

می توان بمولانا داد و جلیلی بر رسم معارضه جواب گفت این ابیات که نوشته میشود از آن قصیده است
ای کار جهانی شده از بور تو مشکل ٭ مشکل که رود نقش ستمهای تو از دل ٭ هستند بپیاده تو فلکی همه در داد ٭
تا چند به پیاده بود طبع تو مایل ٭ از دست جفای تو دل دوست جهانی ٭ چون مرغ نستم دیده جا خودم بسمل ٭ معزول
گردد بخراز تا عهده ظلم ٭ هر جا که شود شحنه زمان تو عامل ٭ حاصل نشد تو از تسخ تو بخراج متفاوت ٭ ای جمع تفاوت همه
چون خرج تو باطل ٭ دانی چه کسانند که در دور تو جمعند ٭ جمعی همه تر دامن و قومی همه جاهل ٭ از خانی خیانت همه
گر دیده گرانبار ٭ در بار تصرف چو من حامل جاهل ٭ چون از طرح مخالف همه هم دار نیم ٭ پیوسته بهم ساخته چون
نقش مخل ٭ از طور تو چو ره تو نایان و تو در جواب ٭ در جمع تو و خرج تو هویدا و تو غافل ٭ اصحاب تراعات
جمع البقر و است ٭ ابواب مراعات تو شربت مسهل ٭ با محضر کذب تو مرا کاغذ تقریر ٭ عکس آمده چون
مستوفی اجب و مستعمل ٭ تقریر نشست اینکه سر بند شماره ٭ پیوسته نگهداشته چون باد مفاصل ٭ هر چند که مشکل
بود الزام شما لیک ٭ آسان بود از همت خسرو عادل ٭ دارای همایون فر یوسف رخ مجاهد ٭ خاقان فلک
ملک چتر عادل ٭ در ملک جهان سایه الطاف عمیمش ٭ چون پرتو خورشید بکار همه شامل ٭ شاها ز ستمکاری عمال
ستمکار ٭ شد ملک تبه کاره و بی خانه و باطل ٭ سی و دو وزیر که در ملک تو آمیزند ٭ در دزدی و تقصیر و خیانت
همه کامل ٭ در خوردن و بردن مالت همه دست ٭ در کندن و ویرانی ملکت همه یکدل ٭ هم حاصل املاک تو این جی
دو نا اهل ٭ هم مال رعایای تو این هیچ دو جاهل ٭ خوردند همه شادی و یک لحظه نبودند ٭ بی باده و پای گل و آواز بلبل
غافل ٭ آن جنس که باقیست از علی همه شد خرج ٭ در جمع نشد عشری از آن داخل حاصل ٭ شاها من بیچاره در این جرم
که دارم ٭ ثابت قدم و کیله حاضر و قایل ٭ ایشان ز دست یک غذا نه ندارم ٭ بر حال من خسته افتاده و بسمل
در مجلس خود کیش مه بسرا از اخلاص ٭ وز رشوه او پر شده هر مجلس و محفل ٭ او را نرود نرد است مراد است
امیدی ٭ بردامن الطاف تو ای خسرو عادل ٭ شاها سر آن نیست من خسته بگر را ٭ کز جمع اعمال شوم از نوع اعمال
باشد عوضم کلک پستانی ز ره خود را ٭ از ما پس قبر علی جرم بحیل ٭ ابواب من پهلی تصدیق رعایا ٭ فرمان بکن تو
نو چوب مخل ٭ شد وقت دعا یا با دست بر آور ٭ برد ای آیین دعا نگه غم از دل ٭ تا کرکس چرخ بر ...
اطلس ٭ از بر بر جوها اگند بشکل حمایل ٭ دست دل اعدای تو با رب بگسلی با ده ٭ چون گردن بدخواه گرفتار سلاسل ٭
اصطخر سالها دار الملک پادشاهان عجم بوده و بر طبق آیه کریمه غدوها شهر و رواحها شهر حضرت سلیمان علی نبینا
و علیه السلام صباح در بعلبک شام و در اصطخر شب بسر میبرده و انتقاده که ز دو مردمان از اعلامات و لادت حضرت
رسالت صلی الله علیه و آله بوده دمدمان ولایت بوده و کیومرث که آغاز پادشاهی جهان بر او است اول شهری که
بنا نهاد اصطخر بوده و طول آن شهر را از اول صحرای خفرک تا وسط عرصه رامجرد گرفته اند و الحال از آن شهر چیزی که باقی مانده

قلعه‌ایست که نعت شرح آن از اندیشهٔ همت کریمان بلندتر است و اوضاع آن از نظر خورده‌بینان باریکتر ❊ بر جهت‌ها
سوده بر حواشی کرسش ❊ خورالملک تیرنای همچون سنگ ❊ و دیگری چهل منار است آورده‌اند که چون نوبت
پادشاهی بجمشید رسید فرمود تا در آن زمین آباد قصری بس وسیع رفیع ساختند و در آن زمین کاشیها طلا قب
از آنجمله ستونی بود که چون نقش فرمود در آن قصر بهشت تام بر بنگاه دولت کشیده و فرش عیش و عشرت گسترانید
آنروز را نوروز نام نهاد و امروز از آن آثار چهار پاره ستون باقیست که هر یک از آن سر فلک را برابری داشته که
ارضی را حوادث دهر برانداخته و در دور آن عمارات و تخته سنگهاست که هر لختی طول و چهل گز عرض
پنج گز ضخامت دارد که در آنجا انواع مهارت و صنعت سنگتراشی بعمل آورده‌اند و در دو طرف نقش بنظر آمده صورت جمشید
است که طرفه شتری داشته و جامه‌های شاهانه پوشیده و سگان داشته که بشکار میبرده و در خانه وی سگ
پوستکان بوده که در تابستان بعضی بر آن افکندی و چون زمستان شدی شاخهای آن بگرفتی و در خانه
کشیدی شخصی بر آن گفت که مرا نصیحتی کن گفت همت همت که همت مقدمهٔ حصول اشیاست و دلیل
حصول اشیا و رجوع جمله اشیا **بیضا** در زمان سابق شهری معروف بوده و بعضی گفته‌اند که گشتاسب بهمن
بن گشتاسب بر تعمیر آن گماشته و برخی را اعتقاد آنست که جنیان بفرمودهٔ حضرت سلیمان علیه السلام بنای آن شهر را
نهاده‌اند و در حدود آن مرغزاری بوده و در سنگ در سنگ که آب دیده او آن غایت صفوت و کمال
خضرت را داشته و از نهایت لطافت آب میوه در آنجا بکمال شادابی بوده والبیگی بحصول می پیوسته چنانچه
انگوری دو مثقال زیاده از این وزن داشته و در سیب آن دو وبدست بوده اما الحال آن مرغزار برطرف شده
و بیلانی روکه ابحل آمده و صاحب نزهة القلوب آورده که بیضا شهری مختصر است از آنکه ترتیبی در غایت سپیدی
دارد بیضاش میگویند و از مردمش آنچه بنظر آمده یکی **حسین منصور حلاج** است که کاری غریب داشته و شاگرد
عمرو بن عثمان مکی است و مشایخ درکار وی اختلاف کرده‌اند بیشتری وی را رد کرده‌اند مگر چند نفر مثل ابن عطا و ابو عبدالله
خفیف و شبلی و ابوالقاسم نصرآبادی و ابوالعباس سریج چون تا کشتن او شدند و فتوی نوشتند و شیخ ابوسعید
و شیخ ابوالقاسم گرگانی و شیخ ابوعلی فارمدی و امام یوسف همدانی و ابوالقاسم قشیری در کار او متوقف بوده‌اند
و بعضی او را بحلول نسبت کرده‌اند و برخی از اصحاب او حلولیه میدانستند و جمعی گویند که حسین منصور حلاج بوده و حلاج دیگر
و ابن منصور دیگر در تذکرة الاولیا آمده که وی حلاج بوده بلکه او را دوستی بود حلاج چون به بازار رسید
بسر کارش رسید که من کار وی بکنم و انگشت اشاره جانب پنبه نمود و دانه از پنبه بیرون شد از آنجهت وی را حلاج
گفتند بعد از آن کتابی آمده که چون منصور را بردار کردند هر کس سنگی بجانب وی انداخت شبلی موافقت را
گلی برو انداخت حلاج آهی برزد شخصی از آن میان گفت از این همه سنگ که انداختند هیچ نگفتی از این یک گل چرا آه کردی

گفت

گفت ایشان نمیدانند چه میکنند و او نمیداند سخن مرا که میداند بعد از آن دستش را بریدند خنده زد و گفت مرد آن باشد
که دست صفات را که کلاه از سر عرش می کشد قطع کند پس پایهایش را بریدند تبسمی کرد و گفت قدمی دیگر دارم
که هم اکنون سفر هر دو عالم را بکند اگر توانید آن قدم را ببرید پس چشمهایش بیرون کردند خواستند که زبانش را ببرند
گفت چندان صبر کنید که سخنی گویم پس روی بسوی آسمان کرده و گفت بدین رنجی که از برای تو بر سر من آورده‌اند
محرومشان گردان و از این دولتشان بی نصیب مکن الحمد لله که اگر دست و پای من بریدند در راه تو بود و اگر سرم از تن
جدا میکنند از برای تو خواهد بود پس گوش و بینی او ببریدند انگاه فرمان خلیفه رسید که سرش از تن جدا
نمایند و در میان سر بریدن خنده بزد و جان بداد و از هر یک بند او خروش انا الحق برآمد بعد از آن اعضای او
بسوختند از خاکسترش انا الحق میشنیدند که از خاکستر او بر می آمد بعد از آن در دجله ریختند آب بر سر او اناالحق را
از دجله میشنیدند و گویند که او گفته بود که خاکستر مرا در آب ریزند آب جوش زند بغداد را آب گیرد خرقهٔ مرا بر لب
البلدان آمده که بعد از قتل وی در بغداد و گرگی پیدا شد که هر یک بوزن یکرطل و نیم بوده و بر اثر آن
گرفت و از شبلی نقلست که آن شب بر گور او شدم و مناجات کردم حق تعالی را در خواب دیدم و گفتم الهی این بنده
بود مومن و عارف این بلا بر وی چرا گماشتی ندا آمد که از آنکه سرّ ما بغیر بگفت این است جزای کسی که سرّ ملوک فاش
کند گویند که در وقت پنجاه سالگی گفت در هر نماز ماز گذارده‌ام و هر نمازی را غسلی کرده‌ام و روایت کرده‌اند که حلاج
چهار صد صوفی روی ببادیه نهاد چون روزی چند برآمد گرسنگی اصحاب بنهایت کشید گفتند ما را بریان می باید گفت
بنشینید ایشان نشستند حلاج دست از پس خود کرد و سیری بریان و نان گرم بهر یکی میداد تا سیر گردیدند همچنین
گفتند ما را رطب می‌باید برخاست و گفت مرا بیفشانید و رفت ایشان چندان رطب از وی بریخت
که همه سیر شدند آورده‌اند که یکسال برابر خانهٔ کعبه برهنه در آفتاب ایستاده و عرق از وی بر سنگ رفت و پوست
از وی باز شده و دیگری **شیخ ابواسحق ابراهیم بن شهریار است** که پیش از چهار هزار گبر و یهود بر دست او مسلمان
شده‌اند و از وی نقلست که هیچ گناهی عظیمتر از آن نیست که کسی برادر مسلمان را حقیر دارد و ایضا **قاضی
ناصرالدین است** که همواره بدرس علوم معقول و منقول و تحقیق مسائل فروع و اصول مشغولی داشته والد وی قاضی
امام همام الدین عمر بن فخرالدین علی است که جد و اسطه حجة الاسلام ابی حامد الغزالی می پیوندد قاضی ناصرالدین مولفات
پسندیده بسیار دارد مثل تفسیر و غایت القصوی و شرح مصابیح و منهاج و متن طوالع و مطالع و مصباح
در کلام و مرصاد در اصول فقه و شرح تنبیه در چهار مجلد و شرح منتخب و شرح محصول و توضیح دیگر بود
بود **کازرون** جایی نزه و با طراوت خصوص در فصل ربیع که از کثرت لاله و ریاحین شکوفه نگارخانه چین را نمونه
از مرغزار خلد برین است **بیت** نظاره چمن ار بهشت خوش شده ❊ که بر درخت نمیاد نو بهار نشان ❊

طبیعت زجامه خانه غیب هزار جامه برآرند مختلف الوان ۞ وآن شهر بنا کرده قباد بن فیروز است همیشه منبع فضلا
و معدن علما بوده چنانچه از اسامی این چند نفر استفاده میگردد **خواجه امین الدین** بالا که در سلک ندمای اتابک مظفر
الدین ابن بکر انتظام داشته اهل فارس دست ارادت بوی داده از جمله اولیا شمرده میشوند و خوارق عادات
ازوی نقل میکردند و با این همه اشتهار بهمت و سخاوت عطایای معن بن زایده و حاتم را در زیر بار انفعال
داشته **شیخ امین الدین** در زمان شاه شیخ ابو اسحاق شیخ الاسلام فارس بوده و چنانچه ازین ابیات خواجه
حافظ مفهوم و معلوم میگردد **نظم** بعهد سلطنت شاه شیخ ابو اسحاق ۞ به پنج شخص عجب ملک فارس شد آباد ۞ نخست
پادشهی همچو او ولایت بخش ۞ که جان خویش بپرورد و داد عیش بداد ۞ دگر شهنشه دانش عضد که در تصنیف ۞ بنای
کار مواقف بنام شاه نهاد ۞ دگر بقیه ابدال شیخ امین الدین ۞ که یمن همت او کارهای بسته گشاد ۞ دگر کریم چو حاجی
قوام دریادل ۞ که نام نیک ببرد از جهان ببخشش و داد ۞ نظیر خویش بنگذاشتند و بگذشتند ۞ خدای عز و جل جمله را بیامرزاد
شیخ امین الدین بنابر لطف طبع شعری میگفته و ازانجمله است **غزل** فریاد که دل ز غم بجان رفت ۞ از تیر ملامت
و توان رفت ۞ در خواب شدیم و قند بربود ۞ سرمایه عمر و کاروان رفت ۞ آمد دم کار و آن طلبکار ۞ آمد به قیامت
وآن زمان رفت ۞ چه چاره این که بافسوس و درد ۞ با دست تهی ازین جهان رفت **مصرع** نمی بینم درین میخانه رندی ۞ که جام
او پر از خون جگر نیست ۞ رقیبم گو ملامت کن که ما را ۞ ز رسوایی دیرینه خبر نیست **مصرع** ندارم هیچ گر نبود دم شاه دمی
که یک ساعت بیاد شاه و دل ۞ مرهمی که بدان من ۞ زخم باشد ای آسمان کار ایست **شیخ سعید الدین محمد** معاصر
مظفر بوده و از مصنفاتش شرح مشارق الانوار و سیر سید الابرار که بسیار کاملی اشتهار یافته امروز متداول است
مولانا جلال الدین محمد دوانی از غایت تجرد در علوم معقول و منقول برجمیع فضلای زمان خود رجحان داشت سپهر علم
بود و آفتاب فنون فضل را جامع کتابی و مولانا از اولاد مولانا سعد الدین اسعد است که در قریه دوان از اعمال کازرون منقطع
فصل قضایای شرعیه قیام و اقدام مینموده و مولانا نخست نزد والد خود بتحصیل اشتغال داشته بعد از آن در
مولانا محیی الدین کوشکناری و خواجه حسن شاه بقال همت بر کسب کمال گماشت پس از آن بصحبت مولانا همام الدین
کلنباری که بر طوالع شرح مفیده داده مطالعه بعضی متداولات نموده و بواسطه قابلیت اصلی بکمتر فرصتی تمام استفاده نمود
در سن بیست سالگی از جمیع فضلای و کمالات شامل مستثنی گشت از علوم معقول گشت و در حسب التسیر نظر آمد که غبار مولوی
در اواسط ایام زمانی بر شرح تجرید مولانا علی قوشچی حاشیه تصنیف نمود و میر صدر الدین محمد بر آن نسخه حاشیه
و بر حاشیه مولوی اعتراضات کرده و آنجناب حاشیه بهتر از پیشتر جهت رد آن سخنان در قلم آورده و ایضا میر
صدر الدین محمد حاشیه دیگر برشرح و دفع سخنان مولوی تالیف نموده و هرکدام سه حاشیه در برابر یکدیگر نوشته
اند اول را قدیم و دوم را جدید و سیم را اجد میگویند و دیگر از جمله تصانیف مولوی رساله زوراست گویند که در رد قصیده

حضرت شاه ولایت روزی برپای ایستاده و این رساله را تصنیف نموده و بدین سبب موسوم بر ... گردید
و چون آن متنی است بغایت مختصر او نیز بعد از چندگاه جهت حل عبارات آن شرحی در سلک انشا کشیده و دیگر
از مولفات وی شرح هیاکل است در حکمت اشراق شیخ شهاب الدین مقتول و همچنین رساله اثبات واجب
و اخلاق جلالی و حاشیه تجرید و حاشیه مطالع و حاشیه انوار شافعیه وی مشهور است این رباعیات
در منقبت نیز مراوراست **رباعی** ای مصحف انوار الهی رویت ۞ وی سلسله اهل ولایت مویت ۞ هر شب زده گو
لب بلب رویت ۞ محراب نماز عارفان ابرویت **شعر** از مهر علی گر که بعرفان ۞ نامش همه دم نقش کنم بر دل
جان ۞ این نکته طرفه بین که ارباب کمال ۞ دانند به بینات مشکل این ۞ خورشید کمالست نبی و ولی ۞
اسلام محمد است و ایمانست علی ۞ گر بینه برین سخن میطلبی ۞ بنگر که به بینات اسمات علی ۞ اسلام بحساب
جمل صغیر که عیدی بوده است محمد بحساب جمل کبیر که عیدی است و ایمان بحساب جمل صغیر صد و دو است و علی
بحساب جمل کبیر صد و ده و مراد از جمل صغیر حساب ابجد است و مراد از جمل کبیر آنست که حروف را ملفوظی ادا
نموده زبر را که عبارت از حرف اولست ساقط گردانیده و باقی که بینات عبارت از آنست بحساب جمل
صغیر احتساب نمایند **شیراز** بحسب لطافت آب و هوا از باغ ارم آیتی و از روضه رضوان کنایتی است **شعر**
بیان نموده بخاکش طراوت طوبی ۞ هوا سرشته باتش حلاوت کوثر ۞ نقشبندان نامیه بدایع خوش نقش معنی
بر الواح جویبار و انهار را و نگاشته و مجاهدان صبا و شمال کبوترهای گوناگون در اعطاف نوعروسان باغ
در کشیده **شعر** شهر شیراز است یا باغ ارم یا گلستان ۞ یا نگارستان چین یا روضه دار الجنان ۞ محمد
قاسم ابن عقیل عم زاده حجاج در سنه نود و چهار هجری بنا نهاده و چون بتصرف عمرو لیث در آمده در آنجا مسجدی
بساخت موسوم بعتیق گردانید و گویند هرگز آن مسجد از اولیا خالی نیست و در زمان عضد الدوله دیلمی معموری شهر
بهم رسانیده و سور و باره او گرد شیراز گردانیده و ملک شرف الدین انجو تجدید برج و باره آن سعی بسیار نموده
رسانیده بهترین آبهای شیراز آب قناة رکن الدوله ابن بویه دیلمی است که آب رکناباد و رکنی اشتهار پذیرفته **شعر**
شیراز و آب رکنی و آن باد خوش نسیم ۞ عیبش مکن که خال رخ هفت کشور است ۞ فرق است از آب خضر که ظلمات
جای اوست ۞ تا آب ما که منبعش الله اکبر است ۞ و در تمثیل آن نمیده و اهوا را بروش ... بصحبت ... التزام ورزیده
که ایام هفته را هر روز در جایی بسر برند و نزهت ترین جاهای شیراز مصلی و پیرامن است که اکثر سیرگاهات درین نواحی
شده **شعر** میان جعفرآباد و مصلی ۞ عبیر آمیز می آید نسیمش ۞ دیگر سیرگاهی است که از شهر تا کوه دو فرسنگ
است تام باغ دلگشا است ... امامزاده امام موسی کاظم علیه السلام در شیراز واقع است که بر
سر قبر هر یک عمارات عالی ساخته اند و بر هر موقوفات بسیار کرده اند و در رستگی شیراز چیزی الیست موسوم

آب چاشت که در فصل پاییز آب آن خاصیت جلاب می بخشد و در آن ایام از خاص و عام قرب چندین هزار
کس بر آن موضع رفته سه روز صبح و شام از آن آب آشامیده و دفع فضلات مینمایند و ظرفها که در وقت خوردن
بایکدیگر در آن میگذرانند که از منفذ اعلی یا اسفل دفع خواهد شد که اگر هیچ گونه نفخی در شکم پیدا شود که بیم هلاکت باشد
و فضلات دفع کرده و مخفی نماند که چون پاره از احوال آن شهر نوشته آمد الحال از مزار و مشایخ آن نیز لختی نوشته آید شیخ
ابوالحسن کردویه صاحب علم و تقوی بوده و شصت سال در خانه که داشته جز برای نماز جمعه و عیدین بیرون نیامده
و همواره به حضرت خضر صحبت میداشته ابوالعباس احمد بن یحیی استاد ابوعبدالله خفیف بوده و هرگاه که به حج
رفتی با شیرازی کردی بندار بن الحسین شاگرد شبلی و استاد ابوعبدالله خفیف بوده و از سخنان اوست
که نزار دیدیکی خود را بری که از کجا می آیی و در چه کاری پرسیدند که تصوف چیست گفت دانا بعهد شیخ
عبدالله خفیف از کبار مشایخ فارس است خفیفیان جماعتی اند منسوب که تولا به وی کنند و از شیراز کسی بر کنار
که در مقابل او توان آورد و ابتدا که در وی انطایفه دانش گرفت بسیار بودی که در رکعتی ده هزار قل هو الله
خواندی و از بامداد تا نماز دیگر هزار رکعت نماز کردی و پلاسی را بیست سال پوشیده بود و او را خفیف
از آن گفتندی که هر شب معیشت او هفت مویز بودی که بدان افطار کردی و او هر سال چهل چله داشتی
و در آن سالی که از دنیا بیرون میشدی چهل چله پیاپی داشته بود و آورده اند که وی چهار صد زن بعقد نکاح
آورده بود چه او از ابنای ملوک بود و چون حال او بکمال رسید مردم از روی تبرک خواستندی که دختر خود
بوی عقد کنند و او آن برضای ایشان بکردی و پیش از دخول طلاق دادی او چهل زن خادمان
زنان وی بودندی از آنجمله یکی را که چهل سال در عقد او بود پرسیدند که شیخ در خلوت با تو چگونه است گفت
مرا خبر نیست و همچنین از جمیع زنان پرسیدند همین جواب دادند گفتند دختر وزیر را شاید از وی خبری باشد او را
پرسیدند گفت چون شیخ بخلوت آمد ساعتی در من نگریست پاره در آن طعامها که ساخته بودند پس دست
بگرفت و در آستین کشید و در شکم خود مالید از سینه تا ناف پانزده عقده افتاده بود گفت این از شدت صبر است
که از چنین روی و چنین طعام گره بسته ام و خود بر خاست و برفت شیخ مومن از یگانه مشایخ صوفیه است عارف
باری خواجه عبدالله انصاری از اسمعیل دباس نقل نموده که وقتی که احرام طواف کعبه بسته بودم به شیراز در آمدم
شیخ مومن را دیدم که در مسجدی نشسته و زنبیل کهنه میکرد از من پرسید که چه نیت داری گفتم نیت حج دارم
گفت مادری داری گفتم دارم گفت باز گرد و پیش او شو چون دید که مرا آن خوش نیامد گفت چه میکنی من پنجاه حج
کرده ام سر برهنه و پای برهنه بی زاد و همراه و جمله را بتو دادم تو شادی دل او بمن ده ابومحمد بن ابی نصر البقلی الشیرازی شیخ
روزبهان سلطان عرفاء و برهان علما بوده و در حال غلبه وجد سخنان از وی سر برزده که فهم هر کس بکنه آن نرسید چنانکه

انصاری بیان کرده و میگوید نظم آنچه ندیده است دو چشم زمان ** و آنچه نشنیده دو گوش زمین **
در کل ما یک نموده است آن ** خیز و بیا در کل این چمن ** و در اکثر علوم مهارت تمام داشته و در بیست
پنجاه سال در جامع عتیق شیراز بر نصیحت خلایق گماشته و تصانیف مستحسنه پرداخته از
مثل تفسیر عرایس و شرح شطحیات عربی و فارسی و کتاب الانوار فی کشف الاسرار و در کشف الاسرار آورده که
توان خوب روی را دید که عارفان در جمیع سماع جهت ترویح به چیزها جمعند و روایح طیبه و وجه صبیح
صوت ملیح و امثال این را عارفی را مسلم آید که طهارت قلب و بکمال رسیده باشد و چشم او از دیدن
غیر حق پوشیده باشد و در عرایس آورده که من دو چیز را پسندیده ام یکی سخن دلپذیر و دیگری دل سخن
پذیر شیخ ابوبکر طستانی صاحب کرامات بوده و تربیت از شبلی و ابراهیم دباغ شیرازی یافته و از وی
منقولست که جمیع دنیا یک حکمت است و هر کرا از آن حکمت نصیبی نشد گفت در دست و هم مراد است
که وصل به فصل است که چون فصل آمد وصل بماند هم او گوید که عاقل آنست که سخن بقدر حاجت گوید و از
افزونی دست بداشته و نیز او گفته که هر کرا خاموشی وطن نیست او در فضولیست هم از سخنان اوست
که زندگانی در حرکت یعنی جواب از نفس مرده است شیخ نجیب الدین علی بن بزغش بغایت عالم و عارف
بوده و والدش که در سلک اغنیا و صلحای تجار انتظام داشته شبی امیرالمومنین علی بن ابیطالب علیه السلام
بخواب دید که وی را به پسری بشارت داده چون آن فرزند بوجود آمد وی را علی نام نهاد و ملقب به نجیب الدین گردانید
و هر چند پدر لباسهای فاخر ساختی و طعامهای لذیذ پختی بدان التفات ننمودی و گفتی من جامه زنان و
زنگان نخواهم و چون بزرگ شد داعیه طلب در وی قوت گرفت بجانب بغداد روان گردید و بنابر خوابی که دیده
بود بخدمت شیخ شهاب الدین رسید وی را بشناخت و سالها در خدمت وی بسر برد تا آخر باشاره وی
بشیراز آمد و بارشاد طالبان مشغول شد روزی وی را گفتند که سر توحید را مثالی روشن کن گفت دو آینه
و سیبی یکی از فضلا حاضر بود این معنی را بنظم آورده نظم شیخ کامل نجیب دین برگزین ** این حرف نو او
سخن ** گفتا که ز وحدت ار مثالی خواهی ** سیبی و دو آینه تصور میکن ** ظهیر الدین عبدالرحمن بن علی بن بزغش مع
داده وی بوی حامله شد شیخ شهاب الدین بوی کرامت فرستاده تبرکی پاره از خرقه خود فرستاد که چون متولد
شود در وی پوشانند و اول خرقه که پوشیده آن بوده و چون بزرگ شد هم از آنجناب تربیت یافت و از تصانیف
وی یکی ترجمه عوارفست که در آنجا تحقیقات نیک کرده و سخنان بلند آورده شیخ عبدالله بکو در اکثر علوم
متبحر بوده و بعد از سیاحت موفور بشیراز معاودت کرده و در مغاره کوهی بطریق تزوا بسر برده از خواجه
عبدالله انصاری نقل است که ابو عبدالله سفر بسیار کرده و حکایات بسیار در ذکر داشته آنچه من از وی

انتخاب کرده و نوشتی تمام سی جزو را بکتابت میپرداخت و حدیث است ابن مقله و ابی وزیر بود و در کفایت و کاردانی
سبقت از همگنان میربود و با این نسبتها فضلی وافر و تمولی شامل داشته آورده اند که چون قاهر بر مسند خلافت
نشست ابن مقله را از فارس طلب داشته وزیر گردانید و ابن مقله چون بامر وزارت مستقل گردید با خادمت
مونس خادم که یکی از اهل اعتبار و اختیار بود و یلبق که منصب حجابت داشت خواست که خلیفه را مقید
ساخته دیگری را بخلافت بردارد و این معنی بر قاهر ظاهر شد مونس و یلبق را بدست آورده بقتل رسانید و ابن مقله در
گوشه متواری گشته همان نوع در خلع خلیفه ساعی بود و بموافقت سایر امرا خلیفه را گرفته میل کشید و محمد بن معتضد
را از حبس برآورده بالراضی بالله مخاطب گردانید و قاهر عمرها مانند سایر گدایان در جامع بغداد گدایی میکرد و میگفت
ایها الناس صدقه دهید بکسی که روزی خلیفه شما بوده و راضی چنانچه باید راضی ساخته بدستور سابق ابن مقله را بوزارت
نصب نمود و پس از چندگاه از وی رنجیده معزول فرمود و صحیفه احوالش کشید و نوبت دیگر ابن مقله بمرتبه وزارت رسید
و ابن رائق که در آن وقت حاکم واسط بوده با او نزاع کرد و چون حکم خلیفه کمتر بامکان که در بعضی بلاد و جوب استیلا یافته بود
نوشتند و را ببغداد طلب میداد ابن رائق در رفتن تعلل نمود بعرض خلیفه رسانید چون رضای راضی آمدن
او مقرون نبود و بدان سبب بقطع ید ابن مقله حکم فرمود و پس از آن ابن مقله قلم را بر ساعد بسته کتابت میکرد و مکتوبی از
راضی وزارت مطلبید چون ابن رائق بر آن اطلاع یافت فرمود تا زبانش را نیز بریدند و او در محبس
بیکس بماند تا در سیصد و بیست و هشت ازین عالم رحلت نمود و ابن مقله سه نوبت وزارت سه خلیفه کرده و در ایام حیات
مصحف قرآن دو بار آورده و او را سه کرت مسافرت اتفاق افتاده و بعد از فوت سه بار مدفون شده و او اول
کسیست که خط ثلث را از خط کوفی استنباط نموده و در تاریخ یافعی مذکور است که جمیع کتابات ام از شرق تا غرب
ربع مسکون دوازده نوع است ۱ عربی ۲ حمیری ۳ یونانی ۴ فارسی ۵ سریانی ۶ عبرانی ۷ رومی ۸ قبطی ۹ بربری ۱۰
اندلسی ۱۱ هندی ۱۲ چینی ؛ صاحب قابوسنامه آورده که ابن مقله نصر بن منصور التمیمی را بعمل بصره فرستاد و دو
سال وی را باز خواند و بعد از حساب مالی مبلغ وافر بر وی فرود آورده و گفت این مال بده و یا بزندان رو گفت ای
دستور مرا مال است اما اینجا حاضر نیست یکماه مرا ضمان ده که بدین مبلغ مرا بزندان نباید رفت گفت امیر
المؤمنین فرمان نیست که تو بخانه خود شوی پس سرای من باش تا این مال بگذاری نصر در سرای او نشست
اتفاقا اول ماه رمضان بود چون شب درآمد گفت فلان را بیارید تا با ما روزه گشاید نصر یکماه با او روزه گشاد
چون عید شد ابن مقله کس پیش او فرستاد که آن مال را برآمد چه چیست نصر گفت من مال را گذاردم ابن مقله گفت
بکه گذاردی گفت بتو ابن مقله تیره شد نصر را پیش خواند گفت ای خواجه این سخن را معنی چیست نصر گفت من بر تو
غرامت داشتم لیکن یکماه نان تو رایگان بخوردم و روزه با تو گشادم و مهمان تو بودم اکنون حق من این است از ما ن

ز من این که گویی بدهم ابن مقله تبسم نمود و گفت برات بستان و بسلامت برو که این زر بدان
نزد تو بخشیدم ابوالفتح منصور بن دارست در عنفوان شباب در سلک ملازمان ابو کالیجار دیلمی انتظام
داشته و بعد از آن القایم بامرالله قامت قابلیتش بخلعت وزارت آراسته گردانید و امین الدوله مجد الوزرا
لقب داد و بتدریج کارش بجایی رسید که محمود عمید الدوله وزیر طغرل بیگ سلجوقی گردید و معزول گشت احمد
بن عبدالصمد نخست صاحب دیوان التونتاش حاجب بود و چون خواجه بزرگ خواجه احمد بن حسن میمندی محبوس
شد سلطان محمود غزنوی وی را از خوارزم طلبیده وزارت خود بوی تفویض فرمود و خواجه احمد در فصاحت
و بلاغت و کتابت بی نظیر وقت خود بود و در شجاعت و تیر انداختن امثال نداشته و مدت بیست سال بامر وزارت
سلطان و دو سال بزمان پسرش می پرداخت که دستور الوزرای جهانیان گشت و آخر بقصد امرای سلطان
مودود بقید افتاده مسموم گردید عبدالحمید بن احمد بن عبدالصمد بغایت فاضل و عاقل و عادل بوده و بیست و دو سال
بوزارت سلطان ابراهیم و شانزده سال بوزارت پسرش سلطان مسعود پرداخته و در نشر معدلت و انصاف
افزوده و طول عمر و طیب عیش از ابتدا و دولت از وزرای ماضی درگذشت ابوالفرج رونی در مدح وی قصیده الیت
که مطلعش این بیت است نظم ترتیب فضل و قاعده دین نه بسیم داد ؛ عبدالحمید احمد عبدالصمد نهاد ؛ آخرالامر در عهد سلطان
بهرام شاه بن مسعود درجه شهادت یافت ؛ اگر صد جان دگر صد هزار ؛ سرانجام مرگ است این کار نصرالله بن عبد
الحمید در سلک وزرای خسرو ملک بن بهرامشاه انتظام داشته و در فصاحت صاحب ابن عباد و ابن العمید را
در میدان از پس گذاشته بود و در فنون فضایل رایت افتخار براوج فلک اثیر برافراشته نظم و نثر تعرف او را گرد
نهاده و دقایق حقایق پیش خاطر او ایستاده و کلیله و دمنه که ساخته اوست سرمایه جمله کتاب اصحاب صنعت است
هرکس انگشت بر آن نهاده و از تتبع کرده و از نشآت پیشینیان هیچ ترجمه و تالیفی آن اقبال شهرت نیافته
و با اینهمه فضل و زیرکی ایام با او نساخت و حق کمال و فضل او نشناخت و بسعایت ساعیان و حسد حاسدان بخت او
برگشت و اختر اقبالش در وبال افتاده از جور زمانه مقید و محبوس گردید و او در حبس این رباعی را گفته نزد خسرو فرستاد
رباعی ای شاه مکن آنچه بپرسند از تو ؛ روزی که تو دانی که نترسند از تو ؛ خرسند نه ملکت و دولت ز خدای
من چون باشم به بند خرسند از تو ؛ آن شفاعت موثر نیفتاده او را حسب الحکم قتل کردند و در حینی که او را هلاک
میکردند این رباعی انشا نمود رباعی از مسند عز اگرچه ناگه رفتیم ؛ حمدلله که نیک آگه رفتیم ؛ رفتند و شدند و
نیز آیند و شوند ؛ ما نیز توکلت علی الله رفتیم ؛ و این رباعی نیز او راست منه جسم که ز لشکر غم دارد خیل ؛ با دوست
بر بخشد و بیچاره و بکیل ؛ در غم که بجان مدد دارد میل ؛ پرورده دریاست نه آورده سیل الصاحب الکبیر قوام الملک
نظام الدین هبة الله وزیر صاحب کفایت فایض درایت بوده و در دولت سلطان رضی الدین ابراهیم کارهای

بنام کرده کاهی دم آبدار بما پس جان می سفت و این دو بیت در حین وداع اصفهان پرنزاع گفته بیت دریغا که بهر
فضلم که در غصه و بال آمد ٭ بچشم حاسدان فضلم در سنگ سفال آمد ٭ چو کلک اندر بنان من پدید آمد غلام نحوی ٭ ترا
با خبر آری که این خود جلال آمد ابوالقیام مسلم بن محمود که در خدمت ملک ناصر در مصر بسر برده و کتاب عجایب الاسفار
و غرایب الاخبار بنام او تصنیف شده و تاج الدین که وزیر مظفر بن سنقر بن مودود بوده و چند وقت هم وزارت
سلطان مسعود سلجوقی و خواجه قیام الدین صاحب عیار که زمام امور ملک آل جلال الدین شاه شجاع در قبضه
اختیار او بوده و خواجه غیاث الدین سید احمد که در امر وزارت میرانشاه رعایت نصفت می گذاشته
در سلک فضلای آن شهر مقام انتظام داشته اند ضیاء الدین فارسی یگانه عصر و نادره دهر بوده و در اوان جوانی
از فارس بخراسان افتاده در نوبت دولت آل سلجوق رایت تفوق بعیوق بر افراشته و در آن حضرت [illegible]
فصاحت و بساتین فضل میوه [illegible] گشته و بعد از باب هنر بوی [illegible] ممدوح ملک [illegible] است چنانکه [illegible]
که هم قوت فضل داشته و هم فضل قوت [illegible] بوده و برزمین و آفتابی در زمین [illegible] با مردم [illegible] میل تمام داشته و خود
نیز شعر را نیکو میگفته از آنجمله است نظم این بهره که از بهار یابد ٭ دیده ز جمال یار یابد ٭ غنچه ز بهار کی توان
یافت ٭ هرچه آن ز جمال یار یابد ٭ روزی که جفا پرست شد یار ٭ از روز زمانه کار یابد ٭ اشعار ضیاء الدین
اگرچه [illegible] بنابر التزام بدین چند بیت که جزوی از کل است اختصار افتاد و ضیا [illegible]
بی تو مرا با گریستن ٭ عیب است عیب غم تو با گریستن ٭ نه چاره [illegible] سوز تو الا که ساختن ٭ نه چاره [illegible] تو الا گریستن ٭
شب [illegible] نگار من [illegible] تا شب ٭ [illegible] غم تو با گریستن ٭ از [illegible] رخت خون جگر کشیده ام ٭ [illegible]
دیده ما گریستن ٭ [illegible] غم عشق تو [illegible] ٭ [illegible] سخت است تنها گریستن ٭ [illegible]
مراد فراق تو ٭ [illegible] گریستن ٭ گفتم [illegible] مرا ٭ آواز داد [illegible] گفتا گریستن ٭
[illegible] ٭ از [illegible] خسروانا گریستن ٭ [illegible] ملکشه [illegible] تیغ ٭ از بر
[illegible] گریستن ٭ خسرو نظام دین که بوقت نبرد او ٭ آید ز خاک رستم دستان گریستن ٭ افتاده [illegible]
[illegible] ٭ بر [illegible] گریستن ٭ خصم ترا [illegible] دو جهان [illegible] ٭ آنجا که [illegible] تیغ تو [illegible]
گریستن ٭ [illegible] پیدا گریستن ٭ چون شور فراق [illegible]
گفته شد ٭ آمد [illegible] گریستن ضیا ای [illegible] ٭ [illegible] خندیدن ٭ روح را [illegible] خندیدن
[illegible] بر زلف تو [illegible] خندیدن ٭ جان [illegible] لعل تو [illegible] ٭ [illegible] است
[illegible] شادی [illegible] خندیدن ٭ چون [illegible] ٭ که [illegible] خندیدن ٭
گریه [illegible] فراق [illegible] ٭ [illegible] پس

چرا بر من بی برو زر خندیدن ٭ شاید از تاج زر چتر ملک آموخته اند ٭ زلف و رخسار تو بر شام و سحر خندیدن ٭
خسرو شرق ملکشاه که شاخ زرش ٭ برگ دارد همه بر عشرت و بر خندیدن ٭ [illegible] نظام الدین [illegible]
کار [illegible] دگر خندیدن ٭ لطف را گر نه قبول از تو مژده رسد ٭ کند آغاز هم از پشت پدر خندیدن ٭
پدر را که پسر [illegible] خدمت دست ٭ آید از شادی گردد پسر خندیدن ٭ هر کجا لطف تو [illegible] عنایت
کند ٭ از گریستن بود آنجا بتر خندیدن ٭ [illegible] آورده خنده کش ز دهان شکر ٭ در صف معرکه [illegible]
خندیدن ٭ ایضا دلم چو در طلب وصل آن نگار افتاد ٭ نگار رانده شد و با صد بلا دم کار افتاد ٭ ز بهر دیدن رخسار آن
این دل پرخون ٭ بدیده آمد و در دیده در کنار افتاد ٭ چه تا بهار که بکام رسید از غم او ٭ مرا چو دیده [illegible]
زلف تا بدار افتاد ٭ زیاده دوست بجویم [illegible] ٭ بهر دو دوست بروی آمد [illegible] افتاد ٭ امید
هست که [illegible] وقت دوست ٭ اگرچه چند بلا بر من [illegible] افتاد ٭ [illegible] مراد گر عالم ٭
خبر مجلس مخدوم [illegible] نگار ٭ هوای عالم اقبال امین نظام الدین ٭ که باز خرم و خوش جهان نگار افتاد ٭ [illegible]
از نخل [illegible] شاخ [illegible] ٭ [illegible] افتاد ٭ که [illegible] حروف [illegible] دفتر ٭ [illegible]
شاهوار افتاد ایضا تویی که [illegible] آفتاب گرفت ٭ نسیم طره تو بوی مشک ناب گرفت ٭ [illegible]
خشم تو [illegible] ٭ کمند زلف تو خورشید را بتاب گرفت ٭ ز اختران [illegible]
چو عاشقان ترا آسمان حساب گرفت ٭ [illegible] رخسار تو ز دیده من ٭ [illegible] گرفت [illegible] سحاب
گرفت ٭ [illegible] عشق تو [illegible] ٭ [illegible] شهنشاه [illegible] گرفت ٭ حسام الدین حسن بن
علی سرافرازی [illegible] ٭ [illegible] گرفت ٭ و ضیاء الدین را با اکثری از شعرا مشاعرات
روی داده چنانچه از این بیت که شهاب الدین نامی در حق وی گفته مستفاد میگردد قطعه [illegible] ضیا
الدین ٭ عقل [illegible] طلبد ٭ [illegible] ٭ [illegible] کیمیا طلبد ٭ [illegible] چشم من [illegible]
[illegible] ترا طلبد ٭ [illegible] ٭ دیده کور [illegible] ضیا طلبد ٭ مطلب [illegible]
مرد عاقل [illegible] طلبد ٭ ضیاء الدین در جواب گوید قطعه [illegible] شهاب الدین ٭ [illegible]
طلبد ٭ عقل از نظم تو شرف یابد ٭ روح از لفظ تو بقا طلبد ٭ جان [illegible] ٭ هر دم از لطف [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] طلبد ٭ [illegible] ٭ دیده کور اگر ضیا طلبد ٭
تو بی آن [illegible] ٭ [illegible] طلبد ٭ [illegible] ٭ [illegible] عصا طلبد ٭ و ایضا
شمس الدین نامی [illegible] شعر طلبیده و این قطعه گفته بوی فرستاد قطعه ضیاء الدین [illegible] شاخ باغ دانش
بنظم [illegible] ٭ [illegible] ٭ که در سرعت [illegible] ٭ [illegible]

میمونت شهامت پست ❀ که دشمن را چو شیطان میراند ❀ نسیم لطف طبعت اسعد وی ❀ ز خاره لاله و گل
دماند ❀ همی خواهم که چون سبع المثانی ❀ دلا من یا فقیر مدح تو خوانند ❀ بشرق و غرب گیتی اقرار کنند ❀ جهانی آتش اندر
دانش برانند ❀ گهی شکر شود مرا بسی رانند ❀ که اوداوت آنکه نیک دانند ❀ ضیاء الدین هم در جواب آن گفته
سپهر فضل شمس الدین که قدرت ❀ قدم از اوج گردون کند رانند ❀ بهنگام صدای نظم تو از ❀ ز سنگ الفاظ
همی در دامن که درفشانند ❀ لعل است که بیرون آمد از سنگ ❀ ز سنگ الفاظ تو خون بچکانند ❀ مرا سودای
شوابدارت ❀ چو بر خیزد برآتش می نشانند ❀ فرو ماند بجواب نظم تو طبع ❀ که نظم تو بنظم کس نمانند ❀ تو انم
نظم کردن طبع لیکن ❀ جواب سحر کردن کی توانند رفیع مرزبان مرزبان ولایت نظم و قهرمان مملکت نثر
بوده و جمعی از اسعار خطیا و رفیع را بو سلیک گرگانی که پیش از زمان رودکی بوده اند میدانند و گروهی شعرای
آن عهد قوشش منبع میدانند و اشتوق آنی بصواب اقرب مینماید چنانچه از سیاق این ابیات مستفاد میگردد نظم
جهان سخن چو کانست من در او گوهر ❀ سپهر دون چو نیام است من در آن خنجر ❀ اگرچه زمان نیم کام هم تهیست
اگرچه رنگ پذیرم ز بیرزدم چو جوهر ❀ گرد کارکنان دون حق خود دانم ❀ کرم چو مشک کند دهر دو برابر ز ... ز نمیچو
نطبع هوا نجی شده ام ❀ چو آفتاب سخن زاده ام ز مادر ❀ اگرچه نخطوم در مغز خویش وزیست ❀ که مشک از ناف میشود
در مغز خویش خطر ❀ ز نعمت اگر جهان آب من بشوخی برد ❀ مرا ز آتش تیغ ز دو غم لعبو نخت نگر ❀ اگر کنار زدم وزکرانم
ز آنست ❀ که دیدی نتوان گهر و نشستی خزف ❀ چرا ز صحبت مرغان نفور شد سیمرغ ❀ خود پس انتو انست و بیدا
افرید رفع سحر کیمیا صفات آن بکدام شکلاً ❀ که در پیش ز ولع و نسوخت بعد آنان شکلاً ❀ عجب است آن که چرا در فنون
نیکر دند ❀ بد انقدر که بدانند مردمان شکلاً ❀ اگر چنانچه نمانند بان او در بند ❀ اینی و روز دیگر هم جهان شکلاً ❀
اگر جاعت کو ربی شرکیت ادب باشند ❀ ز در پس و کشایند دو دکان شکلاً ❀ اگر نماند و روزی شوند هم آتش بجای
قلیه نهند در میان زنان شکلاً ❀ بوقت مرگ که انجا حضور میباید ❀ بود شهادت دو بر زبان شکلاً ❀ نگار نازنین
من بها قصد جان داره ❀ که تیر غمزه پیوسته نابرو در کمان داره ❀ چو سر بر من گران داری در روان پیشش فرو خوانم ❀
غلام آن سبکروم که سر با من گران داره ❀ میانش نیست خود اصلا تفحص کرده ام لیکن ❀ چنان زیبا کمر بندد
که پنداری میان داره ❀ دهان خود نیستش قطعا تجسس کرده ام اما ❀ چنان شیرین سخن گوید که تو گویی دهان داره ❀
خود سر میانش را بوهم اندیش یا بد ❀ کمر را از کمر جویی که با او در میان داره ❀ نظر بکشاده و زلفش را صد حیله فی بند
کرد جان او سخن بیچی که آگاهی از آن دارد ❀ رعایای حسن چیزی است کان خوانند عشاق ❀ نمانم تا چه چیز است
آن ولی دانم که آن دارد ❀ زهد و نکار حکایت ز انجمنانست ❀ که شرح او بهمه عمر دادن آسانست ❀ نصیب
کس نبوده نگار چیزی است ❀ مرا از و همه بازی نصیب حرمانست ❀ ازین بها که من از زدهر مینجویم نعمت ❀ اگرش

مدام

ندارم منت کمو که گو ز آنست ❀ ملکت تخت بخت چو گان می کنم ❀ که طبع من که نظم و نثر را کانست رباعی
این شور که در جهان افتاده است ❀ خلق از پی سود او زیان افتاده است ❀ بهر زمان نبود که ما کناری گیریم ❀
ای دای برگرد میان افتاده است مجد الدین هم در آسمان فصاحت بوده اما انیکه در چه عصر و زمان بوده
بنظر نیامده رطب و یابس جمعش از این اشعار که در صفت تیغ گفته مستفاد میگردد شعر ای ... که در وی
نقطهای که جوهر است ❀ وین عجب که زپشت هر ساعت برون آید چو مار ❀ حافظ عمری و هستی چو فنا اند
عمر ❀ دشمن جانی و همچون جان همی آید بکار ❀ در هوای معرکه چون ابر و برق لا جرم ❀ گرد گیری ابر سانی برنجی
برق دار شیخ شرف الدین مصلح بن عبدالله السعدی زبده روزگار و وحید لیل و نهار بوده و آب از طبع او
لطافت وام میگیرد و آتش از ذکای خاطر او تیزی میبرد و ابیات دلاویزش از نمک نمکدان جهان را نیکبخت و مستمع
نمکینش نشئه برده کلام حسان و زبان عوام را بالفاظ چون شکر شیرین کرده و دهان خواص را بمعانی متین
آگین ساخته نظم بدی بفضل و فضایل بهر طرف معمور ❀ بدی بلطف شمایل بهر کنف مشهور ❀ چو دو میان
بصنایع چو چنیان بظروف ❀ چو تا زیان بفصاحت چو زنگیان بسرور ❀ چون شمیم محاسن صفات او مشام
اطراف جهات را معطر کردانیده و صیت نظم و نثرش شرق و غرب عالم را فرا گرفته زیاده در اوصاف
نمی بچه بیت در صد هزار قرن سپهر پیاده رو ❀ نارد چو او سوار بمیدان روزگار ❀ وی شیخ در اوایل حال
بمدرسه نظامیه بغداد در حلقه درس شیخ الشیوخ ابو الفرج بن جوزی بتحصیل اشتغال داشته بعد از آن بعلم
سلوک مشغول گشته مرید شیخ عبد القادر شده و در صحبت او عزیمت کعبه نموده گویند که شیخ سعدی چهارده
حج کزارده که اکثر آن پیاده بوده و با شیخ شهاب الدین سهروردی در یک کشتی سفر دریا کرده و جهت غزا
و جهاد با سومنات رفته و این نیز شهرت دارد که بصحبت خضر علیه السلام رسیده و او را از زلال
افضال خود سیراب گردانیده گویند صد و ده سال عمر داشته و این ایام را منقسم بر سه قسم ساخته
بوده قسم اول که ایام شباب است صرف تحصیل کرده و قسم دوم را بسیاحت جهان گردی
بپایان رسانیده اکثر اقالیم سبعه را پی سپر تفرج گردانیده و قسم سیم را که آخر کلام خود است بر سجاده خدا
پرستی بریاضت و طاعت گذرانیده و ابتدای ظهور شیخ در روزگار اتابک سعد بود و چون بحد کمال رسید
ابوبکر بن سعد بر سر دولت نشسته بود و بوستان و گلستان بنام او نوشته شده و خوشش زمان حکومت
اتابک محمد بن سلغر شاه نیز به نسبت تعین و ستایش داده اگرچه و ا ... طبع شیخ چون شعشعه
خورشید و اشعه ماه بهمه جا رسیده لیکن جهت التزام و تیمن و تبرک بیتی چند نوشته شد نظم مثل اگر
بدیده تحقیق بنگری ❀ درویشی اختیار کنی بر تو انگری ❀ ای پادشاه وقت چو وقتت فرا رسد ❀ تو نیز با گدای

محلت برابری * آهسته‌ای اگر بر سر بیا بروم است * این جرم خاک که تو امروز بر سری * مردی
کمان بهر که بر چه ریست ... گفت * با نفس اگر برآیی دانم دلاوری * با شیر مردیست سگ ابلیس همسیدگر *
ای بی هنر که اگر بهتری * سودا مپز که پیش تو خودان محترمند * اندیشه کن که نزد بزرگان محقری * رای
بسوی عاقبت خیر میرود * رای بسوی عاقبت اکنون مخیری * در کنز خویشتن به حقارت نظر کن * گر
بهتری بمال گهر برابری * بی هنر مال کند که بر چه سکیم * کون خویش شمع ... گاو عنبر است * پیش از من و تو بر
خ جاه تاش کشیده اند * شکر ف نیکبختی [illegible] * ایها الناس جهان جای تن آسانی نیست *
مرد دانا بجهان داشتن ارزانی نیست * معتبر دیده ام از قول اطبای علوم * که دوای دابتر از علت نادانی نیست *
شب مردان خدا روز جهان افروز است * روشنان را بحقیقت شب ظلمانی نیست * خانه بر کنده دگر گو
نور ستاده بگور * فهم کردست که حشم برگ زمستانی نیست * از آن که جای نیست جهان جو جای دوست *
درویش هر کجا که شب آمد سرای اوست * مرد خدا بمشرق و مغرب غریب نیست * هر جا که میرود همه ملک
خدای اوست * نجات آن که هیچ ندارد بجز خدای * او را گدا مگوی که سلطان گدای اوست * عارف چو
در شاهد دوست یافت * در هر چه بعد از آن نگرد ... اوست * بگذار هر چه داری و بگذر که هیچ
نیست * این پنج روز عمر که مرگ از قفای اوست * هر آدمی که کشته شمشیر عشق شد * گو غم مخور که ملک [illegible]
اوست * اگر خدای نباشد ز بنده خشنود * شفاعت همه پیغمبران ندارد سود * نصیب [illegible] اگر ز طلق برخود اند
چنانش ... که چوب نعت ... آمد * که بنود و عبادت نبود و خلق نبود * نوشته بود که این آمدیست
آن ما خود * مقدر است که از هر کسی چه فعل آید * درخت [illegible] جهان بر آب نهاد است
زندگی بر باد * غلام همت آنم که دل بر او ننهاد * بی بدیدم حسرت ز ... کنند * کسی که برگ قیامت پیش
فرستاد * کدام باغ بدیدار دوستان ماند * کسی بهشت بگوید بوستان ماند * تو مرده‌ای زنده گی گر ...
بدزایی * که بوی یار گرامی ببوی جان ماند * چون عیش گدایان بجهان سلطنتی نیست * مجموع تر از ملک جهان
ملکی نیست * گر منزلتی هست کسی را ستگارانه * اندر نظر ... هیچ کس منزلتی نیست * هر کس صفتی دارد و رنگی
ونصیبی * تو ... صفت ... گزین هیچ صفتی نیست * آنکس که بدو موهقتی هست که دامست * آن ... هیچ کس موهقتی
نیست * ... که کیا ... که دردوا خاصیتی هست * از آدمی که دروضعی نیست آن دوست نباشد که شکایت
کند از دوست ... خویی که دلارام برید دیدی * ولی که عاشق صابر بود مگر سنگ است * ز عشق تا بصبوری هزار فرسنگ
است * بخشم رفته ما را که میبرد پیغام * بیا که ما سپر انداختیم اگر جنگ است * برادران طریقت نصیحتم مکنید
که توبه در ره عشق آبگینه بر سنگ است * آن شکر خنده که پر نوش دهانی دارد * نه دل من که خلق جهانی دارد * کاواز...

ای بت چنان چه تمتع دارند * باری آن بت بپرستید که جانی دارد * تماشای درخت چمنش حاجت نیست *
هر که در خانه چو تو سرو روانی دارد * ای که گفتی مرو اندر پی خوبان زنهار * بکمی گوی که در دست عنانی دارد *
دل نه دست برون برده سرو بالایی * خلاف عادت آن سرو که بر لب جو است * نه جواب دوش چنان دیدمی
که زلفش را گرفته بودم و دستم ... غالیه بو است * نه دوست هر که تو بینی مراد خود خواهد * مراد خاطر سعدی مراد
خاطر اوست * ... دوست ... میان دوست * بوسی بکام دل ندهی بر آن ... دوای حیات گشته شربه دشمن
چیست * سیبی گزیدن از لب چون ناردان دوست * چون جان سپرد نیست بهر صورتی که هست * در
کوی عشق ... و ... دوست * فرهاد ... دوست ... نزاد سعدی ... مهربان
دوست * اگر باید بجنگ جو یکی * چه سبل کلان خشم کیر دبی * اگر خویش دشمنی باشند خویش * چو بیگانگان
بر اندرویش * اگر بنده چابک نباید بکار * عزیزش ندارد خداوندگار * ولیکن خداوند بالا و پست * بعصیان
در رزق بر کس نبست * چنان پهن خوان کرم گسترد * که سیمرغ در قاف روزی خورد * اگر نفع کس ...
نه تو خود بر سنگ خارا بی است * غلط گفتم ای یار فرخنده خوی * که نفع است در آهن و سنگ روی *
چنین آدمی مرده به ننگ را * که بروی فضیلت بود سنگ را * چنان زی که ذکرت بتحسین کنند *
چو مردی نه بر گور نفرین کنند * مروی بود و نوبت ما ست * گرت نیک روزی بود خاتمت * یکی
پیش شوریده حالی نشست * که دوزخ تمنا کنی یا بهشت * بگفتا مپرس از من این ماجرا * پسندیدم آنچه او
پسندد مرا * نه مطرب که آواز پای ستور * سماعت اگر عشق داری و شور * مگس پیش شوریده
پر نزند * که او چون مگس دست بر سر زند * یکی قطره باران ز ابری چکید * خجل شد چو پهنای دریا بدید * که جایی
که دریاست من کیستم * گر او هست حقا که من نیستم * چو خود را بچشم حقارت بدید * صدف در
کنارش بجان پرورید * سپهرش بجایی رسانید کار * که شد نامور لولوی شاهوار * چو ... دمی
... قضا * سر نهند بنده را بر قضا * مکن سعدیا دیده بر دست کس * که بخشنده پروردگار
است و بس * گرت بی نیاز ... * وگرنه سر ناامیدی بخار * قناعت توانگر کند مرد را * خبر ده حریص
جهانگرد را * خردمند مردم هنر پرورند * که تن پروران از هنر لاغرند * خور و خواب تنها طریق ددست *
بر این بودن آیین نابخرد است * قناعت کن ای نفس بر اندکی * که سلطان و درویش بینی یکی *
چرا پیش خسرو بحاجت روی * چو یکسو نهادی طمع خسروی * مرو در پی هر چه دل خواهدت * که تمکین تن
نور جان کاهدت * کند مرد را نفس اماره خوار * اگر هوشمندی عزیزش مدار * وگر هر چه باشد مرادش خوری
ز دوران بسی نامرادی بری * شکم بند دست است و زنجیر پای * شکم پیش من تنگ بهتر که دل * ...

انگیختن ٭ برفت بود خون خود ریختن ٭ غذا گر لطیف است گر سرسری ٭ چو دیر است دست اوفتد خوش
خوری ٭ شکم بند دست است و زنجیر پای ٭ شکم بنده نادر پرستد خدای ٭ شنیدم که در روزگار قدیم ٭
شدی سنگ در دست ابدال سیم ٭ نپنداری این قول معقول نیست ٭ چو قانع شدی سیم و سنگت
یکیست ٭ خبر ده بدرویش سلطان پرست ٭ که سلطان ز درویش مسکین تر است ٭ گدا را کند یکدرم سیم سیر
فریدون بملک عجم نیم سیر ٭ خدا و خداوندان بنده خرسند نیست ٭ که راضی بقسم خداوند نیست ٭ گروهی
با خوش پسر ٭ که بابا کجا بیم صاحب نظر ٭ من پیر فرسوده روزگار ٭ که بر سفره حسرت برد روزه دار ٭ اما
نخم خورد و گوسفند ٭ که قفل است بر تنگ خرما و قند ٭ مر گاو عصار از آن در گیست ٭ که از تنگچشمی بیابان گرفت ٭
ز دام قفس بگرد در برون فراک ٭ خروشی بگوشش آمد ز روزناک ٭ که زنهار اگر مردی آهسته تر ٭ که چشمم نیامد بگوشت
خواجه مجدالدین همگر بغایت خوش محاوره و نیکو منظر بوده و اکثر خطوط را در نهایت جودت تحریر مینموده
و در عهد اتابکان فارس ملک الشعرا بوده و حمدالله مستوفی او را از ندیمان خواجه بهاءالدین صاحب دیوان نوشته
و از نظر تکیه‌های او آورده که خواجه مجدالدین را پیر زنی بوده و او را در یزد گذاشته باصفهان رفته
بعد از چند روز آن زن نیز از عقب خواجه آمد غلامی بخواجه مژده رسانید که خاتون بخانه نزول آمد خواجه گفت
مژده در آن بودی که خانه بخاتون فرود آمدی این سخن را بخاتون رسانیدند چون خواجه را دید گله آغاز
نهاد که پیش از من تو لیل و نهاری بوده خواجه گفت پیش از من شما را اما شما که پیش از تو لیل و نهار شده
و دیوان مجد که قریب به هزار بیت شاعر و زمتداولست و بنا بر اختصار از هر قسم اشعار او چند متفرق
ایراد پذیرفت نظم کجاست در همه ملک جهان سلیمانی ٭ که مهر دل سپارد بدست شیطانی ٭ زمانه
نزد و طالبیست و بر پوید ٭ سپهر تخت کانی و دست پیمانی ٭ سیاه کاسه جهان سفله میزبانست از آنکه ٭
نخورده هرگز از خوان خویش هیچ مهمانی ٭ یکی همه کرد آنش اعتبار میگیرم ٭ بچشم حرمت بین در جهان چو [illegible]
فرو گرفته دو چشم من هر گاهی ٭ کشیده داشته دست طمع ز هر خوانی ٭ چگونه نالد من کشود عهد چو مرا ٭ ازین
آتش بر موی هر دم افغانی ٭ از آب دیده من قطره و یعقوبی ٭ ز شرح کلبه من شمه کنعانی ٭ چگونه خون نشود
آب چشم من چو دلم ٭ ز نیر هر مژه برگشاده شریانی ٭ مراند دست چه چون قانع پرستاری ٭ مرا ز خلق
چه چون ز قسم خلقانی ٭ مرا از آن چه نوا بود که خوانندم ٭ وزیر شاهی متعانویس خاقانی ٭ مرا از آن چه
تفاخر بود که بنویسم ٭ رسالتی ز زبان شهی سلطانی ٭ هزار بار مرا به ز شغل دیوانی ٭ اگر بنظم شاه آمد مدیح [illegible]
محامد شاهی که حسن اعمالش ٭ نه خاک فارس پیدا و بید عمانی ٭ جهان پناه اتابک خدا که جهان ٭ بنود
او بهم بنو فر و جهانبانی ٭ بعفو تو که از آن زنده اند اقلیمی ٭ بجان تو که بدان تا قیامت کیهانی ٭ که [illegible]

جلال

جلال تو آنجا امام ٭ جهان خرم بر من شعاعست زندانی ٭ ز طاعت تو رها کرده ام بعیشی ٭ ز نعمت تو بدل
کرده ام بکفرانی ٭ دلم ز نظم تحفه طاعات اماری ٭ تنم ز کسوت تمیس است عریانی ٭ نعوذ بالله اگر مجرم و خشم حق
است ٭ چو حق بنده بعصیان نمیشود باطل ٭ بحق حق که مکن باطلم بعصیان ٭ ولی سزد که چو من بنده
ضعیفی را ٭ تفقدی بنماید چنان پشیمانی ٭ سخن چو قدر خود ار مختصر کنم شاید ٭ که نیست هیچ تراچون بقات
پایانی ٭ شبی در وقت انعقاد مجلس صبوح لگن زری با شمع همراه او ساخته بودند صباح چون
خادمان طلب نمودند او این قطعه را بجهت آن گفت قطعه خدایگانا آنکه شمع دولت تو ٭ چراغ شعله چرخ را ده
روشن ٭ حکایت شب دیشین و شمع آمد یاد ٭ که گر دهیم این تیره روز شاد من ٭ ز رشک شعله او آتش که بر
فلک میتافت ٭ هزار بار بفرق فرو سوخت اندر من ٭ ز روشنائی آن شمع بزم گنجور ٭ سرای سینه که
به تیره چون چه بیژن ٭ شبم که بود چو امید دشمنت تاریک ٭ بدولت تو چو روز دلیت شده روشن ٭
کنون ز حسرت آن یار که باقی باد ٭ همی گذارده بر روز اشک بر دامن ٭ هوای کلبه من دیار شاه مطلبید ٭
گر شمع روی زیبا و شمع در کلبه ٭ لگن نفاست جوهر نمود گردا ٭ بخانه که بر سنگ اندر آن بود [illegible]
چو جنس خویش ندیده و جفت بود و جدا ٭ شکسته خواست شد از غایت غم و حزن ٭ ز من سعاد و آتش طشت خانه
مطلبید ٭ چنان که بیش جو ابر بود سوی معدن ٭ بماند شمعش بنده خانه فی الجمله ٭ ولیک باز سوی طشت خانه
آخت مکن ٭ صبوح در جواب گوید ٭ طشت شمع نزدت فرستادم ٭ بتو افسر برست فرستادم ٭
دیگری شمع شکستن چه کم باشد ٭ بایکی دیگرت فرستادم ٭ خدایگانا در ملک شرع مغز تو ٭ شکست بنده طلسم
زمانه جادو ٭ بهم پیش تو در معرکه ملک جهان ٭ پلنگ مخبر زیست ز چراگاه آهو ٭ در گمت سینه شفق
و طوق ٭ چنانکه جز [illegible] ٭ شد آفتاب خطائی نسب را افکنده ٭ چو
داغ طوق تو داند ... گردن من ٭ ببخت کری تو با لطف نرم پهلو ٭ و دین زمانه که فضای نسیم و صحن زمین ٭
ز سردی نفس مهر بر شده [illegible] ٭ دین چه بینم که ناچه چیلد ٭ [illegible] ٭ مرا که شاع
سر [illegible] روز و شب ٭ برفت [illegible] ٭ دیده کار [illegible] ٭ که
این [illegible] ٭ [illegible] ٭ بموی [illegible] ٭ [illegible] ٭ دگر جواب شاه [illegible]
دار چشم ٭ گر [illegible] ٭ گر [illegible] ٭ [illegible] ٭ از
[illegible] ٭ [illegible] ٭ من دل هوای لب [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ بحق نفس [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
سوز عجب [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]

کرد بنا عالم نرم آه ٥ تا آیینه روی تو بنگار بگیرد ٥ رباعیات خرم نبود داشتم دل پرغم را ٥ جز تو خوبی کرد دل خرم را ٥
من همچی عالم تو خوش بکنیم ٥ با تو هجرت بکنم عالم را ٥ هم چو بهشت اشکیبا از تست ٥ هم جاده و هم پری زیبا
از تست ٥ خوبان جهان بجامه زیبا کردند ٥ آن خوب تویی که جامه زیبا از تست ٥ می آمد و دیده بلای کرفت
میرفت دگر بار قفا مینگریست ٥ با عشوه خویشتن بخویشش می آمد ٥ یا از ره مرحمت بما مینگریست ٥ هر
سیم و زر جهان پیراهن تست ٥ دانی که چه مقدار نصیب تن تست ٥ آن زر که مفرح دل دوست شود ٥ و آن
سیم که گنج دیده دشمن تست ٥ افسانه شهر قصه مشکل ماست ٥ دیوانه دهر این دل بیحاصل ماست ٥ بر من بکنند غم
اگر از دل تست ٥ و زتو نشود سیر اگر از دل ماست ٥ گفتم که باندیشه و با رای درست ٥ خود را بعد از انم از این
واقعه جست ٥ کر منصب انجم تو عالم بگرفت ٥ هر یک زده دست بجز بر شاخی سست زینی زید سید نکاره ده خجید
لیل و نهار بوده و این اشعار که ثبت میشود از نتایج طبع اوست نظم دوستان را بجد گردان از نهفا ٥ ور نه
بارسی از جفا دشمن بکش ٥ چون کردی بکزبانی لاله دار ٥ ده زبانی نیز چون سوسن بکش ٥ به مغولی هر که کین با جنگش
درکشی از دیگران با من بکش ناصر بجه بجه موضعی است از مضافات ابرقوه از پس ناصر معاصر شیخ مصلح الدین سعدی
بوده و شعرکم از وی شهرت گرفته بنابر التزام این چند بیت را یافته ثبت نمود نظم سوگند بزلف پر خم و پیچ
یعنی که بمشک عنبرینت ٥ سوگند به پیکر سعادت ٥ یعنی که بروی نازنینت ٥ سوگند به آب زندگانی ٥ یعنی که بلعل
انگبینت ٥ سوگند بگرد معانی ٥ یعنی که بطبع خورده بینت ٥ سوگند بجان هر دو عالم ٥ یعنی که بذات بیقرینت ٥
گز شوق عذار تست ناصر ٥ آشفته چو زلف پر ز چینت ٥ خوبان دل و جان بر ندیکی ز تن ٥ و ز ستد مقاومت کین
کین ٥ دشنام دهند و خشم گیرند و کنند ٥ حرمت ستد لان بو علی چندین ٥ زکی از منتسبان اتابک مظفر
الدین زنکی بوده و شعرش معروف و سط را داشته و این دو بیت از انجمله است شعر بر روی تو خطی نجابم که بدان خط
صد بوسه مرا بر لب لعل تو برات است ٥ فرصت غنیمت بیار و چو افتاب ٥ صبحی برآور سرو شاهی فرد شوی مولانا
قطب الدین علامه علامه عرصه عالم و علامه علمای بنی آدم بوده در خدمت خواجه نصیر الملة و الدین طوسی نور الله مرقده
کسب کمال نموده و از زمان دولت هلاکو خان تا ایام سلطنت سلطان محمد خدابنده در شیخ حیاتش صاحب نسبیا بوده
و از تصانیفش یکی تحفه شاهی است در علم هیأت و دیگری کلیات قانون است و شرح مفتاح العلوم است که گویند جزو
اندکی شرح بر مفتاح نوشته میان او و شیخ سعدی همیشه ابواب مطایبه مفتوح میبوده چنانچه آورده اند که
مولانا قطب الدین با شیخ سعدی جامه شاهی مجدی که یکی از انگان فارس است طهارت میکرده رفته بود و در قضا را آن
وقت اندکی بر رضا پادشاه که مستوفی بعقده کسوف مبتلا گشته بود رسید مولانا خواند که یا لیتنی کنت
ترابا پادشاه پرسید که چه خواند شیخ سعدی جواب داد که یقول الکافر یا لیتنی کنت ترابا قطب محیی بسلامت

نظم

نظم و لطافت نثر نظیر و عدیل نداشته و همیشه از تحف احوالش چیزی یافت میشود به مجاهده و خلقت کالبدش مجاهده و مشاهده
بوده و از روایاتش یکی مکتوبات که من الجمهور مشهور است و دیگری دیوان الشعر است که این ابیات از آن
جمله است ابیات چو پایم را پا بشکند و هر که ٥ چو شعشش کو ببا شکند و هر که ٥ زبر پای دو جوالی کس را ٥ چو او دولت
باشد و هر گز مست در آن نفس که جدایی تو میان دو یار ٥ زمین بگرید و الد منان بزاری زار ٥ و داع
ندیده و دل ٥ بروی چهره نزدم سرشک چون گلنار مست بیتو ای جان من این تن بوده ٥ زندگی بیدست جان
بود ٥ ای سلطان بگویم عشق چیست ٥ مبتلا و درد خو کردن بود رباعی آنجا که بر بخت ما زغم جانگ ٥ آتش زنند
زما ز شوق در آن راه تنگ ٥ رفتیم و رسیدیم و گرفتیم بچنگ ٥ آن جلوه که سر ازدست گیر بجنگ ٥
در مکتوبات خود می آورده که شود در جهان افتاده است و عالم پر شوخ است و مردمان چرا نمی شوند که
کر شده باکری کور شده با کوری دگر نشده با کری و کوری و دگر بی دیوانه اند فی خدا بیگانه اند و هم او گوید که
سبحان الله زمین چنین بیابان و فلک چنین در حرکت و آسمان چنین بیکار و آدمی چنین بیکار
فضل الله وصاف وصاف و شاه مخبر اوصاف سلطان محمد خدای بنده بوده و تاریخی که بنام وی
در قلم آورده موسوم بتاریخ معجم گردانیده جهات آثار ملوک عجم را بیان نموده و آن بحریست مشحون
بلالی بدایع و مخزنی مملو از نفایس و شعری که در آن درج ساخته نتیجه زاد و ضمیر سهیل نظیر اوست و این
ابیات که از آن جمله از آن دوست است ابیات یاد ایام وصال تو ز لوح دل من ٥ هرزه بهوس کرد
کردش دوران نبرد ٥ هم شوق بروی هم سری ٥ کر تن کشتن جان ببرد و آن نبرد مست نقش خط هرگز
از طبیعت ٥ نبرد و چون سیاهی از رخ زنگ ٥ کمند زلف زدن ٥ تا تو بر تارکش کوبی شد
کلاه نیکو بماش و بریغ است ٥ سزای جان دشمن زخم تیغ است ابن نصوح در زمان سلطان
ابو سعید خان بوفور عقل و فراست و کثرت علم و کیاست از همگنان برتر و برسر بوده و بنابر علاوه فضل
و کمال گاهی بنظم اشعار مبادرت مینموده و این رباعی از انجمله است رباعی ای دوست ملالت داد
که زارم کشتی ٥ انگاه بتیغ انتظارم کشتی ٥ تا دل نبود ادم جگرم خون کردی ٥ تا جان ندهم هزار بارم
کشتی خواجه حافظ عندلیب گلشن سخنوری و طوطی شکرستان بلاغت گستری بوده و کلام معجز نشانش
مرتبه ایست فوق کلام بشر و عذوبت منظوماتش چاشنی از تسنیم و کوثر و مولانا عبد الرحمن جامی در نفحات
ذکر کرده که وی لسان الغیب و ترجمة الاسرار است و بسا اسرار غیبیه و معانی حقیقیه که در کسوت مجاز باز
نموده الحق حبشی زادگان سواد اشعارش خاک در چشمه حیوان افکنده و ختنی چهرگان ابکار افکارش
طبانچه بر رخ و غلمان زده و اهل خلوت را از اشعار پر سوز و شورش در جان و اصحاب صحبت را از

ابیات پرشور شوریش در زبان نظم چون نکتهٔ عاشق از فصاحت ۵ چون چهرهٔ دوست از ملاحت ۵
جان را عوض سرور و شادی ۵ دل را بدل نشاط و راحت ۵ و در علم قراءت کلام ملک علام مهارت
تمام بکار می برده و التزام داشته که هر شب جمعه در گرد مقصوره که میان مسجد شیراز واقع است
تا صباح بگریه و بخش خوش ختم قرآن نماید اگرچه صوفی مشرب بوده اما در هیچ کتاب مشاهده نیفتاده
که دست ارادت به پیری داده باشد و تاریخ فوت خواجه در هفتصد و نود و دو بوده چون مدفنش خاک مصلی
تاریخش هم خاک مصلی یافته اند و با آنکه اشعارش چون باد صبا بهمه جا رسیده و در همه بازارها دست بدست گردیده
گشته از جهت آنکه سخت عذب و شیرین است بیتی چند آورده شد نظم بشنو این قصه که خود را ز غم
آزاده کنی ۵ خون خوری گر طلب روزی ننهاده کنی ۵ آخر الامر گل کوزه گران خواهی شد ۵ حالیا فکر سبو کن
که پر از باده کنی ۵ جهد کن گذر ایام گل و فصل بهار ۵ عیش با ماه جبینی پری زاده کنی ۵ تکیه بر جای بزرگان نتوان
زد بگزاف ۵ مگر اسباب بزرگی همه آماده کنی ۵ خاطرت کی رقم فیض پذیرد هیهات ۵ مگر از نقش پراکنده
ورق ساده کنی ۵ کار خود گر بخدا بازگذاری حافظ ۵ ای بسا عیش که با بخت خداداده کنی مثنوی دلم رمیده شد و
غافلم من درویش ۵ که آن شکار دل خسته را چه آمد پیش ۵ خیال حوصلهٔ بحر می پزم هیهات ۵ چهاست در سر
این قطرهٔ محال اندیش ۵ نه عمر خضر بماند نه ملک اسکندر ۵ نزاع بر سر دنیای دون مکن درویش ۵ بناز آن
فرهٔ شوخ عاقبت کش با ۵ که موج میزندش آب نوش بر سر نیش ۵ ز آستین طبیبان هزار خون بچکد ۵ گرم
بتجربه دستی نهند بر دل ریش ۵ بدان کمر نرسد دست هر گدا حافظ ۵ خزینه بکف آور ز گنج قارون بیش مثنوی
بیا که قصر امل سخت سست بنیاد است ۵ بیار باده که ایام عمر بر باد است ۵ غلام همت آنم که زیر چرخ کبود ۵ ز هر
چه رنگ تعلق پذیرد آزاد است ۵ من دوستدار روی خوش و موی دلکشم ۵ مدهوش چشم مست و
می ناب بیغشم ۵ از بسکه چشم مست درین شهر دیده ام ۵ حقا که می نمی خورم اکنون و سرخوشم ۵ جانم ز آب فطرت
چه اصلی بسوخت ۵ ساقی کجاست تا زند آبی بر آتشم ۵ ای نازنین پسر تو چه مذهب گرفته ۵ کت خون ما حلال
تر از شیر مادر است ۵ در راه ما شکسته دلی میخرند و بس ۵ بازار خودفروشی ازان راه دیگر است ۵ یک قصه بیش
نیست غم عشق وین عجب ۵ از هر کسی که میشنوم نامکرر است ۵ آبروی فقر و قناعت نمی بریم ۵ با پادشه بگوی
که روزی مقدر است مثنوی اگرچه عرض هنر پیش یار بی ادبیست ۵ زبان خموش ولیکن دهان پر از عربیست
مپرس که چرخ از چه سفله پرور شد ۵ که کام بخشی او را بهانهٔ بی سببیست ۵ درین چمن گل بی خار کس نچید آری ۵ چراغ
مصطفوی با شرار بولهبیست ۵ هر آنکه خاطر مجموع و یار نازنین دارد ۵ سعادت همدم او گشت و دولت همنشین
دارد ۵ حریم عشق را درگه بسی بالاتر از عقلست ۵ کسی آن آستان بوسد که جان در آستین دارد ۵ چو بر روی زمین

باشی توانایی غنیمت دان ۵ که دوران ناتوانیها بسی بر زمین دارد ۵ بوالای تو اگر بنده خویشم خوانی ۵ از سر خواجگی
کون و مکان برخیزم ۵ گرچه پیرم تو شبی دست در آغوشم کن رباعیات سیلاب گرفت گرد ویرانهٔ عمر
آغاز پری نهاد پیمانهٔ عمر ۵ هشیار شو ای خواجه که خوش خوش بکشد ۵ حمال زمانه رخت از خانهٔ عمر مثنوی هر روز
دلم زیر بار دگر است ۵ در دیدهٔ من ز هجر خاری دگر است ۵ من جهد همی کنم قضا میگوید ۵ بیرون ز کفایت
تو کاری دگر است مثنوی نی قصهٔ آن شمع چگل بتوان گفت ۵ نه حال من سوخته دل بتوان گفت ۵ غم در دل
تنگ من از آنست که نیست ۵ یک دوست که با او غم دل بتوان گفت ابواسحق حلاج از مستعدان زمان
خود بوده و همواره زبان از اشتهای مطایبه می آلوده و از جنس اشعارش مقولا نیز اشتها بر اشتها
افزوده و فضلا نیز از غصه خون در جگر پالوده باعث را چنین آورده اند که وقتی یکی از آشنایان
او را عارضه روی داد که مفقود الاشتها شده بنا بر تتبع الفیه و شلفیه رفته این نوع ابیات
گفته نظم برنج زرد و پرازرد و عن و فیق شفیق ۵ اگر نبات بود بر سرش زهی توفیق ۵ بغیر قلیه برنج
این طعامها هیچ است ۵ هزار بار من این نکته کرده ام تحقیق ۵ شده است مرغ مسمن بحیره روغن غرق ۵
بیا که کشتی صحن بگیر دست غریق ۵ کلاچ گرم بدست آر سخنی ای بو سحق ۵ که هر کجا که روی نیست مثل این
رفیق مثنوی بپرچشم چون خراسانی گذارد صحن بغرا را ۵ ببوی قلیه اش بخشم سمرقند و بخارا را ۵ برنج زرد و صابونی
گر داری غنیمت دان ۵ کنار آب رکناباد و گلگشت مصلی را ۵ چه آرایی به بشگرف و زعفران رخسار پالوده ۵ به
در رنگ خال و خط چه حاجت روی زیبا را ۵ بگو بوسحاق وصف خوشهٔ انگور شقالی ۵ که بر نظم تو افشاند فلک
عقد ثریا را مثنوی جبنی که ز پا پس بر که بپوشی ۵ که هان لعبت نگارین است مثنوی رشتهٔ کو تتماج قیمه بر سر نهد کلاهان
مرده شو پا زنیست مثنوی گر ز یخ ز گنبند سر خوان که چه خواهی ۵ قلیه ما را و هم بورک تتماج شما را مثنوی با ما سخن از
بورک و حلوای عسل گوی ۵ ز رشته که ما را نفسانه نباشد مثنوی در وصف برنج دانه دانه ۵ لاف از سر هم
چو در توان زد ۵ آنگه که سخن رسد به تتماج ۵ آن رشته بود که پیچ توان زد سعد گل از نیکو طبعان آن شهر و مکان
اشعارش و شنه بهار کشمیر با طراوت و کلامش مانند کلام خوبان با حلاوت این ابیات که صورت سعادت
می بدان نتایج ذهنیت اوست نظم نشان بر تختهٔ هستی نبود از عالم و آدم ۵ که جان در مکتب عشقت ز رعنائی
تو میزد دم ۵ نظر بر صورت خوب تو بود استاد فطرت را ۵ که رنگی می شد ی بر خمیر طینت آدم ۵ بروای
عقل محرم که امشب با خیال او ۵ چنان خوش خلوتی دارم که من هم نیستم محرم ۵ مرا گویند سعد از عشق او حاصل
چه داری ۵ داغهای کهنه اکنون جراحتهای هر دم امیر صدرالدین محمد بجودت طبع و دقت ذهن از جمیع علمای
مشهورین و فضلای متأخرین ممتاز و مستثنی بوده و چه در اندک زمانی از تحصیل استفاده و فراغت حاصل کرده آغاز

در پس و افاده نموده و بعد از آن همت بر تصنیف و تألیف گماشته رسالهٔ تحقیق علم و اثبات واجب و حاشیه
شمسیه و مطالع و حاشیه تجرید را در سلک تحریر کشیده فوتش بعد از فوت سلطان یعقوب باندک
زمانی اتفاق افتاد امیر غیاث الدین منصور پرتو آن قمر و قران آن شجره است بعد از پدر بوفور عقل و علم و دانش
و ساده فضیلت تکیه زده و صیت مهارتش در علوم حکمی و ریاضی بمسامع علمای دور و نزدیک رسیده و صیت
دانشش باطراف اکناف آفاق افتاده و بین الجمهور مشهور گردیده نظم وصف خورشید را نگوید هوشمند ه فیض
نور او بود مدحش پسند ه چون فضلا ویرا استاد البشر عقل حادی عشر خوانده اند بهر آینه تاریخ فوتش را مولانا حسن
علی خراسانی عقل حادی عشر خوانده و بجا یافته مولانا شمس الدین علی المشهور بخاوری اعلم علمای زمان میرزا سلطان
ابوسعید بوده و در مدرسه غیاثیه نقوش ترقی افتاده و دهن وقاد و بر صحایف ضمیر طلبه علوم می نگاشته
و بعد از فوت سلطان ابوسعید چندگاه بنوشتن تاریخ وقایع زمان ابو الغازی سلطان حسین میرزا انار الله
برهانه مشغول داشته و بالآخره بحصار شادمان رفته در آنجا فوت گردید مولانا نظام الدین ابویزید در عهد مولانا
جلال الدین محمد دوانی در شیراز بتحصیل فضایل نفسانی قیام مینموده و در زمان سلطان یعقوب بوصول اجل موعود
در گذشته مولانا شرف الدین علی شیخکی در سلک اشراف علمای کرام و اعیان فضلای عظام انتظام داشته
و همواره بموعظه و نصیحت خلایق پرداخته تفسیر آیات احکام قرآنی و شرح محرر و شرح ارشاد از جملهٔ مصنفات
اوست امیر سید اصیل الدین عبدالله بصفت اصالت و وفور جلالت موصوف و معروف بوده در علم حدیث
و تفسیر شبیه و نظیر نداشته در زمان سلطان ابوسعید از شیراز بهرات تشریف برده اقامت فرموده و
بارشاد آن پادشاه عظمت نگهت زبان بموعظه و نصایح میگشود از مؤلفاتش کتاب [illegible] اثر درج الدرر که محتوی است
بر سیر سید خیر البشر صلی الله علیه و آله الی یوم المحشر و رساله مزارات هرات بین الجمهور مشهور است امیر جمال الدین
عطاء الله برادر زاده سید اصیل الدین عبدالله است در عصر خود علما و طوایف اکابر و اشراف انام بوده و
ضمیر مهر تنویرش مطلع اشعهٔ انوار اسرار کتب آلهی و صحیفهٔ خاطر عالی مآثرش مهبط لوامع حقایق اخبار
حضرت رسالت پناهی شعر زبانش مظهر اسرار تحقیق ه ضمیرش مظهر انوار توفیق ه جمال دین فروزنده ز ابتهاجش
علوم شرع و نسخ از کلامش ه از مؤلفات فصاحت صفاتش روضة الاحباب در اقطار آفاق اشتهار دارد
خواجه جلال الدین محمود از کمل فضلای عصر بوده علمش بی نهایت و عملش لا غایت بعد از مولانا جلال الدین محمد
دوانی که استاد وی بوده و میر صدر الدین محمد که بتوفیق درس و بحث بردوام یافته وی بوده و جمیع فضلای
این عصر و زمان که نام ایشان زیب جهان و پیرایهٔ دوران گردیده بجمله تلامذهٔ وی بوده اند مثل مولانا احمد
اردبیلی و مولانا عبدالله شوشتری و مولانا عبدالواحد شوشتری و مولانا عبدالله یزدی و خواجه افضل ترکه و مولانا

احمد

احمد کرد و امیر فخر الدین سماکی و شاه ابو محمد شیرازی و مولانا میرزا جان و میر فتح الله شیرازی مولانا السانی بوده
سخندانی و فضایل نفسانی متحلی و به آگاهی و دانائی مزین بوده و زبان در وقوع بوده و اکثر ایام را در تبریز بسر برده
و هم در تبریز در سنهٔ احدی و اربعین و تسعمائه ازین جهان فانی بعالم جاودانی انتقال کرده اگرچه دیوانش متداول
است اما بنابر التزام و اقتصار بدین قدر اختصار افتاد نظم زبس که چشم مرغ و رخ زرد آبی ه که گر عقاب خورد
بال و پر فرو ریزد ه کلیه یس سخن از زبان هم برمی کشود ه که آب سوی مراد ابد بغرور نیز دمنه و وصلش از آن
گریه که مردم که دولت تاب نداشت ه گریه خوش بوده و لیکن چشم گرم آب نداشت ه زلف بر رونق چمن غزو
بعمودی معطر ه یوسف حسن تو بشیر انید اسباب نجات نشست منه تخم وجود من دل پرخون بر آورد ه نخلی که
خون خورد ه بدان چون بر آورد ه لیلی سری که شام اجل زیر خاک برد ه صبح قیامت از دل مجنون بر آورد منه
یکدم از عشق تو بی غم نتوانیم نشست ه بی غم عشق تو یکدم نتوانیم نشست ه غیر خوبان جهان مردم عالم هیچند
هیچ با مردم عالم نتوانیم نشست ه تو نخل حسنی و خیزران و نو رسته با تو نیست ه کدام حشو که در چشم پر خار تو نیست
کرم بود و جفا بیکسی نمیرنجم ه که رسمت حسن و اینها باختیار تو نیست منه بیا که در مین آنقدر زمین نگذاشت
که از فراق تو خاکی بسر توان کردن منه خدا بدست من آن طره دوتا نگذاشت ه غریب سلسله داشتم خدا
نگذاشت منه چنان چون آب در کنار میکرد و من ه می نشینم گوش بفریاد و بلبل میکنم منه هرگل عطر گشت
ساخته رفتند بخاک ه من دلسوخته با داغ جفا خواهم رفت منه وفا مراد و بود ز صفای چهره و زلف ه که در خشت
بارنگ و بو نکیند منه قدر خود کز شناسی نخل گل برسر ه که پس آرایش گلشن کیای کنند منه خرد داغ غمت
حاصل آب و گل مانیست ه دور از تو گلی نیست که در باغ دل ما نیست ه چنان مکن که بزار و خراب آید ه
من این که نهند تو بر میان بستم منه که در سیل میشود و برنیاید ز باران چمن ه گریه ای گل گوش بفریاد و بلبل میکنی
نشد تمام مرادت اسانی از طالع ه ولو ز تقاضای اگر ندارد طالع نیست بابا فغانی پادشاه ملک سخن بانی سلطان
شهرستان نکته دانی بوده چه آن مایه ذوق و خوبی و شوق و شوخی که در شعر اوست در دیوان هیچ یک از متکلمان
سالک سخندانی نیست و در فنون اشعار خصوص غزل مرتبه اش بیرون از حد کمال است و کمال چاشنی
سخنانش افزون از حیز وهم و خیال و در تذکره سام میرزا آمده که فغانی در اول سکاکی تخلص میکرده و چون
روزگاری در وطن مألوف گذرانید بمضمون این سخن که طول اقامت موجب شئامت است سیاحت
آغاز نهاد و چون در اثنای فصل دی به تبریز که محل عیش و عشرت و سیر و صحبت است رسید عزیمت این
قرار گرفت که موسم بهار گل و زمان زمزمهٔ بلبل در آنجا باشد پس از چند وقت که در آن شهر بسر برد بصحبت
سلطان یعقوب ترکمان رسیده مشمول الطاف خسروانه گردیده خطاب بابائی یافته بعد از فوت سلطان

یعقوب بخراسان رفته بهوای پیوسته تماشا موافق مزاج خود یافته از حطام جهان بگلشن شراب گلگون گشت
ساخته با حاکم آنجا بصحبت میداشت در سنه خمس و عشرین و تسعمایه رخت ازین جهان فانی بعالم جاودانی
کشید این ابیات که صورت [illegible] پذیرد از [illegible] و نمونه ایست **نظم**
از بیان خامه ندارد سر قوم و رسوم ٭ بجز مناقب ذات مقدس مخدوم ٭ فروغ شمع هدایت امیر وادی نحل
که حل عقده عالم بدست اوست چو موم ٭ محیط علم لدنی که ذات او [illegible] ٭ رسیده از ره معنی بمنتهای
علوم ٭ چو ذو الفقار دو قسم است نوک خامه او ٭ نصیب مومن و کافر زهر یکی مقسوم ٭ چو نقد علم [illegible]
در خزانه دل ٭ بمهر شاه نجف کرد خازنش مختوم ٭ عبادتی که نباشد ز محبت او دست ٭ بنزد عقل [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] رحمت و چهره کرد مرطوب ٭ بخوان نعمت او جلوه صف [illegible] ٭ هزار خنجر زهرآب داده
[illegible] ٭ [illegible] گوشه تر مسموم ٭ [illegible] ظالم ٭ که دست ظلم [illegible] بر سر مظلوم
[illegible] آنکس که آب باشد دریغ ٭ [illegible] چون [illegible] منه هر [illegible] کام [illegible] ایم ٭ فارغ شو
ای حسود که آسوده ایم ما ٭ [illegible] ٭ [illegible] پیچیده ایم منه وقت گلم تمام
با دو فغان گذشت ٭ چون [illegible] خزان که بهار همچنان گذشت ٭ بر باد بودی از نشدی صرف گلرخان ٭ این
عمر ما [illegible] که چو آب روان گذشت منه مستم [illegible] لعل لبت بس است ٭ گویی [illegible] مباش شربت
دیدار بس است ٭ آنچه مراد [illegible] خارج [illegible] بود ٭ [illegible] است منه اینهمه
نقش خوش [illegible] که در نگار است ٭ خار در چشم [illegible] چون [illegible] است ٭ مردم صد بار [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] نمیدانم که گل [illegible] است ٭ خوش [illegible] هستی خود گفتن است ٭ مرد
[illegible] منه [illegible] ٭ [illegible] که [illegible] دیگران [illegible] شنید
[illegible] ٭ [illegible] منه بتان شهر که [illegible] مطلبند
[illegible] ٭ [illegible] است ٭ [illegible] گبر و مسلمان [illegible] مطلبند
منه گلرخان بر سر خاکم [illegible] ساخته اند ٭ [illegible] ساخته اند ٭ در حقیقت صفت عاشق و معشوق [illegible]
[illegible] ساخته اند ٭ [illegible] ساخته اند منه
چه شد که [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] منه [illegible] جهان [illegible] توان بود ٭ [illegible] توان بود ٭ [illegible]
بنده مقبل ٭ [illegible] ٭ [illegible]
کنده ٭ [illegible] ٭ [illegible]

کز غمش

۵۱

کز غمش [illegible] منه با کسان در صلح با خود در جنگ باش ٭ هیچ کار از [illegible] بی [illegible] باش
[illegible] کرد [illegible] ٭ [illegible] ٭ پادشاهی [illegible] نیست
[illegible] ٭ [illegible] منه [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] خلق توان دید
جفا ٭ [illegible] منه [illegible] ٭ [illegible]
ستم [illegible] ٭ بجان [illegible] منه [illegible]
جای [illegible] خویش ٭ خوش [illegible] ٭ [illegible]
خویش منه [illegible] ٭ [illegible] باش ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] باش **مولانا اهلی** [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] خواجه سلمان [illegible]
[illegible] هرات [illegible]
[illegible] پادشاه [illegible]
[illegible] **نظم** [illegible]
[illegible] ٭ صورت دنیا [illegible] ٭ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] منه [illegible]
[illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible]

بر او بباشم گویم گناه ما ور بهشت وله ای داده ز بستان خود آوارگی مرا ٭ بر خاک ره نشانده بیکبارگی مرا ٭ از بیکجه
خون خورم ز غصت چو داد و فغم ٭ مردم زنند تهمت بیچارگی مرا ٭ آن میر مجلسی که تماشای جمع کرد ٭ پروانه وار دست
بداد یکی مرا وله بزرگوار خدایا من آن تهی دستم ٭ که غلطم نکناد که سر برآرم بهیچ ٭ بجز شفیع بیستم ز غم من کرم
بخوانند ٭ که من نکاشته‌ام تخم و برندارم هیچ ٭ بر به یکبارگی مانده‌ام ز بیکاری ٭ نه کار دو بار چه بریکی بکار
بارم هیچ وله بهوای دیدنت ای ترک تنه خونست مرا ٭ نگاه کن که هلاک خود ار زدست ٭ از آن بتشبی که بچه
گل و در کنار من خفتی ٭ هنوز خون فصد باده مشکبوست مرا وله مست آمدم که ز دست تهی نوشش کنم ٭ هر چه غیر
از تو بود همه را فراموش کنم ٭ نایم از شوق تو تا روز قیامت بهوش ٭ مست اگر با تو شبی دست در آغوش
کنم وله حقه سبز فلک داشت دوای همه کس ٭ آنچه درمان دل خسته ما بود نداشت وله جان داده‌ام
از لب معشوق گرفتن ٭ این رسم وفا نیست محبت نه چنین است وله دل خواب ز پهلوی من من خواب
دست دل ٭ بیکجهت ای نام نشینانی که معمور از غمند وله کنجی و ساقی و شرابی و همدمی ٭ از نخوت نداهین اصحاب
بس وله خانه گر برق دیده‌ایمی روشن نشد ٭ اگر حرم کعبه باشد چه صفایی باشد وله هر که بینیم خوشی مطلبیه جز
من زار ٭ که بدین ناخوشی خویش عجب خوش دارم وله مشنوگانه تو سلسله مو در نگاهتیم ٭ دیوانه‌ایم و با دل خود
در نگاهتیم وله اهلی چه عاشقی که نمردی ز درد عشق ٭ ما موپس اهل وه تو چه بردی برده رباعیات با خواجه عالم
محبت انگیت ٭ جان بنده شاه مومنان شاه ولیت ٭ از خواجه و میر شهرتست بنزیم ٭ چون خواجه ما محمد
و میر علیست وله چشم بکس بچشم منت نرسد ٭ آفت به دو لعل می پرستت نرسد ٭ سر تا قدم تو بر مراد
دل ماست ٭ ای نخل مراد ما شکست نرسد وله جوری ز زمانه بر بد اندیش نرفت ٭ تا ظلمی بر تو بر سر
درویش نرفت ٭ هر کس که جفا کرد جفا یافت جزا ٭ با اهل خدا ظلم پس از پیش نرفت وله زنیکو نه که عمر
من بدویش گذشت ٭ ضایع همه از غصه کم و بیش گذشت ٭ این نیز که مانده گر منم صاحب عمر ٭ خدا بعقر
انداز ده دگرین پیش گذشت وله گر با همه کس راست روی پیشه کنی ٭ فرد و پس چو شیران خدا پیشه کنی ٭
هر نیک و بدی که در خیالت گذرد ٭ باید همه در شان خود اندیشه کنی مولانا یاری در علم تهذیب و تحریر عدیل و
نظیر نداشته و در زمان حضرت تو اهان ابو الغازی سلطان حسین میرزا بهادر خان بهرات رتبه ترتیب
بسیار یافت او در خلال آن احوال بنابر تخیلات نفسانی و وسوسه شیطانی مهر پادشاه و دیوانیان را تقلید
کرده نشانها باطراف ولایات فرستاده و این امر بشیال بروزی گردیده خواستند که دستش قطع
سازند که امیر کبیر امیر علیشیر ساعی ویرا از آن غرقاب محنت دستگیری نموده بیرون آورد او گاهی بنابر موزونی
طبع این نوع ابیات میگفته بیت گفتم در آن کوش برانشته جگر کرد ٭ بشنید از نیکو شم آن کوشم به کرد ٭

کمال

کمال ابن غیاث سوزن نقش چاپ بوده و در کار رنگ نقش که میکرده شبیه بیکمانیده و با دوست و دشمن
چون آینه یکروی بوده و این چند بیت از وی بنظر آمده نظم تنگ در سخن گفتن زبانست ٭ تامل کن تامل
کن تامل ٭ بکار ببه چو پیکان ناتوانی ٭ تعقل کن تعقل کن تعقل ٭ بفضل و علم را حق توان یافت ٭ تفحص کن
تفحص کن تفحص ٭ ز اندیشه فرو شو لوح و بنشین ٭ توکل کن توکل کن توکل ٭ کمال ابن غیاث اگر نگنجد ٭
تحمل کن تحمل کن تحمل مولانا معینی از شعرای زمان سلطان حسین میرزا بوده و شعر هموار میگفته از انجمله
است بیت از سخن بیگی که گوشش میکنی ٭ آنچه گفته‌ام که فراموشش میکنی مولانا نامی در سلک ناظمان
مناظم خفانی انتظام داشته مستجمع بسیاری از صفات نیکو بوده و در آخر عمر ملازمت خاقان سلیمان
شان شاه اسمعیل ماضی را اختیار کرده نوعی صاحب دخل گردید که محسود همگنان گشت و بموجب القاصی
یجب القاص امیر نجم سرکرشتی که در آن اوان اسم سعادتش کار خانه اقبال رسیده بود ویرا هدف تیر
غضب ساخته بقتل رسانید و او در آن روز غزلی گفت که مطلعش اینست مطلع ز راه ظلم کشتی عاشق را و این
بود ساده لوحی حسن تو ام مراد این بود ٭ و این چند بیت نیز از وی شهرت دارد نظم حدیث وید من
گر کس گفت افسانه کند ٭ وگر منم بباشم جهان دیوانه کند ٭ چه خوش بود نشیب عالم لیک ساقی جام
فزوار ده ٭ خوش آن رندی که خود را از دست دیوانه کند ٭ کسی عاشق شود کز آتش سوزان نپرهیزد ٭ براه
عشق نتوان بودن از پروانه کمتر ٭ کسی باقی عمارت در سرای دهر بیرون شو ٭ برای این دو روزه عمر خشت
خانه کمتر ملک قاسم نقاش اکثر خطوط را در غایت جودت تحریر مینموده و در تصویر از مهره آن صنعت
بوده و حافظه داشته که چند بیت را یکبار خوانده در خاطر میگرفته و با این فهم و شعور بر ایام دولت
جوانی ناخورده در اول بهار زندگانی گلبن حیاتش بباد مهرگانی اجل فرو ریخت این رباعی در شکایت اهل
زمان مراو راست رباعی در صحبت و در کار رسوخ گروه صفا گشته نجمی ٭ یاران خالی زغبار کیده کرگ ماست ٭
چون شیشه ساعت نتوان یافت دو دل امیر سید شریف الدین علی صبیه زاده امیر شریف الدین علی جرجانی
الهندا با میر سید شریف ثانی مشهور بوده و او بعد از واقعه قاضی محمد کاشانی منظور نظر کیمیا اثر خسرو والا گهر شاه
اسماعیل بن سلطان حیدر انار الله برهانه گردیده بتفویض منصب جلیل صدارت سرافراز گشت و در خلال آن
احوال سوء مزاجی با میر نجم ثانی نسبت بخود فهم کرده رخصت طواف عتبات عالیات حاصل نموده چون
برگشته شدن امیر نجم تحقیق پیوست کرت دیگر بشغل صدارت نصب گردید تا در جنگ چالدران شربت
شهادت چشید امیر سید شریف باقی ولد امیر سید شریف ثانی چند گاه در زمان فرمان فرمایی پادشاه
جمجاه شاه طهماسب بوزارت عراق عجم پرداخت پس از آن بنابر مضمون ٭ بشهر خود روم و شهریار خود

باشم ٭ رایت قضا و کلانتری برافراشت اما بر غرض اسباب غنا و دواعی اهل غنا او و ابراهیم خان
والی فارس را نزاعی بهم رسیده بود نائرت آن ایجاد وقایع گردیده و در انجا غزلی گفته بشیراز فرستاد که
این ابیات از انجملیست غزل هوسم گل ساغر صهبا فرموده دارد ٭ با آن گل رعنای حمرا فرموده دارد ٭ شیراز
نیز هوسم و دارای بخارا ٭ درویشی و جوکاری دارا فرموده دارد ٭ دیگر زدی جانب شیراز شریفی ٭ هر چند که گشت
حصلا فرموده دارد ٭ چون این غزل بسمع ابراهیم خان گردید فرمود تا شعرای شیراز تتبع نمایند مولانا عالی
دارابجردی این بیت بگفت بیت از میوه شیراز چو محروم نشستی ٭ خرمای بجودای دیر که فرما فرموده دارد ٭ و بعد از
چندگاه سر رفعت علم میرزا بود از ربض فلک ختم درگذشته بمنصب جلیل القدر وزارت رسیده و ابتدا
ابراهیم خان را معزول بکلی نموده ساخت و پس از ان لوای ارتحال بعالم بقا برافراخت ٭ میر مذکور مستلذات
انواع تکلفات را بکار می برد خصوص در اطعمه که در یک صحن طعام و ده هزار دینار صرف مینمود و از
وی دو پسر عالی گهر یادگار ماند یکی میر معین الدین اشرف مشهور بمیرزای مخدوم و دیگری میرزا امیر میرزا
امیر در خدمت سلاطین اوقات فارغ البال در تکاپو میگذرانیده تا در زمان شاه سلطان محمد بنابر عداوت
میرزا سلمان در قلعه اسطخر فارس محبوس گردیده و در حین فرار نمودن از ان قلعه رفت بوادی خاموشان
کشید امیر معین الدین اشرف مذکور بسیار نیکو سخن بوده و در زمان دولت شاه طهماسب بمرتبه تدریس افاده
قیام مینموده و در ایام شاه اسمعیل ثانی رایت مصاحبت بهم داده بر ساینده مرتبه اش از امثال و اقران گذشت
چون مساعد احوال شاه مزبور را بسوار حیات عاطل نمود بنابر بعضی امور بودن خود را صلاح ندیده در عرض چهار روز
از دار السلطنه قزوین بدار الخلافه بغداد رفت و چون بفرط فضل و فصاحت و نیز نهم بافت آراسته بوده دولت
سوم ... بهم رسانیده تا بتدریج قاضی عسکر گردید و چون چند سال بدان امر خطیر پرداخت بمسند عالی
قضای کو معظمه نمود و عمری اقضی القضاة آن مکان شریف بوده و اهمه که مهلت عمرش انقراض یافت میر مزبور
از روی فور فصاحت شاعری را علاوه فضل و کمال گردانیده شعری میگفت و اشرف تخلص مینموده از انجمله است شعر
هزار بار کنی عهد و من بساده دلی ٭ چو عهد تازه کنی باز اعتماد کنم ٭ امیر محب الدین حبیب الله برادر امیر سید شریف
ثانیست اوست که در ... قضا و کلانتری و شیخ الاسلامی دار الملک شیراز اشتغال داشت و آخر بواسطه سیادت
نفس مراعات کبر سن استعفا نموده و بطریقی که بصلاح و فلاح اقرب می نمود بود زجت بیار نموده تا روی توجه
بعالم باقی نهاده و بقعه جدید امام زاده سید امیر احمد از مستحدثات اوست و احداث میدان و دکاکین و انبار
دکاکین و حمام و نقاره خانه که متصل آن بقعه است هم از نتایج خیرات آنجنابست شعر نیامد کسی در جهان کو نماند
مگر آنکه ازو نام نیکو بماند ٭ شاه وجیه الدین خلیل الله ولد خلف امیر محب الدین حبیب الله است بصفت ذات ایمانی

صفات اتصاف داشته از وی سخنانی که دلالت بر سادگی کند بسیار مشهور است از انجمله شبی فریاد بر آورد
که دزد مجمعی که حاضر بودند پرسیدند که آمدن دزد چه نوع بر شما ظاهر شد فرمود که من از پدر خود شنیده بودم که
دزد آنچنان بیکار نمی آید که کسی آواز پای او را نشنود هر چند گوش کردم آواز پای نشنیدم تا معلوم رسید
که شاید دزد آمده باشد و هم او راست که در برتو نیم من نیست مرو و نه الا زنده شش امیر شرف الدین ابراهیم
برادر او با کمینه ... بود و بنوبت گشت ساسان برسایر همگنان مجال داده شاه وجیه الدین نیز برادر اعیانی امیر سید
شریف ثانیست در ایام دولت شاه والا جاه شاه طهماسب صدارت ممالک خراسان بدو تعلق داشت
و در زمان شاه سلطان محمد چندی وقت قاضی عسکر و چندگاه اقضی القضات فارس بوده و الحال امیر سلطان
ابراهیم که خود عمدة اعیان کل ولایت بشاغل منصب قضیه [؟] دولت آباد را اجداد و اسلاف وارد امیر مرتضی شریفی در
انواع فضایل نصاب کمال حاصل داشته و در چهارده سالگی صاحب مطالعه حاشیه مطالع بوده و بعد از
اکتساب کمالات بصدارت خراسان مأمور گردیده و پس از ان استعفا خواسته بزیارت حرمین الشریفین
رفت و در حین معاودت بهند درآمده شده فوت گردیده از اشعار او یکی قافیه منظومست و دیگری دیوان غزل
که این بیت از انجمله است بیت خاطر جمع ز اسباب میسر نشود ٭ تخم جمعیت ال تفرقه اسبابست شاه ابو محمد
در فنون فضایل سرآمد قبایل بوده و در ریاضی و طبیعی عدیل و نظیر نداشته مولانا میرزا جان عمدة علمای زمان
بوده اگر چه جمال حالش بحلیه جمیع علوم آراستگی داشته اما در معقولات سرآمد افاضل دوران میزیسته و از
مصنفاتش یکی حاشیه اشارات است دیگری حاشیه ایست بر مختصر اصول و حاشیه بر حاشیه قدیم و حاشیه
بر حاشیه مطالع و حاشیه بر اثبات واجب و حاشیه مطول بیت هر کرا صندوق سینه نیست پر نقد خرد
حیف باشد مهر بر وی که بیهوده سخن میر فتح الله بصفای ذهن سلیم و ذکای طبع مستقیم از سایر فضلای زمان و
علمای اوان بهره بسیار فراوان داشته در فنون علوم خصوص ریاضی و عربیت لوای انا ولا غیری می افراشت
و او چون در اوان جوانی در آیینه شعور دیده بود که سرمایه حیات و پیرایه اوقات از برای عبادت کسب
سعادت است بر آیینه بشاغل بیچا صیکه معقد مغفرت و کمال است خود را آلوده نمی ساخت و در صحبت شاه میر
کیکه از منزویان کوی تجرید بود و بسر میبرد و در خلال آن احوال بصحبت اهل علم و فضل رسیده خاطرش بخبر خواندن
مایل گردیده بمجلس خواجه جمال الدین محمود رفته شروع در خواندن حاشیه میر نموده در آن روز چندان سخنان
نیک از وی سر زد که باعث تحیر گشت و بعد از فراغ درس خواست که جهت تعظیم قیام نماید خواجه سبقت نموده
دست بر سینه نهاد که خدمت میر امروز ما را مستفیض ساختی و پس از اندک مدتی منتهی گردید منصبی متعطشان
بوادی استفاده را رطب اللسان ساخت و بعد از چندی وقت بهند درآمد شده در خدمت والی بیجاپور

منصب وکالت یافت و پس از فوت وی بدین درگاه آمده مخاطب بعضد الدوله گردیده روز بروز مواد جاه
و جلالش در افزایش بود تا در نهصد و نود و هفت بمرض اسهال درگذشت چون مسیح الدین حکیم ابو الفتح
بعد از وی بچند روز درگذشته بود آینه صرفی ساوجی جهت تاریخ این دو بیت در سلک نظم کشید تاریخ
امسال دو علامه ز عالم رفتند ۞ رفتند مؤخر و مقدم رفتند ۞ تا هر دو موافقت کردند بهم ۞ تاریخ نشد
که هر دو باهم رفتند ۞ و دیگری چنین یافته تاریخ کو حکیم و شاه فتح الله کو میر تقی الدین نسابه در سلک اجله
سادات اعاظم انتظام داشته هست و قرب سی سال است که بر وساده مولویت تکیه زده نقوش
افاده بر حاشیه ضمیر طلبه می نگارد و در علم عربیت و در اصول جلال آسا انگشت نماست حکیم عماد الدین
محمود در اقسام فضایل و کمالات بهره مند بوده خصوص در علم طب که بطلیموس ثانی و فیثاغورث
یونانی زیبنده از مصنفاتش یکی رساله ایست در خاصیه چوب چینی و در خواص افیون و رساله ایست
در تشریح و در بعضی از مباحث قانون شرحی نوشته اما با تمام موفق نشده حکیم کمال الدین در تشخیص امراض
غایت انفاس مسیحا ظاهر میکرده از مصنفاتش شرحیست بر رساله طب امیر غیاث الدین منصور میرزا محمد حکیم
در معرفت دارو و شناخت علل و امراض ید بیضا داشته قاسم بیک در عصر و زمان خود از سایر اطبای
مشهور و ممالک بلکه تمام ایران گوی سبقت میربود و چون شهرتش ... صاحب جاه رسید برهان نظام
شاه دکنی بطلب وی روان ساخته بعزت تمامش بدان دیار برد تا زمان مرتضی نظامشاه در حیات بوده
به روزگاری میداشت بعد از فوت مرتضی نظامشاه ولد ارشدش بخطاب قاسم بیکی ... مشار ... ساخته
منظور نظر عاطفت و شفقت گردانید شاه منصور بصفت فراست و کاردانی موصوف بوده در اندک روزی
از گریوه خمول پا بر اوج وزارت رسیده در خدمت حضرت شاهنشاهی پایه قدر و قدرتش از ... ارکان
عظام درگذشت بعد از چهار سال که از روی استقلال بمهم وزارت پرداخت جمعی از حاسدان حسد پیشه
خطی مزور از زبان او بجانب میرزا محمد حکیم کابلی از اراده تسخیر لاهور نموده بود نوشتند و آن وزیر
صاحب تدبیر را بقتل رسانیدند بیت جهان خرمن بی دانه چنین سوخت ۞ مشعبد از شاید بازی ... آموخت ۞
و عزیزی تاریخ فوتش را ۞ ثانی منصور حلاج یافته عبدی بیگ در شیوه ترسل و علم سیاق شهره آفاق
بوده و هرگاه از شغل نویسندگی فراغت می یافت متوجه شعر گفتن میگشته چنانچه دو مرتبه تتبع خمسه نموده
و دیوانش زیاده از ده هزار بیت بوده این چند بیت از نتایج اوست نظم نهان در زیر چادر قد رعنا
کو یعنی قامت من در کفن به ۞ اگر زن پاک بودی در جبلت ۞ شدی زن هم سزاوار نبوت ۞ ای دلم
آزرده اندیشه ات ۞ غارت خواب شده من پیشه ات ۞ عشق کجا تاب صبوری کجا ۞ عشق کجا طاقت

دوری

دوری کجا ۞ آلو بالو چو قطره خون ۞ از چمن شاخ جسته بیرون خواجه شیخ محمد برادر خواجگی شکر نویس بوده و
در علم سیاق مهارت تمام داشته و این رباعی مر او راست رباعی رخسار تو صفحه‌ایست بی
سهو و غلط ۞ کز کلک قضا نوشته از مشک نقط ۞ چشم و دهنت آیت وقف ابرو مد ۞ مژگان اعراب
خال و خط حرف و نقط خواجگی شریف بمکارم اخلاق و محاسن آداب موصوف بوده صاحب طبع سلیم
و ذهن مستقیم است و امروز بنیابت دیوان کاردانی و فضایل نفسانی از محرمان مجالس خاص حضرت خاقانی
است از غایت درستی و راستی اندیشه چهره معانی بغازه مضامین تازه سرخ روئی داده در نظم
و نثر بدایع خیالات دارد و این ابیات که تحریر یافته جزوی از آن کل و بعضی از آن کلست نظم یا رب
با کعبه شخصی که بود نقش ۞ بر آفتاب خنده زده و چراغ او ... نهایت کرد از حق پرستانست ۞ ولی
بعشق تو این شیوه اولین قدم است ۞ نگاه گرم کسی آنچنان پرستم کرده ۞ که زخمت من فوق شادی
والم است ۞ بهمه حسن تو دل داشتن چنان عجبست ۞ که چون هلال نمایندش انگه دل او را ...
از آنکه در محبت وحدت مراد باشد ۞ همچون چراغ با یکدیگرش نهاد باشد ۞ بیک قلم نتوان بیاض ... نوشته
او رنجیم ز عفو زشت که حاجت بکاوش نیست مولانا عرفی شاعر شهر کلام شیرین سخن بوده نظمش
عذوبت سلسبیل و نثرش خاصیت فرات و نیل دارد و غزلیاتش با سلاست آمیخته و لطافت انشا ... جمع
چه نظمش از سر عبارت خفی آراسته ۞ نثرش از سر اشارت عالی پرداخته ۞ و او ابتدا از شیراز بدون
بدکن وارد شده در آن ولایت در ترقی چنانچه باید دست نداد لاجرم متوجه این هند گردیده به مسیح الدین
حکیم ابو الفتح در نقطه اول حقیقتش بر یافته بتربیتش پرداخت ... ایام ... الشان ... التفات
جناب حکمت پناهی شفارت یافته بساحری در شاعری نام بر آورد و چون ... اقبال حکیم ...
فنا رکنده شد بسپه سالار عبد الرحیم خانخانان در ... خاطرش کوشیده شهرتش ...
پیش گشت و در آن اثنا احوالش بمسامع پایه ... حضرت شاهنشاهی گردیده در سلک بندگان خاص
انتظام یافت پس از چندگاه بمرض اسهال نقش حیاتش از صفحه روزگار شسته شد بیت کدام جان که بجهان
گره خون بچکد ۞ بیجان تو که بود جان خویش بسپاری ۞ و این دو رباعی را در وقت رحلت گفته رباعی
عرفی دم نزعست و همان سستی تو ۞ آخر بچه مایه رخت بربستی تو ۞ فردا است که دوست نقد فردوس کف
جو وای متاعت تهی دستی تو ۞ یا رب بر صفوت بپناه آمده ام ۞ سر تا بقدم غرق گناه آمده ام ۞
چشمی کرم بخش که از غایت شوق ۞ بی دیده بامید نگاه آمده ام ۞ اگرچه اشعار نیک بسیار دارد اما بنا بر
اختصار بقلیلی اکتفا کرده شد و آنچه نوشته میشود برهان این دعوی و مصدق این معنی است قصیده

زخود گر دیده بر خیزی بگویم کام جان بینی ٭ جهان گر شستیاق دیدنش یاری جهان بینی ٭ زند با قصر صبا پیش
زان آن که پیدا نی بین ٭ کهم زیم ملک را شرمسار از امتحان بینی ٭ زنصرت شاد شو هر که غمی بر گردون گردد ٭
زغفلت ور نه شو هر که خود را شادمان بینی ٭ اگر خواهی که باشی عیب جو شاکر دمت شو ٭ که نام هر چه پیدا گویی
درش بر زبان بینی ٭ سر بر وحانیان داری مگر خود را ندیدستی ٭ بخواب خود در آ تا قدسی روحانیان بینی ٭ فغا
عالمی که بدان پیشانی نگفت ٭ ببین در آینه تا آتش صد خان دمان بینی ٭ غزل پروانم اینک دو دوست سخنا
کز معنی کا حسن آفتاب رفرقدان بینی ٭ بخواب خود در آ تا قدسی روحانیان بینی ٭ ببین در آینه تا آتش صد خان
دان بینی ٭ بدیدار تو دل شاد نه دارم دوستان تو ٭ تراهم شادمان بینم بود دوستان بینی ٭ تو محبوب
جهان داگر مه را باور ندهم ما دیده ٭ تو شمع انجمن باشی دو پروانه جان بینی ٭ بحفظ گریه مشغولم و گرنه بینی ز دوزخ را از
دل پر دو چشم رو شیع ارغوان بینی ٭ بو عظانه رشوانه را غزل عرفی ترنم بس ٭ دو شیون من آن مرده
دارد چون جهان بینی ٭ دولت الماس هست بوکر دا بینی اگر نوشش ٭ تریخ نزد دست افشان پر تو جهان بینی ٭ نه
ابر دو آفتاب اندیشات گوئی بود از آنسو ٭ در آنکه عجیبه ابر یاوند رسانجیب کان بینی ٭ بچشم معرفت بنگر
معانی نظم مستی را ٭ که بر خاری دو آنوادی دو نقش کاویان بینی ٭ شعار دولت سلاسیان بگدا اگر خواهی
گره در شعان آیی راه اسرار نهان بینی ٭ تو ان زملک عراق را اگنون کن عادت پیشش ٭ اگر خواهی که حسن نهفتی
هند دوستان بینی ٭ که هر چه بند خواصان فطرت دستد دریا ٭ تو در دیگر چنین دانم که انرو پیکران بینی ٭ نظر بنگا
شرح دکان حقیقت کن ٭ تو که بر اندیشی آن بهتر که در ره تا دبستان بینی ٭ نگه رغبت خاطر فرو شو دیده نظر
اگر خواهی که حسن خانه دگلگیک بیان بینی ٭ تو سرا دیده بر شعله میستانی نه خاکستر ٭ ببینی حسن خاکستر بود
در شتکران بینی ٭ مخاطب گر باشد مستمند خاموش شو عرفی ٭ که هست آنچنان او تو در معنی بیان بینی
برآی از پرده صورت قدم در راه معنی زن ٭ که در هر غزلی سری ز اسرار نهان بینی ٭ وگر شوقت اان خدمه
بزم خاقانان رود ٭ که نقش لوح محفوظش ز پیشانی عیان بینی ٭ دکانی چیده خلقش بر سر بازار انسانی ٭ که
جنت را متاع سوی دست آمدگان بینی ٭ اگر آگه شوی از نیت او وقت گفتاری ٭ زبانش صبر حالی با
دلش صبر زبان بینی ٭ گر از بیداد خلاف آتش تدبیرش علم کرده ٭ برافتام فلک هر سو بسان نیز زبان بینی ٭
چو با مهرش بینی او را بگو که باشنجی ٭ چو با عدلش بینی او را مناسبی گلستان بینی ٭ چه خوانی ای ثنا خوان مدحت گفتار گرانه
گر نقل قول او را قول و فعلش ترجمان بینی ٭ ببین در صورتش آنجهان در این جهان ای ٭ ببین بر سیرتش آنجهان
در آنجهان بینی ٭ بمجلس غسم گذا از عشرت اقبالیک در خلوت ٭ بشادی دشمنش را با بنده مهربان بینی ٭ اگر
بحر بی پایان عرفان ره وسط یابی ٭ اگر بانه و رسق دل شوق و ما ترجمان بینی ٭ اگر عادت بترغیب فضول اعرفان بود

انان

انان را بهت بیان آور دگل را دعوتر ان بینی ٭ قضا عقد دعا را با اجابت بسته تان عرفی ٭ دعا کن انشا کند که
دیگر وقت آن بینی ٭ بمسند پیش شاهی خاتم خاقان بیکی آری ٭ خوشش آمد که ناروی همت ده میان بینی ٭ دعای تو
بر سم مدحت اندیشان نمیگویم که یارب فلان باشد تو بجهان درجهان بینی ٭ تو خیر اندیش خلق پس چنین
باید دعای تو ٭ که یارب هر چه بهر خلق اندیشی همان بینی ٭ والیضا ای شب هجر تو در دیده امید سبیل ٭ خیم
موج القدم پس از شوق جمالت احول ٭ انعل در امن آلوده در یا پس بزن ٭ دجله عفو به پنهان شود مستغرق بعذاب
ابدجل گنه او رغم دوست ٭ این نه مومیت گزارش کنه رنگ عسل ٭ لذت تلخی به عقوبت گرشرح دهم
نوشدار و بتو بستم ببلام خنظل ٭ آستینی ز دو بر شده ام کشتی خنجر ٭ چشم اینچم رخ ترا از مدرس خداوند اجل
میر ابو الفتح که در سینه دولت مهرش ٭ آفتابیست که تحویل نمایند زحل ٭ سوی در سوی ده ده سایه او با تحویر نشیند
چشم بر چشم گند پایه او خبث زحل ٭ لب اخنده گر چه جهان گریه زنار ٭ دست اجنبیه اگر دست
قضا گردد شل ٭ ای تجلی وجود تو جهانگیر ثبات ٭ وی تمنای حسود تو جهانگیر اجل ٭ صفوت دهن تو صراف مطالب
چو دلیل ٭ جود تو لفظ تو کشاف دقایق چو مثل ٭ فلک عدل تو بهره دم بجهان ساختی ٭ آفتاب کرا زحوت دراز رد
بحمل ٭ وحشی لقبه زسبک سیر سمند تو گذشت ٭ دوده اس کسوت ز شوخی او دستاصل ٭ گر بجور شید دهم همت
خود در گیرم ٭ آید از نور بترتیب منازل بحمل ٭ سکنات قدم شوخی او نامعقول ٭ حرکات فلک از سرعت او
مستقبل ٭ گر نه خسم تو نهفته بیاد کنم ٭ آفتابات بگوشش برسد دست اجل ٭ داده او داده وی است
اشارت زده ٭ تا بایه فلک از بهر صدای عنصل ٭ داد کشهر بغلی بستان که این معروفه ٭ کر دعوای عشق
نه باخیانه ز دو قدر است محل ٭ به غرورست که من بسر دهش نرم ٭ این کمان داشت که دو انشش خلود
بدل ٭ نیم تحسین بگن را که بد صعب بنده ٭ که دوغش شده دو حسن حقیقت مختل ٭ هر سو خویش که با
سکافی بخرده ٭ سه مناقیت که چیده است ولات و هبل ٭ بدل اصل نسب خویش نویسد بیرون ٭ هر چه
فواید نسب انما باب و اول ٭ که پای بچه نه صدف کف مدیشه عنان ٭ بی نمد غاشیه بر دوش چو برید
و فضل ٭ آنچه آیات بلند است که از طبعش زاده ٭ انتخابیست ز دیوان سخن بخش ازل ٭ وانچه فاضلات
لطافت که بر دی جو شد ٭ مهر خورشید شود از ایشان ستد بمحل ٭ شکر طالع کنه چون بود شکر دار ٭
آن یک اندیش که چشش فتح افتد اول ٭ صلو پذیرد و این جنس طلب نشناسی ٭ ای که عاده عرفش بدست تقیه
و حل ٭ مسر بدین کدایی پستانش گرفت ٭ بر پستانش گرفت این آیه مبادا انزال ٭ قصه مهر و وفا را
تو نیاموز گفتن ٭ کاین حکایت چو نهایت بپذیرد ادل ٭ گویم از نامه ایش هر چه نوشت بخوان ٭
این گویم که مفصل بشنو یا مجل ٭ عرفی افسانه مخوان نوبت دیگر شعر است ٭ که شه چشم نه در خدمت گل

مع صاحب نه حرف شنود و این طول کلام ٭ هیچ شرم آیدت آن نکته متن و دل ٭ بدعا ما که اجابت تلاش باید
نشت ٭ که تحتاج دعا نامه مسعود است ولیضاً که تحقیق و بار بند چشم تری هست ٭ آن ریشه در ابت امید تری
هست ٭ آن دل که پریشان شود از نالهٔ بلبل ٭ در دامنش آویز که بادی خبری هست ٭ تا گفت خموشی بتو راز دل
دانست که از نصیحه غماز تری هست ٭ نبوی باده و آب رنگ بگیرد ٭ نام تو بر نام آینه رنگ
بگیرد ٭ هلاک جوهر شمشیر ناز خود بنازم ٭ که تا ز زخم جدا گشته زنگ بگیرد ٭ هجوم عشق شود و ناز بیت برد آل عرفی ٭
سپاه کعبه شهر زنگ بگیرد ٭ مرا که شیشهٔ دل در زیارت سنگ است ٭ کجا دماغ می ناب بی تو هم صحبت ٭
با این که کعبه نمایان شود زپا منشین ٭ که تیغ کام جدایی هزار فرسنگ است ٭ از تو کس نزند مهر و فا شبهات ٭
بلکه کوشش تو هم این دو جهان شنیدست ٭ غیرتم بین که بر آرنده حاجات منو ٭ از لب نام تو بس کام وفا شنید
است ٭ بلوح مزار اسم تو نویسید پس از مرگ ٭ کاین داعی محروی دیدار دو گیتی هیچ ٭ چنان انگیز که عرفی
بسر کن گر بس بردن ٭ مسلمانت بزمزم شوید و هندو بسوزاند ٭ عاشق هم از اسلام خرابست هم از کفر ٭ پروانه
چراغ حرم و دیر نداند ٭ بعد مردن برای یادگاری خاکم ٭ کرد تا زند مصیبت زدگان بر سر خویش ٭ بهانه باغات
قدر ساخته بودم ٭ این عقل فضول آمد و تحقیق سبب کرد ٭ گوکو زدن فاخته سرو در آغوش ٭ در جامه معشوق مرا
گرم طلب کرد ٭ گو ز من ای هیچ دان کس که با من دشمنست ٭ هر که خود را دوست میدارد و دشمن داشت ٭ دوستی
با دشمن نه بهر مهر اگر کرست ٭ دوستی با دوست دارم و رنه دشمن داشت ٭ حید حقیقت از ادای سروم بکه اخت ٭ این
مرا دیت که بر تمت از او حید است ٭ خواهی که چه پهای تو روشن شود ترا ٭ یکدم منافقانه نشین با یکی ز خویش ٭
گفتگو بیت چار هر لب خاموشی ٭ که اگر لب بگشاییم سخن باز افتم رباعیات رای بنا که حساب مردمی نیست
صد راه و جهیج رهگذر کردی نیست ٭ با درد تو هیچ نسبتم نیست ٭ دل با نسبتی درد تو کم دردی نیست ٭
عرفی چه زنی لاف خرد بر مرتست ٭ مردان ننهند راز دل بر کف دست ٭ آن نوحه که راه لب نماند دایم
آن گریه که دل بدیده نگذارد هست ٭ عرفی تو کجا بعشق همخانه شوی ٭ کو دل که ببی مست و دیوانه شوی ٭
پروانه نشیوه کس نیک بسوز ٭ تا تهمتی شیوه پروانه شوی ٭ عرفی شب عید بادهٔ عیش افروز است ٭
می نوش و طرب کن که همین دم نوروز است ٭ این توبه بی تنگ است و از نار زمید ٭ می نوش که توبه بر خ
آموز است ٭ از لف عروس شام دانی شب تو ٭ آرایش بزم غمی شرب تو ٭ انباشته هجران ز نگ
باغ دلم ٭ اما نه از آن نمک که دارد لب تو ٭ هر صبح چو گل شکفته خوش کردم ٭ گر در ره لهای شوش
گردم ٭ چون شام شود با پریشان ملول ٭ در خرمن خویش آتش افتم آتش کردم ٭ آنم که تقاضای من جیبی طلبت ٭
هر موی ز من بدست گزینی طلبت ٭ دستم دست گوشه کوشش نیک ٭ دامان تو فوق آستین طلبت ٭

امیر فوغی بلطف طبع و حسن خلق اتصاف داشته و پاره از نقد ولایت مطالعه کرده بود و در جهر و اعدا نیز
اظهار مهارت مینمود و این بیت مراو راست بیت هر سنگ که برای تو ام دشمنان زنند ٭ گرد
آرم و تحفه بر دوستان برم میر علی اصغر از شجرات است از حسن خلق و لطف طبع بخشی تمام داشت ٭ و حکمت
و ریاضی رایت مهارت می افراشت و این رباعی ازوی شهرت دارد رباعی تنها ز سبب منش
عار آید ٭ تسبیح زنگ من ز نهار آید ٭ این طرفه که با این همه این کوشش خواهم که مرا دوست خرید
آید مولانا درویش حسین سالک از سالکان مسالک خورسندی بوده و از هر هنری و از هر صنعت جزئی
داشته هم چنین در آداب صحبت داشتن و آشنایی با مردم نمودن و بدقت سخن رسیدن بار نیا
بردیگر صفات ورزیده بوده گاه گاه لطف طبع وی بالحرص می آمد که کلمات غضب انگیز ملوکانه غیر بوجه
ظهور رسانده و این چند رباعی از انجمله است رباعیات دل خط اگرچه زیب رخسار کند ٭ ورسنبل زلف
گذار کند ٭ تا در کمر کی کند بر خسار بتان ٭ آن کار که با آینه زنگار کند ٭ ای شوخ ترا وقت جنون می آید ٭
صد گونه ستم از دست درون می آید ٭ هر خون که تو در دل اسیران کردی ٭ با دیش چشم تو برون می
آید ٭ جنت نه دو امرد ان خود بین رسیده است ٭ پر شیا ز ما که نخستین ریش است ٭ در باغ عذارت
خس و خاری که دمید ٭ خط نیست ز ریب خود ریشه کین ریش است مولانا فیدی از نیکو طبعان آنشهر و مکان
بوده عروسان حجله فکرش بجلوه تحسین و آفرین آراسته و تازه و نهالان بوستان خیالش از خار و
خاشاک نقص و عیب پیراسته بیت در حلاوت چو توده های شکر ٭ در طراوت چو دستهای گل ٭
قبول نزین به آمده منظور نظر حضرت شاهنشاهی گردیده آخر بواسطهٔ گفتار ناهنجاری که از و بوقوع پیوست
از آن ترقی باز ماند بیت چو گفتار بیهوده بسیار گشت ٭ سخنگوی در مردمی خوار گشت ٭ و این دو رباعی
راه بعین تمرادوی و زبان چو شیوایی گفته رباعیات من بعد تنی ز سنگ و فولاد کنم ٭ بر روی جهانی
ز باعث آن یاد کنم ٭ و آنگه دلی که از تو بیداد کنم ٭ چندانکه مراد است پیدا کنم ٭ یا بر سر کوی دوست می باید
مرد ٭ یا کوی مراد پس می باید برد ٭ جانی که فدای او است می باید داد ٭ زهری که برای اوست می باید خورد ٭
ای شاهد وصل قامت افراخته بوده ٭ و بر از آن عشوه انباشته بوده ٭ خفاش نداشت طاقت دیدن
مهر ٭ ورنه خورشید پرده برداشته بوده ٭ این مرکب کیست کشته میدان تو ٭ مهر ٭ گشتی بیسکیه برات
از دو مهر ٭ ز نیست جایش که از بس تزئین ٭ خوابگاهش نرسد پر تو مهر ٭ متاع مشکو ابسیار است
عاشق را ما آن بهتر ٭ که خود در روز بازار قیامت باز گشاید ٭ قماش را کرنیست لذت نگه کار ای
بجوان هر کز ایستغنا بگشاید ٭ ای قدم تنها و هرگز از دل تنگم برون ٭ حیرتی دارم که چون بیرون دل ماگرد

کو بمیرم من دعنیری بود عشقش نرسد ٭ سایه‌بان کرم همدی باشش که بمحن برده ٭ نقش گریه ام از غنچه و پیدا است ٭
ور نه زخمی که زدی ابتهه خوناب علاشت ٭ تا دیده ام وصل تو رود که نه پوشیم ٭ مشتاق لعان حسرت ادیرینه خوشیم ٭
زنیر زبانی خود خوشدلم که وقت وداع ٭ شکایات از تو بیاد رود بر زبان رفتم عنایت الله مرد خلیق و هموار است
چون از خط نسخ تعلیق بهره داشت در آینه منظور نظر حضرت شاه شاهی گردیده در کتابخانه همایون بامر
کتابت گماشت و بتدریج قامت احوالش بخلعت ترقی آرایش یافته رایت کتابداری برافراشت و تا حال
از آن می سرگرم بوده از خدمتگاران نیز کیست و بنظم اشعار گاهی مشغولی مینماید این ابیات که صورت
ایرادی پذیرد مر او راست نظم انگیی از دیدار مشتاقیم هرگز ٭ که بکام دل خود گرچه باشد نقش ادرشیشه
اگر خون دلی است باده ٭ در ساغر باده انگور نگنجیده ٭ خود گرفتم که نیم دوست ولیکن بغلط ٭ حرفی از دشمن خود نیز شنیدنی
دارد ٭ گر سیه روی سیم و گر چه سیم ٭ با نقشهای تازه بود نقشبندیم ٭ چون رشته گسسته شد نه غیر پیش حز
نیم نفس کم و تو پیش پلیسیم ٭ مولانا غیوری از نادلان مناظم پوشش گویی است در جوانی با هر گلگشتی و تیراندازی
مایل بوده و آمد و شیوه رانیک ورزیده بود الحال بسبب ضعف بنیه که برس زمان است با ناله گوشه فراغت
بجا بهتر از دیگر مطالب میداند شعر جوانی چیست سودا افتیده سر ٭ وز آن سودا تمنایی مپرس ٭ چو پیری برو الله
گشته والی ٭ بدون کرد ازسر آن سود السبیل اگر چه صاحب دیوانست و شعر بسیار گفته اما بنابر التزام عین
چند بیت که از کل طبع او نمونه و از لطف آب در نگ چمن اندیشه اش گوناگونیست اختصار افتاد ابیات
شدم آزاد و هنوزم دل نعلق که ذکره هم تکیه بدیوار توکل کنم ٭ من بشبهاره کوی باسیه نظری ٭ که بهر کام خدا خوان
شده موسیابی ست ٭ بت پرستی که چنان دلم است نه ده ٭ گر کبر شنیده است که عیسایی هست ٭ زانچون
تو بلا از خدای میطلبد ٭ که تفخر کند ایام شور بختان را ٭ غیرت برم از سوختن او زخ جاودیده ٭ گو نزکردی داغ مشتاقی
تو دارد ٭ نظر کن سید دلم را که خواهد گرد و کیست ٭ نظر برده ز من چه سود که من بکشید ٭ اجل از جور ما تمرد که کاش
باشد ٭ بر کرا چون زخم هجران تو جلادی هست ٭ چنین که بوی تو ام برده داغ جا کرده است ٭ گل بهشت بستم
دهند بو گم ٭ شبها که سر در دل بفدای تو کرده ام ٭ اول ادای شکر جفای تو کرده ام ٭ بس از مردن که دوران
خاک سازد جسم زار مرا ٭ غبار دم سخنان بر کج کلاهی نیز خود را ٭ در انتظار تو دارم دری و حیرانم ٭ که تا کجی
من پس از نفس زند ٭ بجز غبار سر کوچه پیش از نشان ٭ فتاده و کار از آن هنگام بر خیزد ٭ عجب بود گر گرد
تو تیای چشم مشتاقان ٭ بود دامان خاک سازد چشم پر حیرت نگاه از ٭ خاکستر ز شش برد نیز اگر کس نشان
نداد ٭ از آنکه در فراق تو آتش بجان گرفت قدسی جوانی بود که خورشید پیش کمالش بخجل بودی و سرو بقد او دای
در گل ٭ و از یک سیوه الستان حسنش ٭ جفا یک گفته از دیوان حسنش ٭ سنو شری از آن باقی بود که آهنگ کتابت

دکن نمود و در هنگام معاودت چشم بر روزگار بدور رسیده و در دریای ذخار عمان طعمه نهنگ جان ستان
گردیده ٭ یکی کو شهیتی در به بستان که افسرده ٭ شاخ فرو شکسته و سرو ده نیست ٭ داود آن سن نیاز لطف
طبع اشعار عذب از خلوتخانه ضمیر بمنصه ظهوری آورده و این چند بیت از آنجمله است شعر به نگاه تو صد خون اگر کنم
دعوی ٭ زمانه با همه خصمی که با من باشد ٭ یکباره و بقیه حاجت کرده ام ٭ گر نا امیدیم دل کاو ز نسوخته ٭ گر بعضی ز پا
بت ایل ماشش ٭ در باده گشی هام لایقعل باشش ٭ از هر دو جهان بعاشقی قانع باشش ٭ زنهار بکار خویشتن کاهل
باشش مسلمی مرد مستعدی بخش کم حکایت بوده و احیانا متتبع شعرا میکرده از آنجمله است بیت ستاره کانیات
که این کارخانه ساخت ٭ مقصود عشق بود جهان را بهانه ساخت ٭ پروانه که مرغ عشق بعالم گشود بال ٭ جائی ندید
در دل ما آشیانه ساخت کمتری شاعر شیرین سخن بوده و خیالات نیک در شعر داشت این بیت
از آنجمله است شعر شده روز چو دانگشس که شربت شراب داده ٭ چو غنچه با غبانی که بکلش آب داده صحیفی
بصعت مشرب موصوف بوده از خط و تهذیب و معانی و وصالی نیز بخشی داشته و شعر هموار میگفته
این قطعه از آنجمله است قطعه ثانی نجم سپهر شهریاری که از ان ٭ یافت توفیق هدایت از امیرالمؤمنین ٭ ساخت
از بهر مسار جنتی که ساکنانش ٭ هر زمان خیزد صدای ادخلوا خالدین ٭ از صحیفی سال تاریخ بنا جستیم
گفت ٭ صیدی مون دیده چنا بود و مرد اسیری ملا صحیفی است و این بیت مر او راست شعر دلم برات
نخون بلبلم فرزنان انگشت ٭ که پو شیشی که بر ورکلو دارم ارشد بکمالات صوری و معنوی تحلی بوده و نکته ٭
غایت ذوق و خوالات است و این دو بیت از آنجمله است شعر بجز تفاخر آلی نداشت ساقی دهر ٭ اگر
دست قضا در گلوی من بریخت ٭ دلا ز سوز محبت چه ذوق یافته ٭ که سوختن ز نشان دوانی پری لمعی
ابتدا بچیز خواندن رغبت نموده بود از مشتقات و لات با لفیه ضبط آورده و پس از آن علم شعر گفتن شده دل
شیوه ربات مهارت برافراشت اشعار نیک بیاد گار گذاشت این دو بیت که تحریری پذیرد و داده
زبان جوس مهر معجزه آن دفت شعر نسیم دوست که دارد محنت آن خویشتن ٭ هم داغ شود در صبا
کار ش ٭ بکیت نمود اورد و نیازه و پس ٭ دلی که بو سعید لطف آشنای باشش ایزدی بلطف طبع و حدت
ذهن اتصاف داشته شاعر نیکو سخنست و در کلام او عذوبت لفظ و معانی خاص بسیار است این دو
رباعی از آنجمله است رباعی چون آینه پر بباشش از صورت غیر ٭ چون نرگس هر طرف بپیچه سیر ٭ از بتخانه
هر دلی در آیی بوتر ٭ خورشید صفت یکی شود کعبه و دیر ٭ در کنج فنا ز نیک و بد بر کند ٭ در جیب سری کشیده
همچو گره ٭ تا دارد سر از خشم با نهای جو تیغ ٭ مسمار زدم بحرف بر لب چو گره داعی بحسن خلق محسوس
بوده این بیت من البحور از وی مشهور است بیت روز وصلت که آمد پنداری رفت ٭ شام

شام هجرات که تا مدو زنیغات باقیست فنی بر وشش تجارت هست برکب صعبیت بیکار و دو شوی
دوی بوسط میکوید این دو رباعی از انتخابات رباعی ترلی دولت از لوث هوس پاک نشد وین جامه
کزتو بکی چاک نشد آهی بتاسف از دلت سر نکشید وز گریه دمی چشم تو نمناک نشد مثنوی خداوندا
مسلمان شوی انجاک ره معبد گبران شوی عمرت تعب گذشت غفلت تاکی شوی شوی گرفت
ایمان شوی نجاتی کم سخن آهسته نیکو اطوار بوده و این نوع اشعار از مخزن خاطر بیرون می آورده
انگارده دل شکسته سامان ندهم من ... تر ابیچ در مان ندهم القصه که تا زغم تو جان ندهم
داوان تو از دست آسان ندهم جعدی امیر کتب داری شوالت و بنا بر عنوانی طبع شوی میکوید
از انجمن است رباعی پیوسته میان دل و جان میگذری در دیده خونابه فشان میگذری چون بر
گرز جنگ گیاهی گذرد نی آهی وا زمن انچنان میگذری پرتوی اشعار دلفریب بسیار دارد و
این بیت از آن جانب است بیت آتشی انگند و در دل عشقم از هوا زنو آرزو سوز هست عشق و من برای
آرزو لار از شهرهای قدیم است اما اینکه در چه عصر و زمان بنا شده و کدام یک از سلاطین همت برانبار
آن گماشته بنظر نیامده و از خصوصیات آن شهر و ولایت چیزی که قابل ایراد باشد هم جامع نیفتاده لاجرم
باحوال سلاطین آنجا پرداخته که در حقیقت خرابی دارد و مبادرت مینماید مخفی نماند که اکثر تاریخ نویسندگان اعتقاد
کرده اند که نسب سلاطین لار بگرگین میلاد میپیوندد که در زمان کیخسرو بوده و آورده اند که کیخسرو چون
اراده نمود که به درون غار رود هر یک از ولایات ایران را بیکی از امرا و پهلوانان عنایت نمود و از انجمله
لار را بگرگین میلاد داده اما از تاریخ جهان آرا چنان مستفاد میگردد که این گرگین میلاد غیر از آنست چه این
لقب که او ذکر سلاطین لار کرده از زمان گرگین میلاد تا زمان کیخسرو تفاوت فاحش در میانه ظاهر میشود
چنانچه ثبت میگردد ابراهیم خان بن محمد بیک بن انوشیروان بن امیر ابوسعید بن علاء الملک محمد بیک
بن امیر علاء الملک امیر هارون بن علاء الملک امیر علاء الملک بن جهانشاه امیر جهانشاه بن امیر قطب الدین
مبشر قطب الدین مبشر بن مبارز الدین محمد مبارز الدین محمد بن علاء الملک علاء الملک گرگین شاه بن
سیف الدین نصرت حاجی سیف الدین نصرت بن کالنجار کالنجار ثانی بن علاء الملک امیر علاء الملک بن
قطب الدین موید قطب الدین موید پاتوی ثانی بن کالنجار کالنجار بن امیر قطب الدین موید قطب الدین موید
بن امیر وهب زنگی امیر وهب بن امیر معز الدین حسین معز الدین حسین بن امیر اسد الدین اسد الدین بن
امیر بهاء الدین ابوالقاسم بیک امیر بهاء الدین بن امیر وهب الدین وهب الدین بن امیر بدر الدین بدر
الدین بن امیر شرف الدین بن امیر جلال الدین جلال الدین بن امیر ایرج و جلال الدین بن ایرج

اون بحکام اسلام است و در عهد عمر عبدالعزیز مسلمان شده ایرج پسر گرگین است و گرگین پسر لاده و لاده پسر گرگین
و گرگین پسر طهمورث و طهمورث پسر قباد و قباد پسر بهمن و بهمن پسر اردشیر و اردشیر پسر لاده و لاده
پسر فیروز و فیروز پسر بهرام و بهرام پسر نرسی و نرسی پسر قباد و قباد پسر لاده و لاده پسر گرگین و گرگین پسر میلاد و از
امیر قطب الدین موید پاتوی تا ابراهیم خان که درین عصر و زمان بوده تاریخ جلوس و وفات
معلوم شده و مرقوم میگردد امیر قطب الدین الملقب بپاتوی در پانصد و نود و چهار بعد از پدر بر تخت
سلطنت نشست و در ششصد و چهل و هشت در گذشت امیر کالنجار بعد از فوت والد خود امیر قطب
الدین بحکومت رسیده در ششصد و هشتاد و فوت گزیده بعد از آن زود دیگر فوت شد امیر قطب
الدین موید ثانی بن کالنجار بعد از فوت پدر والی شده در ششصد و نود و نه در یکی از حروب بقتل رسید
امیر علاء الملک بن قطب الدین قائم مقام پدر شده وفاتش در هفتصد و سی و یک اتفاق افتاد کالنجار
ثانی بن علاء الملک بعد از پدر جلوس نموده در هفتصد و پنجاه فوت گردید حاجی سیف الدین نصرت
بن کالنجار در هفتصد و بیست و نه تولد نموده در هشتصد و شانزده فوت شد علاء الدین گرگین شاه بن
سیف الدین در هفتصد و چهل و نه متولد شده در سن ... فوت پدر بر تخت نشسته در هشتصد و بیست و سه
فوت شد و مبارز الدین محمد بعد از والد خود علاء الملک پادشاه شده در هشتصد و چهل و یک گذشت تاریخ ولادتش
هفتصد و شصت و نه بوده قطب الدین مبشر بن مبارز الدین محمد بتفویض پدر بسلطنت رسیده در
هشتصد و پنجاه و نه بعالم باقی توجه نموده ولادتش در سال هفتصد و نود و هفت بوده امیر جهانشاه بن
مبشر در هشتصد و سی متولد گشته بعد از فوت پدر بر مسند حکومت متمکن گردیده در هشتصد و هشتاد
و سه رخت بوادی خاموشان کشید امیر علاء الملک بن جهانشاه نیز بعد از فوت پدر بسلطنت
رسیده در هشتصد و پنجاه و پنج در گذشت امیر هارون بن علاء الدین بعد از فوت پدر تا نهصد و پنج
و هفت کامران بوده بعد از آن جهان باقی بار بر عالم فانی رخت بار کرده انوشیروان بن امیر ابوسعید
بن علاء الملک بعد از عم بر مسند حکومت تکیه زده بعدل و داد کوشید تا بشاه عادل مشهور گردیده و در
فهم و خط و شعر نیز نام بر آورده و اشعار و تصانیف صغیر و کبار بسیار دارد گذشته در نهصد و چهل و هشت
بدست جهولی بقتل رسید آورده اند که دیوانه همیشه کاردی بدست گرفته در بازار و برزن میگشت و میگفت
که کاو کلانی با خود اسم گشته روزی بر سیم داد و خواهان پیش رفته یک زخم کارد و آن پادشاه عادل
از پای در آورده نظم مگر این که در خواب جانکاهست ندانم که این چه دریای هلاکست و هزیری تاریخ او را
چنین یافته چون سلیم صفر گشته گردیده شاه عادل از قتل شاه عادل تاریخ شود حاصل این چند بیت از دی ...

الجمهور مشهور است ✻ شعر ✻ دوش که پیکان یار در دل محکم نبود ✻ چون موج پس بیزاران هیچ صدایی نداشت ✻
چنو جرس بباغ خشک نی میزدند ✻ نی نوا مانده بود چنگ صدایی نداشت ✻ صوفی بی سیم و زر طرفه
قماری کشیده ✻ بار گران گشته بود خرقه بهایی نداشت ✻ کشتن جاهل ترا هیچ تفاوت نکرد ✻ پادشه
محتشم قدر گدایی نداشت ✻ ابراهیم خان بن محمد بیک بعد از عزّ و دولت رسیده و او نیز بغایت خوش
طبیعت بوده گاهی بتوجه نسیمی گلی از گلبن اندیشه می شگفانید این بیت که زبان زد نزدیک و دور است
از وی مشهور است ای تحصیل یار دیده در دل بوده است حاصل تحصیل بتحصیل حاصل بوده است
و از ملا زاده مردم خوب بسیار برخاسته اند مثل مولانا کمال الدین حسین گویند ابتدا کسی که بر حاشیه قدیم
حاشیه نوشته او بوده و دیگر مولانا علاء الدین خلف الصدق مولانا کمال الدین حسین که حاشیه بر شرح عقاید
مولانا سعد الدین دارد و همچنین مولانا عبد الغفور که حاشیه بر شرح ملا نوشته و بنا بر آداب استاد و
شاگردی اصلا اعتراض نکرده اگر سخنی بخاطرش رسیده بطریق لا یقال آورده و مولانا مصلح الدین که حاشیه
بر شرح هدایه حکمت دارد و صدر الدین محمد بر بسیاری از مستعدان ولایت گشته در سلک فضلای آن دیار انتظام
داشت در خلال احوال بنا بر ناسازی روزگار بهند دکن وارد گردیده و اندک روزی رایت جاه و جلالش
مرتفع گشته مخاطب بافضلخان گردیده بتدریج صاحب طبل و علم و خیل و حشم شده روزگاری بسیار داشت
تا آفتاب عمرش بکسوف اجل مبتلا گشت ✻ در جهان یک نواله است بچیده سر ✻ و آن که نه بر است کاهی
شکر ✻ و او گاه بنا بر لطف طبع تتبع شعرا کرده شعری میگفته و کلامی تخلص میکرده از آنجمله است ✻ شعر ✻ گر آیدم که ای اجل
تو عمده خود بغرق ✻ بر سر خود موشکافی نی وقت جدل ✻ میشکافد چون قلم جدول از سرخی خون ✻ میکشد بر صفحه
جدل با جدول ✻ شمس الدین محمد برادر صدر الدین محمد بوده و چند وقت در طرشت ری با مرقضا مشغولی داشت
و آخر عمر ترقی برادرش او را بهند کشانید الحال هنوز چند روز است بوادی مواصلت فرموده بود که دست اجل
عمرش بال نزده ✻ شعر ✻ دل بر احوال روزگار منه ✻ تکیه بر خود باختیار منه ✻ گل مقصود نشگفد زین خار ✻ خویشتن را
تو خیره خار منه ✻ این بیت مراد است ✻ شعر ✻ قبای سبز و برتر نوازش میتوان گفتن ✻ سخن کوته که گیتم عمر درازش
میتوان گفتن ✻ مجیبی از شاگردان علامه دوانی بوده و بدرستی سلیقه و نکته دانی اتصاف داشته و شعر نیکو
میگفته این بیت مراد است ✻ شعر ✻ مگر بکوی عاشق از بی نام و ننگ شده ✻ بگذر از نه که نزد عاشق برد حرام شده ✻
سوالی از مستعدان زمان خود بوده و دیوان خواجه حافظ را تمام در ذکر داشته و این بیت در حق سلغر شاه
والی بندر جرون مراد است ✻ شعر ✻ کاسه چوبینی نبشی القدر است ✻ که گف بر آورده گدای در سلغر شاه است ✻
مریخی پسر سوالی است و این قطعه از اوست صوفی به موقوف کور افیت هیچ از حکمت و علوم خبر ز

طبابت تمام عالم گشت ✻ ملک الموت گشته است کر خوزستان ولایت پر نعمت اما هوایش فاسد
و ناخوش است محدود است از ولایت عراق عرب و کردستان و لرستان و فارس پیوسته و صاحب
طبقات محمود شاهی آورده که در سنه اربع و اربعین از هجرت در خوزستان و توابع آن زلزله در است
و خلق کثیر در عرصه هلاک شدند و کوهی منشق گشته از میان آن نردبانی ظاهر شد از آجر پخته گویا در میان
کوه پنهان کرده بودند و از امیر مومنان علی ابن ابیطالب علیه السلام منقول است که دجال از صفهان بیرون
آید بر مقدمه وی مردی باشد مهران نام که اصل وی از خوزستان بوده و همه عالم را خراب کند مگر که
مدینه و بیت المقدس را و فتح آن ولایت را همچنان نوشته که ابوموسی را نامزد نموده و خلیفه ثانی لشکری بهمراه
که حاکم آن اصحاب بود کشیده و هرمزان موفق گشته با وی صلح کرده و همراه او بمدینه شتافته و زبان
بکلمه طیبه توحید گویا گردانید و روایتی این است که تسخیر خوزستان بسعی ابوموسی اشعری صورت یافته
و در ازمنه سابقه اهواز که معتبر بوده و مرکز خوزستان از آنجا بوده و توابع را بنام او خوانده اما هوایش در
کمال بدی بوده آورده اند که هرکه سالی در آنجا مقام کند در عقل خود نقصانی بیند و باعث آبادانی آن اردشیر
بابکان بوده ✻ شوشتر از شهرهای مشهور خوزستان بوده و ابن مقفع آورده که اول سوری که بعد از طوفان
نوح در جهان بنا شده سور شوشتر است سام بن نوح همت بر بنای آن گماشته و ابوموسی اشعری در زمان
خلیفه ثانی آن شهر را فتح نموده و سیصد خزینه از آنجا برگرفت و پس از آن بخانه رفت دید که پرده بر روی آن
آویخته اند چون قصد درون رفتن کرد خازن گریست و سوگند یاد کرد که در آن مالی نیست که تابوت
دانیال چون در آن بگشود سریری دید که شخصی بر آن خوابیده که اعضا قلبی جسیم بود و او را نهفته و ابوموسی این خبر
خلیفه دانیال را در قرآن دفن کرده و گویند در آنجا ماهیان بوده و چندین سال کسی از بهر صید
آن نبوده و در عجائب البلدان آمده که در نهری که در آن شهر بوده ماهیان بدان التفات ننموده ندی
عسکر مکرم شهری با نام بوده و ابتدا لشکر بنی امیه در آنجا بوده بعد در آنجا شهری بزرگ ساخت و از آنجا
لشکر خوانده بعد از چندگاه ویران گردیده شاپور ذو الاکتاف تجدید عمارت آن نموده و موسوم بشاپور
خوانده کرت دیگر رو بویرانی نهاده و مکرم درجینی که از جانب حجاج بخوزستان رفته و فتح زاد را داشت
آن شهر را آبادان ساخته و بعسکر مکرم موسوم گردانید و لشکر عسکر را نام بوده و گویند وقتی از نقل لشکر
بهم رسیده باعث ویرانی چهار گردیده این شهر که مذکور گردید الحال خرابست از شهرهای سابق خوزستان
که الحال معمور است دزفول و شوشتر و غیره است چون حقیقت دیگر بدان اطلاع نداشت در آینه مذکور دزفول
و شوشتر اختصار مینماید دزفول از ابنیه اردشیر بابکانست و در نزهة القلوب آمده اگرچه شهر کوچکست

و مضافات بسیار دارد و شاهجرد و مطران دو قریهٔ معمورند و در حوالی آن مرغزاری است نیم فرسنگ
در نیم فرسنگ که تمام نرگس خودروست و همچنین حدود درختان اندک از زمین درخت خوانند
و شکوفهٔ آن زرد و بسیار است ثمره نمیدهد **شوشتر** بعضی ششتر و برخی تستر تعبیر کرده اند و دار الملک
خوزستانست و بعضی گفته اند که بنا کردهٔ شاپور بن شاپور است و صاحب نزهة القلوب آورده که ساخت
هوشنگ پیشدادی است خراب گشته بعد از آن اردشیر تجدید آبادی آن کوشیده و بنای آن را بحسب
اسب نهاده و آن شهر بر کنار نهر الشرفان بر زمین بلندی واقع شده قلعه اش بنهایت حصانت و محکمی
و مردم نیک از آن شهر برخاسته اند از آنجمله **سهل بن عبد الله** است که مجتهدان صوفیه بوده از وی نقل
کرده اند که گفت یاد دارم که حق تعالی گفت الست بربکم من در شکم مادر بوده ام که گفتم بلی و ریاضتش بجائی رسیده
بود که در هر بیست روز یکبار افطار کردی و گاه بودی که در چهل شبانه روز یک مرتبه افطار نمودی از
وی پرسیدند که توبه چیست گفت آنکه گناه را فراموش نکنی بزرگی حاضر بود گفت توبه آنست که گناه را
فراموش کنی سهل گفت چنین نیست که ذکر جفا در ایام وفا جفا بود **ابو الوفا** از لطیف طبعان آنجا بوده
و در شاعری مشار الیه نیست و این دو بیت از وی مشهور است انا لطیفی جام لطف می بجام کس نخوانند
کاین کدامست آن کدام کو نی آنجا جام هست باده نیست کو می اینجا باده هست و نیست جام و
از معاصرین **مولانا عبد الله** بوده که فضلش بسرحد اجتهاد رسیده و اعلم علمای ایران بوده است دیگر
مولانا عبد الله ثانیست که در تکمیل علوم دینیه و تحصیل معارف یقینیه بر امثال و اقران فایقست و قریب بیست
سال است که در نجف اشرف است بر کسب مثوبات اخروی میکوشد و از شعرا **مولانا کمی** که بحسن گفتار و لطف
گفتار اتصاف داشته مدت سی سال در هرات محل اقامت افکنده با فضلا و شعرا چون جامی بسیار
بصحبت داشته و در معما از کف کسی کمتر نبوده و بساط نشاط را بقدم انبساط طی نموده آخر بعلت بر
فراش مستولی شده بدان علت از جهان درگذشت این ابیات از منظومات اوست **شعر** جهان بهمنوا دیگر
گشود نوبت دیگر ۵ در آن صحیفه ز هر سو هزار نقش مصور ۵ بود ز جعد در چمن لاله همچو ساغر خالی ۵ سواد لاله بود از دی
که مانده در ته ساغر ۵ بگیر ساغری و در چمن ببین سوی نرگس ۵ که مست گشته و کلها ز هر طرف بر سر ۵ باد گشته
شود هر چراغ سامع روان ۵ ز باد ساخته روشن چراغ لاله احمر ۵ هر آن درخت نو و کهنه که بود هم خشم ۵ هر آن نهال
بزرگی که خورده اش آمده در بر ۵ چنان شود ز بسیاری شکوفه که گویی ۵ نهفته در یک چادرند مادر و دختر ۵ درین
بهار دلا پای ما و گشت گلستان ۵ بهار خرم ولی دست ما و دامن حیدر ۵ مدینه علم نبی علی شه مردان ۵ که سر
بپا و کسی را که سر بسجده از آن در ۵ نه آفتاب خطوط شعاع کرده نمایان ۵ که زرکشی شده پیش بدر وشن حیدر ۵

شها

شها چو چشم ترحم نخورده ام تو دارند ۵ چین بچشم ترحم بجانب من اتر ۵ دلم بخصم تو بگیرد گرم مهر گردد ۵
اگر بدامن مهر آفتاب کند ز رنگ ۵ هر کسی سخن بگشاید جان پرور خود را ۵ سخن که بهر بود لش ناس
قد که گوهر خود را ۵ ز بخت خاکسترم بستر باشد گر مرا دل ۵ شبی بخود که خاکستر نسازم بستر خود را ۵ ببخش من چه
طلب آمده بنهاده انگشت ۵ چو شمع بر سر انگشت نهاده آتش **نازی** شاه شکفته انجمن شیرین سخن
و این چند بیت از اوست **نظم** مصور ار بکشد نقش آن بت چین را ۵ توان بصورت او داد جا
شیرین را ۵ نشان خون شهیدان عشق مطلب ۵ خضاب کن ای گل خضاب و حنا دست نگین را ۵ خوش
انگشت کشی و روز آیم برسر ۵ گاه این چه سبب که گشته است این را **مولانا محمد تقی** بکثرت فضل و جودت
طبع از نکته دانان ممتاز و مستثنی است خصوص در معقولات که مهارت تمام دارد و ابتدا که بنده وارد کرد
و در سلک ملازمان سپهسالار عبد الرحیم خانخانان انتظام یافت بعد از آن بر سبیل احوالش سید
بر عنایات حضرت شاهنشاهی صاحب قضا ساکت گردیده تا امروز چنگ به حبل المتین آن اعتبار
دارد و منتظر عنایات شاهانه و تفقدات پادشاهانه میباشد و احیانا بنابر موزونی طبع شعری میگوید
و از انجمله است **شعر** من بنده این رسم که در جا بسوی عاشق ۵ با هر که نه غارت زده سودا نشانید ۵ کی
نیست نو روی تو در کعبه جلوه گر ۵ از بهر چیست اینهمه تعظیم خانه **شاه علی** از اهالیست بهره تمام دارد و در
معاش از مرحمت امرای قزلباش می گذراند و این چند بیت از او است **شعر** در پیش لب فیض
رسان تو گاه جود ۵ بحر محیط را نبود قطره وجود **دیانتی** از شعرای معروف آنجاست و این بیت از اوست
گل برای دیگران آتش برای جان من ۵ که برافروزد چو آتش که چو گل جانان من **نجات** مرد آهسته و صوابی
و بعضی مقدمات را دیده و شعری نیز میگوید از انجمله است **رباعی** چون ذات خدا ذات علی باب مناسب
از نام علی حقیقت آن پیداست ۵ او نام و مقبول و نبردند بهیچ ۵ زین غلط جز آنکه علی مخدمست ۵
کرمان ولایتی وسیع الیه بابان شرقی آن مکران و غربی آن فارس جنوب آن بحر فارس شمال آن
خراسانست کرمان بن فارس بن طهمورث بود آن را آبادان کرده گشته او در گزیده مسطور است که چون اردشیر
بر ملوک طوایف دست یافت متوجه کرمان گشت و در آنجا مردی بود و بخت النام و سپه سالاری آن
موسوم بخت کرم گرفت با او آب مقاومت بنود آن اردشیر با او جنگ کرده مغلوب گشته آخر
بحیله گری ابتشکاران او را نوریفت تبخت کرم را هلاک کرد و گویند کرمان منسوبست و بعد از کشته
شدن بخت کرم شهر گواشیر را که سالها دار الملک کرمان بود بساخت و از کنار دجله بغداد آورده و چون
ستوکرده و حمد الله مستوفی در نزهة القلوب آورده که کرمان ده شهر دارد و آن شهرها را هوای معتدلست

و شهرگان آن جیرفت و سیرجانست و در بعضی ولایات کرمان خرما و انجیر نیک میشود و از نام هوشی
است از مضافات کوه بنان که درخت انجیر آنجا سالی نه نوبار رسیده و در حوالی کوه بنان پشمهایست
که مردم خاک آنرا عوض صابون بکار می برند و در عجایب البلدان آمده که در جبال کرمان سنگهاست
که چون آنرا بر هم سایند باران آید و ایضا سنگی است که چون بر هم میسوزد و از کرمان مردم نیک بسیار
برخاسته اند از آنجمله شاه شجاع است که بزرگ عهد و تخمشم روزگار بوده گویند چهل سال نخفت و نمک در چشم
میکرد که چشمهایش چون دو کاسه خون شده بود شبی بعد از چهل سال بخفت خدای را بجلال بخواب دید
گفت بار خدایا من ترا به بیداری میجستم در خواب یافتم جواب شنید که اینها را از آن بیداریها یافتی
شیخ اوحد الدین حامد قدس الله سره ولی بسیار بزرگ بوده و بصحبت شیخ محیی الدین اعرابی رسیده
و شیخ در کتاب فتوحات و دیگر رسایل از وی حکایات بسیار کرده آورده اند که چون در سماع گرم شدی
پیراهن امردان چاک زدی و سینه بر سینه ایشان نهادی چون ببغداد رسید المستنصر بالله پسر صاحب
جمالی داشت این سخن بشنید گفت او مبتدع و کافر است اگر از اینگونه کاری کند ویرا بکشم چون
سماع گرم شد شیخ بکرامات دریافت گفت رباعی سهلست مرا بر سر خنجر بودن ٭ در پای مراد دوست
بی سر بودن ٭ تو آمده که کافری را بکشی ٭ غازی چو توئی رواست کافر بودن ٭ بعد از آن خلیفه زاده قدمش بوسیده مرید
او گشت و دیوانش غیر از رباعیات مثنوی است موسوم بمصباح الارواح که اشعار شگرف بسیار
دارد و از هر کدام چیزی چند آورده میشود تا زیب این تالیف گردد رباعیات گرد رخ جانانه که پسندیده است ٭
خاک قدمش چو سرمه در دیده ماست ٭ هر جور و جفا که میتواند دست ٭ آن نیز هم از طالع شوریده ماست ٭
نه دست که گر بیاد او گفتم ٭ و اندیشه زلف عاشقی و خد گفتم ٭ لیکن اگرم باده دهد دو گفتم ٭ مستوری نیز تا
بدین حد گفتم ٭ گر هیچ سر زلف تو را هی باشد ٭ هر را بدست دادخواهی باشد ٭ جز زلف و رخت کسی
نشانی ندهد ٭ یکشب که دراز تر ز ماهی باشد ٭ هر چند که تو چاره بهبود کنی ٭ آن به که هر آنچه میکنی زود
کنی ٭ زان میترسم که چون پشیمان کردی ٭ آن مایه نماند که بدان سود کنی ٭ نه مهر تو در دل حزین میگنجد
نه مهر تو هیچ کین میگنجد ٭ جان خوانمت که چه پیش از آنی لیکن ٭ در کالبد گفت همین میگنجد ٭ در هر سه ها
مایه گناهم نیست ٭ در بندگه اصلیت و نام نیست ٭ سرتاسر از این بهیچ نخرند ٭ آخر چه متاعم که خریدارم نیست ٭
والدی مصباح الارواح کس نیست که با خبر جاوید ٭ و هر چه ز علو رسد بخورشید ٭ دنیای حیات
گر چه نیکوست ٭ متراس مات لازم اوست ٭ زود از اجل سپید در آید ٭ گرد از همه نیک و بد برآید ٭ نشاید
ما کنند نکوتر ٭ نه ماه رها کنند نه مهر ٭ هستی چو گلی درخت خورده ٭ در پیشه جهل بر لب جو ٭ سرمایه برگ

داری ٭ در شاخ اثر بهار داری ٭ چه فایده از بهار و برگت ٭ چون نیست ز میوه بار و برگت ٭ کان شاخ که بر
ندارد ٭ باشد چو تنی که سر ندارد ٭ هر گونه خرد نماند افسر ٭ افسانه شود به بر آن سر ٭ دهقان تو پیر خانقاهست ٭
گو بهر سالکان راهست ٭ در باغ صفا نشانده است ٭ بر منزلش بر وی بهشت رانده ٭ چون نخ توکل ارادت ٭
گر گفت ز آب استقامت ٭ از سدره رضا باده بین ٭ بر رو در مستی تجلی کن ٭ پس ز تو شگافت جدولیم ٭
اندر قلم تیغ تسلیم ٭ زد سر تو کند دست وصل ٭ از اصل کمال خویش یک فصل ٭ از نخ چو داشته و آب ٭
ز آتش عشق تو گشت آب ٭ چندانکه چنان شوی کابلیس ٭ در تو نرسد بمکر و تلبیس ایمن کردی ز جنگ هر کس ٭
فارغ باشی ز تیغ هر کس ٭ هر وقت بمیوه دار کردی ٭ با برگ و بر بهار کردی ٭ نام تو درخت علم کرده ٭ بار تو
نخ علم کرده ٭ خرم دل آنکه کرد بخشش ٭ در باغ خرد چنین درختش ٭ خود کس که نه بجو خداوند ٭ زین گونه درخت خوب
پیوند ٭ یک آن کلی که بخت بخشد ٭ صد میوه زیک درخت بخشد ٭ امام شمس الدین محمد بن الطغان از اولیای طریقت
خواص بحر حقیقت بوده و چند کتاب در بیان حقیقت طریقت از نظم و نثر ساخته و در غزل نیز صاحب دیوان
بوده و این از آنجمله است شعر ای جان جان جانها جان را بلطف جان ده ٭ آنی که آن آنی دل را جهت آن ده ٭
تن شد گران ز مهرت برخیز نرم سبک کن ٭ دل شد سبک ز عشقت و دوش می گران ده ٭ بگشای
خان و مان بر کیش این نیز آتم ٭ بگسل عقل و جانم ز دست ایمان ده ٭ در دو دلم فزون کن جام عشق خون کن ٭
از خشم برون کن و امن ترم مکان ده ٭ تو آنکه جهانی مولای انس و جانی ٭ ما را ز بی نشانی چون خود نشان ده ٭
علیان بی بم از شهرهای مشخص کرمانست و آب و هوای ناخوش دارد و قلعه اش در غایت حصانت و محکمیست
بر افواه او چرخ گردان ٭ مر پاسبان را سبا بیافزا ٭ طبیبان شاعری بوده که عطارد که دبیر فلک است از
شرم او چون ماهی در ته آب پیچیدی و مشتری که شعله افروز آسمانست از تابش گوهرهای کلامش طیلسان
خجلت بر سر کشیدی نظمش در غایت بی نظیری و نثرش در نهایت دلپذیری این ابیات که صورت
ایرادی پذیرد از منظومات ویست شعر ای بغفلت گذرانیده همه عمر عزیز ٭ تو چه کردی و چه داری علف
کو و کدام ٭ توشه آخرت چیست بدین راه دراز ٭ که ترا موی سفید از اجل آورده پیام ٭ وای اگر پرده برافتد
کز بس خجلت شرم ٭ هر بجای عرق خون دل اید بمشام ٭ دل بدین گفت بگرداند و خونخوار شد ٭ که کسی بچو تو
دیده است به پند ایام ٭ از نیستی خود ار تو اگر شناسی ٭ حل شود و فطرت این بستر خیام ٭ کام
جان از شکر معرفتش شیرین کن ٭ تا ترا زهر اجل شهد نماید در کام شعر سر دل یک سخن اصحاب کن انصاف بده
خود روا نیست که انصاف کسی در گفته ٭ هر دم از بنده برنجی که چرا میگوئی ٭ در مدیح تو اورد و عطای نبرد
شاعر گرسنه در کنج سرای خالی ٭ از تو ار نبرد او اگر نخورد پس چه خورد ٭ چو نیست روی سعادت گان

کلان بدم که گوئی قضا فرمان رحل او اسعد اکبری باشد ٭ چگویم از غم گیتی که هر چه میگویم ٭ نبود زوالتش اندیشه لفظ
و معنی را منت امید مهر و وفا از زمانه عین خطاست ٭ از آنکه عادت گیتی همیشه جور و جفاست ٭ مباش
غره این روزگار مرد فریب ٭ چو کار روزه جهان آگهی که چه خطاست ٭ کدام گل که شکفت از چمن که تا نه باید که کدام
او منور تمام شد که نکاست ٭ آن زمان که ز دوست پیغام آورد باد صبا ٭ خاک در چشم غم افگنم … آتش برک
جام ٭ باده خورم که ز روی او توان دیدن بشب ٭ خون در طوب … عروق دختر محمود … نظام ٭ دیدم … شد رنگ
و بوی آن میخوار را ٭ لاله و گل در چمن و مشک عنبر در مشام ٭ قامتش گر دیده ام از لوح محفوظ ار رفته ٭ پرتو
برق صفای او بدین فیروزه بام ٭ چون وصال او دست جان بخش … ویشش لغریب ٭ چون جواب تیغ … چون
لبش یاقوت خام ٭ شادی طبع جوان باعث شد … ٭ آفت اهل کرام و مایه جود لیام ٭ رباعی از نیم گر ستمها
میریزد ٭ و ز لفظ طلالت زبان میریزد ٭ از غایت احسان تو بر هر دو آنی ٭ بر جان تو صد هزار جان میریزد ٭
گر تیغ تو کیم ز میان برخیزد ٭ عصمت همه را ز خوان امان برخیزد ٭ از بیم غم تو که جای بد خواه تو باد ٭ بر خیزد … یک
و ز جهان برخیزد افضل الدین شاعری بوده که بر آسمان اشتهار کواکب فضایل و کمالاتش تابنده بوده دولت
فصاحت بنای قصر دارد اش پاینده هر لفظ و از معنی روشن شمعی که بپرد انگیش مهر و ماه آسمان …
اگرچه اشعارش بسیار است اما تو … بیان نیست لهذا آنچه یافته نوشته شعر نهاد بر سقف فلک طرب
خوش بکن ٭ گر سیل فنا رسد بنای آن محکمی ماند ٭ تنها نشین و صحبت خلق اختیار کن ٭ تا کار آزادی
ماند ٭ بر کلبه ام تو بگذاشتم ٭ پس بحکم پیش بیک غایتش ٭ سک … از بوسیده برفت ٭
کفت بوی مشکلی بر آید پیش ٭ سیلاب خون … دیده سر دادم ٭ طوفان نوح … عالم بر آوردم ٭ چندان
غمت بغم اندوهی دل ٭ کز غم مجال نیست که یکدم بر آوردم ٭ هر دم هزار بار فرون می برم نفس ٭ تا یک نفس فرح
برم و غم بر آوردم ٭ در یاری تو من بنده چنین است ٭ در دین معنی … پیش … ٭ و بین حیرت … آتش …
برابر … دوی داهی ٭ چه کردم … ٭ تا در طاعت من … ٭ مرا چو … عکس
گه گوی بر تن … ضعف کاهی ٭ اگر زشت … خدمت ٭ تو … جهان … ٭ اگر زاد
دو شش … سودای هوات ٭ حبیب … ٭ وگر … ٭ سیاه
دل … روی چون … ٭ بریده … ٭ ز نقد بندگی … ٭
صاحبا … مبارک تو ٭ سبب انتقال عالم بوده ٭ سر تو تا قرین بالش شده ٭ پهلوی خلق بستری میبوده ٭
سر دی آسمان و گری تو ٭ جان بد … ٭ تو بوده خفته و … ٭ غلط چشم او دی
نغنوده دل امیدوار دیده ٭ هر چه خون داشت … ٭ … ٭ گرد از …

خون

خون آلوده ٭ آسمان گفت که من تیم گرکی خدای ٭ بر دل ریش … بخشود ٭ آتش تب زجسم او کم شد ٭ در عذاب
خالفش فزوده شد ٭ تا بدوام شما حضرت تو ٭ ملازم بهرچه رافت جدا است ٭ انچه بر من گذشت بجرت
ذکر کرده به که لبس سوات ٭ آرزو مندی خدمت ندیم شرح از آن ٭ چاره نیست که بر قدر پایان آمده است ٭
خدای داند و من دانم و تو میدانی ٭ که من چگونه بدیدار آرزومندم ٭ گر خامه هزار سال تحریر کند ٭ در
قصه اشتیاق تقصیر کند ٭ این شرح بکاغذ و قلم نامد راست ٭ دل خو در قت تو تقریر کند ٭ هر روز
کشم من از تو آزار دگر ٭ هر روز خورم من از تو تیمار دگر ٭ من خوی تو دانم و دل ساده کند ٭ هر بار شفاعتی دگر
بار دگر کمال الدین خواجو از اکابر آذربایجان بوده و کنیتش ابو العطا و اسمش محمد ابن علیست مبتدا همت بر گفتن
شعر گماشته و در آن فن مرتبه کمال حاصل کرده او در اشعار خود همه جا تلاشش الفاظ غیر متعارف کرده چنانچه
او را نخل بند شعرا گویند و پس از آن سیاحت آغاز نهاده و بسیاری از فضلا و شعرا را دریافته و خمسه
در اثنای سفر نظم فرمود و بعد از آن دست ارادت بشیخ رکن الدین علاء الدوله سمنانی داده و مرید شده ٭
و این رباعی در شان شیخ مذکور گفته است ٭ هر کو بره علی عمرانی شد ٭ چون خضر بسر چشمه حیوانی شد ٭
از وسوسه غارت شیطانی رست ٭ مانند علاء دوله سمنانی شد ٭ و خواجو بغیر از خمسه دیوانی دارد مشتمل بر
قصاید و غزل و رباعی قریب ده هزار بیت آنچه نوشته میشود سطری از آن کتاب و قطری از آن سحابست
نظم ای سلیمان درت را عالمی در بهر دی ٭ بهر دوان را و شفقت بر زمان در عالمی ٭ با کمال قدرت
بر عرصه ملک قدم ٭ بر تف آتش خلیلی بر کف خاک آدمی ٭ کاف و نون از نسخه دیوان حکمت نکته ٭ بحر و کان
از موج دریای عطایت شبنمی ٭ ای بر تیغ ابتلایت بر شکاری شبلی ٭ وی بمیدان بلایت هر رسولی
ادهمی ٭ بوقت خنده ز لعل تو جان فرو ریزد ٭ بگاه جلوه ز سرو روان فرو ریزد ٭ چو جعد شانه زنی صد
هزار دل … ٭ گران ز دو سلسله دلبستان فرو ریزد ٭ بیاد لعل تو هر لحظه خون ز … ٭ چو دانه که از ریحان فرو ریزد
چو درج لعل تو طوطی … خوشاب ٭ بدعت شه صاحبقران فرو ریزد ٭ سپهر ولایت که از صلابت
او ٭ سپهر خم شود و اختران فرو ریزد ٭ شهی که صاعقه تیغ او بروز مصاف ٭ چو برگ بید سر دشمنان فرو
ریزد ٭ وصی نفس محمد علیست آنکه بتیغ ٭ جواهر از نگر توامان فرو ریزد ٭ با یمیط معطایی که بهر عاطفت
که بدامن کون و مکان فرو ریزد ٭ ز تاب آتش قهر تو مغز شیر فلک ٭ شود گداخته و ز استخوان فرو ریزد ٭
چو نخل بندگل مدحت شود خواجو ٭ ز باغ گل بریاض جنان فرو ریزد ٭ جان پرورم گهی که تو جانان من شوی ٭
جاوید زنده ام اگر جان من شوی ٭ رنجم شفا بود چو تو باشی طبیب من ٭ دردم دوا شود چو تو درمان من شوی ٭
چشم فتاده بر تو و آبم ز سر گذشت ٭ اندیشه ام نبود که طوفان من شوی ٭ ای صبا خبری کن …

توانی ٭ بدان زمین گذری کن و آنزمان که توانی ٭ بنوک خامهٔ مژگان تجسسی که نوشتم ٭ بدو رسان و
بگوش جان بخوان که توانی ٭ حکایت شب هجران و حال وقت جدایی ٭ زمین بوس پیاپی کن بهر زبان
که توانی ٭ دردا که یار در غم و دردم بماند و رفت ٭ ما را چو دود بر سر آتش نشاند و رفت ٭ چون شد
سعادت قربت نداد دست ٭ او چو سپید آسمان و خدمت سماند و رفت عماد فقیه در زمان سلاطین
آل مظفر بغایت معزز و محترم زیسته خصوص شاه شجاع که همیشه غریق بحار احسانش داشته ابواب اشفاق
بر وجنات روزگارش میگشوده و در حبیب السیر مسطور است که خواجه عماد را گربه بود که هرگاه نماز گذاردی
با او موافقت بجای آوردی و شاه شجاع آن معنی را بر کرامات حمل کرده و پیوسته بتقدیم اخلاص خدمت
آنجناب بجای آوردی و خواجه حافظ که از این معنی در رشک بود این غزل در آن وقت بر رشته نظم کشید
صوفی نهاد دام و سر حقه باز کرد ٭ آغاز مکر با فلک حقه باز کرد ٭ بازی چرخ بشکندش بیضه در کلاه ٭ زیرا که
عرض شعبده با اهل راز کرد ٭ ای دل بیا که ما به پناه خدا رویم ٭ زانچه آستین کوته و دست دراز کرد ٭ فردا که پیشگاه
حقیقت شود پدید ٭ شرمنده رهروی که عمل بر مجاز کرد ٭ ای کبک خوش خرام که خوش میروی بناز ٭ غره
مشو که گربه عابد نماز کرد ٭ حافظ مکن ملامت رندان که در ازل ٭ ما را خدا ز زهد ریا بی‌نیاز کرد ٭ و شیخ آذری
در جواهر الاسرار آورده که در سخنان متقدمین و متأخرین میتوان بود که سهوی و خطایی سر زده باشد
الا سخنان عماد فقیه که باعتقاد من از سهو و خطا منزه و مبرا است و دیوان عماد که حالی [illegible] امروز
متداول است این ابیات از آنجمله است نظم تو مپندار که گوشه نشین دیندار است ٭ ای بسا خرقه که
در رشته او زنار است ٭ گر مزاج تو شود منحرف از علت عجب ٭ هر طبیبی که علاج تو کند بیمار است ٭ جوی از
گنج قناعت کندت مستغنی ٭ که بر اهل نظر اندک او بسیار است ٭ در ره عشق رسم گدای غریب است
سلطان اگر بکوی محبت رسد گداست ٭ دارو دوا اگر ز در دوستی است ٭ مرهم شفا بخشد اگر زهر قاتل است
من آن شب که تواند دست بر فتنی گفتم ٭ که سرم [illegible] ٭ ظاهر آنست که در هیچ کجا نتوان
یافت ٭ آن طراوت که در اوراق گل گلزار است ٭ هر که دارد نظری یار ندارد نزدیک ٭ و دگری [illegible]
نماز [illegible] ٭ [illegible] ٭ خاک هر راه که او [illegible]
از [illegible] ٭ هر که [illegible] ٭ [illegible]
کرد ٭ هزار خانهٔ دل را خراب و ویران کرد ٭ شنیده که چه با باغ کرد باد خزان ٭ فراق روی تو با جان بیدلان آن
کرد ٭ وصلش بجستجو نتوان یافتن ولی ٭ آن به که عمر در سر این جستجو رود ٭ ای شیخ اگر بصحبت افتاده روی ٭ زنهار
مکن بچشم حقارت در او نظر ٭ بر شیر [illegible] شدند بزرگان دین سوار ٭ [illegible]

کرد

کرد جهان ولی ز تو خرم نمیشود ٭ باری چنان مکن که شود خاطری حزین خرم شاه شاه دیار خوی و سلطان
ولایت [illegible] بوده و از حطام جهان بدانچه ضروری بوده خرسند گشته زیاده از وجه کفاف را بیهوده و
مذموم انگاشته و احیاناً بنابر مسرت خاطر شعری میگفته از آنجمله است شعر چند اکنون کاری نبدم که کار از
دست رفت ٭ در دست یار این لحظه میجویم که یار از دست رفت ٭ روزگاری در پی وصل نگاری صرف شد
وصل او دستم نداد و روزگار از دست رفت ٭ نقشها بستم که در دستم بیاید آن نگار ٭ خود خیالی
بود آن نقش و نگار از دست رفت قاضی شهاب الدین محمود از سلسله قضات آن شهر و محال بوده و بفضل
علم و تقوی فایق بر اقران و امثال در منقبت این چند بیت از نتایج طبع اوست نظم خداوند خدا بنده توفیق
سرور غالب ٭ امام و هادی مطلق علی بن ابی طالب ٭ امام عالی صفدر [illegible] و دین حیدر ٭
نبی مصطفی بهتر ز اول مشرق و مغرب ٭ [illegible] فلک یک کتاب [illegible] ٭ قلم کرده اگر اشجار و اقلام
جهان کاتب ٭ برای حشمت حیدر دو نوبت [illegible] ٭ سوی رفعت که فرمان بر شد و در مشارق
و مغارب ٭ [illegible] ٭ چه سود [illegible] میان آتش [illegible]
تواند [illegible] حساب آفتاب بین ٭ اگر هر ذره از ذرات گردد در جهان حاسب ٭ [illegible]
چو [illegible] ٭ [illegible] ٭ چو [illegible]
[illegible] حضرت [illegible] خواجه شهاب الدین عبدالله البیانی بلطف گفتار و حسن کردار مهر
ابنای روزگار بوده و در جمیع کمالات نصاب کامل حاصل داشته و در حبیب السیر آمده که در حد فضل و
افضال [illegible] دولت اقبال ابوالغازی سلطان حسین میرزا نشو و نما یافته و در ریعان جوانی بمنصب صدارت
سرافراز گشت و مقدم [illegible] پس از آن برجوع منصب رسالت [illegible] که در زمان سلاطین
تیموری از [illegible] بوده سرافراز گردید و بعد از چندی تقدم بر [illegible] جای امیر علیشیر را بنقش خاتم
تزیین داد و پس از فوت سلطان در گوشه انزوا منزل گزیده اکثر اوقات را بعبادات حضرت حق جل و علا صرف
مینمود تا فوت گردید سلطان بدیع [illegible] در مرثیه وی [illegible] چند گفته که مطلعش اینست مطلع گردون
کمر [illegible] نقطه [illegible] ٭ [illegible] مکارم است ٭ و این رباعی و چند بیت مثنوی
از نتایج طبع نقاد اوست رباعی یارب که مراحمت جان چنتو مباد ٭ [illegible] چنتو مباد ٭
انجام [illegible] چنتو مباد ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] شاه جهانگیر

هاشمی از جانب پدر بچهار واسطه بشاه قاسم انوار میرسد و از جانب مادر بشاه نعمت الله ولی نسبش
می پیوندد و شاه فرو رسید کریم طبع پاک دین نیکو عقیده بوده بحکم الکرم والامامت موجب شباهت است
اراده سیاحت نموده چون بولایت سند وارد گردیده والی آنجا میرزا شاه حسین بن امیر ذوالنون
ارغون مقدمش را گرامی داشته در غایت عزت بوی سلوک نموده و بعد از چند سال مراجعت نموده
چون بحوالی کیچ و مکران رسید جمعی از قطاع الطریق سر راه بروی گرفته رشته حیاتش را منقطع ساختند
و او را بغیر از مظهر الآثار که در تتبع مخزن الاسرار گفته دیوانیست مشتمل بر قصاید و غزل و رباعی که این چند بیت از آنجمله
است نظم معلم عشق عارف طوطی مرآت عرفانش سبق معنی صورت ابجد لوح دبستانش عجب
لوحیست لوح کتب منشور عرفان که عالم عالم معنی است در هر نکته پنهانش درین ره جز خطر نبود معاذ الله چه
راهست این که شد ذرات جسم رهروان ریگ بیابانش چو صوفی وقت وجد از چرخ گردان دامن
افشانده نماید هیات چرخ و کره از طرف دامانش چو پشت پا زند چوگان بر جهان سالک نماید گنبد
گردان چو گوی پیش چوگانش سراسر دیده شو چون آینه تا روشنش بینی که با این دیده تاریک هرگز دیده
نتوانش تو تاریکی و گرنه نیست پنهان آن آفتابی را که تابانست نور فیض بر آباد و ویرانش ده و کوه و کجا آید به
پیش چشم آن رندی که باشد قطره‌های اشک جای در غلطانش چنان از دوست مشغولم که با مطلب عادتست
که از سر میرود بیرون سرشک چشم گریانش جهان از روح راحت هشت خاکی دان که در چشم لئیمان نیز خوار است
مکر شیطانش بود دشمن باسباب جهان شاد و میداند که آخر آنرا خواهد شدن اسباب حرمانش بقدر
تعلق جان دهد هر کس خوش آن مفلس که از وارستگی شد فارغ از جان کندن آسانش مثنوی خوبرویان چه کسانند بلای
چند دام رهزنی داشوب گلوهای چند وه که چاره پرستم از پای خمی کشیده بر زدست حسن جاهی چند
هاشمی قطع تعلق کن از ایشان و صال گر بوسیدی بجان کنده تمنای چند غزل کیست که مرا ساغری بدست
دهد نه در اگر دوری صاف هر چه هست دهد چو هاشمی من و خون جگر که ساقی دهر می مراد بدون همتان
پست دهد مثنوی چه شود ار هوس ساغری در سرها گر همه ساغر خورشید بود ساغر ما روزگاریست که زایل
شده از گریه بجز صورت خوبی از خاطر غم پرور ما مثنوی میروم از کشش کویت گرانی میبرم رخت
هستی بسته بار ناتوانی میبرم اینچنین کز دست سختت میروم نا داده جان شرم میدارم که نام زندگانی میبرم
خوش آن وقتی که ما را مهوشی بود حضور خاطر و روز خوشی بود گذشت آن صحبت کو تا ما را مرد سنار
واندانفشی بوده ذات تحیرا که در بزم کاینات خاموش نیست انجمنی از دعای تو مثنوی ای شده
علم وزارت علم برخطار باب خطاکش قلم علم سیاقت بغایت جلی آمده از شاه ولایت علی

بلکه بدین علم حساب دعا در دخل های بغر از عدار همچو قلم ناظم دفتر شوی عامل معموری کشور شوی
بورق راست روان گر کشی بر خط ناخوش قلم ار گر کشی طرح عدالت بنهی در میان پیچ تغافل نکنی
از جهان خیر تو چندانکه زیادت شود نام تو منشور سعادت شود خوان جهان گرچه بنعمت پر است
لقمه بیقدر بگلو در خور است زر که آن درخور بازو خوش است سنگ ترازو خوش است در
علی کوش گران کسب بکار عاقبت کار شوی رستگار سفله که زر در گره شست اوست هر دری
ناخن انگشت اوست گر همه در نازه دادی کنی نیم درم حاصل از ویکی هر که جفا پیشه و بد خو بود دشمن
او خوی بد او بود امیر شمس الدین محمد در سلک فضلای آنجا را انتظام داده و شعر را در غایت جودت
انشا مینماید و این رباعیات مر او راست رباعیات می خورده بخانقاه میباید رفت
بی مرکب و توشه راه میباید رفت آلوده صد گناه میباید مرد شرمنده و رو سیاه میباید رفت
از واعظ شهر گر ملال آر شود با گوز من اسلام کجا یار شود گر حبل متین گردنم در نکشند هم هست
باگوز من گر زنار شود در میکده عشق شراب دگر است در شرع محبت احتساب دگر است مستان
تو فارغند از روز حساب زین طایفه در حشر حساب دگر است امیر فضلی بمکارم اخلاق و محاسن آداب
اتصاف داشته نقش خیر خواهی او بر صحایف خواطر بر زمین میبود و آثار پسندیده اش در نظر تحسین
مینمود و تقبل تحریر قریب یکسال بجان آن او و عمزاده اش بر دنیای فانی تراهی بهم رسیده طور
استعداد عمرش بتوقیع اختتام موشح گردید و این ابیات از نوادرات طبع اوست شعر صبحم مکن که
طاقتی دل بیقرار نیست صبر مرا چو وعده وصلت مدار نیست در حاصل مراد مکن ناصحا شتاب
سعی و طلب چه فایده چون بخت یار نیست از بهر گور خانه خود ای اجل بگیر بهر بشر سرا در آفاق جز
است امیر جانی عمزاده امیر فضلی است بجودت ذهن و حدت طبع سر آمد آن دیار بوده و بنور
شکفتگی بیکی اشکار قرار داده ارباب اعتبار رسموز بالقوه استعداد اش بحیز بالفعل بوده
کر بدست مردم ولایت توران که در آنوقت بر ولایات خراسان استیلا یافته بودند کشته گردید
این ابیات که صورت یاد می پذیرد از چمن اندیشه اش گلیست که از نهال طبعش سر زده شعر
تغافل تو بسد راه وصال بزن ز هر چشم عتابت زبان خواهش لال عتاب خوی تو در بند کرده پای
غرور ناز تو بر شوق بسته راه خیال اگر کلوک بنجم قران کند نفی عجب که بد شود هزار سال ملال
نموده ای گفت عالمی شود پر در چو ابر دست که بار شاه وقت نوال شهی که از اثر عدل او است
تیغ اجل بری ز تهمت خون ریختن چو تیغ خیال نماید شش نظر عکس خویش چو الف اگر در آینه رای

ضمیر عقل کل آید باستفاده نور ٭ دهد فروغ چو رایش بکاخ جهان ٭ سپهر محیط سخایش که هست جود کفش ٭
فزون ز حوصله ارزنده طرف سوال ٭ شود ز طبع فضول اختلاف گر ایست ٭ کند اراده که باشد جهان
یک منوال ٭ بسی نماند که از پشتی حمایت تو ٭ بتیغ غمزه کند صید شیر چشم غزال ٭ ز بس بعهد تو افتاده از
یکانگیست ٭ بجای آب نماید آتش استعمال ٭ بیاد مفتوت اگر خلق را برآید دم ٭ کند رقم شود در صحیفه
اعمال **سنجی** از نیکو طبعان این عصر و زمانست شورش مضمون و محفوظ از عیب و نقصانست و این
بیت مراو راست ٭ صورت هر ذرات بر ورق خاطر ما ٭ گر نگهی بد ملک حرف بحث باشد الله
بیرا قبلو شهرت داشته و همواره بدر رها گردیده و لوای معیشت از آن مرعی فراشت اما رشته
طمعش را زیاده طولی نبوده و صورت طلبش خالی از معنی قبولی نه **شعر** مینیاری شدی راضی بکنج بی نوائی
بمی فروغ رخ تو ٭ روغن چو اهل ال پیش خرج ٭ بنود پیش غیر این خوبی دخلی ٭ و منسوب آتش در
طبیعت بوده چنانچه ایرادی بدیره **شعر** اقبلو ان عذاب مردم را ٭ گشته مرده تقدم را ٭ اتفاق
بدسته اون ٭ انکار شرح میکشد دامن ٭ اقبلو کاتبان مفرده را ٭ اول آن جبهه ی فلک زده را ٭
اقبلو انکه ساخت از زر سود ٭ مسجدی را که لا بجود بجود ٭ و این دو بیت جدید از وی است **شعر** از باد
نشاط بل و جان نمیرسد ٭ کیفیتی بعشق جوانان نمیرسد **شعر** بر گریه من خنده ان پسته دهن بین ٭ ده
خنده ان لب نگر و گریه من بین ٭ **حافظی** با مرحکای اشتغال دارد و این نوع ابیات میگوید **شعر** فروغ باده ات
دیده ام پرآب کند ٭ کسی ندیده که مه کار آفتاب کند **سیستان** ولایتی است که حدودش از خراسان
تا مغازه کرمان و جانب غزنین و اطراف افغانستان و هند و در ازمنه سابقه نوعی آبادان بوده که
یکجریب زمین با وجود قلت آب بهزار دینار رکنی قیمت میشده و خور و اسفزار در اول حال از اعمال سیستان
بوده و ان ولایت را سجستان نیز گفته اند چه سجستان بن فارس همت بر آبادانی آن گماشته و زابل
و نیمروز نیز شهرت دارد و اهل آن دیار را سکزی هم خوانده اند چون عرب معرب ساخت سنجزی
خوانده بزرگترین جوی سجستان نهر هیرمند است که اگر وقت گشتی از آن عبور مینمایند و ما ضلالتش
در بحیره زره میریزد و در ان دریاچه ایست سی فرسنگ در سی فرسنگ در میان آب جزیره ایست فرسنگ
مردم نشین جناب مبارک شاهی آورده که در حد سیستان یک کوه است برابر شهر هم داری که از بهشت
برآمده بران کوه افتاده است و گویند که هنوز زنده است و دو جناح دارد یکی سبز و یکی سرخ و در عهدی
که آن مار را بچسپند و از عجایب آن دیار ریگ روانیست نزدیک روق و قلعه گاه و ان کوهیست که قریب شش
فرسنگ بلندی دارد و ریگ روی آن از ریگ روان گرفته و در آنجا چند فرسنگ است که مردم شبهای

جمعه بزیارت آن مقام میروند چون بر کوه میرسند خود را بر روی ریگ رها کرده میل بپایان میکنند و در آن
وقت آواز نقاره و نفیر از میان کوه بنوعی پیدا میشود که گویا پنجاه خروار نقاره و کوس که را یکبار در خروش
آورده اند و عجب آنکه چون بپای کوه میرسند هر ریگی که پایین آمده باز دیگر رود و هرگز تخلف نمیکند و مردم
خوب از آن دیار بسیار برخواسته اند مثل **ابو عبدالله سنجری** که بارها بر توکل علی الله راه کعبه کرده و **شیخ**
ابوالحسن برسی که از پیران خواجه عبدالله انصاری نیز بوده و **خواجه عبدالله طاقی** که از زهد و عبادت
شهره آفاق بوده و **خواجه معین الدین سنجری** که شیخ الشیوخ طریقت بوده بخط وی نوشته دیده شد که
در بغداد بسجده جنیده دولت ملازمت خواجه عثمان هاروتی را حاصل کردم گفت دوگانه بگذار گذاردم
فرمود که مستقبل قبله بنشین نشستم باز فرمود که سوره البقره بخوان چنان کردم گفت بیست بار کلمه سبحان
الله را بگو گفتم آنگاه گفت بیا که ترا بخدا رسانیدم و پس از آن مقراضی بگرفت و کلاه چهار ترکی بر سر
کلیم خاص خود را عطا کرد آنگاه گفت بنشین و هزار بار سوره اخلاص بخوان چنان نمودم گفت در خانواده
ما یک شبانروز یکشب مجاهده است برو یکشبانروز زنده دار چون روز دوم شد بخدمت خواجه رفتم
گفت نظر بالا کن چون روی بسوی آسمان کردم گفت چه می بینی گفتم تا عرش عظیم گشاده شد پس گفت
در زمین چه می بینی گفتم تا تحت الثری بنظرم می آید بعد از آن دو انگشت خود بگشود گفت چه می
بینی گفتم هیژده هزار عالم را مشاهده میکنم چون این گفتم فرمود که برو که کار تو تمام شد و از انجاست که این
مصراع یا بیتی سر بر زده چنانچه این بیت **شعر** لب ببند و چشم بند و گوش بند ٭ گر نه بینی سر حق بر من بخند
ابوالحسن علی بن جلوغ الفرخی از شعرای آل ناصرست و در نوبت سلطان یمین الدوله محمود غازی ابن سبکتکین
ایده وال خطیر مدت ارد و نظامی عروضی در چهار مقاله می آورد که فرخی پسر جولوغ غلام امیر خلف بود بنا
بر آنکه طبعی نیکو داشته بشعر رغبت کرد و پس بطرب افتاده و چنگ بنواخت و خدمت دهقانی از دهاقین
سیستان کردی و هر سال دویست کیل گندم و سیصد درم وظیفه داشتی چون زنی بخواست وجه زیادتی
در افزونی برگ و نوا ماند قصه بدهقان گفت دهقان گفت این قدر از تو دریغ نیست اما افزون از این
نه فرخی را پس گشته از صادر و وارد نشان ممدوحی میجست تا شنید که امیر ابوالمظفر فخرالدین چغانی
که از جانب محمود حاکم بلخ است این نوع مردم را تربیت مینماید بر فور عزیمت آنجانب نموده
در راه قصیده گفت که این چند بیت از آنجا است **شعر** با کاروان حله برفتم ز سیستان ٭ با
حله تنیده ز دل بافته ز جان ٭ با حله بریشم و ترکیب او سخن ٭ با حله نگار نقش او زبان ٭ هر تار او برنج
برآورده از ضمیر ٭ هر پود او بجهد جدا کرده از روان ٭ از هر صنایعی که بخواهی بر او اثر ٭ از هر بدایعی که بخواهی

بروشان ٭ نه حله که از آب رسد مر ورا گزند ٭ نه حله که آتش دارد و را زیان ٭ نه رنگ او تباه کند تربت
زمین ٭ نه نقش او فرو سترد گردش زمان ٭ هر ساعتی بشارت دادی مرا خرد ٭ کاین حله مر ترا بر ساند
بنام و نان ٭ این حله نیست بافته از جنس حله‌ها ٭ این حله را تو پس کن از حله‌ها بدان ٭ این را زبان نهاد و خرد
رشته و معنی بافت ٭ نقاش بود دست ضمیر اندر آن میان ٭ نقاش کرد و بر سر هر نقش بر نوشت ٭
تحمید بوالمظفر شاه چغانیان ٭ گرد سرای اوست همه گشت آفتاب ٭ سوی سرای اوست همه چشم آسمان
از بیم خویش تیره شود بر سپهر تیر ٭ گر روز کینه دست برد سوی تیردان ٭ ای بر همه هوای دل خویش کامیاب
کامگار ٭ وی بر همه مراد دل خویش کامران ٭ سود همه جهانی و بر تو هیچ رفت ٭ هرگز نکرد کس بجز از تیغ
تو زیان ٭ روزی که سایه گیرد بر تیغ تو سپر ٭ روز نبرد و گیرد از تیر تو کمان ٭ بس پایها که تیغ تو بنداخت
از رکاب ٭ بس دستها که گرز تو برگیرد از عنان ٭ آن دشت را که رزمگه تو بود بروز ٭ دریای خون
لقب شود و کوه استخوان ٭ روزی درخشش تیغ تو بر آتش او فتاد ٭ آتش ز بیم تیغ تو در سنگ شد
نهان ٭ اکنون چو آهنی ز بر سنگ بر زنند ٭ آتش کرد رد شود اندر جهان جهان ٭ من بنده را
بشربی وسیله بود ٭ زین پیش در مدیح تو گفتی دبیچهان ٭ راه و ره انده و روز نبس کردم ای ملک
تا من بکام دل برسیدم بمن بکان ٭ بر آرزوی اگر کنم خدمتی قبول ٭ امروز آرزوی دل من بمن
رسان ٭ چون فرخی بچغانیان رسید بهار بود و امیر در داغگاه و بسری برد چه او را هیژده هزار مادیان
بود که کره در دنبال داشتند و امیر اسعد که کدخدای امیر بود برگی راست میکرد که از پی امیر برود فرخی
نزد وی رفت و قصیده که جهت وی گفته بود بر خواند و شعر امیر هم بدو عرض کرد امیر اسعد اگرچه شعر
او را عذب یافت اما فرخی را سگزی بی اندامی دید جبه پس و پیش شکافته و دستار بزرگ سگزیانه
بر سر نهاده و پای پوشش نشین ناخوشی در پای کرده هیچ باور نکرد که این شعر از وی باشد بر سبیل امتحان
گفت که امیر بداغگاه رفته و من امشب میروم و این داغگاه جائی نزه و با طراوتست و مردم خیمها و
شادروانها بر آن لاله‌ستان کشیده‌اند و حریفان با هم نشسته و شراب میخورند و سرود میگویند
و رود میزنند و بر در سراپرده امیر آتشی افروخته‌اند که اسبان را از او داغ میکنند و امیر بر دستی عقار
و در دست دیگر کمند حلق فشار بر زبر تختی نشسته شاد و میخورد و اسب می‌بخشد باید که بدین
مضمون شعری بگوئی تا ترا پیش امیر برم فرخی آن شب قصیده بدین مضمون بپرداخت بامداد
پیش امیر اسعد آورد که این ابیات از آنجاست نظم چون پرند نیلگون بر روی پوشد مرغزار ٭ پرنیان
هفت رنگ اندر سر آرد کوهسار ٭ باغ را چون ناف آهو مشک زاید بی قیاس ٭ بید را چون پر طوطی برگ روید

بیشمار ٭ دوش وقت نیم شب بوی بهار آورد باد ٭ حبذا باد شمال و خرما باد بهار ٭ باد گوئی مشک سوده
دارد اندر آستین ٭ باغ گوئی لعبتان جلوه دارد در کنار ٭ نسترن لؤلؤ بیضا دارد اندر مرسله ٭
ارغوان لعل بدخشی دارد اندر گوشوار ٭ باغ بوقلمون لباس و شاخ بوقلمون نمای ٭ آب مروارید رنگ
ابر مروارید بار ٭ راست پنداری که خلعتهای رنگین یافتند ٭ باغهای پرنگار از داغگاه شهر
یار ٭ داغگاه شهریار اکنون چنان خرم شود ٭ کاندر آن از خرمی خیره بماند روزگار ٭ سبزه اندر
سبزه بینی چون سپهر اندر سپهر ٭ خیمه اندر خیمه بینی چون حصار اندر حصار ٭ هر کجا خیمه است خفته عاشقی
با دوست مست ٭ هر کجا سبزه است شادان یاری از دیدار یار ٭ سبزه‌ها با بانگ چنگ و مطربان چرب
دست ٭ خیمها با بانگ نوش ساقیان میگسار ٭ بر در پرده سرای خسرو فیروز بخت ٭ از پی داغ آتشی
افروخته خورشیدوار ٭ برکشیده آتشی چون مطرد دیبای زرد ٭ گرم چون طبع جوان و زرد چون زر
عیار ٭ داغها چون شاخهای بسد یاقوت رنگ ٭ هر یکی چون ناردانه گشته اندر زیر نار ٭ ریدکان
خواب نادیده مصاف اندر مصاف ٭ مرکبان داغ ناکرده قطار اندر قطار ٭ خسرو فرخ سیر بر باره
دریا گذر ٭ با کمند اندر میان دشت چون اسفندیار ٭ هرچه را اندر کمند شصت بازی در کشید
گشت داغش بر سرین و شانه و رویش نگار ٭ هرچه زین سو داغ کرد از سوی دیگر هدیه داد ٭ شاعران
را با لگام و زایران را با فسار ٭ میر عادل بوالمظفر شاه با پیوستگان ٭ کامگار و کامران شادکام و شاد
خوار ٭ رونق نیکی میکند و مرکبان تیز تک ٭ نیم دیگر مطربان را باده و نوشین گوار ٭ انجمن از
همه ساله کرا بود و کراست ٭ نامه شاهان بخوان و کتب پیشینیان بیار ٭ ای جهان آرای شاهی
کز تو خواهد روز رزم ٭ پیل آشفته امان و شیر شرزه زینهار ٭ ور سموم خشم تو بر ابر باران او فتد
از تف آن برآتش گردد و باران شرار ٭ ور خیال تیغ تو اندر بیابان بگذرد ٭ زان بیابان تا بحشر
الماس خیزد از غبار ٭ چون تو از بهر تماشا بر زمینی بگذری ٭ هر گیاهی زان زمین گردد زبان افتخار ٭ گر دو کون
سیم و زر اندر شریعت نزد تو ٭ ناپسندیده تر از خون تنیه است قمار ٭ آفرین بر دست آنکه
از بهر تو ٭ همچنان کز آسمان ایزد علی را ذوالفقار ٭ گر کار از ملک گیتی بی نیاز است ای ملک ٭ ملک
بود اندرین کردن مراد کردگار ٭ گر نه از بهر عدوی تو بایستی همی ٭ عمر تو از روی گیتی برگرفتی نام
عار ٭ تا نگذارند هیچ تو دقیقی ... گذشت ٭ زانوی تو دل آگنده چنان ... ٭ تا بوقت تو زمانه
مر ورا همت نداد ٭ زین سپس چون بنگری امروز تا روز شمار ٭ هر گیاهی کز سر کوه دقیقی بر دمد ٭ گر
بپرسی زان زمین تو سخن گوید هزار ٭ تا گره و خاک آب باد مهر و روز و شب ٭ تا گرد و سنگ موم و

سیم و خر خانه ٭ گوا کسی خالی نیابند از سیر ٭ تا طبایع را همی قوت نیابند از چهار ٭ بر همه
شادی تو باشی شادکام و شادخوار ٭ بزم تو از ساقیان سروقد چون بوستان ٭ قصر تو از لعبتان
شنگلب چون قندهار ٭ چون امیر اسعد این قصیده بشنید حیران فرو ماند که هرگز مثل این شعری بگوش
او فرو نشده بود جمله کارها فرو گذاشت فرخی را برنشاند و روی بخدمت امیر آورد و چون ملازمت
نمود گفت ای خداوند ترا شاعری آورده‌ام که تا دقیقی روی در نقاب تراب کشیده چشم
عجایب بین مثل او ندیده و حکایت کرد آنچه رفته بود پس امیر فرخی را بار داد و چون درآمد خدمت
شراب خواسته و دوری چند چون بگذشت فرخی برخاست و به آواز حزین قصیده داغگاه
آورد برخواند امیر چون طبعی بشعر مایل داشت از آن قصیده شگفتیها نمود و بعد از آن قصیده
داغگاه برخواند امیر را حیرت زیاده شد روی بفرخی کرد و گفت هزار کره آورده‌اند همه روی و چهار
دست و پای سپید ترا مرد سگزی عیاری چند اگر بتوانی گرفت بگیر ترا دادم فرخی را شراب اثر کرده بود
مست شده بیرون آمد و دستار از سر فرو گرفت و خویشتن را در میان فسیلا افکند و یک گله
را در پیش کرد و بر روی دشت بیرون برد و بسیاری بر چپ و راست بدوانید که یکی نتوانست
گرفت آخرالامر رباطی شد فرخی مانده شده بود بر در دهلیز رباط دستار در زیر سر نهاده
بخواب رفت کره‌ها را بشمردند چهل و دو بود رفتند امیر را خبر کردند امیر بخندید و گفت مردی
مقبل است کار وی بالا گیرد و بعد از طلوع آفتاب فرخی را بیاوردند امیر وی را بنواخت و آن
کره‌ها بوی بخشید و در بهار زین تاسبی ساخت خاصه و دو خیمه و چند پرده و چند دست رخت پوشیدنی
و خیمه و فرش گستردنی بدو بخشید و او داشت کار فرخی بالا گرفت تجمل تمام بهم رسانید بعد از آن متوجه
خدمت سلطان محمود غازی شد و سلطان وی را متجمل دید بهمان چشم در وی نگریست کار او رسید
بآنجا که رسید گویند پیوسته بیست غلام سیمین اندام با کمرهای زر بر سر اسب از عقب او سوارگان
کام زن خوش فشان بر نشستندی رشید وطواط بسیار معتقد فرخی بوده و میگفته که فرخی
عجم را چون متنبی است عرب را وقتی عزیمت تماشای سمرقند نمود و قضا را در نزدیکی شهر جمعی از
قطاع الطریق سر راه بر وی گرفته از لباس کمتش عاری ساختند مال و متاع او را بالتمام بردند
و او چون تنگدست و بی سامان بدان خطه درآمد خود را مرد الشهره تشنا ساخت و آمدن را التهاء
بکسی ننمود و روزی چند بود و بازگشت این قطعه که از نوادر کلام اوست در اینجا یادگار گذاشت **قطعه**
همه نعیم سمرقند سر بسر دیدم ٭ نظاره کردم در باغ و راغ وادی و دشت ٭ چو بود کیسه و جیب من از درم

خالی ٭ دلم ز صحن گل و فرش خرمی بنوشت ٭ بسی ز اهل هنر بارها بهر شهری ٭ شنیده بودم کوثر
یکیست و جنت هشت ٭ هزار کوثر دیدم هزار جنت بیش ٭ ولی چه سود چو من تشنه باز خواهم گشت ٭
چو دیده وانگه چند بکف درم نبود ٭ بریده بود در میان سمین طشت ٭ **ابوالفرج** در زمان ابو علی سیمجور
بوده و بغیر از این دو بیت شعری دیگر از وی بنظر نیامده **شعر** قفای صحبت بی زر خوریم و رادی ٭
خاص نه برای محنت و بخت آمدی ٭ هر کس بقدر خویش گرفتار محنت است ٭ کس را نداده‌اند برات
مسلمی **شمس الدین محمد مبارکشاه** فخر ملک بنیم روز و عقل در کتب اینو آموزنده بوده بر احوال او
اطلاع نیافته و این چند رباعی از واست **رباعی** کان با کف زر بخش تو پهلو نزند ٭ در پیش لاف
آهو نزند ٭ چشم تو بجشیدن صد گنج گهر ٭ ابرو نزند وگره بر ابرو نزند ٭ جا کرد بیش عشق تو در جان دارد ٭
و در رگ و پی هزار چندان دارد ٭ کار روزگار غمک اقلیش کرده کنند ٭ گر بی وی آب کوزه چو شان
دارد ٭ در دور زمانه بخل از این ملعونان ٭ شد فاش چنانچه ملک اندیونان ٭ گر پیش تو چیستان
نثر نند شود ٭ یکیان نپسته ایم بستان زین دونان ٭ در مرثیه کسی از اکابر گوید **رباعی فی المرثیه**
ای تیغ تو رفته کامرانی دارد ٭ واسلام ز کفر ناتوانی دارد ٭ هر رگ کن و بنگر که در مرگ تو جهان ٭
در پای بلا چه زندگانی دارد ٭ و در تذکره محمد عوفی آمده که وقتی شرف الافاضل کرکس خوارزمی
از معارف شهر که بنجیل منسوب بتنگ چشمی مشهور بود و زخم زبان در او نگرفتی بسته مبارکشاه چون
آن بشنید در بدیهه این رباعی بگفت **رباعی** گیرم که زرشته اطلس اکنون بستدی ٭ در انده هزار
سرخ از دون بستدی ٭ ای مرکب نمرود تو از فرعونی ٭ کو چو خر چه با سبب خرچون بستدی ٭
امام شمس الدین محمد بن ناصر مالک ممالک کلام بوده و از زاده بحر طبعش کی مجمع البحرین است کرانها
حقیقت و شریعت اندر اجی داده این رباعی که در حق ملک تاج الدین یلدز گفته از منظومات او بمطالع
افتاده **رباعی** شاها با دیگر تو دلی کم شکند ٭ لطف تو هزار لشکر غم شکند ٭ اندیشه بکار در کار ماند سحری ٭
یک آه هزار ملک بر هم شکند ٭ تاج الدین یلدز از بندگان سلطان معز الدین سام بوده احوال او بتفصیل
در تواریخ هند مسطور است و در طبقات اکبری آمده که تاج الدین یلدز را دو پسر بوده و چون روزی
معلم بتعهد تادیب گونه آلی بر سر یک پسر او زده قضا را بدان درگذشته چون خبر سلطان رسید
معلم بطلب داشته و زر خرجی بدو داده و گفته دادم که از پیش را خبر شده باید که خود را با منی سالی
کرانه کتوانسیبی نرسد **فرید الدین جالوس الافلاک علی النجم** فرید عصر و وحید دهر بوده لطافت نظم او از
از شراب صبوح خوشتر و حسن نثرش از وصل دلدار دلکش تر بوده و نصیر الدین شیروانی در

مالک نیمروز بوده اما فرید الدین برادر التفات نکرده همواره با اهل فضل صحبت داشته و از دواوین اشعار
همین یک رباعی بنظر آمده رباعی راه دل من آن بت دلخواه زند ۞ وز روشنی صبح دل آگاه زند ۞ چابک که
چاه زنخش میکوبند ۞ زلفش همه دل برسر آن چاه زند العالم الاجل نصیر الدین در سلک افاضل عصر انتظام داشته
و در فنون کمالات رایت مهارت می افراشته خطش از خط دلبران عنبرین زلف خوشتر و
شورش از شعر معشوقان لاله خد دلکش تر محمد عوفی در تذکره آورده که چون او را از سیستان بدربار
غور فرستاده اند در حضرت سلطان غیاث الدین بتشریفات وافر مستظهر گشت صدر اجل فخر الدین
مبارکشاه مروروذی که در خدمت سلطان صاحب اعتبار و اختیار بود بوی اشفاق مبذول میداشت
داشت و او شکر آن انعام را بدین قطعه مقابله نمود قطعه اندر ادای شکر انعامش چنان عاجز شدم ۞
کاین زمان مستغفرت از طبع سخنوری برم ۞ پیش تخشش نمانده سر چو بدامم ۞ شکر طوق بر گردن بشکرش
چون کبوتر میروم ۞ تا بشکرش سرو تن کرد چون صبح و شفق ۞ سرازان صبح و شفق بر چرخ اخضر میروم ۞
اسب کم فرمود کوی واکه بار بقا ۞ ننگ میدارم که یاد او حصر میروم ۞ نه که بر یک خلعت معهود مقصود
است و بس ۞ زاصطناعش صد هزار انعام دیگر میبرم ۞ میل با بام لب شکر او دانیک بهر شان ۞ شعر قرار الدین
براه آورده از امید میبرم ۞ تشنگان را عطش اکسیر الکنند ۞ شربتی از چشمه حیوان و کوثر میبرم ۞ هیچ
غدری است کان را حق بجای میبرد ۞ زده پیش آفتاب و زر کستر میبرم ۞ او سلیمانست من در جنب او مور حقیر
غدر معقولست گر ره پی محقر میبرم ۞ ذکر من در حضرت سلطان بخوبی باز راند ۞ تا بران کردن فرازی بر فلک
سر میبرم ۞ پیشتر خواهم که آرم سوی او خدمت ولیک ۞ خدمتی میدانم کاو برام کمتر میبرم ۞ میروم افسوس پس زین
آتش غم که بجوش بر فراخت ۞ صد هزاران داغ بهجوری بدل بر میبرم الاجل العالم زین الدین السنجری او بود
علم و سرعت فهم رای رزین و اندیشه متکرف داشته شعر بوده در وقت گفتن او را اکار ۞ اول اندیشه الکنی
گشاده ۞ اگرچه صاحب دیوان است اما بنابر اقتصار بهمین یک رباعی اختصار رافتاد رباعی ششو سخن عالم فانی گوی
واند طلبش مدار چندین تک و پو ۞ دنیا چو کلست ای پسر بر لب جو ۞ تا چشم زنی زرنگ بینی و نه بو ۞
بدیع الدین ترکو شاعر نیکو و حیث در سخن بوده و چنتش مطبوع و سخن دقیقی و دستی بر الگفت کی زن
نخواهی واز عقب او لادی بهره وانی در جواب این قطعه انشا نمود قطعه مرا کسی نه زبان ارکی ای گفت ۞
کز فلان چو جهان جاودان نمیماند ۞ گذشت روز جوانی و لهو نیز آمد ۞ نشان بشیب کنون گر زنی کنی شاید ۞
از انکه زینی اتفاق نو نسبت را ۞ اگر زخسن تو روزی نتیجه زاید ۞ نکاح بر تو و صد سفاح بر بند ۞ صلاح
بر تو در صد فلاح بکشاید ۞ ازان سوال جگر خای او برنجیدم ۞ جواب دادم و گفتم که ذات منجابد ۞ گکی

گر به عافیت سلام علیک ۞ خواز سلامت فی الوعده کی آساید ۞ هر چند کو نکفایت که در خبر دارم ۞ کفاف
فرج من انکو آجه بر پی آید ۞ مرا کنون سر و کاریست با پیر دان الحق ۞ که بر سرم زنکی کم خواره ای باید ۞ نباشد این
حکیمی کی من زنی خواهم ۞ نبان و جامه داده او کی باید و لا ابقا و را آمد از دم آن آفتاب ترکستان ۞ چو
سرو در برم سرو دش بزاره لاله پستان ۞ دو چهره تابان تابان چو مشتری انفوس ۞ دو لعل خندان
خندان چو زهره و انیزان ۞ بصد کرشمه و ناز اندر آمد و بنشست ۞ چو آفتاب بجوزا و ماه در سرطان ۞
چو در آمد دیدم گای چون زمانه بدپیوند ۞ چه گفت گفت ای چون سپهر بد پیمان ۞ نمردی یاد طبع کافر
نواز ۞ نه دوستی یاد ز فعل بجر و تو نشان ۞ مرا سبک شده از گرانی غم تو ۞ تو با بتان سبکروح در غم
گران ۞ جواب دادم کای بر سرم رئیس چو عقل ۞ خطاب کردم کای برتنم عزیز چو جان ۞ نهاد عشق
تو اندر درون من آتش ۞ گشاده مهر تو از دیدگان من طوفان ۞ چو با تو باشم چو جام در مجلس ۞ چو چو
از نم چو گوی در میدان ۞ بدان خدای که گوهر نگار داند بحر ۞ بدان خدای که یاقوت نبید داند در
کان ۞ بعلم آنکه بدو زر و کلاه و صفت اختر ۞ بحکم آنکه بیافت قبای چار ارکان ۞ که گر ز طلعت میمون تو جدا
باشم ۞ نپای از سر دانم نه وصل از هجران ۞ جمال تو دل و جان مرا کند تازه ۞ چو طبع را سخن نیک گشت
را باران ۞ که کی باشی برای تا نی امید ۞ هر جای دهر دری چو قرص خورشید ۞ با زاده خاطر و فهم دیده بیازد
کاین آب روان تست و ان نان سپید شعر مدح تو شهادت درازظفر هست ۞ شمشیر تو آئینه راز
ظفر هست ۞ گر خصم تو تیغ شود هم بچخید ۞ از زاغ کمان تو که با ظفر است شعر چون شاه به روح خانه پرداز شود ۞
این روح با صل خویشتن باز شود ۞ بر ساز وجود چار ابریشم طبع ۞ از زخمه روزگار با ساز شود شعر آن لب
تا غطیم شیرین انداخت ۞ انصاف بده که زحسین انداخت ۞ در ده که تو پر گفتاری بوده ۞ بهبت
چو دهان رسید سر کین انداخت ملک جلال الدین از ملوک آن مملکت و نسب ایشان بکیخسرو بن
سیاوخش منتهی میشود و امروز بحسب ارث بر وساده ریاست تکیه زده صاحب اخلاق مرضیه
است بنابر موزونی طبع شعری میگوید و از انجمله است شعر صد رخنه در دلم زغمت تنگ گنده ۞ تا
ماه از رو دلم پیشتر کند امیر کمال الدین امیر صاحب کمالست از قدیم الایام و کالت ملوک آن دیار بدین
سلسله متعلق است امیر مزبور استعداد تمام دارد و شعر را نیکو میگوید و این ابیات مر او راست شعر
خاصیت دو دلم خواب ملکست ۞ آن به که بگوش خوانی افسانه ما را ۞ ای خیل بلا در شوید از منزل بهش ۞
شاید که چند روز کاشانه ما را شعر از بس که شدم همه تقاضا ۞ از خاطر شیم شوال خیزد قاضی احمد المشهور
بقاضی لاغر از مستعدان زمان خود بوده و چون در سیستان قاضی دیگر بوده که بر خلاف قاضی احمد جسیم تر

واقع شده بود و هرآینه وی بقاضی الاغراشت بها یافت آورده اند که وقتی از خاکم آید یار رنجش کرده نقد
رفت و در آنجا این ابیات بوی فرستاد شعر شهنشاها کرم عذر بنده را بپذیر ۞ بصحبت دو سه روزی
اگر گناه کنم ۞ ز خدمت تو مرا نیست از قضا ۞ تو خود بگو که با مر قضا چه چاره کنم ۞ زیاده صنع تو نتوانم و
نگویم نیست ۞ که می خورند حریفان و من نظاره کنم ۞ و این رباعی نیز از وی آمده ر خوبان که گلشن
جهانند همه ۞ لب شکر و شیرین حرکاتند همه ۞ از آدمیان غرض همین ایشانند ۞ بالله که باقی حشراتند
همه قاضی کبیر برادر قاضی الاغراشت اگرچه در سن چهار سالگی مکفوف البصر گشته بود اما بسیاری
از استعدادات بالتقیید ضبط داشته لوای شعر گفتن نیز می افراشت شعر هرچه تو میبینی سفید و سیاه ۞
بر سر کار است درین کارگاه ۞ و این بیت از ابداعات طبع اوست شعر هر گه کنم یاد تو تا زار بگریم ۞ کم
یاد کنم از تو که بسیار بگریم دمشقی از نیکوطبعان آن شهر و مکان بوده و شورش خیالی از جلو و ندیان و این بیت
مر او راست شعر تا باد روشن کنم سوز نهان خویش را ۞ سوختم چون شمع سر تا پا بیچشان خویش را ۞
فراه ولایتیست مختصر و قریه ده که از ارتفاعاتش زیاده بحصول می پیوندد و از مضافات آنجاست و در
یکفرسنگی فراه کوهیست که آنرا بارندگی گویند و درین کوه طاقیست که دائم از آنجا آب میچکد و مردم
زیارت می آیند و دست برداشته طلب حاجت میکنند و دعا مینمایند اگر چکیدن آب زیاده
شود بر آمدن مطلوب خود امیدوار شده و الا محروم باز میگردند و شاهان فراه قومی بزرگ بوده اند
و بعضی از ایشان مرتبه ولایت داشته و شیخ ابونصر صاحب نصاب صبیان نیز از آن شهر مکان
بوده امام شرف الدین محمد بن محمد آفتاب فلک هنرمندی و ماه آسمان خردمندی بوده و این چند
رباعی مر او راست رباعی رویت چو گل و گلاب از وی بچکد ۞ ماهیست که آفتاب از وی بچکد ۞ یا ربکه
در تشنگی ام ز صفحش هر چند که گویم آب از وی بچکد ۞ یادم لعلی از آن بخیر یاد آیم ۞ باشد که ز بند
هجرت آزاد آیم ۞ در هم شده و شکسته چون زلف توام ۞ در زلف بگیر که در پی دام ۞ ای رفته و چو تو
رفته آب از دیده ۞ گل رفته و میرود گلاب از دیده ۞ تا باز رسیمت ز غم جانی ۞ خون از جگر آتش ز دل
آب از دیده قاضی برکه عالمی خوش تقریر و فاضلی روشن ضمیر بوده و چون از وی بغیر از معما شعری از وی
سماع نیفتاده هر آینه این معما از وی نوشته آمد معما باسم دارا بفرمان هرکس که دوران بر آمد ۞ دو سه
دو گردیده آخر سر آمد ۞ دو سه دور گردید از مصراع اخیر ترکیب و تحلیل یافته است از دو سه دور شش
میخواهد از گردیدن آن مضاعف آن اراده میکند و از دو رباب اراده میکند و از دور ثالث طرفین باب
قصد مینماید از سه دور مذکور کلمه طرفین باب بحصول می پیوندد و باز از دو ده میخواهد از دور ثالث

بر

قلب آن قصد مینماید که ده باشد پس از شش مذکور طرفین باب که ده باشد حاصل شده و هرگاه باب که ده
بی است ده باشد اسقاط خواهد یافت الف بحصول می پیوندد از شش دو تثنیه بحساب شش دو اول حرف
اب ده بهم پیوسته مراد از آن تبدیل ها ی اولست به ری و یای ثانی بدال که با الف بحصول سابق کلمه دارا
بحصول می پیوندد آخر سر آمد شعر بتقدیم دال است بر باقی حروف فیروزکوه جوانیست بکارم اخلاق موصوف
و بخوش سلیقگی معروف بنابر لطف طبع شعری میگوید و این رباعی از وست رباعی بهرام فنی که غرض انگاریست ۞
رخساره تو چو سنگ با خاره تو ۞ از دیدن روی زشت خود رنجه شوی ۞ چیزی که نکوست در تو رخساره زشت
بجوری بغایت گریه و مضحک بوده چه یکطرف روشن بچشم یکسو راخ ببینی و نصف دهن نداشته چنانچه
ظرفا بجوال گرگش نام کرده بودند و از وشعری که شهرت یافته همین یک بیت است شعر بر نفس جانی که
عاشق بر خود شام غم ۞ عشق خوابش بر دو چنان که بالینش هم است قندهار شهر بند استوار دارد
و گویند هرگاه لشکری آنشهر را محاصره نماید در نظر ایشان شهر بند بالاتر از آن نماید که معهود است و در میان
قلعه چاهیست عمیق در سنگ خاره و کسانی که در آن غوص کرده اند آب آنرا جاری دیده اند و در
وقتی که از آن چاه آب میکشند برگهای درخت و شاخهای گیاه بر می آید و یکی از مضافات قندهار بست
داور است که دار الملک سوری بوده که جد سلاطین غور است و دیگری بست است که شهری نظیف
بوده و در آن ناحیه گنبدی است و در آنجا دو قبر است که ایشان از شهزاده های گنبد سرباز میگویند
گر سقف آن دو گنبد را پوشانیده صباحش نگاه کنند یافته اند چنانچه اصلا از آن گل و خاک چیزی در
درون گنبد نیفتاده و دیگر مزار شیخ احمد نوقانی است و نوقان از قریات بست است و در تاریخ
مبارکشاهی آمده که روی شیخ همچنان بر جای خود بجانب قبله بوده و بعد از چهار سال که از عالم رفته
همچنان نشسته بوده و گویند قاضی آنجا بر آن کمال شفقت شیخ را تکیه داده و عنقریب وفات یافته و لیکن
از اولاد و عشایر قاضی مرده و تا مادام که شیخ را بحال سابق ننشانیده اند آن انقلاب رفع نشده و مردم
نیک از بست بسیار برخاسته اند صدر الافاضل ابو الفتح البستی نوری حدیقه کفایت و درایت و ابتدای
ولایت هنر و براعت بوده و نظم چون آب اطعم الحیات داشته و نثرش بروانی و فصاحت روان و
در سلک منشیان نوح بن منصور سامانی انتظام داشته و پس از آن در دولت امرای بست فائق البال
و مرفه الحال زندگانی مینمود تا امیر ناصر الدین سبکتگین آن مملکت را مستخلص ساخت و کفایت و بزرگی او دید
وی را برگزیده بمحل عالی رسانید و او بدو زبان شعر گفته اشعار تازی او که در سلاست از باد شمال حکایت میکند
مدون است و در فارسی نیز اشعار بسیار داده اما مدون نساخته و این قطعه از آنجاست قطعه یکی نصیحت

من که بشنیده‌ام ز زبان کن ✽ که از نصیحت سود آن کند که زیان کرد ✽ به صلح گرای و مدارا کن ✽ که از مدارا کار نیاید
ستوده که کرده مرد ✽ اگرچه قوت داری و دعوت بسیار ✽ بگرد صلح گرای و بگرد جنگ مگرد ✽ نه هر که دارد
شمشیر حرب باید کرد ✽ نه هر که دارد پا زهر زهر باید خورد ✽ و او را از اشعار چند نسخه است از آنجمله کتاب العادات
الشادات سادات العادات است این فقره از آن کتاب است من لم یکن نسیبا لا ترج منه نصیبا
هر که نباشد صاحب اصل و نسب امید مدار از وی هیچ بهره و نصیب امام الاجل شمس الدین محمد نیکوی لطیف
طبع عالی سخن بوده و نمک کلامش بانجامی رسیده که اگر تمام ایام مجلس بنهادی گریز ملال است
بلکه از مفرح جان و ساعت بساعت ذوقی و شوقی بدل و جان رسیدی و از لطف طبع گاهی و بدیع مجلس می‌شد
گرمتی پابای میگفت از آنجمله است رباعی گویند ز زر بود ترا خرسندی ✽ خرسند شوی چون دل اندر بر کنی
زر کنده کان و پیوفای دهر است ✽ برکنده پیوفا چرا دل بندی ✽ گر هیچ بسبب بخشش از ری ✽ بادی بر پرس
نرخ شغال و چیست بیهق نیز شهری است از تمامی قند ها نزدیک بغلات از اشتر نیز گویند و مردم نیک
از آنجا برخاسته‌اند مثل ابوبکر احمد بیهقی که استاد سلطان محمود غازی بوده و سخن گیر از تصنیفات
اوست و دیگر میمند است که الحال بقدر دیهی مانده و در جنوب کوهستان نزدیک غزنین واقع
واقع شده و مردم نامدار از آن مقام بسیار برخاسته مثل حسن میمندی که در زمان امیر ناصرالدین سبکتکین
در بیت بضبط اموال دیوانی مشغولی داشت و دیگر احمد بن حسن که رضیع سلطان محمود بوده و او ابتدا صاحب
دیوان انشا گشت پس از آن منصب استیفای ممالک و شغل عرض عساکر ضمیمه مهم مذکور گشت بعد از آن
ضبط اموال خراسان باشتغال سابق انضمام یافت او از عهده تمامی مهمات برآمد تا منصب سلطانی
نسبت بابوالعباس اسفراینی سمت تغیر پذیرفت زمام مهام وزارت را در کف کفایت او نهاد و مدت
هیجده سال من حیث الاستقلال وزارت کرد و در زمان سلطان مسعود نیز چند سال بضبط امور ملک
و مال قیام و اقدام نمود عبدالرزاق بن حسن بحکم سلطان مودود پای بر مسند وزارت نهاد و بعد از
هفت سال طایفه از سپاه ظفر انتما بصوب سیستان روان گردید که آن ولایت را از سلجوقیان باز
ستانند که در غیبت وی سلطان وفات یافت ارکان دولت علی بن مسعود را بپادشاهی برداشتند چون
خبر بسید عبدالرشید بن مسعود رسانیدند که در یکی از قلاع محبوس بود و برآورده بجانب غزنین حرکت
آمد چون علی طاقت مقاومت عبدالرشید نداشت هر آینه ملک بروی قرار گرفت و او وزارت را تا آخر
ایام حیات بعبدالرزاق بازگذاشت محمد شاه اشپی از معارف قند ها بوده و گاهی بنابر امتحان طبیعت
گرمی از شعر بدو ماخذ اندیشه میکشوده و این ابیات مر اوراست ✽ خنجر میان تیغ بکف چون بحیی باش

۷۷

خونریز و ستم پیشه کن و بر سر کین باش ✽ با آن لب شیرین شکرستان جهان شو ✽ با روی چنان باهمه
روی زمین باش ✽ نثر ز رشکم بغم و غصه چو دریا شد تماشا کن ✽ بیا در کشتی چشم نشین و سیر دریا کن خواجه حسن
حسن خلق را با جودت ذهن جمع داشته و گاهی شعری بنابر لطف طبع میگفته و این از آنجمله است رباعی
غم چون ز نصیب چرخ خرم بایستی ✽ یا غم من صبر بهم بایستی ✽ یا این غم و عمر کم بایستی ✽ یا عمر بقدر غم
بایستی جنونی در عنفوان شاعری کلیمی جهت شهرت خرقه ساخته بجانب عراق حرکت آمد ا
بجهت آنکه دروغ بسیار گفتی و بکلمات فحش و معایب خویش اظهار نمودی مجنونش لقب یافت
بریافته شو ✽ هر که چهره برافروخت دلبری داند ✽ نه هر که آینه سازد سکندری داند ✽ هزار نکته باریکتر ز موی اینجاست
نه هر که سر بتراشد قلندری داند ✽ غلام همت آن رند عافیت سوزم ✽ که در گدا صفتی کیمیاگری داند ✽ این
ابیات که نوشته میشود مر او راست شعر سوزی پروانه ز بلبل طلبی حرمت باد ✽ آتش از دود بهشت است نخواهی آتش
دامنه از رشک که نام که پنهان گشته‌ای ✽ هیچ دلی نیست که جای تو نباشد منم سر خدایم که در دو
سودایی تو نیست ✽ داغ غمم که روز تمنایی نیست ✽ حلقه ماتم و هنگامه شیون همه جا ✽ بزمی که
در و انجمن آرایی نیست جوهری خالی از جوهری نبوده و شعر هموار میگفته و از آنجمله است شعر خوش آمدی
بر دای غم بجای دیگر ✽ که قفل خانه ما را کلید پیدا نیست اشمی را اطلاعی بر احوالش نیست اما این دو بیت
مر او راست شعر نه زن دل شده خال رخ کنم که نکنم ✽ که بیا بره و همین دانه ره آدم را ✽ آنچنان بدل بین
ز غم تو خوش می آید ✽ که نه بجر جگر ریش کسی مرهم را عبدالله در سلک ملازمان حضرت شاهنشاهی انتظام
داده و هموارش نیاده بدیگر صفاتش این رباعی مر اوراست رباعی ای تو بدست شیخ در انجمنی ✽
گر دم زنی شاهد و مرا و منی ✽ امروز دلم بیرد با تو بدوی ✽ در سکندری بنا تو سنگی غزنین تختگاه سلاطین آل
سبکتکین بوده و عظمتش بانجامی نوشته‌اند که دوازده هزار مسجد و مدرسه داشته و صاحب تاریخ بناء
شاهی از کتاب عجایب العالم بیان کرده که غزنین در زمان سلطان محمود چنان آبادان بوده که هر روز ده
خروار گنجشک صیادان بشهر می آورده‌اند و غزنین آب و هوای نیک دارد و دو میغیده در جبال آنجا
بسیار یافت میشود و گندم و دیگر حبوبات در آن دیار کمتر باشد و در واقعات بابری آمده که در زمان بابر
غزنین و قندهار از ابلستان میگفته‌اند و شاهد این قول شعر فرخی است شعر زابلستان محمود غازی
سر گرد گشان هفت کشور ✽ به نیزه گر کمان برکند شاخ ✽ بر و چون بشکند سیمرغ را پر و از سکان اولیا
و فضلا در آنجا آسوده‌اند و آن شهر را مدینة الثانی گفته‌اند و مردم خوب آن خطه از عهد قدیم پرورش یافته‌اند بنابر الزام
بتفصیل ایشان که شعر گفته‌اند و عظیم مشهورند اکتفا کرده شد استاد الحکما مجدالدین آدم سنائی

وحید زمان خود بوده و در نفحات آمده که حکیم سنائی از کبرای شعرای طایفهٔ صوفیه است و بزرگان
این فن سخنان وی را استشهاد در مصنفات خود آورده اند کتاب حدیقه بر کمال وی در شعر و بیان و
اذواق و مواجید ارباب معرفت و توحید دلیل قاطع و برهان ساطع است چنانچه مولانا جلال الدین رومی
در مثنوی اظهار وی بدان کرده و میگوید شعر ترک جوشی کرده ام من نیم خام ٭ از حکیم غزنوی بشنو تمام ٭
و شیخ در عنفوان جوانی از اشتغال دنیوی دامن فرام کشیده عزیمت حج نموده بعد از معاودت بخراسان
آمده دست ارادت بابو یوسف همدانی داده به تدریج کارش بکمال رسید که همواره پای برهنه گردیدی
آیین شیخ و سبب دو پستان برحال وی کریان شنفند و او بنا بر خاطر ایشان طلب کفشی نموده و نزد وی کفش را حضور
دو پستان برده و بیفکند و گفت ای سنائی که دیروز در نظر شما بودم امروز نیستم حال است که راه وی این
کفش است ایزد خبر دیگری از قصاید خود اظهار بدین معنی نموده شعر نیست مر اهل تمیز را که خود ندارد کفش
ازانکه ٭ هر که کفش از پا نشاند ایشان بر این دولت داده است ٭ و آنچه از شیخ امروز متداول است یکی دیوانیست
مشتمل بر قصاید و غزل و رباعی دیگر حدیقه است ایضا کنز الرموز و کارنامه است که مشهور بوده اند گفته اند که
شیخ بقول اصح در پانصد و بیست و پنج بوده و مرقد ایشان الحال جای با نام است در غزنین این چند بیت
در مرثیه وی گفته مرثیه مرد سنائی نه چنانکه مرد ٭ مردن آن خواجه نه کاریست خرد ٭ جان گرامی به پدر باز داد ٭
کالبد تیره بمادر سپرد ٭ آن فلک با فلکی رفت باز ٭ زنده کنون شد که تو گویی بمرد ٭ کاه نبد کش بیادی برد ٭
آب نبد او که بسرما فسرد ٭ گنج زری بود درین خاکدان ٭ کو دو جهان را بجوی میشمرد ٭ قالب خاکی سوی خاکی فکند ٭
جان خرد سوی سموات برد ٭ جان دوم را که ندانند خلق ٭ مغلطه گویم بجانان سپرد ٭ صاف در آمیخت
بدردی می ٭ بر خم سر رفت و جدا شد ز درد ٭ و ابتدا از اشعار وی بدین قصیده که مطلع دیوان است
شروع کرده میشود قصیده طلب ای عاشقان خوش رفتار ٭ طرب ای نیکوان شیرین کار ٭ تا کی از
خانه هین ره صحرا ٭ تا کی از کعبه هین در خمار ٭ زین سپس دست ما و دامن دوست ٭ بعد ازین گوش ما و حلقه
یار ٭ در جهان شاهدی و ما فارغ ٭ در قدح جرعه و ما هشیار ٭ خیز تا ز آب روی بنشانیم ٭ گرد این خاک
تو ده غدار ٭ ترکتازی کنیم و بر شکنیم ٭ نفس رنگی مزاج را بازار ٭ تا ترا یار دولت است ٭ نه در جهان خدای
بر خوردار ٭ تا نخود بشنوند از من و تو ٭ لمن الملک واحد القهار ٭ کعبه کاندر ره تو خواهی ماند ٭ سال عمرت
ده چه صد چه هزار ٭ چون ترا پاک از تو بستانند ٭ دولت آن دولت است و کار آن کار ٭ ره رها کرده وز آنی
کم ٭ خونداشته از آنی خوار ٭ کار اگر رنگ و بوی دارد و بس ٭ چند ازین رنگ و بوی و غار ٭ دعوی دل مکن
که جز غم عشق ٭ نبود در حریم دل دیار ٭ ده بود آن نه دل که اندر وی ٭ گاو و خر باشد و ضیاع و عقار ٭ علم کز

تو ترا بستاند ٭ جهل ازان علم به بود صد بار ٭ زان بدان لعنت است بر ابلیس ٭ که نداند همی یمین
ز یسار ٭ بل بدان لعنت است کاندر دین ٭ علم داند بعلم کند کار ٭ کی در آید فرشته تا نکنی ٭ سگ ز در
دور و صورت از دیوار ٭ راه توحید را بعقل مجوی ٭ دیده روح را بخار مخار ٭ بهزار اکنی تو اند بود ٭ بخدا
از خدای برخوردار ٭ جان عاشق نترسد از شمشیر ٭ مرغ محبوس نگفند از شکار ٭ تا نگردد بدست
عشق تو آینه ٭ ملک الموت گشته در منقار ٭ والایضا کمن زیر جسم و جان منزل که آن دو نیست این
والا ٭ قدم زین هر دو بیرون نه نه اینجا باش و نه آنجا ٭ بهر چه از راه وا مانی چه کفر آن حرف و چه ایمان
بهر چه از دوست وامانی چه زشت آن نقش و چه زیبا ٭ گواه رهرو آن باشد که سردش یابی از دوزخ ٭ نشان
عاشق آن باشد که خشکش بینی اندر دریا ٭ سخن کز روی دین باشد چه عبرانی چه سریانی ٭ مکان کز بهر حق باشد چه
جابلقا چه جابلسا ٭ عجب نبود که از قرآن نصیبت نیست جز حرفی ٭ که از خورشید جز گرمی نبیند چشم نابینا ٭
بتیغ عشق شو کشته که تا عمر ابد یابی ٭ تو خود بی پند فتوی شنو از من که ولا ای نکو یا ٭ و ز آن دوزخ همی ترسی بمال کبا
شو غره ٭ که اینجا صورت آتش ولیک آنجا نشان حشراست ٭ گر امروز آتش شهوت بکشتی بیگمان رستی ٭ و گر زیف
آن آتش ترا هیزم کند فردا ٭ ازین مشت ریاست جوی رعنا هیچ نگشاید ٭ مسلمانی ز سلمان جوی و درد
دین بودردا ٭ اگر خواهی که نعمت همی یابی بصحرای قناعت شو ٭ که آنجا باغ در باغ است و خوان در خوان و حلوا
در حلوا ٭ بحرص ار شربتی خوردم مگیر از من که بد کردم ٭ بیابان بود و تابستان و آب سرد و استسقا ولی
ایضا الا ای زین عالم فریب آن زمان منی ٭ کمی زین چاه ظلمانی برون شو تا جهان بینی ٭ جهانی کاندرو
هر دل که ای پادشاهی ٭ جهانی کاندرو هر جا که بینی شادمان بینی ٭ بر اوج هوای او عقاب تیز
پر یابی ٭ نماند رفتن جان و نهنگ جان بستان بینی ٭ درو گر جامه پوشی نفس شستن یابی ٭ اره
گرفتار نسازی رخ عشق خستان بینی ٭ ز حرص و شهوت و کینه بر آن آن پس خود را ٭ اگر در بوی ملک
آیی دگر کسی کیشان بینی ٭ نظر گاه الهی را کی بستان کنی ز عشق ٭ که از روی رخ و بوی گل چون بوستان
بینی ٭ که دولت سازی آن بود که از گل بوستان سازی ٭ که دولت سازی آن باشد که در دل بوستان
بینی ٭ تو یک ساعت چو افریدون بمیدان باش تا زان پس ٭ بهر جانب که روآری درفش کاویان بینی ٭ خلیل
در شیستی چه بود تو با عشق ای در آتش ٭ که تا هر شعله از وی درخت ارغوان بینی ٭ چو جان از دین قوی کردی
تن از نعمت مرنجان کن ٭ که اسب غازی آن بهتر که با برگستوان بینی ٭ اگر چه طیلسان داری مشو غره که در
دوزخ ٭ یکی را بوقت از آتش که از طیلسان بینی ٭ بدین نو ده رود دنیا مشو غره چو بی عقلان ٭ که این آن نو
بهاری نیست کش بی مهرگان بینی ٭ اگر در مشغله آتش آیی در گره ای بجاه ای ٭ و گر بحری تهی کردی و گر آبی

خزان بینی ٭ گهی اعضات را حمال موران زمین یابی ٭ گهی اجزات را انتقال ایران زمان بینی ٭ گهی از
چشم دل بنگر درین زندان خاموشان ٭ که تا آن لعل گویا را تباه بوت از چه سان بینی ٭ چه باید نازش و نالش
ز اقبال و ادباری ٭ که برهم تا زنی دیده نه این بینی نه آن بینی ٭ سر الب ارسلان دیدی ز رفعت رفته بر گردون
بروآ اکنون در کل تن الب ارسلان بینی ٭ ای خداوندان مال الاعتبار الاعتبار ٭ وی خداوندان قال الاعتذار
الاعتذار ٭ پند گیرید ای سیاهیتان گرفته جای پند ٭ عذر خواهید ای سپیدیتان دمیده بر عذار ٭
در جهان شاهان بسی بودند کز گردون ملک ٭ نیزه شان پروین گسل بود و سنان جوزا شکار ٭ بنگرید
اکنون بنات النعش وار از دست مرگ ٭ نیزه هاشان شاخ شاخ و تیرهاشان تار تار ٭ یک طپانچه مرگ
زین مردارخواران یکجهان ٭ یک صدای صور زین دعوی طلبان صد هزار ٭ در تو حیوانی و شیطانی
و رحمانی درست ٭ در شمار هر که باشی آن تویی روز شمار ٭ باش تا گل های نیهار که امروز گل باشی ز
گل منی نیهار که امروز خار ٭ نیست کس کی زیر چغت خوان ز بهر آنکه ٭ اصل است اینجای با خار است و
دل خار ٭ برد در ماتم سرای دین و چندین های و هوش ٭ در ره رفتا سرای دیو چندین کار و بار ٭ چند
ازین رنگ و عبارت راه باید رفت راه ٭ چند ازین رمز و اشارت کار باید کرد کار ٭ گیتی ای آن آمد براه
حق زراه خلق و حلق ٭ در باید خلق سوز و حلق بوز و حق گذار ٭ فی آن راه در دی کر نخ مجوج دار ٭ در چون نیغ
بکزان ره دی که دلها کند چون انار ٭ علم دین در دست مشتی جاه جوی مال دوست ٭ چون بدست مست دیوانه
است تیغ آبدار ٭ ولَهُ ایضاً در که خلق همه زیستی و نوبت به هوس ٭ کار در کار خداوند جهان دارد و بس ٭
هر که او نام کسی یافت ازین درگه یافت ٭ ای برادر کس او باش و میندیش ز کس ٭ بنده خاص ملک باش که با داغ
ملک ٭ روزها ایمنی از شحنه و شبها ز عسس ٭ گرچه خوبی تو سوی زشت بخواری منگر ٭ کاندرین ملک چو
طاوس بکار است مگس ٭ نام ای طلبی کرد کم آزاری کرد ٭ کرم آزاری عمر بیابد کرکس ٭ ولَهُ ایضاً ایخنده
زنان بوس تو بر تنگ شکر بر ٭ وی طعنه کنان گوش تو بر رنگ گهر بر ٭ نظارگیان رخ زیبای تو
بر راه ٭ افتاده چو زلف سیه تو یک بدگر بر ٭ بنشانند بخواری خرد و عافیتم را ٭ زنجیر دلا ویز تو
چون حلقه بدر بر ٭ دیوانه بسی دارد بر سر شکن و پیچ ٭ آن سلسلهٔ مشک تو بر طرف کمر بر ٭ ای آهو کا بور
کمن تا بنگویم ٭ ای چون تو بر عدل شه شیر شکر بر ٭ از خنده همی نمی آیمنی که بخنده ٭ بنشین بتقاضا بروانش نقد
بر ٭ هر پس که کند قصد که تا سر کشد زو ٭ سر گشته و چند چو کند دست بسر بر ٭ بر پشت تو باد از ده عصمت
انبره ٭ تا باد ز ره ساز و بر روی شمر بر ٭ ولَهُ ایضاً ای بی سببی برما رفته بآزار ٭ ای مانده ز آزار تو ماتو
زار ٭ بی آتش رو تو دل ما همی از بیخ ٭ زنهار سر دانه و نکش ز پستار ٭ اخوند تو این چشم نداریم

ازیراک ٭ تنگی تو و هرگز نبود تنگ وفادار ٭ ما زان تو ایم و دل و جان زان تو ما را ٭ خواهی سوی منبر بر و خواه
سوی دار ٭ انگشت ازان که از و کردی راضی ٭ انگشت تن که از و گیری آزار ٭ ترکانه یکی آتشش از قهر بر
افروز ٭ در جنگ ما زن نکه ما ز نکه کار ٭ ما را ز فراق تو خرد هیچ نماندست ٭ این چیز دبیهاست معذور
همی دار ٭ ولَهُ ایضاً ای سنبل دام و دین منزل قلندر و از من ٭ خاک در چشم همه پاکان دعوی دار من ٭
گر همی فرمان ما را لطف خواهی شکرین ٭ یاد آن لب کیره بوسی برد مان از من ٭ تا بر وی نیک جهان
تن تو یکسان نشود ٭ کفر در دیده انصاف تو ایمان نشود ٭ صد غارت نشود پاک نداری بجوی ٭ چت
می باشی آن خدمت سلطان نشود ٭ ولَهُ ایضاً دل بی لطف تو جان ندارد ٭ جان بی تو سر جهان ندارد ٭ تا
زجمال روح روحی ٭ تا عشق تو در میان ندارد ٭ تا به کمال عقل عقلی ٭ تا نام تو بر زبان ندارد ٭ روح از چه
شریف کد غذا ایست ٭ بی لطف تو جان و دل ندارد ٭ با ناز و کرشمه تو وصلت ٭ باعیت که نرد بان
ندارد ٭ بی خوی خوش تو روی نیکوت ٭ باغیست که باغبان ندارد ٭ اگر عاشقی کفر و ایمان یکی دان ٭ که در
عقل رضاست این نکو گوی ٭ همچنین را بجوی بیابی ٭ جز این دوست را نیابی بجوی ٭ تا نقش خیال دوست
با ماست ٭ ما را همه عمر خود تماشاست ٭ آنجا که جمال دوست ما نیست ٭ والله که میان خانه صحراست ٭
هر جا که مرا دل بر آمد ٭ یک خار بر از هزار خرماست ٭ تا جای نمی همی بشناسی زلا بجوز ٭ ای در طریق
عشق مسلم نه هنوز ٭ عاشق نباشد آنکه او را خبر بود ٭ از سردی زمستان و گرمی تموز ٭ بی فی
این باید با دوست وفا کردن ٭ ور نه کم ازین باید آهنگ جفا کردن ٭ یا زشت بود کویی از راه گو بدرای
یک عهد بسر بردن یک وعده وفا کردن ٭ هم گفتن و هم کردن از سو حکمان آید ٭ با ز انچه شما خاوان یا گفتن
یا کردن ٭ باور نکنم قولت زیرا که ترا در دل ٭ یک پاره سه نیکیست ناگفتن یا کردن ٭ باور نکنم قولت زیرا که
ترا در دل ٭ در مجمع بت رویان تو بوسه دریغی خود ٭ یا رسم بتان نبود در بوسه سخا کردن ٭ با همه خلق جهان
گرچه از آن ٭ بیشتر به ره و کمتر بر بند ٭ تو چنان زی که بمیری برهی ٭ نه چنان کز تو همه پس بر بندند ٭ آن تو
گو دی که جهان ما را یکیست ٭ آن تو گویی نه سخن با یکیست ٭ که سرای بخت نیست بره ٭ مرد دیو ار بو
تن دیکست ٭ بجای از گل بهار بوی ٭ آنکه نخوارتر زخار بوی ٭ در بستان رسته اند در شمار ٭ جهد
کن تا توزان شمار بوی ٭ رباعیات سیرم ز حیات تخت آنکه خویش ٭ زین روی ریزه پراکنده خویش ٭
صاحب نظری کجاست تا بنمایم ٭ صد گریه تلخ زیر هر خندهٔ خویش ٭ هر ذره که بر روی زمینی بود است ٭ خورشید
رخ زهره جبینی بود است ٭ گرد رخ از آستین آزرم فشان ٭ کانهم رخ خوب نازنینی بود است ٭ از عمر
گذشته جز گناهی بنماند ٭ وز دست بجز حسرت آهی بنماند ٭ تا فرصت عمر بود در خواب بدی ٭ بیدار شدی

کنون که گاهی بنامه منه گرو دون زمین همچو گلی بر آمد ٭ کش فستر دوهم بر زمین بسپارد ٭ گر از جواب
خاک بر برداره ٭ آخر همه جان عزیزان بارد منه نه یار ونه روزگار ونه وقت ونه حال ٭ نه کفر ونه اسلام شد گزاره
نه دل ٭ نه رنج ونه راحت ونه هجر ونه وصال ٭ بگرفت مرا غم همه بوده ملال منه از لطف سخن بجان رسیده است
پایه ٭ گر زبهره دواباشد شماره ٭ از لطف تو هست بر تو چندان پایه ٭ گر جسم تو بر زمین نیفتد منه شکر
تو بماند گر دو فنون آید مرد ٭ در عهد نگاه کن که چون آید مرد ٭ از عهده عهد اگر برون آید مرد ٭ از هر چه گمان بری فزون
آید منه با آنکه دلم ز عاشقی پر رفت است ٭ آن نیز مرا ز عهد وی تخت است ٭ هر چند که یار در دو عالم تخت است ٭
دل بر کندن ز مهر که باشد سخت است منه در باغ خلافت نبی چاره به است ٭ آن چاره لطیف بر چاره به است
آن به که در اولت از آن چاره به است ٭ آن به که در آخرت از آن چاره به است الشیخ رضی الدین علی
لالا غزنوی از کمل مشایخ است و پدر وی با شیخ سعید پسر عم سنایی بوده و شیخ رضی الدین عزم زیارت
و کنار رنج بخراسان آمد و صحبت شیخ یوسف همدانی را دریافت و بعد از آن بخوارزم رفته در خدمت
شیخ نجم الدین کبری بسلوک مشغول گردید پس از آن مسافرت نموده بصحبت بسیاری از مشایخ
رسیده گویند از صد و بیست و چهار شیخ کامل خرقه داشته در سفر هندوستان خدمت ابو الرضا رتن
را دریافته و امانت حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم را که شانه بوده از وی گرفته و گاهی از وی مسرت و
خوشحالی شعری از ایشان وارد شده هذه الرباعیة من انفاسه القدسیة هم جان بنهار دل گرفتار تو است ٭
هم دل بهزار جان خریدار تو است ٭ از دعلت نه خواب باید نه قرار ٭ هر کس که در آرزوی دیدار تو است ٭
منه عشق تو چه بسی خون بجگرداده است ٭ می خور چو صدف که هم کهر داده است ٭ هر چند که راه عشق را هست عظیم ٭
چون شیخ کشش به که برادهست منه می خوردن من نه از برای طرب است ٭ با هر فنا و دین و ترک ادب است ٭
خواهم که زبیخودی بر آرم نفسی ٭ می خوردن و مست بودنم زین سبب است السید الاجل اشرف الدین حسن
ابن ناصر العلوی از مشاهیر زمان بوده و بلاغت طبع ذکی او را دکرون داده و فصاحت بر خط بیان او نهاده
و دولت او در تذکره خود آورده روزی که سید حسن مجلس نهادی و تذکیر کردی قریب هفتاد هزار کس در
مجلس او حاضر گشتی چون این خبر به بهرام شاه رسید دو شمشیر برهنه با یک غلاف نزد سید ارسال نمود و سید
غرض او را فهمیده ترک تذکیر نموده چون بمدینه رسید ترجیعی که گفته بود در آنحضرت بخواند و حال الله مستولی
تاریخ گزیده نقل میکند که چون بدین بیت رسید بیت لا فند ندی ببانم و بدین حضرت ملیک ٭ حتی
آورد مرا ینگ خلقی بیرون زنت ٭ خلقی از روضه مطهر آنحضرت صلی الله علیه وآله بیرون آمد و بعد از آن مردم
را جهت آن خلقت اعتقاد دیگر بدو پیدا شد و بسیاری از هر طرف از خلق مریدش جمع شده اشیه عقیدتش

بروش

بروش کشیده مد و چون بدار السلام بغداد رسید سلطان مسعود بن سلطان محمد بن ملکشاه مقدمش را
معزز داشته محفه زر نامه و وجه او سامان نموده و بعزت و مکنت تمام بجانب خراسان روان ساخت و
سید چون بجوین رسید در قریه آزاد وار از قید حیات مستخلص گشت ازآنکه دیده این چند بیت از مرثیه ای
که عزیزی جهت وی گفته مرثیه بر تو سید حسن از آن گریم ٭ که فلک چون تو حق گذار نداشت ٭ زان جهان را
اختیار جان تو کرد ٭ که چو جان تو اختیار نداشت ٭ ماتم روزگار داشته ام ٭ که دگر چون تو روزگار
نداشت ٭ و این قصیده در صدق دعوی و شرف نفس خود گفته قصیده دل از جهان که تو دیدی تمام برهم ٭
شایسته سیوه ولی بهرا و دیده ام ٭ در پاچو ابر باره گر آب شده ز شرم ٭ چون گشت روشنش که چه پاکیزه گوهرم ٭
کو نهفیلی گرفته در باغ نسیم ترم ٭ صد اختری ندیده در پیش اخترم ٭ خون رز تم چو نافه زاندیشه خشک شده ٭ هر دم این
که نفس مشک از دم ٭ سر چون قلم زلوح وجود ام بریده باد ٭ گر دانبا ق عرش فرود آید این سرم ٭
ز دره بردن چو منی در هزار سال ٭ اینک تو ادعی ملکاومن ایدرم ٭ در عهد من هر آنکه کند دعوی سخن
خصمش عقل آی که گر نشینه برابرم ٭ از کس چو مهره وار سپر نفکنم از آنکه ٭ چون تیغ صبح و تیر سحرگه
دلاورم ٭ از باطل نیاید نکیم سایه در نفته ٭ کاندر پناه و سایه جوخ المظفرم ٭ سلطان یمین دولت بهرام شاه شاه
کاقبال او گرفت چو انصاف در برم ٭ در آرزوی از نوا ندر پناه است ٭ تا نهاد کشد بقوت جودش میسرم
ولد ایضا جان می برد بعشرت خوبان کشتم ٭ تن میکشد بخدمت دیوان کمترم ٭ شاد از چه ام از نیکه دین نگهده
بگفت ٭ در بان دو در ده نیک و بد و سو دو شیوم ٭ گر زندگی نشسته گر تو بدیده ام ٭ پوشنده به جان گویم
سوزنم ٭ گیرد زنیک ستم دامن کشان زبیخ ٭ آلوده شد ز چشمه خورشید دامنم ٭ مردی تمام اگر نجا
پس من زن زمانه ز مردونه زنم ٭ در دو سر هم مباد اگر با دیم علی ٭ باشند رعمه گلاب ز خورشید چید دام
گر بنگری بیاید که گویند نکره ام ٭ تا معجزه رسول گرد و هر هنم ٭ از بعد پانصد و چهل و پنج گو بیا ٭ در دین گمر که معجزه و هنر
هم ولد ایضا وقت است که مستان طرب از سر گیرند ٭ طراه شب نیز و دنیمی بر گیرند ٭ مطربان را
نه جان بآواز دهند ٭ تا بانغ خروشش بیشی بجواب بر گیرند ٭ ساقیان کرم دراز دند شرابی گلگون ٭ که نیش به آرام
فرم مجمر گیرند ٭ ساقیا این پیچه گویی که چگونه باید ٭ که من گلگون نرو دام معنبر گیرند ٭ قطره خون بود از خنجر
ایشان هر تیغ ٭ روز نصرت چو بکف قبضه خنجر گیرند ٭ بهر ره دار ساغرشان رقص کنند همچو حباب ٭ گاه عشرت
چو بکف گوشه ساغر گیرند ٭ بوسه از لب شان گر بشکر نقل کنی ٭ بوسه را در نمک و پسته و شکر گیرند ٭ خسرو
ای شاه یگانه که بهر است شرند ٭ هم با مر تو جوانمرد آن لشکر گیرند ٭ اندر آن روز که گردان دل رستم
بیند ٭ واندر آن حال که مردان پی حیدر گیرند ٭ باد تا زیر ابر عرصه خاکی رانند ٭ آب هندی را در شعله آذر گیرند

کل خجاره از گلبن قامت چمیسند * مشک شبها نهاده از نه پگر گیرند * شخصها سوی سر قامون همه طلبند * جدا
بر قدم میمی روبه بر گیرند * آن زمان فتح وظفر پیش ندانجب در هست * پس از فتح ترک تو منصور و مظفر
گیرند * چون با لشکر گیری موکب انجم مانند * چون خیمت طلبی مقصود مصر گیرند * وقت پسیان بانگ
بر آرند نگه سبک * فتح نامات چو کبوتر همه در بر گیرند * مدح مسعود و غزلهای معزیر اخلق * گرچه بالش
باب ابر گیرند * روی در خود ندانشرم کزین آینه ها * پیش آن دو صنم شاهد دلبر گیرند * گرچه خود دم
ملک نام بزرگ از من جوی * که بعطف به از آن چهره المرگیرند * ای جهانداران خاصه زپی جانداری * بنده
وچاکر شایسته در خور گیرند * توچنان بادی ای شاه که جانداران * از جهانداران صد بنده وچاکر گیرند *
وله ایضاً بندگان داری بحمد الله که گر زمانه هر یکی چون ده روزه در تب و در آذر شود * از صبوری
همچو پسته مهره نازح شود * ور ز دلیری همچو گوهر در دل خنجر شود * منه در همه عالم کجی محرم نماند * ای بی یاری
کر عالم نماند * غصه چونان شد که تو بر تو نشست * گریه چونان شد که نم بر غم نماند * دل بود جای غم و اورا
انگشت نماند * غم بر جای او جای غم نماند * منه از دل و دلبر جدا افتاده ایم * خود چنین تنها چرا افتاده ایم * خود
بخود بخریده ام اینجا بس * تا بدین جهان گم بها افتاده ایم * جای آن گر جای بر خیزم نیست * ورچنین عصری که ما
افتاده ایم * کافران بر ما گواهی میدهند * ای مسلمانان کجا افتاده ایم * منه عقلم بوقت طفلی زچون بشکوفد
پر * بختم بگاه پیری چون سرو از جوان * در دل هوای او است چو خون در میان رگ * در جان رضای او است
چو مغز اندر استخوان * ای همچو گل مطیع تو با برگ با نوا * وی همچو گل چهره تو برگ بی توان * منه گر سایه برگ گل
فتد بر تو * بر عارض نازکت نشان ماند * یکبار بباش من بحل کردم * مکن که ز نیکوان جهان ماند * در
هم شد سنگ تو خسته * چون بسته دلم بار عدنان * پیدا دیدهای سمان برس * تو بر تو همه اسمان
ماند منه شدم ز گنبد نیلوفری چو نیلوفر * که گرد گرد من آبست و در میان آتش * بوصف الی من خویش گمن
از چه بود راست * گفت آتش که گرفت زبان آتش * گرم چو سنگ ای بی جنایتی بر باد * در هم چو عود
نی اسیمان جان آتش * بلطف شی کنم گرم و سرد تو که مرا * تو در بهار نسیمی و در خزان آتش * عدوت راز تو
هم راحتی کاف نداند * بروز محشرش از ننگ برگران آتش * منه بدساز تر از نیستم چه باشد * وین هم نقشات
می بساند * در گریه و آه سردمن کوشش * کاین آب و هوات می بساند * بسیار بجز ز آنچه بودی
نه دیده ست می بساند * رباعیات می برکف من ز دلم پر تابست * وین عمر گریزپای چون سیماب است *
بشتاب که آتش جوانی آبست * برخیز که بیداری دولت خوابست منه ای طایفه را تو خویشتن بنهستم * خوش
میدواند را سخن بدانستم * چون بنگر چشم خردم بزگشاد * جمله چنان بود که من دانستم منه از زلف تو باد

کی سواری آموخت * وز خط تو مشک مدبکاری آموخت * جان از تخت بزرگواری آموخت * دم
از دهن تو خرده کاری آموخت منه حالی با ری در آتشم تا چه شود * خاک در تست منزل شم تا چه شود *
با خوشی بحجره سفتم شود * تو بیکنی و من هیکشم تا چه شود منه ای باد سحر آه مردم ماند * ای گوهر بیزدی
ز مردم ماند * در هر که نظر کنم از تو نازترم * هر روز من خسته تر مردم ماند منه فرد انجم هر چه درین شهر بلاست *
خوان بود که بر سر بنده قضاست * گویند مرا که دلاپیش کرده * گردم که خوشیهای جهان زیر بلاست *
منه از جان که نه رشت هیچ سودم تو بهی * وز دل که فرو گذاشت سودم تو بهی * از دیده که نقش تو نمود
تو بهی * دیدم همه را از سودم تو بهی جلال الدین محمد بن ناصر العلوی برادر بزرگ سید حسن است
در حسن کلام ولطف بیان از افراد امجاد بوده و در خدمت بهرامشاه محلی عالی و رتبه سامی داشته
واین چند بیت از قصیده ایست که در مدح بهرامشاه گفته نظم ای بیک ملوک رفته ملکت روی
زمین * ز آسمان برده ست و تیغت آفرین باد آفرین * خوار کرده چابک تو پوست بر پیل دمان * خار
کرده نیزه تو موی بر شیر عرین * ای جدا بار از اینها و در کمت جنات عدن * شهریارا ز اسپ جد
حبل المتین حکیم عثمان بن محمد المختاری از اقران حکیم سنائی است و حکیم را بدو عقیده
مفرط بوده است و در اشعار خود ذکر وی بسیار کرده چنانچه درین قصیده نظم شود پیش دو
خورشید دو منقار ی تیر * گر برد لغو از خاطر مختاری تیر * از کوه چشم خرد مندی و در گوش تحیّر
اثر انداز * وصف قش بگن نا ید تیر * گر زند وصف کند برگ خزان از ابن یمین * برگ زرین شود از
دولت و در همه تیر * آنچه از نکهت عقل تو بر آرد که نظم * بهمه عمر نیابد صدف از مطیر
معنی ازو همه هیچ حرف خطت ست چنانکه * همه در روشنی از همه چشم بصیر * محمد عوفی که اینکه گرد
آورده که شمار این قصیده ایست که بشش نوع میتوان خواند اگر کسی بخواند آن فرو رود واندکی
از رنگ اندیشه خو بچکانیده و این ابیات از آن قصیده است نظم ای طرب انگیز و جان نگار و
داری * ای دو همی ای پسر بچهره و دیدار * باد فدای تو جان من که بهر حال * نو دولی سر بسر بدیع چو
نار * دلبر نازک دلی زنانکه تو پس * ای انجیاتی به لب بعشوه خو نخوار * ابروی تو چون کمان و لیک
دل افروز * روی تو رنگ قمر ز آتش بسیار * و مختاری پیشتر اوقات در کرمان میبوده و
مدح ارسلانشاه بن کرمانشاه بسیار گفته و کرمانشاه پسر قاورد بن جغر بیک بود و از سلاجقه یازده نفر در
کرمان حکومت کرده اند و ایام اقبال ایشان صد و پنجاه سال امتداد یافته و دیوان مختاری از دو اوین مشهوره
و مطلع دیوانش این قصیده است که در مدح ارسلان بن مسعود گفته قصیده ترا باشد

ای ولایت گیران * بفتحنامه شاه از دیار هندستان * خدایگان سلاطین علاء دولت و دین * نظام دنیا
مولی الملوک شاه جهان * سپه بکشور هندوپستان کشید بغزو * برای روشنی تیغ پر ز بخت جوان
خبر رسید که آمد نواحی پستام * ز حصاری گروه است با پستام و قوان * ز موج دریا شد ...
چون سینه‌ها * ز تف مهر کل ... آتش چون مرجان * هزار سال ز باران بدو زیان نرسد * اگر بجای ...
از هوا افتد سندان * بر او ز کشور اسلام ... * ... * غبار لشکر
خسرو چو سنگ ز آهن * فرو نشست بران بارهای شارستان * ز حلق گردن ابر پشت خاک او ز خون
ز حلق مردان بنشاند مرگ ابر خوان * کنون بجز بن کوهی بر آمد آن آهن * اگر بریزی بنجیر گردن ایشان *
نشان خنجر مسعودیان چنین باشد * که تا قیامت بماند این نشان فتح نشان **وله ایضاً** چو من بقوت
اسلام و نصرت داور * ز بهر خدمت بستم کمر بعزم سفر * هیچ بود مرا همره و سخن مونس * امید بود مرا
بهره خرد یاور * بجز اسپ تو بخنجر جاره آورده * یکی بسوی صحرا نورد و کوه سپر * سطبر گردن و آکنده ران
چون سرین * بلند قامت و باریک سوی و کوچک سر * دو دیده از وحشی خوشهای مروارید * دمیده بر
کنفش برگهای سیسنبر * چو ابر پای کوهان او در آوردم * ز جای در جستن آن باد پای که پیکر * ز جای
جستن او دیدم و ندیدم نور * که کوه و کوهان کوهی بر پریدی که در * چو آفتاب عنان را ماختر تافت * زمام او را
بر تافتم سوی خاور * رهی به پیش گرفتم که از مخافت آن * بر و گذشت فلک تا نخورد بگذشت جگر * محال
پشته او دیده دانش محو و پیچ تنیق پیشه او دهم باند او که * بسان از مسالح یک شب اندیکوه * هزار
با بیرون آمد از میان بحر * شبی که سجده‌اش بسته بود بر دوم شو * که چنگه ز بزدای او بسود اثر * بجز تفکر و ذا
تفکری از دل * بجز بیچ خداوند نهمتی در سر * نظام و اصل جان محمد ابن خطیب * که جمعیت ز خطابش گرفت
زینت و زر * چو رنج و راحت ابرش رسیده بر هر نفس * چو روزه روزی نامش ... دیده بر بهره * زمانه
داری از نوک کلک او پیدا * جهان پستانی در آب تیغ او مضمر * زهی رعایت تو ملک عدل را بنیاد
زهی سیاست تو عدل ملک را دستور * در آن مصاف که از جوش جنگ و فتنه و کین * فرو نشیند گرد
به بعد سپر * زبان رمح و سر تیغ تو بر گیرند * طریق خامه‌ای و ... اند * هنوز ناشده خاکی ز نعل اسب
تو گرم * هنوز ناشده سوی بخون ... تر * هزار پیکر گستره و باشی از خون * بدان ... پیکر چون
خورده بدن گستر * نعوذ بالله اگر باد او کند با موج * بریده گردد صد جای سد اسکندر * ز تخت ... برگان
او گذشت فلک * بریده ساخت شب ... ز ... یکدیگر * همی بدفتر بردم صفات رزم ترا * بمدح رسیدم
بخون شد مداد و بر دفتر **وله ایضاً** ای ز کریمان چو آفتاب ز انجم * وی ز بزرگان چو جد خویش ز مردم *

لکن

سوی کنند بکف زنار ترک * رکنند بابت زجام جم * چون شعر مدح خادمان تو گویند * دو لبشان
گوید السلام علیکم حرف * چو لوح تو پذیرد مرکب * کلک * بگرید بر او بوجه ترحم **وله ایضاً** چون در آیند
بهم سرفروشان نبرد * جان شیرین بها کرده و از راه وفا * تیغ زن نوبت برد بجام از خورشید *
آسمان در وی بپوشد بغبار از هیجا * اجل مردان در جنگ بیاید نزدیک * او گردان از دو رنج ...
صد ره دنیا را بپسند * بر افراخته تیغ * که چو خورشید ز یک گوشه در آید تنها * بسها کوه بسوزد چو شهاب
اهرمن * بستان پیل بمرد بنجد کف اژدرها **منه** تا بانگ اتفاقان آن ساعتی که نصرت شاه * بجان
خصم در انداخت آتش خذلان * بگیرند ایشان در پشت بندگان شوم است * ز جوش آب که در
خواست کرد بریکان * بر آن شان بشناخت نهنگان نام بزیاد * چنانکه گفتی از ایشان نبود نام و نشان *
گر از زبان قرار تاج او گرفتی نور * چو آفتاب برستی از آفت نقصان **منه** مهر تو چون قطره خون در ام
رفت در مایکنه چو دو ده دانه ار * جان زپی مهر تو هر ساعتی * سجده کند پیش دلم چند بار * هر چه نظم آمد
در مدح تو * لفظ شود خسته معنی بکار * خواجه خورشیدی مخدوم ابر * پیشتر از مهر و تو تاب و جاه
منه ای نام هرگز ... یک عقد باشد چون نکاح * با اجل در تیغ را ده شرط باشد چون سلم * حشمت تو دست
مرد باشد چون توان * هیبت تو پیشوای مرگ باشد چون ستم * در کف نیلوفری گر زخم او گردد نهنگ پر
برگ زعفران در استخوان شاخ بقم **منه** جادوی کرد نهان ز اخشیجان در بهار * تا ز ابر دیو رنگ از سنگ برگ
از او ز گیاه * صورت معنی کنون که واز مدحت شنید * اندر دهان من بر آید چون نخ یوسف ز چاه
منه کی کشش دولت شیخ النفع تو مسعود بخواند * اگر شمشیر آرد ابر باد او را اسیر گردد * زهی سیم جادو
ز شیم چو وصف طبع او گویم * که کلک از لطف او اندر بنانم جانور گردد * که آن آهن که سیم مرکبش را نعل
از آن باشد * بدانکه کو چه خواهد شد هم اندر کان قمر گردد **منه** کوه رشناس شد قلم من ز بس گهر * در کان
نظم گوهر مدح تر آگزین * آن شاعران که نور سخای تو دیده‌اند * خورشید را ز نجوم سند پوستین **منه**
در خدمت تو مرد چو سر بر زمین نهد * مدحت کنند بر سر اعضای دیگرش * در تحت آنجنه زقیق تا آسمان
فضل * عزم تو افتابش و حزم تو محورش **منه** گر نبودی سبب ستایش تو * بر سخندان جهان شدی چو قفس
هیچ در مدح تو زبان در کام * بنیا سایدم بسان جرس **منه** شد پستی جبه مستوجب گناه * یا توت شکست
بوی نافه و سر و لاله بار * که ز ان نسیم مشک بخر امید دون نفت * که ز ان فروغ لاله بچشم اندرون بهار *
منه دهان ترک من اندر شکر دارد * حدیث چون دو رشش طعنه بر شکر دارد * عزیز چون گهر است
و لطیف چون شکر * قبا بهاش کس که بر گوهر و شکر دارد * جهان من دل او و زلف او بگرفت * که حلقه‌های

جهانگیر دل شکر دارد منه لطف نظم تو رسیده است بچمن در چه شکفت ۞ گر ز خاکش پس ازین بنفشه
بر آید شبه رنگ منه ز خاک روح سوا باشد و روا نبود ۞ که چو فامی خیزد ز طبع مختاری وله ایضا مصدر مجلس معالی
اگر سپهر ۞ همه با بندگانش در اسد و مهر ۞ افسر چرخ جرم اختر اوست ۞ اختر سوز فلک فر اوست ۞ بزم
گاهش بنیاد داد و داوش ۞ رزمگاهش نگارگاه اجل ۞ در سنانش گشاده چشم فنا ۞ بر گزینش نگار کرده
نعم ۞ نام کرد او خلق را کرده خبر است ۞ بارگاهش مجره مانند است ۞ ملجا و ملک رای محکم اوست ۞
خرد اقبال مهر خاتم اوست ۞ گرز او کوه چون ستون آید ۞ وآسمان زو از دو ستون آید ۞ تا حیات هنر
مروت اوست ۞ کیمیای حیات خدمت اوست ۞ باد چون عزم اوست در ناورد ۞ زان
بپایان برست که و نورد ۞ آب شد چون حدیث او بصفات ۞ زان نهاد اندر آن غذای حیات ۞
وله ایضا ای مروج بپای تیغ تو جان جهان ۞ با ملک تو محکم است چنان جهان ۞ تا اصل بکار باشد ارکان
جهان ۞ مخدوم سپهر باش و سلطان جهان منه سلطان ملک ... سلطان فخاند ملوک ۞ آنی که بجت
نشست سوی کند ملوک ۞ بی یاد غلامیت بپیوند ملوک ۞ جان نپذیرد قالب فرزند ملوک منه آنکه بعون
نصرت دولت ایاب ۞ روی ثقة الملک بپسندی بخواب ۞ از آتش چو سر هوا مینه عذاب ۞
مجروح کرده اندیشه جواب منه ای سرو غم تو ای آفت جان ۞ بر من کرده چون دامن تو جهان
ازنا خوش است خسته گرده کفته جان ۞ فریاد رس غمست این بود از آن شهاب الدین شاه ابوعلی جا
از ندماء سلطان بهرامشاه بوده و نظمش بحر حلال و آب زلال التعبیر کرده و نثرش در منشور بتغیر آورده و از
منثورش آنچه بنظر آمده این چند بیت است نظم سپیده دم که خط روز بر ظلام کشند ۞ براق عمر سپاه
در لگام کشند ۞ همی بر آید خورشید از ممالک شرق ۞ چو خنجری که تبه بخشش از نیام کشند ۞ تیغ دولت
شاهی که خسروان جهان ۞ بیاد بزمش برای بجام کشند ۞ چنان نمایش داد دلخوش اشخوش شید ۞
کز نیابش بروز لعلفام کشند منه سپی کر بچکد قطره بر روی بساط ۞ بسوی پشه دو دست بر شاد
برو بزمش امید بر لب ساغر ۞ بگاه رزمش بر تیغ رسر پیکان ۞ از آنکه غنچه بود بر شاخ نگارش ۞ عدو ز بیم بیاد
گذشت بر بستان غیاث الدوله والدین محمد بن ابی نصر از افاضل کبار غزنین بوده و چنانچه در عصر خود مرجع
فضل شده همگنان مفتاح حل مشکلات از تربیت و طلب بندی و باد و فور حکمت و اعتبار رضفوان جوانی
از اشتغال بسوی محجر گشته بکلی التفات کردی و از درگاه ملوک مجتنب بودی و وقتی سفینه اند دوستی طلب
کرده و بعد از مطالعه این رباعی بر ظهر آن نوشته بدو فرستاد رباعی در نظم سبی که در سفینه است ترا ۞ بهر
کهرها که قرینه است ترا ۞ بنود عجب ار سفینه بس بحر بود ۞ این طرفه که بحر در سفینه است ترا اسمعیل بن ابراهیم طبعی

سلیم و ذهنی مستقیم داشته و نظم و نثرش در غایت عذوبت و جودت بوده و این ابیات
مر اوراست ابیات جان بر شراب وصل گزند و نوش میکند ۞ دل حلقه در لفش در گوش میکند ۞ هر
روز چند بار مرا از فراق خود ۞ از عقل بی رسته و بیهوش میکند ۞ بر کس مباد آنکه بدین سوخته جگر ۞ آن
عارض بکلاه کیوش میکند ۞ گویم بجور جورش زیاده کم ۞ با نام امیده و صلش خاموش میکند ۞ تا
کام من که این بدندان همیکشم ۞ هرگه که بدین آن زنخ نیکوش میکند ابوحنیفه اسکافی در آغاز کار همت
بر عزلت گزیدگی بگماشته و بعد از کسب کمال حضرت سلطان مسعود بن سلطان محمود را ملاذ
گرفته و الی عمره نظم گزیده و مضامین بکر شرف منصه ظهور رسانیده و این ابیات از منظومات اوست
شعر جو مرد باشد بکار و بخت باشد ۞ چو خاک تیره نماید بخلق زر عیار ۞ فلک بچشم بزرگی کند نگاه
در آنکه ۞ بهانه هیچ نیاز نه بهر خوردی کار منه گر کرده خلاف با ما شب بیایم ۞ من تیز شراب و دیگران
پیش آیم ۞ با نومیدی غم کهن گیا سایم ۞ خود خود را ارا ده صد غم نوداریم سدید الدین علی بن عمر
از ندماء خسرو شاه بن بهرامشاه غزنوی بوده و شعر او بی کم در میانست آنچه بنظر آمده این چند بیت
است نظم دل که اندر غم عشق تو در بند فنا باشد ۞ پسندی از وفای خود که در چنگ جفا باشد ۞
تو گر بوسه خواهم بجان نفروشی و گوئی ۞ تو کی دیدی که بوسی چنین ارزان بها باشد ۞ ز لطفت چشم میدارم
که گوشم چو دوم از لطفی ۞ چو گوشش آن انگوس سلطان پر صدا باشد ۞ ملک خسرو ملکشاهی که حضرت
چاکر است او را ۞ چنان منصور شاهی را چنین چاکر سزا باشد ابوبکر بن المساعد الخسروی خسرو اهل سخن و والی
ارباب دانش بوده و در دولت خسرو ملک بن خسروشاه که آخرین سلاطین غزنویه است آسایشها دیده و
از آنکه منسوب بوی بوده خسروی تخلص میکرده و این چند بیت مر اوراست شعر ای غنچه چشمش تیر غمزت آن سپر
گرم در عشق نام خوشش گشتی سمر گریم ۞ هر ساعتی ز موج فراقت بحر غم ۞ خانه ز آب دیده بسان شمر گیریم ۞ در اندوهی
سوسن بستان رو ببویم ۞ ... بسان مطر گریم ۞ سوگند میخورم که بود دم دو بهشت ۞ چون دیده میان
گوی تو جانان کنند گیم علی بن محمد اللفتی مفتاح خزاین هنر و فاتحه مصحف کمال بوده و شعر را در غایت جودت و
نهایت بلاغت انشا میکرده و این دو رباعی مر اوراست رباعی تسلیم براه عشق جان یافتن است ۞
معشوق لطیف را نهان یافتن است ۞ این را مگر کن گر تو آن میطلبی ۞ کاین گم کردن بهر آن یافتن است ۞
منه در عشق بگاه جسم تا جان کردی ۞ شیر افکنی و شهسوار میدان کردی ۞ کفرت چو کمال کرد ایمان مبنی
ایست چو تمام نیست شد آن کردی جمال الدین ناصر معروف بکارک غزنین طبعی بهنجار و طرازی داشته
و اشعارش بجا بد رهجو و مطایبه بوده و چنانچه نوشته میشود مطایبه پدرش گر زبانش دست برده ۞

پرسش گر بخوانش دیگر * بیرون زده دستهای بید * برکنده چشم دیدگان نرگس * آنچه سرمایه نجل خواجه
کند * بدی درون دمه کنند * از بخیلی کیست کیرش را * کس زن درون همه کنند * تا ولایت
رکانت * مرد آزاد و مردمی نانت * چه کنی تا دیده کون باشی * روز ردیده کون بانت مولانا
یعقوب چرخی از اصحاب خواجه بهاء الدین و خواجه علاء الدین عطار بوده و خواجه ناصر الدین عبید الله
در خدمت ایشان کسب کمال نموده چه مولانا یعقوب همیشه میفرموده که طالبی که بصحبت عزیزی آید
چون خواجه عبید الله باید چراغ مهیا ساخته و روغن و فتیله آماده کرده همین که کبریتی بدان رساند
داشت مولانا یعقوب گاهی شعری میگفت چنانچه این رباعی رباعی تا در طلب گوهر کانی کانی * تا زنده به بوی
وصل جانی جانی * فی الجمله حدیث مطلق از من بشنو * هر چیز که در جستن آنی آنی * و هیچ از تومان لهوکر بهتر
است و درین تومان بغیر از هیچ جای دیگر باغ نیست مولانا مشتاق مشهور بمولانا زاده هم از هیچ بوده و فضل
تمام داشته و سجاوندی نیز از مضافات تومان لهوکر است خواجه یونس و خواجه احمد سجاوندی از مشاهیر
وقت و زمان خود بوده اند و ایضا ملک الکلام مجد الدین احمد بن محمد السجاوندی است که سلطان جهان
علم و والی ولایت بیان بوده مصنفات خوب و مقبول علمای عالم و تالیفات لطیف او معشوق اهل فضل
بنی آدم است عین المعانی که در تفسیر کلام ربانی ساخته است بر کمال فضل او گواهی عدل و مخبر صادق
و ذخایر آثار که در معانی سید ابرار صلی الله علیه و آله پرداخته جمع علما را پیرایه و همه فضلا را سرمایه است و این
رباعی نیز از منظومات اوست رباعی گر دوزخی کنی همه بد نتوان کرد * کس با بدی مطیع خود نتوان کرد * در
هر بدی بدی همه نتوان کرد * این با بدی تا بد نتوان کرد * میر محمد خان انیجو از یکان حضرت شاهنشاهی بوده
بعلو قدر رفعت سمو جاه و منزلت بر اقران یکان داشته و در فضایل نفسانی رایت زیادتی بر همگنان
می افراشته و یکی از آثار جلادت او فتح قلاع ادم گکه راست که هیچکس از سلاطین سابقه را این فتح دست
نداده و دیگری فتح کابل است که بعضی جلادت آن ولایت را از استیلای میرزا سلمان والی بدخشان
مصفا گردانیده و اوردات آن خان نیکو صفات دیوانست از ترکی و فارسی و چون التزام شعر نگفته
نشده هر آینه شروع در شعر فارسی می‌نماید شعر در جوانی حاصل عمرم به نادانی گذشت * آنچه باقی بود آنهم در پشیمانی
گذشت * پادشاهی جهان را دادگدایی یافتم * حیف اوقاتی که در شاهی و سلطانی گذشت مثنوی شمع سان بر گرفتن
توسری میدارد * جگر سوخته و چشم تری میدارد * میرزا عزیز کوکلتاش الملقب بخان اعظم ولد شمس الدین
محمد خان اتکه است که در ثانی الحال باعظم خان مخاطب گشت و خان اعظم بکرایم اطوار موصوف بوده و ذات
حمیده صفاتش بعدل و انصاف بی بدل است وجود دلنشین الهود شش معروف انجمن کردار لطف شمایل شعر عزیز

نش

نهش وجسم افتخار حیات * عجب نطقش عقده ز کار در * و آنجناب درین دوران خورد علامه بتوجه
رای صوابنمای و اصابت تدبیر ملک آرای خدمات نیک بتقدیم رسانیده و الحال از غایت اخلاص
و فور عقیدت مخزن اسرار حضرت شاهنشاهی گردیده لاجرم روز بروز بعواطف گوناگون اصطفا عنایات
روز افزون بمزید اختصاص و شرف امتیاز یافته بدین شعر جاه او در ترقیست که هست * سدره المنتهی بود
مشتاق * و هرگاه که از خدمت فراغت می‌یابد بمطالعه کتب تواریخ و اخلاق و سیر رغبت مینماید
و احیانا ابیات موزون از طبع دری از بحر خاطر بساحل بیان میکشد و این از آنجمله است رباعی در کوی مراد
خودپسندان دگرند * رندان وادی عشق مستمندان دگرند * آنها که بجز رضای جانان طلبند * آنان
دگرند و درد مندان دگرند مولانا چلپی از فاضلان زمان خود بوده ابتدا بکابل در خدمت میرزا محمد حکیم
استکانه افاده راکری میداد و پس از آن عزیمت هند نموده به پستان نموده برسم مصاحبت امرا
این درگاه روزگار میگذرانید تا در خلال آن احوال خواست که معاودت نموده تن بهم آغوشی عافیت
بسپارد که در اثنای راه در موضع پرساور هادم اللذات بر سرش تاخته و دست آرزویش از دامن
تمنا کوتاه ساخت * دم مرگ چون آتش هولناک * ندارد ز جنباه و فرتوت باک * از اشعارش این
قطعه مشهور است قطعه یکیسی کو پشنود طعنه مردم صد باره * لایق آنست که آشفته و درهم نشود * آنکه
این بیت کمال است بعالم مشهور * این چنین بیت چرا شهره عالم نشود * سنگ بکوهر کاسه زین
شکند * قیمت سنگ نیفزاید و زر کم نشود مولانا اسیری خالی از تصرف طبیعتی بوده و از علم عروض
و قافیه بهره داشته و این رباعی مر او راست رباعی اسیری بجرم جان و دل قربان کن * قطع نظر
از صورت آب و گل کن * جز معرفت خدای هیچ است همه * بگذار همه معرفتی حاصل کن لاهور
از شهرهای معروف هند است لاهور را لهاور و لوهاور نیز آمده و مسعود سعد سلمان لوهوری نیز او را بخانه
در قصیده ذکر میکند * من شنیدم که میرماضی را * نظری بود و الی لوهور * و لاهور نیز گفته اند من قران السعدین
از حد سامانه تا لاهور * هیچ عمارت نکرد در قصور * و در عجایب المخلوقات نقل است که در
استخوان زانوی آدمی در زمان سابق در لاهور افتاده بود که یکی از متوطنان آن مکان ابنا خلد
کرده بود و دیگری را قطره آب گردانیده و در عجایب البلدان مسطور است که لهاور در زمان
باستان از وفور آبادانی و معموری هزار رستاق داشته که هر کدام را حاکمی علیحده بوده و الحال
نیز همین نصفت و عدالت حضرت شاهنشاهی نوعی آبادانی دارد که بجمعیت آبادانی و وفور اقمشه و کثرت
اقمشه و سایر ضروریات در تمام ربع مسکون شهری باین عظمت نیست و مردمش در همه صنعت مهارت

تمام دارند و اگر کارها را برنج خوبی تتبع نموده اند و در فصل میوه انگور و خربزه آنقدر بهم میرسد که فقیر و غنی و
محتاج و مستغنی از آن بهره مند میگردند و بعضی انواع سالی دو مرتبه بحصول می پیوندد و تمام سال را کفایت
میکند و از نعمتهایی که حق سبحانه و تعالی با اهل آن شهر ارزانی داشته برنج و برفست که بمکان آن نمیدارد را
موزونی میسر است و از مردمش آنچه بنظر آمده این چند نفر است که نوشته میشود **فرخزاد محمد ابن عبد**
الملک از مشایخ خطه مذکور بلکه از افاضل جمهور بوده و در قبایل عرب و دقایق تفسیر و حدیث آموخته و در عرصه
عجم آتش فصاحت و بلاغت برافروخته و گاهی بجا بر موزونی در رسی از بحر اندیشه بساحل بیان می افکند
و این ابیات از آنجملهاست **نظم** گردیش دو نگار بر جبر است ٭ نیک داند کسی که معتبر است ٭ چرخ پر
شعبده است و پیر رنگست ٭ همه نیرنگهاش کارگر است ٭ اختر او اخشیج همه نند ٭ اگر این مادر است آن پدر
است ٭ از چنین مادر و پدر چه عجب ٭ گر موالید مانده در بدر است **افصح العجم سراج الدین ابن المنهاج**
سراج محفل امکان و منهاج طرق عرفان بوده و ذکری که چون عندلیب نطق اتش در بوستان بکار ده
بنو آمدی حسان را که ملک ممالک بیانست میخواندی و بر نتایج قریحت سحبان با نامه کردی و اگاه
گاه لطف طبع وی را محرص آمدی که غزلی یا رباعی انشا کردی این دو رباعی از آنجملهاست **رباعی** آن گل
که بجور در زمانش کردی ٭ از هر شادی که بود پاکش کردی ٭ از خوی تو آگهم که ناگه ٭ وانگه در افکند بخاک
کردی **شعر** ای از رنج تو سیل وصل افتاده است ٭ جان دیده برا میدلبت بکشاده است ٭ چشم آب زخاک
درست کردیه نجست ٭ کرعمره اکنون را این باد است **ابوجعفر عمر ابن اسحق** بفضل و دانش در جهان طاق بوده
و در زهد و تقوی شهرهٔ آفاق و با این صفات نظمی داشته چون در شاهوار و نثری مانند یاقوت آبدار
این دو رباعی از آن خرمن و گلی از آن چمن است **شعر** رویش پی سودای دلبر بوده ام ٭ با لب خشک
رخ تر بوده ام ٭ و ز نم چشم و تف آه هر زمان ٭ گویی اندر آب و آذر بوده ام ٭ و ز خمار عنبرین مجموعه اوش
دیده ما از غم چو عبهر بوده ام ٭ آورده که وقتی نجیب الملک ابو طاهر که وزیر عصر بوده وی را امتحان کرد
در شعری که هر بیت آن چهار چیز لازم داشته باشد و او قصیده گفت که این چند بیت از آنجملهاست
نظم ای پاک همچو آب چو خاکم مدار خوار ٭ لطفی بکن چو باد ستوران تیز چو نار ٭ چشم بیان نرگس عارض
چو نسترن ٭ رخسار همچو لاله و لب چون گل انار ٭ کردی دو جوی لعل ستوان از دو چشم من ٭ زان دو عقیق زان
دو رد در شاهوار ٭ زان کو خورده ام و مشکبت پر بر دوی ٭ امروز مستی آن دو فرو کنی خمار **العمید الاجل ابو المظفر**
ابن مسعود التروتی از کمل شعر است و حق سبحانه و تعالی وی را قبول عامه بخشیده بود که صغیر و کبیر معتقد و ثنا خوان
او بوده و هرکسی حاشیه صحبتش برسیده اشتند و لوای محبتش می افراشتند و در شاعری بستی داشته که

هرکس شعر او را پسندیده و هرکس انگشت تعجب بر آن گذاشته و مسعود سعد سلمان درست **شعر**
ای خواجه بوالفرج نکنی یاد من ٭ تا شاد کرد و این دل ناشاد من ٭ دانم بدانکه استم شاگرد تو ٭ شاد و مرا که هستی
استاد من ٭ و انوری چون پیوسته دیوان او را نظر داشته در بوستان شعر او تفرج کردی و تتبع سخن او
بسیار نمودی و این قطعه که از غزنی جهت کاغذ برای دیوان وی طلب داشته کر نقل باید بر خواهش و
میل او و لیلی بوشش و مهرش درست **قطعه** زندگانی مجلس عالی در اقبال تام ٭ چون نما مبنی منتهای دوچو دوران
برده ام ٭ آرزومندی بخدمت پیش از آن دارد ولم ٭ کاندرین خدمت بشرح آن توان کردن قیام ٭ باد
معلومش که من خادم شعر بوالفرج ٭ آنچه بسته او لوکی داشتم تاکنون تمام ٭ شعر چند اتفاق جهت آمد در این
ماضی ٭ قطعها از عمر و زید و گسته از خاص و عام ٭ چون بدان مانعی نبود بستم طلب میکرده ام ٭ در سفر و
تردد در حضر گاه و مقام ٭ وی همین معنی کرد لفظ این خادم برفت ٭ با کریم الدین کهست او نه کریم مکرر کرام
گفت من دارم یکی زانتخاب شعر او ٭ نسخه بس بی نظیر و گفته بس با نظام ٭ خرم دارم کان بروز چند بوسم
گرفت ٭ شعر او مرغی که آسان اندر افتد خود بدام ٭ لیکن از پیکاغذی شعری کمر بستم سواد او هست
امیدم که این خدمت چو بگذارد پیام ٭ حالتی آمد و تمامی چندکاغذ ای کریم ٭ دستگیر ای یکی او اخواه از عطا
و خواه وام ٭ از گستاخی رفت این سخن از آن بزرگ ٭ تا همین نخجردگی معذور دار والسلام و
ابو الفرج در عصر سلطان رضی ابراهیم و دران دولت آسایشها دیده و وزیر مملکت خواجه محمد بن بهروز
بن احمد با وی عنایت تام بوده و این مطلع از قصیده ایست که در مدح آن وزیر گفته **شعر** ای بخت را
وجاهت اقبال را بدست ٭ از خدمت محمد بهروز با محمد است ٭ و ایضا منصور بن مسعود بن احمد میمندی
که عارض سپاه بوده و هوا دار ابو الفرج انعامات و صلات دادی و مجاور دو او استیناس تمام داشتی
و این چند بیت از قصیده ایست که در مدح او گوید **نظم** جشن فرخنده فروردین است ٭ روز بازار
گل و نسرین است ٭ آب چون آتش عود افروز است ٭ باد چون خاک عبیرآگین است ٭ آب چون بادیه
در حوض از باد ٭ همچو پیکان مرین از چین است ٭ بچه مانند عروسی عالم ٭ که سبک روح و گران کابین است ٭
شاد از بهر منصور سعید ٭ که همین خسروان شیرین است ٭ آن دلیریست که در جوزا تیر ٭ با دو ترکش و تیغ
ترکین است ٭ چنگ در خدمت او زن که ترا ٭ همتش مهر طنین است **وله ایضا** سپهر دولت دین آفتاب
هفت اقلیم ٭ ابو المظفر شاه مظفر ابراهیم ٭ کشیده رایت منصور سوی لوهاور ٭ بطالعی که تولا بدو کنند نجوم
نشانه شاهان چنین نهاده روی بزم ٭ امید بایان چنین جادو پشت زنیم ٭ سپه کشید کشاد خنگ دیده
چنانکه کوکب قلم در شتاب حلقه میم ٭ فرو خورد حشرات زمانه نیزه او ٭ چنانکه جادوی جادوان عصای کلیم

٩٦

خیال تیغ وی اندر میان پشت پدر ٭ عدوی دولت و دین را زندیان بدونیم ٭ نعوذ بالله از ان آب
تیغ آتش فعل ٭ که باد زخم وی ره نوبخاک تک ادیم ٭ بگاه صلح سبکروح تر ز حلم شجاع ٭ بروز حرب گرانبار
تر ز خشم حلیم ٭ اسیر بوده او بی نفس چو سنگ صدف ٭ یتیم کرده او بی عقب چو در یتیم ولایضا
عرب را آسمان گوش گشاده است ٭ شجر را آفتاب سایه دار است ٭ ملک مسعود ابراهیم مسعود ٭
که صاحب خاتم این روزگار است ٭ نظرهای کریمش با طراوت ٭ هنرهای عظیمش بیشمار است ٭ براق
همتش معراج پیمای ٭ عقاب دولتش همت شکار است ٭ ز داغش جان شیران در کشاکش ٭ ز داغش
ران گوران پرنگار است ٭ نوندش کوه و صحرا را ساری ٭ حسامش دین و دنیا را حصار است ٭ یکی
خاکی که صرصر زو پیاده است ٭ یکی بادی که بر آتش سوار است ٭ از آن در پشت ماهی را نشیزه ٭ وزین
اندر بیضه کیوان شرار است ٭ خدنگش عزم بیجانست لیکن ٭ به دو هر کو بجز جان سپار است ٭
کمان رستم دستان بسنجی ٭ کم از تبنوک نرم شهریار است ٭ بشکل چل یکی ندش لیکن ٭ نعم چون پیل یک تن
هزار است ٭ زمین را پیکش بر سکند ره ٭ هوا را نامش تیم خیار است ٭ بتن چون کرده کوهی در سلاسل
بتک چون کرد بادی در غبار است ولایضا ای شیر دل ای زبیر شیبانی ٭ ای قوت بازوی
مسلمانی ٭ آنجا که زنعمت تو درویشی ٭ آنجا که زحشمت تو ویرانی ٭ آن مرغ کمان پیراست فرمانت
کاندر پر اوست فعل طوفانی ٭ آن برق مجسمت شمشیرت ٭ کاندر کف دست جان جهانی ٭ شیطانی
پیکان آب دارت را ٭ داده شهاب کوب شیطانی ٭ بادران کمان کامکارت را ٭ داده دو خسته بور
بارانی ٭ میل تو بجرگه زده چون پسته ٭ از میل طفیلیان بهانی ٭ بر شعره زنم زنم چو بانت ٭ چیزی نخورند جز
پشیمانی ولایضا چه دلبری چه عیاری چه صوفی چه نگاری ٭ نگاه خلوت تنفیقی نه وقت عشرت
یاری ٭ چو بوی جو اهم بگی چو صبح چو بیم بگی ٭ چو راست را تم بگی چه خوشت ایگه تو داری منه یارب تو
کنجی که عید کرد اند عید ٭ برنو الفوح الزوفی منصور سعید ٭ تا راحت محنت تا وعده وعید ٭ منصور سعید
باد منصور سعید منه گفتم که فروشوم بجوی دیگر ٭ دل شاد کنم بجو بر روی دیگر ٭ این با دلی چه عجز انجا که توئی
دین آب نیرود بجوی دیگر منه ای عشق بخویشتن بلا خواسته ام ٭ آنگاه با آرزو ترا خواسته ام ٭
تقصیر مکن کت بدعا خواسته ام ٭ تا خود بدعا بلا چرا خواسته ام ٭ زمان همه پر از نفاق ای شمع سرای ٭
چون آتش شب نمای نزدیک زدور ٭ چون ز آب تمیز شو گشتیم نخوی ٭ خواهی همه را باش خواهی هیچ ٭
منه از هر که بود پند شنودن باید ٭ زیرا که همه گشته در دون باید ٭ بکاشتن و نیک فرودن باید ٭ با هر که
بود رفیق بودن باید منه هرتیر که از جعبه افلاک بود ٭ آماجگهش این دل غمناک بود ٭ تا هیچ خیلی چالاک و سبک

بود ٭ سوده کسی بود که در خاک بود ابوعبدالله روزبه بن عبدالله النکتی در لطف طبع یگانه دوران و فرید دوران
زمانه بود و نکات لطیف او از حد افزون و نقود سخن او بغایت رایج و موزون اما در یتوقت چیزی که
قابل ایراد او باشد بنظر نیامده لهذا بنا بر التزام بدین دو بیت اکتفا کرده شد ابیات نرگس بنگری چون
جام زرین ٭ بزیر جامه زرین چه چشمه ٭ تو گوئی چشم معشوقیست مخمور ٭ ز نازو نیکوئی گشته کرشمه ٭
حمیدالدین مسعود بن سعد شالی کوب حمید دهر و وحید عصر بود و در طبع نازکی و در شعر روانی این چند بیت
که صورت تحریر یافته بیرون برگی ز چمن خیال وی جدا از رن اندیشه زلال اوست نظم ای باغ روی دوست
نسرین متعرق ٭ ز نو بهار باغ ارم برده رونقی ٭ از رخ بگاه جلوه بهار شکوفه ٭ از لب بگاه بوسه شراب
مروقی ٭ با چهره تو کاتش لاله است و آب گل ٭ زه راست با ملاحت و صلاحت احمقی ٭ با ظرافت آنچه روی
توان بود بیا نسا ٭ بالعات آنچه نوع توان زیست مشتقی ٭ گر شهد با بوسه برگی ذوق منصفی ٭ ور مشک با طره گنی
طیره چه حقی ٭ نقاش ای خوب تو انصاف روی تو ٭ داد آنچنانکه حرفی نگذاشت باقی مولانا شیرمی
جوانی نیکو طبع از این عصر و زمان بود و قوت اندیشه اش بحدی که در اندک زمانی قصیده بترتیب میداد
و او را در مدح خان اعظم منقطعات قریب هزار بیت موسوم بجهان افروز دارد این قطعه از آنجمله است
قطعه در عشق کسان بسیر نحت ٭ بسیار شنیده ام کسانرا ٭ معشوق دل الثات بین ٭ امید بازبود بیمارا
و این ابیات متفرقه نیز مراو راست شعر گذشتگان همه عشرت گزینید گاه سودند ٭ مراکه عیش جوانی نرفته
از میانه ماه ٭ ابا کسانکه پس از ما رسید ناگه ٭ ناشکر ایکه نبود در میانه ما منه چنان فریفته شد جمال سلمی
انکه بدولت پدر گشت تسلی را ٭ هجوم نا چنان که در پیش گرفت ٭ که راه غیب در آن تنگنا تمنی را ٭
بخاطری که تو هی باد و یکی که زن ٭ ز درون کعبه پرستیدن نت غزی را ٭ او گشت کمان زدوار اکه بخشد بعد فتح ٭
فتنه مادرم بها و مرده را دو جه کفن ٭ و بعضی مولانا شیری را از سیالکوت میدانند سیالکوت بنا
کرده سلطان معزالدین سام است مولانا محمود شعر هموار میگوید اما از رفت و شیرین احوالش اطلاعی
نداد و این ابیات مراو راست ابیات بر آه سرنگریان چشم دل واکن ٭ جمال شاهد مقصود را تماشا کن ٭
شنو ز جهل بیابان حرص با سلاح ٭ وطن بگوشه تجرید چون مسیحا کن منه در کف دوران دل صد چاک است
طومار پر از مضمون غم است مولانا جشنی را نیز احوالش مخفی و مفقود است و این بیت مراو راست
بیت در هر دلی که عشق گذر کرده زمان ٭ گر خاک بود خاصیت کیمیا گرفت ٭ و مردم فاضل لاهور از حد
بیرونست و بنا بر عدم جمع نظم احوال ایشان در پس پرده خفا مانده و از مردم این عصر و زمان که قابل
ذکره چنان باشند یکی قاضی صدرالدین است که در علوم عقلی و نقلی مهارت تام داشته دیگر مولانا محمد

اند است که بافضیلت موفور و ذوق صوفیانش دامن گرفته با آن فرقه هم پایه و هم فایده گشته و
آخر بروش ملامتیه بر آمده و ایضا مولانا جمال که امروز در فن خود بی نظیر و بی همال است و مردم بسیار از شاگردی
او بمرتبه کمال رسیده اند همچنین قاضی صوفی است که قضایای شرعیه لاهور را مدتهای مدید فیصل میداد
مولانا منور نیز از آنجمله است و از مضافات لاهور کوهستانیست موسوم بنگرکوت و نگرکوت قلعه
دارد که رفعتش چون آه ناشکیبان سر بفلک کشیده و آوازه استحکامش چون ناله شکیبان بهمه
جا دویده * بجایی بلندی که عقل نتواند * کمند فکر و اندیشه بدان بلند حصار * و بر دامن این کوه سپهر شکوه
گنبدی ساخته اند و درون سنگ پاره ایست از تکلف ساده و صخره اش بصورتی افتاده و
اهل هند را بدان سنگپاره اعتقادیست از آن کوه محکمتر و ارادتی از آن سنگ سخت تر و در سالی
دو بار چندهزار آدمی از صغیر و کبیر و غنی و فقیر سر و پا برهنه ساخته بلکه سر از پا نشناخته بهجوم طواف آن
مکان در حرکت می آیند و چون از طواف آن معبد فارغ میگردند بعضی که حاجتی دارند زبان خود را بدست
خود بریده قریب آن پستان آن مکان دفن میکنند و زبان نیز ازانی طلب حاجت را عوض ملتمسات
میسازند و بهمین اخلاص عظیم و اعتقاد مستقیم در اندک زمانی ایشان از شمع و از زمین تازه رسته
بکام دل حاصل گشته خوشحال از نهال آمال ثمر خود در لذت میکنند مصرع صدق پیش آر که اینجا هر چه
آرند آن برند * و این کوه بر شمال هند واقع شده و از نگرکوت تا [illegible] که اقصی ولایت بنگاله است زمینداران
که هر کدام سه چهار روزه راه از زمین در تصرف دارند و در زبان و دین با اهل هند متفق اند حکمای هند
گویا بتحقیق این کوهستان کرده اند یک لک و پنجاه هزار کوه متصل همین کوه یافته اند و از آنجهت
اهل هند آن کوه را سوالک پربت میخوانند همین کوه است که تا نهایت ولایت خطا رسیده و همچنین
از هند گذشته بکابل و بدخشان و خراسان کشیده و از شمال نیشابور گذشته بری و قزوین و طبرستان
رفته چنانچه در تخت که اظهاری بدان کرده شده و کشمیر و تبت در میان این کوه است آب بسیار ازین
کوهستان در میان ولایت هند جریان می پذیرد مثل ستلج و بیاه و راوی و چناب و بهت و نیلاب
و این انهار نواحی ملتان یکی گردیده در حوالی تته بدریا میریزد و ایضا آب گنگ و جون و رهب و
کوی و سرو هم ازین کوهستان آمده و همه یکجا شده در ولایت بنگاله بدریا متصل گردد و سرهند که بهند
نیز تعبیر کرده اند سابق داخل سامانه بوده و سلطان فیروز شاه آنرا جدا ساخته سرکار گردانیده حصاری
آنجا بنا نموده موسوم بفیروزآباد و سهرند امروز بجهت نزهت و صفای باغات دلکشا جای معروف و
مشهور است و سکانش بعضی بخبر خواندن و نوشتن مشغولی دارند و برخی اهل صنعت اند خصوص [illegible]

بهتر از دیگر صنایع تتبع نموده اند و از مردمش آنچه شنیده و دیده شده یکی شیخ بدرالدین است که کلواده
از خواص و عوام بوجود فایض الجودش مستظهر بوده و لوازم حسن اعتقاد و ارادت را بجای آورده و امروز
خلف الرشیدش شیخ محمد بصلاح سلوک نموده معتقدان را محظوظ دارد و ایضا شیخ حاجی فتح الله است که از
استرداد امانت بدست قرار [illegible] بزهد و ورع را پیشه ساخته و حالا قرآن مجید شیخ عبدالصمد شیخ
عبادت جای آبا و اجداد را روشن دارد و مولانا جوهر و مولانا بایزید در فنون فضایل بر آمده عشایر و قبایل
اند و همواره بلوازم درس و بحث پرداخته نقش لوح [illegible] بر الواح خواطر طلبه مینگارند و مولانا اصفهانی تتبع
بعضی متداولات کرده مرد آهسته هموار است و کتابت نسخ تعلیقش خالی از کیفیت نیست و در فن
شعر اندک میگوید و این ابیات از منظومات اوست نظم مهر تو بجان [illegible] دل یکتنه است * عکس تو همواره
اندر آئینه است * زخمی که بر لب تنگ میپاشید * در خورد نمک سینه و سینه است بیت
خون شد جگرم که من مردم و صد مردم * حاجت به شمشیر نیست مولانا غنای خالی از خطی نبوده و [illegible]
[illegible] کتابت و شعر گفتن میگذرانید و این بیت از اوست شعر چنان بطالعم [illegible] نسبت
خویشی * [illegible] هانسی [illegible] حصار واقع است و در زمان سابق [illegible]
بوده و قطعه [illegible] داشته شخصی نقل میکرد که در مضافات هانسی [illegible] را چهار گرت [illegible] شده
و هر گرت چهار پسر [illegible] بوجود آمده و امروز [illegible] پسر موجود اند و از نیکان آن مکان یکی شیخ جمال الدین
خطیب است که خلیفه شیخ فرید الدین شکرگنج بوده و شیخ دوازده سال صحبت [illegible]
گذرانیده و از سلطان المشایخ شیخ نظام اولیا نقل است که چون شیخ الشیوخ فرید الحق والدین مرا بدولت
خلافت خود رسانید مولانا جمال الدین برای من قیام نمود و حال آنکه پیش از این برای هیچ کس تعظیم بجای
آورده [illegible] امر وقوع یافت مرا در خاطر گذشت که [illegible] موافق مزاج شیخ [illegible] ایشان [illegible]
در یافت [illegible] که شما مهم [illegible] سبب آنست که هرگاه صحبت در میان آمده
[illegible] شده [illegible] جهت [illegible] تعظیم [illegible] قیام [illegible] که [illegible] نقل میکوید
[illegible] پیش [illegible] قیام [illegible] ایضا شیخ قطب الدین منور است که شیخ نظام اولیا او را خلعت خلافتی که
خود پوشانیده بود داده و در علم و عقل و شوق و ذوق [illegible] نظیر [illegible] از غیب [illegible] رسیده
قناعت میکرد [illegible] مولانا شعیب [illegible]
مشهور است اگر چه [illegible] نظر [illegible] اشعار [illegible] این چند بیت [illegible] است شعر
چاک [illegible] بستان [illegible] لطف غیب [illegible] جای

بگمان نشست سوی تو بر خوان چو پسته ٭ حکایت لب تو جسی از نبات ٭ وانگهش کنون لعل تو انگان
حسن تهانیسر اگرچه شهر مختصریست اما آبادانی تمام یافته است نسبا جانش اتمام تقاعه یعنی را نیک فتح کرده اند
در زمان سابق بتخانه بزرگ داشته و در آن بتخانه بتی بوده موسوم بجکرسوم که معتقد فیه اهل هند بوده
چون سلطان محمود شنید که در تهانیسر چنین بتخانه ایست بعزم جهاد در غزا در سال چهارصد و دو از جهت فتح
هند گردید رای دهلی پیغام فرستاد که اگر سلطان فسخ این عزیمت نماید پنجاه پیل پیشکش میفرستم سلطان
بدان التفات ننموده بتهانیسر آمده فرمود که آنچه یافتند غارت کردند و آن بتخانه را ویران ساخته بت
جکرسوم را بغزنین برده در پیش آستان مسجد ساخت چنانچه استاد عنصری در یکی از قصاید اظهار
بدان نموده میگوید ٭ از آنگه جا گرفته هندوان بودی ٭ بجای گنگ گنبد بجای تهانیسر ٭ و انفصال تهانیسر حوضی
که از آن رکیب میگویند معبد براهمه است اهل هند در روز کسوف و خسوف از اطراف و اکناف جهت غسل
بدین حوض می آیند و از طلا و نقره و زر و جواهر آنچه در دست گنجشان بدان میرسد در آن حوض می اندازند بظن
اینکه هر دینار بر حق تعالی هفتاد دینار در دنیا عوض میدهد و از مردمش آنچه لایق ذکر و تحریر باشد شیخ جلال
است که از احوالش اینست که بمجاهده و خلقت کارش بکمال شد و شاهد بوده و اهل آن شهر حلقه مریدی او در
گوش داشته عقیده‌ش بر ولیش الا نعد المحال شیخ نظام بن عبدالشکور که خلیفه و جانشین او است
بود ساده و خداشناس که در نزد خواص و عوام در خدمتش از لوازم حسن عقیدت و ارادت بجای می آوردند
با اکثر فنون متداولات ننموده و از کتب صوفیه هیچ مطالعه کرده و چند نسخه در تصوف تصنیف نموده که پسند
اهل عرفانست ایضا تفسیری املا نموده که معانی آن را همه در قالب تصوف بیان کرده مولانا فردی مطالعه
بعضی از متداولات کرده و در شعر و درستی داده و شعر هموار میگوید از آنجمله است شعر بخت بهر نفعه بهر
نیست ٭ جنگ با بخت بهیر نیست ٭ از عطش میلم ار آب بود ٭ کوزه هر جا برم سراب بود ٭ نیست که از او
ذکر نشده عیسم الامین که از خدم او پانی پت رجال های معروف و مشتوطنانش حرفه کار دگر را نیک رسیده
از شیخ شرف الدین المشهور ببو علی قلندر از فحول مشایخ وقت بوده و بتجرید و تفرید مخصوص و بکرامات و خوارق
عادات معروف اگرچه اصل وی از عراق است اما چون کشادکار وی در پانی پت شده و هم در آنجا وفات
یافته هر آینه در تحت پانی پت ثبت میشود و در یکی از مصنفات خود آورده که اصل من از ولایت عراق است
و با شمس تبریزی و مولانای روم صحبت داشته و بهر تقدیر در ملفوظات وی بنظر آمده که ابتدا در
دهلی بمطالعه مشغول داشته و قریب بیست سال در آن باب بیافت کشیده و پس از آن از حق تعالی
خواسته که علم طریقت و حقیقت بمو ارزانی دارد و آن نیز بوی عطا شده و بیست سال دیگر بعبادت و بندگی

مشغول

مشغول بوده و بعد از آن جذبه از جذبات حق تعالی وی را جذب کرده که مجذوبانه گرد شهر و بازار میگشته و آخر
کارش بجایی رسید که همیشه مستغرق بودی و سخن گفتی و اگر کسی سخنی گفتی ازو آن کس را طاقت نبودی
بلکه مبهوت شدی و خاکستر گشتی ٭ شرف ز عشق تو گشت آن قلندر مست ٭ که جمله جهان از مهابتش مدهوش ٭
و در یکی از ملفوظات خود آورده که حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم سنت خود بمن بخشید و من چهل
سال فریضه بی سنت ادا کردم و بعد از آن فرمان حضرت ذو الجلال رسید که شرف چون حبیب
سنت خود بتو بخشیده ما نیز فرض خود بتو بخشیدیم آورده اند که وقتی سلطان تغلق این رباعی را نوشته
بخدمت شیخ فرستاده ٭ رباعی ٭ که راست کند صورت مردی و زنی ٭ که بشکند این طلسم جانی و تنی ٭
کس نیست که راست داد قضا را پرسد ٭ کز بهر چه سازی و چرا میشکنی ٭ و شیخ در بدیهه این دو بیت گفته ٭ رباعی ٭
شرطست که دم از قضا نزنی ٭ این نوع که گفتی تو نه مردی نه زنی ٭ کل را چه مجال است که پرسد ز کلال ٭ کز
بهر چه سازی و چرا میشکنی ٭ این مکتوب که بسلطان علاء الدین خلجی نوشته شده هم اند مشهور است ٭ علاء
الدین خلجی خود را دهلی بالاعلام که خواجه سرای پیش برده است بدیده فقیر قضا باخبا عطا نخواهد که عرش
از آن بلرزید اگر او را سزا دهند بهتر و الا جهت دهلی خود را دیگر خواب نخواهد شد ٭ قادری ٭ قدرت بر شعر
گفتن بسیار داشته و اول شاعر بهای اوست بجهتی که ترقی در شعرش پیدا شود و نیک و بد طبعش
از این ابیات استنباط میگردد ٭ شعر ٭ رخ چه تیر از کمان بیرون شست ٭ و چون نقش کیرد بر
کمان ٭ بی نشان از وی نشان باید چو نقش ٭ ما تصویر از کف نقش آوران ٭ دهلی ٭ عجب آب و هوا
و نزاهت باغ و صحرا مستثنی از جمیع شهرهای هند است همیشه دار الملک سلاطین عظام و مرکز دایره
اسلام و محیط رجال افاضل و مامن فصحای کامل بوده ٭ حضرت دهلی کنف دین و داد ٭ جنت عدن است که آباد
باد ٭ و روش از آن کار و بکار شده ٭ دار بزرخ بر بکار شده ٭ و در تواریخ اهل هند آمده که شهر دهلی در عصری از
اعصار نهایت آبادانی داشته و بعد از آن نوعی خراب شده که مسکن وحوش و طیور شد و آب گرد چه
شد ٭ و هم اندر آن افتادن و خیزان رفتی ٭ از رفتی بیرون ٭ عقل اندر ترسان و لرزان ٭ و ادامی انداوی نشان ٭
تا آنکه در سیصد و چهار هجری باز آبادان گشت و قریب سیصد سال دیگر هندوان در آن مکان
کامجو و کامران بوده اند و در پانصد و هشتاد و هشت بدست سلطان قطب الدین ایبک غلام
سلطان معز الدین سام که او را شهاب الدین نیز خوانند فتح شده و از آن زمان تا حال اهل اسلام
دیگر بر آن مستولی گشته اند همیشه در تصرف سلاطین اهل اسلام بوده و دهلی قدیم که در زمان سابق
آبادی داشته الحال خرابست از عماراتی که باقی مانده مسجدیست که هزار ستون در آنجا بکار رفته

وچنین شهرت دارد که سیدی مولی صاحب ارشاد در آنجا نماز گذارده اند و در بیرون مسجد مناره
ایست در نهایت بلندی که هیچکس را قدرت بالا رفتن آن نیست و در این مناره را جمعی که پیموده
اند شتاد قدم گفته اند و ارتفاعش را صد و یک ذرع شعر نخل مناره چو ستونی ز سنگ از پی سقف
فلک شیشه رنگ از سرش تا اوج گردون تافت گنبدی از سنگ فلک سنگ یافت ماه نخجید
هر شب تا سحر گر ز سر تیغش فتد دار دبیر و دهلی نو بر کنار پستی شهر قدیم بر کنار آب جون در سال ششصد و
هشتاد و هشت باهتمام سلطان جلال الدین خلجی بنا شده و این شهر در غایت کیفیت هوا و نهایت
لطافت و صفا است گر کشود قصه این بوستان گر شود طایفه هندوستان و در این شهر
چندان باغات بهشت نشان و عمارات خورنق بنیان است که خامه دو زبان از تحریر و تقریر آن بتقصیر قاصر
از انجمله مقبره حضرت جنت آشیانی همایون پادشاه است که عاشق بدان لطافت در این عصر و زمان بنا
و پرداخته نشده همه شهرستان هر کوی و جوی بهر برزنی رامش و رنگ و بوی و در بیرون شهر عمارتی
موسوم بکوشک سلطان فیروزشاه و در میان عمارت عمودی بر آمده است که قریب سی ذرع ارتفاع دارد
سه ذرع سطبری آنست و از روی قیاس چنان فهم میشود که یک لخت سنگست و این عمارت سه مرتبه
است و دوام که بیخ این عمارت بزمین رسیده باشد سی ذرع دیگر بخاک فرو رفته و بگل محکم شده باشد
آن بکمن میسر نیست و نخواهد بود و بر این تقدیر عمودی که شصت ذرع طول داشته باشد برپا داشتن آن نیز
از محالات است و از این قبیل خصوصیات در آن شهر بسیار است که اگر در صدد ذکر همه آنها در آید نسخه علیحده تصنیف
شود لهذا از آن مقصد درگذشته شروع در مردمی که از آن شهر برخاسته اند کرده میشود محمد بن احمد بن علی
المشهور بشیخ نظام اولیا از اکمل مشایخ هند است اهل هند ویرا سلطان المشایخ میخوانند جد پدری آنجناب از
بخارا گفته اند و جد مادری ویرا خواجه عرب و آن دو بزرگ برفاقت یکدیگر از ماوراءالنهر بهندوستان
وارد شده در بداون سکونت نموده و شیخ نظام در بداون متولد شده اما در دهلی نشو و نما یافته و نسبت
نسب وی بده واسطه بامام همام علی بن موسی الرضا علیه الف التحیة والثنا میپیوندد و شیخ نظام صغیر
بود که پدرش از سر رفته و در دوازده سالگی محبت شیخ فرید در دلش پیدا شد چنانچه بیاد او نفسی بی غم بر آورده
و در بیست سالگی فضیلتش بجایی رسید که هیچکس را طاقت مقاومت او نبود و در میان طلبه بخطاب مولانا
نظام الدین بحاث محفل شکن اشتهار یافته و در بیست سالگی بجودت اجودهن رفته مرید گشت پس از چند وقت
اجازت تکمیل دیگران یافته بدهلی مراجعت نموده اگرچه او از متاخرین مریدان شیخ فرید است اما از
همه اعلم و اعلی بوده گل را همه فخری که داده از بعد گیاه رسد بستان و آنجناب هفتاد و چند سال در حیات

بوده این

بوده این ایام را تمام در مجاهده و ریاضت گذرانیده و همواره روزه داشته و در وقت افطار لقمه‌ای
فرمودی و در هجدهم ربیع الاول هفتصد و بیست و پنج طایر روح شریفش بجانب فردوس برین طیران
نموده گاهی بنابر تفریح صورت نظمی از آینه خیال ایشان چهره گشایی مینموده چنانچه وقتی شیخ
ضیاء الدین سنامی که مفتی عصر و زمان بوده در باب تکفیر وی فتوی نوشته و آن چون بنظر شیخ رسید
بدیهه این دو بیت گفت شعر ضیا پنبه کو کافرم خواند چراغ کذب را نبود فروغی مسلمان خوانمت
بهر مکافات دروغی را جزا باشد دروغی و دیگر از یاران آن یکان مولانا بدر الدین اسحق و او ابتدا در دهلی
با استفاده و کسب علوم مشغولی مینموده چون برتبه کمال رسید چند مسئله بر وی مشکل شد که از علمای هندوستان
حل نگشته هر آینه قصد عزیمت بخارا نموده در اثنای راه چون باجودهن رسید بشرف ارادت و خدمت
شیخ فرید الدین رسیده شاید مطلبش بحصول پیوسته الا از مقصد رسیده شیخ ویرا بخادمی و دامادی ممتاز
ساخت صاحب سیر الاولیا آورده که مولانا بدرالدین را هیچکس بی گریه ندیده و از کثرت گریه در دو چشم
وی کل از سپیدی افتاده گویند وقتی یکی ویرا از گریه بسیار منع فرموده در جواب وی این بیت خواند
از آب خود چشم خراب شد نمیدیدم دیده خانه خراب و از خوارق عادات او بسیار نوشته اند
و این نسخه طاقت گنجایش آن ندارد و مولانا شمس الدین یحیی فاضل متبحر بوده و اکثر علمای دهلی تلامذه او
بوده اند و در آخر دست ارادت بشیخ نظام داده کارش بجایی انجامید که از آتش شناسایی خلق
دامن در چیده و او را خادمی بوده فتوح نام که اگر کسی بدیدن وی آمدی بعد ساعتی که چنین بگو و چنان
بگو و الا او را از غایت مشغولی جز از هیچ نبودی و همچنین مولانا فخرالدین زرادی است که بوفور علم و شدت
مجاهده مستثنی نیست و او نیز از خلفای شیخ نظام اولیاست و بعد از فوت شیخ در کوه‌ها و صحراها بسر
میبرده و او را دو رساله است در اباحت سماع که مقدمات آن را بر قواعد اصول فقه تمام کرده و دیگر مولانا علاء
الدین نیلی است که قرآن را بآواز خوش و لحن دلکش قرائت میکرده و اگرچه او نیز از خلفای شیخ بوده اما
هرگز مرید نگرفته و در خلافت دخل ننموده و در آخر عمر ملفوظات ایشان را جمع ساخته و فواید الفواد نام نهاده و چون
اثر مطالعه میکرده من اسیرم بدین چه باک است گر نیست کابست زلف تو تنگ خطا کاست گریست
و دیگر مولانا برهان الدین غریب است که زخم خوردگان شمشیر عشق یکی مرهمی بوده و در مندان در صحبت
را بوسیله لطیف طبعان آن حضرت شیخ صحبت وی میبوده و پیشتر اوقات را در خدمت او
بسر میبرده و از غایت اخلاص که به پیر خود داشته هرگز پشت خود بجانب غیاث پور که محل اقامت شیخ
نظام بوده نکرده و در آخر عمر بدکن رفته آنجا فوت کرد امیر خسرو از هزاره بلخ بوده و پدرش کی امیر

لاچین نام داشته بنا بر نوایب روزگار بهند وارد شده و در پتیالی متاهل گردیده امیر خسرو با دو پسر دیگر
در آنجا بوجود آمده و چون امیر خسرو متولد گشته والدش او را در خرقه پیچیده نزد دیوانه مجذوبی که در جوار او
می‌بود برده و چون نظر دیوانه بر امیر خسرو افتاد بر زبان آورد که آوردی شخصی را که دو قدم از خاقانی
در پیش خواهد بود و چون چهار ساله از عمر امیر خسرو بگذشت پدرش لاچین بقوم ملازمت از پتیالی به دهلی آمده
رخت بعالم بقا کشیده و خالوی که مرتبهٔ امارت داشته متعهد تربیت او گردیده چون از حد بلوغ چند
مرحله تجاوز نموده اراده صحبت سلطان المشایخ شیخ نظام اولیا نموده مرید گردیده و بتدریج او را در صحبت
شیخ رتبه پیدا گشت که محرم راز آنجناب گردیده روزی در مدح سلطان المشایخ شعری گفت و در مجلس آورده
بگذرانید شیخ را بغایت خوش آمده فرمود که صله این چه میخواهی گفت میخواهم که از برکت قبول شیخ شیرینی
در نظم من پیدا شود سلطان المشایخ فرمود که زیر چارپایی من طاس پر شکر است آنرا برآورده بر سر
خود نثار کن و قدری از آنجمله امیر خسرو تبرک نموده عمل نموده بامداد روزی از برکت آن چنان شد که شهد سخنش
خلق شرق و غرب را لب شیرین ساخت و بعضی گفته اند که شیخ آب دهن خود در دهن وی افگند
چنانچه در سپهر می آورد نظم خوش آن دم که من ز انفاس ضمیر ¤ گرفتم بحق دست آن دستگیر ¤ ز بهر
از آن جانم بادشاه ¤ که گشتی مرا دست آن شاه شاه ¤ من از روی لعاب امان یافتم ¤ که زنگی آب
دهان یافتم ¤ دو قطره گران در دوات افگنم ¤ تلاطم در آن بحر و ابحار افگنم ¤ امیر خسرو با شغل ملازمت و شاعری
چهل سال بالصوم دهر گذرانیده و هر شب یک ختم قرآن کردی و هر متقی که شیخ با امیر خسرو کرده امیر آنرا
جمع کرده کتابی ساخته و این عبارت در آن نسخه درج کرده که روزی بمن عنایت نمود و فرمود که از همه
تنگ آمده ام و از تو نیستم و باز اعاده نمود که از همه تنگم حتی که از خود نیز تنگم و از تو تنگ نیستم و هم در
آن کتاب آورده که روزی آنجناب بر زبان گذرانیدند که امشب از عالم غیب این خطاب آمد که خسرو نام
درویشان نیست او را محمد کاسه لیس خوانند می باید که این نام امیدوار باشی که در ضمن این خطاب
نعمتهاست و نیز آورده که آنحضرت بنده را ترک الله خطاب داده الحمد این رباعی شیخ راست در حق
امیر خسرو رباعی خسرو که بنظم و نثر مثلش کم خاست ¤ ملکیت ملک سخن این خسرو راست ¤ این خسرو
ماست ناصر خسرو نیست ¤ زیرا که خدای ناصر خسرو ماست ¤ و امیر خسرو از زمان سلطان غیاث الدین بلبن
تا زمان سلطان تغلقشاه در حیات بوده و هفت پادشاه را خدمت کرده و چون سلطان محمد بن سلطان بلبن
در میان لاهور و ملتان بر دست مردم تاتار مغول کشته گردید امیر خسرو که در آن زمان با سلطان محمد می‌بود
مقید شده او را به بلخ بردند بعد از دو سال از حبس خلاصی یافته از خراسان بخدمت سلطان بلبن آمده مرثیه

که در مرثیه سلطان محمد گفته بود در آن مجلس بخواند چنانچه نفیر از صغیر و کبیر برخاست و بر سلطان نیز گریه غلبه کرده
و هر چند خواست که ضبط نماید نتوانست و آنقدر گریه کرد که شب تب و بیماری گشت و در آن چند روز از
جهان درگذشت و در وقتی که سلطان غیاث الدین تغلق بجانب لکنوتی توجه می‌نمود امیر خسرو در [illegible]
نام همراه بود چون از آن سفر باز آمد شنید که شیخ رخت بعالم بقا کشیده هر آنچه [illegible] راه روی خود سیاه
کرده و پیراهن چاک زده بر سر مزار شیخ رفته در پیش حظیره روی بر خاک مالیده و نوحه و زاری بسیار کرد و تا بعد
شش ماه برحمت حق پیوست و تاریخ او را خواجه حسن چنین یافته تاریخ میر خسرو خسرو ملک سخن ¤ آن محیط
فضل و دریای کمال ¤ نظم او گشته ترانه معین ¤ نثر او صافی تر از آب زلال ¤ از برای جستن تاریخ او ¤
چون نهادم سر بزانوی خیال ¤ شد عدیم المثل یک تاریخ او ¤ دیگری شد طوطی شیرین مقال ¤ دولتشاه در تذکره
خود آورده که میرزا بایسنغر بن سلطان شاهرخ اشعار امیر خسرو را جمع ساخت یکصد و بیست هزار بیت
جمع شده و هم آورده که امیر خسرو در یکی از رسایل خود آورده که عدد اشعار من از پانصد هزار کمتر و چهار صد هزار
زیاده است و نود و نه کتاب مشهور است که در سلک نظم کشیده از آن کتب پنج مثنوی و آنچه امروز متداول
است بدین موجب است ¤ خمسه هیژده هزار بیت ¤ عشقیه چهار هزار بیت ¤ قران السعدین چهار هزار بیت ¤
سپهر چهار هزار بیت ¤ تغلق نامه سه هزار بیت ¤ و او را چهار دیوان است بدین موجب ¤ تحفة الصغر که اشعار ایام
شباب است ¤ وسط الحیات ¤ که اشعار آغاز سلوک ایام کهولت است ¤ غرة الکمال که اشعار ایام کهل
است ¤ بقیه نقیه ¤ که اشعار ایام هرم است و عدد ابیات دواوینش مشخص نشده و این اشعار از قصیده
ایست که در تتبع خاقانی گفته و موسوم بمرآة الصفا گردانیده قصیده دلم طفلست و پیر عشق استادش
زبان دانش ¤ سواد الوجه سبق و مسکنت کنج دبستانش ¤ زبان دان پیر عشق آمد که هر کاموخت از او
در آنش لوح محفوظست و خاموشیست برهانش ¤ تو بر آینه زانوی خود زن روی تا بینی ¤ که آن صورت که تو
داری چه معنیهاست در شانش ¤ چنان بیخود شو از خود که گر آیینه بینی ¤ نیابی عکس خود تا آنکه [illegible]
اسیر آب و گل را چون کلوخی دان که هر چندش ¤ درستی سوی بالا یابی اندر زیر میلانش ¤ تو سرمستی چه
دانی گرچه جا افتاده الحق ¤ اگر مستی ز جام افتد خبر ور دا شود ز آنش ¤ روان شو در تماشاگاه زندان
نبوی می ¤ هزاران جبرئیل مست بینی در گلستانش ¤ فرشته باشد آنجا پاکی [illegible] دو دیو پستان
تو ¤ تو خفته مست آلوده نمی ز انسان که زانش ¤ ز بیری یاد می آید شراب و شهوت و نخوت که
گو گرسنه باشد بباشد خر [illegible] زانش ¤ ادب بجوع کن خود را که گر سیلی بود وحشی ¤ چو مرتاض شد کند مردمی
داد و علف دانش ¤ بنی دایم چرا ای ابت سنگ انگه رشکم دانی ¤ شکم گر لقمه جوید سنگ ده مرغ بریان

نه ای گدای خواجه که سیری جوید از سلطان ٭ که گرد عالم شود لقمه نکرده سیر سلطانش ٭ مجو مهر از فلک گو
خاک خور گنج فریدونش بهل ملک جهان گو باد بر تخت سلیمانش ٭ حریص را خود همه حسرت خورد از مال
بیگانه ٭ چنان خانه گران هم پاره مانده بدندانش ٭ همه الهای مظلومانست آن همه پاره ونجه ٭ که تو بر خوان سلطان
تقلیه میخوانی و بریانش ٭ بترس از زخم ضعیفان ای سنگدل سلطان ٭ که سنگست به در زد که چه از سوم آیت
پیکانش ٭ تر الغفار همواره نگه دار شده دل خلق ٭ بکن همواره آن را هم زبان نیست سوهانش ٭ کسی کو نام آوازه
گشتی از عرید خوش ٭ بیا از خاک بینی مرده بالا و رشت استانش ٭ فلک تقویم بر کف از پی تقطیع پیراهن ٭ اجل نجم مهیا
کرده از بهر کفن پاش ٭ همی گفتند کس بخش بگرد این چنین معنی را ٭ اکنون افسانه چون است ملبس و دست کوتاه
بیا با فقیران ور اگر نقدیست در کیسه ٭ که چنین تحفه بهر گنج کانش ٭ درون خانه درویش ای
چیست از ظلمت ٭ شب تیره آمده است و گشته از حجره پنهانش ٭ چو مرد از خود برون آمد گل و خار است
برگ گلش ٭ چو دست از هوش فارغ شد شب ... است کیانش ٭ ندیدی شهادت کز سنگ لا بر آرد سر
تیم واجب ... بنوح باد و وقت طوفانش ٭ چو شیخت شیخ باشد گر جادوی جانور گردی ٭ که آسانست بر گو
گر گرد و چوب ثعبانش ٭ مرا مهر علی یاران دو در دل جای دو دارم ٭ کسی کو مهر او در دل نیست ایمانش مرا سبق
بکمال است که گفت استاد خاقانی ٭ دل من پیر تعلیمست من طفل زبان دانش ٭ نه من گفتار او را
جوابی ساختم لیکن ٭ جوی آورده ام گاهی که بنیرم پیش کرانش ٭ سخن زانگونه گفتم من بلند امروز در
دهلی ٭ که از خواب گران بیدار کردم ... شروانش ٭ از آنش ام مرآت الصفا کردم که بر بستم مطلق آنرو
شیرین زبانان خراسانش ٭ مرا انصاف مطلوبست ز تحسین از تمیز ٭ کسی کو بکند در انصاف باشد خصم
یزدانش ٭ نیم بنده فنون کرده ام گنجی بهر حقی ٭ خداوندا نگهداری ز نقب بست ... دانش **و له ایضاً** و نقب
کاین خرابه بدیوان رها کنیم ٭ پرواز باز رشته باوج سما کنیم ٭ عشقت کیمیای ابدای جسم کیمیا
ز گنج عمر بسر این کیمیا کنیم ٭ مطرب کفی بهم زن و مستانه گوی ٭ تا عاشقانه جامه صوت قبا کنیم
از دامن سر ببران بریان تمکنیم ٭ وین توشه را ذخیره راه فنا کنیم ٭ چون عمر رفتنی است تا سر چرا خوریم
چون نقش گشتنی است توقف چرا کنیم ٭ پیش خدای غم زده و بار بسته ٭ این پشت را که بر در روضان
دوتا کنیم ٭ روی که در دل از پی این خاک اهرمست ٭ آنگه رود که باز بخاکش رها کنیم ٭ با هست اهل ... مجلسی
دماغ و کبر ٭ یارب که گر اجل برود و چه چه کنیم ٭ یارب بیا بپرس همه بهای ما را ٭ آنکه ز نز و ز پرسش چه تو یچ
چه کنیم **و له ایضاً** بگوی عاشق از عافیت نشان ندهند ٭ هر آنکسی که بود این و هم آن ندهند
بگفتمش که بکشتی تا بمیرم و برهم ٭ جواب داد که راحت بعاشقان ندهند ٭ عشقت خبر ز عالم بیهوشی آورد اهل

صلاح را بفتح خوشی آورد ٭ من ناتوان نه یاد گیشتم ای عجب ٭ آمد او هم بدو که زا هوشی آورد ٭ غم خوش گفت
در سینه منم جان بی سیراب نیست ٭ خون خود خود آخر ایل که شراب ناب نیست ٭ عشق خصم من
بس است کی موج تو نعمت کنش ٭ هر کجا جلاد باشد حاجت قصاب نیست ٭ گر جدا زان شود با خیال او خو گیریم
خانه درویش را شمعی بر از مهتاب نیست ٭ گفته بودی خسروا در خواب رخ بنمایمت ٭ این سخن بیگانه را گو
کاشنا را خواب نیست ٭ هر جا که کسی سوی گو جان من انجاست ٭ یارب چه بلا او میم خوی که دارم ٭
شکیب من بهمه سیماب شنیده ام ٭ گرکیمیای صبوری کدام کس دارد ٭ شهید عشق چو آلوده شد بخون
کفنش ٭ ز آفتاب قیامت منور باشد ٭ هم گرانت تو ز اهوش خاک بر سر من ٭ درون خاک که خفتم
بخیره سر باشد ٭ چه مرده شتاق ات ... خون بسته گرده بر خواب ٭ بهر گشایم که بخشم از خون نرگسنه ند
تو رفتی ز نانه گیتی دهد نهنگ دوست ٭ بود است پیش از این تو هم سعی آیینه تر ٭ تو مست انچه دانی که چه
میکنید ٭ بر آن دلی که شبهای تا دیگندی ٭ چنان نه بهر فراقی بکشتی دل جان من ٭ که مرگ از نخلی آن
گرد جان من بیکر و دو ٭ هر که دماغ سر شادی نوازند ٭ آید جان کی جان نداند **و له ایضاً** از آتش عشق
هر که افروخته نیست ٭ بادی سر سوخته دل افروخته نیست ٭ گر سوخته دل نه ادوی که ٭ آتش جلی بسم کو سوخته
نیست ٭ چو بشنوم موافقان دو خویشان برونند ٭ این تیغ که بهمان پریشان برونند ٭ گویند تو دل چرا به پریشان
دادی ٭ باشد که من نداد م ایشان بردند ٭ زلفی که بهزار دل بکارش میشد ٭ بر دید گرد شک بکار خون
شد ٭ گفتم که چرا سرش بریدی گفتا ٭ بسیار سر اندر سر کارش می شد ٭ آن سوی چو برگ ... اگر
دل این غمزه شوخ دل بستان از گرید ٭ ابر در شق نکوی دو چشم داد که ٭ چشمش کو دو هم نداد از انکه بر کرد
شید ... چو ز اتش کشته جان کشود ٭ باکس شما جامه خون آلود ٭ می نال چنانکه تو آن شوکنی آن
میوه خیانگه بر نیاید دوست ٭ خوبان زدل و دو کین می پرسند ٭ وز چاکران ... چنین می پرسند
کفتی که فلان مستون دل بانده است ٭ من خود و مردم ولی چنین می پرسند **خواجه حسن** نجم الدین لقب
داشت ضیا برنی در تاریخ فیروز شاهی آورده که من کسی در لطافت طبع و جودت ذهن و استقامت عقل
و تهذیب اخلاق و لزوم قناعت و تجرد و تفرد و خوشی چون او نه دیدم ... خواجه حسن میدید **نظم**
چون گفته عاشق انصاف ٭ چون چهره دوست از ملاحت ٭ جان زا هوش سرود و شادی ٭ دل را بمیل شاد
راحت ٭ خواجه حسن نیز از مریدان شیخ نظام اولیا بوده در شیخ راه و ذوق سماع شدی بقوالان گفتی که شعر
خواجه حسن بخوانید خواجه حسن بسیار معتقد شیخ سعدی در طرز کلام او بوده همیشه تتبع آن روش میکرد
چنانچه هر روز در باب جنبانیده ٭ حسن گلی ز گلستان سعدی آورده است ٭ که اهل معنی گلچین آن گلستانند

اهل هند او را سعدی هندوستان میگفته اند و پادشاهان و ملک زادگان را بوی توجه خاص بوده خواجه
حسن در آخر عمر حسب الامر پادشاه وقت سلطان محمد تغلق بدیوگیر رفته و در آنجا فوت نموده و دیوانش
امروز متداول است آنچه نوشته میشود از آنجمله است نظم اگر ز جام لبت جرعه بخشی ز دوده بشوی از
دل این توبه گناه آلوده هزار آتش سوزان فرو نشاند دل وزین فروشده یکی بر نیامده دود عجب معامله
چشم آمده است امروز که زاهدان گله مندند و شاهدان خشنود غلام نرگس مستانه توام امروز خلاص
کرده ز پرهیزکاری که نبود حسن نصیحتی ز دل همی کنی ترا ولی دل تو نصیحت پذیر نیست چه سود وله ایضاً
ای یار جز تو در همه آفاق یار نیست مشفق ترا ز غم تو دگر غمگسار نیست گفتی برو بگوی دگر کس قرار گیر
در عهد نامه من و تو این قرار نیست منه ای خواجه عاقل تو دل خویش نگهدار بر دل شدگان عیب گرفتن هنری
نیست منه وصل اگر خواهی قدم از کوی هستی درکشی کیمیا در حق غریب است ببار از نیست منه در وصیات
همچنان روی گشاده اند تا بد عاقل شود دعوی داد خواه تو هر کسی که میکنی عذر که میکند طلب ای
همه طاعت چشم گرد سر گناه تو منه ای بهمه تن رسا بهار سواهی بدل من کی توان پارسا بایم
کر رسوا کرده منه اگر نه چشم حسن خاصه بهر دیدن تست بغیر خویش میپسند دوری پنهانی منه بدی نیا
انداز روی نیک میدانم ولی ز بخت بد خویشتن هراسانم منه ز لطف امید میدارم کز روز حشر امید کی
بدست من که عشق آمیز نیست منه عشق بازان دیگرند عیش سازان دیگرند آنچه زر زادی بپیمبر و بر گزیدند
نیست منه بوی لب جام و دور و جسم یزید تا بوی بهشت آید این فسق نکو هم منه گفتی ترا چه شور ره
سود است در دماغ این آن سوالهاست که از جواب نیست منه آن تو ز لف است در و کار رفت
کز سر تا پای پیچیده است وله ایضاً ای چون مه نواختی از نور سعادت چون حسرت من حسن تو هم از
زیادت از دست تو نالیدن و دامان طلبیدن سستی ادب شد نقصان ارادت منه چه کرد
طمع بر آنم صلاح و هم بهره که اگر مرا بود طوف بوستان تنها ولی ز لطافه میوه و ز دید ترسم که باغ سخت
زرگست باغبان تنها رباعی ای فضل تو بخشنده شوی ز دانیها عفو تو پذیرای پشیمانیها از لطف بکن کار
پریشان جمع ای جمع کننده پریشانیها منه دارم دلکی غمین بیامرز و بپرس صد واقعه دیگر بیامرز و
بپرس شرمنده شوم اگر به پیش عالم ای اکرم اکرمین بیامرز و مپرس شیخ جمالی بسیار فاضل و بادیانت و خوش خو
و در زمان ابوالغازی سلطان حسین میرزا بخراسان رفته با اخوند عمر دران دیار گذرانید چون وقت [illegible]
امانت نزدیک رسید بمعاودت نموده بعد از ادراک صحبت مشوبات اخروی [illegible] رایت عزیمت
بعالم آخرت بر افراشت کسی که عزت عزلت نیافت هیچ نیافت کسی که روی قناعت ندید هیچ ندید

حضرت

حضرت جنت آشیانی همایون پادشاه را بصحبت شیخ میلی موفور بوده و همواره با او مجالست مینمود
و احیاناً صحبتش بر میرسید و او بواسطه ستر احوال توجه بنظم اشعار مینمود و این ابیات از آنجمله است
نظم عشق لعل لبانی است که صد سال سخن بار باید بیک چشم زدن میگوید منه ما را نگر که گوش پر است
در تن وان هم از آب دیده صد چاک تا بدامن ویرانه دلم را گنجی است یاد رویت در روی خیال زلفت
چون مار گرد مسکن منه زاهد بطعنه گفت روی بتان مبین ای بی تمیز دیده پی برای چیست قبر شش و دل
کهنه است خسرو هند تاریخ فوت اوست مولانا علی احمد در مهرکنی ثانی جهان زمانست و بنابر جودت طبع
شعری میگوید از آنجمله است نظم صورت و معنی گرد و جمع در هر پادشاه پادشاه صورت و معنی است
اکبر پادشاه آن شهنشاهی که گوی فتنه برد زبار راه از نهیب چوب دربان پادشاه بر پادشاه تا که باشد شرق و
مغرب بباد اخیر او از کنار باختر تا حد خاور پادشاه منه مرا ز شب چو رندان خواب کرد چشم ترکرده مطرا
بهمت چهار رشته بر کرده مولانا عبد الحق در سلک فضلای شهر و مقام انتظام داره و علم ریاضی آگاهی
نیکو میداند و گاهی شعری میگوید از آنجمله است شعر رنگ حنا است در کف پای مبارکت یا خون عاشقان
که پامال کرده و شیخ فیضی این رباعی در حق وی گفته رباعی ای پاک بپر ز دوده سیه کاسه دل [illegible]
گرده وانگاه بدل وین از تو دو روه شده باشد هم مصحف بزبان داری و زنار بدل اظهری اگرچه از موصل
است اما در دهلی متوطن گشته و شعر را نیک میگوید و این رباعی در مدح حضرت شاهنشاهی مراد است
رباعی فردوس سپهر را که گرد آن زده دیگر بهر فلک بر فراز آن زده عاشق که کرشمه های دلبر ناز زده که چنین خرابات شاه اکبر
زده منه من که [illegible] خویشم
دیریست که من دشمن بخت خویشم اکره در زمان پادشاهان شهری با نام و نشان بوده و قلعه
غایت حصانت و استحکام داشته چنانچه از این ابیات که مسعود سعد سلمان راست مستفاد میگردد
نظم نیرنگی ملک عمر سیف دولت و دین خدایگان جهان خسرو صغار و کبار برای نصرت اسلام راند
دارالملک سوم هند در آورد لشکر جرار چو موج گشته لشکر چو چرخ [illegible] چو بحر طوفان فعل و چو ابر
صاعقه بار هی که گذشت حصار [illegible] کش مقام [illegible] حصار آگره پیدا
شد انبیا نگره بسان کوه بر او باره ای چون کهسار اما صاحب طبقات اکبری آورده که آگره ابتدا از
مضافات بیانه بوده و سلطان سکندر لودی همت بر معموری آن مصروف گردانید و شیرخان و سلیم
خان نیز بعد از آن سعی موفور در آبادی آن بتقدیم رسانیده اند اما در زمان ابد پیمان حضرت شاهنشاهی
رونق و رواج تمام یافت چندان عمارات ارم سیما و باغات روح افزا احداث پیوسته که خامه از تحریر آن

عاجز است از صفات آن که درگی آنست که آب چون از میانهٔ شهر جریان می یابد بر دو طرف آن حدایق و سرا
بستانات و عمارات ساخته شده که هریک چون روضهٔ رضوان دلگشا و مانند عرصهٔ فردوس جانفزاست
نخوبی آنرا از ره عقل قیاس است از خوشی این باکه وصف توان نمود است و دیگر قلعه ایست که شبیه آن هیچ دیده
ندیده و عدیل آن هیچ گوشی نشنیده این عمارت نه فرسنگ در عرض چهار سال بمبلغ هفت کرور تنکه که
... یک روپیه باشد صورت اتمام پذیرفت و بجاهای قلعه را آب رسانیده و به سنگ تراشیده آورده
بر آورده و بنا بر جهت استحکام تخته سنگها را بحلقهای آهن گذرانیده و بایکدیگر وصل کرده اند و با وجود این استحکام
نهایت لطافت و صفا دارد و شعر دامنگیر چون بهشت پیدا نمی شد بر چشم را چون کشاده شد و از مردمش انچه قابل
ذکر و لایق تحریر باشد این چند نفر است که نوشته میشود **شیخ ابوالفضل** خلف الصدق شیخ مبارک است که در سلک
علمای وقت انتظام داشته اگرچه شیخ مبارک ناگوری الاصل است اما چون قطع تعلق از ناگور نموده سکان کرده در
آگره سکونت نموده مسقط الراس شیخ ابوالفضل آگره است لاجرم در این بلد ثبت کرده می نویسد شیخ ابوالفضل
امروز مظهر جلایل اخلاق و شرایف و صفات است کنیت میرزایش که بهر گوشه دود است اگر چه سیر آب
و فیض است بی شایبهٔ تکلف و تسخوری و غایت تصلف و دفع گستری امروز در عقل و فهم نظیر و عدیل ندارد
با آنکه همواره در خدمت حضرت شاهنشاهی چون عرض بخیر قایم است اگر ساعتی فرصت بیابد اوقات
را بتحصیل سخنان فضلا و تحقیق مطالب حکما مصروف میدارد و در انشا ید بیضا دارد و چه نوادر حکایات و ابیات
تازه در سلک تحریر کشیده از تکلفات منشیانه و تصلفات مترسلانه اجتناب واجب میداند شاهد
این معنی تاریخ اکبر نامه است و همچنین بشعر خواندن رغبت تمام دارد و هنر کسب دقت نظم میسر
بنابر آن موزون طبع جواهر نظمی از کان اندیشه بیرون می آورد چنانچه این رباعی نفسی دارم که هر زمان ... کرده
گویم که ببایستنش ... کرده هرچند بجهد لاغرش میدارم از یک سخن فضول فربه کرده **شیخ ابوالفیض فیضی**
پسر بزرگ شیخ مبارک است جامعیت علوم و لطف شعر و حسن مقال عدیم المثال است و از حدت طبع
و کثرت فهم و دقت خیال مشرف برتبهٔ کمال است از لطف طبع گوهر بار نظم ابرار و مخزن اسرار ... داده
اندکی فرصتی نیابد کثرت ... در خدمت حضرت شاهنشاهی نشود و غایتی بخطابات عطاب ملک
الشعرایی ممتاز است و همواره الکلام کتابی در اخلاق نوشته که حروف منقوطه ندارد و تفسیر کلام الله
را نیز بی نقطه تمام کرده و موسوم بسواطع الالهام گردانیده و میر حیدر معمایی سورهٔ ... تاریخ اتمام آن
یافته و دیوان شعرش نزدیک ... هزار بیت است که امروز متداول است و بموجب ... حضرت شاهنشاهی
تتبع خمسه نموده در برابر هر کتابی حکایات چندی گفته اما باتمام نرسانیده و نل دمن را نیز ... حضرت شاهنشاهی

۹۳
۹۴

نظم نموده با وجود آنکه از همه علوم بخشی دارد اما موسیقی و حکمت را بیشتر تتبع نموده و در انشا و مکارم اخلاق
و انبساط خوبی ... و اشعارش از غایت اشتهار احتیاج باظهار ندارد اما بنابر التزام
چند بیت بمقتضای اقتضا رقم زد **نظم** تا چند دل بعشوهٔ خوبان گرو کنم این دل بسوزم و دل دیگر نو کنم سر برزند ز باغ
امیدم گلی نشاط آن کی بود که سبزهٔ پامال حسرت درو کنم فیضی کنم تهی ز عاشقی بپیش دیوان خود که
عالم گرو کنم **مثنوی** بدین ... گروه شکر لبان هستند که با دو بانگ ... پیوسته اند بالا شهر ...
عندلیب ... نفس ... هستند **مثنوی** گر سیه ... بچشم تو ... از پس مرگ
عاشقان سر بکشند ز خاک **مثنوی** ... نهانخانه خاک ... بباب ... بکفنی ساخته
از **مثنوی** کعبه را ویران مکن ای عاشق ... که گاهی ... منزل کنند **ولا ایضا** عاشق ...
جان ... زده ما جان بود ... آتش زده ... خاصیت سیماب بود عاشق را ... گشته ...
نزده **مثنوی** فیضی ... قدم دیده ... کام از ... گشاید
... عشق ... خاک ... ریخت ... برق ... ریخت
جان در رگ و ریشه دلم سوخت چنان ... بجای اشک خاکستر ریخت **حشمتی** شاعر ... بوده
... نوشته میشود ... **نظم** جهان کهنه که ویران سرای انسانست
... بزبان ... ایشان نیست ... که ... از دانست
... این ... که این خرابه سر انجام ... شهی ... بزرگ ... است
... از این ... است ... بزور بازوی همت ... کسی ... سلیمانست
سرایا اگرچه ... اما طبعش ... اینچنین چند
بیت ... **نظم** ... این راه اگر ... تشنگی ... سراب است این ...
... نقد ... نیست ... که تهی ... حباب است چون ... سراب است ...
چشم ... **لکهنو** شهری مختصر است بهوای نیک ... آنجا ... میان ... از
مردمش **سید شاهی** صاحب طبع سلیم و ذهن مستقیم است با وفور فضیلت شعر را در غایت جودت
انشا مینماید و این بیت ... او راست **شعر** ... دل ... پیکان ... سینه که دل
... آورده ... سید شاهی ... برادری بوده ... ولد ... محبت **شعر** ...
... است عشق از خویشتن ... هر روز ... هفت ... چون ... روز هفته
... زلف ... آتش ... سید

زاده را چون چشم بر جمال آن نازنین افتاد در اول نظر دل از دست بداد نصیحت بفضیحت انجامید مشهور
گشت چند بند کشید فایده نبخشید معشوق چون احوالش را بدین نسق ملاحظه نمود دل از آتش عشق سیاه
او گرم ساخت و تن بمواصلت او در داد و هر چند گاه چون شیرین سایه گلگونی بر فرهاد خود می انداخت
و هر چند وقت چون لیلی محمل غیاثی بر در خلوت مجنون خویش میکشید ۞ هر دو عشق یکدیگر باختند ۞ هر دو
دل را سوختن می ساختند ۞ آخر آن سر نهان در دهن عام افتاد و واقعه شب شان بروز روی گشت شعر
خوش بیت از بخردان این نکته گفتن ۞ که عشق و مشک را نتوان نهفتن ۞ بعد از آن که این خبر بوالد معشوق رسید
گنج حسن آن نازنین را به ویرانه جدایی جای داد و روز روشن را بر دیده عاشق تاریک ساخت و عاشق
را چون یوسف خاطرش در چاه فراق مبتلا کرد یعقوب وار ساکن بیت الاحزان گردید و از آب
خون از دیده دامن گرفت ۞ چنان شد دلش پر غم و درد مند ۞ که گفتی کسی آتشش در فکند ۞ گشاد
از دو دیدگان سیل خون ۞ ز چشمش دل خسته آمد برون ۞ چون مفارقت امتداد پذیرفت و شکیبایی
بنهایت انجامید سوره مایوسی در مصحف بقا خوانده ورق حیات را نوردید شعر گر خون کند فراق الی
عجب مدار ۞ هجر جهان دوست دل سنگ خون کند ۞ مردن شگفت نیست جدا گشته را ز یار ۞ بی آب
صبر ماهی چاره چون کند ۞ چون خبر بمعشوقه رسید که صبح حیات آن بیچاره بشام ممات انجامید در خود
خود را بهانه از خانه بیرون افکنده برآمد تا مردگان در پی مصیبت دیدگان متوجه آن افتاده شد شعر که آمد
در طریق عشق صادق گر نامد بر سرش معشوق عاشق چون آن بیچاره را از عشق خود کشته و از درد خویش مرده
یافت سرش را از خاک برداشته بر دامن گذاشت و بر رویش نهاد و جان بحق تسلیم کرد ۞ چو جان با جان
و تن با تن بپیوست ۞ تن از دوری و جان از دوری رست ۞ چنین واجب کند در عشق مردان ۞ بجانان
جان چنین باید سپردن ۞ نه هر کو زن بود نامرد باشد ۞ زن آن مرد است کو نامرد باشد ۞ الهی تا نه دار
این هاکمان را ۞ بیامرز تا نه و یاد مهر بازرا ۞ شاها این حکایتی دارم ۞ گوش کن تا تمام گفته ام ۞ آورده اند که
هند مخفی نماند قضات پسری داشت بکمال استعداد موصوف باستعداد و کمال معروف قضا را بر مه جبینی
بسیار مند نی دید که از تاب خورشید جمالش مه سوخته چون خال خدا بر آتش برآتش نشسته و از کفر
زلفش چون مسلمان زنار بسته شعر از این مه پاره عابد فریبی ۞ ملایک صورتی طاووس زیبی ۞ طراوت
بخش کار جوانی ۞ تر و تازه چو آب زندگانی ۞ قاضی زاده در اول نظر دل از دست داده و دست از جان
شسته غصه غم و ننگ ناموس یک گذاشت آخر الامر پدرش را اقربا و احبا در تدارک پریشانیش مجمع
آمده صلاح در آن دیدند که کیمیای آن جان جهان را بوی نمایند شاید که در درد هش آرامی و در آشفتگی سر انجامی

پدید آید تا آنکه روزی با جمیع احباب نزد شوهرش فرستند و قضیه نهفته را باز نمودند چون آن شخص را یقین
حاصل شد که دامن محبت آن بیچاره از اغراض شهوانی پاک است از سر مروت منت فرمود نظم طلب کرد
به آن نازنین پیش که تا ماتم کند بر مرده خویش ۞ و آن نازنین چون روح روان دوم گفته مان آمده نزدیک
آن مرده پا فتاده نشست ۞ آشفته خاطری دیده و دل از حیات کنده ۞ چون مرغ نیم بسمل مرده و نه زنده ۞ با وجود کار کردی
از شاهد آن حالت متاثر گشته پیش آن نشست و از احوال پرسید چون عاشق او از معشوق شنید
بتحقیق این معنی که ۞ شمع من هنگام رقص خانه روشن میکند ۞ چشم بگشاد و نظری چند در مشاهده جمالش بر انداخت
و در همان مشاهده در استغراق فرو رفت آن زن از مشاهده این معنی چون چراغی که باد قضا باشد آتش او گیر و در محفل
صادق و صدق عاشق دروی سرایت کرده متوجه آن افتاده شد و سری که در هوایش جان رفته بود از
خاک برگرفته بر کنار گذاشته و بر رویش گذاشته جان تسلیم نمود شعر ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز ۞
کان سوخته را جان شد و آواز نیامد ۞ اوده بر کنار سرو واقع است و شهری با نام است از مردم شیخ
بطرا ده یکی شیخ نصیر الدین است که خلیفه دوم شیخ نظام اولیاست و او را چراغ دهلی میگفته اند و
سخنان او است که نفس آدمی بهتر از دشمنی است که بد به هوای شیطانی است از ذات ابلیس پنج میگیرد و
تحکم میشود اگر آدمی هر روز بر روز عبادت آن دو رفت را مجتنب شیخ او سست میشود و قابل تعلیم میگردد
و دیگری امیر سید علاء الدین است که همیشه کاشف اسرار مکاشفه و سالک طریق مراقبه بوده و شهری کالپی
نیکفته را انجاست ۞ نام این گل خود رو چه رنگ ... که گرم هر چمنی گفت و گویی دارد ۞ کالپی بر کنار است
و شهرش بر کنار آب جون واقع شده و نبات آن مقام با نام است از مردمش کی که زبان شهر مشهوری آمده
شیخ ابو سعید است که بعبادت و ریاضت نام بکار میبرد و این بیت از جمله ملفوظات است بیت ای
و به این اخاکست ۞ شرف آدمی ادراکست ۞ محمد یوسف هروی ... سال که از غرایب عجایب هند نشستار
نوشته می آورد که وقتی در حدود ولایت کالپی از زمینی رسیدم جماعتی دیدم با سرهای برهنه و موهای
ژولیده که هم طریق کفر و ضلالت می پیمودند و هم بر جاده اسلام ثابت قدم بودند گاهی در پیش بت سجده
میکردند و گاه سر بجانب قبله فرود می آوردند هم تسبیح بر زبان و هم زنار بر میان اگر ایشان را با هم سودا
پیدا میشد باز راهی روی می نهادند هر کدام بخانه خود رفته آتش در خانه میزدند و مادر و پدر و فرزند خود را بقتل آورده
جلای وطن اختیار می نمودند چنانچه هرگز یاد دیار خود نمیکردند مخفی نماند که هندوستان ملکی است
در غایت طول و عرض و متوطنانش اکثر بت پرستند و در میان ایشان نیز اختلاف بسیار است
و حیوانات غریب الاشکال و عجیب التمثال از دواب و طیور و جانوران آبی بسیار است معادن و نباتات نافعه

لایعد و لایحصی ایضا چندان خوبی که درین دیار است در هیچ ملکی نیست از عبدالله بن سلام نقل است که شادی
را ده جزو آفریده اند نه جزو آنرا بهندوستان و یک جزو آنرا بباقی جهان داده اند و یکی از خوبیهای هندوستان آنست
که مسافر را احتیاج زاد و همراه نیست چه در هر منزل خوراک و علیق چهارپا و محل آسایش موجود است و سلسله آمد
و رفت هیچ وقت منقطع نمیگردد خصوص در برشکال که از غایت اعتدال هوا تر و تازه تر است شعر
ای خوش فصلی برشکال هندوستان ٭ که شود خانه چمن و بستان ٭ نه که از برف پنبه پشت شود ٭ نه ز سرما بسان یخ
رشت شود ٭ شود سبز و خرم دشت و راغ ٭ نیز پوشش برنگ گردد شاخ ٭ دیگر این نوع که پیش خواه باشد شمع و
تجملی نمیباشد و استیفای لذات نفسانی آنچه در هوای برشکال و جوانان را در هند میسر است در هیچ دیار
نیست از میوه های هند آنچه قابل پرداخت باشد انبه و اناناس و کیله است و کتهل و [illegible] و کهیلی و بیر و
زجیل نیز از میوه های معروف هند است [illegible] گیوره و [illegible] سری و سیوتی چنبیلی گل کنده و [illegible] چیزیست
و چنبه [illegible] دو مرتبه گل میدهد و هر مرتبه ایامی ممتد میماند و از نباتات انوکی برگ تنبول است که تا ادام کسی آنرا
نخورده خوبی آن در ذهن متصور نگردد و نظم داده برنگ چو گل برشکال ٭ خوبترین میوه هندوستان ٭ خوردن
آن بوی دهن [illegible] کند ٭ مستی زمان [illegible] کند ٭ تیز چو گوش فرس تیزتر ٭ صورت معنی بصفت [illegible] تیز
تیزی و آلت قطع جذام ٭ نقل نبی رفته علیه السلام ٭ [illegible] خوش کرد بصحبت حرام ٭ [illegible] علیه السلام ٭
آنچه از امور غریبه و رسوم عجیبه در هند دیده و شنیده شد از هیچ جهاندیده [illegible] اگر جمله
آنها در سلک بیان انتظام یابد مطالعه کنندگان را ملالت افزاید سخن دراز کشد لاجرم بنکته چند که غرابت تمام دارد
اختصار افتاد شعر گرد بسوی این سخن [illegible] گوش دار ٭ چون نیست لذتی سخنان [illegible] شنود ٭ یکی از آنجمله آنست
که چون زن [illegible] شوهر وفات میباید [illegible] زندگانی بر خود حرام میکرد [illegible] عظیم [illegible]
می چیند و صاحب تعزیه لباسهای فاخر پوشیده و سر و موی را بعطرهای گوناگون معطر ساخته و گلها بر [illegible]
بسیار حمایل کرده و چون غزالان [illegible] خرامان [illegible] مردانه وار از سر جان [illegible] گران برخیزد
شام وصل آگاه شده [illegible] از سوز فراق ٭ سوخت خود را [illegible] محنت روز فراق ٭ شخصی که بصدق قولش ترجیح بر کذب
داشت نقل میکرد که در [illegible] ولایت بنگاله زنی را آتش افروخته شعله او خرمن انداخته بود و [illegible]
کرده [illegible] زنی جمعی [illegible] ایستاده بود و آن سوخته [illegible] آتش [illegible] گرد [illegible]
آرام و قرار [illegible] عدم ثبات و قرار بوده [illegible] وجود [illegible]
نسبت [illegible] وجود [illegible] معدوم گردید [illegible] زنان که در برابرش ایستاده بود [illegible]
طلب نمود آن زن [illegible] متغیر گشته بی اختیار بجانب او روان کرد چون نزدیک او رسید پیاله که در دست

آن محروقه

٩٥

٨٥

آن محروقه بود بدو اشاره نمود آن زن همچو باد صبا که بر ساحت لاله [illegible] گذرد در میان آتش در آمده آن
پیاله را از دست [illegible] گرفته شگفته و خندان بر گردید گویند در آنوقت هر کس پیاله آن محروقه می
طلبید [illegible] رسیده [illegible] پس [illegible] معرفت [illegible]
بر می آمد ٭ انجا که [illegible] باد صبا بود ٭ [illegible] نقش در میان آن [illegible]
آتش [illegible] اصلا خبری و شعوری نبود و در میان اهل هند [illegible]
این زن [illegible] آتش [illegible] آتش [illegible] خبر [illegible]
انها [illegible] میر سید محمد یوسف هروی که از مستعدان زمان بود در باب عجایب و غرایب هندوستان
در آن رساله نوشته است [illegible] هند بودم شنیدم که جوگی پیدا شده
[illegible] راجه [illegible] راجه [illegible] سوخت [illegible] چهارم [illegible]
که جوگی [illegible] از [illegible] مغرب [illegible] خلق عظیم [illegible] اسلام
[illegible] جوگی [illegible] هستی [illegible] کسوت [illegible]
[illegible] راجه [illegible] تعظیم [illegible] تسلیم [illegible]
صف [illegible] چشم [illegible] ایستاده [illegible] راجه [illegible] ساخته بر
[illegible] آتش [illegible] بدامن [illegible] گرفتند
[illegible] آتش [illegible] آتش [illegible] سوخته [illegible]
[illegible] زبان [illegible] آتش نهاد و چشم پوشید
[illegible] عاشق [illegible] سوخت چندانکه [illegible] بعد از ساعتی
[illegible] خاکستری چیزی در میان ندید شعر [illegible]
شمع صفت [illegible] تمام شوی ٭ [illegible] جوگیان [illegible] نفس [illegible]
[illegible] نفس [illegible] تحصیل [illegible]
[illegible] پس جوگی [illegible] صفت موصوف [illegible] زمان [illegible]
[illegible] صفت [illegible] رسیده [illegible]
در ولایت پنجاب [illegible] عالم آزاده [illegible] سودای [illegible] تعلقی [illegible]
تعلق ٭ [illegible] چشم [illegible] گوشه [illegible]
چپ [illegible] است [illegible] نهاده و دست از خوردن کشیده و چشم از غنودن پوشیده

محمد یوسف نیز بود نوشته که من از شخصی دیده ام و از مردی که در نزدیک او می‌بود شنیدم که پنجاه و دو سال آن
کهین شخص افتاده و در خدمت او پا کشیده و نه دست افگنده و از غذا بسوی طعام قناعت کرده والله ولی
التوفیق براهمه هندوستان که جمهور تابع اقوال و اعمال ایشانند میگویند که مدار گردش روزگار بر
چهار دور است دور اول را که مدت آن هفده لک و بیست و هشت هزار سال متعارف است ست جگ گویند
و درین دور اوضاع جهانیان نزد ایشان بر صلاح است و خسیس و شریف و غنی و مسکین و صغیر و کبیر پاک سرشتی و راستی
پاشا خود ساخته و مرضیات الهی سلوک می‌نمایند و عمر طبیعی مردم این دور یک لک سال است و دور دوم
که سی بر ترتیا است بقای آن دوازده لک و نود و شش هزار سال عرفی است و درین زمانه سه حصه از چهار حصه اوضاع
آدمیان بمقتضای رضای الهی است و عمر طبیعی مردمان درین دوره ده هزار سال است و دور سیم که بنام دواپر
اشتهار دارد امتداد آن هشت لک و شصت و چهار هزار سال است و درین هنگام دو حصه از چهار حصه کار
جهانیان درست گفتاری و درست کرداری است و عمر طبیعی مردمان هزار سال است و دور چهارم که کل جگ
شهرت دارد مدت آن چهار لک و سی و دو هزار سال است مردم حال تعلق بدین دور دارند و درین دور
سه حصه از چهار حصه اطوار جهانیان بر ناراستی و نادرستی است و عمر طبیعی مردم این دور یکصد سال است
و این گروه چنین نیز اعتقاد دارند که هر یک چندی حضرت هستی بخش جهانیان و پدید آرنده عالمیان بتجرد نهادی و دانش
نژادی را از مکمن پستر وحدت بوطن بروز جلا میدارد و از ساحت غیب و عدم بجلوه گاه شهادت و وجود
می آورد و او را وسیله آفرینش عالم میسازد و آن بزرگ را برهما نام باشد و اعتقاد ایشان آنست که برهما صد
سال عمر دارد که هر سالی از آن سیصد و شصت روز است و هر روزی مشتمل بر چهار هزار دور نکورد و هر شبی
بدان دستور و در تنفس هزار او را مسطور است و بر جسم ایشان عدد بر جائی که بوجود آمده اند علم شرعی حافظ
آن نمیکنند و میگویند که آنچه از ثقات در شرح احوال برهما بما رسیده است برهمای حال هزار و یکم است و از
عمر این شخص بیع امروز پنجاه سال و نیم روز گذشته است و اما چهار پاس شب و روز را بیست و چهار قسمت کرده اند
و هر کدام را گهری گفته اند و هر ساعت را شصت قسمت کرده و هر کدام را دقیقه اعتبار کرده اند که شب
روز یکهزار و چهارصد و چهل دقیقه باشد و مقدار دقیقه آنست که کف دست تر را بر سر نهند اهل هند روز را چهار
شب را چهار قسمت کرده اند و هر قسمی را پهری می نامند و هر شبانه روزی را شصت قسمت کرده و هر قسمی را یک
گهری میخوانند و هر گهری را شصت حصه کرده و هر یک را پل میگویند که یک شبانه روز سه هزار و ششصد پل بوده باشد
و مقدار پل را بعضی برابر بچشم بهم زدن و باز کردن اعتبار کرده اند که شبانه روزی دو صد و شانزده هزار
پل بوده باشد و ایضا اهل هند مدت سی روز را یکماه اعتبار کرده اند و چهار ماه را کتانک که سی و دو روز باشد و

نه ماه یک مثقال است که چون برتی باشد و دوازده ماسه یک توله است که نود و شش برتی باشد و پنجاه و توله
را یک آثار اعتبار کرده اند و چهل آثار را یکمن و دوازده من را یک مانی و صد مانی را یک میناسه گویند و دیگر
صد هزار را یک لک و صد لک را یک کرور و صد کرور را یک ارب و صد ارب را کهرب و صد کهرب را
ده کهرب را نهاسروج و پدم میخوانند و ده پدم را سنکه باشد و ده سنکه را صد گویند و اینها را نامند و چون درین
کتاب التزام ذکر سلاطین غیر مشهور ننموده و در توفیق صواب چنان نموده که مجملی از احوال ملوک هندوستان
خصوصا سلاطین دهلی که در تواریخ متداوله بوجهی مذکور گشته مذکور سازد و زبان خامه را انصاف اوصاف
افعال و واقعات احوال ایشان مورد رطب اللسان گرداند بنده ذکر مه مخفی نماند که ابتدا از پادشاهان اسلام
کسی که بجانب هندوستان مبادرت نمود امیر ناصر الدین سبکتگین است او چون از فتح بست و قصدار
باز پرداخت بتزه و جهاد کمر بست و جیپال که در آن وقت فرمانفرمای بعضی از دیار هندوستان بود
باستقبال شتافته قتال و جدال صعب اتفاق افتاده آخر صلح بدان قرار گرفت که پنجاه زنجیر فیل با چند ملک دیگر
بخدمت امیر ناصر الدین فرستد چون بجای خود رسید نقض عهد کرده آن وجه را نفرستاد و امیر ناصر الدین
بعزم انتقام روان گشته بنتیجه فیروزی اختصاص یافت و ملغانات تصرف در آمد و بعد از آن بمعاونت
امیر نوح بن منصور سامانی بخراسان رفته بعد از معاودت در سیصد و هشتاد و هفت امر حق را لبیک گفت
ایام حکومتش بیست سال بوده سلطان محمود بن سبکتگین بعد از فوت پدر بر برادر بزرگ امیر اسماعیل غالب
آمده پادشاه شد پس از آنکه ولایات خراسان را با ولایات سیستان ضمیمه دیگر ولایات ساخت متوجه هند گردید
در سال سیصد و نود و دو با راجه جیپال در پیشاور جنگ کرده غالب آمد و راجه با پانزده نفر از پسران و برادران
اسیر گشته پنج هزار کس بقتل رسیده و در گردن جیپال حمایل مرصعی بود که مبصران یکصد و هشتاد هزار
دینار قیمت کردند و در نود و سه از غزنی عزیمت هندوستان کرده خلق کثیری را بقتل آورده و دویست و هشتاد
زنجیر فیل غنیمت گرفت چون حاکم ملتان از ملاحده بود در از نمود و سلطان بر آن اراده حرکت آمده و بین المحاصره
فرمود و او اجرای احکام شرعی را تعهد کرده توبه و بازگشت نمود و قبول کرد که هر سال بیست هزار درم پیشکش
فرستد و در نود و نه دیگر باره بهندوستان آمده ننده پال را هزیمت داده سی زنجیر فیل او را بغنیمت گرفت
از زر و سیم و جواهر گرفته معاودت نمود و در سال چهارصد و یک بملتان رفته آن ولایت را متصرف
گردید و در چهارصد و چهار بر تروجیپال سلطان گشته از بروده زر غنیمت بسیار بدست آمده و در
چهارصد و نه بعزیمت تسخیر قنوج لشکر کشید چون به برنه رسید اهل آن قلعه تاب مقاومت نیاورده
هزار هزار درم که ده لک و پنجاه هزار روپیه باشد با یکصد زنجیر فیل پیشکش گذرانیده امان یافتند و از آنجا

بقلعه مهاون رفته هشتاد و پنج زنجیر فیل با غنیمت بی نهایت بدست آورد و از آنجا بمتهوره رسیده
کسی بجهت جنگ بیرون نیامد متهوره شهریست مشتمل بر بتخانهای عظیم و مولد کشن بن
باسدیو است که هنود او را محل حلول واجب تعالی میدانند و لشکر سلطان آن شهر را غارت نموده
بتخانها را سوختند و یک بت زرین را نیز خرد نموده سلطان شکستند نود و هشت هزار و سیصد
مثقال زر پخته بود و یک پاره یاقوت کحلی یافتند که چهار صد و پنجاه مثقال بود و گویند چند رای که از
راجهای معتبر هندوستان بود فیلی داشت بسیار قوی هیکل و سلطان آن را مکرر بابهای گران
خریداری میکرد و او مضایقه مینمود و بحسب اتفاق در وقت مراجعت آن فیل بی فیلبان گریخته باردوی
سلطان آمد و سلطان شادیها کرده خداداد نام نهاد و چون بغزنین رسید غنایم آن سفر را شماره کردند
بیست و اند بار هزار هزار درم و پنجاه و سه هزار برده و سیصد و پنجاه و اند پیل بود و در چهار صد و ده
باستیصال ننداو متوجه هندوستان گردید و در کنار آب چون ترو جیپال بمقاومت ننداو بر او آمده
گاو ساخت اتفاقا هشت نفر از غلامان خاصه سلطان از آب گذشته بر لشکر وی حمله آوردند
و لشکری آن سنگینی را پریشان ساختند و غلامان بدان اکتفا کرده قصد شهری که در آن حوالی
بود کردند و آن را نیز متصرف گردیدند پس از آن سلطان بولایت ننداو آمده در برابر وی
آرای شد گویند روزی سلطان بر بلندی برآمده لشکر ننداو را بنظر آورد و هراس بی قیاس بدو راه یافت
و از آمدن پشیمان گردید لاجرم جبین نیاز بر زمین خضوع و خشوع نهاده از حضرت بی نیاز فتح و ظفر
مسئلت نمود چون شب در آمد خوفی در خاطر ننداو راه یافته با چندی از مخصوصان راه فرار پیش
گرفت و عالم عالم غنیمت بجا گذاشت و بحسب اتفاق در بیشه پانصد و هشتاد پیل از پیلان ننداو بدست لشکر
یافته از آن نیز ضمیمه غنایم دیگر گردانیده مراجعت نمود و در چهار صد و سیزده بقصد ولایت ننداو
چون بقلعه گوالیار رسید حاکم قلعه سی و پنج زنجیر پیل قبول نموده امان خواست و چون قلعه کالنجر محاصره شد
ننداو سیصد پیل پیشکش نموده زینهار جست و پس از آن شعری بزبان هندی در مدح سلطان گفته بیرون فرستاد
شعرایی که در خدمت بودند مضامین آن را تحسین نموده سلطان منشور حکومت پانزده قلعه را نوشته باو فرستاد
ایران و توران عوض صله بوی فرستاد و ننداو نیز جواهر بسیار بیرون فرستاد و سلطان بغزنین
مراجعت نمود و بعد از چند وقت بمقتضای عادت با پنجاه و چهار هزار سوار و هزار و سیصد زنجیر پیل
بقصد تسخیر سومنات متوجه گردید و بعد از جنگهای که جنگ بسیار واقع شد قلعه مفتوح گشته لوازم غارت
و تاراج بعمل آمد و بتخانها را شکسته از بیخ برکندند و منات را که بت بزرگتر بود بغزنین برده بر در مسجد جامع

انداخت

انداخت و پس از این قضیه بعراق رفته ری و اصفهان را گرفته به پسر خود امیر مسعود داد و در وقت بر
گشتن مرض دق بهم رسانیده در چهار صد و بیست و یک گذشت و مدت سلطنتش سی و پنج سال بود و د
دوازده کرت بهندوستان رفته چون سلطان محمد بن محمود در ایام سلطنت خود بهندوستان نیامد
لاجرم از ذکر احوال وی در گذشته شروع در مسعود بن محمود مینماید او پس از نسق مهمات عراق
و خراسان و خوارزم در چهار صد و بیست و چهار بقصد هندوستان نموده قلعه سرستی را که در کشمیر
واقع است گرفته غنایم بسیار بدست آورده و در چهار صد و بیست و هشت از لشکر هند کشیده
قلعه هانسی را گشاده متوجه سانی پت گردید و پس از آن امیر ابو المجد بن مسعود را طبل و علم داده در لاهور
گذاشته خود بغزنین مراجعت نمود چون سلاجقه بر بعضی از شهرهای خراسان مستولی گردیده بودند
در چهار صد و سی و یک اراده نمود که بهندوستان آمده لشکری فراهم آورده در دفع ایشان کوشد
چون برباط ماریکله رسید جمعی از امرا با جمله غلامان متفق شده در چهار صد و سی و دو بقتلش رسانیدند و
برادرش سلطان محمد را که در آن وقت از قلعه بر آورده همراه داشت بسلطنت برداشتند و مودود
بن مسعود و عبد الرشید بن مسعود و فرخزاد بن مسعود را نوبت آمدن بهندوستان نشد و نایبان
ایشان در لاهور و دیگر پرگنات حکومت مینمودند تا نوبت سلطان ابراهیم بن مسعود بن
محمود رسید او پادشاه عادل عابد بوده و چون او را با سلجوقیان صلح افتاد بهندوستان آمده بسیاری
از بقاع و قلاع را مفتوح ساخت از آنجمله شهری بود در غایت آبادانی و از افراسیاب الی حین گرفتن
ایران جمعی از مردم خراسان را اخراج نموده بهندوستان فرستاده بود و آنها آن مکان را ساکن
شده بودند و سکنه آن شهر خراسانیان میخواندند و آن شهر از نود تا یک اشجار مرتفع بیشه سلطان در اندک
روزی آن شهر را مفتوح ساخت بغزنین معاودت نموده در چهار صد و هشتاد و یک فوت نمود
و مدت حکومتش چهل و دو سال بود و پس از وی پسرش مسعود بر سریر سلطنت نشست و شانزده سال
حکومت کرده چون فوت گشت ولد ارشدش ارسلان شاه بر مسند حکومت استقرار یافته
جمیع برادران را مقید ساخت مگر بهرامشاه که او گریخته نزد سلطان سنجر رفت و سلطان سنجر روی
بغزنین آمد و بعد از جنگ ارسلان گریخته بهندوستان رفت و آن ولایت بهرام شاه مقرر گشت
و ارسلانشاه لشکر از هند جمع کرده بجانب غزنین در حرکت آمد بهرامشاه را از غزنین بیرون کرده بهرام
شاه باز بمدد سلطان سنجر بر او ظفر گشته بقتلش پرداخت مدت سلطنتش سه سال بود بهرامشاه
پادشاه صاحب شوکت نیکو طبیعت بوده و همیشه با فضلا و شعرا صحبت میداشته حکیم سنایی حدیقه را

نام وی نوشته و کلیله و دمنه نیز بنام وی کرده و در روز جلوس پسر وی سید حسن قصیده
گفته که مطلعش اینست ه ماهی بر آمد ز هفت آسمان ه که بهرامشاه است شاه جهان ه و او چند کرت
لشکر بهند کشیده و ولایاتی را که اسلاف او بر آن دست نیافته بودند مسخر ساخت و پس از آن یکی از
امرای خود را بضبط ممالک هندوستان گذاشته بغزنین مراجعت نمود و آن شخص کفران نعمت
کرده راه عصیان سپرده بهرامشاه بقمع او حرکت آمده در ملتان طرفین را حرب صعب اتفاق
افتاده و شامت بغی آن شخص را گرفتار ساخته بقتل رسانید و هندوستان مرتبه دیگر بتصرف او در آمد
تا بتاریخ پانصد و چهل و هفت از عالم نقل کرد مدت حکومت وی سی و چهار سال بود خسرو شاه بن بهرام
شاه بعد از پدر بسلطنت رسید و چون شنید که علاء الدین حسین غوری متوجه غزنین است گریخته
بهندوستان رفت و در لاهور حکومت مینمود تا در پانصد و پنجاه و پنج در گذشت مدت
حکومت او هشت سال بود خسرو ملک بن خسرو شاه بعد از انتقال پدر در لاهور فرمان فرما شده
از بسکه بعیش و طرب مشغول بود خللهای کلی در ملکش راه یافت شعر در آن تخت و ملک از خلل غم بود ه
که فرمانده و شه جوان کم بود ه چون سلطان معز الدین سام غزنین را تختگاه ساخت لشکر بهند کشیده
خسرو ملک را در پانصد و هشتاد و سه بدست آورد مدت حکومتش بیست و هشت سال بود و دولت
غزنویان سپری شده دولت از آن خانواده انتقال نمود و ابتدای دولت سبکتگین که عبارت
از سیصد و شصت و هفت است تا پانصد و هشتاد و سه دویست و شانزده سال سلطنت در آن
دودمان ماند و سیزده نفر پادشاهی کردند و از پانصد و هشتاد و سه که سلطان معز الدین غوری متوجه
هندوستان گردیده تا زمان تحریر که عبارت از سنه احدی و الف هجریست سی و شش نفر
در هندوستان رایت تسلط و اقتدار بر افراشته اند چنانچه از سیاق کلام آینده مستفاد میگردد
سلطان معز الدین محمد سام که بشهاب الدین نیز اشتهار داشته بنیابت برادر خود در پانصد و هشتاد
بحکومت غزنین رسیده در پانصد و هشتاد و چهار لشکر بملتان برده آن ولایت را از دست قرامطه
بیرون آورده و بر اثر آن ملتان را نیز مفتوح ساخت و خواست که از راه ریگستان متوجه گجرات
گردد که رای بهیم دیو حاکم آن ولایت بمقابله آمده وی را منهزم ساخت و سلطان بمحنت تمام خود را بغزنین
رسانید و پس از یکسال بر سر لاهور آمده خسرو ملک بن خسرو شاه را محاصره کرده خسرو پسر خود را با یک زنجیر فیل
پیشکش فرستاده سلطان معز الدین مراجعت نمود و سال دیگر بطرف دیول که عبارت از تته باشد
سواری نموده تمام آن بلاد را در حیطه ضبط آورده برگشت و در پانصد و هشتاد و دو باز بلاهور آمده خسرو

ملک را بدست آورده نزد برادر خود بفیروزکوه فرستاده و غیاث الدین او را در یکی از قلاع غرجستان
محبوس کرد تا در گذشت و در پانصد و هشتاد و هفت با رای پتهورا که والی دهلی بوده و کنده رای
نام برادری داشت و راجه اجمیر بود در کنار آب سرستی پتهورا مقاتله عظیم کرده شکست یافت
و سلطان با برادر پتهورا معارض شده نیزه بر دهن وی زد و او نیز نیزه بر بازوی سلطان رسانیده چنانچه
نزدیک بود که از اسب در غلطد که درین اثنا پیاده از خلج خود را بر عقب اسب سلطان گرفته او را از جنگگاه
بیرون برده و در پانصد و هشتاد و هشت تلافی را متوجه هند گردیده در همان موضع که سابقا محاربه شده
بود با پتهورا جنگ کرده او را با برادرش بقتل رسانیده اجمیر که دار الملک شان بود با سرستی و هانسی و دیگر پرگنات
بتصرف آمد و ملک قطب الدین را بنیابت خود در هندوستان گذاشته بغزنین رفت و در سنه
مذکور ملک قطب الدین ایبک دهلی و میرت را از تصرف خویشان پتهورا و کنده رای بر آورده
پانصد و هشتاد و نه دهلی را دار الملک ساخت و از این تاریخ دهلی تختگاه سلاطین شده و در همین سال
سلطان معز الدین باز بقصد قنوج بهندوستان آمده والی قنوج با سیصد و چند فیل و لشکر بسیار
در نواحی آتاوه و چندوار محاربه کرده و شکست یافت و سلطان بعد از فتح باز بغزنین مراجعت نموده ملک
قطب الدین در غیبت وی گوالیار را بعد از آن مسخر ساخته لشکر بنهرواله گجرات برده و انتقام سلطان از
رای بهیم والی آنجا کشیده و سلطان در این یورش خبر فوت برادر خود سلطان غیاث الدین که
اسم پادشاهی بر وی بود شنیده متوجه بادغیس شده ممالک برادر را بر آل سام قسمت کرده و در آخر عمر از
کهوکهران نواحی لاهور عصیان ظاهر گردیده بانتقام ایشان کرت دیگر بهندوستان آمده
بعد از مالش معاودت نموده در دمیک نام دیهی در نواحی غزنین بدست فدائی کهوکهر شهید شد **تاریخ**
شهادت ملک بحر و بر شهاب الدین ه کز ابتدای جهان همچو او نیامد یک ه سیوم غره شعبان بسال
ششصد و دو فتاد در ره غزنین بمنزل دمیک ه ایام پادشاهی او از ابتدای غزنین تا آخر عمر سی و دو سال و چند ماه
بود و خزاین موفور علاوه از زر و جواهر از وی باز ماند از آنجمله پانصد من الماس بوده و باقی را علی هذا القیاس **سلطان**
قطب الدین ایبک غلام برگزیده سلطان معز الدین بود و از آنکه انگشت خنصرش شکسته بود او را ایبک
میگفتند و بعد از شهادت سلطان معز الدین سلطان غیاث الدین محمود بن سلطان غیاث الدین
که سلطنت یافته بود از فیروزکوه جهت وی چتر و رایات و امارات پادشاهی فرستاده و بخطاب سلطانیش
مخاطب ساخت او در لاهور بر سریر سلطنت نشسته داد بخشندگی و سخاوت بداد چنانچه او را قطب
الدین لک بخش میگفتند و او در هندوستان جنگها کرده بسیاری از ولایات بحیطه ضبط آورده و در

ششصد و هفت از اسب افتاده قالب تهی کرد مدت حکومتش از تسخیر دهلی تا آخر عمر بیست سال بوده
و ایام سلطنتش چهار سال و چون بعد از وی جهان را از جهانبانی چاره نبود ارکان دولت پسرش آرام شاه را
بتخت نشاندند چون او از عهده مملکت داری بیرون نتوانست آمد جمعی ملک التمش را که بنده و داماد و پسرخوانده
سلطان قطب الدین بود از بداون بدهلی طلبیده سلطنت را بوی دادند سلطان شمس الدین التمش
پادشاه شجاع با تدبیر بوده در اول سلطنت وی تاج الدین یلدوز که پادشاه غزنین بود بهوس تسخیر لاهور و هند
آمده بعد از محاربه بدست آمده بقتل رسید همچنین او را با ملک ناصر الدین قباچه که داماد سلطان قطب الدین
بود و سند و ملتان و اچه و بهکر و سیوستان را بتصرف داشت کرها محاربه اتفاق افتاده و هر مرتبه
فتح ملک التمش را بوده آخر او را مستاصل ساخته ولایتش را بحیطه ضبط کشید و پس از ان لکهنوتی و بهار را
از تصرف غیاث الدین خلجی بیرون آورده و در ششصد و بیست و یک رنتهنبور را گرفته بتخانه مهاکال را که مدت
سیصد سال بود که تعمیر یافته بود خراب ساخت و تمثال بکرماجیت که هنوز تاریخ از وی می نویسند آورده
در پیش مسجد جامع دهلی در زمین فرش گردانید و پس از ان در وقتی که متوجه ملتان بود و بسال ششصد
سی و سه بعالم بقا رحلت نمود مدت سلطنتش بیست و شش سال بود و چون سلطان شمس الدین نماند اعیان
دولت پسرش رکن الدین فیروزشاه را بر تخت دهلی جلوس دادند او بلهو و لعب و شراب و طرب پرداخته
هوای عیش و عشرت او را از کار ملک باز داشت لاجرم بعضی امرا با سلطان رضیه که دختر بزرگ سلطان
شمس الدین التمش بود بیعت نمودند این خبر برکن الدین فیروزشاه رسیده بدفع وی در حرکت آمد و سلطان رضیه
فوجی را باستقبال فرستاده او را بقید آورده محبوس داشتند تا فوت گردید مدت سلطنتش
شش ماه و چند روز بوده سلطان رضیه در صاحب تمامی بوده پدر نیز ویرا ولیعهد کرده بود و چون مسند
سلطنت مستقر گشت قبای مردانه در بر کرده و کلاه بر سر نهاده از پرده بیرون آمده در خلال آن حال
جمعی کفران نعمت ورزیده در مقام مخالفت شدند سلطان رضیه در اندک مدت آن جماعت را
منهزم و پریشان ساخت هنوز [illegible] نپرداخته بود که امرای ترک معز الدین بهرام شاه بن شمس
الدین التمش را بپادشاهی برداشته او را گرفته در قلعه تبرهنده محبوس گردانیدند و حاکم تبرهنده او را بعقد
خود در آورده با فوجی از لشکر بجانب دهلی در حرکت آمده معز الدین بهرامشاه ملک بلبن خورد را بدفع
ایشان مامور ساخت آن جماعت منهزم برگردیدند بعد از مدتی باز لشکری فراهم آورده دیگربار
نیز شکست یافته بدست افتاده بقتل رسید مدت سلطنتش سه سال و شش ماه بوده سلطان معز الدین
بهرامشاه در ششصد و سی و هفت بر تخت سلطنت جلوس نمود و بعد از یکسال افواج چنگیز خان بهند آمده لاهور را

غارت

غارت نمودند سلطان معز الدین نظام الملک وزیر را بدفع آن جماعت مامور ساخت و او در راه امرا
را از سلطان برگردانیده بقصد سلطان بدهلی آمد و بعد از اندک محاصره ویرا بدست آورده بقتل رسانید
مدت سلطنتش دو سال و چهل و چند روز بوده و پس از وی سلطان علاء الدین مسعود شاه بن رکن الدین
فیروزشاه بن شمس الدین التمش را که در قصر سپید محبوس بود برآورده بر تخت سلطنت جلوس دادند اگرچه
تخت را بعدل و داد و رعیت پروری پیرایه خود ساخته ولایات را در میان امرا قسمت کرد اما آخر طریقه انصاف
را گذاشته از راه معدلت انحراف ورزیده روش ظلم و قتل پیش گرفت لهذا جمیع امرا و ارکان دولت
ناصر الدین بن سلطان شمس الدین را که در بهرایچ می بود و از همه خردتر بود طلب داشته علاء الدین مسعود
شاه را گرفته مقید ساختند در وقتی که درگذشت ایام سلطنت او چهار سال و یکماه و یک روز بود ناصر الدین محمود
پادشاه عادل خیر بوده علما و صلحا را دوست داشتی و اکابر و افاضل را نوازش فرمودی و طبقات
ناصری بنام او تالیف شده و او چون بر تخت دهلی جلوس فرمود منصب وزارت بالغ خان غیاث
الدین بلبن که بنده و داماد پدر او بود مقرر ساخت و بخطاب الغ خانیش سرافراز ساخت گویند وقت تفویض
مهمات بالغ خان گفت که من ترا نایب خود کرده و جهت یار امور سلطنت بتو دادم کاری مکنی که
در حضرت باری بیایم و در جواب آن در مانم و مرا و خود را خجل و شرمسار گردانی و ناصر الدین هر سالی دو مصحف
کتابت کردی و حق الکتابه آن را وجه قوت خود مصروف داشتی همچنین او را هیچ کنیزکی و خادمه
افتاده نبودی و همیشه ملکه وی اش طعام پختی روزی بسلطان گفت که از نان پختن دستهای من
افگار میگردد اگر کنیزکی بخری صواب باشد سلطان در جواب گفت که بیت المال حق بندگان خداست مرا
نمیرسد که از ان کنیزکی بخرم صبر کن که خدای تعالی ترا در آخرت جزای خیر خواهد داد؛ جهان خواست پیش
چشم پیداره؛ بجوابی دل نهنده مرد هشیار؛ و پس از نوزده سال و سه ماه و چند روز که بعیش نشست سلطنت
نمود بتاریخ ششصد و شصت و چهار از دار فنا بدار آخرت انتقال نمود و چون از سلطان ناصر الدین فرزندی
نماند همه امرا و سران مملکت اتفاق کرده الغ خان بلبن را که بلبن خورد میگفتند بعدل و داد
و صفات حسنه موصوف بود بسلطنت برداشتند سلطان غیاث الدین بلبن پادشاه دانای
صاحب تجربه کار بوده و کارها از روی فهمیدگی و دوراندیشی سنجیدگی کردی؛ چه نیکو ساخت که
آگهی؛ مباد از این نقد عالم تهی؛ که کس را که در عالم فرستند؛ که درکار عالم بود هوشمند؛ و او کار مملکت را بجز
باکابر مردم وا نسپردی و اوباش و اراذل را در کارها دخل ندادی و مسخره و هزال را در مجلس خود راه ندادی
و همواره بمجلس وعظ حاضر شدی و اوامر و نواهی را که پیغمبر حکایت کردی و در نشست و خاست آنچنان [illegible] [illegible]

ابهت و عظمت سلوک نمودی که پسندیدگان از دیدن آن بهره و کیفیتی داشتی و در آراستن مجالس جشن از
بساطهای منقش و اوانی زر و نقره و پردهای زردوزی و انواع اطعمه و اشربه و تنبول مبالغه کردی و هرگز تنقیه
از مجلس کم نبوده و دیگری را هم در مجلس او زهره خندیدن نداشته و بیتکلف انقدر عشرت در پس کردی تا
و تمکین پادشاه و در دل خلایق به رو بنا سیاست خبر و بید و بلبن را دو پسر بود یکی سلطان محمد که قاآن
خطاب داشت و ولیعهد بود و ملتان مع مضافات اقطاع او مقرر بود و دیگری ناصر الدین بغراخان که
در لکهنوتی حکومت مینمود و سلطان محمد بکمالات صوری و معنوی آراسته بود و همه وقت با اهل
فضل و کمال مجالست و مصاحبت مینمود و امیر خسرو و امیر حسن مجنیال در خدمت او بسر برده اند و دو کرت
کس بطلب شیخ سعدی به شیراز فرستاده و مبلغها از نقد و جنس برای او ارسال داشت و شیخ ضعف پیری
نتوانست آمد و هر دو نوبت دیوان خویش بخط خود بسلطان محمد فرستاد و در خلال آن احوال تیمور نامی
از مغول با لشکر عظیم بهند آمده سلطان محمد بمحاربه او لشکر کشیده بعد از جنگ و جدال در ما بین لاهور
و دیپالپور بشهادت رسید و عمر سلطان بلبن در آن وقت از هشتاد متجاوز بود و این مصیبت امارت و
علت شده روز بروز در تنزل بود تا بجوار رحمت حق پیوست ایام سلطنت او بیست سال بود و چون بغراخان
در لکهنوتی بود هر آینه معز الدین کیقباد پسر وی که در خدمت سلطان بسر میبرد بسلطنت برداشتند و او
بحکم جوانی استیفای لذات نفسانی را بر امور جهانبانی مقدم داشت و بغراخان پدر سلطان معز الدین
که ولایت لکهنوتی داشت چون شنید که پسرش ایام به لهو و لعب مشغول است اراده نمود که با پسر ملاقات
نماید و بعد رسل و رسایل سلسله شوق از طرفین متحرک شده هر دو لشکر بکنار آب سرو بر دو جانب فرود
آمدند و قران السعدین امیر خسرو در بیان ملاقات پدر و پسر است القصه روزی در باب چگونگی راه و
ملاقات سخنان گذشت آخر قرار یافت که پسر بر تخت نشسته و پدر شرایط تعظیم بجای آورده و چون
پدر بسه جا شرایط زمین بوس بجای آورده و برابر تخت رسید پسر را طاقت نمانده از تخت فرود دوید
و پدر را در کنار گرفت و گریه بسیار کرد و بعد از آن پدر بزیر تخت بر آمده و رعایت ادب نشست
و بعد از زمانی سلطان ناصر الدین برخاسته ببارگاه خود رفت و چند روز پدر متواتر بجانب پسر آمده
هر دو پادشاه صحبتها داشته مجلسها ساختند و چون روز وداع نزدیک شد سلطان ناصر الدین
پسر را گفت که من چندین راه که زحمت کشیده آمده ام مقصد همین است که گوش هوش ترا بدر
نصایح گرانبار گردانم و ترا از خواب غفلت که لازمه جوانی و هوا پرستی است بیدار سازم و کلیه نصیحت
آنست که ترک خوردن شراب نمایی شعر شاید او شما را مست بودن ه و رین عشق و هوس پیوست

بودن

بودن بود شه پاسبان خلق پیوست خطا باشد که باشد پاسبان مست شبان چون
شد خراب از باده ناب رمه در معده گرگان کند خواب و دیگر ملک نظام الدین را بقتل رسانی که مقرب
او در قتل خواهد رسانید اگر چه بموجب وصیت پدر نظام الدین را از میان برداشت اما ترک شراب
نتوانست کرد تا امر او پاک گشت و القوه و خلل اضافه آن گردید چون امرای بلبنی سلطان معز الدین
بدین حالت مشاهده کردند جهت دفع فساد پسر خورد او را که سلطان شمس الدین نام گفته بود بر تخت
نشاندند و در خلال احوال ملک ایتمر کچهن بیک و ملک ایتمر سرخه که وکیل در بود با هم اتفاق نمودند که بعضی
امرای بیگانه را از میان بردارند و سر تذکره الجماعة ملک جلال الدین خلجی فیروز بود و چون جلال
الدین فیروز از نیمعنی آگاه شد امرای خلج را یکجا جمع ساخت و در این اثنا ایتمر کچهن سوار شده امرای جلال
الدین را فریب داده که از بهار بر بیاره دو که او را رساند و چون بدر سرای وی رسید مردم جلال
الدین او را از اسب فرود آورده پاره پاره ساختند شعر فرزند دو اوی مکر و حیل کام ه که در دام
بلا افتی سرانجام ه مکن ششیدی از پیاح این راه ه که هر کو چاه کند افتاد در چاه ه و پسران جلال الدین
که بر داکش اتصاف داشتند سوار شده سلطان شمس الدین را از تخت برداشته نزد پدر خود بردند
و ملک ایتمر سرخه که تعاقب ایشان نمود در راه بقتل رسید و پس از این قضیه ملکی که پدر او را
سلطان معز الدین کیقباد کشته بود در قصر رفته سلطان را که از رنجوری پیش مانده بود لگدی چند
زده در آب انداخت مدت سلطنت او سه سال و چند ماه بود و بعد از وی سلطان جلال الدین از بهار
پور سوار شده در قصبه کیلوکهری نزول آمده بر تخت سلطنت جلوس نمود و چون مردم شهر جهاد شاهی
وی را ناقص بودند هر آینه در کیلوکهری بساختن قصری اشاره نمود و امرا و ملوک نیز خانها ساختند
و در اندک روزی آبادانی بهمرسانیده بشهر نو موسوم گشت و از آنوع عبارت از آنست و چون خبر جلد
ترسی و حیا و عدل و احسان او انتشار یافت مردم شهر آمده با او بیعت کردند و نوازشها یافتند و در
سال دوم از جلوس ملک چهجو برادرزاده ملک بلبن که اقطاع کره داشت لوای مخالفت بر افراخته
با بسیاری از ملوک بلبنی بجانب دهلی در حرکت آمده سلطان جلال الدین ارکلیخان پسر خورد را
مقدمه لشکر گردانیده از پیش روان ساخت و در حوالی چهجو شکست یافته با بسیاری گرفتار گردید
و ارکلیخان اسیر را بر شتران سوار کرده با غل و طوق آهنین بجهت پدر فرستاد و چون نظر سلطان
بر ایشان افتاد فرمود تا بند از ایشان برگرفتند و چند کس را از آن میان که نزد سلطان بلبن
قدر و منزلت داشتند فرمود تا بحمام بردند و خلعتهای سلطانی بر ایشان پوشانیده مجلس شراب

درآورده‌اند پس از آن ملک چهجو را بملتان فرستاده فرمود تا او را بحرمت تمام نگاه دارند و اسباب
عیش و طرب آنچه خواهد مهیا دارند و باقی را در نقش بودن مختار ساخت و بعد از این ملک علاء
الدین را که داماد و برادرزاده او بود اقطاع کره داده رخصت فرمود و علاء الدین باشاره سلطان بر سر
ولایت بهیلسه رفته غنایم بسیار آورد و این خدمت مستحسن افتاده ولایت اوده نیز اضافه اقطاع او
گردید و ملک علاء الدین چون سلطان را بخود مهربان یافت عرضه داشت نمود که در ولایت چندیری
از مال و مواشی مملو و معمور است اگر رخصت باشد مجدداً خدمتی کرده آید سلطان اجابت کرده علاء الدین
تا دیوگیر که عبارت از دولت‌آباد دکن است عنان بازنکشید و رام دیو ضابطه آنجا را مطیع خود ساخته
از زر و نقره و جواهر و اقمشه و پیل چندان غنیمت بهم رسانید که عقل از حصر و ضبط آن عاجز آید و چون این خبر
انتشار یافت ملک احمد چپ که به درستی رای و استقامت اندیشه اتصاف داشت هرچند سلطان
را نصیحت نمود که او را استقبال نماید و نگذارد که او خود را راست سازد صورت نیافت تا آنکه علاء الدین
بکره آمده عرضه داشت نمود که فیل و مال بسیار آورده‌ام و میخواهم بدرگاه آرم اگر فرمانی که متضمن تسلی
خاطر من باشد صادر شود به خدمت درگاه حاضر توانم شد و غرض وی این بود که سلطان را فریفته ساخته مستعد
رفتن لکهنوتی نماید و سلطان جلال الدین ساده عهدنامه نوشته بدست مردم اعتمادی خود بدو فرستاد
و ملک علاء الدین آنها را پس به محافظت نموده عرضه داشت دیگر بسلطان نوشت و برادر خود الماس بیگ
که او نیز داماد سلطان بود نامه نوشت که ابنای روزگار مرا متهم ساخته‌اند و چون من سلطان را نرنجانیده
ام اگر با ایلغار آمده دست مرا گرفته ببرد و جز بندگی و خدمت چاره نیست الا زهر قصد نمایم یا سر در عالم جهان
تو آواره شوم الماس بیگ آن نامه را بخدمت سلطان گذرانید سلطان فرمود که تو زودتر رفته تسلی ملک علاء الدین
نمای که من نیز بر اثر تو رسیدم و چون سلطان جلال الدین را اجل نزدیک رسیده بود بسخن او التفات ننموده گوش
نکرده با چندی از خواص و کیدار سوار کشتی در آمده روان شد و احمد چپ با باقی لشکر خشکی راه روان
ساخت ٥ نیوشنده چون گوش تنبیه ببندد ٥ خورد گوشمال از سپهر بلند ٥ چون سلطان بکره رسید ملک
علاء الدین برادر خود الماس بیگ را فرستاد تا به حیله که داند سلطان را از لشکر جدا سازد و الماس بیگ
بخدمت رسیده معروض داشت که اگر علاء الدین سلطان را با جماعت مستعد ببیند احتمال دارد که از کمال
توهم قصد آوارگی کند سلطان سخن او را صواب پنداشته فرمود تا مردم سلاح از خود دور کردند و چون
لشکر سلطان علاء الدین را مسلح و مستعد دیدند دانستند که الماس بیگ ایشان را فریب داده و سلطان
بحکم اذا جاء القضاء عمی البصر هیچ از غدر ایشان بخاطر نیاورده و مصحف میخواند و وقت عصر هفدهم شهر

رمضان

رمضان علاء الدین بر زورق نشسته سلطان را استقبال نمود سلطان چنانچه از روی محبت بر روی
وی زد و گفت اینهمه تربیت که در حق تو کرده‌ام الحال چنین خواهم کرد که تو را مقدار او ... این کمبخت
علاء الدین را بجانب کشتی خود کشید درین اثنا محمود سالم که از اجلاف سامانه بود شمشیر بر سلطان انداخت
سلطان برزبان آورد که ای علاء الدین بدبخت چه کردی و بدان زخم در افتاد و از عقب وی اختیار الدین
هود که پرورده نعمت سلطان بود سرش را از بدن جدا کرد و نزد علاء الدین برد و علاء الدین فرمود تا سر
آن پادشاه مظلوم را به نیزه کرده در کره و مانکپور بگردانیدند و جمعی مخصوصان پادشاه را که در کشتی بودند
بقتل رسانیدند و روز دیگر چتر سلطان جلال الدین را بر سر ملک علاء الدین افراشته نوای سلطنت
در داده‌اند و ملک علاء الدین در عین برشکال از کره متوجه دهلی شده خلق را بمال فریفت آنچنان فریفته
خود گردانید که قبح قتل سلطان جلال الدین از نظرها و خاطرها بالکلیه محو گردید شعر سخاوت مس عیب
را کیمیاست ٥ سخاوت همه دردها را دواست ٥ و چون ملک علاء الدین آب جون را عبور نموده
رکن الدین ابراهیم که خوردترین پسران سلطان جلال الدین بود و خبری از امور جهانبانی نداشت
در برابر صف آرای شده بعد از اندک طعن و ضربی راه فرار پیش گرفته بجانب ملتان در حرکت آمد
مدت سلطنت سلطان جلال الدین هفت سال و چند ماه بوده و سلطان علاء الدین در ششصد و نود
و پنج بر تخت دهلی جلوس نموده مراتب و اقطاع مردم فزوده و غیر از مواجب تمام حشم را شش ماهه انعام
فرمود و بمقتضای این مضمون که شعر سروری ملک از بر تن است ٥ تن ملک ساخته پسران است ٥
ابتدا برادر خود الماس بیگ که الغ خان خطاب داده بود بدفع پسران سلطان جلال الدین که در
ملتان میبودند تعیین فرمود و ایشان بعد از دو ماه بنا بر بیوفایی حشم مضطر گشته از قلعه بیرون
آمدند و سلطان جلال الدین ... هر دو پسر ایشان را از دیدن باز داشته در حصار هانسی محبوس گردانیدند
و امرای سلطان جلال الدین که از روی بیوفایی بوی پیوسته بودند همه را گرفته بعضی را میل کشیده
و برخی را محبوس ساخت و در سال سیوم الغ خان را با نصرت خان جالیسری بگجرات فرستاده
ایشان آن ولایت را نهب و غارت کرده دختر رای کرن ضابطه نهرواله را که دولرانی نام داشت با
خزانه و پیل بسیار بدست آورده مراجعت نمودند بعد از چند وقت سلطان علاء الدین فتح رنتهنبور
را که از قلاع مشهور هندوستان است پیش نهاد همت ساخته بدان جانب نهضت نمود در اثنای راه
هر روز بامر شکار اشتغال مینمود روزی شکار متفرق نموده با چندی در گوشه نشسته بود که ناگاه اکت خان
که برادرزاده سلطان میشد با چندی آمده قصد سلطان نمود و تیر چند بروی انداخت و خواست که پایان آمده

پرسش را از تن جدا سازند که جمعی پایکان که در خدمتش بودند عرض کردند که کار او تمام شده و اکتخان
بقول ایشان اعتماد کرده بتعجیل تمام بلشکرگاه شتافت و مردم را بگمان تحقیق نا نموده بخدمت مبارکباد
نمودند و اکتخان بجهت ملکی کرده خواست که بدرون حرم رود که ملک نیابت که صاحب اختیار دروازه
حرم بود با مردم خود مستعد شده او را از درون رفتن منع نمود آمده سلطان علاءالدین چون بهوش آمد
جانب سراپرده خود روان گردید و مردم چون او را از دور دیدند اکتخان را گذاشته بخدمت پیوستند
و سلطان بر تخت جلوس نموده اکتخان را بقتل رسانید و هم درین سال برادرزادهای سلطان عمر خان و
بغی ورزیده هر دو کور گشتند و چون در ممالک بتواتر فتنها حادث شد سلطان در اصلاح کوشیده
و هر پرگنه و دیهی که باقطاع و ادرار و وظیفه در تصرف مردم بود همه را بخالصه ضبط نموده و هر کس
زر داشت بهر بهانه که دانست و توانست گرفته داخل خزانه ساخت و حکم کرد که امرا و ارکان
دولت باهم اختلاط و آمیزش ننمایند بخانه یکدیگر نروند و فرامین در منع شراب باطراف ممالک
فرستاده و نیز حکم فرمود که از روی مساحت نصف محصول را از رعایا بازیافت نمایند و چودری
و مقدم و باقی رعایا را از گرفتن مال واجبی برابر اعتبار کنند تا تسلط چودری و مقدم بر رعیت نیز
دست بر طرف شود و همچنین در قیمت غله ضابطه چند قرار داد که با وجود وفور امساک باران تفاوتی
در قیمت غله راه نیافت در ایام سلطنتش همیشه گندم یکمن بهفت جیتل و نخود به پنج جیتل و شالی
به پنج جیتل و ماش به پنج جیتل و موت به چهار جیتل بوده و در قیمت اسپ نیز ضابطه چند وضع نموده بود
که بهترین اسپ به یکصد و بیست تنکه و میانه به هشتاد تنکه و سلاحتی اعلی بچهار تنکه و میانه به سه تنکه و کرباس سیری
کوره که چهل گز بود بیک تنکه خرید و فروخت میشد و ایضا در قیمت اسپ نیز ضابطه چند قرار داده بود
هر چیزی را که در بازار بجهت خرید و فروخت احتیاج بودی سلطان در حضور خود آورده اثرها ملاحظه کردی
و نرخ فرمودی نظر بر حقارت جنس مثل شانه و سوزن و کفش و موزه و کاسه و کوزه نینداختی و بعد از آنکه
اسباب معاش و آلات انتعاش سپاه ارزان شد نوعی ابواب مغول را مسدود ساخت
که در عهد او هنود و پستان آمده بقتل رسیده یا منهزم گشته معاودت نمودند چنانچه یکمرتبه علی
بیگ نبیره چنگیزخان با چهل هزار سوار بجانب کوه سوالک آمد سلطان ملک نایب را نامزد ساخته
اکثر ایشان را بقتل رسانید و باقی را زنده گرفته با بیست هزار سوار تعاقب نموده بیست هزار اسپ
از مغول گرفته معاودت نمود با دیگر غنایم و سرها بنظر سلطان رسانید و مرتبه دوم کپک نامی آمده او را
نیز با اتباعش بقتل رسانیده از سرهای ایشان مناره ساخت و ایضا قریب سی هزار سوار بعد ازین

سوالک

سوالک آمده دست بغارت گشادند مردم سلطان راه بازگشت ایشان را گرفته جمع کثیر را اسیر
تیغ تلف گردانیدند و اولاد و اتباع ایشان را زنده بسلطان بردند سلطان فرمود تا بازار برده بجای ارا
بعرض بیع آوردند بعد ازین چند فتح خوف و رعب در خاطر مغولان چنان استیلا یافت
که نقش تسخیر هندوستان از دل ایشان محو گشت چون خاطر از جانب مغول جمع ساخت
شروع در تسخیر بلاد دور دست نموده ملک نایب کافور هزار دیناری را که منظور نظرش بود با امرای بسیار
بجانب دیوگیر فرستاد تا حاکم آنجا را با پسرانش اسیر ساخته با خزاین موفور بدهلی روان ساخت
و پس از آن به تلنگ رفته از ضابطه آنجا صد و بیست زنجیر فیل و هفت هزار اسپ پیشکش گرفته مقرر ساخت که هر
سال پیشکش می فرستاده باشد پس از آن بجانب معبر تعیین شده از رایان آنجا نیز پیشکشهای کلی گرفته
با سیصد و دوازده زنجیر فیل و بیست هزار اسپ و نود و شش هزار من طلا و صندوقهای جواهر و مروارید
و دیگر غنایم معاودت فرمود آنقدر فتوح که او را روی داده هیچ یک از سلاطین هند را میسر نشده
چون هر کمالی را زوالی لازم است هر آینه کارهایی که سبب زوال ملک و منافی بقای دولت توانند
بود از و بوجود آمد از آنجمله آنچنان شیفته جمال ملک نایب کافور هزار دیناری شد که عنان حل و عقد
کار را بدست او داده خضرخان پسر خود را با آنکه رشیدی در دولت احساس کند چتر و او را ولیعهد گردانیده
بود باغوای ملک نایب او را گرفته در قلعه گوالیار محبوس ساخت و بعد از چندگاه مرض استسقا عارض
وی شده فوت گشت مدت سلطنتش بیست سال و چند ماه بود و در روز دوم از وفات سلطان
علاءالدین ملک نایب امرا و اعیان ملک را جمع کرده نوشته ظاهر ساخت که خضرخان را از ولیعهدی
معزول نموده سلطان شهاب الدین بجای وی باشد هر آینه طفل خرد سالی را بر تخت نشانیده خود
بنیابت سلطنت مشغول شده جمعی را فرستاد تا چشم خضرخان را میل کشیدند ملک نایب هر روز
یک ساعت بر تخت نشانیدی و پس از آن باندرون حرم فرستاده خود همه وقت در برانداختن
خاندان سلطان علاءالدین با خاصان خود مشورت نمودی اما چون تقدیر بران رفته بود که بی
پایکان بخوابگاه او درآمده پاره پاره اش ساختند شعر اگر بد کنی چشم نیکی مدار ۵ که هرگز نیارد گز انگور
بار ۵ و امرا صباحش شهزاده مبارکخان را از زندان برآورده بجای ملک نایب بنیابت سلطان شهاب
الدین نشانیدند شاهزاده امرا و ملوک را از خود کرده بعد از دو ماه بسلطان قطب الدین مبارکشاه
مخاطب گشت **سلطان قطب الدین** در هفتصد و هفده بر تخت دهلی جلوس نموده دنیا را انتظام
خاص ساخت و خشم پادشاهانه انعام داده و اقطاع امرا و ملوک را اضافه گردانید و علما و فضلا را وظیفه و

ادرار زیاده کرد و مدت چهار سال و چهار ماه که ایام سلطنت او بود و غیر از عیش و کامرانی و بخشش کار دیگر کرد
الا در آخر دولت غرور و بی‌دولتی پیدا شد که در اجرای احکام و پرداخت امور مجلس شورت کردی و اگر
کسی از روی دولتخواهی سخنی گفتی اعراض کردی و زبان بدشنام و اهانت گشادی و اکثر اوقات خود را
بزیور زنان آراسته در محفل حاضر گشتی و زنان هزل آمیز مینمود تا امرای کبار بطریق مطایبه و هزل
اهانت میرسانیدند و عوریان شده در برابر ایشان می‌آمدند و بر جامهای ایشان بول میکردند و حسن نام
بروار بچه را باختصاص خود سرافراز ساخته خسرو خان خطاب داد و از غایت محبتی که بدو داشت در اندک
روز ترتیبش بیفزود تا صاحب طبل و علم و خیل و حشم گردید و مهم وزارت نیز اضافه آن گشت و
خسرو خان چون مستقل شد اراده سلطنت نمود و جمعی از مفسدان را با خود متفق ساخته منتظر وقت میبود
آخر شبی چندی از سفاکان بی‌باک بدرون قصر سلطان در آمدند سلطان بر حقیقت مطلع شده
خواست بحرم رود که خسرو خان از عقب موی وی در گرفته فرو کشید یکی از خویشان خسرو خان بدشنه
خونریز پهلویش را شگافته سرش را از بام قصر زیر انداخت و پس از آن بحرم سلطان در آمده فرید خان
و منگو خان پسران سلطان علاء الدین را از مادران بستم جدا ساخته گردن زدند و دست بتاراج
در از کرده آنچه یافتند بردند و پس از آن امرای معتبر را ببهانه طلب داشته بعضی را مقید و محبوس
ساختند و بعضی را بقتل رسانیدند و چون روز شد خسرو خان اکابر و علمای شهر را طلب داشته و خود
خطبه خواند و سلطان ناصر الدین مخاطب گشت و خویشان خود هر یک را بخطابی ممتاز ساخت و حرمهای
سلطان را در میان ایشان تقسیم نمود و غازی ملک تغلق که امیر دلیر غدار ترس و غیرت انکار شده
انتقام خون ولی نعمت زاده‌های خود کمر همت بر میان بست و با امرای اطراف و نواحی نامه و پیغام فرستاد
متوجه دهلی گردیدند آن کافر نعمت لشکر را دو نیم ساله از آینده مواجب داده مستعد قتال شد چون
دولت مساعد وی نبود هر آینه بعد از اندک روزی حق بر باطل غالب آمده هزیمت یافت و روز دیگر
جمعی او را گرفته بخدمت غازی ملک آوردند فرمود تا قطعه قطعه کرده هر قطعه را بجائی فرستادند ه گرفتار
غداری خود گشته ه و در بیان است خود نوشته چون از سلطان علاء الدین کسی نمانده بود که بپادشاهی
شاهی بردارند هر آینه سران سپاه و اعیان درگاه او را برابر سریر سلطنت نشانیده سلطان غیاث الدین
تغلق شاه خطاب دادند سلطان غیاث الدین در عنفوان دولت بر تخت نشسته ندای عدل و انصاف
در داد و در حق سپاه و رعیت غایت مبذول داشت و در خلال احوال بعضی مردم از تعدی و بدسلوکی
حکام بنگاله بعرض رسانیده سلطان را بر عزیمت لکهنوتی ترغیب و تحریص نمودند سلطان ضابط لکهنوتی را

برواربچه
از قسم خدمتیه

تاریخ و منقار خود ساخته با غنیمت موفور بجانب دهلی حرکت آمد و سلطان محمد که ولیعهد بود در عرض
سه روز قصری در دو کروهی تغلق آباد ساخت که سلطان در آنجا اقامت نموده روز دیگر بساعت سعد
باکوکبه و دبدبه پادشاهی بشهر آید و چون سلطان بقصر رسیده مائده کشیده گردید مردم بنظر آنکه
سلطان فی الفور سوار خواهد شد دست از آلایش طعام ناشسته بیرون آمدند و سلطان بدست
شستن مشغول بود که یک رکن خانه افتاده سلطان یکبارگی دست از سلطنت و حیات بشست ایام
پادشاهی او چهار سال و چند ماه بوده و پس از آن سلطان محمد بجای پدر بسلطنت نشسته سلطان محمد
تغلق شاه مخاطب گردید وی از عجایب مخلوقات بوده گاه خواستی که سکندروار اقالیم
سبعه را مسخر گرداند گاه همت بر آن گماشتی که سلیمان آسا جن و انس را بطاعت خود آورده در
تهور و سیاست بمرتبه بود که جهان را از خلق خدا خالی خواستی و سخاوت بحدی داشت که در طرفة
العینی خزینه خالی کردی چنانچه وقتی سلطان بهادر سنارگامی را رخصت میداد آنچه نقد در
خزانه داشت بوی عطا کرد و همچنین ملک غزنین را صد لک تنکه داد و قاضی غزنین را همین قدر
بخشید و ملک سنجر بدخشانی را هشتاد لک تنکه عنایت کرد و غرض ازین تنکه تنکه نقره است که
هشت تنکه جیتال رایج بوده آورده اند که مولانا جمال الدین بن حسام الدین قصیده جهت وی
گفت که مطلعش این بیت ه الهی تا جهان باشد نگهدار این جهانبان را ه محمد شاه تغلق شاه سلطان ابن
سلطان را ه چون مطلع را بخواند سلطان باقی را منع فرمود و گفت من از عهده صله تمام اشعار بیرون نمیتوانم
آمد و فرمود تا سرای زر آوردند بر دو او که داشتند و چون نزدیک بر او رسید بر غایت
در بایستاد و سلطان زر از آن خوشش آمده فرمود تا بار دیگر زر آوردند که او چند بقدر رسید
و سلطان محمد در سلاست کلام و لطافت بیان و انشا و اختراع مضامین ضرب المثل بوده و در علم
تاریخ مهارت تام داشت و همیشه مطالعه حکمت و معقولات میفرمود و از بسکه سلیقه مخترعه داشت
میخواست که احکام مجدده احداث نماید و ضوابط سلاطین سابق را منسوخ گرداند چون احکام و اوامر
قرار داد سلاطین سلف بود موجب تنفر عام شده خللهای عظیم در کار مملکت راه یافت و از جمله کارهای
وی یکی این بود که دیوگیر را که وسط مملکت انگاشته دار الملک ساخت و دهلی را خراب کرده متوطنان
او را حکم فرمود که بدانجا روند خرج راه و بهای خانه هر یک را از خزانه داده مبلغهای کلی صرف
این کار شد و اراده دیگر آنکه ربع مسکون را خواست که در تصرف آرد و چون خزانه او باین وفا ننمود
جهت تحصیل زر ابرام فرمود تا مس را مانند زر و نقره سکه زده رواج دهند سلطان چون دید که این حکم

از پیش فیروزه نماند که هر کس تنکه مس داشته باشد بخزانه آورده در عوض تنکه زر و نقره بستاند
آن فرو رواج نیافت و خزانه خالی گردید دیگر بواسطه تسخیر عراق و خراسان سه لک و هفتاد هزار سوار نگاه
داشته و سال علوفه داده و چون زر دست آن لشکر آن حشم را کفایت نفرماید هر آینه در خزانه چیزی نماند لشکر
نیز متفرق گردید همچنین خواست که کوه هماچل که مابین هندوستان و دیار چین حایل است ضبط نماید
و جهت این امر لشکر گران نامزد نمود و چون مردم به درون کوه در آمدند زمینداران تنگنای راه مضبوط
ساخته آنچه توانستند بقتل رسانیدند و بقیة السیف را بخفت انصراف دادند سلطان انهار سیاست
رسانید و چون روز بروز از احکام شاق و تکلیفات ما لا یطاق از سلطان بعد وری پیوسته مردم از
تحمل آن عاجز آمدند ناچار کار ملک از نظام و التیام افتاد و در هر طرف فتنها متولد شده هر کس
جا که بود دم استقلال زد و از آنجمله حسن کانکوی در دیوگیر چتر بر گرفته بر تخت نشست و خود را سلطان علاء
الدین خطاب داد و سالها آن سلطنت در آن خاندان ماند سلطان خواست که بدیوگیر رفته دفع فتنه
حسن کانکوی نماید که قضیه پیش آمده بالضروره متوجه سند گردیده در سی کروهی تته بیمار شده در محرم
هفتصد و پنجاه و دو فوت گشت مدت سلطنتش بیست و هفت سال بود و پس از وی سلطان فیروزشاه
که عم‌زاده سلطان میشد بموجب وصیت سلطان محمد بسلطنت رسید چنان بساخت جهاز اهوای
معدلتش که طبیعت انسداد و فتنه سازی پس از آنکه بسیوستان را بانعامات اختصاص
داده متوجه هندوستان گردید در اثنای راه شنید که احمد ایاز که سلطان محمد بنیابت خود در دهلی
گذاشته بود طفل مجهول النسب را بپادشاهی برداشته سخن از مخالفت میگوید هر آینه سلطان تعجیل
طی مسافت نموده او را بدست آورده در قلعه هانسی محبوس گردانید پس از آن عزیمت لکهنوتی کرده
از الیاس حاجی که خود را سلطان شمس الدین نامیده بود پیشکش گرفته معاودت نموده شهر فیروز
آباد دهلی را بنا کرد و پس از آن جوئی از آب ستلج کشیده تا جهجر که نجاه کروه است رسانید و ایضا نهری
از آب جون جدا کرده با هفت نهر دیگر بهانسی و رای سین برده در آنجا قلعه بنا فرمود موسوم بحصار فیروزه
و نهر دیگر از آب گگهر جدا کرده از پای حصار سرسی بگذرانید و کرت دیگر بجانب لکهنوتی رفته باز بصلح برگشت
و در آن وقت تمام بلاد هندوستان در تصرف بود الا لکهنوتی و دکن و پس از آن سهرند را از سامانه جدا کرده و پرگنه
علیحده ساخت و در هفتصد و هشتاد و هفت بهفت کروهی بداون حصاری بر آورده فیروزپور نام
نهاد و در این سال بنا بر شدت ضعف پیری شاهزاده محمد خان را وکیل مطلق و قایم مقام خود ساخته اسباب
ملک داری را بدو حواله نمود و پس از چند روز پدر را از پسر با غوای جمعی از مفسدان بحسب معامله بحرب انجامید

و پسر را طاقت مقاومت پدر نبود راه فرار پیش گرفت و در همان زودی سلطان فوت گشت و ایام
پادشاهیش سی و هشت سال و چند ماه بود و در سلطان فیروزشاه خراج را موافق حاصل و قوت رعایا
طلب نمودی و حال شیدین غلات را پس تعیین کردی و هیچ بد نفس شهر را امیر و حاکم نساختی و خدمت
نمودی و مسجدی که در فیروزآباد دهلی ساخته مثمن بست و هر طرف آن را بعضی از وقایع احوال خود در سنگ
نقش کرده و از آنجمله آورده که در ازمنه سابقه بواسطه اندک جریمه اقسام تعذیب مثل بریدن دست و پا و گوش
و شکستن استخوانهای اعضا و سوختن اندام با آتش و زدن میخ بر دست و پا و سینه و کشیدن پوست و دیگر
چیزها بعمل می آوردند من جمله آن افعال را منسوخ کردم و دیگر بعضی بدعات معمول بود که خلق در ارتکاب ملاهی کرده
بودند مثل چرای دکان فروشی و نیل گری و ماهی فروشی و ریسمان فروشی و مانند آن و کوتوالی و دیگر چیزها از هر طرف
گرفتم که بزرگان گفته اند ده ویران بیش بهتر که گنج خزانه تهی به که مردم برنج دیگر مقرر نمودم که هر
امری که خلاف سنت پیغمبر است صلی الله علیه و آله و سلم بگیرند دیگر جامه حریر پوشیدن و اوانی طلا
و نقره که مردم از عادت شده بود رفع نمودم دیگر صورات که بر ارابات و بتخانها نقش میکردند اقسام
را منع بود منع کردم دیگر جماعتی که مخدوم من سلطان محمد بسیاست گشته بود و قطع اعضا نموده و من
فرزندان و وارثان ایشان را بانعام و صلات خوشدل ساخته خطها برای خوشنودی ایشان گرفتم و
عمارتی که سلطان فیروزشاه در ایام سلطنت ساخته بدین موجب است مسجد چهل مدرسه سی خانقاه
بیست رباط دویست شهر سی حوض پنجاه بند آب چهل کوشک صد چاه و صد و پنجاه پل صد و پنجاه
حمام ده دار الشفا پنج مقبره صد مناره ده باغات هزار و دویست زیاده بود و با این حالت طبع شعر نیز
داشته و این ابیات از وی می آید شعر نی کمال الطافت که بار داده که ملاحت خوبی و هم وفا داده
که نیاز سوی تو پر توی بر بهره وگر نه مهر چنین چهره ز آنجا داده حکایت از لب لعل تو میکند فیروز از آن سبب
سخن خوب دلربا داده و چون سلطان فیروزشاه وفات یافت سلطان غیاث الدین تغلقشاه بن فتح
خان بن فیروزشاه را بسلطنت برداشتند و او بعیش و کامرانی مستغرق شده سر انجام ملک سلطنت را
مهمل گذاشت و از روی بیخردی و غفلت تجربه برادر حقیقی خود را گرفته محبوس ساخت هر آینه ابوبکر
ظفرخان که برادرزاده او میشد احتمال کرده راه فرار پیش گرفت پس از آنکه چندی از امرا بدو پیوستند
آمده سلطان غیاث الدین را بدست آورده بقتل رسانیدند ایام سلطنتش پنجاه و سه روز بود و چون
سلطان ابوبکر پادشاه شد سلطان محمد بن فیروزشاه از پدر فرار نموده در نگرکوت متحصن شده بود با پنجاه
هزار سوار بجانب دهلی آمده شکست یافت و پس از چند وقت با لشکری فراهم آورده و چون هنوز

نوبت سلطنت بوی رسیده بود درین کرت نیز انهزام یافت آخر بعضی امرای ابوبکر شاه از روی
پنهانی محمد شاه را طلب داشتند ابوبکر شاه از شنیدن این خبر بیدست و پا شده راه فرار پیش گرفت
پادشاهی او یکسال و نیم بود **محمد شاه بن فیروز شاه** در رمضان سنه نود و دو بدهلی رسیده بر تخت
و ابتدا دفع ابوبکر شاه را پیش نهاد همت ساخته با جمعیت تمام بکوتله بهادر ناهر رفته ویرا محاصره نمود
و پس از چندگاه بدست آورده بقلعه میرت فرستاد و در آن حبس فوت گشت و بعد از آن بلا
موانع سلطنت میرانده در سال خمسه و تسعین وفات یافت ایام سلطنتش شش سال و هفت ماه بود
امرا پس از شرایط تعزیت پسر دوم وی را که همایون خان خطاب داشت سلطان **علاء الدین سکندر شاه**
خواندند بر تخت سلطنت جلوس داده اند سنوده و القابش استقامتی نیافته بود که ازین جهان رحلت نمود و ما
مدت حکومتش یکماه و شانزده روز بود پس از آن پسر خورد محمد شاه سلطان محمود را بر اورنگ
شاهی جلوس داده **ناصر الدین محمود شاه** خطاب دادند و او هر یک از امرا را خطابی تازه داده و
اقطاعات ایشان را مضاعف ساخت از آنجمله خواجه سرور که خواجه جهان شده بود ملک الشرق خطاب
داده از قنوج تا ولایت بهار بدو حواله نمود و سلطان الشرق جونپور را دار الملک ساخته جمیع زمینداران
آن نواحی را مطیع و منقاد ساخت و از رای جاجنگر و پادشاه لکهنوتی هدایا و پیشکش گرفت و از آن سلسله
چند نفر سلطنت کردند و مقرب الملک مقرب خان خطاب داده ولیعهد ساخته در دهلی بجای خود گذاشته
و خود با سعادت خان بجانب گوالیار حرکت نمود و در خلال آن حال ملو اقبال خان با چند نفر دیگر قصد
سلطان از آن قصد واقف گشته ملو خان پناه بمقرب خان برد و سلطان از سر عزیمت مراجعت
کرده چون مقرب خان غبار خاطر سلطان بجهت ملو استنباط نمود در آینه خود را بشهر انداخته رایت
مخالفت بر افراخت سلطان با سعادت خان امر محاصره مشغول شده و بعد از چندی وقت مقرب خان
سلطان را فریب داده با چندی از خدمتگاران بشهر در آورد و سعادت خان مضطرب گشته نصرت
شاه بن فیروز خان بن فیروز شاه را از میوات طلبیده در فیروزآباد بر تخت نشانید و پس از چند
روزی امرائی که با سعادت خان همراه بودند ترک موافقت داده و نصرت شاه را از سعادت خان جدا ساختند
و سعادت خان از روی اضطرار نزد مقرب خان رفته بقتل رسید و پس از آن از دهلی تا فیروزآباد دو پادشاه
بهم رسیده امرای دو دست هر ولایتی را که داشتند بنام خود کرده تا سه سال حال بدین منوال بود و بنده
ملو اقبال خان خطاب یافته بود و مقرب خان را بقتل آورده و سلطان محمود را منقوض ساخته خود سلطنت
میراند درین اثنا حضرت صاحبقران امیر تیمور گورکان از آب چون گذشته در فیروزآباد نزول فرموده ملو

روز دوم

روز دوم حرکت از دهلی نموده جهاد اول ترک میان و اطفال داده بقصبه برن رفت و سلطان محمود
نیز با قلیلی از زنان و مخصوصان خود راه گجرات پیش گرفت و دهلی نوعی خراب بود که تا دو
ماهی بهم نرسیده و پس از چندی وقت سلطان محمود و ملو خان یکجا شده بحرب سلطان ابراهیم روان
گردیدند چون سلطان محمود از ملو خان دل آزرده داشت شبی تنها از اردو بیرون آمده بلشکر سلطان
ابراهیم پیوست و بواسطه بد سلوکی وی از آنجا نیز فرار نموده بقنوج آمده بدان مایه ولایت قناعت
نموده ملو خان بر زمین ملک پیپتانی نشسته میان دو آب را و ولایت پنجاب بتصرف آورده عزیمت
ملتان داشت که بدست خضر خان که بنصرت حضرت صاحبقران امیر تیمور گورکان حکومت میسور
بقتل رسید و پس از این واقعه محمود شاه دیگرباره از قنوج طلب داشته بر تخت سلطنت نشانیدند
خضر خان بعد از کشتن ملو خان مستقل گشته بسیاری از ولایت محمود شاه را بتصرف آورده و دو
مرتبه ویرا محاصره کرده ولی بنیل مقصود برگردید محمود شاه بدین نهج روزگار میگذرانید و در سنه
فوت کرده ایام پادشاهیش که بجز نامی نبوده بیست سال و دو ماه امتداد داشته و چون از آن سلسله کسی
که لایق پادشاهی باشد نمانده بود هر آینه بخضر مستقل گردید **خضر خان** در زمان سلطان فیروز شاه حاکم ملتان بود
و صاحبقران نیز در حین مراجعت آن ولایت را بدو عنایت فرموده او با وجود استعداد سلطنت و
اسباب ملک داری اسم پادشاهی بر خود اطلاق نکرده و برایات عالی مخاطب بوده سکه و خطبه
ابتدا بنام امیر تیمور و آخر بنام میرزا شاهرخ مقرر داشته و در اندک روزی چمن مملکت را از خار و خاشاک
مفسدان و متمردان پاک و صاف گردانیده و در غایت عدالت و معدلت روزگار میگذرانید و در جمادی
الاول سنه اربع و عشرین و ثمانمائه هجری برحمت حق پیوست مدت ایالتش هفت سال و دو ماه و دو روز
بوده و بعد از وی فرزند دلدارش بمسند ایالت تکیه زده بسلطان **مبارک شاه** ملقب گشت و در ایام
سلطنت او از اطراف و جوانب غلبها روی نموده هنگامها و جنگ و جدل بسیار بود و ابتدا ابلق شیخا کهوکهر
است که بهوای سلطنت هندوستان و گرفتن دهلی در سر او جای گرفته اکثر پرگنات را تاخت و
غارت نموده لاهور را خراب مطلق گردانید و بر اثر آن سلطان هوشنگ بقصد گوالیار از مالوه
در حرکت آمد و هنوز آن مهم صورت نیافته بود که سلطان ابراهیم شرقی با لشکرهای آراسته بجانب
آمده آن ولایت را متصرف گردید مبارک شاه نیز لشکری فراهم آورده بجانب وی روان گشت
و بعد از دو شبانه روز جنگ بی آنکه کسی در میان افتد مراجعت کرده بولایت خود توجه نمودند بعد از این
قضایا شیخ علی بیک که ایالت کابل داشت بطمع دو لک تنگه که فولاد ترکبچه داده قبول نموده بود بولایت

هندو درآمده از قتل و غارت چیزی باقی نگذاشت و سال دیگر نواحی ملتان را تاخته و سکندر تحفه را باسیری گرفته
علم مراجعت برافراشت و کرت اخیر لاهور را گرفته تاراج نموده چون مبارکشاه نزدیک رسید زمین برگرد
فرار نهاده بولایت خود درآمد سلطان مبارکشاه و سید پورش ملک کمال الدین را که مرد سنجیده کاردیده
بود مشرف دیوان ساخته امیر الملک که وزیر بود و شریک گردانید و آن شریر با سلطان در مقام نفاق آمده سال
هشتصد و سی و هفت وقتی که سلطان باهتمام عمارت مبارک آباد که در کنار آب جون بنا نهاده در رفت
بزخم شمشیر تیز نکوهش را برزبر ساخت ایام سلطنتش سیزده سال و سه ماه و نیم بوده **سلطان محمد شاه** بن
مبارکشاه باتفاق امرا بر تخت نشست اما در زمان وی در هر سری سودایی و در هر دلی تمنایی پیدا آمده
سلطان ابراهیم شرقی بعضی از پرگنات را متصرف گشت و سلطان محمود خلجی از مالوه آمده قصد دهلی
نمود و چون شنید که سلطان احمد گجراتی قصد مالوه دارد هر آینه حرف صلح در میان آورده رایت معاودت
برافراشت این صلح باعث کسر شأن و زبونی وی شده و در نظرها سبک شد و اهل کاران گردید ملک
بهلول لودی که اول جوانی و شجاعتش بود و ایشان را تعاقب نموده پاره اسباب غنیمت گرفت
و این خدمت در معرض قبول افتاده محمد شاه او را فرزند خوانده حکومت لاهور و دیپالپور را عوض صله
عنایت فرموده و بتدریج ملک بهلول را هوای سلطنت در سر افتاده در مقام جمعیت شده در مدت
اندک لشکر بسیار بر روی جمع آمده محمد شاه را مدتی محاصره نمود و در زمان سلطنت محمد شاه در تنزل مسعود
در هشتصد و چهل و هفت ودیعت حیات سپرد ایام سلطنتش ده سال و چند ماه بود شعر چنین است این جهان
گردانند دوره گهی مهربانی انده گاه جوره شود روزه دست چون بوالهوس مهره شان وفا نیست در جهان
او ه چون محمد شاه فوت شد پسر او را **سلطان علاء الدین** خطاب داده بر تخت نشانیدند چون بر جهانیان
ظاهر شد که وی از پیشه کار سلطنت سست و عاجز برآمد هر آینه سودای سلطنت ملک بهلول قوی
گشت شعر چو بینند که دارای افسر بیچ هنر و گذاردند دست گیتی ه سلطان علاء الدین بر هوای بداون
موافق مزاج یافته بعیش و عشرت مشغول گشت و بعضی از ارباب فتنه و فساد قصد حمید خان که وزیر مملکت بود
نموده او فرار نموده بدهلی رفت ملک بهلول را سلطنت طلب داشت چون سلطان بر قضیه اطلاع یافت
چیزی بملک بهلول نوشت که چون پدر من ترا پسر خوانده مرا سروبرگ پادشاهی نیست و بهمین بداون
قناعت کرده سلطنت را بتو گذاشتم چه در سر نیزه و آمد شد شمشیر گوی که تمنای ملک بود در آید
و ملک بهلول قبای سلطنت را بر قامت خود چست دیده سلطان بهلول خطاب یافت و سلطان علاء الدین
روز چند بلهو و لعب پرداخته فوت گشت مدت حکومتش هفت سال و چند ماه بود گویند ملک بهلول بن

امارت

امارت روزی به سامانه رسیده در آن وقت سید ابن نام عزیزی در آن پرگنه بود بزیارت وی رفته آن
درویش از سر مجمع کرده گفت که از کسی هست که پادشاهی دهلی به دو هزار تنکه از من بخرد ملک بهلول
یکهزار و ششصد تنکه همراه داشت برآورده در پیش آن عزیز نهاده آن بزرگ قبول فرموده گفت
پادشاهی مبارک باشد شعر سالکان همت چو ارادت بپسندند ه ملک کلاه پیش فرستند و نگاه
بخشند ه و این ماجرا همیشه در خاطر داشت در هشتصد و پنجاه و پنج بر سریر حکومت نشست
سلطان بهلول در کل حال سلوک بر مسالک شرعیه نمودی و در داد و عدل مبالغه فرمودی و بیشتر اوقات
مجالست علما و مصاحبت فقرا گزیدی و تفقد حال محتاجان و بینوایان را واجب شناختی القصه چون
سلطان بهلول به دهلی آمد حمید خان قوت و مکنت تمام داشت بنابر مصلحت وقت هر روز بسلام
او میرفت و بوی مدارا مینمود تا وقتی که او را بدست آورده خطبه و سکه بنام خود کرده و او را
مکرر با سلطان محمد شاه و سلطان محمود شاه شرقی مقاتله و محاربه دست داد و چون نوبت بسلطان
حسین شرقی رسید صلح برین نسق قرار گرفت که تا چهار سال هر کدام بولایت خود قانع باشند
و بعد از چهار سال از میان آن دو پادشاه نزاع قائم شده آخر صلح بدان قرار گرفت که تا سه سال از هم جنگ
نکنند و چون سه سال منقضی گشت سلطان حسین با هزار فیل و لشکر عظیم بدهلی توجه نموده ملوک
الجانبین مواد نزاع در میان بود و بصلاح دولتخواهان باز معامله بمصالحه انجامید سلطان حسین
از دو جانب گذاشته بنجاعت جمیع الفیلها نموده سلطان بهلول فرصت غنیمت دانسته تعاقب پرداخت
و چهل نفر از سران سپاه را که یکی از آنجمله قتلغ خان وزیر بود و اعلم العلمای زمان نیز دست اسیر کرده با چند
پیل گرانبار بدست آورده معاودت نمود و بعد از چند وقت سلطان حسین تلافی را با
لشکر عظیم بر سر سلطان آمده و پیش از محاربه بصعب هزیمت یافته راه فرار پیش گرفت و درین جنگ
اموال بیقیاس بدست لودیان افتاد و سال دیگر سلطان بهلول بر سر وی رفته چند ماه در کالپی هم محاربه
و محاربه گذشت آخر سلطان حسین هزیمت یافته بجونپور در آمد سلطان بهلول از عقب رفته او را از آنجا نیز
او را بیجا ساخته بدان اکتفا کرده تا قنوج و بهرایچ وی را تعاقب نموده در قنوج نیز مقابله روی داده بعد
از جنگ هزیمت که طبیعی سلطان حسین شده بود بفعل آمد خانوشش که دختر سلطان علاء الدین و همشیره غضنفر خان
بود با اسباب و حشم بدست افتاد و سلطان بهلول جونپور را به پسر خود باربک شاه داده بجانب دهلی
روان گردید و چون نزدیک بیکت رسید در هشتصد و نود و چهار وفات یافت مدت سلطنت وی
سی و هشت سال و هشت ماه و هشت روز بوده ه گر از نیسابت گیهان زال ه بیابد ز دست اجل گوشمال ه

اگر پادشاهست اگر خس فروش ٭ رساند اجل صوت مرگش بگوش ٭ و چون سلطان بهلول ودیعه حیات را
بقابض ارواح سپرد شاهزاده نظام خان که از شاهزادها بود از دهلی خود را بقصبه جلالی رسانیده پادشاه
شد **بسلطان سکندر** مخاطب گشت ابتدا عالمخان برادر خود را که در اتاوه حصاری شده بود بدست آورد
بانها ولایت را بدو عنایت فرموده بار ثانی بر سر برادر دیگر باربک شاه رفته بعد از جنگ بسیار او را
بجنگ آورده بدستور سابق جونپور را مع مضافات باقطاع او مقرر داشت و پس از آن بضبط ولایت
مشغول گشت و دو کرت بواسطه استیلای زمینداران بجانب جونپور در حرکت آمده در کرت
ثانی که اکثر مردم سلطان ضایع شده بود سلطان حسین با جمعیت موفور و صد و پنجاه فیل از بهار
بر سر وی آمده در حوالی بنارس جنگ دست داده سلطان حسین هزیمت نمود و سلطان سکندر از عقب
او به بهار رفته آن ولایت را متصرف گردید و چون شنید که سلطان حسین بلکهنوتی رفته هر اینه بکلی
وی در حرکت آمده او را با سلطان علاء الدین پادشاه بنگاله محاربه روی داده آخر صلح بدان شرط قرار گرفت
که مخالفان یکدیگر را پناه ندهند و در مملکت یکدیگر مزاحمت نرسانند و بعد از چند ماه که صلح شده بود در بهار
توقف کرده بعد از آن بواسطه قحط و غلائی که روی داده بود معاودت بدهلی نمود و در نهصد و سیزده
قلعه نرور را که در غایت محکمی است محاصره کرده بطول انجامید بدست آورده بجای بتخانها مساجد بنا نمود
و پس از آن بقصد تسخیر قلعه رنتهنبور رفته بنیل مقصود بازگشت و در حین معاودت مرضی بر وی عارض شد
که آب و نان بگلوی او فرو نمی رفت نفسش منقطع گردید ٭ ساقیا تند درین بزم بهان پیر مغی ٭ که چو اسکندر جام
طرب فرو نگیرند ٭ کاس عشرت بکف خاک سکندر سازند ٭ باده عیش بخون دل اسکندر گیرند ٭ و در ذی قعده
نهصد و بیست و سه رخت هستی بباد فنا داده عالم باقی را منزل ساخت ایام دولتش بیست و هشت سال و [illegible]
بود و سلطان اسکندر بکمال ظاهری و جمال معنوی آراسته و پیراسته بود و هر روز بار عام داده خود
بداد خواهی خلایق رسیدی و هر سال دو بار برسم فقرا و مستحقین ولایت با نوشته بنظر او در آوردندی
و او شش ماهه فراخور حال هر کس عنایت کردی و هر که بجهت ملازمت نزد او آمدی از نسب پدران او
رسیده فراخور آن به وی پرداختی و تعهد ابطال معاشش بحد افراط رسیده بود چه در شهور که کسی را مجال فضل نبود
و حجام در سر و ریش تراشیدن هندوان جرأت نمودی و در هر پستان جاها و شاهها جهت
فقرا ترتیب دادی و هر روز طعام پخته و خام در هر شهر تقسیم نمودندی و خبرداری احوال رعیت و سپاهی را
بجائی رسانیده بود که خصوصیات خانهای مردم بوی رسیدی و هر روز نامجات نرخ و نوع اتفاقات
پرگنات و ولایتها بوی رسیدی و همه وقت بر انجام ملک عنایت خلق مشغول بودی و شعر فارسی را

نیکو گفتی

نیکو گفتی و گلرخی تخلص کردی و این بیت او راست ٭ هر دانه تیر های او پر از پر گشت هر پهلو کنون
پر دانه خواهم کرد سوی آن کمان ابرو ٭ و چون سلطان سکندر برحمت حق پیوست امیران مملکت منصب
عظیم القدر سلطنت را به پسر بزرگ او **سلطان ابراهیم** که بحسن ذات و کیاست و شجاعت
موصوف بود قرار داده و چون بتخت سلطنت بر آمد ولایت جونپور را ببرادر خود شاهزاده جلال خان
عنایت فرموده در عرض اندک روزی شاهزاده ترک مدارا و روش سازش داده سکه و خطبه بنام خود کرد
و چون سلطان ابراهیم از احوال او اطلاع بهم رسانید پنج برادر خود را که در خدمت میبودند مقید ساخته
بهانسی فرستاده و خود جهت دفع جلال خان در حرکت آمده شاهزاده جلال خان متعلقان خود را با چندی
از امرا در کالپی گذاشته با سی هزار سوار بجانب آگره روان گردید سلطان ابراهیم ملک آدم را
با چند میر دیگر بضبط آگره فرستاده خود کالپی را محاصره نموده آهنگای که بنو ساخته شده بود تاراج [illegible]
آورده شاهزاده جلال خان در آگره کاری نساخته بجانب سلطان محمود حاکم مالوه رفت و از انجا خوب
که در میان ولایت در آید که در اثنای راه بدست گوندان گرفتار گشته نزد سلطان ابراهیم فرستادند
تا بقتل رسید ٭ خون آن سوده دلان از پی ملک میریزند که ترا ز جهان جرعه بساغر ریزند ٭ شربت سلطنت
و جاه چنان شیرین است که شهان از پی آن خون برادر ریزند ٭ و پس از چند وقت امرا انحراف ورزیدی
بهم رسانیده میان بهوه وزیر اعظم همایون سروانی را که امیر الامرا بود گرفته در قید نگاه داشت و هر دو [illegible]
یافتند و از این سبب دریا خان لوحانی حاکم بهار سر از اطاعت پیچیده لوای مخالفت برافراخت
و در خلال احوال دریا خان فوت شده پسرش بهادر خان بجای پدر نشسته بسلطان محمد مخاطب گردید
و قریب یک لک سوار بهم جمع گشته تا ولایت سنبل تصرف آورده و دولتخان لودی حاکم
لاهور نیز از قهر و سیاستهای او اندیشه مند گشته بکابل رفت و از پیشگاه ظهیر الدین محمد بابر پادشاه را
بهند آورد اگرچه دولتخان در اثنای راه فوت شد اسباب تسخیر هندوستان بکلی منتظم
شده بود اما حضرت پادشاه توکل محض بتأیید الهی نموده رایت مقابله و محاربه برافراخت و در حوالی پانی
پت با سلطان ابراهیم خان که قریب یک لک سوار و هزار زنجیر فیل داشت مصاف داده مظفر
گشت و بعد از کارزار سلطان ابراهیم با جمعی از امرا کشته گشته سلطنت هندوستان از
طبقه افغان بدین دودمان سعادت نشان انتقال یافت ایام سلطنتش هفت سال و چند ماه بود ٭ **ظهیر
الدین محمد بابر پادشاه بن عمر شیخ میرزا بن سلطان ابو سعید بن سلطان محمد بن میرزا میرانشاه بن امیر
تیمور کورکان صاحبقران انار الله برهانه** پادشاهی بود بزیور فضایل و کمالات آراسته و بنوط سخاوت

وشجاعت پیراسته شعر که نگار چنان خون بچکاندی از دل شیر ه که روح چرخ منقش شدی بچوب
پلنگ ه سهم لرزه در اجزای کوه می افتاد ه چو می نهاد بشاخ گوزن تیر خدنگ ه بکدام زبان از مدحت او توان
سفت بچه طریق محامد ذات او توان گفت صفحه آفتاب جهانتاب بچه احتیاج بآرایش و
غازه کیتی الانوار ماه را چه حاجت به پیرایش ه وصف خورشید ار گوید هوشمند ه فیض نور را بود هوش
پسند ه ولادت باسعادتش ششم محرم هشتصد و هشتاد و هشت بوده تاریخ اندر شش محرم زاد
آن شه کرم ه تاریخ مولدش هم اندر شش محرم ه نقل است که وقتی زده و پس بکانی در مجلسی
میفرموده اند که تاریخ تولدم شش محرم است شیخ زین الدین خوافی در حاشیه آن مجلس نشسته
بود بر بستن بدیهه گفت که شش محرم شش حرف است لفظ شش حرف نیز از تاریخ خبر میدهد دران
جناب بدوازده سالگی بولایت فرغانه پادشاه شده میان او و بایسنغر میرزا و سلطان علی میرزای
ولدان سلطان محمود میرزا منازعت دست داد و آخر الامر سمرقند را بتصرف آورده صد روز سلطنت
کرده و در خلال آن احوال شنید که بعضی امرا میرزا جهانگیر برادر وی را پادشاهی برداشته اند هر آینه سمرقند
را گذاشته بجانب فرغانه در حرکت آمده چون بخجند رسید شنید که تسخیر آن ملک ممکن نیست لاجرم
متوجه کابل گردیده در وقت معاودت محمد خان شیبانی آمده سمرقند را محاصره داشت محمد مقیم پسر امیر
ذوالنون از قلعه کابل برآمده بعد از اندک جنگی منهزم شده بقلعه رفته طلب امان کرد پادشاه او را
امان داده کابل را متصرف گردید و پس از چندی وقت لشکر بقندهار کشیده آن ولایت را نیز از شاه بیگ
پسر بزرگ امیر ذوالنون گرفته ناصر میرزا برادر خود را بخشش کرده و پس از آن معاودت نمود جمعی از مردم خسرو شاه
عبدالرزاق بن الغ بیگ کابلی را که پسر عم آنحضرت میشد پادشاهی برداشته لوای مخالفت برافراشتند
و با آنکه در خدمت پادشاه زیاده از پانصد کس نبود با آن جماعت که از سه هزار متجاوز بودند مصاف داده فتح
آمده خود با پنج کس مقابل شده و هر یک را بطعنی از اسب بینداخت و بواسطه تسخیر ولایت موروثی
خان میرزا حاکم بدخشان را که پسر عم وی میشد نزد خسرو ممالک ایران بخراسان فرستاد و شاه
اسماعیل بهادر خان ایلچی را همراه داشته احمد بیگ صوفی اوغلی و شاهرخ بیگ افشار را با جمعی همراه ساخت
و پادشاه پیش از آنکه خان میرزا بیاید با لشکر قندهار و کابل از کابل متوجه گردیده بود و حکام حصار از عزیمت
وی خبر یافته با جنود موفور بعزم کارزار رایات اقتدار برافراختند و در حوالی بدخشان شکست عظیم یافته
در خشم او شاه بدیشان افتاده حمزه سلطان و مهدی سلطان گرفتار گشته بقتل رسیدند حصار شادمان
با ولایت ختلان و قندز و بغلان ضمیمه دیگر ولایات گشت و در آن اثنا خان میرزا رسیده متوجه سمرقند

گردیده حاکم آنجا یعنی محمد تیمور سلطان و والی بخارا عبیدالله خان هر کدام بوقت با قافلی که داشته
بجانب ترکستان شتافته اند و اهچه رایات نصرت آیات پادشاهی از افق دار السلطنه سمرقند
طالع شده اطراف آن مملکت را انوار افضال بخشید چون در امر سلطنت مستقل گشت احمد بیگ و شاهرخ
بیگ را رخصت مراجعت داده باقی سپاه را جهة ضبط مملکت متفرق ساخت بعد از هشت ماه سلاطین
ازبک خیال تسخیر ماوراء النهر نموده عبیدالله خان نهضت بجانب بخارا منعطف گردانید چون این خبر بپادشاه
رسید پیش از آنکه لشکری جمع سازد با قلیلی که در خدمتش بود متوجه بجانب اوشان گشت و در حوالی
بخارا استماع نمود که سلاطین ازبک چند منزل از پس نشسته اند لاجرم پادشاه دلیرتر شده عنان
بجانب کشتی ایشان انعطاف داده چون دو سه منزل مطوی گشت بیک ناگاه سپاه ازبکان پیدا
آمده آتش رزم مشتعل گردید پادشاه طاقت مقاومت در خود ندیده راه کابل پیش گرفت و مرتبه
دیگر باز ترکمانان ماوراء النهر را آمده بنیل مقصود معاودت نمود و چون نقش تسخیر آن ولایت در آینه مراد
جهانگشایی ننموده هر آینه فرو نهمت بلند نهمت بر گرفتن هندوستان تافت از زمانی که پادشاه
فتح کابل نموده بود چهار مرتبه بهندوستان آمده و از مرافقت سپاه مطلبش بحصول نپیوسته و در مرتبه
پنجم تاریخ نهصد و سی و دو چنانچه گذشت بر سلطان ابراهیم افغان مستولی گردید چندان خزینه و دفینه
و زر و جنس که عقل از احصای آن عاجز ماند پادشاه خزاین چندین ساله ملوک هند را نوعی انعام فرمود که
بعد از یکسال از اراده تسخیر بکار داشت چندان زر در خزانه موجود نبود که بعلوفه توپچیان وفا کند و آن زرها
بمردم خوب هر ولایت و بسپاه خصوص مردم سمرقند و فرغانه که خاص و عام ایشان از خزانه هندوستان
منتفع یافته شد بعد از آنکه نسیم فیروزی بر چمن اقبال پادشاه وزید شاهزاده محمد همایون میرزا را
با گروه سپاه اطراف آنجا را ضبط نماید و در اکره بکرامت که از اولاد حکام گوالیار بود الماسی بآنجناب
پیشکش نمود و کلانی هشت مثقال وزن داشته جوهریان قیمت آنرا نصف خراج روز تمام ربع مسکون
گفته بود و یکی از شعرا تاریخ آن فتح را فتح بدولت یافته و چون اکره محل نزول پادشاه گردید رانا سنگا
با صد لک سوار و پیاده آمده مصاف داده و بتوفیق الله تعالی آن فتح نیز که فهرست فتوحات کامیاب
و دیباچه محاربات روزگار است بظهور آمده صیت جلادت و مردانگیش اطراف و اکناف عالم را فرا گرفت
و پس از آن بخاطر جمع مملکت هند و هندوستان را از خس و خاشاک مفسدان پاک می ساخت تا در نهصد
و سی و هفت از نکبت سرای آب و گل بعالم قدس خرامید ایام سلطنتش سی و هشت سال بود و از انجمله
پنجسال در هند گذرانیده در پنجاه سالگی در گذشت تاریخ فوت شه غفران پناه بابر که داشت ه او

نه ده ماند جمشید و کی ⁂ محمد همایون بجایش نشست ⁂ چو طومار عمرش اجل کرد طی ⁂ چو پرسند تاریخ جشن
از تو بگوی ⁂ همایون بود وارث ملک وی ⁂ و بعضی خصوصیات این پادشاه از غرایب امور است
چنانچه با موزه دو پاشنه بر روی کنگرهای قلاع چون صبا و شمال میگذشته و گاه بوده که دو کس را در
بغل گرفته از کنگره ای بکنگره ای می جسته و در علم ریاضیات بغایت مستحضر بوده و در موسیقی ادوار هم آمده و رکا
نیز رسیده و از مؤلفاتش رساله ایست در عروض و رساله ایست در قافیه و در فقه حنفی تاریخی در وقایع
احوال خود و صحبت علما و فضلا را بسیار دوست میداشته و خود نیز طبع شعر داشته و شعر هموار
میگفته و از آنجمله است شعر آمد بهار و دل شده را که یافت ⁂ پروای لاله زار و هوای بهار نیست ⁂
در روزگار فتنه بسی دیده ام ولی ⁂ چشم تو فتنه ایست که در روزگار نیست ⁂ هلاک میکنم ار قدرت تو
دانستم ⁂ وگرنه رفتن از این کوی می توانستم ⁂ مولانا شهاب الدین معمایی رساله در تبیین فتح و صلح
علم معما نظم کرده بملازمان زر پناه پادشاه و بعد از مطالعه این رباعی گفته باصله کرامند بوی ارسال
نمود رباعی ای ذات تو عین رفعت نام عرب است ⁂ وز نامه تو در دل محزون طرب است ⁂ هر کس بدر آمده از معما
نامی ⁂ نام از تو برآورده معما عجب است ⁂ و آنجناب در وقت رحلت چهار پسر والاگهر مانده ⁂ محمد
همایون میرزا ⁂ کامران میرزا ⁂ عسکری میرزا ⁂ هندال میرزا ⁂ و محمد همایون میرزا بحکم وصیت
و ولایت از سنبل که آمده بر اورنگ شاهی متمکن گردید ⁂ خیر الملوک تاریخ است ابو الغازی محمد
همایون پادشاه خسروی بود بلطف طبع و حدت ذهن موصوف و بکسب فضایل نفسانی و کمالات
انسانی معروف بکلام بدیع و نطق فصیح و خط رقیق در بلغای عرب و عجم کشیده و مهارتش در اکثر
علوم خصوصا در ریاضی بدرجه که حکمای مجسطی دان را در پل بندی نشانیده ⁂ شعر ⁂ کی بر سر جاه و جلالش
همواره کرده اکتساب کمال ⁂ سخن حکمت از کمالش حال ⁂ منطق او بیان هر مجمل ⁂ در شجاعت و دلیری
و نصفت و ملک گیری چون سکندر و فریدون و در آرای قبه تدبیر صاحب از جمشید و کیخسرو او را
الحق چون در عرصه وحشی شیر مقال ⁂ ناطقه حیران بانه عقل لال ⁂ بصحبت درویشان و گوشه نشینان
میل فراوان داشته تاریخ ولادت باسعادتش در نهصد و سیزده بوده و عبارت پادشاه صف
شکن و کلام خوشش تاریخست و چون عقود لئالی دولتش در سلک سلطنت انتظام یافت ارکان دولت
قاهره را بعواطف پادشاهانه اختصاص بخشیده هر یک را بمناصب مناسب سرافراز و ممتاز ساخت و تمام
ولایات پنجاب و کابل و غزنین و قندهار در دست تصرف میرزا کامران مسلم داشت و سنبل را
بمیرزا عسکری عنایت نمود و میرزا هندال که از بدخشان آمده بود و خزانه انعام شد و صوبه میرزا

او معزز

او معزز گشت و چون روز زر گشتی تقسیم میکرد زر گشتی روز تاریخ شد ⁂ شعر ⁂ از نعمت او بدی بهره شهی ⁂
در انعام بر ارباب معانی ⁂ و پس از تنسیق مهام رعیت و سپاه رایات جاه و جلال بجانب کالنجر و جونپور
در حرکت آمد چه سلطان محمود بن سلطان سکندر با بسیاری از امرای افغان لوای استیلا
برافراخته اند و پادشاه بفتح و فیروزی منسوب گشته همرکاب نصرت و ظفر بآگره معاودت نمود و
جشن عظیم ترتیب یافته و در آن روز دوازده هزار کس بشرف خلعت مشرف گشتند که از آنجمله دو هزار
بالاپوش زردوزی نگینه مرصع بوده و بواسطه خاطر میرزا محمد زمان بن میرزا بدیع الزمان بن سلطان
حسین میرزا که از پادشاه فرار نموده بسلطان بهادر گجراتی پیوسته بود میان پادشاه و او مهم بنزاع
و جدال انجامیده و بگجرات که گوشمال سلطان بهادر در ضمیر الهام پذیر تصمیم یافت و هراول سلطان بهادر
از صدمه افواج قاهره شکست خورده جنگ صف نتوانست نمود لاجرم لشکر پادشاه قریب دو ماه ویرا
محاصره داشت و سلطان بهادر چون دانست که توقف موجب گرفتاریست هر آینه با پنج کس
از ابرآمده بمندو گریخت و تاریخ این واقعه زل بهادر یافته اند و پادشاه بر فرار مخالف آگاه شده تا بپای قلعه
مندو عنان باز کشیده و بعد از چند روز سپاه ظفر پناه بقلعه دویده قهرا جبرا بر آن استیلا یافتند
و سلطان بهادر مضطرب گشته با شش هفت نفر جانب چانپانیر گردیده هر جواهری که در آن قلعه بود همراه
گرفته بجانب احمدآباد رفت و پادشاه نیز از عقب وی روان شده احمدآباد را بتصرف در آورده و ولی که
قلعه را مضبوط ساخته بتکاپوی وی در حرکت آمد و سلطان بهادر از کنبایت بسیاهان
آذوقه گرفته بجزیره دیب رفت و پادشاه از کنبایت مراجعت نموده چانپانیر را مفتوح ساخت
و خزاین و زر و مال بدست آورد و در آن سال احتیاج بتحصیل ولایت گجرات نشده در این اثنا شنیده
شد که عماد الملک از غلام سلطان بهادر با پنجاه هزار سوار آمده احمدآباد را متصرف گردیده هر آینه چانپانیر
را بتردی بیگ سپرده متوجه وی گردیده پادشاه احمدآباد را پیشنهاد خاطر کرده و میرزا عسکری با جمعی
از امرا که هراول بود در جوار عماد الملک را شکست داده احمدآباد را متصرف گردید و پادشاه احمدآباد را
بمیرزا عسکری و نهرواله را بمیرزا یادگار ناصر و بروچ را بمیر هندو بیگ داده و باقی ولایت با امرا تقسیم
کرده خود رفته در مندو سکونت نمود و پس از چند وقت مردم گجرات جمعیت کرده عسکری میرزا را
از احمدآباد بیرون کردند و پادشاه چون شنید که بخیال مخالفت پیش آمده اند گجرات را گذاشته بجانب آگره
در حرکت آمده هر آینه بسرعت تمام متوجه آگره گردیده در غیبت پادشاه شیرخان افغان ولایت
بهار و بنگاله را متصرف گشته قلعه چنار را محکم ساخته بود پادشاه بدفع فتنه او را لازم دانسته قلعه

چناره ابتدا فتح شده پس از آن بجانب شیرخان که در بنگاله بود روان گردید و شیرخان طاقت
مقاومت نیاورده و از راه جهارکند بجانب رهتاس رفت آنحضرت بعد از سه ماه بنگاله را بجهانگیر
بیگ سپرده متوجه آگره گردید چه منهی خبر رسانیده که میرزا هندال باغوای واقعه طلبان خطبه بنام خود خوانده
و دران یورش بواسطه بدی هوای بنگاله امتداد سفر اکثر اسپان سپاه پادشاه تلف شده بود
چون بچوسا رسیدند شیرخان از پریشانی لشکر ظفر اثر پادشاه آگاه شده با جنود موفور بعزم مقابله
در حرکت آمد و چون مدت مقابله بسه ماه کشید شیرخان شیخ خلیل که مرشد وی بود نزد پادشاه
فرستاده عرضه داشت نمود که اگر پادشاه ولایت بنگاله را به بنده گذارد باقی ولایت را بلازمان
ایشان می سپارم حضرت پادشاه قبول نموده شرایط احتیاط بجای نیاورد و شیرخان غافل
بر سپاه پادشاهی حمله آورده مردم بسیار بقتل رسیدند و چون افغانان دیو سیرت پل را
ویران ساخته بودند کشتیها را متصرف گشته هر کس که خود را بآب می انداخت بجلادت از کشتیها
سوار گشته بشمشیر و تیر غرق بحر فنای ساختند پادشاه ناچار خود را بآب زده نزدیک بود که
غرق شود که بمدد سقایی از ان ورطه برآمده متوجه آگره گردید اما هر روز جمعی از لشکر پادشاه جدا شده
بآگره متوجه گردیدند دران وقت میرزا کامران در آگره و میرزا هندال در الور بود و بعد از آنکه شیرشاه قرار
شوره و کنکاج در میان بود میان برادران نفاق بهم رسیده میرزا کامران با مردم خود بجانب لاهور
روان گردید و شیرخان دلیر گشته بکنار آب گنگ آمد و پادشاه نیز قریب یک لک سوار بهم
رسانیده متوجه وی گردید اما دیگر هر روز جمعی از سپاه پادشاه جدا شده متفرق میگردیدند اکثر میرزا
محمد سلطان میرزا ابو القاسم سلطان حسین میرزا که رکن رکین آن سپاه بود طریق بیوفایی سلوک
داشته با پسران خود راه فرار پیش گرفتند از رفتن وی نقصان فاحش بحال لشکر راه یافت
نبودن چون شود کاری سزاوار * مهیا گردد اسبابش بناچار * چون برسات بود و محل نزول لشکر
آب شده بود رای پادشاه بدان قرار گرفت که از انجا کوچ کرده بموضع مرتفعی فرود آید و در
وقت کوچ که اکثر مردم باحمال و اثقال خود گرفتار بودند شیرخان فوجها درست کرده از اطراف لشکر
روان گردید و مردم از دیدن او اکثر مضطرب گشته بی جنگ فرار نمودند و چون کار از دست رفته
بود پادشاه اسب را بآب انداخته در گنگ در آمد و در آن اثنا از اسب جدا شده شمس الدین محمد غزنوی که
در ثانی الحال بخطاب خان اعظم افتخار یافت او را بیرون آورد و بسیاری از بهادران و گردنکشان
در آن روز غریق دریای ناامیدی گردیدند * بقا بقای خدایست و ملک ملک خدای * تؤتی الملک من تشاء

وتنزع الملک ممن تشاء   از خروش کوس شاهان این ندا آید بگوش کاین سرا هر پادشاهی را بنوبت
میرسد   و بعد از این قضیه ملک هندوستان چون نگین سلیمان چند روزی بدست افغانان دیو سار
مانده این واقعه در روز عاشورای نهصد و چهل و هفت روی داد و چون پادشاه باگره رسید توقف را
صلاح ندیده متوجه لاهور گشت و کرت دیگر برادران جمع شده شروع در مشورت نمودند آخر صلاح در
در رفتن بهکر دیدند و چون بنواحی بهره رسید میرزا کامران و عسکری میرزا جدا شده بکابل رفتند
و در بهکر میرزا هندال نیز جدا گشته بجانب قندهار روان گردید و پادشاه در لطیفستان خاطر یادگار
ناصر میرزا کوشیده با آنکه بغیر از بهکر ولایتی نداشت از آن نیز بوی عنایت نمود و چون از میرزا شاه حسین
ارغون بغیر از نفاق و فساد و بدخواهی چیزی ظاهر نشد هر آینه قصد ولایت مالدیو که یکی از زمینداران معتبر
هندوستان بود نمود چه مکرر عرایض فرستاده بود و پادشاه بعد از محنت بسیار بولایت او رسید و آنجا
شنید که شیرخان کس نزد او فرستاده بوعده و وعید او را موافق خود ساخته و الحال قصد گرفتن پادشاه
دارد هر آینه معاودت باصواب و انسب دانسته مراجعت نمود و در آن راه اسب پادشاه سقط شد چند
وقت بشتر سواری نمود و با آنکه امرا اسپان متعدد داشتند مضایقه نمودند و سپاه درین
سفر بتشنگی آب محنت بسیار کشیدند تا بولایت تته در آمدند و درینمرتبه یادگار ناصر میرزا نیز طریق
مخالفت پیموده دیگر پادشاه را نفهمید و چون پادشاه دانست که دیگر توقف در آن ملک صلاح نیست
عزیمت قندهار نمود و میرزا کامران از آن عزیمت اطلاع یافته بعسکری میرزا نوشت که بقدم
ممانعت پیش آید و اگر تواند پادشاه را بدست آرد و میرزا عسکری کفران نعمت کرده از قندهار
ایلغار نمود و پیش از رسیدن وی منهی خبر رسانیده پادشاه با قلیلی سوار شده بتعجیل روان گردید
و شاهزاده جهانبان اکبر پادشاه را که یکساله بود بواسطه حرارت هوا در اردو گذاشت و میرزا عسکری بعد
از لحظه باردو رسیده چون شنید که پادشاه بدولت و اقبال رفته از ضبط احوال متفکر گشت و شاهزاده را
همراه خود گرفته بقندهار مراجعت نمود و پادشاه با جمعیت دو کس بی آنکه راهی مشخص باشد روان گشتند
و پس از محنت موفور بلوچی راه بکردید ایشان را بعد از مشقت بسیار بسیستان رسانیده از سیستان
صورت حال با شهریار ایران شاه طهماسب الصفوی معلوم نموده و چون مکتوب حضرت جنت آشیانی بحدود
کشور ایران رسید اظهار بشاشت کرده فرامین و ارقام بسلاطین هر مرز و مقام نوشته بدست
سرحان سپرده و بحکام هر ولایت فرستادند که بلوازم نیکی و خدمتکاری قیام و اقدام نمایند
پادشاه چون بدار السلطنه هرات رسید سلطان محمد میرزا که پسر بزرگ شاه طهماسب بود و محمد خان شرف الدین اوغلی

اوغلی که منصب اتالیقی داشت باستقبال آمده لوازم تعظیم و تکریم بجای آورده بعد از انواع ضیافت
محمدخان باحتیاج اسباب سلطنت پادشاه را نوعی سامان نمود که تا بوقت ملاقات شاه احتیاج
بچیزی نشد و چون جمله باغات و متنزهات هراة که قابل تماشا بود بنظر آنحضرت در آمد متوجه عراق گردید
و پادشاه جمجاه بهر شهر و مقام که میرسید حکام شرایط استقبال بجای آورده لوازم خدمتگاری و تعظیم
بر میرسانیدند تا در ییلاق سورلق ملاقات واقع شده شاه مزبور مقدم پادشاه را گرامی داشته دقایق
تعظیم و حرمت شناسی نمود و پس از چندگاه در مقام روان ساختن پادشاه شده مراد میرزا
که یکی از فرزندان آنحضرت و طفل شیرخواره بود با دوازده هزار سوار بکمک پادشاه تعیین فرمود
اما پادشاه بعد از سیر تبریز و اردبیل متوجه قندهار گشته قلعه را محاصره نمود و در خلال آن احوال جمعی
از میرزا کامران روی گردان شده بپادشاه پیوستند و از قلعه قندهار نیز جمعی گریخته بپای آمدند
و میرزا عسکری از شنیدن این خبر مضطر گشته بعد از سه ماه امان خواسته ملازمت نمود ٭
چو درویش شود روی خورشید و ماه ٭ پرستاره گیا بر فروزد کلاه ٭ و پادشاه قندهار را گرفته بمیثاق
ایمان سپرده چون الوس جغتای را در آن زمستان مامنی نبود هر آینه در بحر حیرت افتاده قندهار را
ازهمان روز با سلطان مراد میرزا فوت گردیده امرا قزلباش بدان داد که قندهار را از قزلباشیه بحکم ضرورت
باید گرفت و بعد از تسخیر کابل و بدخشان دگرباره بدیشان باید داد و بداغ خان چون چاره ندید ناچار
قلعه را تسلیم نموده بجهت عراق رفت و پادشاه قندهار را به بیرام خان بهادر سپرده متوجه تسخیر
کابل گردید و در اثنای راه میرزا هندال و میرزا یادگار ناصر از کامران میرزا گریخته بملازمت آمدند و چون
حوالی کابل محل نزول آنحضرت گردید جمله سپاه از میرزا کامران برگشته بپادشاه پیوستند شعر آوخ که
چو روزگار برگشت ٭ از من دل و بخت و یار برگشت ٭ و چون شب شد میرزا کامران با چندی از مخلصان
خود برآمده بطرف تته روان گردید ٭ بجنگ گرفت ملک کابل از وی ٭ تاریخ است و پادشاه بشهر آمده
دیده بدیدار قرة العین خود جلال الدین محمد اکبر پادشاه که چهار سال و دو ماه و پنج روز از عمر شریفش گذشته بود
روشن ساخت و چون میرزا سلیمان با وجود طلب بملازمت نیامده بود هر آینه عزیمت بدخشان تصمیم
یافت و بوقت کوچ میرزا یادگار ناصر از خیال خلاف بخاطر راه داده بقتل رسید چون رایات عالی از
عقبه هندوکش گذشت میرزا سلیمان لشکر بدخشان را جمع ساخته در حمله اول انهزام یافته بکوهستان
در رفت گریخته و میرزا کامران در غیبت پادشاه آمده کابل را متصرف گردید همچنین مکرر او را با پادشاه
مقابله و مقاتله روی داد چنانچه در تحت احوال میرزا کامران نوشته خواهد شد چون از ممر میرزا کامران فراغت

یافت

یافت ارادهٔ هندوستان نمود آورده که روزی سوار شده فرمودند که چون عزیمت هند در خاطر
الحال از سه کس که متعاقب یکدیگر می آیند فال گرفته نام پرسیده میشود و قضا را اول کسی که پیدا شد
دولت خواجه نام داشت چون پاره رفت شده دهقانی پیش آمد که مراد خواجه نام داشت پادشاه فرمودند
که چه خوش باشد که شخص سیم را سعادت خواجه نام باشد بعد از ساعتی شخصی پیدا شد که نام او سعادت
خواجه بود و پادشاه ازین قضیه غریبه تعجب کرده بشاشت بسیار فرمود و بفتح هندوستان امید
وار شدند و در ذی الحجه نهصد و شصت و یک پای سعادت در رکاب دولت آورده عازم تسخیر
هندوستان شد و در پشاور بیرام خان بملازمت رسیده باتفاق خضر خواجه خان و تردی خان
و اسکندر سلطان بر سبیل منقلا روان شد و پادشاه کوچ بر کوچ تا لاهور عنان باز کشید و اسکندر
از قضیه مطلع گشته تاتار خان و حبیب خان را با سی هزار سوار از پیش روان ساخت و امرای
منقلا در جالندر با آن گروه مکروه رسیده آغاز کارزاری کردند بواسطه ظلمت شب افغانان طاقت
مقاومت نیاورده فرار نمودند و فیل و اسب بسیار بدست سپاه جغتای افتاده تا سرهند بتاخت
پرداختند و در آنجا توقف نمودند تا رایات عالی بدیشان ملحق گردید و اسکندر چون بر شکست
لشکر مطلع گشت با هشتاد هزار سوار و توپخانه بسیار بعزم انتقام روان گشت و بعد از آن
نیران شور و شین در سیمان آمد و بعد از تلاش و کوشش مع فوج و توفیق رفیق الوس جغتای گشته افغانان
شکست یافتند و علاوه افتخار فتحی را که اعظم فتوحات بود دران پادشاه را کرامت فرمود شعر
دشمن آتش پرست با چه با بگو ٭ خاک بر سر کن که آب رفته باز آمد بجو ٭ و تاریخ این فتح را چنین
یافته اند تاریخ نشین خود و طالع میمون طلبید ٭ انشای سخن طبع موزون طلبید ٭ تحریر چو کرد فتح
هندوستان را ٭ تاریخ ز شمشیر همایون طلبید ٭ و بعد از وقوع این واقعه جمعی از خوانین و سلاطین
بحکومت و حراست پنجاب و ملتان تعیین شده خود بدولت و اقبال متوجه دهلی گشتند و گروهی
دیگر را اکثر سواد هندوستان خطبه بنام نامی آنحضرت خوانده شد چون اسکندر بکوهستان
سوالک گریخته جمعی بوی همراه گشته بودند لاجرم بیرام خان را باتالیقی شاهزاده جلال الدین محمد اکبر
سرافراز ساخته در رکاب آن جناب بدفع اسکندر روان ساخت و بقیه آن سال را بعیش و عشرت
پرداخت و در هفتم ربیع الاول نهصد و شصت و سه بر بالای کتابخانه برآمده لحظه ایستاده وقت
فرود آمدن موذن شروع در اذان نموده پادشاه در زینه دوم جهت تعظیم نشست بوقت بر
خاستن پای ایشان لغزید و چون نور آفتاب بر زمین افتادند و بعد از دو سه روز زبان بکلمه طیبه

گویا ساخته داعی حق را لبیک اجابت گفت ه همایون پادشاه از بام افتاد ه تاریخ است و دیگری
همایون بکار رفت اقبال او ه یافته و چون این خبر بکلانور بامیر معظم محمد بیرام خان که سپه سالار
بود رسید بعد از تقدیم مراسم تعزیت جشن عظیم ترتیب داده شاهزاده جهانیان جلال الدین
محمد اکبر را بر مسند فرمانروایی نشانیده جهان و جهانیان را از حادثات وقت ایمن گردانید ایام
زندگانی آن پادشاه پنجاه و یکسال و دو ماه و بیست و پنجسال و کسری سلطنت نمود و چون بجمیع صفات
انجناب را مذکور ساخته الا آن از لطف طبع او قلیلی مذکور بسازد تا حقیقت آن بوجهی معلوم مطالعه کنندگان
گردد اگر چه از رقیم شگفته اشعار او اختصار بدین چند رباعی اکتفا نمود **رباعیات** یارب که رضای
دل درویشان ده ه این ریش دل شکسته را درمان ده ه حدیث که گویم این بده یا آن ده ه تو هر
که رضای تو در آنست آن ده ه جمع است دلم با تو درون خانه ه در تفرقه ام چو بیرون ز در آنه ه چو با تو شدم
بخود هم دشیارم ه چون بی تو شوم بخود هم دیوانه ه یارب بکمال لطف خاصم گردان ه عارف
بحقایق خواصم گردان ه از عقل جفاکار دل افکار شوم ه دیوانه خود خوان و خلاصم گردان ه چون ذکر تغلب و تسلط
شیرخان و سلیم خان برایام سلطنت حضرت شاهنشاهی مقدم است بالضروره ترتیب زمان را منظور
داشته بتحت قلم ذکر ایشان جاری میگرداند مخفی نماند که **شیرخان** که در السنه و افواه بشیرشاه
مذکور است فرید نام داشته و از طایفه سور است و جدش ابراهیم در زمان سلطان بهلول از
روه که مسکن افاغنه است بهندستان آمده در خدمت امرا روزگار میگذرانید و پدرش حسن نیز
در کومکی جمال خان که در زمان سلطان سکندر اقطاع جونپور داشته بسر میبرد و سهسرام و خواص پور بجاگیر
او مقرر بود و او را ده پسر بوده اما با فرید و برادرش نظام خان توجهی نداشته و فرید از غیرت از پدر
رنجیده بجونپور رفته و کافیه را با حواشی مطالعه کرده از سیر و تواریخ نیز بهره گرفته بعد از دو سال حسن
بجونپور آمده خویشان درمیان آمده فرید را بخدمت پدر برده رفع کلفت نمودند حسن ادارۀ
جاگیر خود را بدو مفوض داشت و او چون پیاده چند بود و مردم آن پرگنه متمرد و سرکشی می نمودند
در بحر حیرت افتاد که چه سازد آخر فرمود تا دو کس اسب ساخته شد از مقدم هر موضع یک اسب بعاریت
طلب داشته پیاده های خود را سوار ساخته و جمعی کثیر نگاه داشته بر سر ایشان سواری میکرد
آخر مطیع و منقاد گردانید با این نیکو خدمتی پدر او ملک اقطاع خود را بدیگر برادران تفویض فرمود و فرید
ترک خدمت پدر کرده ملازمت دولتخان که از کبار امرای سلطان ابراهیم بود ملازم گرفت و چون
حسن فوت نمود دولتخان باعث شده اقطاع پدر را بنام فرید کرده و فرید بسر انجام سپاه و رعیت مشغول

بود خبر کشته شدن سلطان ابراهیم و فتح ظهیر الدین محمد بابر شیوع یافت بهرآینه بملازمت
بهادرخان نوحانی که سلطان محمد خود را خطاب داده بود رفته ملازم گردید روزی در شکار شیری بر
خاسته فرید بزخم شمشیر آن شیر را هلاک ساخته بخطاب شیرخانی سرافراز گردید و پس چندگاه
رخصت جاگیر خود گرفته بسبب اتفاق از میعاد زیاده ماند و سلطان محمد از وی برنجید حکم کرد که
بعضی از اقطاع او را جدا ساخته برادرش سلیمان دهند و محمد خان که از امرای بزرگ بود و رنجیده
خاطری بهم داشت خواص پور را از او انتزاع نموده حواله سلیمان نمود و چون قوت مقاومت با
محمد خان نداشت بخدمت سلطان جنید برلاس که از جانب بابر پادشاه حکومت کره و مانکپور
می نمود رفته ملازم گردید و پس چندگاه فوجی از مغل همراه گرفته بر سر محمد خان آمد محمد خان بجنگ
هزیمت یافته بکوهستان رهتاس متواری گردید و شیرخان پرگنات محمد خان را با پرگنات خود
متصرف گشته کوهیان را با تحف و هدایا نزد جنید فرستاده و بمحمد خان پیغام داد که غرض من
انتقام گوشمال برادران بود و شما بجای پدر اید الحال از تنگی کوه بر آمده پرگنات خود را متصرف گردید
و محمد خان مرهون منت وی شده جاگیر خود را متصرف گشت و پس چندگاه برادر خود را در جاگیر
گذاشته بخدمت سلطان جنید رفت اتفاقا در آن ایام سلطان جنید بخدمت بابر پادشاه میرفت
او را نیز همراه برده ملازمت نمود و داخل دولتخواهان شد و چون چندی روش و سلوک مغل را مشاهده
کرد بیاران خود گفت که هندوستان را از مغل گرفتن بسیار آسانست گفتند بچه دلیل میگویی
گفت پادشاه ایشان بمعاملات کمتر میرسد و مهمات را بوزرا میگذارد و ایشان بتقاضای رشوه
حق ملاحظه را بجای نمی آرند القصه روزی در مجلس پادشاه طبق ماهیچه پیش شیرخان نهاده بودند و
او خوردن آن خود را عاجز میدید در حال کارد کشیده آنرا ریزه ریزه ساخته بعد از آن بکار برد پادشاه
از این حال واقف شده بمیر خلیفه گفت که این افغان غریب کاری کرد چون از احوال پیش او اطلاع داشتند
بر بزرگی او اشارت کردند و شیرخان از آن مهربانی آگاه شده اندیشه کرد و همان شب بجاگیر
خود رفت و چون از جانب مغل اندیشه متوهم بود بهرآینه بانجا پیش سلطان محمد رفت و سلطان او را نوازش
نموده اتالیق پسر خود جلال خان کرد و در همان ایام سلطان محمد فوت شد و جلال خان قایم مقام پدر گردید و
شیرخان با والده جلال خان حکمرانی میکرد و باقتضای روش زمانه نیز هم آغوش بر ساخت و
حکومت من حیث الاستقلال شیرخان قرار گرفت و در خلال آن حال حاکم بنگاله با مخدوم عالم که
حکومت حاجی پور میکرد نقار خاطری بهم رسیده قطب خان نامی را با سپاه موفور جهت استیصال

وی فرستاده و مخدوم عالم حاکم حاجی‌پور همراه شیرخان شده هرچند شیرخان در صلح زده و طاعت
نمود فایده نکرد آخر دل بر مرگ نهاده چندان تلاش و کوشش نمود که فایق آمد و این فتح موجب
ازدیاد قوت و ترفع شان او گردیده نوحانیان که از پی استقلال او در آتش حقد و حسد بوده جلال خان را
برداشته نزد سلطان بنگاله رفتند ولایت بهار را بدو پیشکش کرده خود را ملازم شدند سلطان
بنگاله ابراهیم خان پسر قطب خان را با سپاه موفور همراه نوحانیان نموده بر سر شیرخان فرستاد
و شیرخان درین مرتبه نیز فتح کرده ابراهیم خان را به قتل رسانیده تمام توپخانه و افیال اهل بنگاله متصرف
گردیده و در خلال آن احوال تاج خان حاکم چنار گذشته قلعه چنار نیز بدو منتقل گردید چون سکان
سپهر در رسته تنگ بر مردم خود کن کام دل اهنگ اما پادشاه والاجاه بعد از شکست دادن سلطان
محمود بن سلطان سکندر شیخ بهلول را پیش وی فرستاده طلب قلعه چنار نمود شیرخان قطب خان
پسر خود را همراه مشار الیه فرستاده اظهار عبودیت نموده از دولتخواهان خود را شمرد و چون به استیلای سلطان
بهادر گجراتی بر کرانه اسلام غزو جلال رسیده بود در آن وقت مدارا لایق دانسته زیاده در آن باب
گفتگوی ننموده پادشاه بعد از مراجعت گجرات چنانچه نوشته شد قلعه چنار را گرفته از عقب وی به بنگاله
در آمد و شیرخان دست از بنگاله بازداشته بجهارکند رفت و براجه قلعه رهتاس پیغام داد که چون
لشکر مغول از عقب من رسیده توقع دارم که مرا در قلعه خود پناه دهی و بعد از آن که بنگاله دولی ترتیب
داده در هر دولی جوان افغان مردانه انتخابی را با سلاح در آورده به قلعه فرستاد و در چند دولی اول عورات
را در آورده و چون دربانان بتفحص مشغول شدند چند دولی را که دیدند شیرخان پیغام داد که دیدن عورات
سبب کسر عزت این جانب است راجه منع تفحص نموده و چون دولیها بالتمام به قلعه در آمد افغانان حربها گرفته
چندی متوجه راجه گردیدند و چندی متوجه دروازه آمده باقی سپاه را به درون آوردند قلعه بدان استحکام
بدین آسانی متصرف شدند و بعد از سه ماه که پادشاه در بنگاله گذرانیده خواست که باگره رود شیرخان
در کمین چوسا راه بر او گرفت چنانچه سابقاً گذشت کسی پسیا به قتل رسانیده بعد از آن به بنگاله رفته جهانگیر بیگ را
با جمعی از مغول علف شمشیر بیدریغ ساخت بر اثر آن با پادشاه جنگ کرده مظفر گردید و چون خطر از جانب
پنجاب مرتفع ساخت در نهصد و چهل و نه بعزم تسخیر ولایت مالوه در حرکت آمده ملوخان که از نوکران سلاطین
خلج بود از در صلح در آمده آن ولایت را پیشکش نمود و شیرخان آن ولایت را به شجاع خان داده متوجه رنتهنبور
گردید و آن قلعه را نیز به صلح گرفته باگره آمد و همچنین بسیاری از ولایات را مفتوح ساخته بجانب قلعه کالنجر که
محکم‌ترین قلاع هندوستان است نهضت کرده در حینی که محاصره نموده بود و حکم نمود که از اطراف حقها را پر دارو کرده

تنگ کرده باندرون می‌انداختند اتفاقاً یک حقه بر دیوار قلعه خورده در میان دیگر حقها افتاده آتش
درگرفته شیرخان را با چندی از مخصوصان بسوخت که نیم‌سوخته رمقی باقی داشت لشکر را بر جنگ و حرب
و تحریص مبذول نموده در آخر آن روز خبر فتح شنیده ودیعه حیات را سپرد ز آتش مرد تاریخست و پانزده
سال امارت و پنج سال فرمانروایی هندوستان گذرانیده او بعقل و تدبیر صاحب امتیاز تمام
داشته از اقصای بنگاله تا آب نیلاب که کنار آب سند است در هر کروهی سرایی ساخته بود و چاه و مسجد
از خشت پخته بنا نهاده و مقری و امام تعیین فرموده و بر یک دروازه آب و طعام خام و پخته جهت اهل
اسلام و بر دروازه دیگر جهت کفار هندوان مقرر کرده بود و در هر سرایی دو اسپ که بزبان هندی ڈاکچو
گویند گذاشته بود که هر روز خبر نیلاب به بنگاله می‌رسید و پیش هر سرایی را حکم کرده بود که چند
از درخت میوه و غیره بیارآورند که خلایق در سایه آمد و شد می‌کرده باشند و همین طریق از آگره تا
مانده سرا و مسجد ساخته و امنیت راهها مرتبه بود که اگر زالی سبد طلا در دستی بود در صحرا تنها خواب
کردی حاجت پاسبان نبودی گویند چون آینه دیدی گفتی حیف که تا شام بسلطنت رسیدم
پس از هر کس که زو نام ماند همانا که در زندگی کام ماند و چون شیرخان فوت نمود عادلخان که پسر
بزرگ و ولی‌عهد بود و قلعه رنتهنبور را باقطاع داشت و جلالخان پسر خورد نزدیک بود امرا چون دیدند که
آمدن عادلخان زودی میسر نمی‌شود و کارها بی‌سرور است جلالخان را طلب داشته در نهصد و پنجاه و دو بر
سریر سلطنت نشاندند و مخاطب به اسلام شاه گردانیدند و در میان مردم به سلیم شاه و سلیمخان اشتهار
یافت و سلیم خان چون بر مقام پدر نشست مکتوبی از روی محبت به عادلخان نوشته طلب ملاقات نمود
او در جواب نوشت که هرگاه قطب خان و عیسی خان و خواص خان و جلالخان جلو آمده مرا تسلی دهند من
متوجه آیم پس سلیمخان امرای مذکوره را نزد وی فرستاده عادلخان بعهد و قول ایشان نزد برادر رفت
و بعد از ملاقات بیانه مع مضافات باقطاع او مقرر گشته رخصت گرفته و بعد از دو ماه سلیمخان غازی
محلی را که از محرمان بود نزد وی فرستاد تا عادلخان را مقید سازد و عادلخان از آن خبردار شده نزد خواص خان
که در میوات بود رفت و خواص خان لوای مخالفت برافراخته متوجه سلیمخان گردید و بعد از تقارب
فریقین تائید آسمانی سلیمخان را نوازش نموده هزیمت بر عادلخان افتاد و عادلخان از حرب گاه
بیرون رفته دیگر کسی از وی نشان نداد و خواص خان و عیسی خان بجانب میوات در حرکت آمدند و سلیم
خان لشکری بتعاقب ایشان تعیین نموده منهزم برگردیدند پس از آن قطب خان را با لشکر عظیم بسر
ایشان نامزد ساخته ایشان بکوه کماون رفته متحصن گردیدند پس از آن سلیم خان چهارده نفر از امرای

خود را بنقطه‌ای که از فتنه‌ها و الخان دامن گرفته در قلعه گوالیار محبوس گردانید چه آینه اعظم همایون
نیازی که حاکم لاهور بود و اهم گروه سر از اطاعت پیچیده چون سلیم خان بجانب وی در حرکت آمد او
نیز خواص خان را با خود متفق ساخته تا انباله باستقبال نمود و دو شبی که مصاحبش جنگ میشد در باب
حاکم میان ایشان نزاع بهم رسیده خواص خان بی جنگ راه فرار پیش گرفت و نیازیان حسب المقدور
تردد کرده بجانب دنکوت که نزدیک روه است روان شدند و سلیم خان خواجه اویس سروانی را
از عقب ایشان فرستاده خود بدهلی مراجعت فرمود و در خلال آن حال شجاع خان حاکم مالوه را شخصی
خنجری زده او را باغوای سلیم خان حمل کرده او نیز بمالوه گریخت و سلیم خان آشفته تعاقب کرده چون اثری
از وی نیافت عیسی خان را با بیست هزار سوار در مالوه گذاشته مراجعت کرد و خواجه اویس که بتعاقب
نیازیان رفته بود شکست خورده برگشت و کرت دیگر لشکر بدفع ایشان نامزد گشته و در این مرتبه شکست
بر نیازیان افتاده و پناه بگکهران بردند و سلیم خان با سپاه گران آمده مدت دو سال با گکهران مجادله داشت
و پس از آن ایشان را منکوب و مغلوب ساخته نیازیان بکشمیر در آمدند و حاکم کشمیر سر راه
بر ایشان گرفته همه را بقتل رسانیدند و پس سلیم خان بعد از جمعیت خاطر بدهلی رفته قرار گرفت و در این
اثنا خبر رسید که جنت مکانی همایون پادشاه بکنار نیلاب آمده گویند سلیم خان در آن ساعت [illegible] کشیده
بود چون این خبر شنید فی الفور سوار شده بجانب لاهور روان شد چون گاوان عرابه حاضر نبود حکم
کرد تا پیاده‌ها عرابه بجای گاوان عرابه تکمیل کشیدند چون بلاهور رسید شنید که همایون پادشاه برگشته
او نیز معاودت نموده در گوالیار قرار گرفت و چندی از امرای خود را که بقوت غلبه گمان میبرد گرفته مقید ساخت
تا در نهصد و شصت ملک بر مقعد او بر آمده از شدت وجع آن در گذشت مدت سلطنت او نه سال بوده
و در همین سال سلطان محمود گجراتی و نظام الملک بحری نیز وفات یافتند و تاریخ این واقعه زوال خسروان
یافته اند چون سلیم خان در گذشت پسرش فیروز خان را بپادشاهی برداشتند و روز سوم مبارز
خان ولد نظام خان برادرزاده شیر خان که خواهرش در منزل سلیم خان بیبوده در محل فیروز خان آمده قصد
وی نمود خواهر هر چند شفاعت نمود و زاری کرد بجائی نرسید آن طفل بیچاره را با تیغ بیدریغ کشته باتفاق
وزرا و امرا بر سریر ایالت متمکن شد و سلطان محمد عادل خطاب یافت و پس از آن عوام الناس او را عدلی خواندند
روزی در دیوانخانه نشسته تقسیم جاگیر مینمود بر سر جاگیر میان سکندر خان فرملی و سرمست خان سربنی
گفتگوی شده سکندر خان خنجری بر سرمست خان زده و بهمان جرم از دست رفت و پس از آن بر عدلی حمله
کرده او خود را بدرون حرم انداخت و او مانند دیوانگان بهر جانب که میرفت میزد و میکشت تا از اطراف

جواب

جواب او در آمده بقتلش رسانیدند و تاج خان کررانی از دیوانخانه بر خواسته عازم بنگاله شد و در اثنا
خود عماد و سلیمان و خواجه الیاس که پرگنات کنار گنگ داشتند ملحق شده در مقام مخالفت آمده عدلی از
عقب وی آمده در کنار دریا تلاقی فریقین دست داده و در خلال احوال ابراهیم خان ولد غازی خان
که از بنی اعمام شیر خان میشد و خواهر عدلی در حباله او بود واهمه کرده نزد والد خود ببیانه و هندوان رفت
و در آنجا مردم بسیار بهم جمع آمده بدهلی رفت و در آنجا خطبه خواندند و آگره را متصرف شده و عدلی
بعد از این خبر دست از کررانیان باز داشته بر سر ابراهیم خان رفت چون آب جون رسید ابراهیم
خان کس نزد عدلی فرستاده که رای حسین جلوانی و بهار خان سروانی را جهت عهد و میثاق
بحضور فرستید تا بخدمت می آیم و عدلی بجماعت را فرستاده ابراهیم خان همه را با خود متفق
ساخت عدلی چون از نیرنگی آگاه گشته تاب مقاومت نیاورده بجانب چنار مراجعت نمود و در اثنا احمد
خان که او نیز از بنی اعمام شیر خان بود و خواهر دوم عدلی در عقد او بود بمعاونت امداد تاتار خان کاسی
و چند امیر دیگر خود را سلطان سکندر مخاطب ساخته علم فتنه و فساد بر افراخت و بر سر ابراهیم خان رفت
و در ده کروهی آگره بموضع فره فریقین با مقابله دست داد و سکندر چون شنید که ابراهیم خان هفتاد
هزار سوار همراه است و جمیع مردم وی ده هزار نرسیده از در صلح در آمده التماس نمود که پنجاب را بگذارد
ابراهیم خان بر کثرت حشم و لشکر خود اعتماد کرده بتملقات وی التفات ننمود و عاقبت اسکندر غالب
و ابراهیم خان مغلوب شده بسنبل گریخت و سکندر کامیاب شده آگره و دهلی را متصرف گشت و در این وقت
خبر رسید که جنت آشیانی همایون پادشاه از کابل بهندوستان آمده سکندر با لشکرهای آراسته
متوجه شده در سرهند چنانچه نوشته آمد منهزم گردید و ابراهیم خان در سنبل لشکری بهم رسانیده متوجه
کالپی گردید در این وقت عدلی هیموی بقال را که از میوات و از تنگی بوزارت رسیده بود با لشکر
موفور و پانصد فیل بجانب دهلی فرستاده بود و چون هیمو بنواحی کالپی رسید دفع ابراهیم خان را لازم
دانسته بمقابله او شتافت و بعد از جنگ عظیم هیمو غالب آمده ابراهیم خان به بیانه گریخت و هیمو تعاقب
نموده بیانه را محاصره کرد و مدت محاصره به سه ماه کشید در این وقت هیمو از عدلی بجهت محمد خان سور حاکم
بنگاله که با لشکر موفور متوجه تسخیر جونپور و کالپی و آگره شده بود طلب داشت هیمو ترک محاصره کرده روان شد
چون بشش کروهی آگره رسید ابراهیم از قلعه بر آمده جنگ به پیوست و پس از اندک تردد شکست
یافته دیگر گریخت تا آخر در اوریسه سلیمان کررانی او را بعهد آورده بقتل رسانید و هیمو بعدلی پیوسته با محمد
خان سور در پانزده کروهی کالپی صف قتال آراسته محمد خان کشته گشت و عدلی با فتح فیروزی بجانب

چنار رفت و هیمو با گروه ولی فرستاده اسکندر خان اوزبک و قیاخان گنگ باقی امرای حضرت شاهنشاهی
که در آگره بودند تاب مقاومت نیاورده متوجه دهلی گردیدند و هیمو در دهلی با تردی بیگ خان که
او نیز در سلک اولیای دولت قاهره انتظام داشت جنگ کرده غالب آمد و آخر بدست بندگان
حضرت شاهنشاهی بقتل رسید و عدلی در نواحی چنار بسر محمد خان که سکه و خطبه بنام خود کرده بود و خود را
سلطان بهادر نامیده رفته بقتل رسید و دولت افاغنه سپری شده کوکبه عظمت و ابهت حضرت
شاهنشاهی تمام هندوستان را فرو گرفت و ایام حکومت وی سه سال بود **نظم** چون شاه نطق دست برد تیغ زبان
کند ۵ فتح سخن بمدح شه کامران کند ۵ چون خسرو سخن ز قلم برکشد علم ۵ اول ستایش شهنشهی بستان کند ۵
بر ضمایر مرآت نظایر مطالعه کنندگان مخفی و مستتر نخواهد بود که اگر ذکر جمیع سلاطین سلف بنده خواهد که ذکر
جمیع احوال اعلی حضرت سلیمان حشمت سکندر رتبت ظل اللهی خلایق پناهی شاهنشاهی **جلال الدین محمد اکبر بادشاه**
غازی لازال ملکه و دولته نماید از مطلب باز ماند و بهر در اختصار کوشیده تا چار سخن پرداز شود و تالیف دیگر مشتمل بر وقایع
و اینها تفصیل اکتفا نماید و بجرعه باطن متعطشان را سیراب میگرداند ۵ کجا رسد سخن من بعهد مجلس او ۵
که ذکر بهشت زبان را نوازد علیین **مجموع نامه** که چون نواب جنت مکانی بمنصب غفران مآب گردید در ربیع الاول
نهصد و شصت و سه بطالع همایون برگزیده خدا در قصبه کلانور بر سریر سلطنت و فرمانفرمایی قرار گرفت
و خیام عدل و احسان بر مفارق جهانیان مبسوط ساخت ۵ همانکه بود آفتاب بلند ۵ که شد عالم از نور او بهره‌مند ۵
چون صیت ظهور بادی الاتصالش در اطراف عالم سمت شیوع پذیرفت در اندک روزی اکثر روی زمین مسخر گردید
تا اقصای دریای شور از سه طرف جمیع گردنکشان و سرداران از روی انقیاد و اطاعت خود آورده خصوصا
قبایل افاغنه سباع سیرت قطاع سریرت که در راهها کاروانها را بند پنهان بازرگانان و غربا و پای
مسافران بودند و اعظم این فتوحات استخلاص خطه دلپذیر کشمیر است که از زمان تیمور آباد و آبادانی شده
تا این روزگار بجهت شدت طرق و تراکم اشجار و دریا و کوه و مغاک هیچ پادشاهی بدان ملک تسلط و تصرف
نگردیده و سلاطین هندوستان را اندازه نیز چه جای تا ایشان این دولت نهایت استعداد و چه کار
والمیش مناسب اینجه مذکور زنده سایر التفاتش علت جزیه و زکات و دیگر اخراجات مرفع الحال از تاریخ آن
ملک معمورات و حصن و ملک حصین است ۵ منت و از فضای آن چنین بهشت ۵ و دیگر بهشتی این بستان
جهت و راه آنکان و جنوبان هر شهر و دیار بازار است و هیچکس از آنحضرت محروم و ناامید نگردیده و هر کس در خور
استعداد خود مستفیض گردیده و سلسله سپاس است و خوان انعامش عام **شعر** فضل ایزد شناس
کارش باد ۵ که مراد او را پدید نیست کناره ۵ شربت جود او و ده صحت ۵ هر که از هستی کند بیمار ۵ و امروز انقدر شاهان

شاهزادگان و بزرگان و دانشمندان و مستعدان درین آستانه حاضرند و هیچ حضرتی فرش عرش آستان نبوده و
نیست **نظم** بتو تاب این آفتاب بلند ۵ که از شرق پرتو بغرب افکند ۵ بهر قوم تحت میاه ده سال ۵ جل
دیده ورش از جدی کمال ۵ بر اهل جهان کامران چون سپهر ۵ چو خورشید بر عالمی گرم مهر ۵ چنان
خوش ببهشتش زبان و زمین ۵ که انسان کم کل بلبل اند چمن ۵ خسروی که در آیین مرحمت و قوانین
مکرمت و اسباب ملکداری و آداب شهریاری زبده سلاطین و عمده خواقین آمده صفدری که
سطوت جلادت و صفوت شجاعتش داستان هفتخوان رستم و دستان را فرو افکند و متبدل
ساخته سکندر سیری که بمواعد کرم و مکارم شیم طومار اشتهار خاقان بداوراق احسان قاآن را در گرو
نسیان انداخته **نظم** داور گردون جلال الدین خلیفه ذو الجلال ۵ کوه وقعی مکان کون گمان انگیخته ۵ شاه
مشرق آفتاب کوه رحمت را که ۵ صبح عدل از مشرق این خاندان انگیخته ۵ آفتاب کوه سپهر آسمان مکان
ضمیر آفت ... آفتاب از کوه و کان انگیخته ۵ هر تیر که از برای سر انجام امور ملک و ملل بر لوح ضمیر
نگاشت موافق نسخه تقدیر آمده و صورت هر اندیشه که در باب انهدام مبانی قصر شکنانی اعدای دولت
بر ورق خیال تصویر نمود مطابق اقتضای قضا افتاده هر مدبری که غاشیه اطاعتش را در مقابل خورشید این
دولت روز افزون بتقاعد بر خاست از آب شمشیر تیغ جهانگیرش فی الحال بر باد انتقام مزوری شده هر که سر از
طوق انقیاد این خلیفه خدا بیرون برد ابلیس‌وار طوق لعنت در گردن دید ۵ آنچه بر سده عالیش باشد سر
نیست ۵ زحمت مغفره عار کلاه و دستار است ۵ نهیب سیاستش در زینکو بجام مدام کار غارت عقل
و ابهام کند کسی را مجال نیست با عنایت عدالتش هر چه که بغیر از نغز اغانی و غمزه ادانی هیچکس را
یارای راهزن و بیراهی نبوده بخشش فریاد خوار نرمی چمن بر نیامده پیدا و بغیر از غمزه معشوق بعاشق تعالی بر دل
مهوشان کر اجمال که کمان فتنه زه آمده و بغیر از مژگان خوبان کرا یارا که تیغ عدوان کشیده و دیگر جان
دیده و بغیر از صبح نتوان دید و در خون آغشته بجز از شفق نتوان دید بشنیده مزد الله اکبر عدلش غارت
عالم را فرو گرفته و کوکبه انعام عامش چون فیض فیضان باطراف و اکناف جهان رسیده ۵ آن یزدان
ملک سلیمان بافته ۵ هر چه خواهد جز نظیر از فضل یزدان یافته ۵ محاسن خصایل و مکارم شمایل این خسرو خورشید
او فزون اکثر از آنست که طوطی شیرین مقال قلم کیفیت آن تواند ساخت **شعر** هر چه در وصفش
گوئیند و هست ۵ خرده دان علم نیل و سلیمان است ۵ هر نزد از لطفش صد تالیف است ۵ سطری از
وصفش صد دیوان است ۵ من چگویم شرف و رتبت او که ۵ عقل در ماهیتش حیرانست ۵ امید که حضرت
کردگار بیچون ذات میمون و عنصر همایون این شهریار را که واسطه عقد جهان و نهایت علم و عالمیانست

دشاهزادگان

از آفات گردون و نوایب بی‌کار بوقلمون تا دامن قیامت محفوظ و مصون دارد ۵ خدایا تو این شاه
درویش دوست ۵ که آسایش خلق در ظل اوست ۵ بسی بر سر خلق پاینده دار ۵ بدینی و عقبی مرادش برآر ۵
و این پادشاه گردون کلاه گاهی بنا بر موزونی طبع و از مضمون خاطر وی انواع تحفه بساحل بروز میرسانید چنانچه
این بیت ۵ گر یکی کردم ز غفلت موجب خوشحالی شد ۵ ریختم خون دلی از دیده دلم خالی شد ۵ و این رباعی که
بین الجمهور مشهور است از آنجناب بر زبان مردم عالم مذکور است رباعی گفتار که خون شد دلم
از دوری او ۵ من با غم و غصه دست مهجوری او ۵ آیینه رنج تو چه پس تیره است ۵ عکسی است نمایان شده
از دوری او ۵ درویشیم گوی میفروشان ۵ جامی بزر جزم ۵ اکنون ز خمار سر گرانم ۵ زر داده و
درد سر خریدم ۵ پوشیده نماند که چون از ذکر سلاطین هند فارغ گردید لاجرم عنان اشهب قلم بجانب مجملی
که بسلیقه شعر و انشا و بلطف طبع و جودت اندیشه مخصوص گشته معطوف میگرداند میرزا کامران بکمال ذات
و محاسن صفات اتصاف داشته و در شجاعت عدیم المثل و در سخاوت منقطع النظیر زیسته ۵ بودی
از بذل و بخشش خجل حاتم طایی بجا ۵ بودی از مردیش رستم تجزی بیهده ۵ و در زهد و تقوی هم مرتبه بود که حضرت
فردوس مکانی بابر پادشاه در نزد امین بود و فرزند شیخ محمدی نوشته اند در ایام حیات آنحضرت حاکم قندهار بود
و با وجود وقت سال مجدودی خود من حیث الاستقلال تمشیت مهمات ملک و مال می‌پرداخت و در وقت
ارتحال آنجناب جنت آشیانی همایون پادشاه لاهور را با کابل بوی عنایت فرموده و وی پیوسته آن
ممالک را مفتوح داشته سر از ربقه اطاعت و انقیاد نمی‌پیچید لاجرم روز بروز بصنوف عنایات و تفقدات
اختصاص می‌یافت از جمله وقتی غزلی گفته پادشاه بصله آن پرگنه حصار فیروزه را بوی عنایت فرموده و این چند
بیت از آنجمله است شعر دولت به بسیم افزون باد ۵ طالعت فرخ و میمون باد ۵ هر غباری که ز رهت
خیزد ۵ کحل چشم من محزون باد ۵ هر که گرد تو چو پرگار نگشت ۵ او ازین دایره بیرون باد ۵ کامران را که جهان
همت بقاش ۵ خسرو دهر همایون باد ۵ و در خلال این احوال دو مرتبه جهت دفع لشکر قزلباش متوجه قندهار رفته
یکمرتبه با سام میرزای ابن شاه اسماعیل الصفوی جنگ نموده غالب آمده اغزیوار خان که از امرای عظیم
الشان بود بقتل رسانید و کرت دیگر بداغ خان را بیرون کرده قندهار را متصرف گشت و چون امر ناگزیر
حضرت جنت آشیانی پیش آمد مخالفت را بموافقت بدل کرده از حوالی پیره بجانب کابل رفت و چون
شنید که خواجه خان میرزا هندال را طلب داشته سر مخالفت دارد بقندهار نهضت نموده بعد از شش ماه
بر آن قلعه دست یافت خواجه حسین مروی تاریخ را مقدم جمادی الثانی ۵ یافته و پس از آن میرزا عسکری را
در قندهار گذاشته میرزا هندال را بکابل برده جلال آباد را باقطاع او مقرر داشت و بجهت اغلاقی که از میرزا

سلطان بظهور رسیده بود بدخشان را از وی گرفته به پسرش میرزا ابراهیم عنایت فرموده و چون جنت
آشیانی از عراق آمده قندهار را متصرف گشت و از آنجا بجانب کابل بحرکت آمد میرزا کامران گریخته
متوجه سند گردید و میرزا شاه حسین دختر خود را بعقد او در آورد و روزی چند در آن دیار بسر برده وقتی که پادشاه
بجانب بدخشان رفته بود بار دیگر شبی بکابل آمده آن شهر را متصرف گشت این خبر بجنت آشیانی رسید
کوچ بر کوچ متوجه کابل گردید و میرزا کامران شیر افکن بیگ را با مردم بسیار بعزم رزم بیرون فرستاد
و در میان افغانان بعد از محاربه عظیم بقتل رسید پس از آن پادشاه آمده وی را محاصره نمود و میرزا کامران از
روی بیمهری میفرمود که شاهزاده اکبر را بر کنگره قلعه جایی که توپ و تفنگ بسیار میرسید نگاه داشتند
و حضرت حق سبحانه و تعالی او را محافظت مینمود و چون طاقتش طاق گردید بواسطه سوراخ گریخته بیرون
رفت و بعد از محنت بسیار به بلخ رفته پیر محمد خان حاکم آنجا به بدخشان آمده خوست و بقلان را گرفته
بوی تسلیم نموده و در اندک روزی با جمعی که بوی همراه شده تمام بدخشان را متصرف گشت قراچه خان و
دیگر امرا که خدمات نیک بتقدیم رسانیده بودند مغرور شده توقعات غیر مقدور از پادشاه نمودند و چون
مطلب ایشان بحصول نپیوست با قریب دو هزار سوار لوای بی حقیقتی برافراشته بجانب میرزا کامران
روان گردیدند و پادشاه نیز سامان سفر بدخشان نموده از عقب ایشان در حرکت آمده بعد از تلاش
فریقین چون چشم میرزا کامران بر رایت پادشاه افتاده توقف نکرده بطرف طالقان گریخت و پادشاه
آمده طالقان را محاصره کرده و چون مدتی بگذشت از روی عجز میرزا را فرستاده رخصت که طلب بوده
آنحضرت ترحم نموده التماسش را قبول شده و میرزا کامران بعد از آنکه دو فرسنگ رفته بود مراجعت کرده
اراده ملازمت نمود پادشاه انبساط فرموده بوقت ملاقات نهایت مهربانی نموده سه روز در آن موضع
طویها و جشنها ترتیب یافت بعد از آن سامان سلطنت وی کرده کولاب را باقطاع او مقرر داشت
و در آخر این سال پادشاه بعزیمت تسخیر بلخ از کابل روان شده پس طلب میرزا کامران و میرزا عسکری فرستاد
ایشان دیگرباره مخالفت کرده بملازمت نیامدند و در خلال این احوال مردم بدخشان در راه فساد بعد از
تردد بسیار شکست یافته منهزم گشت که از راه ضحاک و بامیان میان هزاره رود که با قراچه خان و قاسم
حسین سلطان و دیگر امرای چپوناکسان فرستاده او را طلبیدند و بعد از آن پس امیدواری
تمام بجانب پادشاه روان شد چون سپاه وی نمودار گشت جماعت مذکور از پادشاه جدا شده بمیرزا کامران
ملحق شدند با آنکه اندک مردی با پادشاه بودند پای ثبات افشرده چندان کوشش نمودند که زخم شمشیری بر
سر برداشت آخر بضرب تیر مخالفان را از هم پراکنده ساخته بجانب بدخشان روان گردید بار دیگر کابل

بتصرف میرزا کامران درآمد و پادشاه بعد از چهل روز با میرزا سلیمان و میرزا ابراهیم و میرزا هندال متوجه
کابل گردید و میرزا کامران با قراجه خان و سپاه کابل برابر آمده بعد از اندک ساعتی انهزام یافته
بدامن کوه منهزم رفته و گریخته و میرزا عسکری دستگیر شده و قراجه خان بقتل رسید و بار دیگر جمعی از
سپاهیان واقعه طلب فراهم نموده میرزا کامران از میان افغانان در آورده و پادشاه بار دیگر عازم
دفع او گشته میرزا کامران باتفاق افغانان شبی عمل شبخون آورده میرزا هندال درآن شب شهادت
رسید پس از آن گریخته نزد سلیم خان بهندوستان رفت و چون از حاکم هندوستان
معاونتی و سوی دلی نیافت بجهت تمام خود را بولایت سلطان آدم گکهر رسانید و سلطان آدم
او را محافظت نموده حقیقت را بپادشاه عرضه داشت نمود اما امرای جغتای و پادشاه از کمال مردم
کم حیلی ایشان بود از جرایم او گذشته او را طلب داشته بعضی امرا که بواسطه مخالفت وی
انواع محنت و پریشانی کشیده بودند عرض نمودند که بقای عرض و ناموس الوس جغتای منحصر در فنای
میرزا کامران است و مادام که او در حیات است این فتنه قایم است پادشاه عرق شفقت جبلی را
آورده بدان امر رضا نگشت لیکن بنا بر رضای خاطر ایشان هر دو جهان بین وی
از حلیه بینایی عاطل گردانید و میرزا کامران بعد از این واقعه رخصت حج یافته بتاریخ نهصد و
شصت و چهار در مکه معظمه بعالم بقا انتقال فرموده ؁ پادشاه کامران بکعبه برده ؁ تاریخ دیگر چنین یافته ؁
بکوشش و مجهود در کعبه ماند ؁ و میرزا کامران در مضمار شاعری بر دو مرکب سواری نموده چون
التزام شعر ترکی درین نسخه نشده بدین چند بیت فارسی اکتفا کرده آمد نظم چشم بر راه تو دادم
شدهام چند ؁ وقت آنست که نهی جانب ما گامی چند ؁ بهر صید دل ما دانه خال تو بس است ؁ هر دم از
منه بر سر آن دامی چند ؁ اگرم کس نفرستند سوی ما پیغامی ؁ چه شود گر کندم شاد بدشنامی چند ؁ نخواهم
و ندیم تو با ما منشین ؁ حیف باشد که نشینی تو به بدنامی چند ؁ کامران این غزل تر بهمایون بفرست ؁ باشد ار سعی
نماید بتو انعامی چند ؁ باز دامان خود آن سرو بالا زده است ؁ کس بدامانش بگردست تمنا زده است ؁
بسته سلسله غم نشود هر که چو من ؁ چنگ در حلقه آن زلف سمن سا زده است مثنوی دنیا که جهان خود آراسته
می آیی ؁ ور نه به شکستن آمدی در عشق شیرازی ؁ چون چهره چارپای خسار روز فیروزی ؁ خود کو که یکجا
ماند این چکیپایی ؁ سودای کسی دارد باز این سر سودایی ؁ جایی هوسی دارد باز این دل هر جایی ؁
و از میرزا کامران یک پسر مانده بود موسوم بمیرزا ابوالقاسم در غایت فطنت و ذکاء و در نهایت ملاحت
و صفا است و در اوایل جهان افروزی او بود که در نهصد و هشتاد و چهار در قلعه گوالیار از این جهان غدار

رخت بعالم بقا کشید ؁ نام ناکامی کامران نام و نشانی ؁ تاریخ است ؁ و میرزا ابوالقاسم را
بشعر گفتن میل تمام بوده و بسن تمیز رسیده و شوکتی تخلص میکرد و این دو بیت مراو راست
شعر ای بهر شانه که در زلف سمن زده است ؁ زخم غم بدل غمزده مانده است مثنوی قضا بکشتن من
اینقدر شتاب مکن ؁ بخواهم از ستمت مرد اضطراب مکن میرزا عسکری بوفور جلادت و
وفور سخاوت و کبر موصوف بوده و باتفاق کامران میرزا همیشه لوای مخالفت حضرت جنت
آشیانی می افراشت و در آن باب خود را معاف نمیداشت چنانچه در وقت توجه آنحضرت
بجانب عراق بخیال پنداری که کلاغ در باغ جای داده اراده نمود که دست عصیان بعداوت الامام
بقدم مخالفت بمقابلت پیش آید اما بنا بر نشئت حضرت عزت محال طلبش چاره نیافته بخیل اوسپار
بقندهار مراجعت نموده و چون آفتاب اقبال حضرت جنت آشیانی از کسوف محنت برآمده قندهار
را محاصره نمود بعد از ماه بقدم اعتذار بهجوم و گناه بیرون آمده امان خواست پادشاه رقم عفو بر جریده
او کشیده تا مدت احوالش بخلعت لطف و احسان بیاراست و چون بکابل توجه فرمود باز دامان
شغل خود را با کین و نفاق آلوده ساخت طریق مخالفت و معاندت پیمود تا کرت دیگر بدست افتاد
بنا بر مصلحت سلطنت مقید و محبوس بود تا هنگامی که فرصت یافته بلخ گریخت و از آنجا متوجه
زیارت حرمین الشریفین گردیده در وادی که میان مکه و شام است از جهان فانی بعالم باقی رو نموده
عسکری پادشاه در یاد دل ؁ تاریخ است ؁ و سلیقه میرزا عسکری بشعر مناسبت تمام داشته شعر با یکدیگر گفته
این بیت بعضی از انجمله است شعر گوشه میخانه جای دلگشایی بوده است ؁ بی تکلف گوشه میخانه جایی
بوده است مثنوی ای عسکری از دست مدامی خوش باش ؁ در معتقد باده و جام خوش باش ؁ گفتی که حلالست
نباشد می او ؁ بادا بکر درین مقام خوش باش میرزا هندال ولد شاهزاده حمیده خصال نیکو افعال بوده و
صیقل ضمیر خود را بنقوش اشعار مهر حضرت جنت آشیانی آراسته طریق متابعت و انقیاد را
بقدم اخلاص می پیمود و از این سبب همیشه بعواطف پادشاه اختصاص یافته در دامن فراغت و عافیت می
غنوده و تاریخ مولودش از این بیت استفاده میکرد تاریخ بیت ای هلال تاریخ شد فرخنده فال ؁ کوکب برج
شهنشاهی بود تاریخ سال ؁ و شهادتش در موضع جیراباد بتاریخ نهصد و پنجاه و هشت وقتی که امرای قبایل افغان
شبخون دلیل بموافقت میرزا کامران بر لشکر حضرت جنت آشیانی شبیخون آورده بودند روی داده
و لفظ مناسب است تاریخ است و مولانا امامی ؁ سروی از بوستان دولت رفت ؁ یافته میرزا هندال
نیز طبع شعر موافق داشته و در انشا نیز دستی داشته و این رباعی که بین الجمهور مذکور است از وی مشهور

رباعی زان قطرهٔ شبنم که نسیم سحری / از ابر جدا کند بصد حیله‌گری / تا بر رخ گل نگار پذیرد رنگ پری / حقا که
هزار بار پاکیزه‌تری / و این بیت نیز مراد است بیت سرو قد تو مایل اب جانیست / تا زیست و سر تو که
در سرو نازنیست الامیر الاعظم الاکرم محمد بیرم الملقب المخاطب بخانخانان امیری بود بنفایس خصایل انسانی
آراسته و حق سبحانه و تعالی تقوی و طهارت و شفقت و مرحمت و معدلت و کرم و شجاعت و کم‌آزاری
و بردباری و صحبت علما و تربیت فضلا و دیگر معانی گزیده و آثار پسندیده که از لوازم خوش ذاتی و نیکو صفاتیست
در ذات شریف وی ودیعت نهاده و همت او بر ساحت سبقت داده و همت بلند او رسیده بثروت
و نعمت ساخته / نکو سیرتش بود و روشن قیاس / سخن سنج و خوش خوی و مردم‌شناس / و آنجناب از
احفاد علی شکر بیک بهارلوست بدین ترتیب / محمد بیرام خان / بن سیف علی بیک / بن یار علی
بیک / بن پیر علی بیک / بن علی شکر بیک / و علی شکر بیک امیری بوده در غایت جلادت و شجاعت و از آداب
لشکرکشی و سرداری را نیک دانستی و در زمان ارتفاع دولت بهارلو بر مسند ایالت تکیه زده و الکای
همدان و دینور و کردستان و توابع اقطاع او مقرر بود چنانچه آن ولایت آنحال بقلمرو علی شکر مشهور است
و بهارلو از اعاظم طوایف ترکمان قراقوینلو بوده و چند کس از ایشان بپادشاهی رسیده اند شاه قرا
یوسف و پسرش قرا اسکندر و پسر دیگرش میرزا جهانشاه و در زمان شاه اسماعیل الصفوی یار علی بیک
با ولد خود سیف علی بیک از عراق برآمده در بدخشان سکونت نمود و قولی آنکه پیر علی بیک در زمان حسن
پادشاه بجهان شاه ماهان آمده در خدمت سلطان محمود میرزا در غزنین بسر برده و پس از آن در کنار پیش حاکم شیراز
محاربه دست داده منهزم برگشته و برادر آن برادر دست امرای سلطان حسین میرزا بقتل رسید و اولادش
یار علی بیک بقندهار رفته با امیر خسرو شاه مصاحب بوده تا وقتی که دولتش سپری شده آمده ملازمت نموده و پس
مکانی بابر پادشاه را ملازم گرفته و بیرام خان در بدخشان متولد گشته بعد از فوت پدر ببلخ افتاده و در آنجا
تحصیل نموده در شانزده سالگی بخدمت جنت آشیانی آمده روز بروز در ظل عنایت و عاطفت آنحضرت
تربیت یافته بسعادت قربت و مواصلت رسیده مرتبهٔ مصاحبت را دریافت و در حینی که حضرت جنت
آشیانی از سواد اعظم هندوستان بجانب سند متوجه گردید خان مزبور در گجرات بود و بعد
از دو سال که بانواع تعب و محنت روزگار گذرانیده خود را بشرف ملازمت آنحضرت رسانیده و در رفتن و
آمدن سفر عراق همه جا همراه بوده و شاه طهماسب آثار خردمندی و کیاست و هوشمندی او چنانچه مشاهده کرده بلقب
خانی ملقب و علم و نقاره کرم فرمود و حضرت جنت آشیانی چون اعلام معاودت برافراخت ابتدا حکومت قندهار
بوی تفویض کرد نمود و چون خان توجه بجانب هندوستان منعطف ساخت خان مزبور اقبال او را در رکاب

آنحضرت

آنحضرت بوده سپه سالاری عساکر نصرت مآثر بعهده رجوع شده چون در فتح ماچیواره و فتح سهرند جهات
مردانگی و جلادت ظاهر ساخت بر آینه بخطابهای عالیه مثل یار وفادار و برادر نیکوسیر و فرزند سعادتمند
و خان خانان سپه افراز و ممتاز گردید و در زمان حضرت شاهنشاهی ظل اللهی متعهد امر وکالت شده بخطاب
خان بابا شرف اختصاص یافت و مدت پنج سال که زمان عنفوان شباب و ابتدای نشو و نمای نهال
اقبال حضرت شاهنشاهی بود و بنشاط سیر و شکار و دیگر مستلذات مشغوف بود زمام مهام جمیع
فرق انام از خاص و عام در کف کفایت آن خان عالیمقام بوده از مقتضای رای ملک آرای سر پیچ
تکلف نمی‌ورزیده در بیستم جمادی الثانی نهصد و شصت و هفت جهت بعضی امور از روی انحراف
مزاجی بهم رسانیده بهانهٔ شکار بدهلی متوجه شده شهاب الدین احمدخان آنحضرت را بقلعه در آورده در
استحکام قلعه کوشیده چون خاطرنشین مردم در روز گردید که از طرف خان مزبور غباری
بر حاشیه خاطر حضرت شاهنشاهی نشسته سپاه بالکلیه از وی جدا شده در دهلی جمع گشتند خان
مزبور نیز اسباب سلطنت را مصحوب حسین قلی بیک ذو القدر روانه درگاه نموده خود متوجه ناگور شد
که از راه گجرات متوجه مکه معظمه گردد اما از سخن بعضی کوته اندیشان که بوی استیلا یافته بودند اختیار
مراجعت نموده خود را بدامن کوه لاهور کشانید حضرت شاهنشاهی خان اعظم را با جمعی از امرا بر سر
ایشان تعیین فرموده خود نیز از عقب روان گردیده بعد از تعاقب فریقین جنگ عظیم روی داده
همان جماعت که باعث این فتنه بودند کشته گردید خان مزبور با بعضی مخصوصان بدرون کوه در آمد بعد از
آن کسان از جانب حضرت شاهنشاهی رفته ایشان را تکلیف آمدن نمودند خان بلاتوقف بجانب حضرت
روان گردید حضرت شاهنشاهی جمیع امرا و خوانین را باستقبال فرستاده باعزاز و اکرام تمام بشرف
ملازمت مستسعد یافت و بعد از دو روز رخصت حج طلبیده التماس وی بدرجهٔ قبول افتاده
چون بنهر والا که عبارت از پتن گجرات است رسیده روزی در کولی که بسهسلنگ مشتهر است بود بسیر
نشسته سیر مینمود که مبارک خان لوحانی که پدرش در یکی از حروب مقتول گشته شده
انتقام را پیش آمده در وقت مصافحه خنجری بوی رسانید که جان در گذشت و این واقعه در نهصد و
شصت و هشت روی داده و تاریخ را مغزی چنین یافته رباعی تاریخ بیرم بطواف کعبه چون بست
احرام / در راه شد از شهادتش کار تمام / در واقعه هاتفی پی تاریخش / گفتا که شهید شد محمد بیرم / و در آن
وقت میرزا عبدالرحیم که بخطاب خان خانانی ممتاز است چهار ساله بود و محمد امین دیوانه و بابا زنبور و
چندی دیگر از خدمتگاران او را برداشته بدرگاه جهان پناه آورده و روز بروز منظور نظر شفقت و

وعنایت شده از شمع دولت جای والد خود را روشن ساخت و خانخانان گردید و خان مغفور
گاه گاه از برای امتحان طبع و تشحید خاطر قصیده یا غزلی گفتی و بالماس بیان گوهر معنی آن سفتی
و این ابیات از آن جمله است قصیده شهی که بگذرد از نه سپهر افسر او ۞ اگر غلام علی نیست خاک بر
سر او ۞ علی عالی اعلی امیر و رهش جناب ۞ که هست خسرو خاور کمینه چاکر او ۞ در مدینه علم آنکه از کمال شرف
فتاده اند سران سپهر خاک بر در او ۞ خلیفه خسروی هر دو کون آزاد است ۞ کسی که از دل و جان شد
غلام قنبر او ۞ بعهد هیچ پیمبر کسی نبود که بود ۞ برادر و خسر و ابن عم پیمبر او ۞ بلی نبود به پرورش نژاد
علم نظیر ۞ کسی که همچو پیمبر بود برادر او ۞ عنایت حق و لطف رسول و قوت روح ۞ کمال رتبه بود در غزای خیبر او ۞
خدا کمال عجایب از آن نمود که بود ۞ ظهور دست علی نقش ثمره ظهر او ۞ ز تاب تشنگی حشر خلق را چه خطر ۞ که هست شحنه
رشحه ز کوثر او ۞ برون ز فضل ید الله چون شود هنگام ۞ که بسگ اسد الله زند غضنفر ناده ۞ شد چو ستاره
حشم آفتاب علم ۞ که مهر گرفته سواری بود لشکر او ۞ سموم قهر تو بر هر قبیله که گذشت ۞ ز قوم عاد
خبر داد باد صرصر او ۞ محبت تو بود بر حرام آزاد و حرام ۞ بنزد آنکه حدیث نبی است باور او ۞ درین حدیقه
کسی سفته گوهر عجب ۞ که باد جوهر جام نثار گوهر او ۞ محبت شه مردان بجو ز بی پدری ۞ که دست غیر گرفته است
پای مادر او ۞ سخنوری که بجان آمد است نطق مسیح ۞ بپیش نغمه لب لعل روح پرور او ۞ دلاوری که
هر تیغ او سر کشد ز غلاف ۞ شود دو نیم دل شیر چرخ از بر او ۞ بگوه قاف چو خنجر کشد برون هنگام
شود شکاف شکاف از نهیب خنجر او ۞ نیامده بنظر مالکان ما دیده ما ۞ سیاه روی تر از دشمن بگمان
او ۞ خوش آن زمان که شود توتیای دیده من ۞ غبار خاک ره مشهد منور او ۞ هزار بار بود بهتر ز بوی
بهار ۞ شمیم رایحه مرقد معطر او ۞ شها غلام تو بیرم که از عنایت تست ۞ که گشته سلطنت ظاهری میسر او ۞
ولی بخاک جناب تو دی خویش نسوده ۞ از این چه سود که بر چرخ شود افسر او ۞ ز جور خاک دست حال ابتری دارد ۞ ز
گردش فلک اختر ستمگر او ۞ امیدوار چنانم که از کمال کرم ۞ نظر دریغ نداری ز حال ابتر او ۞ دلا اگر دو استان
نداری ۞ اگر خسروی تنی که جان نداری ۞ اگر سینه است الا رسان داغ نبوده ۞ ز داغ محبت نشانی نداری ۞
نداری ز سهم سعادت نشانی ۞ اگر میل ابرو کمانی نداری حرفی خوشی ستی دل ما شاد نکردی ۞ ما را بزبان
الطفی دگر نکردی ۞ آباد شد از لطف تو صد خانه ویران ۞ ویرانه بود که آباد نکردی ۞ زمانی که در قندهار بود حضرت
جنت آشیانی این رباعی گفته بوی ارسال نمود رباعی ای آنکه انیس خاطر محزونی ۞ چون طبع لطیف موزون
موزونی ۞ بی یاد تو من نیم زمانی هرگز ۞ آیا تو بیاد من محزون چونی ۞ و خان مزبور در جواب این رباعی
گفته روانه درگاه گیتی پناه نمود رباعی ای آنکه ثبات سایه بیچونی ۞ از هر چه ترا وصف کنم افزونی ۞ چون

بیدائی که بتو چون یکی کند ۞ چون بپرسی که در فراق چونی ۞ و این چند رباعی نیز مراو است رباعیات
ای کوی تو کعبه سعادت ما را ۞ روی تو قبله عبادت ما را ۞ خوش آنکه بجذبه عنایت سازی ۞
وابسته زلف خود پیچم و عادت ما را ۞ ای واقف اسرار نهان هر کس ۞ وی در همه حال اندر آن
هر کس ۞ بی یاد تو من نیم زمانی هرگز ۞ ای ذکر تو بر سر زبان هر کس ۞ ای دل ز غم زلف
بندی ۞ هر چند برابجان من پیوندی ۞ در هر چه نظر کنیم مانند تو نیست ۞ مانند تو کس نیست تو بی
مانندی الامیر الاجل سپه سالار عبد الرحیم خان المخاطب بخانخانان ثانی ۞ در آن درج و درتی آن
برج است خوبی ذاتش زیاده از چند و چون و نیکویی صفاتش از سر حد اندیشه بیرون شعر اخلاق لطف
عجب است اگر کسی ۞ ذکر بهار و یاد گل و گلستان کند ۞ و امروز آنچه از مبدا فیاض نشان او بوصول هیچ
دیگر از او دست نداده و چه تخیلش بر روز سیاه کلف از روی ماه زدوده و مایده انعامش برای غربا
نهاده و در سرایش بر اصناف فضل گشاده همیشه افاضل کرام در صحبتش می باشند و مدام فصحای
عالی مقام در خدمتش بسر میبرند تقویت علما و رواج فصحا درین روزگار از دست و انیکه بزبانی نام
باقی بنجو دوام او است شعر زهی بجود و رشحان کرم شهره ۞ نهی بجاه و مشاعل علم محبت مشهور ۞ بهر دیار
علامات لطف و پیدا ۞ بهر بلاد مقامات تیغ او مذکور ۞ در امور لشکرداری و اعدا شکنی یوم جهان
گردیده که واضع این شیوه با دو روشش طرح داده و بهر امری که اقدام نموده فلک تقدیر بر وفق میراد
جاری بوده و بهر مطلبی که توجه نموده قضا بر رضای او یکقدم راه نپیموده شعر بطبع او هنر آید چنان به رغبت
که در آئیم ۞ ز تیغ او ظفر آید چنانکه زر از کان ۞ و از جمله فتوحات دی یکی فتح گجرات است که با قهر از
کس به چهل هزار سوار در معرکه غزای هزیمت افکنده بعد از آن فتح بخطاب خانخانانی و منصب پنجهزاری
سرافراز گردیده دیگری تسخیر ولایت سند است که آن مطلب نیز باندک به مردی بحصول
پیوسته و الحال عنان سعادت نشان را بتاییده من توکل علی الله فهو حسبه بپر ده سر گرم
می فتح دکن است امید که حضرت مفتح الابواب بفتح و فیروزی بدین عزیمت مقرون گرداند امین
یا رب العالمین شعر با دامرو بش بر غم دشمنان بهتر زدی ۞ باد انسالش بکام دوستان خوشتر
زیاده ۞ با این صفات لطف طبع وی را باعث می آید که گاهی نظمی چون آب زلال و شعری چون سحر
حلال پردازد و اوراق لیل و نهار را بدان زیب و زینت بخشد و این ابیات که صورت تحریری
پذیرفته از آن جمله است نظم شمار شوق ندانسته ام که تا چند است ۞ جز اینقدر که دلم سخت آرزومند
است ۞ ز زلف دام ده نه دام اینقدر دانم ۞ که پای تا سرم هر جا هست در بند است ۞ خیال آن جان گشت

و خواب دشمن چشم ٭ بلای نیم شب است این نه مهر پیوند است ٭ ادای حق محبت عنایتی است
ز دوست ٭ وگرنه خاطر عاشق به هیچ خرسند است ٭ به دوستی که بجز دوستی ندیدم ٭ خدای را اندوه
اگر مرا خداوند است ٭ از آن خوشم به سخنهای آشنای رحیم ٭ که اندکی به ادای عشق مانند است
وی به مذهب زبان بران دل گمراست ٭ خدا یکی محبت یکی دل یکی ٭ غمت مبادا چه بی‌کسی از
حکایت من ٭ دل تو طاقت این گفتگو کجا دارد ٭ که بدل ارادت فقد سر و کار ٭ همه اعضای من دل
از دو بار رباعی دل سوز وفا نیازمندی چه خوش است ٭ دل سوختگی و دردمندی چه خوش است ٭
زلف تو که دل شکاری لاغر او است ٭ از دل صیدی بازکمندی چه خوش است ٭ ای آتش سینه
شعله باری بس کن ٭ وی اشک نیاز نثاری بس کن ٭ چون داده و ناداده نه نامرده است ٭
وای بس کن که گذاری بس کن ٭ جا سوی پس ای دل سوی تو بوی تو بس ٭ در بان بجانبان همین
خوی تو بس ٭ استاد پریشانی من موی تو بس ٭ مشاطه ره تو همین روی تو بس ٭ سرمایه
مرجاودانی غم تو ٭ بهتر ز هزار شادمانی غم تو ٭ گفتی که چنین بلا کشیدی که کرد ٭ دانی غم تو
و کر ندانی غم تو ٭ آنم که حیات خود بسایل دهمی ٭ گر بر طلبد به تیغ قاتل دهمی ٭ از دست اجل جان
بستم امروز ٭ که جان خواه برغبت از دل دهمی علی قلی خان و محمد سعید خان المخاطب بخان زمان و بهادر خان
دو برادر بودند که به زیور سخاوت و اسپ تعداد و به نور شجاعت و اسپ تبداد از اقران و امثال امتیاز
زادان داشتند ٭ در وغا از غیرت خشم شمشیر جان ٭ دست موسی را قضا سر دکر پیان
یافتی ٭ هر کجا نوک سنانشان روی نمودی به رزم ٭ دشمنان را چون سر پرچم پریشان یافتی ٭ و ایشان
ولدان حیدر سلطان ازبک‌اند حیدر سلطان در جنگ جام نوقر لباش (؟) آمده امارت یافت و چینی
که حضرت جنت آشیانی از سفر عراق معاودت نمودند و برادر شرف ملازمت یافته در رکاب ظفر
انتساب بقندهار آمده و اینان از روز باز در هر مرتبه از مراتب محاربه انواع مردی و شجاعت بجای آوردند
[illegible] و در جنگ هیمو که مساعی حمید بجای آورده و بعد از جنگ ولایت سنبل اقطاع ایشان مقرر
شده ایشان را از ولایت افغانان محاربات عظیم روی داده همه وقت بر افغانان غالب آمدند تا
حوالی بهار فتح نمودند و حضرت شاهنشاهی بجلدوی آن نیکو خدمتی ولایت جونپور را به جاگیر ایشان
مقرر داشت و در آنجا نیز ایشان را با افغانان محاربات صعب روی داد تا بدان ولایت مستولی
گردیدند و همچنین در دفع مخالفان بیکوشیدند کارهای با نام میکردند تا بر آینه امری سانح شد که نجابت
در افعالشان ظاهر گشت و دیغ رفت در خاطرشان بیضه نهاده و سالک طریق ضلالت گردیدند شعر

ابلی

با ولی نعمت ار برون آیی ٭ گر سپهری که سرنگون آیی ٭ چون حقیقت احوال مسموع حضرت شاهنشاه
گردید بجهت تادیب ایشان بدان جانب نهضت فرمود و خان زمان از توجه رایات عالی خبر
یافته والده خود را بشفاعت فرستاده اظهار پشیمانی و ندامت نموده بندگان حضرت اعلی
عفو جبلی با شامل حال ایشان گردانیده جریده انجا عه را نابوده انگاشت و چون ایام چند بر آمد دیگر
باره طریق خلاف پیش گرفته قدم از جاده سلامت بیرون نهادند و حضرت شاهنشاهی دیگر دفع
ایشان پیش نهاد همت والا نهمت ساخته در نهصد و هشتاد و چهار بجانب جونپور در حرکت آمد
و از راه بر والی یلغار بر سر ایشان برده در موضع سکراول من اعمال الهآباد که الحال به فتحپور مشهور است
هر دو برادر را بدست آورده به قتل رسانید شعر فلک را سر انداختن شد سرشت ٭ نشاید کشیدن سر از سر
نوشت ٭ که داند که این خاک آلگنجه ٭ به خون چه دلهاست آمیخته ٭ و تاریخ ایشان را عزیزی چنین
یافته تاریخ قتل علی قلی بهادر و جو [illegible] ٭ جانم پرسش ز من چه سال که چون شده ٭ جستم ز پیر عقل
ز سال وفاتشان ٭ ای ز دل کشیده بگفتا دو خون شده ٭ و دیگری چنین یافته تاریخ چون جان
زمان از جهان رفت ٭ بنیاد فلک سراسر از پا افتاد ٭ تاریخ وفاتش ز خرد جستم گفت ٭ ویا
ز دست فلک بی بنیاد ٭ اگرچه هر دو برادر را طبع شعر بود اما خان زمان در آن شیوه رغبت
داشته و سلطان تخلص میکرده از آن جمله است نظم صبا بحضرت جانان آن زبان که تو دانی ٭
نیازمندی من عرضه ده بدان زبان که تو دانی ٭ بگویش از گذری ای نسیم وصل بگوشش ٭ به دست هجر
گرفتار شد چنانکه تو دانی ٭ اگر در آینه حسن بتان ناظر نیست ٭ ز تجلی جمال تو کم جا ظاهر نیست ٭ همه جا با
هر کس هست تجلی بخت ٭ لیک در دیده هیچ نظری ظاهر نیست ٭ جان نبود مثل تو جانانه دیگر ٭ مانند
من دلشده دیوانه دیگر ٭ ای باد اگر گوش کنی قصه سلطان ٭ هرگز نشنوی گوش از افسانه دیگر ٭ و این
رباعی بهادرخان راست ٭ آن را که بگوی خویشتن جاش دهی ٭ از ساغر لب می قناعتش دهی ٭
بوئی ز سر زلف سمن سایش دهی ٭ دیوانه کنی سر بسجودش دهی میرزا جانی از طبقه ارغون است و والد
وی همه وقت در خدمت سلاطین معزز و محترم بوده و مرتبه امارت داشته اند و میرزا عیسی که
جد اعلی میرزا جانیست رکن السلطنه میرزا شاه حسین بوده و صاحب اعتبار و اختیار مرتبه
چنانچه میرزا او را عمو میگفته چون میرزا شاه حسین در نهصد و شصت و دو فوت نمود و از و فرزندی
موجود نبود و هر آینه میرزا عیسی بر مسند حکومت تکیه زده با خاطر جمع آن مرز و مقام شفقت آغاز
نهاد و قریب ده سال از روی تدبیر راست و عقل درست ملک داری نموده بعد از و فرزندانش [illegible]

محمدباقی که بحسن تدبیر و اصابت رای اتصاف داشت همت بر ترفیه احوال سپاهی و رعیت
گماشته قریب سی سال رایت ملک‌داری برافراشته از دو پسر بوجود آمده یکی موسوم بمحمد
صالح و دیگری بمیرزا پاینده و محمد صالح در ایام حیات پدر بدست مجهولی کشته گردید و میرزا
پاینده را چون نشاء خبطی بر مزاجش مستولی شده بود همواره میرزا باقی همگی همت بتربیت
نواده خود مصروف میداشت بعد از میرزا باقی اگرچه میرزا پاینده روزی چند بامر حکومت پرداخت
اما چون دانست که آن مهم از وی تمشیت نمیگیرد لاجرم فرزند خود میرزا جانی را از سیوان که باقطاع او
مقرر بود طلب داشته زمام مهام حکومت را بقبضه اختیار او نهاد و میرزا جانی سالها حال امور
رعیت و سپاه را بجواهر رعایت و احسان مکلل و مرصع میداشت تا که حضرت شاهنشاهی بنابر
خلاف حکمی که از وی سر زده بود سپه‌سالار عبدالرحیم خانخانان را فرستاد تا آن ولایت را از تصرف
او بیرون آرد و میرزا جانی بنابر مفارقت از وطن مالوف و مقام مانوس پای تجلد اقدام در معرکه مخالفت ثبات
نهاده چند روزی کروفر نمود اما چون بازوی توانش از کشیدن کمان مقاومت سست گردیده
چاره غیر از اطاعت و انقیاد ندیده باتفاق سپه‌سالار بتقبیل عتبه علیه مشرف گشت و پرتو التفات
پادشاهی بر صفحات احوالش تافته باز آن ولایت را بدو عنایت فرمود و او از روی اخلاص نقش
عقیدت و دولتخواهی را بر جبین ضمیر و صحیفه خاطر نگاشته الی‌الحال شرایط ملازمت بجای می‌آورد
و چون میداند که عمر را وفایی و دولت را بقایی نیست هر آینه مجلس کامرانی و اوقات زندگانی را بی
راح ریحانی و نغمه اغانی حرام می‌پندارد و هرچه از صحبت اهل درک و فهم حاصل میکند آنرا از جمله عمر میشمارد
و بنابر لطف طبع شعری نیز میگوید از آنجمله است رباعی خوش آن زمانی که عشق غمخوارم بود ۞ آه شب
گریه سحرکارم بود ۞ هر گردی چرخ چین که با من بگذاشت ۞ کالای غمی که زیب بازارم بود ۞ خشتی خواهم که
از خود وی پاک کند ۞ آب مژه که دهر نمناک کند ۞ پایی که چو پا از ابل اسیر ده ۞ دستی که گریبان صبوحی
چاک کند زین خان کوکلتاش بعلو قدر و رفعت شان و بمین احسان دولت آشیان بر حسب
از خواتین بلند مکان رایت امتیاز می‌افرازد و بصفت ذاتست کاردانی بر همگنان رجحان دارد
و از ایام صبی الحال همواره مزاج اشرف حضرت شاهنشاهی متوجه تربیت و رعایت وی بوده مشمول مکارم
و مراحمش میدارد خصوص درین ایام که بعنایت طبل و علم معزز و محترمش ساخته صوبه کابل را که مجمع مفاسد
که جای یکه پادشاه ذی شوکت بود ارزانی داشته و آنجناب بتمهید عیش و عشرت و انبساط
بساط لهو و لعب رغبت بسیار دارد و هر گاه که از تنظیم امور حکومت و تنسیق مهام مملکت

فارغ

رغبت بسیار دارد و هرگاه که از تنظیم و تنسیق امور حکومت فارغ می‌باشد بدان شغل می‌پردازد و در
راگ و گیت هندی مهارت تمام دارد و بکار میبرد و اکثر سازها را نیک مینوازد و طبع شعر نیز دارد
و این ابیات از نتائج طبع عالیه است نظم روز سیه من بلطف کن ای صبا بگو ۞ از دل تمام شد جانا
کار ما بجو ۞ نامه و قاصدم تو بی چون بر سی بنزد او ۞ گفتنی نوشتنی همه و جدا جدا بگو ۞ گر این بگوی او
نشنیده بود غم ۞ چند اگر بجرم دل کافر دار آورم ۞ آتش زند بکیفه رقم خامه نامه را ۞ گر حرف دوستی
بنوشتن در آورم ۞ دیده سلامت است دل تو تماشا بکن ۞ چشم حسرت بسوخت این بجهان روشن
قلیج خان از طایفه جونی قربانیست آبا و اجدادش در خدمت سلاطین جغتای صاحب نسبت بوده
اند خصوص جدش که در ملازمت ابوالغازی سلطان حسین میرزا مرتبه قوی داشته و خان مزبور
امروز در سلک امرای عظام انتظام دارد و از غایت درایت و فرط کیاست دو مرتبه قدم بمسند
وزارت نهاده و با وجود شغل ملازمت و مهم ایالت همیشه هنگامه درس و بحث را گرمی داده نقش
افاده بر الواح طلبه علوم می‌نگارد و گاهی شعر نیز میگوید و الفتی تخلص میکند و این رباعی و بیت از وست
رباعی عاشق همه پس وصال در سر دارد ۞ صوفی ز نقی خرقه در بر دارد ۞ من بنده آن کسم که از تیغ بعد ۞
دل گرم و دیده تر دارد ۞ تا عارض آفتاب من نقاب انداخته ۞ ذره سان خورشید را از اضطراب انداخته
خان عالم در سلک شجاعان زمان انتظام داشته و در اکثر معارک دلاوریهای شگرف بتقدیم رسانیده
خصوص در جنگ داود افغان که بشاطکی شمشیر آبدار عروس معرکه را از خون مخالفان گلگونه بخشیده
اما چون ایام حیاتش بسر رسیده بود آن همه جلادت و مردانگی بکار نیامده بزخم تیغ یکی از مخالفان از پای
در آمد ۞ چنین است رسم سرای سپنج ۞ گاهی بود جاودانی مرنج ۞ نه دانا که دیبا ز جنگ مرگ زنجک
آوران زیر خفتان و ترک ۞ با وفور شجاعت شعری در نهایت سلاست و همواری میگفته و این ابیات
از آنجمله است نظم اگر گردی بهرزه ریش سفید ۞ یک بیک میکنی ز بهر نمود ۞ بر این داده جوانی را
ریش کهنه که ز ما رو سیوه ۞ با بس آن ابیر گرده شوخ نرگسش من ۞ بجلوه آمده و تیز کرده آتش من خان عالم
ولد همدم کوکه است و همدم کوکه و مراد کوکه هر دو کوکلتاش میرزا کامران بوده اند و هر دو سلیقه شعر شگفته
اند و این بیت همدم کوکه راست بیت نیست جز سودای خوبان حاصلی از دل مرا ۞ تا چه آید بر سر این سودای
بیحاصل مرا ۞ و این بیت مبن الجمهور از مراد کوکه مشهور است بیت جامه گلگونی در آمد مست در کاشانه ام
خیز ای همدم که آتش در خانه ام ۞ ثانی خان از بندگان قدیم الخدمت این آستان بوده و آخر بمرتبه امارت
رسیده و بنابر لطف طبع شعری میگوید این مر اوراست بیت ای رسیم تو آزار من ز قاعده چند او ۞

داشته

پیدا و این رسم و آیین قاعده فرمود عشقی خان از احفاد قدوة الاولیا اسمعیل آتا س است که در
میان اتراک شهرت تام دارد و بنا بر جودت خط و حسن خلق چند سال است که بخشیگری حضرت
شاهنشاهی گماشته و آخر از آن منصب معزول گشته اما بنا بر لطف طبع شعری میگفت از آنجمله است
عکس چشم پرخمارت در شراب افتاده است ۞ همچو مستی کز سر مستی در آب افتاده است سقای مشتی
جغتای بوده فنا فنای شهرستان وجود او بودی و عصا عبای زینت او گردیدی در آخر شور عشق
بوی استیلا یافته متوجه سفر سراندیب گردیده در راه داعی حق را لبیک اجابت گفت از رفیقی که
در آن سفر با او همراه بود نقل است که بعد از رحلت وی شخصی بر جنازه وی حاضر شده گفت سه شب است
که حضرت رسول صلی الله علیه و آله در واقعه بمن اشاره نمود که در فلان منزل یکی از دوستان ما وفات
یافته خود را بجنازه او برسان و چون نماز گزارده شد از نظر غایب گردید سقا در تنگی و نارسی اشعار
و این چند بیت فارسی مر او راست نظم زحال عارضی یا مهر نظر حیرانی دارم ۞ بدور نقطه چون پرگار سر
گردانی دارم ۞ گر از خیل گدایانم ولی همت دو نان ۞ بمجنون دل قناعت کرده ام سلطانی دارم منه شد
روزگارها سیاه از دود آه ما ۞ یارب کسی مباد برو زسیاه ما محمد یوسف سالها در خدمت حضرت
شاهنشاهی بخدمت یاتس نویسی مأمور بوده و هم در ریعان جوانی فوت گشته ۞ کجا شد یوسف مصرای عزیز آن
تاریخ این دو بیت از نوادرات طبع اوست ابیات خوش آنکه جای خویش میخانه ساخته ۞ دربای
خم بساغر و پیمانه ساخته ۞ آنکس که داد شیوه مستی بچشم یار ۞ مستم از آن دو نرگس مستانه ساخته خواجه محمد
رحیم عهدی ابتدا در سلک پروانچیان حضرت شاهنشاهی انتظام داشته بعد از آن از دلیران مضمار
وغا و هژبران معرکه هیجا گردیده بدان نام برآورده و بنا بر لطف طبع شعری نیز میگفته این بیت از آنجمله
است بیت صد دار زند گره بدل از تار موی تست ۞ دل رفت در برم گره آر زدی تست مولانا یادگار حالتی
در سلک مستعدان زمان انتظام داشته و شعر هموار می گفته و این دو بیت مر او راست ابیات
در دام از رعنایی آن گل شده ام بازنه ۞ گل دیده ام از رنگ بلبل شده ام باز منه شب فراق گذشتم بهیچ پهلو نی ۞
کرد یاد آن مژه تیز بدل تخلید محمد حسین ولد یادگار حالتی است و بقائی تخلص میکرده مستوفی از ایام زندگی
برنخورده بود که خبطی بر مزاجش غالب گشته منجر بجنون گردید پدر خود را بجرح چهری مسموم گردانیده در
عوض بقتل رسید و این بیت مر او راست بیت آنغمزه خونریز تو غارتگر جانست ۞ چشم اجل اندر کمرت
گریست ۞ بر ضمیر مطالعه کنندگان این پوشیده و پنهان نماند که چون پاره از احوال هندوستان و
سلاطین آن مرز و بوم نوشته آمد الحال عنان بیان را بصوب احوال شام و مصر معطوف میگرداند ختم این

اقلیم

اقلیم مینمایند شام ولایتی وسیع است حق تعالی آنرا ارض مقدسه خوانده و حضرت رسول صلی الله
علیه و آله و سلم بزبان الهام بیان گذرانیده که بگویی ده قسم است نه قسم آن بشام و یک قسم آن بتمام
جهان و از خواص شام یکی آنست که هرگز از ولی خالی نبوده و ابدالان که هفتاد تن اند در شام می باشند و در
عجایب المخلوقات آمده که یک رشته زمین نیابند که جبرئیل علیه السلام در آنجا نزول نکرده باشد و یکصد و بیست
و چهار هزار پیغمبر از آن دیار برخاسته اند صاحب مسالک ممالک آورده که غربی و شمالی شام روم است و
شرقیش بادیه است آفرات و جنوبش حد مصر و تیه بنی اسرائیل است نظم جنبیت زمین بهشت اندام ۞
آنش عربست و پشت او شام ۞ شام است سوی کلاک ۞ بیت که مسافران سالک ۞ هم کتب علم انبیا اوست ۞
هم شرب جهان اولیا اوست ۞ و بهترین ولایات شام بیت المقدس است و فلسطین است و ابتدای
و ابتدای شام بیت المقدس است بیت المقدس مهبط وحی و محل توطن بسیاری نبی اسرائیل بوده
آن شهر را بزبان عبری ایلیا میخوانده اند و اورشلم نیز میگفته اند و در عجایب المخلوقات آورده که در آخر
الزمان تمام عالم خراب گردد الا کعبه و مدینه و بیت المقدس و در قیامت حشر عالمیان در آن موضع کنند
بنو اسرائیل بعد از فوت والد از کنعان هجرت کرده در بیت المقدس توطن گزیدند چون نوبت
بحضرت داود رسید در صدد آبادی آن شهر گردیده باتفاق عظمای بنی اسرائیل مسجد اقصی را بنا نهاد
و چون دیوار آن بقد آدمی رسید خطاب مستطاب حضرت رب الارباب رسید که کنون
دست از اتمام آن عمارت بازدار که آن مسجد با استمام دیگری زینت اختتام خواهد یافت چون
حضرت سلیمان بر سریر نبوت نشست در تعمیر مسجد اقصی و زینت بیت المقدس اهتمام نموده شهری
ساخت مشتمل بر دوازده سور و بنای آن شهر را از سنگ رخام نهاده آورده اند که هر روز دوازده هزار سنگ
تراش در آن شهر کار میکرده و سی هزار کس از جبال سنگ می بریده و هفتاد هزار حمال و شتر را سنگ
بار کرده بشهر می آورده اند و بعد از اتمام شهر دیوان بمعادن و بحور شتافته جواهر موفور و در غیر
محصور جهت زینت در ترصیع مسجد اقصی آورده و مسجد اقصی در شرقی بیت المقدس واقع شده و اول مسجد
که در عالم ساخته شده این مسجد است از ابن عباس روایت است که در تمام مسجد اقصی یک بدست زمین نخواهد یافت
که در آن پیغمبری نماز نگذارده باشد یا ملکی فرشته مقام نکرده باشد و در عجایب المخلوقات مسطور است که صد
بیست و چهار هزار پیغمبر در آن مسجد نماز گذارده اند و طول آن مسجد هفتصد و هشتاد و چهار ذرع است و عرضش
چهارصد و پنجاه و پنج ذرع و ششصد و هشتاد و چهار ستون دارد و هر شب چهار هزار قندیل روشن
میکرده اند و هزار و سی هزار گز حصیر هر سال صرف آن می شده و هفتصد فراش همیشه خدمت آن مسجد میکرده و چها

خم زمین جهت آب کردن درآنجا بیکدیگر گذاشته‌اند چهار صد منبر داشته و در صحن مسجد مصطبه‌ایست که
ارتفاع آن پنج ذرعست و در میان آن مصطبه قبه‌ایست عظیم و مثمن که آنرا قبة الصخره گویند و در وسط آن
سنگیست که اثر قدم پیغمبر آخر الزمان صلی الله علیه و آله و سلم بر یکطرف آن ظاهر است و آنحضرت شب
اسری از آنجا بمعراج رفته و یکطرف آن سنگ بموافقت حضرت رسول صلی الله علیه و آله قریب بده ذرع از
زمین برخاسته بود که آنحضرت فرموده‌اند که توقف همچنان بحال خود مانده و محراب مریم و محراب زکریا که
نماز میکرده‌اند و کرسی که حضرت سلیمان در آنجا خدا را یاد میکرده در بیت المقدس است و محراب داود در بیرون
شهر است و معتبرترین مزارهاست مقام خلیل است در سیزده میلی شهر واقع است و در صور الاقالیم آمده که
در دو فرسنگی بیت المقدس دیهی است که آنرا ناصرة الخلیل خوانند و ولادت عیسی آنجا بوده و ترسایان را
بدان جهت نصرانی خوانند و بعضی گفته‌اند که عیسی در بیت اللحم که شش میلی بیت المقدس است تولد نموده و
هم از بیت اللحم بآسمان رفته و قبر ابراهیم و اسحق و یعقوب و یوسف و ساره در آنجاست و در عهد اسلام
خلیفه اول محراب مسجد اقصی را برست کعبه راست کرده و در چهار صد و نود و دو فرنگیان بر آن شهر مستولی
شده محرابهای اهل اسلام را خراب ساختند و نود و یکسال در تصرف داشتند تا در پانصد و هشتاد و
و پنج آل ایوب دیگر باره باسلام در آوردند و شعار مسلمانی آشکار کردند و از آن زمان تا حال در تحت تصرف
سلاطین اسلام است حضرت داود و سلیمان و یونس و شعیا و ارمیا و دانیال و عزیر و عزیره و زکریا و یحیی بن
زکریا و عیسی سلام الله علیهم جمله در بیت المقدس متولد شده‌اند و بعضی در مضافات بیت المقدس بوجود
آمده‌اند و چون احوال ایشان در اکثر کتب تواریخ مسطور است از آنجهت بذکر ایشان مبادرت
ننمود **دمشق** الحال دار الملک بلاد شام است و تختگاه ارم بن سام بن نوح در آنجا بوده و باغی ساخت
و بزعم بعضی باغ ارم که در میان امم اشتهار دارد عبارت از آنست و زمره گفته‌اند که دمشق بن قانی بن
مالک بن ارفخشد بن سام بن نوح همت بر آبادانی آن شهر گماشته و قولی آنکه پدر ابراهیم خلیل دمشق را
احداث نموده و اما اسکندر رومی در صدد معموری آن آمده و جمعی برآن رفته‌اند که از مستحدثات ضحاک
بیوراسب است بهر تقدیر شهری بدان لطافت کس نشان نداده **شعر** همه شهر گرمابه و رود و جوی ه
بهر برزنی رامش و رنگ و بوی ه و حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله و سلم چند کرت از نزدیک
دمشق گذشته و قدم مبارک در آن شهر نگذاشته و بزبان معجز بیان گذرانیده که دمشق بهشت دنیاست
قدم من آنرا نسپرده و در آن شهر هیچ منزل و برزنی و سوقی بی آب روان نیست و عمارات عالی و
اسواق آراسته و حمامات نیکو چندان دارد که زبان از کیفیت آن عاجز و قاصر است ه شعر

حلقه حلقه آب کاندر جوی او غلطد همی بر نوشتن زنجیر گردد هر زمان چون جوشن و از جمله عمارات مشهوره
آن شهر یکی مسجد بنی امیه است که ولید بن عبد الملک در هشتاد و هفت هجری آنرا بنا نهاده و بعد از
مسجد اقصی بدان عظمت و لطافت مسجدی ساخته نشده بعضی چنانچه بر تخمین هفت ساله خراج شام
را نوشته‌اند که صرف آن مسجد شده و این مسجد دو طبقه است تمام فرش و ستونهای آن از سنگ
رخام است و سقف و جدار آنرا از طلا و لاجورد منقوش بنقوش غریبه و تصویرات عجیبه گردانیده
اند که اگر کسی عمر طبیعی خود را صرف صنایع و بدایع آن نماید عشر عشیر آنرا ملاحظه نکرده باشد القصه
مسجد آن بهار است یا انگشت زرنگار است گلهای درش کیمیای حسابست هر شمسه از آن مع
آفتابست و حاصل اوقاف آن هر روز هزار و دویست دینار سرخ بوده و دویست دینار هر شب
صرف روشنایی آن میشده و در ظاهر دمشق کوهیست مملو از مقابر انبیا و اولیا و در آنجا مغاره
ایست که آنرا مغارة الجوع خوانند و گویند که چهل پیغمبر از گرسنگی در آنجا مرده‌اند و بزعم بعضی آنست که قابیل
هابیل را آنجا بقتل آورده و ایوب پیغمبر در یکی از مضافات دمشق بوجود آمده و آن موضع الحال بدیر ایوب
شهرت دارد و چشمه که از اثر قدم آنجناب پیدا شده امروز جاریست و محمد ابن جریر الطبری آورده که من
در سال سیصد و سی بدان چشمه رسیدیم و از آن آب نوشیدیم و هر بیماری که از آن آب نوشید
مرضش بشفا مبدل شده و از مردم دمشق آنچه بنظر آمده این چند نفر است که بصورت تحریر می‌پذیرد **شیخ ابو**
سلیمان عبد الرحیم دارانی یگانه وقت بوده و اورا از غایت لطف ریحان القلوب گفتندی در
تذکرة الاولیا از وی نقل است که شبی حوری از گوشه خیمه دیدم در روشنی و بحدی بود که صفت نتوان
کرد گفتم این روشنی جمال تو از کجا آوردی گفت شبی قطره چند از دیده باریدی از آن آب روی من
شستند اینهمه بها و کمال از آنست که آب چشم شما گلگونه حور است گفت وقتی در دشتم که هرچه خواهی
بادی کباب چیزی خواستم گفت خواهی حلاوت از دلم برفت و از تحسان او دستم که چون آدمی سیر
شود همه اعضای او بشهوت گرسنه گردد و گفت رضا آنست که از خدای تعالی بهشت نخواهی و از
دوزخ پناه نطلبی گفت هر طاعت که در دنیا ذوق ندهد در آخرت ثمره نبخشد **ابو عمرو** از اجله مشایخ
شام بوده و وی گفته است که چنانچه فریضه است بر پیغمبران اظهار آیات و معجزات همچنان فریضه است
بر اولیا پنهان داشتن کرامات تا خلق در فتنه نیفتند **ابراهیم بن داود** قبله اتقیا و قدوه اصفیا
بوده نقل است که درویشی در وادی میرفت شیری قصد او کرد و چون چشم شیر بر خرقه او افتاد روی بر
خاک نهاد و برفت درویش بر جامه خود نگاه کرد پاره از خرقه ابراهیم دید که بر جامه خود دوخته بود و

که حرمت داشتن پیر از برکت آنست و از سخنان اوست که کفاف بتو میرسد اما جز مشغولی و
رنج تو در زیاده طلبیدن است و گفته راضی آنست که سوال نکند و توکل آرام گرفتن بود بر آنچه خدای
عز و جل ضمان کرده است کفشیری بسیار بزرگ بوده و از وی نقل است که در تیه بنی اسرائیل میرفتم از آن
پرنده و باقلی از زمین شد آواز باقلا فروش شنیدم و خواجه عبدالله گوید این کرامات نیک بجاست
در طریق تصوف از درویشی نقل کرده که روزی در بادیه تشنه بوده بر او از آسمان قدحی فرو گذاشتند
از زر و در آن آب سرد بود درویش گفت بعزت جلال تو که آب نخورم مگر از دست اعرابی که مرا
سیلی زند و شربتی آب دهد و اگر نه مرا تمام آب باید از بیم غرور که کرامات ظاهر از مکر ایمن بود شیخ
سلیمان ترکانی اگر در رمضان روزه نمیگرفت و نماز نمیگزارد و اما از مغیبات خبر میداده و علمای
ظاهر بخدمت او میرفته‌اند و با ادب با وی سلوک میکرده‌اند شیخ علی کردی از عقلای مجانین بوده
و از وی انواع کرامات و خوارق عادات ظاهر میشده و اهل دمشق همه مرید و معتقد وی بوده‌اند
داود بن احمد دارانی در جمله علوم عالم بوده و در طریقت پایه عالی داشته ابو عبدالله مکحول
که عمر با فتوی و قضا بسادت میسنموده محمد بن حسن الشیبانی که پسر خاله فرا بوده و سالها منصب
اقضی القضاتی داشته شمس الدین بن عبدالله المعروف بابن اللبان که مصنفات جلیله بر اوراق روزگار
نگاشته جلال الدین محمود نخست بخطابت بلده دمشق اشتغال داشته و در زمان ملک ناصر قاضی
القضات شام گشته ابو القاسم علی بن الحسن بن عساکر که محدث بزرگ است و تاریخی نوشته
هشتاد و دو مجلد ابو المعالی محمد بن ابی الحسن که خداوند فضل و ادب شده و دیگر قضای بوده و قضای دمشق
همیشه بدو تعلق میداشته علاء الدین علی بن الحزام القرشی که در تمام مصر و شام بلکه تمام معاجان مثل
او طبیبی نبوده و از تصانیفش موجز مشهور است ابو الحسن حسن بن ابی که در سلک افاضل شعرا
انتظام داشته و خدمت هارون الرشید میکرده و از بیگانگان آن ولایت است بعلبک در نزدیکی
دمشق واقع شده و قلعه در غایت حصانت داشته و از مردمش کسی که بنظر رسیده موذن بعلبکست
ابن خلکان در تاریخ خود آورده که بعد از قتل مروان حمار عبد الحمید کاتب و سلام حادی و موذن بعلبکی که از
جمله اصحاب مروان بودند گرفته پیش ابو جعفر منصور بردند و ابو جعفر بقتل ایشان اشاره فرمود
سلام گفت یا امیر المؤمنین مرا مکش که من بهترین حدی گویانم منصور گفت غایت حدی گفتن تو بکجا
است گفت بجائی که اگر شتر را سه شبانه روز آب ندهند و او را بکنار آب برند چون خواهد که دهن بر
آب نهد من آواز برآورم و از آب خوردن باز ایستد و آب نخورد تا وقتی که من خاموش شوم پس منصور

زمود

زمود تا شتر را سه شبانه روز تشنه بداشتند بیاوردند چون دهن بر آب نهاد سلام حدی گفتن
آغاز کرد شتر سر برداشت و حیران بماند آهسته آهسته گوش کرد تا خاموش شد شتر آب نخورد منصور سلام
را انعام ساخته مواجب فرمود چون موذن بعلبکی را پیش آوردند گفت یا امیر المؤمنین مرا مکش که چون
من موذنی نیابی گفت حد موذنی تو تا کجاست گفت تا بجایی که اگر کنیزکی در نهایت زیرکی باشد آب
در دست تو ریزد چون من بانگ نماز بنیاد کنم آفتابه از دست او بیفتد که او را خبر باشد چون منصور
او را نیز امتحان نمود بنواخت و جایزه نیکو داد چون نوبت بعبد الحمید رسید گفت یا امیر المؤمنین مرا
مکش که همچو من مترسلی نیابی گفت آری تو آنی که بیک نامه جهانی را زیر و زبر میکردی و
آنچه کردی و نوشتی هیچ در آن تقصیر ننمودی پس بفرمود تا او را بکشتند و بموجب روایت بعضی از
مورخین در زمان الیاس پیغمبر علیه السلام فرمانفرمای بعلبک شخصی بوده احاب نام و او را صنمی
بود از طلا موسوم ببعل و شیطان از جوف آن بت با مردم تکلم مینموده و آن شهر را انتخاب که بنام آن صنم
بعد از آن بعل با بک ترکیب کرده بعلبک خوانده‌اند و برخی گفته‌اند که در آن زمان زنی بوده ازبیل نام
که هفت نفر از ملوک بنی اسرائیل را شوهر کرده و فساد در بر داشته و همواره با انبیاء در مقام عداوت میبوده
احاب باغوای او از طریق هدایت دور افتاده به پرستیدن بعل مشغول شد چون حضرت الیاس مدت
هفت سال بدعوت ایشان پرداخت و کسی بهدایت نگروید مفارقت ایشان را از بارگاه کبریا جل جلاله
مسئلت نموده از نظر خلق پنهان گشت و الحال محل عبادتش مسجدی و پای با نهاده باشد و سرگشتگان
و گمشدگان را راه نماید و در حبیب السیر آمده که خضر و الیاس هر سال روز عید اضحی در مسجد قبا یکساعت
با یکدیگر ملاقات نموده پس از آن بتثبیت شعار خود قیام نمایند غزه بلطافت آب و هوا و نضارت
گل و صفا و نیکوئی بر بسیاری از ولایات شام برتری دارد و از حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله نقل است که
شما را بشارت دادم از دو عروس که یکی غزه و دیگری عسقلانست ابو عبدالله محمد بن ادریس المشهور بشافعی
از غزه است و در فراست و کیاست یگانه بوده و در مروت و فتوت اعجوبه زمانه در سیزده سالگی بحرم
کعبه فتوی میداشتم و در پانزده سالگی فتوی نوشته و احمد حنبل که سیصد هزار حدیث یاد داشته در
شاگردی نزد وی آمده و از وی نقل است که هر گاه کاغذ و قلم بدست گرفت شافعی بدهشت افتاد از نور وی
نقل است که عقل شافعی را اگر وزن کنند با عقل نیمه جهان عقل او راجح آید نقل است که چون بهارون
الرشید رسانیدند که شافعی قرآن حفظ ندارد هارون الرشید خواست امتحان نماید ماه رمضان بود
امامتش فرمود شافعی روز جزوی از قرآن مطالعه میکرد و در تراویح میخواند چون رمضان تمام شد جمله

قرآن در حفظ داشت و بمذهب احمد حنبل هر که نماز را عمداً ترک کند کافر شود و در مذهب شافعی نشود اما او را حد
کنند شافعی احمد را گفت چون کسی نماز نکند او را کافر شود چه کند تا مسلمان شود گفت نماز کند گفت نماز کافر
چون درست باشد احمد خاموش ماند گویند مادر شافعی را عهده بود از بنی هاشم و مردم امانت خود باوی
سپردندی روزی دو کس پیش آمدند و جامه دانی بوی سپردند بعد از آن یکی از آن دو کس پیش آمد و جامه دان
خواست مادر شافعی بوی داد و بعد از یک چند دیگری بیامد و جامه دان طلبید گفت بیار تو دادم گفت
نه قرار کرده بودیم که تا هر دو حاضر نباشیم ندهی وی شرمنده شد شافعی در آن وقت شش ساله بود چون
اندوه پرستار بیامد او در حال او را با گفت شافعی مدعی را گفت جامه دان برجاست برو و یار خود را بیاور
و جامه دان بستان مردم را عجب آمد و موکل قاضی که آمده بود حیران گشته باز گردید و شافعی در صد و چهار
پنج روزی که ابو حنیفه رحلت نمود بوجود آمده و فوتش در دویست و چهار بوده **حلب** از مشاهیر بلاد شام است
و آب و هوای نیک دارد و چون حضرت ابراهیم خلیل در روزهای جمعه گوسفندان خود را در آن موضع میدوشیده
و شیر را بفقرا قسمت مینموده از آن جهت بحلب موسوم گردیده چه در لغت عرب حلب شیر دوشیدن باشد
گویند در نواحی آن شهر چاهی است که هر که را سگ دیوانه بگیرد از آن چاه آب بیاشامد شفا یابد و در شصت و دو
اژدهای در حلب پیدا شده بود که دوازده ذرع سنگ را از تف نفسش کباب میشد تا آنکه بقدرت الله تعالی
ابری پیدا شده آن اژدها را در میان پیچیده از نظر مردم غایب ساخت از مردمش کسی که بنظر آمده **ابوالبقا یعیش**
بن علی الملقب بموفق الدین نحوی که از اجله فضلا بوده و شرح مفصل زمخشری و شرح تصریف ملوکی از مولفات آن
شیخ میان حلب و فرات موضع واقع شده انوشیروان همت بر بنای آن گماشته و او در آن رشید نیز
و تعمیر آن کوشیده **ابو عباده ولید بن عبید المعروف ببحتری** از آنجا بوده و صاحب مناظرة الانسان
از بحتری آورده که من مدحی جهت ابی سعید محمد بن یوسف گفته بخدمتش بردم ابی سعید خوشوقت گردیده
تحسین فراوان نمود و در حاشیه مجلس مردی دیدم نشسته و در بر روی لا او نم لبسته چون آن
قصیده باخر رسید زبان بگشود که ای امیر این قصیده ایست که من عمرها شعر گفته ام و شروع
از اول تا آخر بخواند مرا دود حیرت بر دماغ صعود نمود و بغایت افسرده دلگیر شدم و خواستم که بر
آشوبم ابوسعید در صدد دلجوی من در آمده گفت خاطر جمع دار که صلهء این شعر بتو خواهد رسید گفتم
یا امیر این شخص کیست که بمن این ضعف و جور روا میدارد ابوسعید گفت این ابن عمّ تست برخیز و
وی را تعظیم کن برخاستم و معانقه کرده گفت خاطر خود را جمع دار که من با تو مزاح میکردم و پیش از این
در وصف شعر و سخنان گفت بعد از این قصیده در خدمت امیر بودم و هم از بحتری نقل است

که روز

روزی بیتی چند از خود با بو تمام خواندم در غور بگریه شده بر خود بگریست چنانچه بر مرده گریه کنند پس از آن
گریه گفت که مرثیهء من آخر انجامید گفتم حق تعالی تا سالها بدارد چرا چنین میگوئی گفت عادت قبیله طی
قدیم است که هرگاه شاعری قدم تازه در مضمار شاعری نهد متقدم الیه پیرو الحال که اسمعیل توئی بر
خاست دیگر زیستن من صورت ندارد آخر چنان شد که گفته بود و پس از وی ملک الشعرائی ببحتری
قرار گرفت ابو علی مغربی را پرسیدند که میان ابوتمام و بحتری و متنبی شاعر کیست گفت ابوتمام و بحتری
حکیم اند و بحتری شاعر است و شعر بحتری را شعر السلسله از آن تشبیه کرده اند و او به پشت چهارم بعرب
بن قحطان طائی میپیوندد و فوتش در صد و هشتاد و شش بوده **عسقلان** بر ساحل بحر شام واقع شده
بعضی گویند مشهد سر امام مظلوم معصوم ابی عبدالله الحسین علیه السلام در آنجاست و الحال المقام زیارتگاه
خاص و عام است و عبدالله سلام گوید که تاج دنیا شام است و تاج شام عسقلان از پیغمبر صلی الله علیه و آله
و سلم نقل است که هر که از عسقلان بغیت غزا بیرون رود و بعد از شصت سال بمیرد درجه شهید
را یافته باشد ابو یعقوب خراط و شیخ ابوالخیر هر دو از نیکان آن مکان و متقاربند **طرطوس** نزدیک
طا مهمله و را و ضم سین مهمله و سکون واو شهریست بر ساحل دریای شام و مهدی عباسی در صدد
شهرت آن شهر را بنا نهاده و از مردمش انچه بنظر آمده **ابو عبید القاسم بن** سلام است که
در انواع علوم ماهر بوده و بیست و اند کتاب تصنیف کرده و در مناظرة الانسان آورده که اول کسی که در غریب
حدیث چیزی نوشته وی بوده طلال علاقی گوید که خدای تعالی برین امت بچهار نفر منت نهاد
یکی شافعی که فقه را از حدیث حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم استخراج نمود دوم احمد حنبل که در خلق
قرآن محنت فراوان کشید سیوم یحیی بن معین که کذب از احادیث پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم
دور کرد چهارم ابوعبید بن القاسم که غرایب احادیث را تفسیر کرد اسحق بن راهویه آورده که
ابوعبید در علم اوسع از من و در ادب اکثر از من و در جمع تصنیف زیاده از من است از پنج بحری که
در ربع مسکون است یکی بحر شام است که آنرا بحر الروم و بحر افریقیه و بحر الکبیر نیز خوانند طولش هزار و ششصد
فرسنگ است و در بعضی جا عرض آن دویست فرسنگ شده چون بحدود شام رسد دویست و شصت
فرسنگ گردد و دریای اندلس بر شمال و دریای مغرب بر جنوب این دریاست اگر رود نیل که از روم آید بدین
بحر پیوندد و دو شعبه ازین دریا بمیان اقالیم سبعه در آمده یکی را خلیج ادریس و دیگری را خلیج یونان گویند
و درین بحر دویست و شصت و دو جزیره معمور است و مساحت این جزایر از ده فرسخ تا پانصد فرسخ
و مخفی نماند که شام ولایتی وسیع است اگر در صدد ذکر جا آید سخن دراز گشته و مطالعه کنندگان را

علامت افزاید بهذا از بسیار باندکی اختصار افتاد مصر بمصر بن بیصر بن حام بن نوح علیه السلام
منسوبست و انند ترش کی رود نیل است از جنوب بشمال میرود بر خلاف دیگر انهار و ابتدا آن از پس خط
استوا است من جبال القمر و ببحر روم منتهی میشود و هرگاه که تمام انهار در نقصان باشد آن آب در افزایش بود
و سبب را چنین گفته اند که چون درین بلاد تابستان شود در پس خط استوا زمستان باشد چه آفتاب
از سمت الراس ایشان دور گردد و باین بلاد نزدیکتر شود و چون اینجا زمستان روی نماید آنجا تابستان
باشد صاحب تحفة الصفا از عبد الصمد ابراهیم رفاعی که صاحب تالیف اسباب العجایب است نقل
میکند که سبب ارتفاع و هیجان آب نیل آنست که بحر روم در فصل خزان هیجان کند و موج زند و از موج
خود مرتفع گشته در پیش آب چون سدی شود و نگذارد که آب نیل بدو ریزد و هر آینه رجعت نماید و اهل
مصر را مقیاسی بود که بان مقادیر زیاده و نقصان آب را معلوم کنند و آن در میان نیل موضوع است
و بر انجا خطی چند است که از ان دستور کفاف اهل مصر معلوم میشود و چون بشانزده رسد خیر و منفعت
بسیار حاصل آید و غایت زیاده هیژده خط بود و هرگاه از این بیشتر شود خرابی بمصر راه یابد و گویند این
مقیاس از مصنوعات یوسف صدیق است علیه السلام و دیگری اهرام است و آن دو گنبد است
که حکمای سلف ساخته اند و صاحب عجایب المخلوقات از ابن خفیر نقل کرده که اهرام را حجر المولفکی بنا
نهاده و در مدت هفت سال اتمام انجامیده و هفتاد هزار مرد در آنجا کار کرده و بعضی گفته اند که حضرت
ادریس علیه السلام را بوحی معلوم شده بود که در عهد نوح علیه السلام طوفان خواهد شد که همه عالم را آب فرو
گیرد هر آینه قبر چندی با سه جواهر بسیار در ان مکان دفن فرمود و بر زبر انها قبها ساخت و گویند هیچ
اهن و فولاد در آن اثر نکند پادشاهی بجهت بدست آوردن جواهر سعی موفور در ویرانی یکی از انها بتقدیم رسانید آخر
بی نیل مقصود دست باز داشته و برخی را اعتقاد این است که آن طلسم است و هر که از ان بهره
بود بخشی یافته اگرچه این سخنان معقولیتی چندان ندارد اما چون نوشته یافته بنا بر غرابت نوشته میشود
نقل است که شخصی از بزرگ زادگان مصر را پریشانی دریافت و فقر و درویشی و بیرایی اسیر گردانید بلغه
اگر شاید او را از ان طلسم نصیبی باشد هر روز بقبها هر آن رفتی و نظر با وقف اطراف آن ساختی تا
روزی ورق پاره دریافت که بر انجا نوشته بود که از فلان طرف قبه که جنگ چون هشت ذرع بپیمایند
البته چیزی یابند او بدان عمل نمود صندوقی ظاهر شد از اهن چون سر آن باز کرد کاسه ظاهر شد که از جنس
طلایی در میان آن بود صندوق را پاره کرده کاسه را با قرص طلا برگرفت بشهر آمد و طلا را بصراف
برده زری چند عوض بستد و چون بخانه آمد طلا را در میان زر دیده است که آن طلا را خاصیت آنست

کوهر چند فروشند باز پس آید و ازین سبب حالی بقیاس حاصل کرد و کاسه خاصیتی داشت که چون
آب در او کردندی شرابی شدی که در همه مصر مثل آن نبودی پس کنار نیل خانه بساخت و خمر فروشی
اختیار نمود و چون خمرش بهتر بود و ارزانتر نیز فروختی هر آینه مردم مصر روی نهاده کساد در
متاع دیگر خمر فروشان افتاد و ایشان در تفحص کوشیده حقیقت را بملک عرض نمودند ملک او را
طلبیده کاسه و طلا را از وی بستد در آثار البلاد آورده که شخصی را در مصر طلسم کتابی بدست
افتاد و در حوالی قبه کلان زمین را حفر کرده چاهی ظاهر شد که هر که نظر در آن افکندی چندین اژدها ان نظرش
آمدی آن طلسم کتابی که داشت در آن چاه افکند همه ناپدید شدند پس زنی از خاصان بدان
آن چاه رفت چهار صفه بنظرش آمد که در هر صفه دو خم زرین پر از زر نهاده بودند و بر سر هر خمی شیری
از زر نشسته که هرگاه دست پیش آن خم بردی شیران بجنبیدی و مجروح ساختندی و همچنین در هر
صفه مرغی از جواهر بود شخصی از انجماعت جرات کرده سه دانه از انها برداشت که در فور از نظر انجماعت غایب
گشت پس از ساعتی دیوار خانه شکافی بهم رسانید و بر اثر آن هر ربعی آن مرد ظاهر گردید انجماعت چون تصرف در آن
از ان نیافتند بیرون آمدند صاحب تاریخ الفی از ابن کثیر شامی نقل کرده که در عهد عادل ابال نجمه
هشتاد و هفت در مصر قحطی روی داد که در عرض یکدو ده بیست هزار کس هلاک شدند ملک عادل انها را
سال از مال خود کفن پوشانید و جمعی که احوال ایشان بهلاک نرسیده از حد قیاس بیرون بود و آخر کار
بجایی انجامید که در مصر سگ و گربه نماند و بعد از ان مردم فرزندان خود را میخوردند چون فرزندان نماند شروع
در خوردن اطبا نمودند چه بهانه بیماری طبیبی را که بخانه می بردند از اطراف و جوانب کارد کشیده
هر عضو آن بیچاره را مانند گوشت قربانی از هم میربودند و تمام مصر خراب و ویران شد و رود نیل
بی برف باشد و باران نیز احیانا بارد و هرگاه باران بسیار بارد علامت قحط باشد زیرا که حبوبات
در زمین پوسیده گردد و در بعضی جاها گیاهی است که در میان کشتیهای بزرگ از ان کشند و
آن مانند شمع روشنایی بخشد و چون بمیرد چند مرتبه گردانند باز روشن شود و ایضا حوضی است
و چشمه که آب آن چشمه بدان حوض آید هرگاه حایض و جنب دست در آب چشمه کنند آب چشمه باز
ایستد و آب حوض بدبوی گردد تا آب حوض را بیرون کنند آب چشمه روان نشود و در مصر
خران و استران پیش بها بسیار بود چون از کوه کشی گیرند از ان جهت دوانده و چابک
باشند و در یکی از نواحی مصر خربزه میشود که دو عدد آنرا بر یک شتر بار می کنند و سر چند
دار و بهیات ماه بر می نیم ذرع دنباله آن نیز کشیده است چنانچه میان دنباله و شکم فرقی

بسیار است و در زمین مصر دریاچه ایست که آب آن شور است و چون رود نیل طغیان کند آب
دریاچه شیرین شود و هرگاه نیل نقصان پذیرد باز شور گردد و در آن دریاچه چند قسم ماهی باشد که در دیگر جا نباشد
و از جمله این دریاچه تا ولایت شام همه ریگ روانست از این جهت جفار خوانند و در جفار ماران
جنده بسیار است که اگر کسی را بگزد فی الحال بمیرد و از بدن بحال اندازند و گزیدن آن ماران مهلک
باشد و جفار حدی بدریای روم و حدی به تیه بنی اسرائیل دارد و مسافت تیه بنی اسرائیل چهل فرسنگ
در یک بوم است با چند پشتها نیز دارد و آن را بادیة العرب نیز خوانند و در آن دو درخت است
که اوراق آن طیور میباشند مثل (؟) و این حال آنچه ... امتداد دارد بعد از آن منقطع شود
و تیه ما بین فلسطین و ایله و اردن و مصر واقع شده و مدت ابتلای بنی اسرائیل بیابانی تیه چهل سال بوده
انجاف (؟) باشد و گفته اند چون قوت ایشان بپایان رسید رزاق علی الاطلاق من و
سلوی بدیشان کرامت فرموده و من بشابه ترنجبین چیزی بوده و سلوی مرغابی که بکبک شباهت
داشته و صحبت (؟) بهر طرف که روند اوقات تیه جامهای بنی اسرائیل کهنه و پاره نشدی و هر فرزندی که متولد
شدی با جامه بودی و چندانکه نشو و نما یافتی جامه نیز موازی قامت او افزودی و مسافت طول و عرض
مصر چهل شبانه روز راه است شهری که در زمان سابق دار الملک بوده قطاط است که بر شمال نیل
واقع است و درین شهر چهار محلهای عالیست که چندین مردم از هر قبیل می باشند و عمارات
جمله سه مرتبه است و مزار شافعی به قطاط است صاحب مسالک ممالک آورده که قطاط منقسم به دو قسمت
علیای آن را صعید و سفلی را ... خوانند و در خرابة الاسرار آمده که صعید جنوبی قطاط واقع است
و در صحرای آن مغاره است که مردگان در آنجا افتاده اند و اموات از کتانهای سطبر کفن کرده اند
و ادویه ها مالیده اند که پاره و پوسیده نشوند و گویند نوعی جامه را از آن مردگان کندند اصلا تغییر پیدا نشده
را و نیافته بود و اثر خضاب بر دست و پای آن میت باقی بود و در عجائب البلدان مسطور است که مومیائی
مصر از آن مردگان حاصل میشود و آن بهترین مومیائیهاست و در نزدیکی قطاط کوهست که آن را مقطم
خوانند و از آن کوه زبرجد حاصل شود و الحال دار الملک مصر قاهره معزیه است در عجب السیر آمده که
در زمان المعز لدین الله اسماعیل جوهر خادم که در سلک غلامانش انتظام داشت در سیصد و پنجاه و هفت
مصر را بتصرف آورده میان قطاط و عین الشمس شهری بنا نهاد موسوم بقاهره معزیه گردانید و در سیصد
و شصت و یک المعز لدین الله از افریقیه بقاهره آمده آن بلده را دار الملک ساخت و در وقت آمدن
پانزده هزار شتر و ده هزار استر را زر بار کرده همراه آورده بود و هر روز چندین صندوق زر پیش ایلگا (؟)

وی می نهادند که او بمکان و متوطنان آنشهر و مکان میداد و چون نوبت بآل ایوب رسید در آن
بلده بقاع خیر و عمارات عالی بسیار ساخته شده و قاهره بر کنار نیل واقع است و عمارتش چهار طبقه
و پنج طبقه ساخته شده منقش و ملون و مشتمل بر طاقهای بدیع و رواقهای دلکش و اکثر عمارات از رخام
الوانست و بازارش که تو بیخ و (؟) سنگ است تمام از رخام است و تعداد مسافت کشش خود از حد حصر
بیرون است و دیگری از شهرهای معروف مصر اسکندریه است که آن نیز بر کنار نیل واقعست
و تمام عمارات آنشهر از رخام الوان است و حصارش چهار دروازه دارد که یکی همیشه مسدود است
دیگری را باب الرشید و سیم را باب البحر گویند از آن جهت که بجانب دریای روم باز میشود و در کنار این
دریا نیز حصاری در کمال متانت ساخته اند که سفاین مغرب و روم و شام بدین بندر آمد شد مینمایند
و از اشعه واقفیه (؟) آنچه خواهند درین بندر یافت میشود و از این دریا بقسطنطنیه که از خشکی سه ماهه راه
میشود به پنج روز میروند و دروازه چهارم را باب سدره گویند چه درخت سدری در پیش آن دروازه
واقع است و گویند که این درخت از زمان سکندر مانده و در عجائب المخلوقات آمده که در ازمنه سابق
آنشهر را بمدت سیصد سال ساختند و هزار سال آبادان بوده و پس از آن خراب گردیده و از خواص
آنشهر یکی آنست که موذیات مثل مار و کژدم در آنجا نباشد و هر صباح که اهل آن دیار بر خیزند منازل
خود را پاکیزه و رفت و روب داده ملاحظه نمایند و دودی که بر آسمان تصاعد نماید اثر آن مرئی نگردد
در آن شهر بلیناس حکیم بموجب فرموده ذو القرنین میلی ساخته بود و آیینه بقدر پانصد ذرع در آن میل نشانده
که هر کشتی که در قسطنطنیه بر روی آب حرکت کردی در آیینه پیدا آمدی و این بر مردم فرنگ بسیار دشوار
می آمد آخر رهبانان فرنگ جمعی را با سکندریه فرستادند و لباس زهد و تقوی خود را بخلق ظاهر
ساختند چون ایشان را در خاطر قبولی پیدا آمد آوازه در دادند که اسکندر در پس آیینه گنجی نهاده و عمرو
عاص را آنچه گاو و نفت بدان سخن فریفته شده فرمود تا آیینه را از آن موضع بر کنند چون بغیر از گرد
حیله چیزی نیافتند باز آیینه را از آن موضع که بر کنده بود نصب کردند اما آن خاصیت را ندید و
از مردم اسکندریه یکی بطلیموس است که در هندسه و نجوم منفرد بوده و چندین کتاب تالیف نموده از آن
جمله کتابیست در منطق که بلغت تازی المجسطی گویند و او قلیل الاکل و کثیر الصوم بوده و از سخنان اوست
که نیکبخت آنست که از حال دیگران پند گیرد و بدبخت آنکه دیگران از او پند گیرند و هم مر او راست که هر که
از خرد بهره دارد و اندک ظلم خواص و مدت عوام و ظلم اهل ظلام در گذرد است و دیگری قدوة العارفین
شیخ علی بن عبد الله الشاذلی است که از اکابر آن عصر بوده و در علم و فضیلت و زهد و عبادت

درجه داشت که مافوق آن متصور نبود و در ایام سلوک کرامات و خوارق عادات بسیار از وی
ظاهر میشد و نسب آنجناب بامام ثانی حسن ابن علی علیهما السلام می پیوندد و در تمام عمر بآنجا اقامت
داشته و در وقتی که بحج رفته در صحرایی که آب شور داشته فوت شده و پس از آنکه او را دفن کرده اند
آب آن چاهها شیرین شده اخمیم در بیابان واقع شده و اطراف آن ریگ است و نخلستان
بسیار دارد و ارتفاعاتش نیک بحصول می پیوندد اما مردم نیک از آن شهر برخاسته اند مثل ذوالنون
که صاحب سلوک اهل طریقت و سالک راه حقیقت بوده و درویشی کامل و نظری دقیق داشته و بیشتر اهل
مصر او را زندیق میدانستند و بعضی در کار او متحیر بودند تا وفات کرد و کسی واقف حال او نشد وقتی در کشتی
بود و گوهری از آن بازرگانی گم شد همه مردم اتفاق کردند که نزد اوست و او را بیرحمانه میزدند او استغفار
میکرد چون از حد گذشت دیدند که از دریا هزار ماهی سر برآوردند و هر یکی گوهری در دهان گرفته
ذوالنون یکی از آنها را بگرفت و بدان بازرگان داد اهل کشتی چون آن بدیدند همه در پای وی افتادند
و عذر خواستند از ذوالنون نقل است که در سفر زنی را دیدم سؤال کردم که غایت محبت چیست گفت
محبت را نهایت نیست گفتم چرا گفت از آنکه محبوب را غایت نیست و از سخنان اوست که دوستی با
کسی کن که بتغیر تو متغیر نشود و گفت که خوف آتش در جنب خوف فراق بمنزله قطره ایست که در دریا اندازند
پرسیدند که عارف که باشد گفت مردی باشد از انسان جدا از انسان و گفت عبودیت آنست
که بنده او باشی بهمه حال چنانکه او خداوند تست بهمه حال و گفت توبه عوام از گناه است و توبه خواص از غفلت
گفت تو کار کم پیر باش گفتند اندوه که را بیشتر گفت بدخوی ترین مردان را گفتند دنیا چیست گفت
هر چه ترا از خدای تعالی مشغول گرداند و شخصی از وی وصیتی خواست گفت همت خود را پیش از پس
فرست گفتند این را شرح باید گفت از هر چه گذشت و از هر چه نیامده اندیشه مکن و نقد وقت را نگاه
دار و در روایت صحیح از عالم رفته و آن شب هفتاد کس حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم
را بخواب دیده اند که میگفت که امشب ذوالنون خواهد آمد باستقبال او آمده ام چون جنازه وی را
برداشتند گروه مرغان پر در پر بافته بودند چنانچه همه خلق در سایه مرغان شدند تا آن زمان بدان
صورت مرغان هیچکس ندیده بود و در راه که جنازه وی را میبردند مؤذن بانگ نماز میگفت چون
بکلمه شهادت رسید ذوالنون انگشت برآورد و مردم را ظن شد که زنده است جنازه او
نهادند انگشتش که برداشته بود هر چند خواستند فرو گیرند فرو گرفته نشد چون وفات یافت
بر پیشانی او بخط سبزی نوشته دیدند که هذا حبیب الله مات بسیف الله فی حب الله [illegible]

آمده که روزی دیگر بر سر قبرش نوشته دیدند که ذوالنون حبیب الله من الشوق قتیل الله و هر گاه
آن نوشته تراشیدندی باز نوشته یافتندی و از مردم آن شهر دیگری ابوطالب است که در
سلک مشایخ عظام انتظام داشته از ابوعثمان مغربی نقل است که ابوطالب همیشه با مرغان سخن
گفتی و گفتگوی ایشان فهم کردی و داود در مناجات گفتی الهی اگر نه فرمان تو بودی کرا زهره بودی
که نام تو بر زبان راندی و دیگر از شهرهای مشهور مصر عین الشمس است در جنوب فسطاط واقع شده و
دار الملک فرعون یوسف بوده و قصری که زلیخا جهت یوسف ساخته درین شهر است درخت
بلسان گویند درین موضع است و خاصیت آن از آب چاهی میدانند که حضرت عیسی علیه السلام
در آن چاه غسل کرده و پوست آن درخت را ازین چاه آب دهند و از عجایب آن شهر مناره ایست
از یک پاره سنگ سرخ که نقطهای سیاه دارد و طول این مناره زیاده از صد ذرع است و بر
سر آن صورت انسانیست از مس و بر زمین و بسیار آن دو صورت دیگر است که پیوسته آب از آن
تمثالها ترشح کند و هر جا که رسیده سبزه روئیده گویند دیوان در زمان حضرت سلیمان علیه السلام
این مناره ساخته اند و ایضا حوارت که دار الملک طالون است خرمای آن شهر بنام است و نوعی
از خرما است که آن را موسی گویند و یکماه پیش از دیگر خرماها پخته شود و درختش یک سال بالا بود و
خرم شود و گویند مرد چوپان نام درویشی بوده که از اثر ولایت او این صفات بهم رسانیده و دیگری قرافات
اگرچه شهر کوچک است اما نهایت خضرت و نضرت و آبادانی دارد و قبر جالینوس حکیم درین شهر
واقع است و از غرائب آن طلسم و ریگ است و تلیس بر زمین فسیح واقع شده و بر یک طرف آن
تلی است ترکوم نام و باعث رفعت تل آنست که بر بالای یکدیگر مردم دفن کرده اند تا بدان مرتبه
رسیده و این رسم گویا پیش از زمان موسی علیه السلام شایع بوده و همچنین قیوم شهریست
در غربی نیل از نواحی صعید زمینش مسطح است و افیون مصری از آنجا حاصل میشود و خشخاش آن
سیاه است از شهرهای مصر آنچه تحقیقش بنظر آمده این چند شهر بود که نوشته آمد و باقی را بنابر
عدم وقوف موقوف داشته شروع در مردم مصر نمود شیخ کامل عمر ابن علی المعروف بابن الفارض
از کاملان عصر بوده روزی از مدرسه خود بیرون آمد پیری را دید که بغیر ترتیب وضو میکرد گفت
ای شیخ تو با این سن هنوز طریقه وضو نمیدانی پیر گفت ظاهرا ترا در مصر گشاد نخواهد شد او
ازین سخن حالتی بهم رسید گفت گشاد من کجا خواهد شد پیر گفت در مکه ابن فارض گفت رسیدن
من بمکه دشوار است پیر گفت هیچ دشواری نیست و انگشتان خویش گشاد و گفت اینک مکه

در فوج حجاب از پیش برخاسته و شیخ گفت برو و ابن فارض در ساعت بمکه رسید و دوازده
سال در آنجا اقامت داشت و حق تعالی گشادکار بهر دو از آنی داشت در علوم حقیقت بدرجه کمال رسید
و بعد از دوازده سال آواز وی شنید که آن شیخ میگوید که ای عمر بر وفات من حاضر شو ابن فارض بآنجا
که گفته بود حاضر شد آن شیخ گفت این مبلغ بگیر و تجهیز و تکفین من کن و مرا در فلان محل بنه و منتظر باش
ابن فارض گوید بعد از وفات او را برداشتم و بدانجا که بود برده نهادم پس دیدم مردی از هوا بیامد
و با او نماز بگذاردم و بایستادم تا چه امر پدید خواهد شد ناگاه دیدم هوا بجملگی از پرندگان سبز پر شد
و یک پرنده بزرگ از میان آن پرندگان بیامد و شیخ را فرو برد و بپرید و من از آن متعجب گشتم آن مرد
گفت از این عجب مدار و ابن فارض را دیوانیست مشتمل بر فنون معارف و فنون لطایف که یک
از آن قصاید قصیده تائیه است و بسی نکات لطیفه از حقایق و لطایف آن درج ساخته تا حال
کسی را آنچنان نظمی دست نداده و بسیاری از صوفیه بر آن شرح نوشته اند هر وقت که وی را
جذبه رسیدی روزها و هفتها کا بیش از حواس خود غایب شدی و چون بخود باز آمدی بیتی چند
از آن املا کردی و بعد از آن ترک میکرد تا وی را چنان حالتی دست دادی ابوعلی الکاتب از کبار
مشایخ است و بزرگی وی بغایتی بود که هرگاه چیزی بر وی مشکل شدی مصطفی صلی الله علیه وآله را بخواب
دیدی و آنرا پرسیدی ابوعلی مشتولی از یگان زمان خود بوده وی گفته که پیغمبر صلی الله علیه وآله را
بخواب دیدم گفت یا ابا علی می بینم ترا که درویشان را دوست میداری و صحبت ایشان را طالبی
گفتم چنین است یا رسول الله گفت چونست که ترا بوکالت کفایت مهم ایشان بپای دارم گفتم یا رسول
الله بشرط عصمت گفت چنین باشد پس از آن وی را کاری برخاست و درویشان روی بوی نهادند
شیخ معمر بنده بود حبشی و او را در آن حال جذبه رسید که شش ماه طعام نخورد و نه شراب آشامید مردم
ظن بردند که دیوانه شده بر آنید وی را گرفته در زندان کردند بعد از ساعتی او را در بیرون زندان یافتند
و بقدم اعتقاد پیش آمدند چند مرغ بریان کرده پیش وی آوردند تا شاید بدان مرغها کرد که بپر همه زنده
شده بپریدند ابوشعیب ابن المقنع هفتاد حج پیاده گذارده و هر حجی را از صخره بیت المقدس احرام بسته
و بتوکل در بادیه رفته گویند حج آخرین سگی را دید که از تشنگی زبانش از کام بیرون افتاده و فریاد بر آورد که
کیست که هفتاد حج بیک شربت آب بخرد شخصی یک شربت آب بوی داد و او آنرا بسگ داد ابوالحسن
القرافی یگانه دنیا بوده و در نفحات مسطور است که ابوسلیمان نیلی بقرافی آمد قرافی بوی نگریست و گفت
یا ابا سلیمان اگرچه ترا پس خلق جای مینهم اما در میان دو ابروی تو نکوهستی میبینم چند وقت که بگذشت که وی را

بنوب عالم گردند و همچنین ابوبکر دقی بقرافی آمد وی را گفت یا ابوالحسن از تو مجردتری نیست مرا از میان
گهواره می بینم چندانی بر بام که نفی بخواست و او را از زندان بهر سید شیخ نورالدین عبدالرحمن مصری وقت
خود قبله طالبان بوده و در نفحات آمده که در خدمت شیخ جمال الدین یوسف کورانی وی را اکثر از هیبت
روزگار بنظام رسید و اجازت ارشاد یافته و در اجازت نامه وی را برادر نوشته بود و آنکه معمر بود
شیخ ابوالعباس دمنهوری بسیار بزرگ بوده و وی میگفته که دنیا در دست راست و بیابان
در دست چپ من ابوعبدالله البرقی از کمل مشایخ مصر است وقتی چاه بوده شربت آبی برای وی
آوردند بخورد و گفت در مملکت حادثه افتاده و بعد از آن سیزده روز چیزی نخورد تا خبر آمد که قرامطه
در حرم افتادند و جمعی را بکشتند و حجر الاسود را شکستند و باز گشتند بعد از آن چیزی بخورد
ابوجعفر حداد شاگرد ابن عطا بوده و در نفحات آمده که ابوجعفر دو اند یکی کبیر که در بغداد میبود
و دیگری صغیر که در مصر است از ابوتراب نقل است که روزی ابوجعفر را در بادیه بر سر چاهی دیدم نشسته
و بر آب می نگریست گفتم یا ابا جعفر چه میکنی گفت شانزده روز است که آب نیافته ام الحال که رسیدم
نشسته ام میان یقین و علم تا بر کدام غلبه کند بر آنجانب روم عارفی میگوید یقین آن بود که اکنون
نتشنه ام و آب حاجت نیست و سیر شده ام کرده و علم آن بود که خدای سبحانه تعالی میپرستید
و روا نبود که در خون خود شریک باشم آب بر باید گرفت تشنه ام که آب نیابم ابوجعفر معاذ گوید که از
ابوجعفر حداد پرسیدم که تصوف چیست گفت تصوف آنست که دست بر زمین نهد و انکار کند
که ونهان ساند اخی علی در روم و شام بسیار بوده و مرید بسیار داشته اما پیری دور شده
ندیده چون آوازه شیخ علاء الدوله عالمگیر شد با مریدان خود رفته در حلقه مریدان وی داخل شد
روزی حکایت منصور حلاج در میان آمد اخی علی از حال وی استفسار نمود شیخ فرمود که ساعتی
مرا حال کرم بود زیارت می رفتم چون مراقبه کردم روح او را در علیین یافتم مناجات کردم گفتم
خداوندا این چه حالتست که فرعون انا ربکم الاعلی گفت و منصور انا الحق و هر دو دعوی خدایی کردند
اکنون روح منصور را در علیین و روح فرعون را در سجین می بینم ندا رسید که فرعون بخود بینی
افتاده همه خود را دید و ما را گم کرد و منصور همه ما را دید و خود را گم کرد پس فرق بسیار باشد
ایضا ابان عبدالله شیبانی که مستجاب الدعوه بوده و ابوبکر دقاق که استاد ابوبکر دقاق صغیر
ابوبکر شعرانی که استاد دینوری است شیخ عمران قمی که او چیزی بی مهمان نخوردی از مشایخ آن
دیار بوده ابوابراهیم اسماعیل بن یحیی مزنی در مصر مجتهد بوده و در مذهب شافعی تصانیف داده و شاگرد شافعی

غوص

در حق وی گفته که او امام مذهب منست و از جمله مصنفاتش یکی مختصر است که هیچ خواهی و از آن دریای
عمیق نموده و آن کتاب را به نهایت اشکال نوشته چنانچه ابوالعباس شریح گفته که مختصر مزنی از دنیا
بکر رفت و او هر وقت که مسئله در آن کتاب درج کردی اول دو رکعت نماز گذاردی و پس از آن
بدان شغل پرداختی محمد بن عبدالله بن عبدالحکیم در فقه شافعی نهایت مهارت داشته و از ابو
ابراهیم منقول است که ما هرگاه پیش شافعی جهت استماع حدیث میرفتیم بر در می‌نشستیم تا هنگامی
که بیرون آمد بخلاف محمد که چون می‌آمد شافعی وی را بدرون مطلبیده و دیری با هم میبودند و طعام
با یکدیگر میخوردند و در وقت رخصت میفرمود که مرکب او را نزدیک می‌آوردند و محمد را سوار کرده
بعد از آن بدیگر شغل مشغول میشد و همیشه میگفته که کاش مرا همچو محمد پسری بودی و هزار دینار قرض بودی بر ذمتی
ولادت محمد در یکصد و هشتاد و دو بوده و هشتاد سال عمر داشته ابو یعقوب یوسف بن یحیی
البویطی بعد از وفات شافعی در درس و فتوی قایم مقام وی بوده و شافعی را بدو غایت
وثوق بوده و همیشه میگفته که سزاوارتر بصحبت من بغیر از ابو یوسف بن یحیی کسی دیگر نیست و امروز در میان اصحاب من
اعلم اوست و در مناظرة الانسان آمده که الواثق بالله عباسی که معتقد بخلق قرآن بود بویطی را از
مصر طلب داشت تا قرآن را مخلوق گوید او امتناع نمود و خلیفه فرمود تا زنجیری چهل رطل از آهن ساخته
بر دست و پای او گذاشتند که بجانب اهل بغداد کمین ده استاد بوده باشد ربیع بن سلیمان
نقل است که روزی من و بویطی و مزنی در خدمت شافعی نشسته بودیم که ناگاه شافعی بما نگریسته بمن
اشاره کرد که تو در خدمت میری و مزنی را که شیطان با وی منازعت دارد مقطوع کرد و بویطی
در قید زنجیر میرد و آخر آنچنان شد که او گفته بود و بویطی در دویست و سی و دو در محبس بغداد وفات
یافت ابوبکر محمد بن احمد بن جعفر کنانی المعروف بابن الحداد در فقه شافعی عدیل و نظیر نداشته و عمرها قاضی
و مدرس بوده سلاطین مصر بنظر تعظیم در وی مینگریستند و در حوادث با وی مشورت کردی
میکردند و از جمله مصنفاتش یکی کتاب الفروع است اندک لفظ بسیار فایده که بسیاری از فضلا
مثل قفال مروزی و قاضی ابوالطیب طبری و شیخ ابو علی سنجی بر آن شرح نوشته اند عبدالملک بن
ابوالقاسم المعروف المسبحی در خدمت حاکم بن عزیز اسمعیلی قرب منزلت موفور داشته و از بس
مکنت و ثروت بسیار بهم رسانیده و موازی سی جلد کتاب تصنیف کرده که یکی از آنجمله تاریخی است
مشتمل بر عنوان عجیب قریب بمقدار سیزده هزار ورق و ایضا کتاب الغرب و الشرق است دویست
ورق قصص الانبیا است هزار و پانصد ورق کتاب الفاتحة والمناکح است و در اصناف جماع هزار و

دویست ورق ولادتش در سیصد و شصت و شش و فوتش در چهارصد و بیست و سه بوده عبدالرحمن
الخولانی که قاضی مصر بوده و هر سال هزار دینار وظیفه داشته و در هشتاد و سه اجلش بانصرام پیوسته
سلیمان بن یحیی که او نیز قاضی مصر بوده و زهادت موفور داشته و در تذکیر منظور نظر گشته و در هفتاد و
پنج بحکم قضا از منصب حیات معزول گشته و هبت الله بن علی در حدیث سماعات عالیه
و روایات منفرده داره قطب الدین عبدالکریم بن عبدالنور که تاریخ مصر و شرح صحیح بخاری از تصانیف
اوست در هفتصد و سی و سه فوت گردید ابوالحسن یحیی بن ابی علی که در خط و سیاق و انشا ید
بیضا داشته و منصب انشای ملوک مصر بدو متعلق میبوده و شعر را نیز در غایت جودت
میگفته ابوالمظفر بن ابراهیم غیلانی که در سلک شعرا انتظام داشته و با آنکه امی بوده در علم
ادب و عروض شهرتش زیاده از حد بوده و در ششصد و بیست و سه مهلت معیشتش از حیات با نقطاع پیوسته
اینها بزرگان و نیکان مصر بوده اما احوال بعضی از سلاطین بدین موجب است که نوشته میشود آورده اند
که پیش از زمان اسلام میان اهل فارس و روم بر سر مصر کرارا محاربات روی داده و آخر بدان قرار
گرفت که خراج آنرا مناصفه نمایند پس از چندگاه حاکم روم مصر را من حیث الاستقلال متصرف گشته
مقوقس نامی را بنیابت خویش بمصر فرستاد و مقوقس تا زمان خلیفه ثانی در آن دیار حکومت مینمود
و عمرو عاص آن ولایت را داخل حوزه اسلام گردانید تا نوبت بخلفای بنی عباس رسید گویند
روزی هارون الرشید قرآن میخواند چون باین آیه رسید الیس لی ملک مصر و هذه الانهار
تجری من تحتی ترک تلاوت کرده بیارگاه آمد اعیان ملک را طلبیده گفت فرعون عجب دون
همتی بوده که بمصر و رود نیل مباهات میکرده و باین دون همتی دعوی الوهیت و ربوبیت مینموده
و من بخاطر آورده ام که مملکت مصر را بفروترین کسی دهم پس بفرمود تا در تمام ممالک بگردند کسی را
پیدا کنند که از و زبون تری نباشد و هزار کس جهت اینکار تعیین شده آن جماعت بعد از چهار ماه گرد
ممالک بر آمده شخصی یافتند طولون نام که همیشه با سگان همکاسه و همخوابه بودی و جامه داشت در
غایت خلقانی و شوخگینی و او هرگز موی و ناخن نچیده و سر و تن در آب نشسته چون بهارون الرشید
عرض کردند فرمود تا او را بحضور آوردند و بعد از دیدن تحیر و تعجب کرده بحمامش فرستاد تا سرش را
تراشیدند و بدنش را در آب شستند و بخلاع ملوکانه آراسته ساخته بیارگاه آوردند مردی بغایت
وجیه و با مهابت و متانت ظاهر شد و هارون الرشید همان مجلس نشان حکومت مصر را بنام او در
قلم آورده او را بمصر فرستاد و او مدتی حکومت آن دیار کرده بساط عدل و داد گسترده

رسمها نیکو نهاد و بعد از وی احمد طولون بجای پدر تکیه زده امور ایالت را چنانچه باید و شاید بتقدیم رسانید
و گویند هر روز جامهٔ نو پوشیدی که بهای آن هزار درم بودی و آخر روز آن جامه را بخشیدی
و کلاه و وزرا از سامان آن نوع جامه عاجز آمدند هر آینه از صاحب خلعت همان جامه را خریداری
نموده بنظر وی می آوردند احمد از آن اطلاع یافته هر خلعتی را که بخشیدی انگشت بدوات زده نقطه
سیاهی بر آن جامه نهادی تا کافیان دیگر آنچنان عملی نتوانستند نمود و پس از وی پسرش ابو الجیش نیز در
زمان المعتضد بالله سالها حکومت نموده و در رعایت رعیت کار را بجد رسانید و چون نوبت
به المقتدر بالله رسید محمد نامی را از منجنیه برگزیده ایالت ولایت دمشق داد و چون القاهر بالله پای
بر مسند خلافت نهاد حکومت مصر را نیز باقطاع او منضم ساخت و چون الراضی بالله متقلد قلادهٔ خلافت
گشت امر امامت حرمین شریفین و مملکت جزیره را نیز در قبضهٔ اقتدار او نهاد و او را اخشید لقب داد
چه والد وی که طغج نام داشت از ولایت فرغانه بود و اهالی فرغانه در آن وقت پادشاه خود را اخشید
می گفتند یعنی پادشاه پادشاهان و او قدم بر مسند عظمت نهاده حشمت و تمکنش بجائی رسید که
هشت هزار غلام زرخرید پیدا کرد و چون شصت و شش سال از عمرش گذشت بتاریخ سیصد و
سی و چهار وفات یافته دو پسر صغیر یادگار ماند یکی ابو القاسم و دیگری ابو الحسن و بعد از وی ابو المسک
کافور که غلام حبشی الاصل بود و بمنصب اتابکی ابو القاسم سرافراز گشته در معرض تصدی امور سلطنت
گردید و بنابر وفور عقل و شجاعت و فرط عدل و کیاست جمیع امرا غاشیهٔ اطاعتش بر دوش و حلقهٔ فرمانش
در گوش کردند و در سیصد و پنجاه و چهار ابو الحسن نیز وفات یافت و بعد از وی کافور بغایت مستقل
قریب دو سال در جمیع بلاد مصر و شام و حجاز دعای او بر رؤس منابر بر زبان خطبا میگذشت تا در سیصد
و پنجاه و شش زمان ایالتش بنهایت انجامید و مدت عمرش شصت و اند سال بود و بعد از کافور در
سیصد و شصت و یک ایالت مصر به بنی فاطمه منتقل گشت و سبب آن بود که چون خاطر المعز لدین
الله اسمعیل از ضبط ممالک موروثی که ولایت مغرب بوده باشد فراغت حاصل کرد ابو الحسن جوهر
بن عبد الله را که بکاتب وی اشتهار داشت تربیت کرده باقصی بلاد مغرب فرستاد و جوهر
تا سواحل دریای اوقیانوس و جزایر خالدات که انتهای معمورهٔ جهانست و حکما ابتدای اقالیم را
از آنجا گرفته اند رفته آن ولایت را تحت تصرف آورد و بعد از آن او را بمصر فرستاد و مصر را نیز
متصرف گشته نام عباسیان را از خطبه افکند و این کلمات را در خطبه آورد که اللهم صل علی محمد المصطفی
و علی المرتضی و فاطمة البتول و الحسن و الحسین سبطی الرسول الذین اذهبت عنهم الرجس و طهرتهم تطهیرا و صل علی

ائمة الطاهرین و پس از آن لشکر باطراف و جوانب فرستاده اسکندریه و دیار صعید و دمیاط
و مکه و مدینه و فلسطین و دمشق را از تصرف عباسیان بیرون آورد و در سیصد و شصت و یک المعز
لدین الله از افریقیه بقاهره آمده چهار سال بدولت و اقبال بگذرانید و پس از آن پسر خود نزار را ولی عهد
ساخته فوت کرد و نزار بر سریر دولت نشست العزیز بالله لقب یافت و عمش حیدره و عم پدرش
ابو الفرات و عم جد پسرش از جانب میتیان او بود و گویند بغیر از عزیز و هارون الرشید هیچ یک از خلفا را این
معنی اتفاق نیفتاده و مدت عمرش چهل و دو سال و ایام حکومتش بیست و یکسال بوده و بعد از وی پسرش
الحاکم بامر الله بحکومت نشست و حاکم بغایت عادل بوده و همیشه بی کوکبهٔ سلطنت بر حماری نشسته
در کوچه و بازار سیر کردی و در امر معروف و نهی منکر مبالغه بسیار فرمودی تا حدی که چون مردم
از خوردن شراب متقاعد نشدند بتخریب تاکستانها حکم فرمود و ایضا فرمان داد که نصارا بر
اسب سوار نشوند و بر استر و حمار هرگاه سوار شوند از رکاب آهن احتراز نمایند و زنگی چند قلاده مانند
و بگام بجلاجل آیند تا از اهل اسلام امتیاز داشته باشند و در ایام خلافت خود حکم کرد که
شب دروازه های مصر را نه بندند بجهت بیع و شری ابواب دکاکین مفتوح باشند و بر در خانها و کوچها
مشاعل و شموع بر افروزند و در شبها مردم باسواق و محلات آمد و شد میکردند و خود نیز با جامهٔ خلاف
در سیر موافقت مینمود و دیگر از عادات حاکم یکی آن بود که رقعها نوشته مهر بر آن نهاده در
روز بار افشاندی مضمون بعضی آنکه عامل نوشته را این مبلغ دهند و فحوی بعضی آنکه دارنده را
چنین عقوبتی کنند و هرکس را آنچه نصیب بودی بدو رسیدی زمان حکومتش بیست و پنج سال بوده
و بعد از وی پسرش الظاهر لدین الله افسر سروری بر سر نهاده در زمان او قیصر با ششصد هزار مرد بعزم رزم
متوجه شام گردیده در حدود حلب بواسطهٔ کثرت حرارت هوا تشنگی بر آن جماعت غلبه کرده بیتاب
گشتند و مردم حلب بر ایشان شبیخون برده بسیاری از ایشان را بقتل آوردند و باقی فرار نموده
معاودت کردند زمان حکومتش شانزده سال بوده بعد از وی پسرش المستنصر بالله در سن هفت
سالگی متصدی امر جهانبانی گشته بتدریج کارش بجائی رسید که چون بساسیری القائم بالله
عباسی را محبوس ساخت قریب یکسال در بغداد خطبه بنام او خواندند و در ایام او در مصر شبی ستاره
ظاهر شد که از پرتو آن عالم روشنی تمام گرفت و مقارن آن حال صرفی روی داد که هر روز قریب صد
هزار کس از فقدان نان جان میدادند و همچنین زلزله بوقوع انجامید که ماهیان در دریا مضطرب گشتند و
ناصر خسرو و حسن صباح در خدمت مستنصر میبودند و او نخست پسر بزرگتر خود المصطفی لدین الله نزار را

ولی عهد گردانیده و بعد از چندگاه از وی رنجیده پسر دوم المستعلی بالله احمد را قایم مقام ساخت بنا بر آن
بعد از فوت وی اسمعیلیه دو فرقه شدند زمره بنا بر اصل مذهب که حسب النص امام اول معتبر است بامامت نزار
قایل گشتند مثل حسن صباح و اتباع او نزاری و قهستانی آن مذهب داشتند و طایفه جانب خلاف را
گرفته بر خلافت المستعلی بالله اتفاق نمودند المستعلی بالله بر طبق وصیت بر تخت نشسته برادر خود نزار
را بقتل رسانیده و بعد از هفت سال و دو ماه که حکومت نمود در سنه ۴۹۵ بر دست هواداران نزار کشته
گشت الآمر باحکام الله بن المستعلی بالله در پنج سالگی بر تخت صعود نموده و در زمان وی حسن صباح که
آمر نزار بود قوی گشته بمرتبه اعلی رسید و در سنه ۵۱۵ فداییان امیر الجیوش ملک افضل را که رتق و فتق
امور سلطنت بود بقتل رسانیدند و آورده اند که متروکات امیر الجیوش ششصد هزار دینار سرخ و دویست
و پنجاه اردب مملو از نقره و هفتاد و پنج هزار اطلس و دو بغیر پانصد صندوق اقمشه و منسوجات و دوات
مرصع بوده که مقومان دوازده هزار دینار قیمت کرده بودند و اسب و شتر خود حساب داشت و گاو و
گاومیش و گوسفند و شیر را چندان بوده که از شیر آنها هر سال هزار دینار حاصل میشده و بعد از نه سال
فداییان در سنه ۵۲۴ کار آمر را نیز بآخر رسانیدند و بعد از آمر الحافظ لدین الله بن المستنصر بالله پای بر تخت
خلافت نهاده منصب وزارت را باحمد بن امیر الجیوش داد و او نیز بر دست فداییان کشته شد و دیگری
متصدی آن منصب گردید و او نیز بزخم خنجر ملاحده از پای در آمد پس از آن حافظ پسر خود حسن را وزارت
داد و او در یک شب چهل نفر از امرای مصر را بدست آورده بقتل رسانید باقی امرا اتفاق کرده بحاکم پیغام
دادند که اگر پسر خود را بدست ما سپاری فبها و الا ترا از میان بر داریم حافظ مضطرب گشته یکی از اطبای یهود
را گفت تا او را زهر داد و مدت حکومتش بیست سال بود و در پانصد و چهل و چهار درگذشت الظافر بامر الله بن
الحافظ لدین الله بعد از پدر ممالک تخت را فر گردید ظافر با نصر پسر عباس که وزیر ممالک بود نیز نسبت
میلی بهم رسیده وزیر را غیرت شده او را بضیافت طلبیده در خلوت زخم و با زخم تیغ و خنجر رسم
ضیافت بجای آورد و مدت ایالت ظافر پنج سال و کسری بوده الفایز بنصر الله بن الظافر بالله در سن طفلی
پدر جهانبان شده در پانصد و پنجاه و پنج بجهان جاودان انتقال نمود و مدت خلافتش شش سال و چند ماه بوده
العاضد لدین الله بن الفایز بنصر الله بعد از فوت او ارکان دولت بوصول مرتبه خلافت فایز گشت و در ایام
او کفار فرنگ قصد تسخیر مصر کردند و عاضد از نور الدین بن عماد الدین زنگی که والی شام بود طلب امداد نمود
نور الدین اسد الدین شیرکوه را با هشتاد هزار سوار بدان جانب فرستاد و فرنگیان از توجه شیرکوه
خبر یافته معاودت نمودند و توجه اسد الدین جهت فرنگیان مکرر روی داد و در نوبت سیوم شیرکوه

ابوالقصد

در پانصد و شصت و چهار سر انجام امور مملکت عاضد از پیش برد و گرفت الا زیاده از شصت و پنج روز
در آن مهم دخل نکرده بود و از جهان بعالم خلد انتقال نمود و پس از وی صلاح الدین یوسف بن نجم الدین
ایوب که برادرزاده اسد الدین بود خلعت وزارت پوشیده در آن امر مستقل گشت و در خلال
آن احوال عاضد در پانصد و شصت و هفت فوت گشت صلاح الدین امر نمود و نور الدین خطبه و سکه
بنام المستضی بالله عباسی کرده و بعد از آن صلاح الدین بر مملکت مصر مستولی گشته هفت نفر از اولاد وی
سلطنت کردند و ایام مملکت ایشان از پانصد و شصت تا ششصد و چهل و هشت بوده و طبقه
اسمعیلیه که در مصر و افریقیه سلطنت کرده اند چهارده نفر بوده اند مدت دولت ایشان دویست و شصت
و شش سال ابتدا و افتتاح از مغرب و دویست و هشت سال خطه مصر دار الملک ایشان بوده و اول کسی
که از آن طبقه مالک زمام امور جهانبانی شده ابو القاسم محمد بن عبد الله است که او را مهدی میگفتند
و مهدی خود را منسوب باسمعیل بن امام جعفر الصادق علیه السلام میداشت و اسامی آبا و اجداد
او را بدین موجب نقل کرده اند که المهدی محمد بن الرضی عبد الله بن المتقی قاسم بن
الوفی احمد بن الوصی محمد بن اسمعیل بن امام جعفر الصادق علیه السلام و اکثر اهل سنت و
جماعت منتسبان مهدی را از ذریه عبد الله بن سالم البصری شمرده اند و زمره از عراقیان او را از
عبد الله بن میمون قداح اعتقاد کرده اند و زعم اسمعیلیه آنست که مهدی آخر الزمان عبارت از محمد بن
عبد الله مذکور است و از حضرت خاتم الانبیاء علیه من الصلوة ازکاها روایت میکنند که فرموده
که علی رأس ثلثمایة تطلع الشمس من مغربها و گویند لفظ شمس درین حدیث کنایه از محمد بن عبد الله است
و مهدی بقول امام یافعی در سنه ۲۹۹ و بروایت روضة الصفا در سنه ۲۹۶ در ولایت افریقیه خروج کرده
کارشکنان معتقد خلیفه را از آن ولایت اخراج نمود و مملکت اندلس و قیروان و طرابلس بلکه اکثر
دیار مغرب را مسخر ساخت و چون بیست و شش سال در دولت و اقبال بگذرانید در سنه ۳۲۲ در قلعه مهدیه
که بنا کرده وی بود بعالم آخرت توجه نمود و اوقات حیاتش شصت و دو سال و دو ماه بود و بعد از فوت
وی القایم بامر الله احمد بن قایم قایم مقام پدر گشته افسر حکومت بر سر نهاد و در ایام حکومت او یکی از
ابو یزید نام جمعی را با خود متفق ساخته رایت مخالفت بر افراخت قایم بجای او قیام نموده منهزم در قلعه
مهدیه شتافت ابو یزید از عقب رفته وی را محاصره نمود در تاریخ گزیده آمده که اسمعیلیه باعتقاد این
است که دجال کنایه از ابو یزید مذکور است و حدیثی روایت کنند که دجال بمهدی خروج خواهد کرد
اما پیش از آنکه فتنه ابو یزید منطفی گردد قایم در سنه ۳۳۴ فوت گردید امرا ارکان دولت فوتش از نهان

داشته با پسرش اسماعیل بیعت نمودند مدت دولت قایم دوازده سال بوده **المنصور بقوة الله اسماعیل**
بن القایم بامر الله چون علم حکومت برافراشت از قلعه برآمده با ابویزید مصاف داده او را منهزم ساخت
و پس از آن او را بدست آورده در قفس آهن با بوزینه ردیف و قرین گردانید و بعد از چند روز بنیاد حیاتش
برانداخت منصور حکومت میراند تا در سنه احدی و اربعین و ثلثمائه وفات یافت زمان حیاتش سی و نه سال و مدت فرمانفرمائیش
هفت سال بوده **المعز لدین الله ابوتمیم بن المنصور بقوة الله** در روز وفات پدر بر تخت سلطنت نشسته
در ایام دولت خود بسیاری از ولایات را تسخیر نموده و بعد از انتشار رفوت (?) کافور اخشیدی چنانچه
قبل ازین نوشته شد خورشید دولتش از افق مملکت مصر باعانت جوهر خادم طلوع نمود در حبیب السیر
آمده که جد ملک صلاح الدین شادی نام داشته و در زمان سلطان مسعود سلجوقی کوتوال تکریت بوده
و بعد از فوت وی پسر بزرگترش نجم الدین ایوب بجای وی نشسته بواسطه خونی که کرده بود از تکریت
گریخته با برادر خود اسد الدین بموصل رفتند عماد الدین زنگی ایالت بعلبک را در قبضه اختیار او
نهاد و نجم الدین و برادرش اسد الدین بعد از فوت عماد الدین نزد پسرش نور الدین محمود رفته اعتبار تمام
بهم رسانیدند و هر یکی بمنصبی لایق سرافراز گشتند در وقتی که عاضد التماس امداد از نور الدین نمود
نور الدین اسد الدین را که منصب سپهسالاری داشت بمصر روان ساخت و چنانچه گذشت اسد الدین
در مصر مانده وزیر عاضد گردید و بعد از او برادرزاده اش صلاح الدین بدان خدمت قیام نمود تا وقتی
که اقبال خلفای اسمعیلیه بنهایت انجامیده بجای وی تکیه زد و در تاریخ امام یافعی مسطور است که از جمله نفایس (?)
عاضد که بدست صلاح الدین افتاد عصایی بود از زمرد و صد هزار کتاب از کتب نفیسه و در پانصد و شصت
و نه نور الدین فوت شد و صلاح الدین استقلال تمام یافت و در اندک زمانی مملکت شام را نیز بتحت
آورد و او پادشاه عادل فاضل باذل بود و علما و فضلا را دوست میداشته و در ایام دولت چند نوبت
با کفار فرنگ محاربه نمود و بیت المقدس و قدس خلیل را از تصرف ایشان بیرون کرده گویند از
نصاری زیاده بر شصت هزار مرد در بیت المقدس اقامت داشتند چون آن فتح ظاهر شد
صلاح الدین فرنگیان را امان داده مقرر گردانید که هر یک از رجال مبلغ ده دینار و هر فردی از زنان
پنج دینار جواب گفته مطلق العنان باشند و هر که از عهده آن وجه بیرون نتواند آمد در دست اهل اسلام
اسیر باشد صلاح الدین این زر را گرفته در میان سپاه و علما تقسیم کرد و هیچ در نگاه نداشت و در سنه
پانصد و هشتاد و نه فوت گشت گویند سخاوتش بمرتبه بود که با وجود بسطت مملکت در هنگام فوت
زیاده از چهل و هفت درم موجود نبوده و آورده اند که صلاح الدین را برادری بود ابوبکر نام که در حل ملکت

مینمود

مینموده و برادر دیگرش عزم داشت و در حمایت ایالت می افراشته و برادر دیگرش
علی نام در دمشق میبود و پسرش عثمان در مصر بنیابت مشغول داشته چون وفاتش نزدیک رسید
او را بخدمت رفته وصیت خواستند جواب داد که چه وصیت کنم که بعد از خود ابابکر و عمر و علی و عثمان
را میگذارم پسرش ملک عزیز **ابوالفتح عثمان** روزی چند بر مسند سلطنت نشسته در پانصد و نود و
نه روی بوادی خاموشان نهاد و در ایام حکومت دمشق را از برادر خود ملک افضل انتزاع داده مصر خود را
بوی عنایت نمود و ملک افضل بعد از فوت برادر بدمشق آمده بر مسند عزت متمکن گردید و پس از ملک
عزیز عمش ملک عادل **ابوبکر** با سپاه موفور آمده او را از دمشق بشمیاط فرستاد در انجا عمرش بسال
ششصد و بیست و دو بنهایت انجامید و پس از در سلطنت مستقل گشته زمام رتق و فتق مصر را بولد
ارشد خود ملک کامل سپرد و ولایت دمشق با ولد دیگر ملک معظم تفویض نمود و ولایت جزیره را به پسر
سیوم ملک اشرف ارزانی داشت و مملکت اخلاط به پسر چهارم ملک اوحد که ایوب نام داشته سپرد
و خود بنوا اقبال سلطنت میراند تا در پانصد و نود و هشت عنان عالم عقبی گردید چون او نماند **ملک کامل**
بن ملک عادل که بجودت ذهن و لطافت طبع اتصاف داشته پادشاه شد و همیشه مجلس او بوجود علما
و فضلا مشحون بودی و در شبهای جمعه خود بنفس نفیس خود با آن طایفه مباحثه و معارضه نمودی و در ششصد
و بیست و پنج یمن و حجاز را ضمیمه مصر و شام ساخته دمشق را از ملک معظم ناصر الدین برآورده ملک
اشرف عنایت نمود و ولایت کرک و شوبک آن بیس (?) را باقطاع ملک ناصر الدین مقرر گردانیده ملک
اشرف پادشاهی بود در نهایت حلم و کرم و رافع اساس عدل و قامع بنیان ستم و ساطها (?) باستمالت رعیت
و تربیت سپاهی پرداخته در ششصد و پنج مرکب بعالم دیگر تاخته و ملک کامل نیز در همین سال
رایت ممات برافراخت و پس از فوت ملک کامل پسرش **ملک عادل** در مصر بسلطنت رسیده و بعد از
یک سال امرا و ارکان دولت از اطاعتش متنفر گشته برادرش ملک صالح را که ایوب نام داشت بپادشاهی
برگرفتند و ملک عادل را بقلعه فرستادند و ملک صالح از روی استقلال افسر اقبال بر سر نهاده بساط
نصفت گسترده و چون از ضبط مصر فارغ گردید بجانب دمشق توجه نموده عم خود اسماعیل را که ملقب بملک صالح
بود از بعلبک طلب داشت و اسمعیل اطاعت ننموده از بجا به حاکم حمص استعانت جست و او با مدد او (?) از
غیر معهود عامل (?) بر سر ملک رفته او را هزیمت داد و ملک صالح با قلیلی برآمده بجانب کرک توجه نموده جمعی از
غلامان حاکم کرک بملک صالح باز خورده او را نزد صاحب خود ملک ناصر برده مقید ساختند و در
خلال احوال ملک عادل از حبس برآمده کرت دیگر بمصر پادشاه شده و قاصدی نزد ملک ناصر فرستاد که

اگر صالح را بمن سپاری صد هزار دینار خدمت میکنم ملک ناصر دست رد بر سینه ملتمس وی نهاده با ملک
صالح بیعت نمود و بر اتفاق وی بجانب مصر آورده و امرای آن مملکت بسلطنت ملک صالح راضی شده
نوبت دیگر عادل محبوس گردید تا حیاتش در محبس بنهایت انجامید و ملک صالح حکومت مصر ... در ششصد
و چهل و هفت وفات یافت و پس از وی پسرش ملک معظم را قایم مقام پدر ساختند و در خلال آن حال
غلامان ملک صالح بر وی نهضت نموده خروج کرده وی را بقتل آوردند و عز الدین نام ترکمانی را مقدم سپاه
ساختند و ملک ناصر حاکم کرک از این قضیه واقف گشته لشکر بجانب مصر کشید و امرای مصر استقبال کرده
بعد از جنگ هزیمت یافتند و ملک ناصر بقاهره آمده خطبه بنام خود خواند و غلامان بعد از شکست بجانب
شام گریختند و در اندک روزی جمعیت بسیار بر سر ایشان جمع شده ملک اشرف بن عادل
را که حاکم حمص بود با برادرش ملک صالح که حکومت دمشق مینمود از میان برداشته در آن ولایت
مستقل گردیدند چون این اخبار بملک ناصر رسید در مصر مجال اقامتش نماند ناچار عود پس ملک را
بر وجهی که جهت امکان نداشت مطلق داده بجده و بعضی از ولایات شام شتافت در سال
ششصد و پنجاه و دو امرا عز الدین ترکمان را که مملوک ملک صالح ایوب بود بسلطنت برداشتند
و او را ملک معز لقب دادند و از آن تاریخ پادشاهی تعلق بغلامان گرفت و نفاذ فرمان آل ایوب از آن
دیار بانقطاع پذیرفت و عز الدین و غلام چند که بعد از وی در مصر بر سریر عزت و حکومت نشستند با سلاطین
چنگیزی معاصر بودند و همیشه با هلاکو خان و اولاد او معادات و مجادله مینمودند و ایشان را چراکسه میگویند اول
ایشان ملک عز الدین ایبک بوده و ابتدای ملک ایشان ششصد و چهل و دو و مدت ملکشان دویست
و بیست و یکسال بوده و بیست و دو نفر حکومت کرده اند و در نهصد و بیست سلطان سلیم بن سلطان
بایزید در حوالی حلب قانصوه غوری که آخر سلاطین چراکسه است صف جدال و قتال آراسته تا قانصوه
از کثرت کشته گشته مصر و شام بتصرف سلطان سلیم درآمد و از آن زمان تا حال در تصرف آل عثمان است

اما بعد بر ضمیر دراک اولی الادراک پوشیده نماند که بموافقت رفیق توفیق مجملی از احوال اقلیم سیوم
در سلک تحریر کشیده تا مه الحال عنان بیان بصوب اقلیم چهارم معطوف میگرداند و دماغ جان مطالعه
کنندگان را از بوی عنبر زبان سخنان تازه آن معطر و منور میسازد نظم بیا ای ... پیشه ات
ز معنیش پر در و گوهر نگار بسازیم کی بوستان چون بهشت که خلد ... درازی بهشت
درختش سر بسر کو با بود درخت وی مشک بو باید بود گلستانی آرایم از خوش سخن که هرگز نگردد
نگارش کهن

الاقلیم الرابع

این اقلیم تعلق بآفتاب دارد و در وسط معموره عالم و مسکن اشرف بنی آدم

است و متوطنانش بحسب صورت و سیرت اشرف اولاد بشر و بوفور حسن خلق و لطف طبع
مظهر اصناف فضل و هنر چون در اقلیم سیوم خامه مشکین شمامه ابتدا بمبادرت بذکر عراق نموده بود
درین اقلیم بخراسان که غیرت افزای جنان است کرده میشود اولا از فضایل خراسان آنست که
در همه روی زمین از وسعت آن و بسیج زینت او هیچ مملکت ناحیت بطول و عرض خراسان نیست
گویند در عهد مامون عباسی روم را پیموده بود و خمس خراسان برنیامده مثل اشجار و اثمار و ریاحین
انهار خراسان در هیچ اقلیمی نشان نمیدهند و ابتدا از خراسانیان بمرو شاهجهان مبادرت مینماید
مرو شاهجهان از بلاد معظم خراسانست و بعضی بر آنند که آن شهر را اسکندر ساخته و برخی از بنای
شاپور ذو الاکتاف میدانند اما اصح آنست که طهمورث همت بر آبادانی آن گماشته و مدتهای
مدید دار الملک سلطان سنجر بوده و چون طایفه غز بر سلطان مستولی شدند سه شبانه روز
این شهر را غارت نمودند و جهت طلب مخفیات اشراف و اعیان را مواخذه نمودند و در شکنجه
هلاک ساختند و از آن جهت خرابی بسیار بدو راه یافته پس از آن رو بآبادانی و بتدریج از هر جانب
جمعیتی روی بدانجا نهاد تا در زمان پادشاه جبار قهار چنگیز خان نوعی خراب گشت که دیگر بحالت
پیشتر نیامد و صاحب تاریخ حبیب السیر آورده که چون چنگیز خان از قتل و غارت بلخ باز پرداخت
پسر خود تولی خان را با هشتاد هزار سوار بطرف خراسان روان ساخت و تولی خان نخست
بمرو رفته محاصره نمود و مجیر الملک که در سلک امرای سلطان محمد خوارزمشاه منتظم بود چون بغیر از اطاعت
چاره ندانست با پیشکش بیقیاس بدرگاه پس چهار اساس تولی خان شتافت و بعد از آن لشکریان
چهار شبانه روز متوطنان مرو را بصحرا راندند و چهار صد نفر از محترفه و پسران آفتاب طلعت و دختران
را بجان امان داده و بقیه را بلشکریان قسمت نمودند چنانچه هر مغلی را چهار صد کس حصه رسیده بود
که هر یک حصه خود را بقتل رسانیدند و سید عز الدین نسابه با چند نویسنده بیست و سه شبانروز
تعداد کشتگان مرو کردند غیر از اطفال و عورات هزار هزار و هشتصد هزار و کسری در قلم آمد چنانچه
زیاده از چهار صد کس نمانده اند و آن شهر همچنان خراب بود تا در زمان شاهرخ بهادر خان فی الجمله
جمعیتی دست داده و سلطان سنجر از معموری آن سعی موفور بتقدیم رسانیده و مدینه جدیدی ساخت
تا مرو شهر گشت و فی الحال دو مدینه دارد یکی نو و دیگری کهنه چنانچه امیر کبیر علیشیر گفته شعر ملک دل
پیر و جوان از او است آبادان ز عشق بانی مرو کهن سنجر و نو از سنجر است و مرو در زمین هموار واقع
شده و توابع بسیار دارد و آبش از مرو رود است که عبارت از مرغاب شده و مرغاب بمرو منتهی

میشود و از میوه‌ها انگور و خربزه نیک و فراوان میشود اما هوای بد دارد و بیماری بسیار است و در
بعضی جاهای وی کرمی پیدا شود برابر زنبوری که مردم از عذاب آن سه ماه تابستان به ییلاقات
میروند و از نیکان و بزرگان آن مکان یکی بشر حافی است و او را حافی از آنجهت گفته‌اند که از شدت
مجاهده هرگز کفش در پای نکردی و دیگری عبدالله مبارک است که او را امیر علما و مبارک امام الاسلام خوانندی
روزی در مقامی میگذشت سفیان ثوری گفت تعالی یا رجل المشرق فضیل عیاض حاضر بوده
گفت و المغرب و ما بینهما و در تقوی بحدی بود که وقتی بمنزلی فرود آمده اسبی داشت پس گذارگاه در کشت
زاری رفت اسب را همانجا گذاشته برفت و او یکسال حج کذاردی و یکسال غزا کردی و یکسال تجارت
نمودی و منفعت را بر اصحاب صرف کردی و از وی پرسیدند که دانا کیست گفت آنکه
مردم را بر بودن و ایضا فتح بن شخرف است که وقت فوت چون وی را می‌شستند بر ساق
وی رگی سبز دیدند که بر خاسته که الفتح لله شیخ منصور بن عمار و شیخ ابو علی سیاه و ابو علی شبوی
و ابو العباس سیاری نیز در سلک اولیای انجام انتظام داشته‌اند و حکیم ابو زید جهد نیز از مرو
بوده قفال مروزی که در آن عصر کسی افقه نبوده و محمد بن نصر که خود اهل فقر و فقه و ارباب حدیث
نیز بوده و ابراهیم بن احمد که امام عصر بوده و بر مختصر مزنی شرحی نوشته و علی بن محمد اللغوی که از
علمای ادب عربیه بوده از فضلای آنجا بوده‌اند و ابن خلکان در تاریخ خود آورده که سلطان محمود از قفال
وقتی اختیار مذهب خواست قفال بمذهب شافعی آب پاک گرفته وضو ساخت از نیت
و غسل وجه و یدین و مسح سر و غسل رجلین بجای آورد و دو رکعت نماز ادا کرد و در آن آنچه واجبست
از نیت و قرائت و اطمینان و تشهد و سلام مرعی داشت بمذهب حنفی نیز اقل ما یجوز به نبیذ خرما
وضو کرده و پوست سگی را که مدبوغ بود و ربع آن بنجاست آلوده و ملوث گشته مصلی گردانید و بی
نیت و ترتیب وضو ساخت چنانچه اول پای شست بعد از آن دست و روی و بجای الله اکبر
خدا بزرگست گفت و آیتی قصیر مثل مدهامتان بترجمه گفت در رکوع و سجود اطمینان نکرده و پیش از
تشهد بادی رها کرده و برخاست و گفت این مذهب ابوحنیفه و آن مذهب شافعی است هر کدام را که
خواهی اختیار کن بنابرین سلطان مذهب شافعی گرفت و از شعرا این چند نفر بنظر آمده که صورت
تحریری پذیرید ابو منصور عماره بن احمد در دولت آل سامان چشم بخت بروی ناظر بوده و در دولت آل ناصر
دیده حسن قبول او ناظر بوده و چنانچه شاه ابو علی بجای غزنوی که در شاعری مسلم بود در جایی خود را مخاطب
ساخته میگوید مصرع من خود ترا اشعر کنم عماره ٭ اشعار عماره اگرچه بسیار است اما بنابر التزام بدین بیت

اختصار افتاد نظم فرو شو از نیکی جهانت عزیز کرد ٭ این بس عزیز را که جهان زود خوار کرد ٭ ما رفت
از جهان و جهان بجوی دگر ٭ و زما دگر بار آرد شبی ها ٭ و این دو بیت از قصیده ایست که در
مرثیه ابو ابراهیم منتصر گفته ٭ از خون او چو روی زمین لعل فام شد ٭ روی وفا سیه شد و روی
امید زرد ٭ تیغش نکو است خورد همی خون مرگ را ٭ مرگ از نهیب خویش مر آن شاه را بخورد ٭ و از
کفت شاه نور بود در چمن چو بود ٭ چو دوش مرا سهیل نبوده است بر چمن ٭ اگر بر گران بجز کسی نام او برد ٭
آب ایکچین ز آب شود کل انگبین ٭ در مقامات شیخ ابو سعید ابو الخیر مذکور است که روزی قوالی
در پیش ایشان بیت بخوانده ٭ اندر غزل خویش نهان خواهم گشتن ٭ تا بر لب تو بوسه زنم چونش
بخوانی ٭ شیخ را رقت شده پرسید که این شعر کیست گفتند از عماره مروزی که بزیارت
وی برویم با جمعی از مریدان بزیارت او رفتند حکیم کسایی شاعری بوده که از چه در بر
داشته کلاه فقر بر سر و قبا به پوستین تسلیم فرود رفته و کرد عرض از صحرای سینه
بآب دیده و نشانیده و اکثر اشعار وی در زهد و وعظ و مناقب اهل بیت است این دو بیت
در مدح امیر المومنین علیه السلام از آنجمله است نظم کو مدحت و بستای کسی را که پیمبر ٭ بستود
ثنا کرد و بدو داد همه کار ٭ آن کیست بدین حال و بوده است و که باشد ٭ جز شیر خداوند جهان
حیدر کرار ٭ این دین هدی را بمثل دایره دان ٭ پیغمبر مرکز و حیدر خط پرگار ٭ علم همه عالم بعلی داد
پیمبر ٭ چون ابر بهاری که دهد آب بگلزار ٭ و این چند بیت در آخر عمر بهنگام وداع و ساعت
رحیل گفته نظم بسیصد و چهل و یک رسید نوبت سال ٭ چهارشنبه و سه روز باقی از شوال ٭
بیامدم بجهان تا چه گویم و چه کنم ٭ سرود گویم و شادی کنم بنعمت و مال ٭ ستوروار بدینسان گذشت عمر ٭
که برده گشته فرزند و اسیر عیال ٭ بکف چه دارم ازین پنجه شمرده تمام ٭ شمار نامه با صد هزار گونه وبال ٭
درم خریده آزم ستم رسیده حرص ٭ نشانه حدثان نخجیر دل سؤال ٭ دریغ فر جوانی دریغ عمر
لطیف ٭ دریغ صورت نیکو دریغ حسن و جمال ٭ سرم بگونه شیر است و دل بگونه قیر ٭ رخم بگونه نیل است
و تن بگونه نال ٭ نهیب مرگ بلرزاندهمی شب و روز ٭ چو کودکان بد آموز را نهیب دوال ٭ گذشت آنچه
و گذشت آنچه بود و فی حد بود ٭ شده شده سخن با فسانه اطفال ٭ ای کسایی پنجاه بر تو پنجه گذارد ٭ جدا شو
از اولی گوش وقت خویش بمال ٭ جاهلی ویرا ملامت کرد که عمرت آخر رسید خضاب چرا کنی
او در عذر این دو بیت میگوید نظم از خضاب من و از موی سیه کردن من ٭ گر همی رنج خوری
بیش مخور رنج مبر ٭ غرضم زان نه جوانیست بترسم که زمن ٭ خرد پیران جویند و نیابند گهر ٭

در مدح سلطان محمود غازی یمین الدوله و امین الملة غزنوی گوید نظم گفت گوئی که گان کوه ستی
کرده ایم گنج کوه فرسائی چو جانت از جود و داوری گرد یزدان تو بجان زنده بودن کی توانی
و این دو بیت را جهت پسر کازری گفته اند شعر کوی و جوی از تو گوهر زرد و پس ای از جامه زتو
سیاه و سفید رخ تو هست ماه تو اگر مایه که ماندان بود خورشید و این ابیات نیز مراوست
آن روشنی که چون به پیاله فرو چکید گوئی عقیق سرخ زلولو فرو چکید و آن صافی که چون بکف
دست برقی گفت از قدح نمانی زان قدح چکید از بوی او دیده کافور و عنبر از رنگ برده
عقیق یمانی باشد گل سرخ همواره تازه اگر قطره زند بگل بر چکانی گل نعمتی است هدیه فرستاده
از بهشت مردم کریم تر شود اندر نعیم گل ای گلفروش گل چه فروشی برای سیم وز گل عزیزتر
چه ستانی بسیم گل آن خوشهای رز نگر آویخته سیاه گوئی همی ز شیشه زر و در زنند هان
هنگ خروشی شنو از باغ نیمروز همچون سفال نو که با آتش فرو زنند ای زلف سرخ تو آینه
شاه چین و عاشقانت سپاه روی و موی تو نامه خوبیست چه بود نامه جز سپید و سیاه
هر کجا بنگری دو صد نرگس هر کجا بگذری بر آید ماه لب و چشم راحتی و بلا رخ و زلف توبه و گناه
ابو نظر عبد العزیز بن منصور العسجدی عسجد کان بلاغت و اختر آسمان فصاحت بوده و خطه مرو بوجود او
مفاخر و چشم روزگار بتفرج گفتار او ناظر او در حضرت یمین الدوله اعتبار تمام داشته و نقد
بخشش او به روز بازار دولت آن شاه نیک رایج بوده و در آن حین که سلطان به تأیید یزدانی و
توفیق حضرت سبحانی در اقصی بلاد هند سومنات را فتح نمود و با فر شمشیر آبدار خاک آن دیار را گلگون
بخشید هر یک از شعرای فصاحت شعار اشعار آبدار بمنصه اظهار آوردند عسجدی نیز قصیده
در تهنیت آن فتح گفت که این چند بیت از آنجمله است نظم تا شاه خسروان سفر سومنات کرده
کردار خویش را علم معجزات کرده آثار روشن ملکان گذشته را نزدیک بخردان همه از مشکلات
کرده نرد دو ناهل کفر جهان را بر او فکنده شکر دعای خویشتن از واجبات کرده شطرنج ملک باخت
ملک با هزار شاه هر شاه را بلعب دگر شاه مات کرده شاها تو از سکندر پیشی بدان جهت کو بهر سفر کرد
به دیگر جهات کرده عین الرضای ایزد جوئی تو در سفر باز او سفر بجستن عین الحیات کرده تو کارها
به نیزه و تیر و کمان کنی او کارها بحیله و کلک و دوات کرده برخیز و برافروز هلا قبله زردشت بنشین و بر افکن
شکم قاقم برپشت بس کس که ز زردشت بگردید کنون باز ناکام بگردد سوی قبله زردشت من
سرو بنالم که از آتش هجران از لکه گشتست دل و دیده چو خرخشت گر دست بل بنغم ز سوختن

انگشت

انگشت شود چنگ بدست من انگشت ای روی تو چون باغ و همه باغ بنفشه خواهم که بنفشه چنم از باغ
تو کشت اگر چه دیده افتی بجاحت بجهد بدان که بکه زمرد و به بری بنوازد من این ندیدم و دیدم
که خواجه دست نداشت برابر دل من تیر کینه دیده آز شعر چرا نه مردم عاقل چنان بود که بمهر چو دید دشمن
گذارش مردمان زشتم گردند چنان نباید بودن که گر برکشش بزنند ابر بر بسن آواه دوستان خرم
کرد زند کهی بلند و برد قلعه نهاده و فند بلندهای جهان جمله زیر دست تو باد با پستواری بنگر
زر بر زمین بپای داری نام سخن میان شعر بسختی دل خواه و برخ او لیکن بکار برده برو سنگها
بسان جنگ شیخ الاسلام الکاشی نعمان ثانی و کان معانی بوده و کمال قدرت زیرکی او از آن بر کنات
کرکی او را بشعر نسبت دهد شاید بواسطه تنحیه خاطر گاهی انداخته مضمون او دمیده باشد این دو رباعی از
آنجمله است عالی بازی در آتشم تا چه شود خاکست همیشه منتظر چشم تا چه شود بر ناخوشی دهر چو هم
تا چه شود تو نیکی و من همیشه تا چه شود یا رب من تشنه جام خون چند کشم بر بستر خاکسار
گون چند کشم از بهر دو لقمه نان که بی منت رانو قحست من منت هر ناکس دون چند کشم فخرالدین
مبارکشاه مهد سحاب بیان و دریا بنانی بود که غبار سعد او فقط بجمل افاضل و مرجع و آب اشرفی
بوده در حضرت سلطان غیاث الدین غوری انجمن صاحب سعادت و از منظوران لازم
الدولت منزلت و هر که بدرگاه او آمدی در حضرت سلطان مهم همه ساختی و تعریف جمله بواجبی
کردی و این دو بیت از قصیده ایست که در مدح ملک سیف الدین غوری گفته شعر تیغ تو خون
ریز کتف چپ خصم را سازد بر آن راست ضربت تیغت گذاره مرد مربع صفت چون از و شاد
شود جز تو که دارد چنین هندسه کاره و این ابیات که بلا واسطه نوشته میشود مراوست
ای در جهان خسرو خوبان روزگار والشده زعشق تو دوران روزگار آن دل که گفت از غم عشق تو مسلم
و ادارش هست عشق تو دوران روزگار دست تو شغل برکفایت همیکند محتاج بهیچ نیست
بیابان روزگار جانا سخن تو ذوق جان دارد شیرین لب و دهان دارد در چشم چشم من تو
پنداری عشق تو هزار بجره کان دارد تا ظن نبری که بیتو جان میخواهم یا ملکت کار جهان میخواهم
با شکه وصال تو میسر گردد من زندگی از برای آن میخواهم شعر از باد صبا دلم چو بوی تو گرفت بگذاشت
مرا و جستجوی تو گرفت امروز مرا هیچ نمی آرد یاد بوی تو گرفته بود خوی تو گرفت شعر رخ خیم
قصه مشکل ماست زو هر دو جهان به شیشه حاصل ماست از شیشه شنیده ام که گریند دلیر آن شیشه
که شیشه ها دست در دل ماست شعر گلبرگ زروی چون مهت شاید چید مشک از سر زلف سیهت

شاید چه دارد رهگذری که زم ای چه روی ٭ دامن دامن دل از رهست شاید چید **شمس الدین محمد**
دقایقی زیرکی بوده در غایت حسن خلق و لطف طبع و ظرافت و لطافت ذات او چون شیر
با شکر آمیخته و بلاغت با فصاحت در نهاد او چون راح با روح او الفت گرفته و بخت بیار نامه در سند
او نامه را لباس عبارات او پوشانیده و شعر شعر مدون بوده آنچه نوشته میشود از منظومات
اوست **نظم** ای در غم تو گشته مرا چشمه سار چشم ٭ ناخورده می چرا است ترا پر خمار چشم ٭
خونم مریز کین که به سیلاب های خون ٭ خود میکند سرای من اندر کنار چشم ٭ جا گرفته زنخدان تو ای
رودنگار ٭ آری وفا نداشت کس از روزگار چشم ٭ گر خیره گشت چشم رو داشتم از آنکه ٭ پر درو فع نیاید
ما را بکار چشم **منه** ای بره چشم تو دلم و صد هزار دل ٭ مپتو چو زلف تست مرا بیقرار دل ٭ گر صد
هزار جان بودم مشتوفی الشکل ٭ بر یادم گرفت نه هر صد هزار دل ٭ آخر آتش جگر آبهای چشم ٭
روزی بر آرد از شب هجران دمار دل ٭ از خون دل مشو که چو کارش بجان رسد ٭ آخر بسالها از
تو بعهد بکبار دل **الحکیم الفاضل محمود بن علی السامی** ساحر عالم نظم و محرز ملک نثر بوده در حضرت
سلطان سنجر آسایش دیده از شاعران لازم دولت پیوسته و ... جودت و
سلامت داشته آنچه نوشته میشود جزوی از آن کتاب و قطری از آن سحابست **نظم**
دل ابکار خود ... بر گرفتم ٭ که با تو عشق بازی در گرفتم ٭ بیا شب گر تو گفتم روی تابم ٭ چو روز آمد ترا
از سر گرفتم ٭ ز جان خویش دست از کار هشتم ٭ که مهرت را چو جان در بر گرفتم **منه** بار که گویم
راز چون محرم نماند ٭ میزیم با درد چون مرهم نماند ٭ مانده بود اندر سر شادی غمی ٭ اندرین ایام با آن هم
نماند ٭ ترا در دلبری رستی تمام است ٭ مرا در عاشقی در روی مدام است ٭ مدام تو جهانی شد
گرفتار ٭ مرا بر کوی آخر این چه دام است ٭ ساقی شکند عهد تو هرگز ٭ اگر چه کارش از تو بی نظام
است **منه** ای مل وفا خود جوی از یار چه جوئی ٭ نرمی زبر سنگ چه جوئی از خار چه جوئی ٭ خون نخست
و ندیدی در کار او کشایش ٭ آخر مرا بگوئی کاین کار چه جوئی **منه** چون یار دلاسان بیاز آن تو است ٭
گفتم که مگر دل همه در کار تو بست ٭ آن عشوه که در جهان از کس نخرید ٭ آورد و بر نیخ یک بار بود
شهاب الدین ابو الحسن بن ... در لطف طبع یگانه دور و در فنون هنر نادره زمانه بوده او نیز در سلک شعرای
سلطان سنجر انتظام داشته در حینی که نهال حیات سامانی او دیوار اجل بر خاک هلاک افتاده بود
ابو الحسن این ابیات در مرثیه او گفته **نظم** ز بهر آنکه نه بینم همی سمائی را ٭ کنار من چو سمائی شد از ستاره
اشک ٭ شرف دریا ماند بنج فرقت او ٭ کنار من که نه بینی در کنار ... اشک ٭ چو اشک من صفا

اگه

انگ

بی تو لفظ او داده ٭ گفتم به بر تسلی دل نظاره اشک ٭ نه اشک چاره همی جویم همی دانم ٭ که هر نظاره
بیچاره گیست چاره اشک ٭ این رباعیات نیز از منظومات اوست **منه** آن دل که مدی نارنج و ساکن
بپوست ٭ بر خاست چو اندرو هوای تو نشست ٭ آن دست که نیم چرخ را بگشادی ٭ بند سر زلف
تو بگیوی هست **منه** با درد شب دراز دمساز منم ٭ با سوخته دل ساخته همراز منم ٭ هر جانوری که در شب
آواز دهد ٭ با او زمیان دل هم آواز منم **منه** آن دل که کلید گنج هر شادی داشت ٭ در هر کاری هزار
استادی داشت ٭ شد بنده تو بدان نمانست که او ٭ هرگز روزی نشان آزادی داشت ٭
در عشق تو دل که یاد از دگری ٭ دیده به وفا نشان نداد از دگری ٭ گر چه ستم از تو دیده داد از
دگری ٭ غمناک هم از تو به که شاد از دگری **منه** کرم که ز زلف حلقها یافته ٭ و آنگه رخ چو ماه برتافته ٭
اما پس لطافت از کجا یافته ٭ کان لعل چنان بحیله بگشافته ٭ و این رباعی تاج الدین اسمعیل باخرزی است
در مرثیه ابو الحسن **رباعی** جانی که مرا چو تو ز مرگ ارزانیست ٭ گر هست درین تنم ز بیچارگیست ٭
دانی که مرا پس از تو ای راحت جان ٭ با درد تو زیستن ز بیچارگیست **سید ابو علی بن ابی**
الحسن سید مصر نادره دهر بوده و این رباعی که در حق پسر علاقه بندی وارد شده از وی یاد آمده **رباعی**
آن گز لب دکان که بر کیسه نهاد ٭ قفلی است بران نقشگه در کیسه نهاد ٭ بند سر کیسه میخریدم گفتا ٭ عاشق
دیدی که بند بر کیسه نهاد ٭ **اثیر الدین الفتوحی** از استادان چابک فطنت نشان بوده و آب از
لطف طبع او روانی وام میکرده و آتش از تکاپوی خاطرش لطافت می بوده و او را با اکثر شعرای
زمان مشاعرات و مناظرات بوده چنانچه این ابیات میان او و ادیب صابر روی داده **شعر**
فتوحی ز دیدار بجان پرورست ٭ فزون شد گمان تو دیدم ٭ اگر چه فتوحی تو بودی در جهان ٭ چو روی تو
دیدم فتوحی منم ٭ فتوحی در جواب گوید ٭ زهی نظم و نثر تو کرده فزون ٭ خرد در دماغم روان در
تنم ٭ چو شکلم ز خدمت تو همی ٭ تو صابر نه که صابر منم ٭ و ایضا او را با انوری مناظرات بوده چنانچه
این دو قطعه مستفاد میگردد **قطعه** ملک ملک وزرا و زمان وزیر ٭ این نه آصف مثل
زمان سلیمان ثانی ٭ عالمی زکرم آنهمه در آسایش ٭ امتی از قلم آنهمه در آسانی ٭ جود ایشان هم
روزی بخشی ٭ عدل ایشان ظل کوتاه ... ٭ غرض چرخ ظاهر کیست که ایشان دارند ٭ چون جهانبینی
زین همه سر گردانی ٭ جنبد از عرصه ملکی که در و جغد همی ٭ بهر یغما نیز در آن ندی و ویرانی ٭ مرحبا بطبت جانی که
از منقطع اند ٭ سرخ سایه خورشید نشان ایوانی ٭ در چنین دولت و این قانع و گیتی بکفاف ٭ هم از
گرایم بیروزنی نانی ٭ **نظم** و نثری که مراست درین ملک کیست که از آن روی بصد عاطفتم ارزانی ٭

بفت

ملک مهر چه باید که ز آل کنعان ٭ بیخبر باشد خاصه که بود کنعانی ٭ معتبر گر نخفت انکه از و مجهولست تغاریان
خاص ملک داد اگر بستانی ٭ بس نجوانی ز بدان نکل که طوطی الحمد ٭ ملک تفتیش معانی گنجی بتوانی ٭
هم تو آوازه‌ی کانوری از روی سخن ٭ روح پاکیزه ببر از سخن روحانی ٭ تو که پوشیده همی بینی از دور
مرا ٭ حال پیرون و درون نه بهاناداتی ٭ طاق بوطالب نعمه است که دارم در دون ٭ وز برون پیرهن
بوالحسن عمرانی ٭ انوری این چه پریشانی و چه خویشتنی است ٭ هیچ دانی که سخن بر چه نسق میرانی ٭
بر سر خوان قناعت شده همکاسه عقل ٭ چند بری چو طفیلی خبر مهمانی ٭ پر سهل که اگر شنود عار آرد که
که بچو جبا پس خوشک میخوانی ٭ فتوحی در جواب انوری گوید ٭ انوری این سخن تو بنجا از انی ٭
گر نجانت بخرد اهل بخارا زانی ٭ حجت حق همه را پس تو شد باطل ٭ او همه دینی و در دهر مسلمانی ٭
در حکمت و فطنت که گرامت عقلی ٭ ور تن را مشو و اشش لطافت جانی ٭ بکرانمایگی و خرد و سوانی و خرد ٭
وز سوانی و خرد اهیچ بجای ٭ گفتی اندر شرف و عقل فزون از فلکم ٭ باری اندر طمع و حرص کم از انسانی ٭
غایت حکمت اگر کرت سلطان همت ٭ آیه که بچو ارزال چرا میخوانی ٭ ز آب حکمت چو همی باملکان
بنشینی ٭ آتش از چه اندر دل و جان نشانی ٭ نزد خاصان مطلب نام ز حکمت چندین ٭ چون چنین
طلب جامه و نان نانی ٭ نفس پاک کن از شهوت انسانی خوی ٭ تا وصت در همه احوال بود روحانی ٭ از پس
اکه بیکاه و والف ملکی ٭ داست در بیع ملکشاه بتوانی ٭ از پس انکه بهزار و گرت داد و ذبیره ٭ قرض آن
پیر خمی شد که تستانی ٭ وز پس انکه ز انعام جلال الوزرا ٭ هر سال رسد مهری پانصد کانی ٭ ای
بد اهای معروف چرا میگویی ٭ در ثنای که فرستاده ز نادانی ٭ طاق بوطالب نعمه است که دارم
در درون ٭ وز برون پیرهن بوالحسن عمرانی ٭ چه نجیلی که نچند رزد و نعمت که تراست ٭ طاق و پیرهنی
گرانچی بتوانی ٭ پانزده سال فزون باشد تا گشته شد هست ٭ بوالحسن آنکه احساس سخن میرانی ٭
پیرهن کهنه او گرچه بجایت بشود ٭ پس مخوان پیرهنش کو نزده و خلقانی ٭ باقی عمر پس آن پیرهن
و طاق ترا ٭ بسزد ار نکنی ابرام و در گرستانی ٭ نعمت آنراست زیادت که همه شکر بود ٭ تو
د از در نعمت که کفرانی ٭ بنده گرچند در انواع سخن تاوان نیست ٭ اندرین شعر شکایت ز دو نادانی ٭
مرتوهمان سخنی گفتم با نه از من ٭ از انکه کفر است بدین حضرت پیغمبرانی خواجه حسین در معقولات از
تلامذه مولانا عصام الدین بوده و در شرعیات از شاگردان شیخ ابن حجر که مفتی عربستان و حرمین
شریفین بود و بسته صفات نیکو بسیار داشته و بر آن ارنجیت در ولادت شاهزاده‌های عالی
و والد سلطان سلیم و شاهزاده مشتمل بر تعمیه است از بیت اول سلطان سلیم استخراج می‌آید تا تاریخ ولادت

وازبیت

وازبیت دوم اسم شاهزاده با تاریخ ولادت او از مجموع ابیات بیتی استخراج یافته که مصراع اول
تاریخ ولادت شاهزاده اول و از دوم شاهزاده دوم حاصل میشود و بدینموجب که نوشته میشود
سلطان شه زمانه بمهر و لطف بی پایان را سلیم در سلیم نمود آن نیمه دوران را شاه ال سلیمی شمی
گشته بکر حسن و جمال مراد از خشم نمود از زمان زوان ما ٭ کی مهر سیر آن مه دلکش نمود ز اه لطف
بیان نمود و در آن شه چشن ارنمه ٭ ایضا قصیده گفته که از مصراع اول تاریخ جلوس حضرت شاهنشاهی
و از مصراع ثانی تاریخ ولادت شاهزاده سلطان سلیم بیرون می‌آید و مطلعش اینست مطلع
مقدم المرا از پی جاه و جلال شهریار ٭ گوهر عدل از محیط عدل آمد بر کنار ٭ و این بیت بنز مراو راست ٭ خود
را با خیا که نمودی نمود ٭ اف تو پس انجاع که نمودی بنمود ٭ مولانا شفیقی در بخارا متولد شده و هم در آنجا
نشو و نما یافته و دیوان قصیده سلمان عصر گفته‌اند و اکثر اشعارش مطبوعست و طرافت و
آنچه نوشته میشود از انجملست شعر عرصه هند شکر پستانیست ٭ طوطیانش شکر فروش همه ٭
کسانش چو هندوان سیاه ٭ چیره بنده که چه پوشش شعر فقیری و ما شعوری بهم ٭ ز شهر از جفای
سپهر میروند ٭ ندانند جز شعر خود تو شه ٭ که میخوردند همی میروند ٭ واصلی از واصلان کوی طریقت بوده
و همواره لوای کار آخرت می افراخت این دو بیت مراد راست شعر شب بطرح فتاد دست بوستان
جانت ٭ که در میان گل سرخ و برگ ارغوان ٭ بنفشه کاشته بر طرف لاله زار تو دوران ٭ که گویی بر
بر اطراف لاله زار بنفشه ٭ مهنه ولایت مختصریست و مردم نیک بسیار از آن مکان برخاسته
از جمله آنجا این ابیات معلوم میکرد و چه دشت خاوران از مضافات مهنه است نظم بر سپهر
گردان شد ز خاک خاوران ٭ آفتاب آنگاه ابدا چار آفتاب خاوری ٭ خواجه چون بوعلی شادان
وزیر نامدار ٭ عالمی چون اسعد مهنه ز بهر شرکی بری ٭ صوفی صافی چو سلطان طریقت بوسعید ٭ شاعر
ساحر چو مشهور خراسان انوری ٭ شاد باش ای آب و خاک خاوران کز روی لطف ٭ همچو آب سرکه خاک
کان گوهری پروری ٭ شیخ ابوسعید فضل الله بن ابوالخیر پادشاه عهد بوده و در انواع علوم مرتبه کمال داشته
اگرچه از مریدان پیر ابوالفضل سرخسی بوده اما بخرقه از دست شیخ عبد الرحمن سلمی پوشیده
و در تذکرة الاولیا آمده که گریسته هفت سال از کنج نشست چنید در گوشش و دوش و بر تخت
الله الله میگفت تا وقتی که در و دیوار با او موافقت کردند و پس از آن هفت سال از خلق کم شده و در
بیابان گل گز طاق خار میخورد و با سپاه ... ریاضات میکرد تا او را چندان قبول پیدا شد که دو
فرزند که از دست شیخ بغدادی به پشت دنیا خرجداری نمود چنانکه در دستورش نقل میکنند

مردمان بر سر و روی خویش مالیدندی از شیخ ابوسعید نقل است که چون کار بدینجا رسید کتابهای خود را
زیر خاک کردم و جهت خود دکانی ساختم و آینه بانو و نمک آن را نبود دیم تا بدانجا که بقاضی شدند و بکاخ و جا
بر آنکه ای داوند زنان بر بام آمده نجاست بر ما بریختند لاجرم مرا اقتضای شیخ ابوالعباس بن بدید
آمد چه ابوالفضل و نان شفته بود و بعد از خدمت بسیار دیدیم آنچه دیدیم و از سخنان اوست که هر که
بخلق عالم بحق جاهلتر و هم از وست که درویش نبود که اگر درویش بود در درویش نبود و گفت
درویشان نه ایشانند که اگر ایشان ایشان بودندی نه درویشان بودندی گفتند صوفی
کیست گفت آنچه در سر داری بنهی و آنچه در کف داری بدهی و آنچه بر روی آید نجهی درویشی گفت ای شیخ
گفت کجاش جستی که نیافتی گفتند عشق چیست گفت العشق شبکة الحق عشق دام خداوند است
و از شیخ شعر بسیار روایت کرده اند اما بنابر اختصار بقلیلی اکتفا نمودیم **نظم** با عاشقان نشین و همه
عاشقی گزین ۞ با هر که نیست عاشق کم کن قرین ما ۞ باشد که در وصال چه بیند روی دوست ۞ تو نیز در میانه
ایشان بچنین باش ۞ در بستان بود و نقل بیاد یار ۞ بی باده بجای که خرابات خراب ۞ مرد باید که
جگر سوخته خندان باشد ۞ نه هر آنکه چنین مرد فراوان باشد **رباعیات** روی دارم و سینه بریانی ۞ عشقی
دارم و دیده گریانی ۞ عشقی و چه عشق عالم سوزی ۞ دردی و چه درد و چه درمانی ۞ عاشق من و دیوانه
من و شیدا من ۞ شهره من و افسانه من و رسوا من ۞ کافر من و بت پرست من ترسا من ۞ اینها همه
هیچ یار تو نیست من ۞ راه تو بهر قدم که پویند خوش است ۞ وصل تو بهر صفت که جویند خوش است ۞
روی تو بهر چشم که بینند نکوست ۞ ذکر تو بهر زبان که گویند خوش است ۞ ای روی تو ماه عالم آرای همه ۞
وصل تو شب و روز تمنای همه ۞ گر با دگران به ازمنی وای بمن ۞ ور با همه کس همچو منی وای همه ۞ چشمی دارم همه
پر از صورت دوست ۞ با چشم مرا خوشست چون دوست در اوست ۞ از دیده و دوست فرق کردن
نه نکوست ۞ یا اوست بجای دیده یا دیده خود اوست ۞ شب آمد و باز رفتم از غم دوست ۞ هم بر سر کوی
گر چشم با خوست ۞ از خون دلم بر ره و پنداری ۞ سبجست که پاره جگر بر سر اوست ۞ العهد تو عهد دوستانی
سر مل از مهر تو کین خیزد و از غم تو دل ۞ در شعله و میان تهی همچو اول ۞ ای گشته بهمچو شمع و گریه چو گل ۞
چون گل بگلاب شسته روی داری ۞ چون مشک بی چل شده موی داری ۞ چون وعده که قیامت از انبوه
خلق ۞ پر آفت و محنت سر کوی داری ۞ و دیگر از یگان آن مکان **احمد بن شادان** است که وزیر سلطان
طغرل بیک بن میکائیل بیک سلجوقی بود و دیگری **اسعد مهنه** که از فحول علما و فحل فضلا بی رسته و انشا
در تذکره خود آورده که اسعد روزی در مجلس سلطان محمد بن ملکشاه با امام محمد غزالی مناظره کرد اول سؤال

کرد این بود که تو مذهب حنیفه داری یا شافعی امام گفت من در عقلیات مذهب برهان دارم
و در شرعیات مذهب قرآن نه ابوحنیفه بر من خطی دارد و نه شافعی بر من براتی اسعد گفت که این
سخن غلطست امام گفت ای بیچاره اگر تو از علم الیقین شمه استی نگفتی که من غلط میگویم اند
قیدیظا ابو مانده و معذوری و اگر حرمت پیری تو نبودی با تو مناظره کردمی و راه تحقیق نمودمی و از اطبا
اوحدالدین انوری است که اوصاف سخنوری و فضیلتش اظهر من الشمس است و او از دیه بدنه بوده
به نام و جنب مهنه در عنفوان جوانی همت بر کسب فضایل نفسانی و کمالات انسانی گماشت
تا در اندک روزی از امثال و اقران گذشت چنانچه از این قطعه معلوم میگردد **قطعه** گرچه در بستم در مدح و
غزل یکبارگی ۞ ظن مبر کز نظم الفاظ و معانی قاصرم ۞ بلکه در هر علم کز اقران من داند کسی ۞ خواه جزوی گیر
از خواه کلی یاورم ۞ منطق و موسیقی و هیات شناسم اندکی ۞ راستی باید بگویم با نصیبی وافرم ۞
در الهی آنچه تصدیقش کند عقل صریح ۞ گر تو تصدیقش کنی بر شرح و بسطش قادرم ۞ وز طبیعی رمز چند از
چنین پایی شود برمشت ۞ گفت داند کرد اگر حاسد نباشد ناظرم ۞ نیستم بیگانه از اعمال و احکام نجوم ور
همی باور نداری رنجه شو من حاضرم ۞ و پس از آنکه بمراتب کمال رسید روزی شعرا آمده عقب سلطان
سنجر را ملازم گرفت و بخت شوی که گفت قصیده ایست که این ابیات از آنجمله است **قصیده**
گر دل و دست بحر و کان باشد ۞ دل و دست خدایگان باشد ۞ شاه سنجر که کمترین خدمش ۞ در جهان
پادشاهشان باشد ۞ اگر ادراع طاقتش نایید ۞ هرچه زانپای انس و جان باشد ۞ ور اگر با مهر خارش
زاید ۞ هرچه زاجبا پس بحر و کان باشد ۞ عدلش ار بانزمین بخشم شود ۞ امن بیرون آسمان باشد ۞
قدرتش از سایه بر جهان فکند ۞ زندگانی در آنجهان باشد ۞ ای قضا قدرتی که با حرمت ۞ کوه بیتاب و
بیتوان باشد ۞ بنود خط روزی بجوی ۞ گر نه دست تو اش ضمان باشد ۞ نشود کار عالمی بنظام ۞
گر نه رای تو در میان باشد ۞ در جهانی و از جهان بیشی ۞ همچو معنی که در بیان باشد ۞ چون بجنبد رکاب
منصورت ۞ ای قیامت که آن زمان باشد ۞ روح روح الامین در آنساعت ۞ نهمانا که در امان باشد ۞
هر معانی که اندران دو نفس ۞ تیغ را با کفت قران باشد ۞ اسپ قران بجوش وطیر در آن ۞ فلک از
کشته میزبان باشد ۞ خسروا بنده را چه ده سالست ۞ که امیدش بروی آن باشد ۞ که زمیان مجلس ار شود ۞
از مقیمان آستان باشد ۞ سخن شعر از آنکه شناسیش ۞ وانکه تا یکان گران باشد ۞ چه بود گر تراد او
این یک سخن ۞ دوست و پیسی زبان باشد ۞ و بتدریج مهم انوری بجایی انجامید که سلطان دو مرتبه
بمنزل او رفت و انواع تفقدات و انعامات بجای آورد و مشهور است که پانصد و هشتاد و یک سیاره

در سیم درجه میزان که از بروج هوائیست قران کردند منجمان گفتند که درین سال بادی پیدا شود
که تمام عمارات را خراب و نیست گرداند انوری از بسیار ارباب نجوم بیشتر مبالغه مینمود مردم
از بیم جان و حفظ متاع سردابها ساختند و اموال خود بدان نقل کردند اما بارمشیت حضرت الهی
ایام حکم ایشان چندان بادی نوزید که چراغی فرو نشاندند و این بمرور بنظر سلطان سلطان سنجر هم
رسانیدند و فرید کاتب که از ندیمان بود در آن روز این دو بیت نظم نمود شعر گفت انوری که از بر
بادهای سخت ؛ ویران شود عمارت و کهسار بر سری ؛ در روز حکم او نوزیدست هیچ باد ؛ یا مرسل
الریاح تو دانی و انوری ؛ و انوری چون استشمام رایحه بی التفاتی سلطان نمود ترک ملازمت
کرده بنیشابور بسر میبرد تا بعد از چندگاه جمعی باعث شدند و فرمان طلب حاصل کردند عزت وی و او چون
بر مضمون فرمان انها یافت این قطعه در معذرت گفته استعفا از خدمت خواست قطعه کو کاندر
بروز و شب ؛ جای آرام و خورد و خفت ؛ حالتی دارم اندر آن که زمان ؛ هیچ در عین رشک و آب
منت ؛ آن سپهرم که گوی سپهر ؛ ذره نور آفتاب منت ؛ وآن جهانم در آن که بحر محیط ؛ والله
اعلم سراب منت ؛ هرچه در مجلس ملوک بود ؛ همه در کعبه خراب منت ؛ رحل و افزاودان خنک را او ؛
گرد خوان من و کباب منت ؛ شیشه چرخ من که باد اراد ؛ پیش من شیشه شراب منت ؛ فکر گوی و میر
خوش ؛ بنجوی نغمه رباب منت ؛ خرقه صوفیانه ازرق ؛ بر هزار اطلس انتخاب منت ؛ هرچه
بیرون بود ازین کم و بیش ؛ حاش للسامعین عذاب منت ؛ گنده پیر جهان بجنب کنند ؛ همتی پاک در
جناب منت ؛ خدمت پادشه گیاقی باد ؛ نه بیاد و خاک و آب منت ؛ گرچه پیغام وحی پروردا ؛ همه
تسکین اضطراب منت ؛ نیست مین بنده را زبان جواب ؛ جامه و جای من جواب منت ؛ و چون سلطان
چندانی بر آمد عزیمت بلخ نمود اکابر آنجا متهم بهجو بخشش گردانیده سنجر بر سرش انگیختند و بر گرد نازایش
بگردانیدند تا آخر بوسیله التفات اقضی القضات از آن کلفت باز رست و بقیه ایام را در همان شهر
مقام در خدمت حمیدالدین اقضی القضات بپایان آورد و در سال پانصد و هشتاد و خمس نقد هستی
بباد فنا داده و برخی در پانصد و چهل و هفت نوشته اند خواجه مؤید از اولاد سلطان ابوسعید ابوالخیر بوده
و همواره بوعظ و ارشاد و فرق سجاده مشغول داشته و این بیت مراوراست شعر از نمدی تو آینه
جان ساخته اند ؛ و نمد از آن آینه جان را گران ساخته اند شیخ ابونصر هم از اعقاب سلطان الطریقه ابوسعید ابو
الخیر بوده و شعر را نیکو میگفت و این دو بیت مراوراست شعر از زود رفتنت همه روز هست ماتم ؛ و ز
دیر آمدن همه شب ماتم اگر ؛ ترسم که گر حکایت غمهای خود کنم ؛ غمگین شوی ازین غم و آنهم غم دگر ؛ امید بود

را باور نداشت نیکو نیند بانی آن بادرد و جوز نبود و طعام باو روی اختراع آتش هست آب و هوای همه
دارد و از مردمش این چند نفر که صورت بیرادی پدید آمد منظر آمده فضیل عیاض از کبار مشایخ بود
و اول حال در میان مردم با ورد و راهزنی کردی اما مروتی در طبع او بودی چنانچه در کاروانی که زنان
بودندی که آن کشتی و کسی را که کم مایه بودی مال او نستدی و کسی را که مالش بردی جزوی جهت
مایه باو دادی تا آنکه حال بروی بگشت توبه نمود و خصمان را خوشحال گردانید و بسیاری از اولیا
دریافت از سخنان اوست که مرد در دوستی حق وقتی بکمال رسد که منع و عطا و ذم و ثنا بر وی یکسان شود
عبدالله مهدی و شیخ احمد نضر هیچ کدام را بوده اند و اعوام را از خراسان بسته در سلک اولیای
اند بار انتظام داشته اند بابا سودائی مرد خوش محاوره بی تکلف نیکو طبع بود ابتدا سودائی بر مزاجش
غالب گشته عمر او دیوانه وار در دشت خاوران بسر میبرده بعد از آن باتفاق خدمت بایسنغر میرزا ملازمت
گرفت و بنکات شیرین و محاورات نمکین باعث گرمی مجلس و شگفتگی محفل میگشت این ابیات
مراوراست شعر بر لوح سیم مسیح بکلک زر آفتاب ؛ بنوشته نام احمد و القاب بوتراب ؛
یعنی از بود اسم و سامان کیست ؛ احوال و دیده در بنگی بود و در حساب ؛ بر خوان حدیث نمک
لحمی بر مسیح ؛ بشنو ز موز و نمک ... ؛ از خیل انبیا نبی الله هاشمی ؛ و ز جمع اولیا اسد الله
بوتراب ؛ در تذکره دولتشاه آمده که روزی میرزا بایسنغر بن شاهرخ در حمام چند نفر از ندیمان را
طلب نمود از آنجمله یکی بابا سودائی بود که بعد از ساعتی بگوشه رفته بسنت مشغول گشته قضا را
میرزا بدانجا وارد شده از روی مطایبه گفت درویش عجب سودا داری بابا تا گفت شاه
درویشان در نظر است و میرزا را عرق تخجل بحرکت آمده طاسی که داشت بجانب او افکند
از ضرب آن آسیبی بروی رسیده بابا آشفته از حمام بر آمده در گوشه نشست چون میرزا از حمام
بر آمد همان طاس پر طلا را نزد بابا فرستاده عذر خواست بابا جواب داد که چون میرزا صله
ما را قبول کرد ما نیز صله او را قبول نمائیم مولانا احمد در عنفوان جوانی بماوراء النهر رفته در خدمت جم
نشان بخارا کسب کمال نموده پس از آن عزم عراق نموده در کاشان که از شهرهای نیک ایران است
بساط اقامت افکنده بفرمان شهریار عصر زمان تدریس آنشهر و مکان بوی مقرر گشت چون امیر
جلال الدین استرآبادی بر مسند صدارت متمکن گردید بنا بر سخن اهل غرض منع وظیفه مولانا نموده
مولانا اصلا زبان بر رد و قبول آن نگشوده بشیوه قناعت روزگار میگذرانید تا روزی تاجری عشره
زری آورده نزد مولانا گذاشت و گفت این نذر بنا بر شاه اولیا علی مرتضی سلام الله علیه کرده بودم

سر شب شد که در واقعه بین میگویند که چون وظیفهٔ مولانا قطع شده باید که این رباعی بعرض رسانی شعر زر ده
تو با نگروز زر ده کار خدا گر نه قسم روزی بخورد ه و امیر جلال الدین چون دید که آن خفت بر مولانا گران بیاید
هر آینه دیر امتهم بر قسمی ساخته شخصی را تعیین نمود که مولانا را مقید ساخته بحضور آورد و مولانا پیش از آنکه
فرستاده برسد قضا را بقدم رضا استقبال نموده لوای عالم مخلد بر افراشت شعر اگر مرگ خود هیچ
راحت ندارد ه نه بازت رهاند همی جاودانی ه اگر خوی تنخوی از گران تلخبانان ه وگر بد خوی از گران تلخبانان ه
و از مولانا شعر بسیار روایت کرده اند اما در یوقت غیر از یک بیت استماع نشده شعر دگر هیچ نا
مرادی اندر دل نشستیم ه دست طمع بریدیم پای طلب شکستیم مولانا ابوالحسن دانشمند ثمرهٔ آن شجره است
و در حل نمودن معضلات و توضیح خفیات و تلویح خفیات از مشهوران زمان خود بوده شعر میگفته
او سخن گفتی چنان ه کز پس انصاف ازو دیگران ه فضیلت او را هیچ شاهدی چون قصهٔ مالا ینحل
نیست چه مشهور است که از زمان قدیم پیرو گشته از علم ریاضی مانده بود که عقدهٔ آن بگشایی طبع
هیچیک از حکما باز نشده بود چون نوبت بعلامهٔ خورشید ضمیر بی نظیر خواجه نصیر طوسی رحمة الله علیه
رسید کشش سخن را حل کرده بباقی التفات ننمود و مولانا ابوالحسن آنرا باندک غوری
حل نموده حل مالا ینحل نام نهاد و حدت فهمش بغایتی بود که در چهارده سالگی شرح تجرید را با حواشی افاده
افاده فرموده و در بیست و پنج سالگی در پیش محمد علی گفت و قوت حافظه اش بغایتی بوده که در هر کتابی
که یک نظر افکندی عبارات آن هرگز از خاطرش نرفتی و این سخن از وی شهرت دارد که اگر
جمیع کتب متداوله از عالم بر افتد عبارات تمامی آنها را چنان تقریر کنم که یک حرف خلاف ظاهر نشود
و با این نسبت ابواب سعت مشرب گشاده بودی و هرگز بیرون زمزمهٔ عشق و کیفیت عاشقی نبودی و
شاعری در حق وی شیخ علی عال که مجتهد زمان بوده این دو بیت گفته شعر پسر کاشیان و دختر شاه
بعد فاضل شد ز جفت جفت ه پسران جفت بوالحسن گشتند ه دختران جفت آنکه نتوان گفت ه
و مصنفات مولانا بسیار است آنچه شنیده شده کتاب حسنات در حکمت طبیعی و کتاب
مشارق و کتاب مرآت الافلاک در حکمت ریاضی و حاشیهٔ شمسیه و حاشیهٔ تهذیب در منطق
و رسالهٔ اثبات واجب و شرح فرایض نیز از آنجمله است و احیانا لطف طبعش بنا بر شگفتگی خاطر و کسب
این نوع ابیات میگشته شعر سوزم چو من گرم در آیی که مبادا ه این مهره وفا یادگری داشته باشی ه
تا هر کس که با من سرگران ساخت ه ز باغم سبکباری نه پند مولانا قنبری در سلک ملازمان
عبد المؤمن سلطان ولد والی توران عبدالله خان انتظام داشته و با استعداد موفور [illegible] او بوده

دشتی

و شوی نیز میگفته این از آنجمله است شعر ناخن قسم سینه زدن پیشه منست ه فرهاد کوه عشقم و این تیشه منست ه
از کثرت خدنگ تو نیستان تنم ه آری بهر بر عشق و این بیشه منست نسا بجنب آب و هوا جای
نزه و دلگشاست چه شهرت تام دارد که در آن شهر و ولایت دوازده هزار چشمه و دوازده هزار
چهار است ایضا مشهور است که دوازده هزار ولی از آن ولایت برخاسته اند و در نفحات
بنظر آمده که در برابر خانقاه استاد ابو علی دقاق گورستانی است که چهار صد پیر در آنجا
آسوده اند و بدین سبب نسا را شام خورد گفته اند امام ظهیر الدین النسوی از فصحای نامدار
و افاضل روزگار بوده چنانچه نظم را بپوین با نثر نثره و در مقابله نظم و نثر او چنو دم کم خبیثا
بودی و این رباعی از منظومات اوست رباعی صبحی به در آخر صبح کشی ه تا نار بر بردم رستا
تعبی ه حاصل من بیدولت حرمان روزی ه دارم ز تر و خشک جهان چشم لبی ه و این قطعه
نیز در جواب قاضی شمس الدین نسوی مراد است نظم خبر بجنابت که خطاب نویسند ه نقش
معاملات کان بر آب نویسند ه ز نسب خسروی که دانش گیرند ه در لقب تا ملک الرقاب نویسند ه
تو که قصهای نافضلان زمانه ه چند ز تشویش و اضطراب نویسند ه دفتر عالمات در مطالعه دارند ه
در سیر و هر اتحاب نویسند ه از نرم از بهای دهر که کتاب ه صدر تراجع و آب نویسند ه
نطقهٔ قلم جواب شعر تو شاید ه ملکن صدرا اگر جواب نویسند القاضی امام مجد الدین از فضلای
آن شهر بود بحسن لطف طبع و حدت ذهن مشهور بحسن خلق بجودت قریحت مذکور
وقتی که قضا نمای رفتن را بگوشش او رساند و نفس پروانه دل پر در کشید این رباعی انشا فرمود
رباعی تعلیم حیات ز سبق بیش نماند ه و ز دفتر عمر ورقی بیش نماند ه ای نفس بهیچ خبرت نیست مگر
روح طبیعی رمقی بیش نماند ه و وقتی که قاضی شمس الدین متقلد قضای آن ولایت گشت بتهنیت او
رفت و در بدیهه این رباعی را بگفت رباعی خواهی که میان خلق قاضی باشی ه باقی باقی کم ماضی
باشی ه بر خلق خدا حکم چنان کن که اگر ه آن بر تو کنند کی تو راضی باشی شمس الدین بن محمد که در فضل و
هنر یگانه و در جود و کرم فرزانه بوده لوای فضل او بثریا رسیده و غبار شهب قلمش بدیدهٔ [illegible]
فلک توتیا کشیده و این رباعی مر اوراست رباعی دل را همه کرده دل و دین کرده ه و آنکه چو بر دو خویشتن
مین کرده ه گفتم ز سخن بنیخ مکو گفت خوشش ه آن خود چو ب سپید سرین کرده محمد بدیع در عهد محمود الفضل
کتاب قدوة الوالالباب بوده خلقی کریم و خلقی وسیم و در عهد ملک الامرا علاء الدین زنگی دیوان انشای
نسا بوده و بعد از چندی وقت از خدمت استعفا خواسته هر چند از دیوان اعلی جواهر شاهی بدو طلب

کرده معمول کرده و همچنین ملک شمدان و پیراطلب داشتم استعفا خواست و پس از آن شیوه خداپرستی
رونکار پیشه ساخته و در گذشت و پیر القصیده الیست در مدح فخر الملة و الدین رازی که این چند بیت
از آنجمله است **نظم** زهی ز نخ رقاع تو عقل برده نخ ٭ نهاده علم تو در زیر هر حکمت فخ ٭ چو فیض علم لدنی
رسد ترا از غیب ٭ بساحت ال تو نمرود برکشد بخ بخ ٭ به پیش پاکی فضل تو چشمه چه تنک ٭ بنزد بحر شکوه
علم تو چه ریگ چه چرخ ٭ هر آنچه یافته در کارگاه بوقلمون ٭ زبان معرفت تو شمرده یک یک نخ ٭ افتاده
خصم تو با رونق چو کار کند ٭ [illegible] آفتاب [illegible] ٭ شیخ **مجد الدین محمد البانیری** از شعرای زمان
سلطان سکندر است او را مثنویست موسوم بشاهنشاه نامه که وقایع حالات خوارزمشاهیان را
بیان نموده و این رباعی نیز از وی بنظر آمده **رباعی** در پیش تو کریم ای الدایم ٭ تا ظن نبری که از تو در
آزارم ٭ خطی تو که دود آتش سیه گونی است ٭ در چشم من از ادب نهان میدارم **مولانا سعد الدین**
مسعود عمر التفتازانی از اکمل فضلای وقت خود بوده و در سن شانزده سالگی آغاز تصنیف کرده شرح
صرف زنجانی را مرقوم قلم بلاغت رقم ساخته بعد از آن مطول را باسم ملک حسین کرت تالیف
نموده آنگاه در خوارزم متوطن گشته مختصر تلخیص را بنام جانی بیک در سلک انشا کشیده چون حضرت
صاحبقران امیر تیمور گورکان خوارزم را در حیطه تسخیر کشید مولانا را همراه بسمرقند آورده در مجالس بر زبر دست
خود جای میداد و در وقت وداع آنحضرت جناب [illegible] جلو خانه شایعت میفرمود و وفات مولانا در [illegible]
بوقوع پیوسته و قبر شریفش در سرخس است و عزیزی از روی مطایبه بمولانا گفت که مردم را مظنه ایست که شما از [illegible]
مولانا جواب داده که اری الرجال من النسا و پس از وی خلف الصدق رشیدش **مولانا شمس الدین محمد** یحیی
والد بزرگوار خود تکیه زده در سلک علمای حضرت صاحبقرانی انتظام داشته و مولانا شمس الدین محمد
مولانا قطب الدین یحیی بوجود آمده که افضل زمان خود بوده و از اواخر دولت شاهرخ میرزا تا اوان
استقلال پادشاه غازی سلطان حسین میرزا بلوازم منصب شیخ الاسلامی مشغولی داشته **ولایت**
سرخس مابین مرو و هرات واقع است و ارتفاعاتش نیک بحصول می پیوندد و قلعه اش از قلاع
معتبر خراسانست و در حینی که محمد خان شیبانی فتح ممالک خراسان نمود صد و هفتاد هزار خانه
در سرخس بقلم آمده چون شاه اسمعیل ماضی انار الله برهانه بعزم مقاتله او بجانب خراسان در حرکت
آمد محمد خان مردم آن ولایت را کوچانیده بماوراء النهر گسیل فرمود از این سبب سرخس رو بویرانی
نهاده [illegible] خراب [illegible] که پادشاه غفران پناه طهماسب شاه خسرو ایران و عبید
الله خان والی توران چیره گردیده در صدد معموری سرخس شده از آن زمان تا حال آبادانست و مردم

بلاد

یکی از اولیا و فضلا از آن مقام برخاسته اند چنانچه **شیخ ابو الفضل** که پیر سلطان ابو سعید ابو الخیر
و مرید ابو نصر سراج بوده و آورده اند که وقتی از هوا در آمده بر درختی نشست که [illegible] پدید و گفت ترا این
میبایدگفت می باید گفت از آن فی بالی که میبایدبود و در تذکرة الاولیا آمده که چون شیخ
ابو الفضل از دنیا برفت مریدان وی مرقع بیگانه در وی پوشانیدند روز دیگر در مسجد نشسته بود که
کسی در مسجد باز کرد و مرقع در مسجد انداخت و گفت مرقع بیگانه نخواهم و برفت و دیگر **شیخ لقمانست**
که از عقلای مجانین بوده جمعی از وی پرسیدند که این چه بود و از چه سبب می نمود گفت هر چند
بندگی بیشتر کردم بیش میخواستند گفتم الهی پادشاهان را بنده چون پیر شود آزادش کنند تو پادشاهی
و من در بندگی تو پیر شدم آزادم کن ندائی شنیدم که ای لقمان آزادت کردیم نشان آزادی
آن بود که عقل از وی برگرفتند چنانچه شیخ ابو سعید همیشه میگفته که لقمان را در امر و نهی آزاد کرده خدا
خواجه احمد حمادی نیز از نیکان وقت بوده و احوالش در کشف المحجوب و نفحات بتفصیل مسطورست
السید الاجل ظهیر الدنیا و الدین تاج الکتاب کان سیادت و جان سعادت بوده منشوراتش
مقبول فصحای عرب و منظوماتش پسندیده شعرای عجم و محمد عوفی بتذکره خود آورده که سید برابو
از ملک تاج الدین که در سلک صدور انتظام داشت التماس کنیزکی کرده این قطعه گفته بوی فرستاد
قطعه صدرا بذات پاک خداوند انس و جان ٭ کز جان و دل ثنای جلال تو گفته ام ٭ در بحر جود خویش گهر هایی
شبچراغ ٭ بهر ثنات در صدف دل نهفته ام ٭ دانی بزرگوارا کز جور روزگار ٭ شبها چو بخت تو [illegible]
من نخفته ام ٭ تا در جناب جاه و جلالت نرفته ام ٭ گرد محن ز ساحت سینه نرفته ام ٭ دارم ز طبع لطف
تو ناسفته گوهری ٭ [illegible] که بهیچ تو سفته ام ٭ چون ملک تاج الدین این قطعه برخواند کنیزکی [illegible]
بزرگ زلفین زلف و روی رومی آفتاب طلعت [illegible] نزد سید بوی فرستاد و این قطعه در
جواب گفته روان ساخت **قطعه** چون با ما پس طبع در سفتی ٭ در ناسفته ات فرستادم ٭ تو نه
در خدای غزوه جان ٭ که بحقوقی نغزداوم ٭ چون سید با اختصاص بکارت او داد قضا شهوت [illegible] داد
بحکم صغر سن و ضیق محل و کبر آلت آن کنیزک [illegible] در همان روز فوت کرد و بید چون ملک
تاج الدین را از آن حال خبر شد این دو بیت گفته بوی فرستاد **شعر** علوی کافران هند برای ٭ فرود اسلام
سیر خواهی کرده ٭ دست غزو کردی از شمشیر ٭ تو غزا خود بکیر خواهی کرده ٭ سید در جواب گوید
دعوه کرده مراشاها ٭ تنجر بود و دیر نتوان کرده ٭ بیقین غزوه که فرموده ٭ جز شمشیر کیر نتوان
کرد **القصه الاجل تاج الدین** از روسای سرخس و فضلای خراسان بوده نگارخانه خیال و رونق ذوق

نکته و نقصان و خطا منور نشد از نمک نمک داشته شورش اگر چه کم گشت بدوست است
اما استادان نیست آنچه یافته شد نوشته آمد **نظم** ای صد دین نبود و فراق جمال تو ای چشم و دلم
قرار که آب و آتش نیست ، آن چشم و دل که منزل وصال تو بودی ، امروز چیست بارگه آب و آتش است **منه**
بخدای که ذوق تو چیدمش ، در جهان نکوتر از شکر باشد ، که چو من دور باشم از در تو عیشم
از زهر تلخ‌تر باشد **منه** را و طبعی که در غمی افتاد ، خبر را دان مباد پیوندش ، زانکه گر التجا کند با غمیم ، گشایه
زسعی و بندش ، گر برحمت همی کند یادش ، گر بحکمت همی دهد پندش ، آخر الامر خون فرزند
نگری ، زهر باشد نهفته در قندش ، این مثل شایع است و نیست شگفت که وید بر خداوندش ،
پیل چون پا سر و حل فرماند ، جز به پیلان نفرو نیاز بندش ، گر زمانه وفا کند با من ، عذر تقصیرهای خود خواهم
در نجوم مهان مرا زیرا که ، من ز تقصیر خویش آگاهم ، با فلک شد جهان نگرد و وفا ، تو چنان دان که من مثلک ماهم
مهر و مه را کسوف نقصان است ، خود نگیرم که مهر یا ماهم ، در ماقت النجوم که خون جگر نهید با ندهد ترک
توجیهات خویش بی پند آید ، غمناک از آنند که تا دو خیان ، جاوید چگونه با تو صحبت دارند **استاد**
ابو الحسن البهرامی از شعرای آن عصر است در زمان دولت سلطان محمود غازی اشتهار نموده و حجته
نامه که در عروض تصنیف نموده بی نظیر است از منشآت اوست این ابیات نیز مراو راست **شعر** کار جهان بود
به همه حال به دو سر ، گی گردن خطر نشود مرد با خطر ، محنت لسان آتش تیز است و کس مدیه ، هیچ آتشی که میل
نبود مش سوی زبر ، گر جای همتم ز گردون شدی بدل ، انجام و همه کسی بگدر ، جوهر مهی
بزرگی چون نیافتم چه سود ، گفت است این بزرگی پیرانم از پدر ، نیکیست نسبت پدران مرد را ولیکن ،
آن به بود که کند نسبت از پسر **الامام الاجل فخر الدین محمد الزرجانی** خاطری وقاد و ذهنی نقاد داشته
و شعر را در غایت عذوبت گفته و این دو رباعی مراو راست **رباعی** ای دلبر چالاک لب
چون نابت ، بر بوده دل از شیفته مدهوشت ، از خود بکنم چنانکه از پیش تو چشم ، آن چنه
نادر کشانکو شست **منه** زان بیش کشم که از بد سازی ، از غایت مردمی و انطنازی ، ای بت
صنعتان که کنند ای آهو چشم ، ناگاه تو از صید بیده بازی **مولانا قطب الدین** قطب فلک
فضل و محور آسمان دانش بوده وقتی به پسر خود ناصر الدین مکتوبی نوشته این دو بیت بدیهه در آن
درج ساخت **شعر** در غنچه ای ناصر ای دو دیده روشن ، مردم چشم بسان مردم بیت ، از کج
نظمهات مست بود خواست ، عاقبت مستی ای دو دیده خوابیت ، **دار الملک بلخ** از ابنیه
کیومرث است اگرچه پس آب بلخ آورده باعث آبادانی آن شهر گشته و در زمان اسلام بدست

احنف بن قیس خراب گردید نصر سیار بموجب فرمان یکی از خلفای بنی امیه مرتبه دیگر آن شهر
عمارت نمود و چون قلعه آن شهر را غلامان نصر سیار تعمیر نمودند هر آینه بقلعه هندوان موسوم گردید
و از عمارات عالیه بلخ یکی نوبهار بوده گویند چون خلایق نام کعبه و عظمت آن بشنیدند برانگیخته
از روسای آن مملکت بودند بتخانه در مقابل آن بنا نهادند و بر آن قبها بسته و حلهها بر آن فرو هشتند
گویند ارتفاع آن خانه صد ارش بود و چون نوبت خلافت بعد العنوان رسید خالد ابن
برمک که صاحب اهتمام آن کارخانه بود مسلمان گردید و خود را عبد الله نام کرد و مردم را از
عمارت آن بتخانه مانع آمد لاجرم ملک طرخان بخشم رفته لشکر بر سر وی کشید و او را با فرزندان
بکشت مگر یک پسرش که برمک نام داشت گریخته بکشمیر رفت و بعد از چند وقت آمده بر جای
پدر تکیه زد و برامکه همه از نسل اویند و در حبیب السیر آمده که چون چنگیزخان ببلخ آمد آن بلده در
معموری بمثابه بود که در شهر و قری نهر آرد و دویست جا نماز جمعه میگذاردند و دو هزار و دویست
حمام راحت انجام داشت از زبدة الاولیا خواجه ابو نصر پارسا منقول است که در وقت غلبه چنگیز
خان پنجاه هزار کس از سادات و مشایخ و علما و موالی در بلخ اقامت داشتند چون اشراف
و اعیان از قرب وصول چنگیز خان وقوف یافتند با ساوری و پیشکش باستقبال شتافتند اما
اطاعت و انقیاد فایده نداد **شعر** همه بلخ را چون کف دست کرد ، عمارات عالیش را پست کرد ،
و باز بتدریج آبادانی یافته امروز شهریست در غایت عظمت و بزرگی و قلعه دارد مانند کوه قاف
و خندق چون دریای محیط مستغنی از اوصاف از میوه انگور و خربزه و هندوانه در آن مکان نیک میشود
چه مشهور است که چهار هندوانه از شش هزار یک شتر است و در حبیب السیر مذکور است که در شهور سنه
هشتصد و پنج که بایقرا میرزا از جانب برادر خود سلطان حسین میرزا در بلخ لوای ایالت مرتفع گردانیده
بود عزیزی شمس الدین محمد نام که نسبتش بابو یزید بسطامی می رسید از کابل ببلخ شتافته تاریخی ظاهر
ساخت که در زمان سلطان سنجر سلجوقی تالیف کرده بوده و در آن کتاب مکتوب بوده که مرقد شاه
اولیا علی مرتضی علیه السلام در قریه خواجه خیران در فلان موضع است بنابر آن میرزا بایقرا با جمیع
اکابر و اعیان بدانجا که تا شهر سه فرسنگ است شتافته در آن موضع چنانچه در آن کتاب نوشته
بود کندند ظاهر شد که قبری در میان آن موجود بود چون اندکی حفر کردند لوحی از سنگ سفید پیدا
شد که بر آنجا منقور بود که هذا قبر اسد الله اخ رسول الله علی ولی الله میرزا بایقرا در حال قاصدی بهمعنان صبا
و شمال بهرات فرستاده صورت واقعه را عرضه داشت نموده میرزا در فور بدانجانب نهضت نموده

عمارتی در غایت رفعت و وسعت طرح انداخت و بازاری مشتمل بر دکاکین و حمامات بنیاد نهاده
و یکی از انهار را که حالا بنهر شاهی موسوم است بر آن نهر اکثر الانواز وقف ساخت و بتدریج آباد شد
خلایق بدان عمارت بسیار رسیده و مرتبه شان بانجامید که هر سال قریب صد تومان کیکی از نقود و اجناس پیش
بدانجا می آورند تا غایت آن آستان مطاف طوایف نزدیک و دور است از هر قوم مردم نیک
بسیار برخاسته اند که اگر در صدد ذکر احوالات جمله ایشان در آییم از مطلب باز مانیم لهذا بذکر بعضی
از آن جماعت که عظیم مشهور شده اند اکتفا کرده شد **شیخ ابو اسحاق ابراهیم بن ادهم** از کمل اولیا است
چنانچه جنید گفته که کلید علمای این طبقه ابراهیم ادهم است و او خرقه از دست فضیل عیاض
پوشیده گویند روزی بر کوه بوقبیس نشسته بود گفت اگر ولی از اولیای خدا کوه را گوید روان
شو روان شود گویند بمجرد این سخن کوه در حرکت آمد بعد پای خود بر کوه زد که ساکن شو ساکن شد
در تذکرة الاولیا آمده که سلطان ابراهیم وقتی در چهارده سال بادیه قطع کرده بمکه رسید چه التزام
کرده بود که در هر قدم دو رکعت نماز گذارد چون نزدیک مکه رسید پیران حرم استقبال وی کردند
ابراهیم خود را در پیش قافله افکند تا کسی او را نشناسد خادمان پیش از پیران بوی رسیده پرسیدند
که ابراهیم ادهم نزدیک است که پیران حرم باستقبال او آمده اند گفت چه میخواهید از آن زندیق
خادمان وی را سیلی گرفتند که زندیق توئی گفت من نیز همین میگویم و از سخنان اوست که تا
عیال خود چون بیوگان نکنی و فرزندان چون یتیمان و شب بر خاک چون سگان نخسبی چشم مدار که در صف
مردان نشینی گفتند که گوشت گرانست فرمود که ما ارزان کنیم گفتند چگونه گفت نخوریم **ابو علی شقیق بلخی**
او از مشایخ زمان بوده نقل است که شقیق از ابراهیم ادهم پرسید که در معاش چه میکنید گفت
اگر بیابیم شکر میکنیم و اگر نیابیم صبر شقیق گفت سگان خراسان نیز چنین کنند ابراهیم پرسید
که تو چه میکنی گفت اگر بیابیم ایثار میکنیم و اگر نیابیم شکر میکنیم و از سخنان اوست که هلاک مردم در سه چیز است
گناه میکنند بامید توبه و توبه نمیکنند بامید زندگانی و توبه ناکرده میمانند بامید رحمت و هم از اوست که مرگ
را ساخته باید بود زیرا که چون بیاید باز نگردد و هم از وی منقولست که من از گناه ناکرده بیش از آن میترسم
که از گناه کرده چه میدانم که چه کرده ام و نمیدانم که چه خواهم کرد و این رباعی نیز از وی بنظر آمده **رباعی**
که بخرقه پوشیش نیاز است ه گر بخیه بنفز نیز خوش کار است ه در خواهش طبع دست از جیب بماند ه
هر خرقه که بخیه اش بیت نیاز است **حاتم اصم** از بزرگان زمان بوده و مرید شقیق و پیر احمد خضرویه است گویند
بعد از بلوغ یک قدم بی مراقبه و محاسبه از وی بر نیامده و یکقدم بی صدق و اخلاص برنگرفته تا بحدی که جنید گفته

حاتم

حاتم اصم صدیق زمان است آورده اند که روزی زنی بیامد که از وی مسئله پرسد در اثنای محاوره بادی
جدا شد حاتم گفت آواز بلند کن که نمیشنوم آواز بلند کرد و همچنین میگفت تا زن را معلوم شد که او کر است
و گویند آن زن سی سال دیگر زنده بود و حاتم در مدت سی سال خود را کر ساخت و او را اصم نام کردند
و از سخنان اوست که هر چیزی را زینتی است زینت عبادت خوف است و هم از اوست که چون عمل کنی یاد
دار که خدا ناظر است و چون سخن گویی یاد دار که خدای تعالی میشنود و چون خاموش باشی یاد
دار که خدای تعالی میداند که چگونه باشی **احمد خضرویه** از کاملان طریقت و مشهوران فتوت بوده و هزار
مرید داشته که هر هزار مرید بر روی آب میرفته اند و در هوا می پریده اند از ابو حفص نقل است که
اگر احمد نبودی مروت و فتوت پیدا نگشتی **شیخ ابوبکر وراق** از اکابر زهاد بوده و چنین نقل است
که او را همواره آرزوی صحبت خضر علیه السلام بود و بدین نیت هر روز بگورستان رفتی و در شهر شدن
و آمدن یک سی پاره قرآن خواندی روزی چون پای از خانه بیرون نهاد پیری نورانی دید سلام
کرد با او روان شد در راه سخن میگفتند بگورستان رفتند و باز گشتند چون بدروازه خانه
شیخ ابوبکر رسیدند پیر باز گشت و گفت عمری خواستی که مرا ببینی و من خضرم که با تو صحبت داشتم
و فایده صحبت من این بود که از خواندن یک سی پاره قرآن محروم ماندی جوانمردا هرگاه صحبت خضر علیه
السلام چنین زیان کار باشد صحبت دیگران چگونه خواهد بود و از سخنان اوست که در سه چیز حرمت
ترک زینت و ترک هوا و ترک دنیا **شیخ بهاء الدین** ولد صبیه زاده علاء الدین محمد است
که او سلطان محمد خوارزمشاه بوده و چنین شهرت دارد که حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم در واقعه
گفته بگو که دختر خود را بجلال الدین حسین خطیبی خطبه نماید و او نیز عمل نموده بهاء الدین ولد از آن دختر
متولد شده چون بتحصیل علوم دینی و معارف یقینی مشغول گشت شبی حضرت رسول صلی الله علیه و آله
بخواب جمعی از اکابر و اهالی بلخ آمده که من بعد بهاء الدین ولد را سلطان العلما میگفته باشند پس
از وقوع این واقعه مرتبه ایشان بجایی رسید که محسود همگنان گشت سلطان محمد نیز ملاحظه کرده وی را ...
و سلطان العلما عزیمت حج نموده چون ببغداد نزدیک رسید شیخ شهاب الدین سهروردی استقبال
نموده از اسب پیاده گشت و زانوی مولانا را ببوسید و در وقت فرود آمدن موزه از پای وی بیرون
کشید مولانا بعد از مراجعت مکه بجانب روم توجه نموده در ارزنجان و لارنده پانزده سال بسر برده بعد
از آن بقونیه رفته اقامت نموده و در آنجا برحمت حق پیوست رحمة الله علیه **مولانا جلال الدین**
محمد المشهور بمولوی الرومی از بی همتان زمان و برگزیدگان دوران بوده و از بهار وجود او تا حال خلق

بدان حسب و نسب از کتم عدم قدم در عرصهٔ وجود نهاده و بموزونی احوال و شگرفی اقوال و نقشی بدیعی
بر روزگار کشیده شده و در خلاصة المناقب آمده که چون سلطان العلما از شهر شهید و پشت
روی بجانب قونیه آورد و سلطان علاء الدین سلجوقی با تمامی اکابر و صدور آن دیار جمع شده مولانا جلال
الدین را بجای پدر نشانیدند مولانا بهاء الدین را مریدی بوده موسوم بسید برهان الدین ترمذی
که در جوانی مرید شده و برادر سیده او در وقت هجرت مولانا بهاء الدین غایب بوده و بعد از چند
وقت که احوال معلوم کرده عازم قونیه گردید چون بمقصد رسید یکسال بود که مولانا بهاء الدین رحلت
کرده بود و چون بمولانا جلال الدین صحبت داشت برادر علم ظاهری کامل یافت گفت اگر چه بنظر بجای
پدر را گرفته اما از علوم باطنی بهره نداری آن از پدرت بمن رسیده اگر مرید شوی مراد یابی مولانا
در همان روز برغبت تمام مرید شده نه سال در خدمت وی بسر برد و چون سید فوت نمود بعد از پنج
سال بخدمت شمس الدین تبریزی پیوست و چون شمس الدین نیز از انظار ناپدید گشت بخدمت
صلاح الدین زرکوب را ملازم گرفت و پس از آن در خدمت چلبی حسام الدین نیز عمری بپایان
رسانید تا رسید بدانجا که رسید تاریخ ولادتش در ششصد و چهار بوده و در ششصد و هفتاد و
دو از عالم فنا بجهان بقا نقل فرموده از سخنان اوست که آزاد مرد آنست که از رنجانیدن کسی نرنجد
و مستحق رنجانیدن را نرنجاند و در نفحات نقل است که بخط مولانا والد نوشته یافتند که جلال الدین
محمد در شهر بلخ شش ساله بود که روز آدینه با چند کودک بر بامهای خانه ها سیر میکردند یکی از آن کودکان
با دیگری گفته باشد که بیا تا ازین بام بر آن بام جهیم جلال الدین گفته است که امثال این نوع حرکات از سگ و
گربه و جانوران دیگر آید حیف باشد که آدمی بدینها مشغول شود اگر در جان شما قوتی هست بیایید تا
سوی آسمان پریم و در همان لحظه از نظر کودکان غایب شد کودکان فریاد برآوردند بعد از لحظه
رنگ وی دگرگون شده و چشمش متغیر گشته باز آمد و گفت آن ساعت که با شما سخن میگفتم جمعی از سبز قبایان
در رسیدند و مرا از میان شما برگرفتند و گرد آسمانها گردانیدند و عجایب ملکوت را بمن نمودند چون
آواز فریاد و فغان شما برآمد باز مرا بدین جایگاه فرود آوردند و گویند در آن سن هر سه چهار روز یکبار
افطار میکرده و وقتی که همراه والد بزرگوار خود بحج متوجه مکه معظمه بود در نیشابور بصحبت شیخ بزرگوار
شیخ فرید الدین عطار رسیده شیخ عطار با وجود کبر سن پاس عزت و رعایت حرمت او را
که در غایت صغر سن بوده بجای می آورده و در هنگام وداع نسخه اسرارنامه خود را بوی داده و بجد
نکات سودمند گوش هوش وی را گرانبار ساخت و مولانا سواد آن کتاب را بجای سویدا در دل جای

داده دم بی ذکر او بر نیاوردی و نیز فرموده مرغی که از زمین بالا پرد اگر چه بآسمان نرسد اما اینقدر باشد
که از دام دورتر باشد و برهد و همچنین اگر کسی درویش شود و بکمال درویشی نرسد اما اینقدر باشد
که از زمره خلق ممتاز باشد و از زحمتهای دنیا برهد و سبکبار گردد و مولانا سراج الدین قونیوی
صدر زمان و بزرگ دوران بوده و بخدمت مولانا خوش نبوده روزی پیش وی تقریر
کردند که مولانا گفته است که من با هفتاد و سه مذهب یکی ام چون صاحب غرض بود خواست که
مولانا را برنجاند یکی از نزدیکان خود را گفت برو و پیش جمعی از وی بپرس که تو چنین گفته که اگر
او اقرار کند او را دشنام ده و بحرمت ساز آن شخص بیامد و از مولانا سؤال کرد که تو چنین
گفته ای که من با هفتاد و سه مذهب یکی ام گفت گفته ام آن شخص زبان بگشاد و دشنام و سفاهت
آغاز نهاد و مولانا بخندید و گفت با این نیز که تو میگویی یکی ام آن کس خجل شد و بازگشت و نیز مولانا را
که شخصی بخلوت درویشی درآمد و گفت چرا تنها نشسته گفت این زمان تنها شدم اندر وی پرسید
که درویش گناه میکند گفت که طعامی بی اشتها خورده که طعام بی اشتها خوردن گناه عظیم است
و فرموده است که صحبت عزیز است الا غیر ابنای جنس گفته از این معنی حضرت خداوندم شمس الدین
تبریزی فرموده است که علامت مرید قبول یافته آنست که اصلا با مردم بیگانه صحبت نتواند داشت
و اگر ناگاه در صحبت بیگانه افتد چنان نشیند که منافق در مسجد و کودک در مکتب و اسیر در زندان
اگر چه اشعار مولوی در شهرت گرو از خورشید برده و در تابندگی و روشنی از ماه ستره ده اما بنا
بر تبرک و التزام متی چند جهت انبساط خاطر افسرده دلان و اندمال جراحت خستگان آورده شد
نظم
ای شاه جسم و جان ما خندان کن دندان ما ‡ سرمه کش چشمان ما ای چشمها را تو ضیا ‡ ما گوی
سرگردان تو اندر خم چوگان تو ‡ گه خوانیش سوی طرب گه رانیش سوی بلا ‡ [illegible]
گر کهربا [illegible] رویت که دوا ‡ روزی محمد بک شود روزی پلنگی سگ شود ‡ گر دشمن
بدرک شود که والدین واقربا ‡ روزی یکی همراه شد با بایزید اندر رهی ‡ پس بایزیدش گفت چه پیشه گزیدی
ای دغا ‡ گفتا که من خربنده ام ای بایزید گفت رو ‡ یارب خرش را مرگ ده تا او شود بنده خدا
و له ایضا
ای که عشق نداری ترا رواست بخسب ‡ برو که عشق و غم او نصیب ماست بخسب ‡ بدست عشق در افتاده ایم
تا چکند ‡ تو چون بدست خودی رو بدست راست بخسب ‡ منم که خون خورم ای جان تو بی که لوت
خوری ‡ چو لوت را بتقاضات [illegible] بخسب
و له
بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست ‡ بگشای
لب که قند فراوانم آرزوست ‡ گفتی ز ناز بیش مرنجان مرا برو ‡ آن گفتنت که بیش مرنجانم آرزوست

یکدست جام باده و یکدست زلف یار ٭ رقصی چنین میانه میدانم آرزوست ٭ زین همرهان سست عناصر
دلم گرفت ٭ شیر خدا و رستم دستانم آرزوست ٭ منه کار ندارم جز او که کار من اوست ٭ لاف غم او
من نه که غم یارم اوست ٭ بر سرخ هر کس که نیست داغ غلامی او ٭ گر چه ز من بود دشمن اغیارم اوست ٭
منه تا نقش خیال دوست با ماست ٭ ما را همه عمر خود تماشاست ٭ آنجا که وصال دوستانست ٭ والله
که میان خانه صحراست ٭ وانجا که مراد دل برآمد ٭ یک خار به از هزار خرماست ٭ منه آمد بهار خرم و رحمت
نثار شد ٭ سوسن چو ذوالفقار علی آبدار شد ٭ شکوفه لب گشود که هنگام بوسه گشت ٭ بگشاد دست
سر که وقت کنار شد ٭ منه گفتی که در چه کاری با تو چه کار ماند ٭ کاری که میتوانم بالله که زار ماند ٭ گر تو خلعت
پوشم از جامهای زرین ٭ جمله صداع گردد جامه خمار ماند ٭ در کارگاه حشمت هرچه بود فانی ٭ والله نه پود
ماند والله نه تار ماند ٭ منه عشق با جان بیقرار بود ٭ یاد جانان پیش عشق خار بود ٭ هر کس که شکار کرد بلا ٭
عاشقان را بلا شکار بود ٭ نام و ناموس و شرم و اندیشه ٭ پیش چاره‌بشان غبار بود ٭ هر بلا را بجان
چنان بخرند ٭ کان بلا نیز شرمسار بود ٭ منه شراب شیره انگور خواهم ٭ حریف سرخوش مخمور خواهم ٭
بیا نزدیکم ای ساقی که امروز ٭ من از خود خویشتن را دور خواهم ٭ اگر چشم و دلم غیر تو بیند ٭ من آن چشم
آیینه کور خواهم ٭ شکر شیرین ازین عقل طرار ٭ نخواهم شو نخواهم شو نخواهم ٭ منه چشمی کرد جهان را ز لبش خندید
انگه آموخت مرا همچو شکر خندیدن ٭ بعد از آن خنده چو مراد شکند ٭ کار خامان بود از فتح و ظفر خندیدن ٭
منه هر کجا که بخرامی ای جان من ٭ بهر سو ملالی بنفشه یاسمن ٭ در تماشای دوست شو ای آن تماشا ز تراب
تو شود زرین گلشن ٭ هر سر کویی که خرامی ای تحفه ٭ بو الفتوحی سر برآرد از کفن ٭ وا مست بر چنگل خاری زند ٭
چنگلش چنگی شود وا تن بتن ٭ منه دیر آمده هرشب تابان ٭ ای رفتن تو چو رفتن جان ٭ دیر آمدن شب با
رفتن ٭ آیین نگفت در گلستان ٭ منه ای دشمن عقل و جان بشیرین ٭ نور موسی و طور سینین ٭ ای آنکه
طبیب دلهایی ٭ بی تو زمین نخشیده و نشستین ٭ ای باعث رزق مستمندان ٭ بی تو همه رو حوال خو چین ٭
دو پاره و کلوخ را چنین ٭ و بسی جانی اندود و راه این ٭ هر ذوق که غیر حضرت تست ٭ از نیش نیش تست نیش
تنین ٭ منه گرچه بس نشستم و زنار ما بگرویدن ٭ اکنون در آب و صلابه ما نگرویدن ٭ در مستی را عالم الما ز خویشتن
رستی ٭ حاصل است مستی تو این خار ما بگرویدن ٭ منه اگر چه چون زنگ کردن بنده نزد یکست ٭ خدای و
بود از رضا دوران ٭ هر عشق نیست ترا بندگی بجای آور ٭ که حق فزون نهد فزودهای فزوده‌ران ٭ منه الا ای
شه بکیری بیار اخبار شمس الدین ٭ بیار اخبار شمس الدین بیار اسرار شمس الدین ٭ گر اشتها که مردان از
تفاخر یاد آن آرند ٭ بذات حق گران دارد همیشه عار شمس الدین ٭ ز جسم و روح عاکند حجاب عشق

هم برود ٭ دو صد فن از آن سو شد چنین بار از شمس الدین ٭ قلاده‌های زر دارد و جا کوش خصم من عطار این
الفاظ اساس لفظ شکر بار شمس الدین ٭ الا ای میل موسی انجا که نوشته دو وصل او ٭ و لیکن حیثم که دون
از ار شمس الدین ٭ بصر دیده بفزاید اگر دیده و ره باشد ٭ بجای تو تیا و کحل اگر خار شمس الدین ٭ خراب
دین و دنیا را نباشد هیچ اصلاحی ٭ مگر از لطف بی پایان و از بیمار شمس الدین ٭ منه جانا بیار باده و
بختم بلند کن ٭ وان حلقهای زلف دلم را کمند کن ٭ مجلس خوش است باده حریفان همه خوشیم ٭ از شرح یار
و چار درشت سپند کن ٭ یک رگ اگر درین تن ما هوشیار نیست ٭ باد حساب فتنه هفتاد و اندکی ٭
وله ایضا ٭ و چلبی ز دست تو صد چو دلم شکست تو ٭ از چشم مست تو و چلبی ز دست تو ٭ در در آ
ز هوش شب همه شب در آتشم ٭ با فراق چون گشم و چلبی ز دست تو ٭ جور و جفا کنی گشم هر فنا
دهی چشم ٭ هرچه تو میکنی خوشم و چلبی ز دست تو ٭ جور و جفا ما کنی با دگران وفا کنی ٭ وین همه
خود چرا کنی وه چلبی ز دست تو ٭ خیزم و شب فغان کنم شور و شر جهان کنم ٭ روی در آسمان کنم وه چلبی
ز دست تو منه دگر باره بشو دیدم و دانستم بجان تو ٭ که هر بندی که بر بندی بدرانم بجان تو ٭ نخواهم عمر
فانی را توی عمر عزیز من ٭ نخواهم جان پر غم را توی جانم بجان تو ٭ وگر میتو برافلاکم چو ابر تیره
فنا گیرم ٭ وگر میتو بگدازم ز غمها نم بجان تو ٭ ساع گوش من نامت ساع هوش من جامت ٭ عمارت کن
مرا آخر که ویرانم بجان تو ٭ منه ای لغفا و نیکی جفا کارش او ٭ ابر شو گریه کن شب یار شو ٭ تا بداند که
شب بجای آیین که در دو ٭ درد مستش بود و مستش بسیار شود ٭ رباعیات ٭ در سلخ عشق جز نکو را نکشند ٭
لاغر صفتان زشت خو را نکشند ٭ گر عاشق صادقی ز کشتن مگریز ٭ مردار بود هر آنچه او را
نکشند ٭ منه گفت که آن زنده جاوید بمرد ٭ گفت که آفتاب امید بمرد ٭ آن دشمن خورشید برآمد بر بام
دو دیده و بست و گفت خورشید بمرد ٭ منه گر کلکاره میتو ز دیده خونخواره ٭ در بیضه طاوس نهم را بیداره
در بر کریم رباب بر در دو تاره ٭ و از هشت بهشت در سوم گرد و تاره ٭ منه تنها نه همین خنده و سیماش
خوش است ٭ خشم و سقط و طعنه و صفراش خوش است ٭ هر جوانسته است لیکن دش غم هم ٭ سرما
محلی نیست تقاضاش خوش است ٭ منه من بنده آنکسم که بر ماش خوش است ٭ جفت غم آنکسم که تنهاش
خوش است ٭ گویند وفاش هیچ لذت دارد ٭ ز آنم خبری نیست جفاش خوش است ٭ از لطف تو هیچ
بنده نومید نشد ٭ مقبول تو جز مقبل جاوید نشد ٭ لطفت بکدام ذره پیوست دمی ٭ کان ذره به از هزار
خورشید نشد ٭ منه ای دوست قبولم کن و جانم بستان ٭ مستم کن و از هر دو جهانم بستان ٭ با هر
چه دلم قرار گیرد بی تو ٭ آتش بمن اندر زن و آنم بستان ٭ منه با ذای که تا زنده نیازم منی ٭ بیداری

شبهای در ارم منی بی ٭ نی نی غلطم که خود فراق تو مرا ٭ کی زنده رها کند که باز م بینی ٭ آنکس که ترا شناخت جان را
جان را چه کند ٭ فرزند و عیال و خانمان را چه کند ٭ دیوانه کنی هر دو جهانش بخشی ٭ دیوانهٔ تو هر دو جهان را
چه کند ٭ خوش آنکه ز خویش بی‌نیاز باشد صوفی ٭ از باطن خویش صاحب آداب شد صوفی ٭ صوفی صافیت
غم ننشیند ٭ کیخسرو و کیقباد باشد صوفی ٭ دیگر از بزرگان آن شهر و ملکان برمکیان‌اند که بیت فضل و سخای
ایشان بر السنهٔ افواه طوایف انس جاری است چنین آورده‌اند که نسب جعفر که والد خالد بود
در برمک لقب داشته بملوک فرس می‌پیوندد و در اوایل حال ابا عن جد به عبادت آتش قیام و
اقدام می‌نموده و چون جمال حالش بحلیهٔ ایمان و زیور اسلام زیب و زینت پذیرفت بجانب دمشق
در حرکت آمده و بر مسند وزارت سلیمان که عالیجاه‌ترین خلفای بنی امیه بود تکیه زد و بعضی را عقیده این
است که سلیمان شخصی پیش فرستاده او را باعزاز و احترام تمام طلب داشت به هر تقدیر برمک با اولاد
در دولت بنو امیه در نهایت عزت و اعتبار روزگار می‌گذرانید تا بساط دولت آنطایفه بمقتضای
تؤتی الملک من تشاء و تنزع الملک ممن تشاء نوردیده شد و عباسیان فرمان‌فرمای جهانبان
گشته آل برمک را منظور نظر عنایت گردانیدند و خالد بن برمک بروایت جامع التواریخ
وزیر ابو العباس سفاح بود و در زمان ابو جعفر منصور در سلک نواب درگاه بسر می‌برد اما ابو جعفر در سوانح
امور با وی مشورت می‌نمود و یحیی بن خالد در ایام خلافت مهدی بن منصور باتالیقی هارون الرشید
منسوب گشت و هارون بعد از فوت مهدی یحیی را برتبهٔ بلند خلافت مسعود نموده خاتم خود را تسلیم
یحیی نموده زمام مهام ملکی و مالی را در کف کفایت او نهاد شعر از انصاف او گیتی آباد شد ٭ ز الطافش دل
مردمان شاد شد ٭ چون هارون الرشید جعفر پسر وزیر را بکشت یحیی را با الفضل که برادر جعفر میشد محبوس گردانید
تا وقتی که شنیده‌اند آورده‌اند که یحیی در حبس نوع رقعه نوشته بجانب رسول او را بخدمت هارون فرستاد
و مضمون این بود که خصم پیشتر شده و مدعی علیه در پس می‌آید و در آنجا قاضی حاکمی است که جبر نکند
و رشوه نگیرد و حاجت بایج گواه نداشته باشد گویند چون هارون الرشید آنرا بدید گریه بسیار کرد
و اثر گریه و ناخوشی چند روز در وی ظاهر بود و یحیی را چهار پسر بود که هر یک در آسمان فطنت و ذکا بودند ماه فلک
سخاوت و عطا و مروت ایشان را دفتری علیحده باید و ضیاء نخشبی کتابی در این باب نوشته
اما مفصل احوال ایشان را بیان نساخته و در تاریخ مبارکشاهی مسطور است که اول کسی که به هارون
الرشید بخلافت سلام کرد یحیی بن برمک بود و هارون از جمله پسران او جعفر را برادری قبول نموده و
پسران خود را با باقی پسران او سپرده و روزگار دولت ایشان در عباسیان را بهاری بود خرم

ولکنه

و گفته‌اند که فرزندان یحیی همچو طبایع چهار بوده‌اند جعفر در بلاغت فضل در سماحت محمد در عدالت موسی
در شجاعت یحیی نفس خود جامع این صفات بوده و از اول ایام خلافت رشید تا شهور صد و هفتاد
هجری که مزاج هارون بر ایشان متغیر گردیده بود رتق و فتق و قبض و بسط امور مهمات اکثر ربع مسکون
متعلق برای صواب‌نمای یحیی و اولادش می‌بود و چون مزاج هارون بر آل برمک تغییر پذیرفت هر
یک از ایشان بانواع بلا مبتلا گشته راه عدم پیش گرفتند ٭ چه بخشم درین سفله ایام ٭
که افرازند افرازند سرانجام ٭ و بستانند و عاری نمانده ٭ بخرد و ستد کاری نمانده ٭ آورده
اند که شخصی از نویسندگان میگفت که دفتر اخراجات هارون را روزی نظر میکردم در ورقی نوشته
دیدم که بحکم امیر المؤمنین برسبیل انعام چندین بدره کسوت و فرش و عطر ابوالفضل جعفر بن یحیی عطا شد
بود و چون تنها را حساب کردم سی هزار هزار درم بوده و بر ورق دیگر قیمت نفطه بود که جعفر را بدان
سوخته بودند چهار درم و نیم و دانگی به نظر آمد فاعتبروا یا اولی الابصار ٭ جهان زاده‌ای و فصل بهارش
بیاد انجز خزان گیر اعتبارش ٭ دیگر شیخ ابو علی سینا است که منقبتش بیاد و برآفرین ثنا است شعر
دیگر انرا فخر و حجت شیخ ٭ بو علی را فخر حجت بجاست ٭ و از وی نقل است که چون از مادر بزادم
چنان دیدم که در ظلمتی رفتم و بعد از آن بروشنایی آمدم و مادرش گفت چون بزادم قمی حاضر بود و از
گریه برسید ابو علی را در زیر طشتی کردم و بعد از آن که شغل خود کفایت نمودم آمده او را از زیر طشت
برآوردم آورده‌اند که چون مدت چهل از عمر شیخ منقضی گشت پدرش او را بمعلم سپرد و شیخ در چهل
علم اصول و ادب و قواعد عربیت را کماهو حقه ضبط ٭ نهالی که خواهد شدن سربلند ٭ در اول دهد تازه تازه
و سربلند ٭ هم از شکل غنچه توان یافت ٭ که آن گل بسی طرفه خواهد شکفت ٭ آنگاه در فن علم حساب و منطق
اقلیدس و مجسطی و فقه و علم طبیعی و الهی و طب مشغول گشته چنان کرد که در سن سیزده سالگی در همه
علوم مهارت تمام حاصل نمود و چون عمرش به بیست و دو رسید پدرش فوت نمود هر آینه ابو علی
بخوارزم رفته نزد علی بن مأمون خوارزمشاه رفته اعتبار موفور یافت و چون کوکب دولت
سلطان محمود غزنوی در کمال رسید جمعی از فقها معروض داشتند که ابو علی بد جهت و سعایت
ایشان در سلطان اثر کرده جهت طلب وی حسین میکال را نزد خوارزمشاه فرستاده و قبل از
آمدن حسین خوارزمشاه بر کیفیت احوال اطلاع یافته شیخ الرئیس را مطلق العنان ساخت و شیخ بجرجان
رفته بطبابت مشغول گردید و بعد از آن که صورت ابو علی را سلطان محمود کشیده باطراف و لایات
فرستاد ابو المعالی قابوس وی را بشناخته در رعایت عزت وی سلوک نمود و هر گاه که در مجلس آن ملک

آمدی بر عقب پسته چند قدم باستقبال رفتی و بر زبر ترکش جای دادی و بعد از چند وقت ابوعلی
روی بجانب عراق آورده شمس الدوله بن فخر الدوله که والی همدان بود بوزارت خود منسوب کرد و
بعضی از سپاه بدان امر راضی نبوده در صدد قتل شیخ در آمدند و منزل او بغارتیدند و شمس الدوله
ازان واقف گشته بقدم اعتذار پیش آمد و کرت دیگر زمام وزارت بکف کفایت او نهاد
و همدران نزدیکی شمس الدوله وفات یافت ارکان دولت پسرش را بسلطنت برداشتند و هر چند
ابوعلی را بوزارت او دلالت کردند قبول ناکرده در خفیه اوقات میگذرانید تا بدست افتاده و در
قلعه محبوس گردید تاج الملک که از جمله ارکان دولت شمس الدوله بود پس از چند وقت شیخ
را از حبس خلاصی داد و شیخ انتهاز فرصت نموده بصورت صوفیان بصوب اصفهان حرکت
آمد و چون بظاهر شهرستان رسید خواص علاء الدین بن کاکویه استقبال نموده باعزاز تمامش بشهر آورد
و شیخ بقیه عمر را در صحبت علاء الدوله بسر برده لیالی جمعه مجلس وی حاضر گشتی و دیگر ایام را بوضع
خود بپایان آوردی تا در چهار صد و بیست و هفت هجری بمرض قولنج درگذشت و بعضی گویند بکوفت
اسهال فوت گردید و از سخنان اوست که دوستان را نکته چون شنفته گردد چون لاله
یکساعته چون خواب گذران چون آب برقند که بجنبند و جدا نگردند و نپایند و از وی پرسیدند
که فلان کس هیچ نداشت گفت یک عیب داشت و دیگر همه هنر است گفتند آن چیست گفت اگر هیچ قیمتی
ندارد و این دو رباعی مر او راست رباعی مائیم بعفو تو تولا کرده و ز طاعت و معصیت تبرا کرده آنجا که عنایت تو
باشد باشد ناکرده چو کرده کرده چون ناکرده شعر کفر چو منی گزاف و آسان نبود محکمتر از ایمان من ایمان نبود
در دهر چو من یکی و آنهم کافر پس در همه دهر یک مسلمان نبود شیخ ابوالحسن شهید بنور عقل و زیور فضل اتصاف
داشته و شاعر نیکو محاوره سبکروح شریف نهاد بوده و جمله شعرا باستادی او معترف بوده اند
چنانچه رودکی بتقدیم او اعتراف نموده سبق سبق او تکرار میکرده و این دو بیت در حین فوت او انشا
نموده کاروان شهید رفت از پیش وان ما رفته گیر و می اندیش از شمار دو چشم یکتن کم وز شمار
خرد هزاران بیش و شعر شهید بحکم قلت چون کبریت احمر است آنچه بنظر آمده این چند بیت است شعر
چه تو از خواسته مبادم هیچ همچنین دار و با تو بوده است با ادب باب سپاه بس است بی
ادب با هزار کس تنهاست فلک بر دو شخص شده رند آن یکی زینی آن دگر جولاه این ندوزد مگر کلاه
ملوک وین نبافد مگر گلیم سیاه شعر اگر غم را چو آتش دود بودی جهان تاریک بودی جاودانه درین گیتی
سراسر گر بگردی خردمندی نیابی شادمانه شعر دانش و خواسته است نرگس و گل که بیکجای نشکفند بهم

هر کرا دانش است خواسته نیست و آنکه را خواسته است دانش کم شعر تنش از نازکی بار نظر نکشد گوئی
خون کشته چو لاله ببر ابوالقاسم حسن عنصری در کمالات عدیم النظیر بوده و بر خیل فصحا امیر چهار عنصر در کشش
جهت از امهات هجو اوی بنا ورده و در عصر خود ملک الشعرا بوده و این چند بیت منوچهری راست
در حق وی شعر استاد استادان زمانه عنصری عنصرش بی عیب و دل بی غش و دینش بی فتن شعر او چون
طبع او هم بی تکلف هم بدیع طبع او چون شعر او هم بی نهایت هم حسن تا همی خوانی تو اشعارش همی خایی
شکر تا همیگوئی تو ابیاتش همی بوئی سمن نظامی عروضی در چهار مقاله آورده که یمین الدوله محمود شبی
در مجلس عشرت بعد از آنکه شراب در او اثر کرده بود و عشق نیز عمل خویش بجای آورده سر زلف ایاز
را بدید و او نظر توجه مشاهده فرمود عنبری دید بر روی ماه غلطان و سنبلی دید بر روی آفتاب
پیچان حلقه حلقه چون زره و بند بند چون زنجیر در هر حلقه هزار دل و در هر بندی هزار جان کمال عشق عنان
خویشتن داری از دست صبر او بر بوده عاشق وار در خود کشیده محتسب اثنا و صدقا سر از گریبان
شرع برآورده بر محمود بایستاد و گفت هان ای محمود عشق با فسق میامیز و حق در باطل ممزوج مکن
چون سمع اقبالش در غایت شنوائی بود این قضیه مسموع افتاده ترسید که سپاه صبر او با لشکر
حرکات زلفین بر نیاید کارد بکشید و بدست ایاز داد که بگیر و هر دو زلف خود را ببر ایاز خدمت
کرده زلف را دو تو کرده در پیش محمود بنهاد و چون نسیم سحرگاهی بر دمید و از خواب بر آمد یادش
آمد آنچه کرده ایاز را بخواند و زلفین بریده دید سپاه پشیمانی بر دل او تاختن آورد و عربده خمار
بر دماغ او مستولی گشت میخوابید و بر میخواست و کس را زهره آن نبود که پرسد تا علی حاجب که حاجب
بزرگ بود روی بعنصری آورده و گفت در شو و خویشتن را بنما عنصری در آمد و خدمت کرد
سلطان چون وی را بدید سر برآورد و گفت این ساعت از تو می اندیشیدم می بینی که چه افتاده است
درین معنی چیزی بگوی عنصری بدیهه این دو بیت بگفت رباعی گر عیب سر زلف بت از کاستن است
چه جای بغم نشستن و خاستن است جای طرب و نشاط و می خواستن است کاراستن سرو ز پیراستن
است سلطان را این رباعی خوش آمد فرمود تا سه مرتبه دهن او را از جواهر پر ساختند و بعد
ازان مطربان را فرمود تا این رباعی را بترنم در ساز میخواندند و تکرار آن از ندامت اندیشه بیرون
آمده خوشدل گشت عنصری را چند مثنوی است چون شادبهر و عین الحیات و وامق و عذرا و خنگ بت و سرخ
بت که هر یک گنج بدایع و خزانه لطایف اند اما درین وقت شعری از آن مثنویات بنظر نیامده
لهذا از آن در گذشته شروع در قصاید وی نمود قصیده چه چیز است رخساره و زلف دلبر گل

مشکبوی و شب روز پرور ٭ بهاها که خورشید رنگ لبش را ٭ بنده ده که گنجینه یاقوت احمر ٭ ز رنگ خوش
پر گل بی رخ مجلس ٭ رنگ لبش پری لعل ساغر ٭ جهان غذا محمود کاندر بجامد ٭ یکی عالم است آنکه ذات
معمور ٭ چو دولت جوان و چو دانش بنیرو ٭ چو آتش بلند و چو دریا توانگر ٭ بدان سینک رنگ آتش
آب چهره ٭ نه آب نه آتش هم آب هم آذر ٭ نه بنیاد آرا و بنده دولت ٭ نه با پشت آثار او پشت
لشکر ٭ و بنده است رنجش و مکر شیران ٭ خورنده است و خورد نشسم جان کافر ٭ نه وهم را
گشتنش جز بنام و بدل ٭ نه مغز است در بود نشیخ چون مغز در سر ٭ بوقتی که گرد سواران برآید ٭ چو شد بنیادی
دیو شد معسکر ٭ بجان عده بر تو خطا جو ٭ با قطر ساری از تیغ و نیزه مسطر ٭ شگفت آید از مرکب تیز رفتار ٭
کشن باد طبع است و نسبتا خاک منظر ٭ رجعت بر آنگونه ناشد که گوی ٭ همی بانکرده زمانکر ٭ چو وهم اندر آنجا
پرد ٭ چو بر وزن اندر آید بدین یا دپیده ٭ پیلان جنگست اگر وصف گویم ٭ اندازه خردمند نادیده باور ٭
نه چرخ خنک لیکن همه چرخ گردش ٭ نه کوه هند لیکن همه کوه پیکر ٭ چو اندر هوا کوه بر قوم موسی ٭ چو بر قوم عاد آیه
باد صرصر ٭ چنان گرد از خروشان دشت کوهی ٭ بموج اندر آید همی بحر اخضر ٭ زمین کوه باشد چو آید پدید ٭
چو اندر گذشت بجای مقعر ٭ همی تا نشود زبر آب اندر آذر ٭ نگیرد عقاب ... بالکبوتر ٭ جهانگیر کش
اندر بسگالان ٭ ملک بشرین بغت ملک بر خوی ... وله ایضا چهار پای گش پیکرانیس همواره ٭ نگار کر
نگار و چنان بنجاره نگار ٭ جهنده که همی خیش از تو بر جستن ٭ و دونده که همی باد از و برد رفتار ٭ چو بشنوی
بر بانگ برزد او آید ٭ چو بنگری بر بر جا رسد بیدار ٭ چو چرخ گرد دو پیرون نهد و دست زیرج ٭ چو
ار پچه و اندر جهد بدیده چو مار ٭ چه سان بود که ز افراز و نشیب آید ٭ چو سنگ کان بنیمش برانی
انکسار ٭ چو از نشیب بسوی فراز خواهد رفت ٭ ستاره گرد دو بر آسمان زند ناچار ٭ چو آب جویباران
باشد گه که خواهد کند ٭ چو مرغ گردد چون رفت باید شب بهوار ٭ شاها ز مرکب تو شگفت آیدم همی که
تن بیازمد خدا اندر او وقار ٭ پیرون جهد ز دایره کر برکش عنان ٭ و اندر جهد چو دان بشمار بچشم مار ٭
اندر هوا چو باد و بباد اندرون چو گرد ٭ وز باد او زمین نتواند کشید بار ٭ منه چو خندان شود گوهر ازنان
شود ٭ چو خشم آورد و رنج گیرد کفن ٭ ... در کف و تیغ اندر است ٭ شهادت انرا وع اسد اندر
ذهن منه گرنه مشک است ازچه معنی است آن زلفین یار ٭ مشکبوی و مشک رنگ و مشکسای و مشکبار ٭ گر نگوی
زرد رنگ زلفش ابکاوی جعد او ٭ آتشین پرسنگ با آتش و بر عنبر کنار ٭ منه ای زلف او ز نزلفی ای ...
لبش ز لب ٭ رنج چو عنبر سای و در درسکر فروشی ٭ زلف او فرو کشد میان بر کمر زند ٭ چون باز دست
دارد حلقه شود بگوش منه با غبان اند لبش باغ دو رخسار او ٭ اگر اگر باغبان در باغ گل کار دهی منه

رخ بکتر ازضمیر صادق داری ٭ ولیکن سینه چو واحیا عاشق داری ٭ نیز خوشتر زین دو عاشق
داری ٭ مومن سخن و دل منافق داری منه ای تیره شده آب بجوی تو ز تو ٭ وز خوی تو بر بگوی رود
رو بتو ز تو ٭ عشاق زمانه را فراغت او راست ٭ رو بتو زد یگران و خوی تو ز تو منه معشوقه خانگی بکاری
ناید ٭ کو دل ببرد رخ نکنی نماید ٭ معشوقه خراباتی و مطرب باید ٭ تا نیم شبان زنان و گویان آید ٭
القاضی الفاضل الامام حمید الملة والدین عمر بن محمود صاحب مقامات کرامات بوده و در مسند قضا
چون شریح و ایاس و در نظم و نثر صابی و بونواس چند رساله در نثر پرداخته که هر یک از مقامات
و سلاست آب طراوت سحر برده و بازار حلاوت شکر را در پای عجب بازی نشانده و از آن
جمله آنچه امروز متداول است مقامات است که داد بلاغت را داده و انوری در صفت او این قطعه انشا
نموده قطعه هر سخن کان نیست قرآن یا حدیث مصطفی ٭ از مقامات حمید الدین شد اکنون ترهات ٭
اشک اعمی دان مقامات حریری و بدیع ٭ پیش آن دریای مالامال از آب حیات ٭ عقل کل بی هیچ تاویل
گرد او گفت ای عجب ٭ علم اکسیر سخن دارد که قاضی القضات ٭ دیر مان کز قدر رایت عالم تابید او
آفتاب ایزد ازین آسمان با ثبات ٭ و میان انوری و قاضی حمید الدین بجهت مشاعرات بوده چنانچه
این دو قطعه که پیش جمهور مشهور است قطعه بجهد شعر چون کنم راسی نظمی ٭ نه دشوار گویم ناسان فرستم ٭
و لیکن بعالیجناب حمیدی ٭ اگر جمله شعر آسمان فرستم ٭ ز فضل و هنر چیست کان نیست او را ٭
بگو تا مرا گر بود آن فرستم ٭ همی شرم دارم که پای ملخ را ٭ سوی بارگاه سلیمان فرستم ٭ همی ترسم از
ریش خند ریاحین ٭ که خار مغیلان به بستان فرستم ٭ من قطره چند سوی سحابم ٭ چه گویی بر آب
فرستم ٭ من ذره چند خاک زمینم ٭ چه گویی بر اوج کیوان فرستم ٭ همه روضه من چشم است گر
شوم دسته بندم بر رضوان فرستم ٭ کسی را که نوباوه وحی دارد ٭ تقاضای وسواس شیطان
فرستم ٭ سخن هست و زنده دانم و لیکن ٭ خلف می نیاید مگر جان فرستم ٭ نه شعر است سحر است
انسان بی ایمان ٭ که نزد یکی موسی عمران فرستم ٭ دلم دعوی عشق او کرد یکشب ٭ از آن شب دو بار
که بر آن فرستم ٭ فرستاده شد گرچه نیکو نباشد ٭ که زنگار آهن بسوی کان فرستم ٭ بگو دوغی
کاو کردون چو من ٭ سوی شیر گردون کردان فرستم ٭ و گر نه چرا با چو رستم سواری ٭ چنین
خر سواری بمیدان فرستم ٭ قاضی حمید الدین در جواب گوید القطعه فی الجواب الانوری مر انوری
آن چو دریا توانگر ٭ همی از سخن زاده کان فرستد ٭ بیان نارسیده مرا تربس او ٭ عزیزی که
نیز مهمان فرستد ٭ چو بی بر کمی من شد او را مقرر ٭ ز خلد برینم همی خوان فرستد ٭ بدان است گویا

گر بس سخت طبعم ۞ از آنم همی براح و ریحان فرستمت ۞ تا ماند ازو دوستان ز اعدای نال
و راحت جان فرستمت ۞ بیت شراب آن بنام کریمان ۞ بپیالی قدحهای حیوان فرستمت ۞
بهر احمد الدین در ایام بهمن ۞ همی تحفه عهد نیسان فرستمت ۞ ز باغ رضاش الوی بهر طبع
ز میوه‌های که رضوان فرستمت ۞ ز بید انشی باشد اگر گران ۞ چنین بیم کها سوی عمان فرستمت ۞
بخند و خرده برگی کو بنفشه ۞ بلبل چنین ناچیز بوستان فرستمت ۞ و این قطعه وقتی که سلطان سنجر
حوالی نخشب از خطائیان منهزم گردید گفته قطعه حکیم کوشکی را بخواب دیدم دوش ۞ زبان گشوده
بهیچ مبارزان سپاه ۞ نه ز ره طعنه و طنز تا خره میگفت ۞ خری که نداره هرکس حقوق خدمت شاه ۞
فتوح پیش تن بر رکاب شاه قیمت و سند ۞ دریغ بر بر و فرق شاه قبا و کلاه ۞ بپیش کافر کفران نعمت آورده
گریخته چو از پیش جیش تو بیگناه ۞ ز بس تعجب کفار جمله میگفتند ۞ زهی جماعت غزلا اله الا الله ۞ بجز
گروه سپاه سیاه پوش همسونه ۞ که گشت روز سفید شاه چو شام سیاه ۞ و او را قصیده ایست در مدح
سلطان سنجر که این چند بیت از انجمله است نظم بردلم چون یافت عشق یار سیمین بر ظفر ۞ آه اگر نبود
مرا بر وصل آن دلبر ظفر ۞ آب چشمم آتش هجرانش اگر کم کرده ۞ گرچه باشد آب را پیوسته بر آذر ظفر ۞ یافت
چشم مست تیر انداز او برجان من ۞ همچو بر بدخواه تیغ شاه دین پرور ظفر ۞ بو المظفر شهریار شرق
کاندر معرکه ۞ گوییا دارد بهای خنجرش اندر سپر ظفر ملک الکتاب رشید الدین وطواط صاحب دولتی
بود که از کمال فضل و وفور ادب بطلهای ملوک و ارباب دولت را قصیده و قید خود کرده بود و در عهد صاحب
دیوان انشای سلطان اتسز بوده و آن پادشاه همیشه بمجاورت او رغبت کردی و بمجاورت او
استیناس طلب سدی و محاورات ایشان بسیار است آورده اند که وقتی کسی او را بتقریع نسبت
کردی سلطان این رباعی در حق وی گفته رباعی از فضل سرت بر آسمان می ساید ۞ زان بر سر تو موی
همی بر ناید ۞ مار سر تو چو دیده در می باید ۞ بر دیده اگر موی نباشد شاید ۞ و چون سلطان سنجر قلعه هزار
اسب را محاصره نمود انوری که ملازم رکاب همایون بود این رباعی را گفته و نوشته و بر تیر بسته
بدرون قلعه انداخت رباعی ای شاه همه ملک جهان حسب تراست ۞ وز دولت و اقبال جهان کسب
تراست ۞ امروز بیک حمله هزار اسب بگیر ۞ فردا خوارزم و صد هزار اسب تراست ۞ رشید الدین
وطواط در درون قلعه بود وی نیز این رباعی بگفت که بیت آخرش اینست شعر گر خصم تو ای شاه بود
رستم گرد ۞ یک خر ز هزار اسب نتواند برد ۞ و سلطان بعد از فتح هزار اسب رشید را بدست آورده
و نبود که او را هفت پاره سازند و بعضویش را از محل پاره سازند منتجب الدین بدیع کاتب که منشی دیوان سلطان

بود و تقرب تام در حضرت سلطان داشت گناه وی را از سلطان درخواست نمود و رشید
در خدمت اتسزی بود تا منشور حیات اتسز بتوقیع انقراض توشیح پذیرفت و آن روز رشید
عمامه خود کبود ساخت و در پیش نعش وی باواز حزین نوحه و مویه کرده و این را انشا کرده خود بیش
بود ای میر مود رباعی شاها فلک از سیاست میلرزید ۞ پیش تو بطوع بندگی میورزید ۞ صاحب نظری
کجاست تا در نگرد ۞ کانهمه سلطنت بجوی ارزید ۞ و بعد از آن مدت هفت سال و بقولی هفده سال
در خدمت ایل ارسلان بن اتسز بسر برد و چون روح ایل ارسلان از غبار کدورات بدن مصفا
گشت عمر رشید از سر حد هشتاد تجاوز نموده بود و ضعف شیخوخیت در وی اثر کرده ملازمان
[illegible] نتوانستی [illegible] آورده اند و این رباعی بعرض رسانید رباعی جدت ورق زمانه از
ظلم بشست ۞ عدل پدرت شکسته‌ها کرد درست ۞ ای بر تو قبای سلطنت آمده چست ۞ تا چکنی
که نوبت دولت تست ۞ چنین مشهور است که تدوین علم معما از پیش او شده و در علم معانی چندان
تصانیف دارد و حدایق السحر نیز از وی مشهور است سال عمرش نود و هفت بوده و در سنه
هفتاد و هشت از دنیا رفته آورده اند که چون صیت خاقانی مانند صبا در شمال همه جا رسید رشید
این قطعه گفته بوی فرستاد قطعه ای سپهر قدر را خورشید و ماه ۞ وی سریر فضل را دستور و شاه ۞
افضل الدین بو الفضائل بحر فضل ۞ فیلسوف بی قرای کفر گاه ۞ و خاقانی قصیده در جواب گفته که این
ابیات از انجمله است قصیده مگر بباحت گیتی نیم بوی وفا ۞ که هیچ انس نیاید ز هیچ جنس مرا ۞
فردگان ز اهدم چگونه بر سازم ۞ فردگان نگی و دم صبا بنگیر ۞ نزد وقت پیکان چنان نبود بیست ۞
که بس ناخ نگه نامم ز ما نیز جدا ۞ اگر مرا ز فنا ارجعی رسد امروز ۞ وگر بشارت لا تقنطوا رسد فردا ۞ نفیر
صلصل و لحن چکاوک و ساری ۞ صفیر فاخته و نغمه هزار آوا ۞ نوا زنش لب جانان بشنو خاقانی ۞ که از دل
دم قمری پیرده عنقا ۞ مرا از این همه اصوات آن خوشی نرسد ۞ که از دیار عزیز رسد سلام و وفا ۞ چنانکه دوش تم صحبت
کبوتر و پیک ۞ رسید نامه صدر جهان بدست صبا ۞ درست گویی صدر زمان سلیمان بود ۞
صبا چو پیک و تخت سرای من چو سبا ۞ نثر دوگیتی کنم در جهان بنور رشید ۞ که نظم و نثر وی
چون جید موبد است مرا ۞ اگر کبود رسید محوس روات تخشش ۞ بر رشید جواب آمدی بجای صدا ۞
برای پنج دل و عیش کو ادم ساخت ۞ جوارشی ز نخست مفرح ز نشاط ۞ طویله بخشش یکی دیگ جواهر
داشت ۞ نهاد مشس بهای هزار و یک سما ۞ امسال عمر از ان پس دو پنج بحوید ۞ ششش دگر را
ششش ز کون بود بها ۞ حیات بخشا در غای سخن مسکر ۞ که سوخته شدم اندر که قده الگا ۞ شکسته تل

ترا زان ساغر طهور نیم که در میانه خارا کنی ز دست رها بهر کسی من این دولت شما رسید خنک کنان
همه دولت ... میسر است ترا و رشید گر چه شعر بسیار گفته ما متداول نیست الا هر جا آنچه بنظر آمد چند
نوشته شد **قصیده** زهی بجود تو ایام مکرمت مشهور خهی بجاه تو ایام مملکت منصور بهر بلاد عطا
عدل تو پیدا بهر دیار مقامات تیغ تو مذکور نتیجه خلاف تو در دم کژدم لطیفه ذوفاق تو در سر زنبور
در بدیع تو دلها چو قطره لاله گسسته تیغ تو سرها چو خوشه انگور خدایگانا گفتند حاسدان نیوش
که شد دل من غمدیده از در تو نفور بحق صانع هفت آسمان و هفت زمین که نیست عقل در انکار
صنع او معذور بنفس پاک شهیدان اهل بیت نبی که در غزا شده تشنه رفته در حدایق نور بجان اگر
بود خلق را شفیع بهشت بذات آنکه دهنده را شراب طهور بعمل تو که بعد گشت ظاهر ...
بجود تو که بدو گشت نیستی مقهور که تا نیامد نزدیکم انتظار رضا ز بعد تو نشوم خرم اختیار تو
دور همه هوای تو جویم بشدت برجا همه دعای تو گویم بغیبت و بحضور **وله ایضا** نعل فرزند چین تو
در جهان آتش زده مر انفس تو در میان جان آتش اگر بر آرم از اندوه عشق تو نفسی بگیرد از نفس
من همه جهان آتش ندارد آتش دل آب چشم و تر نزار انکه بجای آب ز چشمم شود روان
آتش چو باد میکـ... ـن مرا در راه همیکشد از پی چو آنکه کاروان آتش منم همیشه از آتش زبانه تو
ولیک مرا فتاده با موج شد زبان آتش ابوالمظفر خورشید خسروان تیزی که از صواعق خشمش کند
گران آتش نهاد لطفش دهد ز شاهوار صفا نگند چو تیرش در گنج شایگان آتش رود ز خط کش
سوی مخالفان نکان چنانکه سوی شیاطین ز آسمان آتش اگر که نقش خواهد که بر زبان آید
شود زبانش همان لحظه در دهان آتش رسیده قاعده عدل او بدان درجه که شیر را بود امروز
پاسبان آتش **وله ایضا** چون برون زد چهره تو ای نگار باد گرد و عکس چهره تو پر نگار باد
ای من غلام باد که هر صبحدم مرا آرد نسیم طره تو ای نگار باد گرد اختیار چاکری باد جان من
تا چاکری زلف تو کرد اختیار باد گر باد در آنکه بیرد حلم تو ناصیه بر جای همچو کوه شود استوار باد
شاها منم که چرخ پراکنده در جهان اشعار من چنانکه در آتش شرار باد همچو ذکر من که شد اشتهار مهر نی همچو
صیت من بگاه انتشار باد زان پیش با لطف که در خاطر من است غیرت برد ز خاطر من ... باد جان آنکه ندام
ز غم تو پر آب وز آنکه دیده ساخته ام مستقر آب از بنگری با آتش و آب از جمال تو گردد
منقش آتش و گردد منور آب آتش همه برد از رخ تو بدان صفت کز وقت شمال شاه مظفر آب
بالطبع او مناسبتی بود آب را زان روی شد ز آنکه دو گوهر آب گر گنبد بر آتش و بر آب خلق او

گرد منحر آتش و گرد معطر آب مقدار او بکنگره عرش برتر است چندانکه هست از کره خاک بر
تر آب شاهای خوند بیک جا که جم در روزگار عدل تو کوه عضنفر آب اسلام را عنایت
جاه تو در خور است چونانکه هست با جگر تشنه در خور آب ای ز علم تو ساکنی از خاک کام
نهاده چون تو یی در خاک هر کجا علم تو بحر بحر هر کجا حلم تو فرو خاک در بر گوش تو شبیه لطیف
در سکال ترا چه در خاک چون نه دیدش خصائص ابری گرد پنهانش همچو دختر خاک وداع فرق
احباب بیاد عهد شباب دیار عمر و امیدم خراب گرد چو آب دریغ عمر گرامی و صحبت شادی
دریغ عهد جوانی و صحبت احباب رخ چو لاله سیراب من چه دیده که است ز ماه برده جاکوش من
ز برف نقاب اگر سلوک عزیزان گشته بجاده سیاه سیاه کرده من خود بسلوک شباب
کمن گناه با میدانکه کوئی است خدای عزوجل هر گناه را تواب هر کرا در دل از خرد خبر است
صفت ذات او همه هنر است هنری باش و هر چه خواهی کن نه بزرگی بجاه و به پدر است
اندرین قرنه زمین و سپهر اوج و بندی چه جای مستقر است چه هست آن و لیک بی
نفع است او ده است و لیک بی خبر است هر که استند از وضیع و شریف جمله را حوض مرگ
آبخور است مردم بی خبر ز روی قیاس بر آنکه مستحق صاحب بصر است گر نه مردم است آن
شخص در حقیقت ز جنس گاو و خر است زین سینه پر آتش و زین دیده پر آب در داکه گشت
قاعده عمر من خراب گردون نهد ز سفره حسرت مرا طعام گیتی دهد ز ساغر عشرت مرا شراب
گفتم که در شباب کنم دولتی بدست دولت بدست نامد و دست شد شراب آنچ آمده است بر
تن از چرخ آمده است آنزده معاویه بر آل بوتراب **وله ایضا** بر یاد تو چنو انجهان کند زان
بکند انشتم ای داده و از هجران دست از همه شستم ز غم تو گریان چون چنو گذشت بکند دوا
دگران اگر درخت سنبل ترا کاشته اند عشاق دل از مهر تو برداشته اند آن چاه ذقن که
دل بدو می افتاده تا لب بنفشه ترا باشته اند **امام شمس الدین الباقلانی** در فصل ابتدا آن
گذشته و فصاحت او بسیار ذکر حسان در نوشته و وقتی صاحب اجل خواجه نظام الملک را علت
جرب حادث شده بود امام شمس الدین این رباعی بگفت و از اوراق جمله شعرا گذشت **رباعی** دست تو
ابر نوبهار کرم است زو گردن چرخ زیر بار کرم است بر دست تو گر هست بگویم آن چیست آن
کلین جود و خار خار کرم است و این رباعی نیز مرا اوراست وصلت چو دمی بطلوع نی افتد هجران
سبک گیسنه تو نمی افتد افتاده غم تو از جهان روزی من یکیک مردم فراخ روزی افتد

سراج الدین شمع جمیع افاضل و سرور انجمن اماثل بوده و در حضرت خوارزمشاه نیکو حال و عالیجاه و پر سیه
و این ابیات که نوشته میشود مر او راست شعر با جام باده در وطن امروز برفروز ۞ آن گوهری که گشت
بدو در جهان صفا ۞ بیگانه از ستاره و لیکن بهست یار ۞ بی بهره از عقیق و لیکن عقیق سان ۞ در کوش
او رنگ و گوهر خرشت گوشوار ۞ بر فرق او ز مشک سیاه است طیلسان ۞ چون خاطر کریم صفا از او
پدید ۞ چون همت بلند جوادی در او عیان ۞ نقصان بکار سد طبایع بر او نگار ۞ تا اوست بر
سپاه طبایع خدایگان منه آن می که جام کرد از او جان سلسبیل ۞ وان می که جام یابد از او
رونق جنان ۞ مفتاح بیغمی و در و نفع بی ضرر ۞ اسباب خرمی و در و سود بی زیان ۞ گاه طرب
سپهر اول راست آفتاب ۞ وقت نشاط بلبل جانراست بوستان وله ایضا کدام جان
که جهانش نگرد خون جگر ۞ بجان تو که بدو جان خویش نسپاری ۞ شود بچون تو عزیزی
نهان تو رنگین ۞ اگر بدست خود این خاک را بیفشاری منه چنانم از غم این آسیای بیحاصل که
خون دیده من آسیا بگرداند ۞ رخ نشاط من از چرخ پرغبار شده است ۞ زبسکه بر سر من خاک
خواری افشاند چیچکتو و میمنه دو ناحیه معمور و آبادانست و مرغزارهای نزه با طراوت و صحرا
پر منفعت لازم کیفیت بسیار دارد و سکانش صاحب رمه و قبیله اند اکثر در صحرا بسر میبرند و از مردم
آنچه قابل ذکر باشند ظهیر است ظهیر الدین طاهر بن محمد فاضل و شگرف سخن نیکو ضمیر و شاعر شیرین
کلام خوش تقریر و علم ادبیات و حکمت را نیک میدانسته چنانچه در اصحاب الکلامی نوشته اند
و اول مدح ملوک مازندران میگفته چون صیت شاعریش صیت یافت بعد از عراق رفت ملازمت
جهان ملوک پهلوان محمد بن ایلدگز را ملازم گرفت و بعد از آن منظور نظر قزل ارسلان گشت و
روزگاری با او بسر برد و در آخر از دور کرنجیه باتابک ابوبکر پیوست و قزل ارسلان برغم وی مجیر
بیلقانی را که محسود او بود تربیت فرمود چنانچه ظهیر در یکی از قصاید خود اظهار این بدان کرده شکوه
کرده با مای ناخرادی کرده گیتی ۞ پس در لطف صحبت کرک و در عنبر آهو شمار ۞ در بهارستان
آمده که شبی ظهیر در مجلس اتابک ابوبکر این رباعی بگفت و هزار دینار زر سرخ صله یافت رباعی ای
ورد ملک دعای سر تو ۞ سر زیست زمانه را بجای سر تو ۞ با دشمن تو نیام شمشیر تو گفت ۞ سر دل من
با و فدای سر تو و هم بر اثر آن این رباعی بگفت رباعی شاها تو کار ملک و دین با نسق است ۞ در عدل
تو جان ظلم رفته در قلق است ۞ در عهد تو رافضی و سنی با هم ۞ کردند موافقت که بوبکر حق است
و جمعی از شعرای ما تقدم میان شعر ظهیر و انوری اختلاف کرده این قطعه با امامی هروی فرستادند

نخو

قطعه ای عالم زمانه که بر آسمان فضل ۞ از نجم ست پیکر خورشید منظری ۞ قومی ز ناقدان سخن گفته ظهیر
ترجیح می نهند بر اشعار انوری ۞ قوم دگر برین سخن انکار میکنند ۞ فی الجمله در محل نزاعند و داوری ۞
ترجیح یکطرف تو بدیشان نما که است ۞ زیرا که این حکم تو را نگ سخنوری ۞ امامی در جواب گفت شعر
فی الجواب ای سالک مسالک فکرت درین سوال ۞ محتاج نیستی بتحقیق چو بنگری ۞ تمیز را ببعد تفاوت
دیدن دو طور ۞ هیچ احتیاج نیست ببین شرح پروری ۞ کاین بحر است و آن بحر این نور وان
چراغ ۞ این ماه و آن ستاره و این حور و آن پری ۞ دیگری گفته وله ایضا هر بسته دی که
بیهده ترجیح می نهد ۞ شعر ظهیر بر سخن پاک انوری ۞ مانند آن کرده که نشناخته باز ۞ اعجاز
موسوی را از سحر سامری ۞ ظهیر در اواخر عمر استعفا از ملازمت خواست و بطاعت و عبادت
روزگار میگذرانید تا در پانصد و نود و دو مرکب حیاتش بسر در آمد قبرش در گورستان
سرخاب است در تبریز در جنب تربت خاقانی واقع است اگر شعرش بسیار مشهور است
و احتیاج بنوشتن ندارد و هر آینه جابرسم و قاعده بیتی چند نیز آورده شد نظم سپیده دم
چو شد هجوم سرای سرور ۞ شنیدم ای تو بوالی القدر از لب حور ۞ بگوش جان من آمد ندای
حضرت قدس ۞ که ای خلاصه تقدیر و زبده مقدور ۞ جهان بساط خرابیست و کنده که سیل ۞
کلاه بر کسی که شکست کل محشور ۞ مکن که بیخبری که اندرین مقام ترا ۞ چه دشمنان حسود اند و دوستان غیور ۞
بگوش تا بسلامت بامنی برسی ۞ که راه سخت مخوفست و منزلت بس دور ۞ ترا فسانه در و ده و بار دگر
پیش است ۞ ببین و روز اقامت چرا شوی مغرور ۞ چنین که تمکنت سیر و تنت پوشیده است ۞
چه پایه جانور نداند تو خسته و رنجور ۞ بدشت جانوری خاره میچو روغانی ۞ تو نیز میکنی از بهر قتل او ماطور ۞
چه با راست نه تو برتن سباع و هوام ۞ چه دانهاست نه تو بر دل از وحوش و طیور ۞ بدان طمع که از آن
خورش کنی نفایت حرص ۞ ز نشستر ترصد کنی کند زنبور ۞ ز کرم پیله کفن برکنی و سپوشی ۞ میان
اهل مروت که دارد ت معذور ۞ بوقت صبح شود همچو روز معلومت ۞ که با که باخته نرد در شب
دیجور ۞ بیاده دست میالای کان همه خونست ۞ که قطره قطره چکیده است از دل انگور ۞ بهر چه گفتم اگر دم
کنون پشیمانم ۞ بجز دعا و ثنای خدایگان صدور ۞ وزیر مشرق و مغرب نصیر دولت و دین ۞ که باد تا
عالمش از دمنصور ۞ ز در حدیقه فکرش نسیم باد غلط ۞ ز بر صحیفه عز و شش شکر و فتور ۞ صرکلکش
حل معضلات جهان ۞ چنانکه نغمه داود در ادای زبور ۞ چراغ بخشش از آن شمع بر فروخته اند ۞ که آفتاب
بپرواند خواجه ازوی نور ۞ نهان جانش از آن جوهر افتاده که از تریح آن حاصل امد است بجود ۞

ولـه ایضاً مرا ز دست هنرهای خویشتن فریاد * که هر یکی بدگر گونه داردم ناشاد * بزرگتر هنر
در عراق عیبی نیست * ز من بپرس که این عیب بر تو چون افتاد * هنر نهفته چو عنقا بدار زانکه نماند
کسی که باز شناسد همای را از خاد * نعمتی که من از فضل در جهان دیدم * همان جفای پدر بود و سیلی
استاد * کمینه پایه من شاعریست خوش بنگر * که چند گونه کشیدم ز دست او بیداد *
بپیش هر که از آن پایه میکنم حرفی * نمیکند پس از آن تا تواند از من یاد * بنای عمر خرابی گرفت
چند کنم * برنگ و بوی کسان نظاره هوس باد * مرا از آن چه که شیرین لبی در کشمر * مرا از آن
چه که سیمین بریست در نوشاد * بدین بسنده کن از عالم هیچ و پسیچ مگوی * که شیخ در دو دل آن نیستوانم زاد *
ببین بنا کی که از آن بشگفد مرا افیت * که بنده خوانم خود را و سرو را آزاد * هزار دامن گوهر نثارشان کردم
که هیچکس پشیز در کنار من ننهاد * گهی لقب بنهم آشفته زنگی را حور * گهی خطاب دهم مست سغلو را داد *
هزار بیت بگفتم که آب از و بچکید * که خون ز دیده دگر آیم از کسی نگشاد * و درین زمانه چو فریاد رس نمی یابم *
هزار سید که رسالتم بر آسمان فریاد * ولـه ایضاً جانا ز غم تو رنج بخون شوید دل * آزار فراق تو بجان
جوید دل * رحم ار که آسمان بیبارد جان * بخشای که از زمین نمیروید دل * مـنـه شخصی دارم دل خراب اندر
وی * جانی دارم هزار تاب اندر وی * دور از تو روی روی تو دارم همه روز * چشمی و هزار قطره آب اندر وی *
ایمن تو مشو در خطان خوش سپران * هر عشوه که نقشان فروشد بگر آن * این رشته مو رهست منه
پای بر بن * و آن حلقه مار است فرزن دست بر آن مـنه ای نوبت تو گذشته از چرخ بسی * ای نوبت تو
بیاد و نوبت بکسی * دادند نوبت بهر کسی بیاد * لیکن مرساد از تو نوبت بکسی مـنه تا ظن نبری که شاه
رنجور شود * یا صحت و راحت از تنش دور شود * گردی که ازین جاده برد امن اوست * چندان باشد که
چشم بد کور شود * الامام الاجل النحارير الائمه مسعود بن محمد بن علی از ولایت اندخود است اندخود ولایتی
پر نفعیست و هرات را از آن تمتع بسیار است و برخی همینه را نیز داخل اندخود میدانند و از
مردم آنجا یکی سید جمال الدین برکه است که پیر و مقتدای حضرت صاحبقران امیر تیمور گورکان بوده
و دیگری مولانای مذکور است که از اکابر و اعیان آن مکان بوده و بر منبر علم خطیب جاری اللسان و بر
کرسی فضل عندلیب خوش الحان و این چند بیت از محن غربت شکایتی کرده و از ما بکربت حکایتی نظم
ما با هر آنچه از غم غربت بسر رسید * زین روی زرد و جان و دل ما بدر رسید * گفتیم که بیخ غربت
از ما ن بکنج خود مرا * در دیده گوهر آمد و بر چهره زر رسید * با هرکتاب عشق چه سازم که نیم شب * یک خیل گر گرفته
دگر خیل در رسید * غم خود نصیب جان غریبان بود و لیک * غم من غریب حزین بیشتر رسید منه

صدرا بدان خدای که در صدر سروری * از سروران شرق ترا اختیار کرد * پس دامن خواطر ارباب
فضل را * از برگ و بار علم تو در بار نثار کرد * گر از روی خدمت میمون جناب تو * چشم بحق عقیق بر
رقطار کرد محمود بن مسعود سلطان کتاب و قطران سحابست و زینت الزمان از مولفات اوست
که داد سخن داده و از پارسی و تازی در این دو بیت که در شکر منعمی گفته مراد راست شعر ای همای همای مجد و
علو * از فلک برتر است همت تو * فراموش کرده ام نکنم * همه عمر حق خدمت تو * ترمذ داخل
ماوراء النهر است و در آن طرف جیحون واقع است و چون از مضافات این اقلیم است بدین سمت
واقع شده هر آینه بذکر آن مبادرت مینماید ترمذ در زمان سابق شهری با نام و نشان بوده و چون
چنگیز خان بر آن ولایت استیلا یافت نوعی خراب و ویران گشت که از آن جز خرابی و از آن
کل خرابی باقی نمانده الحال بقدر شهرچه آبادی دارد و همواره مردم عالی همت صاحب ثروت از
ترمذ بر خاسته اند شیخ محمد علی حکیم در شرح معانی قرآن و احادیث در آن عصر کسی مثل نبوده
و ترمذیان جماعتی اند از متصوفه که اقتدا بدو کرده اند آورده اند که وقتی اراده سفری نمود که رفته طلب
علم نماید مادرش رضا نداد و او ازین سبب غمگین شده روزی در گورستانی زار میگریست
که ناگاه پیری پیش وی آمد و گفت ای جوان دلگیر مباش که من هر روز ترا سبق گویم و آن پیر
هر روز آمده او را سبق گفتی تا سه سال گذشت بعد از آن معلوم شد که آن پیر حضرت خضر علیه السلام
بوده و از سخنان اوست که تقوی آنست که در قیامت هیچکس دامن تو نگیرد و جوانمردی آنکه تو دامن
هیچکس را نگیری و هم او گفته که عزیز آنکس است که او را معصیت خوار نکرده و آزاد کسی که طمع او را بنده
نساخته ابوبکر وراق توریت و انجیل و زبور را خوب میدانسته و شعر را نیکو میگفته و مراو راست
که فرخ آنکس است که سلطان را در دنیا بر و خراج نیست و جناب سبحان را با او حساب نه هم او
گفته که صاحب وقت بماسف نخورد بر ماضی و امید ندارد در مستقبل و حال را ضایع نکند هم از نیکی
منقولست که اگر سلامی در پهلوی نوشته باشند نمک پیش خود نرانی که مبادا از تو بر خیزد و بر روی نشیند
و گویند بجهت آن نیت که وقت بکوشید نمک و میگویند که بر روی نوشته باشد عمدة الشعراء ابوالحسن
المعروف بنمک در شاعری ثقه زمان و در لطف طبع خلاصه دوران بوده نگارخانه نثر او رونق
خورنق شکسته و قصاید نظم او از کار ارژنگ ننگ داشته این اشعار که نور معانی آن
بر روشنی روز طعنه زده و بر متانت گفتار و طلاوت اشعار او دلیلی واضح و برهانی روشن است
نظم کریم را بخدایی که زد هر انگشتی * هزار حاتم و معن است و صد هزار شال * ابوالمظفر شمع زمان بکابیر

به تیر دشنه آزاده کی گوی سوآن ٭ بدانگهی که دو صف گرد را برانگیزد ٭ ز تیغ بارنهنگام اژدهای قتال ٭ برآرد
ابر شجاعت تو دل عاریه تند ٭ به باغ عمر شکفته شود گل آجال ٭ بهر کجا که رسی با رخش تو بوزند ٭ همه جراحت بیخ و حواج
ابطال ٭ بجایگی برهایی که جان بیاد ناری ٭ ز مردی مرد عیار ز نوک پیکان خال ٭ خدایگانا فرخنده مهرگان
آمد ٭ به باغ گشت تحویل آفتاب اعتدال ٭ سرای پرده صحبت کشید سیب ترنج ٭ بطبل رحلت بزد گل
بنفشه دوال ٭ گهی است که دیرش آفت [illegible] پلنگ عدوی خود [illegible] و جزای کفر و ضلال ٭ بطبع
چون جگر عاشقان طپیده و گرم ٭ برنگ چون علم کاویان خجسته بفال ٭ بگوی تا بفروزند بر ورازانند ٭
بدو بسوزند وی ز صحیفه اعمال ٭ کجا شد آن صنم ماهروی غالیه موی ٭ دلیل هر خطری بر دل [illegible] ملال ٭
گهی است که مبل قفل برکنند بخشم ٭ چرا همی بگشاید نه در اقبال ٭ بیار تا که [illegible] ان چهره بدیع لطیف ٭
همه سراسر فهرست نغمه و تمثال ٭ گهی است که جگر را بدست ناشسته شده است ٭ ببوی [illegible] باطل ببوی
محال ٭ چو از چه انه بجام اندرون فرو دادند ٭ بوهم [illegible] برو بشکند [illegible] دل ابدال ٭ بقات بادا چندانکه همچو [illegible] گوش
زهره [illegible] اشک [illegible] دیدنال ٭ تو شاد و مانده اعدا همه [illegible] دهند ٭ دریده پوست بجو دیر چو [illegible] پسته
سفال نظم بنظر آمد باید که وقت منظر بود ٭ نقاب [illegible] لاله روی نمود ٭ بنفشه طری [illegible]
سر برکرد ٭ چو آتشی که کو گر برد و دیگر بود ٭ بیا [illegible] آن آفتاب گشش تجوری ٭ فرو شود بدولت دو رخ برآید
زود ٭ بنام [illegible] بغدایی که نام او همه سال ٭ ز رفت [illegible] کرده [illegible] مشک آلود ٭ بو محمد عباس [illegible]
گر زنگ خورده [illegible] ٭ خسته [illegible] گران کند [illegible] گوش
بساط [illegible] گفتی جهان [illegible] گشت ٭ [illegible] ظلمانش ٭ [illegible]
آهی ٭ کجا به بخت [illegible] بر سرم [illegible] ٭ [illegible] ز میدان چو خسروان [illegible] ٭ درخت [illegible]
بشان [illegible] ٭ [illegible] برکف [illegible] هستی خویش ٭ نگاه کرد [illegible] آسمان [illegible] ٭
از باغ گل [illegible] ٭ وز شاخ عندلیب [illegible] ساخته صفیر ٭ رخسار آن نگار [illegible] کند ٭
وان روی [illegible] ٭ [illegible] چو بود [illegible] چین ٭ تمثال [illegible] یوسف و یعقوب
برحریر ٭ گویی [illegible] ستم [illegible] زلف او ٭ از بوستان گرفته [illegible] را اسیر ٭ گویی خدای
دو رخ او [illegible] آفریده ٭ یاد [illegible] بیاقوت سرخ شیر شهاب الدین ادیب صابر از [illegible]
شاعر [illegible] بوده و [illegible] و مولد او اختلاف کرده اما اصح آنست که از ترمذ است سلطان سنجر [illegible]
شمول عواطف خسروانه [illegible] ساخته و با نعامات [illegible] دولت امیدوار [illegible] میداشت و در آن ایام
اتسز با سلطان سنجر مخالفت [illegible] سلطان ادیب صابر را برسم رسالت نزد اتسز فرستاده و اتسز

کلمات

کلمات پسندیده سلطان را بسمع رضا اصغا نموده و ادیب را در خوارزم توقیف نموده و دو سفاک
بیباک را فریفته بر و اده سال [illegible] تا فرصت جسته سلطان را بقتل رسانند ادیب از این مکیدت
اطلاع یافته خبر تواند فرستاد لاجرم عریضه مشتمل بر حال آن محتال نوشته نزد سلطان فرستاد و
سلطان بعضی منهیان را بوجدان ایشان مأمور گردانیده بعد از یافتن هر دو را بقتل رسانید
و چون این خبر باتسز رسید فرمود تا ادیب را دست و پا بسته در پانصد و چهل و هفت غرق
آب جیحون گردانیده و ادیب را اجلاء شعر پسندیده اند چنانچه این بیت که انوری در یکی از مقطعات
خود آورده بیت ای بسته گذار با شعر مجرد آمدم ٭ چون سنایی هستم آخر نه چون صابرم ٭ و ایضا در رشید
در حق وی گفته نظم شهاب الدین ادیب پنجه فضل صابر ٭ فضایل است که ذات ترا بفرمان ٭ فخر و باجان
تو جسته است [illegible] ٭ هنر ادیب است و ترتیب چنان ٭ شعار [illegible] آتش و [illegible]
خزان اول این ٭ ترا در نظم [illegible] ٭ ترا در نثر حکمتهای یونان ٭ تن مجروح با جان تو قوت
دل مجروح را لطف تو درمان ٭ سخن فرمانبر طبع تو چونانکه ٭ پری فرمانبر امر سلیمان ٭ و این قطعه که
هجو واقع شده ادیب در حق رشید وطواط گفته قطعه ای نخست رشید که وطواط ٭ جهل با همه
علم با افراط ٭ گر هزار حدیث گیر نشد ٭ خویشتن را درافکنه بصراط ٭ رشید را است در جواب
ادیب صابر قطعه آن نخست ادیب صابر ٭ هر که راست بی سبب ٭ پرنگ کردی دانش اگر خرد
کس نصیر و خرد ٭ و این قسم اشعار بسیار است که این مختصر طاقت حمل آن ندارد و هر اینها از آن
در گذشته بمقتی چند از ابیات وی اختصار افتاد نظم چند سوزم ز آتش هجران جانان چون
کباب ٭ چند باشم ز آتش تیمار جوشان چون شراب ٭ تا مرا شکیم بیشتر شد صبر من کمتر شده است ٭
دست طبعم بود و چیز از جهان الفت گرفت ٭ طبع با تیمار عشق و دست با جام شراب ٭ عاشق آمد جوان
جان طبع جوان ٭ هیچ چیز در مستی چنان است شراب ولنعم المال وجال [illegible] و صحبت شباب ٭
عیش و وصال [illegible] عشرت شراب ٭ شغلی بود با وجه و نشاطی بود شرط ٭ عیشی بود بر نسیم بهار [illegible]
بی گلستان عارض معشوق مشرق ٭ در کریمش [illegible] نکو و گلاب ٭ خاک [illegible] چمن
سرو و سوسن است ٭ صحن سرای تو فلک ماه و آفتاب ٭ بفروزند دیده ما برخ آن رخ [illegible] رخ تو
گل [illegible] با [illegible] مشکناب ٭ انکام دل بهره گرفتن بشتاب کن ٭ گر در گذر زمانه بر فتن کند شتاب ٭
در پیش انقلاب زمانست دولت ٭ در عهد عهد [illegible] نرسد انقلاب ٭ صد سی که گر چو [illegible]
نهیب او ٭ [illegible] آب [illegible] کباب ٭ چون زلف دلبران شود [illegible] عنان ٭ چون

تاج خسروان شود از پای او رکاب ٭ ای شرق و غرب رابطهای تو امید ٭ وی طبع و ذوق [illegible]
تو ثواب ٭ اندر بیان وصف تو زین سخن ٭ اندر دهان [illegible] تو شکین شود لعاب **وله ایضاً**
ز حد گذشت و بغایت رسید و بیمره شد ٭ جفای اختر و جور جهان و قصد فلک ٭ کدام طبع که از من
در و نجاست حسد ٭ کدام دیده که از من [illegible] نماند شد همه احوال من [illegible] ٭
گشت همه عمر من بی [illegible] ٭ بغیر [illegible] پدید آید ٭ او قت تجربه چون [illegible] که برزنی محک ٭
جواب [illegible] باطل ٭ چو شادی [illegible] غم و [illegible] ٭ [illegible] که معتقد
مرتضی [illegible] ٭ بدین سخن [illegible] ٭ [illegible] دوستان محروم ٭ چو مرتضی
ز خلاف چو ناظمه [illegible] ٭ [illegible] آب دیده و گریان [illegible] ٭ سپهر
پیر من آن کند که اهل خرد ٭ هزار عیب کنند [illegible] **وله ایضاً** جور از [illegible] رسیده [illegible]
است ٭ که بر [illegible] مشتری و کیوانست ٭ دم سردی [illegible] مردم ٭ همه زین [illegible] ایوانست ٭ زو چه
ای که چون تو مجبور است ٭ زو چه بینی که چون تو حیرانست ٭ جان که جان آفرین بداد او است ٭ ملک [illegible]
مهمانست ٭ ساقی مرگ را ببزم اجل ٭ ساکنی همیشه گردانست ٭ در چنین بزم با چنین ساقی ٭ دوستکانی
سپردن جانست ٭ مرگ چون موم نرم خواهد کرد ٭ تن اگر [illegible] سندانست ٭ عاقبت [illegible]
خواهی گشت ٭ گر غذای تو آب حیوانست ٭ در جهان نصرت [illegible] پسندیده ٭ طاعت [illegible] و جهانت ٭
هر زیادت که جز [illegible] طاعت اوست ٭ بتر از صد هزار نقصانست ٭ [illegible] ٭
سبزه [illegible] ٭ ای ترا خانهای آبادان ٭ خانه دین [illegible] ویرانست ٭ [illegible]
خور که ترا ٭ روز محشر امان با ایمانست ٭ [illegible] تقوی [illegible] ٭ [illegible]
حشر [illegible] ٭ [illegible] **وله ایضاً** [illegible]
[illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible]
سحر که [illegible] ٭ [illegible]
پیامی [illegible] ٭ [illegible]
ای [illegible] خوبان [illegible] ٭ [illegible] عالم [illegible] ٭ [illegible]
سرهای [illegible] ٭ [illegible] عشق [illegible] مجنون [illegible] ٭
عاشقان [illegible] ٭ [illegible] وطن [illegible] ٭ [illegible]

چرخ ٭ می بکف گیریم و از یک بیک زایل کنیم ٭ ذره بیهوده خوردن رسم هوشیاران بود ٭ ما بجام
[illegible] رسم را باطل کنیم **منه** هر شراب [illegible] خواهم خورد ٭ گر مرا [illegible] دوست [illegible] شده است ٭ نه
کس بود که [illegible] نخورد ٭ بدین خوشی و لطیفی [illegible] شده است **منه** [illegible] ام چو ترا
دوست خوانده ام ٭ گر دوست [illegible] سزای خویش ٭ گر عاشقی خطاست [illegible]
عاقلان ٭ آن عاشقم که [illegible] خطای خویش ٭ [illegible] که بر عاشقان رسد ٭
آن عاشقم که [illegible] بالای خویش **شاه [illegible] خواجه** از سادات عالی درجات [illegible]
[illegible] شجاعت و پهلوانیت [illegible] صاحب علم و حشم گردیده [illegible]
خان زمان [illegible] مخالفت [illegible] بتربیت آنحضرت شاهنشاهی
[illegible] بوی [illegible] گردید [illegible] دولت خان زمان [illegible]
[illegible] گردانید [illegible] تیغ [illegible] **شعر** [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] این ابیات [illegible] **شعر** [illegible] علی [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] **منه** [illegible] صفای
ظاهر و باطن [illegible] **منه** [illegible] لوح و قلم ٭ [illegible] شاه مردان
[illegible] **[illegible] علی [illegible]** [illegible] زمان بوده و در خدمت حضرت [illegible] آشیانی بخطاب
[illegible] الملک همایون شاهی [illegible] عرض [illegible] بوده و در خدمت
[illegible] حضرت شاهنشاهی [illegible] خدمت [illegible] چند سال [illegible] خدمت بجای آورده
[illegible] ٭ [illegible] **شعر** [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] چون عاقلان [illegible] ٭ این [illegible] رباعی که [illegible]
[illegible] **شعر** [illegible] عشق [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] آفتاب [illegible] ٭ [illegible] تیغ ٭ [illegible]
[illegible] **حصار** [illegible]
[illegible] حصار [illegible]
[illegible] آب [illegible]
[illegible] ولایت [illegible] **مولانا [illegible]** [illegible]
[illegible] حصار [illegible] تخلص [illegible]

اعلیحضرت شاهنشاهی مشرف گردید آنحضرت فرمودند که ما ترا ازین محنت خلاصی دادیم و عیشی تخلص دادیم
و قضای سپهر نمیدانستیم زمانی داشتیم و عیشی سالها عافیتی مهیا و عیشی مهنا داشتیم تا فلک از غرض از
بارگاه قضا صادر شده رخت بکلاته خاموشان کشید و این بیت از وی مشهور است بیت
زمین عدم شود از رو کتاب فضلش بجنگ ساختن صفحه خاک بر داری نقشی باره از مشاهیر ولات اعظم
گرده و مردم مستعدی بوده و این بیت از او است شعر سرو قدا تو با اهل نیاز نیست از بیت قد
تو که در سرو ناز نیست میلی معمارا نیک میدانسته و گاهی شعری میگفته از انجمله است شعر جفا همین نه ازین
شوخ بیوفا دیدیم که هر که چشم وفا داشتم جفا دیدیم ختلان بو فور فواکه و میوه و مقامی با نام است
و از تفاعلاتش بعضی می آید اسبان ختلی بین الجمهور مشهور است و مردمش در شجاعت و یکتاء
ثالث رستم و اسفندیارند شعر هر یک شهاب ثاقب به کسل تیر هر یک در خشش خاره گذار و
دار الملکش کولاب است که حصارش در غایت حصانت و استواریست شعر بر بینش مرحبا زنان
آفتاب بر پیاپی بارش طرفه کو آسمان و مزار کثیر الانوار میر سید علی همدانی در کولاب واقع
است و از مردمش انچه بنظر آمده این دو نفر است که صورت ایرادی میپذیرد مولانا عادل فاضل
نیکو بیان و شاعر شیرین زبان بوده و همواره بزلال منفعت اهل افاده و طلبه را رطب اللسان می
داشته و این رباعی بین الجمهور از وی مشهور است رباعی عاشق شب فصل یار گزیده خویش از
بهر فراق او غمدیده خویش خواهد که دراز تر شود بر دوزد بر دامن شب سیاهی دیده خویش و
تاریخ وفات حرم میرزا سلیمان بالمتقین بزمان یافته مولانا باقی تتبع اشعار متاخرین بسیار
کرده و شعر بسیار بخاطر گرفته و این بیت از منظومات او است شعر گردد همچو سرو آزاد و در باغ جهان
هر که چون نرگس برگ او چشم طمع بر سیم و زر دارد بدخشان بکثرت مزارع و وفور مراتع و زیادتی انهار
و بسیاری اشجار و اثمار خجلت کشمیر و غیرت قندهار است شعر هوای او متنوع چو نکهت نقاش
زمین و متلون چو صفحه تصویر و اهل آنجا بیا اگر احشام و الوس نمند بنا بر لطافت آب و هوا و کثرت
سبزه و جلگاه همیشه در صحرا بسر میبرند و اسپان قوی توانا و فراخ کفل میان لاغر در میان ایشان
بسیار بهم میرسد اگرچه معادن در آنجا بسیار است اما آنچه توان ذکر کرد کان لعل و لاجورد است
همه کشور یکی کان سیم است و زر که کش معدن لاجورد و گهر صاحب صور الاقالیم آورده که شاه
ناصر خسرو وقتی که در یمگان من اعمال بدخشان بسر میبرد حمامی ساخت از عجایب عالم چنانچه جامگن
خانه مربعی بوده که هشت و چهار حلقه داشته و هر حلقه را که میکشیدند دری باز میشد و قبه پیدا

می آمد و بر شاه حمام خانه اول الا انکه بر دیوارهای این خانه هفت حلقه بوده و باز هر حلقه را که این
هفت حلقه میکشیدند در حمام پیدا میشده و عالم این هفت حلقه غیر حامی دیگری بوده و اگر
غیر حامی دیگری آن هفت حلقه را میکشید خود را در خانه اول میدید و عجایب دیگر انکه همه خانها
این حمام بیک چراغ روشن بوده و گویند هنوز آثار این عمارت باقیست و نسب شاهان بدخشان
باسکندر فیلقوس میرسد و سالها حکومت در آن سلسله بوده و هیچیک از سلاطین مزاحم احوال
ایشان نشده اند و بقلیلی باج و خراج از ایشان راضی گشته متعرض بانی آن ولایت طلبکیشان
مسلم داشته چون سلطان ابوسعید گورکان جلوس فرمود زینت و لطافت بدخشان را
احساس نموده در صدد استیصال بنای دولت شاهان بدخشان گردید سلطان محمد را که
آخرین سلاطین آن مملکت بود بدست آورده مع اولاد و اقربا بقتل رسانید اما خون آن جماعت بر
وی مبارک نیامده و بهمان زودی عازم آذربایجان گردیده در عوض بقتل رسید چو بد کردی
مشو ایمن ز آفات که واجب شد طبیعت را مکافات چه حکما گفته اند که چهم بنای باری تعالی
نباشد و عواقب آن از وبال نکال خالی نماند علی بن اسد انکه مشهور است از مردم آن خطه جنت نشان
ارم نشان و خاطرش غیرت دریا و کان بوده و آنچه نوشته میشود مراد او است نظم انجام کار
جهان بهتر آن بود که انجام جوی و زیرک بسیاردان بود حکم خدای بر همه احکام غالب است
چون حکم کردگار بنا شد جهان بود دل ز انجیر خیره چرا داده ای کسی که نیم روز غم خود اندر کمان بود بر
ترک کی که باشد اگر دین کسی روز پیش از جهان همه یکتای نان بود رنجه مباش تا زبری شاد و نا باشی
کوز نغمه زنده باشد گوش دادن بود و او را قصیده ایست در مدح شاهان بدخشان که این
مطلع از انجمله است دلبری خشنودی هر که ای دلبر کسی که دل تنهوداد او زدل جاه بدر مولانا شمس
الدین محمد از مستعدان زمان خود بوده و آثار بسیار بیادگار گذاشته و در جیب [illegible] آمده که تخلص
مولانا از موضعی است که آنرا انجمن گویند چنین باین رباعی اشاره بدان نموده رباعی از ناتمیان
مبتلای وطنم و ز غمزدگان کنج بیت الحزنم مثنوی وادی غم مجنون بوده رسوا شده
انجمن امروز منم میرزا ابراهیم در ورع و درع [illegible] میرزا سلیمان بوده و در شجاعت تمام و در سخاوت
[illegible] تمام دلیر و در تحفکوی [illegible] پیراست تیر و شمشیر تاخ رست و لادتش در سنه ۹۲۱
که موافق نخل امید پدر است اتفاق افتاده و در ذی حجه سنه ۹۶۷ که مطابق گو نخل امید پدر است وفات
یافته و عزیزی این دو بیت در مرثیه وی گفته و این رباعی را در هنگام قتل خود بدیهه گفته رباعی ای لعل بدخشان

زبدخشان رفتی ٭ مانند خورشید درخشان رفتی ٭ در دهر چو خاتم سلیمان بودی ٭ افسوس که
از دست سلیمان رفتی ٭ واو در شعر گفتن و فهمیدن وجمع ساختن شغف تمام داشته و شعرش
مدون است این دو بیت از انجمله است شعر نگاه غمزه از اشک سرخ بر رخ زد ٭ نوشته ام
غم دل تنگ من و حال پرسش ملالتی است دلم را که گرکنم تقریر ٭ تو ملول شوی موجب ملال پرسش ٭
محمد قاسم خان موجی از امرای صبی تا زمان خود با حضرت جنت آشیانی بسر برده بتدریج بخطاب
خانی سرافراز گشته و شعر خواندن و گفتن رغبت تمام داشته و این رباعی از واردات اوست
رباعی از قال و مقول غیر حیرانی نیست ٭ وز صحبت خلق غیر پریشانی نیست ٭ دست از همه شستن
و نشستن کنجی ٭ چیزیست که از وی پشیمانی نیست ٭ بازوی سیم را ساعد شکسته ٭ ز ساعد از همه کس دل
بسته ٭ فشرده دست منعش در تنفس ٭ ملال وحد و بیدل یکروی ناخن ٭ میانش بر تر از حد میانست ٭
که انجا نازکی پیداست که در میانست میرزا علی بیک بکارم اخلاق و محاسن آداب محلی بوده و در اکثر
معارک مساعی جمیله بتقدیم رسانیده و در جنگ پکارا آثار نیک از وی بظهور آمده و ابتدا که بهندوستان
وارد شده نقد اخلاصش بر معیار ضمیر شهریار کامگار تمام عیار نموده بخطاب میرزا علی بیک اکبر
شاهی شرف اختصاص پذیرفت و الحال بمرتبه ایالت رسیده از بندگان نیک این درگاه والا
و گاهی شعری نیز میگوید و از انجمله است رباعی شهزاده سلیم چون بکف تیغ گرفت ٭ از خون عدو
روی هوا میغ گرفت ٭ از بیشه گریخت شیر در دامن کوه ٭ از کوه پلنگ هم سر تیغ گرفت حافظ
خطیب بوفور فضیلت و حسن محاورت موصوف گشته و مستجمع بسیاری از صفات نیکو بوده و
باوجود شجاعت شعر رنگین میگفته و این دو رباعی از انجمله است رباعی گر عشق برون ز راه باشد باشد ٭
ور خود علم سیاه باشد باشد ٭ چشم تو بدین نیکوی سیاه افتاده است ٭ گر نامه من سیاه باشد باشد منه
نسیان که مرا ز خاطر شاد تو برد ٭ رحم از دل سخت همچو فولاد تو برد ٭ با اینهمه جان و سر و تن در راهش ٭
کو دوستی که دشمنم از یاد تو برد مولانا تبریزی بلطف طبع وجودت ذهن اتصاف داشته و بسیار
خوش محاوره و نیکو سخن است و محفوظاتش بسیار است این ابیات از وی سماع افتاده نظم
گسلد تا ز تعلق جهان مرد حریص ٭ گرچه هر موشود از او دام ناگسلش ٭ دل از آن بسته شد که انجیات آشنام ٭
اندم که شناسای بیگانه سوختم منه نظر از اهل صفا یافتن آسان نبود ٭ همه تن آینه گشتیم که منظور شدیم ٭
مولانا بدخشی از قریه انگشت بوده و شعر رنگین میگفته و این قطعه از وی مشهور است قطعه ز بروز بر
اگر شود عالم ٭ ای بدخشی چه غم که بر گذراست ٭ کاین جهان همچو شیشه ساعت ٭ ساقی بروشا

ابرریزد

زبر است مولانا نیازی از شجاعت بخشی تمام داشته و ابتدا عنوان جلوه احوالش طغرای بندگی
حضرت شاهنشاهی موشح گردانیده و سالها از بحر عطای آنحضرت مزرع امیدش پرداخته و بار بوده
تا بنابر اراده قضا و خواهش قدر اختر شر از آن اثر با ماند و بجوانب رفت و با میرزایان که لوای
مخالفت برافراخته بودند همراه گشت و در منهدم شدن قصر حیات ایشان بقید افتاد و سالها
زندانی محبس عنا بوده و پس از چندگاه که نجات یافت در کابل بسر میبرد تا وقتی که کوس دولت میرزا
شاهرخ صاحب صدا گردید همراه نسبت سابق را احیا داده و سفری چند با او نیز بسر برده و بعد
از آن که مستوفی روزگار خط ترقیم بر محاسبه احوال میرزا شاهرخ کشید بالضروره با میرزا ابو
خان همراه شده بکشمیر رفت و در واقعه یادگار امری از وی بظهور آمد که تا ایران مقید و محبوس گشت
چه خوش در استانی زدان هوشمند ٭ که بر ناگزیدنی نباید گزند ٭ و از اشعارش همین یک رباعی بنظر
افتاد و که جهت میرزا ابو سلطان گفته رباعی فرزند رسولی تو و من امت تو ٭ شد هست بود و مرا بجز طلعت تو ٭
از کس ای افتاب محشر چه غم ٭ گرجا بودم بسایه دولت تو مولانا ندیمی را چندان اطلاعی نداده و این
بیت در او راست ٭ دل پیر وی دیدار نهم که زد و ست ٭ همچو حسرت زدگان آیم و نظاره کنم کابل از شهرهای
قدیم جهان است و شرقی او لمغانات و پرشاور و بعضی از ولایات هند است و غربی او کوهستانی
است که مسکن قوم هزاره است و شمالیش ولایت قندز و اندراب است و کوه هندوکش
فاصله واقع شده و جنوبیش فرمل و نغر و افغانستان است و ولایت کابل طولانی واقع شده و
اطرافش تمام کوهست از کابل در یکروز بجایی میتوان رفت که هرگز انجا برف نبارد و از انجا در
دو ساعت بجایی میتوان رسید که هرگز از برف خالی نباشد و کابل چهارده تومان دارد و یکی
از آن داخل لمغانات است که در مشرق رویه کابل واقع شده و تا شهر سیزده فرسخ است و معظم ترین آن
تومانات ننگنهار است که برنج و گندم و نارنج و لیمو و گلپاد و نیشکر در این تومان خوب میشود و دیگر تومان علی
شنگ است شمال او بهندوکش پیوسته و قبر حضرت امام پدر نوح پیغمبر درین تومانست و حضرت
فردوس مکانی در واقعات خود آورده که در بعضی از تواریخ بنظر آمده که حضرت امام را ملک لمکان نوشته
اند و مردم آن ناحیه غین را بجای کاف تلفظ میکنند غالبا از جهت آن ولایت را لمغان گفته باشند
و تومان دیگر دره نور است شراب دره نور شهرت دارد و هرچه بر روی پل است آن را دره تاشی گویند
و هرچه بیخ است سودمان تاشی دیگر تومان کنر و نورگل است و در سرحد کافرستان واقع شده و این
تومان نامه سواد و بجوربسم است که هرزنی که بمیرد او را بالای تخته انداخته از چهار طرف بردارند که

از آن زمین عمل می صادر نشد و آنجماعت بی سعی و خواهش بحرکت آیند و اگر از آن زمین عمل می
وجود آمده مردم حرکت نتوانند کرد مگر بدشواری و دیگری از چهارده تومان کابل یکی تومان بنجاوست
و درین کوهستان انار جلغوزه و دون که باصطلاح اندیار خنجک گویند بسیار می باشد چراغ
مردم آن بلوک از چوب جلغوزه است که چون شمع نور میدهد و درین کوهستان و باقی اماکن
که در میان هردو دست بهار و ران او پرده ایست بشب بال خفاش که از درختی بدرختی بیک
دفعه‌ای پرده آنرا روباه پران میگویند و دیگر تومان غوربند است چون در آن ولایت کوتل است
میگویند از آن کوتل مردم بجانب غور میروند بهمراه بغوربند شهرت یافته و در غوربند کان
نقره و لاجورد هست با عمل نمی آرند و در میان غوربند و آب بامیان دو مرغزار است که در فصل بهار بغایت
و نزهت است آن دو مکان که جای نشان داده‌اند شعر چمن شگفته فزاید چمن چو بوی بهشت * بنفشه عنبر بیز
چمن چو بوی بهشت چمن * حضرت فردوس مکانی در واقعات خود آورده که وقتی از آن در یکی از آن دو
مرغزار سی و سه نوع لاله مشاهده افتاده که هیچ یک بدیگری مشابهت نداشته و نیز آورده که این
مکان لاله ایست خوشبو از عالم گل سوری که از لاله گل بوی می آمد و ایضا دیگر تومانات ده که
اگر بیکدیگر یک پرداز سخن باطالت انجامد است الف استرغج دو موضع که سیوم نمارند و
میرزا الغ بیگ بن میرزا سلطان ابوسعید این دو موضع را سمرقند و خراسان میخوانده و از این دو موضع
گذشته قریب بیکفرسنگ ده ولایت موسوم بخواجه سه یاران که از جاهای نیک اشهر مکان
و محل اصل خواجه سه یاران چشمه ایست که بر زبر آن چنار بسیار بسیار آمده و در پهن و بسیار چشمه درخت
بلوطست و در پیش چشمه ارغوان زاریست از زرد و سرخ که در یک وقت شگفته میشود و این سه جنس
درخت را از کرامات آن سه درویش میدانند و شکارجای کابل آب باران است اکثر اوقات در ینجا
جانوری یابند و صید مینمایند یکی از انجمله شکار بوتیمار است که گاهی پیلاج از آن بجنگل میشوند و
از مردمش نیکو ایرد الالایق نمرد ابوحنیفه نعمان بن ثابت است * ثابت که پدر آن مقتداست کابلی الاصل
است بنا بر اقتضا قضا بکوفه افتاده و نهال کمال ابوحنیفه در آب و هوای آنجا بار آمده و بعد از کسب
کمال صحبت چندی از صحابه و بسیاری از تابعین رسیده و با امام همام جعفر صادق علیه السلام
صحبت داشته و فواید اخذ کرده و تا بتدریج منتهی گردیده و در تذکرة الاولیا مسطور است که وی استاد
فضیل عیاض و ابراهیم ادهم و داود طائی و بشر حافی بوده نقل است که در زمان ابوجعفر منصور خواستند
که از چهار کس یکی را قاضی گردانند اول ابوحنیفه دوم سفیان سیم مسعر بن کدام چهارم شریح و هر چهار را طلب

گردند

گردند در راه که میرفتند ابوحنیفه گفت من در هر یکی از شما فراستی بکار برم گفتند صواب باشد گفت
من بحیله قضا از خود دور کنم و سفیان بگریزد و مسعر خود را دیوانه سازد و شریح قاضی شود چون اندکی راهی
رفتند سفیان بگریخت و آن سه کس پیش منصور شدند اول ابوحنیفه را گفت که ترا قضا باید کرد جواب
داد که ایها الامیر من مردی ام نه از عرب و سادات عرب بحکم من راضی نشوند جعفر گفت این کار
نسبت ندارد علم میباید ابوحنیفه گفت من اینکار را نشایم و در ینکه گفتم نشایم اگر راست
گویم نشایم و اگر دروغ میگویم دروغگوی قضای مسلمانان را نشاید و تو که خلیفه روا داری که دروغگویی را
قاضی مسلمانان کنی و این بگفت و نجات یافت و مسعر پیش رفت و دست خلیفه را بگرفت و گفت
چگونه و فرزندانت چگونه اند منصور گفت او را بیرون کنید که دیوانه است پس شریح را گفتند
که ترا قضا باید کرد گفت من مردی ام سوداوی و دماغ من ضعیف شده منصور گفت معالجت کن
تا عقلت کامل شود پس قضا را بشریح دادند نقلست که ابوحنیفه هر شب سیصد رکعت نماز کردی
روزی میگذشت زنی با زنی میگفت این مرد هر شب پانصد رکعت نماز میکند امام بشنید نیت کرد
که بعد از این هر شب پانصد رکعت نماز گذارد روز دیگر میگذشت کودکان باهم گفتند که این مرد
هر شب هزار رکعت نماز میکند ابوحنیفه گفت نذر کردم که بعد از این هر شب هزار رکعت نماز کنم وقتی شاگردی
با وی گفت که مردمان میگویند که ابوحنیفه شب نمی خسبد گفت نیت کردم که دیگر شب نخسبم و بعد از آن
سی سال نماز بامداد را بطهارت نماز خفتن گذارد و نقل است که روزی توانگری را تواضع کرد از برای جهان
و بجهت کفارت آن هزار بار ختم قرآن نمود و از داود طائی نقل است که بیست سال پیش ابوحنیفه
بودم و در خدمت او خلا و ملا سر برهنه نیافتم و از برای استراحت پای دراز نکرد گفتم یا امام در حال
خلوت اگر پای دراز کنی چه شود گفت خدای را ادب بجای آوردن در خلوت اولیتر است روزی
در کوی شخصی را دید پای از اره و لنگی در خون چشم بر هم نهاد و آنرا گفت ای امام روشنایی از تو کی بر
گرفت گفت آنگاه که سترا از تو بر داشته‌اند در تاریخ یافعی مسطور است که ابوحنیفه با ابراهیم
بن عبدالله بن امام حسین علیه السلام در مخالفت ابوجعفر اتفاق داشت بنا بر آن او را زهر داده‌اند
و این روایت از تاریخ ولادت و مدت عمر و سال وفات او خبر میدهد تاریخ سال ولادت ابوحنیفه نهاد *
در جهان داد علم فقه بداد * شد سال عمر کش شیده تا هفتاد * در صد و پنجه شد وفات استاد * ضیاء الدین
محمود قاضی که بوده گر شعر خورشید پیش افتاده علم او چون سها کم تا بودی و قانونش به در نظر
لطف و ذکای او تاره چون صفا نمودی * بنگاه حکم عهد از زینب ضربت عدالت * بریزد زهر از باده بخشید

نیش انگردم ٭ صبا گر خاک پای تو بموج باشد از دنیا ٭ نیمن آن ندا آید موج یا عفا عنکم ٭ فصاحت
چه والد گفت کانده عالم خاکی ٭ ز آب روی شاگردان تو یک نم بود قلزم منه چشمم ز تو خون
گریست حیرانش مکن ٭ وز پسته زیر خنده گریانش مکن ٭ وز زلف ز اهمت دلی دارم
من ٭ زنهار شکسته پریشانش مکن حاجی محمد از تربیت یافتهای حضرت جنت آشیانی
همایون پادشاه بوده شهامت و صفت تمام داشته و بتدریج مرتبه ایالت یافته و در هند خدمات
نیک بتقدیم رسانیده و بنا بر موزونی طبع شعری میگفته از آنجمله است ٭ صد آرزو در دل تنگم گره
زده است ٭ دل نیست در برم گره از روی اوست مولانا عالم در سلک فضلا انتظام داشته
و ابتدا در کابل بر مسند مولویت تکیه زده نقش افاده بر الواح خاطر طلبه می نگاشت و در اواخر عمر
بهند آمده در حضرت شاهنشاهی روزگار رهنما داشته لوای عالم مخلد برافراشت این دو بیت
مر اوراست شعر سنگ است شیشه عشرت بهر که بنشینم ٭ گسسته رشته صحبت بهر که پیوستم ٭
برای کشتن من تیغ کین بکف برخاست ٭ بهر که گفتمش از کوی او نه برخاستم واصلی خالی از درویشی
و شوخی نبوده و هرچه بدست او می آمدی بدرویشان و مستحقان رسانیدی و همواره در سر و انتهای
موزونیات افشاندی و کتب خانها رفته از آثار و علاوه باعث مسرت عیسیان
و در شعر گفتن و جمع کردن رغبت تمام بکار بردی و این دو بیت از جمله منظومات اوست شعر
بهمدن تو دل از سینه بیرون آورد ٭ بدیده قطره اشک برون آورد منان کرد با دوست بر او دعای
تو ٭ سرگشته ایست قضا گشتن بهوای تو فیوری ابتدا در سلک ملازمان محمد حکیم میرزا منخرط
و بعد از فوت آنجناب بهند آمده منظور نظر حضرت شاهنشاهی گردید منصب یوزباشی گری شرف
امتیاز پذیرفته در سنه [illegible] شهید آن عطیه لب شمشیر ساخته بود که صغرای آن بیت بدل کشته
است حیاتش [illegible] از معارک بدر آمده ساکن وادی خاموشان گردید شعر سلطان قد هیچ جا
نمیکند بر هیچ آدمی اجل ابقا نمیکند ٭ عام است حکم میر اجل بر جهانیان ٭ این حکم بر من توتنها نمیکند ٭
این ابیات که نوشته میشود از منظومات اوست نظم شوق چون بیران بماند ز دسم
بازار من بر افتاد ٭ که از آن طره [illegible] برنا نگاه [illegible] ٭ هرگز او
در آز افتاد ٭ [illegible] پنهان سخن آمدم النعره خاموش ٭ هر لحظه [illegible] زبان محرم و گوش ٭ دیدیت
دلا جهان پرستی چه شدی ٭ بس طرف بال و جاه بستی چه شدی ٭ از صحبت خلق و تنهایی کن ٭ عمری
بجهانیان نشستی چه شدی میر امانی قبول صحبت ترک کلام بسیار داشته در نهصد و هشتاد

و یک در جونپور از اسب افتاده بعالم بقا آورده این بیت مر اوراست ٭ دل یعنی گر آمدن مان در
تنگنای حیرت ٭ حیرتش بوده از جایی کجای حیرت خواجه زاده در عنفوان شباب
جوانی بوده در غایت حسن و جمال و در کمال غنج و دلال ٭ مست نوازی چو گل ز پستان ٭ تو بر
زنی چوبی در پستان ٭ انگار ز زلف گره بافته ٭ تا قدم ز فرق رنگ یافته ٭ در ماوراءالنهر و کابل جوانی
با کراعتبر حسنش بدرجه کمال میرسد نظر باو کرده بپادشاهیش برمیدارند و هر یک منصبی و خدمتی
برای خود مقرر ساخته فرمانش را متحتم و واجب میدانند و مرتحش او بدانجا رسیده بود
که او را پادشاهی برداشته چون مرتکب این امر مردم متهم میشوند هرایشان عزلت را قیمت
دانسته در صحبت ایشان کسب کمال نموده در اندک ما بی از بهمه جا قیمت رسیده
نیک بنصح طلوع رسانیده در سلک مستعدان وقت انتظام و این دو بیت از روی نظر آمده شعر رنج
نشسته کرده بی بی مرا ٭ نبود عجب اگر آشنا نکنی مرا ٭ ای همچو شکست از بی پایی خاطر یک
خاطر و همه کوی پریشانی خاطر کشمیر از مشاهیر بلاد عالم است مولانا شرف الدین علی یزدی در
ظفرنامه آورده که کشمیر ولایتی است قریب بخارا وسط اقلیم چهارم و معارض صنع والقنا فیها
رواسی سوری از راسیات جبال پیرامون آن عرصه کشیده که اهالی آن سرزمین بسبب آن
سور از تعرض اعدا فراغت دارند جنوب کشمیر بجانب زمین هند و لاهور است و شمالیش بطرف
بدخشان و صوب خراسان و غربیش کابلی است که محل اقامت قوم افغان است و شرقیش
اراضی تبت است تمام کشمیر [illegible] داروها و الوانچه شیخ کرده سنگ است از سبب
ریاض و حیاض و انهار و ایجاره آنها تمام کشمیر حکم یک باغ دارد و چه در آن ولایت چی
کایشان زار پیش بگویند کلا ما انجا عف آنست که با او و عیال خود در یک ویرانی اقامت میکنند و
اطراف خود را شجر میسازند و چون بهار بود آنرا بکار میبرند که پس جهت گرفته با اقامت بر زمین
دیگر میکشانند و بدین سبب تمام کشمیر حکم باغی گرفته و زمینش تمام مرغزار است که در طراوت
طیره دگر ریاض رضوان است و در نضارت غیرت ساحت آسمان شعر کیا های نو پسته از قطره ٭
چو بر شاخ پیشه برآورده ٭ سوادی که بروی سیاهیش نیست ٭ وگر هست غیر از [illegible]
نیست ٭ و سر تا سران خط همیون زوده موزون موضع باده و چه جاها و ترانه است
از گل رخسار بتان نشان میدهد و نغمه از لب بتان حکایت میکند بهر مکانی که چشم کاری
بازیگاه و شادمان و بهر طرف که نظر کشایی سجده جای عارفان باغی شعر هزار قافله شوق میکشد

شبگیر که با عیش گشاید بعرصه کشمیر * بتارک افتاد آن عرصه که دیدن او * ورق نگار خیالات و
نقشبند ضمیر * غبار او بتوان خواند چشم را دارو * گیاه او بتوان گفت روح را اکسیر * بپیش فیض
نسیمش دم مسیح سموم * بنزد آب روانش زلال خضر غدیر * فصول او متشابه ز اعتدال هوا * بهم یکی دم
ار دیبهشت و بهمن و تیر * و بجای گیا زعفران همی روید * که آب و خاک عرب را چنین بود تاثیر *
بحیرتم که چه آثار قدرت ازلیست * بهر نظاره بنا ز و نظر بصنع قدیر * هوای معطر و تراب
معنبر که نکهت آن بنسیم و مشک تاتار که در آن مسکن دارد و مقر و آن
خطه جنت اثر بنا بر پیوستگی ترنج اهل کشمیر ملبس بلباس شال اند و در اصل شهر و دهر اکبر کارخانه
شال بافیست که نهایت مهارت را درین شیوه بعمل آورده و ایضا انچه قابل ایراد باشد زعفران است
که هر سال چهارصد من هندوستان بحصول می پیوندد و بسبب نزهت آب و هوا و طراوت گل و
صحرا اکثر مردم آنجا تمتع و تفنن می نمایند اما در خوراک و پوشش نهایت بی تکلفی بکار میبرند چنانچه اکثری از ایشان
سالی یک جامه دو جامه قناعت میکنند و ماهی ای که پاره نمیشود و نمیشوید و خوردن ایشان برنج
خالص است تا شب ماند و ترش شود و نمیخورند در کشمیر بسیار جا افتاده و از آنجمله موضعی
است برای نام و در آن موضع حوضی از سنگ بسته شده که اصلا منفذی و رخنه از آن مفهوم
و معلوم نمیشود و چون آفتاب بشور آید هر روز پیش از طلوع صبح اثر ترشح ظاهر شود و بتدریج غلیان
از نزبران سیلان نماید و بعد از پنج شش ساعت تخفیف کوشنده آب در آن حوض نماند دیگر
از محال معتبر آن کشور است در آنجا چشمه ایست غایت وسعت هر کرا مطلبی و مقصدی باشد پاره برنج را
در طلبی کرده و سر آن را محکم ساخته در آن چشمه اندازد اگر مقصود حاصل است آن ظرف بعد از چند روز
برآید چنانچه قابل خوردن باشد و اگر مقصود حاصل نیست برنج متعفن بیرون آید گاه باشد که بجای برنج
گل لالهی ظاهر کرده و همچنین جای دیگر است موسوم بید بوله در آن حوالی قطعه زمینی است که هر جای
از آن اگر حفر کنند و آب رسانند هر قدر که خواهند ماهی صید نمایند دیگر درختان قوی تمثال در
حالیست که هر که با دست تکی نفسی اغصان از آن حرکت بدهد تمام آن درخت متحرک گردد و
کشمیر را بعضی از حضرت سلیمان علیه السلام میدانند برخی میگویند که عابدی بود کاشف نام جهت عبادت
کردن خود از باری تعالی جای خلوتی طلب کرد و الله تعالی فرشته را فرستاده تا زمین کشمیر را
که زیر آب بود خالی کرده و بسبب نام وی بکاشیر موسوم گشته تا بعد از چند وقت هندوان بر آن
مستولی شده مدتها در تصرف ایشان بود و در سنه اربع و خمسین و سبعمایه بعهد سلطان ناصرالدین

بن سلطان

بن سلطان شمس الدین التتمش که پادشاه دهلی بود شعار اسلام در آن دیار شایع گشت و زین جس نامی
بدان دیار دست یافت و ده تن از اولاد او در مدت سیصد و شصت سال پادشاهی کردند یکی از ایشان
سلطان زین العابدین است که پنجاه و دو سال پادشاهی کرده و هیچ وقت کشمیر بلطافت و معموری
زمان وی نبوده گویند او هیچ نظر بکفر و اسلام نینداخت و کسان باطراف و جوانب فرستاده مردم
هنرمند را طلب داشت و بعضی برین اند که بعیش و تماشا و تحصیل چیزهای نو مصروف بوده و مهماتش به
وکلا متمشی میگشته و برخی برین اند که وی دین جوکیان داشته بهر تقدیر بعد از فوت وی از
مردم آن دیار جمعی حکومت مینمودند تا در سنه ثلاث و تسعین و تسعمایه بتصرف بندگان
حضرت شاهنشاهی درآمد امیر یا حیدر در تاریخ خود آورده که شمس الدین نامی از ولایت قلندری
بکشمیر درآمده و در آن زمان زنی فرمانفرما بود و شمس الدین خود را در سلک ملازمانش منخرط کرده تا
تا بتدریج کارش بجای رسید که آن زن بعقد ازدواجش درآمده کار رشد بالا گرفت سرکشان
آن مرز و بوم را رام ساخت و بعد از وی پسرش سلطان علاء الدین بجای او نشست و پس از وی سلطان
قطب الدین بر سریر سلطنت متمکن گردیده و در زمان او امیر سید علی همدانی بدانجا وارد شده
چهل روز توقف کرد و بعد از قطب الدین سلطان سکندر بر مسند پادشاهی تکیه زده دادو دین اسلام
را بسیار رواج داد و اکثر بتخانه ها را ویران ساخت و از عقب وی سلطان زین العابدین
بر وساده حکومت نشست و در آبادی کشمیر سعی موفور بتقدیم رسانید چنانچه نوشته آمد و از اهل نظم
آن خطه این چند نفر بنظر آمده یوسف خان از طبقه چکان از مشهور و مکانت و از چکان در آن ولایت
چندکس بمرتبه ایالت رسیده اند یوسف خان نیز سالها حکومت کرده و نصف کاملی داشته شعر
ستم ز دایان عدل را ستوده اند * خدا راضی و خلق خوشنود انده * در حینی که بندگان حضرت شاهنشاهی
تسخیر کشمیر با پیشرفت همت والانهمت گردانید یوسف خان چون عاقلان و کارآگهان
صحیفه ضمیر خود را بنقوش دولتخواهی آراسته از سر صدق و اخلاص روی نیاز بساحت آستان
اقبال طراز آورده بعواطف شاهانه اختصاص یافته سالها نهال آمالش بار آورده غنچه تمنایش بار وا بود
قوم و انش از قبیل تن طهران نموده خان مزبور در موسیقی مهارت تام داشته سازها
تمام خوب مینواخت و شعر رنگین میگفت و از انجمله است شعر لیلی جاده را بر مجنون نجود
ترانه زد رنگ کند * به نغمه های اوست مولانا میر علی صیرفی بمکارم اخلاق و محاسن آداب تام
برآورده و فضیلت تمام داشته و احیانا شعری میگفته و این چند بیت از اوست شعر سبب بوده و

خرم دل الوندم را ❁ قدح چه آب زند آتش بلندم را ❁ مولانا محمد امین مستغنی شهر آن شهر است و بوفور ذهن
سلیم و طبع مستقیم قرار داده ارباب اعتبار است و بکثرت فهم و زیادتی علم مرجع و مآب آنجماعت
و این ابیات از واردات اوست شعر بنور فرش عرق مت الشی نبود ❁ تجلی که کرم را گرفت داغ
کجاست ❁ جهان بکام شد و من اگر همه خبر است ❁ سر و دلی که بگیرم از و سراغ کجاست ❁ سیاه تاب
ما را بنزد پر تو مهرد ❁ رخی که در رهای نهد چراغ کجاست منه وین چمن همه بیگانه هستند ولی ❁ زبلبلم سخن
آشنا بگوش آمد منه بر همن کرد تو کردم ره و گم کردم ❁ که از این خود دم شرم نمی آید منه من بخنده ز غم
بطبع عاشق تماشانه ❁ با گریه که بروی مردم چون خانه ❁ یا اله که بر گوش بیگانه نهم ❁ من از درد دم خلوتی
محرم راز ❁ شیخ یعقوب در تصوف مشار الیه فیرستی است و شعر را خوب میگفته و این چند بیت
مراو راست شعر بر سر دار بر آورده چمن نرگس را ❁ اگر عروسان چمن نقره و زر دوزند ❁ خالت
از مکر بر آن گوشه ابرو بنشست ❁ هر کجا گوشه نشینی است و مکری است منه برای عاشق زاری
که در کوی بتان افتد ❁ بلای کز بنا شد بر زمین از آسمان افتد ❁ مولانا مظهری در شیوه سخن گستری و
آداب شعر و شاعری بین الهمکنان از مشهوران زمان است و چنین که بجای جوانیش لباس
رعونت بوده و سپاه و رنهای را ز خیل هوا و هوس میبوده و عونت پای ثبات ازان عرصه بر کنده
بجانب ایران در حرکت آمد شعر سیری چنانکه ار نباید و بر گذشت ❁ عزیزی چنانکه باد و نیاید و بعد رسید ❁
پس از آنکه چون صبا بسیاری از منازل دیده و بسان سحاب بر گرد بیشی دراحل گردید حب
وطن بر ضمیرش مستولی شده بکشمیر معاودت نمود و بعد از چند وقت در سلک بندگان حضرت
شاهنشاهی منخرط گردیده و در حینی که کشمیر بجهت تصرف اولیای دولت قاهره در آمد بمیر بحری آنجا که
معظم‌ترین مهمات آن خطه فیض اثر است ممتاز و سرافراز گشت الحال الی الان بنسبت باز مانده
در وطن مألوف موظف است و بشیوه عافیت روزگار میگذراند و این اشعار که بلا فاصله نوشته
میشود از واردات اوست نظم کو خوشی که غزلت شتاب بر آوریم ❁ تا بام آسمان در دنیا بر آوریم ❁
چون کودکی که غوی وی از شیر و اکنند ❁ من دیده تا از ذوق تماشا بر آوریم ❁ چون نارسیده میوه که
که باد شس بر افکند ❁ از دل بنفشه یخ تتاب بر آوریم ❁ خون شد دلم و نوشتم که بهر جز و در رود ❁ تا کار و شقت
از همه افزا بر آوریم ❁ هر صبح آتشی شوم و در خود اوفتم ❁ چون گل بخانه سوزی و فغان بر آوریم منه لطفی کرد و ه
ز دیوانه پر شد است ❁ عرقی گفته شهر زلف نه پر شد است ❁ یک قطره از قرابه ساقی فرو چکید ❁ چندین
هزار ساغر و پیمانه پر شده است ❁ در خون خویش غوطه زده است از غصه مظهری ❁ گر شاخ سنبل تو کف شانه پر

شده است ❁ کلغذاران که لب از رنگ‌شان نتوان بست ❁ هیچ طرفی ز بهار و بر شان نتوان بست ❁
چه کشاید دل از این مردم بیگانه منش ❁ کاشنایی بدل کافرشان نتوان بست ❁ جام جمشید
دل مظهری آسان مشکن ❁ که دگر باره بیکدیگرشان نتوان بست ❁ وله ایضا غم بزرگ نو کی چو دی رفیق
گفته است امروز ❁ در خون خلاف طبع خفته است امروز ❁ شادی ز دلم چو گل شگفته است امروز ❁ یک لحظه
بی غنچه نخفته است امروز منه از شادی آن جامه که دی پوشیدیم ❁ چون چرخ بگرد خویش میگردیدم
پامال تو گشتیم فلک میشد و من ❁ در جامه آسمان نگنجیدیم ❁ در عشق تو آه و ناله میبایدزیست ❁ دل گرم
بغم و ناله میبایدزیست ❁ امروز که غم بکشد و در گردن جان ❁ کم مهلت تر ز لاله میبایدزیست ❁
حمیدی باخلاق حمیده موصوف بوده و شعر را در غایت خوبی انشا میکرده و استعداد
تمام داشته و این بیت بین الجمهور از وی مشهور است شعر مرتضی که نشسته مسند عالی نسبی است ❁
آفتابیست که هیچ نتوان شعشعه اش نبی است ❁ ادهمی را اطلاعی بر احوالش نبود و این چند بیت
غریبی از وی در خاطر داشت ثبت افتاد شعر هر سرکه گشته غم فتراک او بود ❁ دانم یقین که روز
جزا سرخ رو بود ❁ از بس خیال زلف تو در سینه جا گرفت ❁ آهی که سر زند ز دلم مشکبو بود منه نشسته
عکس جمالت چنان بخانه چشم ❁ که گوشه نو کند مهر از تماشا چشم ❁ چو دیده باز کنم بر رخ تو
از حیرت ❁ کند نگاه فراموش را از خانه چشم ❁ بیا که منتو هم بگریی اندر خون ❁ نشسته مرغ
نگاهم در آشیانه ❁ بجای سبزه و شهر دیده مرغان ادهمی ❁ بهر کجا که بر افشانده ایم دامن چشم ❁
ادهمی نیز از این قبیل است که حقیقت احوالش بر پرده خفی مستور است و این چند بیت
او راست شعر از سر کوی تو دل را دیده تر میبرد ❁ شعله رد دل را ز لب خاک بر سر میبرد ❁ حرف شرح
درد دل کی تر شنای لب کنم ❁ خون ز حسب دیده تا دامن محشر میرود ❁ شعله پروانه افکند بلبل آمد در
خروش ❁ گر بگویم آنچه با را چو تو بر سر میرود منه در حلقه ها ز مزمه سور نباشد ❁ تا غمزه کان یاد دل سروری نباشد ❁
پرده تو بیرون کنم از دیده نظر را ❁ گر ذوق تماشای تو منظور نباشد ❁ ویرانه دل جز چون سر تعمیر ندارد ❁ بگذار
که این عکس معمور نباشد ❁ مولانا نامی مرد فقیر گوشه‌ای است نحو و صرف را نیک میداند اکثر چین
خیر و حرم گشته و مانند بنفشه بیش قدم گرده و پیوسته چون لاله با پیاله و جام چون شقایق آرام داده
است شعر عروسی بی شادی آیین او ❁ که باید خرد داد کابین او ❁ نهاد همو شش چیره زبانی دهد ❁ بغرو بت
نوجوانی دهد ❁ چو پیداست چون عود تن را که ره ❁ آتش کی پیدا کند شان بنر ❁ و این ابیات از
منظومات اوست شعر هرگز دلم بغیر تو مایل نمیشود ❁ نور دیده نقش رخ تو زایل نمیشود ❁ از دور دیت چه باک

کراین بعد ظاهری ٭ اسلامیان را وتو حایل نمیشود ٭ وستم بریده باد چه کار آید مکوه ٭ در گردن بتان
چو حایل نمیشود **غرجستان** ولایتی مشهور است کوههای محکم وحصون استوار وعقبات ناهموار
بسیار دارد و سیب وامرود وانجیر و انار دران دیار نیک میشود ومردمش سخت جان وکوه رو
ودرشت خوی باشند واز سکان آن مکان آنچه قابل است او با شد عبدالواسع است **بدیع الزمان**
عبدالواسع الجبلی از فحول شعراست او ضمیرش چون مخمص موسی ید بیضا دارد وما یه نحیش چون بن
سلوی از الوان استغنا چون بسن شعور رسید از وطن مالوف جهت کسب کمال بهرات رفته
مدتها در آنجا بسر برده وپس از آن باقلیم غرم برده شعر وبخت ببرغزد آغوش کشیده وپای افزار اقامت
در غزنین از پای بیرون آورده وملازمت بهرامشاه را ملازم گرفت وبعد از چهار سال که سلطان سنجر
بمعاونت بهرامشاه بغزنین رفت عبدالواسع قصیده جهة سلطان گفته ودر مجلس اول مزاج
وهاج سلطانی متوجه رعایتش گردیده همراه خود او را بمرو آورد واما حمدالله مستوفی آورده که عبدالواسع
بزرگ دهقانی بوده روزی سلطان سنجر را گذارش بر پنبه زاری افتاده دید که عبدالواسع شعر از برای
از خوردن پنبه مانع می آید واین بیت را میخواند **شعر** اشتر ونا گردنا دانم چه خواهی کردنا ٭ گردن
میکنی پنبه بخواهی خوردنا ٭ وسلطان ازین گفتار استفهام لطف طبع کرده عبدالواسع را ملازم
ساخت وبتدریج کارش بجای رسید که محسود همگنان واقران گردید ودر بهارستان آمده
که شعرا را اتفاق است که بهیچ شاعر جهت جواب قصیده مشهوری که در عنوان دیوان واقع شده
چون نیامده مطلع آن این است **مطلع** که دارد چون تو معشوقی نگار چابک دلبر ٭ نفش الف
بکرش چشم لاله روی ونسرین بر ٭ بنابر وفور شهرت از نوشتن آن درگذشته شروع در دیگر اشعار
وی نموده شد **نظم** رعید داد خبر خلق را طلوع هلال ٭ آخر رمضان واول شوال ٭ روز عید نشانست
طرفه فیت که هست ٭ بلقه چو چین بصورت چو با بنگلی چو دال ٭ بتارک لقد آن چو سوتی که او راهست ٭
ز لاجورد بساط وز کهربا سر بال ٭ فتاده کوی بر زرش نگون که نفس ٭ رساق لعبت خاصه نیز خلخال ٭
بلان مثال که بهمراه نج زرین ٭ بیفکنند بصحرای سبز ره دهقان ٭ نشاط عید زدست بشادی پیستان
ز دوست ٭ اگرچه لا غر وزرد و دو تاست چون اجال ٭ چو جام زرین آمد پدید در روشنی ٭ که می خورند
خلایق بجام مالامال ٭ بدان امید که چون روز عید جشن کنند ٭ از آن شراب خورد صاحب کریم
خصال ٭ ابوالمعالی عبدالصمد که نماید ٭ چار چیز ش مرکز چار چیز طال ٭ ز نقد او ز تواضع ز دست او ز سخا ٭
ز طبع او ز مروت ز گوش او ز سوال ٭ کر کرفعت ورا فدای شعله نو ٭ بوقت فطرت آدم نهاده در صلصال ٭

از بهر تیر غلامانش بزنگ نسرین ٭ همی کنند بنقار پر جدا از بال ٭ وگر بطبع اجازت دهد بکالبدش ٭
برآسمان کند از چرم خویش شیر دوال ٭ بفضل تو بپیوسته بر حکایت عصر ٭ وبیاد دست تو همواره بر
شکایت مال ٭ بخرد او نزد ای زمان که ختم کرده است ٭ بهایت علما الکفایت عمال ٭ غبار خنگ تو ابر
فلک نخرسند ٭ اگر کنند فلک المستقیم استقبال ٭ ضمیر وخاطر ودیوان وطبع من باشد ٭ بروصف ومشکر
وثنا ومدیح تو مه وسال ٭ یکی چو موج ویکی چون بحر طرف ٭ یکی چو برج کواکب یکی چو درج لآل ٭ زمانه گردن
اقبال را قلاده کند ٭ بهر آن قصیده که من بر سرش نویسم قال ٭ اگرچه پیشه هاج جز طمع نبود ٭ بنز دمن
مدیح هست نکبای اعمال ٭ بسکه آمیم اندر تر ازوی همت ٭ همه متاع خرد وجهان زنیک مثقال ٭ بود تمام
انقلق جاه وخدمت اعیان ٭ بگویم از جهت کمال جهت انال ٭ بر بندگیت رضا دادم از عقیده دل ٭
بروسنیت جدا گشتم از عشیره وآل ٭ زمنتی است که بر تو همی نهم لیکن ٭ همی بنظم بگویم بجای احوال ٭
شنیده بودم ازین پیشتر که باد ترش ٭ بود نسیمش از آفات ومرکز اهوال ٭ بوصفش از نه بطبع کریم گرد کند ٭
بکیش از نه بدو جسیم گرد ضال ٭ طریقهایش جای یکی پی محشر ٭ مضیقهایش جای یکی اهل جدال ٭ چو در
مصاحبت تو بدیدم آنره را ٭ مراسعاینه شد که آن حدیث بود محال ٭ از آن قبیل که در آنره بنقر تو گفتی ٭ که
روضهای جنانند توده ای رمال ٭ مرا خاصه تو بود زیر ران فرسی ٭ بتن چو کوه سیام وبتک چو باد شمال ٭
تکاوری که زمین از تحرک سم او ٭ بود چو نقطه سیماب ایم از زلزال ٭ منقطاز شکر بکام او چو شهاب ٭
منقش از اثر نعل او زمین جلال ٭ بتک وار که بوید رسد وبجا ٭ بتک وار که جو بر سد بجبال ٭ سرین
کاو رشی را چو خانه زنبور ٭ که در کنگ مشک کند بیچ نعال ٭ چنانکه بود بر تکاه مجلس را ٭ ببوی
عود طراوت زصوت عود جمال ٭ بر آتش غضب دست قضا مخالف را ٭ چو عود مختص بیغ چو عود گوش
بال **ورا ایضا** خداوندی که رایش کوهر اقبال را شد کان ٭ عدو بندی که بخششش بگر انصاف را شد جان ٭
پناه لشکر ایران توران تکبه میری ٭ که قطب دین یزدانست وشمس دولت سلطان ٭ سزاوار بیکه
شیر را او از تاثیر جلال او ٭ همه اندر دهان بچه آهو نهد پستان ٭ زطبع او زخیر دهان سیرت کرد
ایم ٭ ز تیغ او ظفر باید بهاکونه که رسانکان ٭ زبیم خنجر ان او در بیشه سال ومه ٭ ز تو گوید که پران او در
کوه جا وبدان ٭ بشکل نقطه سیماب شد زهره فیلم ٭ بسان خانه زنبور باشد مهره ثعبان ٭ بپنهان
او کر طعنه حسام او که ضربت ٭ کند او که جنبش سمند او که جولان ٭ ببینند کوه را سینه بسد دیو را پهلو ٭
بهند چرخ را گردن بمانند باد را حیران ٭ کند از بیم تیر او وداع افلاک را انجم ٭ دهد از سهم تیغ او طلاق
ارواح را ابدان ٭ بسا شیران گردنکش بسا پیلان گردون وش ٭ همه گوشنده چون آتش همه

پوشند چون طوفان ٭ گر گشته‌اند از شمشیر و آشوب سنان ٭ وز شکوه پیل گردان با بشکل شیر ژیان ٭
چو کرده نارنگ گردان شهاب تیغ با گردون ٭ چو کرده ناوک پران سحاب گرد را باران ٭ تو آنی در
میان صف رنگین دشمنان در تفت ٭ گرفته نیزه اندر کف بسان رستم دستان ٭ ز گرد موکبت
بر خاک روی ماه بر گردون ٭ ز نعل مرکبت پر ماه روی خاک در میدان ٭ قضا بر تیغ تو تقبض قدر در دست
تو رقه ٭ اهل برق تو مغفر ظفر بر شخص تو خفتان و لایضاً چه جرمست این بر آورده سر از دریای موج
افکن ٭ بکوه اندر برون آتش چو اندر کشتن دامن ٭ ز چرخ گردون ز لون او بعنبر گشته آلوده ٭ ز لعل او مون
نافک بکوه گشته آبستن ٭ گهی با بحر همخانه گهی با باد هم پیشه ٭ گهی با کوه همزانو گهی با چرخ هم برزن ٭ شود
چهره نسرین بتا بنظره سنبل ٭ بنفشه دیده نرگس چه جامه سوسن ٭ چه رای مردم ظالم هوا از خشم او
تیره ٭ چو روی خسرو عادل زمین از چشم او روشن ٭ ملک ابوالفضل نصر بن خلف فرزانه تاج الدین ٭ که بر تیغ
همی تاج از سر شاهان بشیر اوشن ٭ حسامش یا ابو بهره و قد بیشه شیر گرد گمشن ٭ سنانش نار او مهره شغو
مردمان زن ٭ بیان کرده ز تحریر قیاس جود او عاجز ٭ زبان گرده ز تقریر [illegible] لیکن ٭ نماند
از تیر و گرز او بحر بر روی رایتها عقابی دیده دل [illegible] ٭ [illegible] سجستان شد سوی
غزنوی لشکر ٭ همه با دولت خسرو همه با صولت بهمن ٭ دلیرانی که از گردون [illegible] نیزه و سیاره
چو گنجشکان بشتفار از زمین ارزن ٭ در آورده به پیش صف چو گردون [illegible] پیلانی ٭ که گردون شان بوقت
کین بیار دگشت [illegible] ٭ چو کوه رفته شخص او چو غول گشته حیلت گر ٭ چو باد تیز رفتار و چو سیل تند
هامون کن **غور** از قدیم الایام عظیم معمور و آبادان بوده عمارات رفیع و قصور بدیع و قلاع منیع
بسیار داشته و هرگز از آنجا مستلقی بد اعتقادی ظاهر نشده و اهل آن دیار در زمان خلافت
حضرت اسد الله الغالب علی بن ابی طالب علیه السلام بشرف اسلام مشرف شده‌اند و حکام ایشان
از نژاد ضحاک تازی بوده و منشور حکومت بخط آن امام عالیمقام کیوان غلام داشته‌اند تا
زمان بهرامشاه غزنوی آن منشور در میان ایشان بوده و دیگر در زمان حکومت بنی امیه در جمیع بلاد
اسلام بر روس منابر باهل خاندان رسالت صلی الله علیه و آله ناسزا میگفتند الا اهل غور و هیچ غوری
که بدان راضی نشدند و العان بنی امیه بدان ولایت راه نیافت نیز از عجایب غور چشمه ایست
که از آن چشمه با کشاد نمیگویند و آب از آن ایستاده است و هر گاه کسی بانگ نماز میگوید آب از آن چشمه
روان میشود و نزدیک بیک سر تیر میرود و چون بانگ نماز تمام میشود آب بیش نمی‌ایستد ایضاً مسجدی از
از بقاع متبرکه آن دیار است و عجایبش آنکه از بیرون مسجد هر طرف دست مردم بیام میرسد و از درون

هیچ کس از سقفش ظاهر نشود و حال آنکه مسجد با زمین بیرون مساوی است و ستونهایی از اوچند که میشمارند
چهل عدد یکی کم یا زیادی آید و تا غایت عدد آن مشخص نشده و همچنین در یکی از مضافات غور چشمه
ایست که سالی یکبار بدانجا میروند و در شب هر یک بر تیری علامتی بسته بجانب آن چشمه می‌اندازند
چون روز میشود و میروند تیرهای خود را می‌یابند اگر مقصود حاصل خواهد بود البته بر سر پیکان سر موئی یا
ماهی یا حیوانی دیگر چسپیده است و اگر مقصود حاصل نخواهد شد چیزی بر سر پیکان نچسپیده نباشد
و نیز شهرت دارد که در غور همه سیب باشد و از قلاع منیع آنجا یکی بر جبال رفیع واقع است
قلعه خیار بوده که متانت و حصانت آن هیچ جانشان نداده‌اند و در تاریخ مبارکشاهی آمده که از عهد
حضرت سلیمان علیه السلام هیچ صاحب سریری بر فتح آن نایره کامیاب نگشته جهت آنکه
راهی دارد چون چشم ترکان در نظر خورده و پنهان تنگ با یک وسعت ساحت و رفعت شان او
مانند عرصه امید و همت آزادگان رفیع و وسیع **شعر** هزار سال بیاران بدان بیابان نرسد ٭ بجای
قطره اگر باره دارد از هوا پسندان ٭ و غور مابین غزنین و خراسان واقع شده و آب و هوای نیک دارد
و اکثر میوه‌هاش خوب میشود و بیشتر ولایت وی کوهستانست و از نیکان آن مکان کسی که بنظر آمده یکی
فخر السادات العارفین حسین بن حسن الحسینی است که در علم توحید و معرفت نظیر و عدیل نداشته
و از رسوم بی‌بودت و آداب لطافت هیچ چیزی باقی نگذاشته و بعضی برآنند که مرید شیخ رکن الدین
بن شیخ صدر الدین بن شیخ بهاء الدین مولتانی بوده‌اند و برخی میگویند که از مریدان شیخ شهاب
الدین سهروردی بوده و وجه توبه سید را چنین نوشته‌اند که روزی سید تیری با هوی افکنده
آهو بسخن در آمد که ای حسینی تیر برای آنکه خدای تعالی ترا از بهر معرفت و بندگی خلق کرده نه از برای
شکار [illegible] فوراً از نظرش غایب شده سید متنبه گردیده از هر چه داشت بیرون آمده دریافت آنچه
یافت **شعر** آنرا که بدانیم که او را نشناخت ٭ رمزی بنمائیم و دلش برباییم ٭ وفات وی در هفتصد و هفده
روی نموده در هرات بیرون گنبد سید السادات مدفون است و دواوین دارد و اشعار نیکو از وی مسموع
است و دیگری نامه که در اوان شباب گفته نزهة الارواح و زاد المسافرین و طرب المجالس
روح الارواح و صراط المستقیم نیز در بین الجمهور از وی مشهور است ایضاً او را دیوان غزلیات مملو از
اشعار عاشقانه و ابیات متصوفانه که این چند بیت از آن جمله است **شعر** بنجد اگر در دست هم غم فراق
یار را ٭ ناخلف کو آنکس که حکم کند قضا را ٭ چو برستم برتو گویم که جهان شیدم از غم ٭ نتوان بجان نگفتن
سر رواهی با هوا را ٭ گر زنات تلف تو بوی بیا از آمدی ٭ [illegible] تلف بسوی بی‌هر کس خبر بیدار آمدی ٭ خرقه

پوشان کر بدیه نمی صلیب نلف تو ٭ جلوه از طیلسا نها بوی زنار آمدی ٭ گنج معنی کر بجان و حکمت بودی
بدست ٭ کلیم الله که قارون مرد اسرار آمدی ٭ ز فراق یار زارم جگرم که خون نگریم ٭ غم شهسوار دارم جگرم
که خون نگریم ٭ منم و هزار محنت دلکی شکسته در بر ٭ به بر آمده قرارم جگرم که خون نگریم ٭ هر چه تقدیر تو بیدانه
به پیری در پذیر ٭ و آنچه از حکم تو رفت اندر جوانی در گذار ٭ آنچه از من در وجود آمد خدایا عفو
کن ٭ آنچه آگاهی ندارم غیب دانی در گذار ٭ قصه دنیا و دین از من مپرس ٭ از دل مجنون مپرسم
لیلی مپرس ٭ سالها چون تو بسر بردی کار عجب ٭ این نال شیخ که گفتیم نتوانند سوزی من نهاد المسافرین
مایم قلندران معنی ٭ در لنگر چشن هوای دنیی ٭ آسوده ز خیر و شر عالم ٭ آزاد ز جنت و جهنم ٭
جز علم خدا سخن نرانیم ٭ کلمه مصطلح نخوانیم ٭ شاهد بازیم و می پرستیم ٭ خوش حال نفس ایم هر چه هستیم ٭
زهدی به دروغ بر نسازیم ٭ با خلق خدا دغل نبازیم ٭ خرابات گریه و موش کاست ٭ عشق است که میر
مجلس است ٭ ما را چو مراد نامرادیست ٭ هر غم که بما رسید شادیست ٭ ولا لیفه مجبوس
طبایع و هوای ٭ خود را توانی آن بشناسی ٭ گر بگذری از طریق دعوی ٭ در خود سفری بکنی
بعنی ٭ حقا که میان سینه و دل ٭ بینی دو چشم حق را باطل ٭ تا نقش ملک ترا نشانست ٭ این گفت
و گوی در میان است ٭ در حق طلبیده نفس باطل ٭ ملک شمس الدین اول ملکی است از ملوک
کرت که بر سریر ایالت تکیه زده و ملوک کرت را بعضی از بنی اعمام سلاطین غور میدانستند و جمعی نسب
ایشان را بسلطان سنجر میرسانند اما صاحب تاریخ مبارکشاهی آورده که شیو نام مردی از قطعا
آمده در جبال غور سکونت گزیده در عهد البتکین خروج نموده و ملوک کرت خود را بدو منسوب میکنند
و مدت ملکشان یکصد و شانزده بوده و هشت نفر از ایشان حکومت کرده اند و ملک شمس الدین
مرد مردانه و ملکی فرزانه بوده و نهایت سخاوت و شجاعت داشته و آورده اند که چون هلاکو خان
بر خراسان مستولی گردید لغو نامی را که والی سیستان بگرفتن و کشتن ملک تعیین فرموده ملک
بان لشکر ملاقی شده لغو را بقتل رسانیده و بعد از رسل و رسایل بعواطف ایلخانی مستظهر گشته
بحضرت شتافت هلاکو خان بر سبیل بازخواست پرسید که چرا پیشواز … بحکم تیغ
گشتی گفت از آنجهت که پادشاه جهان این سوال از بنده خود فرمایند و ایلخان از این سخن خوش
آمده بتربیت او پرداخت چون منکوقاآن بر سریر خانی ممکن گشت ملک را بعواطف شاهانه مخصوص
گردانیده از آب جیحون تا شط سند و هند بنیه را باو بازگذاشت و او از ولایت … را بتیغ
تسخیر خود آورده کامران و کامیاب نیز بیست و دو سال … بخدمت اقاخان رسید

فساد و شان مسموم گشت ٭ چنین است بس این کهنه رباط ٭ که دارد و بآمد شد این راه و ملک
شمس الدین طبعی رزین داشته و شعر را نیک میگفته این رباعی از وی می آید ٭ رباعی ٭ ای عالم طبع را نهایت
عالی کیل ٭ بر بخت نگاه زن مجال ٭ در دهر دو چیز است پسندیده دل ٭ یا مرده بنام یا بر ضمنها
حاصل ملک شمس الدین از بنی اعمام ملوک کرت و فصاحت و بخوبی نقد فریست این ابیات
گذشته میشود و مر او راست شعر برون ز گوشه بهشت ار بود سقر باشد ٭ فزون ز توشه گر بود
وبال باشد ٭ هر آنکه توشه روزی در گوشه دارد ٭ براستی که ملک بحر و بر باشد ٭ زیاده از سر ت
یک کم بدست آید ٭ بجای پای قناعت که در سر باشد ٭ هر کرا بهره داد ایزد و فروزند بستی
دامن بالوش نخورد ٭ از جهان بهره تمام یافت ٭ کو بگرد در فضول نگرد ٭ کار زور را گرایی
پدید ٭ وار زور را سیر ناکرد ٭ بادغیس ولایتی است بغایت وسیع و عریض مشتمل آبهای
زراوان و مراتع دلپذیر از آنجمله پیشه الیت که چند فرسنگ طول و عرض آنست مخوی بر اقسام
درختان خصوص پسته که از آنجا بجمیع ایران و توران و هندوستان میبرند و در زمان ابو الغازی
سلطان حسین میرزا انار الله برهانه بغایت معمور بوده و چند سر کار داشته و قلعه نراتو که شهر
زمین باد و شمال گرد بر وده در نواحی آن ولایت سر تفوق بقله قلعه سماو تند جوندابر افراشته این
قلعه بر قله کوهیست از سنگ خارا و کمراو بیک واره و دیگر از نیمه طرف پای حصار سنگخاره
چه قلعه ایست که هر روز بامداد و پگاه ٭ در آید از گوشش پای آفتاب بسنگ ٭ و دیگر از بدایع آن موضع
ییلاق بابا خاکیست ٭ صفای بهجت وی زمین شفا داده ٭ برده آب لطافت بیاض اعلی را ٭
میان عرصه این روضه میتوان گفتن ٭ نمونه گشت زمین مرغزار عقبی را ٭ ایضا تخت ملکت
که از مراتع لطیفه و مرتع نظیف آن ناحیه است و همچنین ییلاق بزامیشی که در فصل بهار بلاله زاری
میشود که گلشن گردون در مقابل اتیره مینماید و دیده نورانی کواکب از نظاره آن خیره میماید و در
چهار منقاد سطالعه انداخته که بادغیس قریب هزار دشت دارد مملوا از اشجار و انهار که هر دشتی
… و کاو و محل گسترانیدن خیمه خرگاه و والگیند صاحب ادرخش که ذکرش در
السنه و افواه مذکور است از مواضع است کاریز نام من اعمال بادغیس تا مولد حکم بن هاشم
بوده و چندگاه وزارت عبد الرحمن ابو مسلم مروزی بوده تعلق داشته و در زمان المهدی بالله در خراسان
و ماوراء النهر خروج کرده خلق بسیاری بدو جمع شده و چند قلعه از ولایت کش و نخشب تسخیر نموده و چون کار
وی بالا گرفت دعوی خدائی نموده در نخشب چاهی ساخت که بهیات ماه و نوری از آن بر آمده بر روی هوا

می ایستاد و چون تیری و یکی از معارک بر چشم آمده بود پوست برقعی بر روی می افکند و بعضی
گفته اند که چون صورت کریهی داشته از طلا چیزی ساخته بر روی می کشیده و آخر بدست
مسیب بن زهیر بقتل رسیده و یکی از مردم آن ولایت **رافع بن هرثمة بن لیث** است و او
جمالی بس زیبا و صورتی نحت [?] نام خوب داشته و ابتدا از غلامان یعقوب بوده و پس از
فوت یعقوب بولایت خود آمده و جمعی را بخود خوانده خروج کرده و هرات و مرو را گرفت آورده اند
روزی بیرون آمده چین در ابرو افکنده و اثر تغیر در بشره اش پیدا آمده یکی از ندما پرسید که
امیر از چه سبب امروز چنین درهم است رافع عمامه از سر برداشت ندما چند جا اثر جراحت دیدند
که فیها بران نهاده و پرسیدند که سر امیر را چه رسیده است گفت حجامی که در بادغیس
خدمت میکرد امروز سر مرا حلق نموده و چندین جا سر مرا مجروح کرده اینها گفتند اگر سلطان حضرت
فرماید حجامی بسکه است جهت امیر چاریم رافع گفت شما ابرو مانید مرا چندین غلام و امرا
اما چون او خدمتکار قدیم است رعایت خاطر او بر من واجبست ... گفت سر امیر از او عزیز
تر است که او را بدست چنین حجامی دهد اگر امیر بغداد و بصره را فتح کند بهفت اندام او چنین
زخم بینند و دیگری گفت که باید امیر آن حجام را رعایتی نماید و خدمتکار دیگر بجای او نصب نماید
که اینها امانت گذشته رافع گفت شما همه ابلهانید نمیدانید که خدمتکار قدیم را نباید از دست داد و دو کرم [?]
اگر سر من باستره او خو کرده است چون معلوم نمودند که آنچه او میگوید نتیجه حماقت است نگفتند
امیر بهتر داند بلکه مراد او آنست که سر شما برین خو کند محکم شود اگر احیانا زخمی رسد امیر را از آن
زیاده رنجی نباشد و او را بدین سبب صاحب الجراحات خوانند و آن جراحتها همه از استره
آن حجام بود و نازیترد [?] شیر **حنظله** از شعرای آل طاهر است و آل طاهر صاحب کرم ظاهر و جود وافر
بوده اما امال ایشان را از پارسی و لغت دری ذوقی نبوده و در آن عصر شعرا در شعر فارسی کمتر خوض
میکرده اند و بغیر از حنظله که بزبان پارسی شعر میگفته کسی دیگر در خراسان نبوده این چند بیت که صورت
تحریر پذیرد مراو راست **نظم** یارم سپند گرچه بر آتش همی فگند ۵ از بهر چشم تا نرسد مر ورا
گزند ۵ او را سپند و آتش ناید همی بکار ۵ با روی همچو آتش و با خال چون سپند ۵ مهتری گر بکام شیر
در است ۵ رو خطر کن ز کام شیر بجوی ۵ یا بزرگی و عز و نعمت و جاه ۵ یا چو مردانت مرگ رو
باروی **اسفزار** الحال بسبزوار اشتهار دارد و در زمان سابق قلعه در آن ناحیه بوده
موسوم بحصار مظفر کوه و کریبی [?] این قلعه سنگی است همه را پستوا [?] که قلعه بر بالای آن است و میان

قلعه و بیرون قلعه زمین زمینیست که هر جای آن که اندک گز حفر کنند آب برسد و بعضی گویند که
نقب بران قلعه ممتنع است صاحب تاریخ مبارکشاهی آورده که امیر خواجگی نام که از اهالی آن
ولایت بوده چنانکه و جد او در زیر انهای آن حصار ساکن گشته کلاغی را دیده بود که
کلنگ را شکار میکرده و شنیده ام که آهو را نیز گرفته و همدان کتاب آورده که از بلوک آنجا یکی
بلوک زاول است که عرصه آن سه فرسنگ شده و هشتاد کاریز در آن بلوک جاریست که
همگی از انکه آسیاب کمتر نماید و بعضی قنوات اش چنانست که ازو بسیاری آب نمی
نیتوان کرد و اگر جایی بند شود آب از سر چاهها جای دیگر بیرون آید و امثال این خصوصیات
بسیار دارد که بنابر اطالت از ان درگذشته شروع در مردمش مینماید **امام رشید الدین**
محمد بن محمود قدوه فضلای آن و عمده اقران و امثال بوده و بواسطه ستر احوال خال حال وسعی از
خاطر بحر مثال بیرون می افکنده وقت انشای او بسان صدف پر شدی گوش سامعان
از در و شور شکر ... در میان است آنچه بنظر آمده این سه بیت است **شعر** ای لعبت
... مطلع ملاحت ۵ پرورده چون لب تو لعلی کان بر جهت ۵ نقاش صورت تو بسان
وی تقف [?] کرده ۵ در یک بدست کرده و فرو دو پس الساحت ۵ آهوی دلفریب به روضه جمالت ۵ از نرگس
تو ... بسپر ... **الامام الاجل مجد الدین ابن الرشید العزیزی** ناظم سلک کلام و سالک
مسالک هنر بوده و بساط سخن را بسیط و رایت کلامش بغایت رفیع و آنچه از نتیجه طبع او مراد است
نظم زبان من رشک تو دو تنی بر نگارد ۵ که چشم من بروی تو جهانی بر قرار دارد ۵ تو خورشیدی
... بمان ... قبای نیلگون پوشی ۵ تو جوزایی بدان حجت که بر رهگذر دارد ۵ شوم برکه شعر عاشق
اگر معلوم من گردد ۵ که زیبایی چو بالای تو سرو کاشغر دارد ۵ تو بی نی و دعشاق تر چشم سیکوان ۵
نماو ... ارشک اگر جایی خطر دارد ۵ ... میرفت تنم گفتنی جانش ... خبر گریه زار بیچاره زانش نشود ۵
زان گرد و داع دو پستان بزباید ۵ بیچاره دل من که دل انش پیچ و **الاجل مهذب الدین سید**
الکتاب منصور بن علی از افاضل خراسان و اماجد دوران بوده وقتی یکی از سلاطین او را جهت تهنیت
این رباعی با جان سبب گفته **رباعی** از خلعت چه شد منیر اختر من ۵ سرگرده و کلاه بیکلاهی سر من ۵
معدلت کار جهان گردد قرار ۵ بشکفت هر از گل جهان زانجا ۵ از راستی سطر عدلت امروز ۵ گشته
نافذ در جهان خبر بکار **موشنج** از بناهای قدیمست و پشنگ پدر افراسیاب ساخته آن
ان کاشته و بالای مسجدی در آن قصبه است آنرا از ابنیه حضرت ابراهیم علیه التحیة و التسلیم میدانند

میدانند و هر سال کس بسیاری از هرات و مضافات بزیارت آن مسجد به باطبیر و فندوکوی بجوار
باط واقع است که در آن نشان قدمهای آدمیست و سنگ ریزهای آن کو اکثر نباتات بصورت
و از مردم مشهور یکی شیخ ابوالحسن است که از جوانمردان خراسان بوده کسی از وی پرسید که
چگونه گفت نمیدانم فرسوده شد از نعمتهای خداوند با نوا کار رسیده چنانکه از حق تعالی حکایت کرده ام از
وی پرسیدند که مروت چیست گفت دوست نداشتن از آنچه بر تو حرام است مروتی کرام
الکاتبین کرده باشی و گفت تو با آن بود که چون آن گناه کنی از آن ذکر هیچ حلاوتی نیابی و از وی پرسیدند
که توکل چیست گفت که از پیش خویش خورده و لقمه را یک نیابی و بدانی که آنچه ترا است از تو نشود
و دیگری شیخ ابوالغیث است که بسیار بزرگ عارف بوده از محمد ابن عبدالله کاتب نقل است که
این همه نیکویی که در خود میبینم سبب آنست که ایشان شیخ بوزی ابن نظری کرده و دیگر مظهرالدین است
که شاعر متین و نکته پرداز سحرآفرین بوده از اشعارش آنچه ایراد را لایق است همین یک رباعیست رباعی
زانگونه غم کار بحالم گرفت ❊ یعنی که تمنای وصالم گرفت ❊ عهدی کردم که سر بپالین ننهم ❊ گر خفتن
بیهوده ملالم گرفت هرات در مفاخرت بلده دیگر صفات ترجیح بر باقی جهات دارد و شیخ
عبدالرحمن نامی که تاریخ قدیم هرات از جمله تالیفات اوست چنین آورده که ابوالعباس بن معری
کرده است باسناد خود تا حذیفة الیمان که حضرت خواجه کاینات علیه افضل الصلوات و اکمل التحیات
فرموده که بهترین بقاع خراسان هراتست و هفتاد پیغمبر بر هرات دعای خیر کرده اند ابوعلی زرین
متصل باسناد خود تا انس بن مالک روایت کرده که حضرت سید المرسلین علیه صلوات
رب العالمین فرموده که بهترین خراسان هراتست و بدترین سجستان و در بنای ابتدای این
بلده اختلاف بسیار است که اگر در صدد تفصیل آن در آید هر آینه از مطلب باز میماند بنابر
اختصار بیک رباعی که مشتمل اسامی بعضی از آنهاست اکتفا کرده شد رباعی لهراسب نهاد است
هری را بنیاد ❊ گشتاسب در و بنای دیگر بنهاد ❊ بهمن پس از آن عمارتی دیگر کرد ❊ اسکندر
رومیش همه داد بباد ❊ و شهر بندش مشتمل است بر پنج دروازه و دو فصیل و فاصله میان هر دو
ده گز است و صد و چهل و نه برج دارد و دورش را پیموده اند هفت هزار و سیصد قدم آمده و قطر
شهر از درب ملک تا فیروزآباد و از دروازه درب خوش تا عراق هزار و نهصد و دو هزار و نهصد قدم است
و خندق گرد شهر بند ده گز عرض دارد و در درون شهر چهار بازار است که از هر دروازه تا چهار
سوی یک بازار است که بنام همان دروازه منسوبست الا دروازه قپچاق که آنجا بسوی بازار ندارد

و مسجد جامع را مابین دروازه خوش و قپچاق واقع شده و آن را بوضع غریب و طرح عجیب ساخته
اند و قلعه اختیارالدین بجانب شمال این بلده اسم مثال سر باوج فلک تطاول اطلاع افلاک کشیده
نبش رسیده باهی برکشش گذشته زماره رسیده است بجای که زینت آن سور بود ❊ طناب
فکر را غراق خندقش قاصر ❊ کمند وهم زالصاق کنگرش کوتاه ❊ و درون بلده بغیر از یک جوی آب دیگر
دیگر آبی نیست هر آینه باغ و بساتین کم است اما در بیرون قریب بسه چهار فرسنگ تمام باغ و
بستان و حظیره و گلستانست شعر همه در خرمی بسان بهار ❊ گشته در دیده‌ها بهار نگار ❊ و
از عمارات نفیسه آن شهر که قابل نوشتن باشد مدرسه و خانقاه است که بنا فرموده ابوالغازی سلطان
حسین میرزا و سرالخیل ساخته و پرداخته شده ولی شایه تکلف و غایه تصلف که مهندس اندیشه
از کشیدن تمثال آن در بقعه عاجز است دیگر خیابان و گازرگاه است که شهرتش زیاده از بیرون بوده
است اگر در صدد ذکر جمیع باغات و عمارات و دیگر صفات و خصوصیات هرات در آییم بقیه
از مطلب باز مانده بمقصد نتوانیم رسید شعر دارد استحقاق آن گلشن جاودان از آن کنند ❊ خرمنها
بندگی بغداد و مصر بشش چاکری ❊ از جمال اتقیاء الش و گلستان انیست ❊ دیده زرین گوی ریحان از
کری ❊ از طرب خاصیت دشت نشاط انگیزاد ❊ نم همه شادی کند در دل بهر گلبرگ بری ❊ میوه او نعمت
فردوس را ماند اما ❊ گر کسی گردد هیچ کم چندان که افزون خوری ❊ وصف شهرش در بیان من نمیگنجد
از آنکه ❊ میکند با جنت الماوی برابت همسری ❊ و از جمله مشایخ آنجا یکی ابواسماعیل عبدالله بن ابی
منصور محمد الانصاری است لقب وی شیخ الاسلام بوده و چنانچه در نفحات هر جا که شیخ الاسلام
مطلق بیان کرده کنایه از آن جناب است و او از فرزندان ابومنصور مت انصاریست که صاحب
رحل رسول صلی الله علیه و آله و سلم بوده و در نفحات از وی نقل کرده که مرا سیصد هزار شعر تازیست و
صد هزار بیت از اشعار عرب بخاطر دارم و حق سبحانه و تعالی مرا حافظه داده که هر چه از قلم من سبقت
مرا حفظ شدی و سیصد هزار حدیث یاد دارم و سیصد با هزار هزار اسناد دو تحفه من کسی سی ام
در طلب احادیث هرگز کسی نکشیده و در مجالس العشاق آمده که خواجه عبدالله مرید شیخ ابوالحسن خرقانی
بوده و شیخ فرموده که عبدالله مردی بود بیابانی در طلب آب زندگانی ناگاه رسید به ابوالحسن
خرقانی چندان کشید آب زندگانی که نه عبدالله ماند نه خرقانی و از خواجه عبدالله نقل است که چون
بخدمت شیخ رسیدم از صباح تا پیشین اقتباس نور از مشکات جمعیت او نمودم اگر حلم
شب این صحبت بر داشتی از منکشی گرفتی و از من فیض گرفتی و از جمله تصانیف وی یکی تفسیر

و دیگری کتابیست موسوم بمنازل السایرین و این ابیات نیز از وی بنظر آمده شعر ای علامت
گمان بچه حاصل ٭ سعی کم کن بیهده باطل ٭ هستم آشفته در رخی که در او ٭ شد پری واله و ملک واصل ٭
دل دیوانه در سر زلفش ٭ به زنجیر باشد و عاقل ٭ ای صبا ای صبا غلام توام ٭ گر گذاری کنی بر آن
منزل ٭ کوی دوست انصاری ٭ جان همی داد و حسرت اندر دل ٭ و چون سخنان ایشان
در هر زبانی مذکور و بر هر ورقی مسطور است هر آینه از ایراد آن در گذشته شروع در دیگر مقاصد نمود
محمد چرخگر از ابدالان بوده و در نفحات آمده که روزی در مسجد جامع خفته بود که از آب بیخته شده
خادم مسجد از ابول بیدار شده و برا بر خانید چرخگر آهی زد و در نفور برفت همانا آتشی پیدا شده و مسجد
بسوخت و از آنجا ببازاری که جامه فروشان گفتندی افتاد و سلطان مجد الدین طالبه که یگانه عصر بود
خبر کردند از عقب وی روان شد چون بدو رسید گفت ای چرخگر شهر سپاهان را بچه سوزی
چرخگر بازگشت و آب دهن خود بر آتش افکند آتش فرو مرد و این رباعی بخواند رباعی آن آتش و آتشین که بر
افروخته بود ٭ آن سوختن از دل من آموخته بود ٭ گر آب دو چشم من ندادی یاری ٭ چه جامه فروشان
که همه سوخته بود ٭ شیخ عمو مشایخ بسیار دیده و خدمات نیکو کرده و شیخ ابو العباس نهاوندی
او را عمو لقب داده بود و دیگری از اجلهای چشت اند که همه خداوندان ولایت و کرامت بوده اند
و احوال ایشان بزرگ بوده و هیچ کس به سستی در شرع روا نداشتندی و تا ایشان در
حیات بوده اند از قسم ترک هیچکس بخراسان نیامده و اول ایشان خواجه احمد ابدال است
که پسر سلطان فرستانه بوده و او در ... پدرش را شرابخانه بوده روزی فرصت یافته بدانجا در آمد
و خمها را اشکستن گرفت پدرش را آگاه کردند بیامد بر آمد و از غایت خشم سنگی بزرگ بر
داشت که از روزنه بالای بام بروی زند ... آمده ... بایستاد چون بدید
آن حال با شاه بود و بر دست وی توبه کرد و از خمر خوردن باز آمد ابو الولید احمد الزجاج عالم بعلوم
ظاهری بوده و بخاری در صحیح خود حدیث بسیار از وی روایت کرده گویند یکی از دوستان
وی بچهار هزار درم محتاج شد ابو الولید آن وجه را در صره کرده بوی فرستاد و بعد از چند وقت آن
دوست چهار هزار درم نقد کرده از پس فرستاد و ابو الولید اگر چه پریشان شده بود قبول ننموده
روز دیگر که دوست نیز در کید وی آمده سلام کرد ابو الولید گفت که اگر نه سلام واجب بودی جواب
باز ندادمی آخر چهار هزار درم را چه قدر باشد که تو آن را باز فرستی ابو عبد الله محمد از بزرگان زمان
خود بوده از وی مشهور است که طعام چنان خور که تو او را خورده باشی نه او ترا که اگر تو خوری همه نور گردی

واگر او ترا خورد همه دود گردد و از این قبیل رموز بسیار بر خاطر است اما که ذکر جمله را کردن باعث
درازی سخن گردد و غرض از این نسخه اختصار است الاجل الحکیم شرف الزمان ابو المحاسن ابو بکر
ازرقی از کمل فصحا و فحول شعرا بوده و فلک را از رشک سخن او بدر و ابتلا بودی و او از سعود
سپهر از زادن مثل او عقیم ماندی وی از مخصوصان شمس الدوله و الدین طغانشاه بوده و بعد از انتقال
او بر ممالک سپاهان و ملک صاحب سپاه و شمس الدوله از ملوک آل سلجوق و معاصر قتلمش همه شعرا
بوده و ندیمان او همه شاعر بوده اند چون عبد الله قرشی و شجاع نسوی و احمد بدیهی و ازرقی حقیقی ندیمی
وی در دوران سلجوق و طغانشاه بوده و یکی در زمان طغرل بیک و چغر بیک که ایشان خال
وی بوده اند و ازرقی از مداحان اوست و دیگری در عهد سلطان سنجر بوده و بعد از فوت سلطان
اراده پادشاهی نموده اما خوارزمشاهیان مهلتش نداده زهیر ابتدا در خدمت او میبوده و قصیده
ردیف گوهر را بنام او گفته و در چهار مقاله آمده که روزی طغانشاه با احمد بدیهی نرد ده هزاری
می باخت بازی بپایان کشیده بود و طغانشاه سه مهره در ششگاه داشت و احمد دو مهره در یکگاه
و مهره در دست شاه بود بینداخت تا سه شش زند سه یک آمد سخت تیره شد و از طبع برفت
و هر ساعت دست به تیغ می برد و ندیمان چون بید میلرزیدند چه پادشاه خورد سال و مغرور بود در
همان حین ازرقی این رباعی را بگفت و بنزدیک مطربان رفته آن رباعی را در ساز آورده بخواند
گرفت رباعی گر شاه سه شش خواست سه یک زخم افتاد ٭ تا ظن نبری که کعبتین داد نداد ٭ شش چون
گزیست حشمت حضرت شاه ٭ در خدمت شاه روی بر خاک نهاد ٭ و طغانشاه در تماشای خشم
نشاط آمده فرمود تا پانصد دینار او را دادند و دهن او را پر زر ساختند و در اکثر تواریخ مسطور است
که طغانشاه را علتی حادث شد که بسبب آن علت قوت مباشرت فتوری یافت هر چند اطبا
معالجه کردند مفید نیفتاد ازرقی الفیه شلفیه را بنظم آورده فرمود تا آن را مصور گردانیدند و غلامی
با کنیزک صاحب جمال مقابل بستند و ایشان را از نزدیک حرم سلطان جای دادند و منظر بر آن مشبک گردانید
پادشاه را فرمود که صحبت ایشان را نوعی که آگاه نباشند ملاحظه نماید و آن کتاب را نیز پیش ایشان
نهاد تا بانواع مختلفه از مباشرت داد معاشرت بستانند پادشاه چون بنظاره آن مشغولی نمود حرارت
غریزی آن ماده فاسده را که مانع قیام آلت بود منقطع گردانید و آن زحمت بکلی بر طرف و آن حالت
زایل شد و دیوان ازرقی که قریب ده هزار بیت است متداول است و این قصیده از آن
جمله است که در مدح طغانشاه گفته قصیده ز نور قبه زرین آینه تمثال ٭ زمین بتقنع و پوشش ...

سربال ٭ در چو لاله شود لعل در دهان صدف ٭ چو آب موج زند سیم در مسام جبال ٭ ز خوی تیز نگردد
همی بسر نکوئی ٭ ملال مدح گرد همی سری غزال ٭ ز نور تابش خورشید لعل فام شود ٭ سرود آهوی
دشتی چو آتشین غلغال ٭ کمان بری که سموم گشته هر ساعت ٭ ز خشم شاه کند زرد نیستان ٭
طغان شه ابن محمد که خواندش گردون ٭ خدایگان عجم شهریار خوب خصال ٭ ایا شهی که بهنگام
کین رسول اجل ٭ ز خنجر تو برد روزنامه آجال ٭ شده است قابض ارواح تیغ هندی تو ٭ چنانکه نقش نگین تو
مقصد آمال ٭ گر از دو بره دو در طریق لشکر تو ٭ نهان کند بذهب تو مهره در دنبال ٭ در آن زمین که چو شیر
یلان آهن پوش ٭ برون روند خروشان بجان سوی جدال ٭ ز بهر کین ... تنگ حلقه در پوشند ٭ بجای
پوست ... ادهام ... اطفال ٭ چو گرم گردد از آشوب جنگ مرکب تو ٭ بجای خوی ز مسامش برون
جهد پروبال ٭ حسن ز برد تو خرگاه تیغ ترا ٭ ز خون بجان رود الماس ریزه از قیفال ٭ برد ز جنگ ...
دشمن تو ٭ ز عکس خنجر تیز تو بر کند چو سفال ٭ ز ضربت تو الف وار قد دشمن تو ٭ دو نیمه گردد و با زاد شته
بصورت دال ٭ ایا شهی که ز معدل تو شیر شاد روان ٭ ز دست خویش به دندان برون کند چنگال ٭
اگر بدولت مهتر همی پدید آید ٭ بطبع عنصری آن بحر شعرهای شمال ٭ مرا بفر تو باید که در ترازوی نظم
خواطر شعرا کم شمره زیکمثقال ٭ گر از خاطر من ابر قطره بر دارد ٭ بجای گل سر طوطی برون دمد ز نهال ٭ ...
تو تحفهای جانکاه اندیشم ٭ ز طبع ایشان زر بود وان من چو صلصال ٭ ز مرد و کیسه بر دو تک
نگنند ٭ ولیک این بهکمین دان برند زان بجوال ٭ خدایگانا گر این چنین چت پسنده ٭ مرا ابجاح ظفر
در چو سرو گردد دال ٭ چنان شود سخن من که در معانی او ٭ تحیری کند طبع جادوی بختال ٭ وله ایضاً گوئی
که ماه و مشتری از بجوم آسمان ٭ تحویل کرده اند بباغ خدایگان ٭ زیرا که ماه و مشتری اندر دی ببوده
اند ٭ در نیکوی فزونی و در روشنی توان ٭ مرجان و عود سوز در و شاخ نسترن ٭ مینای مشک سای
در دو برگ ضیمران ٭ در زیر سرو نغمه بلبلان رود زن ٭ بر شاخ بید نعره مرغان شعرخوان ٭ وان قصر کوه
پیکر انجم لقا در وه ٭ پهنای خاک دارد و بالای آسمان ٭ ز ... اسب چنبر فلک اندر نوازه اوه ٭ بر کنگره ...
رود سرو و پاسبان ٭ باغی بدین نشان و بنائی بدین نسق ٭ پاکیزه تر نکو تر و خوشتر از جنان ٭
جمشید وار شاه نشسته میان باغ ٭ بربسته آدمی پری پیش او میان ٭ یاقوت رنگ در کف او
گشته آفتاب ٭ مینای سرو بر سر او کرده سایبان ٭ از صوت شعر خوان دل افلاک پر خروش ٭
وز زخم رود زن سر خورشید بر دخان ٭ بر کف نهاده لعل می کز خیال آن ٭ اندیشه لاله زار شود
دیده گلستان ٭ گر بکند ز دو پری تشب اندر شعاع او ٭ در چشم آدمی نتواند شدن نهان ٭ ساقی بجلس پا

ورنش

نورش گوئی سپیاد و شوی است ٭ آتش بجاه ساخته ز بهر امتحان ٭ خوشبوی تر ز عنبر و رنگین تر از
عقیق ٭ صافی تر از ستاره و روشن تر از روان ٭ ای سروری که نام ترا بندگی کنند ٭ در حد
روم قیصر و در خاک ترک خان ٭ گر طبع جود شکل بگان گیرد ای ... ٭ جودی تر از تو نزاید فلک بدکان ٭
از عرض اگر خواسته بخشی بخواهستان ٭ خواهی که سوی بر تن سایل شود زبان ٭ خواهی که دشمنانت
همه دوستان شوند ٭ تا پشته تر تخلق و هی جاه و سود زیان ٭ گر گوهری ز چشمه تیغ تو برکشند ٭ صد
جان ز تنگ خورده برون آرد از میان ٭ فردوس پیش مجلس تو بهرزش کنند ٭ انکس که در سرای تو بوده است
مهمان ٭ ای خسروی که از کف راد تو زایرت ٭ بر صد هزار گنج فزون است قهرمان ٭ من بنده از
زمانه ز شند زمانه ام ٭ گر دوم مگر بفر خداوند شادمان ٭ بیرون کنم خواهشم تا مرا بود ٭ خدمت ز
جان مهیج ز دل خامه از زبان ٭ وله ایضاً بگرد اندر همی شد روز پنهان ٭ بجوی اندر همی پیچیج
چنبر ٭ با کنف ی مردان چشم کودک ٭ همی احول شد اندر جسم اوار ٭ ببر جان همی تن گرد بنهان ٭
جو درواج از پس خسها نخسفند ٭ ز آتشی سوار دوکشته لشکر ٭ اجل ... زمان بر سو همی شد ٭ بجون
اندر چو مردارش نه او ... وله ایضاً دوش لعل بنغواج ان صنم بتنگ دهان ٭ رخ چون لاله امید داشت بری
لاله ستان ٭ و هر کو چک دیدم هنگام سخن ٭ گر ... غالیه دان برد کمان ٭ گفتم آن
غالیه دان چیست بخندید بناز ٭ که همی غالیه دان باز نمائی ز دهان ٭ گفتم دل من عشق تو زانگونه
ببود ٭ که همی غالیه دان باز نمایم ز دهان ٭ و هم در این قصیده بیتی چند در صفت شمشیر گفته و
الحق که در صنعت ... وله ایضاً راست چون بچه قصاب پر از خون نو پس ٭ چار معلاق در او در سر
بچه نهان ٭ در شستی نه بزبین دست ای از توت نبی ٭ که چنان در شیشه بگل اندر سندان ٭
راست گفتی که ز فولاد و ... پشکال ٭ راست گفتی که ز الماس مه او را دندان ٭ مهره گردن چون نجم
سپیدان گردی ٭ بجنی ... که هر دست ... برخم سان ٭ وله ایضاً مرد آنکه شمن ... آمد ٭
نی ... زان رخ بحفشان آید ٭ گر مرده امید راحت گیرد ٭ کامید چو من بستر خواب آید ٭ تو ...
گلگونه ز انقای تو برند ٭ فردوس ... بهشت از جای تو برند ٭ بنیاد درستی ز وفای تو برند ٭ ارکان
تمامی ز بقای تو برند ٭ فخرالدین خالد از ندمای سلطان سنجر بوده و در پانصد چهل و سه که سلطان
از کورخان پادشاه قراخطای شکست خورده به عراق رفت سلطان بهرامشاه که خواهرزاده
سلطان بود ... غزنین را با خبر فوت سام و سوری غوری که بدان ولایت مستولی شده بود
نزد سلطان فرستاده و در آن ... فخرالدین این رباعی در سلک نظم انتظام داده رباعی انها که بجد

نفاق آورده‌اند ٭ سرمایهٔ عمر خویش طاق آورده‌اند ٭ و دور از سر تو گرچه سامان نماند ٭ اینک سر سوی عراق
آورده‌اند ٭ و این رباعی نیز مر او راست رباعی در چشم من آنچنانکه سیل غم او ٭ در تن
دل و جان کسی نه خیل غم او ٭ و دوش شادی در دل من ٭ گفتم چه کسی گفت طفیل غم او ٭ شب روزی که نوا
مرجان باشد ٭ گر خیزی نیز دامجان باشد ٭ اکنون جامه خرقه مجنون ٭ خون خالیه دان جامه مردان باشد ٭
ابو منصور عبد الرشید از معارف خراسان و مشاهیر زمان بوده و این رباعی از وی می‌آید رباعی
گفتم که چه دارد علمت گفت شکر ٭ گفتم که چه باید قلمت گفت گهر ٭ گفتم که چه دارد چشمت گفت نظر ٭
گفتم که چه کار و کرمت گفت خطر ٭ عبد الله بن الفتح جهان فضل و مکان هنر بوده و از ندیمان و مجلسیان
محمد سام میرسیده و این چند بیت از منظومات اوست شعر ای دل بیار مژده که جانان همی رسد ٭ امید
جای ساز که مهمان همی رسد ٭ کار نشاط و لهو سر تازه کن کنون ٭ چون رنجهای هجر بپایان همی رسد ٭
از بسکه ابر چشم تو گریست برریخت ٭ امروز بر درخت گل خندان همی رسد ٭ ابو عبد الله محمد بن ابی بکر
ابن عثمان الامامی از عهد اباقاخان بوده و اکثر اوقات در کرمان بسر برده و در فضل و کمال مرجع و مآب
امثال و اقران میرسیده چنانچه مجد الدین همگر که ملک الشعرای زمان بوده برادر شاعری مسلم داشته
و این رباعی در شأن وی انشا نموده رباعی اگرچه بنطق طوطی خوش نفسیم ٭ بر شکر گفتهای سعدی
مگسیم ٭ هرگز نکنیم سعدی با امامی نرسیم ٭ در شیوه شاعری باجماع امم ٭ و دیوان امامی امروز متداول
آنچه نوشته میشود از آن سحاب قطره و از آن آفتاب ذره ایست قصیده تا داد چشم مست
ترا روزگار تیغ ٭ بی و دگر بر سر موئی کند از تیغ ٭ در خون روزگار شد اکنون دو خورد است ٭ تا هست
را دگر غمزه روزگار تیغ ٭ با تیغ غمزه تو دو جنب نرم او ٭ سر بر نیارد که شود شرمسار تیغ ٭ چشم تو بر سر آمد
از آفاق زمان صفت ٭ گر دست یافت سوی ملک کامکار تیغ ٭ آن داور سپهری که در ایام عدل او ٭
بیرون نکرد سر ز نیام آشکار تیغ ٭ جایی که در میان دو لشکر بهر ملک ٭ در یکدگر کشند زبان صد
هزار تیغ ٭ روی هوا چنان کند برنگار عکس ٭ جرم زمین بگشته کند لاله زار تیغ ٭ گر تراش رقی
زمهر یا بنات ٭ حالی بدل کند بخوشگوار تیغ ٭ شاها بخاکپای تو کز دست روزگار ٭ آن منهزم
که بخت که کارزار تیغ ٭ از بسکه تیغ را بزبان بارز بسته‌ام ٭ میخواهد از معانی من زینهار تیغ ٭ گیتی
بدولت تو چنان شد که تا بحشر ٭ الا ردیف مدح تو ناید بکار تیغ ٭ و له ایضا در سلک نظم گوهر مدح
لطف حیات دارد و خاصیت روان ٭ گویی ستاره ایست سخن گوی و جاودان ٭ هر نقطه در خروش
و هر نکته در بیان ٭ ترکیب لفظ و دقت معنیش هر زمان ٭ سحریست بی مبالغه وحی بیکران ٭ کیفیت

پر جواهر و بحر لیست پر در ٭ در هر لطیفه ایش که پیدا کنی نهان ٭ گنجی که از نجابت آن هر روی شود ٭
و در سیم بحر و گهر در عروق کان ٭ آنچه پنداشتم که هستی بود ٭ خود خیالات و خواب مستی بود ٭
حلقه زنار بود و صحبت شرک ٭ بی نیازی در از الستی بود ٭ پایه دل بلندی دیدم ٭ و آن بلندی
دلیل پستی بود رباعیات ای از تو دولت تو شاهی بوی ٭ از نیم جهان بر غم هر بدگویی ٭ از دوم
گل چو سرو تازه رخت ٭ چون نیشه زبانی کنم از هر موئی نظم تا حاصل در دوم سبب درمان شد ٭ پستیم بلندی
شد و کفر ایمان شد ٭ جان و دل و تن حجاب بود کنون ٭ تن جان شد و جان دل شد و دل جانان
شد ٭ ای زبان با اجل پیوسته است ٭ کار جهانیان در آن بسته است ٭ تا هست زبان
بسته گشاده است آن ٭ چون گشت زبان گشاده آن بسته است مولانا سعید فرزند زاده
خود بوده و در تذکره دولتشاهی آمده که وی صاحب خواجه عز الدین طاهر فریدیست که در زمان دولت
سلاطین چنگیزیه سالها وزارت خراسان بدو تعلق داشته و دیوان سعید امروز متداول است
و این چند بیت که نوشته میشود از لطف طبع او نمونه و از کل نظم او گونه ایست نظم سادات
نور دیده اعیان عالمند ٭ از حرمت محمد و از عزت علی ٭ فرد الطعام سعده دوزخ بود کسی ٭ کامروز از
محبتشان نیست ممتلی ٭ گر ذلتی از ایشان صادر شود رواست ٭ نتوان شکست حرمت ایشان
بجاهلی ٭ از بهر آنکه سید کونین گفته است ٭ الصالحون لله و الطالحون لی نظم گشتم چنان ضعیف
که گر بر کمر زنی ٭ انگشت همچو چنگ کنم ناله حزین ٭ گر باد شهر آرد از زلف تو بوئی ٭ عطار بعطر افگند رخت
دکان را نظم ما را بسر نمیشود از عشق تو ایکی ٭ دل را چه پیش تیشه شبلی عکسا یکی ٭ دلدارگی پیاده افرو گاه گاه بیرون
از دل من برگشته‌ها یکی ٭ گر خلق را نشانه از فرج ٭ ور بوسه بخشد از کرم ما را یکی مولانا رکن الدین المشهور
برکن صاین معاصر امیر مبارز الدین محمد مظفر بوده و در روضة الصفا مسطور است که در آن روز که شاه شجاع و شاه محمود
قصد گرفتن والد خود کردند غیر از رکن الدین هیچکس پیش جناب مبارزی نبود و چون آن فتنه روی
نمود رکن الدین خود را از بالا خانه بزیر انداخت زبان بشفاعت و دشنام گشاده و روی بگریز
آورد و در آن اثنا بر شاه شجاع بگذشت و از غایت خوف شاه را نشناخت شاه شجاع نیز
که گیت از روی غضب شمشیری بجانب مولانا انداخت اتفاقا بر شکمش رسیده احشا و امعا
فرو ریخت و در آن وقت شاه شجاع را شناخته گفت از برای خدا ضربت دیگر هم برای شاه شجاع
بخندید و فرمود جراحان را طلبیده تا زخم او را دوختند رکن در اندک زمانی صحت یافته ملازمت
شاه شجاع را اختیار نمود و بعد از چند سال که شاه شجاع نیز میرفت در یکی از منازل رکن

کرده گفت ازان تاریخ که زخم تو رسید چند سال باشد و پرسید که چند سال دیگر زنده میخواهی باشی
مولانا گفت ده سال و همان لحظه حالش متغیر گشته از خرگاه بیرون رفت چون بحجره خود رسید جان
بقابض ارواح سپرده و دولتشاه در تذکره خود آورده که رکن صاین در خدمت طغاتیمورخان یکی
بوده روزی وی را منفعل گردانیده در مجلس این رباعی انشا نمود رباعی در حضرت شاه چون قوی
شده ایم گفتم که رکاب ... نزده ایم آهن چو شنید این حکایت آمدی درتاب شده حلقه بر در پایم
بهر تقدیر از مشاهیر زمان خود بوده و دیوانش امروز متداولست آنچه بصورت تحریری پذیرد از
اوست نظم بهتر ز خس برهنت چیزیست دل من بپای بسته آنست در حد و هر فتنه که
هست در زلف های غمزه نهانست با کمال تو جز کمال خدای هر کمالی که هست نقصانست رنج در
سایه حمایت تو همچو آسودگی تن آسانست منه قصه عشق هیچ منیوش چون خوشتر ازین
حکایتی نیست گر شکر کنی بدانچه داری از هیچ کست شکایتی نیست منه اگر چه یاد منی آیدت
من هرگز بجان تو که زمانی نبودی از یاد حدیث عشق من با حسن تو جهان بگرفت خیال که قصه شیرین
و غصه فرهاد منه بتی که مملکت حسن جاودان دارد ز لطف هر چه بگویند بیش از آن دارد نگار دیده
پر از خون دل کند مردم کسی که مهر رخش در میان جان دارد مگر بخون دل عاشقان نگر بنده و گرنه عقیق چه داند
که او میان دارد منه جز خیال رخ گلرنگ تو حاصل نشود از اشک خون گشته ما چو فره پالایی ابو الفضل
عثمان ازکه سخندان زمان بوده و گاه گاه بر انگشت امتحان کرده اندیشه ابکار میگشود چنانچه این
رباعی رباعی دی گفتمش ای گشته دل از مهر تو خون بر سیب تو چیست نقطه غالیه گون گفتا ز
لطافتی که در سیب منست آن دانه بود که می نماید بیرون سعودی محلی بزیور فصاحت بوده و سخنی
در غایت عذوبت میگفته این دو بیت از نتایجات شعر می دانم که تا بیاید عافیت را ...
در کار محنتی عروس برنده و ظلم انجا رو در آه ادی مولانا حسن شاه شاعری بوده شیرین کلام و در مطایبه
و ظرافتی منظور خاص و عام و در چیب الشیر آمده که مولانا ابتدا در ملازمت سلطان محمد بن میرزا بایسنغر
می بوده روزی در اثنای محاوره سخن بذکر معایب ملوک رسیده مولانا هر یک از سلاطین ماضیه را
بعیبی منسوب گردانید میرزا در آخر مجلس گفت که من چه عیب دارم مولانا گفت که در شما غیر از کداهی
عیبی نیست میرزا گفت این کمالات ما بر شما ظاهر شده گفت از اینجا که میتوانی گفت که ده هزار
دینار بمولانا حسن شاه بدهید و میگوید و میرزا بخندید و چهار هزار دینار بوی بخشید مولانا گفت این یکی عیب
دیگر که ده هزار گفتی و اشعار مولانا بجاده هزل و مطایبه است چنانچه ازین ابیات مستفاد میگردد شعر

دو ندیمی

دو ندیمی و در علم و در ادب نی عجمم کی چو منند در عرب سلطان وقت خویشتنم و هر جا که
میروم شاه دوم ز بهر آنکه جب دارم و ذنب ایم نسب بس است که بگذشتم ز نوح و از لطف طبع شعر
را بس بو العجب در خانه خنگ گرم و ابرو فشنده را در پیش قاضی که بزرگست منتجب مردم غریب
بخانه قاضی درون روند اگر بغداد شوند بعیش و فصل طرب من که غدا انجا نه قاضی درون شدم
در یک زمان چه شد که برون آمدم غرب دارم بغیر از سخن ایا که گفتی است ترسم که در دهم
بکوبم تب تب تب یا منتجب بده کنم انتقام من یا حاکمی که حکم کند بهر ما رجب اگر زنان
هزار ساله در اند میان شده است از عهد ای که دو ز بود دیم یک وجب او زمن نکو چنین یار
زن مرا با ر کنند ده شر قیامت بجواب ترکنند هر دوشان و سخن کرده میکنیم او گویدم که
تب و در و این گوید القفی تب ادی ایه و در که بر مشی و من ایزم که تب اول ایه دو رکنج یه هر برده
در تب ولا لیف مرا اسبی است بر آخور که دی جوع البقر دارد بجز جوع البقر با خویشتن چیزی
هنر دارد بی جان و سقا میرود هر جا که می بیند ببوی آنکه سگاهی که در پالان خر دارد بصورت
اگر در مرغزاری سر دهند او را بکلاغ و عکه و کرکس ازان بسیار بر دارد بهر مصلحت آن امیرت کش
اسب چنین باشد که محصول تمام ملک دی خطر دارد کجا یا عهده اسب چنین بیرون تواند شد مگر خیر
از خواجه فضل الله گرانی که در دارد ده آن او نگاه و جو اگر کیدم شود خالی بزمین و آسمان از دامان بیرد
نبر دارد با اصول اشکم ار چنین با شکم فراخ آمد ولیکن شود پشتی با شکم ز پشت پدر دارد نه
کاه و جو بچکیم میخورد صد خوش ... شد همیشه از مرض ها شهای این جانور دارد بسید ندای وگر بجو دن
اوه مه ام حیران که این لاشه که بابانه بجگر دارد غم زین و لجام و تنگ و افسارش مرا باید
تعالی شانه یکسب چنین ده و سر دارد مرا امیر اسب بخشیده است میر ابو بلاداوست مسلمان
نیستم گر میر از این معنی خبر دارد منه با سمرقندی بخاری گفت کاند شهرها از زمین تا آسمان افتاده
یک شب چار بارف در جواب آن سمرقندی شنیدم اینکه گفت شبنم شهر منست ای کاتب انقدر
برف مولانا بنایی شاعر خوش محاوره نیکو بیان شیرین زبان بوده شعر لطفش طبع شاه گدا کرده ی
آن اثر که اند مزاج غنچه نسیم سحر کند و بنا بر طبیعت که جبلی طبیعت او بوده همیشه دوران قرار امیر علیشیر بودا
طبیعت او استیلا داشته منبع خاطر او با انجمن خاشاک عناد تیره و مکدر داشته چنانچه وقتی قصیده
جهت امیر علیشیر گفته و صله نیافت لاجرم آن قصیده را بنام سلطان احمد میرزا کرده و بر اثر آن این
قطعه را گفت قطعه دختران که گر فکر منند هر یکی را بشوهری دادم آنکه کابین نداد عنین بود نه

کشیدیم بدیگری دادیم ۞ امیر علیشیر را این رخت گران آمده و در صدد آزار بنای آمده و بنای
عزیمت سفری بخاطر کرد تا بید که گشت آنجا ناگه قدمی چند بسپرده و مرحله چند بشمرد که دورت بعافیت
و فرقت بالفت مبدل گردد و چون به تبریز که دار الملک سلطان یعقوب بود رسید عصای سفر
شکسته و انبان از توشه پرداخته ملازمت آلی آن ملک را اختیار نمود و بعد از چند سال
که ساعد احوال سلطان یعقوب از سوار حیات عاطل آمد بالضروره بجانب وطن بحرکت آمده بنا را که
ذخیره خاطر امیر کبیر امیر علیشیر هنوز باقی بود عزم ماوراء النهر نمود و در خدمت ملوک آن ملک روزگار میگذرانید
آورد استیلای میرزا خان بر قرشی بنای را بنای حیاتش بی صدد شده بانهدام پیوست این
چند بیت که نوشته میشود از اوست نظم زهی شکسته زرنگ تو رنگ عنبر تر ۞ تنک آمده از
تنک تکمیت شکر ۞ بود مدیح دهان تو غنچه را نسبت ۞ دهان غنچه اگر بود زلولوی تر ۞ گرفته همه عالم
بحسن جهانگیر ۞ چو صیت عدل شهنشاه معدلت گستر ۞ در محیط نسب دری سپهر تبار ۞ گل ریاض ادب
سرو باغ فضل و هنر ۞ ابو المظفر یعقوب خان که هست او را ۞ هزار بنده چو خاقان هزار چون قیصر ۞ عظام مرده و بزنده
بزرم چون خیزد ۞ غریو کوس جلالش چو صور در محشر ۞ بروز رزم که گردان مثال دانه ۞ رفتند عرقه بخون بر
فراز یکدیگر ۞ برای نام تن مردان زخم دیده فتند ۞ چو دسته دگانند لاله گون بستر ۞ زچاک سینه هر دل
دل پرخون ۞ مثال شیشه نابغه باده احمر ۞ چکید نکل بیخ تو خون خصم جهان ۞ که برد آتش سوزنده از دم اژدر ۞
بروی تیغ تو خون عدو شود ظاهر ۞ چنانکه آید مرجان زروی بحر بدر ۞ کز آرزوی غیبت شعله برپهر کشد ۞ جهد
ثوابت و سیار از فلک چو شرر ۞ زلطف تو همان نسبت است شاه از ۞ که شام عید بود است صبح
بقدر ۞ منم کشود نظم آن سخنوری که لطف ۞ سخن زلطف کلامم رود بهر کشور ۞ بحر نظم گهر بار آورم گر
چرخ ۞ نظم گشتی طبع خنگ لنگر ۞ بلطف طبع چو خسرو کنم جهانگیری ۞ بفر تربیت شاه اگر شوم یاور ۞ بیا آمده
نخل فضایلم ۞ دریغ و درد که از بار آن نخورده دم ۞ اگر ز دور شکایت نمیکنم چون شد ۞ مرا مدد که همچون تو خسروی
رهبر ۞ تو بحر لطفی و بیچاره قطره ایست حقیر ۞ تو آفتابی و برگشته ذره اخر ولد الغیث ای طایر خجسته مقیم
هوس مباش ۞ چون مرغ پر شکسته اسیر قفس مباش ۞ عنقا صفت بقاف قناعت قرار گیر ۞ برخوان سفلگان
جهان چون مگس مباش ۞ رازق خداست مردم عالم بهانه اند ۞ رزق خدای میخور و ممنون کس مباش ۞
مردانه پا بدامن همت کش ای فقیر ۞ کو برداد خویش تر از دسترس مباش ۞ چون عاقبت ز منفعان
میشوی جدا ۞ کو در زمانه همچو جرس همنفس مباش مثنوی شد چنان با هوا گرم که در آب روان ۞ سینه بر یک
نهاد دست نگر ماهر طان ۞ گر بود آنی آن همچنان جا که براه ۞ پای میسوزد شان زبسکه زمین شد سوزان ۞

نیست در سایه اشجار عیان پرتو مهر ۞ اشیا پست زگرما شده در سایه نهان شعر گر از محبت ایام اسیر محنت
اوه مرا چه کار بمحنت من محبت او میرم سپاه مرد و ارسته نیک نهاد و پاکیزه اعتقاد بوده همواره
بذکر حق مشغول داشته اما بنابر استر احوال گفتن اشعار هزل آمیز مطایبه انگیز مایل بوده خود را بدین
روش بمردم میشنود اما بنابر التزام بیتی چند از آن ایراد کرده آمد شعر گذشت عمر و هستی نیافتیم
نجات ۞ دریغ و درد که بیهوده صرف شد اوقات ۞ شبی که وصف لب لعل او سواد کنم ۞ ز نوک خامه
چکد با برون آبحیات ۞ بپوش آن لب لعل و روشنان میرم ۞ که این همه حیات است و آن گسیخ زنات ۞
زوی کمرخ طاق کسی قصر خفته الست ۞ آنها که دولت بر تخت کون نشست ۞ بستر شده جفته آتش
آلوده عمر داست ۞ ملیسم از علاوت آن کریه اروست شعر در موج خیز کسی که جهان را گرفته آب ۞
نزد سپهر باید چو کعباب ۞ تا و دار کسی بنهایت نرسد ۞ گر صد هزار سال نگیرد طناب شعر از عام
صاف و جفته شعاف چاپ ماندست ۞ کی کش بدی جفته که دنیا بدو باز نیست ۞ میرم کجاست ای چه قبان کوش
گر دست تو چو پیرهن بالا به بار نیست ۞ کس را اجفته چون من شیدا نیست ۞ و بر از ان شال من حالا
از اول شام مرتزم تا دم صبح ۞ از دیده بخت کیرم پیدا نیست شعر آن دختر بیچه که به تنگ قمرست ۞
هر چند کس شکنجه چو چشم تو گرست ۞ میلم میان پاچه او بیش گشته ۞ زیرا که میان پاچه کس تنگ ترست ۞
آن روز که این چرخ سر انجام نهاده ۞ بر سر سینه شیخ بزرگی گام نهاده ۞ برتست نسیم حیات جفته صاف نمی
زنش کم در بید کس نام نهاده شعر خلق عالم کیر برانداخته اند ۞ انگاه بکون کس در انداخته اند ۞ این کیر حرام
تخت مرا گو پای شاشه گردش ساخته اند شعر گوید که کس غمزه زن دیشو کرده است ۞ کچه چهره خوب صورت
سیمبرست ۞ زنهار بدین حکایت از ره نروی ۞ از بی نحوی که جفته خوشتر است شعر میرم که تراطریق حسن
بماند ۞ خوار است نه ملامت بدامن بماند ۞ تا چند کنی گناه ای نامه سیاه ۞ در نامه دگر جای نوشتن نماند ۞
بابا علیشاه از ابدالان زمان خود بوده و امور غریبه و حالات عجیبه از وی بسیار نقل میکنند
از ابتدای آورده اند که در اوان سلوک جذبه بدیشان رسیده و در آن حالت آلات جولت خود را
بر سنگی نهاده و سنگ دیگر برداشته چندان بر آن زد که ریشه ریشه شد و بعد از آن انرا شانه کرده
یقین که آدمی را تا موهبت عالی از عالم بالا نرسد طاقت چنین مشقتی نخواهد آورد روزی سلطان حسین
میرزا را بر تخت روانی دیده و پرسید که این چه حرفت که در قفس کرده اند حاضران گفتند که این
پادشاه خراسان سلطان حسین میرزاست جواب گفت که مگر شاهرخ مرده است که پادشاهی بدو
رسیده از این سخن مفهوم میشود که بابا از زمان شاهرخ تا ایام سلطان حسین میرزا در استغراق بوده و از

گردش ادوار سلاطین خبری نداشته و نیز آورده اند که مولانا عبد الرحمن جامی و شیخ الاسلام
و چندی دیگر از علما در مجلسی حاضر بوده اند که وقت نماز شد بالقصد امامت پیش رفت که این مصراع
بخواند ٭ ای پری کری پری بر بام قصر او پری ٭ و احرام بسته مولانا عبد الرحمن جامی بی توقف
اقتدا کرد و شیخ الاسلام اقتدا نکرد و لیکن میگفت که از نمازهای مدت عمر خود آنقدر امید قبول ندارم
که از این دو رکعت با رعایت کردن احکام ظاهر شریعت پسندیده تر است این چند بیت از وی
بنظر آمده شعر سب تر در کلیم [illegible] ٭ شعر [illegible] ٭ یا کلها با یاران بگو
یا رب جان ٭ هر دو [illegible] سه دم [illegible] شد انگشت نبردم بسوی نمکدان ٭ کاخر به انگشت ندامت
گزیدیم شیخ ابو الواحد رقی بغایت فانی مشرب و درویش مشرب بوده سالکان طریق جهد و تقوی
طالبان طریقه رشد و هدی نسبت بآنجناب بغایت ارادت و اعتقاد و سلوک مینموده اند و او
احیانا گل نظمی بر بوستان خاطر [illegible] اندیشه میگشوده آنچه نوشته میشود از آنجمله است شعر از
بس که آن جفاجو از ما رسنمانده ٭ اندک ترحمی بکس باز نمانده ٭ عمری که داشتم بوصل توام بهره مند بوده ٭ منبود
آنقدر که توان گفت چند بوده ٭ و این رباعی جهت برادر خود شیخ میرزا [illegible] مطایبه گفته رباعی ای
گرده بهر خویش خوکم بسیار ٭ هرجا که خریت میکند از تو فرار ٭ زینسان که بود کار تو خوکم کردن ٭ ترسم
خود را تو گم کنی آخر کار ٭ میر سید محمد بافنده از مشاهیر زمان بوده و خاطرش در اختراع معانی و اقتراح
الفاظ ید بیضا و دم مسیحا داشته امروز بوده بتر و اشراف در طرز رباعی او از اسلاف در نهصد و
شصت و نه بنهاده از فواید انعامات حضرت شاهنشاهی محظوظ و بهره مند بوده روزگاری
در آسایش داشته در نهصد و هفتاد و سه بمقر اصلی ستارش گردید گفتا خوار که میر رباعی سخن بود
تاریخ است و میر را در صورت و خلقت ترکیبی خاص بوده و چنانچه این رباعی که عزیزی در حق وی
گفته مستفاد میگردد رباعی ای میر که احمقی ز مرفوعی تست ٭ وزنده [illegible] سخنی علت جوعی تست ٭ قد تو
دو چشم حلقه بینی قلاب ٭ القصه عیان شکل مجموعی تست ٭ و این رباعیات که نوشته میشود
از زوار ادات اوست رباعیات آنروز که آتش محبت افروخت ٭ عاشق روش عشق ز معشوق
آموخت ٭ از جانب دوست سر زد این سوز و گداز ٭ تا در نگرفت شمع پروانه نسوخت منه آتش که کجا
در دل ما شاد گرفت ٭ ماننده ما نه خورده پیدا گرفت ٭ آتش بجهان زدن زما هم آموخت ٭ خورشید که از
چشم تر ما در گرفت منه چون خاک زمین اگر جفا کش باشی ٭ از باده و هوای دهر ناخوش باشی ٭ نها
ز دست آنکسان انجیات ٭ بر لب منهی اگر در آتش باشی منه چون گردش چرخ را مداری نبود ٭ و در [illegible]

و بودن اختیاری نبود ٭ خواهیم چنان رویم گزین نقش ها ٭ بر خاطر هیچکس غباری نبود منه هر که
تنگ انبر و خرامان بر داشت ٭ بس سوخته خرمن که دل از جان بر داشت ٭ در گوش تنگ شکر فشید از نوام
گفت ٭ دو روز بر آتش باغ رفت و افغان بر داشت منه ای شاه فلک جناب خورشید سریر ٭
فیلت بقطار خانه کاه زر و گیر ٭ [illegible] سر و ماهمه در زندان چوب ٭ سنجش شد که شهاو نجوم نظیر ٭
میر دوستی در تحریر نسخ تعلیق هلال ابروان آسمان اقران انگشت نما بوده و در خدمت حضرت شاهنشاهی
بخطاب کاتب الملکی ممتاز [illegible] از نتایج طبعش این رباعی بین الجمهور مشهور است رباعی
خون دلم از دیده چکیده برفت ٭ از نظر آن یار پسندیده برفت ٭ رفت از نظر و از دل نرفت این غلط
است ٭ کز دل برود هر آنچه از دیده برفت مانی در تحریر انواع خطوط درجه کمال داشته و [illegible] سلک
منشیان این دولت پیوند بوده گاهی صورت نظمی بر ورق اندیشه می نگاشته و این بیت
از آنجمله است شعر عاشق باید که در رست چه هجران چه وصال ٭ خسرو از عشق جدا نالد و فرهاد جدا ٭
قرائی جنبک از نقادان رسته لطافت و ظرافت بوده و همواره با همگنان او را مشاعرات
و مناظرات روی میداده چون ایراد آن لایق سیاق نیست بر آینه از آن در گذشته
بدین دو بیت اکتفا کرده آمد شعر فصل از هر جا که [illegible] در جستجوی من ٭ لابد که سر گردان
شود آید بسوی من منه جان من جان من را چاره اگر دی رفتی ٭ چاره این دل صد پاره اگر دی رفتی منه
دل پر خون نه پیداد تو رفتم ٭ چنان رفتم که از یاد تو رفتم نوعی میر مولانا حسن است که در اوایل
طبیعت قهر [illegible] بوده چنانچه قبل از این احوالش نوشته آمده نوعی بحکم [illegible]
حالک فراخ گشته بدست افراز [illegible] مطایبه رنگ کدورت از خاطری زدوده چنانچه از غایت
ظرافت انصاف را بکار برده هجو خود کرده و از آنجمله است شعر بزرگوار خدایا بی پریشانم ٭ که وضع صورت
خود را نکو نمیدانم ٭ یقین شدم چو در آئینه روی خود دیدم ٭ که گرچه بنده و عکس تمام ٭ مرا بصورت
حیوان بسیرت انسان ٭ چه مظهرم که نه حیوانم و نه انسانم ٭ و [illegible] است که بعد از وفات من یاران ٭
کنند لوح مزارم ز هر دو زندانم ٭ [illegible] که من پشتی او [illegible] نگهبانم ٭
و گفتش من چو در کشتی بودم ولی سالی ٭ بود زیاده [illegible] کشتی بجنگ [illegible] نمیدانم ٭ سخن چگونه کنم پیش خلق کاین
دو لیم ٭ بیکه گر نرسد گرب رسد جانم مولانا خاقی از آغاز جوانی تا انجام پیری عاش سیاحت
بر دوش داشته چون صبا بر گرد [illegible] عراق گردیده مانند سحاب بسیاری از ممالک را طی
نموده و [illegible] خود است که در وطن [illegible] نموده آید که [illegible]

ذات عالیش اراده از سوزنکاری تفحص پاک نمایند لاجرم احرام طواف بیت الله الحرام بسته اراده
نمود که بقیه عمر را بمثوبات اخروی صرف نماید اما بدان دولت موفق نگشته در اثنای راه
عصای عمرش شکست و بنیان مرادش از توشه خالی ماند شعر صد شربت شیرین لبش خسته بلا را
نزدیک لب آمد و چشیدن نگذارند ؂ و این چند بیت از منظومات است شعر از بت سنگین دل
من کام بر آید ؂ در خیل تمناش بود نام بر آید ؂ جان باد فدای قدم تازه نهالی ؂ کو در چمن حسن باندام
بر آید ؂ با آنچه ببینند که مصلحتی نیست ؂ هر نقش کف پای کسی کام بر آید ؂ کام دل خود خاطی از یار
طلب کن ؂ شاید که مراد دل خود کام بر آید مولانا فتح الله مرد شیرین صحبت لطیف طبع خوش انجمن
بوده و همگنان بلطف طبع او اعتراف کرده اند و بجهت اتفاق معیشت نموده پیوسته میان او و شفقی
مواد نزاع در میان بوده و اعفت خفت یکدیگر میکوشیدند این ابیات مراو راست در حق شفقی گفته
ای شفقی بک چون بتو پرداخته ام ؂ با اسپ خود ترا قرین ساخته ام ؂ او کوهی نزد تو نیکوی شعر او را
بتو در بهیا انداخته ام شفقی است بر من چو که ترا ای بیند ؂ هر دو ... میکند میبرد میدارد هر دو
گو از گری کنکاه رکه ؂ صحبت ریش سفید تو که میدارد مولانا آتی ترتیب ... [illegible]
شصت سال در کشمیر بوده ... این چند بیت مراو راست شعر عرق نشسته ز شبنم رخ نکوی ترا ؂
زمین مرنج که ... هم ابروی ترا میرزا باسط شاعر نیکو و صحبت شیرین کلام بوده و اکثر اوقات را
در کابل بسر برده و این چند بیت ازوی بنظر آمده شعر سینه چاک است و جگر ریش و دل افگار مرا ؂ کرد عشق تو
بصد درد گرفتار مرا ؂ و صد آه که سوز جگر و آتش دل ؂ کرد رسوای جهان عاقبت کار مرا ؂ مثنوی در گلشن
دل خوش گشته پیدا میکرد ؂ که از دست تو شد لاله سان صد داغ بر جانش ؂ نشان کز زبان
خواهی ولا بگو تا مل کن ؂ که این بشکل معانیست نتوان یافت آسانش ؂ مسجد و صومعه و خانه خمار
یکیست ؂ هیچ جا غیر مبین در همه جا یکیست مولانا ذوقی اگرچه در غایت لا ابدی و بیتکلفی
الا تتبع اشعار سلف بسیار کرده و شعر صوفیانه از اشعار متقدمین و متاخرین در خاطر داشته و
درین ایام ملاحظه نموده همگی همتش بدان مصروفست که آنچه صورت بر ادای پذیرد انداز دارد
اوست شعر بکام هوس آن با دیگر اهی چه بود ؂ بر خدا باش که دم از ابتقامی آیی ؂ از که نبوی شناخت
تو معشوق و نه رنگ ؂ از چه بر نیکند باد صبا می آیی ؂ صید خبر داشت بمن از تو صبا لیک نبود ؂
آن دم عمر که بپرسم که کجا می آیی ؂ که بمجلس بستان در آیی تا بینی ؂ تشنه عشق چو پیکان بهانه ؂
شد دلا که بکشت گل آید بهار ؂ هر سر خار که بشکفت گل گشت قدم ؂ بندم ... انجز و تحکم نه از جرم گناه ؂

کرپچایی

کرپچایی باد بکشاید در زندان ؂ از آن بدرد که بر زبان کرفتارم ؂ کشیوه های ترا باهم آشنا
نیست مثنوی گل امید مرا طاقت شکفتن نیست ؂ همین که غنچه شد از شبنمی فرو ریزد مقصود تبریزی اگر
چه جهت بصنعت تیرگری میکارد اما در مدرسه قابلیت خود کشیده شور و شوقش بنهایت ذوق
و غزالت بوده و آنچه صورت تحریر می پذیرد مصداق ابتغی و برهان این دعویست رباعی گر غم
عشق سازکار آید دل ؂ بر برگ آب رفته و سودا آید دل ؂ گر دل بود و کجا وطن سازد عشق ؂ گر عشق نباشد بچه
کار آید دل مثنوی ای دل غم بیهوده ز ناز خوش است ؂ خون جگر و دیده خونبار خوش است ؂ غیر از غم یار
هرچه حاصل کردی ؂ حاصل همه هیچ است غم یار خوش است شادی سلطان ضمیر واقع حیثی گوئی بهمت
تمام داشته و شعر هموار میگفته از آنجمله است شعر خود دل من که تو جا کردی واو بیرون ماند ؂ هیچ
جایی انگشتی که دیت نشست ملالی ساقی طبعیت خوش طبیعت بوده و این بیت مراو راست
چشمی که بود لایق دیدار ندارم ؂ دارم نگه از چشم خود و انی نه ندارم اسمی در شاعری همین اسمی داشته
و این نوع اشعار میگفته ؂ میکنی مهر و جفا مهر و وفا میکوئی ؂ تو چها میکنی ای شوخ و چها میکوئی ولایت
بدخشان توابع و مزارع دلکشا و فضاهای خوش آب و هوا بسیار دارد و اقسام غله و انواع میوه در آن
خطه نیک بحصول می پیوندد و از مضافات آن شغنان یادست که هر سال دوازده هزار من الکو صرف
دوشاب میشود و مولانا زین الدین ابابکر از نیکان آن مکان بوده و در نفحات آمده که وی والی بوده
و تربیت از روحانیت شیخ الاسلام احمد النامقی الجامی یافته و دیگری کارست که حر ز ... عاشق
از آن گذشته که کسی بصد تعریف آن در آید شعر سبز خطی بر خطان موی نه شکست ... مشک
بدان بوی نه ؂ و از مرد شی آنچه بنظر آمده این چند نفر است که صورت تحریر می پذیرد شیخ سیف
الدین از شاهزادگان خود بوده و بعد از تحصیل و تکمیل علوم بخدمت شیخ نجم الدین کبری رفته
مرید شده و اربعین دوم شیخ انگشت بر در خلوت وی زد که ای سیف الدین شعر منم عاشق مرا
غم سازگار است ؂ تو معشوقی ترا با غم چکار است ؂ بر خیز و بیرون آی و پس از چند وقت او را بخلیفه
ساخته بجانب بخارا فرستاد و بعضی گفته اند که شیخ در عهد بلاکو خان بوده و در شهید جهت
بر دو آنچه آن بلی بود نمود و بعضی برین رفته اند که با منکوقاآن معاصر بوده و الله قاآن با الکو شفاعت
خدمت شیخ میشنوده در ایام دولت خود هزار بالش نقره بجانب بخارا فرستاده تا در آنجا مدرسه
ساخته تولیت آنرا بشیخ تفویض نمود و من کلمات القدسیه رباعیات امرد هوی ابجو الفرد اکو
مردی کنی و نگاه داری سر کوی ؂ گر تیر آید چنانکه بشکافد موی ؂ از نهان بنیا خود نگردانی روی مثنوی هرچند

کهی با بیگانه نشوم با عافیت آشنا و همخانه نشوم گاکاو پری رخی بمن برگذرد برگردم از آن حدیث
دیوانه شوم ای ناله پرخون طاووس پوشش از غم تو وی نعره سنبله باده نوشش از غم تو فریاد و فغان باده نوش
از غم تو در سینه ام جوش و خروش از غم تو تاکی بود این جور و جفا کردن تو بیهوده دل خلایق
آزردن تو تیغی است بدست اهل دل خون آلوده گر وه تو رسید خون تو در گردن تو روزی بجنازه
درویشی حاضر شد گفت بدیشان تلقین فرمایید پیش ما بیت آمد این رباعی بر خواند رباعی گر من
گنه جمله جهان کردستم لطف تو امیدست که گیرد دستم گفتی که بوقت عجز دستت گیرم عاجز
تر از این مخواه اکنون که هستم **ابوالقاسم علی بن الحسن بن ابی الطیب** آسمان مجد و بزرگی و آفتاب
فضل و بزرگواری بوده نظم او از نظام ایام جوانی خوشتر و نثرش از طراوت فصل بهار دلکش تر در
اقبال سن شباب کاتب حضرت سلطان رکن الدین طغرل بیک بوده چون بهر آفت میدید که
سعادتها در غفلت هر آینه از زوال اختیار کرده در اواخر حیات او را با والی بخارا که نام او ماه بود پیوندی
افتاده و آن پیوند سد راه عافیت او شده عاقبت بر سر آن کار دل کرد عشق آمد و کرد خانه خالی
برداشته تیغ لاابالی در آن وقت که حیات مستعار را وداع میکرد و نفسش بسینه رسیده و رهب علق
تر و دیگر و این رباعی بگفت رباعی من می بروم بیار اسیر چمن جان بصد هزار کف سیر چمن
سنگی بر دوست من از زیر چمن و دنیا بر رفیق ششیر چمن چون از این دار انتقال کرد بعالم بقا
کشیده مثل شاعر این دو بیت در مرثیه او بگفت مرثیه سگین علی حسن که از آن شوم کار زار [illegible]
چون حسین علی کشته گشت زار شیری بدا که بود او بر مرغزار او گر کشته شد عجب نبود شیر مرغزار
اگرچه شعر بسیار از و یافته شده اما بنا بر اختصار بدین دو رباعی اکتفا نمود رباعی خصم تو اگر زند زره
زنو چنگ صد گونه برای تو برآمیزم رنگ بنشینم اگر کار بنام و ننگ بر آتش چون کباب بر تیغ چو رنگ
زان میخواهم که خوش راست است ناش می و کیمیای شادی القاب است سرخست چو عناب و ناب
عنب است آبی که بریخ بر آتش آرد عجب است **تاج الدین اسمعیل** تاج جمیع افاضل و سراج قلوب اماثل بوده
جوهری ضمیرش هر جواهری که در سلک کشیدی غیرت لولوی لالا بودی و هر معنی بکر که منتجه
نبات فکر او را بودی انگشت اختصار و دیدار کمان زدی این ابیات جزوی از آن کتاب
و قطری از آن سحاب است **نظم** تا خبر وصل آن نگار نیاید گلبن امید من ببار نیاید گر نیاید نگار من
کنارم حسرت و دردم اگر کنار نیاید تا سر آن زلف بیقرار نگیرم زندگی خویشتن بیستوار نیاید جان
جوانی مرا نه بهر تو بالیست چون کنون بهر دوام بکار نیاید تا تو و بجز تو زنهار نخواهم گر تو و بجز تو زنهار نیاید

تاکوی تو بیگانه دارم گام نم گز خود خبر دارم دل بوی وصل جان کردی از پس و آمین تو بر دارم
خبر غم عاشق و تنهایی صد هزاران غم دگر دارم ابلهی بین که با ضعیفی خویش دست با
چرخ در کمر دارم نه باندازه هنری که مراست بهر تو کودکی در سر دارم من بیچاره می ندانم گفت
آنچه زین چرخ چاره گر دارم **وله ایضا** ابریست که غیر بلا نبارد غم تو بیریست که تا رکه ندارد غم
تو در نفس هزار محنت نز ورا سینه کرده جان برآرد غم تو چون دست اجل جان شکر آمد
غم تو چون پای قضا در بدن آمد غم تو وانرو که گویم اگر آمد غم تو سر برزند از زمین بر آید
غم تو جان گرفت چو ابر بهمن گریه و زیج بصد هزار شیون گریه گو دشمن من تا بمن
اندیشه مکرد پیش تو نشستند و بر من گریه **خواف** منشاء سلاطین با داد و دین و فحول مشایخ و علمای
با آئین و ارباب کفایت آئین بوده در تاریخ هرات منقولست که شیخ ملاحده حسن صباح پیش
از اظهار عقیده گویند مذهب او درست خود بدانجا رسید خواست که از عالم کیاست و فراست
مردم آنجا چیزی معلوم کند چون بزوزن رسیده و در آنجا اشجار گم است از کسی پرسید که این
اشجار گم در جواب گفت که مردمان آنجا زاده بموضع دیگر رسیده کودکی گفت که چهار اقچه دارم
میخواهم که چیزی بخرم که چاشت من حاصل شود و بقیه را انگور شیره چهار اقچه وصول کرده کودک گفت جواب
گفت که انگور نیم و قشر و دانه انگور و باقی را انگور شیره ... زمان گرد آتش و کمال و فطنت آن مردم
استدلال نموده از آن دیار هجرت کرده و در خواف دیه های معتبر بسیار است مثل برآباد
بجهاین و خرجرد و زوزن و در زوزن مسجدیست از مستحدثات ملکان کالجان و در پیش طاق بسبک
اندکی نظام ربع بوقت گونش خوش جماعت پیدا شده و بر لوغانا بادین گرده که متقادحت که وکه
خورشی میکوفت نه از نشت مرد او برف مرده بوده دیگر حرارت بنوعی غلبه کرد که همه آن مردگان شگفتن
گرفتند و دیگری سنجان است که شهبازی چون شاه سنجان از دی ظهور ننموده و از اطوایف سالکان
آن سرزمین در هر جا که افتاده اند بعلو همت و سمو رتبت نفاذ امر و ارتفاع قدر ممتاز بوده اند از آنجمله
سلاطین آل مظفرست که در تواریخ مذکور آمده که امیر غیاث الدین حاجی از سجاوند خواف در زمان
چنگیز خان بعراق رفته در میبد ساکن گشته فوت کرده و گویند که شیر او سه من نیم بوده و پسرش
امیر منصور ملازم تربت او میبوده و در گذشت او سه پسر ماند امیر محمد و امیر علی و امیر مظفر و ارغون خان
امیر مظفر را تربیت نمود و یساولی داد و بعد از فوت ارغون خان گیخاتو خان بیشتر از پیشتر در
تربیت او افزود و چون نوبت سلطنت بغازان خان رسید با مارت هزاره و طبل و علم سرافراز

یافت و ایلچیان سلطان نیز دوباره او تربیت زیاده از اسلاف فرمود و چون سلطان ابوسعید خان
بر تخت پادشاهی نشست به روی امیر مبارزالدین محمد را منظور نظر گردانیده حکومت یزد را بدو مفوض
فرمود و او جماعت نکودری را که بر آن دیار مستولی شده بودند بعد از جنگ بسیار مستاصل
گردانید و سلطان از غایت عنایت او را امیرزاده مظفر لقب داد و به جامه خاص و کمر مرصع و طبل
و علم و صد هزار دینار بنواخت و در سال هفتصد و سی و شش که سلطان ابوسعید رخت به عالم بقا کشید
امیرزاده مظفر فتح شیراز نموده پادشاهی عجم برآورد و بعد از استخلاص ممالک بسیار به واسطه
خشونت خلق و درشتی گفتار فرزندان و ملازمان او را مقید آورده چشمش را میل کشیدند و شاه شجاع
که ارشد اولاد او بود به پادشاهی برداشتند و شاه شجاع خسرو صاحب شوکت بلند همت بوده نفسش
بزرگ و همت بلند جانباز و دلیر و دل آگاه بوده گویند در نه سالگی حفظ کلام الله فرموده بود و تحصیل اکثر
متداولات نموده و قوت حافظه اش به غایتی بوده که ده بیت عربی را به یک خواندن یاد میگرفته
و شعری هم میگفته و این رباعی از آنجمله است رباعی در انعام همه ز خلق پنهان میکن دشوار جهان
بر دل آسان میکن امروز خوش بدار فردا با من آنچه از کرم تو می سزد آن میکن و این طبقه
هفت تن سلطنت کرده اند و مدت ملکشان پنجاه و نه سال بوده اول امیر مبارزالدین دوم
شاه شجاع سیم برادرش شاه محمود و چهارم شاه یحیی بن شاه مظفر بن امیر محمد پنجم سلطان عمادالدین
احمد بن امیر محمد ششم سلطان زین العابدین بن شاه شجاع هفتم شاه منصور بن شاه مظفر و دیگر از
بزرگان و نیکان آن مکان شاه سنجان است که لقب ایشان رکن الدین محمود بوده و تربیت
خواجه مسعود و دستی یافته و خواجه مسعود فرموده که او را شاه سنجان میگفته باشند و مراتب و
معارف او عظیم مشهور است و اشعار فصاحت شعارش در کتب صوفیه مسطور و این چند رباعی
از آنجمله است رباعیات عشق جمال دوست دیوانه ماست طاوس جمال کعبه پروانه ماست
تا از روز که آشنا شدیم با غم او هر چیز که غیر اوست بیگانه ماست ای دل تو ز هیچ خلق یاری مطلب
از شاخ برهنه سایه داری مطلب عزت ز قناعت است و خواری ز طمع با عزت خود بساز و خواری
مطلب کافر چو هوا پرستی نبود هر کو نبود هوا کافر نبود کافر باشد که او هوائی گردد
هوا ز خویش و برادر نبود گیرم که ز دین تهم که پنهانی نیست بر داشتن پرده آسانی نیست
ایمانش هزار بار تلقین کردم این کافر را مسلمانی نیست مردان ره معرفت ابدال شدند
چون جهلا دردی اشکال شدند علمی که بدو رسی و فهم معلوم شود ایست که از جاه به قیل و قال شدند

در راه چنان رو که سلامت نکنند با خلق چنان زی که قیامت نکنند در مسجد اگر روی چنان
رو که ترا در پیش نخوانند و امامت نکنند هر گه نفسا بپشت بر پیش آید وقت نکات
بر چین جبین آرد مستوجب حد کرده و جبار احد در عقد دو نفس ترک نداند چون مردان هوش
میل به هستی نکنند خودبینی و خویشتن پرستی نکنند آنجا که مجردان حق می نوشند منحانه
تهی کنند و مستی نکنند خواهی که ترا رتبه ابرار رسد مپسند که کس را ز تو آزار رسد از مرگ
میندیش و غم رزق مخور کان هر دو به وقت خویش ناچار رسد اطلس چو شده چرخ فلک مسجود
ازلی نه بهر مردم نیک سرود با مطرب و خانه باز دو دنیا بر فرق جوالقی نهند رسته و دانشمند
هر چه است ایشانند و صف با بر صف ایشانند خواهی که بسیج و توبه کرده با ایشان باش
کیمیا ایشانند دوران حیات عجب میکنند هر چیز که دوران تعجب میکنند در جام جهان
زاده و زیبا نجات که عمر تو روز رفت و شب میکنند و دیگر از مشایخ عظام انعام شیخ زین الملة
والدین است که مظفر بیت از هفتم فلک گذشته بود و خلق هدایت در دهه سوی زمین
منتشر گردیده و ایضا امیر قوام الدین که دست خود را وقف مسلمانان کرده و هر کس که غذی بدو دادی
کتابت فرمودی و در مجالس معارف سخن بسیار گفتی چنانچه وقتی تماشاگی از زمین بر داشت
و درویشانه روزی در باب آن سخن گفت و از وزرا خواجه غیاث الدین احمد است که مدت چهل
سال وزیر باستحقاق صاحب اختیار علی الاطلاق شاهرخ میرزا بود که از سرحد خطا تا نواحی بلاد
روم داشت بعد از آن وزارت میرزا علاء الدوله میرزا سلطان محمد کرده در ایام سلطنت میرزا
بابر فوت نموده و ایضا خواجه مجد الدین محمد که فضل آن دودمان و مجلس آرزو بوده و رفعت مکان و علو
همت بر یکسان زیادتی میفرمود و در زمان سلطان ابوسعید میرزا بلوازم آن شغل اشتغال داشت
و در زمان حسین میرزا به منصب خطیر وزارت رسیده حکم شد که مهر بر روی احکام و مناشیر زند
و هر گاه که پادشاه بر تخت برآید خواجه در پای تخت نشسته مهمات ملکی و مالی را معروض دارد و شعر اندره
و رسمش چنین بود که در پیش شاه هر کس بر پای می ایستاد و او نشسته بود و از شعرا مولانا محمد
است که در سلک نیکوطبعان انتظام داشته و کتاب روضة الخلد در برابر گلستان از نصایح
اوست و جواهر اللغه جارالله علامه را نیز نظم کرده و این حکایت از روضة الخلد است حکایت
ابلهی روزی به شهر هری سوی بازار بر دلال شد خری لاغر و سست و پیر و زبون بوده سم و دندان
او همه سوده جست دلال چست بر پشتش گرد جنبان به سنجد و بشتش گفت کای تاجران هرات

که خود مرکب جوان روان ٭ خوش رو و تیز گام و مردانه ٭ طالب کاه و عاشق دانه ٭ مروزی گفت
گاو بیجان یارم ٭ گر چنین است که گفته ام ٭ بیرو لاغر همی بود خرم ٭ می نوشم که دیگری بخورم ٭
گفت و لا لا گاو ملحف خرد ٭ با تو سی سال بوده هم آخر ٭ در کاه نیست و با خر خویش ٭ هم خر گیر از تنگ
سر خویش ٭ هر که او را طبع ذهن صافی نیست ٭ ذوقش از نظم محمد خوافی نیست ٭ مولانا مظفر در زمان ملک
غیاث الدین کرت بوده و مولانا معین الدین صاحب تاریخ مبارک شاهی آورده که وقتی مولانا
از ملک رنجیده بجانب شاه شجاع رفت و شاه شجاع خواست که در نظر مولانا اظهار تجمل نماید جمعی کثیر
از فضلا را جمع گردانیده جهت مولانا مظفر مکانی معین ساخت چون مولانا بدان مجلس در آمد
بمکان التفات نکرده بر کنار زیلوچه شاه بنشست چنانچه میان شاه و مولانا زیلوچه و تکیه حایل اند
این معنی بر خاطر شاه گران آمد از مولانا پرسید که میان خر و خراسانی فرق چیست مولانا فرمود
که زیلوچه و بالش شاه شجاع از کمال حلم و بزرگی ازآن بگذرانید آتش کشیدند و اکثر ظروف زرین و
سیمین بود دیگر باره شاه شجاع از مولانا پرسید که ملک خراسان را مثل این تکلفات هست یا نه
مولانا گفت اگرچه این تکلفات از قسم طبق کاه نیست اما در کاسهای نجاح آتش بیشتری باشد
گویند شاه شجاع را ازین سخن غیظ بسیار خوش آمد که خوش گفته و حق انعام و پاس نمک ایشان
نگاه داشت و بعد از عنایت و رعایت بسیار او را رخصت معاودت فرمود و مولانا مظفر در
خراسان اعتبار تمام داشته و او را خاقانی دوم میگفته اند و چنین مشهور است که در وقت
مردن دیوان خود را در آب انداخته گفت که بعد از مظفر کسی قدر سخن مظفر نخواهد دانست هر آینه
ازوی شعر کم شهرت یافته و این دو بیت جهت التزام ازوی نوشته شد شعر ای برسمن از مشک تعبیه
زده خالی ٭ مسکین دل من گشت ز خال تو بحالی ٭ دیگر ز نهالی نکنم یاد کسی را ٭ گر بجو تو روز نیش شکفت
بسالی قواسی شاعری بوده که هم سخنش قوام بوده و هم فضلش در خوبی و رعنایی تمام و این رباعی
مر او راست رباعی آخر که منگ فلک شمار من با تو ٭ تا انداز بحکم کار من با تو ٭ هم پیش من آید و پیش تو
آید روزی ٭ کر داد من و تو پیش کار من و تو ٭ خواجه مجد الدین بمکارم اخلاق اتصاف داشته
سالها درین دولت بمیوند چون حرفی بهو رقایم بوده بمجردات متفرقه منظوم و مباحث بسیار دیده تا وقتی که
بوادی خاموشان را منزل گزیده این دو رباعی روی چمن الجمهور مشهور است رباعی مجنون بزبان
حال ایام در دشت ٭ لیلی گویان بگرد وادی میگشت ٭ میگشت همیشه بر زبانش لیلی ٭ لیلی میگفت
زبانش میگشت ٭ مثنوی پیوسته بیاد لعل شیرین نرداد ٭ دیگر ز تنکهای خود نیا داد ٭ جان داد و نیافت کام

و از شیرین ٭ شیرین همی گفت و جان تلخی میداد ٭ قاسمی چند وقت در هرات بسر میبرده و در آن زمان
او را با جامی معارضه روی داده هم بهجو انجامیده و در آن باب این بیت گفت ٭ ای نگاه
سرت تیغ قاطع هجوم ٭ بسان برگش کافست بر سرکیدی ٭ پس از آن متوجه عمرو گردیده در صحبت
ملوک آن ملک آسایشها نموده هم در آن ایام مولانا هلالی بدان دیار وارد شده قاسمی را چندان اعتبار نمی
کرده قاسمی از روی مطایبه و ظرافت این رباعی بگفت رباعی بیچاره هلالی چو نقش مضمون کرده ٭ از هر طرف
غارت صد مضمون کرده ٭ چون مهره حقه باز هر کنجی که دیده ٭ در گوش نهاده و از دهن بیرون کرده ٭ و
از این سبب جمعی که معتقد مولانا هلالی بودند شبی سر راه بروی گرفته بزخم شمشیر چند جای او
را مجروح ساختند اما چون مستوفی از حیاتش بیخ چند باقی بود فرار بر قرار اختیار کرده
روی بهراة آورده در آن ولایت روزگاری مهنا داشته تا باجل طبیعی در گذشت این بیت
او راست ٭ گر باغ از عشق است چنین عاشق را ٭ آرزومند تو رسوا تر ازین میباید ٭ ولایت
جام مقام با نام است و خوب بوده با شیخی و با آن ولایت نوعی خوب میشود که هر قدر بیشتر توصیف کرده
شود کم کرده باشند و در یکی از کوههای آنجا چشمه ایست که در تابستان مدام یخ می بندد و در
زمستان آبش در غایت گرمیست و از بزرگان آن مکان شیخ الاسلام احمد جامی قدس الله سره
قطب جهان بوده و شیخ ظهیر الدین عیسی که در سلک فرزندان آنجناب انتظام داشته در
کتاب سراج الحقایق آورده که بدست پدرم ششصد هزار کس توبه کرده اند و ایزد تعالی او را
چهل و دو فرزند از اناث و ذکور کرامت کرده بود از آنجمله ده پسر و سه دختر بوده اند و اکثر ایشان
بصفت علم و عمل اتصاف داشته اند باکرامی بوده چهارده کتاب تصنیف کرده مشتمل بر علوم و معرفت
و طریقت مثل رساله سمرقندی و انیس التائبین و سراج السایرین و مفتاح النجات و بحار الحقیقه و کتاب
اشعار و این کتابها حالا در میان درویشان و صوفیان موجود است و باقی در فترت چنگیز خان
فوت گشته و شیخ در سراج السایرین آورده که من در بیست و دو سالگی الحمد را درست نتوانستم
خواند خدای تعالی از خزانه فضل و کرم خود این خاطر جامی را چندان علوم کرامت فرمود که در عصر
خویش علما چیزی بر من نتوانستند گرفت و سیصد کاغذ تصنیف کرده ام که در پیش هیچ
استادی درسی نخوانده ام از اخی علی اسفرغابدی نقلست که شیخ الاسلام وقتی بکوه پایه معشق
بوده روی خواجه ابوالحسن تقوان بود او را خبر کردند چون شیخ الاسلام برسید که رسیدی بیدش ام
شده بود و در فور وضو تازه کرده دو نماز پیش بگذارده و بر بالین وی بنشست حال بروی متغیر گشت

دور مناجات بایستاد و گفت خداوندا از درگاه تو مرا این توقع نبود که پدر مرا در غیبت من بمیری
وحال او بر من ظاهر نباشد و تا زنده بود همان نوع در مناجات بود و بعد از آن دست در آن گرد و
تیغ پدر بار دگر خواجه ابوالحسن بر خاک پسته نشست و بسخن گفتن درآمد و گفت دیدم احوال آنجهان
و کار پسر خود را و همه را آن باید کرد که پسر من میگوید و گفت ای پسر چه باید کرد فرمود که اول تو برکن کلمه
شهادتین بگو خواجه ابوالحسن چنان کرد و در شش روز دیگر در حیات بود و بعد از آن درگذشت و از این
قبیل سخنان بسیار مذکور است که بنابر اطالت از آن درگذشته شروع در اشعار نمود رباعی
عشق آن نیست که کش سوز نگی نیست ؛ با هجران در آن سخن جنگی نیست ؛ دانی که گر از عشق مسلم باشد ؛ آنرا
که ز بدنام شدن ننگی نیست مثنوی چون بنفشه مباش و جلوه بر خود مفراش ؛ چون بنفشه نگار خویشتن بی بهره
مباش ؛ تعلیم باره گیر در علم معاش ؛ چیزی سوی خود میکش و چیزی میپاش مثنوی چشمم که رنگ
لاله گون آورده ؛ بر هر مژه قطرهای خون آورده ؛ ای بی نظاره ات شه از خون شده ام ؛ از روزن دیده
سر برون آورده مثنوی با درد بساز چون دوای تو منم ؛ در کس منگر چو آشنای تو منم ؛ گر بر سر کوی عشق
ما کشته شوی ؛ شکرانه بده که خونبهای تو منم مثنوی هر که رخساره تو دید بگلستان نرود ؛ وانکه درد تو کشید
از پی درمان نرود ؛ گر نه امید لقای تو بود در جنت ؛ هیچ عاشق بسر روضه رضوان نرود ؛ ای خفته
در سحرگاه برخیز و بگوی که الله ؛ هر لحظه و بیگاه برخیز و بگوی که الله ؛ در حضرت آگهی چون مرغ و مور و ماهی
انتظام سحرگاهی برخیز و بگوی که الله ؛ هر شب هزار کرت آید ندا ز حضرت ؛ کای مست خواب غفلت بر
خیز و بگوی که الله ؛ سالت گذشت از چهل بر چه نهاده دل ؛ ای مرد کاهل برخیز و بگوی که الله ؛ ای رند خدای جامی
وی خرقه معاصی ؛ کردی بی خلاصی برخیز و بگوی که الله مولانا بها شاعر با قدر و بها بوده و پیوسته همت طبعش
بر افراشت [illegible] صحبت نکته‌دانان مصروف بوده گلستان محفل ایشان را بی سپهر [illegible] طوطی
ساختی و در مضمار مزاح و مطایبه لوای زیادتی بر افراختی و در آغاز کار و عنفوان جوانی در خدمت
خواجه وجیه الدین فرومدی بسر برده و احوال [illegible] داشت و بتدریج از منظوران خواجه شمس الدین
صاحب دیوان گردیده و در آن حضرت آستان شهرت دیده و این ابیات که ترجیع بند [illegible] و بعد از فتح
از جمله منظومات اوست رباعی گر شد گذری [illegible] نو شنیت کم ؛ [illegible] کلفت
صد ماه ز اطراف رخت میتابد ؛ گو باش ستاره زیر پروین کم ؛ گر [illegible] حسن تو در جاه
تو نهاده ؛ صد دام بلا زیر کلاه تو نهاده ؛ [illegible] سر انگشت بمشک اندر زده ؛ بر عارض گلرنگ چو ماه تو
نهاده مثنوی نکهت [illegible] منور کرده ؛ هر کس که [illegible] خود را فخر کرده ؛ اکسیر قناعت که بپوشان

تا پس [illegible] چون نکرده نخوردن کسی را سر آنرا که میسر کرده ؛ چشمش بمراد اقبال منور کرده ؛ در
میان پای هر آنکس که نهم [illegible] سر بر افراشته و گر زنگش منور کرده ؛ تا بچشم شکر از کشود
چون دریا ؛ طبع او بهم صف پرده که گوهر کرده ؛ هر زمان تو بگیرم [illegible] در سرفتنه از نوبه ظلم بر
کرده [illegible] با آنچه این زمان زیب این دو آن حق ؛ بدین نمو طولانی زیر و خرد جهان حق ؛ جهان
کانه و هر رنگ [illegible] گردنی ای ؛ جهانی که نه و هر پی ایسان کرده ران حق ؛ [illegible] پیش
من یکلحظه تا زان پس ؛ ز رفعت پای همت بر سر هفت آسمان ؛ کسی بر موی پر خون [illegible]
کوره ؛ بتیغ [illegible] کار [illegible] حق ؛ اندر جامه دوزی [illegible] آستین یا ای ؛ فرو [illegible] سازی
[illegible] آستان حق الامام الاجل نظام الدین الکتاب عطارد [illegible] فضل و مشتری سپهر علم
بوده و با وجود وفور فضل همیشه ریاض فصاحت را بزلال قریحت کوثر مثال خود نضارت می بخشیده
چنانچه این چند بیت که از آن بحر رشحه و از آن ابر قطره ایست ؛ دی دلبرم رسید چو [illegible]
تیغ ؛ بارونی [illegible] آتش [illegible] بر کف چو آب تیغ ؛ مژگان تیر غمزه چنان تیز کرده بود ؛ کز شرم میکشید سر
اندر نقاب تیغ ؛ گفتم که تیغ از چه کشیدی چو آفتاب ؛ چون صبح پیش تو [illegible] تیغ ؛
گفتا برای خصم جاه و مجد دین ؛ در دست خود همیشه بنهم چو آب تیغ مولانا نور الملة والدین
عبد الرحمن جامی قدس سره العزیز معتقد فیه اقاصی و ادانی بوده و لمعات فضایل و کمالاتش [illegible]
آفتاب منور ساز عرصه ربع مسکون و نفحات انعام فیض انجامش [illegible] قطرات سحاب حضرت
[illegible] بوقلمون ؛ چه حاجت که کلک بلاغت آیات ؛ نویسد که عام است فیض سحاب ؛
[illegible] رشد و تمیز بتحصیل کمال مشغول گشته در اکثری از علوم لوای مهارت بر
افراشت و بنابر لطف طبع ریاض نظم را صاحب نضارت گردانیده مقامی از آن بالاتر [illegible]
نموده و در طلب [illegible] گردیده دست ارادت بشیخ سعد الملة والدین الکاشغری داده و مرید
گشت و ریاضات شگرف کشیده تا بمراد رسید ؛ [illegible] از وجود خویش [illegible]
صاحب نفحات آورده که جد ایشان مولانا شمس الدین محمد دشتی بوده منسوب بمحله دشت اصفهان
که بنابر نوایب [illegible] از وطن مألوف برآمده در جام توطن گزیده بوده اند حضرت مولانا در قریه خرجرد
جام متولد گشته و [illegible] هشتاد و یکسال [illegible] زنجهان فانی بعالم جاودانی انتقال
نموده و مولانا عبد الغفور لاری مدت حیات را از حروف کاس که بمعنی جام است استخراج کرده
اگرچه از کلیاتش بحریست [illegible] غریبه و سپهریست مشحون بدرهای عجیبه اما بنابر اختصار [illegible]

ازان لب بیا که گفتار گره آمد **قصیده** معلم کیست عشق و کنج خاموشی دبستانش ٭ سبق آموز داده
و دانا دل طفل سبق خوانش ٭ نه هرکز ما درین استاد و شاگردی نه هر کوهی ٭ رخشان کرده و هر سنگپاره
لعل رخشانش ٭ زبان نغز پردانی نیست این نادر معلم را ٭ و رنه غافل در همه عالم ندانم کس پی آن دانش ٭ ز خاک
فقر در کوی ارادت ساختم کاخی ٭ اگر کم خواری و گر خواری و گر کویت ا کاخش ٭ درون کاخ دبستانیست
سراسر گل و ریحان ٭ صفای دل گل خندان و طیب خلق ریحانش ٭ تنی کش نیست سوی جنبش و بودی
جمادی دان ٭ گر داده نقش پرده از حقیقت گل انسانش ٭ بود هر دو ره ساله عجب بد دولتیست چند ٭
گر نهاده فلک سفرهای چرخ در مائش ٭ حریص از بهر یک لب نان نهاده کوه غم بر دل ٭ چه حاصل گفتگوی از
قانعان کو لب نانش ٭ تنا مریخ به پیش پر خوان دستار خوان کردن ٭ مرغ و میوه بر خوان کرم خوان
انواع الوانش ٭ خورد آب اند چشم ستان میوه باغش ٭ چکد خون دل سیه دو نان از مرغ بریانش ٭ خیال
بست نفت و غیرت بر دل خواجه ٭ که هرگز دل ز مرگ خود نرفت از مرگ اخوانش ٭ ز نعمتهای مال و جاه
عیب خویشتن پوشد ٭ زهی رسوائی آن ساعت که سازد مرگ عریانش ٭ تکفینش مزن کافور بر کتان که از
ترکهای قیامت هر که زین کافور کتانش ٭ چه داند خنده اسلام بستن مسلمانی ٭ که افتد رخنه در اسلام اگر خوانی
مسلمانش ٭ جهان چون نزد هست در سرو عیش سنگ ابتلا ٭ که اکنون خران همه بار پیش آمد و شیطانش ٭
نزش بیار پیش آید و شیرین که صفوانی ٭ بار سیب صفهانی بود تاریخ کیلانش ٭ دل از امیان سخت پیدا
جهان آمد ٭ چو آن پیشه که آمد جامیان سنگ صنمانش ٭ خدایا زین جامی را ز فضل ربانی ٭ که از هر چه آن
نه بهرست بشوید پاک دامانش **رباعیات** ای آنکه کمال کبریای تو بود ٭ عالم همه ریزه عطای تو بود ٭ ما را چه حد
حمد و ثنای تو بود ٭ هم حمد و ثنای تو سزای تو بود **مث** یارب دل پاک جان آگاهم ده ٭ آه شب و گریه سحر
گاهم ده ٭ در راه خود اول ز خودم بیخود کن ٭ وانگه بیخود ز خود بخود راهم ده **مث** یارب همه خلق را بمن بدخو
کن ٭ وز جمله جهانیان مرا یکسو کن ٭ روی دل من ز هر طرف گردان ٭ در عشق خودم یکجهت و یکرو کن ٭
یارب ز دو کون بی‌نیازم گردان ٭ وز افسر فقر سرفرازم گردان ٭ در راه طلب محرم رازم گردان ٭ زان ره
که نه سوی تست بازم گردان **مث** ای آنکه بقبله بتان روی تراست ٭ هر مغز چو احباب شد پوست تراست
دل در پی آن و این نه نیکوست ترا ٭ یکدل داری بس است یکدوست ترا **مث** گر در دل تو گل گذرد گل باشی ٭ ور
بلبل بیقرار بلبل باشی ٭ تو جزوی و او کل است اگر روزی چند ٭ اندیشه کل پیشه کنی کل باشی **مث** همسایه و همنشین
و همره همه اوست ٭ در دلق گدا و اطلس شه همه اوست ٭ در انجمن فرق و نهانخانه جمع ٭ بالله همه اوست
ثم بالله همه اوست **مث** هر دم ز چمن بوی تو ام یاد آید ٭ گل را بویم بوی تو ام یاد آید ٭ چون زلف بنفشه را نه در بر

هم بر ده ٭ شنگی موی تو ام یاد آید **مث** کی جلوه گر از عارض گلگون باشی ٭ کی خنده‌زن از لولوی مکنون باشی ٭
در پرده چنین لطیف و موزون باشی ٭ آن لحظه کی بی پرده شوی چون باشی **مث** ساقی بیا زان می به جامم
در ده ٭ زان پیش که مرگ داد و دامم در ده ٭ چون در لغت عرب مدام آمد می ٭ ای یار بجسم تو مدامم در ده ٭
گر مستی عشق بهار است رود ٭ از دیدنش و خرید روز ٭ در سایه دیوار رزی کان می است ٭
چه باری مرگ از تن بیمار رود **ایضا** بسوی کعبه رود شیخ و من بشاه نجف ٭ برب کعبه که انجام راه
حق بطرف ٭ تفاوتی که میان من است و این است ٭ که من بسوی گهر رفتم او بسوی صدف ٭
شنیده که بمغزی چه گفت پس بجمیری ٭ چو دیگر جودت اشعار منت صد رفت ٭ هیچ کس را نیست چون شرمناکی که
نیابت ٭ پیر و بجز رفیق فراق نیافت ٭ عطیه تو کلکی بهیچ آنجا نبود ٭ ز جیب معجز جو او ازاده شد بر ره
رفت **مث** آن غمزه زن بگرد گلستان بر آمده است ٭ از شاخ گل غنچه که پیکان بر آمده است ٭ بر
گل زمین که گذشت خنده‌زنان ٭ از نوک خار ما گل خندان بر آمده است ٭ در هر چمن که سایه مکندست
نامش ٭ از جای سایه سرو خرامان بر آمده است **مث** من چون تو شدم بسکه بدل نقش تو بستم ٭ خوی
تو ز من دور شو و خواهد قرین باش **مث** نشسته شاه دبیرم طرب بدان نامه ٭ که خواجه معتقد شاه و قیاس
نیست **مث** ای کی پری بیشتر از جامه صلح من ٭ زین استخوان که شکستان را پیست سر تا سر سفید
بود که پیر از وصل یار جان دهد ٭ اتفاق نکته مستی دوست ما را دشمن کند **مولانا عبدالله هاتفی** خواهرزاده
مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی بوده و در نظم مثنوی از سایر شعرای عصر گوی تفوق می‌ربوده
و تمام خمسه را تتبع نموده و در برابر اسکندرنامه ظفرنامه تیموری را بنظم آورده و در نقش سبع هفده
و هفت بوده و تاریخ عشقش را غریب چنین یافته ٭ تاریخ فوت او طلب کردم رقم گفت ٭ از شاعران
شهان و شاعران طلب ٭ و دیگری جامی ثانی چه شد ٭ یافته اگرچه کتاب تمام اثرش عظیم شهرت
دارد ولیکن التزام منتهی چند آورده شد **نظم** کمان غم چو ابروی خوبان شده ٭ هر گوشه غارت
گر جان شده ٭ گل خود و تاکه ز گلگون همه ٭ چو دلهای عشاق پر خون همه ٭ چنان تیر و باران ره رفت
نیش ٭ که آنجا بر آید بسوراخ خویش ٭ ز از قتل کس نیز با منفعل ٭ چو بالا بلندان بی مرحمه دل ٭ فتاده ز سر ان
بهر دشت و در دشت ٭ سر از تن بر آشفته چون خاریشت ٭ ز تیر زیر گلگون پیکان گشته غرق ٭ چو کوهی جگر خورده بیان
جنگی بفرق ٭ نشسته بس تیر در بر و دینک ٭ درخت نعل شده در نهنک ٭ که تیر کرده تیر از نیزه جهان
کر بود از خم زلف سیمین بران **ولدین حق مظفر** ای سپهر جلال را ماه نو ٭ گفته چند گوی مشنو ٭ اگر دو لقا
رویت سوی آهنری روی گشاده در سر کوی ٭ بیکس از صحبت میان ببر ٭ همچو خاشاک سنگ آتش تیز

تا رخت ساده و جمیل بوده ٭ می بخور گرچه سلسبیل بوده ٭ پیرانی که باده خوار شوند ٭ از می سرخ رو سپید شوند ٭
بهر زن جامه سرخ و زرد آمد ٭ آنچنان رنگ ننگ مرد آمد ٭ سرخ و زردی که لایق مرد است ٭ اشک
گلگون و چهره زرد است ٭ **من خسرو و شیرین** بری ز هر چشم سبز شیشه نه بر ٭ ز هر چشم او صدف تر و ز هر
زنده دان خالیش بوی دلی ٭ چو کورکه تا بی استخوانی ٭ **من لیلی و مجنون** سر چادر لیلی پیراهن آل آن
پری وش شد نهفته چون تنور آتش ٭ شد نانوی روای آن یگانه ٭ سوی کرمیش در میانه ٭ و این چند بیت
از فتوحات شاهی است که بنام شاه اسماعیل صفوی گفته **شعر** بر و ختم شد منصب سروری ٭ چو بر جدش این
پیغمبری ٭ چه مردی که هر کس که نامش شنود ٭ دگر زن نیاید ز مادر وجود ٭ همه پادشاهان شده پست او ٭ چو شاه
شطرنج در دست ٭ **مولانا ذوقی** شاعر بلیغ سخنی است که گاهی بنا بر راستی اندیشه و موزونی طبیعت شعری
میگوید از انجمله است ٭ آینه مهر روشنش آیه از علیست ٭ او را و ملک بر آسمان ز علیست ٭ گر سلطنت دو کون
خواهی ذوقی ٭ در بندگی علی و اولاد علیست ٭ **ولایت تربت حیدریه** حصاری در غایت حصانت
و محکمی دارد و مضافاتش در غایت نیکوئیست مشتمل بر آب و هوا و جابه که همواره مردم نیک از آن دو مکان بر
خاسته اند ٭ **شیخ قطب الدین حیدر** قطب وقت بوده و حیدریان بوی منسوبند ابدال سبحان
شاه سبحان این رباعی در حق وی انشا نموده **رباعی** رندی دیدم نشسته بر خنگ زمین ٭ نه
کفر و نه اسلام و نه دنیا و نه دین ٭ نه حق نه حقیقت نه طریقت نه مجاز ٭ اندر دو جهان که را بود زهره و
این ٭ در تاریخ مبارک شاهی آمده که وی را شاه ابدالان میگفته اند و مظهر آثار غریبه و امور عجیبه بوده
چنانچه در تابستان با آتش در می آمده و در زمستان میان برف می نشسته و گاه گاه وی را در
بالای قبه یا شاخ درختی میدیده اند که صعود و طیور بر آن ممکن نبوده ٭ فراز شیب وا از رهروان کرم
بپرس ٭ که پیش مرغ هوا کوه و دشت یکسان است ٭ از شیخ نظام اولیا نقل است که حیدر بابا آن
خود میگفته که ای عزیزان از مغل بگریزید که با چنگیز خان درویشی است از درویشان خدای که را
با او تاب مقاومت نیست و این مغولان بحمایت آن درویش بسیاری از ولایات را خواهند
گرفت چون این سخن بگفت در دشت شد و به هیزده ناپدید گشت **ابو عبدالله محمد ابن عبدالله الجنبدی** در
سلک فاضل عصر انتظام داشته و از جمله فصحای هنرمند و در بیته از منظوماتش این چند بیت یافته
شد که نوشته گردید **نظم** شبگیر صبوح را نه سر گیر ٭ بر بانگ خروس و ناله زیر ٭ خورشید که برزند سر از کوه ٭
آن به که خوری بجام تشویر ٭ از جامه بجامه درشت با نکاه ٭ وز جامه بجام رو بشبگیر ٭ شیر است غذای
کودک خورده ٭ شیره است غذای مردم پیر ٭ **شمس الدین محمد الجنبدی** شمس فلک بلاغت و قرآسمان

سعادت

سعادت بوده این ابیات در نعت مولوی است **نعت** ای سریر سلطنت درگه بطحا زده ٭ خیمه چتر ولایت
سایبان بر گنبد خضرا زده ٭ تا وجود تو شو موجود نقاش ازل ٭ نقش بر نیک وجود آدم و حوا زده ٭
طره گوی سر کوی تو طاوس ازل ٭ ما سوی الله آنچه دیده جلوه پشت پا زده ٭ **مولانا ریاضی** در جمیع شعرای
با نام ایام ابو الغازی سلطان حسین میرزا منخرط بوده و با شاه و آن پادشاه وقایع زمان او را در رشته
نظم کشیده و در وقتی که ابو المظفر شاه اسماعیل صفوی فتح خراسان نمود تاریخ را امیر المومنین حیدر
علی ابن ابی طالب یافته و فتوحات زمان ایشان را نیز بنظم آورده و این دو بیت در صفت کوه ازان
کتابست **نظم** عقابش نه جدی فلک دیده کام ٭ پلنگش ز خون شفق خورده شام ٭ ز فلک سبزه رسته
پر افشش ٭ شفق کشته ز لاله در دامنش ٭ **فردی** بغایت گرم سخن و حریف بیدین بوده و وقتی تتبع خواجه
حافظ کرده از باطن خواجه ناپیدا گردیده ٭ گو بیا ای چون بلای راه بگشاید مختر ابی در آبادی خود کند ٭ خود از
متنبه ناشده تتبع مخزن اسرار نموده سر و سر آن گذاشت ٭ هر چیز را اصل باید درست ٭ که باشد خلل در
بناهای سست ٭ این رباعی از وی می آید ٭ من کیستم از فی جهان فرد شده ٭ سر تا قدم از عشق
بتان درد شده ٭ همراه نیاز و دردمندی شده خاک ٭ وان خاک هم از باد فنا گرد شده ٭ **نویدی** همیشه
سیاحت پیشه کردی و ملازمت عقلا را ملازم گرفته مدام صحبت با ایشان داشتی و از واردات اوست این
همین یک بیت سماع افتاده ٭ هجتی که مرا با تو هست میخواهم ٭ همین توانی و من دانم و خدا داند ٭ **طهوری**
باوصاف حمیده و اطوار پسندیده موصوف بوده و بغایت نیکو ذات و خوش اخلاق است و
پیوسته کارش این بود که با فقیری بسازد و همواره خواهش آنکه مراد نامرادی بر آورد ٭ خواجگی
بندگیست خالق را ٭ شفقت بر خلایق را ٭ این ابیات که نوشته میشود مراو راست **نظم**
پایان کرده تو نامه پردازی نفیده اند ٭ کف خوش نگر بر بال مرغ نامه بر باشد ٭ خدا چین آفریده است از
برای طره و کاکل ٭ بهر آنکه گیسو روز و شب اندر چنین باشد ٭ کو هر پیشانه را صد ان قبا شکنج
جز او و آه مشکل شبهای دراز نیست ٭ خدایا جان بدست تست ای همره اسعدل ٭ که با او کار را کار افتد
کسی را جان نهانشد ٭ بروز وصل هم دشوار خواهد بود کار ما ٭ بود ذوق وصالت که بقدر هجرانست ٭
هر کم کرد ناقه دلگون بره ماند ٭ و صلی نبوده همیشه را نهایتی نیست ٭ چه بلا ذوق که در عشق فریبی بوده است ٭
خاک گیسیان سر رفته و جا و طنی است ٭ چمن بیکران ای شام غم باده که در شام ماتم صبح
عیدیم ٭ غالب خفته بخت بر ده من ٭ در خواب نیقه نیباشد ٭ **امیر حسین کفری** در سنگ انوپی
است گاه بی رنگ شکسته نویسان را در هم شکسته و در شعر نیز مضامین تازه بکار برده و این ابیات که

نوشته میشود و مر او راست ۞ طبع می خوارم اسب خام و سبی است ۞ سار نگارم غیب با غیرت
وز ادوان زیستن ۞ چندان غمست بر دل تنگم ز روزگار ۞ کز دود سینه دم بجهان بر آورم ۞ مرا ز شغل محبت
چون پسند افتاد ۞ که شعر ببست الماس جگر بندم مولانا سلطان حسین از سلسله مردم صاحب ادراک
انتظام داده و گاه شعری هم میگوید از انجمله است رباعی باید که قرین هرکه ز احباب شوی ۞ خود دیده
عیب جوی و خواب شوی ۞ در سوختن عیبش آتش گردی ۞ در شستن گرد خجلتش آب شوی ۞
مشهد مقدس الرضوی از عظام بقاع عالم و کعبه حاجات طوایف بنی آدم است و آن ولایت
از منه سابقه و قرون ماضیه بطوس شهرت داشته و باعث آبادی وی طوس بن نوذر شده چنانچه
در شاهنامه منظوم است و در احادیث آمده که هرکس از سر ارادت زیارت مرقد مطهر امام ثامن ضامن
علیه السلام را دریابد ثواب هفتاد حج در دیوان اعمال او نویسند و در جوار شهر مزار کبیر الانوار
امیر علی عامو است که هرکس در آن مزار بدروغ سوگند یاد کند البته کور یا هلاک گردد و مشهد مقدس
منقسم به دوازده بلوکست که یکی از آنجمله بلوک جاغرق است و ارغوان ده که جائی بدان لطافت
و شگرفی در تمام خراسان نیست از نشانهای آن بلوک است ۞ از نور بهار حله در روی ۞ خور خلد برد از جلوه
روی ۞ او دیگر ویرانه معلوم هست و آبشار آن نیز از جاهای نیک آن دیار است ۞ از بوی گیاهش خادم
پر ۞ خطه سبز گنبدی مقاقیر ۞ و بند طرق و گلستان هم از جاهای معروفست و از مردمش آنچه
بقدر سعی و کوشش یافته شد نوشته آمد احمد بن مسروق از اقطاب بوده و با قطب المدار صحبت
داشته و از سخنان اوست که تقوی آنست که بگوشه چشم بلذات دنیا ننگری و بدل نیز تفکر
نکنی ابونصر سراج را طاوس الفقرا میگفته اند و در فنون علوم کامل بوده و از وی منقولست
که هر جنازه که از پیش قبر من بگذرانند مغفور باشد بحکم این اشارت اهل طوس جنازه را پیش خاک وی
آورند و زمانی بدارند و انگاه ببرند معشوق طوسی از عقلای مجانین بوده و خانه بکذارده امام محمد غزالی
میفرموده که روز قیامت صدیقان را این تمنا بود که کاشکی خاکی بودندی که محمد معشوق
قدم بر آن خاک نهاده بودی روزی در جامع طوس آمد شیخ ابوسعید را دید که مجلسی داشت بندی بر
قبای خود زد و شیخ ابوسعید خاموش شد بعد از ساعتی گفت که ای سلطان و ای سرور بندی را
بگشا که بند بر هفت زمین و آسمان نهادی شیخ ابوبکر بن عبدالله النساج از اصحاب شیخ الاسلام
ابوالقاسم گرگانیست از وی پرسیدند که دیدار مطلوب را بچه توان دید گفت بدیده صدق
در آینه طلب و هم او گوید که توکل آنست که منع و عطا بجز از خدای تعالی نبینی حجة الاسلام محمد بن احمد

الغزالی

الغزالی شافعی مذهب بوده و اول حال مثل احمد برادرش کسب علوم نموده و پس از آن صحبت امام
الحرمین ابوالمعالی جوینی را ملازم گرفته تا وقتی که در جمیع علوم کامل گردید چنانچه وقتی کتاب منخول را
تصنیف نموده بامام الحرمین عرض کرد امام فرمود که مرا زنده در گور کردی چه تالیف تو تصنیف مرا پوشید
چون آوازه فضلش بهمه جهت رسید بدستیاری خواجه نظام الملک وزیر وی را باعزاز تمام طلب داشته
تدریس مدرسه نظامیه را بوی تفویض فرمود و آخر ترک همه کرده سالک طریق زهد و فقر گشت
آورده اند که هفتاد و دو نوع علم خوانده بود که شاید کسی یکی از آنها دانسته باشد چون با آنهمه
مطلبش بحصول نپیوست رجوع باهل تصوف کرده در خدمت ابوعلی فارمدی یافت آنچه یافت و
بعد از آن عازم حج گردید و در حین معاودت در دمشق چندی وقت بسر برده احیاء العلوم و جواهر
القرآن در آنجا تصنیف نموده پس از آن به بیت المقدس رفته از آنجا قصد مصر نموده بعد از آن بوطن
خویش آمده مدرسه جهت طلبه و خانقاهی برای صوفیه بنا کرده روزگار خود را باوقات خیر صرف
می نمود تا در پانصد و پنج هجری از منزل فنا بمستقر بقا خرامید تاریخ ولادتش چهارصد و پنجاه بوده
آورده اند که وی را نهصد و نود و نه تصنیف و تالیف بوده و گاهی بنابر جودت طبع شعری نیز میگفته
این دو بیت از آنجمله است ۞ گفتم دلا تو چندین بر خویشتن چه پیچی ۞ با یک طبیب محرم این راز در میان
نه ۞ گفتم که تا طبیبی فرموده است این ۞ اگر مهر یار داری صد مهر بر دهان نه ۞ شیخ احمد غزالی از اصحاب
ابوبکر نساج است و تصنیفات معتبره بسیار از وی در میان است یکی از آنها سوانح است که لمعات شیخ
فخرالدین عراقی بر سنن آن واقع است و یکی از فصول سوانح این است که معشوق بهمه حال خود معشوق
است و همچنین مستغنی بلکه خود را او را دارد لاجرم صفت او استغنا باشد و عاشق بهمه حال خود عاشق
است همیشه عاشقش دربایدش افتقار صفت او بود ۞ همواره تو دل ربوده معذوری ۞ غم هیچ نبوده
معذوری ۞ من بیتو هزار شب بخون در بودم ۞ تو بیتو شبی نبوده معذوری ۞ در شرح دیوان آمده که
بامام محمد غزالی گفتند که تو خود را درویش میدانی و چند طویله اسب و استر داری فرمود که در تحت
اختیار طویله را بگل بوده ام نه بر دل آورده اند که اگر اولیا میل مال کنند برای راحت اهل فقر است
چنانچه آبی که بقوت از چشمه جوشیده گاهی که بر و افتد آب بگذارد که چشمه را بیابد و نیفتد
آن آب است و در عارف بنا بر چشمه دنیا نمیرگاه و اوکاه مجاری احوال خود را بطریقه نظم بیان
مینموده چنانچه این ابیات ۞ چون چتر سنجری رخ بختم سیاه باد ۞ با فقر اگر بود هوس ملک سنجرم
تا یافت جان من خبر از ذوق نیم شب ۞ صد ملک نیمروز بیک جو نمیخرم ۞ در عالم خاک پاشیده ام

۱۹۲

رفت ٭ حسد دشمن و دوست بر تراشیدیم و رفت ٭ با چون و چرای حکم کاری نیست ٭ چند آنکه بهانه بکشتیم
بپاشیدیم و رفت ٭ کردیم هزار حیله کعقل این دانست ٭ تا بو که توان راه بجانان دانست ٭
رهی ببریم و هم طلبی ببریم ٭ نتوان دانست آنچه نتوان دانست ٭ ابو عبدالله ترقیفی و بابا محمود
طوسی در سلک اولیای انبیا انتظام دارند و کماهی احوال ایشان بتفصیل در نفحات مسطور است
خواجه نظام الملک از کفایان زمان و داهیان دوران بوده ٭ اگر بر رفعت ایوان فلک خندیده ٭
مسند وزارتش را بسبب چون و چرا ٭ بمحالات اگر دولت او رد کردی ٭ از جواهر بضرورت ششی
اعراض جدا ٭ بر فرقت نکالان کمین کاه است ٭ عدل او بجواهر یک ستند بردی فوغا ٭ او در اوان
جوانی کسب کمال نفسانی کرده و در اندک زمانی مرتبه اش از همگنان در گذشت چنانچه در یازده سالگی
از حفظ قران مجید فارغ گردیده و پس از آن جهت حصول عزت و شان و وجدان نام و نشان
بابن شاذان چاوان رسانید اما روزی چند زیاده نبود و اطوار شیوه ناپسندیده او بگزید و عزیمت
بوی چغر بیک بن میکائیل بیک سلجوقی را حاصل کرد و چغر بیک را حسن تقریر دلپذیر خواجه خوش آمده
مشیر و صاحب تدبیر الب ارسلان که برادرزاده اش بود گردانید و الب ارسلان چون بر اورنگ
شاهی تمکن گردید عمید الملک کندری را بقتل آورده منصب وزارت را من حیث الاستقلال
بوی تفویض گردانید و انجناب بدستیاری نصفت ملک را رونقی داد و کل مهام دین و دولت
سرانجام پذیرفت و پس از آنکه روضه ملکشاه سایه دولت بر چمن سلطنت انداخت اختیار
امور جمیع ممالک را بوی ارزانی داشت و دستور بزرگ بر زلال عطوفت و ینبوع نصفت گلشن
مرام دوم او هر یک را بقدر مرتبه و استعداد حضرت انفرت بخشیده و اعلام انصاف مرتفع
بیساخت و مدت سی سال بای عالم آرایش خورشید مثال معمور آفاق جهانبانی گشت ٭ فتاد نام
بزرگیش بعیوق بر افواه ٭ که بگذشت خاک غبارش از فلک افلاک ٭ بمحض پیوسته که خاتون سلطان
ترکان خاتون که با خواجه نقار خاطری داشت در خفیه بعرض سلطان رسانید که نظام الملک دوازده
پسر دارد که ایشان را بمثابه ائمه شاهنشاه در چشم مردم عزیز گردانیده و ولایت عجم را در میان ایشان تقسیم
نموده و این سخن در مزاج سلطان اثر تمام نموده در آخر دولت بهمان بنیاد آصف سیرت متغیر گشته
پیغام داد که اگر ترا در مملکت شرکتی هست بازنمای و الا از چه جهت حکومت بعضی از ولایت ما را
بفرزندان به پسران خود داده اگر دست ازین شیوه باز داری فهو المراد و الا بفرمایم تا دوات و قلم از پیش
و دستار را از سر برداشتند خواجه جواب داد که گر فرمان قضا و قدر از روز اول دوات و قلم و دستار

مرا با دیهیم سلطان بهم بسته اند و استقامت آن باین منوط و قوام این بنظام آن مربوط است
ناقلان جهت خاطر خاتون کلمات موحشه ایشان افزوده بعرض سلطان ملکشاه رسانیدند و
پادشاه از جسارت وزیر در خشم رفته فرمان داد که دیوان خاتون تاج الملک قمی تحقیق مهمات
خواجه پردازد و مقارن آن حال سلطان از اصفهان بجانب بغداد در حرکت آمده خواجه نیز
از عقب وی متوجه گردیده و در اثنای راه یکی از فدائیان حسن صباح زخمی جانگزای بوی رسانید
و روز دیگر بدان زخم در گذشت انوری که در آن سفر ملازم رکاب بود این رباعی نظم آورده ٭ رباعی ٭
حامی جهان نجوم افلاک برفت ٭ بنیاد نظام عالم خاک برفت ٭ آن زهر زمانه را چو تریاک برفت ٭
او رفت و سعادت از جهان پاک برفت ٭ نقل است که بعد از زخم کاری خواجه این قطعه انشا کرده نزد سلطان
فرستاده ٭ چندینه باقبال تو ای شاه جهانبان ٭ گرد ستم از چهره ایام بستردم ٭ طغرای نکونامی
و منشور سعادت ٭ پیش ملک العرش بتوقیع تو بردم ٭ آمد ز قضا مدت عمرم نود و شش ٭ تو اندر سفر
از ضربت یک کارد بمردم ٭ بگذاشتم این خدمت دیرینه بفرزند ٭ او را بخدا و بخداوند سپردم ٭
در بیست و چهارم رمضان سنه خمس و ثمانین و اربعمایه که سلطان به بغداد رسید و از فوت خواجه
خبر یافت زمام امور وزارت را بخواجه تاج الملک قمی داد و خود بشکار رفت و در سیوم شوال سال مذکور
مریض گشته به بغداد معاودت نموده و در شب جمعه بعد از شهادت خواجه بهیژده روز در گذشت
و معزی در آن روزها این قطعه گفت ٭ قطعه ٭ رفت در یک مه بفردوس برین دستور پیر ٭ شاه برنا از پی او
رفت در ماه دگر ٭ کرد ناگه قهر یزدان عجز سلطان آشکار ٭ قهر یزدانی ببین و عجز سلطانی نگر ٭ فردوسی فردوس
فصاحت را رضوان و دعوی بلاغت را برهان و مصداق المعنی شاهنامه است که کفایان را از عجز
افاضه کرده اند چنین معقدی که تا حشر بوده گردن ایام زیور فردوسی از دیهی بوده زان نام
و اسمش منصور بود و کنیتش ابو القاسم و چون متولد شد پدرش فخرالدین احمد بخواب دید که
منصور بر بام بلندی بر شده و بر چهار طرف نعره زده و از هر طرف آوازی شنیده بامداد از معبری
کیفیت آن را پرسید جواب داد که پسر تو سخنگوی شود چنانکه آوازه او بچهار رکن عالم برسد
این جواب علامت آنست که همه عالم سخن او را بقبول تلقی نمایند نقل است که در ایام دولت
سامانیه دقیقی اندک زمانی بنظم شاهنامه مشغول بوده کشته گردید چنانچه فردوسی اظهار آن
نموده میگوید ٭ جوانی بیامد گشاده زبان ٭ سخن گفتن خوب و طبع روان ٭ جوانیش را خوی بد یار
بود ٭ ابا بد همه ساله پیکار بود ٭ یکایک ازو بخت برگشته شد ٭ بدست یکی بنده بر کشته شد ٭

ز گشتاسب و ارجاسپ بیتی هزار ه بگفت و سر آمد برو روزگار ه و چون ریاض دولت آل سامان نظر
کرده سلطان محمود را بنظم آن میلی تمام بهم رسید و عنصری بتکلیف و تکلف هر چند وقت
حکایتی انشا میکرد و چون آوازه خواهش سلطان بهمه جا رسید فردوسی که در خود استعداد او
آن میدید داستان جنگ فریدون و ضحاک بیتی چند بنظم آورد چنانچه هر کس بشنیدن آن تحسین بیحد
شد آوازه او بسلطان رسید فرمان طلب بنام او صادر گردید و فردوسی بسیج سفر کرده عازم غزنین
گردید چون بشهر در آمد ندیم سلطان ماهک بازخورده و بمنزل او فرود آمده داستان اسفندیار
و تهمتن را بنظم کرده ماهک داد که بمطالعه سلطان رساند و سلطان را خوش آمد و با حضار او
اشارت داد و فردوسی بمجلس آمد و با فضای آن چراغ دولت امیدوار گردید و حاضران مجلس حکم شد
که یکی از شعرا شعری که مناسبتی با حرحسن داشته باشد بگوید شعرا از مضمون آن اشاره بفردوسی نمودند
فردوسی بدیهه این رباعی را گفت رباعی مست است بتا چشم تو و تیر بدست ه بس کس که ز تیر چشم مست
تو خست ه گر پوشد عارضت زره عذری هست ه کز تیر بترسد همه کس خاصه که مست ه سلطان را التفات
زیاده گشته فرمود تا در پهلوی قصر سلطان جای پرداختند تا فردوسی در انجا اقامت گزیده
بگفتن شاهنامه مشغول گشت و هر داستانی که بنظم می آورد بنظر سلطان میرسانید اما نظامی
عروضی در چهار مقاله آورده که فردوسی شاهنامه را در طوس گفت و صلات آن را میخواست که جهاز
دختر خویش سازد پس آن کتاب را برگرفت و روی بغزنین نهاد و بپای مردی خواجه بزرگ
احمد حسن آن را بگذرانید اما سلطان جهت صلات آن کتاب از منازعان خواجه که پیوسته خاک تخلیط
در قدح جاه وی می افگندند تدبیری اندیشید جمعی گفتند که پنجاه هزار درم کافیست چه او مردی رافضی
و معتزلیست و این بیت را دلیل بر اعتزال او یافتند ه به بینندگان آفریننده را ه نبینی مرنجان
دو بیننده را ه چون سلطان تعصب تمام داشت این تخلیط در و گرفت از پنجاه هزار درم سی هزار
را نیز موقوف داشت و بیست هزار درم بدو فرستاد و او آن مبلغ را بحمامی و فقاعی چنانچه در
اکثر کتب مسطور است قسمت کرده بیتی چند در هجو بگفت و بطبرستان رفت و سپهبد شهریار
را که از اولاد یزدجرد بن شهریار بود بدید و گفت که من این کتاب را بنام تو میکنم چه همه اخبار و آثار
آبا و اجداد بزرگوار تست شهریار او را بنواخت و گفت محمود خداوند منست شاهنامه را بنام
وی رها کن و روز دیگر صد و بیست هزار درم بوی فرستاده گفت هجو محمود را بمن فرست و آن را از
خویش کن که سلطان را جمعی بر این داشتند که رضای تو نجست فردوسی آن هجو را بوی فرستاد

وی را نمود تا بشستند پس آن فردوسی این چند بیت در عذرخواهی آن بگفت ه حکیم گفت کین را
که بخت و دلالت نیست ه بهیچ وجه او را سزاوار نیست ه برو مجاور دریا نشین بگیر بزودی ه
بدست افتد دری که جاش پیدا نیست ه خجسته حضرت محمود اول آمد دریاست ه چگونه دریا کاو را کرانه
پیدا نیست ه شدم بدریا غوطه زدم ندیدم در ه گناه بخت منست آن گناه دریا نیست ه و این
ابیات نیز از وی بنظر آمده ه بسی رنج دیدم بسی گفته خواندم ه ز گفتار تازی و از پهلوانی ه بچندین
هنر شصت و دو سال بودم ه که توشه برم زآشکار و نهانی ه بجز حسرت و جز وبال گناهان ه نماندم کنون
از جوانی نشانی ه بیاد جوانی کنون مویه آرم ه بدین بیت بوطاهر خسروانی ه جوانی من از کودکی
یاد دارم ه دریغا جوانی دریغا جوانی ه ولا ایضا ده چیز بر تو خطر منم ه کان از خطر است تیز بهتر ه
دنیا چو بر نهی بتراجی ه در صورت جان چو برنهی مغفر ه فلک گر بزیر نقاب اندر است ه چنین دان که او
ز بی گناه تو بینی خطا و ثواب اندر است ه اگر بدگمانی گیر نشاطش پری ه ز چشم زمانه نجواب اندر است ه
روا بود نها نقش پیرهن هنوز ه بزندان افراسیاب اندر است ه و از شعرا هیچ کس گفت قدح
و نقیح بر نظم او نکرده نداشته و اکثری ویرا ستوده اند چنانچه خاقانی گوید قطعه شمع جمع هوشمندانست
در دیجور غم ه نکته گر خاطر فردوسی طوسی بود ه زادگان طبع پاکش جملگی حورا وشند ه زاده حورا وش
بود چون مرد فردوسی بود ه ظهیر فاریابی راست رباعی آن طبع ترا مانده پروای سخن ه نامگهری برون ز
دریای سخن ه فردوسی مقام داشتی فردوسی ه انصاف که داد داده ای سخن ه دیگری گفته قطعه شب
شب روشنی من از شعر گفتم ه کاوی یکسره معنیستان بالفظ هم دوسی ه شاعر که بود بهتر شعر آن که
نیکوتر الله طایفه تازی و نزد انجمن فرس ه فریاد بر آورد هم گوید همی گفت نه ه فردوسی و شهنامه شهنامه و
فردوسی ه حکیم اسدی اسدیست تیغ فصاحت شجاع صفرگه بلاغت بوده شکوه معانی گنجیده فرخش
جابر افراسیاب الفاظ تنگ داشته و سنجیدگی الفاظ شکسته مرتبتش مطرح برداز معانی
چها بی سنگ ه در حدیقه نگرشش ندیده باد غلط ه در صحیفه نطقش نشسته گرد فتور ه و بعضی
او را استاد فردوسی میدانند و میگویند چهار هزار بیت آخر شاهنامه را اسدی گفته و از داستان شاه
فردوسی نظم نموده و از استیلای عربست بر عجم افضانی بعثت پیغمبر است و هیچ شاعری
استادی و شاعری اسدی پوشیده نیست گرشاسب نامه که از تخت تا انجام
آنچه از اوی پذیرد و قطری از آن سحاب و سطری از آن کتابست نظم کی دختر خویش را که دادی ه
پری را برخ کردی از دل بری ه بپاکیزه آگنده رنجی نبارد ه غم از سینه رفتی بزلف دراز ه خورد بسته

چنبر بنفشش شکر چاشنی گیر قندابش ٭ دو زلفش سمن سا و لب میوه فروشش ٭ نرگس کلاهش گل بناگوش
پوشش ٭ کاخ اندرون بت مجلس طراز ٭ در ایوان نگار و بمیدان سوار ٭ به بر کرده پوشیدنیهای نغز ٭
کزان آمدی دیده را پای لغز ٭ در انگوشش پر سو برآنگیخته ٭ چو از برگ گل شبنم آویخته ٭ از ان بس کن
گل و بوی خوش بشستند دست ٭ نشستند گرد ٭ پری پیکران صف زده صد ماه روی ٭ طرازی بتان
طرازنده موی ٭ چه با ناز بازی چه با بوی و رنگ ٭ چه با عود و مجمر چه با جام و چنگ ٭ هوا ابر بست از بخور
چمن بخندید جام و بنالید زیر ٭ ببستند ایران بگلگون پرنیان ٭ بیاورده و بنهاد اندر میان ٭ تو گفتی که بر
چرخ خورشید بود ٭ ز بر پرنیان چهر جمشید بود ٭ چو آن پیکر پرنیان دید شاه ٭ ز دشمن گشت او
چند گردش گاه ٭ همی خویشتن را بچهره و بناز ٭ از و بخشش ز الست باز ٭ یکی آینه داشت گفتی بپیش که
میدید درو چهر خویش ٭ بیاد آمدش تاج و تخت شهی ٭ گره زد بر ابرو نگاری بنی ٭ دلش برگرفت
در بهای درد اندرین ٭ شد رویش چون شاخ بادام چوب ٭ بگلنار رخ گفت کای ارجمند ٭ درین پرنیان
از چه ماندی نژند ٭ کم چیز با تست آلای نیست ٭ به دیدار اما مشت رای نیست ٭ جم زمو گفت
کای مهر جوی ٭ نه مردم بود هر که اندیشه اوی ٭ کز پستی بس هنگام با سوگ و درد ٭ با رخشنده هنگام
سرد ٭ بویژه دو کس را بخشای و بس ٭ جهان خوار و بیچاره تر زین دو کس ٭ یکی نیک پی بخردی در جهان
که ماند زبون در کف ابلهان ٭ دوم پادشاهی که از تاج و تخت ٭ بدرویشی افتد ز شوریده بخت ٭ ببین زنان
زمان دلم شد دژم ٭ که دیدم در آن چهر شاه عجم ٭ نهفتی بر چرخ ماندم شگفت ٭ که مهر از چنو پادشه برگرفت
یکی زشت را کرد کشور خدیو ٭ گرفتش ز کف داد است از چهر دیو ٭ فزون زان نهان بستم رفت برباد مرد ٭
که بیدیش بسی دوا از وفا بر خورد ٭ رخ دلبر از درد شد چون زریر ٭ مژه آب کرده کنار تگیر ٭ همه گفت کس
بهر راند ٭ خود و دایه را نزد یک جمشید ماند ٭ چو پرداخته شد جای بر پای خاست ٭ نیایش کنان گفت کای شاه
راست ٭ نگارا تو اینک بیا من بست ٭ ببین پرنیان نگار من بست ٭ ده ام جان گر اندرین بیگری
کنم خاک تن تا بدان بیمری ٭ جهاندار گفت ارت از جم هوا است ٭ نیم جم گر از مهر او پاره راست
چنین داد پاسخ بت دلکش ٭ که خورشید پوشیده نتوان بگل ٭ نه پیوند یاری چه گیری کنار ٭ که مردش
بود قصه در کنار ٭ رخوی و خوی خرد منشیم ٭ بهانه چه داری که پیش نیم ٭ دلم زین سخن گشت
نرم ٭ نهان گفت کای گنج فرهنگ و شرم ٭ از آن راز بیرون نیارم همی ٭ که از جان بی جم برآرم همی
هم از بخت ترسم که دمساز نیست ٭ هم از تو که با من دل انباز نیست ٭ که مه با چنین دلبر مهتران نزد
زنی ٭ که با من در راز هر گز زنی ٭ دلارام گفت ای شه مهربان ٭ نه هر زن بود دل پاشد و زبان ٭ همه

ک

کس بگوی و یک خواست نیست ٭ ده انگشت مردم همه راست نیست ٭ بماند که این آتش تیز
پوی ٭ دوانه همی کرد این گرد گوی ٭ چنان دارم این باز را روز و شب ٭ که با جان بود گر برآید ز لب
در صفت اژدها گوید ٭ سرش بیشه ز موی و چون کوه تن ٭ چو دود دمش دم چو آتش دهن ٭ دو چشم
کبودش فروزان ز تاب ٭ چو دو آینه از تف آفتاب ٭ زبانش چو دو نیمه سرنگون ٭ که هر دم
ز غاری سر آرد برون ٭ ز دنبال او دشت هر جای جوی ٭ بهر جوی در زنده ای اژدهای ٭ زبان
زهرش دود آتش بهم ٭ دهن کوره آتش و سینه دم ٭ ز تف آتش ار خاک موم ٭ ز زهر دمش او کیستی هموم
چو برکوه و سوی ان تن سنگ سنگ ٭ ز بر سنگ بی گفتی چکاچاک سنگ ٭ در صفت اسب گوید ٭
بجستن چو باد و برفتن چو ابر ٭ شناور چو ماغ و دلاور چو ببر ٭ از اندیشه دل اسب پوی تر ٭ ز رای
خردمند ره جوی تر ٭ بگاه شمردی که از روی زور ٭ بدیدی شب اندر بر موی مور ٭ همی بست
از گرد گم چشم مهر ٭ همی کافت از شیهه گوش سپهر ٭ شتابنده از پیش و بهر از پس ٭ جهنده
ره ان و گریزنده رس ٭ در اندرز و نصیحت گوید ٭ دم پادشاهان امید است و بیم ٭ یکی با سموم و یکی
با نسیم ٭ ببین نرمی پشت شمشیر تیز ٭ دمش را نگر گاه زخم و ستیز ٭ نباید شدن ار خفته شد دلیر
نخفته است دندان نخوردن شیر ٭ چنان دار اندر دل خویش راز ٭ که گر دل بجوید نیابدش باز ٭ اگر
چه یاری کنند نزد شاه ٭ در آن وقت هیچ آرزو ره مخواه ٭ هر آنگه که کاریت فرمود شاه ٭ چنان بخشش
پیشش کم و کن ٭ مگردان بدروغ آنچه گوید سخن ٭ در آنچه بپرسد نهان ز و مکن ٭ بگفتار شیرین
فریبنده مرد ٭ کند آنچه نتوان بشمشیر کرد ٭ بمیدان دانش برآب هنر ٭ نشین و بنه دار ستایش
کمر ٭ وفا زنگ کین بر رخ داوری ٭ بپوش ٭ کمان از خرد ساز و خنجر ز هوش ٭ ز قیل سواری کن آئین خویش ٭
پس اسب بهر سو که خواهی فکن ٭ خواجه منصور در سلک کفیان زمان انتظام داشته و در خدمت امیر
خدای داد که مرد کریم و راد بوده بسر برده و بعد از چند وقت بعلت مصادره مقید گشته و در حینی که در
مجلس مرض موت بود عارض گردید این بیت نوشته بدو فرستاده ٭ در مقی پیش نامه است
ز بیمار رفت ٭ قصه رنجه کن امید است که در میگذرد ٭ و امیر خداداد را رقت شده بعیادت وی شتافته
صباحش سر دیوان احوال وی از شخصی پرسیده عزیزی این بیت را بوی خواند ٭ منصور زغم
برست و وارست ٭ از جور تو و جفای مردم ٭ و این دو بیت نیز از این غزل مراو راست ٭ ای چشم
خوش تو بلای مردم ٭ در دیده تو یی بجای مردم ٭ چندم بکشی و زنده سازی ٭ آخر نه تو یی خدای مردم ٭
مولانا سلطانعلی در خط نسخ تعلیق از مشهوران جهان بوده و با وجود حسن خط بوجاهت صورت و

محاسن سیرت اتصاف داشته و گاهی بنظم اشعار مبادرت مینموده * خطی چو خط خوبان
دلبسته و دلفریب * لفظی چو لب خوبان جانبخش و جانفزا * از منظوماتش یک بیت استماع
افتاده نوشته آمد * گل در بهار از آن رخ گلگون نمونه ایست * چون اشک من که از دل پرخون نمونه
ایست * و مولانا سلطانعلی شاگرد مولانا اظهر است اظهر شاگرد جعفر و جعفر شاگرد خواجه میرعلی
تبریزیست که واضع خط نسخ تعلیق است و از سلطانعلی شاگردان نیک بهم رسیده مثل مولانا
علاء الدین و مولانا سلطان محمد خندان و مولانا سلطان محمد نور و قلندر کاتب مولانا زین الدین محمود کاتب
مولانا میر علی بوده مولانا عبد الصمد اکثر خطوط را در غایت جودت تحریر مینموده و شعر رنگین گفته
و این رباعی مر او راست رباعی سیمین بدنت چو مغز بادام تر است * بادام دو چشم تو از آن
خوبتر است * دندان و لب تو در لطافت گویی * با یکدگر آمیخته شیر و شکر است * نقل است که
وقتی دیوان مولانا عبد الرحمن جامی را کتابت مینموده چنانچه عادت کتابت است در چند جا ترک
واقع شده چون بنظر مولانا رسید آنرا بخط خود اصلاح داده و در عذر آن این قطعه انشا نمود قطعه
خوش نویسی چو عارض خوبان * سخنم را بخط خوب آراست * لیک در وی بسهوهای قلم * گاهی افزود
چیز و گاهی کاست * کردم اصلاح آن من از خط خویش * وان چنان ساختم که دل میخواست * هرچه او
کرده بود با سخنم * من بخط خودش تصحیح کردم راست میرزا اصغر خواجه ناش نظم و نثر بوده و در معاش
سخن یکسر رسیده و این بیت من الجنون زاده وی مشهور است * هر شب کنم اندیشه که اول بگریم *
چون صبح شود رهش تو از سر گیرم * مولانا زمانی از منظوران ابو الحسن میرزا ابن سلطان حسین میرزا
بوده و طبع در غایت راستی و درستی داشته و این ابیات که حالی آب زلال است از اثر خاطر
آن شاعر شیرین مقال است * بزم مجلس صحبت چو نوای ... نباشد * چه بشکر حور و رضوان ... خوشتر
نباشد * دل ما و درد عشقت که اگر جان برآید * سر ما و خاک کویت که اگر سر نباشد * تو لبی چنین ... چه بجبل
هر زمانی * البت تنها ... بپرسم که تو اخبر نباشد * مثنوی آنکه نهال گلشن جان منی * آنکه برج شمع شبستان
منی * آنکه چو خاطرم پریشان کرده * جمعیت خاطر پریشان منی * اشرف خان منشی در خوشنویسی
مهارتی تمام داشته که خط ترقین بر خطوط گلکان میکشیده خصوص در تعلیق و نسخ تعلیق که بر کاه خصوصا
... در ظلمات دوات فروغ تیغهای آبحیات جهت تشنگان منشیان بوادی اشتیاق آوردی
گر بر قلمش موج دریای ذو القرنین * گر کی سپهر بلاغت جواهر روشن * گلگاه ... سر سخن را علاوه کمالات
کرده گوهری از مخزن خاطر بیرون می آورد و از آنجمله است * ما ایم بعالم که دل شاد نداریم * از شادی ما هیچ

ول

دل خود یاد نداریم * احمد بیک صالحی از نیکو طبعان اشهر مکان از اعیان خراسان بوده * همچو معنی زاده
بودش ملاحت در مزاج * همچو شیرین سامعه بودش فصاحت در خطاب * و در زمانی که روزگار
شبابش چون نسیم صبا خوشتر بوده و ایام زندگانیش چون صبح جوانی بی چون و دلکش بوده
بزم عراق که بکثرت لطافت شهره آفاق است در حرکت آمده بعد از کسب کمال و کرد ...
در سلک ملازمان پادشاه ایران شاه طهماسب الصفوی منتظم گردید احوال ... سطری نوشته
از ملک روم شهریار آن مرز و بوم رسیده ممزوج بعبارات مشکله ترکی و تازی که جوهر معضلات آن گره
گشایی طبع هیچ یک از کتاب کشوده نگشت مشار الیه آنکه نوعی بکار برده اندیشه برگمارد
هر پاره آن را چون حروف تهجی فرد فرد خوانده مانند شمال که بر ساحت لاله زاری گذرد و پیچ
فرو خوانده هر آینه آن نیکو خدمتی باعث فزونی عزت گردید بکتابی خاص ممتاز گردید و پس از چندگاه
بوزارت ولایت خود سرافراز گردید و نوعی شهامت و کفایت را بتقدیم رسانید که موجب تحسین
و باعث آفرین گردید و احیانا جواهر نظمی از درج طبیعت بیرون می آورد و این بیت از انجمله است *
نام تو برم هردم و بی خود شوم از ذوق * خواهم که بدین حیله برم جان ز جدایی * محمد بیک صالحی برادر احمد بیک است
وی نیز ... آمیت ... پس مردی کرده و از فنون قابلیت بسیار بهره مند بوده و چو ...
از بخشش خاطر العطایای ابدا بیرون می آورده * بی نتیجه جان در جهان چه میشدی * گر نگشتی خاطر او حاصل
گر گشتی * و این ابیات که امروز ... ماهیت ... از گفتار اوست * ... رسیده
دگرگونی هوای بهار * که سبزه در هوا ... بر رخسار * سبزه که سبز شود ... مصحف کوهسار
دانه خال ... بشکفت چنان بر طوبت هوا که آتش برگ * سنگ قطره برون آورد ...
نم ... که ... ز باد صبا * ... زمرد خطی ... چشمه ...
بر آینه اعتدال بهار * قوای نامیه را تربیت چنان باشد * که سبز گشت ... صورت دیوار * سبز
که سبز شود ... تخم امید * ... خاطر اگر کند هوای بهار * عجب ... که بجو گل آلوده * ...
که نتیجه ... شرار ... و له ایضا کسی ... بیالین عاشق زار ترا * ... امید صحت ...
ترا * ... که از عالم ... خواب * ... ترا * ...
که از پیدا ... چون ... نوق آزار ترا * طرح غوغا ... سخن * ...
... گفتار ترا * ... نگاه گر ... صالحیست * ... ساخت ... ترا *
و له ایضا ایام ... عاشقی می آموخت * دانی که چرا شمع بلای افروخت * یعنی که ... ببایدت

یعنی که تمام عمر میباید سوخت ٭ زان پیش که کار بجز زارت کشد ٭ زنهار چنان مکن که یارت کشد ٭
بر عهده او نسازدکی اهل تمیع کاری مکنی که انتظارت کشد ٭ مولانا غزالی بفضایل و کمالات صوری
و معنوی محلی بود و بغایت مجلس فروز و رنگین و خوش صحبت ... ٭ اگر چه پیشه و گوهر ابی
ابر خواهد نشان بپای ٭ از قفس کرده صبر ... ٭ طوطیان را زشکر گفتاری ٭ و مولانا ابتدا بخدمت
دکن وارد شد و چنانچه باید احترامش مشعود ننمود لاجرم علیقلی خان مشهور بخان زمان شخصی با چند
سر اسب و هزار روپیه خرج راه بوی فرستاده و مصاحبش التماس نمود چنانچه این قطعه در
بدیهه گفته فرستاده دیگر و چه سر غزالی که نیست اشارت و هزار روپیه است ٭ قطعه ای غزالی بحق شاه
نجف ٭ که سوی بندگان چون آئی ٭ چونکه بیقدر گشته آنجا ٭ سر خود گیر و زود بیرون آی ٭ و غزالی سالها
با خان زمان بسر برده نقش بدیع را از زبان بنظم آورده و در عوض هر بیتی یک طلا ... صله
و در حین کشته شدن خان زمان بدست اولیای دولت قاهره افتاده از منظوران حضرت شاه
جهان اکبر پادشاه گردیده بملک الشعرایی رسیده و بعد از چندی وقت مرگ نقل از عالم گذشته در
سرکیج گجرات مدفون گردید ٭ بود گنجی غزالی از معنی ٭ مدفنش خاک پاک سرکیج است ٭ بعد یکسال
سال تاریخش اهتدا از خاک سرکیج است ٭ و عدد اشعارش از غزل و مثنوی هفتاد هزار بیت است
و از منشورات اوست اسرار مکتوم و رشحات الحیات و مرآت الکائنات امروز مشتهر است این ابیات
که ... نوشته میشود از غزل و رباعی و مثنوی مر او راست نظم زاهدا عرفان بدلق و سجده
مسواک نیست ٭ عشق پیدا کن که اینها داخل ادراک نیست ٭ خون دل ناخورده لاف پاک دامنی چه سود ٭
دامنی کالوده نا گشتن بخون دل پاک نیست ٭ هرکجا افروخت آتش برق استغنای عشق ٭ غیر بال جبرئیل اینجا
خس و خاشاک نیست ٭ ... تکلف رنگ ... ناموس ... نیست ٭ عاقبتش ... ٭ تا گریبان چاک چاک نیست ٭ خود
زاهد خواهد ... بسته دام تواند ٭ نیست صیدی کان ترا در حلقه فتراک نیست ٭ در دو دیده که
کرد مدار ساقی دوران بهوشش ٭ زانکه صاف عیش در میخانه افلاک نیست ٭ داشت از خوبان غزالی بهر
قتل خویش ٭ کشته از غمزه خوبان گر شد باک نیست ٭ چرخ فانوس خیال و عالمی حیران درو ٭ مردمان چون
صورت فانوس سرگردان درو ٭ از مرگ خود نمی ترسیم اما این بلاست ٭ که ز تماشای بتان محروم
میباید شدن ٭ حسن شهرت عشق رسوائی تقاضا میکند ٭ جرم معشوق است گناه عاشق بیچاره نیست ٭
کامکارا سر بکوی تو ... عاشق سوخته غمزده مسکین را ٭ خواستم ... خنجر های مژه مانع نشود ٭
در تماشای رخت دیده عالم بین را ٭ ... ببین که بدان چهره مویی از زده ٭ بهر محرومی من چهره چو بین باد ٭

در عشق نه

در عشق نه جاه و نه حسب میباید ٭ نه علم و نه فضل و نه نسب میباید ٭ بیواقعه ... عجب میباید ٭
معشوقه غیور است ادب میباید ٭ گفته کردن سوی غیر است ترا ٭ طاعت همه فسق و کعبه دیر است
ترا ٭ گر دل بحق است ساکن میکده ٭ می نوش که عاقبت بخیر است ترا ٭ سلطان گوید که نقد گنجینه
من ٭ صوفی گوید که دلق پشمینه من ٭ عاشق گوید که داغ دیرینه من ٭ من دانم و دل که چیست در سینه من ٭
وله ایضا ٭ از پس این پرده حجاب کون ٭ آنچه بناباید بیامد برون ٭ هر سر مویی که درین رشته است ٭
از سر کرشته جدا گشته است ٭ آتش شوی خوار مشو خود پرست ٭ هست ... خوبی با هر کات ٭ پای
عزیزان زسر پایه است ٭ عیب کسان از هنر مایه است ٭ بی هنری زان شده عیب گوی ٭ بی هنر ...
بود عیب جوی ٭ از خود و از ام بدر زنده کن ٭ مرده خود را بهنر زنده کن ٭ از پدر مرده مگو هر زمان ٭
گر چه یکی دم زنی از استخوان ٭ خوش ببر آئی که من عندلیب ٭ آنکه خطشان نیست تنگ ...
کاش خط آمد زاول برون ٭ دل عشاق بسان ... ٭ باری اگر نو خط اگر ساده اند ٭ هستی را
بغنا داده اند ٭ خاک دل از روز کی بیختند ٭ رشحه از عشق برو ریختند ٭ دل که بدان رشحه غم آلود
شد ٭ بود کبابی که نمکسود شد ٭ دیده عاشق چو ز خون ناب ٭ هست همان خون که چکید از کباب ٭ بی
اثر مهر چه آب و چه گل ٭ بی نمک عشق چه سنگ و چه دل ٭ باده دل آنها که نشان داده اند ٭ روی
کوه به او و جان داده اند ٭ روی مگو گرچه سر امر ... ٭ بنده آن باش که عاشق کشست ٭ لاله
عذاری که جفا جوی نیست ٭ همچو گلی دان که درو بوی نیست ٭ دل ... چشم سیه مبتلاست ٭ تیر که گردن
خوبان بلاست ٭ ... انچه سود اگه نیست ٭ در حرم کعبه چه ما که نیست ٭ وله ٭ دو آینه است صنع
کبریا را ٭ که اندر روی توان دیدن خدا را ٭ یکی آن جمال بی نظیران ٭ یکی یک دل برنور پیران ٭ مرا است از
جوانان سینه ریش ٭ نمیخواهم زپیران قسمت خویش ٭ مولانا ابن علی ... ولایت دکن بمرتبه ایالت رسید
استطاعتش از قاصی و دانی ... رسیده و اتفاقی تخلص میکرده این بیت روی شهرت یافته ٭ شد مگر ...
جهان پیشش نظر ٭ هر نفس عشق ... ٭ شیخ بهائی بکمالات صوری و معنوی محلی بود و کلامش از
نظم و نثر بغایت جودت و عذوبت داشته ٭ نظم و نثرش پروین و نعش گسیخته ... ٭ هم بود
پروین و نعش ... چون آفتاب بطرفه تران ٭ که نعش و پروین در آفتاب شد پیدا ٭ و این
چند بیت که خوشتر از ایام جوانی و نغز از ... صادق و برهانی ناطق است ٭ ...
از گل طبعش نهاده کاین ... ٭ و رشک ختن ... کاین مویی منست ٭ صد نافه بباد داده کاین بوی
بوی منست ٭ آتش بجهان در زده کاین خوی منست ٭ حرف ... ٭ ...

نزدی ٭ پر گشتی بجهان شیخ رباعی ماسوزند ٭ بنگر چو چشم هوس دوخته خود نزدی میر عرب شاه پسر
رضیه باشیم رضیه موصوف بوده و بغایت نیکو اخلاق و فرشته نهاد بود و از روی طبع شوقی
بنظم میکند و این دو بیت از انجمله است ٭ اگر دست خطت نشان مثالی ٭ نریزد از وتا بحشر شکوفه ٭ چو
دانه که بنیاد عمر است بر باد ٭ کفن پیش باید رباد و شکوفه میر محمد باقر تبریزی از شعر است و پرتو اهتمامش
بر مطالعه بعضی متداولات ناقد بجودت فطرت و حسن کلام در زمره مستعدان انتظام و بحکم لطف
طبع گاهی ریاض اندیشه را بزلال خاطر ناضر میکرده و انده این چند بیت مراو راست رباعی ای دست تو در
سخا چو طبع تو موزون ٭ اسباب کفت رسیده جایی اکنون ٭ گر دست نهی بنافه گیر دنبخیال ٭ از رنگ
دگر بوی نیاید بیرون ٭ با هیچکی مگوی حرف غم خویش ٭ یکرنگ شوم محرم و نامحرم خویش ٭ کی طالع اهل
خود داشت ما ٭ همدم طلبی لبانم از غم خویش ٭ چنان مستغرق گنهم که گر تسبیح زاهد را ٭ بخاطر بگذرانم
رشته زنار میگردد مولانا عبدالعلی نجاتی در سلک خوش طبعان زمان انتظام داشته نکات و غرایب
خاصیت روح داشته و مطایبات عجیب در پیش گفت نکتی صبوح مفرد است و الفاظ و چنان
موزون ٭ که سجده می برد ش سروهای بستانی ٭ و این دو رباعی که در رسالات او فی وحدت بولی
گفته شده از واردات او ست رباعی ای کاسه تو سیاه و دیگ تو سفید ٭ از آتش و آب هر دو بریده
امید ٭ آن شسته نمیشود دگر از باران ٭ این گرم نمیشود دگر از خورشید مثنوی ای خواجه که عمر تو فزون از شصت
است ٭ بر خوان تو هرگز کسی ننشسته است ٭ نان تو که رشک سنگ خاراست ٭ کو رابعه عرکسی شکسته است ٭
درویش نظام از مردم بام آن مقام است چون نظر بصیرت دریافته که رضا بقضا و حسن مصاحبت
و رفاقت اهل توکل اکثیر مرادیست دامن شغل خویشتن را بدنیای ناپایدار تعب کم منفعت نیالوده همواره
بشیوه درویشی و بیتکلفی روزگار گذرانیده این رباعی از نتایج طبع اوست رباعی هر دل که بود بشیوه فقر
آمیخته ٭ باشد بخشش فتاز بر خویش ٭ مردانه دو هر عروس امیطلاق ٭ محصول دو کون را دهد کابین خویش ٭
قاسم ارسلان از مستعدان زمان بوده و در دقایق خط شناسی و خوشنویسی فایق بر اقران
و در شیوه تاریخ گویی و شعر فهمی رایج بر یکسان و این ابیات از وی بنظر آمده ٭ آه و دلم گر اثر داشتی ٭
شام امیدم سحری داشتی ٭ چشمه خورشید شدی دیده ام ٭ سرمه گر از خاک رهی داشتی ٭ گرد سر سر
کشتی گر دی طواف ٭ کعبه اگر بال و پری داشتی ٭ دیر شدی کعبه اسلام اگر ٭ چون تو خدا خبری داشتی ٭ خرد
عشاق شدی کوهکن ٭ گر غم شیرین پسری داشتی ٭ لفظ و معنی بکمال من گرینده ٭ مینوگر روی در کتاب
کنم مثنوی گر از تو زاد موش خاک بر سر من ٭ بزیر خاک چو خشتم بزیر سر باشد محمد هاشم مردی مردم دیده و هنر

دیده

دیده و مردم صاحب نظر بوده از وارداتش انچه مسامع و مجامع را قابل بود این ابیات است ٭ بیننده زخم
غمت از شان نمی باشد ٭ زبان شکوه را پایان نمی باشد ٭ بسکه گوش تو پر گشته مستکل
شده ٭ ناله ایکه هیچ اثر و فغان نمی باشد مثنوی ای که بی حالت نباشد هیچگه ٭ گر لب خندان نباشد
چشم گریان هم خوش است مولانا تقی رضا طبع سلیم و ذهن مستقیم داشته و همواره لوای شاعری می
افراشته آنچه از ادای پذیرفته از واردات او ست ٭ هر دانه زر که غیب نیاز فیت هست ٭ سرمایه
هستی همین رنج و محنت هست ٭ نقدی که در خزانه هست مفلسی است ٭ گنجی که هست در سر قناعت
است ٭ هر دانه بی غنیمت بنیاد تف کمی ٭ هر گاه باش که فرصت غنیمت است ٭ این جنونی که تو خوانی
جبار لشش ٭ چون کارهای دیگرت از نیز عادت است ٭ اول کاینات بجلی شوی است ٭ زیرا که بر نهاد معام
طهارت مثنوی عشق تو و آرام چه سودای محالست ٭ سودای تو و عقل چه اندیشه خام است ٭ ابر من
آمد بجهان بتکده بادیه ٭ بیچاره چه داند که ره کعبه کدام است مثنوی گریان که او اندیشه وقت گریه ٭ و افی
غرض مصیبت از این تو چه گریم ٭ یعنی که گریه کنی شود عمر تو کم ٭ بیا تا عمر بشود تا گریه مثنوی در مصیبتم
تو ببکند ٭ روز نم چو شب تیره و سیه میکند ٭ با همین خوشم که در غم حضرت وست ٭ هم بوسیله
گنه میکند رو والقدسی بلطف طبع و وقت سخن در همگنان ممتاز است و در مطایبه و خوشطبعی و این چند
بیت از نتایج طبع او نمونه و از ان ثرف سکرا بانکو نیایست ٭ از نالها تو پس گیران در دل انگار است ٭ چشم
زلف بتان از غیرت ننازد است ٭ کی رسد در حشر اجزای وجود ما بهم ٭ زین پریشانی که از زلف بتان
در کار است ٭ اقدسی میخانه زان تست می خور تو چیست ٭ رحمت ایزد کی محتاج باستغفار است مثنوی
بپای انده خوردشان دل بنکنیت ٭ که این رسم با صدای جرسی شیخ نماند مولانا ساقی نامه شرابی بکری
چو خوی بتان ٭ بهر قطره دریای آتش نهان ٭ اگر بر فلک پرتو افکن شود ٭ فلک همچو قندیل روشن شود ٭
کف ساقی از بهر این بخکام ٭ اگر افسر دلای می بایجام ٭ چو جوشیده بدن باده از شت او ٭ چکید آفتاب
از بهر انگشت او ٭ چنین باده کو گر ترا از دوست ٭ بدو ران ای چون غنچه کیدم نیوست ٭ بنزی قدم نکه
جز ریش کنه خون خود از بستان سپهر ٭ ز ذوق تماشای آن زیر نگاه ٭ در آغوش مژگان گمشود نگاه ٭
میر تقی بیرزاد بغایت شوخ و دوست و شیرین گفتار است و عمر اسست تا دستمند بروش طلارت
و تجارت صاحب بدیکسب معیشت میکرده و این رباعی از وی شهرت دارد ٭ آنی که جهان بدر گرفت
فرزود است ٭ در خلق تو خلقت جهان مسکوه است ٭ حاصل که تو جانی و جهان زنده ز تست ٭ کر تن نکند
وداع جان معذور است میر روحی بلطف طبع و حسن صورت موصوف بوده و شور شیخ یانت عذرت

و هوا پیرا ادا ره و چنانچه این ابیات مبین حال او میکرده شعر شام غم گر ز چشم تو طوفان برگرفت
بخت خون چنان برون که اندیشه دامان برگرفت می زاده وار زده دیوار کوی عشق خون آستین
یارب که بار انجشم گریان برگرفت چه باده ساقی عشق تو در سبو دارد هر که بمیکده مستی از سبو دارد
حریف کرمی خوی تو هر دلی نبود خلیل ماست که با آتش تو خو دارد گشته باعث افشای راز ما گریه
هر که میکده گریه در گلو دارد از خون جگر چهره کاهی شستیم رخساره بخون چنانچه والای شستیم چندان
بگریستیم و ساز نیخ تو نه کر و رنگ دیده و پیمانه ای شستیم نسبتی مرغ خاطر را بسوی پیسته بدام و دانه
زلف خود برایان مقید داشته و بیشتر اوقات بتر زبر برده از اشعارش همین یک بیت که در خاطر
بود اکتفا کرده شد رفت عالمی گر آتش ولی کی رشک تو مثل دود که آب نظر داشت مولانا [illegible]
از سادات رضویست و بدیهی تخلص میکند این بیت در او راست صد بار اگر بکوی مراد گشته یکبار
هرگز نگفته ام که گناهی نکرده ام الفتی جوانیست در غایت الفت و مهربانی و شعری دارد در نهایت سلاست
و روانی و این بیت مراد او راست گشوده عشق بر رویم در گلستانی که طفل غنچه او ناشگفته باز کند ادیب
از ساده کویان آن شهر و مکانست قبل از زمان تحریر به ده سال بهندوار شده و روزی چند روزگار گذرانید
آخر هیچ معلوم نگشت که بخت غربت بکجا کشاند و پای او از گریبت کجا نهاد معلوم من نشد که
سپهر شتر جور چه عهده داده از گردش زمانه که این زمین افتاده و این چند بیت از وی بنظر آمده عشق
صورتی دارم که گر عنوان گلی دارد برای زینت آن گوشه دستار دارد عشق و در آنهست انتهای
کامجو عاشق نبوده همچون یوسفی را که پیش زندان می برد با خون جگر میگشایم عقده را از موی شولیده
سیه بختم چه سازم و دخور بوده ام نیشابور از شهرهای مشهور خراسانست جغرافیا شهر نشابور
کره روی زمین که بهشت هست همانست وگر نه خود نیست در بنا نهادن آن شهر اختلاف کرده اند
بعضی از ابنیه طهورث میدانند اما صحیح آنست که شاپور بن اردشیر همت بر بنای آن گماشته
چه صاحب تاریخ گزیده و حمد الله مستوفی آورده که اردشیر شهری را که امین گریان و بسیستان است
بساخت و شاپور بحکم رغبت آنرا از وی درخواست او مضایقه نمود و فرمود که تو نیز شهری بنا
کن و او غیرت نمود و نیشابور را بساخت و نام نهاد و مردم از این شاپور میگفتند تا بر در ایام
نشابور را گرفت و در زبان زد قدیم شهر را گویند در عجایب المخلوقات آمده که نشابور را
ایران شهر خوانده اند صاحب عجایب البلدان آورده که در ازمنه سابقه آنرا امهات البلاد
میگفته اند و بجهت آب و هوا و کیفیت کوه و هوا از تمام خراسان جایی بدان زینت لطافت نشان

نزاده

نزاده اند از نظافت تنزه و خوبی و دلکشی گوئی مگر گرفت عدالت از خوشی از کرشمه شاخ
شجرهای او حلل در بر گرفته خاک چنبهای او دوشی گفتی مگر ز نافه تبتی جهد بادی کزان صباح
همی جهت وار هی و آن بلده طیبه بکرات بسبب زلزله خراب گردیده و در پانصد و چهل و هشت
استیلای حشم غزان فتنه عظیم بدان شهر راه یافته و در غلبه غزوه مقتول شدند کلفت و بکمبای بخت
نوعی بدانولایت رسیده که تا حال نسیم آفت شمال عافیت بمشام سکان آن مرز و ولایت نرسید
مساجد شده خندق بار کمین منابر بمثل بجیه سوز بر طفل رحمت نه از پیر شرم تا آن روز خلق بن
ترپیش از خدا گویند دوازده روز شمار مقتولان آنشهر کرده اند هزار هزار و هشتصد و چهل هزار کس
آمده غیر از اطفال و موات غفر الله لنا و لهم و لجمیع المومنین و المومنات و درین چمن گل بخارکش نشان
نه بچراغ مصطفوی با شرار بولهبی است و از نفایس آنشهر یکی معدن فیروزه است و دیگری ریواج
است که بهان لطافت و خوبی و نازکی در هیچ ولایتی نشان نداده اند چنانچه مولانا معین اسفزاری
در تاریخ هرات آورده که وقتی یکی از خلفای بنی عباس ریواسی برده بودند که بوزن
هفده من بوده و مردم نیک نشابور انعقد بر وفق التزام چند کس ایشان که عظیم
مشهور و مبادرت جسته آمد ابو حفص حداد پادشاه مشایخ بوده و در آن عصر همال و مشایخ بنوشته از
سخنان اوست که خوف چراغ دل و خیره شمردن چراغ توان دید مراد است که دعوی
درست نیاید تا دادن را از گرفتن دوستر نداری و هم او گوید که از معصیت کفر آید چنانکه از تب مرگ
و دیگر گوید که معاصی برید کفر است چنانکه تب برید مرگ عثمان حیری از اکابر صوفیه بوده و از طریقت
گفته اند که در دنیا چهار مرد ماند ایشان را چهارم نیست ابو عثمان حیری در نشابور و جنید در بغداد
و ابو عبدالله جلا در شام و ابو عبدالله دری از سخنان اوست که مرد تمام نشود تا در دل او چهار چیز
برابر نگردد منع و عطا و عز و ذل و نیز گفته که عاقل آنست که از هر چه ترسد پیش از آنکه در آن افتد
کار آن بسازد حمدون قصار در تقوی چنان بوده که شبی بر بالین دوستی بوده در حالت
نزع چراغ بنشانده و گفته که این ساعت نوارث است روا نباشد سوختن آن و از سخنان اوست
که من نیکو خوئی را ندانم الا در سخاوت و بدخوئی را نشناسم الا در بخل و هم او راست که هر که خود را
نکو داند بخیل بود ابو علی دقاق امام وقت خود بوده آورده اند که امیر علی حاکم کرمان از وی پندی
درخواست گفت تو مال خود دوستر داری یا دشمن خود امیر علی گفت مال خود دوستر دارم
شیخ گفت پس چرا مال خود در دنیا میگذاری که دشمن است با خود بآخرت نبری ابوالقاسم

نصرآبادی شیخ ارباب حقایق بوده گویند که چهل بار بزیارت حج بر توکل کرده بود و گویند روزی که بعرفات
سگی یافت تشنه و گرسنه و ضعیف گشته شیخ چیزی نداشت که بوی دهد گفت که میخرد چهل
حج بیکنان یکی پاره آن چهل حج اند و یکتایی نان بخرید و او را داد و بگرفت و شیخ آن نان کرده پیش
آن سگ نهاد صاحب آن بدید و از گوشه در آمد و مشتی چند بر شیخ زد و گفت ای احمق پنداشتی
که کاری کردی شیخ گفت پدرم بهشت بهشت بدو گندم بفروخت و یکنان خود هزار داد از آن
پیش است ۸ پدرم روضه رضوان بدو گندم بفروخت ۸ ناخلف باشم اگر من بجوی نفروشم ۸ از
سخنان اوست که هر که شکر نعمت کند نعمت او زیاده گشت و هر که شکر منعم بجای آورد محبت
و معرفت او فزون گشت احمد حرب نبوده و قبله عباد بود ابا جمع کرده که یحیی معاذ رازی وصیت
کرد که چون من وفات کنم سر من بر پای او نهید و در تقوی چنان بود که مادرش وقتی مرغ جهت وی بریان
کرده بود احمد گفت این مرغ روزی بر بام همسایه که از جمله لشکریان بود رفته دانه چند حلق فراشید
ابو محمد مرتعش از بزرگان اهل تصوف بود روزی از وی وصیتی درخواستند گفت بر کسی بروید
که او شما را بهتر از من باشد و مرا بکسی گذارید که مرا از شما بود از وی پرسیدند که بنده بچه چیز بندگی
و دوستی خدای تعالی حاصل کند گفت بدشمنی آنکه خدای تعالی دشمن داشته و نیز مر اوراست
که معنی التصوف حسن خلق است ابو حمزه بغایت رفیع قدر عالی منزلت بوده و در تذکرة الاولیا
که روزی جنید ابلیس را دید که برگرد مردم میجست گفت ای ملعون شرم نداری ازین مردمان
ابلیس گفت مردمان کدامند مردم آنها اند که در شونیزیه بخلوت نشسته اند که جگرم را سوختند
گفت بیامدم با شونیزیه ابو حمزه آواز داد که کذب الملعون زیرا که اولیای خدا ازان عزیزترند که
ابلیس را بر حال ایشان اطلاع افتد گفت توکل آنست که بامداد چیزی از شبت نماند و
چون شب شود روز را یادت رفته باشد از وی پرسیدند که غریب که باشد گفت آنکه از الفت
متوحش باشد شیخ ابوبکر زرا از اجله مشایخ است از شیخ عمو نقل است که اگر من ابوبکر را ندیدمی صوفی
نبودمی ابو عمرو نجید از اکابر مشایخ بوده گفت که او راست ثابت نیستاد و همچنین با او گرفته نشد و نیز مر اوراست
که تصوف صبر کردنست تحت امر و نهی امیره نیشابوری و خالوی نیشابوری و حسین بن محمد السلمی شیخ
عبدالرحمن السلمی و شیخ ابو علی ثقفی در سلک اولیای آمد بار انتظام دارند و احوال ایشان در نفحات
بتفصیل مذکور است شیخ فریدالدین عطار در شریعت و طریقت یگانه بوده و در لطف طبع و حسن
خلق نادره زمانه ۸ وصف او بشرح نیاید گفتن ۸ انوری داد به زاکه تو هم نتوانی ۸ در نفحات

آمده که وی ابتدا بشیوه عطاری روزگار گذرانید و روزی درویشی بدو رسیده و طلب چیزی کرد
عطار از غایت مشغولی بدو ملتفت نشد درویش گفت ای خواجه تو با این ولوع خواهش و تعلق
چگونه خواهی مرد درویش چون زبان بگفت عطار گفت چنانچه تو خواهی مرد درویش گفت تو همچون
من نتوانی مرد و بر خود کاسه چوبینی که داشت در زیر سر گذاشت گفت الله و جان بداد و عطار را
چون مشاهده آن حالات حاصل آمد از مردکان برخاست و هرچه دست گرفتش آن برسید ایثار
نمود و ملازمت شیخ رکن الدین اکاف را ملازم گرفته چند سال او را بسر برده و پس از آن بزیارت
بیت الله الحرام رفته بسیاری از مشایخ را دریافت و بعد از معاودت بخدمت شیخ مجد
الدین بغدادی رفته از دست او خرقه پوشیده و صاحب مجالس العشاق آورده که شیخ در اوان
طفولیت نظر تربیت از شیخ قطب الدین حیدر یافته و حیدر نامه را بنام وی نظم نموده و
چون در عنفوان شباب گفته هر آینه مرتبه اش از دیگر اشعار کمتر است و بعد از کسب کمالات
هفتاد سال بجمع حکایات صوفیه مشغول گردیده و همچنین کس از اهل طریقت این مرتبه دست نداده
و نقل است که شخصی از بزرگی که عارف طریقت و واقف حقیقت بوده پرسید که در شیوه مجاهدت
و معاملت فرق میان شیخ عطار و مولوی الرومی چه بوده فرمود که مولوی چون شهبازی بود
که بیک طرفة العین خود را از تخت طریقت بفلک حقیقت رسانید و شیخ عطار مانند موری که آهسته
این طریق را پیموده و بر جزو جزو حقیقت آن راه رسیده آورده اند که وی را چهل رساله نظم
از مثنوی و غیره چنانکه از صد و بیست هزار بیت متجاوز است و دیوانش مشتمل است بر چهل
هزار بیت از قصیده و غزل و رباعی و آنقدر اسرار توحید و دوارق مواجید که در اشعار وی اندراج
یافته معلوم نیست که در سخنان هیچیک از طایفه یافت شود و کلام او را تازیانه اهل سلوک گفته اند و
مثنوی بدین موجب است که صورت ایرادی پذیرد ۱ الهی نامه ۲ اسرار نامه ۳ مصیبت نامه ۴
وصلت نامه ۵ بلبل نامه ۶ پند نامه ۷ جواهر نامه ۸ بی سر نامه ۹ خسرو نامه ۱۰ ولد نامه ۱۱ حیدر نامه ۱۲
اشتر نامه ۱۳ جواهر الذات ۱۴ مظهر العجایب ۱۵ منطق الطیر ۱۶ گل و هرمز ۱۷ شرح القلب ۱۸ و از منثوراتش
تذکرة الاولیا ۱۹ اخوان الصفا ۲۰ امروز مشهور است وفات شیخ در قتل عام نیشابور بوده در هنگام
استیلای چنگیزخان در تذکره دولتشاهی آمده که مغولی میخواست که شیخ را بقتل رساند شخصی پیدا شده
گفت این پیر را مکش که خون بهای وی را هزار درم میدهم شیخ گفت مفروش که بهتر ازین خواهند
خرید چون آن شخص از وی بگذشت دیگری آمده گفت این مرد را مکش که خون بهای او یک توبره کاه میدهم

شیخ گفت بنویسش که پیش از این بنی را زنم مغول بقهر رفته آن بزرگوار را شربت شهادت چشانیده
تاریخ فوتش را بعضی پانصد و هفتاد و بعضی ششصد و نوزده گفته اند سن شریف
ایشان صد و چهارده سال بوده شیخ عطار آن فرید روزگار مرشد شاهان و شاهنشاه فقر
شد شهید راه فقر آن رهنما سال تاریخش از آن شد راه فقر ولادت او در عهد سلطان سنجر
سنه ثلث عشر و خمسمایه بوده و در نفحات از مولانا رومی نقل کرده که نور منصور بعد از صد و پنجاه
سال بروح فریدالدین عطار تجلی کرده و مربی او گشت رحمة الله علیه و علی جمیع المؤمنین چون پاره‌ای از
احوال ایشان نوشته شد الحال صواب آن بود که از اشعار شان قلیلی نیز در قید تحریر کشیده تا این نسخ
را بدان زینتی بخشد آنچه صورت ایراد پذیرد از آنجمله است شعر قد تو بآزادی بر سرو چمن
خندد خط تو بر سبزی بر مشک ختن خندد با دلبت نبود گلهای بهار ایرا حقا که اگر یک گل
هر گل بچمن خندد گر گشته شود عاشق از دشنه خونریزت بر روی تو همچون گل در زیر کفن خندد
جانا دلم ببردی و جانم بسوختی گفتم جهانم از تو بیا [illegible] بسوختی گفتم که از غمان تو ای برآورم آن
در درون دهانم بسوختی بودی که از خود بنود کرده شایسته وصل خود کرده بی جویی که خود فنا
کرده ممکن نبود که خود کرده پی او گیر کو این راه برده است که راه عشق بی بردن نخورده است که
و اندر او نوشت این راه که سرگردانی این راه برده است که از چشم خود خونی فشانده است
که از روی خود خونی سترده است گرش هر روز صد جان میرسیده است صد و یک جان
بجانان می سپرده است صبح از پرده بدر می آید الرغم سحری آید ای پسری در دو روی
که عمرم بسر توکه بسر می آید داد استان ز جهانی که در او بهترین خلق بتری آید تو بیا و یکدم مرو آنگاه
نگذر که دم چه خبری آید ز جهانی که همی نگمیت قسم عطار جگری آید [illegible] درد و درد من
دریغا بماندم بی سر و سامان دریغا رخی کاندر بهای خورشید کنون در خاک شد پنهان دریغا
از آن لبهای چون عناب بی وزان خطهای چون ریحان دریغا بیک [illegible] اجل درج دهانرا
نبسته مانده مرجان دریغا درین خانه هر یوسف که دیدی [illegible] بر جا شد زندان دریغا چو
کسانست آنجا ترک و تازیک هم از ایران و هم توران دریغا [illegible] هست چشمه نوشت در خطم
از خط مشکین نوشت یادگن [illegible] نقد وصال تو هر مختصری [illegible]
نیست عشق تو هر [illegible] دانند آن [illegible] که پروانه در پی شمع افتد کفرست گر خود را [illegible] پری
داند چون زلف بیقرارت بر رخ قرار گیرد از مشک دوی مه را اندر کنار گیرد از لب [illegible]

در زلف

١٨٩

از زلف مشکبارش صد دست پیش آید تا در شمار گیرد ای سر اسیر مه از رخسار تو
سرو سر در پیش از رفتار تو تا ابد هرگز نپیچد ذره خواری غم هر که شد غمخوار تو می بگیرد هر جهانی
دلنوازی ور دل من رو دو تیمار تو بگریست عشق و عقل از او برکناره کار کسانی نبود جز نظاره
گر صد هزار سال ازین ره قدم زنی تا تو توئی ترا نتوان کرد چاره هر زمان شور دگر دارم ز
تو هر زمان لب تشنه تر دارم ز تو خاک بر فرقم اگر جز خون دل هیچ آبی در جگر دارم ز تو
عطار چنان از غم تو شد که دلش آه یکدم دل از [illegible] سر نرفت دست آویز [illegible]
می چینم هفتاد و دو خرقه را خم نشستن نیکوئی را در همه روی زمین گر قبای هست بر بالای
تست گفت دل در سر زلف تو قدم زد [illegible] آن قدم شد ایضا یارب غم تو چگونه تقریر
کنم از دست بشد عمر چه تدبیر کنم از جرم من و عفو تو شرم گرفت در بندگی تو چند تقصیر کنم
[illegible] سیمی آیم سرگشته و آواره همی آیم ای پاک آلوده [illegible] آلوده با انواع
گنهی آیم [illegible] خامی در مذهب من چه کام و چه ناکامی آنکوی که [illegible]
[illegible] مردان ره معرفت اقبال کشند [illegible] همچو زنان [illegible]
اشکال کشند هر چه آن بدلیل [illegible] آمیت که از چاه [illegible] کشند [illegible]
چیست [illegible] مفلس بودن همچو خود از خویش [illegible] بودن انگشت بلب نهادن [illegible]
همچون ناخن [illegible] هر چیز که از برای ما خواهد بود آن چیز همه بلای ما خواهد بود چه
تفرقه در بقای ما خواهد بود جمعیت در فنای ما خواهد بود ما یم و در و فتاده چون مرغ بدام
دلخسته ز روزگار و آشفته مدام سرگشته درین دایره بی در و بام تا کی بمراد و نارفته بکام
حال دل را نمی توان گفت وصفی بهزار گونه می نتوان گفت [illegible] نگفت خوش خوش
کاین حال مرا چگونه می نتوان گفت گر در پای [illegible] بنشاندت ور [illegible] بنشاندت
بنشین که خدا پرستی [illegible] ور [illegible] بنشاندت در عشق تو از آن [illegible] آوردیم
دریای سپهر را بجوش آوردیم چون با تو خروش [illegible] دیگر گرفت [illegible]
آوردیم جان سوخته سرفکنده می باید بود چون شمع بسوز زنده می باید بود [illegible]
باشد گاهی [illegible] بنده می باید بود چون مردن تو [illegible] مردانه بمیر این چه [illegible]
خونی [illegible] انکار [illegible]
سیلاب بلا [illegible] هر لحظه [illegible] گرفته است [illegible]

آن رفت که عیش این جهانی خوش بود ٭ وان عزت و ناز و کامرانی خوش بود ٭ گر بود دکان که زینگانها
خوش بود ٭ آن بود غلط که آن جوانی خوش بود ٭ منه از آتش ما چو دود برخواهی خاست ٭ ور زاد ما
وسود برخواهی خاست ٭ وین نکته که این اندرو بنشینی ٭ این منشین که دود برخواهی خاست ٭ منه وی
بر سر خاک لبی با دل ریش ٭ میبارید م خون جگر بر رخ خویش ٭ او از آن آمد که چند گریی بر ما ٭ بر
خویش گری که راه او داری در پیش ٭ منه دیریست که جان خویشتن میسوزم ٭ در آتش جان جوش غم
تن میسوزم ٭ اکنون بکشش آمدم نبودی که مدام ٭ ناآمده وا زیم شدن میسوزم ٭ من الهی نامه یکی دیوانه بر
شور برخاست ٭ برهنه شد خلق کرباس میخواست ٭ کالهی پیرهن بر تن ندارم ٭ اگر تو صبر داری
من ندارم ٭ خطابی آمد آن خویشتن را ٭ اگر کرباست هم کفن برا ٭ زبان بگشاد آن مجنون مضطر
که من دانم ترا ای بنده پرور ٭ تا اول نمیرد مرد عاجز ٭ تو ندهی هیچ کرباسیش هرگز ٭ بباید مرد اول
نعلین معور ٭ که تا کرباس یابد از تو در گور ٭ منه شیخی گفت مردی کای نکوکار ٭ چه خواهی کرد اگر
دولت شود یار ٭ چنین گفت او که دولت گر درآید ٭ بگویم آنچه شاید و آنچه باید ٭ منه کرد پرسید صوفی از
خداوندی ٭ کای داننده هم شما دانند ٭ ز خلقان کیست دشمن تر ترا میدانست ٭ که هم بیچاره
ترا دست ٭ خدا گفت ای بیبیت ٭ کسی کو سرکشی از قسمت ماست ٭ کسی کز قسمت و در تغیر است ٭ گر رضا
است کز قسمت ٭ چنین گفت کسی با بدو را ٭ که بی اندوه اگر خواهی تو خود را ٭ همه
بیرون کن از دل شاد گشتی ٭ بحق راضی شدی آزاد گشتی ٭ منه دلا گر چرخ سرگون را ٭ چه خواهی ح
این دریای خون را ٭ هر خوش طعم و یک چرب و نغز ٭ که از نرگس بود در زمین ٭ همین ٭ چو بر خون
او فتاد این یک پر چو شمع ٭ فرو انگشت بر روی سیرز و پوشش ٭ که چندانی که میش آشوری این یک
نیابی لقمه بی زهر و پرریک ٭ تنوری تافته این ترمی آتش ٭ که از خویشتن جا یابی کرده خوش ٭ حجاب
خاک زین ویرانه بردار ٭ طبق پوشش از طبق مردانه بردار ٭ که تا ویرانه جای شرک علت ٭ شود معمور از
این دولت ٭ که گر در شرک مردی وای بر تو ٭ که خون گرید سراپای بر تو ٭ منه چنین دادت
صاحب شرع فتوی ٭ که هر کو یک سخن گوید ز دینی ٭ بپانصد ساله ره کاند شمار است ٭ بخت
این چه کار است ٭ سخن گر خود دو گوید چون بود آن ٭ و گر افزون بود افزون بود آن ٭ کسی کو عمر دنیا را
بسر برد ٭ فتوی مردی بود در دین اگر مرد ٭ منه بزرگی بود گفت شنود او ٭ بسی گرد جهان گردیده بود او ٭
یکی گفتش که ای دانای دمساز ٭ گر اودیسی گر گوییی سخن باز ٭ چنین گفت او که گشتم هفت اقلیم ٭ ندیدم در
جهان هرگز نه دیدم کی او بود خفته در بسی او ٭ که نیک و نه بد گفت از کسی او ٭ ولیکن نیا آن بود کز غم ٭ بجز نیکو گفت

از خلق

از خلق بر گزین من مصیبت نامه خسروی روزی غلامی میخرید ٭ کافتابش پیش مرکب میدوید ٭ در نکوروئی
کس همتا نداشت ٭ شه زپهنای نیکوان بالا نداشت ٭ از رخ وی هم قمر در وی گریخت ٭ وز
لب او هم شکر دلی بریخت ٭ آفتابی بود از سر تا بپای ٭ گر سخن میداشت آفتابی بر قبای ٭ گر سخن گفتی
گهر بیرون ریختی ٭ ور بخندیدی شکر میریختی ٭ کافر زلفش که از روی بدین شدی ٭ حلقه او از دو صد چین
شدی ٭ نرگس پیش او بیمار و مخمور داشت ٭ کافری و جادویی مشهور داشت ٭ چون نمودی از عقیق
درعدن ٭ عقل را زدندان شکستی در دهن ٭ چون گشادی درج لعل از خنده باز ٭ مرده صد ساله گشتی زنده
باز ٭ آفتاب از شرم او رخ زرد بود ٭ صبح را از شوق او دم سرد بود ٭ منه گفت روزی شبلی
آشنا و کار ٭ بر در دیوانگان شد سوگوار ٭ دید آنجا یک جوان دیوانه ٭ آشنا با حق چون بیگانه
گفت شبلی را که مرد روشنی ٭ که سحرگاه آن مناجاتی کنی ٭ از زبان من بگو با کارسازی که کندی
در جهانم بیقرار ٭ دور کردی از پدر و مادرم ٭ شهر کشتی اندر برم ٭ نه مرا جامه نه نانی میدهی
نان چو اندهی جو جانی میدهی ٭ چند باشم گرسنه زین جایگاه ٭ گر نداری نان بجای مخورد واه
این بگفت و پاره شد آن شکار ٭ بعد از آن بگریست زار زار ٭ گفت نهار ای امام
گو هر آنچه گفتم با خدا ٭ گر ناو بگوی انتقدر ٭ آنچه میکرد او کند صد ره بتر ٭ من نخواهم تو
از حق هیچ چیز ٭ او که با او منکر هیچ چیز ٭ او همه با خویش میسازد مدام ٭ هر چه گویی هیچ
والسلام ٭ منه بود چون مجنون نعات گرسنه ٭ سوی صحرا رفت سر پا برهنه ٭ آتش میباید
چون آتش ٭ در دهش افزون گرفت ٭ گفت یارب آنگاه او نهان ٭ گرسنه تر
هست از من در جهان ٭ آتشی آیم ترا ٭ گرسنه تر از تو ترا ٭ همچنان در دشت
میشد یکه ٭ پیشش آمد پیرکی گرسنه ٭ گرگ و را دید عز دیدن گرفت ٭ جامه دیوانه دریدن گرفت
گفت یارب لطف کن زادم مکش ٭ جان عزیز است اینچنین خوارم مکش ٭ گرسنه تر دیدم از خود این
بسم ٭ وین زمان من سیر تر از هر کسم ٭ بعد ازین خو جان نخواهم از تو من ٭ تا توانم نان نخواهم از
تو من ٭ گر ترا تو بر سرم بگماشتی ٭ گر بغو ماهی کند گرگ ٭ این سخنها چون بگفت آن سرنگون
گرگ از پیشش بصحرا شد برون ٭ من اسرار نامه این کشش که کهمهاش از ستاره است ٭ چو بیکار آن
نصیب انظاره است ٭ زمین در جنب این سقف مینا ٭ چو خشخاشی بود بر روی دریا ٭ نگر تا تو ازین
خشخاش چندی ٭ سزد گر بر بروت خود بخندی ٭ اگر چه رشد آن شکم پستی ٭ که اندر گوهها هیزم
شکستی ٭ پیرش رفت غزای بر او ٭ نشست از پای او بر سر او ٭ به دو گفتا که بهتر گشتی ای یار ٭

نخورد زین غم چو الشش او بیمار ٭ که بهتر گشت گیر وای خردمند ٭ شکسته گیر دیگر هم چنین هم ٭ اگر در رفت
استاد بهینه ٭ خری می برد بارش آبگینه ٭ کسی گفتش که این آهسته کاری ٭ بدان آهستگی بر
خر چه داری ٭ چه دارم گفت این هیچ دارم ٭ اگر خر پی بشکند هیچ دارم ٭ یکی پرسید از آن
شوریده ایام ٭ که تو چه دوست داری گفت دشنام ٭ که هر چیزی دگرکان می دهندم ٭ بجز دشنام
منت می نهندم ٭ من مصیبت نامه ٭ اگر آخر گریزان پیدا شود ٭ وانگهی جویای راه یار شود ٭ غیر حق
اندر دو عالم خود مبین ٭ سنگ بسوزان و گذر کن از یقین ٭ غیر حق اندر دو عالم نیست کس ٭ در ره
توحید این ارشاد بس ٭ چون تنت فانی شود زاسرار عشق ٭ چون خلیل الله روی در نار عشق ٭
چون تنت فانی شود آگه شوی ٭ همچو عیسی پاک روح الله شوی ٭ چون تنت فانی شود ای نیکبخت ٭
همچو موسی نور بینی بر درخت ٭ من منطق الطیر ٭ رفت مردی کو کهن عمر و باز ٭ سایلی گفتش که چیزی گوی باز ٭
گفت این دیدم عجایب حسب حال ٭ کاین سگ نفسم همی هفتاد سال ٭ گور کندن دیده و یک ساعت نمرد ٭
یکدم فرمان یک طاعت نبرد ٭ عاشقی از فرط عشق آشفته بود ٭ بر سر خاکی بزاری خفته بود ٭ رفت
معشوقش ببالینش فراز ٭ دید او را خفته از خود رفته باز ٭ رقعه بنوشت چست لایق او ٭ بست او بر
آستین عاشق او ٭ عاشقش از خواب چون بیدار شد ٭ رقعه بر خواند بر آن خونبار شد ٭ این نوشته
بود کای مرد خموش ٭ خیز اگر بازارگانی سیم کوش ٭ ور تو مرد زاهدی شب زنده دار ٭ بندگی کن تا
بروز افکنده دار ٭ ور تو هستی مرد عاشق شرم دار ٭ خواب با دیده راحت چه کار ٭ چون تو نه ای
آن ای ناجوانمرد ٭ می مزن در عشق لاف بی دروغ ٭ گر بخسبد عاشقی جز در کفن ٭ عاشقش خوانم ولی بر خویشتن
چون تو در عشق آن سر جهل آمدی ٭ خواب خوش بادت که نا اهل آمدی ٭ خسروی کآفاق در فرمانش بود ٭
چون او در ایوانش بود ٭ نیکویی بود از شکر پری ٭ یوسفی چاه زنخدان بر سری ٭ طره او صد دل مجروح
هر سر مویش یکی با روح داشت ٭ نرگس مستش زمژگان خانه ٭ در ره افکندی بسی هشیار را ٭ روی آن
غیرت خورشید چهر ٭ هفت خضرا برده از ماه سپهر ٭ روی یاقوتش که جان را قوت بود ٭ والله
القدس مبهوت بود ٭ چون بجنبیدی لبش بر نکته ٭ تشنه مردی زان لبش چشمه حیات ٭ هر که کردی در رخش
نگاه ٭ اوفتادی سرنگون در قعر چاه ٭ هر که مسند روی چون ماهش شدی ٭ من لسان الغیب ٭ هست میراث
مرا حب علی از پدر بود و مادر دو علی ٭ تا بد بود و اصلا زان آن و لیرست ٭ جان خلقی زان زان بالاتر است
هر چه خواهم در دین او دارند ٭ تا شوم در بحث او سرفراز ٭ هر چه کن با من الحا غیرت است ٭ چون
براه کرم نیست ٭ در شریعت مصطفی رهبر منست ٭ در طریقت مرتضی رهبر منست ٭ من اشترنامه

کز زمین خاکدان خوار خوار ٭ برکند زین صورت پایدار ٭ ورنه دنیا نه دو مردارست کند ٭ گنج ترا از
خویش مبادرت کند ٭ همت دنیا اشیان حرص و آز ٭ مانده از فرعون و از نمرود باز ٭ همت
دنیا جایگاه بوالعجب ٭ اندرو بسیار مانده در تعب ٭ پی برو و رو دل عطار باش ٭ وز هزاران
در در خور دار باش ٭ من بیسرنامه ٭ شب حلاج را دیدند بخواب ٭ بریده سر بکف در دست
جلاب ٭ پس گفتندش چونی سر بریده ٭ بگو تا چیست این جام گزیده ٭ چنین گفت او که سلطان نگونام
بدست سر بریده می دهد جام ٭ کسی این جام معنی میکند نوش ٭ که او گردد سر خود را فراموش ٭
من گل و هرمز ٭ خود در یک لحظه صد ره کم بینم ٭ چرا این جان پر غم کم نبینم ٭ پی ترسم از آن کین کار
پیش است ٭ که هر گامی صد مرگ پیش است ٭ اگر دنیا ایام از دل تنگ ٭ ببارد بی خون فشانم از دل سنگ
توانم ریخت از مژگان چنان در ٭ که گردد از زمین تا آسمان پر ٭ توانم سوخت عالم را چنان من ٭
که دیگر کس نبینم در جهان من ٭ من مظهر آثار ٭ بود شیخی چابک و پس پارسا ٭ مثل او شیخی نبودی با صفا
داده او را معرفت یزدان پاک ٭ غیر حق را کرده بود در زیر خاک ٭ رفت روزی نزد هارون الرشید
تا کند مر او را ارشاد ٭ چون بدید او را خلیفه عذر خواست ٭ گفت هستی در جهان تو شیخ راست
زاهدی شفقت بدیدم در جهان ٭ همت نه او تو بیش من عیان ٭ شیخ گفت او را که زاهد نیستم
من بر هوای خویش حاضر نیستم ٭ زاهد دنیا تویی ای شاه دین ٭ زانکه داری ملک دنیا و همین
خود باین دنیا قناعت کرده ٭ آخرت را تو بدنیا داده ٭ من بهر دو کی قناعت میکنم ٭ وصل او خواهم
بنهایت که تمم ٭ امام الائمه محمد یحیی صاحب دولتی بوده که جبال فضل او راسخ بوده و لطایف شکر او صحایف
ذکر علمای گذشته را ناسخ بعلم معارف و معانی و بفطنت ابیه لطف حضرت سبحانی ٭ بسی
خاطرات شکر سخن منضود ٭ خفی فطرت اکثر هنر معمور ٭ اگر نه در شرع بوی بحکم شد پیش اگر
نبوی شرع بوی ادب شدی معمور ٭ فصل فضل او اثبات کردن آب دریا بکیل پیمودن و چراغ آفتاب
بشکل افروختن است ٭ بخاری و مسلم و ابو داود و ترمذی و نسایی و ابن ماجه ائمه حدیث
گرداند ٭ سلطان سنجر در همه موارد رای صایب او مصیب دانسته از فرموده او تجاوز ننموده در حینی
که حشم غز از اطاعت سلطان استنکاف ورزیده مخالفت نمودند ٭ محمد یحیی فتوی در قتل ایشان
نوشته سلطان را بحرب ایشان اغوا نموده ٭ غزان بعد از استیلا شدن بر سلطان و دیار خجه
خاک هلاک کردند ٭ چنانچه خاقانی اشاره بدان کرده و میگوید ٭ شعر ٭ آن قتل محمد مرسل نشد اکنون ز
از محمد یحیی نهای خاک ٭ آن کز در ورد زنده گشت از دندان فدای سنگ ٭ وین کرده کاه قتل و زان فدای خاک

در جای دیگر آورده شعر این مصر مملکت که تو دیدی خراب شد ⁂ وان نیل مکرمت که شنیدی سراب
شد ⁂ کردون سر محمد یحیی بباد داد ⁂ محنت رقیب سنجر مالک رقاب شد ⁂ و آنجناب گاه گاه بدین نسیم
اندیشه غنچه نظمی از بوستان طبع وقادی شکفانید چنانچه این رباعی از آن در جوهر و از آن عزیز
نموده است رباعی ظالم که کباب از دل درویش خورد ⁂ چون درنگری ز پهلوی خویش خورد ⁂ دنیا عسل است
هر که زو بیش خورد ⁂ خون افزاید و نیش خویش خورد ⁂ و امام العالم محمد بن احمد جهان مجاهده و آثر کان فضایل
و مفاخر بوده و والد ماجدش احمد بن محمود در زمان خود عدیل و نظیر نداشته و در معنی آیه و فی انفسکم
افلا تبصرون صد دفتر تالیف کرده پنجاه در خلق و پنجاه در خلق انسان و در حینی که سلطان سنجر بقصد
تادیب بهرامشاه متوجه غزنین گردیده و بهرامشاه را طاقت مقاومت نبوده هر آینه امام محمد را
برسالت نزد سلطان فرستاده و محمد چون بعسکر سلطان پیوست بعد از رعایت جانب ادب
و اقامت شرایط خدمت بعرض رسانید که بهرامشاه که شاهی از این درگاه یافته مقام خدمت
می بوسد و میگوید شعر آب منی نهال خود کاشته ⁂ و زدست کنی بنا خود افراشته ⁂ من بنده
همانم که تو پنداشته ⁂ از دست میفکنم خود برداشته ⁂ گویند سلطان را وقت خوش شد و جواب
رسالت وی از سر آن اراده درگذشت تفسیر بصایر یمینی و رای آرای که ترجمه غرر و سیر است
و صحیفه الاقبال که معارضه تیغ و قلم است ساخته و پرداخته اوست محمد بن عبدالله المشهور بالبیع
امام اهل حدیث بوده و عمر را بسفر کرده و بسیاری از فضلا را ملازمت نموده چنانچه عدد مردمی را
که دیده و از ایشان اخذ کمال کرده بهزار نفر رسیده و تصانیفش از هزار و پانصد جزو زیاده بوده که یکی از آنجمله
صحاح مسلم بن حجاج القشیری در حدیث و قراءت بر اقران و اکفا غالب بوده صاحب تاریخ یافعی
آورده که مسلم صحیح خود را از سیصد هزار حدیث مسموعه تصنیف نموده و در میان علمای اهل سنت
در باب تفضیل صحیح بخاری و مسلم اختلاف و مشهور آنست که کتاب بخاری افقه و از آن مسلم
احسن است ابونصر اسمعیل بن حماد الجوهری صاحب صحاح اللغه است و خطوط را در غایت جودت
تحریر مینموده و شیخ اسحق بن راهویه حنظلی هفتاد هزار حدیث بخاطر داشته و گفته است که هیچ
نشنیدم که یاد نگرفتم و هیچ یاد نگرفتم که فراموش کرده باشم ابواسحق ثعلبی تفسیری نوشته
که بر سایر تفاسیر مرجح است و قصص الانبیا از تالیفات اوست استاد ابوالقاسم قشیری می فرمود
که حضرت عزت را بخواب دیدم و با او سخن میگفتم ناگاه از آنجناب آوازی شنیدم که مرد صالح آمد
چون نگاه کردم آن مرد احمد ثعلبی بود ابوالمعالی مسعود بن محمد صاحب کتاب الهادی و محمد بن حبیب الادیب فیها

و محمد بن ابراهیم فقیه و ابوالحسن علی بن احمد صاحب تفسیر بسیط و وسیط و شرح اسماء الله و عبدالملک
صاحب تتمة الدهر از سلک فضلای آندیار انتظام داشته اند استاد الائمه رضی الدین
از فحول رجال بوده از ابتدای وجود آدم و حدوث عالم تا این دم ز فلک علم خورشیدی از نور
تابنده تر و در میدان بیان سواری از تو تازنده تر نیامده و چون طبع لطیفش منبع انهار فضایل
بود بواسطه استنباط دقایق فقه و استخراج نکات در حل معضلات ساعی بودی و ادای از تربیت
تشحیذ خاطر و تمرین طبع قصیده یا قطعه پرداختی ⁂ من ندانم که آن جنس سخن را نام چیست ⁂ از بیت
میتوانم گفتنش نی شاعری ⁂ در طبقات محمود شاهی آورده که روزی پس رضی الدین از غایت
کثرت [illegible] است شدی و مهم [illegible] قلیج طمغاج خان که پادشاه فاضل پرور عدالت
گستر بوده و در سمرقند بسر میبرده و همواره غریق بحر انعام و اکرامش گردانیده از صلاح و صواب
او تجاوز ننمودی و اکثر اشعار رضی الدین در مدح آن خسرو با آفرین است نظم سپهر نصرت کوکب
است پنج نوبت رای ⁂ خدایگان ملوک شرق و فتح زای ⁂ ابوالمظفر طمغاج خان که می زیبد
[illegible] هیچ شاه دستهای ⁂ گفتش بیان کف دست گره کار [illegible] بکار مانده و نان نیز هم بر
آورد ای ⁂ هزار بار فزون بحر خاک گفت [illegible] ⁂ که در مراکف خسرو بس است تو فرمای ⁂ بوقت بخشش
خرد غمین زانم خورد ⁂ که او بس است تو بر جان بحر و کان بخشای ⁂ شنوده ام که جهان را بقیه ای
مانده است ⁂ قدیم کهنه ای ار کفت بماند ای ⁂ خدایگانا آنی که سود اقبالت ⁂ کلاه گوشه بدین
پنج لاجورد قبای ⁂ بعکس تاج تو رشک هزار خورشید است ⁂ بروز بزم تو هر ذره صحن سرای
کجا شد آنکه همیگفت در زمانه منم ⁂ جلال و شمس بال برای ملک آرای ⁂ بهیج وقت من تیر شوکت رسید
این حصار شری خندق ثریا سای ⁂ سر [illegible] جنگ [illegible] آهن پوش ⁂ تن تو [illegible] فصیل [illegible]
آهن خای ⁂ نیم زده ز طغیان خود پشیمان شو ⁂ نیم لحظه سپاه خود فرود آسای ⁂ نه هیچ شرم
آمدش ز بخت شاه ⁂ نه هیچ خوف همی بودش از گرفت خدای ⁂ ادب نهان و هنر ضایع و خرد
بیقدر ⁂ نیمه خوار و عیب اسیر و خلق گدای ⁂ [illegible] چون آب [illegible] ⁂ گرفته [illegible]
و بادی بجای ⁂ کنون بفتح خود رفت چکند [illegible] ⁂ چو گشت بخت [illegible] ⁂ [illegible]
در دلش [illegible] ⁂ [illegible] نکبات سپهر [illegible] ⁂ شها [illegible] مخالف تر از شرق [illegible] ⁂ [illegible] نصرت فتح و ظفر
[illegible] ⁂ [illegible] صبح و ارا آید ⁂ شعاع چشمه خورشید آسمان جای ⁂ [illegible]
[illegible] صبح بخت فتح و ظفر [illegible] آفتاب منور عقیب صبح برای ⁂ [illegible] پنج کشیدم عشق [illegible]

آب دیده و خون جگر گرفت قرار ٭ همه زیاره نگارش چه پری المحاسن ٭ هزار گونه بلا و جفاست آمش شد ٭
بتیغ غمزه برخاک آن خونی ٭ که در ره عشق تو آنرا بریخت بر رخسار ٭ هزار فتنه برانگیخت نرگست ٭
خفته ٭ نعوذ بالله اگر خود یکی شود بیدار ٭ رشک برخ تو آسمان شبان نوشت ٭ که غمزه تو اجل را بود دلیر
شکار ٭ یمین دولت احمد نظام دولت و دین ٭ که بحر را نبود در خور سخاش نثار ٭ فغان من ز فلک رفت
همچنان بشگفت ٭ که پاره پاره برآید بعهد صدر کبار ٭ هی بقوت جود بشش جهای اشتر دل کشان
بسوی چرخ کلاه شیر شرزه مهار ٭ در بهای سخاوت [illegible] ٭ گره بجای رسی بعطا کند [illegible]
همه نفایس [illegible] آرند و بحر [illegible] ٭ چو نقد شعر من از جودش گرفت عیار ٭ اگرچه بصورت [illegible]
ز روی صدق و صفا همچو بنده کم پندار ٭ نهال تیغ گر از خون من کنی سیراب ٭ همه خلوص و صفای عقیدت
آرد بار ٭ از این ضرورت نقش خدای داند و بس ٭ که چیست بر دل بیچاره سینه افکار ٭ و لیک خاطر
کهتری از آن ترسد ٭ که هیچ نیک [illegible] و هر بس غبار ٭ به پیش صدر بزرگت رسانی که چشم جو
بخت بیدار باشد چه سود از این گفتار ٭ اگر سعادت خدمت [illegible] ٭ [illegible] بیچاره خویش
و گر امان [illegible] شده اند ٭ غریق بحر فنا همچو من هزار هزار ٭ [illegible] کلام تو مباد
ز بحر خاطر این بنده گوهر شهوار ٭ و له ایضا ٭ [illegible] قافله خون کند ٭ [illegible] بیرون
بیرخ روز نهایت شب من نتوان گفت ٭ شرح آن کان بیچه سان [illegible] قانون کند ٭ حال شبهای مرا
هم چو منی داند و بس ٭ تو چه دانی که شب سوختگان چون گذرد ٭ ای عجب آنکه فراق [illegible] که مرا
[illegible] شبی سالی از دون گذرد ٭ عشق در عهد جمال تو بهر سو که رود ٭ همه بر جان کبابت دل پر خون گذرد ٭
[illegible] ٭ اندرین نیست شکی خود که ز گردون گذرد ٭ مردم از عرض ثنای تو چنان شد شاعر
که ز اندیشه [illegible] موزون گذرد ٭ در مناقب مخدوم خود مجیر الدین ٭ [illegible]
[illegible] احسان [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] بزرگی که وقت [illegible]
قضا [illegible] خاک فضل کرده [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] چو نگین ٭ [illegible] خورشید [illegible]
در بحث ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
علیین ٭ اگرچه نیست جمالی [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]

[illegible]

بلی هر آنچه که باشد بدل بود آنرا ٭ مگر که خدمت مخدوم من امام اجل ٭ [illegible] رواج انفاس علم
تو بحر [illegible] جان محمد مرسل ٭ [illegible] ٭ [illegible] تو آینه [illegible]
معاش [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] زبان تو [illegible]
چو گل عرق کند [illegible] ٭ بزرگوار ازین عالم [illegible] ٭ [illegible]
جهان [illegible] ٭ [illegible] جهان [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] حالت ٭ [illegible]
چرا [illegible] ٭ [illegible] ٭ بزبان احسان [illegible] ٭ و له ایضا
سعادت جهان [illegible] ٭ همه خدمت صدر فخر الوزرا شد ٭ بزرگ جهان سیف الدین [illegible]
[illegible] کیمیا شد ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ همه خلق
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] المنتهی شد ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ فدای جهان [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
جدا شد ٭ تمام [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] حاجت [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] زبان روا شد ٭ و له ایضا ٭ [illegible] ٭ [illegible]
عنوان [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] خویش ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] نور الدین
که سایه تو چو خورشید [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] که این رخساره است ٭

شکر ز پسته روان کرده که این گفتارست ⁂ سنگ در سینه نهان کرده که این جعبت دلست ⁂ سرو
بکرده خرامنده که این رفتارست ⁂ همه سرمایه رخساره و زلفش گیرند ⁂ گل اگر رنگ فروشست
صبا عطارست ⁂ از تو ام چشم وفا نیست ولی میدانم ⁂ که وفاداری در شیوه خوبان عارست ⁂
بانگ و فریاد من از دوست از آنک هیچ نیست ⁂ اینکه من زنده ام و آگاه این بسیارست ⁂ خواهد تو هجر
گزین خواهی تو وصل ای ⁂ زمان میان دل را بخون شدن خود کارست **وله ایضا** تا من این
طره مشکین پریشان دیدم ⁂ هرچه از درد و غم و محنت توان دیدم ⁂ من لب بدندان میگزم از
از سر تا پای ⁂ هر کجا چشم من افتاد همه جان دیدم ⁂ آن شد که ترا بهانه جان میکردم ⁂ هر روز بهر کار
دعا میکردم ⁂ اکنون چو بر اندیشه زبان میکوبم ⁂ یارب که چه بود و آنچه میکردم ⁂ هر تیغ ستم
در دو تو پیدا کند ⁂ و اندیشه تو در دل من جا گیرد ⁂ زان میترسم تا که درد دل من ⁂ روزی بجهان ز
شب گرفتار کند ⁂ گر بیخ شدست چشم آن حور نژاد ⁂ از درد دلی که هر کز نشود ⁂ از بیداد آینه
روی خویشتن دیده گر ⁂ عکس بخش آن آینه در چشم افتاد **ملک الشعرا فخر السادات امیر معزی** از
بزرگان طبقه شعراست در خدمت سلطان ملکشاه و سلطان سنجر بغایت محتشم و محترم
بوده و در چهار مقاله آمده که امیر معزی پسر برهانی است که در زمان الب ارسلان امیر الشعرا برهانی
و معزی بعد از پدر سالها گذشت که بعد از عادت بی او در بارگاه گفت الا با چیزی بد عاقبت
تا روزی التجا بامیر علی که داماد سلطان بود برده التماس عا نمود که از سلطان دستوری خواهد
تا رضایش بود و امیر علی متوجه احوال او شده و فرمود که نماز شام باید که بدرگاه آیی چون شب
شام که مهم تو کفایت شود چون آفتاب غروب شد سلطان بر آمده و ماه جست اتفاقا اول کسی که دید
سلطان [illegible] شادمان شد در ان وقت علاء الدوله پیش معزی آمده گفت ای پسر برهانی
که در باب این ماه چیزی بگوی که بیان رسید حرف تو مذکور ساختم معزی خدمت کرده این
رباعی بگفت **رباعی** ای ماه چو ابروان یاری گویی ⁂ در گوش سپهر گوشواری گویی ⁂ نعلی زده از زر عیاری
گویی ⁂ یا نه چو کمان شهریاری گویی ⁂ چون عرض کرد امیر علی تحسین بسیار نمود و رفت سلطان
بخواند سلطان را خوش آمد و گفت [illegible] این رباعی هر اسب که در اصطبل میخواهد بگیر
و علاء الدوله اسبی [illegible] نقاره [illegible] ساخته بوی داد و حقیقت احوال او با سلطان عرض
نمود بعد از آن گفت ای پسر برهانی باید که جهت تشریف خداوند شعری بگوی معزی روز دیگر
این رباعی بگفته گذرانید **رباعی** چون آتش خاطر مرا شاه بدید ⁂ از خاک مرا بر زبر ماه کشید ⁂ چون

آب یکی

آب یکی ترانه از من بشنید ⁂ چون باد یکی مرکب خاصم بخشید ⁂ چون رباعی بالعرض رسانید سلطان
هزار دینار صله بوی داد و حکم شد که از علوفه او آنچه مانده باشد بدهند و اصل سازند و اجرایش بر
اصفهان نویسند و نیز فرمود که او را ملقب من باز خوانند چون لقب سلطان معز الدین بود او
را امیر معزی خوانند پس از آن اقبالش روی در ترقی نهاده و ملک الشعرا گردیده همچنین در عهد
سلطان سنجر مرتبه اش پیش از پیش گشت گویند سه نفر از شعرا در سه دولت آسایشها دیدند
اول رودکی در عهد سامانیان دوم عنصری در دولت آل ناصر سیم معزی در دولت سلاجقه آورده
که روزی سلطان سنجر در خرگاه و تیری انداخت و معزی متوجه طالعت بود قضا را تیری از خطا
رفت خطا خورده و نشانه از حسرت آن شاه نیکو سیر ساخت ⁂ معزی هم اندر زمان جان بداد ⁂
تو گفتی که هرگز ز مادر نزاد ⁂ و در تاریخ گزیده مذکورست که نوبتی سلطان سنجر گوی باختن مشغول بود
ناگاه اسب خطا خورده او را بینداخت معزی که در آن وقت حاضر بود این رباعی بر فور بگفت **رباعی**
شاها ادبی کن فلک بد خو را ⁂ کآورد چشم بد سانید رخ نیکو را ⁂ گر گوی خطا کرد بچوگانش زن ⁂ ور اسب
خطا کرد مرا بخش او را ⁂ و سلطان را بسیار خوش آمد معزی را باین رباعی بگفت **رباعی** چون تیغ تو
اسب بجوش شد [illegible] کشم ⁂ گفتا که بخت بشنو این ... [illegible] ⁂ ناکاه [illegible] که جهان بر گیرم ⁂ و نرخ
چهارم که خورشید کشم ⁂ دیوان امیر معزی که از پانزده هزار بیت متجاوز است او و در مطلع اول
است آنچه نوشته میشود سطری از آن کتاب و شطری از آن سحابست **قصیده** نعی
خجسته و فرخنده باد فرودین ⁂ به فرخی و خوشی آمدی ز خلد برین ⁂ شد از نسیم تو هشیار مست از ماه
شد از صبر تو پیدا بنفشه تشرین ⁂ طلایه بست نرگس و سوسن ⁂ کتابه علم تست لاله و نسرین ⁂
نکو بهار تو کردی نگار خانه [illegible] ⁂ به نوبهار تو گردی بهار خانه چین ⁂ [illegible]
کو زن [illegible] شقایق تو ساختی العین ⁂ بر این صفت که تو یی خوانمت نسیم بهشت ⁂ [illegible]
باد فرودین ⁂ مسافری تو و گرد جهان مسافر وار ⁂ همی شوی و جهان را همی دهی تزیین ⁂ اگر بدان
صنم [illegible] بر گذری ⁂ بکی ز غم من اکنون [illegible] حزین ⁂ و زان دو زلف [illegible]
بجوی دل [illegible] که گم گشته در میان حلقه [illegible] ⁂ و گر ترا سوی [illegible] گذشت بود ⁂ [illegible]
برسان سوی جبرئیل امین ⁂ و زو سوال کن آنکه [illegible] ⁂ امام [illegible] بعد از رسول [illegible]
و گر شوی بزیارت سوی مدینه علم ⁂ خیال جان مرا در مدینه جوی و ببین ⁂ بگو و بوسه بر آن خاک ده
کرامت [illegible] ⁂ جمال سید سادات عترت یاسین ⁂ وصی خاتم پیغمبران و شیر خدای ⁂ برده

عرب بدر و خندق و صفین * ز دل کفر پالوده و ز لب شراب * نکوش [illegible] و دندان و نه هوش او
بدین * در مدینه علمست در مناقب او * در خزینه عقل است رای شمس الدین * سر فضایل ابو الفضل
کاختران سپهر * [illegible] * [illegible] که او کافیان همی زنند * چو موبدان [illegible]
بزنین * اگر خبر ندهی ابلیس [illegible] نور دلش * ز [illegible] آن سکین * اگر ز ملک کفایت [illegible]
ساز و * زبان کلک تو باشد زبانه شاهین * نگین [illegible] چو انگشتریست ملک جهان * بها و قیمت
انگشترین بود نگین * بباطن اندر سریست خدای ترا * که نور آن بدرخشد همی ترا ز جبین
ستور کین [illegible] سپاره * که روزگار [illegible] * سخن که بود پراکنده چون
بنات النعش * بمدح تو مجموع گشت چون پروین * [illegible] پس شعر [illegible] است
شاد [illegible] مقبولست [illegible] آمین * چو من ثنای تو گویم قضا زند تحسین * چو من دعای تو گویم
قدر کند آمین * وله ایضا * مبارک آمد [illegible] بهشت [illegible] شرع محمد مختار * گرفته
حکم خدای در مجلس گرفته [illegible] عهد رسول [illegible] * هوای نفس [illegible] هوای [illegible] حق
اوست [illegible] معجز الغفار * [illegible] * [illegible]
همه [illegible] تسبیح است * [illegible] استغفار * [illegible] شیر [illegible]
[illegible] * [illegible] صفت * [illegible]
حضور اوست [illegible] ظهور اوست [illegible] شهرت [illegible] اسرار * [illegible] انصاف خسرو
مشرق * [illegible] اقبال [illegible] * منظر چنین [illegible] * [illegible]
هزار [illegible] کفایت [illegible] شرف [illegible] شاهان [illegible] شهسوار * [illegible]
بوقت [illegible] آفتاب [illegible] بفصل بهار * [illegible] صورت تو [illegible]
او [illegible] خدای [illegible] * در آفرینش تو لطف خویش کرد اظهار * ز بهر
آنکه [illegible] سوی [illegible] * [illegible] گوهر بار * [illegible] قضا [illegible]
بجز [illegible] دشمنان تو خار * [illegible] خواب [illegible] خدایگانا
من مدح تو چنان گویم * که [illegible] استماع آن گفتار * قصیده [illegible] ستایش تو [illegible] در آن
قصیده [illegible] * قصیده [illegible] * [illegible] گران [illegible] گویند
[illegible] سخن [illegible] * زبان چو آب روانست [illegible] نشان
چگونه گام زند اسب چون بود [illegible] زمانه [illegible] * [illegible]

چنان

چنان نگوی تو شعر * که غزل شد عذب و لطیف معنی [illegible] التشبیه گران [illegible] لطافت [illegible] * چنانکه شعر
اندر [illegible] اشعار * تصرف تو [illegible] * [illegible] بیاد * همیشه
[illegible] معاشران [illegible] عقار * عقار [illegible] بادت
باده * بیار [illegible] جام عقار * وله ایضا * دلم عاشق آن لعل شکر بار بوده * دیده من صدف
لؤلؤی شهوار بوده * [illegible] خوشبوی ترا [illegible] عطار بوده * [illegible]
تو [illegible] شکر * [illegible] زلف و لب [illegible] بوده * شراب [illegible] آتش [illegible] چنگ
[illegible]
[illegible]
[illegible] ساقی [illegible] آفتاب [illegible]
هزار [illegible] مستی [illegible]
[illegible] شادی [illegible] باده [illegible] وله ایضا ای [illegible]
[illegible] اقبال [illegible] سعادت جان [illegible] گردون [illegible] گردش
هر چه تو خواهی آن باد * [illegible] صبح [illegible] شادی طلب [illegible] باده
بهر وقت طرب [illegible] کیمیای [illegible]
بوی زلف [illegible] جان [illegible] مجلس [illegible] شرابی گوید
دامن [illegible] خاک [illegible] بود [illegible]
کوی خرابات [illegible] زعفران [illegible]
برآید [illegible] سید الاجل صدر الدین در فضل [illegible] خراسان
تقدم او اعتراف کرده [illegible] کمال او اعتراف نموده [illegible] تاریخ [illegible] نوشته
بعبارتی [illegible] شعر را نیز در غایت جودت انشا میکرده
و این قطعه از آنجمله است * قطعه * [illegible] دست [illegible] زبان [illegible] * دست [illegible] چهره
[illegible] * [illegible] عالم [illegible] خلق [illegible] * هر چه دانی بگوی هر چه توانی بکن * امام شمس الدین
محمد الذاتی [illegible] بوده شعر را در غایت عذوبت و جودت انشا میکرده آنچه نوشته میشود
گلی از آن چمن [illegible] است * شعر * [illegible] نهاده [illegible] عشق * [illegible] نهاده
[illegible] عشق * [illegible] عاشق [illegible] * [illegible] عشق * [illegible] بود

مرد او یک ۞ رافضیست مرده عاشق صادق بعاشق ۞ آنکس مریدیست که او نیست مرد در ره ۞
آنکس عزیز نیست که او نیست خوار عشق ۞ حجة الحق حکیم المحقق امام عمر خیام از افاضل اشهر
مقام بوده و بکمالات اهالی اعیان ایام و در حبیب السیر آمده که وقتی که خواجه والا گهر رضی الدین خواجه
نظام الملک در مدرسه پیش امام موفق بتحصیل علوم دینی مشغول بود امام عمر خیام و حسن صباح
هر دو با او هم درس بوده اند چون شهرت عظیم داشته که شاگردان امام موفق موفق گشته
البته بدولتی میرسند با یکدیگر عهد کرده بودند که هر کدام ازین سه کس بمرادی رسند آن دولت
مشترک باشد و صاحب دولت خود را ترجیح ننماید در آن هنگام که خواجه نظام الملک برتبه بلند وزارت
رسید عمر خیام از نیشابور بملازمتش آمد و خواجه مقدم او را گرامی داشته آنچه لوازم حسن عهد
و مراسم حفظ وفا بود بجای آورده و بنا بر معاهده که در میان بود خواست که او را در خدمت سلطان
ملکشاه صاحب مهم و منصب گرداند او با از آن تمنی نموده التماس نمود که میخواهم بنوعی بحال من بپردازی
که بفراغبال در گوشه بنشینم و بنشر فواید علمی مشغول باشم چون خواجه دانست که مافی الضمیر خود را بی تکلف
بیان میکند هر ساله جهت معیشت او هزار و دویست مثقال طلای کیکی بر املاک نیشابور نوشته داد و
اجازت مراجعت داد او عمر خیام بغیر از رباعی شعر دیگر شنیده نشده آنچه نوشته میشود از
واردات طبع اوست **رباعیات** گویند بحشر گفتگو خواهد بود ۞ وان یار عزیز تند خو خواهد بود ۞
از خیر محض جز نکوئی ناید ۞ خوش باش که عاقبت نکو خواهد بود ۞ گویند که دوزخی بود عاشق و مست ۞
قولیست خلاف دل در آن نتوان بست ۞ گر عاشق و مست دوزخی خواهد بود ۞ فردا بینی بهشت همچون کف
دست ۞ آمد سحری ندا ز میخانه ما ۞ کای رند خراباتی دیوانه ما ۞ برخیز که پر کنیم پیمانه ز می ۞ زان پیش که پر
کنند پیمانه ما ۞ چون میگذرد عمر چه شیرین و چه تلخ ۞ چون جان بلب آمد چه نشابور و چه بلخ ۞ می نوش
که بعد از من و تو ماه بسی ۞ از سلخ بغره آید از غره بسلخ ۞ این کوزه چو من عاشق زاری بوده ۞ در بند سر
زلف نگاری بوده ۞ این دسته که بر گردن او می بینی ۞ دستیست که بر گردن یاری بوده ۞ از
دست کجی گرت شکایت باشد ۞ ور دور دولت از بد نهایت باشد ۞ زنهار بانتقام مشغول مشو ۞ بد رایی
خویش کفایت باشد ۞ من می خورم و هر که چو من اهل بود ۞ می خوردن من بنزد او سهل بود ۞ می خوردن
من حق ز ازل میدانست ۞ گر من نخورم علم خدا جهل بود ۞ ای چرخ بهر خسیس چیزی دهی ۞ گرمابه و آسیا
و دهلیز دهی ۞ آزاده بنان شب گروگان باشد ۞ شاید که بریش این فلک تیز دهی ۞ ابریق می مرا شکستی
ربی ۞ بر من در عیش را ببستی ربی ۞ بر خاک بریختی می لعل مرا ۞ خاکم بدهن مگر تو مستی ربی ۞ آزاکه

دوفن

وقوف بر اسرار جهان ۞ شادی و غم جهان بر او شد یکسان ۞ چون نیک و بد جهان بسر خواهد
شد ۞ خواهی همه درد باش خواهی درمان ۞ گر بر فلکم دست بدی چون یزدان ۞ برداشتمی من این
فلک را ز میان ۞ از نو فلکی دگر چنان ساختمی ۞ کازاده بکام دل رسیدی آسان ۞ می ده که عمر
قدحی نوش کنند ۞ آواز خوش و نغمه گوش کنند ۞ تا حشر شمن بسی زمان می باید ۞ شاید که
جرم مرا فراموش کنند ۞ با نفس همیشه در نبردم چکنم ۞ وز کرده خویشتن بدردم چکنم ۞ گیرم که ز من گذشتی
بکرم ۞ زین شرم که دیدی که چه کردم چکنم ۞ **شاهفور** بغایت نیکو سخن و خوش طبع بوده و در علم استیفا
ید بیضا داشته چه رساله شاهفوریه در علم استیفا بوی منسوبست این رباعی که در حق سلطان
جلال الدین و نور الدین منشی گفته شده هم از وی شهرت یافته ۞ نقش تو و این دو پرستی اهم ۞ مانند
بندیست و پرستی ما هم ۞ حال تو بچشم ما هر دو یاد ماند ۞ کانجاست مدام نور و مستی ما هم **خبازکی** ان
سخن را در سلک بلاغت بشاید بخته که کرده و در قرص خورشید در جنب آن کم نور و بی صفا نمودی
و در فصاحت بالا بالا چس بخوبی گفته که دعوی مشتری در پیش آن چون سها کم نور نمودی از
اشعار شیرین او دو بیت نوشته شد ۞ ای بیخ آن دو زلف کمان باوش ای ۞ گویی که عاشق
که پیچش قرار نیست ۞ یا نکه دست حاجب بالا بشکر است ۞ از دور مینماید کاکل مرو بار نیست ۞
کاتبی از کمل شعراست کاتب قضا و قاسم تقدیر بقدر قابلیت اشخاص و انواع قسم هر نوع
تخص باسعی شخص نموده نوع و انی قسم ثانی آنچه در آن عصر نصیب آن قدوه افاضل گشته
دیگری را نبوده او ده اند که اول حال او ملازمت بایسنغر میرزای بن شاهرخ بهادر خان بسر برده
و قصیده ردیف نرگس را جواب الاشاره وی تتبع نموده گویا در وقت گذرانیدن چنانچه باید
گذشته بگو معاندان حسد کرده کار بنجوبت اسپتهزا کشیده و مولانا با یاران از خدمت استعفا
جسته بیز شروان اختیار نموده و سالها در خدمت امیر ابراهیم که برای تربیت فصحا مسعود
بسر برده و قصیده ردیف گل را در مدح وی گفته رعایت بسیار یافته آخر الامر بسبب وادث استرآباد
در موضع طاعون بمرض طاعون درگذشته آنچه نوشته میشود از وی آید **نظم** بچشم عقل اقالیم
سبعه گنج زر است ۞ دل چو در نگری اژدهای هفت سر است ۞ بعقل مرو از جای ایشکی چش آید کو
کوه باش از این سنگ پاره بر کمر است ۞ بهیچ چیز نظر جز باعتبار مکن ۞ که هر چه هست بنزد کریم خوش
معتبر است ۞ درون گنبد گردون بجز کاری باشد ۞ که هر زوده ای واز کنار چه سهر است ۞ کو کو
گنم تمی نیست رنج کرم ۞ که غم غار که چیز از این اکمه است ۞ اگر فلک بود ست پرده دار پرده سرای ۞

بپرده داری او دل مگر پرده در است ٭ زوال ای بد فقر جوی دولت دین ٭ که هر چه هست از این دو وال فی القدر
است ٭ هنر نخاست گر چو دست افزاند ٭ اگر ترا بهر انگشت خویش صد هنر است ٭ سپهر باز ز جود
ساخت حلقه بگوش ٭ در محیط بخشش گه بروی بحر و بر است ٭ امیر عالم و ارکان کهف علی عالیقدر ٭ که از سحاب
علوش دو کون یک مطر است ٭ بر آن شجر که کند ابر جنتش سایه ٭ نهال سبز سپهرش چو دانه در ثمر است ٭ رسول
گفت که هست او در مدینه علم ٭ تو خواجه دو سرا این بشاه در چه در است ٭ ترا نخوان نبی در زمان
مهاجی ٭ حدیث مثلکم مثل سفینه اخبر است ٭ بدل ملاعن عداوت تو اصل ناپاکیست ٭ خود ذوالفقار تو پاکی
نیکی که هست ٭ ندیده جز تو سلاسل کشای در دوران ٭ فلک که سلسله جنبان [illegible] صورت [illegible]
او دوی او دم نیافت جز تو سوار ٭ قضا که معرکه آرای لشکر قدر است ٭ شهانه [illegible] است که [illegible]
دامی ٭ چراکه واجبها چنین به مختصر است ٭ هزار تیر غم هر نفس [illegible] ٭ خوشم [illegible] چون است
نیست در کنه است ٭ دوای ریش دل ای کاتبی ز خلق مجوی ٭ که میل مرهم [illegible] تیزتر است
بعلم کوشش عریان تنی کشش اسب ٭ که جرم میوه چوبی پوست لذیذتر است ٭ وجود جاهل اگر [illegible]
چوکرم مرده [illegible] گورستان [illegible] ٭ مباش غره که دایم عصای عقل [illegible] ٭ گر [illegible]
و چوب او هم است ٭ بسا نه رسم که کور [illegible] که [illegible] چرخ بر محک است ٭ مباش [illegible]
از برای خاطر نفس ٭ که لوح تخته هر [illegible] خطر است ٭ سوار [illegible] دشمن چو ی
مترس اگر چه زمن چو شیر نر است و له ایضاً ای جان سخن دوست [illegible] کن ٭ آماده [illegible]
[illegible] کن ٭ خاک عدو بباد ده [illegible] ٭ [illegible] خصم آب کن ٭ [illegible] انجاب گرفت
[illegible] کن ٭ گنه اجتناب کن ٭ [illegible] ٭ [illegible] سوی [illegible]
و [illegible] کباب کن ٭ [illegible] ٭ آهوی چرخ را [illegible] کن ٭ [illegible]
زمین [illegible] ٭ [illegible] سرا حجاب کن ٭ [illegible] مخالف [illegible] تو ٭ [illegible]
او دو [illegible] خطاب کن ٭ ای [illegible] صحرای کربلا ٭ انجیات [illegible] آفتاب کن ٭ ای [illegible]
سوار معرکه آخر الزمان ٭ از دست رفت معرکه پا در رکاب کن ٭ هم خاک [illegible]
هر [illegible] اضطراب کن ٭ ای خاص [illegible] ٭ چندین گناه هست [illegible]
و له ایضاً [illegible] آمد جانب گلزار گل ٭ [illegible] اولی الابصار گل ٭ [illegible]
انتقال [illegible] است ٭ [illegible] ٭ چمن هر برگ گل [illegible]
ایغزیز من [illegible] گل ٭ [illegible] عندلیب ٭ آورده چون غنچه در پرده

پند ار گل کعبه این شاه ابراهیم کاملند باد دیه ٭ از نسیم لطف آن دم غیلان را ٭ حاسدت گر [illegible]
گلستان بر روی گل ٭ سازد خشک چون زیر پای شیشه پای انگاس گل ٭ زهره ابریشم و بهار [illegible]
سهیل ٭ باز داران تر ابر بحلیه یغما گل ٭ اینچنان جام گلستان ساختی گر [illegible] ٭ خار [illegible]
خار در فرق خار گل ٭ کاتبی در وصف باغ گلشن خلقت نوشت ٭ شد [illegible] خط سنبل [illegible] گل ٭
نقش عجب این خانه دیرانه ٭ مرد رستی که بنیاد کن خانه ٭ ای کاتبی [illegible]
کاتبی به غلط یار نخواهند نوشت ٭ هیچ [illegible] برای دل دیوانه ٭ هر که هست [illegible] قدح نرگس گردی
نیست ٭ در گلستان جهان [illegible] نیست ٭ صف تیر نظر او [illegible] قضا است ٭ [illegible]
او کوشش ابروی نیست ٭ منم ان بلبل سرو پای که سراپای مرا ٭ [illegible] گیسوی [illegible] نیست ٭
سودای تو کاتش [illegible] ٭ آخر گریه و فریاد و نیا سوخت مرا ٭ این سوز دل [illegible] ٭ آه
کاتبی [illegible] سوخت مرا منه چشم گریه [illegible] ٭ [illegible] ٭
انگه [illegible] ٭ چشم [illegible] ٭ [illegible] ٭ تخته [illegible]
دیدن [illegible] ٭ قدرت حق [illegible] ٭ یا کفر [illegible] آفتاب
شسته اند افتد بر آفتاب ابن جلال وجود فضیلت بسیار شعر [illegible] داشته لطف
طبع وی را باعث میشد که گاه گاه شعری میگفته باشد و آنچه صورت ایرادی پذیرد مراد است شعر [illegible]
نهاده [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] نسیم باشد دواب من ساغر ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ گر [illegible] باشد بر [illegible]
اگر [illegible] ٭ [illegible] منه بیا ساقی که ایام بهار است ٭ زمان
طوف طرف جویبار است ٭ چمن [illegible] باغ بهشت است ٭ [illegible] است ٭ [illegible]
بوستان [illegible] ٭ [illegible] هوای سازگار است ٭ بوقت صبح بر طرف گلستان ٭ [illegible]
که [illegible] است جلال الدین حبیب [illegible] دولت آل مظفر طبعی [illegible] داشته [illegible]
شعر [illegible] ٭ [illegible] ٭ آنچه صورت ایرادی پذیرد مراد است ل ه
چون از [illegible] ٭ خون دل از چشم [illegible] ٭ [illegible] گوش [illegible]
[illegible] منه با دشمن [illegible] ٭ چندین [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] مولانا لطف الله [illegible] افاضل عصر [illegible]
نظم [illegible] هیچ او رعایت کرده و از تصوف بخش تمام داشته [illegible]

خلق انقطاع جسته و راه سفر پر آفات پیش نموده تا فوت گشت این قصیده در منقبت مر او راست

قصیده: بنازد عقل و جان و دل به سرور غالب ☙ امیر المؤمنین حیدر علی بن ابی طالب ☙ امیر خیبر و شاه عالم امیر
کشور دانش ☙ هزبر بیشه هیجا شجاع مشرق و مغرب ☙ ز اخلاص امر یزدان را نبوده دیگران غالی ☙ ز خدمت حضرت
حق را نبوده دیگری نسبت ☙ هم او شیر خدا عالم هم او دین را کامل ☙ هم او انجیل را ناقل هم او جبریل را صاحب ☙ تو گر
طاعت کنی ای جب بیهده معصیت باشد ☙ که معتقد به ترتیل ز نا ایجب ☙ بیا ای آنکه میگویی که با ایمان و اسلامم
تتبع کن در نعیمی تفنگ کن بر غیوب ☙ مکن با عقل بیداوی بیان شنو ز مردان انصافی ☙ ز حق چون خارج خارج شر
چون دانی اجب ☙ ایا ملک حقایق را خرد منشد اندر رهبر ☙ و ای گنج دقایق را مفرد اندر کاسب
عطای این ثنا خوانرا که بی برکت و تو منعم ☙ نوای این پریشان را که بی برکت تو واهب ☙ از آن بحر
کرم منوده جب که عشق حق گرده ☙ شفیع جرم داری که به الطاف خود غالب ☙ مکرر کرد در زبان طبع لطف
مهر مدح تو ☙ بوداجب گفتی جاری زنان شایستی آیت ☙ و این رباعی نیز مر او راست رباعی از لعل تو
خیزد ای شه با فرهنگ ☙ فیروزه نگاران در صف اهل پرچنگ ☙ از هیبت تو بریزد اندر صف جنگ ☙ تیزی
ناکان زه نگاران پر خدنگ ☙ **سپیمی** شاعری بوده که سیف چان او با کمالات بوده و طبیعت هر از
استماع لطف الفاظ و دلالت خالی نی این رباعی از وی مشهور است رباعی گر گره خلاف فاختم شب ایم
من نیز شراب یکان پیش آریم ☙ با نوبیدی غم کهن کیا سام ☙ خود فرد ارا و صد غم نو دارم
قنبری امی بوده ولی اگر فکری بکار برده اندیشه بکار داشته آید بر نسخه ظهور میرسانید این
چند بیت از قصیده ایست که در مدح امیر میرزا گفته شعر در آن انکار رخ طاق میناسای عدد گرده
اند ☙ شکل مطبوع تو بر سقف مصنوع کرده اند ☙ لعل پر تو رخسار جان افروز ترست ☙ انگیزانش روشنان
خورشید انور گرده اند ☙ قنبری مولای شاه و بنده درگاه اوست ☙ قایلان دانش غلام شاه و قنبر گرده
اند ☙ شهریار مشرق و مغرب ابوالقاسم گزوست ☙ در حکایت کز سلیمان تصور کرده اند ☙ یا بر ای سلطان
علی کز ره تعظیم و قدر ☙ خادمان شان اللقب فغفور و قیصر کرده اند ☙ بنده کانش هدای دولت نام آن سبب
بوده ☙ اولین مرز کهش گلیجر ای بحر گرده اند ☙ لعل یا ربد دانی گر فتم حیاتی یافتم جانی گرفتم ☙ **مولانا امیر حسن**
در تزکیه نفس و تصفیه باطن و سیر عنیه شیم و منیته عدیم النظیر بود اشته و با وفور فضیلت
مهارتش در فن معما غایتی بوده که رقم نسخ بر گفتار مهره آن صنعت کشیده چنانچه حضرت مولانا عبد
الرحمن جامی نور الله مرقده المبارک فرموده که اگر من میدانستم که چنین شخصی معماء پیدا خواهد شد هرگز
گرد معما نمیگردیدم و از نتایج طبع نقادش ششصد معما بیست در فن معما که بین الجمهور مشهور است این معماست از جمله آن

که در خاطر

که در خاطر بود ثبت افتاد ☙ **باسم محمد مؤمن میرزا** در مدح و ثنای شه جمشید مکان ☙ سلطان فلک
سریر و دارای زمان ☙ گردون لوحی نوشته امامیل ☙ خورشید نهاده دل به هر حرفی زان ☙
پوشیده نماند که گردون لوحی نوشته آمد یعنی لو گردون که گر راست مستعمل شود و گی جهه دون شود و ای
دل را خواسته جهه دون با مجهول پیوسته خورشید نهاده دل به هر حرفی زان از خورشید شمس خواسته
و از دل او میم را به حروف جهه دون باز نهاده محمد مؤمن با مجهول پیوسته چنانچه هرگاه بر گی هیچ شود
و اگر بر دال نهند محمد شود و چون بر واو گذارد محمد موشود و چون بر نون گذارد محمد مومن ترکیب پدید
و اگر بر یی واقع شود محمد مومن بی مجهول میوند و یکبار از دل خورشید زیاده شد از آن جهت
که خورشید چنین است و چین زر دل در بر زنهر گاه بر الف گذارد محمد مومن میرزا با مجهول بی پیوند که معلوم
است **میرزا خان** بر بور بیستهٔ ادب مکلی بوده در سلک اولیای دولت قاهره انتظام داشت و بنا بر
جودت طبع و لطف شعری میگوید و از انجمله است شعر ای ذات تو با ذات خدا سایه و نور ☙ هرگز
نبود سایه و نور از هم دور ☙ هر ذات که است سایه ش هم او دست ☙ جز ذات خدا که گرد در سایه
ظهور ☙ **خواجه حسین ثنایی** به شرف ذات و محاسن صفات متصف بوده و در فراهم آوردن الفاظ غرا
و معانی دقیق نظر و عین داشته شعر لعبتان دارد به طبع اندر معنیهای بکر ☙ او دوش بر جیس رخ
زهیمه خورشید سان ☙ بهتر از بادی و نام نیک در دست سخن ☙ خوشتر از مستی و بوی ریحان دست
اندر بوستان ☙ با آنکه همواره شعر و شاعری منظور او بوده اما از رسوم شاعران خود را بر کران کشیده
در نظر ما مرتبتی و افره و عزت متکاثره داشته شعر شاعران در جهان دو طایفه اند ☙ نیک و بد شان زعد شمر
بد رتبه نیک ایشان به از فرشته بود ☙ بد ایشان بود ز سگ بدتر ☙ دیوان وی که شامخ فرات و
شامخ التجلیات امروز متداول است و بقصیده که شکر فتر از انواع سخن است زیاده رغبت نموده
و بنای آن را بر نوعی نهاده که از رگ اندیشه خون چکانیده و از انجمله است شعر شوق تو نیک عشق گل از فغان ☙
این اضطراب بی زبحث نشان دهد ☙ هر لحظه که وعده وصلی شود خلاف ☙ مشتاق را نمود قیامت
دهد ☙ ای هم درد عشق که بیدرد از خرفت ☙ آن لذتی که درد محبت بکان دهد ☙ احباب را بلذت ملال برابرا
دردی که او همی ز دو پستان دهد ☙ جانا فدای غمزه چه جای که داد ☙ صد جان به ذوق نیم نگاه بتان دهد
زلف تو هر گهی نویسد ☙ صد دفتر بهر گل نویسد ☙ دشنام ره تو بر آن لب ☙ روح القدس آفرین نویسد
در وی تو اولین گره ☙ ماه عین دیدن را پسین نویسد ☙ بر دل زلفت به عقل او ☙ دان نمک ریز این نویسد
امروز نیم وصل خواجه ☙ بر خود لقب امین نویسد ☙ منصور زمانه شاه منصور ☙ کش کلک قضا امین نویسد ☙

بگاو زمین نشان کند حرف * هر جا سخن متین نویسد * سوت کرم کند اگر شخص * نام تو بر آستین
نویسد * در رزم تو بر قفای خود خصم * دایم صفت چنین نویسد * هر جا که نیاید شاتش * بر باد هوا زمین
نویسد * گر منع نگار در دوا نزار * قهر تو بر آستین نویسد * ترکیب ده نقش سرنشین * از عقب برین
نویسد * **ولایتی** خوش فریدی چو خبر بیک گلستان ارم * کز جهان زا هنت گرفت سبکبار
از غم * بهر تعظیم تو از جای زمین جنبیدی * گر مدامان نهادیش گرم سنگ از غم * مرکب ار کج حامل
حلم تو شود * در دل سنگ قرار گیرد با محکم * گر خیال کف تو جای در اندیشه کند * نتوان فایده بر آرد شستن
از فکر درم * شادمانی زبان تو چنان ملک کند * تهمت دشمنی مرده بصاحب الم * دوش
پای بهر کام فرو در گنجی * گر زند شخص سبو زده دست تو قدم * بستر دو سوی چو آبی که به باید خاشاک گر
شود خاصیت تیغ تو در خوی عدم * گشت غمخواری لطف تو بحدی که چو وصل * نتوان یافت اثر در
دل هجران از غم * گر بر آید نفس از پی سینه باد غیبت * باعث زندگی شمع توان گشت از دم * گر کند
صورت کین تو تصویر نقاشش * از مهابت همه آسمان مصور از رم * نقطه باعث افروختن شعله شود
فی المثل از رقعات تو اگر ریزد نم * آسمان قدر آشنایی بنده دارد * بود هم گر خاطر شادت برفت *
وعده وشش مسکو مدل بود بت چرا * چون عطای کرده انیا دست برفت * بعقل خواجه گفتم که از چه
خواجه ها * که مطلب صدقت این خریده را پوشید * نما دو دیده بپوشید و دل از تنگی * گر هزار
جامه در خون کشیده را پوشید * کنون بپوشش از و خواستم نظم چنان * که آفتاب ز شب تار سینه
را پوشید * جواب داد که از غایت محبت او * ترا ندیده غلط کرده و دیده را پوشید * ای رای
گرت بدر رشوار رسد * کی دست تو فرج ستمگار رسد * تنگ است ترا دامان و از تنگی جای * انجار بسا
انار رسد * ای شیوه غربت بلا انگیزی * چون غمزه خوش نشینه اند خونریزی * الماس تیغ که بر آنجا نظر
کند * در دل تخته خیالش بتیزی * ای آنکه ز جمله کار تو خوشست * مانند بهار روزگار تو خوشست *
ناخوردن و خوردن نیست هر دو گوست * چشمی تو دستی و خمار تو خوشست * لبهات گفتن جو
سنگ یار شود * نیکار چنان کن که بیکار شود * تر بسم که ز هم جدا گرد و نکار * از لذت بیکدگر خبر
دار شوند * تا چون تو سر عقیم کشتی گنج * کرده یدا آرده ماهی کشتی * شوقت بجان اسب یار ار
خوشست بچشم خاک گیتی کشتی * سکندر بار انش تن خواب * تقد او فرخت چون شعله آفتاب
بمانکونه آراسته بر تن سلاح * گرگ کشتی بر جان فشانی صباح * حمایل یکی تیغ آتش اثر * که مسکر واز
خشمش آتش خفر * وز انسو چو خورشاه ایران گروه * برآراسته از خود زرق کوه * بر آنگند

آسمان

آسمان گون بسه * که گفتی باو توامان بزاده * سنانی چو اندوه عاشق دراز * وطن ساز در سینها
همچو راز * نهاده یکی گرز بر گردنش * که پیل دمان ماندی از بردنش * چنان سر بزرگی که از شرح آن *
ز پری گرده زبان سده مان * ز غرنین کو پیکر قالب تهی * در آمد بر مور دا قرچی * ز بس سرکش ابلغ
نظر باز گشت * توان انگند نظر دست بست * ز بس تیغ از تیغ کین قطع و فصل * نیشد بهم تا
نورشید وصل * بر آمیخت چندان بکین خون مرده * که از صفحه خاک خون نشر کرده * بدانگونه شد آدمی گونه
و داره * که خاک از جبه اگر فتی کناره * ز نوک سنانهای بالا بلند * رصد سواران بچان کنند * فرو
شد چنان پشت گاو زمین * بهمکیت ملک از خمین * گران برگی باکنون پیچرانف * بنوعی بیل شد هم
پشت قاف * قوی پنجه هیچو اژدهی مرگ * بسنگین الی هر ازدی مرگ * بمدی همچو ساختی آهنش
کر پچو آن دن دو پستان * بسان دم و اپسین بیوفا * چو آغاز هر کار آشنا * گر آینه دو در جای
کند * عجب گر قبول خیالش کند * **محمد مؤمن** علم موسیقی با یک بید انسته خصوص در فن ادوار کیت
هندی که نقد و شار الیه مزیسته شورش غایت جودت و عذوبت داد داشت این چند بیت
در صفت اسب خود می آید * بدو پای که اگر صورت او را بر کوه * بنگارند شود سنگ گذاختر از
آب * از سبکروح سبکخیز که وقت حرکت * گر نهد پا تسلاشی شود جسم حباب * بسکه بر کوه سبکتر
کند از ره دو عبور * آب را فارسی ما نندا نه سراب * نقش او دست که آینه بر از عمر عزیز * جستن او
طرب انگیز تر از عهد شباب * راکبش هیچ از اوضاع قضا اندیشی * فی المثل گر دهی اگر تیر نظر اپر
آب * صورتش گر بتش جای دو آینه کنند * همچو آینه در لرزه فتد چون سیماب * صورتش آ
نیکو خصال * جمع رتندی نشود در خیال * **میر محمد شریف وقوعی** بحسن خط لطف موصوف بود و در فن
تاریخ دانی لوای مهارت می افراشته شورش غایت جودت و عذوبت داد داشته ابتدا
که هند وارد شده ملازمت شهاب الدین احمد خان را ملازم گرفته از مصاحبان بکارم اخلاق بوده
و پس از فوت وی با سپه سالار عبدالرحیم خان خانان همراه گشته بهت این رباعی سه هزار
هزار محمودی صله یافت * **رباعی** * ای رزم ترا ادنی ساغر خورشید * وی پیش شرمت کشیده در برد خورشید
گر فضل خاک آستانت نشدی * چون ظلمت شب شدی کمند خورشید * و پس از خدمت محمود
بالاعانت خان مزبور در سلک بندگان حضرت شاهنشاهی انتظام یافته روزگاری مهناد داشت
تا رایت سفر آخرت برافراشت و این ابیات از واردات اوست * **نظم** * درد غمگشت بجان
لذت درمان شکست * خار جفا بیت مبدل رونق بستان شکست * ذوق شهید غم گشت چو معلوم

خضر جام بقا بر لب چشمهٔ حیوان شکست ٭ تیر خدنگ افکنی گر چو آن سر دست ٭ ناحیت [illegible] دل
پیکان شکست ٭ تاب جو صلهٔ عاشقان چه سود ارم ٭ که جان سپارند از نظاره عاکف شکند ٭
ای دل سینه تهی از غم تو جان در تن من دست ٭ نشان غم تو ٭ جان داده‌ام و کار بر خود آسان
کردم ٭ تا باز رهم ز امتحان غم تو ٭ معشوقه وصال جاودانت ندهد ٭ ره جانب کوی خویش [illegible] نهد ٭
بگذار حدیث وصل کان پرده نشین ٭ تا جان ندهی بخود نشانت ندهد ٭ بخت بر وصل [illegible] رستی
یاد دوام [illegible] رهزن بالستی ٭ چشم زخمت کرد طوفان انگیخت ٭ آلوده بالشکست [illegible] بیستی ٭ در
چه جور اگر خوبان نکنند ٭ ویران دل عاشقان [illegible] چنان نکنند ٭ نهاد که وصلشان تمنا نکنی ٭ [illegible]
اسیر هجران نکنند ٭ مولانا نظیری بین الاقران از منتظران زمانست چون قهر [illegible] از
مجالی جهل بیرون آمد بار آورده هندوستان نمود و در سلک ملازمان سپه سالار عبد الرحیم
خان خانان منخرط گردید و پس از سالی چند طواف بیت الله الحرام را مطمح نظر ساخته جهت وصول
آن عطیه قصیده در سلک انشا کشیده که این بیت از آنجمله است ٭ یک امید [illegible] و لیکن هم
شب [illegible] و خیالم ٭ که سر [illegible] دارم بهوای پاسبانی ٭ پس از آنکه دریافت آن دولت ادراک
آن سعادت عرصه احوال خود را از غبار منهیات و ادوات آن بزلال طاعات و عبادات شسته
از ملازمت استعفا خواست الحال بغیر از ذخایر مثوبات اخروی هوسی در سر و مطلبی در خاطر ندارد
اشعار رشیقش بحکم لطافت مدون گشته متداولست آنچه نوشته میشود گلی از آن باغ و لالهٔ از آن
راغ است نظم ٭ رسال و ماه و [illegible] پیش شد دل تنگ ٭ که تنگ دست بنوروز عید دارد جنگ ٭
بکام جان [illegible] ٭ که پای شوق نیاید به راه [illegible] سنگ ٭ تمام عمر ز اندیشه جان بلب دارم ٭ که [illegible] از
چه حیله [illegible] ٭ دلی که کعبه [illegible] میخورد ٭ نظر [illegible] کرده‌ام کلیسیای فرنگ ٭ نشاط خاطرم اندوه در
آن [illegible] دارد ٭ [illegible] ز آئینه‌ام برود زنگ ٭ همین [illegible] عشق نیست جای آسایش ٭ ز نوع [illegible]
پای قلزم است نهنگ ٭ [illegible] شوق [illegible] دارد ٭ که راه رفتن خود را [illegible] داند لنگ ٭ بپای شوق
رود [illegible] بکام نبود ٭ حدیث [illegible] بود وادی و فرسنگ ٭ [illegible] جام که مدح کسی کنید ٭ چو
عشق تو یاری [illegible] دانش و فرهنگ ٭ سپهر مرتبه عبد الرحیم خان که بقدر ٭ [illegible] گوشه از
بعهد پاس تو [illegible] گوسفند شبان ٭ ز دست و چنگ گرگ و از [illegible] پلنگ ٭ صریر کلک تو در ساز
مملکت داری ٭ چو مطربان تو خارج نمیکنند آهنگ ٭ [illegible] تیغ تو دشمن [illegible] پادشاه ٭ اگر تمام شود دست
و پای چون خرچنگ ٭ قیامتست قیامت [illegible] مصاف که تو ٭ [illegible] ز کف [illegible] عنان گلرنگ سپهر

سپهر قدر [illegible] بردست نظیرت را ٭ هزار رنگ که بیند سپهر دو رنگ ٭ بجا که پای تو گر بوسه‌ام [illegible] دعا ٭ با [illegible]
تو گر سجده‌ام نماید ز ننگ ٭ که بر [illegible] از این آستان جبین نیاید ٭ سحاب تفرقه گر بر سرم ببارد سنگ ٭
من و حکایت آن [illegible] باد ٭ هزار سال غم [illegible] خون کلب نگیرد رنگ ٭ بغیر گردن [illegible]
[illegible] بجای ناخن گر تیغ روییدم از چنگ ٭ وله ایضاً نوح را دیده‌ام [illegible] غرق طوفان کرده ٭
خضر را چشم ترم چشمهٔ حیوان کرده ٭ سرخ [illegible] بر سر کوی که بخاک ٭ [illegible] آید و در خون شهیدان کرده
غم بیک خنده اگر چو در دل گذری ٭ [illegible] محنت ز ده زندان کرده ٭ دل بیکی نگه تسلی است
گر از برگ گلی ٭ قفس بلبل شوریده گلستان کرده ٭ همت بلبل و پروانه [illegible] گل و شمع ٭ [illegible]
کرد سلیمان کرده ٭ خانخانان که بنام و لقب [illegible] ٭ نطق شکر شکن لب شکرافشان کرده ٭
به [illegible] که تو تشریف [illegible] انجا ٭ ارغوان شاخ نحالت که عریان کرده ٭ [illegible]
شیر انجا [illegible] درمان کرده ٭ سنگ را نقش نگین خاتم جمشید شود ٭ [illegible] سلیمان کرده ٭
رخش [illegible] شیر کند جلوه [illegible] که بیکبار [illegible] جولان کرده ٭ هم چو مشتاق که از حیله معشوق
رسد ٭ عاشق کوی بود قاصد چوگان کرده ٭ هر که آسوده معشوق نکرده افسوس ٭ آنقدر [illegible]
او [illegible] کرده ٭ با چنین اختر فیروز و باین استعداد ٭ حیف باشد که ترا غم گران جان کرده ٭ بلبل است
اگر بسته [illegible] میسازند ٭ تو [illegible] وحشت [illegible] و دامان کرده ٭ من [illegible] تو خوشم [illegible] تماشای گلزار ٭
مرد تعریف شود و [illegible] بجان نکرده ٭ مشو استغفار من [illegible] ایمان نیستم ٭ خرقه را [illegible]
مسلمان نیستم ٭ گر پریشانی این جمعیت کفر زلف نیست ٭ پس پریشان‌تر ازین گبر چون پریشان نیستم ٭
انقدر [illegible] که گلگشتی بدهقان میکنند ٭ گاه از سرسبزی باغ و گلستان نیستم ٭ [illegible]
خاک [illegible] نمی‌آید ٭ [illegible] ٭ عجب گر آسمان سامان تواند داد کارم را ٭
چو طالع از کسی برگشت نمی‌آید ٭ [illegible] حال شبهای نظیری انقدر دانم ٭ که غم [illegible] اندر بستر
نمی‌آید ٭ اگر چه نامه [illegible] جوابی ننوشت ٭ سطری از غیر نیامد که کتابی ننوشت ٭ شمع بی شعله
پروانه فرستاد [illegible] دوست ٭ غیر با نامه فرستاد و عتابی ننوشت ٭ خواهم [illegible] که [illegible]
با خون صد شهید مقابل نهاده‌اند ٭ [illegible] بخود و هرگز دلی [illegible] ٭ [illegible] جای تو باشد ٭ [illegible] سینه
را [illegible] ٭ که خاری در کف پای تو باشد ٭ [illegible] ٭ [illegible]
هیچ [illegible] خود [illegible] چه عاشق [illegible] ٭ [illegible] چشم [illegible] ٭
[illegible] ٭ [illegible] کنی ٭ بجلوه تو دلم خون [illegible] ٭

گر پیش چشم خود این پرده را نگاه کنی ٭ حریف صافی ازین دردی نه خطا اینجاست ٭ تمیز ناخوش و خوش
میکنی بلا اینجاست ٭ نرفتی قدمش هر کجا که مینگری ٭ کرشمه دامن دل میکشد که جا اینجاست ٭ نظامی
خار محبت دل ترا چه خبر ٭ کز گل عجب گنجد قبای تنگ ترا ٭ نغمه گرم زند سازهای مطرب ٭ چه جواب
که پرده نیست چنگ ترا ٭ ببرکاری که نیست بیکاری ٭ نصرت از حق بود ٭ که بر گنجشک ضعیف افکند دام
هما دیدم ٭ دگر خدا بر دل هر کجا داری ٭ که کینه سوز شد آتش زیر پا داری ٭ صفیر ناله جانسوز از
آشیان مفتست ٭ تو شاخ گل از مرغان خوش نوا داری ٭ خود دگر از درد آیی ورنه ازما تا به تو صد
بیابانست ٭ در هر کام صد جا دو منزلست ٭ دل از آن زنده تر دارید که نازش کشند ٭ خصمی خود میکنید هر کس
که با او دشمنست ٭ محبت تو بهر دل نشست کین نشست ٭ ای بهر که گذشتی که زمین نشست ٭ بجفا که
تو دامن بحش افشانی ٭ نمکش بر زخم دل چشم برانگیز نشست ٭ گره بگو شاید که بجانب غیر ٭ چو پیش
دشمن خود هیچ کس چنین ننشست ٭ دولتشاه صد ره شده ام زنج وز جوی خویش ٭ یک زشت
ندیده ام چو نیکو خویش ٭ بی یار بمانده ام ز بدخوی خویش ٭ با خوی خویش گشته ام بیکوی خویش ٭ ازین بینی
بیمن نفس زدنیست ٭ آزادی این مرغ قفس زدنیست ٭ ازین هزار بال دو برکه بزد ٭ گر جان دانند
کرا چه کس و نیست ٭ خود را تو که بنده پنداشته ٭ حق بمتاع خویش بکم داشته ٭ گر بخت تو
بدریش خواهی برد ٭ بگذشته هر چه برداشته ٭ میر صفی از امراء معروف نبی ... غلوی تمام داشته
و سالهای احتساب از داشته در ولایت کرمان بسر میبرد و این بیت مراو راست ٭ غم دوست
مایه شادی خود و تسلی خویش ٭ که بنمای جهان را ازین خبر نکنی ٭ نوری بجودت طبع و حلاوت
گفتار اتصاف داشته و شوخی غایت جودت داشته این چند بیت از وی مشهور است ٭ شعر
خدا نه وصل تو یا رب مرا جدا نکند ٭ جدایی تو بلایی بود خدا نکند ٭ کسی که سجده بمحراب ابروی تو کرد
درست نیست نمازش گر قضا نکند ٭ اگرم ز اشک گلگون شده لاله گون زمینها ٭ نتوان شنید ازین
پریشان گل شقیقت نهانست ٭ ای پرده شراب شوق تو هوشم ز من ٭ وی بحر غمت آمده در جوش
ازین ٭ دارم گله اگر کنی گوش از من ٭ یاد آنکه کرد فراموش از من ٭ دانی بغایت نیکو بیان و
شیرین زبان بوده و همواره اشعار آبدار بر زبان دیار خود داشتی بنموده و باعث انبساط خاطرها
میگشته و این ابیات از آنجمله است ٭ نظم عید قربانست کز ره کوی جانان میبرد ٭ روی خوب
میدهی جانش بقربان میبرد ٭ چون نه دوست بیم بام بهم در پیچی ٭ هیچ ندانم که چه سان عشق تو پنهان
میکرد ٭ گلعذاری که از و بوی وفا میاید ٭ قربان او میشود جان راست ... آتش میکرد ٭ دو سه روزی

که بود

که بود مغتنم ای عزیز ٭ دانی صرف جوانی پیش میکرد ٭ مو که غم بخورم و غربت بزنم ٭
بخندم و اخود و هر دست بزنم ٭ که گریم چون لو لعلت بدندان ٭ نبات مصری از چند بزنم ٭ مولانا
جلال الدین محمد ٭ در خواهم روز و شب با گل است بزنم ٭ اگر دیری نفی دانی رو ٭ گریوان خوراکرست
نزنم ٭ مت قتلم انشوخ خونم رنگ کنه ٭ جان فدای آن گل که خوش رنگ کنه ٭ چنگلی زنده دلم برده چنگ
دیگرش گل گلگ کنه ٭ صد شعر شاعران گفته ٭ یک لک دو لک سه لک کنه ٭ مو که جز حسن بصد بیان
گفتم ٭ صد شعرها ان جنگ کنه ٭ ان چه از ما احمد محمود ٭ هر چه کنه دامان ملک کنه ٭ رقیبان که
لطفها کنی ٭ دل نداره ام ترک ترک کنه ٭ الغی انشابوری بلطف طبع و عذوبت بیان اتصاف داشته
و اکثر اشعارش بزبان مردم جهان دیار است چنانچه این چند بیت مستفاد میگردد ٭ نظم تو بستان
تو بستانی نکنه ٭ زمستان هم زمستانی نکنه ٭ اگر میل سفرداری بی رفت ٭ تو با کرم پیدا نی
کنه ٭ بگفت سست خواجه درچاه ٭ که آن خاشه هست ریسمانی نکنه ٭ سبزوار از امهات
و عمارات و اسواق و دیگر صفات مستثنی از جمله بلاد دیار است و میدان سبزوار را از جهانی
نیکان این شهر و مکان گرفته اند چنانچه گفته اند که بهشت در تحت فوق الست و جنگ خطا در خشن ستم
تاج بخش سهراب در سبزوار دست داده و الحال آن موضع در عین شهر بمیدان ... شهرت
یافته و شب سبزوار را روز وصال و اندار حکایت میکنند چه از سخنان مولانا عبدالرحمن جامی
است که روز مردم سبزوار را چون شب ایشان میخواهم و این از لطف طبع ایشانست که
در ضمن بدی نکته بدین لطیفی بیان فرموده اند مولانا معین اسفراینی در تاریخ مبارکشاهی
آورده که مردم سبزوار بمذهب شیعی شهرت داشته اند از سلطان ملکشاه یا سلطان محمد
خوارزمشاه آورده که وقتی متوطنان آن مکان را بر فرض مخاطب و معاتب ساخت و ایشان
انکار کردند و نمود که اگر راست میگویید و عقیده شما درست است بصدق قول خود ابوبکر نامی
از ولایت خود پیدا سازید تا شما را باور دارم ایشان هر چند بیشتر تردد کردند کم یافتند آخر الامر
ابوبکر نامی در نهایت ضعیفی و نحیفی یافتند و از بستری نهاده پیش سلطان آوردند سلطان در خشم رفته
گفت این مرده است نه زنده گفتند حضرت پادشاه عالم معذور دارند که در ولایت ما ابوبکر بهتر
ازین نمیشود چنانچه حضرت مولانای رومی نیز بر صدق این قول لطیفی چند گفته و بتحت مطبوع بیان نموده
در آئینه مثنوی چند نیز از آن آورده شد ٭ مثنوی شد محمد الب الغ خوارزمشاه ٭ در قتال سبزوار پر پناه
تنگشان آورد لشکرهای او ٭ اسپهش افتاد در قتل عدو ٭ سجده آوردند پیشش کالامان ٭ حلقه مان

دکوش کن و بخش جان ٭ هر خراج و هر صله که بایدت ٭ از زبان هر موی او زایدت ٭ جان بآن آورت
ای شیر خو ٭ پیش خیزی امانت باش کو ٭ گفت زبانید از من جان خویش ٭ تا نیابیدم ابابکری بکشان
تا مرا ابوبکر نام از شهرهای ٭ هدیه ناریدای رسیده استان ٭ هد سوم تا ن هیچ گشت القوم بود ٭
خراج اسپیتانم رونق امر فنون ٭ بس جوان زکشیدندش براه ٭ کز چنین شهری ابوبکری بخواه ٭ کی بود
بگرانند سبزوار ٭ یا کوچه خشک اندر بجو پا ٭ رو تا پیدا از رو گفت ای شغان ٭ تا نیابیدم ابوبکر از شغان
هیچ سوی نیست کودکی فتیم ٭ تا زر و سیم حیران هستیم ٭ تا نیاری چند زمین نیزبون ٭ گر بجای قوی
سخن ای گون ٭ منهیان الحکمت سند از چه ولایت ٭ کاندرین ویرانه ابوبکری کجاست ٭ بعد سه روز
و سه شب کاشتافتند ٭ یک ابوبکری نزاری یافتند ٭ بکذر بوده مانده از مرض ٭ خون دل
بر رخ افشانده از مرض ٭ خفته بود او در یکی کنج خراب ٭ چون بدیدندش بگفتند از شتاب
خیز که سلطان ترا طالب شده است ٭ گر تو خواهد شهر مال از قتل رست ٭ گفت گر پایم بدی یا مقعدی
خود براه خود بمقصد رفتمی ٭ اندرین دشمن کده کی ماندمی ٭ سوی شهر دوستان پیرا فتمی ٭ تخته
مرده کشان از شهر اشتند ٭ برکتف بوبکر یار برداشتند ٭ سوی خوارزمشاه حمالان کشان
میکشیدندش که تا بینندشان ٭ و بعد از آن کتاب آمده که سبزواری جهت همه خریدن
بر سر راه همیشه گشان برفت اهل لکی که بپرسید پرسید که چه نام داری گفت ابوبکر رنجید او را
بانداری تمام بگذرانید و همیشه دیگر آمد از و پرسید گفت عمر او را نیز باز از تمام بروان کرد
دیگری رسید از و پرسید گفت عثمان او را هم عفو خواست همچنین از دیگری نام پرسید گفت
علی سبزواری گفت ای پیشوای اهل اسلام و پیغمبر کشی نیز بس مانده چون پاره از احوال
آن شهر را نیست الحال از مردمش نیز پاره نوشته میشود امیر یمین الدین طغرایی از مردم معتبر ترکستان
بوده بنابر تصاریف ایام با مکنت تمام بخراسان آمده قریه فریومد را محل توطن خویش ساخت و با
خواجه علاء الدین محمد که در زمان سلطان ابوسعید وزارت فریومد میکرد مصاحبت مینمود
تا درگذشت و این رباعی مر او راست رباعی داسم ز عقاب فلک بوقلمون ٭ وز گردش دور نگار
خس پرور دون ٭ چشمی چو کنار صراحی همه اشک ٭ جانی چو میانه پیاله همه خون امیر محمود بن امیر
یمین الدین که عبارت از ابن یمین بوده باشد جزو آن کل است و بفصاحت ذهن بسلیم و سلامت
کلام و سلیقه مستقیم اتصاف داشته و پیوسته همت بر نظم قطعه میگماشت و این دو قطعه که
صورت تحریر می پذیرد نتیجه ضمیر منیر سهیل نظر اوست قطعه ای دل از احداث و نکار گردی ٭

ودکش

بگش زشت خو که نیک نباشد ٭ مست خرابات عشق با ملامت ٭ سپهر سکندران بر
سبو که نیک نباشد ٭ از پی زادگان بهیچ طریقی ٭ پیش کسان همگو که نیک نباشد ٭
گر بحق پند از تو که میس پنا دار ٭ زور و دولش ابجو که نیک نباشد ٭ یار کهن را بهیچ بیهوده از
دست ٭ بهر حریفان تو که نیک نباشد ٭ هر که بما نگه بد چگونه قبیح است ٭ هیچ بیاید او رنگ
نیک نباشد ٭ آشکارا گر و مپوش از خویش نرنق تو ٭ اگر نتوانی نهفت از روی نهان بجو
هر گرامی بعالم روزی خود میخورد ٭ گر زخوان قسمت اش و نه خون خویشتن ٭ پس ترا منت ز
مهمان داشت باید زانکه او ٭ میخورد بر خوان احسان تو نان خویشتن امیر شاهی امیرزاده صاحب فضیلت
و شاه سپاه بلاغت بوده و در اقلیم و در سخنوری خود آورده که نسب امیر شاهی بملوک سربداریه
منتهی میشود وقتی که آفتاب دولت ایشان در خسوف زوال مستتر گردید املاک و مستغلات ایشان
تحت تصرف سلاطین عصر در آمد چون نوبت بامیر شاهی رسید او بپاکیزگی و شیوه شاعری
ملازمت میرزا بایسنغر بن میرزا شاهرخ را لازم گرفته منظور نظر گردید تا روزی استشمام رایحه
شفقتی از بوستان مرحمت میرزایی کرده التماس رد املاک موروثی نمود و میرزا نیز از روی
ملتمس او را مقبول داشته جمیع املاک سربداریه را بوی عنایت نمود و امیر شاهی بعاقبت تمام روزی
بشب و صبح بشام میرسانید تا نقاضی اجل حلقه بر در حجره عمرش زد و ندای مرگ را بسماع گوش هوش
رسانید که کلی کاندر خواهی ماند ٭ سال عمرت چه ده چه صد چه هزار ٭ و دیوان وی که هزار بیت است
امروز متداول است این چند بیت از آنجمله است ٭ چشم تو برانداخت همی خانه ما را ٭ بگشود بر ید
در یغما نه ما را ٭ هر شب من دلشده و گوشه محنت ٭ کاقبال نماند که کاشانه ما را ٭ حقا که بافسون
دگرش خواب نیاید ٭ هر کس که شبی بشنود افسانه ما را ٭ سفر کردیم و داغ تو بر دل است هنوز ٭
جهان گشتیم و کوی تو منزل است هنوز ٭ تو ای رفیق که آسوده قدم برداری ٭ گر آب دیده ماراهی بگل است
هنوز ٭ طریق عشق بیاموس پیرو شاهی ٭ پیاله و سه دیگر که عاقل است هنوز ٭ هر کجا بهوی
بابی بهوای دل ٭ هیچ کمی گرفتار بدام دل جاسس خویش ٭ کام از زلف تو در هم شده مشکل این است ٭
گر کشاد دین نتوان پیش کسی مشکل خویش ٭ دم آخر سوی بالین که شهیدان ترا ٭ شرط باشد بحلی
خواستن از قاتل خویش ٭ هر کس گرفته دامن سرو بلند خویش ٭ ما ایم و گوشه دل دردمند خویش
زمانه روزی من کرد گریه های فراق ٭ زبسکه خنده بر اشکم دکان دل کردم ٭ هر کس هوای دل ار دارد کجها
چیزی ٭ مائیم و دل و بیران آن نیز گیست اروشن ٭ دوران گوش من بعد شاهی بهمیزه که روزی بانصاف

٢١٣

از بن خوان خوری اگر نیم نانت افتد بدست رغبت بانعم بریان خوری زان انسان که هر
چند مقدور تست از افراط رغبت چندان خوری چو شد امتلای طبع ناسازگار بود زهر اگر آب حیوان
خوری پهلوی خورت رغبت باید بگو چو بر اشتهای کسان نان خوری شادم که ز من بر دل کس
باری نیست کس را ز من و کار من آزاری نیست گر نیک شمارند و گرم بد گویند با نیک و بد هیچ
کسم کاری نیست امیر سلطان مسعود بصفت فهم و جودت طبع و وفور سخاوت و کثرت شجاعت
اتصاف داشته احیانا مرتکب شعر گفتن میگشته و این نوع رباعی از درج خاطر بیرون می
آورده رو دیده بدوز تا دولت دیده شود وز دیده دل از دولت دیده شود چشمی باید بهر سر موی
تا بتو روز بدیده دوست کی دیده شود و امیر سلطان مسعود نهال بوستان اقبال امیر شمس الدین علی
بوده و امیر شمس الدین پسر امیر شمس الدین علی النقیب النجفی الکوفی است که بکثرت خیل و حشم و اتباع
و خدم آن سید ستوده شیم دیگری از عراق عرب بر نیامده و والده اش صبیه میرزا محمود
خواجه است که برادر سلطان ابو سعید خان بوده و این سلسله از سادات مختاریه اند که نسب
ایشان بامام همام کرام امام زین العابدین علیه السلام اتصال می یابد و امیر شمس الدین علی را بنابر علو
قدر و رفعت شان بر تمامی اکابر اشراف و مکان بلاد جمیع اعیان خراسان رجحان داشته و قریب
و اکثر ولایت سبزوار ملک او بوده و پس از آن صاحب طبل و علم و خیل و حشم گردیده تمام
آن ولایت مع شیء زاید باقطاع وی مقرر گردیده باعث بر این عطیه آن بود که چون عبید الله خان والی
توران بر هرات مستولی گردید اکابر و اهالی جمیع خراسان گردن باطاعت در داده مگر امیر شمس الدین
علی که تن بهم آغوشی انقیاد او در نداده و خان مزبور [illegible] مشتمل بر استمالت وی ارسال داشته این
بیت را عنوان آن ساخته و رفت ز سر پرستی بیشان بکام دل ما بیا آمده نهال دشمنی بر کن که رنج بیشمار آرد
و امیر مزبور اندیشه از خطا او نکرده در جواب این بیت را که چون مطلع این غزل است نوشته بوی
فرستاده چو مهمان خراباتی بعزت باش با رندان که درد سرکشی جانا گر این مستی خمار آرد و عبید الله
خان را جرأت او پسند افتاده دیگر مزاحم وی نشد چون این خبر معلوم [illegible] افکنان پایه سریر خسرو
این ایران شاه طهماسب الصفوی گردید بخطاب سلطانی سرافرازش ساخته ولایت سبزوار را
بدو ارزانی داشت امیر محمد [illegible] در سلک سادات رفیع الدرجات انتظام داشته
چون در آینه ضمیر غریب نظیر دیده بود که کل نصیب [illegible] حکومت [illegible] کرده دست [illegible]
دست از مهمات دنیوی باز کشیده اوقات فرخنده ساعات را مصروف طاعات و عبادات

میداشت

میداشت تا لوای سفر آخرت برافراشت ز منصب بری ای همه منصبی [illegible] که از هر منصبی منصبی به
و این منظومات که از نظام ایام جوانی خوشتر است از نکل خاطرش گوهر و از اثر اندیشه اش
نمونه ایست شعر امیران چو مرغان گرفتار [illegible] بام آشنایی گل بینم شب شگفته شود
در حرم باغ تعلیم کو مرغان بجای [illegible] در مذهب اتقیه و طوریه نیست در ترک و تجرید
کار ما طوطی نیست از گردش چرخ شاد و غمگین نشویم در خانه [illegible] و تجرید نیست امیر حسین کرد
بزرگی بوده که شرف نسبش [illegible] موصول بوده و بلطف طبع و اصابت تدبیر بین الجمهور مشهور
و والد ماجدش از نقبای کربلاست که بنابر قضا [illegible] زمان بخراسان وارد شده و در سبزوار
توطن گزیده بود و میر مزبور در ایام انجام پایان حیات بنابر توجهی که حاکم هرات محمد خان
بدو بهم رسید از سبزوار بدان دیار انتقال نموده رعایت و عنایت بسیار یافت و در آنحضرت
مهم بسیاری از فقرا و غربا ساخت تا [illegible] که نقد عمر را بسر از اجل در باخت نوشیروان
اگر چه غز او آتش کنج بوده [illegible] از بس نوشیروان نماند و این ابیات از منظومات آنحضرت
بغیر یاد تو ام ذوق زندگانی چیست بغیر حدیث تو ام حرف کامرانی چیست ز خاطرت الم
اعدای دولت تستی همین صفت که تو بی دلم چه دانی چیست دریغ و درد که هرگز بخاطرت
گذشت که رسم مهر کدام است مهربانی چیست تو چون چرخ بین بام نکرده هرگز برآورد
دل ایام نکرده هرگز من و اندوه شب غم [illegible] صبحی را که بکام دل من شام نکرده هرگز نام تمنای
کر نیک گشت چه واقع شده است که زبان تو بدین نام نکرده هرگز میر علی عرب [illegible] از اولاد
امیر حسین [illegible] بوده و طبع بر غایت درستی و راستی داشته چنانچه [illegible] سلیقگی او
معترف بوده و غث و ثمین واردات [illegible] با میزان تمیز او سنجیده اگر چه شعر بسیار گفته اما
درینوقت بغیر از این بیت شعر دیگر استماع نیفتاده بلبلی بی در قفس میمیرد و می نالید زار
کای دریغ ایام عمرم در گرفتاری گذشت نوایی برادرزاده امیر حسین کربلایی بوده و در آغاز
حال چون بکمال داشته لب بنجز غنچه شکر خوری غنچه [illegible] با افسونگری چون بسیار
[illegible] خط وی بر ولایت [illegible] دیده بودن او صلاح در آن ولایت میدید [illegible]
گردید از پرتو مشاعل التفات حضرت شاهنشاهی اقتباس انواع سعادات نموده خوش [illegible] میبود
اصل فهم [illegible] بود مژه تا بهم برزنی روز [illegible] بصد رنگ [illegible] آموزگار از اشعارش همین یک بیت
اکتفا کرده اختصار افتاده بهیچ جا نرسیدم [illegible] که در دلم نرسیدی [illegible] گذشت

نگاری خواهرزاده ایرج حسین کربلایی است وی نیز بحسن خلق و لطف طبع موصوف بوده
این بیت از وی شهرت دارد ● بیت ● غم گر از دل تا اثیری نکرد کز بها داریم و زار بهار منشور
شهودی با جودت طبع و عذوبت بیان از بی چشم خوبان مدام چشم گریان و دل بریان دارد
بعشق اندر صبوری خام کاریست ● بنای عاشقی بر بیقراریست ● صبوری از طریق عشق
دور است ● بنا شد عاشق آنکس کو صبور است ● و رباعی پیشتر از دیگر انواع سخن توجه میکرد
و این چند رباعی از وی می آید ● رباعیات ● گردون که بلا چو مرگ میریزد از و ● تاکی ز گل برگ میریزد
از و ● عمریست که من قتوی نشسته دارد ● با زندگی که مرگ میریزد از و ● عاشق چه بود ز وصل کم بخته ●
در درد و غم فراق آمیخته ● گنجی که کتابی بها وراق فراق ● وانهم ورقی چند ز هم ریخته ● نا گفته بجان
خلق تشنه پشت ● بیرون نتوان برد ولی ز مشت ● از بسکه گلفتها اشارت کردی ● خون
پیچکانه انگشت ● گر بشکن بجه باشد شاه ● کو دل و دستی که از ... کند محمد تقی جوانی بوده
که زچشم چرخ چنان روی دیده و نه دیده روزگار چنان صورتی نگارید ● نشانه بود و خوش حسن لایزال
را ● نمونه بود و لیکن عمر جاودانی را ● همچنین جوانی را چشم بد روزگار در یافته در عنفوان جوانی در
درخت زندگانیش از باد مهرگان اجل فرو ریخت ● مقیمی نه بینی درین باغ کس ● تماشا کند هر کسی یک نفس
از نهاده همیر ... بیت ساغر افتاده و نقش گردید ● خوردبان صدف صد هزار غوطه در آب اگر
بروی زمین پای حلم فشاری ● هرگز زباده باده پرستان نیافتند ● کیفیتی که چشم تو ام در خمار داشت
کاهی بلطف طبع و حدت ذهن موصوف بوده و در وادی شعر غرایب معانی و بدایع خیالات
بسیار است اما بغایت نازک و تنگ حوصله است چون شعر طبعش می افسرده میکرده
و کلفت خاطرش بادی پژمرده میشود امروز در خدمت سپهسالار عبدالرحیم خان خانخانان مورد انواع
و احسان از همگنان ممتاز و پیشتی است از اشعارش آنچه قابل ایراد باشد این ابیات است که گوش زد
مطالعه کنندگان میکرداند ● شعر ● گل بباغ اورده اسباب پریشان زیستن ● غنچه شوخی میکند بی باده
زیستن ● شاخها از افزون غمه مرغان نغمه خوان ● کافری می آید مرا می پرستان زیستن ● خوش
از ... ● ما را افسانه است با نبای دوران زیستن ● ...
... داماش ● ... خلق که از بار می آید ● ... بخنده برنجان ... بکار دیده
ندو وارمی آید ● شراب ... آب ... ● ... خوشگوار می آید ● همه
جراحت ... چشم پر خونست ● گلی که در چمن باغ با بهاری آید ● همه خون گردم ... دیده چکم ● اگر بدامم اگر

را اثر هست

را اثر هست ● مستی گرده در پیر مغروشی نزدیم ● در کوی خرابات خروشی نزدیم ● برسعی فسرده طبع خود میسوزم
کاین شعله فرو نشست و جوشی نزدیم ● کمالی الشهو بالفصیح ... و در زو قصیده و هکنا ز ادوشش طرح داد و
و در شطرنج شعر فهمی طراح وقت خود بود وی این چند بیت در صفت شراب مراو راست ● نظم ●
شبی چنانکه نمودی بچشم طلعت ● مه در وصفت چو خال رخ بتان چگل ● ز بس سیاهی شب در
نظر نمی آید ● خیال ... که یکدم از نسیم عاقل ● نرسید بهم دیده از سیاهی او ● اگر نه نور نظر در میان
شدی شاغل ● شبی چنانکه ... و دود آتش حجر ● نیافتی ره بیرون شدن ز خانه دل ● ز رغبت
سخاوت تو در دل ... ● بال چنانکه حاجی ... لطف درشکم ● در روزگار بخشش و ایام عدل تو ● شام
زبسکه نقش نگیرد رخ در یم ● چون مرادشمن خود میشری نیکو نیست ● که گفتی اینهمه عاقل بود دشمن
خویش ● زهزار در ... که بر ... ندانم ● که من این دو چشم حسرت بکدام راه دارم ● حاجی کمال
خوش طبیعت و نیکو تربیت بوده از مطائبه‌های او یکی این رباعی است که در حق کمال الفصیح گفته ●
وی گفت بخنده افصح خر ... ● گاوی ... ● احکام سخن بخنده ...
دهن ● ای تیغ ... ● ناطقی نطقی ببلاغت و طبعی بلطافت آشنا داشته
و در نظم و نثر لوای جودت می افراشت این بیت از آنجمله است ● گرز خوابیدنت ...
شخصی اگر ... بجای ● حیدری از نیکو طبعانست این بیت از وی در میان ● بیت ●
بجودت تو ... آدمیان ● که دست بسته ... ● سید محمد
اگرچه از ... معیشت ... لطف طبع اتصاف
داشته و این نوع ابیات میگفته ● اعلام ... ● از بی بچه که خفت می آید
کرده ● این خانه که ... ● با خانه بچه جفت می باید کرد ● اسفراین ولایتی است
در غایت وسعت و نزاهت چه در تمام خراسان دو سرکار است یکی سرکار اسفراین و دیگری
قاین و اسفراین بحسب آب و هوا و دیگر صفتها رجحان بر قاین دارد و فواکهش در غایت خوبی
بحصول می پیوندد خصوص امرود است که آنرا ارمغان گویان بدیگر شهرها و مکانها میبرده اند
اصل شهر خرابه‌های کهن سال عجیب الشکال بسیار هست که از غایت بزرگی مجوف و میان تهی
گردیده چنین شهرت دارد که از زمان نوشیروان اند رختان را نشانیده اند و مزار فیض آثار
شیخ سعدالدین حموی و شیخ علی لالای غزنوی و شیخ آذری و شیخ شرف الدین قدس الله
سره در آن شهر واقع است و از مردمش آنچه بنظر آمده و ایراد را لایق نمود این چند نفر است که نوشته

میشود و شیخ نورالدین عبدالرحمن از بزرگان زمان خود بوده و شیخ رکن الدین علاء الدوله سمنانی
فرموده که اگر در آخر الزمان وجود شیخ نورالدین عبدالرحمن نبودی این سلوک بکلی مندرس گشتی اما چون
حضرت حق این طریق را تا قیامت باقی خواهد داشت بذات وی مجدد گردانید القصه الاجل عماد
الدین مؤید بن احمد کاتب از افراد عهد و امجاد دهر بوده چه در کمال فضل و بزرگی بدرجه که ورای آن متصور نبود
و در رفعت و منزلت بمکانی که امرا و وزرای اطراف بغایت رعایت وی احتیاج داشته اند منظومات
او همین یک رباعی بنظر رسیده که نوشته آمد رباعی ای آنکه فلک بقای تو بهرت ندهد ✿ گیتی شربت تاج
بقهرت ندهد ✿ معشوقه چو هست دنیا بشتاب ✿ تا در قدح جلاب بزهرت ندهد ✿ ذکر شیخ آذری تخلص نام
داشته و والدش خواجه علی ملک در ایام حکومت ملوک سربداریه در اسفراین صاحب اقتدار
و اختیار بوده و چون نوبت به شیخ آذری رسید بکسب کمال مشغول گشته و در شاعری سرآمد
زمان گردید چنانچه میرزا شاهرخ قامت قابلیتش بخلعت ملک الشعرائی آرایش داده و در رعایت اعزاز
و احترام وی سلوک مینمود اما در آن حین برق محبت الهی بر اطلال رسوم او جست و جملگی تجملات دنیوی
او را بسوخت بلکه هستی او را محو گردانید تا بالضروره از سر دنیا برخاست و قدم در وادی فقر نهاده
در خدمت شیخ محیی الدین طوسی ریاضتهای شگرف کشیده بعد از فوت وی بسید الجلیل سید
نعمة الله ولی رجوع نموده خرقه از دست وی پوشیده و پس از آن بسیر و سیاحت مشغول
گشته بسی اولیای خدا را دریافته و در انشاء و در تذکره خود آورده که چون شیخ از بیت الله الحرام معاودت
نموده به هند آمد و گردید سلطان احمد چون پنجاه هزار درم در صحبت اول بوی انعام فرمود و بسبب آنکه
وکلای سلطان میخواستند که شیخ مانند سایر مردم تعظیم و تواضعی که بر سم آن دیار است مبادرت
نمایند آن خفت بر شیخ گران می آمد آن زر را برگردانید قبول ننمود چنانچه در قصیده اظهار
آن نموده میگوید ✿ من ترک سند و جیفه جیپال گفته ام ✿ با دبروت چو بیگو نجوم ✿ اما در طبقات اکبری
آمده که چون احمد شاه بهمنی شهر بیدر را بنا نهاد و جهت دار الاماره قصر عالی طرح انداخت و بعد از اتمام شعرا
که در آن سفر بوده بواسطه کتابه آن عمارت اشعار آبدار گفتند و شیخ آذری در آن وقت در هند بود مقرر
بیتی چند گفت که این دو بیت از آنجاست ✿ حبذا قصر شید که از فرط عظمت ✿ آسمان آستان سده این
درگاه است ✿ آسمان هم نتوان گفت که ترک ادب است ✿ قصر سلطان جهان احمد بهمن شاه است ✿ و از وقوف
تاریخ بهمنی نقل میکند که سلطان بصله آن ابیات دوازده هزار درم و دوازده دست قماش به شیخ عنایت فرموده
العهدة علی الراوی بعد از سفر هند پای در دامن همت کشیده سی سال بر سجاده طاعت نشسته و در سنه

شصت و شش که عمرش بهشتاد رسیده بود در قصبه اسفراین رو بدرگاه احدیت کرده ✿ دریغا آذری
شیخ زمانه ✿ که مصباح حیاتش کشته میشود ✿ چو او ثانی خسرو بود در شعر ✿ از آن تاریخ فوتش گشت خسرو
از بزرگی نقلست که شبی حضرت رسالت صلی الله علیه و آله را بخواب دیدم که با اصحاب بجایی تشریف میبرند
خواستم تا از شخصی سبب توجه استفسار نمایم که ناگاه آن حضرت متوجه گشته فرمودند که بزیارت
آذری میرویم جهت صله منقبتی که در مرثیه فرزندم گفته و آن چند بیت اینست ✿ سوراخ میشود دل ما چون
گل حسین ✿ هر جا که ذکر واقعه کربلا بود ✿ و انتخاب از قصاید غرا در نعت و منقبت بسیار است این قصیده
یکی از آن کل و جزوی از آن کل است قصیده منت خدای را که مطیع پیمبرم ✿ فرمانبر قضای خداوند
اکبرم ✿ ما انبیائیم که حسن نزد پشم حال و زر ✿ تقویت زینت من و نه بهات نبوده ام ✿ توحید بکرد این تن من
همچو کشتی است ✿ چون ناخدای کشتی عقل است لنگرم ✿ تا من بزیر منبر وجود خود آمدم ✿ آینده دوم باج و
ولایت نگیرم ✿ آفاق را به تیغ توکل گرفته ام ✿ نی را فرسپاه و نه محتاج لشکرم ✿ تا من بسر بستم
کمر فقر در میان ✿ از تخت فقر طعنه زنند تاج قیصرم ✿ خواص عقل [illegible] گنجینه پرورم ✿ از قعر بحر نور صفات گوهرم
اطراف عالم از نفس من معطر است ✿ زیرا که پشت [illegible] همچو مجمرم ✿ تا انتهای [illegible] پای در دامن کشم بدان
کز آتش همچو کوه [illegible] تیغ بر سرم ✿ افلاک را چو نقطه مرکز وسط نشین ✿ اقطاب را [illegible] نقطه محورم ✿ با جمع
حادثات جهان را چه حاجت است ✿ با من که در شکوه چو سد سکندرم ✿ در خورد دهر بود [illegible] ✿ تا باختر
وظیفه خود ده تا بکجا درم ✿ همچون کتاب [illegible] سخن طبع فربه است ✿ گر چون قلم چه باک که خوانند لاغرم ✿ معنی
[illegible] ملوک قناعت است ✿ این نکته یاد گیر که من کیمیاگرم ✿ بر تاج [illegible] نگین [illegible] بر بساط خاک [illegible] در
مهرهای [illegible] ✿ من ترک سند و جیفه جیپال گفته ام ✿ با دبروت چو [illegible]
نیفزوم ✿ دنیا چو جیفه طالب او سگ شمرده اند ✿ لیکن من از این گروه سگ نیز کمترم ✿ دنیا چو [illegible]
[illegible] ✿ آفتاب همت من [illegible] ✿ [illegible]
آنجا که بحر همت من موج میزند ✿ پیداست تا چه قدر بود بحر اخضرم ✿ همچون زمین بصورت اگر مظلم
ولیک ✿ چون آسمان بگوهر معنی توانگرم ✿ هم بوی [illegible] ✿ خوش بوی [illegible] بخش چو
شمع عنبرم ✿ از خسروان روی زمین ننگ آیدم ✿ من گدای حضرت ساقی کوثرم ✿ شاهان به بندگی
سر بر آستان نهند ✿ تا من کمینه چاکر آل و لا حیدرم ✿ شاه نجف امیر ولایت علی که هست ✿ بر سر
خاک ره او چو افسرم ✿ [illegible] آستانه جاهش نهاده ام ✿ [illegible] ✿ من خود
کیم که دعوی مهر علی کنم ✿ [illegible] ✿ از [illegible] ✿ [illegible] زیرا که در حمایت

شیر و شیر پسرم نسبت بخاندان علی و آل او نشان کرده ام درست که پاکست مادرم از آنکه هست با
علویان ارادتی گر از پدرم داشت رنگ بود دست دادم شوازکه با ولایت ایشان نسبتی حاصل شده است مرا که
همه باشند برادرم ای من غلام بازوی مردی که در مصاف داده ثواب خلق بیک نان جو غم
نشنیده که گرچه آهن دری خیبر که چون در بود و روز غامیر خیبرم گرهیچ بور آب کسی فیض کمال و فضل
گوئیدست بعد نبی نیست باورم در کلام من ز مدحت حیدر علاو قیمت گر ذوقی آن حرام شود
طعم شکرم شاه اسنم غلام تو آن آذری که گشت در صورت بتان ز دست آذرم بتهای
آذری که بصورت نه داشت جان گردید زنده از نفس روح پرورم گاه زبان دهان این شعر شنو
مومن شوند مغز طبع سخنورم هست از برای خصم تو ام در محاربه دستی بیان تیغ و زبانی چو خنجرم
از تیغ دست کردن دشمن بیفکنم و ز خنجر زبان جگر خصم بر درم پای ملخ به مور سلیمان قبول کرد
پس دشمن تو هم سخنان محترم بالجمله خاندان چو برآرم ز خاک سر بر جمله خلق فخر بود روز محشرم ساقی
کوثری تو و من آذری تو هر سال آب کوثر و بریان زآذرم شیخ عزالدین پورحسن موحد یگانه روزگار
بوده وگاه گاه بخوارق عادات مستفیض میگشته و شعری نیز میگفته از انجملات است شوخ و بیرحم فتادست
کارم چکنم بر دانه شاد و خواب قرارم چکنم چون غمها در و جهان روی نکو دارد دوست کرج
پرچشم دوست غمام چکنم عزالدین مانلی از معارف خراسان بوده و در هنر تمام و در هر فن با بهره با
این فضایل طبعی داشت چون آب زلال و شعری چون باد شمال این رباعی که نوشته میشود مراوراست
سودای تو آب زندگانی ببرد دیدن تو نیب جوانی ببرد بخدمت ای جان جهان زنزدیکت
تا روح بیکر دو گرانی ببرد سیف الدین شاعری بوده که سیف بیان انگشتان و مژگان بتان که بر دلی
و بمحبت طبع همکنان دار پیش تیغ عز نشانیدی بنابر التزام یک بیت از وی بنظر آمده نوشته شد
شو بخت بد جهان آن بودای شاه گراده هرچه گفتی بود گویی که بکن آن بکنند امیر هاون از نیکو طبعان مشهور
مکان بوده و در شعر از شعری گذشته و در نثر نثرین بار از پس گذشته از لطایف منظومات آنچه مناسب
مجامع راز سپیداین چنانست که نوشته میشود بنیاید چمن سروی که من صبا بر پایش سری نهادم
ز کمر بسته بر بالا بالایش متان بود ناله ام از ناله عشاق چون آمیخت ندو در حلقه ماتم بد مردان
لب اگشودم باز است گر ناکنم موجب ملال تو باشد قاضی احمد غفاری بسیار خوش کلام و نیکو صحبت
بوده و از غمر شوخی طبیعت و شکفتگی از صحبت که بر بعضی رطبیت و برخی بر خباثت حمل میکنند همواره باعث
انبساط خواطر و موجب گرمی مجالس گردیده و در شاعری اندو کم کیش زاده و معنی پردازی بوده و آنچه نوشت

تحریری پذیرد از خرمن طبعش دانه و از درون اندیشه اش تمامی نالیست نام فرهاد بلند است که در عشقبا
مرد واشک که با خون بکند خارا زین پیش گریه ام اثری بود در دلش چندان گریستم که در آن هم اثر
نماند ای فدایت جان من اکنون غم من میخوری گر غم عشق تو کار من ز غمخواری گذشت منت غم من
کنون که پرسی که لب نان نا من گر ذوق دیده گاز غم او بیرانی باشد منت ان خانه که دولت آبد منش
ساند چون نمانده دیده و دل پسند شناسد ور چگونگی گشت بقید تو است افکنند زنده آبند منش ساند
اکر گسان نه کسان دانند وزر که خود هیچکسان دانندم گر ز انکه کسان ز هیچ نستانندم
انگاشک که ناکسان کسی دانندم جوینی در زمان سابق اختلی حق بوده و اکنون لبر خود و لاقی است عجب انجا
و انهار و اثمار و باغات جنت آثار بسیاری از ولایات و بلدان جهان دارد و همواره مردم
نیک از آن خاک پاک فیض ناک برخاسته اند چنانچه مجملی از سیاق کلام اید معلوم و مفهوم میگردد
محمد ابن جمویه بعلوم ظاهری و باطنی آراسته بوده چنانچه در نفحات از عین القضات آورده که گم
از لطایف علوم ظاهری دانند مگر ابوبکر جامعه غزالی و برادرش احمد و خواجه محمد حمویه که از انجملند و او را
کتابیست موسوم بسلوة الطالبین در انجا بسی حقایق و دقایق معارف جمع ساخته شیخ سعدالدین
حموی نیز در علوم ظاهر و باطن یگانه بوده و مصنفاتش بسیار است چون کتاب محبوب و سجنجل الارواح
و غیر آن و در آن تصنیفات سخنان مرموز و کلمات مشکل که عقل و فکر از کشف بعض آن عاجز آید بسیار
درج کرده و گاهی رباعی یا بیتی از درج خاطر بیرون می آورده و این دو رباعی که بر وجه استشهاد در کتاب
محبوب آورده از وی آورده شد در دل ز فراق خستگیها دارم و ز کار زیج بستگیها دارم
با این همه غم تو نیز چون همه ماندگی که جز این شکستگیها دارم هر گشته چو من در شکن موی تو نیست
کش فرصت کوه او شیفته روی تو نیست گویند بهشت جاودان خوش جایی است دانم یقین که خوشتر
از کوی تو نیست ابوالمعالی المشهور بامام الحرمین از بزرگان زمان خود بوده و سلطان ملکشاه سلجوقی تعظیمات
بسیار بوی اظهار میکرده و اما همواره میان او و امام قشیری مواد نزاع در میان بوده چنانچه صاحب
مجالس الملفوظات تقریری آورده که وقتی امام قشیری بر بام خانه ابوالمعالی بر آمد و دید که چنگ ساز میداد
و او تار را بر یکدیگر وصل میکند چند کس بالای اوده گواه گرفت و روز دیگر بمجلس سلطان چون امام الحرمین حاضر
شد قشیری پرسید که ای امام الحرمین چنگ زدن حلال است یا حرام گفت حلال گفت چگونه تواند بود
چنانچه میان دو چنگی خلاف افتاد یکی بطلاق سوگند خورد که تو خطا نواختی و دیگری نیز سوگند خورد که
راست نواخته ام و رجوع بمفتی کردند اگر مفتی خطا و صواب ایشان نداند چگونه حکم کند سلطان بخندید و انگاه

وان قضیه مبین لطیفه بگذشت قشیر را جای سخن نماند خواجه شمس الدین محمد صاحب دیوان از
کفات جهان و دهات زمان بود و صنوف مناقب و مراتب و فنون مآثر و مفاخرش از انحصار تا کمالات
صوریه و معنویه‌اش خارج از قانون تعداد و شمار ع آصف آن ملک که غبطه انجمان کردی که او گم کاه کرمی
سلیمان مثل انگشتری ع و آنجناب سالها بوزارت ایلخان که عبارت از هلاکو خان است من حیث الا
استقلال بوزارت ایلخان که سر رعایا بوجود اباقا خان زیب یافت غایت شیوه رعایت منشی انیس
درباره او بوضوح پیوست و انتظام رتق و فتق مهمات سلطان احمد نیز برای رزین وی منوط و مربوط بوده
اگر شاهزاده ارغون بعد ابوقا که نهایت تنبه و فوت خدمت سلطان احمد داشت از قید بیرون آمده
سلطان احمد را بقتل رسانید صاحب دیوان را نیز باغوای بوقا در سال [illegible] شهید ساخت و شربت شهادت
چشانید ع در عشق شهید عشق خون بگیید ع مه روی بکند زهره گیسو ببرید ع شب جامه سیه کرد و دامان ماتم و
صبح بزد نفس سرد و گریبان بدرید ع و جناب صاحبی گاهی بنابر امتحان طبع و تشحیذ خاطر قطعه و رباعی
گفتی و الحال چنان که هر معنی سفتی این چند بیت که در وقت شهادت گفته برهان این معنی و مصداق این
دعویست ع هر تیر که از قضیه قضا بیرون شد ع کی شاید از آن تیر بتدبیر حذر کرد ع انصاف فلک نیست که
در نهفت ز دیگ ع چه شور بر انگیخت بیداد و چه شکر کرد ع گردون که بود گفت ستاره چه بود مهر و قرین
خدا بود حوالت بقضا کرده ع هر ظلم که بر اهل جهان کردم ازین پیش ع پیش آمد و احوال مرا هر چه بتر کرد ع و این رباعی
در حسب حال ازو ولد ارشدش بهاء الدین محمد صاحب الفرائض فرشته گفته ع ز زنده دلی ای فلک صید فرشت
بنما ز زمانه را بها گم بوت ع تو پشت پدر بدی از آن پشت پدر ع غم گشت چو ابروی بجان پیر دیت ع
دردم تیغ درآمد بگذرش ع من در فرو چگونه باشم خاموش ع دور تو نبود بستدی جام پدر ع ای جان
پدر جام پدر بکرد نوش مولانا معین الدین با وجود دانشمندی همواره خدا شناسی و فقر اختیار اشعار
و دلها بخود گردانیده در سلک مریدان شیخ سعد الدین حموی انتظام داشته و از مولفات شریف کتاب
نگارستان است که بطرز گلستان نوشته و در آنجا سخنان حکمت آمیز بسیار درج کرده و از آن کلمات
سگی پادشاهان از اعتلا شراب خوردن بد است زیرا که وی نگهبان رعیت است و زشت باشد که نگهبان را
نگهبانی دیگر باشد چو شه گرد خراب آب انگور ولایت گرد و اندر دشت معمور یکی جرسکی گذشت که
ان برزه میجو زنگفت ای حسکی انک چیزی قناعت کرده گفت کی که اندک قناعت کرده باشد بنا
فرخ کرده ع بنان در ره بنا اگر شوی قانع ع شوی ز هرچه ترا از نوست برخوردار ع و کرا از دولت
اسیر کرده ع دل از تنعم دنیا و آخرت بردار خواجه شاهان از جاهای نیک خراسانست هلاکو خان بتجدید

در صفه

در صفه آبادانی آن کردید و چهره دشت ارغون خان نیز بر آن عمارات افزود و در نزهة القلوب آمده که
خبوشان را در زمان پیشتر استوا میخوانده اند آب و هوایش در نهایت درستی و سازگاریست
و حاصلش از قسم غله و میوه نیک بعمل می آید و از مردمش انجه بنظر آمده یکی ابو البرکات الملقب بنجم الدین
بود فقیه و رع اتقا زمان خود بوده و سلطان صلاح الدین بنابر اشاره وی مدرسه در جوار قبر شافعی بنا
فرموده تدریس آن بوی مفوض گردانید و چون فوت شد در قبه امام شافعی مدفون گردید العبد
الواجی جلال الدین محمد صاحب صدر اول ایلخان شهاب سبزوار بود و چنانچه از غایت کمالات
در خراسان بلقب تاج الزمانی نام بر آورده و آثار نیک بیادگار گذاشت این رباعی که زنتایج لطیف طبع آن
مقبول است از وی منقولست ع از ناله که مقیم آستان تو نشیند ع گی مرده شوند چون بکنان تو نشیند ع از
تجلیات انجمان خوشش تیغ آن رنگست ع گر ز آتش عشق داستان تو نشیند ع این عشق که الکه سرخ و
دوغ زرد کند ع گرم گیرد تن و دم سرد کند ع زین پیش درد خود حکایت نکنم ع ترسم که زرد دردمندی
درد کند شیخ حاجی محمد از نیکان زمان خود بوده و نسبت ارادتش بچهار واسطه بسید علی همدانی
می پیوند و وی در وقت خلیفه صاحب ارشاد و داشته از انجمله یکی شیخ عماد الدین فضل الله است
که در جمع احوالش در رعایت حضرت نبوی همیشه سرسبز و طری میبود و دیگری مولانا محمد ابهر است
که سالها در بلخ بارشاد و فرق عبادی پرداخت و انجمن خلیفه صدر الدین هروی که در بلخ پیش چو مر ما
بعطای قابلیت تبدیل یافته او ایضا شیخ نور الدین محمد خوافی که بکثرت ریاضت بر ما سوی جهان
داشت و غیر و ایشان شیخ عبد اللطیف که در خوارزم جمیع سلاطین فاحشه مریدی او بر دوش
داشتند شیخ حاجی محمد گاهی لب بشعر شیرین میساخت انجمله این بیت ع تقدیر
خود بعدل ما غمی دارد ع دل منت که اندوه و عالمی دارد مولانا نوعی مولانا لطف طبع و وحدت نظم فصاحت
داشته همواره چهره معانی را بگلگونه عبارات تازه و سرخ رویی داده و اشعار او را ولای نغمه طبع و میر تاج
وامروز در سلک ملازمان خاص شاهزاده نیکو خصال شاهزاده و دفتر نظام داده و آن سیده را مقصد
حاجات ساخته هر روز منتظر عنایات تازه و شفقت بی اندازه میباشد از وارد اشعارش انچه بخاطر بود
بتی چند ثبت افتاد شعر گر زنم بر تیر تیغ ستم باد دم درکش کاین ساقی ع تخته اندلیبی تا دلی پر خون نشیند از ره
ز خم کرده دکان را خون دل ع خون شد بصد خوناب ام خویش منه سر کرانیم نکنید بجای که زمین ع کر
بالا نتواند برم از بجا بر داشت منه بقصد سرتبع نظر طوه میکنید ع چو آینه صفا دیده شو تا شکن منه
تکلی ز روی تو در چاه گر افتد تا حشر ع یوسفی بهره بهر دلو بر آید از چاه منه اسمان بر سر خورشید گرین مصل کنند

این سری نیست که شایسته سامان باشد ٭ شوق ابصر گرد و انچه بلا با من کرد ٭ خرد از باده نه دید که
من از غم دیدم ترشیز بانواع نواکه و اصناف محصولات آراسته است بهمن بن اسفندیار
همت بر آبادانی آن گماشته و از مضافات او کشمر قریه ایست که آثار بلیغی آن بنام است و دیگری
کشمر است که در زمان سلف سروی در آنجا بوده که وقت آفتاب فرو رفتن و بر آمدن یک فرسنگ
سایه آن میرفته و حمدالله مستوفی در نزهة القلوب آورده که آن سرو را جاماسب حکیم نشانیده و هم
در آن کتاب آورده که در کشمر هرگز زلزله بوقوع نپیوسته و از مردم ترشیز غیر این دو سه نفر نظر نیامده
خواجه شیرعلی در خدمت محمد جوکی بهادر بن میرزا شاهرخ بسر میبرده و اشعارش جمع فرزند نام او کرده
انچه صورت پرداختن پذیرد قطره از آن سحاب و جرعه از آن شراب است شعر چو پرده از رخ چون آفتاب بر
داری ٭ بجان و دل کند مشتری خریداری ٭ غلام غمزه خونریز چشم جادویت ٭ جهان بشعبده
بازی فلک بجو نخواری ٭ اگر بحضرت خسرو رسد شکایت من ٭ تو این جفا که کنون میکنی بجا آری ٭ خدیو
فلک محل پسر محمد جوکی شاه ٭ که ختم گشت برو منصب جهانداری ٭ مهندسان فلک این بنای عالی ٭
زحل شمال و او میکنند معماری ٭ سپهر برق فشان با براق نهفته او ٭ بجز خبر بر دلکی بهواداری ٭ علی اگر
چه از اهالی آنجا بوده اما همواره قدم در کوی عاشقی داشته و پیوسته اندیشه بر طاقات صنوبر
قدان جفا پیشه میگماشته تا بتدریج سلطان عشق بر ولایت اختیارش دست یافته از مهر روی
فریدون حسین میرزای ابن سلطان حسین میرزا از پای در افتاده و مجنون وار پرده ناموس پیش شرم را
داد عاشقی بداد و چنان در کار خود دیوانه گردید ٭ که صد فرزانه خود بیگانه گردید ٭ و این مطلع از غزلیست که
در آنوقت گفته شده ٭ چنان زباده شوق تو سرگران شده ام ٭ که فارغ از خود و وارسته از جهان
شده ام ٭ رسیده جان بلب از غصه فراق مرا ٭ اجل کجاست که مشتاق او بجان شده ام ٭ چنانکه
تشنه آب زلال مشتاق است ٭ بخاکپای تو مشتاق تر از آن شده ام مولانا طوطی در زمان دولت
ابوالقاسم بابر از جمیع خوش طبعان و نکته پردازان برتر نشسته و در مدح آن پادشاه نیکو خواه او را قصیده
ایست که مطلعش اینست ٭ جهان که خارش طاق فیروزه در است ٭ ز چار رکن بساطش ...
در جستی که وداع اینجهان پر نزاع میکرد وجهت خود مرثیه گفته که این بیت از آن جمله است ٭ وقت آنست که
دل از دام هوس پس برهد ٭ طوطی روح ز بیدا قفس تن برهد ٭ و امیر علیشیر تاریخ فوت او را چنین یافته تاریخ
فصیح زمان طوطی آن شاعری ٭ که بود دشنش گهر معانی عروس ٭ چو طوطی برفت این عجب طرفه بود ٭ که
تاریخ شد فوت او را خروس امیر حیدر الاسلام بصفت ... است کیاست اتصاف داشته و همواره تحکم

جود و احسان در زمین دل طوایف انسان میکاشت تا رایت رحلت بجهان جاودانی بر افراشت
انچه از نتایج طبعش استماع افتاده این چند بیت است شعر بهشت آنجا که آزاری نباشد ٭
کسی را با کسی کاری نباشد ٭ رضای دوست میخواهی چنان باش ٭ که باری بر دل یاری نباشد ٭
نه از زهد است کز خویشتن پرستو میدارم ٭ که از بیخانمانها آلایش خود دور میدارم از دست بخت
تعلق و جودت بیان موصوف بوده و این ابیات از وی بیاد آید شعر عشق او بیداست ... گاه
عاشق شود ٭ ورنه همچون یوسفی را کس بزندان میبرد ٭ جلوه سوی کشتگان می آورد ان شوخ باد ٭
فتنه خیز بر سر خاک شهیدان میبرد جنابا د بعضی بگنابا د مرسوم و بکنابا د اعتبار کرده اند از همه
بیشتر گو دور است و اقسام غله و میوه در آنجا خوب میشود و در یکی از مضافاتش کاریزیست که از اول
تا آخرش چهار فرسنگ است و چاه نخستین آن بهفصد ذرع است و از مردمش انچه مسموع افتاده
این چند نفر است مسعود الشوکی شاعری بوده که نوک کلک او دیده سها را در بساط اخضر امید ...
وحدت روشنی میبخشید ... عطارد بسوختی بتاثیر استطاع بهر امشاد اختر طالعش چون نامش مسعود
و در آنحضرت رونق و رواج تام یافت چون بحکم قضا تغیر آن حضرت شوری دیگر از وی یافته
نشده بهرانیه بنا بر التزام نوشته آمد شعر دوش بوقت سحر جان تو هم جان تو ٭ گر غم تو جان فشاند
دیده بهجران تو ٭ جمع بد احوال من چو گریه ببیدم بخت ٭ گرد پریشان مرا زلف پریشان تو ٭ خیره شود
آفتاب چو گره بر باد داده ٭ ماه رخت بر کند سر ز گریبان تو میرزا ابراهیم از معارف سادات آنجا
بوده اگر چه همواره کلانتری آن ولایت بدان سلسله تعلق میداشته اما میرزای مزبور از آن شغل سر باز
زده به برادر خود حوالت نمود و از این سبب اختلاط فضلا و شعرا بخدمتش بسیار اتفاق افتاده و ...
مجمع فصحا و ظرفا بودی و در ایام بهرام املاک موروثی خود را که قریب ده هزار تومان میشد وقف بر کار
فیض آثار امام هشتم علی ابن موسی الرضا علیه التحیه والثنا نموده باد خار مثوبات اخروی پرداخت
آلوای عالم خلد بر افراخت و این اشعار که شارح علو همت و حاکی اندیشه رفعت تواند بود از کتاب
شاهنامه وی است که حالات پادشاه بی نظیر و عدیل شاه اسمعیل صفوی را بیان نموده شعر نهان
زده شاه در خنده در ٭ چو در حلقه دیده نور بصر ٭ نه تیغ برق شد کامیاب ٭ چو مه الف بر سر آفتاب ٭ نهان
رفته در چلمهای کلان ٭ چو در حلقه دیده مردمان ٭ یلان غرق آهن ز سر تا بپای ٭ چو صورت که گیرد در آیینه
جای ٭ سپر البالب بخون متصل ٭ چو دامان عشاق پرخون دل ٭ فرو مانده اسبان ز جولان بجنگ
چو اسپان شطرنج حیران همه ٭ از آنجا قدم هر که بالا نهاد ٭ در اول قدم بر فلک پا نهاد ٭ فضیلش گذشته

نهفت آسمان ٭ بتحت الثری خفته قرش توان ٭ بگردش کند نصر طایر طواف ٭ چو سیمرغ پیرامن کوه قاف ٭
لب خندقش آبستان عدم ٭ از آنجا که عدم یک قدم ٭ واین دو بیت از لیلی و مجنون است در جایی که مجنون
نامه لیلی را مخاطب میسازد ٭ نگارا جهان خوی کن از نخاره ٭ کان غیرت صد هزار نگار ٭ رو زنگه بوی گل
شود مست ٭ خاری نزنید دامنش دست ٭ هم در آن کتاب در بیماری لیلی گوید ٭ شد ساعد سیم
نازنینش ٭ چون نال قلم ز آستینش ٭ شد مهره پشت آن سمن بر ٭ چون رشته ز زیر پای تا سر ٭ من
کارنامه ٭ بگرو زند زدی سرفرازی ٭ برخاست بعزم گوی بازی ٭ بر پشت سمند شد خرامان ٭ شد دو
مهر سلیمان ٭ بگذشت از آن رکوه وادی ٭ چون عمر که بگذرد بشادی ٭ چون باد چو اگر گذشتی پایش
ز شتاب بر گذشتی ٭ چون برق که رخنه گاه و بیگاه ٭ گیسش ماه او ندیده در راه ٭ چشمش کند غمزه ساحری
داشت ٭ هر گوشه هزار ساحری داشت ٭ کریاسه وی فتنه بگزارد ٭ سروی شده زیر لاله پایه ٭ زبان جا
کو ترکش حمایت ٭ دارد نهفته آشامیت ٭ چوگان بکفش چو پرستو است ٭ سوی وصال گوی دلها است ٭
هر گوی که سوز عالم خاک ٭ تا دیده گرفت افلاک ٭ هر گوی زدی چنانکه خواهی ٭ از ضرب صولجان شاهی ٭
در مرکز ماه رفته آسمان ٭ چون زرده درون بیضه پنهان ٭ و این شاهی نامه ٭ سرو [illegible] بدوش
نیکبختان ٭ چو بلبل که بجد بر درختان ٭ خدنگ اندر زره جا گرفته ٭ چو مرغان در قفس ماوا گرفته ٭ چو [illegible]
بتان ماه پیکر ٭ سپنهان را هر طرف صف بسته بر سر مولانا عبدی از مشاهیر خراسان بوده و اقسام شعر
را خوب میگفته علی الخصوص مثنوی که هرچه گفته خواطر را نسیم آن از غبار کدورت رفته این چند
بیت از آنجمله است شعر خضر بود زنده ز تأثیر عشق ٭ چشمه حیوان طلب از تیر عشق ٭ شادی دل از غم [illegible] است
وای بر آن دل که گرفتار نیست ٭ عاشق خوبان به جان زنده است ٭ کشته عشق است آن زنده
است ٭ حال کسی خوش که بسیمین بری ٭ از دو جهان داشته باشد سری ٭ روز نظر بر گل رویش کند ٭
شب سخن از حلقه مویش کند ٭ چون گذرد دیده برآهش نهد ٭ چون گذرد جان بنگاهش دهد ٭ آنکه کیفیت
عشق آگه است ٭ نیست شود ور نظرش بر جهت ٭ عشق آن آفت که از هر کام ٭ پیش بتان گریه
کنی صبح و شام ٭ باشد اگر لذت تلخیت خیال ٭ همت کافست کنند پایمال ٭ اهل دلی با نظر پاک باش
برخ این نفس خاکباش میر عبد الباقی باوفور فضل و کثرت فهم و نجابت ذات حسن خلقش زیاده بر دیگر
صفات بوده و برباعی بیشتر از دیگر نوع سخن توجه میفرموده این دو رباعی من الجمهور از وی مشهور است
فریاد ز دست بیوفایان جهان ٭ افغان ز غریب خود نمایان جهان ٭ خرم دل آنکی که چون آهوی دشت
بیگانه شود ز آشنایان جهان ٭ شیدا رب که بغواب پیدارش کن ٭ و از مستی جام حسن هشیارش

کن

کن ٭ با پنجیم گرکنگ نه دانم او دانا ٭ آگه مطلع من خبر دارش کن ٭ شتابی بجودت طبع و وسعت مشرب
موصوف بوده و شعر رنگین میگوید این از آنجمله است ٭ رنگیست هم شد است که بجهان ٭ ز زلف
من بست پنداری ٭ بسکه آشفته و پریشانست ٭ روزگار من است پنداری ٭ غم بغیر از که چنان بندم که
نگار منست پنداری ٭ تون ولایتی معمور است اقسام میوه و خربزه و انگور و انار و شفتالو و زرد آلو و
توت در آنجا نیک بعمل می‌آید و انگوریست حسینی نام که مویز آنرا با پسته [illegible] بدیگر
ولایات برسم تحفه میبرند و در فصل بهار بهره [illegible] گشته میشود که از پوست آن
قیتش محصول میشود [illegible] استخوان خرما
زر میسازند که زیاده بر آن تصور نتوان کرد و این نوع خصوصیات بسیار دارد که جهت
اختصار از آن درگذشته شروع در مردم آنجا نموده میشود مولانا معین علامه اشرف فضلای
خراسان و الطف علمای زمان خود بوده و بعد از کسب کمال بوطن مألوف مدرسه و خانقاهی
زینت نهایت رفعت ترتیب داده بتعلیم فضول و تکمیل نفس [illegible] برصحایف طلبه نگاشت آ
هنگامی که رایت [illegible] بجهان جاودانی برافراشت مولانا حسن احسن زمان خود بوده
گویند در [illegible] منسوب [illegible] خود را از آن [illegible] شیوه [illegible]
و ریاضت [illegible] هنگامی که بعالم باقی توجه نموده شعر دل بر احوال [illegible]
بر خود باخته [illegible] ٭ گل مقصود [illegible] ٭ خویشتن را تو [illegible] خار منه ٭ دشمن تست نفس
اماره ٭ آرزو ها [illegible] بکنار منه ٭ دل [illegible] ٭ خوش [illegible]
[illegible] ٭ چشم بر راه انتظار منه ٭ و شعر های [illegible] نعت و منقبت بوده گویند
در وقت فوت [illegible] از اشعارش [illegible]
[illegible] این چند بیت است شعر [illegible] تن ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
دوم روز [illegible] ٭ [illegible] اشارت بود
[illegible] بشارت بوده چهارم [illegible] ٭ [illegible]
چو تن [illegible] ٭ [illegible] میرحاج [illegible]
بوده و قریب چهل سال تبرا از خلق کرده با کسی خلطه و مجالست نمیفرموده باعث را چنین گفته اند که
روزی امیر علیشیر را گذر بر مسکن وی افتاده جای بی رونق مشاهده نموده و فرموده که جایش [illegible]

صفا داده سامانی بکار برده اند چون میر حاج منزل خود را نه بر قانون پیش [illegible] با خود گفت که گویا منزل ما را
نزول کرده اند و در حال رو بصحرا نهاده بکوی سپید و در آنجا غاری مشاهده نموده همانجا توقف کرده
آهسته گاهی که جان بقابض ارواح سپرده این چند بیت که نوشته میشود از او است ❊ بیت
چو جعد عنبر برزند ❊ دل عاشقان تو دیده بر برزند ❊ همی لرزم از چشم مستت بدانسان ❊ که در دست مخمور
ساغر برزند ❊ برخسار آتش فروزان درآیی ❊ بهر جانب از آتشش پر برزند ❊ بروی تو میل زند از زلف
زانسان ❊ که گاه زر شمشیر حیدر برزند ❊ امیری که از زر سر نیچاوه ❊ همه پیچ و باره ی خیبر برزند ❊
بخشم ار سخن تند گوید بگردون ❊ چو سیماب چرخ سپهر برزند ❊ بچشم غضب گر سوی دشمن بیند ❊ زمین
چون تکیه گاه محشر برزند ❊ چو جولان دهد توسن تند خویش ❊ بزیر سم خنگ کشور برزند مولانا حیرتی
بفصاحت بیان و طلاقت لسان موصوف بوده بسیار بذله گو و شیرین گفتار عزیزی بوده و در
مجالس نکته پردازی نام برآورده و دقیقه از دقایق مجلس آرائی فوت فرو گذاشت نمی نموده و سخنان
نمکین و [illegible] شیرین باعث انبساط خواطر میگشت شعر بسی گو سخنهای جادو فریب ❊ بالا بودی اعلا
واد ناشکیب ❊ چون رشد از غوغا آز او بزهن نمود او از وطن مالوف برآمده غربت عراق نموده
بتدریج در فن خود دقیقه و مشارالیه گردید تا آنکه غزلی در آن چنین گفت که این بیت از آنجمله است ❊
از جهد امروز زاهد منع ما از باده کرد ❊ و [illegible] آن از اسلام از غم فردای ماست ❊ چون خسرو ایران
شاه طهماسب الصفوی در امر معروف و نهی منکر مبالغه تمام بجای می آورد بعضی از بدخواهان از روی کینه
از ابوهری او بشاه عالم پناه رسانیدند پیش از آنکه آن سخن بروی کرده در شمول حسود موثر افتد
فرار برقرار اختیار کرده خود را بامن گیلان رسانید بعد از چند سال قصیده در منقبت گفته
روح مطهر آنحضرت را شفیع خود گردانیده و شاه طهماسب که خود را از بندگان و معتقدان باخلاص آنحضرت
رقم عفو بر جریده جرمه او کشیده و بر اطلاع داشت و بعضی گفته اند که شاه فرو برشبی امیر مومنان او را
واقعه دید که کتابت قصیده حیرتی مشغولی از نمود آن باعث شده او را اطلاع داشته بعلم [illegible]
تا طلبش گردانیده لوای تربیتش [illegible] این بیت مطلع آن قصیده است ❊ بیت
خانه [illegible] نیست [illegible] در سرای ❊ تو [illegible] چو شاه و ولایت [illegible] بهر تقدیر صاحب دیوانست
اقسام اشعار که [illegible] اندیشه را جولان داده آنچه نوشته میشود سطری از آن کتاب و قطره از آن سحابست
پیشتر [illegible] ای شرم [illegible] ❊ [illegible] داریم آرزو که گشاید [illegible] ❊ اگر
خلق [illegible] است دار [illegible] ❊ [illegible] سبوی ما که مبادا خورد شکست ❊ مینای چرخ بر سر جام

سبوی ما ❊ چارده ساله مهی گر کف آید عمر است ❊ ور نه از بودن صد ساله بقا فایده نیست ❊ ما در
جهان بغیر بتان معتقد ایم ❊ کافریم اگر کسی بدین اعتقاد نیست ❊ هر دم آغوش خود از شوق تهی باز
کنم ❊ مرغ خواهم شوم و سوی تو پرواز کنم ❊ چه شبهای دراز بحر دیدیم ❊ بدین درونه عمر کوته خویش را
آشنائی تو را انگونه دلم میخواهد ❊ کاشنا را تو بیگانه توانم کردن ❊ حیرتی سخن از من بشنو
که مده [illegible] ❊ [illegible] معتقد باشش بهر کس [illegible] ❊ [illegible] بود
[illegible] چندان ارزست ❊ ابر از تو گریه غنچه چندان ارزست ❊ هر چند عمر اگناه پیش ما پیش است ❊ چشم کرم
هزار چندان ارزست هوائی در طبابت بحذاقت نام برآورده اکثر اوقات در [illegible] بمصاحبت
شاه نور الدین نعمت الله باقی روزگار میگذرانیده و احیانا شعری میگفت از آنجمله است ❊ هر کس
کند ز مهر طلب همچو صبح دم ❊ از دل هزار شعله بر آرد [illegible] مولانا نثاری بوفور فضیلت و لطف
طبع موصوف بوده و در آشنایی صغیر و کبیر خود را یکسان [illegible] نموده و [illegible]
در علم نجوم و ریاضیات بیشتر از دیگر علوم اظهار مهارت میفرموده و اشعار [illegible] مثنوی
است موسوم [illegible] دیگری دیوانیست مشتمل بر اقسام اشعار که چند بیت از آنجمله است شعر
اگر محراب طاق ابروی [illegible] بودی ❊ بگشتی فوت تسبیح قیامت کیمیا از من ❊ ای کرده کوی
دوست [illegible] ❊ مهمان مردمان شو و در دیده [illegible] ❊ ای [illegible] نظرش چون
فتاده ❊ [illegible] پهلوی ما نشین ❊ [illegible] بجای دست زن [illegible] عشق [illegible]
[illegible] هوائی طبعی در غایت راستی [illegible] نهایت راستی داشته [illegible] شعری
میگفت و این رباعی [illegible] مشهور است ❊ هر روز که میرسد شبی [illegible] چون
[illegible] ذوقی شاعر
باذوق بوده و شعر با در غایت عذوبت میگفت و این بیت هم از او است ❊ [illegible]
تو در آسوده دلم ❊ کاین وصالیست که [illegible] نیست الفتی بشیوه قناعت [illegible]
میکند [illegible] انتقامی باید [illegible]
با نیک میگو [illegible] ابیات از جمله منظومات او ست ❊ دیوار [illegible] سر عاشق [illegible]
او کر [illegible] نشینند ❊ هر کس [illegible] ❊ از پای طلب تا بقیامت [illegible]
حرف [illegible] گوش [illegible] قهستان ولایتی [illegible]
[illegible] صاحب [illegible] اند [illegible]

اگر بعضی با اهالی دغشوب میسازند اما مردم نیک اندیش بغایت نیک میباشند و طول و عرض
آن ولایت را چهارصد در چهارصد فرسنگ گرفته اند و مضافاتش بلوکست که یکی از آن طبس
مسیناست و دیگری بیرجند است و دیگری دشت بیاض و اصل شهر قاین است که قاین از شهر
با نام است و مزار فیض آثار ابوذر غفاری در بیرون شهر بر دامن کوهی واقع است و هفته یکروز ضعفا
و کبار آن دیار بطواف آن مزار رفته از روز نیاز دران مکان بپایان میرسانند و در یکی از مواضع آن دیار
موسوم بچشت کوهیست و غاری در آن کوه که هیچکس بقعر آن نرسیده و در پیشگاه غار صفه ایست
که در زمان سلف چندی از سادات را بکافران مقاتله دست داده در حین هزیمت بدین غار
رفته مختفی شده اند و از آن زمان تا حال همان نوع مانده اند که اصلا اثر پوسیدگی و ریختگی از ایشان
مفهوم نمیشود چنانچه بعضی نشسته و برخی خوابیده اند و یکی از آنها زخمی بر سر دارد که هرگاه که دستمال
چند که بران زخم بسته اند باز بکشند خون تازه بیرون می آید الحال آن موضع بغار سادات مشهور است
و جمعی مجاوران در آنجا میباشند که سالی یکمرتبه آنها را لباس میپوشانند چون پاره از احوال آن شهر نوشته شد
آمد الحال از مردمش نیز مجملی نوشته آید **شمس الدین محمد بن امین الدین** از مشایخ کبار و اولیای نامدار
بوده در هرات بجوار رحمت الهی پیوست این رباعی از وست ❁ خلق همه چشم تو بهار و باغ تو
بس است ❁ تسلیم و رضا چشم و چراغ تو بس است ❁ ور زانکه نبود با تو این وصف تو نیست ❁ محرومی
ازین صفات داغ تو بس است **نزاری** را بعضی موحد عارف میشمارند و برخی از طبقه اسمعیلیه اش
میدانند چنانچه در حبیب السیر بنظر آمده که المستنصر بالله اسماعیلی نخست پسر بزرگتر خود المصطفی لدین الله
نزار را ولیعهد گردانیده بود و بعد از چندگاه از وی رنجیده وصیت فرمود که برادرش المستعلی بالله
قایم مقام باشد بنابر آن بعد از فوت مستنصر اسمعیلیه دو فرقه شدند گروهی بنابر اصل مذهب که اعتبار
نص اول را دارند بامامت نزار قایم و قایل گشتند و بنام او خلق را دعوت کردند و حسن صباح
و اتباعش نزاری نیز آن مذهب داشته اند و اینکه نزاری تخلص میکرده باعث این بوده و بهر تقدیر
در شاعری بساحری نام برآورده و از نیکو طبعان این طبقه است و شعرش جمله در تصوف و موعظه است
آنچه نوشته میشود برگی از آن چمن و جرعه از آن خم است **شعر** فراق یار گرانی عظیم و دشوار است علی
الخصوص کسی که دل گرفتار است ❁ قیامتی که بدان وعده میکنند الحق ❁ فراق یار عزیز است سخت
دشوار است ❁ اجل چو حمله کند مردان پناه مکن ❁ دنیا و دین بعرصه تسلیم راه مکن ❁ آیینه ایست
نفس چو بستی نقش آن زند ❁ هرگه که پیش روی تو برخاست آه مکن ❁ دل با خدای دار و بتخانه را مگوی ❁ در کعبه

باش

باش روی بهر سو که خواهی کن ❁ در بزم صحبت یاران و دوستان قدیم ❁ که داشتیم بخلوتسرای ناز و نعیم ❁ بحجر
مشاهده با دوستان کدام بهشت ❁ بحجر مواجهه با دشمنان کدام جحیم ❁ شکایتی بود از آن نمیتوانم گفت ❁
که هیچ خصم نکرد آنچه یار کرد و برفت ❁ مرگ به زین زندگی کاین زندگی ❁ هر دمم در محنتی می افکند ❁
نیست کس را در جهان آسایشی ❁ هر کرا جانیست جانی میکند ❁ مغز شان زود و دوزخ آگنده است ❁
هر که او بوی عشق نشنوده است ❁ گر بطلعت لیلی گره نبرآید ❁ علاج کی کند مجنون بدست صد بقراط ❁
بر لبم خنده هر که دید الا کرد ❁ در میان گریه بر احوال خود خندیده ام ❁ چو حلقه بر در جانان زنی که بگشایند
باعتقاد نزاری در بهشت الست ❁ خود میروم بغربت و بر بخت بیگناه ❁ تشنیع میزنم که مرا کی میبرد
مرا گوشکگی از ندمای سلطان سنجر بوده و همواره بسخنان دلفریب و گفتهای غریب زنگ
کدورت از خاطر او میزدوده و وقتی که سلطان از جماعت غزان شکست یافته بود این قطعه
انشا نمود **شعر** ای خسرو زمانه و سلطان روزگار ❁ خود را بروزگار خراسان چه میکنی ❁ بر تخت ملک
سال تو چون شصت و پنج رفت ❁ زین بیش هوای ملک سلیمان چه میکنی ❁ تو پادشاه روی زمینی
بجنگ غز ❁ لشکر مکش خصومت ایشان چه میکنی ❁ کو دوستی کنون که مرا گوید ای حکیم ❁ با من بگو
خصومت ترکان چه میکنی ❁ داری مئی بخوان کفاف تمام تست ❁ این آب و این هوا و این نان چه میکنی ❁
لوت و شراب و نقل و دل شاد حاصل است ❁ از خانمان سفر بقهستان چه میکنی ❁ او شاه عالم است نه
ملکش که زینت است ❁ تو قهستان بخطر جان چه میکنی ❁ اصلش نه قاین است و نشستت بکوه تنگ ❁
آخر یکی بگو که بجنگان چه میکنی ❁ با مرد دیگر از برای جنگ غز ❁ لشکر سلطان علم برافراختند ❁ چون
مجال تیر یکیشان نبود ❁ همچنان بگیش می انداختند ❁ هر کرا نیست عقل و مالش هست ❁ روز
آن مال اشتی و دهشش ❁ اگر را عقل هست و مالش نیست ❁ روزی آن عقل مالشی بدهدش ❁ **سید صلاح
الدین برجندی** با ریاست ذاتی کسبی را جمع ساخته از بزرگان ارباب فضل و هنر است و گاه گاهی شعری نیز
را اطلاع و کمال ساخته رسی با تحرر خاطر ابیات حالی پر وزیر ساینده این چند بیت مر او راست ❁ هر خونی
نگاری بخون خضاب کند ❁ که عالمی بسر غمزه خراب کند ❁ چه قیامتست که آن ترک ناکه مژگان
صد هزار دل پر ز خون کباب کند ❁ بلطف یک جام گر شه جوش اب ❁ همان کند که مزه را به آب کند
چنان بهره دیدام که ز مهره برگردون ❁ بسان گندم بر تابه اضطراب کند **مولانا محمد بن حسام مشهور بابن
حسام** از اخیار ایام بوده و از منظوماتش یکی خاورنامه است که حالات کرامات حضرت مظهر
العجایب و مظهر الغرایب اسد الله الغالب امیر المؤمنین علی ابن ابی طالب علیه السلام را بیان نموده

دیگری دیوانیست متضمن اقسام شعر که این ابیات از آنکی از آن بسیاریست شعر دوش بحر وقت
سحر که کندری بوده ولیت تنگ تر از شام غریبان بحری هر ذره که چون سرمه مرا در نظر آمد بر جاشته
از دیده صاحب نظری بوده هر سرو دلا شوب مرا در نظر آمد چون نیک بدیدم قد سیمبری بوده
از طعم لب نوش دهانی اثری داشت هر شاخ دلاویز که او را ثمری بوده در هر قدمی دیده عبرت
بکشادم دیدم که بزیر قدم فرق سری بوده ای غره بدین مسکن ویرانه خاکی بگذار که پیش از تو
مقام دگری بوده چاهیست جهان بر گذر راه سلامت در چاه نیفتاد کسی کش بصری بوده ابنای
زمان بین که چه بی غم بسر آرند خود یاد نیارند که مادر پدری بوده از تیغ حوادث نتوانست گذر کرد
جز آنکه ز تسلیم و رضایش سپری بوده از هر که خبر جستم ازین راز نهانی فریاد که او نیز چو من بیخبری
بوده بیچاره کسی کو نکشد بهر کسی غم بودم او خود ز من شیفته بیچاره تری بود مثنوی گر بر کشم ز سینه آتش
گرفته آه آینه فلک شود از دود آن سیاه موی سفید گشت و هنوز از سرم نرفت سودای
طره چو شب و چهره چو ماه امروز نفس من همه کار تباه کرد ترسم که کار من همه فردا بود تباه در پیش
ما عقوبت از پس ملامتست آری نکرده ایم پس و پیش را نگاه مثنوی دلا از عالم کثرت گذر کن تا جهان
بینی قدم در کوی وحدت نه که خود را در امان بینی چرا از تسلیم جان کردن ترا دشواری آید همه
جا نزاد آسانی که با دوستان بینی تو ساز رحلت اکنون کن که در دست اختیاری هست که گر
اختیار خود بدست دیگران بینی مشو غره بر عنایی سرو پاینی که گر دیده گشایی جای ایشان
زمان بینی هم در کفن پوشی بخاک اندر فرو ریزد تنی کان را ز سرتا پای لباس پرنیان بینی جهانداران
با افسر پریرویان مه پیکر کنون بر خاکشان بگذر که مشت استخوان بینی و مولانا فصیح الدین محمد
نظامی که در علم ریاضی و هیات سرآمد حکمای بلند منزلت بوده و شرح بر چغمینی نوشته و مولانا
جلال الدین واعظ و مولانا جمشید که در سلک صدور ابو الغازی سلطان حسین میرزا انتظام
انتظام داشته اند و مولانا عبد العلی برجندی که جامع معقول و منقول بوده و در نجوم مهارتی داشته
که بجهت سلطنت الاخود هشتاد ساله تقویم استخراج نموده و مولانا افضل که از فحول علمای این
عصر بوده از ابرار این دیارند آصفی ولد خواجه نعمت الله است که چندگاه بوزارت سلطان ابو
سعید قیام مینموده و مشار الیه بصفای ذهن سلیم و ذکای طبع مستقیم اتصاف داشته گاهی
در سایه تربیت امیر نظام الدین علیشیر بسر میبرده و گاهی همت بر ملازمت بدیع الزمان میرزای
بکار میگماشته امیر سلطان ابراهیم امینی تاریخ فوت وی را چنین نوشته شعر چون آصفی آن چشم خرد

مردم در ابر اجل گشت نهان چون نجم پرسید دل از من که چه آمد تاریخ گفتم نه برات آمده
روز دوم دیوان غزلی امروز مشهد اولست آنچه نوشته میشود مر او راست سیاه نامه خطا
دل ویرانی را یا مه مهربتان هیچ مسلمانی را چهره لاله رخان بهر عتابم مفروز بر من آتشکده
پیشانی را تیشوانی که از آه اشک مرا چشم قبول تو که در ساخته قطره بارانی را گر تو
راه سر رانهی سامانی سرو پامان که ده چهره سامانی را آصفی کیست که توحید تو گوید
هیهات حد وصف تو بود هیچ سخندانی را مثنوی سواد خط خوبان چو سرحد در ماند گفته دانی که
سبق میدهد افلاطون را مثنوی سرو دستی چشم تر از کی شنید گر مردم چشم تو سرمه داد گل
در چمن با آتش از رخساره گل در گرفت سوخت چندانی که بلبل رنگ خاکستر گرفت مثنوی بر بام سرای شاه
با ماه گو پس دانی بحری چه بود او از عروس میکرد ز بخت خفته درد او دوش میگفت که عمر رفته
افسوس افسوس مولانا ولی بلطف طبیعت و محاسن سیرت اتصاف داشته جمال غرت
از چهره احوالش نمایان بوده و صبح کمال از مطلع اوضاعش خندان و مردم خراسان خصوص اهل
سیستان از نزارتا تخمین و از ادراک همه در مقام [illegible] انقیاد وی بوده روزگاری
منها داشت تا لوای عالم مخلد بر افراشت اگرچه دیوانش متداولست اما دیوقت بدان مقید
ناشده مثنی از هر جا نظر آمده صورت پذیرفت نظم ای گشت همدم و با رعانی سوخت
شوق تو مرا تا دانی درد دل با تو بگویم ترسم که بدرمان دلم درمانی هست بیکینه عشق مرا
با وجود همه پیدانی سینه همچو صراحی از جوش دیده چون قدح ریحانی کیدل و اینهمه چندین
غم دل گیرد اینهمه گرانی عمر رو کرده به بیهوده روی بخت خو کرده بنافرمانی مهره طالع
اگر دش چرخ مانده در ششدر سرگردانی بعد ازین چاره ندارم که کنم با شما اظهار غم
نهانی بر رسم بتوالی شاه مردان علی عمرانی ای برادر باقی فنا میم حالات غفلت
تا کی و چشانی شد فرو رکتب تا نمی تو عقل کل منفعل از نادانی گر شود ابر کفت قطره فشان
قطره اش مایه کند عمانی ور شود لطف تو معمار چمن خس و خاشاک کند ریحانی شرح احوال بیان
دل همه دانسته تو هم میدانی در دیار کرم امروز کسی نیست حاصل که کنند مهمانی وقت است
کز ابر کرم قطره چند بر و افشانی کشت امید مرا آب دهی آتش حرص مرا بنشانی کار ما فتاد
کاه غربت بر کجی ای فلک بنحو سرکش خور آسمان بدین همچو فی او وقت بدعل چون
زمانه دیده بوی همچو تیر کار ما چو جسر چه عذر گناه در لاغری چو تیر خردمند جای که کاهل

طبعی که صفا نیستش باشد بسنده عرضه صورت سپاهی که نقطهٔ الفش بود وحش عرصه گاه او
بیرون شدن نه جو صنان است که زینه بنام خوش اگر حرف کن مرقوم سزد که سبقت برد حرف
کاف کیرد و نون زبان ز تیزی خوش اگر سخن راند بگوش نیشتر از لفظ جا کند مضمون جان بلب
آورده سر را که بسامان نرسد بجان رود بمیرم که بدرمان نرسد بخت ما را چه کنه خوی ترا قاعده ایست
که کند وعده و هرگز بسر آن نرسد گشته جفا و کم نگویم گله به شکایت تو که نا امید نه‌اند از حمایت تو ز
بس که درد دل من محبت آمیز است بر نکته شکر ادا میشود شکایت تو رقیب مانع صلوة مپشوی
نگذارد که مرگ پیش دلی بهتر از حمایت تو بمحشر اگر لطف تو خیزد بشفاعت بسیار بکرآوند که کاه
جا بنده تخمی بر کیم زیر مقیم ز سحاب لطف یکقطره مرحمت کن بر آتشم بکار هزار معشوق داغ غم بر
دلست و جیر ارغم که کن گر تو رحم کنی چاره کدام کنم منعم مپکنی ز درویش مپ مکن دانسته که حسرم آواره
میکنند هر چند فلکی که چه ورز و ریشت خورد العالمی تمام نمیشود مثنای لعلی که انبیا اعلم بود
احمد نامی که پیر در عالم بود زان سایه باد شود همراه که بود محرم جایی که پایه محرم بود
هنگام جدال خصم کوته اندیش دل را مکن از شکستن لشکر خویش زلفت سواد لشکرت
کردش هر چند شکست میرش رعنایی پیش شد بنیاد توان برق کشکوه بمن که آب عشق جو
موم کرد آهن از تیزی نوش جو سخن راند نطق سبقت گیرد ز هم اجزای سخن با آنکه گفت
بدشمنی تیغ افراشت دل را ز من بدوستیت انگشت کند هشت این دوستی از که صد دشمن راه
از بهر دل تو دوست میبایدداشت **خسروی** در سلک ملازمان شاهزاده عالم و عالمیان شاهزاده
سلیم منخرط گردیده اکثر خطوط را در غایت جودت تحریر مینماید و در تیر اندازی مهارت تام دارد
و از منظومات آنچه لایق ایراد باشد این ابیات است که مرقوم میگردد شکر که مدحت شاه بحف افتخار
کند برا خویش این بستهٔ افتخار کنند گند بستان تو باجان دشمن کاری که عاقبت بگجا پیشه
رو نکار کنند سزد که دیده اعمی از و شود روشن ضمیر پاک تو گر یای غبار کنند بیاد رخ تو چون هجر
دوستان و در دل خطوط باصره و در صلابت سنگ کار کند یارم که بجلوه نقد هستی ببرد از دیر
رواج بت پرستی ببرد چندان نگهش مست که گر عکس لبش در جام فتد ز باده هستی ببرد **بقایی**
بلطف طبع موصوف بوده و در اشعارش معانی خاص بسیار است و آنچه نوشته میشود در اوراق است
بود چون نه پسندد که زمردم راست نه صد هزار نکو میکنی دلم بر جاست من از سر شیخ مرکان بدین
قدر شادم که از فضای دلم هر چه رست مهر گیاست شبی که ناله کردم فلک براه زرفت بی فغان من

این سر را بجای عصا است بکش نکان ره عشق چه کند که بجسم اگر چه خوشست جانش گیاست
بسطام شهری مختصر است از خواص آن شهر یکی آنست که کسی که آنجا عاشق نشود و در چشم نینند و نیز
آورده‌اند که در آن ولایت آب تخفیف کند و من را دفع کند و بو اسیر را بنشکند و از آن شهر خیر خوبی
خوش بشام رسد و چون بسطام از جاهای با نام است این مرغزاریست که از غایت لطافت حکم
فضای جنان دارد و بوی فرح بخش ریاحینش غیرت روضه رضوان از سبزه و آب گشته موجود
در ماه خضر و ربیع داود و در یکی از مضافاتش ابر نام چاهیست که اگر ناپاکی در آن اندازند البته غلیان
باد و طوفان گردد و ما دام که آن را بر نیاورند تخفیف نیابد و از همه خوشتر و بهتر مسکن و مولد سلطان
العارفین شیخ ابو یزید و شیخ ابو الحسن خرقانیست قدس الله سرهما **شیخ ابو یزید طیفور**
بن عیسی بن مروشان اکبر مشایخ و اعظم اولیا بوده تا حدی که جنید گفته که بایزید در
میان ما چون جبرئیل است میان ملایکه و از سخنان سلطان ابوسعید ابوالخیر است که هیژده هزار
عالم را از بایزید پری میبینم و بایزید را در میان نمی‌بینم آورده‌اند که چون مرحله چند از عمرش قطع کرد
راه بیافت از سر دوش سال بادیه شام خوابی و گرسنگی کشید و صد و سیزده پیر را خدمت
کرد و بعد از آن ملازمت امام همام جعفر صادق علیه السلام نمود و از آنحضرت نقل است که
چون ابو یزید بروضه حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم رسید گفت السلام علیک یا سید المرسلین از
روضه مقدس جواب آمد که علیک السلام یا سلطان العارفین و چون کار او بلند شد سخن او در حوصله
اهل زمان نمیگنجید هفت بار او را از بسطام بیرون کردند شیخ گفت مرا چرا بیرون میکنید گفتند از آنکه
تو بد مردی گفت که نیکا شهری که بدش ابویزید باشد یکبار در خلوت بود بر زبانش رفت که سبحانی
ما اعظم شانی چون بخود باز آمد مریدان گفتند که بر زبان تو چنین چیزی رفت شیخ گفت خدا تان
خصم و بایزید تان خصم اگر یکبار دیگر این سخن بشنوید مرا پاره پاره کنید پس هر یکی را کاردی داد
تا بعد از چند وقت چنان افتاد که این سخن بگفت اصحاب قصد کردند خانه از شیخ پر شد چنانچه چهار گوشه
خانه پر شده بود اصحاب خشت از خانه باز میکردند و کاردها میزدند چنانچه کارد بر آب میزدند (?) چون ساعتی
آن صورت خرد شد بایزید پیدا آمد و در محراب صومعه نشسته دید چون حال باز گفتند شیخ
گفت بایزید اینست که می‌بینید آن بایزید نبود نقل است که هزار مرید احمد خضرویه بود که بر روی
آب میرفتند و بر هوا می پریدند با آنجماعت پیش بایزید رفت بایزید گفت ای احمد تا چند سیاحت
و گرد عالم گردیدن احمد گفت آب که بجای باشد گنده شود بایزید گفت چرا دریا باشی تا تغییر نپذیری پس

بایزید در سخن آمد احمد گفت فروتر آی تا فهم کنم و این سخن تا هفت بار بگفت و او فروتر آمد بعد از آن فهم کرد شخصی
از امر معروف و نهی منکر پرسید گفت در ولایتی باش که امر معروف و نهی منکر نباشد و این هر دو در ولایت
خلق است نه در حضرت خالق از سبحان اوست که بنده را هیچ ... از آن نیست که بی هیچ باشد چون
بی همه باشد با همه باشد گفت محبت آنست که بسیار خود را اندک شمری گفت چنان باش که ماهی را
چنان نماید که گستاخی گفت سوار دل باش و پیاده تن و گفت آتش و دوزخ با کسی آن کند که غفلت کننده
من انفاس القدسیه شعر گر شاد نگرش عز لیلی باشی • کز بر مجنون همه سودا باشی • گر آب رخ جمال یوسف
گردی • کز آتش خرمن زلیخا باشی • شعر گر زیب خدا مطلبی الحو باش • واندر پس و پیش خلق یکسو باش • گر
خواهی که چو صبح صادق الفعل شوی • خورشید صفت از همه کس یکرو باش • شیخ ابوالحسن خرقانی سلطان
سلاطین مشایخ بوده نقل است که دوازده سال به خرقان چون نماز خفتن بگذاردی به بسطام رفتی و بر سر تربت
سلطان العارفین روی بر خاک نهادی و گفتی خدایا از آنچه بایزید را داده ابوالحسن را نیز طفیلی
و بازگشتی تا نماز بامداد را با اصحاب گذاردی و بعد از آن دوازده سال از تربت بایزید آواز آمدی که
ای ابوالحسن که وقت آن آمد که بنشینی شیخ گفت ای بایزید همتی بازدار که مردی امی ام و قرآن نیاموخته ام
آواز آمد که ای ابوالحسن آنچه مرا دادند از برکات تو بود شیخ گفت تو بصد و بیست و اند سال پیش از من
آمدی گفت آری ولیکن چون به خرقان گذر کردمی نوری دیدمی که از آسمان می آمد به خرقان و از خرقان
به آسمان میشد و سی سال بود تا با خداوند به حاجتی درمانده بودم به سرم ندا کردند که ای بایزید آن نور را شفیع
آر تا حاجت تو برآید گفتم خداوندا آن نور چیست ندا آمد که آن نور بنده ایست خاص که کنیتش ابوالحسن
گویند آن نور را شفیع بردم مقصودم حاصل شد شیخ گفت چون به خرقان رسیدم در بیست و چهار روز
تمام قرآن بیاموختم و در روایتی آنکه بایزید گفت فاتحه آغاز کن چون به خرقان رسیدم قرآن ختم کردم نقل است
که ابوسعید به صحبت شیخ رسید گفت دستوری است تا چیزی برگویند شیخ گفت مرا پروای سماع نیست
لیکن موافقت تو بشنوم چون چیزی بگفتند شیخ سه بار آستین بجنبانید و سه بار قدم بر زمین
زد و جمله دیوارهای خانقاه بموافقت او در جنبش آمدند ابوسعید گفت بس کن تا بنا خراب نشود پس گفت
بعزة الله که اگر شیخ بنگردی آسمان و زمین بموافقت را در رقص می آمدند نقل است که چهل سال سر شیخ بالین
نرسیده و درین چهل سال نماز بامداد با وضوی نماز خفتن گذارد و آورده که شبی بانگی و آوازی شنید که ای
ابوالحسن خواهی آنچه از تو میدانم با خلق بگویم تا سنگسارت کنند شیخ گفت بار خدایا میخواهی آنچه از
رحمت تو میدانم و از کرم تو می بینم با خلق بگویم تا هیچکس دیگر سجود نکند ندا آمد ای ابوالحسن نه از تو و نه

ازما

از این معنی ازو من مرا بر گفت آنچه در دل من است که قطره بیرون آید جهان چنان پر شود که در عهد نوح علیه السلام
شده بود نقل است که ابوعلی سینا به آوازه شیخ عزم خرقان کرد چون به وثاق شیخ رسید شیخ
به هیزم رفته بود پرسید که شیخ کجاست زنش گفت آن زندیق کذاب را چه میکنی و همچنین بسی جفا گفت
چه زنش منکر وی بود ابوعلی عزم صحرا کرد شیخ را دید که می آمد و خرواری درمنه بر شیری نهاده
ابوعلی از دست برفت و گفت شیخا این چه حالتست گفت آری تا ما چنان گرگی را که زن است
نکشیم چنین شیری بار ما نکشد پس به وثاق آمدند ابوعلی بنشست سخن آغاز کرد و چون پاره ای بگفت شیخ
گل در آب داشت ... برخاست گفت مرا معذور دار که این دیوار را عمارت میکنم چون
بر سر دیوار رفت تیشه از دستش بیفتاد ابوعلی برخاست تا آن تیشه بوی دهد پیش از آنکه او بیاید تیشه برخاست
و در دست شیخ باز شد ابوعلی یکبارگی از دست برفت بعد از آن ایمان آورد چنانکه فلسفه بطریقت ... کشید
چنانچه در آن باب حاشیه نوشته من معجزات انفاسه • تا کبر نشکنی بتو باز نبود • وز کبر تهی نشوی رهبر
نبود • ز آنکه میان بسته زنار نبود • او را بمیان عاشقان کار نبود • شعر دارم دلکی که با اندیشه که داشت
خرداد تو بر صفحه خاطر نگذاشت • یاد تو چنان فرو گرفتش که بود • گنجایش هیچ چیز دیگر نگذاشت • شیخ سیف
الدین ابوالمعالی بزرگ ظاهر بجز فضل ولی بس عالی بوده و خان خان یا بر علما و فضلا و کمال ... نظمی در بوستان
خطای شگفتانیده این ابیات که صورت یادی پذیرد از آنجاست • ... مهر تو دل صواب نبود •
زیرا که بجز خواب نبود • هر دل که بدست عشق افتاد • جز سوخته و کباب نبود • بی زخمه تو شال مطرب
هیزم بود آن رباب نبود • در عشق بسی سوال باشد • کانرا هرگز جواب نبود • دامغان در جوار بسطام
واقع شده و در آن نواحی چشمه ایست دخانی نام که هرگاه در کوهی یا نجوی حیض آلوده ساخته در آن چشمه اندازند
هوا در حرکت آید و هرگاه از آن آب بخورد ... گشتش تشنیع کرده و بعضی گفته اند چاهی است که این خاصیت
از وی میآید و بیکان آنمکان یکی ابوجعفر است رحمة الله که از بزرگان صوفیه بوده و در نفحات آمده که یکی
از اولیا گفت که در مدینه بودم ناگاه مرد عجمی بزرگ سر دیدم که وداع حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم کرد و بیرون
رفت و من نیز از عقب وی بیرون رفتم چون بمنزلگاهی رسید مرا دید گفت چه میخواهی گفتم ارادت
که با تو همراهی کنم وی منع نمود و من الحاح بسیار نمودم التفات نه نمود و گفت چون لابد است ای
آن باید که قدم جز الا جای که من پای نهم ... گفتم چنین باشد در راه غیر متعارفی پیش گرفت چون پاره از شب
بگذشت روشنایی ظاهر شد گفت این مسجد عایشه است تو پیش برو بیا من گفتم هر چه تو خواهی
و بعد از آن وی برفت و من بخواب شدم سحرگه در آمدم طواف کردم و برگشتم و نماز ابوجعفر بگذارد

رفتم جماعتی از مشایخ نزد وی نشسته بودند بدیشان سلام کردم شیخ کتانی مرا گفت کی رسیدی گفتم این
ساعت گفت از کجا می آیی گفتم از مدینه گفت چند وقت است از مدینه بر آمدی گفتم دوش بر آمدم ایشان
در یکدیگر نگریستند و من احوال آن شیخ پرسیدم گفت شیخ ابو جعفر دامغانی است این بود جمیع احوال او
اندکی است منوچهری از شعرای زمان یمین الدوله محمود غازیست چون از ممر ثروت بهره وافر و صیت بسیار
داشته بشعر کما ینبغی اشتهار یافته و دیوانش مشهور است این ابیات که نوشته میشود از آن منتخب
سبوحی و از آنجمله است شعر شبی گیسو فرو هشته بدامن ، پلاسین معجر و قیرینه گرزن ،
شبی چون چاه بیژن تنگ و تاری ، چو بیژن در میان چاه او من ، مرا در زیر ران اندر کمیتی ، نه بد نعل و نه بدرگ
و نه توسن ، عنان بر گردن سرخش فکنده ، چو دو مار سیه بر شاخ چندن ، دمش چون تافته بند بریشم ، سمش
چون ز آهن پولاد هاون ، همه اندام او پیسه ز پیسی ، چو انگشتان مرد ارغنون زن ، سر از البرز بر
زد قرص خورشید ، چو خون آلوده دزدی سر ز مکمن ، بکردار چراغ نیم مرده ، که هر ساعت فزون گرددش روغن ،
ز روی بادیه برخاست گردی ، که گیتی کرد همچون خز ادکن ، چنان کز روی دریا بامدادان ، بخار
آب خیزد ماه بهمن ، بجستی هر زمان از میغ برقی ، که گردی گیتی از یک جستن روشن ، چنان آهنگری کز کوره
تنگ ، بشب بیرون کشد رخشنده آهن ، غو و غرش برکشیدی تند تندر ، که سوی مردمان کردی چو سوسن ،
ز صحرا سیلها برخاست هر سو ، در آهنگ چنان ازدها [illegible] ، چنان کز کام عزرائیل [illegible] بنگ خیزد ،
ثعبانان زمین ، بدرگاه سپهسالار مشرق ، سوار نیزه باز خنجر اوژن ، تهمتن کارزاری گو به نیزه ، گذارنده
گو چو تهمتن منه بسا زخمی که چاره رو دمی ، که بانگ چنگ فرو داشت عندلیب ، وقت
علی هر جا که یگانه بری ، نسیم جودی هر جا که کجا بوزی ، نگاه داشتن دوست را نگیرد زمان ، هزار نقعه (?) سنگین
وصد هزار روزی ، بخوان دعا گفتم مرا که شاعر گفت ، هزار سال بزی صد هزار سال بزی منه آمد شب و
در خواب مرا ایخ و عذابست ، که دوست بیار آنچه مراد از وی خوابست ، چه مرده و چه خفته که بیدار نباشد
این را چه دلیل آری و آنرا چه جوابست ، سخت عجب آید که چگونه برد ش خواب ، آنرا که بکاخانه یکی خم شرابست
وین نیز عجیبتر که خورد باده بر چنگ ، بی ناله بربط کی بی بزم شتابست ، اسپی که صفیرش نزنی خوش نخورد آب
نه مرد کم از اسب و نه می کمتر از آبست منه خواهم که بدانم من جانا که چه خواهی ، یا از چه بر آشوبی یا از چه بتابی
گر هیچ سخن گویم با تو زشکر خوشتر ، صد گونه بدل گیری صد انگشت فرو باری ، بد خوی نبدی چون من بد خوی
نگرد آخر ، بد خوی تر از آن خواهی گشتن بسر آن داری ، نیکو نشود چشم من از بیمری ابر بازی ، خو نیست
بطبع من در خواری و بیزاری ، جنگی که تو آغازی صلحی که تو بپسندی ، شوری که تو انگیزی عذری که تو پیش آری

آری منه ولیم اید دست تو داری که هوای تو کند ، لب من خدمت خاک کف پی تو کند ، چه دعا گویی
جانا اگر چنین خوب شدی ، تا چو تو چاکر تو بیز دعای تو کند منه جهانا چه بد مهر و بد خو جهانی ، چو آشفته بازار
بازارگانی ، بهر کار کردم ترا آزمایش ، سراسر فریبی سراسر زیانی ، و گر آزمایت صد بار دیگر همانی همانی
همانی همانی ، هم سوزنده ویران کنی کار ما را ، نترسی که یکروز ویران بمانی منه خوش چشم خمیده خوش چشم روی که
داده خمیده ، خوش چشم جوانی وین بوستان وین برگه ، اگر فساد کند هر که او خمیده خورد ، بسا فساد که در
یثرب تر در رگه ، خمیده تلخ چه انگوری و چه میوه تری ، سپید سیم چه باسکه و چه بی سکه ، بر ضمیر منیر مهر تنویر
مطالعه کننده گان این اوراق پریشان مخفی نماند که تا حال آنچه خامه مشکین علامه بذکر آن مبادرت
نموده تعلق بخراسان داشته مگر چند شهر از ماوراء النهر و غیره که درین سمت و درین اقلیم واقع شده
بعد از این هرچه نوشته خواهد شد تعلق بعراق عجم خواهد داشت ، چا با غبان خرمی ساز کن
گل آمد در باغ را باز کن ، دجعده بنفشه بر انگیز آب ، سر نرگس مست برکن ز خواب ، سهی سرو را بال کرش فراخ
بقمری خبر ده که سبز است شاخ ، یکی مژده ده سوی بلبل بران ، که مهد گل آمد بمیخانه باز ، هوا معتدل
بوستان دلکش است ، هوای دل و بوستان زان خوش است ، سرانیده کن ناله چنگ را
در آور برقص این دل تنگ را اصفهان از بلاد معظم ایرانست ، اصفهان کاهل جهان جمله
متوطن در آن بوده اند کانند افاق چنان شهر معظم نبوده ، اگرچه بعضی از حکما آنرا بجهت طول و عرض از اقلیم
سیم شمرده اند اما اصح آنست که داخل اقلیم چهارم است چنانچه از این بیت شیخ اوحد الدین
مستفاد میگردد ، طول اشلخ چرا بر خالدات لوم عرض فلخ خط استوا الف لد و در بنای اصفهان
اختلاف بسیار کرده اند بعضی گفته اند اصبهان بن فلوج بن لوطی بن یونان بن یافث بنا کرده
و برخی از ابنیه اصبهان بن سام بن نوح میدانند و ابن رید آورده که اصبهان لفظ مرکب است از اسب
که بمعنی شهر است و هان بمعنی سواران که بمعنی تمام این لفظ شهر سواران است و جمعی گفته اند که اصبهان نام
تمام کشور است در عجایب البلدان آمده که این شهر را در قدیم یهودیه خوانده اند باعث آنکه چون بنی
اسرائیل از بخت النصر گریخته پاره از خاک بیت المقدس را بر گرفته گرد عالم میگردیدند چون خاک
اصفهان را موافق خاک بیت المقدس یافتند در آن شهری بنا نهاده موسوم بیهودیه گردانیدند
و صاحب آثار البلاد آورده که آن شهر را اسکندر بنا نهاده و صاحب نزهة القلوب آورده که اصفهان
ابتدا چهار دیه بوده کران ، کوشک ، جوباره ، دردشت ، و چند فرایح داشته که بعضی از آن طهمورث
پیشدادی و چندی را جمشید ساخته بود و چون کیقباد که اول کیانیان است آنرا دار الملک ساخت آن

چاره دوست بهم داده شهری بحصول پیوست الحال آن دیه‌ها هر کدام موسوم بکوچه گردیده چون
رکن الدوله حسن بن بویه بر آن شهر استیلا یافت فرمود تا دیواری که قریب پنج فرسخ است و آن را باره قدیم نه
و آن باره تا امروز بحال خود است و در آن بیست و یک دروازه است در تمام ایران شهری بزرگ
و معموری اصفهان نیست * اصفهان نیم جهان گفتند * نیمی از وصف اصفهان گفتند * و شهر
صفاهان بر کنار زاینده رود که بعضی زرنده رود هم بیان کرده‌اند واقع است از زاینده رود در
وی که نهرها جدا شود و هشت بلوک را کفایت کرده و فاضلش در زمین ریگی فرو رود و از کرمان گشت
زیر سنگ بیرون آید بعضی از آن ولایات را منفعت رسانیده بدریای شور منتهی گردد * شعر
لب زنده رود و نسیم بهار * لب و بستان دوی خوشگوار * ز دل بیخ اندوه چنان بر کنند * که بیخ ستم
خسرو شهریار * و در اصفهان بسبب آب و هوا جانوران گزنده مانند مار و کژدم کم باشد و بهوای
گرم گوشت زود متعفن نشود و میوه‌اش دیر وقت تازه بماند و هرچه تقسیم غله در آن خاک کشت کنند
نیکو نگاه دارد و زلزله و صاعقه و وبا و بیماری در زمین کم بحصول پیوندد و عمارات و حمامات و باغات
نیک در آن شهر بسیار باشد خصوص باغ نقش جهان که از باغات نیک آنکاست * کسی جواهر پیشه مرد
عاشق * بجوی چو خسارو یار دلبر * چون صفت تحریر اوصاف اصفهان از آن کثیرتر است
که در حد تحریر این فقیر در آید بهر آیینه زبان در کشیده بدین چند بیت که خاقانی در وصف اصفهان
گفته اختصار افتاد * نکهت حور است با صفای صفاهان * جبهت حور است لقای صفاهان * نور
نخستین بشناس صبح پیشین دان * روح و جسد را بهم صفای صفاهان * چرخ زمینی که هست او زمن است
زنگ گرفته ز سر بهای صفاهان * پیر فلک نقد زد و آسمان که دم صبح * عطر مشکین نه وار صبای صفاهان
دست خضر چون نیافت چشمه دو باره * گرد تیمم بخاکپای صفاهان * چاه صفاهان بدان ز نشیمن جمال
مهبط مهدی ثمر بقای صفاهان * نیل که از زنده رود و مصر که از جی * قاهر مقهور پادشاه صفاهان * عجب
چین شیش پس گلخن جی دان * وز بلسان بهشت گیای صفاهان * کعبه عبادت سرای من شد از آن دید
مرا کرمت بپستای صفاهان * کعبه مرا رشوه داد شقه ز بر رشق * تا نهم کعبه را ورای صفاهان
نیکان آن مکان از حد عدد بیرون است بنابر عدم شعور بعضی از آن که عظیم مشهور بود اکتفا کرده و باقی را
موقوف داشت سلمان فارسی از موالی حضرت ختمی پناه صلی الله علیه و آله و سلم بوده و آنحضرت
در حق وی فرموده که السلمان منا اهل البیت و نسب او بنوچهر سیصد و نامش ماهیه بن بدخشان بن
آذرخش بوده و در یکی از مضافات اصفهان ... و عبدالله عباس روایت کند که سلمان با من گفت که

من نزد

من نزد دهقانی بودم که بپرستش آتش قیام مینمود و روزی که متوجه ضیعتی از ضیاع پدر خود بودم
بکنیسه رسیدم دیدم که جمعی بعبادت معبود حقیقی مشغول‌اند اطوار ایشان را بنظرم مستحسن نموده
بدان ملت درآمدم پدرم بدان واقف مطلع شده مرا مقید ساخت من بحیله خود را از آن قید خلاص کرده
برافقت کاروانی از اصفهان بشام شتافتم و در کنیسه بخدمت اسقفی قیام نمودم بعد از چندگاه
که پهلو بر بستر مرگ نهاد مرا براهبی که در موصل بود نشان داد و من از او شنوده عمل نموده در حینی که
هادم اللذات بر سر او تاختن آورد مرا براهبی که در عموریه بطاعت قیام داشت راه نموده و مدتی
در مصاحبت او نیز روز را بشب رسانیدم و بعد از آنکه صبح زندگانی او بشام رسید پرسیدم که پس
از حرمان خدمت تو روی امید بکه آرم جواب داد که ظهور پیغمبر آخر الزمان در دیار عرب نزدیک
شده باید که سعی نمایی که خود را بملازمت آنحضرت رسانی و بمرادات جاودانی فایز گردی بعد از آن
گوید که بعد از فوت راهب همراهی کاروانی متوجه حجاز گردیدم پس از وصول بوادی القری کاروانیان
مرا بیهودی فروختند و آن یهودی مرا بعرش فروخت و من در ملازمتش بمدینه رفته بعد از آن ایام
وصول پیغمبر آخر الزمان بدان سرزمین وقوع یافته در محله قبا بمبارکشاهی بخدمت آنحضرت شتافتم
و کلمه توحید بر زبان آورده و سرگذشت خویش معروض داشتم آنحضرت فرمود که خود را از آن
یهودی باز خر و من از مالک خود التماس این معنی نمودم جواب داد که سیصد نهال خرما بنشانی
و بپروری و چهل وقیه طلا تسلیم نمایی تا ترا از رقبه بندگی آزاد گردانم و من کیفیت سخنهای او را
بعرض رسانیده حسب الامر آنحضرت در زمینی گو فرو بردم و اصحاب نبار ابا شاره حضرت
رسالت صلی الله علیه و آله سیصد نهال بمن عنایت کردند و آنسرور بدست مبارک خود نخلها
را بنشاندند جمیع آنها در همان سال بار آورد و بعد از آن اشتا از اموال غنیمت مقدار بیضه مرغ بنظر
خیر البشر صلی الله علیه و آله و سلم آوردند آنحضرت طلا را برداشته فرمود که این طلا را بالسلمان
بدان یهودی داده خود را از وی خلاص گردان من آنوجه را بیهودی تسلیم کردم و از قید بندگی
نجات یافته روی بملازمت خواجه کونین آوردم آنحضرت بنا بر آن با میر مومنان فرمود تا آزاد
نامه من در قلم آورده و عمر سلمان را بروایت اقل دویست و پنجاه سال و بروایت اکثر سیصد و
پنجاه سال گفته‌اند و در سال سی و شش هجری در ایام خلافت امیر المومنین علیه السلام وفات یافته
شیخ علی سهل بزرگ بوده و سخاوت تام داشته چنانچه عمرو عثمان در صفاهان شدند و
سی هزار درم وام داشتند خواجه علی شان را که بدیشان خبر کنند جمله وام ایشان بداد و از سخنان

اوست که توانگری از علم و زهد و فقر و عافیت از زهد و راحت از نومیدی یافتم شیخ نجم الدین سالها
مجاور مکه بوده از عالمی نقل است که پدر خود را بیمار گذاشته بحج رفتم چون بمکه رسیدم خاطرم از
جهت پدر پریشان بود با شیخ گفتم چه شود در وقت مکاشفه بر احوال او مطلع گردی در حال سر بگریبان
و گفت از بیماری صحت یافته است و بر بالای سریر مسواک میکند و کتابهای خود را در گرد خود چیده
و صورت لباسش هم چنین گفت و نشانهای راست باز داده و حال آنکه او را هرگز ندیده بود ابو عبد الله
که چهل سال سر از زمین بر نداشته و آسمان را ندیده در سلک اولیای آمده انتظام داشته ابو
مسلم مروزی از فحول رجال بوده و در وادی نسب او اختلاف بسیار شده حاوی نقصانی
حمزه اصفهانی وی را از آل حمزه بن عمار شمرده و در حیز بیان آورده که نسب حمزه منتهی بگودرز کشواد
میشود و طایفه از مورخان بر آنند که نسب ابو مسلم با بوزرجمهر حکیم میرسد و زمره اعتقاد دارند که از
فرزندان سلیط است و سلیط از جاریه متولد شده بود که ملک عبد الله عباس بوده و عبد الله
توجه بوی صحبت داشته او را بغلامی عقد بسته سلیط چون بسن رشد و تمیز رسید بنابر
اغوای ولید بن عبد الملک مروان دعوی نمود که من از اولاد عبد الله عباسم و از جهت گفت
بسیار بعلی بن عبد الله رسید بزعم حمزه اصفهانی ابو مسلم در سنه مائه هجری در اصفهان
تولد نمود اما در کوفه نشو و نما یافت و او مردی کوتاه بالای گندم گون شیرین منظر دراز ریش گشاده
ساق بوده و بفصاحت اتصاف داشته و بلغت فارسی و عربی تکلم مینموده هرگز او را کس خندان
ندیدی و با کس مزاح کردی و از هیچ فتح تازه روی خوشی ننمودی و از هیچ نکبت ترشروی نشدی و ابدا
جز بمخصوصان خود راه نداشتی و پیش غیر محرم نشستی و مجلس غیر او تنگ نبودی و روزی
از یکبار طعام نخوردی و سالی یکبار بزنان نشستی و هرگز از هیچکس چیزی نخواستی و طمع نکردی
و کثرت مطبخ داشتی هر روز سه هزار من نان در مطبخ او پخته شدی و صد دوی گوسفند سوای مرغ
و ماهی و گاو و شتر خرج شدی و در سالی که بمکه رفت حکم کرد که احتیاج طعام و شراب اهل قافله
از سرکار او باشد و در آن سفر هر که هرچه خواست از سرکار او طلب داشت و بغرض نمود و ابراهیم امام
سال صد و بیست هجری در صدد مرد خروج نمود و مدت هشت سال و دو ماه پای بر سریر امارت نهاده
جهان از خوارج بنی امیه خالی کرد و ایشان گویند ششصد هزار مرد را در موقف سیاست علی التعیین
بقتل رسانید و عدد مقتولان معارکش زیاده از ششصد هزار بوده و در سی و هفت سالگی بفرموده
منصور دوانیقی بقتل رسید ابو جعفر محمد بن علی الملقب بجلال الدین از کریمان زمان بوده و چون جامع

فنون صوری

فنون صوری و حاوی علوم معنوی گردید ابتدا ملازمت درگاه سلطان محمود بن ملکشاه را ملازم
گرفته سالی چند در آن درگاه روزگار گذرانید و وقتی که اتابک زنگی بن آقسنقر والی موصل و مضافات
آن گشت جمال الدین را وزیر ساخته همراه خود بدیار بکر برد و چون اتابک در قلعه جعبر کشته گردید ولد
ارشدش سیف الدین غازی بر سریر حکومت متمکن گشت بوزارت خویشش ممتاز ساخت
و او دست بخشش و عطا گشود و چندان انعام و اکرام نمود که بجواد ملقب گشت ه بحر کرم و ابر جاودان
کمترند از آنکه کرم زیان کنند ه وقتی در موصل قحط و غلای عظیم روی داد و جمال الدین انچه داشت
بدیشان ایثار نمود تا روزی شخصی بخدمت وی آمده طلب چیزی نمود و در آن زمان در هیچ
نمانده بود لاجرم دستار خود را بجامه دار داده گفت این را بفروش و وجه آن را بده رسان گفت
صاحب را بغیر از این دستاری نیست صلاح آنست که صبر باید تا چیزی جهت او سامان کرده شود
جمال الدین گفت وقت عجبی است این وقت را مغتنم باید دانست چه این وقت اگر بگذرد نخواهیم
یافت و دستار را عوض بسیار بهم خواهد رسید آورده اند که در سال چهار صد و شصت و
شش اراده نمود که خانه کعبه را جامه پوشانید و در آن سفر مقرر داشت که آنچه خرج اهل حاج میشد
از سرکار او سامان نمایند و در مکه و مدینه چندان زر بمستحقین تصدق فرمود که تخمین آن میزان
بیان بمحال مینمود و خاقانی در آن سفر همراه بوده و اظهار شکر او در تحفة العراقین بسیار نموده
و بعد از آن دروازه در کمال تکلف و زینت ساخته در کعبه نصب نمود و دروازه کهنه را بمدینه برده
جهت خود تابوت ساخت و وقتی که فوت گردید او را در آن تابوت نهاده دفن کردند و
در زمان سیف الدین غازی عشر جمیع حاصل موصل بوی تعلق داشت چون غازی سر در نقاب
تراب کشید برادرش قطب الدین مودود ضابط الولایت گردید اقطاع جمال الدین بر او
گران آمده وی را بنابر تقصیری مقید ساخت او بعد از یکسال که در محبس بود در پانصد و پنجاه و نه وداع
انجهان پر نزاع نمود ه بتنگنای لحد چند روزگار گذشت ه برفت و از پس خود نام او گذاشت ه
ابو الحب الملقب بکمال الدین غصن این دوحه نهال آرزو است و نیز سنت الله خود عمل
خود عمل نموده تخم احسان در مزارع خواطر طوایف انسان بیکاشت و لوای جهانداری بر
افراشت ابن اثیر کاتب کتاب جواهر اللآلی بالقاب او نوشته ابو عبد الله محمد ابن محی
الدین الملقب بعماد الدین کاتب در ایام جوانی ببغداد رفته کسب کمال نموده چون در علم بمرتبه عالی رسید
ملازمت علاء الدوله وزیر عصر یحیی بن هبیره اختیار نموده یحیی او را ناظر بصره و واسط گردانید چون یکدو

خادم

سال بدان مهم پرداخت عازم دمشق گردید منشی ملک العادل نور الدین گشت و در آن وادی نام آورد
و چندین رسایل در آن باب نوشت چون اختر سلطنت نور الدین بی نور گردید استعفا از ملازمت
خواسته و بموصل اقامت گزید تا در غلا احوال سلطان صلاح الدین بقصد تسخیر شام از ولایت
مصر در حرکت عماد الدین در حلب بملازمت رسیده قصیده که گفته بود بگذرانید و در اندک روزی
بتربیتش پرداخته مشرف دیوانش گردانید چون هرم و پیری بروی مستولی شده بود و هم آنچه
بعد از فوت صلاح الدین صلاح در ملازمت ندید بتصنیف و تألیف پرداخت منشاکی کرده ما
حیات را بقدم انقطاع طی نمود ٭ عنان عمر از نسیان بر تشیب است ٭ جوانی را چنین بادر رکابست
مخسب ایمید چندان غافل و مست ٭ چو پیدا دان بر آورند جهان دست ٭ که چندان خفت خواهی
در دل خاک ٭ فراموشت کند دوران افلاک ٭ نه پنجه سال اگر پنجه هزار است ٭ سر خفتن بکام پایدار است
تصنیفات عماد الدین برین نهج است که نوشته میشود ٭ کتاب جریدة القصر ٭ کتاب خریده
العصر ٭ کتاب البرق الشامی در هفت مجلد ٭ کتاب الفتح در دو مجلد ٭ کتاب السیل علی الذیل ٭ کتاب
نصرة الفطرة ٭ در اخبار دولت سلجوقیه دیوان رسایل و دیوان شعر چهار مجلد ٭ لیث بن سعد الفهمی در
حدیث ثقه بوده از شافعی منقولست که لیث از مالک افقه بوده اما اصحابش اگر قوت نگرداشته
گویند حاصل لیث هر سال هشتاد هزار دینار بوده و هرگز زکوة بروی واجب نشده چه بحد نصاب نمی
رسیده و ایثار مینموده و نیز آورده اند که هر روز سیصد و شصت مسکین را طعام خوراندی
و بعد از آن خود طعام بخوردی ٭ ابو سهل بن سلیمان بن محمد المعروف بصعلوکی در عصر خود افقه بوده و در لغت
و نحو و کلام مستثنی نیز بوده ابو الولید را از قفال و صعلوکی پرسیدند جواب داد که قفال مستوفی
بود که بصعلوکی بوده باشد و صاحب بن عباد گفته که مثل ابو سهل ندیده شده و او نیز مثل خودی ندیده
ولادتش در دولت [illegible] بوده و وفاتش در سیصد و شصت و نه دست داده ٭ حافظ ابو نعیم در اجرای
شرع [illegible] تقدیم میرسانیده و احادیثی که در باب فضیلت اهل بیت واقع شده
مختصرش بوی میرسید ٭ ابو عبد الرحمن نافع یکی از قراء سبعه بوده و فضل تمام داشته و در سال صد و شصت و
نه بجانب آخرت توجه نموده ٭ داود بن علی الظاهری از مجتهدان زمان بوده و در طبقات محمود شاهی
آمده که در بغداد محله [illegible] سرای او بودی و چهارصد نفر طیلسان [illegible] هر روز در مجلس او استفاده نمودی
ابو بکر ابن داود فقیهی کامل بوده و شعر [illegible] غایت عذوبت انشا مینموده و آورده اند که
چون خبر فوت او بابن سریج رسید در کتابت بود [illegible] قلم از دست بیفکند و گفت که

مرد کسی که من بجهت مناظره او کوشش میکردم و او را چند تصنیف هست مثل کتاب الزهره ٭ کتاب
الوصول الی معرفة الاصول ٭ کتاب الانذار ٭ کتاب الاعتذار ٭ کتاب الانتصار ٭ یحیی بن عبد الله یگانه
روزگار بوده و صاحب مناظرة الانسان و برادر محمد [illegible] نوشته و از تألیفات او تاریخی
است در احوال اصفهان و آن تاریخ اصفهانی شهرت یافته و فوتش در چهارصد و چهل و پنج
روی نموده ٭ شمس الدین محمود در سلک اعاظم علما انتظام داشته و از مصنفاتش یکی شرح مختصر ابن
حاجب است و دیگری شرح مطالع و شرح تجرید و شرح منهاج البیضاوی و شرح الطوالع ٭ ابو الفرج
علی بن الحسین القرشی در نحو و لغت و طب و نجوم و شعر و موسیقی و اخبار و آثار و حدیث عدیل و نظیر نداشته
از جمله مصنفاتش یکی کتاب اغانی است که مدت پنجاه سال اوقات صرف نموده جمع ساخت ٭ احمد بن عبد
الله از مشایخ حجاز و خراسان راوی بوده و فضیلت بسیار داشته کتاب حلیة الاولیا از تصانیف
اوست و تاریخ اصفهان را هم او نوشته و فوتش در چهارصد و سی و شش بوده ٭ ابو عمرو موسی بن
عبد الملک اندلسی از اهل کتابت است ابتدا در خدمت خلفای بنی عباس منصب [illegible] بود
و بعد از آن در ولایت مغرب نزد امیر تمیم معز لدین الله بغایت معزز و محترم گشت و در [illegible]
سنه [illegible] اربعین و مائتین در گذشت ٭ محمد بن معمر القرشی علوم غریبه را نیک میدانست و [illegible]
حشمت نیز [illegible] مطلق مطوی گشت ٭ حکیم ناصر خسرو از دانشمندان زمان بوده و در دینی
او مردم سخن بسیار گفته اند بعضی عارف و موحد [illegible] و بعضی بد وطعن [illegible] مذهب
تناسخ داشته چون در وقت تحریر رساله [illegible] از وی بنظر آمد که احوال خود را بالتمام ذکر کرده [illegible]
اکتفا کرده و خط تخفیف بر باقی اقوال کشیده میگوید ابو المعین ناصر بن خسرو بن حارث بن علی بن
حسین بن علی بن محمد بن علی بن موسی الرضا بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب
علیهم السلام گوید که در اوان طفولیت در سن نه سالگی مدت مشعوف بودم بتحصیل انواع کمالات
تا مشرف شدم بحفظ قرآن و در ده سالگی بعلوم لغت و نحو و صرف و عروض و حساب و سیاق متوجه شدم
و چهار سال بآنها مشغول بودم و بعلوم نجوم و رمل و هیأت اقلیدس پس بر آمدم و در تتبع طرق مختلفه
در بصره و روم و هند [illegible] قریب سه سال اوقات صرف نمودم و بعد از آن بتفقد احادیث
نبوی صلی الله علیه و آله روزگار گذرانیده و قرآن [illegible] کتب متداوله را در فقه و احکام و تفسیر در
نه صد مجلد در پانزده سال خواندم آنچه بایست از توریة و انجیل و زبور و در شش سال بعد از آن بعلم ادیان
و اسلام و شرایع و مذاهب بمنطق حکیمان جاماسبی آلهی و طبیعی و قانون اعظم از ریاضیات و

تسخیرات و سحریات و آنچه متعلق بدین علوم است باختلاف حکمای اهل عالم از اولین و آخرین که گذشت
از عمر من در این علوم شش سال باتفاقی رسید که در خاطر گذشت که هیچ علمی نماند که نخواندم و ندانستم و
هیچ مشکلی نبود که نگشودم و بعد از چند وقت بوزارت عزیز مصر اتفاق افتاد و در فتوی دادن که با علما و
فقهای عصر و سفها و مجادلان مدارس بر مباحثه نقلی و عقلی سبق بردم و گوی از میدان کاربردگان
زمان ربودم تا آتش حقد و حسد در خرمن جمعی از نواب افتاده در غیبت من بعداوت برخاستند
کار را بجایی رسانیدند که نزد عزیز مصر تکفیر من کردند و فتوی بقتل من نوشتند یکی از معتقدان رسولی بمن
فرستاده و مرا از حال آگاهی داد برادر عزیزم رفیق بود و قسم دل با او در میان نهاده و در شب تاری کل
بحضرت ... کرده عزیمت بغداد نمودم و التجا بملازمان حضرت شعار امیرالمؤمنین مستنصر نمودم و چون
این فقیر موافق آمده بود اندک فرصتی بوزارت امیرالمؤمنین مستعد گشته حال همان شد که بود و دو پس
از مدتی برادرم با ما معین در رفیق گردانیده مرا فرستادند تا بدیار جهه رفته از ایشان بیعت
بستانم و من خود وجه دانم که حاکم ایشان طالب من بود و چون ملاقات شد و تبلیغ رسالت بجای
آوردم حاکم پرسید که نام تو چیست گفتم مرا ناصر نام است گفت پسر خسرو علوی گفتم نه او مرد حکیم است
بامثال این امر چه نسبت دارد گفت ترا از طبقه حکما و علمای بینم هیچ از حکمت میدانی تا فایده گیریم
پس کتابی حاضر گردانیدند گفت این تصنیفات حکیم ناصر علوی است و درین دیار کسی فضلایی فهمیدن
بیک نظر کردم اکسیر اعظم بود از مصنفات من در منطق اثبات واجب الوجود و آنچه دانسته و شنیده بودم
گفتم در بین اثنا شخصی از در درآمد و سلام کرده نعره برزد و مدهوش گشت چون نظر کردم ابو ... مغربی بود که
در بابل مرا خدمتی کرده بود چون بهوش آمد حاکم از وی پرسید که مگر این شخص را میشناسی گفت بلی
این ناصر خسرو است چون حاکم این سخن بشنید برخاست و مرا بوسید و شرایط خدمت بجای
آورد و گفت الحمد لله که طالب بمطلوب رسید بعد از آن جواب سؤال مستنصر را داد اجازت مراجعت
خواستم و ایشان آنرا مخالفت یافتم چنانچه نامه را پاره کرده ... و بعلم و شغل وزارت مشغول
شدن را مبالغه گرفتند چون هیچ چاره نبود بحکم الضرورات تبیح المحظورات مرتکب آن امر
بایست شد هیچ تصرفات نکردم ... برادرم سعید شد ... الا اوقات ... میان معروف
سید ... گشتم ... آخر الامر قرار نمودم بعد از چند سفر با ... نزد حاکم آمده
گفت ای ناصر ... آن بود که ترا بخواب بینم اکنون که ترا در بیداری یافتم ممکن نیست که بغیر از مرگ از
من خلاصی یابی پس بفرمود و بندی بر دو دست من نهادند و بزندان فرستادند و مدت نه سال

در بند و زندان ماندم و حاکم را پسری بود که در غیبت شاگرد من بود و کمال حاصل کرده مرا گفت چاره
نیست از تصنیفات کتابی که موافق مذهب ملت پدرم باشد که استخلاص تو در آن بینم چون
بغیر از مطاوعت چاره نبود کتابی تصنیف کردم موافق رای ایشان جهت سلامت نفس خویش و
حق تعلیم و پرورده کار علیم و علام است که مذهب و اعتقاد من نه چنان بود و آن خود سبب غلامی من
آن کتاب در عالم منتشر گشت و شهرت گرفت و بمطالعه علما و فقها رسیده مرا تکفیر نمودند و نسبت
دادند حق گواه است که ... که من بصحبت حاکم و وزارت او راضی نبودم و بجبر و ضرورت
در کتاب آن کرده بودم چند وقت بجلالت و بجالت بسر بردم کار گذرانیدم برادرم سعید گفت چه شود
که از علوم تسخیریات و طلسمات ... بری و از این علوم که حاصل داری بهره گیری بعد
از آن درین فکر بودم و رفتم نزد حاکم و گفتم یا امیر عمر من بآخر رسیده و ضعف پیری دریافته اگر
مرا ازین بند خلاصی دهی و برادرم را عوض من بند کنی هر آینه موجب دعاگویی گردد حاکم را رحم آمده
بند از من برگرفت بعد از آن در طلب تسخیر حیوانات میبودم که از موثرات فلکیه در باب تمریض و
عقد لسان و گرفتن و بستن و کشتن رکن عظیم است آنرا مسخر و منقاد کردم و عرض حاجت خود
کردم که این خادم خلاصی یابم پس مرا گفتند حاجت ... است ... تمریض گفتم تمریض چون عمل ...
پوست حاکم را اندک مرضی عارض شده روز بروز زیاده میشد مرا طلبید و از علاج پرسید
گفتم در زمین دمشق گیاهی است که دوای مرض حاکم است من با برادرم بروم و آنرا بشرط احتیاط بکنم
گفت نیکو باشد و چند سوار از جوانان خاصه همراه کرد و گفت ... مرا همراه بیاورید بعد از آنکه سیزده
منزل برفتیم ... از اعمال مریخ ظاهر گردانیدم که آتش در میان آن سواران افتاد و ایشان را با دواب
بسوخت چون خاطر جمع کردیم ... از شاگردان و برادرم سعید بنشابور آمدم و پای از راه خود کردم و
بدکان کفش دوزی رفتم چو کفش پاره شده بود آنرا بدو دادم و برادرم و شاگرد که با من بودند ازین حال
واقف نبودند ناگاه شوری و غوغا در بازار پیدا شد و برادرم تنهای آمده کفش دوز ... دکان ...
آمده ببازار رفت و بانگ ... آمده بر سر ... و گوشتی آورد گفتم این چه شور است این
گوشت چیست گفت جوانی از شاگردان ناصر خسرو با فقیهی بحث کرده بود و فقها از جهت ترویج این
او را پاره پاره کردند و هر یک وصله از گوشت و تبرکی بردند من نیز وصله گرفتم تا مرا نیز ثوابی باشد گفتم
ای برادر کفش را بده که بروم چه جایی که نام خسرو بر زبان شود او خوانند خیر و خیریت نیست پس
کفش خود ستاندم و عزم بدخشان کردم و در بدخشان نیز دو سال قرار کردم و بدخشان را

پس حاجی مبارک گفت همه مسلمانان اهل مروت و دوستداران اهل بیت بودند مگر جمعی فقهای متعصب
که دعوی ایمان میکردند و بهره از آن نداشتند مردم بهتانی و هر روز افترای در حق من میگفتند
تا حال باضطرار رسید از آن دیار بغربت بیکان از نواحی بدخشان آمدم و اهل آن قریه من گردید مگر آنکه
از حساد و باخود اندیشه کردم که مبادا از مکر و غدر ایشان آسیبی بمن رسد غاری را اختیار کردم
و بطلسماتی که دفع دیدن و ملاقات ایشان باشد مشغول شدم و بیست سال در آن غار بسر بردم و حق
تعالی را عبادت کردم تا حال بجایی انجامید که بیوئی از طعام فارغ شدم و در هر بیست و پنج روز یکبار
طعام خوردم والحال که قریب چهل سال از عمر من گذشته و عمر بانجام رسیده و اجل کوتاه شده و نقل نقصان
بانوع تقصیرات در عبادات واقع گردید ای برادر صباح روز جمعه دوازدهم ربیع الاول این غار
بیکران زمانی که مرا هیچ نگاهبانی غیر از کرام الکاتبین و هیچ مونسی غیر از حضرت رب العالمین نباشد و
روح از بدن من مفارقت میکند با ایمان ان شاء الله و در آن زمان باید که هیچکس از علما و حکما و عوام الناس
حاضر نبود وقتی که مرا غسل دهی چون باین مشغول شوی دو نفر از علمای جن بامداد نزد تو حاضر شوند و از پیش
ایشان مشو که ترا یاری دهند چون قبر تمام شود برو بپیش علمای اهل حال بدیشان بگوی چون حاضر شوند
تو امامت کن بعد از نماز عذر خواهی نمای آبرو نیز بعد از آن مرا برگیر و بگو بسم الله و بالله و علی ملت
رسول الله بنده که کار تو آورده ام برو رحمت کن و بعد از من در این غار مباش چون خواهی
که بیرون شوی آن قاروره را برگیر قدری آب در آنجاست برو بر غار بپاش و مرا بحق بسپار
بموجب وصیت عمل نموده بعد کاری چنین شایان تجهیز و تکفین او بجای آوردم و قاروره را برگرفتم
و آب آنرا بر در غار بپاشیدم و از عقب جنیان برفتم تا ناپدید شدند باز آمدم دیدم که در
غار سنگ عظیم محکم شده دانستم که خاصیت آن آب بوده پس تعجب کردم
گفتم یا نصر این توحی که دل که در همه چیز حیله و چاره پیدا آوردی چه حاصل که مرگ را چاره نکردی این
اشعار که نوشته میشود مراد او راست شعر گر بخواهی ای پسر تا خویشتن مجنون کنی ٭ پشت و پیش آن
وا این زمهره چه چون بیرون کنی ٭ وانت خانه آنرو گذشت ورنه بهرست آمد ٭ هر قاتل [illegible] چرا بیرون
کنی ٭ غم زنون پشت تو هم [illegible] بیرون شود ٭ گر تو غم از درد از شکم بیرون کنی ٭ وه تن از تو زرد
رو و بیمار خسته همی ٭ تا بگلگون می همی تو روی خود گلگون کنی ٭ خانه هوش تو سر بر گنبد گردون کشد
گر تو خانه پیش بر زمین هامون کنی ٭ از کلاب و سنگ سازی اب و خاک و خشت آن ٭ هم بخود و چند
ادماری بوقلمون کنی ٭ من گر نیم کاین مراد آمد بمجالس مر ترا ٭ ور بخواهی صد چنین نیز از این افزون کنی ٭

کر بانه با تو این خانه من این خواهم تو ٭ تا بخود انگشتی این کار بس اکنون کنی ٭ بشکیب ای پسر که همی دست
نیاید ٭ بر آرزوی خویش مگر شکیبا ٭ گر کینه باشی زمکان دایم چون خاره ٭ نیز بیکبار زبون باش
چو خاره ٭ با هر کس بنشین و مرا زمکان نیز ٭ برباد و خرد و نیکی بس اثر دو نقاه ٭ زنده بسخن باید گشتن
از یراکه ٭ زنده بسخن مرده بهیکل سیما ٭ وزن به نه چیز پنهان لیکن بطبع ٭ بر خوانی در چاه و شب خط معما ٭
دیر بماندم درین سرای کهن من ٭ تا کهنم کرد صحبت دی و بهمن ٭ توشه تو علم و طاعت است درین راه ٭
سفر و مل با هرین دو توشه بیاکن ٭ کوی بجهان زمن بهست زمردات ٭ آب همیگوی ای رفیق جاودان ٭
تا تو برین بر ننی نگاه کن ای پسر ٭ چند جوانان برون شدند و زن ٭ و راست نیاید قیاس خلق
درین باب ٭ ز نظم فلک بانه مغفرت است ٭ نه جوشش گر است تاب کی زبیم حرارت ٭ جستن گرمی کات
و شکر و جنبن ٭ و اگر نه بیند شیی ایچ کار معاصی ٭ زانکش دوزخ که نیست شور و سوزن ٭ و دیده بکار اندر
و کار و اندر آگاه ٭ هر که ترا این سخن شاید گفتن ٭ جوانی شد آنرا فراموش کن ٭ سر نتوانی درآغوش
کن ٭ ناردیم چشم کو بداره ٭ بیهوده تا گوش هم هوش کن ٭ ز حیرت بجوان انچه بیزدانیست ٭ نوشته
شیاطین فراموش کن ٭ ز نعمت خورش جوی مرجانت را ٭ وات معده سازد و در کوش
کن ٭ اگر نوش تو زهر گردد این فلک ٭ بدانش تو زهر فلک نوش کن ٭ از چه شده همچو ریسمان کهن ٭
ان سرسبز و تازه همچو سداب ٭ آمدی اکنون بجای جوان و مفلس ٭ که شب گنج چند ماندم خواب همه
آمده گر بپرسند ات ٭ زان توانی درست داد جواب ٭ آیا کشته غره بکار زمانه ٭ نگر تن چهل گشت
آگاه یا نه ٭ درین بکنده چنین خواهی نشستن ٭ چرا بر نخیزی چه ماندست بهانه ٭ و دیدی بسی زین ایزد وفا
برو جوانی چو کاه و جوانه ٭ شهر تو گر چه کرانست آهن ٭ نشاید بی تو فی شیدی نا و لانه ٭ خدا از تو طاعت
بدانش پذیرد ٭ مر پیش او طاعت جاهلانه ٭ بسست اینکه گفتست کاوزون نخواهد ٭ چو تازی بود اسب تیک
تازیانه ٭ سخنهای حجت بعقل است سخته ٭ مگردان ترا زوی او را زبانه ٭ اگر در مجامعه بر همی منی ٭ تر ازگاه
نه کرد نقصانی ٭ ای گشته ترا دل و جگر بریان ٭ بر آتش [illegible] ٭ پرهیز کن از جهل تا سوختن ایرا
جهل است ترا عودت پرهیز از آزار است ٭ در سایه دین رو که جهان زانکه نگشت ٭ با شمع خرد باش که عالم
آزاد است ٭ خود چون بجان و تن تنگریست ٭ از این هر دو بیچاره برجان گریست ٭ مرا گفت کم [illegible]
جانت ٭ بدو گفت غایت که تنت امید ریست ٭ غایت نمودن بکار غریب ٭ سر فضل و اصل کم [illegible]
کر آرایش ت زنگ بود ٭ تنت ما یا ای گوان بنگریست ٭ اگر دیو را بری دیده ٭ و گر تنت دیو جانت
پری است ٭ چون [illegible] شوربخت شده و در کور ٭ خشکی و درد سر گشت [illegible] ٭ و از آنکه [illegible] مساعد

۲۳۱

شده است ❁ با ناوکی بپر کند سوزنش ❁ ور سنگ و دشت سوی خار خنگ ❁ از شاخ او سلام کند سوسنش ❁
پروین بجای قطره ببارد ز میغ ❁ گر میغ بگذرد ز بر برزنش ❁ اگر کار بود راست رفته قلم ❁ چرا خورد باید
به بیهوده غم ❁ ترا حاجت نامه است و گر دار خط ❁ بجان بر مکن جز به نیکی رقم ❁ بجز نیکو فعل و گفتار
خوب ❁ نگذار راست به کشتای فرم ❁ بگذار ای بیخرد دانش طبع ❁ که دین شهریار است و دانش
حشم ❁ خسیس است پیوند پیوند اگر ❁ فریدونش خال است و جمشید عم ❁ درم هست آید چو دینار
نیستی ❁ از برا که بنده است بی باردم ❁ هر آن کو را به چند روز مجلس ❁ به چند عقل را سرور کریبان ❁
شب من روز رخشان کرد خواجه ❁ بر آنهای چون خورشید رخشان ❁ گر گوهر بخت همی باید اش
وین چراغ کن در خود ببین ❁ اگر بیقین بدان که بیرون آمد ❁ از کوه تو بجای که در پروین ❁ بنی آدم کردی
بس لطیفه ❁ حقیقت هم کشف هم شرف نیند ❁ در ایشان هست مشتی گل خام ❁ که عاقل دیو مردم سازدش
نام ❁ بصورت زنده لیکن جان ندارند ❁ وگر دارند جان جان ندارند ❁ ز جهالی اهل چهار شان نه ❁
بجز انکار خاصان کار شان نه ❁ تن است و جان نمیرد آدمی را ❁ اگر بین و وافت پیش یکی را ❁ چو او باید
گیر داشتنایی ❁ رسید تا دار ملک پادشاهی ❁ اگر شد بهوای تن گرفتار ❁ تو آنکس را بجز شیطان
مپندار ❁ بدان خود را اگر خود را بدانی ❁ ز خود هم نیک هم بد را بدانی ❁ چو خود دانی همه دانسته باشی ❁
چو دانستی ز هر بد رسته باشی ❁ ترا زین چرخ و هفت اختر غلام است ❁ تو شاگرد ستی حیف تمام است
بپرهیز ای برادر از لئیمان ❁ بیاکن خانه در کوی حکیمان ❁ بود با زیرکان زندان گلستان ❁ چو زندان
با نادان بستان ❁ اگر دانا بود خصم تو بهتر ❁ که نادان بود خویشت برادر ❁ رفیقی من نایب منزل عدم ❁
حقیقت دوستی کمتر ندیدم ❁ کسی با مرد عاقل دوست ماند ❁ که در نیک و بدی با او دوست ماند ❁ بجز دو
دشمنی الا نهیبان ❁ تو فیبان بر زبان هرگز مگردان **ابوالمعالی نحاس** که زبان صاحب روایت بگو
نیکو فر است بوده غریب آشنا بوده و سیاح دوست ❁ که سیاح جلاب نام کوست ❁ چون محمد
غیلان صاحب عرض سلطان ملکشاه به میل نکشت تمکن گشت منصبش بو المعالی تعلق گرفت و در آخر ایام
سلطان ملکشاه عارض سپاه سلطان برکیارق و سلطان محمد گشت و مال بسیار حاصل کرد و بعد از آن
که میان برادران سواد نزاع و خلاف به سپهان آمد ابوالمعالی نحاس برقرار خدمت سپاه کرده بهمدان رفت و
حاکم انجا و ترتیبش مساعی مشکوره بتقدیم رسانید و زمام مهام ملک فال المستنصر بالله الملک کفایت او
نهاد و بعد از چندگاه که بدان امر خطیر پرداخت تنسی از اسباب متعذر گردید و پیش از حکم بسیار از مجلس
گریخت بعسکر سلطان برکیارق رفته و بی مهم و کار روزگار دیگر نام نیت تا باجل طبیعی درگذشت و این ابیات

مرا و راست

مرا و راست ❁ شعر ❁ صد سال طغرا ای طفر یافته اند ❁ باز بر کرکس چشیده است ❁ بی نیک سکان ❁ گرچه سال بود
کامروا مردم نیک ❁ پس چه بود آنهمه تا کامی بخیز و آن ❁ سنی که بهر که بدو اندرون نهاد قدم ❁ اندر برید
شود خلق را امید و شدم ❁ چگونه بهول که دیو اندرو شود گمراه ❁ چگونه صعب که غول اندرو شود مسموم ❁
درو نجوم نشاید براهبری کردن ❁ بر آسمان ز فزع راه گم کنند نجوم ❁ شعر ❁ نگاه یک گذار ز فزع و فزع ❁
براسر کمان زند مردم و مغفر ❁ بجنگ افسون اش لشکر و لیکن ❁ نه بینه که جنگ جز بپشت لشکر ❁
چه خونخواری جمعی که زینت شتی خون ❁ بر ایشان حلال است چون شیر مادر ❁ چو بر چشم تیر آمدی هم
یکی را حسد کردی آنچشم را چشم دیگر ❁ ای کریمی که هر که با تو بود ❁ بیخ و تیمار از او نفور بود ❁ دوری
راحت دوری تو ❁ وای آنکس که از تو دور بود ❁ بزرگوارا بچهار سی مبارک تو ❁ اگر چه صعب بیخ و
اندرو نبود خطر ❁ از آن که تا تو همه عالمی نه یک شخص ❁ هنوز مدت عالم بپا همی است ❁ **صدر الدین**
خجندی از روسای صفاهان و از اماثل صدور روزگار بوده و خاندان خجندیان در صفاهان ملاذ
ارباب فضل و معتصم ارباب دانش و مستجمع کاملان جهان بوده و اول ایشان ابوالمظفر است و نسب
ایشان با آل مهلب بن ابی صفره می پیوندد و صدر الدین اقضی القضات اصفهان بوده و همواره
سرایش برای علما گشاده و پیوسته خوان احسانش جهت شعرا نهاده و دولتشاه در تذکره خود آورده
که چون آوازه رفعت و جلال صدر الدین بمسامع اهل کمال رسید ظهیر بقصد خدمت وی بجانب عراق رفت
آمده و شاید انکی او را کسی صدارت نماید بمجلس صدر الدین در آمد و صدر الدین چنانچه باید و بپیر را فت
و ظهیر زین قصه اندوه گشته چون دو روز بر خاست این قطعه انشا نمود و بوی فرستاد **قطعه** ❁
دنیا فما داراین عظمت ❁ که ایچ کس نپرسیده بان سرفرازی ❁ شرف بفضل و هنر باشد و ترا همه است ❁ چنین
نعیم فرو چرا همی نازی ❁ بمن که تو بیازی مکن از انکه بفضل ❁ دلم بگیسوی حوران همی کند بازی ❁ اگر
چه نیست گفت خوش که سخن ازمن بشنو ❁ چنانچه از در دستور حال خود سازی ❁ تو این سپهر که دنیا
کشیده بر روی ❁ بر روز عرض مظالم چنان بیندازی ❁ که از جواب سلامی که خلق را برتست ❁ هیچ
مطلع دیگری نپردازی ❁ و از صدر الدین اگرچه شعر بسیار روایت کرده اند اما بغیر این چند بیت
شعر دیگر بنظر نیامده ❁ گر فاوت امروز بخدمت نرسید ❁ عذرش بهر لطف ببایدت شنید ❁
دانی که گله روز ابر و باران هرگز ❁ کس چهره آفتاب نتواند دید ❁ شعر ❁ لطف سیبت که مشک تا او دم زد ❁
شانه ظفر ترش در خم انداخته ❁ گرد بنفشش سپاه را بگبانی ❁ در هم زند شکن جالبی بر هم زد ❁ یارا
همه با همند و تنها من و تو ❁ کین است که زمانه را با من و تو ❁ هر راه که بود با دل ارشش بنشست

جلال الدین خجندی شکوفه آن غصن و غصن آن دوحه است نتایج طبع او نیز مانند اشعار پدرش عروسان زیبا
روی و پرده‌گیان سیاه موی اند که خورشید از پیشان تشویر خوردی و ماه بقصور خود اعتراف
نمودی برهان این دعوی و مصداق این معنی این ابیات که صورت تحریر می‌پذیرد شعر چو کلک تخت
برآمد که خسرو چینم خدایگان یا مین و شاه انجمنم همه تن من جان است و سر بر کویی همچو عیسی دم که ان بر
کرتم همراه خود از لب خود آرزوی بوسه کند که کام میل من است عشق خویشتنم منم که جهان بکه
دلوی من دارد منم که دلبر هرجا دو گرد و پس مرحمتم ولیکن این همه هست چو یار بر خیزد که عندلیب من است
بلکن که من زنم امام العالم شرف الدولة والدین محمد شفروه از افاضل الکمال بل از اعیان زمان بنیر عبیده
مواعظ و نصایح او عقل را مرشد صافی بوده و ذهن را معتقد وافی بوده و در حضرت سلطان ارسلان بن
طغرل زبانی گفت جاه از سایر فضلای درگاه برتر و برسرآمده التماس سلطان هر روز جمعه تذکیری
در غایت تاثیر بگفتی که گاه لطف طبع وی باعث می‌آمد که نظمی چون آب زلال پیرداند و تشنه
عموار در سلامت و خفت حسکر او مثال [illegible] اما غزلش بغایت عذب للاوی است چنانچه از سیاق
کلام معلوم میگردد شعر حمد و ثنا خالق زمین و زمان را اصل نعم آلت یمین و یمان را حکمت او درکار
سبز کرده همچو عروسان تازه سرو چمان را علم قدیمش بحر روان سوید خوانده تفاصیل از او
نهان را دایه لطفش پرورید بحکمت این دو جنین توام زمین و زمان را دست جلالش بتحقیق
عجز آورده منقذ روان چنین و چنان را در وصف اوصاف او زلاله زاری نطق چو دندان بغید
کرد زبان را پیک گمان در حد و وادی قدسش چند دوید و ندید هیچ کران را نور تجلیش بهر دیده
نما خرد تر از سرمه ساخت کوه گران را ساخت عاج سفیدی و دو نظر نعلید بداد و دست
برد چنان را از اثر لطف و عنف او هست که دریا عذب و اجاجت سود او زیان را عدل
خدا داد است در ره دین بحر حوت بیکه فرو برد و برطان را احمد مختار را بخلق فرستاد
ان مرشد و شه خلیفه نشان را انگشت نمود او برخم از وی انگشت از سپر او چهار ده دو کمان را
عکس جمالش که لاله زار الیست صنعت کرد او ورگ خزان را از پر طاووس سبد و مرو هم ساخت
حجره دل را خویش خانه جان را برده بغر دانش جم و چون هو گرده زمین پا بپس حجت بسته
میان را غرقه کند موجهای جوهر تیغش کشتی ملک کین و قیصر و خان را دو دو بلاش ارنگ
مصر برآید بشه بخورشید بر کشم ران را طرفه جان از سموم خدمت خشم کر بد بهشتیر
برف شیر شیران را رسید اگر با نسیم نفخه خلقش مرده صد ساله خوی کند بلبان را اینک

قدرت

قدرت از اوج سپهر چنبری وی گلی از باغ لطف گلشن نیلوفری در عهد ظلمت از رای تو
شاه نیمروز در کام عزت از خلق تو کلبر گستری همچو آتش رفته اندر چشم شیر از بیم تو همچو مو
دل خجل شده از منفعلی گرمه زین داری حلقه های عالم شدی چاره از امید گشتی طیلسان [illegible]
چون کلک تو ز چاه دوات سر کرده همچو آن ماه و ست ماه و تند اندر ساحری کر بستی جمل
عقدی میان باد و گل غنچه با دست باهم گر نبودی دختری گر نجای در شدی الفاظ تو در گوش صدف
شوق الفاظ تو بر دارد در گوش او گردی آسمان گر مهر و مه دارد دو پستان میکند بحجت ترا
هم دایگی هم مادری صاحبا از مهر شوکت شعر میگوید رهی ور نه پاکست آستان من گرد
شاعری چرخ و خورشید از عداد شاعران خواجه اند زان سبب چرخ ازرقی پوشست و
خورشید انوری لیک چون در هر فنون علم دارم دسته ها چشم دارم کز حساب شاعرانم نشمری
گیفته از مشرق اقبال خود در بین نکن تا برون آری مرا از مغرب این مدبری ای گرده روزگار بجان [illegible]
وی اصفهان بود و بفضل تو افتخار تا از مکرمت تو چون آفتاب تیر [illegible] خواجگی تو چون چرخ [illegible]
گر ننهاد بیست تو بر جهان [illegible] پوشد سپهر چون زمین کسوت غبار گر حلم تو بباد دهد بی سکون
کوه از نشان [illegible] فضل وقار گر بر فلک نهند عیاری قدر تو اندر خلاب عجز فتد مرکب مدار نسبت
وقار تو که چون صد اسب سبک بار [illegible] جناب تو گردون [illegible] خاک خوار اخلاق پاک تو چو [illegible]
هم هنر انعام عام تو چو شمار [illegible] بیشمار شاه ز نعمت کریت شاخ خاطرم آورده میوه شکوه فضل
و هنر بیار شوق ثنای تست و گرنه بجان تو کز شاعری و شعر مرا هست ننگ و عار خورشید
همت بهر چهار رسید لیکن نمیکند سوی بیج شرف گذار رهی خواجه صدر چارم علامت
خوی لبق بهر بدبام رهست بر بند زین خرام گردون نورد است براق شرف [illegible] تیر کلامت جهان
عطر از روح وجودت ابد ساقی زاستعداد و دولت بساط زمین شعشه کبریات رواق فلک
وهم احتشامت زبان کاه رطیب بشکرت ترنج مناب معطر نباتت کرم بوی از گلشن اصطناعت
اجل کردی از عمر انتقامت کمیت زبان را بگیر ثناءت سویدای دل را [illegible] کلامت سلیمان
مرغان شو و هر کبوتر که آید بزنهار پیت الزامت بدرد فلخ نوط بر سینه بانگ کر افتد برو سایه
احتشامت اگر چه یکی شمس [illegible] خورشید بپاره و قحیدین بزیر کلامت بدزدانه صبح
کوته ولالا [illegible] بر این قبای دوامت ز شب پوش خورشید نتوان نهادن رهی برگه گوشه
احترامت چو کاو و تو کاو و [illegible] رفیقت مرغان [illegible] بجندای صفاهان

وفور آب ارسطوپس نکم زان نظام است خواجه نظامت ٭ بجان ای کمال شهید از چنین بسط ٭ که
خوش فرخ شش هجی الدانه وی عظامت ٭ همی اصبحاح ومساهات ٭ داد طراز نقا بروز بام و
شامت ٭ ز نقاط تحقیق معاصی معصون باد بازوی شهر صیامت ٭ نگویم که جاوید مانی ز اقبال
نخواهم که گویم دعای دوامت ٭ بلی نیک خواهم از حق که بینم ٭ چنین شاد و خرم بدار السلامت منه در
عالم آیین بسیم وفا کو ٭ درین باغ رو نیده مردم گیا کو ٭ بسی آفرید خدا پادشاهان ٭ به پیدم شهی
یک گدا کو ٭ اگر زاید اندر کجا هست خانند ٭ همه مرد مرد و همه مرد خدا کو ٭ بسی ایران این خوان بس
شنیدم زبان بسته با شناکو ٭ همینو اهمه الحق که در راه کوشش ٭ ز هر دست پای ولی دست
وپا کو ٭ درین به بیخبر آشنایی نگنجد ٭ ولیکن بنام کسان آشنا کو ٭ مرا زان نامر ایشمارند ٭ منم نامرا
پس عالم نثرا کو ٭ مرا لایق سوختن می شناسند ٭ اگر صاد و قند آتش و بوریا کو ٭ خدایا ازان خوان یکماز
بهر بیکان ٭ نهادی نصیب من بینوا کو ٭ وگر رحمت لا بطاعت نبخشی ٭ پس آن بیخ خوانند جود و عطا
کو ٭ اگر در بهانه بجه خواهی ندارم ٭ اگر بی بهانه همی بخشی اکو منه تو انای صبا بگذری بکوی او
در دولت خواهیم اندر پای سوی او ٭ حلقه لفش محبان خبر انگشت دست ٭ تا من و ماندن تاریکی
بطره هندوی او ٭ نرم نرم آن سنبل مشکین برانگن بکش ٭ ور کمان بنداری بوسه زن بر موی او ٭
غلط گفتم من این طاقت ندارم زینهار ٭ گر رسول خاص منی تیز منگر سوی او ٭ گر هیچ خواهی که بر قد بلند او
بسی ٭ نرد بان چنین ساز ابرشکنج موی او ٭ گر دلم زینی انجا کو مراست ٭ دو وصل من چنین محروم
و تو همواره هم زانوی او منه عاشق که ز بلا بپرهیزد ٭ عاشق جان خویشتن باشد ٭ هرکه دعوی عشق کرده
بز بیت ٭ راستی را دروغ زن باشد ٭ عشق جان دادنست خاموشی ٭ وان دگر دعوی و سخن
باشد ٭ عاشقان را چو کرم پیله مدام ٭ خانه هم گور و هم کفن باشد منه عشق بواسطه دیده خوشست
کشش که کشش پوشیده خوشتست ٭ در صبوحی که حریفان بهمند ٭ نعره عاشق شوریده خوش
است ٭ و حریفان همه را اهلا نشد ٭ آه آهسته و دزدیده خوش است منه جهان یکره و بیخ من نیز زده
همه عالم غم نکش نیز زند ٭ نیمخواهم وصال از بعد هجران ٭ که آن ار زان بار این گردن نیز زده منه چنان
تنگ است راه مشتاقی ٭ که جز معشوق تنها در نگنجد ٭ کسی دیگر درین خلوت که مایم ٭ اگر روح است
باو در نگنجد منه چه راسم شرح که هجران تا جه بوده ٭ شرحی بود که هر جان شرسا منه از نوادم از
ان بوسه ٭ که دل من چو دانت تنگ است منه بر عارضت آینه ترسیم گر کند ٭ بو بهار از نور خوبیت
باید و تو زهر دو پیشکانی کرده ٭ وزنام تو مرگ زندگانی کرده ٭ برکاغذ اگر وصف لبت بنویسیم ٭ رخساره کاغذ ١٩

ارغوانی

ارغوانی کرده ظهیر الدین عبد الله شفروه ٭ پدر عم شرف الدین است خاطرش در نغمات غیرت
عطارد و نجابت پروین انداز آتش نتیجه ایرا دو لایق نرد این ابیات شعر ٭ باغ فلک یک
پسر غم ندیدم ٭ ز زخم جهان هیچ مرهم ندیدم ٭ بجو زمانه دل خویشتن را ٭ بکی طره العین خرم
ندیدم ٭ دمی کم از دم کاستیم تنفس را ٭ بخون دل و دیده معظم ندیدم جمال الدین عبد الرزاق از اکابر
طبقه شعرا بوده و انتظم و نثرش بغایت سلیس و جودت ذات بیل اشته غزلات
سلاست آمیخته و لطافت ابیات نتیجه آمده شعر رفت هر سخن که نظمش ٭ جواب ز اسرات از
روانی ٭ در هر حرفی زنثرا وهست ٭ هر سیکل نافه کرانی ٭ و بغیر نظم و نثر صفات نیکو بسیار داشت
چنانچه در قصیده اظهار آن کرده میگوید شعر مرا بکاه و بپری دو دست باد و قلم ٭ اگر برابر این خواجه
کان قلم نزنم ٭ حدیث فضل بالکن من آن نمیدانم ٭ که گرچه میرسدم لاف فخر هم نزنم ٭ چو لاله گرکهی برهم
نکاب نزاد ٭ ز بیکان تو شیر کم نزنم ٭ مرا بمرد نخوان گر بوقت جانبازی ٭ شرار دار معلق سوی
عدم نزنم ٭ اگر نظم سه گاه و شعر باید گفت ٭ تو خود بگو که من انجای هیچ دم نزنم ٭ که فصاحت آدم
زبان بریده بتیغ ٭ اگر عرب برگ گلک عجم نزنم ٭ و اشعارش جلد در موعظه و تشبیهات است گرچند
قصیده که در مدح صاحبان گفته و در آن دودمان مردم عالیشان صاحب ثروت و سامان بسیار
بوده اند و صلهای شگرف بدادن خود میداده اند چنانچه شاعر گفته ٭ میر مرانیان و صاحبان
پادشاهند و پادشاه زشان ٭ و دیوان جمال الدین که از اشک [illegible] حکایت میکند امروز مشهور
است انچه نوشته میشود قطره از آن جو و جرعه از آن سبوست شعر المنة لله ای غافلان زمین و
آباد المفد ٭ الفراد ای غافلان زین تیره دم الفراد ٭ مرگ در روی حاکم و امانت در روی پادشاه ٭ ظلم
وی قهرمان رفته در روی پیکار ٭ مرده و ظرف صداع و دل بسید ظلم ها ٭ کل بیدو اصل کلام وی
تخم خمار ٭ زیر پیش ما بابل لاله [illegible] سوخته ٭ غنچه اش دانگ تنگ [illegible] نگوار ٭ شیر را از مور صد
ز غم آفت انصاف جهان ٭ پیل را از پشه صد تشویش نیست عدل بیفنکار ٭ زیر تو گرده است بالا دود کز
ز میان ٭ پیش از آن کز گرد دوده دست ربکان کرده ذکار ٭ چند بر بوی فزونی از پی دو بار [illegible] دوقند بگاه ٭
بفلان کاه راه و قند اه ٭ حق جو قسمت کرد و ضامن شد بتابید قسم ٭ مر تو نیازی تو توان [illegible] کار بکذه استو
حرص دانی چیست روبه بازی طبع خسیس ٭ خشم دانی چیست سگ روی نفس نابکار ٭ چند خواهی بود در محبوس
کون و فساد ٭ نکری بر نه قدم بر بام این نیلی حصار ٭ تا چو روحی حرف کردی بر حقایق کامران ٭ تا چو عقل
محض کردی بر دقایق کامکار ٭ تا ببینی صورت هر چیز را چون انکه است ٭ تا تو بشناسی سراندر ستاره گوش [illegible]

گوشوار ٭ خوشدلی خواهی ز بی‌بیمی مدار سر چنگال شیر ٭ عافیت خواهی نیابی در بن دندان مار ٭ ای که این حال مرور
راه باید رفت راه ٭ ای که این قال م خرف کار باید کرد کار ٭ راه بقراط است کم خوان بهر دیوانیان ٭
اصل اخبار است بشنو قصهٔ اسفندیار ٭ روز رخ تو هست میدانی زبان و دست تو ٭ این سخن را بچه
بنور تر ز مرد هوشیار ٭ صد هزاران خون روان شد زو غارت زده ٭ شاه را از دست کوتاه الله
الله زنهار ٭ چند نیخچی ابر او مایه او در زم شود ٭ ای که ای از مسلمانی ای مسلمان شرم دار ٭ بوده یک قطره آب
پس شوی یک مشت خاک ٭ در میانه چیست این آشوب چندین کارزار ٭ تو بچشم خویشتن بس خیره روی
لیک بیش تا شود در پیش چشمت هست مرگ آیینه دار ٭ لطف از شیر و کرگ زین پلنگان کیهان ٭ قهر او بحر
قهر و زین نهنگان صد هزار ٭ از تو میگویند هر سو نه ای دریغا چو روی ٭ وز تو میگویند هر سو ای دریغ این
جویبار ٭ این تفرس نگه خورده دود اندوه ٭ مرا انجام چه اندیشی چنین باید بود ٭ نه ناصری در کمش قضا
قضا ٭ بسوی من ز سر انگشت امتحان گشود ٭ چو خار پشتی گشتم ز تیر بارانش ٭ که موی بر تن من هم
زخم او نشود ٭ رسید عمر بپایان بطرفة العینی ٭ نه بخت شد پدید از تو چشم فتنه غنود ٭ نه ای همت
من او بعهد امید سپرده ٭ نه دست نعمت من دامن مراد گشود ٭ برغم حاسد بدخواه پیش دشمن و
دوست ٭ چو صبح چند زنم خنده‌های درد آلود ٭ بحسن تعبیر زین تکلف توانم برد ٭ نمی‌توانم از
تیغ بخت زنگ زدود ٭ با آفتاب و عطارد چه التفات کنم ٭ کمی که تیغ و قلم کار باید فرمود ٭ ز رنگ
بوی جو نیز زاد کان نتازم از آن ٭ که من نهنگ دلم فلک خشم آلود ٭ با آفتاب سر من اگر فرود آید
بدان سرم که ز گردونش لب بمانم زود ٭ بدان خدای که بر خوان پادشاهی او ٭ به نیم نشه رسد کاسه سپهر
فرود ٭ که تر ز همت من بس تقاضای نکند ٭ از آنچه چرخ بمن داد یا ز من بربود ٭ مرا خدای تعالی عزیز نفسی
داد ٭ که جز بغیر قناعت نمی‌شود خشنود ٭ چو کرم پیله ز من اطلسی طمع دارند ٭ اگر دهند بعمر نیم برگی توت
دگر باره چه منت کرده باشد ٭ سپهر پر کشش قوت رضا ٭ فلک باهل عالم خود بکین است ٭ نه بر من برود
این ظلم تنها ٭ مرادی بد گذشت از چرخ و امروز ٭ روی بدتر گذشت وای فردا ٭ نماند رسم
ایام انصاف ٭ نماند طبع این مردم هوا سا ٭ چنان سیرم ز جان کز غصه هر روز ٭ کنم صد ره دگر
مرگ تمنا ٭ مرا گویی چرا اسا بر جا نشینی ٭ که بر عمر اعتمادی نیست زیرا ٭ تو از من عمر بگیر و نه ضمان شو که
سالی شوم اگر شکیبا ٭ چه موی ره برهنه است از آن آمود ٭ وبال جان این دانش ما ٭ سکار از حشمت و ما
تحرز خواهر ار دولت و مال اقبال ٭ بدی کن تا توانی و دوی کن ٭ که از تو بترسد پیر و برنا ٭ همیشه همچو کژدم جان
گزا باش ٭ که باشد همچو ما است جامهٔ دیبا ٭ بنگرید این چرخ واستیلای او ٭ بنگرید این مرد و این بینای او

محن

محنت من از فلک همچون فلک ٭ نیست پیدا منقطع و مبدای او ٭ همچو ترکان تنگ چشم آمد فلک دانان
بود بر جان ما بیغمای او ٭ مرد در عالم ز دو آبستن است ٭ ای عجب شبهای محنت زای او ٭ فصل چون
شیر است و خشک آنش زمین ٭ علم طاوس پست و مرمان پای او ٭ این جرم را که هست چو ادراج انبیا
چون روح بالطافت چون عقل با صفا ٭ خالی ز نقش و سیم چو صوفی کبود پوش ٭ فارغ ز رنگ بوی
چو پیران پارسا ٭ هم منبع آفرینش هم مایه حیات ٭ هم واپه تجزام هم مادرکیا ٭ که خواره گه عزیزه کاهی ببست و کرد تند
گه تیره گاه صافی که در دو که دوا ٭ با چشم عاشقان رخ دلبران قرین ٭ وز چشم مغلسان ز رخ مغلسان
جدا ٭ مقصود جستجوی سکندر ز غرب و شرق ٭ مطلوب آرزوی شهیدان کربلا ٭ نه ما بهر سو گردون
نهیب داری جوشش ٭ زمین که ما بود زمان فعل و آسمان جولان ٭ چو آفتاب جهان سوز همچو اختر شوخ ٭ چو
روزگار بلوچ و چو چرخ پیغروان ٭ ز هشکل همه روی هوا پر از لاله ٭ ز جرم او همه روی زمین نگارستان ٭
از او ستاج سر شمع و نور چشم چراغ ٭ بدو دست رونق خرگاه و زینت ایوان ٭ سپید و زرد بهم در چو
نرگس است ٭ سیاه و سرخ بهم در چو لاله نعمان ٭ بفعل همچو سپهر اندر مضرت و نفع ٭ بجرم همچو
ستاره در فزونی و نقصان ٭ عزیز همچو حیات و مهیب همچو اجل ٭ شریف همچون عقل و لطیف همچون جان
ای کریمی که دام منت ما ٭ کرم بخشش تو دانه ماست ٭ همه وقت چون فروماندیم ٭ کف زربار تو خزانه
ماست ٭ گر نجد مت بیمره تقصیر ٭ عفو و حلم است کان بهانه ماست ٭ از تو ما را شکایتی است لطیف
وان نه از تست از زمانه ماست ٭ این چه بی بود کم فرستادی ٭ که همه شهر پر فسانهٔ ماست ٭ لایق
بخشش تو نیست و لیک ٭ در خور ریش لطف بهانه ماست ٭ گر تو آن را شراب خواهی گفت ٭ چاه و پستان
شرابخانه ماست ٭ پوستینی نخواستیم ز تو ٭ تا زمستان بسر بریم در آن ٭ حرمت ما بری تو بود و جفا
حرمت پوستین بتابستان ٭ بده ای خواجه پوستینم آن ٭ پیشتر زانکه پوستینم آن ٭ سک از
مردان اصفهان ٭ بیوفا و نفاق پیوسته دم ٭ آنچنان بخیلان دون همت ٭ همه از عالم مروت کم ٭ همه
در زنده پوستین چون سگ ٭ همه مردم گزای چون کژدم ٭ زن و فرزندشان و گیهونه دل
جانشان و دانه گندم ٭ بچه بتوان شناخت خرزیشان ٭ بدرازی گوش کرد سم ٭ این چه
بخلت این چه امساک است ٭ مرحوم الله سکی مردم قم ٭ از زلف گریبان پریشانی ٭ و آن روی
گریبان درخشانی ٭ زلفی که چو گرد گل برافشاند ٭ تو دست بجان و دل برافشانی ٭ حسنی که ابد بقا
خوی خوش تو زبر مسلمانی ٭ ای روز وصال تو دوشادمانی ٭ شبهای فراق تو زمستانی ٭ عشق رخ تو
چو بلبل و چون گل ٭ غم با دل من چو بوم و ویرانی ٭ در ما ده ام ز عشق تو صد دام است ٭ امید من

دل بس خام است از آنکه تو یی یار چه بی یار کیست ٭ وز آنکه تو یی دوست چه دشمن کام است ٭
روزی که بری منت گذاری باشد ٭ آن روز علاوه روزگاری باشد ٭ جانم به لب آمده است از حسرت
تو ٭ گر رنجه شوی شکر گذاری باشد ٭ جانا تو چنین بجنگ آمده چه ٭ بی هیچ سبب کشیده دامن
در خون من سوخته خرمن زچه ٭ گر دوست روا است دشمن زچه ٭ کمال الدین اسمعیل خلف الصدق جمال
الدین عبد الرزاق است و دولتشاه در تذکره خود آورده که جمال الدین عبد الرزاق را دو پسر بود یکی معین
الدین عبد الکریم و دیگری کمال الدین اسمعیل و معین الدین فاضل کامل بوده و کمال الدین شاعر ماهر و کمال
الدین نسبت بهمگنان صاحب ثروت و مکنت بوده و همیشه محتاجان را امداد و از پا افتادگان را
دستگیری کردی تا آنکه جمعی خلف وعده کرده او را بیازردند و او از روی آزردگی این چند بیت را
بگفت شعر ای خداوند هفت سیاره ٭ پادشاهی فرست خونخواره ٭ تا در دشت را چو دشت
کند ٭ جوی خون آورد بجو باره ٭ عدد مردمان بیفزاید ٭ هر یکی را کند بصد پاره ٭ قضا را تیر دعا و آرزوش بر
هدف مقصود آمده در همان ایام لشکر اوکتای قاآن بدان دیار مستولی شده اصفهان را بالکل به
تاراج و غارت کردانیدند و اهل آن دیار را از پیر و برنا و عاقل و وحشی کشیدند و عرصه تیغ تلف ساختند کمال
الدین اسمعیل را نیز در آن قضیه بشهادت رسانیدند و وجه از اینچنین نوشته اند که در آن
ایام کمال الدین اسمعیل گوشه انزوا اختیار کرده بود و پیش از آنکه مغولان بدان شهر و مکان رسند
جمعی از متمولان اموال خود را در میان چاهی که در صحن مدرسه او واقع شده بود جای داده بودند از
قضا انگشتری از مغولان بدان چاه می افتد آن مغل بوقت بر آوردن انگشتر بر سر آن قضیه
اطلاع می یابد و کمال الدین را جهت اخذ دیگر دفینه بشکنجه کشیدند چندان اهانت و آزار رسانیدند
که قطع حیات او شده این رباعی را در آن حین میگوید رباعی دل خون شده شرط جانگدازی اینست ٭ در حضرت
او کمینه بازی اینست ٭ با این همه هیچ می نیارم گفتن ٭ شاید که مگر بنده نوازی اینست ٭ و این چند
بیت از مراثی است در مرثیه وی گفته مرثیه جهان جان کمال الدین اسمعیل ٭ شنیدم وی که آنان فرو شد ٭
دریغ آن قصر پیش شمع گلگاه ٭ بیاد درد چه دردان فرو شد ٭ بخاک تیره چون خورشید رخشان
نه دور گنبد گردان فرو شد ٭ هزاران در یتیم افزون بماندند ٭ چو آن بحر از میان فرو شد ٭ مقابل چون
مه خورشید بودیم ٭ چو حال این بر آمد آن فرو شد ٭ این اشعار که از کمال خیال بار از زلف و خط دلدار
نشان میدهد بکمال الدین اسمعیل است ٭ ای انجام هوسم از عمر بیهوده ٭ هنوز سبزه کشتی نگار بیهوده ٭
روا بود که تو عمری بسر بری که در آن ٭ نه تو ز خود زنگی کرده آسوده ٭ کی تو تنبیه گنجشان از تو چون واره ٭

بهر خویش

بهر خویش تو بر خویشتن ببخشوده ٭ اگر خود آتشی ای مرهم فرو میری ٭ و گر خود آهنی ای خواجه هم شوی سوده ٭
ز خاک سجده گه و آب چشم ای بی خواه ٭ که بر جبین نشود پاک جان آلوده مثنوی جهان بگشتم و آفاق سر بسر دیدم
بمردمی که از مردمی اثر دیدم ٭ در این زمانه که دل بستگیست حال او ٭ همه کشایش زحیر چه بگویم
ز طاسه کرده ز نگاه برد امید از آنکه ٭ ز بیش ایشان ز مردگان خویش تر دیدم ٭ گناه موجب حرمان
بسیست در عالم ٭ ولیک صعب ترین موجبی هنر دیدم ٭ ز روزگار همین حالم پسند آمد ٭ که خوب و زشت
و بد و نیک در گذر دیدم ٭ بدین صحیفه مینا بنامه خورشید ٭ نگاشته سخن خویش آب زر دیدم
گرای به دولت ده روزه گشته مستظهر ٭ مباش غره که از تو بزرگتر دیدم مثنوی کسی کام تو در آستین
خویشتن است ٭ ولی چه سود که با خویشتن در نمی آیی ٭ بدست خویش تر میکنی تو صورت خویش ٭ و گر
ساخته اند آنچنانکه می بایی ٭ همه جهان را حاجت بسایه تو بود ٭ چو آفتاب اگر خو کنی به تنهایی ٭ اگر
کنی طلب نهاده رنجه شوی ٭ و گر بداده قناعت کنی بر آسایی ٭ اگر همی تماشا بجان روی که بباغ
بکل رو روی بینی ز لاله رعنایی ٭ یکی چو نرگس بگشای چشم عقل بخویش ٭ فرو نگر که تو خود سر بسر تماشایی ٭
کفایت تو مرا لکی شود معلوم ٭ که نیم ساعت بعمر خود بنیز آیی مثنوی ز ضعف ناتوانی خود بوی نمی شنوم ز
عمر چون سر پیش نسیم را نوازد ٭ تبارک اعداد آن دلیل من بر روی گوید ٭ تبارک اعتقاد آن قصد من بر لطف
در آن ٭ کنون چه گیسوی مشکین مرا چه ماه سیاه ٭ کنون چه شعله آتش مرا چه شمع طراز ٭ دریغ دیده که
بر هم نهاده میباید ٭ کنون که چشم بکار زمانه کردم باز مثنوی سپیده دم که نسیم بهاری آمد ٭ نگاه کردم
دیدم که یاری آمد ٭ چو برگ گل که بیاد صبا در آویزد ٭ بیاد پای روان بر سواری آمد ٭ ز بسکه داشت دل
خسته بسته فرزند ٭ چنان نمود مرا کز شکاری آمد ٭ خوش بسان درخت بهشت از هر گل ٭ که کی چیدم و گر بار
می آمد ٭ شمار خوبی او خود نبود بنداری ٭ یکی که چشم از آن صد هزاری آمد ٭ کنار روی و میانش قیاس کردیم
نظیر لایق بوس و کناری آمد مثنوی بسیط روی زمین باز گشت آبادان ٭ ز یمن سایه چتر خدایگان جهان
گشت نشنیت گیرد گری بحیات ٭ بقیه که ز آن پیران باند ز حیوان ٭ پدید میشود آثار حرکت و نیل
وجود ٭ از آن سپس که برون ز صواعق بطلان ٭ بباغ سلطنت این یک نهال سر بکشید ٭ که برگ او همه عقل
و بار او همه جان ٭ جهانیان همه در سایه اش گریخته اند ٭ چنانکه مرغ خرد در پناه سرو بستان ٭ چو آفتاب یقین
شد که نسل آدم را ٭ بهست سایه شاه از وجود حامی کامل ٭ خدایگان سلاطین مشرق و مغرب ٭ که آب یافت از او
سلطنت و جهانستان ٭ جلال دنیی و دین منکبرنی آن شاهی ٭ که ایزد از او اکرد بر جهان سلطان ٭
چو غنچه نیست که دل را بر صبر چنین بندد ٭ چو جوهر است که فولاد باشد گفتگان ٭ زهی معانی خوبت ورای

طوبکان * زهی معالی قدرت برون ز حصر بیان * به عهد عدل تو گرگ از بی خوشی آمیش * چو خرس مطربه
بازی کند به چوب شبان * ز شوق نام تو منبر همیشه محراب * چو کوه و کان همه آیینه خواه از یزدان *
تو عمر نوح بیابی از آنکه در عالم * عمارت از تو پدید آمد از پس طوفان * تو داد منبر اسلام بستدی ز صلیب *
تو برگرفتی ناقوس از جای اذان * اگر نبودی سعی تو حلقه کعبه * چو نعل بر سم خر بانده بود دهان تجو
ملک منبع تو آیت نزاع آمد * چنانکه جان گلستان ز قطره باران * تو اختر ابر و دشمنان چنان آری * که خنجر تو
رسد پس خبر سوی ایشان * زهی ز نکهت مدح تو اهل معنی را * دماغها شده چون گنبد نگارستان *
اگرچه کوه نشفته نظم نتوان کرد * به نوع مدح تو شد نظم این سخن آسان * به نوک تا مژه‌ها دانه‌های اختر را *
جگر بسفته ام از بهر نظم این سخنان * عجب نباشد اگر زین گهر گران آید * که کفه حسنات مرا بروز جان *
عیار نقد سخن را محک تویی امروز * اگر کنی ز این گفت گو بیایه بخوان * ولی ز حال دل خود نفس همی نزنم
که همچو شمع بسوزد ز آتشم زبان * رسید مرا جان و جان بر لب * یکی بود دل شیر ال جانان *
مرا که دیده ز خون وادی العقیق بود * چه سود طبع در آگین چو قلزم و عمان * زمین رسایه چشم تهی کند پهلو
هوا نهی من برآورد افغان * اگر نه پنجه ربط مصافحت ظلم * ز پنجه چنگ برون آورد چو شیر ژیان *
جهان پناها داد من از فلک بستان * که نیست بر تو ازین جنس کار دشوار * مهابت تو اگر با کمند
زمانه زند * قطار رفته ایام بگسلد مهار * عمود بر طبق و خم آن خراشه نهاد * بجا نمی کنم ایجاد از پیش
کرده * بنود قدرت او پای بند دست انداز * بعفو او که جهان گناه بار از سر ذوق * فرو برد که تنگ شکر کرد
زاده * بخیه فلک و به ریسمان زمان * که پشت وار هستی در او گرفت قرار * به هیچ خط بدیده بیام
ریش * جاه و سر کشیده برو نساده عقار * به پر دلی قناعت به دو پنی حرص * بخو شیلی اقبا تهمه
بیابه * زهی خو بر ده شناس و بنگر ده و اندیشی * بعقل بست نهاده و خیال گرفتار * بخجسته این
روی ابجر سنگین دل * بجلم آتش خوار بشرم بست ازار * بلفتی دل امید تنگ چشمی بخل * بجود یانه
فخر و گلستانی هوار * بشادی که باد هوا کند پر و بال * بانعمی که بجرم زمین کند بن و بار * بفضل
بعلم چب تنی * بنعمت مستقیم بجهل دولت یار * بنقطه دال لاله بخط سبز چمن * بمسطر قد سرو و جدول
انهار * بجنبش تو که بی ابتداست همچو ازل * بنعمت تو که بی منتهاست همچو شمار * به هیبت تو که چون
خنجر نیست در کف مرگ * بدشمن تو که پیرایه ایست بر تن دار * بلطف تو که اگر قهرمان دهر شود * در قفار ا
کیا ره و سبز شد سمار * که گذران بجز از بندگی و خدمت تو * نبوده است مرا این بنده را شعار و دثار * مرا
بکام دل دشمنان مکن تکلیف * که از تحمل این بار عاجزم بسیار * مده ببلبل مسکین سرخ کن * که این چنین

گذارند

گذارند حق حمد مکار * ای صاحب معظم و دستور بی‌نظیر * ای اهل فضل را به همه حال دستگیر * ای برج
پروری که ثنای تو خلق را * همچون نفس به رحیات است ناگزیر * فریاد و پس مرا که نبرد تو میکنم * از دست
دونان کار هم به روز نقد النفیر * آنجا که بر من از پستم چرخ میرود * نه باکبیر میرود الحق نه با صغیر * با چون
منی خطاب به رهنگ میکنند * هر گه که بار و بدر جامه حریر * از آن بر من که کنار نبهره خیره * کو گرد
کس کزنند بر تو ده چیز * حیف است عوان بخانه من سرفرو کنند * هر صبحدم که باز کنم چشم خیره خیر * برنج
همی‌کهی و کهر بر فلک شوند * حالی بسهمشان بگریزد بخانه تیر * فطان ازرقان و غلیظان که نفخ
شان * بخشد بروی اهل هنر گونه زریر * بر خاشگر لقشان همه نبهره بر حیات * دیدار زشت شان
بیرو راحت از نفیر * سرهنگ هفت کشک که اجزای ذات شان * از تنج و نیل باشد و شنگرف و نقطه قیر
گر بر خیال دایه کند نقششان گذر * کودک ز بیمشان نبرد لب بسوی شیر * وحشی چو آبگینه پیشانی چو
سنگ * قدی چو تیر گشته و بینی چو بادگیر * رویی بسان آتش و موی انگشت دود * تنگی چو سنگ و خون
بوی چو بوی پنیر * در چشم این گرفته وطن جان از ستیق * در بند موی آن دل قطران شده اسیر
نقش نگین هر دو گر انجمان وزن نبرد * وصف جمال هر دو مخصوصیت و فطریه * با این چنین حریف
ها اگر بعد از این * شاعر درین دیار نشاید بدن دبیر * اکنون که شد وظیفه دو سرهنگ سهمناک * هر مه
مرا ز حضرت فرخنده وزیر * اندر وظیفه‌ها همه افتد بسی خلل * چون هست کاین وظیفه نگردد خلل پذیر *
هر چیز وظیفه از تو تقاضا همیکند * لطفی بکن وظیفه من بنده را بگیر * نکاوری که مداره زمین چنبر
نمش * که از برش یکی ای رفتی بیچاره * هزار دایره بر نقطه پدید آورد * که گرچه ایش آهن است
چون برکاره * بجوشش فغانی بر آب گذرد چو حباب * گرم آتشی زنا آتش بجان جهد چو شراره * بسان
قطره اشکی که از مژه بدود * کند گریز ز سر تا رسوی در شب ره * سوی نشیب شتابان چو قطره در فواره
سوی بلندی پایان چو ابر در آذار * فراخ کام چو اندیشه و سهمن چو طبع * نظر پرستان چو گنوی خجسته
لی چو بیاره * چو مهر آتش پی و چو چشم آهن خای * چو مرگ کاکیره و چو عشق خوش رفتار * به بردباری ماند چو
بیشه آهسته * بکامرانی ماند چو میر در بهار * از آنکه از تک او باز پس فتد آهو * شکار آهو بر پشت او بود
دشوار * چو گرم گشت نیاید به جنبه الابرق * چو تند شد نتواند بر او نشست غبار * بنام ایزد و نام ایزد
زهی گسستی تو خرم * ندیده و دیده افلاک ماننده تو در عالم * زوالی تو ظاهر کرده لطف خاطر ای * ستود
تو بر خود بسته زوبا ندی پستم * دامن که بیویان سپر تنهای خوشبویت * پس کجا فکنده‌ای علمی از خود
او دیده در جهانیات فلک همچون حبابوانه * زده در رستنیات ستاره خنگ چون شبنم * اما پس

آیین خوبتر توان افگند که دست همت این صدر کامران افگند * بخت بیدار که اقبال ابا نکرد و پیش شتافت
آمده خود را در آستان افگند * سپندهای فلک جمله آفتاب شدند * چو شهباش آتش و بر آسمان افگند
همی ندانم تا نیکوی چه نیکی کرد * که دولتش بچنین جای در آستان افگند * چو خشت عمر عدو داشت تنگ
تیر و زه ملک بغلط خود را اندران میان افگند * بخود فرو شده صد بار هم در اندیش * که آنکه نظر چون تو تن
بران افگند * تیری که موج موج ز بالش فغان کند * تیری که روزگار بجهد امتحان کند * تیری که چون شعله
شغل گشاد یافت * در سنگ خاره قوت خرطوم نشان کند * تیری که زیر دامن چرخ ار کند بخود * تیرش
نعل خون روان کند * تیری که بر ... بسیار بر شود * از کالبدش تعلق جان هوش او ان * تیری که گر
بانگ بشنود * بر بوق و کاه و دم ز غضب سر گران کند * تیری که گر عنان بنسیم صبا دهد * حالی جهان
گل بوستان کند * تیری که ناف آهو چون کون سنگ شود * گر بر دیار چین گذری ناگهان کند * تیری
چنان در ارز نفس گلی مستعد او آن * در پیچ زمین و زمان ریسمان کند * تیری که بر بروت هر آنکس که بگذرد * خود را
از خون خویش شکم پر دهان کند * تیری که باشد هستی و تیرش آسمان شده * هر ریش او بجا و ریش گریبان کند
تیری چنین که گفتم و امثال او هزار * در ریش آنکه دشمنی شاعران کند * بچشم عقل نگه کردم از زمین و
سیاره * ز شاعری بتر اندر جهان ندیدم کار * همیشه منتهی او ز فکرهای دقیق * جگر بسوزد تا معنی نظم
آمده * دماغ تیره و دود خیره و روان افکار * جگر بسوزد تا معنی نظم آرد * که بر محک افاضل بود تمام عیار * برای
پاکی لفظی شبی بروز آرد * که مرغ و ماهی خفته بوند او بیدار * چو شد تمام برد نزد آنکه تا مگر * که خود اندر
کن شاعرست یا بیطار * پس آنکه بر بخواند و بوسه داد زمین * کرسی ... بعد مدتی بسیار * بر در
کند تا چون سگ ... * خسیس مرتبه خوار عزم بی مقدار * چو پشت کرده بیکی ... آورد
در آورند ز شعرش هزار عیب و عوار * یکیش قافیه طبع خواند و یکی ... * یکی بکنگی گوید که پیش خود خواند
و گر بوعده بخشش باتفاق الحال * خلاف عادتشان ... چند چنانچه * بدان امید که کاری بر آید از آن
مسکین * ... کاری برآید اول کار * خلاف وعده خود امکان ندارد اما او * در انتظار ... رود و ...
مهی سه چار * ز این طمع ... بریده از آن وعده * ز آن خسیس ... دو دینار * ... تقاضا
دو قطعه پیش نظم ... * که عرض کردن بعضی ز آن بود ناچار * هزار منت و خواری بحمل افتد پیش
کمینه ناخوشی پرده دار و صاحب بار * پس آنکه از پی رفع صداع او روزی * ... که کار او
بگذارد * دو بیت نام عطا شده و اوانجا * ... بس کرد ... بگذارد * خدای ... بانصاف کو نه
که خوردن ... ناخوردن چنین صد بار * ای ز ظلم تو ... پستان * کشته از خون

توجهانی سرخ * شکل تو در قبای سرخ چنانکه * کرا نه جامه درانی سرخ * یا چو در جامه کشته دم در ده گردد
آه پس گانی سرخ * در لطافت تو هر شبی چشمه * قبه زرد و قلتبانی سرخ * هجا گفتن ار چه پسند
نبود * مباد آنکه کمالات آن ندارد * خداوند اساس راست در وی * که غیر از هجا هیچ در میان هنر
چو نفرین بود بود لب ... * مرا هجو گفتن پشیمان ندارد * هر آن شاعری کو نباشد هجا گو * بود همچو
شیری که دندان ندارد * خاک اساس خواجه دادم اگر نه بد ... بود اگر خاک * اندر انبار من بدولت
هست انبار ... تر خاک * زان زمین علف خشت پخته شود * زانکه اجزاش هست یکسر خاک * نسبت
خاک گندمش ام * همچنان بد که تخم اندر خاک * خاک مردم خورند دانستم * که خورند مردم ای
برادر خاک * با چنین بخشش و چنین انعام * بر سر شعر و کلک شاعر خاک * آذر ... فرد و قانی
ریش هست عظیم و بستانی * بس ... چو ... کیستی * خوش ... جای ... * از جمله
ریشهای کیستی * آن را ... ریش خوانی * نتوان گفتن ... * آن ریش ... هزار کانی
هر شاخی اند ... قومی * ... ظریف اصفهانی * ایزدی تو آرزوی دلها * شادی ...
دلها * ای ... تو ... * بتوان آمد سوی دلها * ... تو برم زبان ... * یاد تو ...
بیا ساید * در بر گیرم ... * ... عشق تو گرد ... بر آرد
از میان ... جادو ... بر آرد * رخصت آمی ... * ... بهانه بر آرد * از هر
چه بود میل ... فانی است * جز حیرت و حسرت چه دگر حاصل است * سبحان ... خوشیهای
جهان کوی که برای خوشی دل است * عاشق شب وصل ... خویش * از بهر نشاط دل ...
خویش * خواهد که ... تر شود ... * بر دامن شب ... خویش * ای ... مطلب
دیگران مرهم ... خویش * خود باش ... بحرم خویش * تنها منشین ز خویشتن خو ... خویش * ... مطلب
آرزو کند ... خویش * گرچه ... * هرگز ... شادی و غم * شادی ...
خود و لیکن ... * چون تو ... شادی ... * ز ... نهان * ... یک
همه تن خود ... * و ز شادی ... * چندان ... که ... بجهان رفیع الدین مسعود
لنبانی از اقران کمال الدین اسمعیل بوده اگرچه دیوان شعر نبوده اما ... ساده ...
بالعموم ... صاحب خط ... بوده ... شیراز ... کتاب ...
از هم ... از اشعارش ... در وقت تحریر ... ابیاتست شعر خدای عز و جل ... جهان
فرمان ... از ... فریدون و تخت خاقان ... * هنوز ... که بدست ...

تو چوگان * نوید داد که سپهری چو عمر نوح بود * از آن سپس که به ترکت سلیمان داد * خصایصی که ملک را
بود ز سیرت خوب * در آفرینش ذات بنوع انسان داد * حسود را ز نهیب سنان سر تیزت *
چو زلف پرچم تو خاطر پریشان داد * نسیم لطف تو هیمنت چمن هر روز * بدست باد صبا دسته‌های
ریحان داد * اگر جهان عالم و برخورد ... جلوه دیدان * هر که دست تو بقای ابد بچشان داد * ولی که با رخ تو
عشق باخت جان پرورد * بیاد روی تو انصاف جان توان پرورد * لطافت تو در آب هوای این
عالم * ندید کس که گهر در جهان پرورد * دلم چو غمزه و زلف تو شوخی و سرکشی * چگونه خون کنم که در
میان پرورد * چو صبح حاصل کارش گشته رسوائی * هر آن دلی که چو شب مهر تو نهان پرورد * بشیر و
پرورد عشق تو کار * چنانکه چو دو شمع انس جان پرورد * شکوه دست شریعت جلال اسلام اگر ذره
مهروی اندر میان جان پرورد * چگونه پرورد ابر بهار تازه نهال * کفش نهال امل اهل جهان پرورد *
رضاش من که کنم چگونه نیک نواخت * نعماتش من که اهل چه مهربان پرورد * ما و را بشکنجه
رخت از بیابانی * سرو را تیز زند قامت از رعنائی * آفتابی که چو غایب شوی از من امشب * چون
بیکند از غم تو خون بالائی * گفتی رحمت نشاط و لیکن خود را * خوب چشم و دل خلق چمن آرائی * نما
چهره که مه سوخته خرمن کرده * بفشان طره که خورشید شود سودائی * جان بشیرین اگر تواند بود *
لب آن خوش پسر تواند بود * آتش عشق او چو شمع مرا * تا نیم تاج سر تواند بود * روی خوبش چو کم
توان دید * عمر ازین بیشتر تواند بود * جا بجهان مصطبه رندی نیست * کاینجا بجالات این ...
نیست * عالم همه پر زلاف سودای تو هست * افسوس که پیش تو سودی نیست * من بر سر ترک
گر عشقت پیوست * چون چشم تو مخمور زنیم با سر مست * سر رشته بر من چنان رفت ز دست
کان توبه که امروز کنم دی بشکست * گر عاقلی حدیث تو کم کنی * راه سر گفتگوی محکم کنی * دلسوخته
چند ز احسن کنی * بر گفته کرمی دوام کنی رفیع الدین عبدالعزیز لنبانی شاعر رفیع قدر صاحب
منقبت بوده لطف طبع و حدت ذهن شد وی را کلاه را باعث محرم آمدی قطعه را باکمتی و بالطافت
بیان گوهر معنی ... نمونه ای از آنچه بنظر آمده این ابیات است که بر زبان قلم کر ترجمان بیان گشت
جاری میگردد * شعر طبع امروز خواهش ساز نیست * ای باد ... * وقت شادی ...
دور ساقی و گیرودار نیست * در کنار سعادت آنکس ... که چنین بوز در کنار نیست * اگر چو جهان
ز سبزه شد نگاری * هشیار باش که نه شایدی * زنهار بجای ای گلزاری * لب شاب
اگر چه گل برداری * آن روح مجسم آن بت مهوش کو * آن راح مروق است آن آتش کو * این

دل و روزگار ما خوش که پر است * یک شیشه ناب حریفی خوش کو * امشب من و می داد ز
هم بستانیم * امروز خمه جان هم بستانیم * بر جام می و ناله چنگ و دف و نای * یکدم دل خود زچنگ غم
بستانیم * ای لب تو دلم چنانکه دانی * در پای بر آوری ز توانی * شاید که نه هست که هیچی شاید که بهانه
شوی که جانی * اندر عجبم که با چنین لطف * دل میدهدت که جان بستانی * پیر دل تو سوی زندگی
نیست * ای راحت جان و زندگانی * کعبه را مانند آن مریع وحشی * حرم را در درون کشیده لباس
چون ما سیه دیده پر کند نگار * چون حرم دل تهی کند بهر اسپس فرید احول فرید امثال و اقران بوده
و در سلک مداحان صاعدیان انتظام داشته غث و ثمین و ادراکش از اشعار که ناده ضمیر او است
معلوم و مستفاد میگردد * شعر زان کم نیکی نه سر این ابای دوستی * که اول سرشته بر انداین دوستی * از جوی ما
اگر بر کنی ز زلال آستین * پیوسته با دل خاک بچو دامنی * گر تیغ زن چو مهر بی عاباکس کهین بکوش * کافر پیر
حلالیم بجگی * از شست مرد و دام اجل جان کار بری * گر بچه با ره ... بیا خود و جوشنی * برعرش صورت
گر ... * بر روش ... گر خادم تو * من بنده دو سپاه ... میدهم تو تیغ
کی ... ز آن دوست و دشمنی * از ناله که من آه ... و دود و ماه * و ز گریه کمن چشم در چشمه آمو ... طاقت
کج بخت است ترا سایه و قدرت * شاهی که چهار ارکان در ساحت عرش * چو چهار ...
یک شود * از نور خرد ورشب ... بیک بخواند * رازی که نهانست از این گنبد تو * بر قلع آن قلعه
که ... * از نظم ... بر و خندق و باره * اندر آن روز که در رزم ...
و ندران حال که بر چرخ رساند غرنگ * ... زمین از دم گردان شود احمر ... * بر هوا ... سیان
شود اغبر ... * هر کجا تیغ ... اینی که کین مهر صفت * سنگ از خون عدو لعل کنی ...
... کین تو خصمان تو گر زنده روند * ... دو از زخم حسام و دو یک از تیر خدنگ * بر تو تیغ تو چو
آب تو فند گر بر نیل * ... شود چون بقم از خون نهنگ * بیا جانا که بستان بوی فردوس
برون دارد * جهان از رنگ گل نقش نگارستان چین دارد * بشادی چهره گلبن چو روی دوست
میخندد * ز رشکی طره سنبل چو زلف ... چین دارد * ز رنگ سبزه و تیهو ... برابر ... برگ
سنبل آهو از پهلوی ... دارد * گوزن از لاله بر کوه با قوتی سر ... دارد * پلنگ از ژاله بر سر سنگ
بلو بین سر ... دارد شیخ اوحدی موحد عارف بوده بعضی وی را از مراغه میدانند اما اصح آن
که از اصفهانست چون در شیمه تقدیر خوش باطن و روشن ضمیر پرورده شده بوده هم در اوان
جوانی جاده احوالش نظر از عفت متعرض بود و اجتناب از منهیات مینمود تا بتدریج خط

خاطر را بنور ریاضت نورانی ساخت و خانقاه دل را بشمع مریدی شیخ اوحدالدین کرمانی برافروخت
و بقدم شریعت طی طریق حقیقت نمود تا از یکتان زمان گشت   هر که علم بهر این راه برد گوی
خورشید و گنبد ماه برد   و از منظومات او مثنویست موسوم بجام جم که متبع حدیقه نموده
دولتشاه در تذکره خود آورده که چون آن نسخه باتمام رسید چنان مستحسن و مرغوب خاطرها گردید که
در یکماه چهارصد نقل از آن کتاب برگرفتند و دیگر دیوان شعر است که از لذت وصال و شاهد
تلف و خال اشعار خبر میدهد و ظهور شیخ اوحدالدین در روزگار ارغون خان بوده و وفاتش در
اصفهان بعهد دولت سلطان محمود ابن غازان خان در سنه سبع و ثلثین و سبعمائه دست
داده این ابیات از ایام جوانی در نعیم کامرانی دلکش تر است از نتایج طبع مسرت بخش اوست

نظم چند از این ریش و جبه و دستار ❁ دلت از آن دوست گیر و دست بدار ❁ دست از کین
بجنبش و حرکت ❁ قوت جان ساز در سکون و قرار ❁ بگذر بوی خود از میان برگیر ❁ تا ترا تنگ برکشد
کنار ❁ تا کروی سنگ سختی بینی ❁ در سستی جمال آن رخسار ❁ آنچه گویند کر توانی کرد ❁ هر چه گویی
توان کند ناچار ❁ خویشتن را بشنو دیگران بگذار ❁ چون بجو و شوی ز خویشتن بیزار ❁ چون بخود در نگر
نخود بر پرس ❁ گر خدا کیست ای خدا آزار ❁ از تو این ما و من که میگوید ❁ با تو این نیک و بد که داد و قرار ❁
گر کسی کیست باز شو حجت ❁ در تو هیچ نیست جز اغیار ❁ هست فرقی میان دیدن وصل نیست
فرقی در این گفتار ❁ وصل و دیدار اگر بکف بودی ❁ دیده خونین نشدی ز دیدن یار ❁ ساغری داد دست
عزیز و بنوشش ❁ دیگری بیستم گیر و بدار ❁ جز یکی نیست صورت ای خواجه ❁ کثرت از آینه است و آینه
دار ❁ سکه شاه و نقش سکه یکیست ❁ عدد از درهم است و از دینار ❁ از یکی نقش می بندد هر سر ❁
کلبی بکثرت رخسار ❁ از یکی آفتاب گیر درنگ ❁ خواه از بیخ گوی و خواه از بار ❁ نقطه هزار دایره است بگر
قدم پیش نه ببینی کار ❁ همه عالم نشان صورت اوست ❁ باز جویید یا اولی الابصار ❁ همه تسبیح او همیگویند
بیک در دشت و پلنگ بر کهسار ❁ جمله با او در این مناجاتند ❁ خواه موسی و خواه موسیقار ❁ خیز
و این سخن سرسری مگیر ❁ که بپایان رسید طومار ❁ عشق او خوبیست مردم کش ❁ شوق او آتشیست
مردم خوار ❁ گر بدانی که دیگر داری سودی ❁ سر خود را بیندازی ز دستار ❁ تو امیری کجا شوی عاشق
تو فقیری کجا شوی بیدار ❁ شیر زینو چگونه گیرد صید ❁ باز بوان کجا شود طیار ❁ دین حقیقت در
دل ایشان ❁ شرح بیچارگی است و وعده شغل کار ❁ دل در دنیا برکرده و بهشت ❁ پس بنگ کار زر نگنجد عصار ❁
دین و دنیا مگو که زشت بود ❁ نیست در خیمه نافه و شلوار ❁ تا نیابی برون چو مار از پوست ❁ نشوند

بلود

بود کنج از مار ❁ تا ترا سایه یابست او نشوی ❁ تو با سایه چون کنی رفتار ❁ سایه برگیر تا فرو آید ❁ از در
بام کوی نگون رخسار ❁ شعر گفتمت که منه دل درین خراب آباد ❁ که بر کف تو نخواهد شد این خراب آباد ❁
چنان شدی که چو مستان بهوش بر رفتست ❁ که پس بکام غرور زمانه مست مباد ❁ تو میروی و
جهان از پی تو میگوید ❁ که خواجه هیچ ندارد که هیچ غم نفرستاد ❁ تو یاد کن ز خدای خود اندرین ساعت
که ساعت گذرت هیچ کس نیارد یاد ❁ درین غم آمدان آن هوس ندهد و رای نیش ❁ که چو خاک دوران بهید
دل نهاد ❁ مهر آن بصیر که سر جهان نه بیند باز ❁ چه آن بصیر و من چه کور مادرزاد ❁ ز خاکدان نتابیج
آبروی بجوی ❁ که این هوس نه بدانش ببری و عمر بباد ❁ بداد و داد و داد او شاد باشی شو رکن ❁ که بر
او و هر آن چه عدل باشد و داد ❁ یقین بدان که تو هم ز جهان بجای رفت ❁ اگر بهفت صد سال عمر
کر یفتاد ❁ ازین حدیث روانم ببر انکه بعد از من ❁ کسی بگوید کای اوحدی روانت شاد ❁ شعر
رنج ناکشیده که میراث میخوری ❁ بنگر که کیستی تو و مال که میبری ❁ او جمع کرده چون نمی خورد از دو
باند ❁ دریاب گر تو باز بانی چو بگذری ❁ در فعل برد باشد ز نی فعل کرده نیشتی ❁ در فعل و قول باشی تا
زن و زری ❁ فرزند بنده ایست خدا را بخش بخش ❁ تو کیستی که بنده خدا بنده بروری ❁ گر میقتت
گنج سعادت بدست اوست ❁ در صبر است رنج زیادت چه می بری ❁ گر در هوا که کرده دو بال تو
گر خود به بال حرص طیار می پری ❁ دریای فتنه این هوس آن سوی است ❁ در موج او مرو چو بیداری
شناوری ❁ این بهشت است شوی جبه و دستار تا کجی ❁ دست از جهان بشوی که از کار زری
هرگز نباشدت بیدو دیگران نظر ❁ در فعل خویشتن تو اگر نیک بنگری ❁ گفتار اوحدی بنود جز حقیقتی
قولش قبول کن که باقبال برسی ❁ شعر بسی که بعد از خزان بهار ببینی باشد ❁ شام و صبح امید لیلی و بهار
باشد ❁ دل مده ار که بر شاه دنیا نبی ❁ که این زنیاریست که او را غم یاری باشد ❁ تو که امروز چو گردم
را غیرش نفتی ❁ مونس کم تو شکی نیست که ماری باشد ❁ کیمیا سوخته نتوان که کاریست عظیم ❁ ورنه
آزار دل خلق چه کاری باشد ❁ خاکساران جهان را بحقارت منگر ❁ تو چه دانی که در آن گرد سواری
باشد ❁ شعر زنهار خوار کاز زنهار خوار دار ❁ پیوند عهد شان همه نا استوار دار ❁ فوزی که از وسیله
دونی رسد بتو ❁ گر نام و ننگ داری از آن فوز عار دار ❁ چون جام دولت بکف دست بر نهند
در کاسه نخست نظر بر خمار دار ❁ بد مهر بخت تست سراسیمه نقش تو ❁ او را که با تو گفت چنین بی مهار ❁
دار ❁ شعر بر آستان رهرو کی کار اهل شرهست ❁ قبول منزلت آفتاب جاه اهل شرهست ❁ تو با خدای خود
از نیکی معاملتی ❁ دلبرکن که کریم است او سپاهش مست ❁ شعر تو برخدای خود آن نا نیکی از جهل ❁

کنا و کانت الیام
خادمنا لنا +
والحموءة مشتمله
فی اشرف الوطنی +
غدر الزمان بنا +
وشتته شملنا

کی بر بید کنند بخیال چندان ماند ٭ چو اوحدی ز در بندگی گریزان روی ٭ که ضایعست گذاره خدای
بنده نواز مثنوی ز تو رامیان تنگ چشمی سواری ٭ در ایران بزلف پیکر رکابی ٭ که گاه فزکرست
باوین پرستی که وشن گر بدست ٭ ابو بیستداری ٭ بجهد جوانی زخرابه وانی ٭ ببرت بهشتی
بهاری ٭ سیاه شتی برینی زنگیس مویتی ٭ فریبر زنگی فریدون شکاری مثنوی بخت یار باشد گره
یار باشی ٭ از میانه بر خیزی در کنار باشی ٭ دل چو در بلا افتد جمعت آوری بر دل ٭ غم چو لشکر انگیزد
تنگسار باشد ٭ جای آشتی بگذار چو بجنگ آیی ٭ آنچنان مکن کآخر شرمسار باشی ٭ عادت آمد از شوخی
با کسی جفا کردن ٭ تربی از وفاداری در شمار باشی مثنوی راز عشق تو به یکبارگی شاید گفت ٭ اشک بابدیده
هیکوید و خون بجگرم ٭ هرچه خبر روی تو زان دیده بگیرم که خطاست ٭ هرچه خبر نام تو زان گوش
بشنیدم که کرم مثنوی گر بخت یار شود از کسی مخواه ٭ بر خوان رزق حاجت است به از نیست مثنوی گفتم
کی بگویم بکسی درد دل خویش ٭ او خود بجهان یکدل بسیار نهشتست مثنوی آنکس که بنظر کند خاک به از عنقا
آن روز که در کعبه او ز بجا ماند مثنوی این گریه که اوحدی کرد از درد دوری تو ٭ گر بعد ازین بمیرد ماتم نباشد
او را مثنوی سرائی ساختی اندر رواق ٭ که غیر از خواجه چیزی در سرا نیست مثنوی دست زمانه بر سر مردم
گنبد بجز این خاک که مردمش امروز بر سر زند ٭ گر کسی اجل بگذارید این کله میرد ٭ وین کلاه اگر که چه شود جمجهید
گر میسر شود آن روی چو خورشید مرا ٭ پادشاهی نکند دعوی خدائی بکنم مثنوی اگر از آن یک جمال مشکی
رعایت دل بردم بنعل آتشی مثنوی چشم صاحبدولتان بیدار باشد صبحدم ٭ عاشقان را نالهای زار
باشد صبحدم ٭ صبحدم باید شدن در کوی او کز شاخ وصل ٭ هر گلی کت بشکفد آنجا باشد صبحدم ٭ اگر
در خور دون بود روز درد از او بسر ٭ خفته بگذارش کی بسر جا بیار باشد صبحدم ٭ اوحدی گر زان شب
شکی خفته است ٭ چاره کار تو استغفار باشد صبحدم ٭ قصه بیدار شو آخر خفته مردانه کوی ٭ کاین
سخن با کاهلان دشوار باشد صبحدم مثنوی ای چراغ چشم طوفان بارها ٭ پیش این غافل مباش شل از
کارها ٭ غافلان گشت خواب بگیر دو شب ٭ حقی بر دیده بیدار را مثنوی زین جهان چیزی نخواهم جز تو بسر
خود وصل تو ٭ گر ملک گیرد بشاند سلطانی مرا مثنوی گر دل بشو مذهب تو جز این کوشتی نیست ٭ قضا
شهر به نتوانند بهای دل مثنوی سر عاشق که داری ندانند ٭ بکفتی که من مهمانم اینجا مثنوی بی می همه بهار
عالم دمی نیست ٭ در صحبت می دو کون ادنی شی نیست ٭ انبی همه لعل آب ندان فهم مکن ٭ چیزی
کر ترا نو بستاند نیست مثنوی بر سنگ قناعت ار عیاری داری ٭ از نیک و بد زمانه عاری
داری ٭ و با همه کس خلقی که رود ٭ درکار شوی ور از کاری داری کمال الدین زیاد از صاحب

کمالان

کمالان زمان خود بوده و شورش در صحبت دنیا و کوشش جهان این مجموعه خیال بر آن مسوال طبع او افته
و از ان قبیل جلوه گر شده شعر این موصعه که گفت خوش جهانیست ٭ خاکش بر سر که خاک آنیست
عاقل بجهد اگر زینه گر دی که فراز ان رضانیست ٭ آن کوست نگاهبان گنجی ٭ سلطانش بجوان که
پاسبانست ٭ در کالبدی چشم حیرت ٭ کان عارض خوب دلستانیست ٭ بر سرو که رعنا بپای
حیرت ٭ کان قد بلند کامرانیست ٭ عکس گل روی دلبرانست ٭ هر جای که شاخ ارغوانیست
شمس الدین محمد بن فخر الدین در عصر خود شمس فلک شاعران و قمر آسمان سخندان بوده و فرهنگی بنام شاه ابو
اسحق انجو نوشته که بین الجمهور متداول است و هر شعری که در مدح شاه ابو گفته التزام نموده
که قافیه آن لغات غیر مشهور باشد چنانچه ازین ابیات مستفاد میگردد شعر زکروکار بسین پادشاه
آباد گرده ملک جهان از عدل و داد آباد ٭ شهنشهی که شده بخت رهوار اوئد ٭ چو نقره خنگ سمند فلک زو مهد
بالاد ٭ هاوشی که اگر در هوای او بپرد ٭ عقاب با همه چو کار ربته خاد ٭ بنام ملک سلیمان و جان دینی و
دین ٭ کلمت لا وشو بجود او بنیاد ٭ خدایگانی که از عدل او نیاید گرد ٭ عقاب قصد تذروی بهیچ کوه
و بکاد ٭ عجب مدار که زفرق سپهری مویست ٭ که شد نسیج ادیب شاخ زوج چکاد ٭ برای کسوت خدام
درگهش خورشید ٭ زجیح گاه منقش طراز دو که شاد ٭ زهی بعدل تو مرهون عمارت دینی ٭ زهی
بعج تو مشحون رسایل و مرواد ٭ زپاس پیش سیمتو اندر کنام شیر و پلنگ ٭ کند شبان بشبان ارنی که
نوشاد ٭ صور غیب برای تو چنان باشد ٭ که نقشهای صور از درون پرده لاد ٭ بجز دعای تو باشد
هر سخن نمایان ٭ بجز حدیث تو باشد حدیث جمله غاد ٭ چو نعمت ازلی و لطف تو بجهد ٭ چو لطف لم
یزلی باد عمر تو و سنا ٭ واورا قصیده الیست ردیف تیغ که این چند بیت از آنجمله است شعر
ابر کشید نرگس تو آشکار تیغ ٭ زده غمزه تو بر جگرم صد هزار تیغ ٭ بس آنکه از غم تو بخون دو نهان شد
تا داد چشم مست ترا روزگار تیغ ٭ در سرم فتاد هوای گلرخت ٭ در پای دل نشست مرا همچو خار تیغ
در حرم زنگی آفتاب که ٭ چون بر کشید سر دراپی کهنه دار تیغ ٭ حکم تو قاطعست روان بر سر رهی
چون بر سر سرو و خداوند کار تیغ ٭ بر خنجر فخر دنیی و دین آنکه ملک ٭ با عدل او نیاید هرگز بکار تیغ ٭ مشهور
فضلا که کردانی حمزه اصفهانی از فحول رجال است اگرچه نهایت علم و دانش و رشته و مجموعت
فضل آراسته بوده اما بنابر آنکه تاریخ و رغبت بلاغت و لطافت نوشته اهل سلک تاریخ و سیر
میشمارند بغیر آن تصانیف دارد و از سخنان اوست که دنیا به چهار چیز خوش گردد ایمنی و توانگری و
صحت مزاج و فراغ دستی بچهار چیز ناخوش گردد ترس و فقر و رنجوری و صبوری خواجه امین

الدین حسین از بزرگان و یکتای زمان و مشهور عالم بوده و مناقب حمیده و مفاخر پسندیده بسیار داشته از آنجمله
صفات ستوده انست که وقتی خواجه بصفاهان وارد شده و در آن زمان خواجه بعلت مستی پیرا تشهیر کرده گرد شهر
میگردانیدند که در خلال احوال خبر بخواجه رسیده فرمود تا تخته کلاه را از سر حافظ برگرفته بر سر او گذاشتند
و آنمقدار راه که او را برده بودند رفته و پس از آن عذر خواسته و خواجه حافظ در شکر آن غزلی گفته
که مقطعش اینست شعر برندی شهره شد حافظ پس از چندین ورع لیکن * چه غم دارم که در عالم امین
الدین حسن دارم میرزا یار احمد مشهور بنجم ثانی وزیر جلیل القدر عظیم الشان و رفیع العز و الامتنان
بوده و در نصفت و عظمت آصف را مدتها از بر کشیده و در روایت راوندی پیر ابوزرجمهر را طفل ابجد
خوان شمردی هم سعادت را شاه و هم جلالت را توام هم سخاوت را دلیل و هم کفایت را بیان داد
بمصاحبت امیر نجم گیلانی که وکیل السلطنه بود روزگار میگذرانید و چون امیر نجم از نوعای جهان باز
پرداخت شاه اسماعیل صفوی زمام امور وکالت را در قبضه اقتدار او نهاده و نجم ثانی ملقب گردانید
و بر جمیع امراء و وزراء و مقربان تسلط و تفوق بخشیده و در حبیب السیر مسطور است که اسباب جاه و
حشمت و موجبات مکنت و عظمت آنمقدار در سرکار او جمع گشته بود که پایه قدر و منزلتش از جمیع امرای
عظیم الشان بلکه اکثر سلاطین با اقتدار زمان در گذشته و وفور خزاین و اموالش از استیفای
محاسبان دانا متجاوز گردیده چنانچه قریب بصد گوسفند غیر دیگر چیزها صرف شیلان او میشد
و در سفر خراسان و ماوراء النهر با آنکه اسباب تجمل را از آب جیحون گذرانیده بود هر روز سیزده دیگ
نقره در مطبخ او بار میشده و هفده من دارچینی و زعفران و فلفل و غیره در آن سفر هر روز بکار میرفته
چون کوکب جلالش بدرجه عالی ترقی نمود بکثرت حشمت و شوکت مغرور گشته بی رخصت شاه جم جاه
متکفل فتح ماوراء النهر گردیده پس از عبور آب آمویه ابتدا بجانب قرشی نهضت فرموده و بعد از دو سه روز
قهراً و قسراً آن قلعه را استیلا یافته شیخم میرزا را با شاه ابعاش قریب پانصد نفر بقتل رسانیده عازم
بخارا گشت و در غجدوان سلاطین اوزبکیه جمع شده صباح شنبه با او جنگ نمودند اما چون توران
سپاه در میان کوچه بند و حصار بودند و میدان جولان و تلاش لشکر قزلباش نبود آینه
اوزبکان از روی قدرت شسته نموده بسیاری از سپاه را مجروح و بیروح ساختند و
چون امرای کومک نسبت بوزیر سوء مزاج داشتند در کنار رفته از جنگ تساهل ورزیده
از جنگ روی گردان شدند امیر نجم پای ثبات افشرده چندان سعی و کوشش تقدیم رسانید که اسبش را
بتیر زدند چون پیاده گردید بدست بخت برگشته گرفتار گشته در سیم رمضان نهصد و هیژده هجری بقتل آوردند

عبیدالله

عبیدالله خان بقتل رسید شعر مژده تا بهم برزنی روزگار * بعد نیکی جبا شد آموزگار * سر را
کند در زمین پای بند * سر برآرد بچرخ بلند امیر کمال الدین شاه حسین بصفت فراست
و کاردانی و فضایل نفسانی اتصاف داشته و در ترتیب جهانداری و تشیید قواعد نیکوکاری
نهایت سعی و اهتمام بجای می آورد * صدری که چشم فلک ندید * بر خاتم شاهی چو او نگین
و او چون بسن رشد و تمیز رسید ملازمت ارباب دولت را اختیار کرده با هر طبقه
مجالست و مخالطت مینمود تا رسید بدانجا که رسید شعر مصلحت از لفظ دین داران کامل
عقل جوی * مشورت با رای نزدیکان دور اندیش کن * مفصل این مجمل آنکه چون نجم ثانی از عالم
فانی بجهان جاودانی نقل فرمود شاه اسماعیل خلعت وزارت را بر قامت قابلیت او چست
یافته زمام حل و عقد مهمات دیوانی را در کف کفایت و درایتش نهاد شعر چو مرکب نگند افسری از سری
نهد اسب بر سر دیگری * روز بروز سواد جاه و جلال آن مرکز دایره دولت و اجلال صفت تزاید
پذیرفت تا منصب وکالت ضمیمه رتبه وزارت گشت شعر چنان شد که بازو بازوی او * نگردید
کس برتر از بازوی او * آورده اند که جمعی از حاسدان در غیبت آن وزیر صافی ضمیر بعرض رسانیدند
که میرزا شاه حسین پنجاه هزار تومان از عین المال پادشاه برده داشته و صرف ضروریات خود نموده
و متعهد میشویم که هرچه را ما طرف شان کنیم مضاعف آن بر وجه تقصیر بخزانه عامره واصل گردانیم
پادشاه سخاپیشه چون آن سخن استماع نمود منتهج و مسرور گشته فرمود که الحمد لله تعالی چنان وزیر
و ملازمت جهت اطمینان خاطرش آنچه پوشیده بود بر آورده بوی فرستاد و بخبات
چراغ دیگر برا تشکل امیدوار ساخت * وزیر بسیر اعتماد مکن * دولت روزگار گردانست * هرکه
داد و نام نیک خرید * راست بشنو زمن که مرد آنست * القصه چون خورشید جاه و جلالش باوج
کمال رسید عرض مهمات دیده کفایت موفور بهم رسانید از آنجمله بر مهتر شاه قلی تحویلدار کارخانه
هفت هزار تومان باقی کشید و از غایت شرارت استیفا از نهان بدکانی وزیر را بخود قرار داد
و انتهاز فرصت میبرد تا شبی که آفتاب روز حیاتش بمغرب زوال رسیده بود از خدمت شاه بمنزل
خود میرفت مهتر شاه قلی از عقب در آمده خنجر عمر فرسای بوی رسانیده فریاد بر آورد که حکم
نواب همایون چنین صادر شده که این شخص را پاره پاره سازید پس تنها کشیده در یکدم نقش وجود آن
حاوی فضایل نفسانی را از صفحه روزگار محو ساختند شعر کسی که دل بدین گزار بندد * چو گل زان تیز
گریبک خندد * جهان چون مار افعی پیچ پیچ است * ترا زان به که در دست هیچ است * چه بخشد مرد را

این ظلام ایام گرگین بیگ نپسنداند سرانجام ۞ و صباحش که خورشید انور چون التهاب قهر آن تهران
دادگستر سریر ملک ابتهر شرافت فرمان قضا امضا یافته قتل جمعی که امداد مهتر شاه قلی نموده بودند صمیت
صدور یافته گرگین بیگ را با نوکرچیان و امرا بیاسا رسانیدند بعد از آن خدام بارگاه شاهی تجهیز و تکفین او
پرداخته تابوتش را حسب الحکم با تحف فرستاده در جوار عتبه علیه حایریه بخاک سپردند ۞ شعر
در باغ گلی شکفته بود و نچید ۞ پیداغ گلی است لاله دلگدازم ۞ هر چند که سرو سرکشی طوبی وار ۞ زنهار دو قبا باشند
آخر کار ۞ و از آنجناب دو پسر عالی گوهر مانده یکی میرزا اسماعیل که همیشه در اصفهان رسم اوقات انگشته
بعیسی تمکار زیاده و بر دیگر مستغلات اشتغال داشت ۞ و دیگری میرزا ظهیر الدین ابراهیم که مانند او
نقش خوشی اهل فضل و اصحاب طبع بر لوح خاطری نگاشته با آنکه اکثر اوقات او تماشای جنگله مستی
و پریشانی گذشتی هرگز اظهار تنگدلی ننمودی شعر شادی و غم هر دو چو می بگذرد ۞ مردم آزاده چرا
غم خورد ۞ و میرزا ابراهیم خط نسخ تعلیق را در غایت جودت تحریر مینمود و اشعار خوشش
چند دوش غزل متین با یاری انشا میکرده از انجملاست شعر رندان گاهی ملک جهان بسیار
گاهی بنگاهی دل و جان میبازند ۞ از قیمت ما تا چند است ۞ چون ۞ هر نوع برآید آنچنان میسازند
ای خواجه خلف نصیب انسان یاری نیست ۞ این هم زغرامت تو میپنداری نیست ۞ بسیار منه
بارگران بر قاضی ۞ این خرخر تحکم است خر باری نیست ۞ گویند بجو پس دختر خود کاید ۞ زر دشتی
ننهد در خود کاید ۞ لیکن نشنیدیم که در کیش کسی ۞ عمو پسر برادر خود کاید میرزا اسلمان جابری از کفات
زمان بوده و بوفور عقل و فراست موصوف و در صنعت انشا و فن سیاق معروف شعر با صفوت
فضایل او تیر و بود و آب ۞ با عزت شمایل خوار بود و باد ۞ و او ابتدا انتظار سلک رفعانجات شاه طهماسب
صفوی ممتاز گردیده در سلک مجلسیان انتظام داشت و چون شاه اسمعیل ثانی بانی مبانی جهانبانی
گردید بمنصب جلیل القدر وزارت سرافراز گشته بمرتبه عالی ترقی نموده و پس از آنکه شاه سلطان محمد
متقلد قلاده شاهی گردید من حیث الاستقلال بسرانجام مهام ملک و مال پرداخته روز بروز پایه
قدر و منزلتش ارتفاع می یافت آنرا خدمت پادشاه و فرزند پرورش خراسان را پیش نهاد همت ساخت
چه در آن زمان علی قلی خان ... مردم را بیعت شهزاده سپهر اساس ابو المظفر شاه عباس ترغیب مینمود
و چون اطراف هرات مضرب خیام عساکر گردون احتشام شاهی گردید میرزا اسلمان جابری در چاره
و تدبیر مخرج و مخلص قلعه منطقه جد و جهد بر میان بسته نزدیک بود که قلعه را مفتوح کرد اما که بعضی از امرا
بفتح قلعه راضی نبودند قاصد قتل او گردیده رشته حیات آن وزیر صاحب رای و تدبیر را بتیغ جور و عنف

منقطع ساختند شعر پیهر بلند از کشد زین توسن ۞ سرانجام خشت است بالین تو ۞ و میرزا اسلمان بحدت
طبع و لطف بیان اتصاف داشته منظوماتش در غایت عذوبت و همواری بود و بنابر ... شه‌ها
دو بیت از وی آورده شد شعر دو پستان آنچه بخضر آب بقای بخشد ۞ ساقی بمن ... روح فزای بخشد ۞
بعلاج من بیچاره بیا ای طبیب ۞ اگر دوا هست بمن در دوا می بخشد ۞ و او را دو پسر نیکو سیر بود که هر یک
مظهر نوادر هنر بود و همگی میرزا عبد الله که جامع کمال اللطافت آراستگی داشت و بیاض سیر از تخلف
و خاشاک نقص و عیب پیراستگی کامی ... بنابر آن طبع این نوع اشعار از کلک خاطر بهشتین اندیشه بیرون
می آورد شعر بیا ای ترم گرچه وفادار ترم ۞ آزرده ترم گرچه کم آزار ترم ۞ با هر که وفا و مهر آوردم پیش
سبحان الله بچشم خوارترم ۞ و دیگری میرزا نظام الملک که در تحصیل کمالات و اسباب ... که
و سعادات از اقران و امثال مستثنی بوده و همواره اوقات با نشاط و فراغ و ابتهاج و مسرت و ... بسر
میکرد با شیوه آثار از فواید روزگار بهره و حظی نمانده گرد در صدد جمله مردم اصفهان در آمد سخن بدر از
کشید و سررشته مدعا از کف بیرون رود لهذا بعضی از ایشان که متوجه شعر گفتن شده اند گردیده باقی
را موقوف داشت سیف الدین محمود رجائی بسیار خوش محاوره و نیکو اطوار بوده و در علم حساب
هندسه و رقوم مهارت تمام داشته و مطایبه و مجادله بنحوی ظاهر میساخته و از هزلیاتش این رباعیست
است که این ابیات از انجملاست شعر الحذر الحذر از یار فلان ۞ که بود جفت افعی نیران ۞ بد زبانی
ز دون زد و زهر ۞ ایر خرجا بر باشد و او چخ ۞ چون قلمدان کاتبان محکم ۞ هست رگها و رو بجای
قلم ۞ بر سرا و زنان چادر دار ۞ کلک کاتب بر فراز مناره ۞ خورد نشتری که حلال بود ۞ که شمارش بجمع اعداد
خلال بود ۞ و از اشعار جدش این ابیات بزبانها مذکور است ۞ صنوبر قد من کز نازش بود بر
رو بسته ام دل چو بار صنوبر ۞ که مرغ روح خلیل است بلبل ۞ که هر چند گلبن بر افروزد آذر ۞ از آن سوختن
هیچ پروا ندارد ۞ نی رتبه عشق اند اکبر ۞ آن گل که دل را وفا را خون کرده ۞ خون کرد و چنانکه گرفت زبانه
چون کرد ۞ سر غنچه بخون عاشقان گلگون کرد ۞ چون شاخ گلی که غنچها بیرون کرد خواجه افضل الدین ترکه
بوفور علم و سرعت فهم و اطوار گزیده و سیرت پسندیده اتصاف داشته ابتدا در کاشان در خدمت
مولانا ابو الحسن کسب علوم نموده بعد از آن بعراق عرب رفته در مشهد غرویه بر اسم تصحیح عقاید دینی
و تنقیح مسایل یقینی مشغولی نموده بدان اکتفا نکرده و از تحفه نشان بشام و حجاز افتاده نموده چون
تصویر کمالیتش بمرات ضمیر منیر شاه طهماسب صفوی چهره گشایی نمود قضای عسکر ظفر اثر بدان حضرت
تفویض فرمود و در سلک مقربان درگاه انتظام یافت و پس از آن بجهت شبهات اخروی لایش

تولیت سرکار فیض آثار سلطان الاولیاء و برهان الاتقیاء ثامن الائمه النجباء سلطان ابوالحسن علی بن
موسی الرضا علیه الف التحیة والثنا مع تدریس نموده قریب دو سال بدان دولت مشرف
گردیده در زمان دولت شاه سلطان محمد کرت دیگر منصب نظارت آن سرکار فایض الانوار برای جواب
نمایش مفوض گردیده تا هنگام استیلای سپاه توران بر خراسان در آن بلده ارم توامان
بگذرانید و بعد از آن مراجعت کرده اوقات خود را صرف طاعات و عبادات مینمود تا ایام
شورش بانصرام پیوسته شعر کدام روضه اقبال که رشید بهیچ ه که مرد اجلش طاقت رنج کند ه
دادگاهی جهت انبساط خاطر قطعه و رباعی گفتی و این رباعیات از آنجمله است رباعی بازم بسوی میکده
مست آوردی ه در خانه دین من شکست آوردی ه کز سبحه بدستم دهی و گه زنار ه ای عشق
مرا نکو بدست آوردی ه مثنوی تا ابدی رو مکن ای حور سرشت ه زشتی نبود اگر همه باشد زشت ه
هجران که رود زخت بدر صد باره امید وصال است در و همچو بهشت مثنوی دشت از مجنون که لاله
میروید ه ابر از دهقان که ژاله میروید ه طوطی ز بهشت و حور شیراز بیاید ه داد و گلی که لاله میروید
مرگان گشای نیم از نو بر شوم ه تا هم گفت هوس اگر سوز شوم ه دوزخ نکنی آنچه بود اگر حور شوم ه با آنچه نگاه
اگر دور شوم مثنوی از محتسب امروز دل زار گسیخت ه کو ریخت شراب و رشته زنار گسیخت ه زنهار دمی
میکده در بندید ه کان خرام و زنار افشار گسیخت خلیفه اسد الله از سادات صاحب سعادات آن شهر
و دیار بوده کام زندگی را اسدی شکر غنا بعظمت بر همه دولت بارای باحزم و شوکت است این رباعی که
والده دانوا مذکور است از و مشهور است رباعی شمعی که بسوخت جان غم پرور دوم ه گفت که پرده
خویشت کردم ه میمیرم اگر نمیروم نزدیکش ه میسوزم اگر گرد او میگردم میر شجاع الدین نواده خلیفه
اسد الله است والدش خلیفه سید علی در سلک اکابر و اهالی آن دیار انتظام داشته و شاه طهماسب
الصفوی ویرا بخطاب خلیفه سلطانی مخاطب ساخته صاحب طبل و علم گردانید امیر شجاع الدین محمود
خلعت نسب را بطراز فضایل آراسته از چهره فضل و جمال کمال حظی وافر و نصیبی متکاثر داد و نقش اماده
بر الواح خواطر طالب نگار و از زاده ضمیر سهیل نظیرش این قطعه در خاطر بود که ثبت افتاد قطعه خوشا
صفای دل پوشش بروانی ه که از بهر چیز دل بیا و رود ه اگر صد پی نکنم بسر شود چون آب ه فرو رود
بروی خود نیاورد امیر تقی الدین محمد الشهیر بمیر شاه میر در بدو حال کسب فضل و کمال توجه نموده بهند و کن وارد
گردیده نزد ابراهیم قطب شاه بمنصب پیشوایی که عبارت از وکالت باشد ممتاز گشته عمری بسر انجام
امور ملک و مال پرداخت چون محمد قلی قطب شاه بانی مبانی ملک شاهی گردید بسعایت معاندان و اغوای مکنتان

دست

دست زحمتش از مهمات کوتاه ساخته رخصت بیت الله الحرامش فرمود و در آن سفر از افق فنا پا نهاد و رخت
ناتوانی بر روی عارض گشته بدرود این جهان بی بود فرمود شعر میدون جام دنیا خوشگوار است ه
باو لیستی آنرو خمار است ه نظر کردم ز روی تجربت مست ه خوشیهای جهان چون خارش
است ه و میر فربو شعر گفتن را علاوه فضل و کمال نموده همواره عروسان خورشید منظر از حجله
ضمیر بیرون می آورد و این چند بیت از آنجمله است شعر گوشش بقول مدعی چه نهی ه هر که بینی حکایتی
دارد ه خال بر طرف عارضت شاهد است ه که زخیلی ولایتی دارد ه تلقی از بخت خویش می
ترسد ه ورنه هجران نهایتی دارد میر شرف الدین در اقبال عمر و زندگانی بعد از کسب فضایل
نفسانی به بیجاپور رواره گشته بخطاب صدر جهانی مخاطب گردید و بواسطه موزونی طبع گاهی
صید و انتظام نظم در آمده هاشمی تخلص میکرده و این ابیات از آنجمله است شعر مراهی خیال
یار در آغوشش می آید ه غلط گفتم که جانی در تن بیهوش می آید ه که بینجا به عشق است گوی
بیهوشان کا بجاد ه زاول هوش هر کس میرود مدهوش می آید مثنوی هست آنی تو دو بسیار که لاله
بیان ه میر خواهم کرد چندانی که آتهم نکند قاضی نور الله از نیکو طبعان آن شهر و نکات سخن برای
گذار شیوه نظم نیز را از عطارد است طفل کتب خود خواندی و قاضی نجوم کسی ستر است در پیش
بیان او عاجز باندی و در بوستان صنعاعان بلبلی چون نطق وش این بعد مترنم گشته و عندلیبی
چو نخوشش نیو ادب نیامده اگر فی القسم دیگران رهند او چه بهست اگر صد او دو بیت و این قصیده
که حاکی سحر حلال است طراوت باد شمال دارد و این دعوی را شاهد مبرهن است شعر گرگ چشم تو در
خارکان آید ه تنگ است بصف چندین هزار جان آید ه تو چون بقصد دل خسته ناوک اندازی ه گر
چه تیر تو نخواست بر نشان آید ه بناخن ار تن خویش استخوان برون آرم ه که ناوک تو مبادا بر
استخوان آید ه در انگشایم چو بلوی نوشتم ه اگر فرشته بدست آسمان آید ه خیال زلف تو شبها
در آید و مرا از خواب ه بیان بد رنگه در خواب پاسبان آید ه اسیر عشق کسی را که دمبدم بر دوست
هم نشین شدی و سپید دست فغان آید ه نه عندلیب که گل بی بوستان باشد ه نیاز باشد و چون موسم
خزان آید ه ز بوستان بر دوا چون شود خزنه ه دو ای بیشتر از گل ببوستان آید ه مریض
عشق تو زهر اجل چنان نوشد ه که از تصور آن آب در دهان آید ه اگر چه بر سر بازار عشق رسوائی را
همیشه زیان بر سر زیان آید ه گشوده ام دردکان جان و منتظرم ه که بد معامله بر در دکان آید ه زبیم
آب شدم این گرفتگی تا چند ه تبسمی که بمن قوت توان آید ه گناهکار برحمت امیدوار شود ه چو خنده بر لب سلطان

کامران آید٭ جهانگشای جوان بخت شاه اسمعیل٭ که ز عشق شمایلش چون بنان آید٭ جوهر کرم
است آنکه بر سر کویش٭ حدیث خواهش هیچ است بر زبان آید٭ زمین درگه او راه سائلی [illegible] کیمیا نگین
از آن بخاک چو پستان آید٭ بعدل اوست که امروز گرگ نتواند٭ بروی صحرا چو رخت شبان آید٭
ز دست آهوی شیر ژیان ولی دارد٭ ز تنگنای دو تیغی که بر فسان آید٭ فضای مملکت عدلش آن
دارد٭ که جان ز تابش مه در تن کتان آید٭ گذشته است بجائی علو قدرتش٭ که آدمی را وهم در
گمان آید٭ اگر بهوس که کین رنگ بوستان گیرد٭ ابر نخل طرازی بوستان آید٭ بسا زبان همه چون
عندلیب بخروش شنده٭ بجنت و غیر [illegible] صبا فغان آید٭ ز جوی تیغ خود آب گلبن گردون٭ سر بان
بسر نیزه غنچه سان آید٭ اگر ز منجنیق تیرهای گردون٭ ز تاب جان بسر چشمه پستان آید٭ اگر عمود
نفی بر زمین نگون کرده٭ چنانکه گاو زمین در نظر پستان آید٭ دراز نای زمین را درست [illegible]
بلا رنگ تو اگر بر سر زبان آید٭ زبان ز مدح تو بهتر که باز [illegible] چنانکه٭ بقدر مدرک خود تخلص زبان [illegible]
بی تغیر خیالات [illegible] چه سنده٭ کسی که بر فلک [illegible] راه [illegible] بان آید٭ دعا همیکنم و حال خود نمیگویم٭ که خاطر
تو مباد ملال [illegible] گران آید٭ بکام دل نشستیم در حرم وصال٭ بحق سپاس خداوند بر سلامت حال٭
در آمد از در من دلبری که از سر ویش٭ چراغ دیده برافروخت شعله اقبال٭ بتی چنانکه بروی زمین چو
نخواهد٭ نگند حلقه چشم فرشتگان خیال٭ کشنده نرگس مستش چنانکه جان نبرد٭ ز ناوک مژه اش
در آینه تمثال٭ بلا بگفتمش از چهره پرده یکسو کن٭ که بی ستاره چشم [illegible] نقاب بر افکند
و گفت میخواهم٭ ترا بغایت از این شاد تر بروز وصال٭ بنوبتش [illegible] وقت [illegible] اشیا
از مرغ غم ز شکستی بال٭ جواب دادم و گفتم که تا تو در نزیدی٭ بگرم کرده بس هنگامه نشاط اهمال٭
چنان شده است کم از [illegible] که از حرارت خورشید ریشهای نهال٭ [illegible] تو بی ادم [illegible]
سازی٭ که استخوان شود [illegible] سلامت [illegible] همی که از دهن شیشه چون فرو ریزی٭ [illegible]
زند از حرارتش تبخال٭ [illegible] که تیره کند٭ فروغ طلعت [illegible] چشم کواکب اعمال٭ [illegible]
که کرد بروی از آن شوید٭ سر آمد عالم شود بجشن جلال٭ و گر بخاک چکد قطره برون ریزد٭ [illegible]
نهان هر [illegible] که دارد حال٭ بدان طریق که گوئی گذشته [illegible] خیال دست [illegible] خصال٭ سپه اعظم
مرادگی شاه اسمعیل که [illegible] آفتاب [illegible] که هیولای فخر وش خیزد٭ برزق خاطر [illegible]
خدای جل جلال٭ بخاک خفته شمشیر [illegible] سزد کوه
خدائی که آفرید او را٭ برای زال سوار و بتیغ رستم زال٭ چو انتظام جهان نقش [illegible] کلک قضا٭

قدر رسانده اصلاح سای اولی الحال٭ ولی خطاشناسی اند و اگر عالم٭ هنوز بیت مصون از
تغیر احوال٭ کرم شکسته بود [illegible] کرد انند٭ هزار مرتبه استاد در خط اطفال٭ بتارک [illegible]
که از سر هوش٭ بیخ ستم نتواند زدن رگ قیفال٭ [illegible] چو پا برنهد بخاک شود٭ نشانه سم او
سجده گاه باد شمال٭ [illegible] که طبع نگاره روشن طبع٭ که از جهان تصور برون جهد فی الحال٭ بجای پر
اگرش موی برنهی بخدنگ٭ بطبع خویشتن و پیکان چو تیر خیال٭ بنعل او مثابه چو خویش را فکند همی
فزوده شود از نشاط جرم هلال٭ چو زان فزوده کیش بطرف شود نسبت٭ شود طول و کاهش [illegible]
زلال٭ جوان همیشه چو بخت جوان خسروان [illegible]٭ [illegible] گذشتن سال٭ جهانیان بتضرع اگر
کردندی٭ ذکر درگاه جهان [illegible] فتح سوال٭ کسی بعهد سخای تو بر نیاورد دمی٭ که کف نیاز [illegible]
متعال٭ چو [illegible] شود ز دوات دماغ خامه سبز٭ که سر کشد [illegible] شاخ طوبی نال٭ اگر کلام ترا گوش [illegible]
شنود٭ شود زبان صدا از کمال حیرت لال٭ بنزد تو خجل از خدمت ثنای توام٭ اگر چه شیوه خدمت
رسانده ام بکمال٭ چنین نقاب گشودند از حقیقت برق٭ جماعتی که فشانند [illegible] بیان آتش کرده
حاصل از اجزای ارضی و ناری٭ صعود کرده و فتاده اند زآن میان آتش٭ حکایتی بود آن دست [illegible]
تو زده٭ طپانچه بر رخ ابر رحمت از آن آتش٭ پدید دوست بر دل ابی شکایتی٭ چون رحمت خدای
ندارد نهایتی٭ [illegible] بسیده٭ چون حالتی که آنرا نه رسد در ولایتی٭ ببخت [illegible]
مرا یک سخن٭ شنیده ام از لب شیرین حکایتی٭ [illegible] در سینه ام [illegible] ز شفقت٭ هر که
با قسم خلق [illegible] دارد برون ز شفقت٭ خوارتر زانم که گویم دشمنی دارم ولیک٭ هر که چشمش بر تو افتاد دوست
[illegible] شفقت٭ عادت ما نیست که پیدا دگرش [illegible] کنیم٭ [illegible] کنیم٭ [illegible]
اندر [illegible] اکنون [illegible] که این زمان در دولت [illegible] کنیم٭ هم هست سرای مرا زآتش دوزخ
جز سینه که آن [illegible] تمنای تو دارد٭ از آن [illegible] تسکین باشد٭ [illegible]
[illegible] باشد٭ [illegible] بر دوش [illegible] دستی٭ [illegible] تسکین باشد
تو سینه پیش [illegible] ای مرغ جان [illegible] بشعله [illegible] باشد٭ شعله آتش دوزخ [illegible]
بهشت٭ نتوان بود اگر [illegible] غمناک [illegible] چنان [illegible] فغان ز بلبلان
برخاست چون سوی چمن [illegible] لال [illegible] جفائی که تر است٭ مهربان تر [illegible]
خدائی که تر است٭ عشق با خاصیت [illegible] که با هر گذشت٭ روزگار [illegible]
کفش [illegible] از آن پیرهن که بر تن [illegible] ز تخت خواب [illegible] ندارد شمع [illegible] پروانه آفتاب [illegible]

نبرتو به دیگر این نال غراب گزیند مثنوی بباغ عشق توان بلبلم که در همه عمر ٭ باشتیاق رهائی پری بهم
نزد است مثنوی چه پیشکشم خدایا بهشت رضوان را ٭ بمهربانی اکرم ساز جانان را ٭ بدرد و رنج
مبتلا چه میکردم ٭ اگر خدای فنی آفرید جز از من مثنوی هر چند که بیداد زمانه دیده و گردم ٭ آن نیست که از غدر
سپهر شاد و گردم ٭ چون بتکده کهنه تر ز دیگی کعبه ٭ گویا که خدا خواسته آباد و کردم مثنوی تا کی بهوس بستر
خواب افکنم ٭ تا چند بجوی دیده آب افکنم ٭ تا کی چو سر از بالش غم بردارم ٭ پیراهن تر بر آفتاب
افکنم مثنوی در عشق تو امید فرو ریزد خون ٭ یکدم نه که جادو فرو ریزد خون ٭ گر عشق تو دست بر دست
آرد ٭ از ناخن خورشید فرو ریزد خون مثنوی تا کشته عشقیم و جهان مسلخ ماست ٭ هر چه خواهیم
جهان مطبخ ماست ٭ ما را نبود هوای فردوس از آنکه ٭ صد مرتبه بالاتر از آن دوزخ ماست مثنوی خوش با
گردم که گر بسجده دار گسیخت ٭ بگذشت کلیسا از نار گسیخت ٭ تا زنگ پرستاری عشق بو کنند ٭ صد رشته
کفر و دین بیکبار گسیخت ظهیر الاسلام صاعدی بلطف گفتار و [illegible] کردار سر آمد خویش و تبار بوده این
نوع ابیات میگفته شعر منعم اگر چه کمی کار ز غمخواری رفت ٭ بگذر خون گریه کنم کار من از زاری رفت ٭
شب هجر است که تا روز قیامت باقیست ٭ روز وصل است که نامده بیداری رفت امیر جلال الدین
صلاتی از اعیان آن شهر و مکان است اندیشه اش لفظ را روح است و از خیالش معنی را صد
فتوح و این ابیات که حاکی [illegible] توانا بوده زاده طبع سلیم و ذهن مستقیم اوست شعر [illegible]
بر کسب شرف از وجود تو شد ٭ امکان بکشید بر [illegible] تقدیر استغفار ٭ گر گنبد و باغ [illegible] خلق او ٭ استسلام
مرغ نغمه [illegible] بهار مثنوی از آن می که در جام جولان نماید ٭ صبا [illegible] زدوران نماید ٭ بر دی
نگار [illegible] موج حرفی ٭ که حل معمای امکان نماید ٭ بود بر کف ساقیان از فروغش ٭ کف دست موسی [illegible]
نماید ٭ چو گیرند بر شرب لب حریفان ٭ فروغش مهر درخشان نماید مثنوی خدا گنجینه [illegible] این لب [illegible]
گر بشکسته دلان رحم نیست خوبان را ٭ نکار زم زمسلمان که در دلم هر گز ٭ نداده راه خیال تو کفر و ایمان را
از روز گرچه آفتاب رخ جا بمباد ٭ وز شام کی پستاره بزار بمباد ٭ این کار مراد و سر کار بتو رسید کس
نبود ترا بمکس کار بمباد مثنوی با پا شکستی و گل از سید شکفت ٭ بر غم گذشتی و چو امید شکفت ٭ بادی که
سحر از بر روی تو گذشت ٭ بر هیچ گذشت گل خورشید شکفت مولانا تقی الدین محمد الخوافی بوفور
علم و حدت ذهن و وسعت مشرب بر تمامی طرزهای هنر پرور و فضلای آن کشور فائق میبود و در میدان
بلاغت بفرط فصاحت و لطف عبارت قصب السبق از بسیاری میربود شعر معنی بروش دری الفاظ
عذب او ٭ آن کرد با سخن که بسنگ آفتاب کرد ٭ چون سنین عمرش چند مرحله از خمسین در گذشت خلعت

بابرکت

بابرکت انتعاشی پدید آمد پس از آنکه چون صبا ببی خانمانی میبود و مانند سحاب بسیار مراحل طی
نمود و در موضع رسغول [illegible] اعمال بخارا بسر در نقاب تراب کشید شعر زاد در همه مرگ را زاده ایم ٭
همه بنده ایم ار چه آزاده ایم ٭ و این ابیات که بلا فاصله نوشته میشود مر او راست ٭ از
زبان دیگران پیغام خون آلود چیست ٭ معنا معلوم شد این حرف دیدانند چیست ٭ خون چشم
میرود و گل گو درین مجلس باش ٭ دل بر آتش بی غم پیداست بوی عود چیست ٭ آه از آن سر
کشی که گر چه خود را بر آتش میزنم ٭ غیر از این چیزی نیکو بیدکه خرقی بود چیست ٭ ما وصل را بهوی اعیان
واکشتیم ٭ این ار ندیداهل تماشا گذاشتیم ٭ در دیده سر طبیب اثر پس خیم هم ٭ برگ گل نهاده عداوا گذاشتیم ٭
یاری چه وفای چه دارندی چه ٭ دیوانگی سر آمد و اینها گذاشتیم ٭ رفتیم ما از این دو سه حرف شکسته پا
پای سفر نبود ها بجا گذاشتیم مثنوی هر جا غمیست دیده بآن مادی منست ٭ این خون گرفته رخنه
گر شادی منست مثنوی وای بر جان کسی گر تو امیدی دارد ٭ چشم لطفی و تمنای نویدی دارد ٭ در
لطف بدعای سحری باز گرد ٭ دست سیم که باخلاص کلیدی دارد مثنوی گر دو دل گردیدم و منیم گردید
جانانی است ٭ غم معاذالله اگر نیست تنهائی است ٭ بعد عمری که نشستیم بهم یکساعت ٭ شرم گفتا
که دو ایم تماشائی است ٭ در چمن بود زلیخا و بحسرت میگفت ٭ یاد زندان که در و انجمن آرائی
نا امیدم ز تو ما بجهت میکنم ٭ که میان من و او پیچ تقاضائی است ٭ مثل حاضر و این بود بغزالان
دل ریش ٭ میتوانی که بمن گفت که دعوائی است ٭ گوی او را بضمان خود گفتی خرقی ٭ غرض از
او بود گوشه صحرائی است مثنوی لایک فرینیدا نما ماه اگر هر شب ٭ چنین آی جوی آسمان خواهم
زیستادن مثنوی قبول شو چنینا نانکو نامرادی شرمسار آید ٭ همان آن رده بر گرد و همان بیغم اسپاره
آید مثنوی گفتم سخن کوته کنم چون حرف عذر آغاز شد ٭ دیدم که از هر عذر او صدره او بخشش باز شد ٭ بیرون
متاع عقل و دین گفتی چه شد گو این و آن ٭ آنها و صد بالای آن گرد سر کبابش شد مثنوی گر ایاز اینجا و گر
محمود و کارش بندگیست ٭ عشق از یک رشته پای بنده و آزاد بست مثنوی بر زمین هم دارکردل
بر سر ما زده است ٭ گنجشک ترا رشته پر و ار دو دراز است مثنوی در اتش و دکر امشب شکوه غمایم
بسینه منیلدم صد خیال و خواب غنایم ٭ بهشت و صل تو از صحبت رقیبان شد ٭ که گر بدوزخ هجرم کنی [illegible]
ندارم مثنوی عشق را با التفات بخشش او کار نیست ٭ پای منظور است و دار کار هجرا پا نیست ٭ هر که بر ما
نهانی بودی یا بان ما شنوی ٭ و آن کی من دلی گر دو کتابه نیز بار نیست مثنوی خدایا جان بدست تست امیدوار
دل که با او کار ما راکنده کسی را جان بیمانه مثنوی رسید شب که بجان طرف زدن بمعاد و رایی ٭ هزار بار بعمل

دمم زیاده و رانیجی ۞ چمن ببالید و بستان بنازد از تو زانی ۞ که چون سبزه بگشت چمن پیاده و رانیجی
مولانا ضمیری از شعرای با نام آن شهر و مقام است هر گاه ابحر خاطر گوهری در سلک نظم کشیدی غیرت
لؤلؤی عمان بیان نمودی و هر وقت معنی بکری از حریم فکر جلوه دادی خجلت لعل بدخشان عیان
ساختی شعر بی غنچه جان در جهان پدید شدی ۞ کی که خامه او حامل گشتی ۞ و مولانا در اکثر فنون سخن
بچهر خواندن گردیده از طب یافتی نصیبی وافر اخذ نموده و پس از آن در شعر گفتن ساعی شده سرآمد
گردیده بنا بر آنکه والدش تا بلاغ نقش جهان بود ابتدا باغبان تخلص مینمود چنانچه میرزا اشرف جهان
وقتی که با او در یکجا عشق بی باخته اظهار معنی بدان کرده میگوید شعر من بدان پیر باغبان نامم ۞ که ز عشق تو
خوشه چین باشد ۞ و بعد از چندی وقت حسب الامر شهریار ایران شاه طهماسب صفوی بسبب شنیدن
ضمیری تخلص نمود و با اضافت عنایت شاهی ضمیر منیرش روشن گردیده نتایج خاطرش تابنده و دلها
نور بخش گردیده و بسیار اشعار از و بیادگار مانده و از دواوینش صد هزار بیت است که از آن جمله هفتاد
هزار بیت آن غزلست و دوازده هزار بیت قصیده که تمامی در مدح ائمه معصومین علیهم السلام
است و تتمه مثنویست به تنوع جیب ۞ ناز و نیاز ۞ وامق و عذرا ۞ بهار و خزان ۞ لیلی و مجنون ۞
سکندرنامه ۞ جنة الاخبار ۞ و دواوین اکثر متاخرین را تتبع نموده و هر کدام را نامی نهاده چنانچه دیوان
شیخ سعدی را حسن مقال ۞ و دیوان امیر خسرو را معشوق لایزال ۞ و دیوان خواجه حسن
آل ۞ و دیوان کمال را احیای کمال ۞ و دیوان خواجه حافظ را عیون الزلال ۞ و مولانا عبدالرحمن جامی
را معراج الکمال ۞ و بابا فغانی را آینه خیال ۞ و شاهی را سحر حلال ۞ و بنائی را از اقبال ۞ و صالح را در
مثال ۞ و امتی را سحاب جلال ۞ شهیدی را خجسته فال ۞ و هلالی را لوامع خیال ۞ و میر اشرف
جهان را ترانه وصال ۞ چون این دواوین که ذکر کرده آمد درین دیار شایع و متداول گشته هر آینه از
اشعار متفرقه ابیاتی چند نوشته آمد شعر تا بوده چشم عاشق در راه یار بوده ۞ بی آنکه وعده باشد در انتظار
بوده ۞ لب کمیدی و من از شوق فتادم بیهوش ۞ با که کیفیت آن باده ندانم که چه کرد ۞ در بسکه بی دل
محبت آمیز است ۞ برنگ شکر ادا میشود حکایت تو ۞ حیران شده را لذت دیدار نباشد ۞ زان
ذوق نظاره من را نباشد ۞ بخت خوش نازم که صد هزار پری ۞ شب وصال تو پروانه چراغ منست ۞ سوی
کوی عالی از شهدا تر زود ۞ زان چاشنی که لازم کنج دهان تست ۞ سپهر دگر دولت آرام ضمیری ۞
من هیچ ندانم چه دلست اینکه تو داری ۞ ای غایب از دو دیده چنان در دل منی ۞ کز لب کشود سخن
آواز میرسد ۞ دوای درد ضمیری نشد ندانم ۞ گفته است که در دشتن و آنچه میرسد ۞ بر من چه کنم

کردوم

کردوم از دیدن از خویش ۞ خاصیت نظاره رخسار تو این است ۞ هنری نیست محبت بقیامت
بردن ۞ سهل عشقی است که تا روز قیامت نبود ۞ خوشی آنکه بدیدن روی تو او سپرد جان ۞ کرشمه که
هجر کدام و وصال چیست ۞ چو انگیزد و ملک از بهر پرسش تن خاکم ۞ برم نام تو و در شرم جا و بدانش اندازم ۞
کمی [illegible] در دلم کو عشق تو شهیدی را ۞ تا آن دل بدر کند در دل شنیدن تو ۞ تو در درون دل ای دیده و حیرانم ۞
که از چه میکشدم اضطراب دیدن تو ۞ زبان بستن ز حاجت پیش او شرط ادبست ۞ که خاموشی گدای
عشق را حسن طلب شد ۞ گرچه همچو ایشان خوبی هم دانند ای به خو کمو ۞ کاین همه با عاشقان بدخوی
افلاک چیست ۞ نیک نفسی گمی دو یاری بامحبت سخنی ۞ بی مقصوت جا و بدان گنا دست بس ۞ حل اسانی ازین فراغ هم
و روز محشری ۞ پیش تو شرح که [illegible] هم حال شب دراز ۞ چکنند خضر ما هم بحیات جاودانی ۞ که مرا
کیرد روز زندگانی ۞ زیاد که بر کون و مکان بار گرانست ۞ آن سایه که قد تو بنیاد کشانست ۞
حق دلبا پس خلق اگر جلوه مینمود ۞ در جلوه گاه حسن جهان پیکر آدمی ۞ شادم که وعده داد بفردای
محشرم ۞ کان روز هیچ وعده بفردا نمیشود ۞ بس معتقدم همت خود را که دو عشقت ۞ نومید دو عالم امید
کرم اوست ۞ ذوق آنست که ارباب طمعت دارند ۞ ورنه آسودگی اهل سلامت معلوم ۞ سجاده
محبت دلی بغمزه تو ۞ بدان رسید که گرد بش نمیتوان کردید ۞ ای آنکه گل وصل تو کارست بد
از دست مده داغ پشیمانی من بین ۞ آنکه امیدی که تخوانی سوی خویشم ۞ چشمی بره و گوشی باو ازی
کند کس ۞ بغیر ازینکه سازد آگهت از درد پنهانم ۞ دگر ذوق اجابت در دعاهای خود نمیخواهم ۞ در تماشای
جمال او سرا پا دیده ام ۞ گرچه پر تو هم بیلذت دیدار نیست ۞ در دو کم هد در دل بجا مصلحت خویشم ۞ ره
هدم و کفار در دل خویشم ۞ گیرد همه کس پیش غم را دامن قاتل ۞ جز من که بجان مشغول از قاتل خویشم ۞
اگر بمیرم از آنکه بیش کسی شادی می آید ۞ فریبی کز وی اول خورده بودم یادی می آید ۞ بدام انتظار او منی
آن مرغ گرفتارم ۞ که جانم میرود تا بر سرم صیادی می آید ۞ گرنه فریب وعده روز جزا بود ز تو ۞ سوی
بدن که آورد جان گریزپای را ۞ بر بالیست رفتن تا فراز کربلا میل ۞ کرده ام طواف پادشاه دین
و دنیا را ۞ غلط کردم چه جا ز نقش از آن سرو بلبود از من ۞ گنه از جانب من بود جرمی نیست سرو یار را مولانا
محمد شریف سرمدی پیش آگهان از نیکو طبعانست و پرتو اهتمامش بر بعضی از متداولات تافته
با وجود وفور شغل و کثرت خدمت همیشه لطف طبع وی را باعث محرومی می آید که ساعتی بحفاظ ذهن
طبایع سلیم او ارباب قرایح مستقیم بود و وکل صحبت هر یک بود و از آن خاطر گوهری که قابل
گوش اهل هوش گشتی نزد بود بیرون آورده و این ابیات از انجاست شعر گو دلبری که مهر و وفا کار او بود ۞

تا دم زندگی وفا یار او بود ٭ عشق آن قدر خوش است که براه دوست ٭ جایی رسد که یار طلبگار او
بود ٭ پستی شود که جبهه آسمان درد ٭ شاخ گلی که بر سر دستار او بود ٭ گل در سر و می در بغل
آبی چو در گلشن نام ٭ بهر تماشا بشگفته خاشاک محنت خانه ام ٭ هرکس بکنج نیز دو در دل برادی ٭
ما را بهمین بود که نکو کار رود دگر هیچ ٭ دل غنیمت که با سینه داریم ٭ بتخانه کافر و نکهت امیر روز
بهان جبری از افراد عصر و حسنات آن خطه و شهر بود و در شطرنج را خوب میدانسته و شعر را
نیک می فهمیده و صاحب عیار علم موسیقی و ادوار بود و در آغاز ایام شباب که ایام نشو و نمای حیات
در صحبت فضلا روزگار گذرانیده و اوقاتش بعشق و عاشقی صرف شده و در انجام عمر و اختتام
زندگانی ترک همه داده در جامع اصفهان با واد مشغولی می نمود و بیشتر اوقات با تلاوت
کلام ملک علام مصروف میداشت تا ازین جهان فانی لوای توجه بعالم باقی بر افراشت و این
ابیات که بوستان نغمه خوشتر از گلستان ارم و دلکش تر از مجلس خلوت رندان کرم از وی آید
بر جو دوست می شبانه نباشد ٭ بتلخی تو بیتی در شهر انجا نه نباشد ٭ بلکه دل چو شدی پادشه بیاد دو
چمن ٭ رسوم و عادت چندی که در زمانه نباشد ٭ میان عاشق و معشوق جنگ خوف خفیت که رنه
اگر امروز هست فردا نیست ٭ بروز وصل مپرس از دلم حکایت هجر ٭ فراق دیده دلم را مجال انجا نیست
شبی نی تو کس حکایت بدل انگار من کرد ٭ غم تو دوش سدی چه برقه انکار من کرد ٭ بخت بدم زکوی تو
آواره میکند ٭ آواره ام زکوی تو یکبار میکند ٭ چون یاد میکنم که زکوی تو میروم ٭ فکر وداع تو جگرم پاره
میکند ٭ این درد اشتیاق ترا چاره میکنم ٭ خود را بسوی از دست آواره میکنم ٭ روزی هزار بار چرا
میرم از غمت ٭ دل می نهم بدوری و یکبار میکنم ٭ صبری خلاص میکنم از دست او ترا ٭ فکری بجان زار
تو بیچاره میکنم ٭ صبری اسیر تست بکارش بجان و مان ٭ پندار داین سرا چه غم سرنگون شدست
وقت آن آمد که بی هو شاد و خرم کنیم ٭ با و شادی دست هم گیریم و از غم بگذریم ٭ تا کی این زنار آتش تا
تاکی این بیچارگی ٭ چند چون بیچارگان با او توانیم کنیم ٭ وقت آن آمد که از ما دوستان یاد کنند
گاه گاهی در دل ایشان جایی بگذریم ٭ یارب چو خوشش کجا دگر ره آنکه زهجر ٭ نشسته بنده که با تو یک بزم
هنوز مولانا شکیبی بجودت طبع سلیم و ذهن مستقیم قرار داده اعیان و مسلم فضلان است طبع پاکش
از اقسام کمالات بهره ور و ذهن دراکش نقاد بسیاری از فنون علم و هنر چون کاتب قضا و سنوف
قدر که احصل احوال هر بشر در دفتر ایشان ثبت است بحلی نسق مقدر او را درین کشور نوشته بودند
هر آینه بعد از آنکه بسیاری از ولایات را بپای سیر نمود و چون باد شمال چندی از شمال پیمود تا قدم عزم را

بجلالان

بجلالان در آورده بدین دیار آمد و گردید سپه سالار عبدالرحیم خانخانان که مربی فضلا و مقوی فصحات
قدر او را بوالعجبی شناخت و روی بتفحص احوال او آورده کشاف کار او آورد چنانچه آخر کار نوکاری منهاد
خانقینی گوارا داد و در وجه ساقی نامه که در مدح خان زر بور گفته ده هزار روپیه صله یافته و این چند
بیت از آن جمله است ساقی نامه بیا تا زمیخانه بستان کنیم ٭ بوی بر انگشت گلبستان ٭ خود را گل اداده
بر سپهر زنیم ٭ چو گل آدمی هست ساغر زنیم ٭ گلی را که بلبل بود شیشه رنگ ٭ نشانیم و بر باغ دل باشیم خوش
بیا شیشه بردار ساقی بیا ٭ بیا چشمه عمر باقی بیا ٭ بهار دل کلیه بستان بیار ٭ طرب بالکیفیه کلبستان
بیار ٭ که بی خود مرا تا گلستان برد ٭ منش جان برهم او غم از جان برد ٭ مغنی بیم صبح شتمی کجاست
ب کیرتا گوید می کجاست ٭ در او زلف نوا تاب را ٭ زچشم صراحی ببر خواب را ٭ بسوزان غم
جان مجهور را ٭ بزن نشتر این زخم ناسور را ٭ چه می بود ساقی زجامی که بود ٭ بیاد که خود دم بنامی که بود
که وقف خرابات شد نام ٭ سپس شراب است با نام ٭ بیا ساقی آن لاله گون مه ٭ طرب نامه اش وده
بده ٭ مکن کم چون سبزه بر جو بپا ٭ که زهره فته گل بهار ٭ عجب نیست آید چو دخزان ٭ نکو برگ
بریزد زبلبل زبان ٭ مغنی برین مقامم نماند ٭ منی بود در خور دجامم نماند ٭ فزون کن برآهنگ خود پرده
که خالی کند دل ازآن زر دده ٭ بیا ساقی آن آب حیوان بده ٭ زسر چشمه خانخانان بده ٭ بده صاف با درد
از آن جرعه ٭ که بر نام دولت زمزمه ٭ سکندر طلب کرد لیکن نیافت ٭ که در هند بود او نظلمت
شتافت ٭ مغنی نوای طرب ساز کن ٭ نزدوپس پرده دل ره دری باز کن ٭ نوایی که جان راز بجان
برد ٭ مرا بر دهر براخان برد ٭ زدوری دلم خانه گرزم است ٭ بهر زره ام ستیزی کم است
بیا ساقی آن آب آتش شراره ٭ که با عقل دارد سپر کار زار ٭ بده تا بر آتش نهم شرم را ٭ قلم سکنم
حرف آزرم را ٭ که شد کار م از نیرنگی خراب ٭ برون آرم از زیر ابر آفتاب ٭ بگو هر کنی هر را هم تبه را
درکنج بکشایم اندیشه را ٭ نهان خانه خاطرم پر زحور ٭ که بر سایه شان دیده هرگز نه نور ٭ عروسان خلوت
سرای الست ٭ منزه ز آسیب شهوت پرست ٭ زبکشی پسندی و بی شوهری ٭ همه پرورشته
در دختری ٭ زنشاط ره ازیشان خبر ٭ ندلاله سوی شان راهبر ٭ سر افکنده هریک چو ابروی
خویش ٭ نشسته سبکبخت چون موی خویش ٭ نفس بر نیاورده تا نایشان ٭ چو چینگ ساده دست بازو
شان ٭ بر آنم که اقبال یاری کند ٭ فلک ترک ناسازگاری کند ٭ بدلالگی خامه را سرکنم ٭ بشاطگی کار را زره
کنم ٭ بدامادی صاحب روزگار ٭ نهم تاج بر تارک انتخار ٭ محل خوش کنم شغل پیوند ٭ بدیبا سیم
در چند را ٭ عراقی نژادان جادو زبان ٭ سپارم بدامادی هند وستان ٭ کنند شادی بدین

فری * با اقبال و شمشیر اسکندری * بهنگامش کوه چون برکه و گوهرکش است * عطارد سپند سر آتش است * چو
کوه نغمه فزای هر طبلست * وین باغ هم بلبل و هم گل است * بهر رزمش رخ آرند لاله گون * ز رزمش دل
آسمان پر ز خون * اگر گوی ده هر تو بیچاره است * وگر کین کشد کعبه بتخانه است * بوقت غضب شعله در خار
زار * گه لطف گلزار در نوبهار * بمجلس چو داد و خوان برگ ریز * بمیدان چو خورشید در رستخیز * بمردی آیه
دار شاه اکبر است * سر تیغ او آسمان را در است * نهال بر ش ثابت [illegible] نشود * چو اقبال در خدمت پادشاه
در اخلاص او صبح صادق تر است * بخورشید از ذره عاشق تر است * بلند اختر [illegible] فتح کار تو
باد * سر کام دل در کنار تو باد * بگیتی که یکست ممتاز روی هست * جهان آب تیغ ترا جوی هست * تو فتح
گر دون دلیری ز تو * عنایت ز شه ملک گیری ز تو * [illegible] فضل او [illegible] * نگاه تو معیار فضل [illegible]
نظر کن بحبس گرانمایه ام * فزون کن بقدر [illegible] پایه ام * که گوهر فروشان [illegible] یادگار * [illegible]
بر ماه * که از هیچ کس [illegible] ستیزم در سخن * [illegible] من این انجمن * بسی سال در سفتن آموختم * نثار [illegible]
انچه اندوختم * نهاد اساس [illegible] بهاری برآورده ام [illegible] * که تا حشر [illegible] نشست آری *
کو جام و که دل بدست آری * اساسی [illegible] گردش چرخ بر هم [illegible] * خرابی تواند [illegible] زند * چو گردون [illegible]
ز تغییر حال * عجب ملک [illegible] است ملک خیال * [illegible] آشفتگی [illegible] * خصوصت [illegible]
این عمارت چو بنیاد کرده * خطابش [illegible] آباد کرده * بنامی نهادم [illegible] بنام تو * که جاوید ماند
در و نام تو * [illegible] طرب [illegible] تو [illegible] * [illegible] مسیح [illegible] سپند * [illegible] ز انصاف [illegible]
که [illegible] نشاید ش * در و بام این مجلس افزای چمن * معنون [illegible] دیده عیب [illegible] * و این ابیات
از غزل و رباعی مراد است * [illegible] شکسته دل [illegible] ترا [illegible] جنگ است * که آبگینه ما [illegible] طبیعت
پر سنگ است * ز دوست هم گله دارد [illegible] رسیده هجر * [illegible] سوخته با آفتاب در جنگ است *
چو آفتاب [illegible] که گفته است که [illegible] سنگ است * شبهای هجر اگر [illegible]
[illegible] * [illegible] جانی خود این گمان نبود * پروانه [illegible] رفت که در پیش شمع سوخت * اگر نشد
که سوختن [illegible] * [illegible] هرچند
ساختیم [illegible] بما نساخت * [illegible] عشق مرا آنچه [illegible] برآورده * [illegible]
من کام [illegible] برآورده * [illegible] خون * [illegible] برآورده * [illegible] آتش [illegible]
خون آلود [illegible] * [illegible] * [illegible] خوابگاه او [illegible]
خون دیده گرم کند خوابگاه [illegible] * ای [illegible] نیست * مغرور [illegible] شعله [illegible] خس است *

این مرغ گرفتار که [illegible] نفس است * [illegible] آشیانش قفس است * من کیستم ز خویش تنگ آمده *
دیوانه با خرد بجنگ آمده * [illegible] شیشه بکوی دوست [illegible] سنگ گشته * نالیدن پای دل [illegible] سنگ آمده * خوش آنکه بریم
بسوی تو ز تو * گویم [illegible] جستجوی تو ز تو * در جور [illegible] داد خواهد [illegible] * جان [illegible] خوی تو ز تو *
[illegible] جهان [illegible] است * [illegible] و عیش کم [illegible] است * دنیا [illegible] است
برداشتنش برای انداختن است * آقا شاهی تتبع [illegible] ولایت [illegible] لطف طبع تو
است و شعر را خوب میگوید این بیت [illegible] المشهور مشهور است * شعر * مطربا بنواز [illegible] بالای [illegible]
[illegible] جان [illegible] من * و این رباعی نیز از او راست * عشق داریم و سینه سوزی
دردی داریم و دیده گریانی * عشق و چه عشق عالم گیری * دردی و چه درد [illegible] * حکیم شفائی
[illegible] حکیم [illegible] است که طبیب حاذق بوده و تجربتی صادق داشته و شفائی [illegible] الولد سر لابیه [illegible]
[illegible] دارد و شور [illegible] غایت [illegible] است [illegible] ابیات مراد است * شعر [illegible]
[illegible] بوستان [illegible] * [illegible] گلستان [illegible] * خواهی [illegible]
[illegible] * [illegible] ای شمع [illegible] سوخت * [illegible]
[illegible]
[illegible] این رباعی [illegible] * [illegible] چشم [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] بابا شاه کاتب [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] بابا طالب [illegible] کشمیر [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] شعر [illegible]
[illegible]
[illegible]

ای غافل از اکر تیغ بجو توجه کرد ٭ خاکم بغبار تا بدانی که چه شد ابوالقاسم امری مردی مشار الیه بود
و از علوم غریبه بهره تمام داشته بواسطه آنکه متهم بمذهب تناسخ بود شاه طهماسب الصفوی وی را بقید
ساخته جهان بینش را از دیدن باز داشت و او در آن اوان این رباعی گفت رباعی شاها ز لباس
نو عمرم کردی ٭ شاها ز نخود بجور در برم کردی ٭ سی سال که مداح تو بودم شب و روز ٭ این جایزه ام بود
که کورم کردی ٭ چون مدتی مدید بر آن بگذشت دوای نهایت پذیرفت آخر پسندیده قطع تعلق
نمود قطعه از روی مطایبه گفته یاران بافکان آن اصفهان عرضه داشت نمود چون که بوی اظهار
توجه میشنود نحو الشرار در لباس تکیای عرض نموده از آن مجلس فنجانه وادو این دو بیت از آن
قطعه است شعر تخته مرادست با رشتیش ٭ هر سر موی من هزار شپش ٭ پوستینی را اگر بر افشانم ٭ میرود
ابلقه ما از شپش نیکی چون الکنان از نیکو طبعانست از منظومانش این نوع ابیات در میان
چنان ز عشق تو در چشم خلق خوار شدم ٭ که هر که جانب من دید شرمسار شدم ٭ جایی که جلوه خورشید
شوی جلوه گر آنجا ٭ پایم از شهر دیوار و در آنجا ٭ کاش هیچ خبری از عشق برون نجهد درون ٭ تا دم از
سوختگیها زدی هر خامی ٭ چو مرغ نیم بسمل پای رفتن نیست نیکی را ٭ دهان در خاک الله خون افتد اگر صد بار بر
خیزد ٭ خوشست تشنگی از بهر دیدن دیدار ٭ چه سود اگر کسی این نشنود آن نشنود صفیا بلطف طبع
حدت ذهن موصوف بوده و بسیار مهربان و بیغل بود و نیک کرم خونست و در باب ایشان برجا تر
از کوه چستون شعر نموی نیکت خلق کریم و خوش منشی ٭ عجب مدار که بیگانه آشنا گردد ٭ و این ابیات
مراورا است شعر در هجر تو جز قیمت خون دارم ٭ رنگی که درو هم است چون دارم ٭ آهی که بسوز دل گردون
دارم ٭ اینها همه اطلاع داده ورون دارم ٭ از دوری ما هیچ چنین نیست دلت ٭ یا خود زجفای ما یکین نیست
دلت ٭ ناوردن ما یقین پشیمان شده ٭ بر بیمهری اگر چنین نیست دلت ٭ شو تجستم که بخنجر بکون
بل ٭ تیره روز جهمکر که در هجر دانگون بلی ٭ شد غباری که آتش کرمی و محبت ٭ زدست ان که ابر سر غرق خون بلی ٭
در میخانه گشوده نیست سبو پیمانه کن ٭ پیش از آنکه آب رحمت ره یزابه بهانه بمیرک ٭ دست گرفته مخلوق بجانی میشد
افتد انکه کم کسی هماره کسی بر خیزد ٭ غیاثا ٭ پاره از منتهی اوقات را مطالعه کرده و بدقت سخن و قماش شعر نیک
میرسد و منصف تخلص میکند و این ابیات هم ازوست شعر در بیت که از آب تا ب افغان پیش کردیم و نگاه
ولی با نقش خواهش کردیم ٭ ما ز شفیعان نبود کار که هر کو جرمی که ز عفو تو بود پیش کردیم ٭ میتوانستم
دیدن رخ میخانه را ٭ تا تو رفتی دشمنی شد یاد و پیمانه را ٭ دست بود از عقل و الیس کرانی جام شراب ٭ می
توان خوردن اگر زهر است یک پیمانه را ٭ باخته ملال خاطر خرم نشناسیم ٭ مینم اگر سوز ناتم

نشناسیم ٭ خاصیت عشوات تسلی شدن از بود مولانا وفا بلطف و تربیت وجودت اندیشه موصوف
بوده و از دالتش در غایت عذوبت و تازگیست چنانچه این ابیات که جرعه از آن می وفا ازان
نی است مستفاد میگردد شعر دل سوز ز درد انداخت شبی سر بر کار نداشت ٭ دیده سامان تماشای
رخ یار نداشت ٭ یار را غمزه و ما را دل آواره داشت ٭ در قفس هیچکس هیچ شب این دیده بیدار نداشت ٭
چون چهره شود دشمنش هم جگری خوشتر ٭ چون زخم زند بهوششم هم خنجری خوشتر ٭ چون نیست شناسای
آن طاوس گلستان زاده ٭ نو شیشن پای خود از جلوه گری خوشتر ٭ گریه خوبست که از دیده
بدامان نرسد ٭ آه به کس گر شکوه پنهان نرسد ٭ هر چه دارم نفروشم تو داغ تو ٭ همه آن درد
پیستانم که بدرمان نرسد ٭ هم این نقص سید صفت اسب گرد میگوید ٭ یادش از خاطر
آمش که بریزد از لب ٭ تا با اندیشه او زخم فسم بار نرسد ٭ سایه عافیتی گر همه بیکجنه بود ٭ عجب است
کام تخستین بسر آن نرسد ٭ در دل هر شب آن کوب که چون سوز شود ٭ همه در خانه بکشایند در
دل بنهند مولانا وخلی بلطف طبع اتصاف داشته و شعر را نیک میفهمید او در فطرت و
همت چندان مبالغه بکار میبرد که همان نقص فطرت الهیست میشود و غث و ثمین دارد آتش این
ابیات که صورت تحریری پذیرد معلوم میگردد شعر ز دوری تو دام افتد بغایتی بی آب ٭ که
کار خار خشک میکند بچشم خواب ٭ تیغ آتش هجران در استخوان منست ٭ که در طبیعت من
طبع شعله دارد آب ٭ نداشت بوی وفایی و حسرت افزون کرده ٭ ز بوستان جهان هر گل
که بو کردم ٭ درد وصالم سوز هجران هیچ تسکین یاب نیست ٭ همچو آن لب تشنه کاندر خواب بیند
آب را ٭ دایم همراه او دست ماکوته بود ٭ از نالطب هزار منزل ره بود ٭ هر کز ره بال آخر بار نماند
هر جا رفتم بخت بهمره بود ٭ هر کسی من خون جگر دیدی داشت ٭ صد ناله زار ای اثر دیدی داشت
گویند که شادی آورد غم غلط است ٭ هر غم دیدم غم دگر دیدی داشت مولانا داعی والد مولانا
ضمیری بوده و فور دو شی شعری در کمال هموار میگوید انا قطعه است شعر ایزد چون بهر خلق که بدید
آفرید ٭ پیش از این خوش لطف عشق کجا بی نداشت حسرت خواهر زاده نیکی بوده و شعر هموار میگفته
از آنجمله است شعر تلخی می سپار دگشته مژگان او جا زاده ٭ زهر در چشم تو با آب داده تیغ مژگان زاده
ابو علی شاه صاحب طبعیت بوده چنانچه از این قطعه که در حق والدش حکیم حبار گفت حقیقتش معلوم
و مفهوم میگردد قطعه گفتم از روی نصیحت بحکیم خنازه ٭ جهد کن تا که مریض از بر تو آزاد رود ٭ نکه بر حاجز
چاره با امید شفا ٭ شاد رفتن سوی دست آید وناشاد رود ٭ گفت با تو ندانی که گناه از من نیست

صید را چون اجل آید سوی صیاد رود ⁂ **قاسمی کور** شاعر است با لطف و شعور و چمن خیالش از خار
و خاشاک عیب و قصور دور و این ابیات از وی چون الجمهور مشهور است **شعر** لذت جور بتان اهل هوس
نمی دهند ⁂ این متاعیست که از هر کس نمی دهند ⁂ کار پروانه بود سوختن از آتش عشق ⁂ غیر طبع هوسناکی
کمتر می دهند ⁂ سر خود پسندی بر خاک محبت گر زنم ⁂ که بعد گشت چمن کنج قفس را بدهند ⁂ از بعد
هزار سنگ ملامت نمیرود ⁂ مرغی که بر نهال غم آشیان گرفت **میر امانی** قریب پنجاه سال است
که از تنوع [illegible] کرده و در این اوقات عمر را بسیاحت گذرانیده و گاهی جهت
رفع ملال این نوع ابیات میگفت **شعر** لعلت که آب زندگی از وی نشان دهد ⁂ کو خضر تا به چشمه [illegible]
جان دهد **مولانا مذاقی** از شاعران نیکو صحبت است شوریده [illegible] که در انجمن [illegible] نوشته میشود [illegible]
[illegible] از آن خرمن است **بیتی** تا چند بیاد تو هم آغوش شمع ⁂ تا کی بخیالی تو هم آغوش شمع ⁂ [illegible]
[illegible] ایام فراق ⁂ یکباره ز خاطرت فراموش شوم **مولانا مهی صورت خان** اول حال همه [illegible]
[illegible] میگذاشت پس از آن بسبب [illegible] او ترک خلع صنعت کرده صورت خان گشت
و از آن نیز قدم بالاتر نهاده بنجم خواندن مشغول گردید و بشعر گفتن رغبت نمود تا در فوت پسر خود این
دو بیت گفت ⁂ پسری داد ایزدم ز قضا ⁂ هم قضا نام او نهاد رضا ⁂ عاقبت هم قضا رضا را برد ⁂
چکنم داده ام رضا بقضا **میر نظر زمانی** مرد هموار است گاهی موزونی طبعش باعث میکرده که شعری
میگفته باشد چنانچه این رباعی که در حق شمس [illegible] گفته **رباعی** شمس [illegible] واره فلک [illegible] شراب
هستی مستش [illegible] بدست پیش افتد ⁂ چون [illegible] زر و دانه پیشش **میر علی نجار** از مردم هموار
اندیار است او نیز از روی مطایبه این رباعی جهت شمس [illegible] گفته **شعر** شمس [illegible] دیده شیطان [illegible]
برگشت زراه و گمره و گمراه ⁂ شمس [illegible] شیطان میگفت ⁂ لا حول و لا قوة الا بالله **کلامی**
سلامی دو برادرند که همیشه [illegible] خود را [illegible] طبع تیره و دیده فصاحت را بغبار [illegible]
خیره داشته اند و از اطلاع ایشان بنحوی که به توجه خواهند تا [illegible] مغرب بر رسانیده [illegible]
گر آسمان بگشایند چنانچه خواجه محمد شریف هجری در حق ایشان این بیت گفته **شعر** [illegible]
تر حرامی ⁂ سلام کلامی کلام سلامی ⁂ علی ای الحال کلام کلامی خالی از سلاست و همواری نیست و این
از دوست **شعر** جایی رساند غمزه شوخ تو کافری ⁂ کز خون خلق منبر و محراب شسته اند ⁂ اما سلامی
با وجود آنکه شعر سلامی هروی را بخود منسوب کرده [illegible] کاری نساخته چنانکه این بیت از غزل اشعار
خود میشمارد **شعر** بخود نسبت مکن تو سر و رای دلبر رعنا ⁂ برعنایی تو جایی داری او نیست پا بر جا **مولانا**

بذلی با وجود همواری خاطری در کمال [illegible] دارد و این نوع ابیات گاهی از کان اندیشه بیرون می آورد
[illegible] صحبت خود دوست بس ⁂ در جهان یکجو غم روزی نخوردی هیچکس **نظمی** [illegible]
[illegible] مشتغل به [illegible] روان و اشعار فراوان و قریب سی پاره دیوان دارد و [illegible]
نظر آمده و این چند نفر است که [illegible] **شیخ نورالدین بن عبدالصمد** عالم بوده بعلوم ظاهری
و باطنی تربیت از شیخ نجیب الدین علی بن بزغش یافته و شیخ عزالدین محمود و شیخ کمال الدین عبدالرزاق
کاشی رحمهم الله تعالی بوده و مریدی بوده اند **خواجه امیر بیک** از احفاد شیخ محمد کججی تبریزی و از [illegible]
[illegible] که در زمان [illegible] ارباب سیاق بوده اگرچه والد وی [illegible]
[illegible] در دفتر متولی گشته و در علم ترسل و شیوه نویسندگی [illegible]
و در زمان شاه طهماسب چند گاه بتولیت آستانه رضیه رضویه امام عالیمقام علی ابن موسی الرضا
علیه التحیة و السلام پرداخت و از آن ضمن وزارت خراسان [illegible] تعلق گرفته انواع کفایت
و شهامت بتقدیم رسانید و بعد از چندی وقت معزول گشته در عاقبت عزت و اعتبار روزگار میگذرانید
[illegible] این بیت مراد است **شعر** [illegible]
[illegible] که گریبان [illegible] **میرزا چاپلی** از اعیان آن ولایت بوده [illegible]
داشته [illegible] بکمال رسانیده بود از آنجهت [illegible]
و ادوار و مهارت بکمال داشته چند صوت و عمل [illegible] اشعار این ابیات
که نوشته میشود [illegible] **شعر** [illegible] تاب جور طاق آزاد نیست ⁂ از تو بیزارم دلی کو از تو هم
بیزار نیست ⁂ صبح وصلت بسکه طالع شد برای دیگران ⁂ هیچ این نوبت بچشم شام هجران تار نیست
دکان عشق [illegible] بعد از این [illegible] بازار نیست ⁂ ای صبا [illegible] دشواری
دارد ولی ⁂ [illegible] آسمان [illegible] خویشتن دشوار نیست **منه** [illegible] عشق تو باد [illegible]
[illegible] **منه** چنان ز دوستی [illegible] پیر آمده ام ⁂ که چشم [illegible] **منه** [illegible]
[illegible] **منه**
[illegible] **منه** [illegible]
[illegible] نجشد انصاف خدا [illegible] **منه** ای عقل [illegible]
خلق از پریشانی ها ⁂ [illegible] سجده پیشانی ها ⁂ [illegible] خنده بر مسلمانی ما **منه** [illegible]
[illegible] روی زمین ⁂ بردند و برادرانه قسمت کردند ⁂ جانها همه او گرفت [illegible]

ولهامین آشوبی شاعر و اهل علم بوده و خط نسخ تعلیق را در غایت جودت تحریر مینموده این بیت از
وی مشهور است ، ابر است و هوا معتدل از شبنم صبح است ، امروز هوا نیست که تا شب دم
صبح است زواره سی پاره دیه دارد و زواره برادر رستم بن زال است بر بنای آن گماشته و
از مردمش مولانا محمد رشیدی در الهیات و ریاضیات و اعداد و نجوم تمام دارد و در دبستان هفته
دو روز بیقعه پیر علی هر ایلچی هنگامه افاده در گرمی داده و بسیاری از طلبه را بهره‌مند میگردانید و
شور انگیز میگوید این رباعی من الجمهور از وی مشهور است شعر زاهد پرست زلف عنبر بویت
محراب نشین گوشه ابرویت ، یارب تو چه قبله که باشد شب و روز ، روی دل کافر و مسلمان سویت ، شعر این
چه وحشی که خونخوارش هم باشد ، این چه دیدی که داد اوش این باشد ، گر خون دل آن خونین دلان
گر صحرای عشق این و این باشد ، برهنی من الاقران از مستعدان است این نوع ابیات میگوید نظم
صبا در شکر دی ز خاک پایی ، که در چشم مردم گشته تو تیایی ، اگر آشنایی زنیم ریختم که گنج
نپرورده است آشنایی ، در آن مملکت رتبه نایاب بهتر ، که در سایه چتر همایی ، اگر شیخ
شهر است اگر رند صحرا ، بخوان آدمش گر نباشد خدایی ، ببین روی نیکو و بی چشم مردم بر
ایشان اگر دست یابی تقاضایی ، که عمر خضر دیگر و بادمنت است ، منت بکش شایم تمنا بکنیم
خاموش نشین غایت آوا همین است ، قانون دگر ساز مکن ساز همین است ، در هر چه بپسند
خو را به پسند ، خلوت طلبان انجمن راز همین است ، اردستان ولایتی است متضمن بجاه
پاره دیه چون زمینش مرتفع است تقاضاهایش خوب بحصول می پیوندد اما میوه‌اش نیکو میشود خصوصا انار
که در جنب صفت کشند گنجایش ندارد و حمدالله مستوفی در نزهة القلوب آورده که بهمن بن اسفندیار آتشخانه
در آنجا ساخته بود که مردم از اطراف و اکناف عالم آمده بعبادت آن قیام و اقدام مینمودند و از مردم
نیک اردستان یکی مولانا محمد است که از عجایبات جهان بوده و در علم نجوم و رمل و سایر ریاضی
مهارت تمام داشته هم زیج فلک بجدول بجدول باسطرلاب محکم کرده و در علم رمل
تدقیق داشته که احوال گذشته و آینده را بیزیاده و کم خبر میداده چنانچه صاحب روضة الصفا از مولانا
علی قوشچی نقل نموده که روزی من و مولانا محمد در خدمت سلطان شهید میرزا الغ بیگ بودیم که میرزا بمولانا
گفت که رملی بکش تا ما فی الضمیر من اعلام نمایی او رملی کشیده معروض داشت که نیتی از بنات مخدرات
حرم در خاطر اشرف اقدس گذشته و دیگر هیچ نگفت پادشاه فرمود که علی قوشچی از ثبات انجم انقضای
رمل بر تو ظاهر شد بگوی مولانا محمد گفت یک خاتون را شحنه قهر شهریار بکشد و دیگری را که دختر پادشاه ترکستان

است طلاق خواهد داد و حضرت میرزا از طلاق دادن او که بغایت عفیفه بود استبعاد نمود و بعد
از چند روز یک خاتون را بکشت و دختر خان چندان شماتت نمود که الغ میرزا را باید آمده بالضروره او را
طلاق گفت و همچنین از مولانا علی قوشچی استماع افتاده که نوبتی میرزا ایلچیان بختا فرستاده بود
ایشان دیر مراجعت نمودند آنحضرت بمولانا گفت که کنون ضمیر آنست که از احوال فرستادگان
شمه برای انور منکشف گردد شاید بعد از کشیدن رمل تأمل معروض داشت که ایلچیان در
فلان وقت می آیند و خان ختا چند دست شنقار و سنقار بجهت شهریار فرستاده و از آنجمله چند
دست نشده اند و چندی مرده رنگ شنقاران چنین است لون مردگان چنان و در همان روز که او گفته
بود ایشان رسیده بر وجهی که تقریر کرده بود روی داد و در همان کتاب از امیر عبدالباری نقل
مینماید که وقتی در سمرقند مرض طاعون شیوع یافت مردم عزیمت اطراف نمودند من نیز با خویشان
و متابعان مهاجرت طرف هرات اختیار کرده روان شدم در راه مرا با مولانا محمد ملاقات افتاد و رملی جهت
من کشیده گفت که از وبا میگریزی گفتم آری فرمود که آسوده باش که بتو ضرری نخواهد رسید اما
از مردم تو هیژده نفر بدین علت هلاک خواهند شد و عاقبت چنان شد که او گفته بود تامی بصفای ذهن
سلیم و طبع مستقیم از نکته دانان بسیار فزاوان دارد و شعرش در غایت جودت و درستی است
اینکه کسوت تحریر پذیرفته از آن جمله دو جهت از آن دو بیت است شعر فرده دل شدم از خط عنبر آلودت
از آتش نشدم گرم و مردم از دودت ، کی سبب آن ذقن کج بیکان دهند ، سیبی است آن
که بوسند و جان دهند ، تو که گیت پراکنده بود است ، صورت حال پراکنده دلان
دانی ، از بی وفا نمودم و دیدم جفا و جور ، با هیچ از دیده سر ایم مانند ، سوز دل گر چه از عشق
مجازیست خوش است ، عود هر چند بود خام چو سوزد خوشبوست مولانا قباری بلطف طبع موصوف
بوده و این رباعی از اوست ، تا رخ بخط خوب تو مرقوم شده است ، بی آب شده است
زلف ابهم شده است ، گر شهره بخط گشت لبت نیست عجب ، یاقوت بخط شهره عالم شده است
کاشان شهریست آراسته تر از سینه زاهدان و پیراسته تر از زلف شاهدان عمارتش چون
عارض خوبان پرنور و اسواقش چون دامن عروسان پر حور شعر پیراسته چو طره رنگان خرگهی
چو عارض خوبان خلخی ، و کاشان از شهرهای جدید است زبیده خاتون منکوحه هارون الرشید
از ابطالع مسعود بنا نهاده و الحق بشیرینی و پاکیزگی آن شهر در تمام ایران بلکه در همه جهان شهرت
و مستوطنان آنجا اکثر صنعتی و شغلی مشغولند و شعرای با کمال رسانیده اند و هفته سه روز را صرف

سیر و صحبت نموده بساط انبساط را بقدم نشاط طی سپر نموده و رسالی در سیر چمن دارند و اول
اگر چون سلطان ربیع آیین بهیج سپاه سبزه و ریاحین باطراف صحرا و بساتین کشد متوطنان آنجا
از پیر و برنا و اعلی و ادنی از شهر برآمده قریب یکماه بر کنار سبزه و صحرا خیمه اقامت بر پا میکنند
و صحبت میدارند و دیگر چشمه گل زمین است در زمین چشمه ایست عظیم که از یک سنگ برمی آید
خیابانچه پیاجان جهان مثل آن چشمه کمتر نشان داده اند و اکثر زراعت و باغات کاشان بدین آب
و فتحی که چمن چمانه جوییست می خورد که جهان بهانه جوییست پیچ عقل چمان ولی که اورا در فصل بهار خانه
گویست دیگر انچه قابل سیاق و لایق تحریر باشد جوانان سرو قد لاله خد آن شهر است که در بر کوه
و لاله آرای و در هر قدمی حسنی ملاحظه می افتد همه سیمین بر و زرین سواران همه مه روی و پری
گوشواران بنگاه عشرت و بوسیل تماشا چو شهد و شکر باده گوارا و از قسم میوه و فواکه آنچه در
زمستان آن شهر میسر است هیچ شهری میسر نیست و خربزه را نوعی نگاه میدارند که بعد از نوروز
اگر بر او من احتیاج افتد بیک شخص سامان میشاید و از حشرات عقرب قتاله در آن شهر بسیار
میباشد اما غریب معرفت شیر سانند و مردم نیک کاشان بسیار بر خاسته اند چنانچه
شمه از سیاق آینده معلوم و مفهوم میگردد شیخ عزالدین محمود صاحب ترجمه عوارف و شارح
قصیده تائیه فارضیه است و بسی حقایق بلند معارف ارجمند در این دو کتاب درج کرده است
و قصیده را شرحی مختصر نوشته که کشف معضلات و حل مشکلات آن بمقتضای علم و عرفان و ذوق
و وجدان خود کرده ولی که جمع شرح دیگر باید و این چند رباعی که مسطور میگردد از معارف وی است
ولی گفته را علم لدنی هوس است * تعلیم کن گرت بدان دست رس است * گفتم که الف گفت
دگر گفتم هیچ * در خانه اگر کس است یک حرف بس است * ای عکس رخ تو داده نور بصرم * تا روی
تو بنمود نکرم * گفتی منگر بغیره آخر که * غیر از تو کسی که آید اندر نظرم * ای دوست میان ما جدایی
تا کی * چون من تو ام این تو نیی و این تو منی تا کی * با غیرت تو مجال غیری نماند * پس در نظر این غیر نمایی تا کی *
شیخ کمال الدین عبدالرزاق جامع بوده میان علوم ظاهری و باطنی و مصنفات بسیار است
چون تفسیر تاویلات و کتاب اصطلاحات صوفیه مثل شرح فصوص الحکم و شرح منازل السائرین و غیر
و شیخ کمال الدین عبدالرزاق با رکن الدین علاء الدوله معاصر بوده و میان ایشان در وحدت وجود
مخالفات و مباحثات واقع است و در آن باب بیکدیگر مکتوبات نوشته اند چنانچه بعضی از آن
در نفحات مذکور است ناصح الملوک عزیز الحضرت ابوطاهر اسمعیل بوفور جود و سخاوت و کثرت عطا و مروت

عدیل و نظیر نداشته چنانچه در زمان سلطان ملکشاه ولایت کاشان بالتمام بسیورغال او مقرر شد
و او چهار ساله خراج را بر عاملان بخشید و اصحاب بیوتات قدیمه را بصلات و تفقدات کرامند بنواخت
و قرض وام داران ادا کرد و در کاشان و ابهر و زنجان و گنجه و غیره ابواب البر بسیار بنا نهاد و
او در زمان سلطان برکیارق امیر اینانج بقرب از نکشان دست یازیده داشت بطمع اموال کاشان
وی را بجوار حضرت عزت فرستاد شعر که دانند که این خون دامن دوده * چه با نجهادار از آنکه ... * چه
ز یک نگجو دان ساخته * چه کرد آنکش نه زار اندوخته معین الدین ابونصر ابتدا منشی و مستوفی سلطان محمود
بن سلطان محمد سلجوقی بوده چون سلطان سنجر از عراق بازگشت حکومت بلده ری را به وی متعلق
نمود که قزل طغرل بر ناحیه احوال محمد بن سلیمان کشید تکفل امر خطیر وزارت را بمدارا نی داشته و
بانعام و دوات زرین و طبل و علم سرافرازش گردانید و او بر سبیل استقلال تنظیم امور ملک و
مال پرداخته بارتفاع اعلام عدل و انصاف قیام مینمود و در روز نوروزی فدائیان چنین صباح
زخم کارد از پایش در آوردند شعر فلک که دیو مهر و کین است * بدین جرمان سر اکار وی افتاد *
عزالدین نظام بن معین الدین در اوایل ایام سلطنت الب ارسلان بن طغرل بیک بن محمد بن ملکشاه
بر مسند وزارت تکیه زده و در بسط بساط عدالت اهتمام تمام مینمود تا در عنفوان جوانی بعارضه
اجابت داعی اجل کلام جهان فانی را وداع نمود شعر مقیمی نیست در این باغ کس * تماشا کند هر کسی یک نفس *
در و هر دمی نوبری میرسد * یکی میرود دیگری میرسد * شرف الدین ابو شیروان بن خالد در اقسام
فضل و هنر یگانه روزگار بوده و با وجود علو شان هرگز پیرامن عجب و نخوت نگردیده و چند سال بوزارت
المسترشد بالله عباسی اشتغال داشت و بعد از شهادت وی بخدمت سلطان محمود بن سلطان
محمد سلجوقی رفته مدت هفت سال دیگر علم وزارت برافراشت و در اعدام تمکین وی بمثابه بود که در صفحه
دیوان انبرای هرگز پیش نماشی قیام مینمود چنانچه یکی از ظرفا این دو بیت در آن باب انشا نموده *
مرا ابریست چشم و معاند * ولی با بارش نسازد زعاصد * برای هر کسی برپای خیزد * تو گویی ابریست
نوشیروان خالد * باین شیوه عافیت روزگار دیگر ز اینده است گاهی که متوجه عالم باقی گردید
چون خلک باشد بهمه احوال بردبار * تا چون هوات برهکس فلک مهربی بود * چون آب نفع خویش بهر
کس بهر سان * تا همچو آتش بجهان برتری بود * حریری مقامات را بنام وی نوشته صدر الاکابر
الاجل الفاضل افضل الدین محمد افضل زمان و اکمل دوران بوده چنانچه اعلم العلما خواجه نصیر الملة والدین الطوسی
این قطعه در حق او گفته * گر عرض کند سپهر اعلی * فضل فضلا و فضل افضل * از هر ملکی بجای تسبیح *

آورده‌اند که افضل افاضل محمد عوفی آورده که چون یمین الدوله و امین الملة سلطان محمود غازی در ولایت
ایران رایت عدالت برافراشت اشعهٔ شمشیر خارا شکافش خورشید آسا بر اطراف عراق تافت
صدر اجل خواجه ابو الفضل را بقربت خویش مخصوص ساخت همرای خود بغزنین برد و از انجا که شیوهٔ سپهر
بیحاباست آزردن خاطرها و شکستن دلهاست بنابر سخن حاسدان و نمامان خاطر سلطان از وی رنجیده
آن آفتاب سپهر فضل را در سحاب حبس توقیف نمود چون نسبت استادی و شاگردی در میان خواجه و فرزند
ایاز بود قصیده در مدح سلطان و یکتای خود انشا نموده ایاز را شفیع ساخت ایاز در محل خاص شفاعت
خواجه را پیش نهاد خود ساخته چون لعل از کان نشان آورد و چون سپهر مهر افزا سرافراز خواجه دلگشت
هم با اصحواب الیه رخصت معاودت حاصل نموده متوجه وطن مألوف گردیده باقی عمر را بکسب سعادات اخروی
و کمالات صوری و معنوی مصروف گردانید تا زمانی که رحلت بر اقامتش رجحان یافت آنچه طبع لطیف
او در آن ظهور نموده و نوشته‌اند که از کبریت احمر منفعت بخش تر است مثل ترجمهٔ مدارج الکمال و انجام
نامه و جاودان نامه و عرض نامه و انشا نامه و غیره و از اقسام شعر رباعی بیشتر توجه میفرموده اند آنچه نوشته
میشود برگی از آن گل و جزوی از آن کل است **رباعیات** نقش که لایزال تو رسد نقش پیامبر مثال تو
رسد هرچه محیط تحت و فوق آمد یک کی گرد سراپرده جلال تو رسد **ش** ای ذات تو محمود و محمد صفت
وی اول و کون بنده در بارت هرگز نچشند جرعهٔ جام فنا انکس که چشید قطره از جامت **ش** ای باده اگر دستی
بری مدیزی چون خاک اگر بزاری که بیزی چون آب بسمت ... آتش بیزی خود همی انگیزی
علوای جهان غلام تکلیف نه است دنیای جهان بنده چشیده است از جام جهان نمای تو کی
سه جام جهان نمای در سینه است **ش** وز آهن و نقش و سودی کو وز آینه عمر با بودی کو از
ره دلبر جان ... میپوند در خاک میشود دوری کو **ش** ای از تو فتاده عالمی در شور و شوق فارغ
شه از فتنی از مردم موری ای باهمه در حدیث و گوش همکرده ای باهمه در حضور چشم همه کور **ش** عمر تو اگر
فزون شود از پانصد افسانه شوی عاقبت از سعی خرد باری چو فسانه میشوی ای بخرد افسانه نیک شو
نه افسانهٔ بد **ش** ای آنکه حال نیک حالان دانی احوال دل بی پر و بالان دانی گر خوانمت از سینه سوزان شنوی
ور دم نزنم زبان لالان دانی **ش** ایمن مطلب بدیگران مرهم خویش خود باش بوقت طلب محرم خویش تنها
خویشتن خورم غم خویش و صدمت آن زنگ کنه غم خویش **ش** با داده قناعت کن و با داد بزی در بند تکلف
مرو آزاد بزی در به ز خودی نظر مکن غصه مخور در کم ز خودی نظر کن و شاد بزی **ش** ادرنی همچه
داری آتش **ش** هرگز نشود حقیقت وقت تو خوش تا ما نخوانی خطی بعالم در کش تا همی کمل و دوستی باید

خوش **ش** خاک که پس گه کار درست خوانند در خود هانی که مروت خوانند تا تشنه تری بخلق محتاج
تری سیراب نه شوی آنچه مروت خوانند ایمن تو بهیچ خلق یاری مطلب و ز شاخ برهنه سایه باری
مطلب عزت ز قناعت است خواری ز طمع با عزت خود بساز و خواری مطلب **ش** انکس که درون سینه
را دل پنداشت گامی دو سه رفت و جمله حاصل پنداشت علم و ورع و زهد و تمنا و طلب این جمله ره است
منزل پنداشت **ش** برخیز که عاشقان شب راز کنند گرد در و بام دوست پرواز کنند هرجا که دری بود
بشب در بندند الا در دوست که بشب باز کنند **السید الاجل شمس الدین محمد بن علی** از دودمان سیادت
و خاندان سیادت بوده و بر فلک فضل اختری و در صدف هنر گوهری و در میدان نظم سواری
و بر صاحب هنر شهریاری در هنرمندی بهی و ز انگیزان را علاقه در جوانمردی بهی و از اکابر ابنای
داو و از اقسام شعر ابیاتست که حاکی سحر حلال نموده تا ... نمود و چون دیوان او ...
آن همین قدر ابیات که در وی بنظر رسید اکتفا نمود **نظم** ای چهره تو اسرار دلبری و ی جلوه
تو سوره آیات ساحری در پای چه فدا دل تو کاسه گذاشته بازار شفق و تا کنون شستری تو چو صل
الفرو زخ گفته ام بسی کس با شما عشق جوانی و پیری ای آسمان چه کنی سالها گذشت دعوی این
که جای که چنین اختری نگشتم تو بهر آن که با شمع جمال هندوی پیر عاشق تو چو پس کبری ای مشتری چو
دست ستم جان من ربوده با جمله گرتو حاکم انصاف گستری در رخ چو خود زندی معمور است
معروف کرده عمر آشوب داوری وی ز هره از برای بتیمان مصطبه در ساز چنگ بر طرب این سحر
بکش قسم عطارد بر بندخت نده در نظم مملکت همیشه و هنری شیر فلک بطبع زاید که کی کا
سپهر پیشه نداد که غوری **رئیس الائمه ناصر الدین** از افراد عصر و حسنات دهر بوده و در زی اصحاب
طریقت زندگانی مینموده با وفور علم و کثرت استعداد همواره از روزگار دل شکسته بوده چنانچه
از اشعارش مستفاد میگردد **شعر** زدار ملک جهان روی در کشیده وفا چنان گرو نرسد هیچگونه
بوی وفا او چه درست که در آفتاب گردش نیست وفای عهد درین عهد سایه عنقا بداکه تا نرسد
مژده مراد بکس نشسته‌ام بنوبت مسافران صبا ز رنج خاطر من بر سر آسمان بدی همه تر انه
غم خیز سپهر دوتا نکس خون دل بود من کمر کشی زشفق سپهر پا شفقت با وقت خون دلا
مراد لیست کرد و بر گرد و پوشته بست بپرس که زین گنبد کبود سیاه بجنت من سر نهای آسمان کرد
از آن نزیر فتادم چو دردی از بالا **اقضی القضات مولانا علاء الدین** علا دیوان عزت و اقبال و عید تجاوز ایوان
فضل و کمال بوده و مولانا معین الدین جوینی در نگارستان آورده که وی سند رسیده و دستور یگانه خوانده

زمانه صاحب تمیز و امیر تحریر وزیر بن وزیر غیاث الدین محمد بن دستور سعید شهید خواجه رشید بود
به تقدیر در آنحضرت تقرب و حرمت تمام داشته و بنابر علاوه علم و کمال حال خیال در سعی بحر خیال ساحل و
کن ز طوق چنان می آورده این ابیات که نوشته میشود از آنجمله است * از زحمت وجود چنان
دلالتم * کاکاه نیستم که خود اندر چه حالتم * در معرض تغیر و تبدیل مانده ام * کوئی بصرف بر چو حرف امالتم *
هرچند از ممالک فضلم سزای شغل * لیکن ز نارسائی دور از بطالتم * چون علم را نتیجه جز انکسار و غصه نیست * در آرزوی
غفلت اهل جهالتم * معروف بوده در طلب علم حقم * لیکن کنون بهمت خود در خجالتم * کردم علوم و عقل منقولی
امور خویش * بردند تحت دست قدم در وکالتم * من نیز بعد این خیشی اجالتی * چون نیست مالکی
کمال اصالتم * من بر رخ قدیم شده محبوس باز حسن * سوی مقدسان که رساند رسالتم * سید الکلام سید
اشرف جامع فضایل صوری و معنوی بوده نظمش از رشک نوی حکایت میکند و نثرش از لذت وصال
دلداران نشان میداده چنانچه این ابیات شاهدیست بر این دعوی را و برهانیست صدق این معنی *
ز روی من چو سر کوی او نشان گیرد * ز شرم با نفسش رنگ ارغوان گیرد * غمش چو شادی راحت فزای شد
لیکن * بجان آمده در دلم مکان گیرد * برای ترکش چشم او ز دیده من * طبق طبق دل خون گشته ارمغان
گیرد * بقصد خون دلم نیزه و ننید شد * که سوز سینه مظلوم ناگهان گیرد * گرفت خواب چشم من از همی
ترسم * که باز خاک جناب خدایگان گیرد * شه مظفر احمد که لمعه تیغش * چو آفتاب به یک تاختن جهان گیرد *
کمینه روز زبهتیه اذکیش ناو * همای همتش آنجا که آشیان گیرد * خدایگانا که یاد ز در ممالک تو * کبوتری
نخواند که رایگان گیرد * بعهد عدل تو همچون بنفرع آخر * کبوتی که ست کار ره کاروان گیرد * در آن دیار که باد
خلاف تو بوزد * بسان سوسن تیغ ز نیستان گیرد * برو ز حرب عدویست ز تیر هیمنت * کسی که جز زنانت
در سایه امان گیرد * بدان حصار که گرد سپاه تو پیوست * بخت مردمک چشم دیدبان گیرد * همیشه تا که ز
تاثیر آفتاب جهان * ز بحر و کان که ز زر و سیمکران گیرد * کمینه بخشش دست گهر فشان تو باد * ز آفتاب تفضیبی
که بحر و کان گیرد * افضل الشعرا رضی الدین الخشاب شاعر و بغت نصاب بوده بعلم معانی معانی و بلاغت
ای لطف یزدانی و اشعارش سمیع مطبوع و مقبولست چنانچه این ابیات زر کبیره مفهوم میگردد * شعر از آن
روزی که از خون قصب پوشان شود * کارگاه اطلس سرخ این حریر سبز کاره * جان بهر و افغان گذاشت
سوی هوا کوی که * گلستان افزار از خون ز بیدلان زاره * چشمه وحشی روان کرده زخاک ابر آنه شته *
رزم چون دریای آشفته است جان همچون بخاره * تیرهای آسمان از عکس شیر یلان * بر زمین نیزه و جوان نو
چجلی کو بهاره * چون نهنگ تیغ در دریا نیزه چند بهره دار * عاریت خواهند بیع و نیزه و از ماهی دار * کو تو با ظفر فلک

یعنی

یعنی آفتاب * از کشاد تیر بربندد گذرهای حصار * شاه خونریزان کمین بهرام رزم آرای چرخ * پیر پیاده
چاره امید خواهد زینهار * این دو بیت را در مدح شیخ عمر سهروردی گفته * وادر یکصد و هفتاد خوان
شابهت * کاندر رنگ چنگی کوه وش قیمت بها * والا سره است شورش چون اشک ملمعان * جان
پر آب است زرشش چون رزانه پا * گر ز بحر کف او برکشی ز چرخ ابر * قطره آب شود شعله آتش برکی *
گر شود خصم تو پنهان به پس پرده غیب * همچو مهتاب کند اختر او پرده دری * سید جلال الدین
معاصر اباقاخان بوده و تتبع شعر شیخ مصلح الدین سعدی بسیار کرده از آنجمله ترجیع بندیست
که بند اولش اینست * من مستم و رند و لا ابالی * وین شیوه مراست لا یزالی * با شغل جهان
چه کار دارم * می خواهم و یار و جای خالی * خمخانه و کوی یار یکسان * هرگز نکنم از آن حوالی * خشت
سر خم کشیم بالش * خاک در آن صنم نهالی * از عشق بتان خلاصه وصلست * باقیست وساوس
خیالی * سعدی که نشسته بعد میکرده * بود از سر عز و دست خالی * من اشرف ثانیم مصاحب * وندی که
ان هو سخن حالی * برخیزم و دست یار گیرم * لی یا بچه را قرار گیرم * مولانا کمال الدین از مصاحب کمالان
زمان بوده و در نظم و نثر تبتی بلند و مرتبه ارجمند داشته این چند بیت از وی می آید * شعر * بیداد
دلی را و بغزل نتوان یافت * تا جان ندمی صحبت جانان نتوان یافت * تا زلف تو جادو بود و چشم
در روی زمین هیچ مسلمان نتوان یافت * هرکه وصلت طلبد ترک سرش باید کرد * ورنه اندیشه کار دگرش
باید کرد * زلف آشفته تو موجب جمعیت * چون چنین است پس آشفته ترش باید کرد * سید کمال الدین
حسن از جمله اعیان شاه ولایت پناه امیر مومنان علی ابن ابی طالب علیه السلام بوده و دو بغیر از
نعت و منقبت شعری نگفته و نقلست که وقتی بعتبه بوسی شاه اولیا رسیده منقبتی که گفته بود بر حضرت
مطهر آنحضرت بگذرانیده و همان شب بخواب دید مشاهده نمود که آنحضرت پیش وی آمده و گفت ای کاشی
مسعود بن ربیع سروزی ندرما نموده بود و از بعلای منقبت تو داریم گویند مسعود صحیح ندیده بود
که مسعود در برده آن سرور را آورده مولانا حسن تسلیم نموده و در دیوان شعر مولانا از غزل و قصیده امروز
متداولست بنابر اقتصار به بیتی چند اختصار افتاده * چو شاه روم بر آمد فراز تخت ز برجد * سپاه زنگ
نمونه گرد رایت اسود * سپاس و شکر از آن پادشاه را که نکش * مقوم است چنین چشم سپهر
مشید * بزرگوار خدایی که دست صنع ز نایش * ز نقاب مشک نهد حل کل کلاب مجعد * نکرده ای جمال
کسی یوسف نیاید * اگر که شیخ لیسیده و هزار مجلد * بکوش اش شناسی کمال معرفتش باد * که نیست معرفتش
را بجز ثواب موید * ترا ز بهر بهشت آفریده اند چنان کن * که روز حشر توانی نهاد روی بمقصد * سر فخاک

این خاکدان تیره برآورد٭ گرداست ساخته جای دگر نه بهر تو مرقد٭ رسید صبح جوانی بشام پیری و آمد٭
رسید عمر تو با نه مهاه عمر سوده٭ ترا نصیب کم اکرم شود زغصه پیری٭ بجز خود زخم طاعت نباشد ثمرت
بگیر صد٭ هزار جان گرامی نثار ظلم تو سوزی٭ که تاج خویش نگاه کند بعد ز نیز جد٭ ندانست چه کنی چون
برون ز حشر شود در آید٭ خطاب بلم تیلکهای اسیر نفس هنی٭ حیات داد مت و عقل و هوش و لذت و شهوت٭
چه کرده تو باین بهر آن سرای نبودی٭ چه طاعت آوری آنجا چه عذر گفت توانی٭ چگونه بار کشایی بر
صحایف مزید٭ محبت علی اصل نامه تو نباشد٭ بود بروز قیامت صحایف عملت رد٭ جدا کنند نبیت
برین خدای مراد را٭ که او ز جهل علی را جدا کند ز محمد٭ سزای میرزا احمد کسی بود که قدمش بود به فخر
سزاوار کتف سید احمد٭ ز اهتمام تو باشد که طبع کاشی مسکین٭ همی فشاند از نیکوئی ثنای
معتقد٭ امید بال نداریم بهیچ جز ثنای تو٭ که رست روز قیامت ز درد خدای محمد٭ بروز حشر چو اولاد
دوستی تو باشم٭ میان اهل سعادت برسم بدولت سرمد٭ منم که میرزا نجیب آل اعتلاف بجان
و دل شده مولای آل عبد مناف٭ منم که موی دهوا دم نگاه رزم سخن٭ شود ز کلک جواهر چو برج زبره
شکاف٭ منم که مهر علی انتدا دل پاکم٭ همی درخشد بایند گوهر شفاف٭ فرو بکنه کمالش چگونه راه برد
کر فیست کنه خود را اسیر مجال طواف٭ نصیب سینه انکس بود ولای علی٭ که درش چو باشد درون پر ز
عفاف٭ من آن کمینه غلامم که در رد و فاداری٭ سبق برده ام از خواجگان هر اطراف٭ چو کاشی
اگر شناسد جیاه خود زین شعر٭ نظر کند سوی دنیا بچشم استخفاف٭ موالیان علی را چگاه باد فرخ٭
کرد شمنان وی ازین بهره دو خسف خلاف٭ مولانا شمس الدین محمد که صاحب تاریخ خاقان خان است در مدح خواجه
بهاء الدین ولد خواجه شمس الدین صاحب دیوان قصاید پرداخته و فاضله گزین الدین نام داشت
و کتاب نصایح الاولاد از منشآت اوست در سلک شعرای آن مکان انتظام داشت و مولانا
غیاث الدین جمشید و مولانا معین الدین که در علم هیات و ریاضی و نجوم بی شبهه و بی نظیر زمان خود
بوده اند هم از آن شهر و دیارند آورده که چون میرزا الغ بیک گورکان همت بر بستن رصد گماشت
مولانا غیاث الدین جمشید با عزاز و احترام تمام طلب داشت مصاحبتش را لازم گرفت و چون
مولانا از آداب و رسوم خدمت پادشاهان بسیار عاری افتاده بود و هر آینه که خود روش و آداب
ملازمت بوده باشد انه و او وقوع می آمد و جناب میرزا از آن بگذر نکرد بوده و اظهار آزردگی نمینمود
اما بنابر آنکه معاملات زیج بوجود مولانا تمت و اختتام می پذیرفت بالضروره در تبجیل سخنان مولانا بما
بوده همیشه بر زبان می آورده که این مهم که بصورت انتظام باید آمد از اطوار و گفتار نا هنجار مولانا جمشید

غلام

غلام شوم و بعضی از شفقت مولانا را از جانب میرزا الغ بیک میدانند مولانا محمد بخشی از شعرای معروف
این عصر و زمان است بر منبر شعر خطیب جاری اللسان و بر گلبن شاعری عندلیب خوش الحان اگرچه
پاره از نوالش بواسطه بعضی ناچیزها مفقود و از غفلت گذشته اما قصاید شیرین و جزل و غایت جودت و همواریست
چون در حسن تجرید از قصاید شش شعری یافته نشد این چند بیت از غزلش نوشته آمد شعر گشته از بیم اگرچه تو
جانش باشی٭ دهقان کیری چه گزندانش باشی٭ تا بکرد سر باغ و بهار عمر گردم٭ که تو از این خط نو سر خرامش
باشی٭ ای لب لعل چشم که باشد که تو با این همه شرم٭ محرم رازنگه ای نهانش باشی٭ میرم از رشک نیان
کار جهان باخته٭ که تو جان وی و او جان نهانش باشی٭ گر تکلفات غلط نیست خوشا عاشق تو٭ که
تو فردای قیامت گرانش باشی٭ از عطاری که بهوای خطای تو بخشد٭ زلفش از غالیه سایه حبشی بخشد٭
پسنگ میزان پشیمانی اگر نیست سبک٭ جرم هر چند گرانست خدای بخشد٭ خواه در کعبه اقامت کن
خواهی در دیر٭ عفو اگر جرم تو بخشد همه جای بخشد٭ گر مکین تو ایمان چو به جانی لب است٭ کلان هلال گو گر
گر توانی لب است٭ دری که دیده بروی دلم گشود این بود٭ که شوق صد رای شاه و وفای لب است٭ چو خال او به جمل
سبب سوی جیاه آمد٭ نخستین به فتح خوش چشم نگو بیادی آید٭ بیاز راست جانب ابروی نهان
کر خسرو ماه٭ بهمان غالب رشک بجادوی آید٭ بچنانی چند کو او من و در جمع دیگر٭ چراغ خویش و شمن
کن که اینجا بادی آید٭ اینست که یقین دارم٭ بهر و پستی تو با کاینات کین دارم٭ بر بهشت
صورت تو ضبط آه خود کردن٭ گمان مبر که صد صورت آفرین دارم٭ بجان ملک روی که تابت باید٭
در نامه من جرم گناهی که تو داری٭ ز آلودگی بجد باش٭ ای اشک جگر گون سر راهی که تو داری٭
گر به توام زدید من غیر مرگ نیست٭ در دوری از تو خاطرم آرام گیر نیست٭ در هجر آنچنانکه فروده وصل هم چنین
خوش است آنکه بود وصل تو با آتش غیر نیست٭ نشانه دو شاه وقت گرد دل سپاهی باد٭ که در دست میبرد
هیچ پادشاهی باد٭ بیم جان چه کنم با نگاه دلبند خویش٭ که صد هزار شهید است هر نگاهی باد٭ دلی که جان و
عالم بیاد داده او وست٭ در دو اگرچه بوده اسلامی باد٭ براه مهر و وفا کنه که گوی چه سکوه٭ دلی کشنه زد و لها
بجز گاهی راه٭ شعر نخل غم کز گشته که پرورده ورده است٭ بار شاخ اش از خون کاش چهره زده است٭ صد سال
وصال تو ز امید الشیوخ٭ گر مرهم جراحت چه اندازه رده است٭ هرگز که با تو باغ آیدمی بوییم و میکویم٭ دریای
تو میرم من تو بوی کی داری٭ میر محمد تقی مروارید جوانی بود که فلک پیر در استعداد او نا توان مثل او کم دیده
و کوش سپهر ذاتی مستعدتر از وی نشنیده و عمر او در کسب کمالات در داشت خط نسخ تعلیق را در غایت
جودت تحریر مینموده است در دیده من خوبتر از روز سپید٭ روی سیاهی که بنوک قلمش گردد سیاه٭

و گاهی تتبع شعرا کرده این نوع ابیات از بحر خاطر بساحل بیان می آورده شعر اشکم که گل بباغ دل مجروح رفت *
آهم که سموم زار و دل پرخون رفت * داغیست که در اوش صد فراوانست * بر قیست که خانه سوز صد
مجنونست شعر هرجا سوزیست آشنای دل ماست * هرجا دردیست از برای دل ماست * آن
شعله که برق خرمن مجنون بود * جاروب کش سرای دل ماست مولانا نصیر الدین کاشی
است از غول فرش و نگار پاک و در علوم و فهم کامل الادراک عمریست تا احوالش بطراز عفت مطرز بوده
نزد حکام و عامه خلایق موقر و معزز است گاه پیوسته بلوازم درس و بحث پرداخته نقش افاده بر
الواح خواطر طلبه علوم می نگارد و احیانا بر سبیل فرصت در شیوه نظم فوری بکار برده قطعه و رباعی
انشا مینماید این رباعیات از آنجمله است رباعی با اکثر شب از غصه دلم فرساید * روزم بهانه روز که شب
کی آید * آنروز که روزگار را القصه * روز دگر و شب دگر می باید شعر تا کی روزم بغصه خوردن گذرد *
تا چند شبم بجان سپردن گذرد * هرچند کنم میل که تا هی به * عمری که در آرزوی مردن گذرد *
زاهد بخرابات در آ راست مترس * ترسی که درین راه خطرهاست مترس * آنکس که ز تو ترس او نیامی
برما * پنهان ز تو در خرابه ماست مترس رکن الدین مسعود بزیور استعداد محلی بوده در شعور و طبابت
از معروفان است و امروز در کنف دولت پادشاه گردون اساس شاه عباس بسر حد احوالش
صافی از غبار غموم است بنیان نهال و نگارش این ابیات از نکبات قصور آنچه نوشته میشود مراد از
سرم باد افدای پای آن آلوده دامانی * که چون خورشید گردد بار افتد پاک برخیزد شعر چون شوم دور از
می پیچد نفس در سینه ام * پنداری که جا دارم که می افسرد شعر شعله شمع محبت سوخت تا پا تا سرم * هرکه آبی
گرم کرد آتش گرفت از پیکرم شعر ای ملایک شما آوارگی می انگند * کوکب بخت مرا از آسمان بیرون
کنید شعر خواه روز و خواه شب هرگه تو رفتی از نظر * خانه تاریکست گر مشرق گر باختر شود شعر از دل
برآمد همه راحتی پر از خون * در خون همه جا محفوظ توان داد نفس شعر عید و نوروز ندیدیم و بحسرت
مارا * عمر در روزه و در روز محرم بگذشت شعر ابر اقبال تو بر عالم امکان بارید * وین جهان خار و خسی بود
که بسیلاب برد * آن سپهری که گرانقدر تو باشد فرمان * میتوان کاو زمین را سوی قصاب آورد شعر
خر و اهر بجا ز مشرب تو * استخوان در بدن شکوفه کند * گر کنم یاد خلق تو چو نهال * در جگر آه من شکوفه
کند شعر شاها تویی که صد نشان آسمان * طغرای آفتاب بنیات بجل کشند * مانند شاخ نو که پیوند
برد به * دورا بد بدولت تو متصل کنند شعر آن طفل که با دجان کپس قرنباش * دل سوخت سینه بهر
خونبهاش * بر آتش من نداشت دامن که مباد * آلوده بسوی دل شود دامانش شعر گر آتش دوزخم نشین گردد

دوزخ

دوزخ حیران سینه من گردد * گر بپیراهن من شود دشمن شمع * هرچند گه شعله بار روشن گردد شعر عمریست که بلبل
نصیب ما نه است گفت * بی مونس و بی حبیب مانده است گفت * بادا تو با نچنان خود پرور خوش که در دل
من غریب مانده است گفت شعر با اگره به نیکی بد ندارم کاری * صد رشک بدین دو چیز دارم باری
مردی همیشه خو کند با دردی * عمری همیشه بگذرد با یاری شعر ای خواجه که رخ چو بدر آراسته ای
در کریه چو ماه نو کاسته * امروز به کشتن داده که فردا چون کرده * از دامن روزگار بر خاسته شعر
خوش آنکه دلم بعشق او تنگ کند * هم عشق بگریه در دین پی جنگ کند * پیرا هم از ان نفس کنی با
در سینه من جای دلی تنگ کند میرحیدر رفیقی بنبات طبع سلیم و لطافت ذهن مستقیم زباده برگزیدگان
دقایق را افراشته و نورد توفیقش در فن تاریخ بمرتبه ایست که خامه مشکین از تبیین آن عاجز و قصور
اعتراف دارد و کمال مهارتش در فن معما بمرتبه ایست که زبان بیان توضیح آن از اشکل میشمارد و بنا
بر تقریبی در نظم رشته اندیشه میکشد آنچه نوشته میشود از آنجمله است شعر از داد اسیری که
بزندان تو باشد * در سلسله جنبان تو باشد * در قافیه خوش نفس یار زند * اندر ستم
دشمن جان تو باشد شعر کم است ای گل که از گل بو نیاید * که بو از گل خود رو نیاید * چنان آن بیرخی کرده است
غیره * که هرگز در دلم بی او نیاید * کمان عشق او نتوان کشیدن شعر غم ز هر جا که رسد سرزده آید بدلم * حکم
خانه من بسر راه افتاده است شعر میروم و بسلام ای تا ای تندخو * جز تو ما ره کجا ز جان تو و جان تو شعر
زاهد مکن که که قهاری تو * غرق گناهیم که غفاری تو * او قهار است خوانده من غفار است * ای بیکدانم
خوش داری تو * و این قطعه جهت جلوس نوبت شاه اسمعیل ثانی گفته * شهنشاه جهاندار گیتی پناه * که
میشو ز گردون بدانش قسم * جهاندار قهار گردون وقار * که بودش لقب قهرمان عجم * از نور
دهکام ضحاک ما * از و خاک بر فرق جمشید جم * پی جدا دادن روی زمین * برافراخت سر مهر سالی علم
پی ادشاهان زیر زمین * بسال دگر زد علم بر عدم * دو تاریخ زیبنده میخواست * که بر لوح عالم
نکارد قلم * یکی بهر جاهش در اقلیم دهر * یکی بهر فوتش بملک عدم * شهنشاه روی زمین گشت ثبت
شهنشاه زیر زمین شد رقم * و تاریخ تفسیر غیر منقوط شیخ فیضی که در سنه اثنی و الف هجری با تمام
رسیده سوره قل هو الله یافته و در هزار و سه پیه حصه یافته و بعضی الفاظ را با لفظهایی که بچگونگی کم مناسبتی
دارند بحساب جمل موافق یافته مثل عالم * ثانی * اصفهان * قزوین * یزد * نوجه * کاشان * عقرب
ساوه * پیس * ساوجی * بیک * محبوب * تازه * شاه * قهار * طهماسب * جهان پناه * شاه عباس * شاه
نجف * خواب * راحت * ابوالقاسم * ملک یوم الدین * مست * شر * عاق * عاصی * سفری * شغال

امیرمحمد هاشم سنجر تخلص میکرده جزو آن گل است اگرچه بسبب پدر عمل کرده گاهی بر رسوم تاریخ
و قواعد معما میگذارد اما در حلاوت گفتار و بلاغت اشعار بر جمیع برادران خود دارد چنانچه از این ابیات
مستفاد میگردد قطعه سرو را زیر این کهن چادر ٭ هست مرتبه رایگی تو ٭ که چو دیوار خانه ظالم
می‌پاسود کس بسایه او ٭ بس بی‌نیاز جا سود که بود ٭ هیچ خوبی بتان بهانه جو ٭ چون گریبان
عاشقان صد چاک ٭ رونق افزای کارگاه رفو ٭ رازهای درون آن خانه ٭ از برون گفته است
موی بمو ٭ او چو دام مشبک است بشبه ٭ من یکی صیدم او فتادم در او ٭ بگذر جاده تا در او
گنجم ٭ وان زمان هم پشت پا بر وی ٭ چاره بخشی بر نج کنند شود ٭ گر بکنیم و رو بیک پهلو ٭ باد در وی
چو آب در غربال ٭ خاک بر فرق این کهن قتو ٭ بنو رستای بهات سایه گلشن ٭ آنچه بر ما ندم ز
سایه او ٭ همه خانه رود نغمه پیستانه ها ٭ باده عاشق بخورد با دل دیوانه ها ٭ بزمی آراسته ساقی
گذر بین و رو گشان ٭ تا رسد دور به پر شده پیمانه ها ٭ زمانه هر نفسیم در غم دگر دارد ٭ تمام این
پستم آیین ببین چه سر دارد ٭ کسی که مرهم کافوریم بر زخم ٭ کز آتشینش نگاه نیشتر دارد ٭ دنبال
نقد خیمه جو بر و الهوس افتم ٭ در کاسه هر سفره تهی چون مگس افتم ٭ در طالع من نیست بر افشاندن
بالی ٭ اندام کر آزاد شوم در قفس افتم ٭ چه جای پند و نصیحت که نغمه هم نشنید ٭ بگوش من که محبت
نشسته است درو ٭ این بیت در حق جوانی که داء الثعلب داشته گفته شعر بقتلم تنی برده و فرمان
تو ٭ ز چشم تو افتاده مژگان تو ٭ میر حسینی خواهرزاده میر حیدر رفیقی است بمضمون الولد الحلال یشبه
بالخال عمل نموده شعر هموار میگوید از آنجمله است شعر نمک چطالعی چون من ندارد ٭ چراغ بخت
من روغن ندارد ٭ بهر دو جوکوه مبتلا شده علاجی بهتر از مردن ندارد ٭ میر نصیع الدین محمد
مرد آهسته نیکو اطوار است و احیانا بنابر امتحان طبع شعری میگوید از آنجمله است شعر عید چنین
گذشت و کسی یاد ما نکرد ٭ یک آفریده روز غم آباد ما نکرد ٭ مولانا طیفور بسرعت فهم و وسعت
مشرب بین الجمهور مشهور بوده و خود را از ناظران سلطان مصطفی میرزای صفوی میانگاشت
و بنوموده و آن پادشاهزاده عالیقدر اشعار آبدار بر اوراق روزگار میگذاشت و این دو
بیت از آنجمله است شعر نیرنگ بین که ساقی از یک قرابه ریزد ٭ خون در پیاله ما می در ایاغ مردان ٭
خونچکانست ملکستی پستم پیر تیسیم ٭ کو پی آخر در خانه قاتل برود ٭ دامی برادر ملک است و نیز
محلی زیبوری استعداد بوده مشار الیه فرزیت شعر را نیک میگفته و این بیت مر او راست
حسن تو فزون تر تو باندازه ما هست نیست ٭ جستن نه و ناز این همه خود گو که پستم نیست ٭ بعضی گفته اند

کوی

کوی سیرت اسمعیل داشته و مردم را بدان روش دعوت میکرده و از آنجهت داعی تخلص نموده
مولانا فهمی بجودت بیان و عذوبت کلام موصوف بوده شاعری مشهور است شعرش بسیار است
نیکو و این چند بیت از دست شعر بارانشکم سر از آرایش مژگان دارد ٭ بازم انگشت ملامت
بدندان دارد ٭ خواب دیدم که دلم بود بموی بسته ٭ آه کاین واقعه ام سخت پریشان دارد ٭
مرا شبی است که چون طره تو دلگیر است ٭ که طفل گریه شبانه صبحدم پیر است ٭ ای غیر من از
تو عالمی شاد ٭ با من داری که بانت باد ٭ اگر بر بستر من گل فشانی بر دمد آتش ٭ و اگر بر کوی
آب ریزی دود برخیزد ٭ هرگز ایمان دم آبی بفراغت نخوری ٭ هیچ جا نیز که تو حسرت نخوری
مولانا حاتم از نیکو طبعان آنشهر و مکانست چنانکه شاعران در صید در سخن آمیزی امرو مبانند
او نیز در صدد زیب و زینت بکر فکر خود است و غزلی را با آهستگی بعرض کیفیه میگفته بلکه زیاده میگوید
و این ابیات را استشهادی آرد شعر بکه سخن دلپسند آوری ٭ تا سخن از جای بلند آوری ٭
هر چه بمقام و نشانت دهند ٭ گر پسندی بما زانت دهند ٭ آنچه از روی سرین بمحل بلاغ افتاده
این چند بیت است که صورت رقم می پذیرد شعر از فیض بحر خیزی بکشوده خدای من ٭ درهای
اجابت بر روی دعای من ٭ این گریه که من کردم از حشر اگر گاه و ند ٭ الاپس بریان آید از خاک
سرای من ٭ جز گشته نمیخیزم خسته نی نالم ٭ هر چند که میپویم صحرای محبت را ٭ نوای نغمه
گرمی آید از سرای من است ٭ تو شاد باش که این محنت از برای منست ٭ فتادم از نظر هر که بوده در
عالم ٭ هنوز چشم بداندیش در قفای من است ٭ هنوز آنان که عشوه ساز تیر پیم ٭ هنوز از آن
مژه های در دار تیر پیم ٭ هزار مرتبه از جور پنهایت او ٭ بر آن شدم که گلم سکوه باز تیر پیم ٭ چو
سوی تو آتش پاره بینم ٭ گرد دیده روشن بیوند ٭ آن بت که من بجلی در خوش تخمی است ٭
با او ما را محبت بمعنی است ٭ بازار بتان شکست آری آری ٭ ابراهیم بت شکن است ٭ ای باد بوت
گلگفتی است ٭ ای پیر زنجبیان تو نو نغز پسندم ٭ این چشم هیچ کافری نپسندم ٭ چشمی که نبود ای
اگر آنم بودی ٭ میکنم درویش که بی انگشتم ٭ روزی که بزلف تو گرفتار شدم ٭ از سر تا پا تمام
نثار شدم ٭ تا نوبت من شدی دامن برهنت ٭ جز گوز نمیر چه بود نیز ار شدم شجاع شجاع ایرانی
وانی سپاه ترکستان بیان بوده آخر عمر با برجوی که خانم کاشان بکرده بوده و از برادر اخته
کرده بجانب اصفهان در حرکت آمده خفیه در آنجا ترد نکار میکند رانیده عقوبت پس بپایه خاطرش
استیلا یافته از شدت واهمه رخت بوادی خاموشان کشیده ٭ بیان بیرون بنرسر پیدید برآید

بهوشش کی بردو سر زبان گنمی ۞ این اشعار که کسوت تحریر جلی میکرد و از نتایج طبع اوست شعر با رخ تو آه
فشان پرسیم از کوی کسی ۞ دل پر از درد و زبان پر گله از خوی کسی ۞ در خیالم که بپهلوی کسی بنشینم گر نشینی
نشسته است بپهلوی کسی مثنوی هر جا روبرو بدرست ۞ اشترم و پشت براه ۞ با گلستان دل گران از حسرت
رفتم مثنوی مرا یک آرزو زان سو فاهر گرفته حاصل ۞ اگر با ما اسیکی خو نمیکردم چه میکردم مثنوی ای دل ایبت
آدم نه تو داری و زمین ۞ روشن ... عالم نه تو داری و زمین ۞ گفتم آسوده شوم از عشق ولی نشنیده ای
ای زمان خاطر خوم نه تو داری و زمین مثنوی گشته مهر چنان پاره مکن که گره وا نزدی ۞ شوی نکرده پشیمان هم
توانی است مثنوی ای ملامت مژه اشکبار من ۞ کی با سام نصیحت چشم سیاه خود مثنوی انفعال هم
خلق پنهان میکنم ۞ دشوار جهان بر دلم آسان میکنم ۞ امروز خوش چشم پاره و فردا با من ۞ آنچه از کرم
تو می سزد آن میکنم مولانا حمید زاهدی عمریست تا در ممالک دکن اقامت نموده روزگاری میگذراند
تا شکی زین دوم آب است ۞ گوهر چکمن بر سر هر کاسه دست ۞ و اوراد اقسام قماش خصوصا بازی نرد
بغایت مولع است چه کمتر ... خود را در او نخستین باخته و هر گز خجلت انفعال بر روی خود
ناگرفته خنک آن قماربازی که بباخت هر چه بودش بنماند هیچش الا هوس قمار دیگر این ابیات
از وی می آید شعر نه هیچ بباشش آمیخته ... ۞ ارباب حاصلی که بر آید گذشت ما را
بدوزخ و بهشت اگر چه کار ۞ در کوی تست دوزخ ما و بهشت ما ۞ زین خانه هم رعیت بمقصد
غلط مکن ۞ ای کعبه رو بهو بیا بازگشت ما ۞ ما بهره کین کسی ز پیکار نیست ۞ زهی بست
مهر علی بر نوشت ما مثنوی لطف با شد توان همت جان زیستن ۞ ور نباشد با نلالان خضر نتوان
زیستن ۞ با شد از هر ذره ام نسبت بیار آمیزشی ۞ محبت این و سیبا یکجوان زیستن ۞
خود فروشی شد ار گویم که ... ۞ لیک بر جانم گرانی دارد از ... زیستن ۞ دست سودامان
شوق زین گریبانی بدر ۞ خجلت عشق است بیچاک گریبان زیستن ۞ خار خار گلعذاران گر خلد در
خاطرت ۞ میتوان در شیشه تار مغیلان زیستن ۞ تا جهان از رسم باشد شیوه با ینکی ۞ از جهان
با ینکی و ز خانمان زیستن رضایی تام عبارت الحج ادا میکرده چنانچه ظرفا قارنی بود و مرده بیش
میگفته اند و عمر ها در وطن مالوف مست می جوانان گلرخسار و صاحب کیفیت خوبان شیرین گفتار
بوده روزها غیر از قصه وصل ایشان درسی نخواندی و شبها بجز از مطالعه حسن انها فکر چیزی بخاطر
نراندی ۞ بدیدار خوبان شیرین خصال ۞ چنان شاد بودی که مسکین بمال ۞ در انجام ایام حیات
میخواست که از شهد وصال نوشین لبان برات کام جان خود را شیرین سازد که در همان ایام بانتخاب

سیوف برگ لعاب لشکر توران که بدان شهر و مکان مستولی شده بودند مسموم گردیده
رخت بعالم بقا کشید ۞ آتش تیز چون برافروزد ۞ خشک و تر را بیکدگر سوزد ۞ حلاوت گفتار و چاشنی
اشعارش از سیاق آینده معلوم و مفهوم میگردد شعر زگریه های دو شین تو امشب با میکردم ۞
سینه آسا نجا بجستم و فریاد میکردم ۞ رضای گرید بازیش ... عاشق را ۞ بدین پیدست
پای کار صد غزها دیکردم مثنوی گر چه صد گوه ملامت اهل دل دارد ۞ ای خدا دلبر ما را سلامت
داری ۞ دولت از کین بجهان نگرفت آه از تو ۞ این چه کین است که با اهل محبت داری مثنوی خاطر
ایک جام ز تو میداده و دوه ۞ طرفه خبر نیست که انجا نیی و حرمان انجاست ۞ جا درین بزم رضا نیست
گر نتوانم کرده ۞ ور نه نزدیکتر سال و سلمان انجاست مثنوی نیاز عاشقان معشوق را بر ناز میدارند ۞ تو بی
پا دار بودی تر امن بیوفا کردم مثنوی چو خشم میکنی دم هیچکه بخاطر تو ۞ غمت مباد که خوش کرده و از تو غم
رسیده است مرم بر سر بالین سلامت ۞ اول ای شب تو گواهی بهمین روز قیامت مثنوی کی بکلوی
تشنه رفته آب خوش شعر خون خورده ایم و دایم و جان کنده ایم ما مثنوی میرفتی ای رضایی از آن کوی
و میچکید ۞ حسرت بجای اشک ز چشم پر آب تو مثنوی بام قصر بهشت ارزد و قرار نداده ۞ کبوتری
که دلش از هوای بام تو دارد مثنوی بتخانه تو کعبه نزد احباب یکیست ۞ خواب حسرت تو ز بی آب یکیست ۞
اینطایفه را زیر پهلو شبها ۞ خار خشک و بستر سنجاب یکیست ادهم در شطرنج بازی مهارت
تام داشته اما درین کهنه بساط جهان راست رو مراد دشمنی چون طبیعه گر فتی و از بازی
زمان کشف و از سر کشف ... هر کز اسب هوس بجولان نیاورده ای این رباعی از وی مشهور
دوشینه نحو تیم تبریزی من ۞ آمد بر راه بخو نریزی من ۞ عریان ز لباس عاریت ساخت مرا
این بود منیجه سحر خیزی من شریف قدرت بر شعر گفتن بسیار دارد و منظوماتش اگر چه مرود
بر طیبات بس است اما آنچه همین است قابل گوش اهل هوش چون ره شین است چنانچه این
ابیات که جزوی از آن کل است مستفاد میگردد شعر لب گناه مرا مغفرت نخندانده ۞ بخشش بخشش نگاه
واو شرمساری را مثنوی از پاره های دل که بمژگان فشانده ام ۞ در خون گرفته ام در و دیوار خویش را ۞
بعقل کعبه نو ره دم بعشق با بر نشین ۞ چراغ هر دو بیکقطره خون من سوزد مثنوی خزان مباش که برگ بر
چمن ریزی ۞ بهار باش که شاخ گلی ببار آری مثنوی رازایس سینه بهیار چه سان گویم فاش ۞ من
آهسته نبود گفتم و نقصان کردم مثنوی جبری ز آشنایی نرساند ره نوردی ۞ همه زخم گشت هیچ
زورای کاروانی مثنوی روز کارم بر چنین انگند تا چشم مراد ۞ آن که جهای که در دل نشسته است ...

من **شه** تا برآمد دست تیغ آهنین ٭ نعل تا در خشت خم بر آتشین ٭ مرهم کافور سازد بیت ٭
ناخن و دندان شیران عرین ٭ همچنان مشتاق سایل است ٭ گرچه برگشته است گویند این چنین
مقصود در سلک هنروران گردآن دیار با کمال اشتهار و مکان انتظام داشت و این نوع ابیات میگفت
عشق آمد و بانم برد پر خطر انداخت ٭ در ملک دلم زمزمه تازه در انداخت ٭ این وادی مشقت که در
منزل اولش ٭ فرهاد نبودن آمد و خسرو سپر انداخت ٭ در وی گروه طالب اولیش که موسی ٭ محروم از آن
شد که نظر بر شجر انداخت ٭ این بی سر و سامانی مقصود ز عشق است ٭ عشق است که سرمایهٔ مقصود بر انداخت
با غ شد سرسبز و گل بر گرد و گلها نیز ریخت ٭ رخصت چیدن نداد این بیمروت باغبان **محمد حسین کرمی**
نواده‌اش شیر از بیت مجلس گرم داشت شعری میگوید مراد راست **شعر** گلخن نشین آتش سودا کسی مباد ٭
سرگرم شعلهای تماشا کسی مباد ٭ از آنکه رو کنیم بود ره کانیات ٭ مرده ز بارگاه دل آگهی مباد **حیاتی** شاعر
خوش محاوره نیکو صحبت بوده و زبان کاشان شعر بسیار گفته و این رباعی نیز از وی شهرت یافته
رخ خواند و خط پیمان گوش ٭ نه وصل طلبت نخست هجران گوش ٭ خواهی که کسی انگشت بحرف تو نهند ٭
بنشین و چو نقطه پای در دامن کش **صبائی** از معارف آن بوده اما کسب کمالی بر زده ای احوال وی
تنیده هموار پای سپر ریخ و مختص بهشتی در آخر عمر حب مال و طلب جاه زمام افتد و هوسش باز گرفته او را
بهندوستان کشانید و بمضمون المولع محروم ره و سرایت کرده و هنوز در لاهور با اقامت گشوده بود که
مهلت حیات با انقطاع پیوست از اشعارش آنچه بتتبع افتاده این دو بیت است **شعر** نشنود هیچ کدام
جانی یا رب ٭ این سخن گوش شیخ مسلمان نشود **شه** سوی آن غمزه همین دیده که ایم و دلی ٭ تا که نیکی
آن نام سم تو داری و دشمن **جرباذقان** از ابنیه‌های بت بهمن بن اسفندیار است و حمدالله مستوفی
در نزهة القلوب آورده که چون بنای آن شهر را باتمام رسانید موسوم بهمن گردانیده نام های بهمن بوده
گر و بعد از خرابی که آباد گشت بگلباد و گان اشتهار یافت و عرب معرب ساخته جرباذقان خواندند
هوایش بغایت معتدل است و ارتفاعاتش نیک بعمل می‌آید اهل و نفسش آنچه قابل ایراد و لایق تحریر باشد
نجیب الدین است که بنجابت ذات و لطافت صفات اتصاف داشته و شاعر مشهوری است و
صاحب کتبیه آورده که وی مداح امرای قلعه و ساق بوده و در ایام سلاطین سلاجقه رخت از نیجهان
فانی بعالم باقی کشیده و دیوانش که از نه هزار بیت متجاوز است مروی متداول است و آنچه رقم زده
خامهٔ مشکین شمامه میکرد و سطری از آن کتاب بقطری از آن سحابست **شعر** ای بی بخت سر تو آوارگی ای آنکه
نیسه‌ی هیچ پس ز پای **٭** تنم چو موی شد از بسکه نکنم مویه ٭ دلم چو زیر شد از بسکه میکنم زاری ٭

بخون خویش چنان تشنه ام که خالی نیست ٭ دمی ز جای چو چشمم ز اشک گلناری ٭ دلم ز غنچه چنان تنگ شد
که یک نفس ٭ برون نمی برد از سینه بی دشواری ٭ بگران شدم زکسادی فضل خویش کرد وانگهان
صاحب کنند خریداری ٭ بگاه دولت دین کافتاب چرخ آید ٭ بزیر سایه عدلش بچشم زنهاری ٭
خدایگانا آنی که از کمال شرف ٭ مدار گنبد فیروزه رنگ داری ٭ گر از تغیر تو سایه بر شراب افتد
نزد ری عقل شود کیمیای هشیاری ٭ ز بر بتی ز کف دست تو هر تیغ ٭ که در ضمیر بلا کرد شود است
سواری ٭ خیال تیغ تو هر جا که کند ره جوید ٭ عرض صحبت چو هر طریق بیزاری ٭ نگاشته سر این جناب
خشک شاخ ٭ برون کند شرت عطریق چاری ٭ هم ز منت اگر ز غل همی قبول کند ٭ نجوم ثابته تن در دهد
بسیاری ٭ بجای پای تو کاب حیات از و بچکید ٭ اگر مسوده شعر من بیفشاری **شه** زمی بوقت بحر الفت
از پریشانی ٭ ز دست باد صبا کرده عنبر افشانی ٭ ز سرگذشته جهان با فسانه من و تو ٭ حدیث یوسف
مصری و پیر کنعانی ٭ دماغ عقل ز سودای گمی شود زایل ٭ اگر تو سلسله زلف را بجنبانی ٭ هزار یوسف
گم گشته را توانی یافت ٭ گر آستین جمال خود از پیشانی ٭ دلم شکسته شود همچو گوی در دست
چو تو سوار شوی بر گشته چوگانی ٭ و او را مثنوییست موسوم بمشر و شهد که این ابیات از انجملت
برده که او سپه طاق ٭ از لشکر او قمر وشاق ٭ در نظر مش مر از فتوی ٭ در بر قیشش هزار تقوی
مجموعه صدق در پناهش ٭ مشروح امور بر زبانش ٭ در صفت براق گوید ٭ در کم گی جهان بریده
در بود بی زمان دمیده ٭ **شه** ای چشم تو سبحی گناری ٭ مردی چو [illegible] ری ٭ چشمش بر کرشمه ناز ٭ با
نرگس سرخوش است همراز ٭ با بابیان شراب خورده ٭ از خمره [illegible] خورده ٭ در عوض مرگ زندگانی
بیرون نفسی چنانکه دانی ٭ بودی بمیان ام نشینان ٭ مانند خیال دور بینان ٭ هر جا که او بجز همیده
دود دل او چه سینه میسوخت ٭ سبحان الله بزرگ دون ٭ گر کس داشت دلی که آن نشد خون **محمد**
یوسف یوسف مصر کنعان است و اندیشه اش غیرت دریا و کان و این رباعی که نوشته
میشود از وست **رباعی** رندی شده است دزد کالای سخن ٭ برده و خفته کیسه بیغمای سخن ٭ نتوان
خود کرد و داغ پیشانی شعر ٭ نتوان خود بست زنگ بر پای سخن **کمره** مختصر جائیست و میوه کم میشود
اما ارتفاعاتش نیکو محصول بی پوند و **شیخ علی نقی** باخلاق حمیده و اطوار پسندیده اتصاف
داشته از مستعدان آن مملکت و با وفور فضل شعر را در غایت جودت عذوبت انشا مینماید
چنانچه از این ابیات که حاکی دعلو و فرات تواند بود استفاد میگردد **شعر** ای بر بیت گشاده دولت
فال ٭ وی تو تفسیر آیه اقبال ٭ ای دو مصراع طاق بر بیت ٭ شاه بیت قصیده اجلال ٭ ای

شده از رواج خلقت ✽ دهن بشیر همچو ناف غزال ✽ تماشای شاهد وحدت ✽ عقل بر کرده سر نگاه خیال ✽
مرمر قد قاهر تو کنند ✽ آتش آفتاب را چو زکال ✽ در محیط ضمیر تو چو خورند ✽ غوطه مرغابیان وهم و خیال ✽ در
پر بین چو قطره ریزد شان ✽ آفتاب و ستاره از پر و بال ✽ زده صد چرخ در مضیق حباب ✽ خنگ چوگان فی
تو هیچ شال ✽ دم جستن بحلقه کردن دم ✽ میدهد ساق عرش را خلخال ✽ بکسلد بند سال و ماه از هم ✽ از آتش
اگر وهند شکال ✽ هر روزش صد هزار بوسه زند ✽ از لش بردم و ادبر بال ✽ بس که رم میکند ز نیش قلم ✽ نتوان نقش
نگاشتن تمثال ✽ چه عجب گر خندد از شعله لهام کنی ✽ که تو چابک شمشیر حیا با کنی ✽ سر نگین تو کردم که بدین
شوخی اگر ✽ از بهشت کنند اندر تماشا کنی ✽ بزم وصل از بجرکی خنده داره ✽ حریف ناز کجا نکردیده دم
داره ✽ همچو وصل تو وحشتی است روزی من ✽ شبی که خنده چو خورشید بر سحر داره ✽ علاج سر
کشی او تغافل است دریغ ✽ که در طبیعت معشوق این دوا خبر داره ✽ شبی چه باز تو بر بستری قرار ندارم ✽
که گریه بر دم شب تار ندارم ✽ نه آه گرم من ای همنشین بترس که امشب ✽ چو شعله دارد خویشتن اختیار
ندارم ✽ نه مرا یاد و نه غم در رخت سوخته بلکی ✽ که چشم تشنه نمائی ز رنگ ناندارم ✽ کو میکند بدو
اثری مدیر وصل ✽ یاد آن روزی که عاشق قوت تدبیر داشت ✽ دور از لبت گر همه از جوی جنت
است ✽ آبی نمیخورم که آتش نمیشود ✽ در دادن دل نه جانب قفل که کلید ✽ در عهده عاقبت قوی فولاد دیهیم
شاخ شکوفه شد سر کشی و بر کشیده است ✽ سروی که بیاد تو در آغوش کشیدم ✽ مولانا المفتی برادر شیخ علی نقی
طبع در غایت درستی و اندیشه در نهایت راستی داشته و این بیت مر او راست شعر تو خوی ملک
داری و بوی گل زرد و پس ✽ خبر رنج همان باغ همان بوستان ✽ خواجه پاره در ولایت قریب چاه
در پینک که تمام باغ و باغچه است ✽ اکثر نوا که خوب میشود خصوص سیبی است که آنرا اخلاطی مینامند و کز
انگبین که مشهرت بیان علاوه و انگبین و در آن کوهستان بسیار می باشد از مردش گنج دیده و
شنیده این چند نفر است که صورت تحریر می پذیرد ✽ شاه کرم از طبقه سادات صاحب کرامات
آن مکانست و اکرا او را بدان سلسله اعتقادی موفور است و شاه کرم با وجود آنکه از قیود عاریست و
غبار شرش در بیچ افتاده همان نوع معتقد فیه آن جماعت است و شعر را نیک میگوید این ابیات از اوست
می پذیرد از منظومات اوست شعر شب غم او من بدل نبودی ✽ کجا بودی که در منزل نبودی ✽
شکر گردون نکویت بودی آسان ✽ اگر پای طلب در گل نبودی ✽ زلالی شاعریست که آب تخشش خاک کعبه
خاطرها افروخته و آتش نکرش او را در تکاپوی غیرت افکنده این ابیات که مرقوم میگردد از
وی است شعر جلت از اثری بر زمین رسد شاید ✽ که سایه باز نماند ز شخص بر رفتاره ✽ بدر جود تو کر

در نظر نیاید ✽ عجب خان که شبیه است با در شهوار ✽ خیال تیر تو گر در دل اجمه گذرد ✽ برون نیاید [illegible]
ور ز دریا آمده ✽ شکر تنگی بپذیرد هیچ روی دگر ✽ نسیم جهد تو گر بگذرد بقطره باران ✽ ز ابر حلم تو گر قطره ای بکید
بجوده ✽ نهال انگشتی شود بدیبا ✽ مرو ببوی غزال شهید خود با غیر ✽ اگرچه رفته روانش ز تیغ تیز
هر که او داغ دلی بود ز جای به شد ✽ پنبه داغ دل ما است که بر جاست هنوز ✽ سر عشق را باید بریدن ناز
بدوش این بار را نتوان کشیدن ✽ گریبان کو نماند چاک پیدا ✽ بتر از آن سر چاک کفن باد ✽ دی
کان نوش لب چون غنچه خندید ✽ ز شیرینی لبش خنده چسبید ✽ سخن از تنگی راه دهانش ✽ به لب
از اظهار جانش ✽ ز کوه خانه لب ز گوشش ✽ سخن با خنده میشد دوش بدوش ✽ لب او گر نمیشد
خنده آلوده ✽ ملاحت آن قیامت بی نمک بود ✽ آبنی با درستی اندیشه و روشنی ابیات بیاد بر دیگر صفات
بوده و این ابیات از منظومات قیست که در اقبال عمر و ریعان شباب گفته شعر دگر امروز استغنا
بلند است ✽ تغافلهای بی جای کشنده است ✽ نقاب غنچه چشم و جبین ابروست ✽ تکلف بر طرف عاشق
پسندست ✽ هر خنده من تابی رشک ✽ که لب بخندد اما زهر خنده است ✽ طالع عتقی در طاعت
ولوع تمام داشته و شعر را نیک میگفته رفعت اندیشه اش ازین رباعی که در قید تحریر می آید معلوم
مفهوم میگردد شعر در فهم و علو قدر آن گنج خرد ✽ کامل خردی اگر بقانون رصد ✽ خط نظر جهان با باق سبط
و هد ✽ بر دامن کبریاش نقطه خشنه گرد ✽ سرودی در موسیقی وادوار مهارت تمام داشته و تصانیف
نیک از صوت و کار بر صفحه روزگار بیادگار گذاشته و این بیت مر او راست شعر ای سرودی به
نوای این سرود عشق را ✽ که لب خندان نغمه شد چشم گریان هم خوش است ✽ بابا شوخی اگرچه بیگوشه
خطی نبوده اما در اکثری از صنایع بحظی داشته حضور مساد بسکتر اثر که از آثار بسیار بدان
کسار بیادگار گذاشته و در شبه بر بط سازی اختراع کرده همیشه می نواخته و این قبیل شعر از
گاهی میگفته شعر اگرچه و آب زراق خالق البشر است ✽ سبب وجود دگری جهت او بر بار است
و این دو رباعی را در حین بیماری پسران خود گفته و بیکی از اطبای کاشان فرستاده شعر ای بد
ابو تراب و ساز رفت ✽ حیدر ز تنگی هم آواز رفت ✽ این هر دو جگر گوشه دو بال ندم از بام
مسکن که وقت پرواز رفت ✽ شاه مراد گوینده نیکی است و تصانیف خوب مرغوب دارد
و شورش نیز نکوست و این دو بیت مر او راست شعر شکیب و صبر و قرار ای رفیق در دل
نیست ✽ مرا بشبی که در آن آه چتا نه منزل نیست ✽ نیر و داخل از بیش دیده ام نفی ✽ شبی که
شمع رخ یار در مقابل نیست ✽ ناجی ولد مولانا حسن است که مذکور معتقد فیه اهل کاشان بوده جنا

قبل از این چند سال در ایام فرمانفرمایی شاه سلطان محمد صفوی که طبقهٔ قزلباشیه ملوک طوایف شده
ربقهٔ اطاعت را از ربقهٔ طاعت بیرون آورده بودند ولیجان بیک ولد محمد خان ترکمان که
سابقا کاشان باقطاع او مقرر بود خواست که بی فرمان شاهی آمده کاشان را در حیطهٔ ضبط آورد
اهل کاشان با جمعی از قزلباشیه که در آن زمان بحراست و حکومت آن شهر مشغول بودند تن بهم در
ندادند و مولانا حسن در آن باب بیشتر از حد مبالغه مینمود تا روزی آواز برآورد که ایها
الناس مرا دعایی است که هرگاه آن خوانده شود خصمان هزیمت یافته فرار بر قرار اختیار نمایند
مردم ساده‌لوح کاشان سخن او را عین الیقین و حبل المتین دانسته جنگ در پیوستند قضا را دعای
وی موثر نیفتاده مقصد تقریر که چهار صد کس از ایشان بزیر پی پیادت محلی بودند گردن تیغ بیدریغ
در آوردند و غافل از آنکه نهال گفتار و کردار ما اسخار چون کاشته و پرورده شود ربیع و ثمرت
آن کثیر بود و عواقب کارها از آن مسعود و محمود باشد و اما حی انتها فرصت جسته در آن وقت این ابیات
در اندرز و نصیحت والد خود انشا نمود رباعی بابا که همیشه هرزه‌گویی فن اوست * جسمی که ز روح دور
باشد تن اوست * برگردن او وست هچو برگردن شمر * خون شهدا تمام در گردن اوست * بابا تو
رو بکردن انداخته * دایم علم شیبه برافراخته * مانند بنی امیه بر منبر وعظ * صد نقل دروغ بر بنی
ساخته * سر از خاک لحد از شرم عصیان بر نمیدارم * که ترسم در وجودم ننگ آید اهل محشر را مولانا
تصنیفی بصنعت تصنیف نه بهره بخشی وانه هر کمال نصیبی داشته چنانچه از این رباعی مفهوم میگردد
تصنیف بزم دوست محرم نشدی * القصه قبول اهل عالم نشدی * خواننده و شاعر و مصنف نقاش
این جمله شدی ولیک آدم نشدی * و این رباعی نیز مر او راست * چون دایره ما ز پوست شان توایم
از دایره حلقه بگوششان توایم * گر بنوازی ز دل هوشان توایم * ور ننوازی هم از خموشان توایم
فراهان ولایتی آباد است و در زمان سابق از مضافات قم بوده و الحال جایی بر خود است
و آب و زمین نیک دارد و غلات قمی و بونیک بحصول می پیوندد و از مردمش آنچه ملاحظه افتاده
جلال الدین بن جعفر است که بشرف ذات و محاسن صفات اتصاف داشته نزد سلاطین و عامهٔ
خلایق موقر و معزز بودی و همواره بامر دهقانی و زراعت اشتغال نمودی و آنچه حاصل کردی بجمعی
اهل فضل و فهم کردی و بشعر و شاعری میل تمام داشتی این ابیات از واردات اوست مثنوی ابر بهاری
ز دست نکو باغ * لاله درخشنده بسوی چون چراغ * سرو و گل و بید کشیده سر * لاله به وسیب هم
ورشده * نرگس سرمست بطرف چمن * عربده با سمن و یاسمن * بر سر هر شاخ سرانیده * هوش بر عاقل

ربانیده * صاحب بستان چو یکی زنده فیل * از پی پاس چمن بغل آورده چیل * گرد گرده بر طرف میوه زار
دید یکی مرغک دیوانه وار * چنگل و منقار کشیده دراز * هرچه همی دید همی کند باز * میزد و میکرد پراکنده
پخته و ناپخته فرو می‌فکند * بر زمین از کینه چنان بر فروخت * کاتش خشمش همه عالم بسوخت * دانه بکشت
دانه بر نهاده * مرغک غافل بهم در افتاده * مرد چو دید آن بکمین جا بجست * زود دو سه گام و بر پشتش نشست
دام بر افکنده بر آهیخت تیغ * تا ببرد گردن او بیدریغ * مرغک بیچاره بنالید زار * گفت جوانمردی بجان
زینهار * با چه افکنده اندر بروت * قوت تن نفزاید از قوت * دست ز خون ریختن من بدار * تا
سه نصیحت دهمت یادگار * پند نخست آنکه محال سخن * هر که بگوید بتو باور مکن * پند دوم آنکه غم بیهده
مال چو از دست شدت غم مخور * پند سیم آنکه مرا بر دوی * در پی چیزی که نیابی مپوی * گوش بدینه آنکه
تر ببری رنج * این سه نصیحت که به است از گنج * مرد جهان‌بین دلش آزاد کرد * وز پی آزادیش آزاد
کرد * مرغک از آن کف باغبان * جست چو تیری که جهد از کمان * بر سر شاخی شد و آواز کرد * مرد دل
دگر ساز کرد * گفت چه دانی که بدستت چه بود * یا چه شناسی که حریفت که بود * بر صفت
بیضهٔ بط گوهری * در شکم بود به از کشوری * بخت بود آنکه بدست آوری * در همه عمر از آن
برخوری * مرد پشیمان شده از نا دویش * غصه‌خور گشت همه شادیش * باز در آمد به فسون فریب
در هوس مال شده ناشکیب * گفت بیا ای ز سر این درگذر * صحبت تو به ز هزاران گهر * مونس من
باش و دلارام من * تازه کن از وصل خود ایام من * تا چو دل و دیده تو را دارمت * گر نخریم خون کنیا
زارمت * مرغ بخندید و برآمد بر آن * گفت بهی ابله بیرنگ ساز * تا شنیده بدی احوال مال خوش
مراد داشته بودی حلال * چونکه شنیدی خبر مال من * در کف تو چون بود احوال من * شرط نکرده
بدم ای کیسه جوی * با تو که چیزی که نیابی مجوی * از چه شدی طالب پیوند من * سود نداد هوش
شدت پند من * ام هم بود خایه بط با شکم * در شکم کوچک تنگم * مرغ گران بیضه از آن بود
در تن کوچک بیضه چون بود * این محالست که شد باورت * هوش خرد نیست که در سرت * مال
که خود نیست که از دست رفت * غم چه خوری چو که برفت از دست * تا نشوی بزرگ آسا حلال * غم نخوری
طلب ملک و مال تفرش ولایتی است که اطرافش کوهستان است و از هر طرف که بدر رود تنگی بود باید
رفت هوایش معتدل است و آبش از چشمه و کاریز است و همه وقت آن ولایت ارزانی بوده و از میوه
انگور و امرود و شفتالو خوب میشود و در یکی از کوههای او مغاره ایست که کسی بنهایت آن نرسیده
و در میان مردم آنجا چنین اشتهار دارد که وقتی گاوی بسبب آن مغاره رفته و از فراهان بیرون

آمده و بدین جهت آن مناره را کاوخر میگویند چه خر بزبان آن ولایت سوراخ را گویند و از مردم آنجا که
بنظر آمده این چند نفر است که نوشته میشود میر القدسی از سادات رفیع الدرجات آن ولایت بوده
و بوفور فضیلت و حدت طبع بر اقران رجحان داشته و این بیت از اوست ✱ شوق نگذارد
که زدو یکبارگی دل برکنم ✱ ورنه با این ناتوانی مردنم دشوار نیست میر عبد الغنی بمکارم اخلاق و لطافت
اوضاع موصوف بوده احوالش بطراز عفت مطرز است و بوجود فضیلت بجودت طبع و حدت فهم
بر اقران رجحان دارد و بنا بر موزونی طبع و شگفتگی خاطر شعری میگوید و این ابیات از نتایج اوست ✱
سری که بر سر کوی تو پای سپر کردیم ✱ چو آفتاب غریب سپهر برگردیم ✱ ز درد گشتیم و بر درگه عطاران
علاج درد سر خود بترک سر کردیم ✱ تو با این روی آتشناک اگر بر گلستان آیی ✱ بجای گل ز گلبن دیده
حیران برون آید ✱ ای کاش خاک بکف دوست بودی ✱ تا رخ بکام دل کف پاش سودی ✱ زینگونه
دلی که مراست با بتان ✱ گر با خدای بودی بخیر ادبودی ✱ یار در دل چو نور در بصر است ✱ تو ببین او چو تیر
در نظر است ✱ دست و پایی که میزنم در عشق ✱ همچو سعی غریق بی اثر است ✱ آنم که ندیده ام دل خرم
جز بر دل کس نمینهاده ام مرهم را ✱ از غمکده جهان دلم شاد نشد ✱ چندانکه ز شادی بشناسم غم را ✱ بیا بجاه
من بیچاره را پرس ✱ من بیچاره بی تاره را پرس ✱ همه یکجا کاهم زحال پرسند ✱ تو کم جان و دلی یکباره را پرس ✱
الا ای سرکوی ان هفتی ✱ بنفشه جو یاران هفتی ✱ شادی بیکران شهر آن شهرهان ✱ و خار جو فایان
هفتی ✱ گر بر یار سیم ریا نه دنیم ✱ ور بیخوار سیم سوا نه دنیم ✱ یکجو نه بسیم بادم بگیتی ✱ هم بر ما
بسیم بر آنه دنیم مولانا وجهی در سلک حدیان این آستان دولت توان انتظام دارد و شعر خوب
میگوید و از روات اوست شعر چو حوبت خون من بخاک بریزد ✱ از آن خون قطره بر خاک ریزد ✱ از آن
خاک از آن خون هر چه روید ✱ بتو درد دل من باز گوید ✱ یا رب که بخیش ایقت روشن ✱ و زچشمه حیوان
کل یافت روشن ✱ از پرتو اقبال جهان پرتو مهر ✱ چون نور دم صبح چراغت روشن قم از شهرهای
معظم عراق بوده اما الحال چندان معموری ندارد و آنچهار شهر که طول و عرض مضافات از احمد
در صد گذرانند یکی قم است و صاحب عجایب البلدان آورده که حجاج بن یوسف بر آبادانی آن گماشته
و قم را خاک زنج میخوانند و تربتی بس مبارک دارد چه مشهور است که چهار صد و چهل و چهار امامزاده
در آن دیار آسوده اند از آنجمله یکی مزار فایض الانوار ستی فاطمه است که همشیره امام همام علی بن موسی
علیه السلام است آن محل است در غایت فیض و صفا و کیفیت فضا و هوای قم معتدل است
از قسم میوه انار و خربزه و انجیر نیک بحصول میپیوندد و گویند در آن ولایت عود بوی نمیدهد و عجایب

قم

المخلوقات آمده که در قم آیتست که حضرت عیسی علیه السلام بدان آب خاک را عجین ساخته طایری
بشکل پوست و هد دان خاک مرده زنده گردانید العهدة علی الراوی اگرچه مردم نیک از آنجا
بنهایت برخاسته اند اما آنچه احوال ایشان بنظر آمده این چند نفر است که نوشته میشود
شیخ نظامی از علوم ظاهری و مصطلحات رسمی بهره تمام داشته اما بتوفیق ازلی تمام امور
دنیوی را باز گذاشته روی بکسب سعادات اخروی آورده بود چنانچه ازین ابیات مستفاد میگردد
شعر هر چه هست از دقیقهای نجوم ✱ با یکایک نهفتهای علوم ✱ دیدم و هر ورق که جستم ✱ چون ترا یافتم
ورق بشستم ✱ و در نفحات آمده که شیخ از بدایت ایام شباب تا نهایت اوقات مشیب قناعت
و عزلت گزیده و هرگز چون شعرا بسبب غلبه مشتهیات نفس و هوا بر امرا و ارباب جاه و سلاطین
گرو یده بلکه پیوسته ارباب حکم و فرمان بملازمتش میرفته اند و صحبت کیمیا اثرش بزر گرفته
اند چنانچه این اشعار مشعر بر آنست ✱ چون بهمچو انی ز بر تو ✱ همه پس گشتم از در تو همه را بر
درم فرستادی ✱ من نیم جواستم تو مید اوی ✱ و خمسه آن بزرگ مشتمل بر نظیر نبوده با پسندهای صاحب
تاج و سریر نظم شده چنانچه از خطبه هر کتاب مفهوم و معلوم میگردد و مخزن اسرار که معجز بیست در اشعار
فرید نام امری سلطان بهرامشاه گردانیده و چه این چند بیت فهم کرده میآید ✱ نامه دو آمد ز دو ناموس
گاه ✱ هر دو مسجل بدو بهرامشاه ✱ آن زری از کان کهن ریخته ✱ وین دری از بحر نو انگیخته ✱ آن بدر آورده
ز غزنه علم ✱ وین زده بر سکه رومی رقم ✱ و مقصود شیخ از حکیم سنایی حدیقه است که بنام
بهرامشاه غزنوی کرده و دیگری مخزن اسرار است که بنام بهرامشاه رومی سمت اشتهار و صفت
اختتام پذیرفته و بهرامشاه رومی از طبقه حکامی است که سلاطین سلجوقیه تعیین فرموده بودند
از آنجمله یک طایفه منکوجکیه اند که حاکم ارزنجان و کماخ و کوغوسه و بعضی دیار بکر و ارزن الروم
بوده اند و قصه ایشان چنانست که سلطان الب ارسلان منکوجک غازی را که از جمله حشم سلطان
و منظور نظر القایم بامر الله عباسی بود با پسندهای خلیفه حاکم ولایات مذکوره ساخت و اولاد
او مدتها در آن ممالک حکومت راندند چون حکومت آن ممالک به بهرامشاه رسید که پسرزاده
و نبیره منکوجک غازی بود دولت او روی در ارتفاع نهاد و تا حدی که سلطان قلیج ارسلان سلجوقی
که پادشاه روم بود دختر خود بوی داد و بهرامشاه بغایت کریم و عالی همت بوده چنانچه در تمامی
ارزنجان خلق را عروسی و غرایی واقع نشدی که از و بدیشان انواع عطایا و صلات نرسیدی
و بجایزه مخزن اسرار پنجهزار دینار زر رکنی که چهار صد تومان عراق باشد و یک قطار استر و انعام

باز چه وا نوع لطافت صحبت شیخ و زیستا و شیخ اگرچه بگنجه منسوبست اما مولد وی از قم بوده چنانچه خود
در اقبال نامه اظهار این معنی کرده می آورد نظامی ز گنجینه بگشای بند گرفتاری گنجه تا چند و چند
چو در گرچه در بحر گنجه گمم ولی از قهستان شهر قمم چون باره از احوال شیخ مرقوم قلم شکسته رقم
گردید واجب دید که باره از اشعارش نیز مرقوم سازد و نیاز آنکه شرح گنجش همچون پرتو مهر و ماه بر عالم
و عالمیان تافته بر آینه هیچ چند از غزل و رباعی وی که چندانی متداول نشده نوشته می آید ملامت
کردن اندر ره عاشقی رواست ملامت کی کند هر کس که جز جانست برون عاشقی کار دگر نیست اگر
هست آن هر صفر او سود است نه هر تردامنی را عشق زیبد نشان عاشقان از دور پیداست
مقلد را درین ره جایگه نیست ره خاص سرافرازان رشید است هر آنکس را چنین معشوق باشد
بهر دو عالمش خلوت مهیاست ای عاشق برون نه کام از خود کم هر گیر گر سر در سر است درین
ره منزل بس پر دراست درین ره خنجها بس بیجاست نظامی تا توانی پارسا باش که نور
پارسایی شمع الهاست با تو بدیدم حال تباه خویش را تا نصیحتی کنی چشم سیاه خویش را
بر زلف سم مکن که تو شیفته تر ز من شوی گر نگری در آینه روی چو ماه خویش را چون به تو پشت داده ام
خیره کشی چنان مکن گر تو بدیگری بری پشت و پناه خویش را نیست گشاده چشم من جز بجمال روی تو
بسته نشد دلم بجز تنگ موی تو هر سحری چو بیدلان آیم و در تو بنگرم از پی آنکه شد دماغ خسته بوی تو
مرد نظامی از غمت بوی وفا بمو درست تا بوسیله صبا زنده شود ببوی تو گل او رخ تو چنان بخندید
کش مغز در استخوان بخندید شد باغ رخنده است چنان خوش کاندر تن لاله جان بخندید چندان
بگریست ابر بر صبح کز گریه آتش ارغوان بخندید عشق تو چو بی بیند که کعبه به بتخانه شود واره وی
میکند کز عاشقی دیوانه شود عشق زحمت بر نتابد کاشنای خلوتست چون تو با عشق آشنایی از همه
بیگانه شو گر بکویش ره بیابی مرغ غم را دانه باش گر وصال دوست خواهی شمع را پروانه شو تا کی سر
حدیث کنده ره در پیش او چون نظامی در زبان هر کسی افسانه شو مرا گفتی که چونی چو غم ای جان
بجگر پرورده دل پر خونم ای جان شنیدم عاشقان را می نوازی مگر من زان میان بیرونم ای جان
چون بتر از روی عشق هر دو برابر شدیم مهر تو کم میشود عشق من افزون چراست پیشتر که مرا دو پسر که
داشتی من نه همان دوستم دشمنی اکنون چراست میخانه و مسجد کدام است که هر دو برین
مسکین حرام است نه در مسجد گذارندم که مستی نه در میخانه کاین خمار خام است میان مسجد و میخانه
راهیست غریبم بیکسم آن ره کدام است این چه مشقت این گرد و زیر پا افتاده ام

رفع

عشق را

عشق را گر من منم لاغر زار افتاده ام آب گر بر من چکید و اند که بخت دیده ام باد گر بر من وزیده
و اند که کار افتاده ام بهتر از این کو سخن تا شکر از زبان شود خوشتر ازین پسته شکر تا پسته آسمان
شود داد من از وصل خویش تر تیسم اگر دهی کاین نفس خندیدن وعده بپایان شود چون میزند
یاری چرا غمخوار میداری ز روی صحبت بنام ایزد که نیکو یار میداری بهر نیکی که خواهی شد بهر رنگ
تو خواهم شد اگر تسبیح نیکویی و گر زنار میداری کریمی کو که در عالم بدون نیست اسیر و بسته
این چرخ دون نیست عروس بخت اگر نیکو وست درین خرگاه آئینه گون نیست نظامی
ترک دنیا گو و ازان مگیر که این گردم درین عالم سکون نیست نگارا هر دم از بهر مرا جان میسوزد
نمی بینم روی کز غم دلم هرزان نمیسوزد مرا بتان نمی بردم که بی من شمعه بیجانی غلام آن نیاز من
کزین بهتان نمیسوزد اگر کوی از نیکوان بربوده خوشتر که میران که خواب آلوده چو نر کمر رخ
از خون ریختن برنگ مغتاد کام افزوده ز علمهای که در دیوان تست خویشتن کشتن مرا فرموده
بهای رخ که دیدن کم نام رنست گشای لب که پسته بجز قدم انست بکه دست جام
و گر دست نه فیه مستی کنان میانه با نام آرزوست در صومعه ندیدم صوفی ز صوفیان
غم مخور یارا که حق فریاد غمخواران رسد یا بکار افتاده را یاری هم از یاران رسد دولت جاوید
خوابی تیره شب باشند و دار خفته اینجا بود و دولت به بیداران رسد جنگ سلطانیست انجا
تیر باران چشم دار آن عروس سیماست بود کاینجا شکر باران رسد جوانی به سر کوچه یاب ان
جوانی را گر کس گر گفت یاد و باره زندگانی را خمید پشت ازان گشتند پیران جهاندیده
که اندر خاک می جویند ایام جوانی را شب تیره است و مشکل جنبت راهمان در کش زمانی رخت
هستی را بخلوتگاه جان در کش طریقش بیدم میرد جا لنج بصری بین کلاهش پیر پیران میخوان سر کش
چه دانی در کش همچون نظامی از خود کام دوری شتر نه تا بچه وصل یابی با غم عکس رخی مگر چون تو
بهاری لطیف بپذیره که هر چه بود دیبا غم بر باد و خزانی من آن نیم که تو دیدی تو آن نه به ابناتی ترا
فزوده جمال و مرا نمانده جوانی دل من بسینه دلبر شد و کجا برای مسلمانان ز دست دل بجان آمد کجاکه
برای مسلمانان بدست دل گرفتارم ندیده خون از ان دارم مبادا کس بدست دل گرفتار ای مسلمانان
نه نیکو نه که حال ابر سینه رسیده است حسن رخ تو چه لایق دیده است وصل تو کیقباد و خسرو ترش
سودا است که در دماغ شوریده است ای همدم فندیه که جانان میرفت بر گریه من چگونه خندان
میرفت دل دامن جان گرفت و جان دامن دل او بر همه آستین فشانان میرفت چون نیست مرا

و چنان دلداری * خرگشتن اطراف ام کاری * میکردم و مینویسم از خون جگر * غمهای از خویش بهر
دیواری مطلع بازم عرض ملک سخن بهر کرد * ز جور تو هیچ دل برنجید هر کرد * از شوق تو عاشقان چنان
جان میدهند * که ملک الموت بخنده هر کرد * مطلع گر غره بهری به تیغ برخیزد * وین سوز جوانی بشیبی برخیزد *
پیدا مکن که گر کسی با بنمانست * از زیر لبی بیا بیای برخیزد * مطلع وه که بفرقت جدا خواهم بود * اندوه غم
دوستان جدا خواهم بود * تا ظن نبری که بشکنم عهد ترا * در عهد تو من زنده کجا خواهم بود * مطلع ای رفته
ز من کجات جویم چکنم * غمهای ترا پیش که گویم چکنم * دانم که ترا پیش نخواهم دیدن * از خون جگر
دیده شویم چکنم * مطلع گر ناله کنم کجاست فریادرسی * گر صبر کنم عمر نمانده است بسی * برباد تو عمر من بوده دم
نفسی * گر شیشه عمر از برای سودای کسی * مطلع جان عهد و بود دانسته بجمرها * خونریز بود و مدام در کشورها * آه
سرا و گره دو دانه برها * ما دوست کشیم و تو غذای سرما * مطلع ای بی بدن عظیم مشکل کاری * چه چاره
دلی که او نه دارد یاری * این یکدو سه دم که دگر نتوان یافت * گر دل داری مدارلی دلداری * مطلع
ابروی تو در تو هیچ بر گرد و من مه * زلفین تو بر رخت چو بر تو بنگه * بر عارض آفتاب آن خط سیه
کو هی کی بچین نبوده شد رنگ سیه * مطلع از هر چه خورد مرد شراب اولیتر * در میکده با دو ذات اولیتر
عالم چو خرابست درو جای نیست * در جای خراب هم خراب اولیتر * حکیم تقی الدین از مشاهیر
عراق بوده و در فضل و کمال مشهور آفاق * این سخن از و نیست که عادلترین دره واحد است که حاسد
را داد آتش حقد چنان مبتلا داده که داد محمود از دو بسته اند و کاه کاه لطف طبع وی را لخصوص باعث
می آمده که دری از بحر اندیشه بساحل بیان می افکنده و این ابیات از انجاست شعر ای یوسف جان
جان پرورش جان تازه کرد * جان چو دیدن زلف عارض کفر و ایمان تازه کرد * هر نسیمی کز سر کویش
بصحرا بر گذشت * چون دم عیسی مگر گلها جان تازه کرد * بر دلم سلطان غم عشق او گشته است انگشت
بنیل او بر سرش طغرای سلطان تازه کرد * خواجه مسعود از مسنادید آن شهر و مکان بوده و در زمان ابو
الغازی سلطان حسین میرزا از وطن مالوف بهرات رفته احوال نیکو افعال آن شهر را ستوده و منصل
باگه قریب ده هزار بیت میشود در سلک چنان انتظام داده و پس از ان مناظره شمس و قمر و تیغ و قلم
منظوم گردانیده و دیوان غزل ترتیب داده و این بیت مر اوراست شعر مشتاقم و دوم عم جان
کام از آنست * مشتاق تر آن دوست ترنم آنم از آنست شهیدی شاعر شهید سخن شاه کلام بوده
و در خدمت سلطان یعقوب به مرتبه ملک الشعرایی داشته اما همگنان همیشه با و نامه میکرده و بسیار
خود پسند بوده و شعر هیچکس را وقعی ننهاده لهذا بعد از فوت سلطان یعقوب قرار بر

قرار

قرار خدمت یار کرده و بجانب هند حرکت آمده و در گجرات محل اقامت افکنده و رایت لوای
سفر آخرت بر افراشت و دیوان غزلش که قریب چهار هزار بیت است امروز متداول و مشهور
است آنچه نوشته میشود ثمری از آن شجره و شمه از آن اثر است شعر مستانه صبحدم که دام
در دل * تو مست ناز و عشوه و من مست خون دل * من خون دل خورم تو باغیار می خوری *
می خور که انه بری شهید بیست خون دل * مطلع چون با سگ و آه و اسنوی رگ خود عاشق * نوایی
نو خبر بشنو و جایی نگون گیر * مطلع ترا بر دم پی مصلحتی بوده است * مرا غرور ازین غم هیچی
بوده است * گر نیست ای بر شهید انهم دیده * همین گذشته که او که اتفاقی بوده است * مطلع بگشت
که چشم ازین چو لاله داغ رفت * گرد داغ لاله رعنا داران کشت تا باغ رفت * هزار بوی بیا صحن چمن سپید
گذشت * بغیر بوی تو کان هر گز از دماغ رفت * مطلع بر صحن آنچه گذشته است سیلاب هزاران * بر شهید غم هجر کی
آن رفته است * مطلع تا نه بر سر آنا راست خوی تو دارد * همین بیراست کسی که آرزوی تو دارد *
ز ان چشم مست نگه نظر آرزو شده است * این آرزو چو تیر بکام فرو شده است * دشمن بکه جوی جگر
بر سر ان نقد * تو دوستی کیست را جو خو شده است * مطلع گر لاله زار بی شیرین لبی ز دیده می آید *
دامان خونی که می آید ز چشم کو کوهکن روزی * مطلع کس گریه و آه و فغان بر شهیدی گو مکن * آن که نسیمی
یارش بکشیده ام نیست انکه بیت * مطلع مینو فدای مردهان آن گل چون کنم * فغان فغان ز خواب پاست
تا پیران * ز ناز نهرباتی چون تا نخبه و دلش * من که گیر مهر گشتم در دلش جا چون کنم * من شهیدی را
بخون آغشته ام از تیغ عشق * میتیم رعنا که برتن جامه را گلگون کنم * مطلع نه اخند زنند هر دو سو
بر در گری * گدای کوی بتان خنده بر زمانه زند * مولانا الغنی خواهرزاده شهیدی بوده و بوفور استغنا
و عدم تعلق و بیباکی نظیر و عدیل نداشته و از بلایای گیهای دوی بکی بین بوده که روزی ابو الغازی سلطان
حسین میرزا بواسطه علت القلبج ربحقه نشسته سیر خیابان هرات میشود قضا را در راه بالغنی رسیده پرسید
که آخوند در چه کاری جواب داد که الحمدلله دو پای سواد دارم و بسر کنیم و شعل مرکان برده و تخته چوب بسته
از سلطان را مذاهب حسن خلق آزردی نخوف نگشته آن حرف را بالفعل نشنید الغنی اگر چه صاحب دیوان
است اما متداول نیست با التزام و قاعده بهمین دو بیت که از وی در خاطر بود اختصار افتاد شعر آنم که
بعالم من افتاده تری نیست * آنان من سوخته چندان خبری نیست * دهشت خسیم و گلخن من آتش سوزان
آنست که افسر تیلتی از من اثری نیست * وحیدی از سپتعان آن شهر و مکان بوده و در اوایل پیری و انجام
جوانی از گیتم رفته در خدمت حکام آن مقام محرمی بود و اطولی در چشش [illegible] کهنه چادر و با استغفار بگذرانید

ناپیدا را انتقال نموده و این دو بیت از شهر آشوبی که جهت آن دیار گفته ٭ و بر شیشه گر برهنه پایی ٭ مردم دیده
راست پنهانی ٭ بس که شد شیشه اش پسندیده ٭ همچو عینک نهند بر دیده ٭ قاضی زاده‌ی کره رود
از بی‌نظیران عصر و زمان بوده اند و قاضی علاء که درة التاج فضلای آن شهر و مکان بلکه بحر آن دو شهر است و
احیاء اشعار گفتن به عادت مجسته [?] و این دو بیت از آن جمله است شعر از ادانی گریه از ابر بهار آموختم
چشم ابر از ابلی گریه کار آموختم ٭ شاد و خندان عالمی که در او بود ز ان غمی است ٭ دارم غمی که مایه‌ی شادی عالمی
است ٭ و آن دو شهسوار مضمار بلاغت که عطارد را با علم و دانش ایشان قبای فضل در بر تنگ آمدی
و در اندک روزی به مطالعه مشغول گشته از افاده و فراغت حاصل نمودند اما فلک بی‌ننگ و روزگار غدار
که کارش آزار اهل هنر است قصد ایشان نشناخته عادت خویش ظاهر و عیان ساخت ٭ هر چند که
علم و هنر دارد و کوشش ٭ باید مدد بخت ز توفیق الهی ٭ تا بخت نباشد نشود کار کسی راست ٭ ور بخت
بود راست شود هر چه تو خواهی ٭ مفصل این مجمل آنکه بعضی از مردم شریر نام ابوجن خسرو ایران شاه
طهماسب الصفوی رسانیدند که برادر بزرگ موسوم به قاضی جهان معاذ الله نسبت به شاه اولیا علیه
السلام استخفاف ورزیده از این سخن آتش غضب شاهی زبانه زده و قلزم قهاری شهریاری در تلاطم
آمده حسب الفرمان او را مقید و مغلول از هرات به قزوین آوردند چون بر طبق آن قضیه کسی شهادت داد
در آینه‌ی قهرمان شاهی از خون او گذشته دیگری از قلاع حصین چون دیو در صندوقش جای داده با بستر
احیا واصل گردید ٭ جهان گرچه آرامگاه خوش است ٭ شتابنده را نعل در آتش است ٭ اگر زیرکی با گلی خو مگیر
که باشد بجا مانده‌اش اگر نیز ٭ بعد از آن برادر کهتر فرار بر قرار اختیار کرده متوجه نجف اشرف گردید و
قصیده‌ای که در شکایت روزگار گفته بود به عراق عجم فرستاد و این چند بیت از آن جمله است
قصیده ٭ ای فلک غافل از پرسش دیوان نجف ٭ با شرح آتش شکوه کنم از تو سلطان نجف ٭ پرده‌ی طاق
در رواق بدر دکر زنجیان ٭ سینه چاک از تو کنم داد و دیوان نجف ٭ تو زره دو چه دانی که چه کرده گیر
ره نوردان طریقت به بیابان نجف ٭ زانکه قسمت حق بارگه میان من و تست ٭ من محرومی و بهره تو
و حرمان نجف ٭ ای چشم کیش سینه دل غمگسار بادا ٭ گر تو دارنده‌ی عمل داغ غلامان نجف ٭ ای
فلک ای چشم اندیش چه کین داری ٭ با غلامان شه دین و محبان نجف ٭ داشتم از ده ده حجره گر آبیاری
دری ٭ که پرورش تربیتی یافته دکان نجف ٭ کل آموخته در بستان بهار آسان بلبل ٭ بلبل نغمه سرا آتش
گلستان نجف ٭ دانش آموز جوانی ز غلامان علی ٭ کشته ام گرد و لغب طفل دبستان نجف ٭ دانی آن
کیست که زنگوله ثنایش گویم ٭ آن برادر که چو من بود ثنا خوان نجف ٭ رشته‌ی مهر من و او بشب غم بهم ٭

بود و پیوسته چو رفت بقیبان نجف ٭ من کجا عشق کجا هجر کجا صبر کجا ٭ هجو امیت برابا تو به دیوان
نجف ٭ راست گویم من و این مرگ برادر هیهات ٭ باور نماید سوگند به سلطان نجف ٭ تا من از
موی یم از [?] پامال شده ٭ میروم شکوه کنان پیش سلیمان نجف ٭ ای شه دین که ترا حجت
بمیدان قضا ٭ گوی افلاک مه و مهر چو گان نجف ٭ داد و پیش تو ز بیداد فلک چون گنم ٭ من که
بنده‌ی مظلوم و تو سلطان نجف ٭ از غم چند مرا خار پستم در جگر است ٭ که نماند خس و خار در بیابان
نجف ٭ مشت ار زنان [?] پشت سخاوت داده ٭ روی بر تافته از قبله‌ی احسان نجف ٭ دل ایشان تیره
به انسان که بجا داد انداز ٭ فی آتش و شد اگر یوسف کنعان نجف ٭ امیر حضوری ولد امیر سید علی محتسب بوده
که کیمیا ساز وجود کاملان از اکسیر معروف طلای طاعت و عبادت نسبت تبدیل میداد
اما حضوری از تعلقات دنیوی بری بوده و قریب سی سال خود را بطانه عتبه سیده و تربت مشهد
غروی گردانیده همت بر تتبعات اخروی میگماشت ٭ از آنکه کربلا گذار است ٭ با آتش دوزخش چه
کار است ٭ بعد از چند سال یکبار به واسطه سامان وظیفه خود به ایران دیار وارد شد و معاملات خود
را صورتی داده باز روی به مقصد آورد ٭ می آمد و صد گروه در راه ٭ می رفت چنانکه آب در چاه ٭ در
اخیر که نوبت فرمانفرمایی شاه اسماعیل ثانی گردید جهت امضای فرمان وظیفه خود به عراق عجم آمده این
تاریخ جهت پادشاه مغفور انشا نمود تاریخ الملک لله پادشاه ٭ کامه یوسف منش از نبرد کشتار
اسماعیل امام و انصاف معلم ٭ طهماسب منش شه همایون فر باد ٭ در صنعت این رباعی از لطف کرده که شرح
صحیح گشته به تاریخ شش ٭ انقطه بهره و صحیح و بی نقطه ٭ گر دو ده و چهار تاریخ جلوس ٭ و این ابیات از نتایج
در باعی که ابرادی بپرداز منظومات دست ٭ شعر ٭ اوقات خوش آن بود که با سبب تعلق ٭ دیوانه
داشتم از هم وکری داشت ٭ نهر از دور آمی کرشمه میدانم ٭ که من از این دو چشم حسرت کدام راه
دارم ٭ وشت مردی از گریبان ما که کوتاه شد ٭ گر کنی بر رود گر دست گریبان بر گجاست ٭ تمام
زنگ ایت نه از رضاست که رفت ٭ شکایت اگر است اینکه فرصت است ٭ نو شتم ٭ رخصت تو
که من ترک اختلاط تو کردم ٭ چو اختلاط من یکی رخصت مردم ٭ بیا ینده بودن غیرت بیگذارد ٭
به هر کس دل نهادن حسرت بگذارد ٭ و در ساختن بافیا را اگر چه زنده است ٭ راضی نمیشود دل غیرت نمیگذارد ٭
اگر فتادم بدرد او دل من خوش نبود ٭ وقت آنکه غم ... کرم بنیاد گرفتاری نهاد ٭ بر او عشق بچاره شام
پیشوایی بگذار ٭ از آن گشته بود کاسه گدایی ٭ چوب گران بهای بیکرون انگم خورد ٭ حسرت بالقدر
کریم که در خون انگم خورد ٭ رفتیم و صد هزار تمنا گذاشتیم ٭ دنیا برای مردم دنیا گذاشتیم ٭ کام دل

حاصل از انجمنش نه انجمن شود تا چرخ را بپیه بختان کجا روشن شود هرچند که آدمی ملک سیرت د
خوست بدگر نبود بدشمن خود نکوست دیوانه دل منست که این عادت اوست کو دشمن جان خویش
میدارد دوست در جلوه قدی که از نخچیر دانند در پا زلفی که فتنه میریزد انند جانرا نکهت
پاک گریزد انند دل را چه پیشوری که بپرهیز دانند انگو به از زخم انیس گذشت هم چو رانگشت
در غمان گذشت کز خاطرش انگشت من کرده شاد هم بر خیز و تیغ حاضر کن وقت یاری نه که
از منت خبر دار کند صد درد و غم پیش تو اظهار کند تو نشنوی آه و نالهام ور شنوی آن جلوه نه
که درد دانشکنند میر اشکی برادر میر خضوریست آوازه ترقی مولانا غزالی او را بهند آورده ایشان
ایشان ملاقات اتفاق نشده و عدد ابیات ششهزار و دوازده هزار بیت متجاوز است لیکن در وقت عرض
موت دواوین خود را میر جدا جدا داده بود که مربوط سازد بعد از فوت وی میر فرو بر آنچه بکاری آمد
بنام خود کرد و باقی را در آب انداخت چنانچه طریق ساده لوحی اظهاری بدان کرده میگوید اشکی از
رگ گشتی عقل حیران خون نخفته او بتو واقف چاره ی نوش شرو واقف بو گفته او است و این
ابیات که نوشته میگردد از منقولات است شعر اشک من اشکی ندیدانم رقیب شده است انظر
کردم بسوی او بروی من دوید بس که تن یکبخت بی از آتش سودا کرتنی زنجیر بگردن فتند ما
مرا میستان کشتگان تو هر سو فتاده اند تیغ نگر که بی آب داده اند مولانا ملک اوان جوانی
غبار عرض دیوانه از خیابان خاطر و لوح پیشانی آب بی تعلقی شسته و گرد از صفحه چهره بدستاچه
نیاز رفته امروز در ملک فلک یافته ملک ملک قناعت است دار و بیچیده طره خوبان
شباهت کاندر شکستگی بود و شش قیمت بجا این نسبت فضیلت از شاعری بخشش تمام نصیبی از
دارد و شور شعر ما در بحوت چون صورت شاهدان آراسته و مانند معانی خردمندان پیراسته
است آنچه نوشته میشود سطری از آن کتاب بفضل از آن ابیات شعر دیده ایست ما را به حرف
سرود ای نیاز بسنگ را بجود ی هر برگ گیاهی ثنای تو زبانیست کردم
هر ذره شود گر تو نشانیست خواهش من هم راست ملک طریق عشق کر سوی کعبه برد عاقبو دی
مرد کر بخبر مرده کار هم شفیعان باشد سوی دوزخ روم و ننگ شفیعان بکشم چنان شد
بحر تیغت موج زن در کربلای عشق کشتی میتوان انداخت در خون شهیدانت شام باغ که
تسکین بهم دیدم مبادا گل کردم داغ شدم گذشت کرم غضب تا کجا میرفت که
خیل فتنه سر گریه تغافل میرفت عنان بدست مدارا سپرده بود انند صف ملایکه دست

وپا میرفت کر باند از حسن است جنون عاشق را ارزو شد تو رسوا ترا زین می ابیت
خواب راحت شد از ان دیده که دیدن دانست رفت آسایش آن دل که طپیدن دانست
کشتم از اده بو فی ز تعلق که دگر هم تکیه بدیوار توکل کنند کشند خویش تیار تو از روی دیده
بخون نکشتن اگر صد قبیله از کنند حاجی از علی ره کعبه چه لذت یابد اگر اندر ره عشق خار مغیلان
زده مانم همه در سینه ای که سینه شکست حرفم چو گهر در دل گنجینه شکست در شعله اشتیاق
کز دل برخاست چون پاره آبگینه در سینه شکست هم سرکشی سپهر را سرکوبی هم خار و خس
زمانه را جاروبی دجال روشان را بشان بر غر شان غولی عصیی یا ستی آشوبی حرف ملاحت دو
عالم تمثال لعل وی را تکلم از دنبال سیمای تکلم از رنگ شور انگیز دامان تبسم از شکر مالامال
شده که تو حیرت افزای دلم زده بر فرو ت راه تمنای دلم از بسکه بحل نقش تو چشمت بستم
نرگس پیش ای شده است صحرای دلم سر حلقه گیش سر پریشان داریم غارت زده متاع ایمان
داریم این طرفه که او راه دل و دین زده است کافر دانیم و مسلمان داریم دوزخ بود اندرون
دل تنهان نگذار که او و قتید یا هم به کاره تفته بود ریگ بیابان دلم ترسم قدم دیده شود آبله
زار عاشق بهوس کر نه سر کاری میداشت جا در حرم چون تو نگاری میداشت الفت مای
ملک بوالهوسی میدانست در نظر تو حسن یاری میداشت وله من ساقی نامه خرابانیم باده
ناب کو بیابانیم چشمه آب کو الا ای مسیحای خورشید جام که دریای کوثر تشنگی خرام بر
آور ز اغوش مینا سری بکش بر خیابان چادری که افسانه با بیجای رسید که حرکوش
ساغر نیاید شنید که از آب کوثر بستان خراج بده ساقی آن جام گوهر فراج که شاید بشویم ازان
دلق جا پایم دو پستی ز دامان خلق فلک کهنه گیتیت در زیر پوست خرد را تصور که مغز اوست
جهان چیست افسانه با درنج که خاکش خراب است و اساسش بنج جهان در خور سیر و پرهیز نیست
که جولانگه مرغ بیش نیست با فسون و نیرنگ رزمنده اگر زنده مرده را دم بده خوشا ذوق اقلیم
آسودگی که شسته از گرد آلودگی بتجرد شمال کهستان او تو گل غزال بیابان او بیا ساقی
آیینه ام زنگ خورده خوان از گل عشرتم رنگ برده در پستم روان ساغر آید که آیینه دل شویم غبار
شرابی که آیینه بخشش است در و لعل صد خوره در آتش است اگر لب گشاید با فسون گری دهد مهر
نخه سامری و اگر موجه ریزد وقت صبوح کند خاک در چشم طوفان نوح مغنی ز ابر دمی آبی
هوشش کجا خورده ای این باده کت بد نوش بکو کرد این نغمه کرام بکو غباری باب سر دو دم شوی

من آن مرغ مجنونم پس از کلم که چون غصه بیشی نمیرد دلم ٭ بر آرم سری از شکاف قفس ٭ نفیری کشم با
در دم نفس ٭ چهان نیست جز پشتوان ریزه ٭ نگار انگرون در آویزه ٭ بیا تا در نقل خندان زنیم
به پیر این استخوان چند اندان زنیم ٭ بده ساقی آن خسروانی قدح ٭ که میرود میداد آب و خاکش فرح
خرابم ببین گنج خاک منست ٭ فلک کهنه دلق پاک منست ٭ اگر آتشم کم همت منست ٭ و گر خاکم افلاک
پست منست ٭ مکن طره عزم انگشت پیچ ٭ با خر شناسی بنیاد هیچ ٭ بجو هری زمست در ده
که تنستی دراغ برزمنه ٭ که گشت این پوشش سپاهی مکن ٭ تر ابست طرف آن ماهی مکن
منشان این دو سه پستان بال ٭ گر گریستم بخود رو کو شمال ٭ ملک بسته وحی دانند که چیست ٭ محمد
شناسد که جبریل کیست ٭ بده ساقی آن ساغر سرمدی ٭ همه هوشیاری همه بیخودی ٭ دستم ده
آن جام خورشید چهر ٭ که بازی کند با کلاه سپهر ٭ مغنی کجایی بر آهنگ من ٭ سرا خنی بر زیر زنگ
زن ٭ سرودی که دل رو سعت دیافت ٭ خزان برگ عشرتم را بیافت ٭ بگو تا کنم چاره بیخودی ٭ کشایم
سر باده سرمدی ٭ عروسی از این حجله آرم برون ٭ که در سینها مرده بجز خون ٭ نه آن می که کلکون خلعت
میی کار بروی غم و حدت است ٭ فضولی زحد رفت ساقی بیا ٭ بده جام می ختم کن والدعا **حجری شیرازی**
شاعری پاکیزه بوده و چون صمصام زبانش در میدان بیان جلوه گر شدی اهل سخن را اختیار سپر او
گرفتی و تیغی که او بدست خود آخته کردی از شعله برق اجل فتنه انگیزتر و فنا آمیزتر بودی ٭ نعوذ بالله
اگر یاد او کنید یا هیچ ٭ بریده گرد و صد جای سر اسکندر ٭ و این ابیات که مقرر و قلمی شده از منظومات
اوست **رباعی** ای دوست گر از تو تشنیم میرم ٭ ور از تو مفارقت گزینم میرم ٭ القصه چنانکه کرخ خوب
تر ای ٭ بینم میرم و گر نه بینم میرم ٭ **مثنوی** دل خراب من زمهر تو تراب در ده ٭ خرابه ایست که آفتاب
در ده ٭ منم می که خود دست ساقی نکشم کلاه نیست ٭ ور صد سبو کشم گفت یک پیاله نیست ٭ **منهم** کی بی لاف
وفاداری زنم با دل برای خود ٭ که خود را بهر او خواهد نه او را بهر برای خود ٭ **آقا محمد** ولد میرکی جوانی بود از زیب
شجاعت آراسته و بشیوه خلق و لطف طبع پیراسته و گاهی بواسطه موزونی طبع شعری میگفته
و این رباعی از آنجمله است ٭ تا روی زخدمت تو بر تافته ام ٭ از تیغ تاسف رگ جان کافته ام
وقت است گر جرم مرا عفو کنی ٭ چون از بدی سزای خود یافته ام ٭ **غضنفر کره جاری** در سلک سالکان
سخن گذاری انتظام دارد و گنام معارضه را غضنفر نیست مرد افکن و مضمار مشاعره را دلیری قادر
سخن را دو را با اکثر شعرا المناظرات دست داده و چنانچه این رباعی که در حق مولانا حاتم کاشی گفته **منهم**
حاتم که نه مذهب دارد و نه دینش ٭ نی سیرت عقرب بود ٭ اندوده جهل است وجود نجسش ٭

در علم سخن جهل مرکب دارد ٭ و این رباعی جهت مولانا وحشی گفته ٭ وحشی که گرفت شوره گرد او
دایم سر گول است شوره سر او ٭ افتاده میان من و او کشتی شعر ٭ تا توان نهاد سر و در سرا او ٭ و
مولانا وحشی این دو بیت در معارضه او گفته **شعر** غضنفر کره جاری الطبع همچو پلنگ ٭ رسید
خواست کند خویش را برابر من ٭ ولی ز آتش طبع پلنگ شکر بخیت ٭ غرب جانوری دور
گشت از سر من ٭ و غضنفر صاحب سه کتابت یکی مثنوی است موسوم به پیر و جوان
که قریب چهار هزار بیت است و این بیت از آنجمله است **منهم** لطافت را انگشت گرد بر
روی ٭ طراوت را نماند آب در جوی ٭ دوم دیوان غزلست ٭ سیم مشتمل بر احوال از هر
قسم سخنی و این ابیات که مقرر و قلمی تصحیح میشود از دیوان غزل اوست **منهم** درد و
اندوه غربت گرانی برده سر از صحبت یاران جانی میبرد ٭ امراوی میکند زین خاکدان عزم سفر
توشه راه از تو صد داغ نهانی میبرد **منهم** آسایش است بیچه نگار طرف رسید ٭ آن سو نگار رفت
که این از سو کنم **منهم** من مردم و هجر را یام سو نگار رسد ٭ نام برون نمیکند از دفتر بلا **منهم** نخود حرز
نیاز ارم ولی را که تیر سپه در ره جای تو باشد ٭ **امیر والهی** ذهنی سلیم و طبعی مستقیم دارد و همواره
همت بر انتظام نظم مستحکم دارد و این دو بیت از نوادرات اوست **شعر** ای چو طفلیم و جهان
عشق تو ادیب ٭ هجر و وصل تو بود شنبه و آدینه ما ٭ سوخت ما غم عشق تو چنان کز حیرت ٭ داغ
انگشت کند بر سر خاکستر ما **ابهاری** شاعر همواریست و شعر همواری میگوید از آنجمله است **شعر**
مراد دل از تماشای گل و گلزار نگشاید ٭ دل غمین بسته من جز بکوی یار نگشاید ٭ کسی را الاف کی گیتی
به سعد کفر زلف او ٭ که او را تعلق هرگز از زنار نگشاید **حسن بدیهی** از منظوران اشهر و مکان
بلبل هما یران است منظومات شعر من مفرح فرح افزای بزم محکمان چنانچه از نوادرات احوالش
معلوم و مستفاد میگردد **شعر** تو آن مهدی که در قرآن بشانت ٭ الم نشرح لک صدر ک برآمد ٭ ابا
یک دا و دیگر بر سر آن ٭ و ضعفا خفک نیک نشک بر آمد ٭ چو تو پشت پناه و مقتدا نی ٭ از آن از تعقل
ظهرک بر آمد ٭ فراز شقه رایات عالی ٭ بعینا الک ذکرک بر آمد ٭ چنان الشن بردی افزا جاه ٭
که وزرا از مرقعه فرودک بر آمد ٭ چو بحیدم بر آن رشته لطایف ٭ چو دیدم درکف شک بر آمد ٭
چو با عمر و بهرت کشتگی بخت ٭ ز کلک غایه نجنگ بر آمد ٭ چه وقت است این که از بی کجان
کشتم ٭ برای وهم دین کالک بر آمد ٭ برای جایزه از حضرت میرم ٭ بارک بقراک در دک بر آمد ٭
حسن ما همی ببی ارزد که سرها ٭ علاجش جامه ورگک بر آمد **منهم** کیم ابدا الیست غایه زنگ آمد ٭ باید از

اگر کسی کفش کهنه کلکی ❀ تیز باشد عیش آن مستوره زین ❀ کو ندارد هیچ وهی مو کلی ❀ ساوه از
شهرهای قدیم است طهمورث بنای آنرا نهاده و آتش زرد و خانه فرو مانده و قنات نیز
بسیار دارد و از میوه انگور و انجیر و انار و آبی و سیب نیکو میشود اما چون کاه آن ولایت بچهار
پایان سازکار نبود تا مرتبه که گاو قرا بعضی از جو ساوه گرفته اند و از بناهای متبرک آن شهر یکی مزار فیض
آثار سید اسحق بن امام همام موسی کاظم علیه السلام است و در چهار فرسنگی جانب مغرب آن
که به اشمونیل پیغمبر علیه السلام منسوب میدارند و در سوابق ایام بر کنار شهر بحیره بوده که الحال علامات
و نشان آن ظاهر است گویند که در شب ولادت با سعادت حضرت ختمی پناه صلی الله علیه و آله و سلم
خشک شده و ایضا در یکی از مضافات ساوه کوهی است و در آن کوه غاری بر مثال ایوانی و در
سقف آن ایوان چهار پستان سنگ بسان چهار پستان آدمی بیرون آمده که همیشه آب از آنها متقاطر
است مگر کسی که وقتی آنرا گاوی مکیده و از آن زمان خشک شده و مردم بتبرک آن اندیار بسیار
برخاسته اند که بنا بر اطالت از جمیع آنها درگذشته بعضی اختصار نمود **شیخ عثمان جاوجی**
از رسوم عبودیت و آداب طاعت محظوظ و بهره مند بوده و در کرامات و خارق عادات دستی
عالی داشته و در بهمن ماه از خان بسال ششصد و نود و پنج دعوت حق را اجابت کرده
قبرش در شمال مشهد سید اسحق جای بی نام است **استاد البشر عقل حادی عشر خواجه نصیر الدین**
ابو جعفر محمد ابن حسن اصل شریفش از جهرود ساوه است اما چون در طوس متولد گشته و کسب کمال
در آنجا کرده بطوسی اشتهار یافته و از اعلم فضلای زمان و افضل علمای دوران بوده ❀ روز
در پیش خورشید خاطران در بحث ❀ و از و فتاوی بر هم چو صورت پروین ❀ مناقب و مفاخر نفس
او زیاده اکثر از آن بوده که بمقیاس وقوف توان فهم نمود و چنین مشهور است که خواجه در حکمت شاگرد
فرید الدین داماد است و او شاگرد صدر الدین سرخسی و صدر الدین شاگرد بهمنیار و بهمنیار
شاگرد بی واسطه شیخ ابو علی سینا و در وقتی که امام فخر الدین رازی از عالم گذشته خواجه نصیر
نه ساله بوده و ولادتش در وقت طلوع آفتاب روز شنبه یازدهم جمادی الآخر سنه سبع
و تسعین و خمسمائه دست داده و در سقوط الموت وزارت اسمعیلیه میکرد چند از روی جبر و عنف
نموده و پیش از آن در ولایت قهستان مدتی محبوس بوده و کیفیت افتادن خواجه بقلعه میمون
در چنان بوده که در زمان مستعصم عباسی جناب خواجه روزی چند در ولایت قهستان ساکن شده
و حاکم آن خطه ناصر الدین محتشم ابواب لطف و کرم بر روی روزگار او گشوده خواجه اخلاق

ناصری را بخواجه بنام او تالیف نمود و در خلال آن احوال قصیده عربی در مدح مستعصم بالله
تحریر کشیده به بغداد فرستاد و ابن علقمی وزیر این صورت موافق مزاج ندیده در پشت مسوده
همان قصیده بناصر الدین محتشم نوشت که مولانا نصیر الدین بخلیفه آغاز مکاتبات و
مراسلات نموده از این اندیشه غافل نباید بود و این امر بزرگ را خورد نباید شمرد و چون آن نوشته
بنظر ناصر الدین رسید خواجه را حبس فرمود تا در شهور سنه اربع و خمسین و ستمائه که هلاکو
خان از فتح بلاد و قلع و قمع قلاع ملاحده بتخصیص قلعه الموت فارغ گشت بولایت قهستان
رفت و خواجه را خلاص ساخت و چون خواجه بدرگاه ایلخان بشتافت بوفور عنایت و رافت
انواع مرحمت و عاطفت اختصاص یافته حکم شد که ملازم اردوی کیهان پوی باشد و هلاکو
خان در سوانح امور مملکت از رای صواب نمای آنجناب استشاره میفرمود و او جواب موافق
قانون حکمت و مصلحت ملک و دولت میداد تا در حضرت ایلخانی محل رفیع و مقام منیع یافت
و نقله اکثر ارباب تاریخ و خبر این است که قتل خلیفه بغداد و محرک خواجه نصیر بوده و در مراغه حسب الحکم
نواب ایلخان رصد بنا کرده و حکما و فلاسفه و متکلمین و غیر ذلک را در آنجا جمع آورده اما مسنون تمام
نرسیده بود که سال عمرش بانقضا پیوست و وفات خواجه در سنه اثنین و سبعین و ستمائه بود
و در روضه امام همام عالیمقام موسی بن جعفر علیهم السلام که از اکاظمیه مشهور گوینده مدفون گردید و مدت
عمرش هفتاد و هفت سال و هفت روز بوده ❀ نصیر ملت و دین پادشاه کشور فضل ❀ یگانه که چو او
مادر زمانه نزاد ❀ بسال ششصد و هفتاد و دو بذی الحجه ❀ بروز هیجدهم در گذشت در بغداد ❀
و از مصنفاتش شرح اشارات و متن تجرید و نقل اصول و زبده و تذکره در حکمت و زیج ایلخانی و
دیگر اوصاف الاشراف در سلوک و تنسوق نامه ایلخانی و اخلاق ناصری در علم معاش مشهور
است و نکات و دقایق این کتب بر السنه و افواه جمهور علما و فضلا مذکور و در جامع رشیدی
مسطور است که جناب خواجه وصیت فرموده بود که در جوار مرقد فیض آثار امام بزرگوار موسی کاظم علیه السلام
دفن کنند لاجرم در پایان آن مرقد عطر نشان آغاز کندن قبر نمودند ناگاه سردابه کاشی کاری ظاهر
شد بعد از تقدیم لوازم تفحص و تجسس بوضوح پیوست که مضجع را امیر خلیفه برای خود ساخته بود و پسرش
بخلاف وصیت پدر او در رصافه دفن نموده و از غرایب حالات آنکه آن سردابه در روز شنبه
یازدهم جمادی الاول سنه ۵۹۷ تمام شده بود و در همان روز خواجه نصیر تولد نموده و خواجه احیانا شعری
میگفته چنانچه این چند رباعی **رباعیات** موجود بحق واحد اولی باشد ❀ باقی متوهم مخیل باشد ❀ هر چیز جز

اگر آید اندر نظرت ❁ نقش دو بین چشم احول باشد ❁ تا چند سر خود چو سپهر گم کنی ❁ تسلیم و
رضا را سپر سیم کنی ❁ آخر تو کیی تا که رضایت بوده ❁ با چیست ترا که تو تسلیم کنی ❁ ای خیر این کل
مجتمع هست ❁ و این دایره و سطح محیط هیچ است ❁ خوش باش که در نشیمن کون و فساد ❁ وابسته
یک دمی و آن دم هیچ است **خواجه سلمان** ولد خواجه علاء الدین محمد بوده که در علم سیاق بیان
برادران و زیادتی بر همگنان داشته و خواجه سلمان بمضمون الولد سر لابیه عمل نموده عالی خوش تقریر
و کاتبی نیکو ضمیر بوده و ضمن آن اقتدار دیگر فضایل پسندیده و شعر گفتن را علاوه دیگر کمالات گردانیده
سرآمد شعرای آن عصر و زمان گردیده و در خدمت سلاطین وقت مخصوص صاحبان و ندیمان گشته
بمقام عالی و مرتبه متعالی ترقی نمود خصوص سلطان اویس ایلکانی که دلجویی و تلطف او بیشتر
از دیگر ممدوحان بر آمده و کمال توجه و التفات را بر بهجت محالات او وقف نموده انواع رعایت
بر روی روزگار بسر کشیده و چنانچه از تمامی خرج ممالکش چنان نسبت و ثروت دست داده و در آخر عمر
از ملازمت استعفا نموده انزوا اختیار کرده و سلطان جهت وی ده وساوه و سیورغالات
تعیین نموده و یکی از قریات الثمانی خواجه سلمان این است ان ده وی پرآب و این است و
سلطان در حاشیه عریضه وی این بیت بدیهه نوشته ❁ ده این که انعام وی است ❁
بدیدیش که التماس وی است ❁ مولانا عبد الرحمن جامی نور الله مرقده در بهارستان آورده که
وی در سلاست عبارات و دقت استعارات بی نظیر افتاده است اگر چه بسیاری از معانی و
مضامین استادان خصوص کمال اسمعیل را در اشعار خود ایراد کرده اما محل طعن نیست این دو بیت
شاهد آورده ❁ معنی نیک بود شاهد پاکیزه بدن ❁ که بهر چند دو جامه دگرگون پوشند ❁ کسوت
عاریه باز پسین خلعت او گر چه در خور پیش از پیشتر افزون کوشند ❁ هنر است اینکه کهن خرقه خود
زرکش ❁ بدر آن هند و دو اطلس اکنون پوشند ❁ و خواجه سلمان را دو مثنوی است یکی موسوم بجمشید
و خورشید و دیگری فراق نامه و دیوان شعرش از عراوت ایام چیزی خوشتر است امروز متداول است
و این چند بیت مصداق این دعوی و برهان این معنی است **شعر** ❁ ای صحرگهی هوای تو جان بدهد
انجیات ... لعلت نشان دهد ❁ در بوستان باده ز ان توفیه ❁ هر دم هزار بوسه صبا بر دهان
دهد ❁ ز آسمان که چشمش و چه حسن روی گل ❁ روی تو عکس چشم ... آسمان دهد ❁ گلگونه از جمال تو خواهد
بهار بیت ❁ باد صبا چو عرض گل گلستان دهد ❁ از حلقه های زلف تو عطار یاد ❁ بشنیح ❁ بوی بعالمی
رایگان دهد ❁ تا چند در هوای جمالت آب چشم ❁ بر چهره لاله کارم و بر زعفران دهد ❁ امید تیر و زلفت

رفت

پر خطر گوی ❁ با زلف پر دلت که دل بیدلان دهد ❁ هر ناوک بلا که کشاید قضا ز چرخ ❁ چشم تو دست بر کش ...
من نشان دهد ❁ گرد در عشق بس شیرین حیات ❁ هر که که شرح آن لب شکر فشان دهد ❁ و درای جود شاه
اویس که دولتش ❁ نوشروان بقالب نوشیروان دهد ❁ بر قامت بزرگی او اطلس فلک ❁ فرمید
از بزرگی او تن بدان ❁ که بر خوده و جهه فرخ دل او دست تا بود ❁ هر دو ... بخشد ابر ... کاکان دهد ❁ بر
روی ریان آمو اگر ورغ او نهند ❁ بس ... شیر بوسه بران دهد ❁ ای سروری که رای تو ...
بدو ملکت ❁ هر دم مجالت خرد و دوران دهد ❁ چون پیر چرخ طلعت بخت ترا بدید ❁ گفت ...
ده دو این نو جوان دهد ❁ دست آنکه بهت تو اقبال را علوم ❁ مقبل کسی که بوسه بر آن آستان
دهد ❁ سرو ظهیر ار شنود این قصیده را ❁ صد بار دستش بوسه بر آن دهان دهد ❁ تا صبح نو عروس
زمرد مجاب را ❁ هر روز جلوه از تتق خاوران دهد ❁ بادا عروس بخت ترا از تتق چرخ ❁ هر ساعتش
بروی نامه جهان دهد ❁ ای بتو سعادت ای کعبه صفا ❁ جای خوشی و نیست نظیر تو هیچ جا
بر طاق لاجورد تو صبح زرین نبات ❁ بر ... فرشته اساس تو جام جهان نما ❁ در ساعت تو مردم چشم جهان
بو شمال ❁ در مجلس تو مجمره گردان بود صبا ❁ چون روضه بهشت زمین تو روح بخش ❁ چون چشمه حیات
هوای تو جانفزا ❁ انوار خورشید سایه تو سپهر و در تمونه ❁ پشت زمین بشتی کرم و در ثنا ❁ بعد او
سایه سپهر آفاق اساس کنند ❁ که کنند سایه بر سر او سایه خدا ❁ از چرخ دو خبت بر قدر تو شش نیاکان
قدر ❁ لکن نداد همت او تن بدان قبا ❁ طاس زباده با مرتبت تو سطح ... ❁ کاخ زنده نام سکر بش ...
دو بحری از سرو بیاد هر چه هست ❁ باید ز خویشتن توانی گذشت ❁ خواهی که سربلند شوی در هوا چو گرد
سلمان چو خاک در قدم دوست گرد بست ❁ سرکوی وسش ... هوس ... بیشت پایی نمی زند ❁ و این
اندیشه بگر و شود عالم با تعاطی زمن ❁ مرا نیز تو تحفه آمد که بر یکجا نگاهی آمد ❁ چو نرگس ... بیا جادو
آشنایی زمن ❁ هر سودای تو هرگز نه برانزده ❁ برو داین سر سودایی سودا نزده ❁ هرگز کوی ...
ان خلوت خاص تو بود ❁ دل از آن گوشه خلوت ثبتا شاه نزده ❁ فراق به دیوانه شرح و بسط پرداخته
نامه بر پیکی حال دیروز من چو نوشت ❁ بیکم نحن اشتیاق را تقریر ❁ ز ظرف مسند ز مهر عبادت او نوشت
دل دو خوشت زیر خون گرفته بود ❁ خان خورشت نحو استم و تم پیستانده بود ❁ به زلف تو چون
دو زمین گرده ❁ از هر طرف سنگ در میدان کرده ❁ چون بر لب ... کمند ... خون دل ...
گرد ❁ از سنگ سخت بار بستم تو به ❁ فریاد و سنگ ... زدم ... در زد ...
باغری ... شکسته تو به ❁ ... چوگان کوی ... زلف ترا ... بکجره ❁ چون گوی ...

گوی خم چوگان ٭ چون پای دلم بست بگفتم زنجیر مط آمد سحری ندا ز میخانه ما ٭ کای رند خراباتی دیوانه ما ٭ بر
خیز که پر کنیم پیمانه ز می ٭ زان پیش که پر کنند پیمانه ما مط ای آنکه تو طالب خدایی بخود آ ٭ از خود
بطلب که تو خود خدا نیست ندا ٭ اول بخود آ چون بخود آیی بخدا ٭ اقرار نمایی بخدایی خدا منتخب الدین
منتخب ارباب شعور بوده و این نوع ابیات از وی بمنصه ظهور رسیده شعر ای خوش آن وقتی که
ساقی باده در ساغر کشد ٭ چون کمی باده گردش ساقی سبک دیگر کشد ٭ زان لب نمک اندر شعر ولیم زین پس
مطرب ٭ پیش روی غم کمی دیوار سنگین بر کشد ٭ کوه بر دارد و چو اسد او پنهان بر پشت کوه ٭ روز
سپهر پیش آن دشمن که دیگر کشد ٭ گویا ز روی دریا با دبیا فند زنده ٭ چون نار پا ایستاده با دولت
زنده در بر کشد قاضی مسیح الدین عیسی صدر و استاد سلطان یعقوب بوده و پیوسته پادشاه
و امرا را بامر معروف و نهی منکر ترغیب مینموده و در گفتن کلمة الحق از ملامت هیچکس نمی اندیشید
چنین مشهور است که نوبتی از نزد سلاطین مصر و روم ایلچیان به تبریز آمده بودند سلطان یعقوب
در روز ملاقات ایشان مجلسی بغایت بهشت آئین آراسته و کلاه زردوزی بر سر نهاده
بر سریر سلطنت نشست و آن طایفه را بار داده و چون هر کس بمحل خود قرار گرفت قاضی بمجلس در آمده و
پادشاه را در آن لباس دید پیش رفته گفت پوشیدن لباس زردوزی بر مردان حرام است
انگاه ملازم خود امیر سراج الدین را فرمود که آن کلاه را از سر سلطان برگرفت و کلاه زردوز که بر گرفته
شهره بود در دست فرجی آرایش خود کند و بر تن شاید سلطان طریقه اطاعت را مرعی داشته
اصلا از احتساب بمحل قاضی متغیر نگشت برین قیاس شهریار ذوی الاقتدار را پیوسته از ارتکاب
امور مخالف شرع منع مینموده و باقامه خیرات و اشاعه مبرات ترغیب و تحریص میفرمود صاحب
مجالس النفایس آورده که هیچ پادشاهی اهل علاقه را اینقدر تعظیم که آن پادشاه او را کرده نکرده باشد
بعد از فوت سلطان یعقوب صوفی خلیل که امیر الامرا بزرگ بود از جمله متهم ساخته جماعتی را برین
داشت که گواهی دادند نهال عمر آن مسیح نفس را بتبر پر جفا از پای درآوردند و اینواقعه در سنه
ست و تسعین و ثمانمایه بوده و احیانا میل بادای شاعران نموده این نوع ابیات میگفته شعر بلای نو بلای کهنه آزموده ام
آزمون کشش طاقت ندارد دل ٭ چو صبر و دل نماند بلا آزمون باشد مط شبها نوشیم بر رخ از خوناب
دل لیکن ٭ کسی خواند که همچون من دلش از عشق خون باشد ٭ سیه روز توام لیکن نمیرنجم نشاید که
آن از بخت عیسی از هیچ نیلگون باشد مط در آن خاک بود هر کسی بختند ٭ حصه من اگر آمد غم درد
انگیختند مط عیسی برا و دل خود ری که تو کار ٭ زان رفت که گویند چنین با که چنان کن مط دیدمش بر

زنده دامان و حیرت چشم ٭ عمرا شد که چنین بر زنده دامان مانده است مط یا رام برو زبان ناصحش
دل چون بسوزد گویم ٭ همه دانند که پیدا از آن پنهان کشد که گویم مط عاشقت پای بهر جا که نهاد آتش
ریخت ٭ همه جا از تو در آتش که کجا بنشیند مط هر که زخم عشق بگریزد نشود ٭ سری که در رهت معتبر
نشود ٭ خواهی که بدانی ملک شوی عاشق شود ٭ کاین مرتبه بعشق میسر نشود طریقی در آیین نجات
طریق نیکو و در شیوه مصاحبت روشی شگرف داشته و قریب سیزده سال ملازم این درگاه
دولت پناه بوده در سلک ارباب نظم انتظام داشت و در انجام مهم خصوص ملازم
کوشش کرده و بعد از حصول آمال از مقیلان بعالم دیگر انتقال نموده از اشعارش همین یک
بیت که در خاطر بود ثبت افتاد ٭ من سگ آنم که پا در دامن همت کشید ٭ بی کسی منت نهد
نه از کسی منت کشد هوشی مرد پیسته گم آزار نیکو اطوار بوده و بغایت تواضع و حسن خلق
هر کس بجهد محبتش بار و فضای خاطر نگاه داشتند و حوالی صحبت او میبودند و او در شعر
گفتن قدرت تام داشت چه در هر نوع سخن که او را امتحان کردندی در فور بگفتی و در تاریخ
گویی مهارتی داشت که هر چه در مجلس بزبان گذشتی در حال تاریخ از آن بر آوردی که ده
سال قبل از زمان تحریر از دکن بلاهور آمده قصیده در مدح حضرت شاهنشاهی بکنف اقدس
گذرانیده بنوانی ممکن مراجعت نموده از انجا احرام کعبه معظمه بسته در آن مقام اقامت داشت
تا بمنزل اصلی پیوست و شعر بسیار گفته جهت اختصار بدین چند
بیت اختصار افتاد شعر جان فدای خنجری که آهن و فولاد نیست ٭ خود بریزد از غم و خونم حاجت
جلاد نیست مط چه بغیرتم از اینهم که مراجیب تو باشی ٭ زکجا بتاب آنم که تو با رقیب باشی ٭ بسوز ناله
دایم چو منت غریب دارد ٭ مرا غمی بکردم که تو خوش غریب باشی ٭ بکشند بیچاره من که نیازمندم
من ناتوان که باشم که تو را طبیب باشی مط گفتم روشنی که خواهم دلی جانان آورده ٭ بیداد و آب
نو فغان خریدار آورده ٭ ذوق گام عشق دارم غایتش پیدا نیست ٭ کار فرمایی که ما را بر سر کار آورده
رفتیم و نقش بستر و پهلو گذاشتیم ٭ آنچه داشتیم در الکو گذاشتیم ٭ آینه که روی بنگیند بشو
بردیم و در برابر او گذاشتیم مط ترک اگر دلم با ما سر و کار بود ٭ با هر یاری که بر خودم
کار بود ٭ بر غم آمد مرادم داشتم گر دست از امید ٭ ورنه حاجت بدو آرزو بسیار بود مط عشق هر
کنم و پس سوختن من کنند ٭ که چراغ دگری پیش تو روشن کنند ٭ در گلستان تو خوش آب و هوا ست
دل ٭ هر که از آب و هوا تربیت من کنند ٭ عمر در فرقت او مرده معیت این است ٭ ورنه کس نوحه گری

به بزم دشمن بگند ٭ چه دیدی که اینچنین بر ما پسندی جفا کردن ٭ مگر بزنو و سکون را نسته آزاده کردن ٭
گرگرفتار هوای آن پری چهره گرده ام ٭ عیب آنم که از دیوانگی بو کرده ام ٭ ای دعا دستی برآوری
از نگاری بکن ٭ حاجتی دارم بدرگاه کسی رو کرده ام ٭ مثله اگر خود را در پس این پرده پنهان کرده است ٭
چشم را از نگار خویش حیران کرده است ٭ گرگلی جفت بدست آید وز نیزه در بغل ٭ اگر خاشاک
برگوش عیان کرده است ٭ مثله خورم غم گرکسی آزرده باشد ٭ که رسم زخمی نه ویی خورده باشد ٭
غمی که را اسم این است ٭ که رسم زخم او خورده باشد ٭ مثله ای که بی نفعت آید رنجش
ابری شو و خوانگش باغ جگرباش ٭ تا چندگی پرتو خورشید شنیده ٭ ای شب که ترا گفت
نگهبان سحر باش ٭ این آب و هوا طایر همت چه شناسد ٭ جبریل درین بادیه گو سوخته پر باش ٭
مقصدی لطیف طبع مخصوص بوده و این بیت مراد او است ٭ ناحق کشتگان چون حسن
بمی السی ویی ترسم ٭ که گذارد ترا با من کسی روز قیامت هم ٭ **عهدی** از نیکو طبعان آن شهر و نکان
بوده و شعر را بسیار میگفته از ابیات او است **شعر** بچه اندیشه ام نظر شاد روی ٭ چه خاطر گذارم
که تو از یاد روی ٭ **حریفی** طبع نیک و اندیشه درست داشته و در مطایبه شعار بسیار گفته
و از آنجمله است ٭ میر ترم بجلی آمده و منی بیش ٭ چک هن باشد و انسکی خوشا فی **همدان** از
شهرهای قدیم جهان است و در آثار البلاد آمده که آن شهر را همدان بن سام بن نوح علیه السلام
بطالع ثور بنا نهاده و صاحب نزهة القلوب آورده که آنرا جمشید بطالع حمل ساخته و هوایش
سرد است آبش از کوه است اطراف او بسبزه و جلگاه و آب روان نشانده و صفات
چنان است ٭ همدان جای شهان از نمر آب و هوا ٭ که اندر آفاق چنان شهر نشد ٭ گویند که هر
نگینی که بدان شهر رسد شادمان گردد و لهو و طرب بر مردم آن ولایت غالب بود و خاقانی در تحفة
العراقین صفت همدان بسیار کرده و این ابیات از آنجمله است **مثنوی** خود کل عراق همه جا نها
اما همدان عروس آنهاست ٭ اکناف عراق باغ دنیاست ٭ اما همدان بهار معناست ٭
هم طالع در سعید بینی ٭ هر شام و سحر دو عید بینی ٭ خضر شرش از کعبه خوانی ٭ الوند شیخ توبیش دانی ٭
تیغش بعراق برده خرگاه ٭ زان سوی سماک ساخته راه ٭ بخشش نشیب کرده آهنگ ٭ زین سوی
سنگ هزار فرسنگ ٭ پشت همدان که سوی دینی است ٭ الا بوجود او قوی نیست ٭ و کوه الوند
برکوه پی نکی همدان بجانب غرب واقع شده و دور آنرا دوازده فرسنگ دیده اند و گویند که
دوازده هزار چشمه از اطراف آن جریان می پذیرد و هیچ وقت سر آن از برف خالی نیست از ابو

همدان

عبدالله

عبدالله جعفر طیار نقل است که در جبل الوند چشمه است از چشمهای بهشت ٭ و مشار رود که از مردمان
ساله چشمه و انهار روح پرور حکم جلال الدین بسنگ نگارخانه چین وار و از متعلقات همدان است
آفتاب اندر دو ورم در هست ماشار و که بوی ارزم است و ازین قبیل فضلا مایه بسیار
دارد که بنا بر اطالت از آن درگذشته شروع در مردم آن ولایت مینماید امام عالم ربانی
خواجه یوسف همدانی اول حال در بغداد ملازمت شیخ ابو اسحق شیرازی کرده کار وی بالا
گرفت و بر اقران در علم فقه و غیر آن فایق آمد چنانچه پیش شیخ ابو اسحق با صغر سن بر بسیاری
از اصحاب خود تقدیم میداد و پس از آنکه بر همه علمی منتهی گشت طریق صوفیان را مسلوک گرفته چندان
ریاضت و عبادت نمود که رسید بدانجا که رسید چنانچه خانقاه وی در ولایت خراسان میگفتند
نسب بسیاری از اولیا بدو می پیوندد و وفاتش در سنه خمس و ثلثین و خمسمائه وقتی که از هرات بمرو میرفت
فوت گشته در مرو مدفون گردید **عین القضات** کنیت نام وی ابوالفضایل عبدالله بن محمد
المیانجی است و عین القضات لقب وی است فضایل و کمالات صوری و معنوی وی از تصنیفات
ظاهر است چه آنقدر کشف حقایق و شرح دقایق که وی کرده کم کسی کرده است از عین القضات
در نفحات نقل است که پدرم و من با جماعتی از ائمه در خانه صوفی رقص میکردیم و ابوسعید ترمذی
چیزی میگفت پدرم بنگریست و گفت خواجه احمد غزالی را دیدم که با ما رقص میکرد و نشان او لباس او
میداد که چنان و چنین بود و ابوسعید گفت مرگم آرزوست من گفتم بمیر در حال بیفتاد و بمرد مفتی
وقت حاضر بود گفت زنده را مرده میکنی مرده را زنده میتوانی کرد گفتم مرده کیست گفت
سعید گفتم خداوندا سعید را زنده گردان در ساعت زنده شد و در حبیب السیر مسطور است که خواجه نظام
الدین ابوالقاسم درگزینی وزیر سلطان سنجر بقتل عین القضات مبادرت نمود و بسبب اندک
سخنی که در باب فساد اعتقاد از وی نقل کرد جمعی از فقها حمل بر ظاهر کرده فتوی دادند علی الفور
از مردم او را در پانصد و سی و سه اندر مدرسه که درس میگفت از حلقش آویختند و بعد از آن جسدش
را سوخته بباد دادند آورده اند که عین القضات پیش از قتل خود کاغذی را مهر کرده باصحاب سپرد که
بعد از نماز جمعه فلان تاریخ باز خواهید کرد اتفاقا آن روز که او را بدرجه شهادت رسانیدند
آن روزی بود که او گفته بود و چون مهر از آن کاغذ برداشتند این رباعی نوشته یافتند **رباعی** ما مرگ و شهادت
بدعا خواسته ایم ٭ وانگه به سه چیز کم بها خواسته ایم ٭ گر دوست چنان کند که ما خواسته ایم ٭ ما آتش
و نفت و بوریا خواسته ایم ٭ و از سخنان او است که هر دل پسند دست خداوند است هر چه بخواهی

تو خدای تو گفتن بود و نیستن که الله تعالی گفت چه سود که تو در پیش هزار بت سجده میکنی هر روز
در برابر قبله است شیخ ما این سینه که چار حدش بر کلیسیا است نشان همت آنست که هر که از
حاصل و خاص ریگانه مکند نگاه [illegible] نظر او معقود بود به آنچه ندارد و انس و آسایش خود در قناعت نیست
و مصاحبت [illegible] داد و ابدیست چنانچه ابوالحسن خرقانی گفته است رحمة الله علیه [illegible]
که تا خدای او بر جای خواهد بودن آن درد بر جای خواهد بودن چو انفردوا [illegible] و را چندان استغفار
باید کردن که زمستانی را کنی [illegible] تا ترا ففروا الی الله [illegible] که خواندن ایشان هم
از برای رساندن بود و این ابیات که رقم زده قلم میکرد و از منظومات اوست بیت ای راه خواهی
دل بیجان اندر ده ه چون شیفتگان سر بجهان اندر ده ه دل پر خون کن بدیدگان اندر ده ه
و انگه پی دو دیده جان اندر ده مثنوی معشوق بلا جوی ستمگر دارم ه و ز خون دو دیده آستین
تر دارم ه جان می برد این ه پس که در سر دارم ه من عاقبت کار خود از بر دارم مثنوی یار بخواهم
بیار انداز ده ه خیزم بروم بتر از آن انداز ده ه خرسند را باختیار انداز ده ه انگشت بچشم روزگار
انداز ده مثنوی ای دل گفتم که ایدل [illegible] فروش گم کرد بگرد عشق و با عشق گوش ه لشنید نصیحت من
بزند و دوش ه الا جرعش زمانه مالا گوش مثنوی از دیده بسنگ خون فشاندم تو ه بیگانه تر آشنا تر
غم تو ه دست خورم دهد غمت نوش کنم ه تا از پس [illegible] غم تو مثنوی [illegible] در دمدنا بعد آن در الست ه
جام می لعل نوش کرده [illegible] از دیدن و از گرفتن زلف خویشتن ه [illegible] چشم گشت [illegible] هم
هم دست مثنوی آن شب که بدم با تو بکار [illegible] صبح از حسد ناز خفتن بشکفت ه و آن شب که
شدم با غم هجران تو جفت ه گویی که فلک ببرد و خورشید نگفت شیخ فخر الدین ابراهیم
المشتهر بالعراقی در عنفوان حفظ قرآن کرده و نوعی خوش مینخواند که جماع اهل همدان شیفته آواز او بوده
اند و بعد از آن بتحصیل علوم اشتغال نموده و در سن هفده سالگی بمبحثی بجائی رسیده که [illegible]
از مدارس همدان بافاده مشغول گشته در خلال آن حال جماعتی از قلندران بهمدان رسیده
با ایشان پسر صاحب جمالی بود مرغ دل عراقی بدام و دانه زلف و خال آن جوان یوسف مثال
گرفتار گشته در صحبت ایشان بهندوستان افتاده و در مولتان بشیخ بهاء الدین زکریا
و یرا از آن جماعت جدا ساخته در خلوت نشانیده چون یکدهه [illegible] این غزل بگفت ه
نخستین باده کاندر جام کردند ه ز چشم مست ساقی وام کردند ه و بعد [illegible] آواز بلند میخوانده و
میگریسته و طریقه ایشان چون در خلوت ذکر و مراقبه بوده جمعی نزاز روی انکار بشیخ رسانیدند

بر شیخ

شیخ فرمود شما را از اینها منع است و را منع نیست و بعد از روز چند یکی از مقربان شیخ را گذر بر
خرابات افتاد شنید که خراباتیان آن غزل را با چنگ و چغانه میگویند او نیز نزد شیخ رفته صورت
حال باز نموده و تمام غزل را خوانده بدین بیت رسید ه چو خود کردند راز عشق را فاش ه عراقی
را چرا بدنام کردند ه شیخ فرمود که کار او تمام شده برخاست و بدر خلوت عراقی آمده گفت که
مناجات در خرابات میکنی بیرون آی بیرون آمده سر در قدم شیخ نهاد شیخ سرش را برداشته
دیگر وی را در خلوت نگذاشت و خرقه از تن خود کشیده در وی پوشانید بعد از آن دختر خود
را بنکاح وی در آورد و از دختر شیخ پسری آمد که کبیر الدین لقب کردند بعد از بیست و پنج سال
که وقت استرداد امانت شیخ نزدیک رسیده وی را بخواند و خلیفه خود ساخت اما حاسدان
حسد کرده هر روز سخنان از وی بحاکم انتهی میرسانیدند لاجرم عزیمت زیارت حرمین شریفین زاد
ها الله تعالی شرفا و تعظیما نموده بعد از زیارت بجانب روم در حرکت آمده بصحبت شیخ صدر
الدین قونیوی رسیده در خدمت او استماع فصوص نموده و در اثنای آن لمعات نوشت
و معین الدین پروانه که از امرای عظام والی روم بود مرید وی گشته بجهت او خانقاهی ساخت
و شیخ در آنجا بحسن قول اهل [illegible] اشعار بیادگار گذاشته چنانچه این مطلع از آنجاست ه
سماع طرب عشق چه دانند که چه سازست ه کز زخمه او نه فلک اندر تک و تازست ه بعد از فوت معین
الدین متوجه مصر شده سلطان مصر نیز معتقد و مرید گردیده شیخ الشیوخ مصرش گردانید و در آنجا
به پسر کفشدوزی عشقبازی آغاز نهاده و عشق او اصحاب بر در دکان او نشسته اشعار خواندی و
گریه کردی و بعد از آن بجانب شام روان گشت چون در دمشق [illegible] بگذرانید پسرش کبیر
الدین از مولتان بیامد و مدتی در خدمت پدر بسر برد تا در سال ششصد و هشتاد و هشت یا در
ششصد و هفت عارضه بر مزاجش استیلا یافته پسر را با اصحاب بخواند و وصیتها فرموده پس از
آن این رباعی بر زبان آورده بدرود آنجهان انتقال نموده در مقابر مرقد شیخ محیی الدین
اعرابی مدفون گردید شعر در سابقه چون قرار عالم دادند ه مانا که نه بر مراد آدم دادند ه زان قاعده
قرار کان روز افتاد ه نه بیش بکس حشمت و نه کم دادند ه عراقی در نظم و نثر سخنان عارفانه دارد
و دیوان نظمش الحال متداول است بنا بر اطالت نثر گذاشته بدین چند بیت اکتفا نمود شعر زید ما
از جهان کامی دریغا ه بماندم بسر انجامی دریغا ه گواه [illegible] از خوان گیتی ه مرا زغصه آشامی
دریغا مثنوی پشت بر روزگار باید کرد ه روی در روی یار باید کرد ه دشمن خود تویی چو در نگری ه با خود است

کار ما باید کرد * چون عراقی ز دست خود فریاد * هر دست صد هزار باید کرد منه بیا که بی تو بجان آمدم ز تنهایی *
نمانده صبر و آرام پیش ازین شکیبایی * اگر جهان همه زیر و زبر شود زغمت * ترا چه غم که تو خو کرده به تنهایی * ندید
سوی تو از عشق عالمی بروند * کجی نماند که خود جمال ننمایی منه بیا ای دیده تا گلی دم که گریم * بیم چون خوشدل و خرم
بگریم * گهی ز درد سپیدی ز دیده ها بنالیم * گهی ز زخم سپهر چو ابر بگریم * نشد جهان بکام اسیر ابعادان * بر آن محروم
محروم بگریم * عراقی را کنون ماتم بدانیم * بر آن مسکین دل زین ماتم بگریم منه نگارا بی تو برگ جان که دارد *
دل شاد و لب خندان که دارد * بلطف تست بخط جانی خواهم از من * چه انصاف است چندین جان که دارد *
ای راحت روح هر شکسته * بگشای ز لطف هر شکسته * پیوسته غم شکسته بودم * وین دم
شده ام تمام شکسته * بر جان من شکسته جرا * کاشکسته ترم ز هر شکسته منه راحت روح جان
جمال الدین * چون امروز بهتر که مستی * در کف محنت خود امروز * یا ما ز دست رنج و ار مستی * همه
ای برامسان نشاط * یا چو ما در افتاده در مستی * خاطر دوستان غمگین است * تا تو در خانه شاد نشستی *
مرهمی ساز بهر خسته دلان * خیز و خود را اگر چو ما خستی منه در دام غمت دلم زبون افتاده است * در پای
سخت سرنگون افتاده است * شاید که بپرسشی دلم شاد کنی * چون میدانی که بی تو چون افتاده است منه
مسکین دل من که بی سرانجام بماند * در بزم طرب بی می و بی جام بماند * در آرزوی پای بسی سود انجحت *
سوداش بخت آرزو خام بماند منه امید است بیا که بی تو آرامم نیست * در بزم طرب بی تو می و جامم نیست *
کام دل و آرزوی من و بدین است * خود بدین روی تو در کامم نیست منه افسوس که ایام جوانی بگذشت *
سرمایهٔ عیش جاودانی بگذشت * تشنه بکنار جوی چندان خفتم * کز جوی من آب زندگانی بگذشت * حز رنگ
دو جهان را بطلبکار دهند * وین سود و زیان را بخریدار دهند * بوی که بسیار بکوی جانان آید * در
سحرا بمن زار دهند منه یا رب تو مرا بجود و تو آگه گردان * وز هر چه جز آنست دلم برگردان * آمیخته
شد پس و فلق وانقدم * ای خوش نظر پس مرا ز نگردان منه بتخانه و مسجد همه ز هر بابانست * هر کس که درین
باز آورد خوابست * آنجا که بهشت و خدا را پاکان * نی مسجد و بتخانه و نی محرابست منه امروز بشهر
پریشان ماییم * تنگ همه روی پستان خویشان ماییم * رندان مقام عشق و رسوا شده * کز مطلبی
بیگانه ایشان ماییم منه ای که دو دیده بر جمالت نگریست * در آرزوی رخ تو خوناب گریست * بیچاره
مانده ام در بیغامی تو * بیچاره کسی که بی تو باشد چه زیست منه بیرون توعاشق بر رخ آل چه کند * با بخت
نوشته بیهوی سنبل چه کند * الکحی که ز جام عشق سرمست است * انصاف بده بشیشهٔ ال چه کند
امیر سید علی بن شهاب الدین همدانی جامع علوم ظاهری و باطنی و جامع فضایل صوری و معنوی بوده

بخشای

در اوایل

در اوایل حال ملازمت شیخ شرف الدین محمود بن عبدالله المزدقانی میفرموده اما از شیخ تقی
الدین علی دوستی کسب روش طریقت میفرموده و بعد از فوت شیخ تقی الدین باز رجوع
بشیخ شرف الدین کرده و گفت فرمان چیست شیخ فرموده حکم چنانست که در اقصی بلاد عالم
گردی امیر سید علی نیز موده عمل نموده سه نوبت ربع مسکون را بگردید و بصحبت هزار و چهار صد و
سی و چهار ولی رسید چنانچه چهار صد ولی را در یک مجلس دید و مصنفات امیر سید علی بسیار است از آن
جمله کتاب اسرار النقطه و شرح اسماء الله و شرح فصوص الحکم و شرح قصیده خمریه فارضیه و ذخیرة
الملوک بسیار است اشتهار دارد و فات شریف در هفتصد و هشتاد و شش بولایت کابل اتفاق افتاده و در ختلان
مدفون گشته آورده اند که الجایتو سلطان چون در سلطانیه منجمع خود را ساخت امر عالی
باحضار ناظمین و اکابر و اهالی و علمای گرامی و سادات و مشایخ سامی نافذ گشت که از ممالک محروسه
جمع آیند و در آن روضه هر یک آنچه در نخبه خاطر دارند بر صفحه ظهور نگارند تا آن افادات
موجب زینت آن محل عالی و گنبد متعالی گردد و امیر سید علی در آنوقت هفت ساله بود
خاطرش آنجناب را بر دوش گرفته در آن مجلس حاضر ساخته هر کدام از مخادیم که آیات و احادیث نقل
میفرموده آنجناب آن پس جمیع آنها را در ذکر گرفته بعد از آن بهمه ترتیب داد و همه منظوم بود را
فقیه کرده اند و از آنجناب اگر چه اشعار بسیار ذکر میکنند اما درین وقت بغیر این ابیات چیز
دیگر بسماع نیفتاده * یا علی گر بعد غیری و سمانزل تو * وز گهر گر ذره گر سرشته باشد گل تو * گر حب علی باشد
اندر دل تو * مسکین تو و سعیهای بیحاصل تو منه گر حب علی و آل بتولت نبود * امید شفاعت رسولت
نبود * گر طاعت حق جمله بجای آری تو * بی مهر علی هیچ قبولت نبود منه در کنار خویش کی یابم دادم
بوی یار * از آن بیگم ببردم خویشتن را در کنار ابو بکر بسیار بزرگ بوده از نخستان دوست شیخ
بخیری کمن و چون ابستانی مجیح کمن و اگر چیزی بتو آید منع مکن شیخ ابو برکه بزرگ وقت بوده
و معین القضات آورده که هر که جزو فاتحه و سوره چند نداند و آن نیز بشرط نتواند خواند لیکن میدانم
که او قرآن درست داند و من نمیدانم الا بعضی و آن بعضی را هم از راه خدمت دانم * ابرون
بانکریم و قال ابو عبدالله جاده پاره صوفی از بزرگان این طبقه علیه است
گوید از شیخ ابو بکر دقاق پرسیدم که صحبت با که دارم گفت با آن کس که هر چه از الله تعالی داری
از تو رم کند و نبرد شاهی کو بیند و دوست تو بود هر که ترا به دعا باید کرد و از شرایط صحبت است که
حق صحبت بدهی و حق خود طلب نکنی و عیب خود ببینی و عیب دیگران غفران خواهی آنکه

جاده پاره
نام صوفی است

مشایخ بوده آورده که در بادیه مانده شدم و دست نیاز بر داشتم و گفتم خدایا ضعیفم و در جای مانده بر فور دیدم
اعرابی بر شتری سوار از پس پشت من در رسید گفت یا عجمی تعال الی این شتر را فرو خوابانید
گفتم آری از شتر فرود آمده زمامش بمن سپرد و از نظرم غایب شد شیخ حافظ ابو العلاء حسن
ابن احمد عطار از برگزیدگان این طبقه بوده و خاقانی در تحفة العراقین این ابیات در صفت وی گفته
پیرایهٔ دین امام حافظ ٭ تلقین ده اصمعی و جاحظ ٭ پیشش ز برای درس تنزیل ٭ طفل متعلم است جبریل ٭
این قصه بجلوه باز گفتند ٭ حوران ز سر نیاز گفتند ٭ کاین حافظ کیست گفت عنوان ٭ بر بیت
خزانهٔ قرآن ٭ بالای جنان مدار کاهش ٭ شهر همدان قرارگاهش ٭ هر جا که نه اوست حارس این
مهد و پس سخ و مدار پس این بدیع همدانی از بدایع آسمانی او دست پرورد حضرت سبحانی بوده و از
سخنان اوست که مرد را بیا پس نتوان شناخت چنانچه شمشیر را در غلاف ابو الحسن علی بن الجهضم
از مشایخ بزرگ آن دیار و صاحب کتاب بهجة الاسرار است ابو نیا و الکبیر که مستجاب الدعوة بوده و گویند کسی
بسیاری از مشایخ را دیده و حافظ تیمی که در علم حدیث از صاحب کمالان بوده است و در نزد قبر وی
الحال نیز دعا مستجاب میشود و مسروق بن الاجدع که از فقاهت و عبادت از ائمه اعلی اعلام بوده و ابو الفضل
جعفر بن علی الاسکندرانی که در فتوی و حدیث عدیل و نظیر نداشته در سلک نیکان آن مکان انتظام داشته
العمید الاجل سعد الدوله مسعود سعد سلمان از نوادر ایام و افاضل انام بوده و ملک شعرا دیده بر روی
زمین نهان آوری چون وی ندیده و گوش گردون نام همچو نام وی نشنیده و در اوان جوانی و فنون
زندگانی بولایت خود مستوجب غرضی گردیده و بتدریج در خدمت سلاطین آل محمود محترم گشت و هم
در ولایت هند رایت ایالت حکومت برافراخت زندگانی به نیکنامی و دو رو پسندگانی گذرانید
اگرچه اکثری وی را از غزنین میدانند اما غیر واقع است چنانچه در یکی از قصاید خود ایمای بدان کرده و گفته
گردن از نطع بستم و شهره است قناعت ٭ ور احق کردم اصل از همدان است ٭ محمد عوفی نیز در تذکرهٔ خودی
آورده که اگرچه مولد او از همدان بوده اما کار وی در ولایات مشرق طراوت یافت او در بین هم
بیک رباعی و قطعه کار روانهای اسپان بنعمت بردم دادی در رعایت فضلا و شعرا و فصحا بسیار
نمودی و مسعود با سیف الدین محمود بن سلطان ابراهیم که شاهزادهٔ عادل نیکو طبع خوش خلق
بوده بسر برده و در چهار مقاله آمده که در سال چهارصد و هشتاد و دو صاحب غرضی بسلطان ابراهیم سعایت
کرد که شاهزاده سیف الدین محمود نیت کرده که نزد سلطان ملکشاه بعراق رود سلطان را غیرت شد و
فرمود او را گرفته محبوس گردانیدند بعد از آن مصاحبان و ندیمان وی را مقید ساخته بعضی را بقلعه

فرستاد و برخی را بقتل رسانید از آنجمله یکی مسعود سعد سلمان بود که او را بقلعهٔ نای فرستاد
و او بعد از چندی وقت این رباعی گفته روان ساخت و علی خاص که از مقربان بود و نسبت بمسعود
طریقهٔ یاری داشت بسلطان عرضه داشت اما هیچ اثری ننمود ٭ در بند تو ای شاه ملکشاه باید
تا بند تو پای تاجداری ساید ٭ آنکس که ز پشت سعد سلمان آید ٭ گر مار شود ملک ترا بگزاید ٭ القصه
چند قصیدهٔ دیگر در غایت حزن و سوز گفته فرستاد اما پادشاه هیچ گرم نشد و موثر نیفتاد
تا وقتی که از دنیا برفت و آن آزاده مرد را از زندان بگذاشت و در آن ایام مدت حبس وی
دوازده سال کشیده بود چون سلطان مسعود فرمانفرما گشت او نیز هشت سال دیگر در بند محنت
و زندان قصاید غرر و نفایس درر که از طبع وقاد او زاده هیچ مسموع نیفتاد و بعد از چندی بسال
ثقة الملک طاهر بن علی مشکانی او را بیرون آورد و این بد نامی در خاندان ایشان باند چه از آن زمان
تا حال هر که این واقعه را شنیده حمل بر قساوت قلب نموده از سلطان غیاث الدین محمد بن ملکشاه
نقل است که فرمود که باز بزندان داشتن ایشان بدولت زیرا که از دو حال بیرون نیست یا مصلح
یا مفسد اگر مفسد است و یرانند که داشتن ظلم است اگر مصلح است مصلح را در حبس داشتن از آن ظلم تر
مسعود با ابو الفرج رونی معاصر بوده و از ابتدا بین الجانبین کمال اتحاد و مصادقت نهایت بر سبیل
داشته چنانچه از این دو بیت مفهوم میگردد ٭ ای خواجه بو الفرج نکنی یاد من ٭ تا شاد گردد این دل
ناشاد من ٭ نازم بدانکه هستم شاگرد تو ٭ شادم بدانکه هستی استاد من ٭ چون بر مسعود بمحنتی
و هر شغلی عمل در بلی دار و بعد از چندی وقت که سعد مسعود بحبس مبتلا گردید باعث را از ابو الفرج دانسته
چنانچه در این اشعار بدان کرده و میگوید ٭ شعر ٭ بو الفرج شرم نامدت که بجهد ٭ در چنین حبس و بند
افکندی ٭ تا من اکنون ز غم همی گریم ٭ تو بشادی همی بخندی ٭ شد فراموشت آنکه برای تو من
کردم از نیک پوشندی ٭ مر مرا هیچ باک نیدانان ٭ از ده ره سال بوده ام بندی ٭ آن خداوند را
که ز هر نوع ٭ داشت بر تو بسی خداوندی ٭ گشته او را یقین که تو شده ٭ با همه دشمنانش سوگندی ٭
چون نهایت برخمن بنشاندند ٭ تا تو او را ز بیخ بر کندی ٭ همچنین تو همی تر است که تو ٭ پارسی را گمی
نکمه ورندی ٭ و آنچه کردی تو اندرین معنی ٭ گفته ساحر و را ورندی ٭ نقضاهایی که رفت خرسندم ٭
نیست اندر جهان چو خرسندی ٭ ز هر جو خواهی در دولی شبه ٭ بر تنخمی که تو پراگندی ٭ و اکثر شعرا
وی را ستوده اند چنانچه حکیم سنایی حکیم گوید ٭ ای حمیدی که باز نو باد ٭ صورت
سیرت تو گلستان کرده ٭ آنچه با جان خلق حلق تو کرد ٭ با چمن ابرهای نیسان کرده ٭ آنچه در گوش شعر تو

رانده‌ی ٭ در وصف قطره‌ای باران کرد ٭ چه دعا گویمت که مختصر است ٭ مر ترا پیشوای کیهان کرد ٭ با
تن و جان تو گنا و خدای ٭ آنچه با خضر آب حیوان کرد ٭ و ادیب صابر ترمذی اظهاری بدان کرده و نیکو یه
بدیع تو شوار التقفی نهم ٭ بخر سغری و مسعود سعد سلمان را ٭ و جمال الدین عبدالرزاق نیز جرعی از آن آب
چشانید ٭ من بدین پیش طبع و الفظ و این جرات ٭ راست مسعود سعد سلمانم ٭ و او را قصیده است
در مدح سیف الدوله محمود بن ابراهیم مسعود که بحسن صناعت موصوف است و بیم و بیاد و محذوف
حاکم وقت خواند لب لالالب یرین فی آمده این چند بیت از انجمله است قصیده ای آنکه تو
یافته غالیه چادر ٭ اندر دل عشاق زده است آذر ٭ نه سرو سهی چون تو ولی لاله خود رو ٭ نی لاله
چمن چون تو ولی صورت آذر ٭ اندر دل عشاق تو آن است ز عشقت ٭ کاندر دل حساد شهنشاه ز خنجر ٭
آن شاه سخی دست که درگاه سخاوت ٭ لفظش گهر افشاند و دستش زر و گوهر ٭ ای شاه تو خورشید یی
زیرا که چو خورشید ٭ نور تو در آفاق رسیده است سراسر ٭ لرزان شده از ترس سر تیغ تو فغفور ٭
ترسان شده از هول سر گرز تو قیصر ٭ و در تذکره محمد عوفی آمده که او را سه دیوان بوده تازی و پارسی و هندی
چون دو دیوانش متداول نیست و التزام نیز نشده هرآینه چند بیت از دیوان پارسی او نوشته می‌شود بیت
شکوفه طرب آورد و شاخ دولت بار ٭ که بوی نصرت و فتح آمد از نسیم ٭ گرفت جام طرب عیش فر از نشاط
نمود روز فرخ روی با هزار نگار ٭ بدین بشارت مطرب نوای نغز نزد ٭ بدین سعادت ساقی نبید لعل
بیار ٭ که باز گشت به پیروزی از جهاد و غزا ٭ علاء دولت مسعود شاه گیتی دار ٭ موئیدی که زمین را
بعدل کرد آباد ٭ مظفری که جهان را به تیغ داد قرار ٭ به سوی مهر سپهر ایدهی ز آتش گل ٭ بباد خشمش خرد همی
ز آب شرار ٭ بنا زد از شرف نام او سر منبر ٭ بخندد از طرب مهر او رخ دینار ٭ بعون اسلام افراخته
هزار علم ٭ بگرد هر علم آشفته لشکری جرار ٭ نهاد روی به هندوستان به نیت غزو ٭ گذشته از تیغش از
هفت گنبد دوار ٭ کشیده خنجر مصقولش آفتاب نهاد ٭ گشاده چتر هما پوشش آسمان کردار ٭ مبارزان
همه برابر انگنده عنان ٭ بجمران همه برگوه‌ها کشیده مهار ٭ ز موج ها بصفت درها بنجوم آگین ٭ ز
نعلها شبه خاکها ملال نگار ٭ هوا ز رایت منصور او گلاب سرشت ٭ زمین ز موکب میمون او عبیر غبار ٭
بر انگیخت و بیا سوخت و در آن مأمن ٭ برفت سرع و بنمود ابر را رفتار ٭ صدای کوشش عدی گرفته
هر کوه ٭ سر تنگ تیغش سیلی گشاده بر فار ٭ مبارزانش چو شیران دست شسته بخون ٭ بجان ز کینه
اژدهای مردم خوار ٭ بیاختند به هر کوشه چو پویان باد ٭ بتافتند به هر جانبی چو سوزان نار ٭ نگنده
زنخ در متفکر آذر بسته ٭ نشانده پیکان چشم شرک تا سوفار ٭ فلک بجنبید از هول سهم گیراگیر ٭ زمین

برزد بیارزم تو سر پس الملداد ٭ هند شاه فتوح بود دار الملک ٭ که او ذری همه بر قطب آورد گرفته و قرارت
و قصد او نیست بیج چو پوشیده ٭ که کعبه شان بوده و قبله کفار ٭ شهی بهند تسلط گرفته بود بزور ٭ که بود
کعبه شهر الهه و قبله کفار ٭ نهاده روی عفریت فعل و جادو روش ٭ پلنگ خوی و ابلیس اصل و دیو تبار ٭
شهاب سطوت و دریا شکوه و باد نهیب ٭ زمانه بسطت گردون توان و کوه وقار ٭ بهیچ غزو
و از کسی نیافته بالش ٭ زمال است و فتنه نشده بیدار ٭ ز دو ره چون خبر تیغ تیز تو یافت ٭ ز راه
گره نیابد ست جست راه فرار ٭ بجست پیش تو از بیم جان چنان پنداشت ٭ که گشت افعی پیچان
بر میان زنار ٭ نه باز دید همی تیغ تیز شرف دره ٭ نه فرق کرد همی روز روشن از شب تار ٭ بگوش
آمد آواز رعد و نفخ صور ٭ بچشمش آمد شکل درخت صورت دار ٭ نهیب شاه برو حمله کرد کرد جهان
گره نمود شرق و پس یمین و یسار ٭ عزیز جان را آخر بسیم و زر بخرید ٭ تو این تجارت نیکو تجارت
پندار ٭ زهی بجاه تو دولت بتیغ بست کمر ٭ زهی برای ملکت فخر کرده شعار ٭ ز معجزات
تو یک گنه یاد خواهم کرد ٭ که تا پس کرد و اتش اندک است بسیار ٭ چو گشت و من سواران بزرگ هندی بشر
چو گشت کام دلیران ز هم زبهر وار ٭ فرو زدند یکایک بنیسه کاو بلاد ٭ بساط خاک بدین سر بنای
رزم بقا ٭ سر سران ز شغب گشت چون سر مفلوج ٭ دل یلان ز تف تیغ گشت چون دل نار ٭ ز باد کوه
بلا گرفت خاک نبرد ٭ ز آب تیغ برافروخت آتش پیکار ٭ معلق سر تیغ بجای جنبش یافت ٭ آتش ز پلنگ
اسیر بجای شد بر آمد خار ٭ خروش جاه جهان شد چو بحر طوفان موج ٭ ز برق تیغ فلک شد چو ابر
صاعقه بار ٭ چو ابر و غذرا بر جانی مصاف بخاست ٭ ز تیغ گر یخت ز نگوس زار زار ٭ تو حمله کردی
و آتش کرد محمودی ٭ بجان بگردد چون نهنگ کوه گذار ٭ بخود طعمه ترا حاصل آتشین باره ٭ گشته ترا
ترا حامل آتشین یباره ٭ قضا چو شکل نهیب تو دید روی بتافت ٭ بسیط گشت ز حشم سپاه شد چو غبار
چه دید بسواری نهاد و جان بر کف ٭ چه گفت گفت پیاده است چرخ با تو سوار ٭ ز نعش بیچه گهیاهای
دو عادیاه ٭ ز بس که گشت دهنهای کشتگان انبار ٭ بزیر چرخ پدید آ گشت عالم روح ٭ ز بس نفس
بر آمد ز کشتگان چو بخار ٭ چو موج کوه بر بدی و شاخ ترک ندی ٭ بسی ز دولت و توفیق ایزد دادار ٭
تمام شد بهم گیاه آهو سم ٭ زمین بهند بهر سال پر شد بید ٭ پر از هوا و دلهای پر جاوران شد محکم
شتا چار بر سرای بت پرستان بار ٭ نگه بسته بنشد بیک تیغ فرا رمضان ٭ گشاده شد بیک
آشوب ٭ تو هزار حصار ٭ ز شرزه شیران افکنده شد سپاه سپاه ٭ زنده پیلان آورده شد
قطار قطار ٭ نگاه کرد تو تکاو شد زمین و زمان ٭ ز تیغ‌های تو موج بود بلاد و دیار ٭ چنانکه حبشی از

بخت را دشمنی است دولت ٭ برآمدست آنچه مقصود دوست شد همه کار ٭ چو عاجز است ز تأثیر بخت
خاطر ٭ چو قاصر است نگر که کار نادرست گفتار ٭ خواهم چه دانم گفتن که عنصری گوید ٭ چنین بماند شمشیر
خسروان آثار ٭ بخت باقی ای اصل بخت کامروا ٭ ملک باقی ای ملک فرخ برخوردار ٭ چو حق بخواه دشمنان
گذارده شد ٭ تو حق باغ او دوستان همی بگذار ٭ چو سرو بار آن بالا چو مهر تابان کرد ٭ چو چرخ خورشید دولت
بخشد او بر بخت بار ٭ از شاخ دولت پیوسته با نصرت چنین ٭ باغ عشرت همواره تخم دولت
کار ٭ چو روزگار ترا انبساط است فرمان بر ٭ اگر مهمی است افتد بروزگار سپار ٭ دولت جوان
و بخت جوان و ملک جوان ٭ ملک جهان گرفتن و دادن کنون توان ٭ ای ترک باد و جنگ بردن
کن یکی زنی ٭ برخیز باده در ده و برفت جنگوان ٭ شنو و خسروان جهان را نمونه ٭ تیغ علاء الدولت
و دین خسرو جهان ٭ مسعود پادشاهی که ز ملک او ٭ آرایش بهار گرفت صورت خزان ٭ شاهی
کز تیر او را دولت بود دلیل ٭ شاهی که تیغ او را نصرت بود فسان ٭ اندیشه کامش بی کسل
یقین ٭ واندر دوم یقینش بر نشگمان ٭ تا جود او برادر اول گشت [illegible] ٭ نکست کان
مکارم نگار دان ٭ در ره شکار [illegible] دری رنجهای او ٭ اندوه بی حاصل گیتی شود [illegible] ٭ در [illegible]
کان چنبری را امید او ٭ بر دریچ اعتقاد و نوید خطا دان ٭ شاها زمین بقوت اقبال ملک تو ٭ آسمان
بود که دست بر آرد بر آسمان ٭ شاخ گل از نشاط طرب لاله فروزنده تو ٭ واجب بود که جان او را [illegible]
دست همی زمین را [illegible] ٭ تیغت همی هوا را [illegible] کند زجان ٭ عدل تو ملک را [illegible]
سخت [illegible] ٭ ملک تو عدل را پدری بخت مهربان ٭ از دست تو [illegible] تیغ تو بلا ٭ [illegible] تو
گردد [illegible] ٭ از رزم کام یابد و تو [illegible] ٭ بر کوه لاله رسته و بر دشت [illegible] ٭ تو سوی
[illegible] ٭ بر تخته [illegible] بقوت بامتحان ٭ بر [illegible]
[illegible] ٭ گرد [illegible] حمله بپردان ٭ [illegible] ٭ [illegible]
سوی زمین [illegible] آن ٭ این [illegible] ٭ وان [illegible]
آن [illegible] ٭ و آن [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
گروان [illegible] مردان کاروان ٭ [illegible] از زمین [illegible] ٭ [illegible]
توان ٭ [illegible] خاک [illegible] ٭ رفتی [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ سال [illegible] ٭ خلق [illegible] مردم آسانی [illegible] ٭ [illegible]

بطبع

طبیعت با فنون هم توان ٭ آن کوه را که خاصه تر [illegible] جای بود ٭ در پیش سجده بردی همی گنبد کیان ٭
از فرق او نمود طلوع ستاره [illegible] ٭ [illegible] ٭ چون نگریستند دستی نمود پیش
از کهکشان [illegible] ٭ یک [illegible] آن [illegible] ٭ شاید که [illegible] سخن [illegible]
بیان ٭ [illegible] ساخت گر [illegible] ٭ [illegible] سپهر گردان [illegible] ٭ نیلوفر حسام تو
گرفت [illegible] ٭ بر پشت سینه لاله و بر چهره ارغوان ٭ خاکستری شد آن کوه از آتش [illegible] ٭ [illegible]
سپید بر آمد زمان تیره و دودمان ٭ روح الامین [illegible] ٭ خوش شنود که شد [illegible] خدا
از خدایگان ٭ بخت جوان یکی شده بر رای پیر تو ٭ ای کرده با سپهر جهان بار سر جوان ٭ اکنون یکی
پیش گاه [illegible] نشین ٭ [illegible] ٭ بستان چو باده [illegible] ٭ [illegible]
کش [illegible] ٭ شهزاده [illegible] ٭ بستگر بخدمت مهمان
میزبان ٭ تا [illegible] جنبش [illegible] آفتاب ٭ تا واجبی است [illegible] ٭ از بخت مرا
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
گرفت [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] جانفزای ٭ [illegible]
باده لطیف ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
سخن [illegible] ٭ چون [illegible] ٭ چون [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] دولت [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
ای [illegible] ٭ [illegible] ٭ ای [illegible]
[illegible] ٭ ای [illegible] ٭ ای [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ ای [illegible]
[illegible] ٭ ای [illegible] ٭ مسعود سعد [illegible] ٭ این

روزگار شیفته بافضل کم نمای منه ملک جوانست و شهریار جوانست کار مهیا و امر و نهی روانست
شغل زمانه مفوض است بشاهی که ز همه شاهان جوان شباب عیانست خسرو عادل علاء دولت مسعود
آنکه بانصاف او شاه جهانست ای ز بزرگی و خسروی که نشاید حکم ترا بنده دولت بیانست
هر که آن برضای تست هلاکست سود که آن بی هوای تست زیانست در صفت ملک
هزار دامان زاده هر دو بنی را ازان هزار زبانست باده و شمشیر که تو برفتن و کشتن نامه
ابر بهار و باد خزانست گردن او عاشق اشاره دستست پهلوی او فتنه اراده دستست
تیغ بدست تو آتشی است که آزاد از دل و جان عدو شراره و خانست ور ازل ایزد فدای
جان تو کرده است هر چه گیتی را ز نزنی جانست منه ز ازل تو بیا آیدهمی نظم شکر
ز ابر خ تو به آیدهمی بنور قمر بنور آذری دانه تو ور دو دیده ام آب لطف آبی و از آتش ز لطف او
چنان بماند ور دست روزگار چنان که تیغ تافته در دست مرد آهنگر اگر نه چشم [illegible] گذشت
گیتی کور ور نگوش حقیقت گشت کردون کر چرا که شنود ای این همی بعدل [illegible] چرا که
آن کند سوی من بمهر نظر بسان عود منم تا آتشی بمن نرسد پدید ناید انجم [illegible] اگر ببری
از تن سرم چو کلک بتیغ چو کلک رو بدانت بهر وحشت از تن سر و گر چو عنبر بر آتشم سوزی بکه
مدیح یابی از من چو بوی از عنبر منه کاتش نمایانست ز ترتش دو دست و آنکه نخستین چو تیر از کمان
زنش همی برکف نجهد سنگ ستنه شود تیغهای گران پس بجه بر دار ور سم [illegible] و گر لب
نعل بستن توان جهان بزرگی تو نشگفت گر عطای تو گنج بود شایگان بوصف تو ای کرده
وصف ملک بمدح تو ای کرده مدحت جهان بمعنی همی آن نو انداییم که لفظش گنجینه همی بر دهان
بترسد همی کشتی نظم من که دریای مدحت ندارد کران ز من دور و پستان روی بر تافتند
بکر پستی بروی پس [illegible] ان ز رنج ار کاسته نام ز غم ز حج ار بمیرم نخواهم امان چو کردار
گیتی چه خیز ز مهر چو گرفت کردون چه سود از فغان منه نام تو گفتم نقش حجر بر گیرم سوی تو گفتم
نظر چو طبل برگیرم یاد تو گفتم نوش جهی برگیرم با عشق چنین دل از نیکی برگیرم منه [illegible] بشادی و دست
رسی نگفت تو تا هم این غم [illegible] و من [illegible] گویی
در عشق تو جانم زاندوه آب خورد وز دیده من خیال تو آب خورد چون آتش هجر تو دل تاب خورد
غمهات چنان خورد که رنگ آب خورد منه من [illegible] که از هجر تو درتاب شدم با جان تو کر خفت
در خواب شدم از دیده و دل ز آتش و آب شدم بر جامه چو بر آینه سیماب شدم منه دانم [illegible]

چرخ نحس بیرون کنم پس شاید گر ز رنج از خون کنم از خویشتن [illegible] دگرگون کنم چون بهر صورت
پس چون کنم منه از نالکی که بر من چون سیر کرده وز نالهٔ زار چون زیر کرده چون شیر
فلک بسته زنجیرم کرده [illegible] جوان قضای تدبیرم کرده منه شب زانده غم همی بپایه خواهم ور
جامه ز غم چو گوی در طبطابم من کاه در آتش گهی در آبم چون بنگر کمین هر چه رسد در تابم منه
دنیا بر خی [illegible] تا پا لب الا پس بغمزه تر یک لب خواهی که چو گرد نه روشنی گیر و شب
برگیرمش رخ آن ریشه دستار قصب منه گر زندگی [illegible] جفا جفا پیاره تو بوده گر گل گردی که برگ خار تو بوده
اندیشه که دو چشم دار تو بوده [illegible] بوده هر که [illegible] تو بوده ابو سعید بن مسعود سعد سلمان جز و آن
گل و برگستان کل بوده [illegible] و نهال و قرسوی او بوده که در مجلس سلطان بهرامشاه
این رباعی برا امتحان کردند او بدیهه گفت سلطان فرمود تا دهن او را پر زر کردند منه همواره
رخ نگار او نوبت نگل زین روی رخ نگار نیکوست نگل [illegible] رخ دوست [illegible] دوست گل
زیرا که گل چشم با رخ او است نگل الاوحد ابوالمعالی ظهیرالدین در عهد سلطان ملکشاه و بر بساط بیان ملکشاه
بوده و بر آسمان فضل و فصاحت ماه اگر چه دیوانش معروف نیست اما اشعارش میان الجمهور مشهور است
آنچه صورت ارادی پذیرد بنظری از آن سحاب سطری از آن کتابت منه این شوخ سواران که دل
خلق بپیستانند گویی ز نگ ساده نخوبی که [illegible] ترکند با صل [illegible] سنگ نیست ولیکن [illegible]
[illegible] میران چو عروسان [illegible] گردان جهانند [illegible] شکرین [illegible]
سخن و غالیه زلفند همچون [illegible] مو میانند شیر [illegible] پر [illegible]
و [illegible] چو جوانند سرو [illegible] چون ماه [illegible] چون سرو [illegible] چون [illegible]
[illegible] چون حسن [illegible] چو پشت [illegible] [illegible]
نطق [illegible] شیر [illegible] تیغ [illegible] چون [illegible]
در معرکه [illegible] در مجلس [illegible] زان [illegible]
زان [illegible] پیچ [illegible] غدارند [illegible]
شاهان جهان [illegible] شیران [illegible] [illegible]
[illegible] ایشان [illegible]
این [illegible] ایشان [illegible] منه [illegible]
[illegible] بالا [illegible] آتش [illegible] منه [illegible]

عالم را سروز اسم آورده ٭ ور کنار پیشانی طره پریشانش ٭ نوشته از روی مردمان گستهای شیرینش ٭ جوز
رقعه دیوان رقعهای دیوانش ٭ هنری باش و هرچه خواهی کن ٭ که بزرگی بباد و پدر است ٭ ما
شکت آن پیمان بشکن ٭ کاین قیاس هیچ معتبر است ٭ این زبان کاندرین دهان من است ٭ سبب حجت و
زیان من است ٭ ملک الموت هر کسی پیداست ٭ ملک الموت من زبان من است ٭ اثیرالدین اومانی
بحدت طبع و طلاقت لسان معروف و مشهور زمان خود بوده و اومان قریه ایست از نواحی اعلم و از
نواحی همدان یکی اعلم است و اثیرالدین قبل از استیلای هلاکوخان بر بغداد در مصاحبت سلیمان
شاه که در سلک نواب مستعصم منتظم بود بسر میبرد و در مدح او اشعار آبدار نظم میکرده و در تاریخ گزیده
مسطور است که اثیرالدین در آخر ایام زندگانی از قاضی همدان که موسوم و ملقب بمجدالدین طویل
بود برنجید و این قطعه در هجو او منظوم گردانید قطعه از آن دانشمند که پیشتر ماهر کلی غیر ٭ که بر بد ابلیس
مینماید تحمیل ٭ لیک در رتبه ضلالت همچنان گمگشته است ٭ که بصد سال پدر و پدرش عزرائیل ٭
مضمون این قطعه در شریح قاضی که مرد متقی بود تاثیر کرده چهل نوبت سوره انعام خوانده بر اثیر نفرین
کرده همدان نزد یکی به تیر دعای قاضی که بحکم قضای مبرم داشت درگذشت و اثیرالدین صاحب
دیوانست شعرش در غایت عذوبت حقیقتش اکثر ابیات کمال الدین اسمعیل که در حق وی گفته
استقبال میکرده قطعه اثیرالدین راست بر زبان قلم ٭ چاه مدح قدس بسیم و ادا کردن ٭ سوک
کلک که را بکردی سخن ٭ بکام صیت مجاز او باسبا کردن ٭ چو تو ابی زنی خدنگ حواله گیری ٭
عجب نباشد از معجوب شده اگردن ٭ اثار تو چو گرد سوار زنده کلک ٭ زهات [illegible] عقل خود ابا کردن ٭
چو گشتهای تو از پرده روی بنماید ٭ سپیده را نبود روی جز قفا کردن ٭ سخن بمدح تو بیگانگی
جوید ٭ که مشکل است در این بحر آشنا کردن ٭ شروع در غرضی کان نه بحر انجامد ٭ هزار بار دگر دین
اگر دین ٭ من از کلام و الفاظ تو خلاصه فضل ٭ خجل شدم ز بس انواع لطفها کردن ٭ چو دیده هوای
تو دارم محصوص نشد ٭ زلال بار رسد دعوی صفا کردن ٭ چو نیست قوت انشای چیستی مرا ٭ بجز دعا
لفظ تو چون صدا کردن ٭ ز راه مدح تو چون پای فکر آبله شد ٭ مرا بدست چه ماند بجز دعا کردن ٭ سخن
فروم و آن اسخن بهم فروغ دم ٭ سخن فروشی نتوان بشهرها کردن ٭ هم آنکه او سخن بشناسد اهل معنی را ٭ بمن بریده
سخن را سخن بها کردن ٭ اثیرالدین در جواب گوید جهان جان معانی خدیو کشور فضل ٭ که بغیر جان جهان شد
ترا ثنا کردن ٭ نه هیچ معنی میان اهل سخن ٭ رسیده دعوی پیغمبری ترا کردن ٭ عروس فکر تو زنان
سان نظر توانند کرد ٭ که دیده را نظر آنده و رد سها کردن ٭ شده است کلک تو کبریت احمر از حرمت ٭

کمیتوان

که میتوان ز سخنهاش کیمیا کردن ٭ چو در سخن همه اهل سخن عیال تو اند ٭ شده است بر همه واجب ترا دعا
کردن ٭ زهی شکرف نوای که بر کرم فرض است ٭ بسنت دل و دست تو اقتدا کردن ٭ و گر بخواهد بهتر
تواند ز مال ٭ چو ذره حشمت خورشید را هبا کردن ٭ در آن مصاف که رای تو سوی بنماید ٭ حسود را
نبود روی جز قفا کردن ٭ بمن رسید خود نکته زلفظ ترا ٭ خطا بود بکم از عالمی بها کردن ٭ و این ابیات
نیز اثیرالدین راست ٭ خیز و بزم طرب افروز که وقت سحر است ٭ افق مشرقی از عارض صبا
تازه تر است ٭ آب رنگین بی ار چه همه سال خوش است ٭ لیک این موسم گلش آبی و رنگی دگر است ٭
موسم فرصت گل اهل خرد غم نخورند ٭ از پی حاصل عمری که چو گل برگذر است ٭ یاد بگلگون شراب از خم خم
بر مان ٭ خاصه این دو که از گشت سخن خوشتر است ٭ ال مرغ طرب از باده رنگین بوید ٭ و اندران کس
که از اشک سحری خرد را خبر است ٭ خوش شبی دور و بیا تا گل صبح چمن ٭ گر ز شطی رنگین همه تن
پر است ٭ تا توانی نفسی بی می و معشوق مباش ٭ که ترا حاصل عمر از ده جهان اینقدر است ٭ می حرام است
والی اهل خرد ار نزد ٭ ترک چیزی که یکی عیب هزارش هنر است ٭ حاصل کار که جز بیخبری چیزی نیست ٭ خنک
آنکس که ز احوال جهان بیخبر است ٭ یک دو دم باده ستان کیمیا گیر چو جام ٭ از دو عیش دنیا اگر جهان را
دو دراست ٭ از غم اندیشه مکن و ز مکر دون مهراس ٭ تا جهان در کنف عدل شه دادگر است ٭ اسمان
قدر ملک مرتبه مجدالدین آنکه ٭ شه نصرت ز رکه داد و ز لشکر ظفر است ٭ با صبا نفحه جود و کرمش نعم
شد ٭ گل از بن تخت نشین ز رکش زین تا چو رست ٭ ولا مباش بدر کردن نظر خالی ٭ که کار هیچ نبود از
نظر خالی ٭ برای رنج بانجیر مباش از خود ٭ که از بلا نبود جان بیخبر خالی ٭ جلال قدر تو آنکه ترا شود مملو
که جان باد فنا ز شخص مختصر خالی ٭ برای حاصل روشن دلی و روزبهی ٭ مدار دیده چو گردون تو از سحر خالی ٭
چو خوش بود همه کس خفته و تو همچون شمع ٭ نشسته دل ز خون چشم تر خالی ٭ ترا حیات بدی همچون تو ای
نفس بیخبری خواب بیخود خالی ٭ چو سنگ سفره فروده در می بود گلخنی ٭ گرت ز شکم شود از لوت معتبر خالی ٭
نشسته ببل بود در میان خلق نه و زن ٭ اگر چو کیسه میانت شود ز زر خالی ٭ عجب که سبزه دین نشین کی گذر
بد و چوپستی ز خود که جگر خالی ٭ ور ادمی صفتی چیز از انکه لایق نیست ٭ بنی نشست شهری ز دانش خالی ٭
بیخبر که چه خوری دیجو ز ارشی دون ٭ که [illegible] شود [illegible] خالی ٭ ور ع کردد چو گرگ سیم و زر یکسر
زمغزشان چو دون ز عقل چو سر خالی ٭ چو پیش مجمعه با خون خوری و خونریزی ٭ همیشه از اثر خیرشان اثر خالی ٭ ز
گلکشان که از اشک جمله مظلومان ٭ چو را خون شده از نوک نیشتر خالی ٭ دم از لطافت آب هوا نشده
نداند ٭ دمی جو آب و هوای بدا ز ضرر خالی ٭ رضا دهند که زرشان کنند از چشم ٭ چو شمع ابنو دشان

از بهر خالی منه من گر نه چو ذره هواپاره بودمی گرد جهان چو باشه آواره بودمی هر گوشه‌ام بدی
سخن عشق گوشواره در ساعد سپهر چو مه یاره بودمی ما نان پاره داد چرخ ترا و مرا نداد وادای بس هم
ای چو تو چیت پاره بودمی در ملک شاه بودمی خورشید خویش هم کاره اگر چو توان کاره بودمی منه هر
گر آرزوی روی کو است گر ز رشک هست کام دل او است دوست خواهی چو گل کف کن زرش
تا کی نز بکف نیاید دوست لاله ز انرو که زر نمیدارد در دلش خون فسرده تو بر توست گل خندان
ان که زر دارد می نگنجد ز خرمی در پوست قطعه مکان لطف جهان کرم نجیب الدین تویی که شد کف
دست تو جود را پامرد بقادری که درآید به پیم کون و فساد نهیبت رخ خورشید خاوری شد زرد
که در فراق تو جانم به لب رسید چو صبح ز تاب هجر تو از بسکه میزنم دم سرد درون جان و دلم سوز کار
محکم گاه بهای دوستی تو ز انچنان گستره که چرخ کو بر مهر رخ تو نتواند بزخم تیشه نکلان ظلم
برون آورده مراست ز لقای مبارکت درسم خیال روی تو خواب غم فراق تو خورده منه چشم که
همیشه بوی خون آید از و سیلاب سرشک سر گلون آید از و زبان ترس گریم که خیال رخ او
بالشک بیاد اگر برون آید از و منه گر لیلی سویی چرس بیآموز کنم هر لحظه هزار غم لپ انو دو کنم
چون چرخ بر آنم که تو صبحی پس ازین روزی به شب آیم و شبی روز کنم بیت الله بن ابراهیم
صاحب فن درست طبع مستقیم بوده و شعری در غایت متانت عذوبت انشا مینموده اما
انکه در چه زمان و عصر بوده بنظر نیامده این چند بیت که در صفت همیون واقع شده بر لطف
طبع او دلیل روشن و شاهد مبرهن است قطعه پوینده تر از باد و شتابنده تر از برق گر باد بجنبش بود
برق مقطع انعام بر اطراف شحون کوه معلق اطراف بر اندامش چون باد مربع چون سد سکندر شد
مرفوع و کشیده چون باد پسلیمان شده منقاد و مطوع در خفتن و در خاستن ای سخن قطع بشنو
که بود وصف در آخر منقطع او نیست تو پنداری در کوه مقید کوهی است تو پنداری از باد منقطع میر
مغیث محوی بمزید حسن خلق و کثرت نفس و سلیمی ذات و درویشی صفات و کم علاقگی و بیتکلفی موصوف
بوده و همواره صحبتش بتحصیل و تکمیلش در صحبت است سده آزاده و خوبی و تعلق که در گفتنش کند
در بوار تو گل کند سلیقه‌اش بی غایت درستی و نفسش همچو فکرش در نهایت متانت راستی است از
اقسام شعر رباعی پیشتر توجه مینماید آنچه ایراد می باید از آنجمله است رباعی گفتی که ز فکر منعل کام
پست است جامی جامی که دل لبی بیاشکست شربت باد از خویش شربت باد او بلبل کدام ساغر و
می مست است منه خوش آنکه شب نه روز میدانستم نه دلبر دلفروز میدانستم نه روز نه روزکار

نه کوه نه دین عالم همه درد و سوز میدانستم منه ای محوی ما ن دیده گشادی و گذشت بیجا بدل
خون نهادی و گذشت دشوار نکیرشی کر کی آسانت مشتی خاکی بباد دادی و گذشت آن
جان که در در تو نبر ساید کو وان دل که بجان خود نبخشاید کو گیرم که تو خود مرهم ریشم گردی آن سینه که
یکزمان بیاساید کو منه که باعث سرسبزی شورستانم که شبنم فرح دوده یرانم در کوه بسنگ
در بیابان بخاک باران هزار ابر سرگردانم منه تا کی تا کی نه کوه دین خون خوردن بر خاک تعصب این قدم
افشردن ما ن محوی ما ن اگر چنین خواهی بود ایمان به سرگ نخواهی بردن منه کو چشم که بر نزل
و راهت گرید بر شوری بخت بیکناهت گرید محوی نه کدام کوه و صحرا آیم آن ابر که بر روز
سیاهت گرید منه هر چند نه هر دو کون بشتافته ام سیدیم اگر بغیر او یافته ام در خاک بسوی
کعبه ام رو کنید گر نه رحه بغیر او ست رو تافته ام منه محوی که زانجم وصل بیرون نیکیست سر رشته
تراند هزار مجنون نیکیست دوران تو نه دو ردیم آنکه شده ما دربادیه که باد در خون نیکیست منه
محوی تو به آشنایی وحیف است در شام تو روشنایی وحیف است نامه پر پشت کشته
خوش کردی حیف است تو خدایی وحیف است منه دست دل صبر آخر انکار افتاد در سوی
ابر بهار ما افتاد حاجی تو به جانانه روان گر مرا دربادیه دیگر خر و بار افتاد منه رستم سر پیچ و ساغ
محوی تو و صد هزار سرگردانی بدبخت نه میخانه بمسجد رفتی جایی که نه آبت نه آبادانی منه من ناله
آتشین نمیدانستم من سوز دل حزین نمیدانستم نام من که گشتی و نشان ای عشق ترا
چنین نمیدانستم منه در باغ بسوزم از چمن او نبود آتش تم از گل چمن او نبود زنار که بند دو که ناقوس
زند در بتکده که برهمن او نبود منه محوی تو همان زبان که داری داری این شوق آتش فشان که در
داری سیل آمده آتش تنفیاد در زند ای کج تو همان نکاهان که داری داری منه ای جو تعت
نیام آسایش ما ن تا کمی بجود حرام آسایش بر بستر از خفته کو راحت در خون نشسته کدام
آسایش منه کویم سخنی ای ای فراموش مکن محروم شوید و دشمنی نوش مکن در مجلس وعظ این که ایمان
منشین برخیز و هزار پای در گوش مکن منه آرزو که عاشق بهار آرزو است جام می صبح لاله
زار آرزو است تو قدر ندانیش ببین دو که مرا روز آرزو است روز نکار آرزو است منه
گر ایک ده زانهم گر کنی بهتر گر خار به جای گل نچینی بهتر در چشم تو نور استیاری چون نیست ای احول
اگر بهیچ نبینی بهتر منه آنم که دلم از همه بی پیوند است وین زخم تعشق پیکست بی جاو نه است از بهر دو
رشته که در پاو ادرم هر خار بهم هزار عالم بند است منه ای بلبل مست خوش نوا آوردی وقت

خوش خوش بجا آوردی ٭ محوی تو زویرانه برون می آیی ٭ این دامن پرگل از کجا آوردی ٭ عاشق
بی دل آن آشنایی ببرد ٭ وز هیچ طرف بوی نوایی نبرد ٭ گفتی عشقم نمود و این غلط است ٭ عشق
آن باشد که ره بجایی نبرد ٭ ضمیری ولد حیرانیست که از پهلوانان مضمار سخن دانی بوده و او چند مثنوی
شل امید و بهرام و شمع و پروانه و آسمان و زمین و ضمیری شاعر نیکو و نجیب بوده اگرچه محاوره اش از
اره جمشید درشت تر و زبانش [illegible] ضحاک مردم آزارتر بوده اما شورش نهایت هموار [illegible]
این ابیات مر او راست شعر گریه ام سنگین دلان را زاییده تر دارد بسی ٭ گریه گر زین روی ره آید اثر دارد بسی
گریه من سوزد و سوزم گریه می آید بسی ٭ در دلم گریه سوزم اثر دارد بسی ٭ من بوادی مردم و مجنون بجی
ای ابر غم ٭ گریه بر من کن که مجنون نوحه گر دارد بسی ٭ لالی در اقبال عمر ملازمت سلطان حسین
میرزا [illegible] بن بهرام میرزا را ملازم گرفته چندان پایه و دولت یافته [illegible] انعام و خوان احسانش بهره گرفت
عمر [illegible] نگذرانیده و دیوان شورش که در غایت هموار است امروز مشتهر است و این
ابیات که نوشته میشود از آنجمله است شعر هر که بجز تو [illegible] نبود ٭ یوسف که بود [illegible] خوب [illegible]
نبود ٭ چون لاله هیچ سوخته را نیافتم ٭ کز داغ آرزوی تو خونین جگر نبود ٭ چشمش [illegible] ای دل
دو دیده ٭ چشم سیه و گوشه ابروی کشیده ٭ خاطر از عشق تو خرسند [illegible] داشته ایم ٭ گر [illegible] از تو
نبود دست الم داشته ایم ٭ هیچگه شرح وفای تو نکردیم رقم ٭ حرف سودای تو پنهان ز قلم داشته ایم
کاش خوبان همه از عاشق خود جان طلبند ٭ تا بدین بوالهوسان عاشقی آسان نشود ٭ تو جلوه [illegible]
دانی که نگذری ز تغافل ٭ هلاک جلوه تو گردد و هلاکی که ندانی رشکی اگرچه شعر او در غایت جودت نیست [illegible]
جلافت [illegible] خویشتن [illegible] میرسید هشت آمدی که شرارت نفسش [illegible] مشغول گشته در
تبریز [illegible] ترین اشغال است [illegible] جرم جمعی اتفاق نموده و بگزلک [illegible] نقطه وجودش را از
صفحه روزگار محو گردانیدند ٭ [illegible] کنند ٭ [illegible] جگر خون کنند ٭ و این ابیات که [illegible]
[illegible] تحریر میکرده از اوست شعر چه منت است گر دیده ام محبت از تو ٭ محبت است که این [illegible]
منت از تو ٭ شب هجر [illegible] اگر اجل رسیده باشد ٭ بچه درد مرده باشد که تراندیده باشد ٭ از
حال خود اگر [illegible] ٭ هر گاه که زدل بگذری اشکم نه دامن گیرد ٭ [illegible] گردم [illegible]
محبت سری داری ٭ [illegible] عشق [illegible] تری داری ٭ بجانم گر [illegible]
عنان اختیار از دست دیگری داری خواجه آقا میر از نیکو طبعان هرات است و شورشش در سلاست
چون آب روان و از جمله اشعارش این رباعی مشهور است رباعی غمخانه دل که [illegible] ٭

مجنون این پیر و پا میماند ٭ جغدی ببر سرای ما آید و گفت ٭ کاین خانه بویرانه ما میماند عبدالغنی لطف
و حسن خلق موصوف بوده صاحب نشاء ای پسندیده است و [illegible] در هنگام [illegible]
و گاه برزق ملازمت روزگار میگذرانید و شعر را در نهایت جودت انشا مینماید چنانچه این
ابیات [illegible] شعر باد سحر بوی تو [illegible] گردانید ٭ عمر دوباره [illegible] ٭ این
زندگی نیافت ز آبحیات خضر ٭ [illegible] نخوان کریم آرند ٭ آب حیات خواهی [illegible] وفا
مزن ٭ نقش مراد خواهی [illegible] ٭ ای چون مراد بر همه کاینات دسترس ٭ [illegible] در همه
کاری چو کارساز ٭ گر خصم تیره بخت تو بیند در آفتاب ٭ یک وقت [illegible] خلق [illegible]
[illegible] ملالت ٭ آری ملالت آرد چون قصه شد دراز ٭ با حال تو [illegible] پیش ما ٭ [illegible]
[illegible] پیش ما ٭ آن کو [illegible] آید خود برون ٭ دانند همگنان که چه آرد [illegible] باز ٭
[illegible] ٭ چون [illegible] شیر [illegible] ٭ [illegible] عرض
[illegible] ٭ [illegible] پنهان [illegible] ٭ [illegible] نقطه [illegible] بیت ٭
[illegible] ٭ [illegible] ٭ این قصه [illegible]
و هم طراز ٭ این نظم [illegible] بمعانی رسد سخن ٭ این [illegible] تحقیق [illegible] ٭ [illegible]
جام [illegible] ٭ [illegible] چون نسیم [illegible] ٭ چون گفته من است [illegible] لطف ٭ چون [illegible]
من است [illegible] ٭ در حرف همگنان [illegible] نظم و نثر را ٭ تا مقطع است و مطلع چون [illegible]
نمانده ٭ تو پیشوای خلق خدا [illegible] ٭ هر جای دستگیر و هر جای کارساز ٭ چنانکه راحت پروانه
سوختن باشد ٭ شب مصیبت من روز عیش من باشد ٭ [illegible] ٭ اگر بهار [illegible]
چمن باشد ٭ گذشته [illegible] ٭ عمر [illegible] ٭ میدان [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ ای [illegible] ٭ [illegible] با تو گره چنین
شبنم گل ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ بر
سر و کفن [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ ای گفته [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
من و [illegible] ٭ [illegible] ملکی قوتی ترکمان [illegible] بر
کسب معیشت از [illegible] زراعت میکرده و شعری هموار انشا مینماید این دو بیت از آن جمله است
امید که [illegible] ٭ [illegible] بزم طرب و زمزمه چنگ [illegible] ٭

مکی تکلمی با تمام دلشیون نخشبی **قیصری** بلطف طبع موصوف بوده و در شعر صحیح کردن و فطنت نمودن
و لوع تمام دارد و بنحو نیکو میرسد و در طبیعت نیز نمکی دارد و غشی ثمین دارد این مقطع او مستفاد
میشود **قطعه** نوع خجسته بنایی که از تو روی زمین ⁂ غریب است چو گردون برپسته پروین ⁂ زده و
دانش این که بهشت خوبتر است ⁂ نمونه ایست زخوبی و بهشت برین ⁂ لقای خلد اگر کسی آرزو
دارد ⁂ بنقد ساخته خلدیست کو بیا و ببین ⁂ بدین قدر که زرفعت نظیر منظر اوست ⁂ ز شوق می
رسد پای آسمان بزمین ⁂ شرف مکان را گویند از مکین باشد ⁂ چو کعبه چه شرف افزاید این مکان ز مکین ⁂
جهان زمین بوجودش صفای دیگر یافت ⁂ ندیده بود کسی هرگزش بدین آیین ⁂ در او ز اول نظر هر که
دید میگوید ⁂ چه خوب بودی اگر مثل او بهشت چنین ⁂ فلک بهرزه همی گشت تا که پیدا بود ⁂ دگر نخواهد
ازین سعد برگرفت چنین ⁂ **شرارے** خواهرزاده ملا کمیتی است در همین سال بهند آمده ملازمت یکی از
عالیزمان اینفکاه دولت پناه را ملازم گرفته روزی چند بسر برده آخر از خواهش خود دامن در
چیده در زی درویشان بر فضای سیاحت متکی گردیده ⁂ زین بزم دلش چو جدایی نه دور رفت ⁂
دامن بمیان آشنایی نه دور رفت ⁂ از اشعارش آنچه بنظر آمده همین دو بیت است **شعر** عاشق
آن نبود که اندوه روز هجر آید بجان ⁂ عاشق آن باشد که بجز از هجران آورده ⁂ **مست** هم حیرت دلم گشته
شدن میکرده ⁂ کو زبانی که تقاضای تو خوبی خواهم کنم ⁂ **سودا ابزری** لطف و ترتیب اتصاف دارد این
نوع ابیات میگوید **شعر** گهی که هست بر شکوه از جفای توام ⁂ کنم چو گوش تو بر زبان دعای توام ⁂ **حلقه**
حیدری ابتدا ملازمت میر محمد خان اتکه را ملازم گرفته و بکارهای مهمات داشت چون قهرمان قضا بساط
جمعیت آن خان عالیشان را در نوردید متوجه وطن مالوف گشته و در آنجا رخت بدار القرار کشید
این بیت از اوست ⁂ در نظر آمد هلال عید ما تنگ کلید ⁂ تا گشاید قفل از میخانه ساقی شام عید ⁂ **جامی**
بتقلید راه شعرای بوده جا برو بسیار افتد هر شعری میگوید این بیت از اوست ⁂ داغ جنون
که بر سر سودایی منست ⁂ مجنون عشقم این کلاه سودایی منست ⁂ **مشرب** شاعر ملایم وسط بوده و شعر هموار ی
میگفت این بیت از اوست ⁂ افسانه که بیشترم سوی زفت ⁂ در گوشه نشینم و تکرار آن کنم ⁂
ری ولایتی با نام است در مسالک ممالک آمده که از خراسان و عراق بغیر از بغداد هیچ شهری
بزرگتر و آبادان تر از ری نبوده مگر نیشابور که بر فقیر واقع شده اصمعی گفته که ری عروس الدنیا و در
بنای شهر ری اختلاف بسیار کرده اند بعضی بر آنند که ری را رازی بن شقلان بن اصفهان بن
فلوج بنا کرده و برخی گویند که رازی بن خراسان ساخته و بعضی بهوشنگ نیز نقل میکنند اما

حمدالله مستوفی آورده که شهر ری شهر شیث پیغمبر است و در زمان المهدی بالله عباسی عمارات شهر
ری بغایت آبادان بوده است ⁂ مدارس و خانقاه ششهزار و چهارصد ⁂ حمامات هزار و سیصد و شصت ⁂
مساجد چهل و ششهزار و چهارصد ⁂ طواحین هزار و دویست ⁂ کاروانسرا دوازده هزار و هفتصد ⁂
مناره پانزده هزار و سی و پنج ⁂ یخچال هزار و چهارصد و پنجاه ⁂ عصارخانه هزار و هفتصد ⁂ قنات
جاری سیزده هزار و نود و یک ⁂ در و دروازه بسیار بوده ⁂ محلات نود و شش ⁂ هر محله چهل و شش
کوچه ⁂ هر کوچه چهل هزار خانه ⁂ هر کوچه هزار مسجد ⁂ هر مسجدی هزار چراغدان طلا و نقره و غیره که هر شب
روشن میکرده اند ⁂ و مجموع خانها هشتاد هزار و سیصد و نود و شش هزار بوده که مردم می
اند لا یعلم الغیب الا الله و در معجم البلدان که ری در زمان بهرام خسان آباد بوده که باغستان ری و
اصفهان بهم پیوسته میشده و ارباب تواریخ چنین نوشته اند که بکرات آن شهر بقتل عام و زلزله ویران
شده و باز عمارت یافته تا آنکه در زمان خلافت ابوجعفر منصور دوانیقی عمارت بر اصلاح یافت و روز بروز
در تعمیر و آبادانی آن می افزودند تا حادثه پادشاه تها جبار چنگیز خان بوقوع پیوست بکرت دیگر بقتل عام
ویران گشت شیخ نجم الدین دایه قدس الله سره در کتاب مرصاد العباد که از مؤلفات اوست آورده
که درین فتنه از شهر ری که مولد و منشا این فقیر است هفتصد هزار نفر آدم بر صاحب اعتبار بقتل و
شهادت رسیده اند انا لله و انا الیه راجعون و ولایت ری ابتدا نه بلوک بوده بدین موجب که نوشته
میشود ⁂ غار فشابویه ⁂ بهنام ⁂ سیورقچ ⁂ خوار رمند ⁂ اسفهان ⁂ شمیران ⁂ شهریار ⁂ ساوج بلاغ ⁂
و در نزهة القلوب آمده که و دیار قصران نیز از توابع ری بوده و در عهد غازان خان تعلق بر ستمدار
گرفته و درین ایام چهار بلوک نخستین را ری جهت ساکره و باقی را طهران ساخته چنانچه بتقریبات احوال
بعضی نوشته خواهد شد و حق سبحانه و تعالی انعقاد خیر و برکت بدان ولایت ارزانی داشته که محصول
و اوهام رسوادی آن سرکرده است چنانچه اکثر ضروریات تزئین که قریب چهل سال محل اقامت سلاطین صفوی
بوده از آن ولایت بحصول می پیوسته ایضا غله و سامان علاوه مردم کاشان نیز از ری بحصول می پیوند
و اهل بستمدار و ساوه و قم نیز از آن شهر منفعت بخشش بخشی دارند و انواع میوه در آنجا خوب و فراوان میشود
خصوص خربزه و انگور که بهر قدر صفت کنند گنجایش دارد و همچنین انار ملیسی که بزرگی و نترشی او است و
انچه در آن ولایت رود که آنرا نطنزی نامند و شفتالو که بهو خوانند در نهایت نزاکت و شادابی است
فاکه بحصول می پیوندد امید که همه عزیز از آن نصیب شود که دست دهنی بدان بیالایند و چون مولد صاحب
تألیف آنان داراست هر آینه زیاده در تعریف آن میکوشد که مبادا اهل حب وطن کرده غرض فهمان غرض

بهار نه چه خوبی آنجا به سایر اقطار چون روشنی خورشید در نصف النهار از وضوح است و اکثری از
فضلای فضیلت آثار و فصحای بلاغت شعار در توصیف و تعریف آن جرعه‌ای چند چشانیده چنانچه
افضل الدین خاقانی راست ٭ پشت عراق و روی خراسان ری است ری ٭ پشتی چه پشت
قامت روی چه زیبا زمین ٭ از پس این بحر که آفرین منم ٭ چون حق تعالی ری رحمت آفرین ٭ بر
که روی بهشت ری آفرید ٭ خاقانی آفرین کن خاقانی آفرین ٭ و در کریم او گوید ٭ معدن مردی و مکان
نحاس شاه و بلاد ٭ ری بود ری که چو ری در همه عالم نبود ٭ چه فضل چند در صفت ری گفته شد لمحه‌ای از
مذمت نیز نوشته شود چه در همه جا نیک و بد میباشد در فصل خریف که ابتدای اختلاف آب و
هوا و نوقان اطباست مردم بنابر رسوم و عادت چندان ملاحظه ننموده از میوه بسیار بکار میبرند
لهذا تب لرزه بحصول می پیوندد و این تب لرزه در شبانه روزی از دو سه ساعت زیاده نیست بعد
بر خاسته هرچه خواهند میخورند و بهر جا که اراده دارند میروند چه مشهور است که برخی از دوستان
با هم برای سیر رفته‌اند یکی را تب لرزه آمده از رفقا التماس نمیکند که شما لحظه‌ای توقف کنید تا من اندکی
بلرزم و بیایم غرض آنکه در وقتی چنین خاقانی بدان دیار رسیده از افراط میوه او را عارضه دست
داده بود ابیاتی چند در مذمت آن انشا نموده ٭ خاک سیاه بر سر آب و هوای ری ٭ دور از مجاوران
مکارم نمای ری ٭ در خون نشسته‌ام که چرا چون نشسته‌اند ٭ این خواجگان خلد بدوزخ سرای ری ٭
ری نیک بد ولیک صد و شش تمام نیک ٭ من شاکر صد و شکایت نمای ری ٭ عقرب نهند طالع ری
من غلام آن ٭ دانم که عقرب تن من شد لقای ری ٭ سرد است زهر عقرب و از بخت من مرا ٭ تبهای
گرم زاد زهر جفای ری ٭ از عام و خاص و عام ری همه انصاف دیده‌ام ٭ جور و جفت از آب و گل جانگزای ری ٭
بر منبر و صدر منبر نشسته و پناه من ٭ سادات ری موالی ری اتقیای ری ٭ هم لطفشان قبول و هم اکرام
یافتم ٭ از احرار ری افاضل ری اصفیای ری ٭ چون نیست خست بخراسان شدن مرا ٭ هم بازپس
روم نشوم مبتلای ری ٭ ری در قضای جان من افتاده من بجهد ٭ جان میبرم چو مستعجل در قضای
ری ٭ دیدم بحر کهی که ملک الموت اگر پای ٭ بی کفش سر بجهم از دست پای ری ٭ گفتم تو نیز گفت
چو ری تیغ بر کشد ٭ بوالعجب ضعیف چه سنجد بپای ری ٭ در تحفة القلوب از سوی طرفگی آورده که اصفهانی
و رازی با هم در باب خوبی شهر مناظره افتاد و هر یک هنر شهر خویش عرض کردند اصفهانی گفت که
خاک اصفهان مرده را تا چهل سال نگاه میدارد رازی گفت این خود سهل است خاک ری مرده را چهل سال
برده گان در دارو هم پسته دارد و اکثری از کتب معلوم شده که اهل ری همیشه مخالف یکدیگر باشند

اینجا و رازی منسوب بوده سخن ایشان راست و پسندیده باشد و بعد و پستماری پیغمبر صلی الله علیه
و آله و خاندان او و مبالغه تمام بکار برند و اصل شهر ری در فتور چنگیزخان چنانچه گذشت نوعی خراب شد
که اثر آبادی بالکلیه گشت امروز دار الملک ری طهران است و نامی است که ذکر آن کرده میشود
ان شاء الله تعالی تقدس پس طهران در زمان فرمانروایی شاه طهماسب الصفوی بزینت باره و برج و
اسواق محلی گردیده صیت شهرت پذیرفت و الحال الحجب معادن انهار و اشجار سایه دار و باغات
جنت آثار مستثنی از دیگر شهر و دیار است و در شمال وی دماوند کوهیست موسوم بشمیران که
گوئی قطعه‌ایست از قطعهای جنان هوا از بوی پر عطر و جهان از رنگ چون دیبا سپهر از امر بر عرض
زمین از لاله پر پیکر و هیچ شاهدی در خوبی آن زیاده برین نیست که در زمان سابق این کوهستان
مجمع ایران میگفته‌اند و در مضافاتش اقسام میوه خوب میشود خصوص گیلاس که در نهایت خوبی و خوشی
میباشد و همچنین کوهستانیست در دو فرسخی شهر که مشهور است بسلقان که آن نیز از بسیاری آب و آن
وکثرت درختان و میوه‌های الوان غیرت بوستان جنان تواند بود و از میوه‌ها که امرود و شفتالو نیکو
خوب میشود و گاه بیش از آن روی آن میشود که چون بزبان میشد در دهان داشته باشد و از این قبیل خصوصیات
بسیار دارد که جهة اطالت از آن در گذشته شروع در مردم آنجا میشود نماید شیخ العارفین ابو زکریا
یحیی بن معاذ از بزرگان اهل طریقت بوده و در حدیث یگانه روزگار بزرگیسته چنانچه روسای اهل
ری و صفهان و خراسان احادیث از وی روایت کرده اند و در مناظرة الانسان آمده که خطیب
تاریخ بغداد آورده که چون یحیی ببغداد آمد مشایخ صوفیه التماس نمودند که مرایشان را سخن گوید کرسی
نصب کرده و برآن نشانیدند و دست بکش کرده در پیش او ایستاده سخن میشنیدند جنید
در آن مجلس حاضر بود خواست حرفی بگوید یحیی گفت خاموش باش تا می که مردان سخن کنند تو زیر
که سخن گوئی و باز بسر سخن رفت آورده اند که دیر اد ری و ام بسیار بهم رسید قصد خراسان
کرد ابتدا ببلخ رفت مدتی در آنجا سخن گفت پس از آن بهرات آمد و دختر امیر هراة بمجلس او آمد سعید
هزار درم بدو داد و التماس نمود که چهار روز مجلس نهد و یحیی ملتمس او را مبذول داشته روز اول به جنا
و روز دوم بجانب خانه روز سیم بچهل خانه و روز چهارم معتاد خانه برداشته روز پنجم
از آن شهر سفر کرده بجانب ری در حرکت آمد چون از نیشاپور گذشت دزدان سر راه بر وی گرفته هرچه
داشت از وی بستدند او مجرد بنیشابور آمده در همه احوال غربتی بود تا سال دویست پنجاه و هشت
واصل ملکوت شد و جهان فرام گشته حسین بن یوسف رازی گفته که در صد و پنجاه بنجه مقنعا

و مشایخ را پرسیدیم هیچکس را قادرتر بر سخن از یحیی معاذ ندیدم صاحب کشف المحجوب آورده که من کلام وی را
سخت دوست میدارم که اندر طبع رقیق است و اندر اصول دقیق و اندر سمع لذیذ و اندر عبارت مفید است از
سخنان یحیی است که عجب دارم از آنکه پرهیز کند از طعام جهت علت و پرهیز نکند از گناه جهت عقوبت
و نیز از اوست که زهد سه حرف است ز و ه و د ز ترک زینت ه ترک هوا د ترک دنیا
پرسیدند که مرد بتوکل کی رسد گفت آنگاه که بوکالت حق تعالی رضا دهد گفتند نشان محبت چه
گفت آنکه به نیکوئی زیاده نشود و بجفا نقصان نپذیرد شاهباز کونین قطب وقت یوسف بن الحسین الرازی قدس سره
از کبرای ائمه وقت و مشایخ زمان بوده و گویند مردمان را بر خود شورانیدن و قبول ایشان بخویشتن
ویران کردن از شاگردی ذوالنون کسب کرده بود در تذکرة الاولیا آمده که بازرگانی کنیزکی بهزار دینار
بخرید و بتجارت رفت و در نیشابور بر کسی اعتماد نداشت که کنیزک را بدو سپارد پیش ابوعثمان حیری
آمد و حال باز نمود ابوعثمان ابا کرد از شفاعت بسیار قبول کرد و بازرگان برفت ابوعثمان را روزی
نظر بران کنیزک افتاد و عاشق شد چنانکه بیطاقت گشت و نمیدانست که چه سازد برخاست و پیش
پیر و مرشد خود ابوحفص حداد رفت ابوحفص گفت ترا بری شهر ری پیش یوسف بن حسین میباید رفت ابو
عثمان در حال آهنگ عراق کرد و چون بری رسید و منزل و مقام یوسف را پرسید گفتند بنزدیک
آن زندیق اباحتی را چه میپرسی که تو از اهل صلاح مینمائی و صحبت او ترا زیان دارد و ازین نوع
سخنان بسیار گفتند ابوعثمان از دیدن او پشیمان شده بازگشت چون به نیشابور آمد ابوحفص
پرسید که یوسف را دیدی گفت نه و احوالات باز گفت ابوحفص گفت باز گرد و او را ببین که این بلا از
پیش تو زایل میشود ابوعثمان برگشت دیگر بری آمد و خانه وی را پرسید چندانکه مردم چیزها گفتند قبول نکرد
و گفت مرا بدو مهمی است تا که نشان دادند چون نزد او رسید پیری دید با جوانی صاحب
جمالی نشسته و صراحی و پیاله پیش خود نهاده «اصلاح کار کجا و من خراب کجا» «ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا»
«دلم ز صومعه بگرفت و خرقه سالوس» «کجاست دیر مغان و شراب ناب کجاست» ابوعثمان چون
آمد و سلام کرد و بنشست شیخ سخن آغاز کرد و چند سخن عالی بگفت که ابوعثمان متحیر شد پس گفت ای خواجه
حسبة لله برای خدا چنین کلمات و چنین مشاهده این چه حالتست که تو داری یوسف گفت این پسر ولد
من است و قرآنش می آموزم و درین کنج صراحی افتاده بود برگرفتم و پاک بشستم و پر آب کردم تا
هر که خواهد آب بیاشامد که کوزه نداشتم ابوعثمان گفت از برای خدا چرا چنین میکنی یوسف گفت از برای
آنکه هیچکس بمن اعتماد ننماید و کنیزک نسپارد ابوعثمان چون این بشنید در پای شیخ افتاد و دانست

که هر که بصلاح مشهورتر است در کار او بیگانگی از ملامت «صوفی بیا که آینه صافیست جام را» «تا بنگری
صفای می لعل فام را» «راز درون پرده ز رندان مست پرس» «کاین حال نیست زاهد عالی مقام را»
نقلش بسال دویست و پنجاه و هشت بوده رحمة الله علیه شیخ نجم الدین المعروف بدایه از تربیت
یافتگان شیخ مجد الدین بوده و در کشف حقایق قوت و قدرت تام داشته و در واقعه چنگیز خان
از خوارزم برآمده بجانب روم در حرکت آمده مدتی در آنجا بگذرانید و صحبت مولانا جلال الدین
و شیخ صدر الدین قونوی را دریافت آورده اند که وقتی در یک مجلس جمع بودند که نماز شام قایم شد
از وی التماس امامت کردند شیخ در هر دو رکعت سوره قل یا ایها الکافرون خواند چون نماز تمام شد مولانا
جلال الدین با شیخ صدر الدین بر سبیل مطایبه گفت که ظاهرا یکبار برای شما خواند و یکبار برای ما وفاتش
در ششصد و پنجاه و چهار بوده و در شونیزیه بغداد بیرون مقبره سری سقطی مدفون گشته از تالیفات
وی مرصاد العباد و تفسیر بحر الحقایق در میان صوفیه مشهور و معروف است و غزل حال او بواسطه ستر احوال
شوری نیز میگفته از آنجمله است رباعی «شمع ارچه چو من داغ جدائی دارد» «با گریه و سوز آشنائی دارد»
«سررشته شمع بهتر از رشته من» «کان رشته سری بروشنائی دارد» «عشق آمد و شد چو خونم اندر
رگ و پوست» «تا کرد مرا تهی و پر کرد ز دوست» «اجزای وجودم همگی دوست گرفت» «نامیست ز من بر
من و باقی همه اوست» «عشقت که دوای جان این دلریش است» «اندازه هر هوس پرستی کی بیش است»
«چیزیست که در ازل مرا بر سر بود» «کاریست که تا ابد مرا در پیش است» «زان پیش که نور بر ثریا بستند»
«وین منطقه بر میان جوزا بستند» «در عهد ازل زبان آتش بر شمع» «عشقت بهزار رشته بر ما بستند»
گردون همه بر جهان و دستور «عذر دگری جهان نمیدانی» «تا توانی و این قدر که جهل خویشتن نتوان
ندانی» «کم خسب زیر سایه غفلت که ناگهان» «خورشید عمر بر سر دیوار میشود» «خرم دلی که در همه
عمرش یکی نفس» «پیش از اجل ز غفلت بیدار میشود» ابوبکر بجلی از نیکان زمان خود بوده وقتی بکاری گرفتار
مبتلا شد و بر او تهمتی ساختند و آخر چون معلوم کردند که خلاف است او را قبول عظیم پیدا شد روزی
در مسجد جامع نشسته بود و شیخ بندار صیرفی با وی گفت ای شیخ چه بود که واقع شد گفت ای پسر
اگر عزم ابراهیم و صدق موسی و عصمت یحیی و صبر ایوب علی صلوات الله علیهم اجمعین کسی را بود و نگاه
داشتن نتواند چون باد وقت جهد همه را ببرد و مرده میان آن بود و ظاهر اکثر نیز میگفته چنانکه در
مرصاد العباد این رباعی را از وی روایت نموده رباعی «هر دل که بشد بر پیچان بخشم» «هر جان که بجد
ذوق سر جان بخشم» «زنهار مگو زمان که زبان سخن است» «من دانم و من که سر جان بخشم» بیت سر آمده

نه خویشتن میبایند، بر خاسته بجان و تن میبایند، و هر گاهی نپذیرند افزون نیست، نه زین گرمی وی
بند سکن میبایند، شیخ ابو بکر که در میان مشایخ وقت کسی نیکوکارتر نبوده، شیخ ابو القاسم گرکانی
چهار چیز در وی بوده که در آن زمان هیچ کس را نبوده جمال و مال و زهد بکمال و سخاوت بی زوال و ابو عبد الله بن جندا
از بزرگان وقت خود بوده و عبد الله بن عبد الرحمن که ریاضات شاقه کشیده و گفته دنیا است
که محجوب کرده اند ترا از الله تعالی و عبد الله بن محمد خراز که از کبار مشایخ بوده و سالها در مکه مجاورت
کرده چنانچه یوسف بن الحسین میگفته که من مثل عبد الله ندیده ام و عبد الله نیز مثل خود ندیده و شیخ
ذرعه که همه مطایبه کرده میگفته که من هیچ مایه ندارم الا آنکه درویشان از سخن من بخندیده اند
از جمله مشایخ مشهور آن خطه است ابو محمد عبد الرحمن بن ابی حاتم حنظلی امام حدیث و تفسیر و عابد و
صالح بوده گویند در زمان او حصار طرطوس بشکست و هزار دینار جهت مرمت آن می بایست ابو محمد اهل
مجلس جمع کرد و گفت که هر که این حصار را بهزار دینار تعمیر کند من ضامن میشوم که خدای تعالی قصری در بهشت
جهت وی بنا کند مردی عجمی برخاست و گفت این هزار دینار بگیر و خط ضمانت بنویس شیخ خط ضمان بنوشت
اتفاقا آن مرد پس از چندی وفات یافت بموجب وصیت آن نوشته با وی در قبر نهادند قضا
را در آن همین باد برخاست و آن رقعه را از گور بر آورده نزد ابی حاتم انداخت چون برداشت
بر پشت آن نوشته بود که بدانچه ضامن شده بودی وفا کردیم اما باید که دیگر این اراده ننمایی ابو زرعه
عبد الله بن عبد الکریم القرشی بعلم و عمل از همگنان امتیاز تمام داشته چنانچه در طبقات محمود شاهی
آمده که ابو زرعه در عهد خود اعلم اهل مشرق و مغرب بوده و ابو مسعود احمد بن الفرات در حدیث مهارت
کامل حاصل داشته چنانچه بروایت شیخ خرزی هزار هزار و پانصد هزار حدیث بقید آورده و در سال
دویست و پنجاه و هشت از این مطموره فنا بفضای بقا پیوست صاحب کافی اسماعیل بن عباد
از مشاهیر وزرای عجم و مرجع ولاة و ارباب سیف و قلم بوده و فضایل و کمالات وی از نهایت گذشته
و مهارتش در امور کاردانی در بر روی صاحب کمالان عالم البته محیط دوران فلک بمثل جناب شریفش
نرسیده حشمت شان رفیع جناب ابتدا وزارت موید الدوله بن رکن الدوله حسن بن بویه بوی
متعلق شده و موید الدوله در کلیات قضایا اعتماد بر کیاست و دریافت وی نموده در معاملات ملکی و مالی رای
رزین آن صاحب ستوده آیین را که داشته از خطا ایمن دو وقار و ترفیع شان وی اهتمام
بضبط مملکت و نسق مصالح سلطنت نوعی قیام نمود که آثار مفاخرت وی بر همگنان رسید، جهان پرور
شیوه دانش و بین و داد، کریم و خردمند نیکو نهاد، چون موید الدوله وفات یافت فخر الدوله باستصواب

کرده

صاحب

صاحب از خراسان آمده در سیصد و هفتاد و سه بملک ری بر تخت سلطنت متمکن گشت و منصب وزارت
بنسق سابق بصاحب مفوض گردید و صاحب پیش از پیش صاحب اختیار و اقتدار گشته بجانب طبرستان
در حرکت آمده و فتح چند قلعه معتبر قیام نموده مراجعت نموده و در جرجان نزول نموده زری که نوزده هزار مثقال طلا
بوده زده و بر یکجانب آن هفت بیت بر جانب دیگرش سوره اخلاص و القاب فخر الدوله نقش نموده و ندیمی
از آن ابیات این بوده، و احمر یحکی الشمس شکلا و صورة، و اوصافه مشتقة من صفاتها، و در سال سیصد و هشتاد
و پنج یا سیصد و نود جناب صاحب بمرض موت گرفتار گشته پهلو ببستر ناتوانی نهاد و فخر الدوله بعیادت
رفته صاحب معروض داشت که من در ایام وزارت بقدر مقدور در رواج دولت این خاندان کوشیده
نام همایون پادشاه را بعدالت مشهور گردانیده ام اگر پادشاه بدستور معهود سلوک نماید بنیکنامی اشتهار یابد
و اگر خلاف ظاهر گردد نزد عالمیان بوضوح پیوندد که این قواعد پسندیده ساخته و پرداخته من بوده این صورت
را با پس الت رانیان داده و خلل بسیار متولد گردد و فخر الدوله اگرچه بحسب ظاهر قبول نمود اما از پیش تخلف
بر آورده و که چون جنازه او را بدانگاه بردند فخر الدوله با تمامی اعیان پیاده در پیش پیش میرفتند و گریه و زاری
می نمودند و در ری کسی نماند که همراه جنازه مغفرت اندازه وی گشته چند روز اهل سوق دکانها در بستند
و مردم بسوگواری نشستند و پس از آن تابوتش را باصفهان برده دفن نمودند و قبه عالی بر سر قبرش بنا کردند
و گویند مشهور آن عمارت باقیست، جزای حسن جو من که در زمین رحمت نمود، خواب می کند از کاه گرمی راه
در نسخه بنظر رسیده که جناب صاحب در فروع اثنی عشری و در اصول معتزلی بوده اما در چهار مقاله نقل میکند که وی
عالی مذهب بوده و اهل همدان بغایت متقی و متمسک می باشند و پیوسته مجلس صاحب از علما و شعرا
مملو بودی از جمیع علوم بهره مند بودی و شعر عربی را در غایت جودت نظم نمودی و چنین شهرت دارد
که چهار صد شتر کتابخانه او را میکشیدند و تصنیفات نیک در هر علمی داشته و صاحب مناظره الاخوان
آورده که اسماعیل بن عباد را از آنجهت صاحب گفتندی که پیوسته بصحبت ابن العمید رسیدی و ابن
العمید وزیر رکن الدوله بن بویه بوده و در شیوه انشا صاحب نظیر نداشته چنانچه ثعلبی آورده که انشا از ابن العمید
شهرت یافت و بعبد الحمید وزیر بهر انشا ختم گشت نقل است که از قبل وی قاضی در قم بوده که صاحب دیانت
و صلاح باو اعتقاد تمام داشته تا آنکه شخصی معقول القول عرض نمود که بسبب خصومتی که میان فلان و بهمان بوده قاضی
پانصد دینار رشوت ستده صاحب را غضب کرده آمد فی الحال قلم بر گرفت و بنوشت که بسم الله الرحمن الرحیم ایها القاضی
بقم قد عزلناک فقم قاضی در جواب نوشت که والله ما عزلتنی الا هذه القافیة المشومه در فانوس پس ابو العباس آورده که
ابن طاهر کاتب محتشم بوده و دیوان صاحب خط مزوری کرد این سخن بگوش صاحب رسید حیران ماند که

چه سازد چون سخت فاضل بود حریفش آن که او را ضایع سازد و نه روی دیگر توانست گفت دیگر آن کار که اتفاقا
صاحب را درین میانه عارضه پدید آمد و مردم بعیادت می‌رفتند ابو ربیع طاهر در آمده و پیش صاحب بنشست و
بسیار بنشست صاحب را پرسید که سبب عارضه چیست و شربت چه خورده گفت فلان شربت گفت غذا چه
خوردی گفت آنچه تو میگویی هیچ کاتب نیافت که صاحب از آن آگاه شده گفت ای جدا و دیر بود که دیگر نگم
صاحب گفت اگر راست گویی من نیز عفو کردم و هم در آن وقت پس نامه آورده که برو کار فخرالدوله صاحب دو روز
بدیوان نشست و بسرای بیامد و کسی را بفرستاد و همی فخرالدوله را بنمود و فخرالدوله کس بر پیش او فرستاد که خبر دلتنگی تو
شنیدم دل مشغول گشت اگر از مملکت دل مشغولی داری بازنمای تا مصلحت آن کار بدست گیریم و اگر از من دل
تنگی پرسیده بگو تا عذر آن بخواهم گفت معاذالله که از خداوند بنده را دلتنگی باشد و حال مملکت بدولت خداوند
بر نظام است اما کاشغری مثنوی من نوشته بود که خاقان با فلان امیر که سپهسالار است سخنی گفت سوم
نهیبی که چه گفت مرا آن بگلو رفت که چرا باید خاقان ترکستان سخنی گوید و من از آن آگاه نباشم امروز رقعه
دیگر رسید که آن حدیث چه بود و دلم خوش گشت **افتخار العلماء المتکلمین امام فخر الدین و هو ابو عبدالله محمد بن**
عمر بن الحسین القرشی التیمی البکری در سال پانصد و چهل و چهار در ری متولد گشته و بعد رشد نزد والد خود بتحصیل علوم
مشغول بوده تا هنگامی که پدرش فوت نموده پس از آن پیش کمال سمنانی در کسب کمالات انسانی اهتمام تمام
بجای آورده آنگاه بخوارزم شتافته و میان وی و علمای آنجا در باب اختلاف مذاهب مناظرات بوقوع پیوسته
و از آنجا بماوراء النهر رفته با علمای آن دیار نیز او را مباحثات اتفاق افتاده و چنانچه در بخارا وقتی هزار دلیل در ابطال
مذهب اشعری و هزار دلیل در نفی مذهب معتزلی گفت که هیچ کس را قدرت جواب نماند جمعی برآمده خواستند
که فتنه انگیزند بعضی از دانشمندان که جاه و احوال ایشان متزلزل بطرز عقل و تمیز بود دغدغه شورش تهور برازل
نصایح انتقام کشیده گفتند که او اظهار قدرت خود نموده والا در نفی ابطال سخن نمانده و چه هزار دلیل در تفسیر
سوره فاتحه از ایشان بوقوع پیوسته و پس از آن بهرات رفته اقامت گزید تا در سال ششصد و شش
وفات یافت و او نزد اصحاب منطق و کلام و حکمت ملقب بامام است و امام بغایت جمیل و با وقار و محتشم
بوده و همه گاه سوار شدی قریب سیصد تن از طلبه در رکاب او پیاده رفتندی و او در اصناف علوم
و انواع فنون تصانیف دارد و مانند تفسیر کبیر و مطالب عالیه و نهایت العقول و کتاب الاربعین
و محصل و کتاب البیان و البرهان و مباحث عمدیه و مباحث عمادیه و تهذیب الدلایل و عیون
المسایل النجاریه و تحصیل الحق و کتاب الزبده و معالم و ملخص و شرح اشارات و شرح عیون الحکمه و شرح
اسماء الله و شرح مفصل و شرح کلیات قانون و غیر ذلک من الکتب و الرسایل و کلاه او برای تمامی کمال

طبع رباعی و قطعه گفتی و بالا پس جان کو به معنی متفق این اشعار که بهمت تحریر بران صادق می‌آید سطری
از آن کتاب و قطره از آن سحاب است **رباعی** جان چیست چنین نطفه صلب قضا ⁂ دنیا رحم است
تن مشیمه است ورا ⁂ نفخ اجل درد زه مادر دهر ⁂ زین مردن زادن است در ملک بقا ⁂ ای گرچه درین
باد به بسیار شتافت ⁂ موی بند انستم لیک موی بشکافت ⁂ گرچه ز دلم هزار خورشید بتافت ⁂
آخر بکمال ذره راه نیافت **مثنوی** ای کنه خرد در خور اثبات تو نیست ⁂ و آسایش جان بجز مناجات تو نیست ⁂
من ذات ترا بواجبی کی دانم ⁂ داننده ذات تو بجز ذات تو نیست **ایضا** ای دل ز غبار جهل اگر پاک شوی ⁂
تو روح مجردی بر افلاک شوی ⁂ عرش است نشیمن تو شرمت بادا ⁂ کآیی و مقیم خطه خاک شوی **ایضا**
زان مرده نیم که در عدم تم آید ⁂ آن نیم را خوش است این نیم آید ⁂ جانیست بعاریت داده خدا ⁂
تسلیم کنم چو وقت تسلیم آید **مقطعه** آنکس که بداند و بداند که بداند ⁂ اسپ خرد از گنبد گردون بجهاند ⁂
و آنکس که بداند و نداند که بداند ⁂ بیدار کنیدش که بس خفته نماند ⁂ و آنکس که نداند و بداند که نداند ⁂
تو مرده شمارش که بس خفته نخواند ⁂ و آنکس که نداند و بداند که نداند ⁂ لنگان خرک خویش بمنزل برساند ⁂
و آنکس که نداند و نداند که نداند ⁂ در جهل مرکب ابدالدهر بماند **محمد بن زکریا** از اهل ری حکیم بوده و از مصنفاتش
کتاب حاوی است که از نفایس جهان است دیگر کتاب الجامع و کتاب الالقاب است و ایضا کتاب
منصوری که بنام ابو صالح منصور بن اسحق تصنیف نموده و منصور برادرزاده امیر اسمعیل سامانی بوده و در
حینی که امیر اسمعیل جهت دفع محمد بن هارون که بر طبرستان استیلا یافته بود بعراق آمد ری را
بمنصور داد و منصور شش سال در آن مملکت با اقبال گذرانید و بعضی گفته اند که بنام ابی صالح منصور
بن نوح بن نصر بن اسمعیل نوشته در مناظرة الانسان آمده که ابتدا محمد زکریا در علم موسیقی و عود
خلاصه روزگار بوده و در عود نوازی مهارت تمام داشته و بعد از چندگاه از آن بازآمده میل
بخواندن طب نموده و در خدمت حکیم ابو الحسن علی بن ربن طبری مصنف فردوس الحکمه سالها
ریاضت کشیده تا از پیشوایان زمان خود گردیده و از سخنان اوست که اگر توانی بغذا معالجه کنی بدوا
دوا معالجه مکن و اگر بدوای مفرد توانی مرکب مکن و از حذاقت و فراست وی سخنان عجیب و غریب
ذکر کرده اند که اگر در صدد تمامی آنها در آید سخن بدراز کشد هر آینه جهت اقتصار بیکی از آنها اکتفا کرده شد
در چهار مقاله مسطور است که امیر منصور بن نوح بن نصر سامانی را عارضه افتاد که درمان گشته بر جای
بماند و اطبا از معالجه آن عاجز آمدند امیر کسی فرستاد و محمد زکریا را بخواند تا بآموی رسید چون جیحون
پدید گشت گفت من در کشتی ننشینم که از حکمت نباشد باختیار خود در چنین مهلکه نشستن القصه

آمده بود بخارا رفت باز آمد و پیغام آورد که اگر رفق و مدارا سود ندارد دست و پای او را بسته
بکشتی بر آورید فرمان برداران چنان نمودند چون از آب بگذرانیدند اسبی با ساخت کشیده
عذر آن خواستند چون ببخارا رسید و امیر را بدید آغاز معالجت نمود اما هیچ راحتی ظاهر نشد
روزی پیش امیر آمد و گفت معالجه دیگر خواهم کرد بشرطی که فلان اسب و استر را بمن بخشی و آن دو مرکب
معروف بودند در تیزی چون خدنگ و شبدیز پس دیگر روز امیر را بگرمابه بیرون شهر برد و آن مرکبان
بر در گرمابه بداشتند و حکم شد که از خدم و حشم هیچکس بگرمابه در نیاید و بیرون گرمابه هم نگذارند و حکیم شربتی
که ساخته بود بامیر داد تا بخورد و چندان بداشت که اخلاط را در مفاصل نضجی پدید آمد پس رفت و جامه
در پوشید و جامه برابر امیر ایستاد و سقطی چند گفت که ای فلان تو فرمودی تا مرا ببستند
و در کشتی افکندند اگر مکافات آن از تو نخواهم پسر زکریا نباشم امیر بغایت خشمگین شد حکیم چون دید
که از خشم عرق پدید آمد دشنام فزود و امیر از جای خویش بر آمد و بزانو نشست محمد زکریا
کارد بر کشید و تشدد را بیشتر کرد امیر یکی از خشم و دیگر از بیم جان از جای برخاست حکیم چون
امیر را برپا دید برگشت از گرمابه بیرون دوید و پای بر اسب و استر با غلام خود در آورد و روی بجیحون
نهادند و تا عصر از آب گذشته بودند و هیچ جا توقف ننمودند بعد از آن نامه بامیر نوشت که
زندگانی پادشاه در صحت بدن و نفاذ حکم دراز باد و چون بعضی بی ادبی در عین علاج از بنده نسبت
بپادشاه صادر شد صواب ندید که میان من و پادشاه جمعیت باشد اما چون امیر برخاست
و محمد زکریا بیرون شد بنشست و راغشی دست داد و چون بهوش آمد خدمتکاران را آواز داد و گفت
طبیب کجا شد گفتند از گرمابه بر آمد و پای بر اسب و استر گردانید و با غلامش برفت امیر دانست
که مقصود چه بوده و بپای خویش از گرمابه بیرون آمد و خبر در شهر افتاد و خدم و حشم شادیها نمودند و
روز هفتم غلام محمد زکریا برسید و اسب و استر را آورد و چون نامه عرضه کرد بخواند تشریف بسیار از اسب
و زر و غلام و کنیزک جهت وی ارسال نمود و چند موضع در ری بسیورغال او مقرر داشت **ابو بکر محمد
ابن احمد بن حماد** انصاری رازی در ولایت عالم بحدیث و اخبار و تواریخ بوده و تصانیف مفیده و تاریخ
موالید و وفات علما دارد و در این فن بروی اعتماد بسیار است و در ولایت ری قریه ایست از اعمال
ری متصل طهران که اهل شهر ری [illegible] از آنجا [illegible] و شهرستانی [illegible] که از ان سوق
الفوج خوانند و نیز دهی است در نواحی طایف که عبد الله بن عمر بن عثمان شاعر منسوب بدان موضع
است و دیگر قریه ایست میان مکه و مدینه و همچنین دهیست در ولایت اهواز و در بغداد نیز محلتی

بوده و وفات محمد ابن احمد در سنه عشرین و ثلثمائه بوده **افضل المتقدمین ابو زید محمد الغضایری** از شعرای
عراق و قدوه فضلای آفاق بوده و رواق رفعت کلام وی برتر از طاق سپهر و خاطر روشن او
معدن [illegible] بوده و در مهر شعر چنین نظم او حیرت مدی در تلالی را از لطف نثر او غیرت شدی عقد ثریا
را و بعضی وی را غضایری تصحیح کرده اند چه پدر وی کاسه گر بوده و غضاره کاسه گر را گویند بهر تقدیر در
ملازمت سلطان یمین الدوله از شاعران نامدار بوده چنانچه بجهت یک قصیده چندان زر بصله
داده که محسود جمیع شعرا گشته و این چند بیت از قصیده ایست که در شکران گفته شعر
اگر مراد بنجاه آنده است جاه و جلال مرا ببین که ببینی مراد را بکمال من آن کسم که بمن تا بحشر فخر کنند
هر آنکه بر سر حرفی در نویسد قال من آن کسم که نظام بچرخ زهره رسید زجود آن ملکی کو خزانه مال
... همه پیش از قبول هستی فغان کردی که ضعیفی بچاره کی و سستی حال روا بود که زلیس
شکر نعمت شاه فغان کنم که ملالم گرفت ازین اموال چه شعر شکر نوشتم ازین سپس شاه اگر چه
خواهم گفتن ز کبر و فخر و دلال بس ای ملک که ز لولو فرو ختم حلم بس ای ملک که ز گوهر فرو ختم جبال
بس ای ملک که پس از شاعری و شعر مرا ملک ز بیم خوانند جادوی محتال بس ای ملک که جهان را
بشبه افکندی که زرد ز شرم گشت این نهانه ستنک سفال بس ای ملک که ز گوگرد سرخ گشت
سخن که کیمیاست که از وی کسی ندیده مثال بس ای ملک که دگر جای شکر نماند مرا بهر
دو جهان در صحیفه اعمال صواب دید که چه اگر ده هر دو جهان یگانه ایزد داور نظیر و همال اگر چه
هر دو جهان را بکف تو بخشیدی امید بنده نماندی بایزد متعال و او را در مدح اهل بیت چند قطعه
و قصیده است که این دو بیت از آنجمله است مرا شفاعت آن پنج تن پسند بوده که روز
حشر مرا ان پنج تن را نم تن ببین خلق بر اورشان دختر و دو پسر محمد و علی و فاطمه حسین و حسن و
این ابیات نیز مر او راست جام می آورد بامداد و بمن داد اگر مرا بالبالش کار فتاده است
گفتم مهر است گفت مهرش پرورده گفتم کاه داشت گفت ایش زاده است باده بمن داد از لطافت
گفتم جام بمن داد و لیک باده نداده است چه حالت که ابنای دهر در همه حال کرم شهود زعهد
قدیم را گویند بآن گروه بباید گریست کز پیرها حکایت کرم روزگار گویند در پیش من از شرم
جفاهای نهان بایک گئی هم تن خود چو بیان و شادی عیش و کنار دگران چندان بای که
در گنج جهان **[illegible]** در عصر خود بند از نظم و نثر بوده و در بوستان فصاحت هر گاه نهال بلاغش
بتحریک نسیم محرک گشتی اهل صحبت از مضامین گلهای رنگین جیب و کنار را پر ساختندی و

١٨٧

وتمام کوشش شدی و بغداد با مجلسیان و مخصوصان مجدالدوله ابوطالب بن فخرالدوله دیلمی بوده و
صاحب ابن عباد در تربیت وی بسیار بکوشید و انعامات و صلات بدو میرسانید و بغداد
را در مدح آن وزیر روشن ضمیر چند قصیده دلپذیر است این مطلع از آنجمله است ٭ اگر ده روح
بلب لعل تو کردی ٭ معشوق کشوری دلکا بجا دری ٭ و این ابیات نیز از وی است ٭ ای حی بکل پیاله که
روح رعل جامه ٭ صبح بی بگاه ساقی بی کباب ٭ تا می خوریم کام روح و روح نشاط دکامه ٭ خوشا کلاه کی
خوشچشم این پیاله ٭ هر چند که راست گشتن کشتی کی می خواهد ٭ چه روح چمن چه صدیشه چه جای چمن
کلانه ٭ می ز آن آور که بهره می بری ٭ کی نشاط از او ساده آوری ٭ هر کرا که می بنوشادی بنو ٭ انچه از
خوری می بیدی ٭ بدیان کو بنده کاین می آن حرام ٭ می ندانم کاین حرام ازچه دری ٭ از علائی الرعوا
چاره رفت ٭ می برد از جان شیرین خوشتری ٭ تا تاج و ولایت علی بر سره ٭ هر روح مرا خوشتر
و نیکوتر ٭ گر ز اینکه مردی چیده ٭ هر روح مرا خوشتر و نیکوتر ٭ از فضل خداوند ادده ٭
کر جمل جمال آن جیده ٭ ساقی چو غمی آب که زنده کرنه ای عجب شیر خدا من چه کویم کناه دادر به
و در ابلخی شاه راست کرد ک دبو ٭ در قافله نیز اشتر لوک دبو ٭ این اشتر لوک ... کر رکنم
این در با میدیز نم نوک دبو ٭ امیر الشعرا عمادی شهریاری عماد شاعر دوران فضل و دانش کامل شهریار
دیار کمال و فضیلت بوده و اوراشعریست که دیده را از آن نور افزاید و دل بسته را مطالعه آن
بگشاید روش نظمش ... آنکه در تاریکیست آب حیوان و اکثری از مخبران صادق و متتبع کنندگان
لایق برین رفته اند که عمادی غزنوی و شهریاری هر دو یکیست و اعتقاد بر سخن ایشان ناکرده عقلا
بعضی نوشته که عمادی شهریاری غیر عمادی غزنوی است و محققی و دیگر خود آورده که عمادی
ملک شعرای غزنین انتظام داده و دیگر عمادی شهریاری نپرداخته اما اشعاری که در تحت اسم او
نوشته در بعضی نسخ معتبر با اسم عمادی شهریاری یافته شده و فقیر جازم نیست که شهر کری او را از
ری می نویسد چه شهریار بلوکیست از بلوکات ری قریات معموره آبادان و بحسب و مزار
و باغات جهان برباقی بلوکات دارد و دیوان اصل عمادی اگرچه موجود نیست از قریب دو هزار
بیت از وی متداول است و از اشعارش چنین مفهوم میشود که در زمان طغرل بیگ سلجوقی بوده
بوده چنانچه ازین چند بیت که در مدح وی گفته استفاده میگردد ٭ شعر ٭ کار خرد ساخته است کام هنر حاصل
است ٭ هیچ بهانه نماند شاه جهان طغرل است ٭ فلک بجنبد زا دلمک چنان ثابت است آب
نگاه داشت شاه چنان عادل است ٭ تا نقد فلک شد ای یافت کل نیرو رنگ ٭ یکی چو بگذری جانوری

عاقل است ٭ مشرق و مغرب خبر داد بهنگام شام ٭ کر شه شیر شاه حلق زحل بسیل است ٭ خسرو
کسری غلام داند که شرق و غرب ٭ بنده عمادی بشعر خوبترین قایل است ٭ در جای دیگر چنین تسلط
قزل ارسلان گوید ٭ شاه بهشت مجلس طغرل که روز رزم ٭ از تیغ باره گشت بدکوکب جهر شکست ٭
آن تیغ مشت به اندیشه گر فرود ٭ در کین شاه قاعده خواب خور شکست ٭ قومی چو خویشتن بهم آورده و
خلد جنت ٭ الک پیاده اهل باد رستم شکست ٭ ای خسروی که تا بتو داد فلک تاج و تخت ٭ ظلم آن محل
نیافت که آهن چو شکست ٭ دانسته که بنده عمادی بمدح تو ٭ در کام روزگار بعضی شکر شکست ٭
اندر هوای بخیر از پی تو باد ٭ کاو در پس چرخ را بدعای تو در شکست ٭ تا چنانکه تو می دیده در نمی باد ٭
بهر زنو ٭ تو بر تو ظفر نمی باید ٭ تو چگونه بین بر خیر رسد که از لطف ٭ طراز پیرهن از تو خبر نمی باید ٭ چنان شود
که داغ تش کل ز دو دار آب شکر ٭ کسی که از لب تو شکر نمی باید ٭ از آنزمان که دو چشم تو در ربای شهادت
بجان تو که کی جانور نمی باید ٭ درخت عشق تو همچون درخت معرفت ٭ که هیچ برک از او هیچ بر نمی باید ٭
عمادی از پی جنگ سپاه هجرانت ٭ بجوی دیده تو بیرحشر نمی باید ٭ ببوی تست جهان تکیه بر زبان
تو تسبیح ٭ ز نو زن مدح شه داد کر نمی باید ٭ عماد دولت عالی که چشم دولت و دین ٭ برون ز بارگاه
بصر نمی باید ٭ دما سوادی انده کرده تر نمی بپسند ٭ بقا عمر غنی از تو چوب تر نمی باید ٭ باشی که برادواقی
ز عدو نوشته یک نقطه از شین شرنمی باید ٭ در عالمی که عشق ترا کار میرود ٭ اندیشه را مجال سیاست
میرود ٭ بر هر دلی که پرتو خورشید عشق تافت ٭ خورشید عقل بر سر دیوار میرود ٭ هر حلقه زلف قم اند
خم ترا ٭ در کوکبه دو صد دل افکار میرود ٭ در موضع قبول چلیپای زلف تو ٭ سجاده در مقابل زنار
میرود ٭ در موکب جمال تو از بهر صید دل ٭ شش شاه در جنبیت گلنار میرود ٭ انکس که بی وی دوست
ترا داد از جهان ٭ بی دوست میخرامد و بی یار میرود ٭ گنبد بنکین شده است چرخ نیوی بهار
غالیه چون کشت باغ چو رخسار یار ٭ جدول تقویم باغ کرد هوا پر رقم ٭ قلعه دوین کل کرد صبا برنگار
برگ فریست کل ابر دگر بوستان ٭ حرف نشاط است سرو برورق جویبار ٭ دی بتماشای دوست
خیمه بباغی زدم ٭ گفت آدم کلی از رخ او یادگار ٭ از سر دلسوزکی فاخته آمد بمن ٭ داد مرا در سخن شرب
اندکوار ٭ گفت با حوال خود سخت فرو مانده ٭ گفتم تدبیر گفت سخت نبودن بکار ٭ گفت درمانده عشق
شمه کار تو چیست ٭ گفتم صبر است گفت صبر کنند زینهار ٭ گفت بگو تو کیست تو دلارام را ٭ گفتم
عهد است گفت نیست بعهد استوار ٭ گفت فراوان بخفت امرو دو تو زعشق ٭ گفتم چند است گفت
عاشق و غم را شمار ٭ پیش شکوفه شدم سخن آغاز کرد ٭ گفتم این چیست گفت قاعده روزگار ٭ بلبل

رنگین سخن را اندر آواز خون ٭ گفتم معشوق گفت ای فتن عکسار ٭ گر دریغ تنبیه داشت نسیم بهشت ٭
گفتم شکست گفت خاک ره شهریار ٭ خسرو گردون کند شاه جهان پهلوان ٭ آنکه کند گوهر امیت [illegible]
بزم کیانی ببرد بهتر از آن کامران ٭ رزم نشانی نداد بهتر از او کامکار ٭ ای در همیون تو همچو خرد [illegible]
ای کف بخشان تو همچو بهر حق گذار ٭ هست عدوی تو تیغ کوفته سر تا قدم ٭ هست عدوی تو شمع سوخته
تا لب زنار ٭ کین تو آورده راه تا فتن موی لیل ٭ مهر تو آورده در پسم شستن روی بهار ٭ جا بگوی کز
خروش خاک بجوش شد چو آب ٭ از علم رنگ گنبد نماید چو ابر ٭ در وش فلک شد گرد نعل بطلیان ٭ گوش
یلان از نعره گرنده چو گوشوار ٭ بر کف گرگ شکنان دام نماید زره ٭ ناوک پر خون درو گشته طیلسان مرغ دار ٭
تیر کند عزم را از نبی پسم و داغ ٭ قامت اعدا کمان آورد و اندر کنار ٭ جامه جان و خرد تیر شود چون [illegible] ٭
سمع و بصر تیغ بریزد ببار ٭ ناخنه آرد بچشم روز دلافروز را ٭ جوشش ناخن های در تف خون غبار ٭
کوس چو افسونگری عزم عزیمت کند ٭ بر سر پیچان او نیزه نهد سر چو مار ٭ بر سر [illegible] یلان پرچم گوید منم ٭ [illegible]
خاتون فتح در تتق کارزار ٭ تا شود اندر زمین صورت خصمت نهان ٭ در سر پیکان [illegible] صورت مرگ
آشکار ٭ صعب بجائی بود پستن بدخواه تو ٭ گر سپر آهنین پیش کشد گیر و حصار ٭ در کف اگر [illegible]
شود ٭ هم نشود کاه زخم بازوی تو شمار ٭ ای ز کین تو پشت شکن تر ز دام ٭ وی نظر خشم تو [illegible]
تر ز نعار ٭ از سر تعظیم کرد قدر تو ترتیب آنکه ٭ ماه پیاده شود چون تو باشی سوار ٭ گر تو نیابی لطف های
گل آری نظر ٭ باز رهد تا ابد رنگ گل از ننگ خار ٭ یاد ز [illegible] تو گر ده بهر دو چو پرده [illegible] ٭ [illegible]
واسفندیار ٭ گشت ببین مرا بر کرمت چون نهان ٭ آنکه در شعر کرد خاطر من جان نثار ٭ در هوس
مدح تو جان من است این سخن ٭ گر ده دست زبان بر سر عالم نثار ٭ بر در تو میرود عمر جاودی خوش است ٭
گرچه یقین دانم عمر نباشد دوبار ٭ گر بکمین دشمنی قصد تو دارد چه باک ٭ گو بکنید غلام [illegible]
[illegible] دیده [illegible] نرسد ٭ [illegible] ٭ [illegible] سپهر خاک سیه را آب [illegible] ٭
چو [illegible] پستان [illegible] نرسد ٭ بی مه جابت تو در عرق [illegible] ٭ یک سخن [illegible] نرسد ٭ [illegible]
خویشتن ٭ چون [illegible] پستان [illegible] نرسد ٭ در خانه [illegible] ٭ [illegible] نرسد ٭
شراب عشق تو [illegible] ٭ [illegible] نرسد ٭ [illegible] ٭ [illegible] نرسد ٭
بی چشمه صلاح تو در بوستان ملک ٭ لاله [illegible] شکوفه عنبر نرسد ٭ این [illegible] در سخن [illegible]
گر آسمان چو حلقه بر [illegible] نرسد ٭ [illegible] ٭ [illegible] نرسد ٭
تو پر از شرم و خجلت است ٭ لیکن [illegible] نرسد ٭ چون از شرح غایت مدح تو عاجزم ٭ [illegible]

بی‌بی

بی‌همتی دیگر نرسد ٭ بیگانه وار طبع مرا از در طمع ٭ چون رزق پیشتر ز مقدر نرسد ٭ یارب بفضل تست که
باران شعر من ٭ در گشت مدح هیچ سخنور نرسد ٭ ای کار عشق تو سلمان ٭ وی دیو هوای تو سلیمان
لعل تو چو کوه سخت کینه ٭ زنجیر تو چو باد سست پیمان ٭ در کوی تو صد هزار عاشق ٭ بر خاک [illegible] از
از ره دل و جان ٭ حسن تو ز آتش کمالت ٭ بر راه نهاده داغ نقصان ٭ در عالم اعتقاد [illegible]
در [illegible] تو برده آب حیوان ٭ در معرکه گاه فرقت تو ٭ یک نوح نه و هزار طوفان ٭ [illegible]
کارم ٭ پای مردی نمیکند یارم ٭ چکنم قحط مردم است آوخ ٭ با که گویم که هست [illegible] کارم ٭ هیچ
پرکار غم شده است دلم ٭ بر خط طالع ز مه پرکارم ٭ ز غم یار خسته گشته [illegible] ٭ نالم از غم
گر چه بسیار باشد ٭ ولیکن بنالم ز بی غمگساری ٭ ز عشق تو زارم چگونه نباشم ٭ که شرط بزرگست که
عشق زاری ٭ کار نیست مرا و نیست یاری ٭ بی یار گرفت کار سختی ٭ بگسست میان جانم
از غم [illegible] غمگساری ٭ سیمرغ میان مردم آید ٭ گر بوی برد ز غمگساری ٭ الا ز برای جستن
من ٭ بر روی زمین زرست خواری ٭ حاصل [illegible] بجز غم نیست ٭ زانکه بنیاد عمر محکم نیست
غلطی گر کان بری که ترا ٭ زین سوی هزار ماتم نیست ٭ غم صعب است مرگ را ورنه ٭ کامه دشمنان
از آن کم نیست ٭ بهره آدمیت اینهمه غم ٭ خرم آن کز نژاد آدم نیست ٭ تخت گردون
مرا سپرد و غم ٭ مرا و غم را هر که جدا [illegible] ٭ اگر بگوهر آدم سرشته اند نشاط ٭ [illegible]
من بگوهر آدم ٭ گر سلامت است [illegible] ٭ ور سعادت [illegible] ٭ فلک برای
من [illegible] جفا ٭ جهان برای من اندوه میخورد [illegible] ٭ [illegible] عجب که مرا هیچ بر نیاید کام ٭ عجب
اگر چگونه [illegible] بر آید دم ٭ در عشق تو تیغ سر گذشت است ٭ جانم ز لب تو باز گشت است ٭ هجر تو روز
کار [illegible] ٭ هر جا که سری [illegible] است ٭ امید است چنانی که ترا بار توان بود ٭ [illegible]
توان بود ٭ [illegible] تو چند ستم هیچ توان داد ٭ باید که تو اندر دهن ما [illegible] بود ٭ سخت میآید
مرا اندر دل که چون سست رای ٭ از برای نان ز آب روی پیرایی کنم ٭ در طمع چند [illegible]
قناعت عزت ٭ پشت بر عزت کی [illegible] روی در خواری کنم ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] هر چه توان گفت [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ خورشید [illegible] ٭ [illegible]

[illegible]

کو رعای دستور تو امروز تو چشم مث چون خوش باشی رخت همه ٭ چون خشم آری گلت همه خار ٭
گفتی بس کار به باشش نتوان ٭ تو بر سر خشمی با من ابس کار مث اندوه تو بر دو زنی وصل هرکسی ٭ مردان
بود که اندوه تو را یکان برد ٭ خورشید ناف آهوی تبت شود بفصل ٭ گر باد بوی زلف تو بر آسمان
برد مث بنمای دل کز آتش هجرت کباب نیست ٭ بنمای جان کز آتش دوری خراب نیست ٭ آه
نیارم برون گرچه دلم خون شود ٭ ترسم زبین گنفس سوخته تو بیرون شود ٭ وصل تو بخواهم کم شود اندوه
من ٭ بنده جرم گران در دم من افزون شود مث آنچه مه های تجمل خواهد کند ٭ به دمی درون دمه کند
از تجلی کهست گر بر لبش ٭ بکش با من درون همه کند مث پدرش گر زبان دست برد ٭ بشکند خورد
ناخنان پدر ٭ پدرش گر بخوانش نگرد ٭ برکند چشم دیدگان پسر مث آنکه دولت فلک نخوار گردت ٭
رخ بار تو ماه و مدار گرد است ٭ پنهان چه کنی روی که اندر عالم ٭ عشق تو قیامت آشکار کرده است ٭
کم سوز دلی کز غم تو ریش نبود ٭ خونبهای تو در ضمیر ریش نبود ٭ هم آب برافکنی که شبها آمد زود ٭ خود آب دو دیده
وست نگیرش نبود مث صد کوه بعبد حیله برآمیخته ٭ واکنه نیمان کار یکریخته ٭ باران دو صد ساله فرو نشاندش
این گرد بلا که تو برانگیخته مث بعد درون نه گوه تو بس است ٭ و بر چشم پر آب عذر خواه تو بس است ٭
گفتی که کرده ام گناهی بجهات ٭ طاعت که تو کرده گناه تو بس است مث خواری و تر اکل مین پیوستم
خاکی و تر اشک غلتمن دانستم ٭ ور وه اگر من آنم که تو میدانستی ٭ افسوس بس تو آن که من دانستم امام
الاجل علاء الدین خواری فاضلی بوده که بافصاحت او عطارد کتیر فلک است چون کلمان المروج
الستادی وکل فضلای عراق در برابر او بقصور خود اعتراف نمودندی اگرچه نظم از وی کمتر نقل
کرده اند اما هر گفته نثر او عالی بوده در عالی و فنی از مردم آن خطه برنجیده بجهتی که از ایشان گرد ملال در
خاطر داشته این ابیات فرستاده شعر از ملامت ای عزیزان میروم ٭ بر دل و جان داغ هجران
میروم ٭ هر کجا شهریست اقطاع منست ٭ گر بایران گر بتوران میروم ٭ صد هزاران ترک دارم در ضمیر ٭
هرکجا خواهم چو سلطان میروم ملک الکلام افضل الدین الزادی بزرگی بوده که رایض رای او جبل خوارزمی
بر زده واسمان کفار یعنی خورشید کشیدی وچون بلبل نطق بر چمن منبر نوا آمدی طوطیان اوهام شکر
چین گشتندی در آن وقت که سلطان تکش با عراق پستوای گشت و بر در ری معسکر ساخت صدر
الدین وزان بحضرت سلطان می آمد دید که جلال الدین خواری در بیرون نشسته چون صدر الدین
شرف دستبوس شاهانه دریافت عرض نمود که جلال خواری که پیوسته عزیزی ذات خود از دعای
پادشاه عالم جسته است حاضر است اگر فرمان شود در آید چون فرمان دخول حاصل شد جلال الدین

بدیهه

بدیهه این قطعه گفت قطعه ای که پیش تخت بفرمان نشسته است ٭ آنجا بدل ایستاده که در بان
نشسته است ٭ پروانه شمع سلاطین بدو رسید ٭ گفتا که اندر آی که سلطان نشسته است ٭
ای صبح دانای که گردی ز خیل او ٭ بر رنگ روی صبح مسلمان نشسته است ٭ لالا که گرد لشکر
چون مور و چون ملخ ٭ بر دانهای خرمن دهقان نشسته است ٭ در باب نان و غله یک لطف
حاجت است ٭ کاندر بهای جو دو سه دهقان نشسته است ٭ باران عدل که این خاک در بادست
ز بر امید قطره باران نشسته است ٭ وقتی در ری مذکر میگفت قصه و نوشته که مجلس گرم گاه نکو
دانسته اقیم بدیهه این گفت مث در مجلس ما گل و خاری باشد ٭ آن گوش که گوش هر خرابی شنود ٭
صد ناصح گر بالاپس گر پاس بود ٭ این گوش که گوشت کلاه داری باشد ٭ واین رباعی در مدح خوارزمشاه
مراد راست رباعی ای شاه عراق جیست شب بستان ٭ آفاق ز دست زدست بستقلب
بستان ٭ خورشید صفت برآ ز مشرق روزی ٭ بر شام زن و چراغ مغرب بستان ٭
ابو المفاخر از شعرای با نام بوده در شاعری مشهور در صناعت سخن چون ساحری مذکور واورا
قصیده ایست در مدح سلطان الانس والجن ابو الحسن علی بن موسی الرضا علیه التحیة والثنا
در نهایت دقت و صنعت که دریک فهم هرکس که معنی آن نرسد تا حدی که از دو فهم منغلق مفقود
از فرو گذشته این دو بیت از آنجمله است شعر ای از مرمع بسوخت مرغ مسیح بدن ٭ اسکت زنخا
یوسف گل پیرهن ٭ صبح برآمد که ای طیلسان ٭ چون نفس جبرئیل انگوی اهرمن ٭ و
دولتشاه در تذکره خود آورده از ابوطاهر خاتونی که صاحب تاریخ آل سلجوق است که چون سلطان
مسعود بن محمد بن ملکشاه در ولایت ری بوقت عزیمت همدان نزول نمود لشکریان او
در مزارعات و باغات چهار پایان گذاشته بودند و خرابی میشود ابوالمفاخر این قطعه گفته
بنظر سلطان در آورده رفع نمود مث ای خسروی که سایه چتر تو بر فلک ٭ برتر ز نطاق طارم
کیوان نشسته است ٭ لطف آستین کرم پاک میکند ٭ گردی که بر صحیفه دوران نشسته است ٭
بر تخت ری تو ساکن و از حشم نافذست ٭ در ملک چین بمرتبه خاقان نشسته است ٭ شاها سپاه
تو گر چو مور و چون ملخ ٭ بر گرد دخل دانه دهقان نشسته است ٭ واین چند بیت از قصیده ایست
که در مدح خاقانی گفته مث شوخی نگر که قطره به دریا همی برم ٭ خرمهره پیش لولوی لالا همی برم ٭ یا از جناب
وامق اصل لطیفه ٭ در علمهای عذر بعذرا همی برم ٭ آه شکسته بسته مجنون عامری ٭ در خون دل
سرشته بلیلا همی برم اشرف الشعرا بدر الدین القوامی شاعریست که قد فضل او با قوام بوده و خد

هنرشن بقوام هر نوایی که از آن عندلیب بستان فصاحت بگوش جان مشتاقان رسید
همه طرب انگیز و دلاویز بود و چون بقوام الدین طغرایی مختلط و مربوط میزیسته هر آینه قوافی تخلص
کرده و شعر بسیار گفته اما لعل از یاقوت اشعر و کبریت احمر شورش نایاب تر است این ابیات که
نوشته میشود دری از آن درج و ورقی از آن برج است در صفت شراب گوید شعر خداوند
زمانا بزم آرای و انده کاه و شادی ده ۞ طرب جوی و معاشر ساز و غم سوز و نشاط آور ۞ اگر گوهر
زان ساقی بده یاد فرو ریزد ۞ چنان دریا و آتشوبه که برگردون زند گوهر ۞ چو آید از قدح گویی که آمد ماه در
مشرق ۞ چو شد در کام پنداری فرو شد ماه در خاور ۞ اگر گیری چیا سم و زین بهتر مان آتش ۞ و گر زده
خورد اری از این بهتر نمک شعر همدران قصیده این چند بیت در صفت اسب گوید مثنوی فلک
و اختر به دو نعل و پروین بسم ۞ صبا رفتار و صحرا پوی و دریا سیر و دریا در ۞ ز سیر گرم او
گیرد همه روی هوا آتش ۞ ز تاب نعل او گردد همه یکسر زمین اخگر ۞ دو پای سخت بنشانده ز دل
بانگ [illegible] گوش ۞ دو دست ز بر هوا پاید و فلک را بشکند محور ۞ و این چند بیت در صفت آتش گوید
سپهر آسا و اختر پاش [illegible] ۞ هوا پیمای و ابر انگیز و دریا سوج و که پیکر ۞ نگار [illegible] بالا
دلارام عقیق [illegible] بر شبه یاقوت گون جامه عروس عنبرین افسر ۞ سوار [illegible] عنوان
بسته ۞ فراز مرکب گلگون کشیده لاله گون خنجر [illegible] گوید ۞ هر آن گاهی که در مدح تو مداحان [illegible]
قلمها گشته داننده بر لوح دل دانا ۞ تو گویی آفتاب [illegible] نبرد زهره ۞ میان خوشه پروین [illegible] طاوس
پر زیبا ۞ سواد آن ضمیر من که در شکر که خاطر ۞ بنور کوکب انگیزد خورشید از شب یلدا ۞ [illegible]
خود [illegible] نشان [illegible] گردندی ۞ بر [illegible] فر قدرت ستاره زا سمان یغما مثنوی ایضا در
صفت [illegible] گوید ۞ کمان [illegible] ضمیر جنبش و اندیشه پوی و وهم سیر
نگاه [illegible] آب ۞ شکنج گیر شود روی گنبد اخضر ۞ در پند و نصیحت فرماید ۞
نجات خویش مدان از لباس کز علم است ۞ بهای تیغ مدان از نیام کز گهر است ۞ کمر بطاعت حق
ببند اگر چه بخت دلی ۞ که در پرستش معبود کوه را کمر است ۞ مباش غره به بستان [illegible] بهشت
از آن بتر [illegible] که زندان جاودان سقر است ۞ سپیاه روی بود [illegible] عقبی ۞ سماع کن
که حدیث غریب پر عبرت است ۞ رسید پیری و [illegible] بر از برنایی است ۞ دمید صبح دولت
با ستاره سحر است مثنوی دل چو ایوان خانه شد توحید باید کدخدا ۞ آسمان چون قلعه شد خورشید باید
کوتوال ۞ رحمت او با سیه رویان عصیان [illegible] ۞ نه اگر باشد چاه تاری منبع آب زلال ۞

مکن

مکن خضاب که پیری نهان نشاید کرد ۞ برون پرده چنان باش کز درون حجاب ۞ چو نور روز
به ز ظلمت شب [illegible] یقین ۞ تو صبح شیب چرا شام میکنی بخضاب ۞ بهوش باش که دمساز ما
نیست خورد ۞ قدح مگیر که غماز راز تست شراب مثنوی سحرگه باده نوشان [illegible]
بیالین فراز آمد [illegible] ۞ کشوده از سر مستی [illegible] ۞ [illegible] کرده [illegible] عیان
کونه رعنایی ۞ رخی چو ماه که از خورشید بر گل کله بندی ۞ قدی چو ماه که از شمشاد شاخ تر پیرایی ۞
هزاران [illegible] زلف اگر چه سرگردان ۞ هزاران بنده اندر چشم [illegible] سودایی مثنوی بخطش
بدم [illegible] نوشته ۞ که خط بندگی را آن توان داد ۞ عتابش را نمیدانم چه گویم ۞ ولیکن پیش عذرش جان
توان داد مثنوی دیده را از دست دیدارش ۞ گوش را حسرت گفتارش ۞ بر لبش [illegible]
گر کند ۞ از لطیفی که هست گفتارش مسعود از مداحان سلطان مسعود غزنوی بوده و در آن حضرت
اعتبار تمام داشته و در تاریخ بیهقی آمده که چون از اطراف و اکناف خصمان بروی بشورید
مسعود در آن باب قطعه بگفت که این دو بیت از آنجمله است قطعه مخالفان تو موران شدند
و مار شدند ۞ بر آر از سر موران مار گشته دمار ۞ مده امانشان زین بیش و روزگار مبر ۞ که اژدها
شود ار روزگار یابد مار ۞ سلطان را این اندر موافق نیامد بروی خشم گرفت و فرمود تا او
دیگی از قلاع محبوس گردانیدند ۞ شاه دنیا [illegible] چون آتش است ۞ دور باش از وی که دور
ز خویش است ۞ وانده شعر کم در میانست آنچه بنظر آمده این قطعه رباعی است که صورت
ایراد می پذیرد مثنوی ای بد [illegible] هر چه توانی همی کنی ۞ میدان فراخ یافته گوی میزنی ۞ عشق
ترا وفا [illegible] ۞ از من جدا شدی و نشد عشق تو جدا مثنوی از زلف گره بر رخ
آن [illegible] ۞ چون [illegible] ۞ وان خال بر آن ساعد چون [illegible] ۞ همچون
نقطه مشک بر تخته سیم ده خدا علی ابوالمعالی بوفور فضل و ذکا [illegible] در آن عصر نادر بوده
چه شعرای زمان خوشه چین خرمن فواید و ریزه ربای عوائد او میبوده [illegible] صافی
جوهر مخصوص [illegible] اگر چه دیوان وی امروز در میان نیست اما چند قصیده از وی
اشتهار یافته و این ابیات از آنجمله است شعر خروش من همه از غیبت [illegible] غراب ۞
[illegible] ساخت [illegible] ۞ [illegible] غراب [illegible] ۞ دلم بر آتش [illegible]
قند و کباب ۞ سزد که روز من از خون [illegible] ۞ سزد که روز من از غم بود چو پر غراب ۞
عتاب [illegible] ۞ چو دوست [illegible] ز من بعتاب ۞ بلطف گفت

گرامی پیوندهای بیهنی ٭ کم از درود و سلام و کم از رسول و کتاب ٭ عتاب کرد خواجه با دلم ز دوری دوست ٭ چو
دوست نامه نفرستاد و نزد من بعتاب ٭ بریدی از دل من راحت نشاط و سماع ٭ گسستی از تن من
لذت طعام و شراب ٭ همی بگویم لهو و همی نخواهم عیش ٭ همی ندارم صبر و همی نیابم خواب ٭ یکی بنامه
خبر کن که چند باید بود ٭ مرا بهجر تو در جوی وصل آن بخواب ٭ ... این حساب چو آن باشد ٭ بحق آنکه
امید است بدو روز حساب ٭ وصی و محب و داماد و ابن عم رسول ٭ ابوالحسن علی آن سید
اولو الالباب ٭ قسیم جنت و نار آنکه مهر و کینه اوست ٭ چو دین و کفر کشاید در ثواب و عقاب ٭
نشرم او همه آفاق را ز خیر مثال ٭ مثال او همه آفاق را بخجلت آب ٭ ز اولیا با امامت جز او که بود سزا ٭
بمصطفی بولایت جز او که یافت خطاب ٭ بمصطفی برسی تا بمرتضی نشوی ٭ مثال این بنماید ترا مدینه
و باب ٭ نگاه دار طریق مراتب اندر دین ٭ برو چنانکه روی خواجه بر طریق ثواب ٭ پس تو ده که سبب
دین و دانش داد ٭ نیاز دید نظیرش مسبب الاسباب ٭ ز طلعت او وقت زمان و زمین ٭ بهره
منت او قوت قلوب شداب ٭ ایا لقای تو از خلق چون رسال بهار ٭ ایا ز لطف کلام تو چون ز
عمر شباب ٭ اگر نه لؤلؤ خوش آب تازه گردد و ربح ٭ وگر نه عنبر سارا ... نماید شاب ٭ بود چو خلق
لطیف تو عنبر سارا ٭ بود چو لطف بنیع تو لؤلؤ خوشاب ٭ همی نفیس تو آداب شرف خیزد ٭ از این
شریف شود نفس مردم از آداب ٭ همیشه تا به نبرد اندرون سوار انرا ٭ بود عنان و رکاب آلت
درنگ و شتاب ٭ بدست بخت تو اندر ستاره باد عنان ٭ بپای عز تو اندر سپهر باد رکاب ٭
جهان خسروا ایران و شستن که با ... ٭ که کند دیدن او دیده پر از رنگ نگار ٭ از فروادان نزده
دنیا که در وجود شده است ٭ طبع گویی که در آمیخت خزان با بهار ٭ مرغزاریست پر از سنبل مانند و نوش ٭
بوستانیست پر از نرگس نخواب و خمار ٭ سرو وای همه راخ بجز عنبر و چنین ٭ گلستانی همه انجم بنمای
تنار ٭ یارب این بچه زرکان چه تبا شد کست ٭ دیده مردم نظاره از ایشان چو بهار ٭ همه آمیخته با
تود و گل تو و مشک ٭ همه آویخته از دانه در دانه انار ٭ نظر زهره و مریخ بهم یافته اند ٭ که همه روز نوانند همی ...
گذار ... ٭ ... ٭ جنبا غیرت ایشان که ... لطیف
خرد شوکت ایشان که نگر فتنه عیار ٭ آفرین باد برین دل که این دارد دوست ٭ آفرین باد بر آنکس
چنین دارد یار ٭ منم آنکس که همه سال ... ٭ ... ٭ هر کجا بینم ...
تو آمیز پسری ٭ دم او دارم بچون دم حاجی عطار ٭ ... ٭ ...
فرو گیرم باد ٭ و بمن ... ٭ من بد ... ٭ از فتح شده ...

بوثاق آیم زوده ٭ مرد جویم که کرا باده برم سطل و ازار ٭ و به آماجگهی بر پسری بینم خوش ٭ راست گویی که بدید
دلم صبر و قرار ٭ از نگارش برصفت بهره بگیرم چو کشد ٭ از دو دامی و خمیده قدی و نالی زار ٭ ...
که بدام عشق همی نازد و تیر ٭ که فروشنده رود اندر او عاشق وار ٭ غایت عشرت عیشم طلب ... بود ٭
که بدانجای رسد بهره تمام از دیدار ٭ این عیش که به پایه از و خوشتر و کم ٭ این فزونی که بده
پایه از و بهتر عار ٭ فرد کردان دل از این بکرم ای ایزد فرد ٭ بفکن این بار غم از جان من ای واحد یار
روی نغز چه کرد می ترک همی ٭ یا ازین چاره که خوش لب شیرین گفتار ٭ چاره و بنده کجا کم بود
از آنکه بود ٭ چاره بنده خواجه عم و شمع تبار ٭ مفخر عالم ابوالفتح مظفر که از او ٭ ظفر و فتح همی بدیدون
فوز ندار ٭ اگر با حاسد او کار ندارد شادی ٭ واگر ذی ناصح او را و نیاید تمار ٭ همتش همچنان تا بنهد
گنج گهر ٭ پیر ترش نقشه کند تا کند گنج عوار ٭ ای شرفی که جهان هست و ... و دون ٭ وی عزیزی
که درم هست بنزدیک تو خوار ٭ عالم از قدر بلند تو بمقدار کم است ٭ گرچه زو پیش نهند پس
نشناسد مقدار ٭ تا ز بیگانه فلک ... ندارد بهره ٭ تا نسوزد جهان دل بطرب باید بار ٭ باد
تو همی و جهان را بیوند ٭ اعدوی تو همی باد ... مولانا قطب الدین در عهد سلطان ابوسعید
بهادرخان بوده و شرح شمسیه که از مؤلفات وست بنام نامی وزیر صاف ضمیر خواجه غیاث
الدین محمد بن وزیر سعید شهید خواجه رشید نوشته ٭ سید محمد نوربخش از سادات عالیه جا
بوده مرآت ضمیرش عکس پذیر صورت ولایت و ارشاد و فضای خاطر مهرتنویرش مظهر فروغ کرا
و اجتهاد و آنجناب در زمان شباب بری داده شد و در قریه سلقان که ... از روضات ... آن
رحل اقامت افکند و بسیاری از مردم آن دیار تن بمتابعت وی در داده مرید و معتقد شدند و از وی
توالد و تناسل در آن دیار بظهور رسید ٭ سید جعفر پسر بزرگتر سید محمد نوربخش بوده و بلطف طبع
صفای ضمیر اتصاف داشته در زمان ابوالغازی سلطان حسین میرزا بهرات رفته امرای عظام
و صدور کرام جهت مدد معاش وی مبلغ پنج هزار دینار ... دولت خود ... مقرر ساختند اما
سید مرجان مبلغ و مقدار فرو نیاورده عزیمت عربستان نمود و در آن ولایت بمثوبات
اخروی روزگار میگذرانید تا بعالم خلد توجه فرمود و آنجناب بنابر موزونی طبع شعری میگفت از نتایجات
ترک من دست چو بر خنجر بیداد برد ٭ تشنه را آب زلال خضر از یاد برد ٭ شاه قاسم پسر خورد آن
کتاب و قرآن سحاب بوده در زمان فرخنده نشان سلطان حسین میرزا بخراسان تشریف
برده و آن پادشاه عالیشان در تعظیم و تکریم خدامش مبالغه تمام بجای آورده و بعد از چندگاه رخصت عتبات

حاصل کرده شاه اسماعیل ماضی نیز آنجناب را مشمول مراحم بیدریغ گردانیده و از تمامی سادات بمزید اکرام
و انعام ممتاز و مستثنی ساخت و از وی دو پسر نیکوسیر بظهور آمد یکی شاه شمس الدین و دیگری
شاه بهاء الدوله اما از احوال شاه شمس الدین چندان اطلاعی ندارد اما شاه بهاء الدوله بمزید علو دانش از
سایر سادات صاحب سعادت ممتاز بوده ابتدا بهرات تشریف برده منظور نظر سلطان حسین میرزا
گردید و پس از فوت وی در سلک ملازمان شاه اسمعیل الصفوی منتظم گردید و بعد از چند سال بر
اقتضای قضا مواخذ گشته درگذشت شاه قوام الدین محمد بن شاه شمس الدین ابن شاه قاسم
بعد از فوت جد خود بر سجاده بزرگی تکیه زده مرتبه ایشان از آبا و اجداد درگذشته بتدریج خلق
کثیری تن بهم آغوشی مریدی او در داده عجب و نخوت بسیار بهم رسانید چنانچه مولانا امیدی
بر سر آن رفت و خود نیز بر سر آن بباد فنا درداد مفصل این مجمل آنکه مولانا امیدی را باغی بوده
موسوم بباغ امید ۞ برده رضوان بهشت ازین پیوندگری ۞ زده بران بغضه که انداخته بستان بیرا ۞
و نخوت شاه قوام الدین سرشته طمع را بحرکت آورده ما فی الضمیر خود را بمولانا امیدی اظهار نمود
و مولانا از آن ابا نموده آن معنی کرده است و بر سینه التماس وی نهاد و قضا را که شاه قوام
الدین بعد از روزی چند بدان باغ افتاد و فرمود تا چند نهال آن را بدهره بیداد و حسد بشکنند
چون این خبر بمولانا رسید بر زبان آورد که این قسم اعمال از خود کاوها در میشود و عجبی آید مرا
که خدام شاه بدین شیوه عمل کرده باشند شاه قوام الدین این سخن را ذخیره خاطر گردانید
بعد از چند وقت چند نفر را فرستاد تا شبی در خانه ریاض الفضل را از پای در آوردند چون حضرت
شاه اسمعیل بمهمان او ان رخت بعالم جاودان کشیده بود و آن خواست آن خون در تعویق
افتاد و چون افسر خسروی ایران بفرق فرقدسای شاه طهماسب آراسته پذیرفت و شنید که
کسان بسیار تن بمتابعت او در داده اند و قلعه در کمال حصانت بنا نهاده و قریب بقصد الجمعین
یراق ترتیب داده و هر آینه در صدد استیصال اقبال او گردیده و در وقتی که از سفر خراسان معاودت
میفرمود تحقیق او فرستاده تا شاه قوام الدین را مقید و مغلول ساخته و با خویشان مولانا امیدی
بقزوین که در آن زمان دار الملک بود آورده و پس از آن پادشاه فرمود خون مولانا امیدی را وسیله
ساخته فرمود تا مشعل بر سر و روی او داشتند و بعد از آن بیکی از قلاع معتبر محبوس گردانید تا
هنگامی که قضا و قدر قصد ودیعت حیات او نمودند ۞ بچشم عجب و کبر نظر بخلق مکن ۞ که دوستان
خدا ممکنند در اوباش ۞ ازانچه فیض خدا و نما تو میباشد ۞ تو نیز در نظر بندگان حق میباش ۞

وود وو در تو باشد مراد خلق بده ۞ چو دست تو باشد دون کس مخراش ۞ و شاه قوام الدین
احیاناً بگفتن شعر مبادرت مینمود چنانچه این بیت از منظومات اوست ۞ گرچه کچینه فلک بیرو
بر کیشانست ۞ عاقبت کار بکام دل درویشانست ۞ و تاریخ گرفتاری وی را خواجه هدایت الله شهر
اصطبل چنین یافته تاریخ وی پیر طریقتی درشتی صفت از شهر ۞ میگفت که پیرار از این خاک بشتم ۞
خاک سیهی بود ز من گشت طلا رشتی ۞ نکه داشتم و از همه عالم گذشتم ۞ آبادی آن موجب ایراد
من شد ۞ تاریخ گرفتاری من گشت درشتم ۞ و شاه صفی الدین محمد برادر شاه قوام الدین محمد
در مکارم اخلاق و محاسن اعراق و لطف گفتار و حسن کردار سرآمد اقران خود بود نیز نیسته
طبع پاکش از اقتباس فضایل و کمالات بهره ور بود و ذهن دراکش نقاد فنون علم و هنر ۞ تا بند همی ز
برج اخلاق ۞ از خلق عظیم و جهان طاق ۞ بر ذروه دولت آفتابی ۞ از نسخه رحمت انتخابی ۞
در کبر سن نذر کرده بود که از طرشت پیاده بزیارت مشهد مقدس رضیه رضویه علیه السلام و التحیه
رود بموجب آیه وافی هدایه یوفون بالنذر وفا بنذر نموده متوجه شد چند منزل طی نشده بود که متوجه
مرجع و الیه یعود شد وی صاحب دیوان است و قریب هزار بیت از هر قسم شعر گفته آنچه که
ز نوشته میشود از انجمله است کز ابا و از شاه باشد و آخت خوشا لقمه فقر و کنج قناعت ۞ الهی
بدان احتیاجم بنعمت ۞ که محتاج گردم باظهار حاجت ۞ قبول از تو باید و گرنه چه حاصل ۞ همه و بت
بندگان بد عبادت ۞ مران از در خویش آنرا که خویش ۞ بانعام عام تو کرده است عادت ۞ به
تنگ آمده جود و صفی کو رفیقی ۞ که راه عدم را نماید رفاقت مثنوی ۞ هرچند که ما گناهکاری داریم ۞
از کرده خویش شرمساری داریم ۞ داریم صفی امیدواری بعلی ۞ آری بعلی امیدواری داریم ۞
چون نامه ام را هم چه دید ۞ برده بمیزان عمل سنجیدند ۞ پیش از همه کس گناه ما بود ولی ۞ در ایلجت علی بخشیدند ۞
صاحب کرمی که صد خطای بخشد ۞ خوش آن که صفی که جرم ما بی بخشد ۞ هر کس که بود محبت علی و آل ۞
هر چند که کند خدای بخشد مثنوی ۞ از دیدن خلق دیده بر دوختنی است ۞ راه روش خلق بیاموختنی است ۞
گر نفس صفی چو نفس تو بود ۞ بر روی زمین هر که بود سوختنی است مثنوی ۞ خوبان که زپیش خدا یاد شان ۞
دل سوی ما گشت بر رقص شان ۞ فریاد صفی که خوبرویان آیند ۞ کمتر بر آنکه پیشتر خواهشان مثنوی ۞ در کعبه
بجانب کیرا کار شود ۞ کی برهمن و شیخ مرا یار شود ۞ بیزارم از آن دوست که در حضرت دوست ۞
از بهر ریا سبحه و زنار شود ۞ شاه قاسم بن شاه قوام الدین بزرگی بود به مکارم اخلاق و محاسن آداب
موصوف بوده و بلطافت گفتار و کرایم اطوار معروف انوار سیادت و سروری از ناصیه ایشان

طالع و آثار جلالت و مهتری از بشره احوالش ساطع ٭ چو منزل بپرداخت سرو کهن ٭ سر افراخت سروی
نو از چمن ٭ بعد از واقعه والد خود در طرشت رحل اقامت افکنده روز بروز سواد جاه و جلال
و اسباب حشمت و اقبال وی تزایدی پذیرفت تا هنگامی که طایر روحش بسوی جنان عنان
طیران نمود و آنجناب با وجود رسیده نگار شغف بسیار اظهار میکرد و چه در آداب کلانداری ارشی
اکبسی نشاگردان او بودی گمکار سیر ایازی سنبل هندی و نیزه تازی اگرچه گاه گاهی بگفتن
شعر مبادرت مینمود اما این چنین اشعار میگفته شعر در جامه بغلش بود ان سمن عذار ٭ باشد گل
شکفته نهان در بغل نهار ٭ اما در وادی انشا صنعت و لطافت اظهار میکرده و چنانچه این مکتوب که بمیر
غیاث الدین محمد میرمیران یزدی نوشته مفهوم میگردد نثر دل محبت منزل بدستور ملازم است
و محبت لازم و ابدان بواسطه دوری دوران دور روزی روزی اگر بر وجه دیگر باشد دیگر باشد که
بر وجهی دیگر باشد ٭ از غیر محض جز گوئی باید ٭ خوش باش که عاقبت نکو خواهد بود ٭ الحمد لله و المنة که در اخلاص
قصوری نیست چون چنین است با چنان خواهد بود و السلام من اتبع الهدی
امیر سید محمد ولد شاه قاسم جوانی بود با انواع هنر موصوف و بحسن خط و لطف طبع معروف الا در کار
که تا رخش از میدان ولهاست ماند ایام بکامش کم بود و چون نشاء وصش بی تقاضا پر ورید ٭ شد تنگ که بود
ایام بزر ایام نار بوده میسوزد ٭ و دیده نیز کم سیح آینه تمام ٭ آینه عیش تا نه دوده میسوزد ٭ گفتن برگ ابر بود
تنش ٭ خلعت طرز بسوده تنش ٭ اگرچه ویرا اشعاری که عنوان مجموعه فصاحت تواند شد بسیار است
اما چون همیشه در صدد آن میبود که آن مطلب چون اتجیات و ربطات عدم مخفی ماند از آنجهت
بنا بر این شهرت عطر گشته این چند بیت که بعضی از آن نفیس است از آنجمله است ٭ در صبح
بکام آتش هجر تو کرده کار ٭ و ازم دلی که دوزخ از دوست کیتر است ٭ طوفان جوی بجای سفینه ام گزین
هزار ساله بود راه تا کنار ٭ هر حرفی که بجای تیر ٭ و کوچه فراق بس میشود دو چار ٭ من بسته بال
مرغ خزان دیده گلشنم ٭ هرگز ندیده ام بجز عیسی بهار ٭ شادی طلاق داده صد ساله [illegible] ٭
اورا با حاجت بوده با او چه کار ٭ امیر شاه رضا نغمات خوش صحبت نیکو و تحیت بوده و انتساب او نیز
بسلسله نوربخشیه می پیوسته چنانکه زیور شرف نسب آراستگی داشته بوفور کمالات کسبی نیز
پیراسته بوده و در علم شطرنج مهارتی داشته که تمثال شهر [illegible] داشته و صباحی [illegible]
بدیدار [illegible] پیچیده و گاهی جهت علاوه کمال شعری نیز میگفته از آنجمله است شعر خواری بدان رسید
که بدگویی مرا ٭ سرمایه خوشی آمد افتخار کرده است ٭ ای کرده مبادرت بر پای فن خود ٭ آه پسته از

لبانی

لباس عصیان تن خود ٭ طوقیت بگردنت روا از لعنت ٭ گفتم من اند حستم انکران خود ٭ فکری
نیز سوار ساعد خود را بسلسله نوربخشیه نسبت میداده و در زمان شاه طاهر دکنی رفته بلغ بسیار
دارالامان تتبع در اشعار در هم و دینار مبالغی تمام بکار برده و گاهی بنابر موزونی طبع شعری میگفته از آن
جمله است شعر رخت گل کل شد از تو نرگس بلبل و بستان کن ٭ بگیر آینه در دست و تماشای
گل ٭ نمیگویم دلم با خون مکن جانم نگاه وارهم ٭ دل جانم بدنیت هر چه میخواهد دلت آن کن ٭ از آن زلف کج
بر بالای گل قطیفه ای سیتی ٭ چنین پر پیچ کشیده است و راستی غلطان مکن ٭ قاضی محمد از سادات
و این است که در زمان سابق حاکم نشین بوده و قصبه در غایت حصانت داشته الحال العهدة علی الراوی
محلی است بسیار [illegible] از میوه انگور بر تمام ولایت ری رجحان دارد و در صفاهان بیک اسم
چنانچه یکی از آن موضع خاوه است که حاصلش قرب سه هزار تومان است و اکثر ارتفاعاتش نیم من جنس
من میشود و ایضا حسن آباد است که حاصل آنجا نیز از دو هزار تومان متجاوز است و همچنین چند موضع
دارد که حاصلش نیز بصد تومان است تا سیصد تومان بهر تقدیر قاضی محمد ابتدا چند سال من حیث الاستقلال
بکلانتری آنجا بقیام و اقدام مینمود و بعد از آن در خدمت سلاطین صفویه در استقلال و عروج عظیم
بهم رسانده همواره بحسب لطافت طبع و طلاقت لسان و علم بتاریخ و قوت بدیهه انیس مجالس [illegible]
مخفی بوده ٭ چون که در آفاق پر شکر بودی ٭ چو نقل کردی مجلس [illegible] وقتی در ری [illegible]
حکومت داد قضا را افیون بوده [illegible] روزی از حکومت معزول گردید [illegible] دیگر
نصب کرد و چندان نفیق پرداخت که آن نیز باعث عزل او گشت قاضی در آن وقت این قطعه تاریخ
نمود ٭ در ری دو جوان تازه گشته امیر ٭ با داد گری دو با بانگ نفیر ٭ القصه بعد تنگ شد طاقت ری را ٭
او پیر کون نهاد و این بر سر گیر ٭ وقتی که عیسی خان ولد لوند خان کرجی را شاه طهماسب مسلمان ساخت
بقاضی محمد اشاره شد که تاریخی پیدا کند قاضی بدیهة این تاریخ را یافته تاریخ عیسی نفسی چو مسیح ایمان
از صدق ٭ آورد به بادشاه دشا ایمان از صدق ٭ تاریخ چو فرمود شه دین گفتم ٭ عیسی لوند شد مسلمان
از صدق ٭ و این بیت نیز مر او راست ٭ در صحبت رندان ده و سه روز نمی گنجد افتاده ٭ خالی نمیا
بوده ام نیز و را فشاده ٭ قاضی عطاء الله برادر قاضی محمد بسیار بذله گو و شیرین کلام بوده و همیشه اهل
مجالس بصحبتهای دلپسند و شکفتگی پذیرفتی و سخنان دلفریب و نکات غریب در محافل دقیقه از
دقایق فرو گذاشتی ٭ بدیهه گو نیز بوده براي [illegible] هوش ٭ ز دانش [illegible]
گریبان [illegible] ایران شاه طهماسب [illegible] روم صلح واقع شد تاریخ را الصلح خیر که [illegible]

نهست یافته و در زمانی که امیر تقی الدین محمد صدر بسبب علتی از منصب علیه صدارت معزول گردید
تاریخ عزل را چنین یافته تاریخ کسی کو رخنه در دین می کرده ٭ ز منصب از دو عالم خورد مات ٭ چو علت
داشت صدر از بنگاه شش بعد خواری فتاد آخر بغربت ٭ اگر تاریخ عزلش خواهی از من ٭ برون
کن از شریعت حرف علت ٭ و این بیت نیز از وی بنظر آمده شعر نگارا ای جهان عاشق کوشش
است مرا ٭ دیگر نه کار درین کارخانه بسیار است ٭ قاضی عبد الله ولد ارشد قاضی محمد بکلیه
کمالات صوری و معنوی آراسته بوده و در فنون فضل و شعر و موسیقی عدیم المثل و منقطع النظیر
نیز سینه ابتدا الشیر از رفته عمره نقش پستفاده بر صحیفه خاطر نگاشته پس از آن که جامع الش
زیور فضل مزین و محلی گردید متوجه مکان اصلی گشته بشیوه دهقنت که نیکوترین روش عالم است
مشغول بود و در اندک زمانی املاک بسیار و رقبات بیشمار حاصل نمود ٭ خوب گفت این سخن ج پر
گری که کار علم است پیشه زرگری ٭ وگاهی بنابر سنت والد شعری نیز میگوید و این دو سه بیت
از انجمله است شعر سیمین سبیل رخنه در جان بخیلان میکند ٭ در حقیقت [illegible] از بهر درختی بر است ٭
در مملکت جود فرمان از تست ٭ درمان دل پیر و سامان از تست ٭ ما را بدوای درد دل کاری نیست ٭
دل از تو و درد از تو و درمان از تست ٭ قاضی سعید نیز ولد قاضی محمد است بشگفتگی طبع و وسعت
مشرب و حسن کردار و لطف گفتار سر آمد مردم آن دیار است اگرچه گاهی شعری میگوید اما چون
درینوقت چیزی بخاطر نبود هر آینه بهمین تاریخ که از روی مطایبه و ظرافت گفته اکتفا کرده آمد ٭
پهلو شهید گردید از دو غدی و گم شد ٭ پهلو شهید بگاه تاریخ قتل او شد ٭ میر رکن الدین باصناف سیر
سینه و شیم رضیه موصوف بوده از نیکان آن مکان است در تحصیل و تکمیل کمالات ممتاز از جانها
اقران وگاهی بنابر راستی اندیشه و درستی طبع نقدی بدین سوانی جهت از معدن ایمان
انوار الغرب اندیشه بیرون می آورده و این ابیات از انجمله است شعر جان را نخواهش دل بوده
سوختیم ٭ نقد خرد به پیمانه سوختیم ٭ یکحرف آشنا بغلط هم کسی نگفت ٭ هر چند خواب
خوش بهر افسانه سوختیم ٭ روشن نگشت سوز دل ما بهیچکس ٭ در گوشه فراق چو پروانه سوختیم شعر مرکز
شراب عشق چنین تلخ بو نبود ٭ این باده هیچ یکدره را در سبو نبود ٭ احوال دیگران بعد آهنگ گفته شد
خرجان ما که هیچکس از کو نبود شعر هر دیده از برو تو تماشا کرده اند ٭ این باده خرج تو صها نکرده اند شعر
آنها که با خیال رخی خو گرفته اند ٭ چشم دگر بسوی تماشا کرده اند شعر چه نکتش بر جگر چه مرهم جفت ٭
عشق کسی را که دل نگار بر آورد شعر بس مرهم کان زخم افکار تر است ٭ بس حرم که از نشستم دلازار تر است ٭

بی نفس

بر خبیثه که از علاج چاره تر است ٭ پس کینه کاین مهر پیشگان در تست شعر پر او دره و ساکنی هم
یکیست ٭ بیگانه و خویش محرم و غیر یکیست ٭ بشنو بنگر مشی و گوش و اکن ٭ ناقوس و صلیب و کعبه
و دیر یکیست میرمحمد قاسم بصفای ذهن سلیم وگاهی طبع مستقیم اتصاف داشته ای نیز
از اشهر و مکانت و طبع و رعایت بشاشت و شگفتگی خاطری در نهایت مسرت و خوشوقتی
داره و پیوسته بزلال اشعار از سرچشمه ضمیر لطافت آثار مصدره و بستان را فرح ساخته بیم
یادگار بر صفحه روزگار نوشتی بسیار و این قطعه جهت کمی جلونه داده بخود و دینی که با صفت
خان بوده گفته قطعه ای صاحب صاحب قران ای آصف جم قدر ٭ ای منتظر حکم تو هر جا که صفات
ایام چو در نظم جهان ملک ترا دید ٭ درعیش شد و گفت که ایام سرور است ٭ انجا که تو پیشانی دولت
بگشایی ٭ در خوبی شود از ناصیه شاه ظهور است ٭ اصل تو در بزم جهان شاه طرب داده ٭ اوراق
زین عیش چو یک مجلس سور است ٭ ای بهرم و حرف دو سه میگفتم اگر چند ٭ مقبول طبایع بود انگه که
مسطور است از بسکه بدیوان توام هیچ حالیست ٭ تو سندیم از دو عهده دیوان نشود است تا تو
حساب انگه برمیخیزد دیوان ٭ که در هیچ بستی و که نه مقصود است ٭ مجموعه چو شد رابه ام درکی از وجود ٭
آن نکته که گر ضرب کسور است ٭ عالم ز تو مجموع و من این طور پریشان ٭ هم عمل تو گوید که ز نقصان
تو دور است ٭ هر روز مرا عرض پریشانی احوال ٭ لایق بتو نبود زمن ار چند ضرور است ٭ خوش
باد ترا عیش که من هجر گزیدم ٭ گر بنده مستوزم دل از زده نفور است ٭ گر میروم از کوی تو لیکن بخ
غیرت ٭ هر نقش که پایم بنگارد بدین کور است شعر من چگویم که دست توجه با جان کردم ٭ تو
بر من آنچه بگریبان کردم ٭ جان نخواری ده و از دل آزاد نشین ٭ مشکل عشق همین بود و من آسان
کردم شعر لب شیرین اگر میل شکر خنده کند ٭ هر که مجموع نشسته است پراکنده کند ٭ یار اگر دل شده
گشت بر جوری نیست ٭ عیبی وقت خود است و دو گریش بنده کند شعر هیچ جا خاطر شوریده ام
آرام ندید ٭ جا فاق کمر بهر دل من تنگی است شعر دست ماست به پیراهن با جیب نیست ما
غرباء از گر دست گریبان دشمن است ٭ ما تشنه ام بسینه در جگست ز دندان با جگر ٭ میتوان یکدگر
پیدا و پنهان دشمن ماست ٭ قاضی مهدی بتحصیل بعضی از علوم متداوله کرده مردی مستعد است
و این رباعی مراد است ٭ تا خاست ز سوز عشق پروا نکنیم ٭ پر هر کنه شعله زهجا نکنیم ٭ دائم پروانه
شعله تیرسیم ٭ بر شمع رسد آفت پروا نکنیم ٭ امیر غیاث الله با من جدا از متولیان مزار فایض الانوار
امام زاده واجب التعظیم امام زاده عبد العظیم بوده در اختتام روضه الشهدا آمده که امام زاده

عبدالعظیم به واسطه با امام حسن علیه السلام می پیوندد و حسن بن زید بن امام حسن که والد
آنحضرت بوده در زمان ابو منصور جعفر دوانقی امارت مدینه داشته و باتفاق برادر خود اسمعیل که
داعی الکبیر و داعی الاول نیز گویند مدتی در طبرستان سلطنت کرده بری آمده فوت گشته و امروز
مضجع امامزاده عبدالعظیم قبله حاجات خلایق است و مردم از اصاغر و اکابر و مقیم و مسافر بدان
مقام شریف تیمن و تبرک میجویند و بمرادات و مقصودات فایز میگردند چنانچه علی بن موسی الرضا علیه
التحیة و الثنا از زبان مبارک گفته اند که من زار اخی عبدالعظیم بالری وجبت له الجنة و بعضی گفته
اند که چنین فرموده که من زار اخی عبدالعظیم بالری کمن زار جدی ابا عبدالله الحسین بهر تقدیر امیر
عنایت الله بسیار پاکیزه روزگار و خوش اطوار بوده و در طبیعت شعر و سلیقه انشا و تتبع نقد و نقده
از یکتایان دستی و تمام بی نظیر بسته و گاهی در نظم از مخزن خیال بنابر زیادتی کمال بیرون می آورده و از آن
جمله است شعر ای دل طلب وصال خوبان نکنی تا تخت سپهر خود آسمان نکنی تا پا ننهی ز دور عقل برون
سر منزل خویش کوی جانان نکنی امیر علی شاه ثمر شجر امیر عنایت الله متتبع بسیاری از صفات
نیکو بوده و در تهیه اساس آشنایی جهد و جهد بلیغ بکار میبرده و بنابر موزونی طبع شعری میگفته از آنجمله
است ساقی چه دهی جام می ناب بدستم گر جام می عشق بتان عاشق مستم امیر نور الله در
تولیت آن سده سدره مرتبه صاحب دخل بوده و همواره سفره ضیافتش گسترده بودی و
بنور معرفت زیادتی گشت بر همگنان رجحان داشتی و این بیت مر او راست دست بر بت
بدست آن نگار است خندان بمن گذشت و مرا گریه داد دست امیر ظهیر الدین ابراهیم عزیز علو
قدر و رفعت شان رایت تفوق بر سایر سادات آن آستان گردون آشیان می افراشت
و همواره همت بر ضیافت صادر و وارد میگماشت تا وقتی که کام از این ملک بیکام گرفته بکوا
رحمت حق بالا خرامان مقام گزید و او نیز گاهی بنابر لطف طبع شعری میگفته و صفی تخلص میکرده و این بیت
از آنجمله است بیت صفی چو گشتی پیر دل از جان برکن یعنی که دل از وصال خوبان برکن چون موی
سفید گشت و دندان افتاد دندان طمع ز لعل خوبان برکن امیر مجد الدین اسمعیل نتیجه خلف امیر ظهیر
الدین ابراهیم از افراد جهد و امجاد دهر است قطعی برنگ فضل و زیرکی و دانش بر سپهر مجد و بزرگواری
اگر همگنان بسیار بلند او شاه است و اگر انجم او ماه است اگر چه در اوایل ایام جوانی و عنفوان زندگانی
بواسطه صحت مشرب بخلاف طریقه آبا و اجداد در معاشرت اهل صهبا قدمی چند در کوچه لذت نهاده
اما عم اشکه از سر جمله برخاسته و دامن از لوث آن در چیده امروز در غایت پرهیزکاری است

ادای وظایف طاعات بیکار و آنچه از جهت حاصل میکرد صرف ضیافت صادر و وارد میکند
و مجدی تخلص مینماید و این دو بیت مر او راست ذره وار دوست گم کن الهامی زار راه
یعنی آید غنیمت دان دمی دیدار را گفتم آسایم بتنها جوان و دگر رنگ دور وصالت سخت گرفته
است بر من راه را شیخ شهاب الدین علی بامن چه از متولیان امامزاده ابو الحسن است
که در قریه اندرمان روضه ایست از روضات جنان مدفون است و آنجناب از نبایر امام همام موسی
کاظم علیه السلام است و آبی که قریب دو آسیا گردش باشد همیشه از میان اندرمان جریان میبوده
و آن آب از یک کاریز است و طرفه آنکه از وقتی که آن کاریز احداث شده هیچ وقت بر گشته
و آبش نیز متنزل نشوده بلکه در تزاید بوده و شیخ شهاب الدین علی فرزند ارشد انسان فضل و کمال
انکه او اقران بابت بجان می افراشته چنانچه منظوماتش از شعر و بسی و تازگی زیاده بر صد هزار
بیت بوده و گاهی با شعار عبادت جسته علاوه فضایل و کمالات اضافه جهات محسنات
می نموده و این بیت و رباعی مر او راست بگذشت بهار و لب جوی گرفتیم در یاقی
دست سبوی گرفتیم رباعی نه از غلو نه از خلا خیزد عشق نه نیز ز صحبت ملا خیزد عشق نه از ملو
میان پا خیزد عشق تا در نگشائی ز کجا خیزد عشق شیخ ابوالقاسم ولد شیخ شهاب الدین علی
جوانیست از ارکان فضل و انسانیت و در غایت تقوی و صلاحیت ذات لطافت صفاتش از
مقوله توصیف مغنی و اوصاف محلی استعدادش از سرحد تعریف مستغنی و الحال از موضع
اندرمان مکان اجداد را بشمع یکتایی و احسان روشن دارد و لوای زیادتی بر شباده و آوازش
می افرازد و گاهی شعر نیز میگوید از آنجمله است شعر ز تاب غیر زبان گشته جانا شمع رخسارت
بلاگردان جانت او ایا رب عاشق زارت تو در تاب و تب امن مردم از غیرت که هر ساعت
بمن ترتیب غیری میشود از شوخ غمخوارت آقا غیاث شکل آنچنین و جرعه آشامی بوده و سیوند
فو اکه منکاتیش از سهیل بودکار سنگ گرفته که بدست اجل بر خاک هلاک افتاد و احیانا بنابر
شوخی طبع شعری میگفته از آنجمله است تا جسته است از دل برق آه گرم گر دست رفت
سر زلف سیاه کج قاضی مسعود در سلک سادات حسنی انتظام داشته و والد ماجدش قاضی
عبدالله از قزوین بری آمده قضای آنجا بدو رجوع گردیده قاضی مسعود بعد از فوت پدر
بلوازم منصب مومی الیه قیام نموده در فیصل قضایا بنهایت امانت و دینداری را ظاهر
ساخت تا هر آینه نزد پادشاه وقت صاحب عزت و احترام گردیده حق تعالی و را در طهران

نه بر رنگ سپهر ارزانی داشت که هر یک ماه آسمان فضل و خورشید فلک هنر بودند چنانچه از احوال
هر یک شمه نوشته خواهد شد قاضی نور اگرچه در بحر نظم غواصی بکرد اما در لآلی بیضا داشته
چنانچه در آن فن از وی کتابی مشهور است موسوم به بیتو قاضی و منظوماتش از این قبیل است
سرور اهل فضل شاه نجفی ٭ مفخر و افتخار آل نبی ٭ آن قمر طلعت فلک مقدار ٭ که جهان زابدست
استظهار ٭ قد او سرو بوستان روان ٭ الفی راست در میانه جان ٭ تیغ او فتح آیتیست بر
بر سر خصم ٭ که بود کسر دشمنانش رسیم ٭ قاضی یک بو نور فضل و دانش بصنوف کمال نفیس
انتصاف داشته پسر بزرگ قاضی مسعود بوده هنگامی که در ایران توقف داشت منظور نظر دولت
اثر شاه طهماسب گردیده همیشه بخلع احسان و تحسین ممتاز میگشت چون بحسب اقتضای قضا و
تقدیر قدر با حمد انگر دکن داده گردید نوعی ترقی نمود که بی شایبه تکلفی بمنصب وکالت رسیده
مهمات کامیاب کامران بوده پس از آن معزول گشته در وقتی که متوجه وطن مألوف بود در بلده بیدر
وداع انجهان ناپایدار نمود ٭ امیر عبدالقادر نیز پسر آن قاضی است بصفت تقوی و پرهیزکاری موصوف
گشته بغایت خلیق و کم آزار و فقیر سیرت چنانچه در زمان سلطنت شاه طهماسب نخجوان قاضی القضات
تبریز بوده که هرگز ابواب آزار بر وجنات ارباب آن دیار نگشوده تا حدی که سلوک او باعث غلو داده
حاکم و در الفتوی رسانیدند و بوی اصلا استخفاف نورزیدند بلکه در محافظت کوشیدند ٭ از اخلاق
با هر کسی بساز ٭ اگر زیر دستی اگر سرفراز ٭ درشتی ز کس نشنود نرم گوی ٭ سخن تا توانی بآزرم گوی
و فضل وی در نحو و اصول درجه داشته که مدت نخجوان من حیث الاستقلال در شنب غازان
تبریز رایت افاده می افراخته و آخر بغلط درسی شربت شهادت از دست جمعی اوباش چشیده
چنانچه از این تاریخ مستفاد میگردد تاریخ در نهصد و هشتاد و دو از هجرت شد ٭ در فلک فضل بود ماهی
ظاهر ٭ سلطان قضات اهل ری راکشتند ٭ ارباب سعیدی که کم اندازکاوند ٭ تاریخ وفاتش از خرد
پرسیدم ٭ گفت آه شهید میر عبدالقادر ٭ امیر معزالدین ملک درویشی خود انجو بجهان داده
کیهان بوده و روزگاری بسامان و قلمون داشته چه در کبر و ذم هم درویش بوده و هم غنی و هم
محتاج و هم مستغنی و سالها قضای آن ولایت بدو تعلق داشت امیر تاج الدین حسن نیز گل
آن چمن و گل آن خرمن بوده ابتدا در شیراز نقش تلمذ مولانا میرزاجان بر صفحه خاطر نگاشت و بعد
از آن در بلاد نجف بخدمت مولانا احمد اردبیلی اخذ علم نحو و اصول نموده تا از جمیع معقول و منقول فراغت
حاصل کرده بوطن مألوف معاودت فرمود و پس از آن نقش افاده بر الواح خواطر طلبه می نگاشت

تارایت

تا رایت توجه بکربلا برافراشت ٭ اندمان دم که وی زبان بودی ٭ گوش بالفظ او چو جان
بودی ٭ از مؤلفاتش یکی حاشیه مطالع است و دیگری حاشیه ایست بر علم اصول امیر جعفر هم
ثمر آن شجر است بفصاحت بیان و طلاقت لسان موصوف بوده او نیز خرقه تلمذ از علامه دوران
مولانا میرزاجان داشته و در جفر و اعداد لوای مهارت می افراشت ٭ همچو گل تازه روی و کم گفتار ٭
همچو گل یکه گاه و بیح اوزار ٭ امیر قاضی از هر علم بحثی و از هر هنر نصیبی داشته سبیل تحصیل فضایل
نفسانی و کمالات انسانی وارد هند شده و در سلک بندگان حضرت شاهنشاهی منخرط گردیده
از غایت علایت و همواری که نقش بر شده مایه دولت آزاریست اراده اش از این دیار بحصول نپیوست
لاجرم بصوب دکن در حرکت آمده برادر اعیانیش چنانچه گذشت پیشوای والی آن ولایت بوده
بنا بر کمونی طالع و زبونی اختر در آنجا نیز مهمش از پیش نرفت با اندک روزی بخدمت برادر متوجه
شهود دیار خود گردید ٭ آب زمزم و کوثر سفید نتوان کرد ٭ گلیم بخت کسی را که بافتند سیاه ٭
... که نوشته می شود مراد و راست شعر خالیست تا اندیشه عشقت دلم امروز ٭ رحم است
خصم ... سلیم امروز ٭ قاتل خود را بحل کردم که دست از من نداشت ٭ داشتم تا نیم جانی دست او
وا بود ٭ خوش آن مستی که از میخانه در بازار مم اندازد ٭ یکی گیرد دگر جان دیگری دل بستانم اندازد ٭
سوم گر مرغ و نشینم بدیوار سرای او ٭ نسیم ناامیدی از سر دیوارم اندازد ٭ سراپا سوختم زین
غم که شمع بزم او خود را ٭ سراپا سوخت تا از بزم او مانند پروانش ٭ بخشش تو دست نیز مان دریافته
را انگشت ٭ دلهای مضطرب شده در کاسه سیم است ٭ بر من شب هجران تو رحم است که چون شمع
میسوزم و جان میدهم و چاره ندارم ٭ چاره و چنان در دل نکم هوس او ٭ کامید بشام از نفس من نفس او ٭
امیر زین العابدین نیز خلف الصدق قاضی مسعود بوده اگرچه قدر استعدادش بخلعت فضیلت کلی
نگردیده بود اما از امور دنیوی بحثی و از نصیبی بنگارد داشته و گاهی شعری میگفته از آنجمله است
گر حوادث چشم جوی خون خواهد گذشت ٭ سیلگیر عمری که نیم شیو چون خواهد گذشت ٭ امیر شمس الدین
علی نیز نشاء آن اصل است و با وفور علوم بغایت متقی و پرهیزکار و بی نهایت مشفق و همواره است
مهربانیش بشماری نیست ٭ زندگانیش بشمار مباد ٭ و او نیز گاهی شعر میگفته و این در تعریف
شانی وارد است ٭ سپه زانسان که هنگام تکلم ٭ زبان را حکایت را کند گم ٭
میر ابوتراب پسر کهتر قاضی مسعود است اگرچه در اقبال عمر و عنفوان جوانی چنانچه افتد و دانی او ما
بعشق و عاشقی صرف شدی اما تهاست تا اوقات فرخنده ساعات خود را صرف اصناف طاعات

وعبادات میشنمایید و بغیر از خداشناسی و حق‌پرستی هوسی و مطلبی دیگر ندیده‌اند و این ابیات از
اشعار اوست که در زمان بی‌قیدی و ایام بی‌تکلفی گفته و محتمل که اشعارش چون اوضاعش ترقی کرده
باشد ٭ تکندی خویش را ایدل بگردیدم رسوایی ٭ چه خواهی کرد ای بیچاره در انجام رسوایی ٭ من ناقه عشق
و دیوانه‌ام ناصح مرنج از طعنه ٭ چنین آسان مبر ای [illegible] نام رسوایی ٭ نشوم هرزه گرد کنج عافیت [illegible]
چه سراست این ٭ کشیدم جور هر محروم تا انجام رسوایی ٭ مولانا امیدی بجودت طبع سلیم و حدت
ذهن مستقیم و اوصاف حمیده و اوضاع پسندیده سرآمد همگنان و مرجع شعرای زمان خود بود
و چون ذوق [illegible] از فنون [illegible] نمود تلاش خود و رضای والدین متوجه دار الاعزاز شیراز
گشته فنون فضایل از مولانا فاضل اخذ نمود و کواکب فواید از سپهر افاده علمای آن خطه بر ضمیرش
تافت و در فنون فضایل و کمالات منتهی گردید پس از آن بشعر گفتن رغبت نمود و غرایب معانی بلطایف
خیالات آمیخت و بوضوح پیوست بسبب [illegible] خاطر جامع فضایل نفسانی امیر نجم ثانی پایه قدر
و منزلتش از اقران در گذشته صاحب مکنت و ثروت گردید و در سال [illegible]
در خدمت درویش خان بدار الملک خراسان رفته با اصحاب علم و کمال [illegible]
بعد از دو سال رخصت حاصل کرده بجانب ری در حرکت آمد اما از [illegible] دنیا سوده بود که [illegible]
رسید چنانچه در پایان احوال شاه قوام الدین ذکر آن کرده آمده و مولانا [illegible] بوده [illegible]
را [illegible] آه از خون ناحق من آه [illegible] ٭ افسوس که [illegible] طرب انگیز نماند ٭
[illegible] امیدی دلاویز نماند ٭ [illegible] ٭ [illegible] امیدی آن نیز نماند ٭ و اشعار
مولانا امیدی آنچه بنظر آمده و امروز متداول است [illegible] قصیده و سه غزل و ساقی نامه و چند قطعه و رباعیست
و بنابر التزام از هر کدام چند بیت صورت ارقام پذیرفت قصیده زهی طلعت بر فرازنده [illegible]
[illegible] آسمان [illegible] ٭ حرم [illegible] بر رواق ٭ جناب [illegible] ٭ بزم تو [illegible] خورشید
[illegible] چو در خانه قرآن کواکب ٭ [illegible] هر کس نصیبی ٭ چو صهبای [illegible] ٭
عدوی که خانه [illegible] ٭ نبودی [illegible] صبح کاذب ٭ فغان [illegible] ساکنان جناب ٭ اگر [illegible] ٭
عجب نیست خیل سلیمان چه داند ٭ که موری شود پایمال مراکب ٭ دو سالست [illegible] گشته‌ام همچو گردون ٭
ز جور اعادی و طعن اقارب ٭ اعادی که مانند مشتی ارازل ٭ اقارب [illegible] چشم و [illegible] چون عقارب ٭
اعادی [illegible] ٭ که خوانند شان [illegible] الصواب ٭ [illegible] ز گفتار
[illegible] ٭ پریشان [illegible] پریشان ٭ گرفتار [illegible] عجایب ٭ ز جایی [illegible]

زجور

ز جور اعادی ٭ نه روی [illegible] ز طعن اقارب ٭ سیاست چو دیدم ز اعدا نهادم ٭ قدم در بوادی و سر در [illegible]
[illegible] چون [illegible] در چشم آمد ٭ [illegible] خطر العواقب ٭ فرازش چو قدرت بلند و نشیبش ٭ بچشم نگون‌تر
بچندین مراتب ٭ عقابی که واقع شدی بر فرازش ٭ نبودیش جز نسر طایر مصاحب ٭ رسانیدی از جای
که و زمین را ٭ اگر در نشیبش [illegible] شعاب ٭ [illegible] جواهر ٭ [illegible] بهم مقارب ٭ جبل
[illegible] بوده در برف [illegible] ٭ چو هندوی [illegible] گشته غایب ٭ در اثنای آن ره [illegible] رسیدم ٭
که بخشش جوان بود و [illegible] ٭ بدو گفتم اندیشه کن که ایام ٭ خلاصم [illegible] نجات از نوایب ٭
فلک رتبه [illegible] ٭ [illegible] اعاجم [illegible] اعارب ٭ هو النجم [illegible] بالنجم ٭ ولیکن
[illegible] ٭ [illegible] که هرگز [illegible] ٭ [illegible] طواف حرمش
بر ارباب حاجت ٭ چه حج حرم [illegible] واجب ٭ چنان [illegible] شاهین ٭ [illegible]
[illegible] در مخالب ٭ خداوند [illegible] خدایی ٭ که [illegible] گشت راجب ٭
بخلوت نشینی که در غار [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] که در بام [illegible] ٭
خصم [illegible] در شام شایب ٭ که [illegible] بیشتر [illegible] باشد ٭ امیدی اسیر بلا
و مصایب ٭ با ظهار حاجت چه حاجت که داند ٭ ضمیر تو ما فی الضمیر المخاطب ٭ بر آید چو
[illegible] ٭ بحاجب [illegible] ٭ [illegible] قطع فیروزه گون [illegible] ٭
کند حقه بازی سپهر ملاعب ٭ مخلد ظلال جلال تو چندان ٭ که طالع شود آفتاب از مغارب ٭
ای امیدی نزد ارباب کمال ٭ شیوه امساک از [illegible] نیست ٭ چون بود امساک [illegible]
چون ٭ [illegible] نیست ٭ گنج عطایی [illegible] ٭ طعن امساک [illegible]
باک نیست ٭ و اگر در معیار طبع [illegible] ٭ گنج [illegible] امساک نیست ٭ ن ٭ ای [illegible]
بقلب سپاه که میزنی ٭ [illegible] راه که میزنی ٭ چشم سیه که کرده ز باده لاله
گون ٭ [illegible] سپاه که میزنی ٭ مستی و [illegible] ز خلق آه ٭ خود را که بر آتش آه که میزنی ٭
زلف کمند افکن [illegible] ٭ با لشکر [illegible] سپاه که میزنی ٭ سلطان [illegible] دست
امید ز دست او ٭ زانوی داد بر سر راه که میزنی ٭ ن ای از تو بلند [illegible] ٭ آباد
بدولت تو ویرانه ٭ از سایه نخل دولت میخواهم ٭ همسایه آسمان شود خانه ٭ ن زان [illegible] لعل
[illegible] ٭ [illegible] عقیق [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
از خون جگر ٭ ن هر که [illegible] بود مسکن او ٭ [illegible] ٭ [illegible]

بودی

گر گوهر اگر بار نور گردن او شد ❊ شب قصه بجوان چه کس نو کنم ❊ ور آرزوی وصل او افزون کنم ❊ القصه گره
از تو بعد خون جگر ❊ روزی اگر شب آید شبی روز کنم خواجه محمد طاهر ولد مولانا امیدی بوفور سیاقت و
کاردانی و صنوف عطوفت و مخ بوده و مواده همت بر انجام نویسندگی مشغول گشته و گاهی بنابر تشت
آزمایش طبع بمین نوع ابیات میکرده ❊ نگر رفت از سر کوی تو آزار منم ❊ و اگر برود ابدال حسرت بسیار
منم خواجه محمد شریف هجری بصفای طبع سلیم و نقای ذهن مستقیم و حسن تدبیر و لطف تقریر ممتاز اقران
سر آمد زمان خود بوده و بعد از فوت والد خود بخراسان وارد شده ابتدا بوزارت تاتار سلطان
ولد محمد خان شرف الدین اغلی مخصوص گردید چون صورت کفایتش در آیینه ادراک محمد خان چهره
گشایی نمود زمام مهام ملک و مال خود را در قبضه درایت و نهاده وی را مطلق العنان ساخت
و بعد از فوت محمد خان چند سال دیگر وزارت لدار شدش قزاق سلطان بنهایت کفایت
بتقدیم رسانید و چون او نیز از خلعت حیات منخلع آمد منظور نظر عنایت شاه طهماسب صفوی
گردیده بوزارت هفت سال یزد و ابرقوه و بیابانک سرافراز گردید چون از روی نصفت
و شهامت آن خدمت را بانصرام رسانید همانا بوزارت اصفهان خیمه جهانت مفتوح گردید
و در آن خدمت نیز عدالت انصاف را دست آویز حصول نیکنامی نموده باستمالت رعیت و
سپاه می پرداخت و در کمال جاه و جلال روزگار میگذرانید تا عاریه جشن عالم علوی طیران نمود
هر که آمد بجهان اهل فنا خواهد بود ❊ آنکه پاینده و باقیست خدا خواهد بود ❊ و تاریخ فوت را مولانا ضمیری
گردید که کم زعلا دور را یافته و شعر خواجه محمد شریف در غایت جودت است و دیوان شعر ترتیب نموده
چون در یتوقف و نظر بود هر آینه ابیاتی چند متفرق که از هر جا نوشته بود ثبت نمود ❊ اسیر لذت
بشیرین گفتارم او کردم ❊ هلاک چاشنی لعل گهربار او کردم ❊ بر زلفش ز تاری چو من گرفته واد
چه زلف آن که بر گردن سر و تار او کردم ❊ بدور دهر از پی پرخشش غبار برخیزد ❊ فتاده چون ز پا سیکند از خیزد
در امید بستی چنانکه به عمر ❊ کسی پیش تو امید وار برخیزد ❊ ز بر بسیم اگر در دهی کرده وادی فراق
ره نورد آمده و بارم بشام اشتیاق ❊ آتش خرمن من سوخته خرمن دانند ❊ همچو من سوخته سوز دل
من دانند ❊ پنهان پای بدامان فراغت دارند ❊ پای عشاق که لذت دامن دانند ❊ دشمن و دوست
بفریاد و فغانند افسوس ❊ زان جفا پیشه که نه دوست نه دشمن دانند ❊ هجری از روی تو و بوی تو ای ابر نیش
بغبان قدر گل و لذت گلشن دانند ❊ گل اگر گوشه ره دل میل کند ❊ چگونه بلبل مسکین که ترک کند ❊ من
آن نیست که نقصان پذیرد هرگز ❊ بهانه است که کینه ترک کند ❊ اگر ز بی گل رویت نظر مسکین کرد

دو چگویم که چه با جان من مسکین کرد ❊ تنهای فراقت بمن ارزانی داشت ❊ آنکه در چشم و دل خلق ترا
شیرین کرد ❊ ای یاد تو پیوسته انیس دل ناشاد ❊ گر از تو فراموش کنم از که کنم یاد ❊ هر گل بهاری
ز تو با پیرهن چاک ❊ هر مرغ بر نگی ز تو در ناله و فریاد ❊ هجری نشود کار تو از زلف بتان راست ❊ گویا
گره روز ازل این طرح کج افتاده ❊ اگر مستوجب نقش آن جمال گشته ❊ عجب که چیزی دگر غیر انفعال گشته
هیچ گه یاد نمی کرد با من چه بلا بر من چه کرد ❊ سخت شبهای غم یار دو نگار من چه کرد ❊ دیدم او را که بنظر
نه بمن دیدم نه توزا ❊ من شنیده ام که با هجر و فراق من چه کرد ❊ و امروز از خواجه فرزند و دو پسر نیک سیر موجود
است یکی خواجه محمد طاهر و دیگر خواجه غیاث الدین محمد خواصان خاطر خواجه غیاث الدین محمد اگر چه گاه
گاهی از بحر اندیشه در نظم ابدار میرود گنار اسی آورند اما هر گز تاج تقریری و اکلیل تحریری را از آن مکلل تا
مرصع نساخته اند اما چندان جواهر نثر در صحایف روزگار و جراید لیل و نهار بیادگار گذاشته که آن
اگر با توان پرساخت و ایضا خلقی ار دو در نهایت لطافت و طبعی در کمال نظافت و در تتبع سخنان
بسیار کامل است و در خواندن دو داشتن دواوین سلف مولع و دایل ❊ گوهر لفظ در اصوات نگاران
سخن ❊ گوشوار شاهدان بکر معنی ساخته ❊ عقل کل پر حلقهای طره کلک وار ❊ زیور گوش عروسان تنی
ساخته ❊ و با این نسبت سالها است که صاحب رتق و فتق این سرکار کار بسیار است و برای متین
و اندیشه دور بین زمام مصالح خاص و عام را در کف کفایت خود آورده و برفق و مواسا مهمات بیوتات
را بمغایرت ساخته در خانه اش که شاطه کفایت رخ معاملات را نوعی آرایش داده که خسرو شیرین
گردیده و وجه دوائش که غالیه ان دولت غدار عذرای شهامت را چنان زینت بخشیده که باعث
تحسین و موجب احسان این پادشاه با آیین گشته ❊ راحت در ملک او بملک ❊ چون بوی در آیینه سخن
خواجه محمد طاهر وصلی از علم سیاق و سعت مشرب و پیچکی بخشی مو فور و نصیبی محفوظ داشته و با این نسبت
مشاطه اش عروسانند که بی غازه زینت یافته و بی تکلف غازه مستعار عشرت بخش خاطرها و مسرت ده
دلها توانند بود و طفلان دوانش اگرچه در دبستان وقوع چندانی تعلیم ندیده اند اما در سلامت
و متانت نهایت لطافت را دارند چنانچه از فحوای این کلام مستفاد میگردد شعر سرگرانست بمن یار نمیدانم
چیست ❊ مهربانست با غیار نمیدانم چیست ❊ سبب خواری من در نظرش معلوم است ❊ موجب عزت
اغیار نمیدانم چیست ❊ باعثی بود که هر بار ز من میرنجید ❊ سبب رنجش این بار نمیدانم چیست ❊ چند از
عشق بلا پرور سامان باشیم ❊ به که یکچند از این کرده پشیمان باشیم ❊ بجز وصل است گر شاد و غمین است
عاشق ❊ ما چه در وصل و چه در هجر پریشان باشیم ❊ گر بیاییم بر گرسنه غبار انگیزیم ❊ ور بجوییم دل آزرده

بجوان باشیم وصل آمیخته با رشک کم از هجران نیست وصلی نه وصل چنین به که گریزان باشیم خواجه
میرزا احمد برادر خواجه محمد شریف و پدر صاحب تألیف در معاملات عظمی جوهر صلاح و جرات تمام بکار میداد
و در ایام اعتبارش فنون بلاغت خواهش مفرط داشت و در صفات خود پایه اخلاصش برای غربا
داده و در شیوه میزبانی و مهربانی و مهمانداری ایوبخشش بطریق اخلاص نهاده و پادشاه زمان شاه طهماسب
طهماسب صفوی را بوی لطف خاص و شفقت با اختصاص بوده و پیوسته بعنایات مرحمت امیدوارش
میداشته و این دو بیت مراوراست میرزا احمد طهرانی را ثالث خسرو و خاقانی را میرزا احمد
شاپور آمد از عقب دشمن او کور آمد و ایضا چند سال کلانتری ری با رسم تقیدی خالصجات جد متوقف
گردیده بعد از فوت شاه طهماسب سلطان محمد نیز بسبب پدر بزرگوار عمل کرده او را هنگام مهمات
مهمات فوق را بدو حواله داشت و او را در هر دو کرت نهایت کفایت با تقدیم رسانیده و گاهی
بنا بر ترتیب شعری میگفته و این رباعی جهت میر اسماعیل مجدی که بسبب [illegible] افتادن در زندان پیش
او نشسته بود گفته [illegible] گردد فلک جهان عالمگیر بهجت برای کوشش خورشید در [illegible] چون جنس نفیس
خواست آمد کفش [illegible] یاقوت تو بر دارین و گهر خواجه خواجگی نیز برادر خواجه محمد شریف بوده و در
شیرین مقالی و بنده پروازی و شگفتگی ذات و دیگر صفات ستوده اشتهار بوده نگاشتش چون خطهای
خوبان شیرین سخن و مطالبش چون عشق لیلی مجنون افسانه هر دو مرد و زن [illegible] نیز گاهی بنابر
وسیله شعری میگفت این ابیات از انجمله است غمت ستوده الم [illegible] بجوان [illegible] همدمی
و پری سبب مردن چیست [illegible] نا آن مه مهر با خویشش همدم [illegible] کرده [illegible]
کم [illegible] کرده نمیخواهم که مردم بشنوند آواز خویش ور نه آنچه مجنون کرد من هم [illegible] کرده
و این رباعی در حق اسد بیگ استوفی محمد خان شرف الدین اغلی گفته ای آنکه [illegible] و هیچ [illegible]
[illegible] تو فرد [illegible] تباه از دست تو خون دیده بر روی [illegible] ز پهلوی تو دل [illegible]
جهت صورتخانه ام جوانی گفته صورتخانه خلق پریشان تواند گریان ز برای اهل خندان تواند
صورتهایی که پیش خودی بینی صاحب نظرانند که حیران تواند خواجه [illegible] پور و اله خواجه خواجگی
طبع نقاد و ذهن وقاد داشته و امروز در میدان فصاحت سواری چون او از همگنان جولان کرده و
دیگران پیاده را در سلوک نظم کمی از همعصران [illegible] بر روی مدعیان تاخته و با این نسبت صاحب
اخلاق حمیده و نهدست [illegible] پسندیده است این دو رباعی [illegible] که از زمان دولت با ساحل [illegible] پس می
آید [illegible] اندیشه دوست [illegible] کننده دل [illegible] زلف ترا [illegible] دام در ره باد صبا

تا چه فسون بیکبار چشم تو کار بخته است اینهمه بیگانگی از که آشنا [illegible] گرد است بسنگی سپید
دیده عالم کرده شیشه سنگ آمده دوری و دیوار و در [illegible] معشوق نیست جام جم عاشق [illegible]
دیده گیتی [illegible] وعده وفا [illegible] و عده او [illegible] عمر کی کرد وفا [illegible] یاران یکند [illegible]
که بگرفته است دست شیدان او دامن سوز بود گرچه در این آشیان ریخته بال و پرم گریه [illegible]
کسیم سایه کنم بر [illegible] گره ام از غم [illegible] رسد آزمون مهر [illegible] شکون [illegible] نماند وفا
آرزوی وصل او [illegible] طرفه [illegible] کاست خانه خرابی [illegible] چون [illegible] هوس [illegible] کیمیا [illegible] مقصود را
بسته ام احرام شوق مانده بحسرت زمین [illegible] که بخود [illegible] گردنت [illegible] قبول
که مرا آورده ام تحفه راه رضا شاه خراسان علی [illegible] بخشش [illegible] بهشت [illegible] نسیم صبا
نقدش اولیا [illegible] مصطفی چون تو [illegible] طوف گریبان [illegible]
شاه گیسوی تست [illegible] پای [illegible] طواف [illegible] شاید [illegible] خود
آید [illegible] هر کجا [illegible] صفای تست [illegible] گر [illegible] تو باد [illegible]
[illegible] نسایه [illegible] گیا خویشش [illegible] سوی دشت [illegible] گشت [illegible] خویش [illegible] کوه
کوه [illegible] حفظ تو چون [illegible] ابر [illegible] خصم [illegible]
کب ثواب نیک نخواهد شدن چشم [illegible] خرش [illegible] بیش [illegible] گردش
گردون [illegible] صبح [illegible] خورشید [illegible] ابر دم [illegible] دست [illegible]
[illegible] بر دم [illegible] خویش [illegible] سرعت [illegible] کرد [illegible] هیچ [illegible]
آورده ام [illegible] کتاب [illegible] شاه [illegible] بخود [illegible] هیچ [illegible] بجز [illegible]
بخیه [illegible] گرم سخن شده آخر سخن [illegible] شده [illegible] زلف [illegible]
[illegible] حرف پریشانی من شده هر [illegible] چون [illegible] از دست تو خوردم [illegible]
[illegible] شده [illegible] بیچاره [illegible] بیچاره [illegible] رفت
ز سیلاب [illegible] بر من [illegible] رفت [illegible] سایه [illegible]
[illegible] شب [illegible] باشد [illegible] شیدایی [illegible] باشد [illegible]
باشد [illegible] این [illegible] باشد [illegible] شور [illegible] قطره [illegible]
کریم [illegible] کباب [illegible] زبان [illegible] آب [illegible]
[illegible] آن [illegible] در میان [illegible] خودم [illegible]

نکو ابرو ادوست دوست ۞ اینقدر گفتم که خود را از زبان انداختم ۞ بسکه از دیدن کجی برخاش کردم با
فلک ۞ عاقبت خود را ز چشم آسمان انداختم ۞ همین گوشی حرفش بگریستان کردم ۞ بسکه دیدم
بجز نقض وعده دیگران کردم ۞ امشب از غیرت ویش سر انگشت انزا ۞ به تعلق شب غم سینه خندان کردم
چو سر زلف تو هرگز نشود دیگر جمع ۞ خاطر برآنکه نداد پریشان کردم ۞ پوست پوشیدم و خود را کشیدم
شاه پوره کار در پامه بر خویشتن آسان کردم ۞ عاشق آن نیست که مردمی و ساغر باشد ۞ عشق ایمن کرد
مستی دیگر باشد ۞ از آشنایی خط جام تو نمیخواهد دل ۞ هرکس همه به مرغ تو کبوتر باشد ۞ سوز داغ تو بخت
تیرگه آتش من ۞ طرف دامانش اگر باز همه دریا باشد ۞ انگشت زلف مشکین ولادا بگردن ۞ بیچید
بر سیاهم زلفها بگردن ۞ در سینه‌ی جانش خونابهای حسرت ۞ بر روی هم گره شد چون داغ گردن
نه چون چیشش که ساغر نیز نه پیمانه است ۞ وضع او آنکه بر سر نیز نه پیمانه است ۞ بر روش نیم خرام
که در قفای دیش که کس هم دست بر سر نیز نه دستانه است ۞ از ضعف جان دل آرام گریزد اگر
با دشوم کرده رام گریزد ۞ دریاده آن غار چنان ریخته برکم ۞ گرچاره شود غرقی به پیامم گریزد ۞ چاک است این
سینه و دو کینه نامه ۞ این سینه بدان سینه دیرینه نامه ۞ امروز که دیده در آینه که داده ۞ آینه ز روی
که آینه نامه ۞ بشوخی تو سواری بصد زمین نشست ۞ تو تا سوار شدی فتنه بر زمین نشست
سرم فدا رهی تا نیز سواری شد ۞ که گرد توسنش از ناز بر زمین نشست ۞ تا ساده دست دلم غیر نقد
جان نکند ۞ زرد و پستدار من هیچکس نه بان نکند ۞ کاشش صبح بی که بوی وفایی آید ۞ بعجبی که دو دلیل
آشنایان نکند ۞ در صفت فرهاد گوید ۞ از آب پرده دهقان نگفتگوی ۞ چنین آورد آب رفته از جوی
که دست تا بجوی شیر فرهاد ۞ چو شست از سیل آمد بفریاد ۞ خم شیرین ز چاک دل بیان داده ۞ ستانع
دل بیلان جیحون داده ۞ بهوای عیش جانش نه باخت ۞ ز رنج آتش ناکشش نیافت ۞ کی با تیشه و پیشش با
توان بود ۞ که بر سر نجه پیشش آهن گران بود ۞ بتیغ کوه‌ها را نه زده چنگ ۞ گرفته کوه را چون تیغ در کف
هر کوهی که آهن بند کردی ۞ نجاتش نه ز خویشاوند کردی ۞ نگفتی بسنگ کردی صیقلی پنگ ۞ پیکارا
بنکس خویش در جنگ ۞ ز بس کان فر و عشق از مهر کرانش ۞ فتاد از پوست بیرون استخوانش ۞ نفوذ
انهم سراپای وجودش ۞ بجنگ افتاد با هم تار و پودش ۞ اگر بادی بدامانش فتادی ۞ چو گردی سر ای
در صحرا نهادی ۞ بدرد بار انگشت حسرت تیر دادی ۞ با بر انده و دل بیرایه دادی ۞ گهی در پیشه گرده در غار
کشتی ۞ ز آتش که دمو سیقار کشتی ۞ بت کلچهره زانو زد برابر ۞ بطاقی را چو دل گرفته در بر ۞ ز لعلش
خونهای دو جوش غیرت ۞ شده دست سبو انگشت حیرت ۞ بدو را افتاد چون گردون پیاده ۞ فرزاد

دلها گرد دون شعوا شه ۞ میی رنگین تر از خون کبوتر ۞ گرد مرغ هوا را سوختی پر ۞ گی کمان باده پیش کریختی ۞
سراپایش چو برق آتش گرفتی ۞ که پستانی بهار از هاشقانش ۞ دم روح القدس پا خوانش ۞ در
کرکس گرفتی باده در دشت ۞ چکیدی ابجو انش نگشت ۞ ز صحنش جای گلهای سیراب ۞ گل
ابری شده بر گل فرش نا آب ۞ دو هر مرغ با عیش فراغی ۞ بجستی سالی از شاخی بشاخی ۞ اسم ازد
و بوتیش درحد بود ۞ که بخت را اهل روی سپید بود ۞ خواجه عبدالرضا خواهرزاده خواجه محمد شریف
بوده بجودت خط و لطافت طبع امتیاز از امثال اقران داشته و در سیاق و ترسل
نیز لوای مهارت می افراشته اگرچه شعرا بدا را ز روی انتشار دو داده اما در خوف نظر نیامده
لهذا بدین دو تاریخ که زاده بحر تفکر او ست اکتفا کرده شد تاریخ وفات شاه قاسم را ۞ وفات
شاه قاسم ۞ یافته و تاریخ عروسی محمود بیگ بی را ۞ الهی عاقبت محمود گردان ۞ یافته خواجه محمد رضا
پر توان مهر بوده و بخصال حمیده و افعال پسندیده اتصاف داشته هرچه از وی وارد شده
دلاویز و طرب انگیز بوده اما از ناسازگاری روزگار در هر حال چند از عمرش طی نشده بود که ریح انشغاش
بخزان ارتحال مبدل گشت ۞ در سستی می بود از راستی ۞ چو گشتی تمام آمد شکستی ۱سی علامه
فلک بی نمک و زمانه جانی همین است که طراوت حیات بذبول ممات بدل میکند ۞ باد بیست اهرا
اد میان پیش او غبار ۞ باد نیست برکه ادو میان نزد او تقدیر ۞ اشعارش اگرچه بسیار است
اما درین وقت زیاده ازین چند بیت بنظر نیامد شعر کفر خان از بی آنکه درون می آیند ۞ لیلی با گلبرگ
درون می آیند ۞ شده دام کافرانی که مسلمانی را ۞ از درش همچو گنه‌گار درون می آیند ۞ ای رضا
بخت مساعد بکسانی یار است ۞ که بکاشانه خود یار درون می آیند شعر چون تو بی ما عشق را تسخیر میکردم
هم ۞ آنکه ما را آنکه تسخیر میکرد داستم ۞ گرم اظهار نیازی همه زبان وافع کسی ۞ این ستم را حسن عالمگیر
میکرداستم ۞ کی بران روی عرقناک نگاهی کردم ۞ که هزار آبله در غنچه دیدم نشست تا خواجه محمد
محسن همشیره زاده خواجه عبدالرضاست علم احوالش بجوار حسن خلق و نیکو روشی و ملی اطوارش
بکمونت لطف طبع و خوشی وقتی نکلو و معلم بوده خوبی ز انتش زیاده بر انکه دیگر آید و نیکویی صفاتش
زانکه در تقریر گنجد اگرچه پیشه شاعری الا از منه خود ناخته و رایت تخلص برنیفراخته اما بوسیله سلیقه گاهی
نظمی میپردازد و دسته‌گاه شعر گفتن را گرم میسازد آنچه نوشته میشود از انجمله است شعر دل من بیکنده
بو نمید انده ۞ هم چو سگش از در و نمید انده ۞ در جهان خدای هرچه بود ۞ غیر روی نکو نمیدانده ۞ مستم از باده که
نشاه او ۞ ام جام و سبو نمیدانده ۞ پیر اینی زبان مردانست ۞ این زبان گفتگو نمیدانده ۞ حسن

دیده و دل پیداست خوبی چشم سوخته اند پروانه حسن شمع بپرس که تا بجز جان او فشانده اند انگه
خونین واه سوزانم راه چشم کلو گرفته اند داغ عصیان با آتش دل شوی آب این پشت
و شو گرفته اند دیده وا نادیدن سویت بمیدن دشمن است گل چو رفت از بوستان بلبل
بکشش دشمن است خانه دل را پر پروانه بهر پس غم نشین باد دل برآ زند این چرخ تو تست دشمن
است چند گویم که پنهان دارد راز عشق را چون نگهم پنهان که این گوهر جز دشمن است
و بهر سوز و دوست چشم تر نیست هر خار این دشت گمان خنجر نیست هر چند که این بادیه
بردی کوهیست و ز سوز درون آتش و یخ شرریست ای چرخ زبون گیر زبونم کردی تمکین
را گفت بجو نم کردی از دایره عقل برونم کردی آنچه بر نگار دو نم کردی اگه امروز
خفته غافل هر فردا چه کرده حاصل خوش من عمر خویش انگیز هر زه ده وادی بیاد بوک تحیر دل
هستی منه که پست شوی نیست شو نیست تا که هست شوی بی نشانی نشان مردانست
کشتن کار ارجمندانست کام جو بودن نخود کامیست کام جهان زیر کام ناکامیست اگر گویی تو
شادی دل ماست گر بدانی تمام رنج و بلاست آن کسانی که مرد این کارند دو جهان را بهیچ
نشمارند دشمن جهان قست شهوت دان تیغ بر دار کار بهر ده بسانند با دل بی کینه و دو سو
نتوانی شدن خدای شناس پیرو نفس بوالفضول مشو نفس گولست گول گول مشو شده
از دست نفس فرمان خوار چون منظر یحیی چشم جهان خواجه نظام الملک نبیره خواجه نظام الملکی است که
از اعیان آن شهر و مکان بوده و مشار الیه بلطف طبع و حسن خلق موصوف بوده گاهی لطف طبع ویرا
باعث می آمد که شعر میگفته باشد و این چند بیت از آنجمله است شعر ای زبان بخشم و دل از ره معموره
در صفحه جهان همه نقش نزدند طوطی وشان که بیکدم سخن پخته کرده اند چون قول خویش هیچ چشم کرده
نیکو شدن بنسبت مردم نیکو نیست بو جهل و بو لهب هم خویش پیمبرند خواجه جعفر از فنون کمالات بهره
داشته خصوص در طبابت که بسیار حاذق بوده و در سیاق ید بیضا داشته و ایضا پاره از
متداولات را تتبع کرده و در معما نیز مهارت تمام کاری برده و شورش بمقصود بوده چنانچه این
ابیات بر استفاده میکرده ای چرخ ترا عناد با من تا کی آزار دلم بکام دشمن تا کی برین ترتیب خند
شرمت باد باهمچو منی ستیزه کردن تا کی ... سنگ چشم گریانم
سفت خار مژه ام گرفت از خون جگر و ز بهر خلاص حد کل تازه شکفت اگر که غزالی دلم ابادیست
در قید بلا اسیر آزادیست چندان غم روزگار دارم که مرا چیزی که نمیرسد بخاطر شادیست

مولانا

مولانا افضل فهمی و طبعی بغایت راستی و درستی داشته و از ابتدای جوانی تا هنگام پیری
در خدمت مولانا امیدی بسر برده و دیوان غزل ترتیب نموده و از آنجمله است شعر چه سود پیش تو دیدار
بیقراری من نه آه و نه زاری نه نیاز ای من امیدم از تو نه مقرر بنا امیدی شد نتیجه عجبی داد امیدواری
من شعر چرا همیشه غیر نگاه باید داشت چه کرده ام که چنینم نگاه باید داشت اگر نه در نظر لطف
برای چو توخوشم نه از برای چنینم نگاه باید داشت خواجه هدایت الله مشرف اگرچه صاحب
هدایت گشته طبعی مشرف بر نظم و نثر داشته اما بیشتر اوقات در گفتن اشعار مسلوب الفاعلی
همت بکار داشته و بدین شیوه تتبع کتاب چند نموده و در تتبع شاهنامه شعر تحمل کن و اندوه را دانه
کن خوار او بر دره دانه را شانه کن که نقل از تحمل مربا شود ببصر آسیا کنه حلوا شود و در
معارضه لیلی گفته شعر عاشق بیک گربه بود و میمون آوازه بلند شد بمجنون تاریخ وفات
گرگ جهیم است آتش شب چله پیشش حلیم است ور نگه عشق پیر دوم لاف از رگ بچه مینو و فت
پای دل مربیه ماویست اینها همه از آفت ماویست دندان چپ در بچه کو ماست ادینه گفته
چه نموده است مولانا فهمی فهمی بر نظم و نثر لایق داشته همواره در میان او و مولانا سهمی بخاری مواد
معارضه و مشاعره در میان بوده در حق یکدیگر ابیات و اشعار میگفته اند و این دو رباعی مولانا فهمی راست
در حق سهمی رباعی سهمی که نعوذ او چو انگیز نر است هر چیزی از دو شب یک چیز تیز است چاه ذقنش گون
و دهن کس مادر پیش منی بخل است عطسه پیش تیز تر است شعر سهمی که ز کس تنگ بر آید چو حمار
بگذشته کمر بندوی از پشت ندار چون پای در دام افتاده بر آتش تنبیه قلتقون کلاه بس که ضعیف است
و نزار شعر از بخت خود اسیل که نتوان کردن باز نگه و عاقلی نتوان کردن محروش و نشان از بی کم تخته
خودرا جز پس قافله نتوان کردن و این قطعه در حق میر افق پیر آبادی که از کلانتر کاشان خفتی باو تجرید
گفته نقد گرده ای که نور قصل مقد کلانتر گویا ازین کلان کار تو کردی بدگاست رفته دستار زیر ماده
سرت ای دستار با چنین حال برون کرده بمجلس خر است گوش کن تا تو بیا نعمتی گوییم
بشنو از من که به هر حال شود معاملات که نهاده زبان را بطریق در کلام که بعنوان ادب عرف
شو گفتارت اچنان مال پیرش پر خود بر رونه که بجد کردی از سر نقد دستارت شعر قد من
عشق زنان کم شده که صابر نیستم صبر کو کم شود که من در عشق قادر نیستم میرزا علی قلی تحقیق میکرده و در بهاءت
کردی ابجدی تیغ داشته چنانچه بر گرسنگی روی سوی مینو دی بهره لعاهو دیدی کار او بساختی و این نوع ابیات
از نظر گاه و ضمیر منصه ظهور آورده است بر گل روی تو از سنبل نقاب افتاده است یا نقاب از مشک تر

بر آفتاب افتاده است * مولانا محمد سیری بر رسم تجارت همت بر کسب معیشت بگماشته و طبع او
مولانا فهمی بوده این بیت از اوست * رقیب نزد پری بوادی وصلش * بجای پا بسر جامه نهاده
آمده ام * مولانا منصوری آواز خوشی داشته و اکثر این نوع ابیات میگفت * بیرون کردست خوبان را
بود بسیار خوب * ور نه صورت می نماید برو دیوار خوب * مولانا حاجی مرد هموار بی بدکم
سخن بوده و این نوع ابیات میگفت * ناگه از یغیب من شاد میکنند * یاری بدان خوشم که مرا یاد
میکنند * مولانا احسانی بغایت مضحک و ظریف بوده و شعر موزون هرگز بر زبانش نگذشته گاهی که
غلط میکرده این بیت از آنجمله است * عاشقان اگرچه گلشن پوشش تن چون لباس هست * ما چرا لنگ تباد و
غم پیراهن کشیم * دماوند جای نزه و با طراوت است اول شهری که در عالم بنا شده دماوند است و
کیومرث در ایام حیات خود سه شهر بنا نهاد اول دماوند دوم اصطخر سیم بلخ و دماوند کوهستانست
و هیچ منزلش بی آب روان و مرغزار بستان نیست و از فواکه امرود و سیب نیک میشود و جبل دماوند
کوهیست در غایت بلندی که هرگز برف از سر آن کم نشود و از صد فرسنگ پدیدار بود و بعضی گفته
اند که سلیمان بن داود علیهما السلام صخر جنی را در انجا محبوس گردانیده و برخی گویند که بیوراسپ
ضحاک را در انجا مقید ساخته و نیز گویند که بر سر آن معدن کبریت احمر است چنانچه در عجایب البلدان
احمد ابن ابراهیم ضراب نقل میکند که پدرم خواست که چیزی از آن کبریت احمر بردارد و مغرفها ساخت
که دنباله آن دراز بود و چون مغرفه آهن نزدیک آن میرسید گداخته میشد و گفت شنیدم که مردی از
خراسان بیامده با او مغرفها بود و چاره ساخته بود و از آن کبریت چندانکه خواست برگرفت محمد بن ابراهیم
گوید در خدمت امیر موسی بن حفص بودم قاصد مأمون عباسی رسید و گفت حکم چنانست که بکوه دماوند
شوی و احوال محبوس را وضع معلوم نمائی امیر برخاست بدان موضع رفت و از احوال آن محبوس پرسید
پیری بیامد که سال او بیش از نود بود و گفت این محبوس را نتوان دید اما اگر خواهی درستی از بنا معلوم
کنم امیر را سخن آن پیر پسندیده آمد و اگر پیر که میرفت و در هم از پس آن تا بجائی رسیدند گفت
این مکان را حفر کنید چون گردند خانه پدید آمد از سنگ کنده و در انجا مثالی بصورت عجب دیدم
بر روست و مطرقه و در پیش سندانی و تا بعد وقت آن مطرقه را بدان سندان میزد و اگر فرو ماند تا زرا
بطریق اول ساختند و گفت این طلسم است و جهت همین ساخته اند که ادای این طلسم باقی باشد
این محبوس منتفع نشود و بعد از آن فرمود تا زر و بانها بیاوردند و بر یکدیگر بستند تا مقدار صد گز شد
اگر آنرا بر او بر گشتند و بران رفتند دری از آهن پدید آمد بر آن در نوشته یافتند که بر قراین

که

که هفت در هست و بر هر دری چهار قفل و بر عصاره نوشته بود که درینجا میوه افتست که شرح آنرا
نهایت نیست باید که در را گشایند و الا هر که این در گشوده شود این اقلیم را آفتی رسد که دفع
آن ممکن نشود امیر گفت چنین بخلیفه باید نوشت و بعد از نوشتن مأمون در جواب نوشت
که متعرض وی نشوید و بحال خود بگذارید از مردمش آنچه قابل سیاق و لایق ذکر باشند این چند نفراند
امیر غیاث الدین محمد بن امیر یوسف از نکرابست و نکراب از مضافات دماوند است و میر مذکور
ابتدا از علم خود امیر فخر الدین بعضی متداولات را مطالعه و پس از آن در جمیع مولانا سعد الدین تفتازانی
آغاز آمد شد نمود تا باندک زمانی سرآمد علمای وقت گشت چنانچه در زمان سلطان حسین میرزا مدرسه
یک مسند از مدرسه بدو مفوض گردید و پس از فوت دی محمد خان شیبانی در تربیت آن عادی
قضات نفسانی کوشیده همواره بر اقران رجحان مییافت و چون آفتاب اقبال شاه اسمعیل صفوی
از افق هرات طلوع نمود تحت زمام قضایای شرعیه تمام ممالک خراسان را در قبضه اقتدار وی نهاد
و پس از آن امارت بر منصب صدارت فرزند صاحب طبل و علم و خیل و حشم گردانید هر آینه نایره حسد
کانون در دل امیر خان که امیر الامرای خراسان بود افروخته روزی که امیر مذکور بباغ سپید آمده
و برای جهت باساخته بقلعه ضیاء الدین فرستاده و متعلقانش را مصادره فرمود و امیر غیاث
در آن روز غزلی گفته بوی فرستاد که این بیت از آنجمله است * به تیغ ظلم اگر امیکشی بخواهی دیدکه
عاقبت بچکد با تو خون ناحق من * چون پیمانه عمرش لبریز شده بود و ایام زندگانی باختتام
انجامیده هر آینه هیچ فایده بر آن مترتب نگشت و روز دیگر شخصی بالقلعه فرستاده او را بخنجه
هلاک ساخت و اوقات حیاتش پنجاه و شش سال بوده و خواجه ضیاء الدین میرم این رباعی
در تاریخ فوت وی گفته * رباعی * چون میر محمد خلف آل عبا * زین دیر فنا رفت سوی دار بقا * تاریخ
شهادتش رقم کرد ضیا * والله شهید و هو حی الموتی * و دیگری چنین یافته * چون کرد بتیغ
جان بپستان چرخ فلک * از لوح زمانه نام میرک را حک * گفتم که حساب سال او تو چیست *
دل گفت که قتل بندگان میرک * و میرک از غایت خلق خلقی تخلص میکرده و این نوع ابیات میگفت *
باستغنای قدت سرو را رفتار بایستی * بتعریف دهانت غنچه را گفتار بایستی * مولانا سایل از موضع
اوه است و آن از مضافات دماوند است و مردمش اکثری بزرگری اشتغال دارند و مولانا سایل
در عنفوان جوانی از وطن بر آمده در همدان ساکن گردید و همدرانجا فوت گشته و همواره در میان
حیرتی و مولانا سایل و سایل معارفه و مناقشه روی میداده و یکدیگر را هجوهای رکیک مینموده اند چنانچه

این چند بیت سایل است در حق حیرتی قطعه شعیر تی یا در روزه داری * اساس بعثت نه پاکی ز اول
هر شب علاشش سر بسوه داش * خورش میو نوشته جبیل از هر میل * القصه بوده صاحب سلوک اند آن
صایم الدهر ابن قایم اللیل حیرتی باوجود وی * سایل آن که گیتی مدان * که بر شتش خفی و کین
باشد * خویش را خوانده بر زمین در شور * سگ بر آن من اگر چنین باشد * و این ابیات که نوشته میشود
سایل راست * منم ز عشق تنی خوین دل * درو از او ساخته در خون منزل * در روش [illegible] زو رشته
ز جان * در غمش ای فرو رفته بگل * [illegible] شیم خاموش * نافهمی که بگویم غم دل
بود قابل عشق * عاشق با غم او کن سایل [illegible] شبی پر شیشه منم من ای اجل * از او کن [illegible]
منت سنگین دلان [illegible] بچشم [illegible] خوب دگر شتند * تو [illegible] که در دل [illegible] آدمی [illegible]
مریخ شهر مسلمان و حق پرست تو سایل * هنوز نگاه [illegible] عشق [illegible] پرستی [illegible] اگرچه است [illegible]
[illegible] چون نکستیش [illegible] باش * که از [illegible] نیست [illegible] هرکه
[illegible] خندان نبود * هرگز [illegible] خندان نبود * پیر [illegible] ایشان نبود * [illegible]
گرگریان مولانا سیف الملوک [illegible] الاصل بوده و سجاعی تخلص میکرده و سخنان فرح انگیز و نکات
فرح آمیز بسیار داشته و در مضمار طبابت گوی حذاقت از همگنان میربوده وقتی که معالجه میرسید محمد
جامه باف مینموده میرزا [illegible] مطایبه این قطعه جهت وی گفته قطعه سیف قاطع بندگان مولوی سیف
الملوک * آنکه طبع تو بحکمت [illegible] آورده بود * ای اجل میگفت [illegible] بردن جان مریض * هر کرا [illegible]
از علاجش کرده بود * مولانا در جواب گفت ای میر [illegible] چون میکنید * [illegible] زرد و چون
میکنید * [illegible] خود [illegible] قصیده چون میکنید * و این ابیات از شهر آشوب
[illegible] گفته ای شیخ الدین محمد که [illegible] سجادی سخن * این سخن [illegible] ز انسان گفته ام
[illegible] شیخ [illegible] اسلام [illegible] و اسلامان گفته ام * ای فرید [illegible]
ترا [illegible] که در سختی [illegible] گفته ام پیغمبر [illegible] شیخ عبدالوهاب * تو نوشتی [illegible]
[illegible] فرزند [illegible] ای [illegible]
بکام دوستان شده ام * [illegible] دشمنان تو ام * [illegible] پیش کام [illegible] دشمنان [illegible] قطعه
اگر [illegible] دشمن کام مولانا قریب مرد آهسته از تکلفات وارسته است هموار اراده آنش
انگیزه [illegible] بصحبت شنید و پیوسته مرادش [illegible] الفت [illegible] شعر خواندن شوق تمام
و در شعر فهمی سخن خاص و عام است و گاهی بنا بر پستی سلیقه و درستی اندیشه شعری میگوید از آنجمله

است شعر [illegible] قاصد و بگوید رشک * [illegible] خدایا که بغزل [illegible] این شعله
که تو گرفته در من * نه خود گذارد و نه خود من * این دو پستی اچنین باشد * نه دوست گذارد و نه
دشمن * کس را [illegible] شناخت * تا جیب شناخته ز دامن گر سوزد دل [illegible]
[illegible] مرا نخواهید [illegible] * [illegible] نقش [illegible] دلسوزی [illegible] هستی
[illegible] زیاده [illegible] میپسند * و اللّه که [illegible] بدین می پسند * من خود [illegible]
تو لب نگشایم * [illegible] چنین می پسند گر یکشب دیگر از تو دورم [illegible]
ای وای که [illegible] صبورم [illegible] * [illegible] نتوان [illegible] تو * [illegible]
سمنان بکثرت اشجار سایه دار و انهار بر بسیاری از شهرها [illegible] رجحان دارد و [illegible]
[illegible] تمام است و ایضا انگوریست که آنرا [illegible] ساخته [illegible] خطه در
[illegible] تحفه بدیگر بلاد می برند و از مردمش آنچه قابل ایراد باشد این چند نفر است
سالک از اصحاب شیخ ابوالحسن بستی بوده و خانقاه [illegible] در سمنان جای با نام است
عارف معارف بانی ارکان الملة والدین علاء الدوله سمنانی از اجلاء اولیاست و بعد از جنید
[illegible] چون او [illegible] در نفحات آمده که ابتدا وی در خدمت پادشاه وقت
شغل داشته [illegible] جذبه بوی رسیده که ترک همه کرده و بسلوک مشغول گردیده در
سال [illegible] از سفر [illegible] مراجعت بوطن اصلی نموده [illegible] مدت [illegible] سال
صد و چهار اربعین برآورده و [illegible] اوقات دیگر صد و سی اربعین دیگر برآورده است
و چون سال عمر وی بهفتاد رسید در [illegible] هفتصد و [illegible] بجوار رحمت حق پیوسته
آورده اند که در اواخر حیات در واقعه دید که قیامت قایم شده و همه اعمال [illegible] توجهات
مراقبات ایشان را سنجیدند چنین معلوم شد که اعانت مظلومی که در ایام وزارت نموده
مرجح است لهذا فرمود که هیچکدام از اعمال خیرات مرتبه اعانت مظلوم ندارد نقل است که
مولانا نظام الدین هروی که از دانشمندان زمان بود شیخ علاء الدوله را تکفیر نموده بود و
[illegible] شیخ چون [illegible] مولانا بر خواند [illegible] گریست [illegible] گفت ای [illegible]
[illegible] پر فریب و فسون هفتاد سال است [illegible] که کافری [illegible] اکنون هیچ
شبهه نماند که امام مسلمانان و مفتی جهانیان بکفر تو حکم کرده است گردن بنه و بعد از این
مرا [illegible] و آن وقت این رباعی بگفت * نفسی است [illegible] غیر شیطانی نیست * و در نفس

بهرش هیچ پشیمانی نیست ۞ ایمانش هزار بار تلقین کردم ۞ این کافر را سر مسلمانی نیست ۞ و این
ابیات نیز از واردات اوست مثنوی طاعت و مسکنت شعار من است ۞ ترک و تجرید اختیار
من است ۞ در مقام ارادت و تسلیم ۞ عاجزی فخر و افتخار من است ۞ نیستی و محو و انقطاع
از همه مسکنت شعار من است ۞ لاابالی گری و عیاری ۞ در بیابان عشق کار من است ۞ ابو
البرکات تقی الدین علی الدوستی از اصحاب شیخ رکن الدین علاء الدوله بوده و سوی شیخ
باصحاب میفرموده اند که حق تعالی یکنوبت هفت سال بر تقی الدین علی دوستی بصورت کل موجودات
تجلی نمود بعد از آن بوجود خود از وی پرسید که مرا دیدی گفت نه فرمود که اینها که بدیدی چه بود گفت
آثار و افعال و صور و صفات تو و حال آنکه تو از همه صور منزهی حق تعالی را این شگفت و این معنی از وی
پسندیده داشت خواجه عماد الدین مسعود که مدتی بوزارت امیر تیمور گورکان قیام مینمود
خواجه غیاث الدین سالار که در زمان جهانبانی امیر تیمور متصدی عظایم امور دیوانی بوده و الغ برد
بنا کرده اوست خواجه شمس الدین علی که از وزرای صاحب تدبیر شاهرخی بوده و خواجه قطب الدین
طاوس که در زمان ابو القاسم بابر میرزا و سلطان ابوسعید مدتی بوزارت قیام نمود و خواجه
نظام الدین بختیار که در اوایل دولت سلطان حسین میرزا امر وزارت را منتظم فرموده و از جمله
اعیان آن مکان بوده نجم الدین نجم فلک فصاحت و بدر سپهر بلاغت بوده اما شعر از وی
کم بنظر آمده این بیت بسبب التزام نوشته آمد ۞ بریز خون عراقی عاشق بجوی پیش که هست
خونش چو خون حاسد تو حلال امیر یمینی از شیوه مردمی نصیبی موفور دارد و شعر نیکو میگوید
این بیت مر او راست ۞ بدست غنچه دایم بجای نسرین است ۞ گلی که از چمن عشق چیده ام
این است پیر سید علی او بوفور حسن خلق و لطف طبع از هر نکته سنجی و از هر کمال بهره حاصل کرده
در سلک مستعدان انتظام دارد و الحال بنوشتن تاریخ دکن مامور است امید که باتمام آن
موفق گردد و بنا بر موزونی طبع گاهی شعری نیز میگوید از آنجمله است شعر دارم دلی چو غنچه پر سوز ای
داریم دم گرم شرار افشانی ۞ در عشق تو حاصلی که داریم غمست ۞ وه از آن غم که نیستش پایانی زینبی
شاعری بوده که شاعریش زیاده بر دیگر صفات بوده این بیت مر او راست ۞ یا بجو یار اگر ز دولت
جان بهتری ۞ یا پی کار دگر باش که این کار دگر است ۞ استرآباد بحسب نزاهت و تربت و لطافت هوا
و کثرت اشجار بهشتی از بسیار شهرها ممتاز است هیچ وقت زمین از سبزه و هوا از ترنج
خالی نیست و مدام در صحرایش گل و ریحان و لاله و نسترن است ۞ همیشه بر و بوم او چون بهار ۞ همه

ابها

ز تیمار رسته و خوشگوار ۞ نه گرمایش گرم و نه سرمایش سرد ۞ همه جای آرام و شادی و خورد ۞ هوای
خوش و دلکش و شبهای فرخ ۞ دهقانان با بار و سبز شاخ ۞ و میوه گرمسیری و سردسیری در آنجا
خوب میشود و استرآباد در زمان سابق هفت تومان داشته الحال نه بلوک مشتمل بوده جا
و سمن و پستاق و فغرطاد و غیره و شش نهر دارد که بجهت تراکم اشجار و وفور گریوه و مغاک
نهایت شدت و محکمی دارند و در سوابق ایام تختگاه جرجان بوده که در آن طرف رود گرگان است
و از آن شهر الحال علامتی باقی نیست و تربت محمد بن امام جعفر الصادق در جرجان است و گویند که
شهرت دارد و اهل جرجان بچوب و تراج اسلام آورده اند و بنای دار الملک حالیه که باسترآباد
موسوم است یزید بن مهلب نهاده و او امیر عادل فاضل با انصاف صاحب همت بوده و احوال
او در اکثر تواریخ مسطور است و سلیمان بن عبد الملک مروان حکومت تمام خراسان را
بدو تفویض فرموده بود و چون نوبت بعمر عبد العزیز که نیکوترین خلفای بنی امیه است رسید او را
عزل کرده مقید گردانید و گویند رهایی او ممکن بود اما بدان راضی نشدی و گفتی که او حاکم عادل
است و تخلف از حکم او جایز نیست و ابتدا از مردم استرآباد بقابوس که صاحب سریر
آن مملکت بوده میشاید شمس المعالی قابوس بمکارم ذات و محاسن صفات و شرف نفس و تتبع
عقل از امثال و اقران ممتاز بوده و از اکثر افعال ناشایست و اعمال ناپسند و ارتکاب مناهی و ملاهی
منزه و مبرا و زینت صورت خطش خط نسخ بر اوراق خوشنویسان آفاق کشیده و کمال
فصاحت و بلاغتش باطراف و اکناف عالم مشهور گردیده هرگاه چشم صاحب بن عباد بر سطری
از خطش افتادی بر زبان آوردی که هذا خط قابوس ام جناح الطاوس فضلای روزگار و مورخان
کارگذار از تیغ زبان و زبان تیغ او سر خط فرمان او آورده بوده رسایل تازی و قصاید عربی که
او پرداخته دیباچه دفتر فضایل است و مشاعرات او با استاد ابوبکر خوارزمی بین الجمهور مشهور
و معروف است و در یتیمة الدهر و مستوفی ذکر او بسیار کرده و شعر پارسی نیز از وی بسیار نوشته
و این رباعی از آنجمله است رباعی شش چیز بود در آن زلف تو دایم معدن ۞ پیچ و گره و بند و خم و
تاب و شکن ۞ شش چیز دگر گرد دهانش دل من ۞ عشق و غم و درد و کرم و تیمار و حزن ۞ و از فضلا
وی کمال البلاغه بین الجمهور مشهور است و قابوس اگر چه بفضایل و کمالات مشهور بود اما نسبت
با امرا و لشکریان بسیار درشتی مینمود و با اندک جریمه بقتل چاره حکم میفرمود و آخر امرا و
اعیان جرجان از ایالتش متنفر گشته خاطر بر خلع او قرار دادند و در قلعه جناشک ویرا محبوس ساخته

دلدار شدش منوچهر را بر تخت نشاندند گویند در اثنای راه قابوس آن شخص که او را بقتل می‌برد پرسید
که سبب خروج شما چه بود جواب داد که چون تو در قتل مردم افراط نمودی بر آن اتفاق
کردیم تا از درجه سلطنت بگذرانیم قابوس گفت این سخن غلط است بلکه این قضیه بواسطه خون
ریختن کم است چرا که اگر شما را هم کشتمی بدین روز گرفتار نگشتمی و مدفن قابوس گنبد است نزدیک
باسترآباد که بنا کرده معاصر است و از افاضل جهان ابو منصور ثعالبی معاصر قابوس بوده و
کتاب سیر الملوک از تصانیف وست و قابوس را اولاد زیار است و زیار را نیز خویشی که در زمان
گیجر و والی گیلان بوده ملحق میشود و اول کسی که از اولاد زیار بسلطنت رسیده مرداویج است
چنین مشهور است که مرداویج چون بر سریر استقلال متمکن گردید بکیفیت سریر سلیمان بن داود
بمن منتقل شده و دو بایه که شیاطین اند در تحت حکم منند لهذا بتاریخ سنه ثلث و عشرین
و ثلثمایه او را بقتل آوردند و گفتند که ما شیاطینیم و احیانا چنین حرکات نیز از ما صادر میشود و
آخرین ایشان گیلان شاه است که ولد کیکاوس بن اسکندر بن قابوس بوده و جمعی که آن دیار
پادشاه شد مدتی نگذشت مدت دولت ایشان صد و پنجاه و یک سال بوده امیر عنصر المعالی
کیکاوس بن اسکندر بن قابوس پادشاهی بود که در بزرگی و زیرکی اقتدا بجد خود کرده در تربیت
اهل فضل و تقویت ایشان از اقران مستثنی داشت و گاهی شعر نیز میگفت چنانچه این رباعی ازوست رباعی تا دور
شدی شدستم ای سروی چو ماه * اندیشه فزون صبر کم و حال تباه * تن چون نی و بر چو نیل و رخساره چو
کاه * انگشت بلب گوش بره دیده براه * و او را تصنیفی است در اخلاق که جهت فرزند خود نوشته
و نکات متین و فقرات دلنشین در آن جمع نموده و این چند فقره که نوشته میشود از انجمله است
زبان را بخوب گفتن آموخته کن و بر طالع اندر رهنمای و تا نخواهد کسی را نصیحت مکن و کسی که بکجی
بر آمده باشد گرد راست کردن او مگرد و بغم مردم شادی مکن تا دیگران بغم تو شادی نکنند
خوب گوی تا خوب شنوی و نیکی را سزا نیکی دریغ مدار و هر شادی را که بازگشت آن بغم است
آن را شادی مشمر و رنج هیچکس ضایع مگردان و اگر از خردی و بی‌هنری نام و نان بدست توان آوردن
بخرد و بی‌هنر باش و دانش از نادان باید آموخت از آنکه هر گاه بچشم دل در نادان نگری و بصارت
عقل بروی کار آری آنچه از وی ناپسند آید نکنی و اسکندری آورده که من منفعت نه همین از دوستان
یابم که از دشمنان نیز یابم چرا که اگر در من فعل زشتی بود دوستان بموجب شفقت بپوشانند
تا من ندانم و دشمن بموجب دشمنی بگوید تا من آن فعل از خود دور کنم و سرمایه نیکوی در دانش و ادب

نفس

نفس و تواضع درست گوی و بی‌آزاری و شرمگینی و جائی باشد که شرم بر مرد وبال گردد و باید که چنان
نکنی که از شرم در مهمات خود تقصیر کرده باشی و خلل در کار تو راه یابد که بسی جای بی‌شرمی باید کرد
تا غرض حاصل گردد و همچنانکه شرم نتیجه ایمان است بی‌نوایی نتیجه شرمگینی است و چنان نرم مباش
که از نرمی بخورندت و نیز چنان درشت مباش که بدست نسایندت و با همه کس [illegible]
که در آموختن دوم بکوشد و کس را میازار که خانه گم آزاری کوی بر او است و اصل مردی کم آزاریست
و خویشتن را نادان شمر که تو دانا آنگاه باشی که بر نادانی خود واقف شوی اگر خواهی که راز تو دشمن
نداند با دوست مگو و اگر به تنگی مردن بهتر که به نان فرومایگان سیر شدن و دوستی مردم بی
هنر ناشایسته و دشمنی ایشان نیز ناشایسته و فرومایه‌تر از آن کسی نبود که کسی بوی حاجتی آورد و او نکند
اگر خواهی که کم دوست نباشی کینه‌دار مباش که زندگانی کینه‌دار بکام او نباشد و زنده
شمار اگر خواهی که بی اندوه باشی حسود مباش و اگر خواهی که بی آب روی نباشی آن کن که [illegible] اگر
خواهی شرم زده نگردی آنچه ننهاده بر مدار اگر خواهی قدر تو بر جای ماند قدر دیگران بشناس
اگر خواهی برتر از دیگران باشی فراخ سفره باش اگر خواهی که آزاده باشی طمع را در دل جای مده امیر المعظم
نصرالله کبود جامه در شجاعت و سخاوت عدیم المثل بوده و در فضایل و کمالات بی‌نظیر اگرچه چشم از
اندوی خشم [illegible] کبود پوشش برنج کردی [illegible] سپاه شدی وی در حضرت سلطان
تکش و جعبه علیا داشت و چند سال من حیث الاستقلال فیروزکوه و چند محال دیگر باقطاع او مقرر
بوده و فتوحات موفوره از او بظهور پیوست در خلال احوال جهاد و دیر او از آنحضرت چندان تخلیط کرد
که عزم پادشاه برگشتن او جزم شد و جمعی را فرستادند سر او را بریده بدرگاه آورند و نصرة
الدین اموال خطیر را بجماعت داده التماس نمود که مرا زنده بخدمت برید اگر فرمان سیاست
نفاذ یافت سعی در جان من روا است موکلان التماس پذیرفته او را بخدمت آوردند و آن روز
سلطان خشم عظیم داشت چون چشم او بر نصرة الدین افتاد خواست که موکلان را سیاستی
کند که در نفاذ فرمان تاخیر کرده بودند نصرة الدین بدیهه این رباعی انشا کرده عرضه داشت نمود
من خاک تو در چشم خودی آرم * عذرت نه کی به زده که صدمی آرم * سر تو خسته بدست کس نتوان
داد * می‌آیم و بر گردن خودی آرم * چون سلطان این بشنید رقم عفو بر جریده جریمه او کشیده او را
بخود نزدیک گردانیده سر و ریش بوسید و خلعت مراجعت فرمود و این دو بیت نیز از آثار اوست
منم که چون بغضب بی فلک نگاه کنم * جمال طلعت خورشید را تباه کنم * کبود جامه ام آنکه ولی به تیغ

بشنید

گبود رخ عدو را از خون دل سیاه کنم * از دل من که بهر دم آتشی برخاستی * ز آب چشم من
جهانی سر بسر دریاستی * گر نه حال من چه دانستی نگار سنگدل * هم بخشیدی مرا گر خود ز آتش خاستی
روی چون خورشید او هر کس که دیدی گفتی * همچو من شیدا شدی گر بوعلی سیناستی * چون
نیخواهم فزونی می نخواهم نیز اگر * روزگار از ناحفاظی بر من آورد کاستی * اگر کسی بودی که چشم چار
تاری بر زدی * این دوتایی در بر من هر زمان یکتاستی * این غزل را خوش فرو خواندی آواز
حزین * جان بدو بخشیدی حالی ز من گر خواستی * الامیر الکبیر فخر الدوله مسعود بن نصرة الدین محمد
اسپهبد کبود جامه بوده فارس هر دو میدان و والی هر دو بیان چه شعر تازیش در لطافت چون
در آبدار و نظم فارسیش از طراوت مانند وصل دلدار بوده از این چند ابیات که ساغری از آن
خمخانه و جرعه از آن پیمانه است لطف طبعش مستفاد میگردد * بیت از بهر هلال عید خورشید سپاه
بر بام برآمد همیکرد نگاه * مردم بشگفت گفت سبحان الله * خورشید برآمده است و میجوید ماه
ای بر تن من نهاده بار غم تو * وی در دل من فتاده آزرم تو * گفتی که مگر غم منت خون کرد
آری غم من بس تو اری غم تو * کاز بهر که عشق تو دین من است * هم جان من است و هم جهان من
من است * هر کس بنده نشد بنده خود را هرگز * این بنده بنده بودن آیین من است * ابو علی
جرجانی از جوانمردان طریقت بوده از سخنان اوست که بخل سه حرفست بای او بلاست و خای
او خسران و لام او لوم است پس بخیل نا ... است بر نفس خویش و خاسرست در نفاق خویش و ملوم
در بخل خویش شیخ ابو القاسم گرگانی عالم صمدانی و عابد عدیم الثانی در دار الملک معانی آورده که
کم آزار مرتکب معاصی عقل بهوش خود است الا در خمر که خورده شد سلیمان عقل را از تخت
بزرگ کشیده از حکومت معزول میکرد اند همچنانکه سلیمان معزول گشت دیو آن دست به نهب و غارت
ملک دراز کرده و در هرج و مرج ملکش خراب میکرد و همچنین عقل که در ملک بدن بجای سلیمانست
چون بسبب شراب زایل میشود از تخت دماغ بزیر می آید دیوان قوای غضبی و شهوانی در جوش و
خروش می آیند و تمامی ولایت بدن انسانی را خراب میگردانند * بس کسا کز خمر ترک دین کند
لاجرم ام الخبائث این کند * سید الحکما سید اسمعیل از فضلای روزگار بوده و کتاب اغراض
و خفی علائی از تصانیف اوست که بنام ایل ارسلان خوارزمشاه نوشته و در طب کتاب ذخیره فی
ترا اغراض نوشته نشده و اغراض انتخاب ذخیره خوارزمشاهیست حکیم ایاتی از ناظمان
سخندانی بوده اما اینکه در مدح که شعر گفته و در چه عصر بوده معلوم نگشته از منظوماتش همین

قطعه

قطعه کرده در تذکره عوفی یافته اختصار افتاد قطعه چیست این با شکوه طبع فلک * گاه دو بیت زشت و
گاه نیک * نه بس این پر گزاف قسمت او * نه حقیقت هم کشیده بفلک * چو خورد زشت تکیه زده
زیر و بپای زرش فرو فلک * با خور و نور و دان بخورد و بخواب * زر برش آتشست و زیر خنک
گوئی او هر چه کرد او کند * این چنین داد کی کند و تیک * در گل الاسفل است جای امید * بر او
کجا رسد زر تنگ * نیک بختی چو آب من بکم * او ز من دور چون تمام زمک * و یک آیت کی
این گونه * با جهان بر فرن پای نیک * شکفت از طبع برگردد و تو * بتکلف کمک کمن ز فلک ابو زاهد
معاری در نقت و معیار دنیا صنعت بوده گویند امیر خراسان بدو گفت که چون رودکی شعر
توانی گفتن او جواب داد که حسن نظم من از دو پیش است احسان و بخشش تو در بیاید که
شاعر و ممدوح ایشان نگاه کرده که نظر رضای صاحب بوی متصل گردد و این سه بیت در آن معنی
نظم نمود قطعه اگر بدولت با رودکی نه همسانم * عجب مدان سخن از رودکی نه کم دانم * هزار یک که
یافت از عطای ملوک * به بی هزار یکی سخن آید هزار چندانم فخر الدین اسعد مخر زمان و اسعد دوران
بوده و لطف طبعش بر سپاه لفظ قهرمان و کمال هنرش بر ولایت معنی فرمان قوت فضل و
ذوق شعر او از کتاب ویس و رامین ظاهر میگردد و این قطعه نیز هم از اوست قطعه بسیار شعر
و گفتم بروزگار * هر یک بجهد بر ثقة الملک شهریار * شاخی بر از امید بکشتم بجد تمش * آن شاخ
خشک گشت و نیاورد هیچ بار * دعوی شعر کرد و ندانست شاعری * انگاه نیز کرد بنادانی افتخار * زنده
کاو ندیدم و نشنیدم آدمی * در دولتش عجب غلطی کرد روزگار * امید من دریغ بدان خام شاخ
اشعار من دریغ بدان روستا تبار * و له من ویس و رامین چه دانم کار زان حال چه جویم * که خود دیوا
دل آبرویم * دل من گر نبودی دشمن من * چنین عاصی نبودی در تن من * هر آن زوری که من کردم پیچم
جهان را او بجاه دیگر ببستم * همانا خاک در کیستی نمی ... * که او را نو بهارست و مرا نه * وفا را او دارد
مرا ناره * جفا را از او گیستی ترا راه * مرا او رشت اسای هاي بر من * چرا چاره همی جویم ز دشمن
چنین گشتم در این سودا که دشمن * نبخشاید همی چون دوست بر من * تو گویی آتشست این بار دو دو
که خود چیزی نسوزد جز صبوری * تنم را آرزومندی چنان کرد * که از دیدار چشمنده نهان کرد * اگر
مرگ آید بسالی نشنید * بجان تو که خصم را نه ... * مبادا هرگز از مردم جدایی * اگر من صبر دارم
در جدایی * چنان در بحر بر من بگذرد روز * که در صحرا بر آهو بگذرد یوز * ز عاشق نامرادتر زاری نباشد
ز کار او بتر کاری نباشد * کی عاشق بر دست ماند * که در پستی غم و شادی نماند * تنم چون نامه بر

یخ ورده است ۞ کجا عنوان آن این روی زرد است ۞ ولی دارم که در فرمان من نیست ۞ تو پنداری
که این دل آن من نیست ۞ بگیتی عاشقی بیغم نباشد ۞ خوشی و عاشقی باهم نباشد ۞ بیا دادم گراز
دردم رهایی ۞ اگر من صبر دارم در جدایی ۞ مرا از دل درخت مهربانی ۞ بچه ماند بگیر و پستانی ۞
نه شاخش خشک گردد روز سرما ۞ نه برگش زرد گردد روز گرما ۞ همیشه سبز و نغز و آبدار است ۞
تو پنداری که هر روزش بهار است ۞ بگیتی چشم اگر روزی ببیند ۞ که آن رخساره جان افروز
بیند ۞ ندانم تا ترا اول بر چه ساخت ۞ مرا باری بکام دشمنان ساخت ۞ شتر بیسم ز نقضای آسمانی
نیازم کرد بر تو و لکرانی ۞ ز بس خواری که بر جان آمد بر روی ۞ ز دلتنگی همین مایه بگویم ۞ ترا ای من مبادا
شادمانی ۞ مرا بی تو مبادا زندگانی ۞ جهان را گوهر آیین چنین است ۞ که دایم گوهران دایم کمین است ۞
کرشم از پیمانه بخت پیدا او ۞ مرا او در کمین بخت دل زار او ۞ بنالم تا بنالد کوه با من ۞ خورد تا
جاودان اندوه با من ۞ جهان را گوهر آمد زشت کاری ۞ چرا نه و مهربانی چشم داری ۞ ابا من بر
گذرد هر کزیکی روز ۞ که تنها بد مراد افغان جگر سوز ۞ بکام خویش جامی می نخوردم ۞ که جام زهرش
اندر پی نخوردم ۞ بچو این حال چونین زندگانی ۞ کرا از دل برآید شادمانی ۞ به آمد مردن از خواری
کشیدن ۞ صبوری کردن و تلخی چشیدن ۞ مرا او در دعا کردست گویی ۞ که از تو بد اهو
جویی ۞ بسان او دلم کرده فرزند ۞ غم بر دل دو صد کوه دماوند ۞ بجز من در جهان کس را گمان نیست ۞ که
روز کس چو روز من سیه نیست ۞ گل او زغنک خاری نیز زند ۞ همه عالم بتیماری نیز زند ۞ جفا نه زو مرا وقت
ای دلارام ۞ که بر من می بگرید لک ددام ۞ گزیدم آنچه نادانان گزینند ۞ نشستم تنها که چنان
نشینند ۞ ز هجران تو حالی دارم امروز ۞ که دوزخ در سفالی دارم امروز ۞ ویس و رامین در عهد اشکانیان
شاپور بن اشک بوده و او دوم ملوک اشکانیان است و ایشان را ملوک طوایف نیز خوانند و بعثت
حضرت عیسی علیه السلام در عهد او وقوع یافته لامعی شاعری بود که لمعه روز در پیش خاطر او تیره بودی و
در طبع زیرین او حیران و خیره بامدی چون شعر کم از وی سماع افتاده هر آینه آنچه بنظر آمد نوشته شد شعر
نو کرده ولم را کهن گشته نوایی ۞ بر روی نگاری صنمی چنگ سرایی ۞ هر غمزه از چشمش قانون فدایی ۞
هر حلقه از زلفش نرست بلایی ۞ خوش شد که جا بسته بهم عارض و زلفش ۞ ناچار بهم خوش و بسته
رحایی ۞ ضد رخ او زلف خلاف برا و جعد ۞ هر یک را و گر شان سازد و نوایی ۞ ای لاله رخ شهره که
با چهره تو نیست ۞ در بیایی بهایی یا در شهر بهایی ۞ از مهر نخست در دل اگر نیست یقینی ۞ باری نبی
روی یمی روی بیابی ۞ کایام بهار آمد و باد از گل و دشت ۞ شاد روان گستر و بهر دشت فضایی ۞

برسر و نه بلبل خوش نغمه درین فصل ۞ هر ساعت دیگر سان بانگی و ادایی ۞ گویی که شده است ای عجب اندر
تن او ۞ هر پر زده بی الحان نه بیری و ستایی فصیحی از جمله ظرفای زمان عنصر المعالی کیکاوس بن اسکندر
بن قابوس بود و او را مثنوی است موسوم بوامق و عذرا که این بیت از آن کتاب است
چه فرخ وجودی که از نقشش ۞ بمیرد بیابی ولی نعمتش ۞ هران کو مرد ما نزا خوار دارد ۞ بدان کو دشمن
بسیار دارد ۞ هر بلا با خود همین یک حال نکوست ۞ که در روی بنزدانی دشمن از دوست ۞ امیر سید
شریف الدین علی بعد از ترقی بسن رشد و تمیز آغاز تحصیل نموده در اندک زمانی از محققان
عالم گردید پس از آن در سال هفتصد و هفتاد و نه بصحبت شاه شجاع رسید منصب ریاست دار الشفای
شیراز بدو مفوض گردید و قریب ده سال در فارس بافاده اهل فضل پرداخت و در آن ایام حواشی
بر مطول نوشت و در هفتصد و هشتاد و نه که صاحبقران گیتی ستان امیر تیمور گورکان شیراز
را مفتوح نمود او را بسمرقند تکلیف نموده تا زمان فوت صاحبقران در ما وراء النهر بسر
برده میان او و مولانا سعد الدین در آن ایام مباحثات روی داد چون امیر تیمور بجهان جاودان
انتقال نمود نوبت دیگر بشیراز شتافته بافاده و نشر علوم می پرداخت تا در هشتصد و شانزده
داعی حق را لبیک اجابت گفته در بقعه شریفه مدفون گردید تاریخ تولدش در قریه طاغون من اعمال
استرآباد در سال هفتصد و چهل دست داد و مدت عمرش هفتاد و شش سال بوده و او را بجانب
اکثر کتب متداوله متقدمین و متاخرین حاشیه وقت آیین نوشته آنچه شهرت دارد و بر این
موجب است ۞ حاشیه شرح کشاف ۞ و شرح مفتاح ۞ حواشی شرح هدایه حکمت میرک ۞ حواشی
شرح حکمت العین میرک ۞ حواشی تلویح ۞ شرح مواقف ۞ حاشیه شرح تجرید اصفهانی ۞ حواشی
شرح طوالع اصفهانی ۞ حاشیه بر شرح مطالع مولانا قطب الدین رازی ۞ حاشیه بر شرح شمسیه
مولانا قطب الدین رازی ۞ شرح تذکره ۞ شرح چغمینی ۞ حاشیه شرح اشارات ۞ حواشی قدیم
حواشی متوسط فارسی بر کافیه منطق ۞ و صرف در فارسی ۞ و جمیع آنچه نوشته در سمرقند در او نوشته
و بعد از مراجعت حاشیه شرح مختصر اصول ابن حاجب ۞ شرح فرایض سراجی را در شیراز نوشته
امیر جلال الدین که در زمان سلطنت شاه طهماسب الصفوی با مر صدارت قیام می نمود و امیر شریف
الدین محمد که قرآن شجر بوده و فور علمش بغایتی که هرگاه بمجلس شاهی در آمدی شاه بجهة
وی قیام نمودی و برادرش امیر امین الدین حسین که استعفا از خدمت خواسته همت او بجهاد
مثوبات اخروی می گماشت و اولادش امیر تقی الدین محمد که در صفت جود و طریق جل

النظیر بوده و بتدریج بر بساط حکومت استرآباد متکی گردید امیر فخر الدین سماکی که بتدریس شیخ
الاسلامی سبزوار ممتاز بوده و بسلسلهٔ ان لوای صدارت شاه طهماسب را برافراخت تصانیف
مثل حاشیه بر هدایهٔ حکمت ٭ حاشیه بر حاشیهٔ تهذیب ٭ حاشیه بر شرح تجرید پرداخت ٭
و مولانا عماد الدین قاری که مرقد فضلش از فرقد گذشته بوده و بصفت قرائت میکرده
از اجلهٔ ابرار آمده است ٭ و مولانا نظام از شاعران با نام آن مقام بود و بازار دعاوی را
از نظامی و شهد سخن را از قوامی و او بغیر از مدح اهل بیت علیهم السلام شعری نگفته و بتربیت
اهل دنیا زبان نیالوده و این قصیده در منقبت از آنجمله است قصیده زان پیش کز آتش چرخ جفا قلم
نخل حیات ما نکند صرصر عدم ٭ گردد بروی صفحهٔ خاک استخوان دست ٭ از بهر حرف تجربهٔ دیگران
قلم ٭ کشتی عمر بگنداب حادثه ٭ زیر زلال بحر عدم در کشیم دم ٭ بهر دهان خاک که از لقمه پر شده ٭
ما لکند نوالهٔ سپهر تهی شکم ٭ آن به که نقد عمر گرامی کنیم صرف ٭ در مدحت امام بحق کعبهٔ امم ٭ بحر سخا
و کان مروت سپهر لطف ٭ شاه نجف امیر عرب خسرو عجم ٭ مستجمع الفضایل و مستظهر العلوم ٭ محمود
العواقب و مرضیة الشیم ٭ روشن کن دقایق مجموعهٔ حدوث ٭ مشروح ساز نکتهٔ دیباچهٔ قدم ٭ با
سیرت ذمیمه نبوده است متصف ٭ با لقمهٔ حرام نگردیده متهم ٭ حاشا که خصم شود نبی القمه حرام ٭ آن بلبل نهی
که از درخت خیبر گشت خم ٭ ای میوهٔ ضمیر تو از شاخسار غیب ٭ ای گوهر شریف تو از معدن کرم ٭ هر
خشت آستان تو جام جهان نمای ٭ هر بنده و فقیر تو سلطان محتشم ٭ در کنه علم تو صدف گنج کبریا ٭
در نقطهٔ کلک تو صد دفتر حکم ٭ پیش تو دیگری نماید که پس نهید ٭ از زنگ خورده آینهٔ حالات جام جم ٭
عمر گران بفکر مدیح تو کنند ٭ مانند روزگار جوانیست مغتنم ٭ ای شهان انبیا مهر بی سبب دارند
نظام را شام بعد الم ٭ دستم بگیر تا که با مداد لطف تو ٭ زین موج خیز حادثه شاید که وارهم ٭ تا در
فضای عالم هستی هر کن ٭ برپای بی ستون بود این نیلگون خیم ٭ آن کو بهوای بغض تو بر سر گره
باد ٭ چون حباب بر سر دریای خشم دم ٭ آورده اند که مصاحب مولانا نظام بعد از فوت چند خود
از ابو الغازی سلطان حسین میرزا طلب سنگ قبری نموده این قطعه انشا نمود قطعه سرور نظام
بحر کلام ٭ داشت در جان و دل محبت تو ٭ از چه رو مانده قبر او بی سنگ ٭ عجب آمد از مروت تو ٭ ور زمان
حیات چون نکشید ٭ منت دیگران بدولت تو ٭ ور نه خاک نیز آن بهتر که بود زیر بار منت تو ٭
مولانا هلالی اگرچه اصل وی ترکست اما چون در استرآباد متولد گردیده هر آینه در ضمن مردم آنجا باید
نوشته میشود هلالی در غرهٔ ایام جوانی بعد از خروج تحت الشعاع نادانی بصوب خراسان شتافته از

افق شهرت طلوع نموده پرتو اهتمامش بر مطالعهٔ بعضی از متداولات تافته بجودت طبع و حدت
ذهن در میان فرق انام اشتهار یافت از نتایج افکارش شاه و گدا و لیلی و مجنون و دیوان
غزل مشهور است و در حینی که هراة بتحت تصرف عبید الله خان اوزبک در آمد مولانا هلالی
شرف ملازمت یافته قصیده بگذرانید که مطلعش این است مطلع خراسان سینهٔ روی
زمین از بهر آن آمد ٭ که جان آمد در و یعنی عبید الله خان آمد ٭ خان را آن قصیده خوش
افتاده و بر ملازم رکاب خود گردانید و مولانا بقایی النگ و مولانا شمس الدین قهستانی
که در خدمت خان می بودند حسد برده بعلت تفتیش بقتل رسانیدند و بعد از آنکه بر خان
ظاهر شد که کشتن او از شکست حسد بوده بسیار نادم و پشیمان گشته روزی جهت بعضی معاملهٔ
دیوان او را گشوده این بیت در اول صفحه دست راست روی نموده ٭ ما را بجفا کشته پشیمان
شده باشی ٭ خون دل ما ریخته حیران شده باشی ٭ و این ابیات نیز مر او راست شعر گر کار تو اید کس
ز پا بکشاید ٭ ور کار تو وا زمن چه کار بکشاید ٭ گر از دلم گشاید کی هزار گره ٭ چنان بود که یکی
هزار بکشاید ٭ مرا بهار رساند که غنچهٔ دل من ٭ چنان شکسته که گر بهار بگشاید شعر چنان ز ناز گذشته
امروز نیم آن رفتار و قامت هم ٭ که نتوانم ز جا برخاست فردای قیامت هم شعر لعل جان بخشت
که یاد از آب حیوان میدهد ٭ زنده را جان میستاند مرده را جان میدهد ٭ یا لب انگیز ساغر دوران
شراب وصل نیست ٭ یا دیدهٔ ما هم خواب هجران میدهد شعر پنج عشق تو صد حیف عمری که گذشت
پیش از این کاش گرفتار غمت میبودم شعر جفا که بر من دلخسته میکنی سهل است ٭ خوش خوبی است
که با مردم دگر کنی شعر وصف بیان کشود که تسکین دهد مرا ٭ غم تو برده موجب صد اضطراب شد شعر از
لب که مرا دولت دیدار کم است ٭ گفتن نتوانم که چه مقدار کم است ٭ رنجیست فراق تو که کشش
بسیار است ٭ عیشی وصال تو که بسیار کم است مولانا سحابی سالهاست که جاروب کش
آستان ملایک پاسبان نجف اشرف است و در مسجدی که محاذی ضریح مبارک آنحضرت
میباشد ٭ آنجاکه تراب بو تراب است ٭ آتش زنه نهای ما بسته ٭ گویند که مدت سی سال
است که فرشش گوچه و بازار رسیده و بغیر بوریای خشتی ابریقی از حطام دنیا چیزی دیگر
اختیار نکرده ٭ گشته قانع بعین الله ز فلک ٭ نفس خوش نان جوانه نمک ٭ از این سبب
همواره منظور نظر خواص و عوام میباشد و از صغیر و کبیر و غث و ثمین حلقهٔ ارادت او در گوش
و غاشیهٔ اعتقادش بر دوش گرفته اند و جانب تعظیم او را بهر چه تمام تر رعایت میکنند

شرف خواهی که بی‌مقبلان گردد ٭ که سره از مقبلان مقبل شود مرد ٭ چو بر سنبل چرد آهوی تاتار ٭
نیفشن بوی مشک آید ببازار ٭ ای رضا بقضا و حسن مصاحبت در تکلف [illegible]
و عمده سرور [illegible] ٭ گرت زینت [illegible] در صحرای قناعت شو ٭ که آنجا باغ در باغ است [illegible]
در خان [illegible] ٭ و مولانا سحابی از اقسام اشعار برباعی بیشتر توجه مینماید و این نوع در آبدار
از بحر اندیشه برآورده بر سیم [illegible] بسپارد رباعیات از کس نه سوال و نه جواب باید
با مردم چشم خود خطاب باید ٭ چشمی دارای دو عالمی جلوه‌گر است ٭ دیگر چه معلم و کتاب باید ٭
توحید چو آفتاب این شد نشست ٭ زین شپره طبعان چه هراسان شد نشست ٭ گر قوم این است
حاجت غزلت نیست ٭ از کوچه احتیاج پنهان شد نشست ٭ قومی که دل از جهان بد زنده
گشتند ٭ نظاره این سپهر گردنده گشتند ٭ بهمت چشم و لب چو بی‌خبران ٭ هر لحظه هزار
گریه و خنده گشتند ٭ آنها که بقوم راه دین برخیزند ٭ از صحبت یار و همنشین برخیزند ٭ دین
نیست [illegible] طعان که بهم ٭ با مهر نشینند و بکین برخیزند ٭ هر تازه گلی که زینت این گلزار
است ٭ گر بینی گل و گر بچینی خار است ٭ از دور نظاره کن مرو پیش که شمع ٭ هر چند که نور
بینماینده است ٭ بگشی چراغ آنکه [illegible] کن ٭ قطع نظر از جمال هر یوسف کن ٭ زین [illegible]
[illegible] بکامت بچشان ٭ در لذت اگر محو بگردی تف کن ٭ ای آنکه ز خویشتن [illegible]
دارای صدر [illegible] صاحب [illegible] ٭ دایم پی لهو و لعب و خواب و خوری ٭ تو دایه طفل عادتی پرورده ٭
بمیباید چو فرزندگیشان بودن ٭ با همه کس چو قوم و خویشان بودن ٭ بی انصافی و کوری [illegible]
رو کردن خلق و همچو ایشان بودن ٭ ای زاهد و عاشق از تو در ناله و آه ٭ در تو نزدیک تر اهل
بناه ٭ کس نیست که از تو جان تواند بردن ٭ آن به تغافل کنی این به نگاه ٭ با عشق هوس پیش نخواهد بودن ٭
و [illegible] بسیار نخواهد بودن ٭ ای مرغ هوا مرغ سرا گر بپرد ٭ پیش از سر دیوار نخواهد بودن ٭ و هر که [illegible]
چون [illegible] ٭ کو خواسته و ساخته قدرت اوست ٭ بر پیر و سامانی من عیب مکن ٭ شاید که مرا
دوست چنین دارد دوست ٭ من زاده تر تو ام میباید ٭ بیچاره نگم تو ام میباید ٭ جان بکنم
در انتظام یعنی ٭ یا سین تبسم تو ام میباید ٭ ای دل که طریق دوستی خوشت ترا ٭ این شیوه نکو
لیک با دوست ترا ٭ آنرا که نه دوست سوی بر تاب بتو ٭ رو با او کن که کار با اوست ترا ٭ امیر محمد مؤمن
بشرف ذات و محاسن صفات و اخلاق حمیده و اوصاف پسندیده اتصاف داشته و بسیاری
از فضایل و انواع مهارت می‌ورزید و در کمالات نفیسی موفور دارد و آدر ایران بود منظور نظر پادشاه

نشان

[illegible] و شاهزاده‌ای ...قزوین بوده بعنایات مخصوص گردیده و چون بحسب تقدیر بهند دکن وارد گردید
ابتدا در خدمت ابراهیم قطب شاه بنهایت عزت راه بمرسانید الحال در ملازمت پرتوان فر
محمد قلی قطب شاه بیشتر از پیشتر معزز و محترم است و از غایت حسن خلق و خوبی ذات همواره
اراده پیش آن نیست که کار فقیری را در آنحضرت بساز و پیوسته در اوش آنکه دعای محتاج را
دولت برآورد ٭ هر چه خوشنودی اله کناره ٭ تا تو خوشنود شوی کردگار ٭ چون حل احوال او از آن عنصر
ترهات که بجواهر تحریر بکوهر تقریر بکلک ایام صرح کرده و آینه از اطالت در گذشته شروع در ایراد
وی مینماید اگر چه در آبدار از بحر خاطر بسیار برآورده اما آنچه زیور گوش هوش شاه آن اوان
ساخت غیر از این چند بیت بنظر نیامده لهذا همین اقتصار افتاده شعر از ملاحت و من نخم خود دوام
کرکه فغان بهر شد [illegible] ٭ خوش شم کوه دل عشق معاملکه داشت ٭ هر ابوالهوسهای
و الگه داشت ٭ چه آفتی تو فغان که در جهان امروز ٭ محبت تو دو کس ایام تو شناسنگه داشت ٭ بجز وصل
دلی انجات الدانه فهمیدم ٭ الهی خبر باشد یا نیکی زیار فهمیدم ٭ خدا را تکذیبی بر تربت مومن گزان
سنگین ٭ بوقت جان سپردن حسرت بسیار فهمیدم ٭ گردد شوخی دولت خانه مبارک باشد ٭
شمع من منصب پروانه مبارک باشد ٭ بهوای سر کویی که تو میدانی و من ٭ شب بردن آمدن از
خانه مبارک باشد ٭ خوبی چنانکه رخ خوب تو ام ٭ در سینه صد آن حمایم بریده ایم ٭ هر گز خیال وصل
بدل گذرانده است ٭ عاشق نا امیدی مومن شنیده ایم ٭ گر بهای دلم از آتش نا گشایید
کی با همچو من یار بسکه از کار گشایید ٭ زمیدلش گذاشتم آن خرابی گرفتش دیدیم ٭ آنکه کار و از عشق
جایی باز گشاید ٭ عاشق انقدرت کی دارد که گرد کرده دوست ٭ نا میدانیم عاشق بلبل و پروانه
کمینه مرتبه عشق مش مجنونست ٭ محبت کم از این داخل محبت نیست مولانا سلطان محمد صدقی
روشن ضمیر و عالی جوش تقریر بوده و خوبی داشتن یاد و از چند چون و بیکویی صفاتش انعطاف
افزون سالها در کاشان توطن گزیده بتقل فضیلت نقش آن ده بر الواح خواطر طلبه می‌نگاشته و در شیوه
شاعری ذوق تمام داشته و قتی در حاوی ضریح مبارک امام الجن و الانس ابو الحسن علی بن موسی الرضا
علیه التحیة والثنا در بدیهه قصیده گفته که مطلعش این است ٭ غیبت در دلم از روزگار سفلی نواز
که شرح شمه آن قصه ایست دور و دراز ٭ و در تتبع نظام قصیده ایست که این ابیات از آنجمله است
قطعی است بر کنا باین دیر دیر پا ٭ کاسوده زیست آنکه رضا داد با قضا ٭ فارغ ز موج خیز حوادث
کی نشست ٭ گو بر فراز قاف قناعت گرفت جا ٭ خوش تر ز چتر شاهی و غوغای خسروی است ٭ بر خشت

که بر سر موافقت نهد کله ۞ غافل بود از خاصیت کرهٔ گوی فلک ۞ بیهوده کرده ای پی تحصیل کیمیا ۞ زاهد که گشت
سایه صفت همنشین خلق ۞ بیگانه خساست مشو با وی آشنا ۞ عریان تنی که بهر خود فروشی ست بر تنش ۞
دام فریب خلق بود نقش بوریا ۞ میکوش در صفای درون تا چو آفتاب ۞ آیینه ضمیر تو گردد جهان نما
تا همه باد غرور هست در سرت ۞ مشکل بود چراغ ضمیر تو در ضیا ۞ در حال بیکسی کس بیکسی الخابر ۞ نشنیده
کرامت کس بیکسان خدا ۞ و تاریخ فوتش از این قطعه مفهوم میگردد ۞ مصدق ان سرور ارباب سخن ۞
آنکه فیض بخشش بهر جا رفت ۞ بهر تاریخ وی آمد از غیب ۞ عالم بی بدل از دنیا رفت مولانا علی
در سلک فضلای زمان انتظام داشته ذات محلی بجناب انتسابش پیرایه نیکو سرانجامی و صفات
مودی بکرامانش زیور نیکونامی ما حصل اوقات را صرف طاعات و عبادات نموده دماغ جان را
همیشه از استشمام ریاحین دوستی اهل بیت معطر میداشت و عمر انقطه وار بر سر خط طاعت
سلاطین دکن نهاده عافیتی که او داشت تا لوای عالم جاه و دانش برافراشت این رباعی از افکار
ایشون بیدست ستم بر دل افگار بدست ۞ آنکه دل سوخته زار بدست ۞ آه دل عشاق گرفتار بدست ۞
بسیار ستم مکن که بسیار بدست مولانا معین الله بغایت خوش محاوره و نیکو بیان و شیوا
بذله گو و شیرین زبان بوده و در بوستان مطایبه باعتدال تازه و نهالان خاطرش از آن عصر
درختی نرسته و در گلستان معارفه بگوش شنوای بلبلان طبعش هزار و پستانی دبستان
نگشته ۞ طرب باد و شادیش چنان بدی ۞ که از نرگسش ... خندان بدی ۞ ... و کلمات هزل آمیز
و سخنان فرح انگیز نمک گفت و گو و دست از خاطر زدوده مستحسن ارباب دهر و منظور اعیان هر دیار و
شهر بودی چنانچه از سیاق آینده شمه مفهوم و مستفاد میگردد جهت میرزین العابدین نایب القضاة
گوید ... جایی که بفضل است و دانش چه سرو ۞ گر خود همه مجلس بشود خست و صد و ۞ گر قربه ... افقره
من افتد ۞ به که بکل مرتیم از دور ۞ در حق مولانا عطاالله واعظ گوید ای واعظ تر آن که ده من
گنده ۞ وز قول ... پر و بال فرزنه ۞ چون خیک تر شسته بر کنده خشک ۞ جقاجق و جقاجق همچنین
مرده ۞ در حق ... مشهد مقدس گوید آن کرم منجم که پر از بلغم بود ۞ هر چند که خود را گفت افهم
بود ۞ اوقات تمام طبع زود بلغمیه ۞ در خود بو فید هر چه در عالم بود ۞ این اشعار متفرقه نیز از او است
افسوس که یک عمر تباهی کردیم ۞ مردانه ... کردیم ۞ در نامه نماند جای یک نقطه سفید ۞
از بس شب و روز روسیاهی کردیم ... محنی نقصان ... خنده ۞ عبدالسلطان غذاب بو خنده ۞
معین چشم موافقات مدار ۞ ز ابنای زمان که قوم نو خنده ۞ یاران ... هست مالوف دیم و که ۞ از رشته

زده پای بندم دگر ۞ لذات جهان هیچ بکم گوئید ۞ آمد رمضان که خشک بندیم دگر ۞ میرزا داود هم گوئی
هر قلیه که چار قلقلی با منورست ۞ ... شاه و جوان آنکه کول ۞ کم قدت که چار قلقلی با منورست میر
محمود معمه ... کرده آتش ... از برون ... ۞ جند اقبال ... المتحاب ۞ ...
و ایضا در نثر نیز اختراعات غریب داشته چنانچه رساله در آن باب ترتیب داده و از اسوسوم
... و این فقرات کلی از آن ... عشق و گلی زمان خوش است لغة تعریف معشوق ...
اعراض ... و دشنام ... و جاسوس نهاده و نقاش طبع و موسیقی ...
... لغة تعریف عاشق ...
[illegible]
[illegible]
... لغة ... ام ... منصور است ... لغة
... کمال عشق ... انجمن ...
شرف شدن خواه بگو و خواه بشنو لغة ...
لانها ... خواه دست خواه پای ... لغة پاره کردن ...
... لغة ... مفارقت از جوان ... لغة ...
خانه ... مسجد جامع است لغة ... مغلوب ... است ...
... حکم ... کتاب ...
... شنیدن شعر از شاعر ... قبول ...
... دشنام و دشنام ...
... برون ... جوان ... پرسیدن ... جوان ...
باعتقاد ... تعظیم ... آب ... لطیفه آدم
... خواب ...
احکام قبول ... سواری اسب ...
انعام و وصول ... آب ... خربزه ...
پران ... اطلاع ... لغة ...
تندبادی عظیم است ... قبول ... لغة ... عرق فته

شیرازی نگارا بارم ییلاقی طاوس نطع هندی گلابی قمی کمدی سرکه دوشاب هروی دیگ برگ
کار نادر العصری شمس علاء الدین که در بهر هندی پیکه بنام خود زده قالیچه ترکی بوم بیتوفی تخت
اصل و بیت مقاطعه مصور کو نشکافی چون فرنگ قوزی نکاوی تخته نمد الوان جامی سفو و چرمین
بلغاری سیده پکتاشی قالیچه سقرلاط قرمزی بطانه خود رنگ پرخندی تنکستی کوزه هروی
جاروب جرجانی افتابه سپاهانی مشهدی منوشن وی اللذة از آداب خام و آدم خام و شعر خام و
طالب علم خام و حلوای خام و پالوده خام و بریان خام و هندوانه خام کناره اولی است محمد امین ذوقی
با وفور فضل و کمال خاطرش چمنی بوده بگلهای مضامین رنگین آراسته و از خاره و خاشاک عیب و نقصان
پیراسته در حینی که والی گیلان التماس صحبت مولانا میرزا جان نموده ذوق ملازمت مولانا را لازم
گرفته شیوه مخالفت بتقدیم رسانید اما هنوز زبانش از توشه پرداخته بوده عصا از کف ننهاده
که راحله عمرش در غلاب اجل فرو رفته سر در نقاب تراب کشید از دیوانش همین یک بیت
بخاطر بود که ثبت افتاد * همه شب نیم بخیال تو و آسوده دلم * که این وصالیست که در پی غم هجرانش نیست *
سید عبد الحق سید خوش طینت نیکو طبیعت بوده و شعر هموار میگفته و این قطعه از وی مشهور
است * زر چو بارقان تحفه ابدا بوده * که قاضی شود و صدر راضی نشیند * برشوت خوری داد و بسته
قضا را * اگر خر خیز بوده قاضی نشیند * میر مرادی خاطری بدر معانی محیط داشته و شعر را در غایت
عذوبت انشا میکرده و این بیت از آنجمله است * قضا رشک خطی آبروی یار نوشت * نیاز مندی
ما بر آن کناره نوشت * مرد فهمی بعقیدی و بیکلفی بنام کرده و همواره دامان از صلاح خود بر تافته
نفس و خبث موش داشتی با آتش آنکه در مطایبه گرم گشتی و پرده ناموس مکسان بیاد هجا بر دادی
تا از غایت ناسازی قطع نظر از ایران کرده متوجه هندوستان گردیده و در بین دیار نیز بدان نسق
روزی چند بپایان آورده رخت بزندان خاموشان کشید و این چند بیت از او است * شرحیات
جاودان دارد شهید تیغ بیدادش * نگردد باکیری آبحیوان داده استادش * مصرع چون دید دم از
ملامت لب بیست * ای خوش آن غمزه که تمکین ملامت کرده * مصرع بانکی کوی قاصد شرح شوقم را که دنما *
زدست بیخودی حرف از لم بیا افتاده * مولانا ناطق بعد از تحصیل کمال سودی با وفا و شوهات انوری
آورده عمرها در اماکن مشرفه بسر برده و کبر سن اراده هندوستان نموده در بین مراجعت هنوز
مرحله چند نشمرده بود که رحلت بوادی دیگر نموده گویا این رباعی در حالت احتضار حسب حال از وی وارد کرده
ایکاش نخانه در نفیه النستم * و ز خویش برون سو نشید النستم * چون حجه نهان کنج ویرانه خویش * میردم

وبال و پر نفیه النستم * در هیچ هوس وداع نام مباده * وین باده بکام هیچ کام مباده * گر زهر بود بجام
بوا باده * خونابه خبر باد در جام مباد * امیر شمس الدین علی با وفور فضل لطف طبع و صحت ذهن اتصاف
داشته از خوش طبعان زمان خود بوده چنانچه لطف طبعش ازین چند بیت که در طیبت گفته مفهوم میشود
* چون منی بها الافاضل کز تخم عداوت از چه گشته * گر در نسب است نسبت آن خود * بر تابه
خود نشسته * و در حسب است خود چه نسبت * فرق است ز دیو تا فرشته * بگذار فقیر و پوتینی
وا گذار بها منی رشته رشته * تا هر سر رشته گرد او وی * هر رشته فضل صد فرشته * از فضل تا
که چون شماره * از فضل فضل من سر رشته * نسیم اگر چه در سلک موالی شوریده مزاج انتظام داشته
از نسیم شهرتش همه جا رسیده و شمال بخشش چون باد صبا راحت بخش خاطرها گردیده این
رباعی من الجمهور از وی مشهور است * با آن گل تازه رو رقیبان لئیم * گویند که اختلاط کم کن با نسیم
ایشان ز برای خود سخن میگویند * گل را بنسیم اختلاطیست قدیم * محمد مقیم ولد میر سید محمد دانیال
است که از مردم صاحب کمال آنجا بوده و محمد مقیم امروز در هندست و بکسب معیشت از مر
ملازمت مشکار دو این دو بیت از او است * خواهی که زخویش بهره یابی * بی بهرگی جهان
طلب کن * مقی شده از دامان بنظر کسی ما ندید * تا تو گردی دو در مرا نخود هم کس نگزید
قسمتی عمرها با خواجه حسین ثنائی بسر برده و از آنجا تخلص داشته که خطی بر اوج استیلا یافته
سپاه حت حان نهاده و عالم گردی را در باره داده * از بعد آن زمانه ما نیم کامش تخت * ز راه و رنگ
بر او آنچه نزد باخت * این بیت مر او راست * تو جلوه میکنی و بر طرف کسی خیز * زمین جو دست
دعا سوی بر آسمان دارد * طبرستان ولایتی است در غایت نزاهت و صفا و در غایت طراوت
و هوا * از آبش کوثر اندر انفعال است * درختانش همه طوبی مثال است * ز بنفشه زار گردون
در پیش صحراهای پر بنفشه اش خجل زده و تجلی سبزه زار سپهر در برابر چمنهای مرغزارش شرمنده و منفعل
در پیش بنفشه زاریست * گردی جبل سپهر بلیت * از حوالی جرجان و دهستان و دامغان تا
کوهستان ری و طالقان همه طبرستان است مشتمل بر رستمدار و کجور و دیلم و لاریجان نیز متعلق
بطبرستان دارد و بعضی ییلاقات را نیز داخل طبرستان شمرده اند و اما چند آنی بصحت پیوسته
بحر طبرستان را دریای گیلان و بحر گرگان و دریای باب الابواب و بحر خزر نیز خوانند طول این
دریا از مشرق تا مغرب دویست فرسخ است و عرض دویست فرسنگ و این دریا بطرف
دیلم و طبرستان و باب الابواب و شروان و دیار خزر کهند و به ارمن منتهی شود و در این دریا چند جزیره

وقوع نیابد و این دریا هفت جزیره دارد که از آن جزایر نفت سیاه و سفید حاصل میشود و اکثر
مردم طبرستان بسیار موی و پیوسته ابروی باشند و سخن بشتاب کنند و ورع و
اتقیا در آنجا بسیار باشد و اهل طبرستان در سال دوم از هجرت منشور ایمان قبول کردند و نخستین
کسی که در ارتفاع اسلام بسبب غزوه جهاد در اراضی آن مملکت قدم مبارک نهاد امام ثانی ابو محمد
حسن بن علی علیهما السلام است و این واقعه در زمان خلافت خلیفه ثانی روی نمود و قثم بن العباس
و عبد الله بن عمرو و مالک اشتر در آن سفر با امام عالی که همراه بوده اند بعد از چند وقت امام با متوطنان
آن مکان صلح نموده مراجعت فرموده و در وقت ایالت منصور دوانقی ابو الخصیب آن دیار را استیلا یافته
در ساری ساکن گردیده مردم آنجا را باسلام در آورده و در آن بلده مسجدی بنا کرده و همچنان روز بروز
اسلام قوت میگرفت تا حکومت بحسن بن زید بن اسمعیل بن حسن بن زید بن امام حسن
بن امیر المؤمنین علی علیهم السلام رسیده آن ولایات را با تمام از روی شرک صاف گردانید
و احوال ملوک طبرستان از قول ظهیر الدین مرعشی که مولف تاریخ طبرستان است بموجب که نوشته
میشود منقول است که چون اسکندر ذو القرنین ممالک عجم را بر ملوک طوایف تقسیم فرمود حکومت
طبرستان را برای یکی از اولاد ملوک فرس مفوض فرمود و اولاد او دولت سالها در
آن مملکت بدولت و اقبال گذرانیدند چون اردشیر بابکان ملوک طوایف را مقهور کرده
زمام ایالت آن ولایت را در قبضه اختیار جشنسف شاه نامی که در سلک اعاظم اعیان شخص معظم بود داد و
جشنسف شاه و فرزندان او بطنا بعد بطن دولت شصت و چهار سال حکومت کردند بعد از آنکه قباد بن
فیروز مالک ممالک عجم گشت آن دیار را به پسر بزرگتر کیوس ارزانی داشت و کیوس اولاد
جشنسف شاه را مستاصل ساخته مدت هفت سال حکومت کرده میان او و برادرش انوشیروان
مخالفت اتفاق افتاده کیوس بر دست برادر اسیر گشته بقتل رسید و از وی پسری مانده
شاپور نام انوشیروان طبرستان را بدو عنایت نمود و از اولاد او فرخ پس در آن مملکت کارها
کردند و مدت دولت ایشان صد و ده سال امتداد یافت و از اولاد او جیل بن جیلانشاه که
مشهور است بکاوباره مستقل گشت و از اولاد او تا سنه احدی و ثلثین و ثلثمایه که تاریخ سید ظهیر
الدین اختتام یافته [illegible] اگرچه در ایام دولت بنی العباس گاهی سادات
عالی نژاد و گاهی کارگذاران خلفای بغداد بر طبرستان استیلا یافته اند اما هرگز از وجود یکی از اولاد
کاوباره خالی نبوده و هیچکس ایشان را یکباره از آن ولایت آواره نساخته و مدت دولت ایشان

تا آخر تاریخ ظهیر الدین هشتصد و چهل و کسری بوده نقل است که بعضی از منجمان با کاوباره گفتند که تمام
طبرستان بتحت تصرف تو در خواهد آمد بنابر آن سودای تسخیر آن دیار در دماغش جای گرفته یکی از اهل اعتماد
را در گیلان گذاشته تغییر لباس کرده و [illegible] متوجه طبرستان گشت و بعد از آنکه اوضاع
و مخارج آن ممالک را بنظر احتیاط در آورده معاودت کرده لشکر بطبرستان برد و آن ولایت
را بتصرف در آورد و از آنجهة بکاوباره اشتهار یافته مازندران ولایتی نزه و با طراوت است و جهة
آنکه در بعضی جاها اشجار بهم پیوسته دارد و هند سفیدش مینامند و در موسم ربیع از کثرت بنفشه و نرگس
و سوسن و غیره غیرت نگارخانه چین است نشانه مرغزار خلد برین است چنانچه حکیم طوسی حکیم
ابو القاسم فردوسی نور الله مرقده در شاهنامه اشاره بدان نموده میگوید نظم که مازندران خرم
و شاد باد ٭ همیشه بر و بومش آباد باد ٭ که در بوستانش همیشه گل است ٭ بکوه اندرون لاله و سنبل است
هوا خوشگوار و زمین پرنگار ٭ نه گرم و نه سرد و همیشه بهار ٭ نوازنده بلبل بباغ اندرون ٭ گرازنده
آهو براغ اندرون ٭ همه ساله خندان لب جویبار ٭ بهر جای باز شکاری بکار ٭ دی و بهمن و آذر و
فرودین ٭ همیشه پر از لاله بینی زمین ٭ و مازندران کوههای سخت و بیشهای پر درخت بسیار دارد و او
چند قلعه است که نهایت حصانت و محکمی دارد ٭ همه در رفعت آسمان رتبت ٭ همه در محکمی سپهر نهاد
اگرچه اکثر میوه گرمسیری و سردسیری در آنجا بعمل می آید اما آنچه قابل ایراد باشد نارنج و
لیموست که در غایت خوبی و بسیاری بحصول می پیوندد و حاصلش بیشتر ابریشم و برنج است
و در ازمنه سابقه شهرها داشته مثل [illegible] که الحال ویرانست و آنچه امروز بطراز معموری آراسته است
سه شهر است که در غزارت آب و لطافت هوا که چهارم ندارد ٭ همه در خرمی بستان بهار ٭ همه دیده
دیده بهار نگار ٭ از انجمله یکی ساریست که زبان در وصف آن عاجز و عاریست ٭ باد فردوس از آن ابواب
یا بند گل جنت از آن زمین بو بند ٭ و ساری از ابنیه ساره بن ابویه بن کاوباره است و از زمان
قدیم تا حال غایت آبادانی و نهایت معموری داشته و بر یکطرف شهر مرغزاریست قریب بده میل در
نهایت خضرت و خرمی ٭ اگر روی زاستقرار بحالی ٭ نیابی زنده از سبزه خالی ٭ و دیگری بارفروش
ده که شهر نزه و با طراوتست و بنای آن در زمین سودی شده ٭ و آمل از شهرهای قدیم است و بعضی گویند
آنکه جمشید بنا نهاده و بعضی گویند فریدون ساخته و صاحب نزهة القلوب از ابنیه طهمورث میداند
و دولتشاه از کتاب مسالک و ممالک علی بن عیسی کحال نقل میکند که از زمان آفریدون تا روزگار اسلام
کرسی تختگاه ربع مسکون آمل بوده و در اصل شهر گنبدی است که اقسام اشجار بر آن روییده گویند قبر

ایرج بن آفریدون است متصل شهر رودیست که آنرا هرازرود می خوانند و مردم بقدر احتیاج از آن رود
جدا ساخته بزراعت و عمارت خود بر غله آرند و از این سبب حج منزل آمل برابر البستان و آب روان
نیست مردم نیک از آن زمان این چند نفرند که نوشته میشود * شیخ ابوالعباس القصاب
شیخ اهل طبرستان بوده اگرچه چیزی نخوانده بود اما نکتهای عالی از و سرمیزد چنانچه یکی از ائمه
طبرستان گفته که یکی از فضایل حق تعالی این است که کسی را بی تعلیم و تعلم چنان سازد که هرچه ما را از
اصول دین و دقایق توحید مشکل شود او بر ما آسان سازد و در نفحات آمده که ابوالفوارس شیخ زاده شاشی
کس نزد شیخ ابوالعباس فرستاد که اینجا قحط شده دعا کن شیخ تسبیحی که در دست داشت بزانوی
فرستاده باران آمده و قحط برخاست * شیخ محمد قصاب مرید شیخ ابوالعباس است ما همیشه در دکان
نشسته مذکری کردی چون سالی چند بران بگذشت شیخ ابوالعباس وی را از مجلس داشتن باز داشت
چه سخن وی عالی گردیده بود و فهم هرکس بآن نمیرسید * ابوجعفر بن جریر الطبری صاحب تفسیر کبیر و فقه
و حدیث بوده و تاریخ او صحیح ترین تواریخ گرفته اند * شیخ ابواسحق شیرازی در طبقه فقها او را
از جمله مجتهدان نوشته * محمد بن محمود آملی همیشه از فواره طبع زلال فواید در حیاض تالیف و تصانیف
میریخته مثل شرح بر کلیات قانون و نفایس العیون که در معارضه درة التاج نوشته * شیخ عزالدین
آملی بصلاح و سداد موصوف بوده مدتی در جبل العامل فنون فضایل از فحول افاضل اخذ نموده آمده که شیخ
علی عامل که مجتهد زمان بود بکرات مکتوبات و مراسلات ارسال داشت که اگر تو دعوی اجتهاد خود علی
کرده اشاره نمای که من طریق موافقت دارم و از مصنفاتش یکی سفینه است که بنام حسن بیک ملوک
مازندران نوشته * ابوالفتح آملی از استادان زمان بوده اما تاریخ وجود و وفاتش بنظر نرسیده که
در کدام عصر بوده و صحیح که گفته و این رباعی از منظومات اوست * در غنچه چو گل مستوری ای مهوش
با واجبت چرا فکنده اند دل * تا دید ترا زمین ز تو گشت خجل * برداشت بهر دل گرفت اندر دل *
مولانا محمد صوفی اکثر ایام را باکتساب فضایل علمی صرف نموده و تتبع بسیاری از کلمات صوفیه نیز
کرده الحال قطع تعلق از همه جهتی نموده و بزی اهل تجرد روزگار میگذراند و بخواندن و جمع کردن اشعار
سلف ولوع تمام دارد و شعرش در غایت جودت و عذوبت و همواری و روانیست چنانچه از ابیات
آینده مستفاد میگردد * شعر * آه ازین آسمان آتشبار * داد ازین روزگار مردم خوار * چند ازین کج رفتار
تجربه * چند ازین دست برد لیل و نهار * تخت ما بجاست تا باشد * این زمین ساکن آسمان دوار
انجمن گشته ام که پنداراست * گوش از آواز و دیده از دیدار * آفتاب یک ستاره بی نور * آسمان قلندر

بی کار * من بدین زیستن بیم راضی * زندگانی بیکم زنا چار * بیم آنست که بجان من * آتش افروز بر آدم چو خیار *
نه را مونسی بجز سایه * نه را محرمی بجز دیوار * زهر غصه خورده و فی انام * هیچ پای بهری نمی بیند بازار * چند
باشم ز دور بدبخت کش * چند باشم بهیچ حسی خوار * من بمردان مرده ام زنده * لا بمعد الرجال کل بکار
همه را کعبه آنچه در کیسه * همه را قبله آنچه در شلوار * بهمه ز خلق میرسد آن * که نکافر با تحقتار * زان کنم
مدح آن سرو * که نشاط بهر دارد عار * حرف خوبی او نشاید کرد * کاسمان و نیز و بچمال * زاندیشه
آن لب چو مرجان * آتش و ارم بهفته در جان * دیگر نباید چو گل فراسم * آنکه که تو کرده پریشان *
چه کرده بخشم آموخت * دیگر نشناخت خط قرآن * از آنکه گزید عقرب زلف * جرجان دارن
نداشت درمان * از وضع طبیب من بدید است * کاین درد فقیر جدید درمان * با آنکه سرآمدی
دانش * هستی در عشق بخت نادان * طوفان سرشک عاشقانرا * گردون گشته بزیر دامان *
ایام مرا بکار نگذاشت * جز پیچ و سقر از نگذاشت * گفتم که شوم ز روزگار امن * ناهلی روزگار
نگذاشت * فدای پای او سرپستوان کرده * خاک پیش از پستوان کرده * سراو چون شود کرم
از سر لعل * چراغ از روی او سرپستوان کرده * اگر خورشید بر ناید بمیا کو * ترا خورشید خاور پستوان
کرده * نگار ناهید شاد باش * چو گل خرم و چو سرو آزاد می باش * ز نام ای پری پیکر که گفت
بتن سیم و بدل فولاد می باش * محمد پستون آسمان را * بناد تیشه فرهادی باش * مرا چشمی
است دو دو از روی یاران * همی آتش بجای آب باران * درین عالم محمد آنچنانست * کز بهر خدا
فریاد زدست دوستداران که مراست * دشمن بهتر ز جمع یاران که مراست * هرچند که گفته بهتر
نیست * غم به باشد ز غمگساران که مراست * ویران شهری که اندرو مردی نیست * وان باغ
بیاد که اندرو وردی نیست * گم باد سری که نیست سودایی * خون باد دلی که اندرو دردی نیست
سوزنده بسان خس گرم ساخته اند * آیا نکدام گوهرم ساخته اند * هرگز نرسم بهیچ مقصد گویی ایام
طالع تیره بپرم ساخته اند * هرچند وجود را بهم بیخته اند * مانند تو دلبری نیامیخته اند * گانور همانا بیخته
اند * وان قالب بهبوده انسان ریخته اند * منظر که وصال شاهش امید بود * آن اید پیشش جاوید
پید بود * یخ ابد و عذاب جاوید بود * آن شب و راکه مهر خورشید بود * فخواهم در غم نمیشود اثر
آری نشود جراحت از مرهم سیر * شوق تو بوصل کم نگردد هیچ * کرین بخوم ترا نگردم سیر
ایدوست که گفته محمد چون * کیفیت بالا همیشه در افزونی * ایستاده برابرم چو نارون * کاستاده و زیر
و ارباشد فزونی * شاد ز بزم وصل دلبر بستم * دل جوید و سینه بمجمر بستم * نگار را آخرت گردم ز دنیا

کی بی سایه نخل بلا برستم * چو آن شاخم که بارش خورده باشند * چو آن ویران که گنجش برده باشند
بدان پیری همی یابم امید دست * که دوران جوانش برده باشند * چو من یک سوخته پروانه نه
جهان را همچو من دیوانه نه * همه یاران بسودای لاله وارند * من دیوانه را ویرانه نه * ولایه و تور خانه
و فلک بی * گذارد بر سر هیچ فلک بی * اگر از دست برای پوست انداختن * بیو کن تا که بارت کم گرد
بی مولانا قایمی عمرها است که رفت بر کلاه بهوا و هوس بوده روی در معموره طاعت و عبادت دارد
و وقت بر مثوبات اخروی میگمارد * غافل بودن نه زانگیست * غافل از خود بودن انگیست * غافل نشین
دستی میخراشش * گر نویسی قلمی می تراشش * و اوراست فحوا ابیات و مثنوی و این ابیات از آنجمله است
ای سهی سرو گلشن خوبی * تازه سرو ریاض محبوبی * باغ حسن از گل رخت تازه * خوبی از تو بلند آوازه *
نرگست از سیه روزی * عارضت آتش جهانسوزی * حلقه زلفت دام بلا * هر خم زلف تو مقام
بلا * کس چه تعریف آن جمال کند * پیش زانی که کس خیال کند * فزون شد از غم هجران ملال من امشب *
بعید خوابی داشت حال من امشب * شراب شوق نه هر شب فزونتر افتاده است * چها کند زایل
اعتدال من امشب * رفیقی شاعر هواری بوده و این نوع ابیات میگفته شعر سر گرم من سوخته خرمن شبنم *
روزی که بکاشیر گلخن نشینم * رستمدار قرب صد پاره دیه دارد و ولایتش با مازندران و گیلان
و دریای خزر و کوهستانات ری متصل است و حاصلش ابریشم و برنج و آهن است و قلاع معتبر بسیار
دارد که بر فوق تلاع و قلعه‌ها بر افراخته‌اند و مردمش اکثر کسب کمال کمتر متوجه میشوند اما بعضی که بوفق میکردند
نهایت خوبی و وزن داری دارند مولانا محمد ملنگ سالها در مشهد مقدس نقش انداز و بر الواح خواطر طلبه
می نگاشته و در منطق و حکمت مهارت تام داشته و بنابر علاوه کمالات اضافه درجات شعری
نیز میگفته از آنجمله است * باد از طرف تو لاله گون می آید * از خاک در تو بوی خون می آید * در جلوه
که تو از دل هر ذره * صد چشمه خورشید برون می آید * گیلان ولایتی است مشتمل بر جبال سپهر اشتباه و
عقبات بسیار و در شوارع اطراف آن از تشابک اشجار چنانست که نسیم شمال و صبا از نزد
و از آن افتان و خیزان میروند * بر امش شبها نمی خفتند * بهم برشده شاخ بر شاخ تنگ * و در آن
دیار قرب نه ماه ابر چون کف رباب گرم گوهر بار است و تواتر قطرات امطار زیاده از سایر بلاد و معا
و طولش از رستمدار تا موغان و عرضش از دیلمان و طالش تا ولایات مازندران و عراق عجم و آذربایجان
و بحر خزر پیوسته است و باصطلاح مردم آنجا بیه رود آب را گویند چون سفید رود از میان ولایات
گیلان جریان می یابد هر آینه یکطرف آب را بیه پیش و طرف دیگر را بیه پس گویند و دار الملک بیه پیش

لاهیجان

لاهیجان است که شهری معمور و آبادانست و از آن بیه پس رشت که حاصلش بیشتر ابریشم و برنج بود
و دختران آنجا در غایت کشتی و طنازی هر هفت کرده خود را بازار خود فروشی جلوه میدهند و بعد
قبان در دست خود ابریشم که بایشتری عرض مینمایند و دائم که نظر قبول بر ایشان نیفتاده در شغل
از برای مطلب خود نه هر گاه شخصی بخرید ابریشم کاری یکی از ایشان اقدام نکنند دیگر بازار نیز و نه دستکاه کالای
خویشتن را بر بسته خواستکاری خود کرمیان نشنند چنانچه مولانا سایلی گیلانی جهری در آن باب حسب بیانید
دختران که ساکن رشتند * همچو طاووس بهشت دگرند * طلب مشتری بهر بازار * بهر قبان بدست
میگردند * خصوصیات گیلان بسیار است و این نسخه طاقت حمل آن ندارد لهذا از آن همه گذشته
شروع در مردم آن دیار مینماید شیخ محیی الدین عبدالقادر انوار نقل نفحات رشحات بام جبس علیه
السلام میرسد تولدش در چهارصد و هفتاد و یا هفتاد و یک بوده و در سن هیجده سالگی که عبارت
از چهارصد و هشتاد و هشت باشد به بغداد رفته به درجه کمال ترقی نموده و خوارق عادات از وی بظهور
آمده و از جدش عبدالله صومعی نقل است که عبدالقادر در وقت طفلی بروز رمضان هرگز شیر نخورده
یکبار هلال رمضان بجهت ابر پوشیده ماند از وی پرسیدند گفت عبدالقادر شیر نخورد
هر آینه معلوم که امروز رمضان بوده و از وی نقل است که وقتی در سیاحت بوده شخصی پیش آمد که او
ویرانه بوده بودم گفت صحبت میخواهی گفتم آری گفت شرطی آنکه مخالفت نکنی گفتم نکنم گفت اینجا باش
من بیایم و بعد از یکسال باز آمده و من همانجا بودم ساعتی نزد یک من نشست و برخاست و گفت اینجا
نزدی تا من باز آیم بعد از یکسال باز آمد ساعتی دیگر نشست و برخاست و گفت نخواهی رفت تا من
بیایم و همچنین یکسال دیگر از آن بگذشت و بعد از آن باز آمد با خود نان و شیر آورده و گفت من
خضرم مرا فرموده که با تو طعام خورم و بعد از آن باتفاق ببغداد آمدیم عین الزمان جمال الدین
گیلی از خلفای شیخ نجم الدین کبری قدس سره العزیز است در قزوین میبود و یکی از سادات
قزوین را عزیمت شیراز شد از شیخ التماس نمود نامه بپادشاه شیراز که شیخ ارادت
تمام داشت کرده شیخ پاره کاغذی طلبیده و بر آن نوشت که عین الزمان باو داد و چون سید
بشیراز رسید و قصد ملازمت پادشاه نمود گفتند که وی درد شکم دارد و در حمام است بعد حمام
رفت دید که پادشاه بر سر حمام نشسته از شدت درد شکم تشویش تمام دارد پیش رفت و سلام کرد پادشاه پرسید
که از کجا می آیی گفت از قزوین از احوال شیخ پرسید کاغذ را برآورده بوی داد چون پادشاه بهر
برداشته نظر کرد دید که نوشته که عین الزمان گفت شیخ بنور باطن و کرامات علاج ما را نوشته

فرمود تا آن را حاضر کردند بخورد و در حال شفا یافت آن پسر را رعایت بسیار نمود و علاء الدین
که ملاحده الموت بود بشیخ ارادت تمام داشت چنانچه در وقت مستی شخصی مکتوبی از شیخ بدست
او داد علاء الدین در غضب شده فرمود تا آن شخص را صد چوب زدند و بعد از آن گفت ای جاهل
چه بی ادبی است کردی که من هشیار شده بحمام میرفتم و غسل میکردم تا آن مکتوب بمن میدادی علاء
الدین مردم قزوین میگفت که اگر حضرت شیخ در آن بلده نبودی من خاک قزوین را بتوبره
کرده بالموت می بردم و علاء الدین هر ساله مبلغ پانصد دینار زر سرخ برسم نذر بخدمت شیخ می
فرستاد و خواجه تاج الدین علیشاه وزیر مرید شیخ بود و صاحب تبریز بوده ابتدای الجایتو خان
منصب وزارت را بشرکت خواجه سعید خواجه رشید مفوض بود و سالها آن دو وزیر بی نظیر بر
سبیل مشارکت بسر انجام مهام آوردند و در زمان سلطان ابوسعید خان چون خواجه رشید
شهید گردید من حیث الاستقلال بامور ملک و مال دخل نموده کلاه گوشه رفعت بفرق فرقدسود تا
در سال هفتصد و بیست و سه از عالم فانی بجهان جاودانی انتقال نمود گویند در عهد مغول وزیری غیر از
وی مقتول نشده و از آثار آن وزیر جای خیر کلی مشهور است که در تبریز عمارتش بنا کرده خواجه
نجم الدین محمود المشهور بخواجه جهان در اول جوانی سیاحت را بر اقامت رجحان داده بسیاری
از شهرها و کشورها را سیر گردانیده در خدمت سلطان محمد لشکری که بر سریر سلطنت دکن متمکن بود رسید
و در اندک روزی اعتبار بهم رسانیده بخطاب خواجه جهانی ممتاز گردیده بتدریج بمنصبی رسید
که محسود همگنان گشت لاجرم حاسدان کاغذی را بمهر وی رسانیده کتابتی از زبانش بحاکم اودیسه در
قلم آوردند که هرگاه تو بمیان ولایت در آیی من نیز از طرفی رایت مخالفت مرتفع ساخته بتو همراه
خواهم گردید و باندک توجهی دکن مسخر خواهد شد باید که بعد از دفع سلطان ولایت بالسویه تقسیم شود
چون آن کتابت بنظر سلطان در آمد مضطر و سراسیمه گردید بر فور کس بطلب خواجه فرستاد و نزدیکان
خواجه بر کیفیت آن کتابت اطلاع یافته دیگران از رفتن مانع شدند خواجه در جواب گفت سالهاست تا بدولت
این سلسله ایام فراغت گذرانیده‌ام الحال بجهت تهمتی خود را به بی وفایی منسوب نمی‌سازم یقین که دروغ
فروغی نباشد من سیاست را بهتر از حرام نمکی میدانم و همان لحظه تنها بدرگاه پادشاه رفت
چون پادشاه از مهر و خط پرسید در جواب گفت که مهر من است و خط من نیست سلطان بتحقیق ناکرده
حکم بقتلش نمود خواجه گفت قتل من موجب خرابی ملک خواهد بود و الا کار من که بنهایت پیری
رسیده سهل است تأمل اندیشی درین کار اولی است چه بدنامی پادشاه و ویرانی ممالک لازم آن

گناهست

من است سلطان آن سخن را گوش نکرده فرمود تا آن پیر نفس عالی را بدرجه شهادت رسانیدند و بعد
قتل وزیر آنچه او گفته بود چنان شد چه امرا الوای مخالفت بر افراختند و سلطان نیز زیاده بر سه ماه
نماند و از آن وزیر نیکو تقریر رساله ایست که امروز بین الجمهور متداول و مشهور است و در طبقات
اکبری آمده که خواجه محمود در ایام دولت خود با فاضل عراق و خراسان همیشه هدیه و تحفه میفرستاد
و وقتی بجهت مولانا عبدالرحمن جامی ارمغان چند فرستاده بود و مولانا شکر عطیه او را بقصیده مقابله
کرد که مطلعش اینست ‌ مرحبا ای قاصد ملک معانی الصلا ‌ الصلا کاین جان و دل نزل تو کردم الصلا
و بر اثر آن غزلی فرستاد که این دو بیت از آنجمله است ‌ جامی اشعار دلاویز تو جنسی است نفیس
بود از حسن اداء لطف معانی زیرش ‌ عمره قافله هند و از آن کن که رسد ‌ شرف مهر قبول از ملک التجارش
میر نجم الدین مسعود از اشراف و اعیان رشت بود در حینی که شاه اسماعیل صفوی در ولایت
لاهجان بسر میبرد امیر نجم نقش محبت وی را بر خاتم دل نگاشته انگشتری مصحوب قاصدی ارسال نمود
و رباعی مضمون اشتغال بر آن نوشته ‌ زین وصف حسن تو شنیده‌ام ‌ بجان مهر روی تو در دلم
پنهان در دل و دیده جا کرده ‌ کز گوشه ترا سالها دیده‌ام ‌ چون موکب همایون از آن ولایت بحرکت
آمد امیر نجم بدرگاه خلایق پناه آن پادشاه شتافته منظور نظر گردید و در خلال این احوال بمنصب وکالت
سرافراز گردیده پایه قدر و منزلتش از تمامی مقربان درگذشت ‌ یا نصیبی ‌ نیکو طبعان گیلان بوده
بهوای آنکه آب در گیلان عفونت گیرد و در صحت قیمت نپذیرد به تبریز رفته رقم اقامت بر صحیفه
خاطر نگاشت و با نغمات را علاوه محاوره و چاشنی بخشش کام جان شیرین گشته در عهد مجلس
سلطان یعقوب بس برده آشنا گردانید و بتدریج از مخصوصان گردیده و بعد از آن باده مرارت مرگ
چشیده رخت بوادی خاموشان کشید و این ابیات از جمله منظومات وی است ‌ شعر ‌ بغمزه چند
رخنه در دل ناکام خواهی کرد ‌ بلا و فتنه را همدم مدام خواهی کرد ‌ بیوت سفیه دیگر وقت سوی کشتگان
بگذر ‌ که کار آنسو دگر از انتی آرام خواهی کرد ‌ شبها تو خفته من بدعا گو تو در دعا ‌ آه که این که بهر
تو در غم نشسته اند ‌ من تیره روزم از پی آن سیاه ‌ کاری مکن که گریه کنان در دعا روم
نام تو پیش از طبیبی که می برد ‌ چیزی که پیش او نتوان گفت نام تست ‌ آن پری با پسر میرفت می
گفت خلق ‌ خون او چون شیر در پاکش حلالتر است ‌ آخر چوس آن جوان را و از این خراب
بوی لبش زی کهنه پیر تنگ شراب را ‌ به پس گریان بودم و دستان گفت احوالم ‌ که عجب
مسوای تر دامن کفن پوشید ‌ مبارک باد عید آن دردمندی که پس از کوه ‌ که پیش پا به رکاب و گوید زهی

۲۱۶

اورا مه در جلوه‌گاه چمن بتان گرسیده ه ای کرده خرابی دل ما چه گله‌مند مه از خط آغاز شد سودای
بی‌پایان ما ه دفتر دیوانگی حرفیست از دیوان ما ه آنچه با دامن پرهیزگاری کرده‌ایم ه جای آن دارد
که سنگ پرهیز و از دامان ما مه آدمی باید که بی‌ذوقی نباشد هیچگه ه گر لب خندان نباشد چشم گریان هم
خوش است کارکیا خان احمد بصنوف قابلیت و استعداد موصوف بوده در سلک آبا و اجداد سلاطین
آن مرز و بوم انتظام داشت چون بیست و یکسال از سلطنتش منقضی گشت شاه طهماسب صفوی همت
بر تسخیر آن ولایت گماشته در نهصد و هفتاد و چهار وی را بدست آورده در قلعه قهقهه محبوس گردانید
و بعد از آن دوازده سال که سلطنت ایران بشاه سلطان محمد مقرر گردید ابواب مرحمت بر وجنات
احوالش گشوده بار دیگر بحکومت گیلانش ممتاز گردانید اما برخلاف سابق رعیت بعلت مصادره و تکاثر را
بشیوه مطالبه بجان رنجانیده ولوع تمام در جمع مال بهم رسانید لاجرم فر از دولتش به نشیب گشت مبدل گردید
خرابی و بدنامی آید ز جور ه رسد دو چنین این سخن را بغور ه رعیت نشاید به بیداد کشت ه که مر سلطنت
را پناهند و پشت ه مکن تا توانی دل خلق ریش ه وگر میکنی میکنی بیخ خویش ه و چون پادشاه گردون
گردون اساس شاه عباس بر سریر سلطنت متمکن گردید وی را از روی مصادقت طلب داشت او حق
رعایت را منظور نداشته آمدن را صلاح ندید بلکه عرایض بخلاف رسوم ارسال گردانید اظهار خلاف
و عبودیت نمود شاه عباس از این غصه چون آتش افروخته مانند باد در حرکت آمده خان احمد از
استماع این خبر با چندی از مخصوصان بکشتی در آمده بجانب شروان در حرکت آمد اگرچه ابتدا از خواندگار
انواع تمام یافت اما بتدریج از آن باز آمده الحال در نجف و کربلا است بر او خار [illegible] وقتی
در قلعه محبوس بود این رباعی را گفته بشاه اسماعیل ثانی که او نیز محبوس بود فرستاده ه از گردش چرخ
واژگون میگریم ه از جور زمانه چون نه میگریم ه با قد خمیده چون صراحی شب و روز ه در قهقهه‌ام ولیک خون
میگریم ه و شاه اسماعیل در جواب گفته فرستاده ه آن روز که کار حسن تو قهقهه بود ه وز رای تو کار مملکت
حبه بود ه امروز درین قهقهه با گریه بساز ه کان قهقهه را نتیجه این قهقهه بود ه این چند بیت از غزلیست
که در مرثیه پسر خود گفته شعر داغ سوخت چنان جان ناتوان مرا ه که هیچ آب صبوری نماند جان مرا ه
چو سنگ خاره روان کرده آب چون چشمه ه اگر کوه بگویند داستان مرا ه سازی [illegible] که رسد گرد
پرسیم ه که پیر مرحمج کجا برد نوجوان مرا ه کمان و شکستیم از سپهر بود ولی ه کنون [illegible] یقین کرد این کمان مرا ه
اختیار بروزگار حیرانی ما ه دل شاد شد از پریشانی ما ه سهل است اگرچه ما پریشان باشیم ه جمعی شادند
از پریشانی ما ه شیخ زاده فدایی تخلص خلف الصدق شیخ محمد لاهجی است که از مولفاتش گلشن راز

گلشن

گلشن راز است و شیخ زاده در صحبت [illegible] شیراز کسب کمال نموده گوی آن شیوه را نیز
بجایگاه کمال رسانیده و آنچه نوشته میشود برهان این دعوی و مصداق این معنی است شعر فصل گل و لب
نوای مرغان بهار ه مست اینهمه و تو غایب ای ساقی پیاله ه انجا که تو حاضری از نیهام چه سود ه وانجا که
تو غایبی به نیهام چه کار مه در سوی چمن نوروز زبان شده چند ه وز آمدنت بگلستان داد نوید ه
گشتند درختان ز شگوفه همه چشم ه و [illegible] انتظار گشتند سفید مه هرچند که دل بوصل شادان کردیم
دیدیم که خاطرت پریشان کردیم ه خوش باش که ما خوی بهجران کردیم ه بر خود دشوار و بر تو آسان کردیم
در گشتن آن نگار با کینه و جنگ ه گشتیم سراپای جهان با دل تنگ ه شد دست نگار و پای ما [illegible]
آن سنگ بریدیم این لب سنگ مه عاشق من و دیوانه من و رسوا من ه شهره من و شیفته من و شیدا
من ه گو زمن بت پرست من ترسا من ه اینها من و صد بار بتر زینها من مه بس بند که بر شکل خودی
بینم ه در خویش بدون تر از خودی بینم ه من عشق ترا شناسم اما امروزه شو مجبی اسرار خودی بینم مه ای گل
نظری بعندلیبان کنی ه می در کف یار بی‌نصیبان کنی ه کامی خوشت گشتی بکه گرد ه این است
که پروای غریبان کنی قاضی عبدالله قیصنی از جانب پدر بسلسله نوربخشیه می پیوسته و از جانب مادر
خواهرزاده شیخ احمد لاهجی بوده در فضل و هنر مرجع اشهر و کشور نیز بسته و این ابیات مر او راست ه
ای خوش آن شبها که با افسانه لیلی داشتی ه [illegible] و افسانه می پنداشتی مه صد ساله آب [illegible]
کرمت است ه یکبار اگر ز سر حاتم خوردگی مه خوی که از غضب آن کمان طاعت هیچگه ه رفتندی ما را
جا میرز آفت هیچگه قاضی یحیی برادرزاده قاضی عبدالله قیصنی است و رای فضیلت و طور شاعری کمالات
پسندیده و صفات حمیده بسیار داشته ه نه در زمان پدری دیده هیچ او پسری ه نه در زمن
پیری یافت هیچ او پدری ه و در عنفوان جوانی از سر [illegible] کامرانی برخاسته بزی اهل تصوف
در آمده و چند اربعین بر آورده و ریاضات شگرف کشیده و گاهی بنا بر علاوه کمال [illegible]
بگفتن اشعار مبادرت جسته این نوع لآلی آبدار از بحر اندیشه بساحل و کنار [illegible] افکنده شعر این است
ببین آفت جان و دلم این است ه مقصود و مراد و دل و حاصلم این است ه ای [illegible] سیدم
امروز نشانی ه زو اگر نشان گشته شوم قاتلم این است مه چو از دوران کشیدیم هر جفایی
گمان بود که مکن ه نمیدانم که بهر چه کارم زنده میدارد مه پیش نظر و تگر دل و زگر ضمیرم ه یار است و همین
یار و همین یار و دگر هیچ مه نسیان بنده چیلی تو و من با امید بخت ه کی دارم این طمع که جا و آوری مرا ه
آسایش است آنچه بخاطر رسد ه آن روزگار نیست که این آرزو کنم مه همان رازی که در خلوت

خود میدانستی پنهان شیا یحیی کنون از مردوزن در انجمن شنو من پشت خم موسفید انگشت نما دم یحیی
تو درین بیات اگر عشق بازی چه شود من کم زدچه قدر دارم که کنی حکایت از من خجلم که بر زبانت گذرد
حکایت از من من اگر گناهکارم زتو چشم آن ندارم که نجشم باز گیری نظر عنایت از من مولانا
یحیی جان غصن شجره مولانا احمد طبیب است که در طبابت اثر نفس مسیحا ظاهر میساخته و در سلطنت
شاه اسماعیل ماضی گنجوران زهر بسم حق العلاج در یک مجلس گرفته و مولانا یحیی جان سالها بتمشیت
منصب جلیل القدر صدارت گیلان قیام و اقدام مینموده و در سال نهصد و شصت و هفت از جهان
احمد بعنوان رسالت تبریز رفته بنابر خطی که در معالجه بکار برده بود نقد حیات بمقراض اجل در باخت
طبیب اگر چند گیرد نبض در دست به بیماری هنگرگس چه دست از اشعارش آنچه بنظر رسید
این چند بیت است شعر هنر گر نبود در هنرمند را نهانست کبریت احمر چرا وگر نیست آفت ترین
هنر بزردی گراید رخ زر چرا گرت نقد حاصل بتاراج رفت همین از چه رو یا که دچرا ترا صنعت
کیمیا حاصل است چرا غم خورد کیمیا گر چرا روی در ره افسر گین طالب خاک این راه خرید
کمش روزی از آن فریده کار طلب منت الله که دمه کمش قاضی شمس الدین که ابتدا اعلی شاه
اسماعیل ماضی بوده و در زمان شاه طهماسب بخلعت صدارت مخلع گردید و مولانا نظام الدین احمد
که از مشاهیر منجمان فطنت نشان بوده و حکیم نعمت الله دیلمانی که در ازالت علل برایا خاصیت
اعجاز مسیحا ظاهر میساخته و سیصد غلام ترک و هندی داشته و میر تقیه که از افاضل زمان بوده
و چند سال همت بر تمشیت صدارت گیلان گماشته و ولد ارشدش حکیم صدر الشریعه که در
سلک حکمای حذاقت دستگاه و علمای فضیلت پناه انتظام داشته و مولانا لطف الله که در حکمت
و منطق از وی در گیلان انتشار یافته و مولانا محمود سر برهنه که در منقول و معقول سرآمد بوده و حکیم شرف الدین
که در خدمت حضرت شاهنشاهی بخطاب حکیم الملکی ممتاز گردیده و در اکثر علوم دست بخشش داشت
حکیم علی که در فنون علوم خصوص طب و ریاضی مهارت تمام دارد و در تربیت تومان هر سال صرف
ادویه و اشربه کرده و پیش باو خدا میسازد و حکیم علاء الدین که با فرط فضل در طبابت ید بیضا داشته
و مولانا عبد الوحید که فرید و وحید زمان خود بوده و در گیلان با مولانا میرزاجان لوای معارضه بر
افراخته از جمله خوبان و نیکان آن ولایت و حکایت نور الدین محمد قاری ثم تجرمولانا عبد الرزاق
است که در علم طبیعی و ریاضی و الهی سرآمد اشهر زمان بوده و سالها صدارت آن ولایت متعلق
داشته و برادران وی یکی مسیح الدین حکیم ابو الفتح است که در خدمت حضرت شاهنشاهی سخن به

کی بکسی

کس عرض کردی و مهم جو بواجبی ساختی و هرچه از و ظهور یافتی بمیزان خرد سنجیده بودی و دیگری حکیم
اهلام که از محسنات روزگار بوده و در استعداد و کمالات مثل خط شناسی و شعر فهمی و دیگر صفات
ثقه و ستتی پیراسته و نور الدین محمد نوربور در سلک فضلان نیکوشعار و ناظمان سخن گذار انتظام
داشته و شعر را در غایت جودت انشا می نموده از سخنان اوست که اظهار هست دیگری
دیگری اظهار طبع خود است و ملازم بازاری نگاهداشتن خود را بد خو کردنست و بر هر که اعتقاد
کنی معتقد هست این اشعار از او است شعر با تو بر غم من آنها که نکشش کرده اند یا رب اگر گوی تو او را
تراز من کرده اند شمع عشقم من و پروانه صفت تا باید قدسیان گرد من سوخته خرمن گرده اند نکنم
آید بجا او نه منوی که کریم که دل یک عمر خون دل من کرده اند باز این دل خراب شده جای
دیگرست هر گز طلب تمنای دیگرست آبستن است هرشبم از روز محشری هر روزم
از پی شب یلدای دیگرست ای پیر حاج کعبه روا از من مگوی کان خانه که یار بود جای
دیگرست چون کم شدم ز عشق تو دیدم که دیدنم هر موی را ز نظر تو سودای دیگرست مدت
سوز محبت کرشناسد چند هست آتشی کز ازل افروخت اید بپوند هست درد لش یکدیم باز
فراموشم کرده ای محبت بر دوست ترا سوگند است در درون دل بیچاره قرار غم هجر
آنچنان سخت بنا شد که ز الوند است لاف غم و شقت مزند آنرا که شب هجر صد صبح قیامت
و جان از تن نفس اوست بتوانستی که روزی زتو دیده بودم اکنون ز تغافلت زنجم که مستوجب شد سارم
افعلی که از فراق بزندان آتش است آنرا تو دل گوی که طوفان آتش است گو مدعی ز وصل تو
آب خضر نوش کهمن نشین بهجر تو مهمان آتش است عاشق که بهر منزل ویران دری نساخت
از خود تنگ آمد با دیگری نساخت عاشق شمع و هر که نه در گلخن و فا عمری بسر نبرد و بجا بستری
نساخت قربان دل شوم که جو از خود برید دل با او نخو گرفت و بر دیگری نساخت وه بهر دلی که
عشق بیان آشیانه ساخت بگذاشت شادی و غم جاودانه ساخت قربان دل شوم که ز روی
وفا رسید از قدسیان و با سگ این آستانه ساخت خود جلوه کرد بر خود و خود نرد عشق باخت
او ترا بعاشقی خود بهانه ساخت در حیرت از فرزانگی انجم که او بگذاشت درد عشق و بجور زمانه ساخت
نخواهد بیش عذر گناه خویش را لال میخواهم زبان عذر خواه خویش را بادل من این همه جور و جفا از
یار نیست می شناسم کار این بخت سیاه خویش را آنکه با فقیر انجی وانست با آتش است
سرخ او در نظر گلهای صحرا آتش است دیگر از جام کوثر ده که در بزم امید میهمان عشق بار بر جان مها

آتشی است مث پی گدایی دیدار گردی مرو ای دل ش کز لیلی تو در دون سیاه خانه بناشد مث بهر اسباب
جدای بخت بدکای نبود ش کوشش افلاک می بایست درمان مرا مث وقت بیگانگیها رفت چندان آشنا ش
گر ضمیرم رفت با آشنائیهای تو مث چه تهمت بر اجل بندم ز حیرت خورده ام تیری ش که از کیشم گذرد بعد
سال دیگر ضمیرم مث تو خبر شکوه حرفی نزبان کند نداده ش بنجه اگر از شکایت دل من خبر ندارد مث وای
بر آنکه با امید عبادت از تو ش خویشتن را به تب جگر گرفتار کند مث که عشق دل مرا خبردار افتد ش کاری که نبم کرده
از کار افتد ش سجاده به بیفخیان افشانم ش که نه تاری هزار زنار افتد مث هر جا که در عشق نازی نبود ش آن
عشق بجز عشق مجازی نبود ش نامرد محبت است انکو در عشق ش بیرون زده و کوشش بیگانگی نبود مث کو شفتگی این
قدر نگار کند ش از من بحتی مجلس را بکند ش کز باعث آشنایی من نشود ش اندر سر دل نشش خبردار کند ش
حکیم دوائی بلطف طبع و حسن خلق مخصوص بوده عمرها در سلک ملازمت برگشته بات افزودی بیگانه
و چندین سال برفاقت خان اعظم کوکلتاش بسر برده و بوی این درگاه خلق پناه مشرف گشته مشمول
انواع مکارم خسروانه گردید و الحال در سلک سایر بندگان انتظام داشته منتظر عنایات مجدد می باشد
و بنابر لطف طبع گاهی شعری میگوید و این دو بیت از انجمله است شعر چهل سال به روز و به سر آزمود ش
کز قطعیل بو ریش روزی نبود ش سر بی کلاه و تن بی لباس ش همان نی رید دل نیم سپاس ش
مولانا حیاتی بلطف طبع و شگفتگی خاطر و وسعت مشرب ذکری اسکانه از نیکو طبعان اشتهار و مکانت
ابتدا مسیح الدین حکیم ابوالفتح بگرد و دلجوئی و عاطفت او بر آمده در پیشه رضای خاطرش کوشید
و پس از آن پرتو التفات پادشاه پسندیده صفات بر وجنات احوالش تافته تا حال خلعت احوالش
مطرز بطراز ترقی مهیا شده و در خدمت شاهزاده های سپهر مکان و امرای عالیشان معزز و مرفه
بوده روزگاری مهنا و عیشی مهیا دارد و لطف طبعش از بنیان اشعار که در اظهار می آید مفهوم و معلوم
میگردد شعر بخت کس پستاره دهمخون مباد ش دشمن کینه کوش بخت زبون مباد ش تا بخت
جرعه بقدح سپهر نگون کنند ش عیش کسی چو انجم گردون مباد ش عاشق به رفغان که کنند زهره خود است ش
کو ناله تا بروز فزه اد رفنون مباد ش عشق با نگار جلوه کنند نهان کشد ش این نعل پیش پای کسی وارگون مباد ش
مریض عشق به درد چنان گرفتار است ش که آرزوی مداواش هم زیاد رفته ش هر سخن که گفتی خویش را نگهبان
باش ش زکفتی که دلی شکند پشیمان باش ش چه بال میرح گر شغل روزگار این است ش رسوی میز قدم ام
کن گریزان باش مث کوی عشق است این سر بار رفتن ش لب بنه انجا زبان در کار نیست ش
نام و برمن نجشید کسی ش در جهان یکدل گرانکار نیست ش در میان کافران هم بوده ام ش یک گرشتابه

زنار

ز نار نیست ش غم کو با کس حالی در جهان ش هیچ کس در جهان غمخوار نیست مث بهار آمد و کرد دیوانگی ها ش
گریبان پاره شد از دیوانگی ها ش ترا هر گر گریبانی نشد چاک ش چه دانی لذت دیوانگی ها مث عمر بیهوده ولی
هر گز مباد ش ز منکان دیگر گفتاری خوشتر است بابا حسنی پاره از مراتب و مقامات صوفیه را تتبع نمود
همیشه در زی درویشان روزگار میگذرانید و بعد از سی سال که سیاحت ممالک تمام رسید در قندهار
بر قبر با چین ابدال اقامت نموده باقی حیات را در آن تبرکات بپایان رسانیده و او در عروض و
قافیه و معما بحثی نمود داشته چنانچه در هر باب رساله ترتیب نموده و شعر را نیز در غایت عذوبت
انشا میکرده و آنچه صورت تحریری پذیرد از انجمله است شعر نوشین لب تو کرده اثر در مزاج می ش
در ده نبود این همه مستی شراب را مث تشنه لب چون نی بی محمل آن ماه روم ش آب از ناوه با کشم و راه روم
آتش بزمستان ز گل و مل خوشتر ش هر دو لول است صوت بلبل خوشتر ش در پیش تو چشم مردم مرغ
خورد ش در روش مرد از دو سته سنبل خوشتر حالتی در سلک سادات انتظام داشته در تشخیص تعلیق
مهارت تمام اظهار میکرده و این دو بیت از واردات طبع اوست ش بدامن بسکه گل ریزی ز چشم خون
افشان من باشد ش گلستان بهار عاشق دامان من باشد مث اگر شادی از جفای سرو ناز دی نداشت ش
بود از او غم را خاطر شادی نداشت قریبی بجودت طبع و حدت ذهن مخصوص بوده و شعر میگوید
یکی از انجمله است ش از سنگ کوکب روان نیست ز چشم تر ماش گشت لبریز ز خون جگر ساغر ما ش
عاکفی با مهارت در علم هیات و نجوم شعر و شش غایت جودت داشته و این رباعی مر اوراست
ایدل همه اسباب جهان خاک پسته گیر ش عیش و طرب سبزه زار پسته گیر ش انگاه بر آن سبزه وشی چون
شبنم ش بنشسته و بامداد بر خاسته گیر ش قابلی بشته که تنگ طبعت جود را نیز زیاده از عدد پیشه
بند پردانگی مخلص اعتقادش بجائی است که کبوتران اندیشه خود را بجز از سن پرن دادنمیدهد و شغف
بوکه فکر نوشتن را بغیر از خواص بر کلاف و گزاف طمعه می نجشد و چند وقت قبل از تحریر چند اعجوبه
الاشاره حکیم همام مقالی بگفت که این دو بیت از انجمله است ش هرگز نباده چهره ها لاله گون مباد ش
لبریز جام عشرت ما جز بخون مباد ش هر ناله رشک صحبت صد ساله عشرتست ش خالی زنغمه این ارغنون
مباد ش فدائی چشته در شیراز بسر میبرده هم از انجا به دار القرار انتقال نمود و از مطلع اش کمیت
بخاطر بود ثبت نمود ش نوای چند بگوش ترانه عجبی است ش که فاقع جهان کارخانه عجبی است ش غنایت
دیگر از منظوران قاضی یحیی بوده ش بجد آشنای بترن کلمش ش بعقل فرد مند بازی گنی ش تو بنا بر سوانست مجا
قاضی نربور رانده که جاهلیت برون آمده در شهرستان ایالت مقام گزیده کاهی شعرای این نوع اشعار

معظم له

کام بیان را شیرین میسازند * هر لاله که دیده در موسم بهاران * رخساره گلعذاریست و چشم بوستان
پر محبوب قبل از تحریر چند سال چند آمده و باز خوفت سفر بنجا طرآورده معلوم نگشت که خرمش عزیمت
بکدام ولایت تاخت و انبان کربت در کدام دیار از توشه پرداخت * بخشش کجا فکنده و سپهر
کجا سپرده * حیص کجا رسانده و خونش کجا ریسیده * از اشعارش آنچه بنظر آمده همین یک رباعیست
هنگام من که سینه بر همزده * رخت هوس بنیل ماتم زده * در نوبت هر کس زده فال بمروه *
بر نوبت من که قرعه بر غم زده * قزوین از شهرهای قدیم جهانست صاحب گزیده از کتاب البنیان
نقل میکند که قزوین را شاپور بن اردشیر بابکان ساخته اما در لب التواریخ آمده که چون شاپور
ذو الاکتاف از زندان قیصر بمدد کنیزکی که بدو عاشق شده بود بگریخت تا زمین قزوین هیچ جا آرام
نگرفت و در آنوقت باغی کوچک و صومعه یزدان پرستی بود و چون در آن زمین لشکر
هر آینه آن محل را بر خود مبارک دانسته فرمود تا آنجا شهری بنا نهادند و آغاز عمارت قزوین
در ماه ایار چهار و شصت سنه اسکندری بوده بطالع جوزا چنانچه چهار صد و چهل و یکسال از تاریخ
هجرت پیش بوده و حمزه اصفهانی را اعتقاد آنست که در زمان بهرام اول بنا شده و بعضی گفته
اند که یکی از اکاسره لشکر بجنگ دیلمان فرستاده بود در صحرای قزوین صف قتال درست داده
سپهدار اکاسره در صف لشکر خللی دیده با یکی از اتباع خود گفته که آن کش این یعنی آن کنج
گروه لشکر راست کن چون از آنجانب فتح روی داد هر آینه در آن موضع شهری بنا کرده
موسوم بکشوین گردانید و عرب معرب ساخته قزوین گفتند و در زمان خلیفه ثالث ولید
بن عقبه که والی عراقین بود سعید بن العاص را فرستاده تا تسخیر آن شهر نمود و کسی بسیار ساکن
گردانید چون نوبت خلافت بهادی عباسی رسید شهرستان دیگر در جنب آن بساخت
و مدینه موسی نام کرد و آن شهرستان الحال داخل محله دیج و جوشق گردیده و هارون نیز مسجدی
در آن شهر بساخت و باره و بنیاد نهاد اما بسبب فوت او موقوف ماند وزیر سلطان ارسلان
سلجوقی صدر الدین محمد باره را باخر رسانید اما در فترت مغول از آن اثری نمانده گردیده
آمده که در ایام سابق بعضی از ولایت همدان و ری و تمام ابهر و زنجان و طارم و رودبار و
و آوه و جهرود تعلق بقزوین داشته و بهترین آبهای قزوین آب قنات آتشی است و قنات
زاهدی متوکل بوده و در حینیکه بنای این کاریز نهاده و شاه طهماسب صفوی قریب سی سال
آن شهر را دار الملک ساخته آبادانی تمام در عهد او از عمر عمارات و اسواق و حمامات و دیگر تکلفات

مجهول

مجهول بود و شاه بجا پس که ایزدی بران افزوده که آتش الحال در میان برزین و باز جوان
می پذیرد و در قزوین چهار مسجد هست که در وی دعا مستجاب میگردد و از غرایب بنیاد عمارات
انگور انجاست که در سالی زیاده بر یکمرتبه آب نمیخورد و از میوه انگور شاهانی و خربزه و فستق
نیک میشود و مردمش در روش مصاحبت و کرمی اسکلامی بی نیاز نند و اکثر ایشان
از علم موسیقی با خبر نه ولی ترنج آهنگ و حسن صوت نصیب شنند چنانچه شاعر گوید نظم
شاهرا باید که باشد چار صنف از چار شهر * تا بود ممتاز دایم بر سریر سروری * از خراسان مطرب از
قزوین انیس رفیق پران * از صفاهان عامل از تبریز مرد لشکری * و میرزا شرف جهان این چند
بیت در صفت قزوین گفته * زهی خجسته دیاری که ساکنانش را * مدام شیوه فقر و قناعت
است آیین * نمیفشند که همچون صدف بود کفشان * مدام زابر کسب پر ز در ثمین * چو مردم
چو زاده گی تهی دستند * ولی بجود نمانند بهر صعو قرین * دلیل همتشان اینکه هیچکس نگشته *
بمضایقه بر گرد باغ حصن حصین * و مقابر اولیا و اتقیا و علما در آن شهر از حد و عد متجاوز است
مثل قبر ابن ماجه محدث و خیر النساج و شیخ احمد غزالی و ابراهیم ستنبه و ابوبکر شادان و شیخ
نور الدین و امام الدین رافعی و جمال الدین عبد الغفار و امام جمال الدین بابویه و بر طرف
یمین امام جمال الدین تربتی است که بصدق در میان آن دو گور حاجت خواهد حاجتش
روا گردد و ایضا قبر شیخ علک در محله جوشق است و در آن مقبره موضعی است مسمی بقبور
الشهدا که دعا در آن مستجاب شود و همچنین مقبره خیر النساج و شیخ الدین طالقانی و نجم الدین
عبد الغفور صاحب حاوی و مولانا نجم الدین کاتبی در دست چپ است و در آنجا نیز
دعا اجابت شود و در درون شهر مشهد حسین ابن علی ابن موسی الرضاست علیه التحیه والثنا
مشهور بشاهزاده حسین که مطاف طوایف اکابر و اصاغر است و امور عجیبه و صفات غریبه از این
شهر و ولایت بسیار روایت کرده اند که گنجی این نسخه طاقت حمل آن ندارد لاجرم بشروع
در مردم آن دیار مینماید شیخ ابوبکر شادان قطب وقت بوده و پیوسته بصوالح اعمال
و حسنات افعال بعبادت میبوده و امام الدین رافعی در تدوین آورده که شبها از
پس کردن او نوری تا پیدی چنانچه اطراف خانه روشن شدی و فوتش در پانصد و سی و
یک بوده و شیخ نور الدین محمد بن خالد از عظمای مشایخ بوده و صاحب آثار البلاد آورده که شیخ
بغایت مهیب بوده بحدی که اگر فرشته او را دیدی بهیبت خوردی نقل است که وقتی در

برای رسید مردم آن حوالی گفتند که فرود آمدن شیخ درین سرا مناسب نیست
چه شیری هر شب ازین بیشه بدین سرای آید و انجا ندارد آنچه می یابد ضایع میسازد شیخ
توکل کرده بر او در آمده و بنماز مشغول گشت بعد از لحظه شیر بر او در آمده می آمد تا نزدیک
شیخ رسید و بخوابید شیخ بعد از نماز دست بر سر وی کشید و گفت دیگر این سرای میا
گویند دیگر بدان سرا نیامد شیخ ملک باوفور فضل و فرط کمال بسیار بی قید و بی تکلف بوده از سخنان
اوست که چهار گروه بهترین مردم اند عالم عامل و حکیم گویا و عابد مجرد و اعظم طمع شیخ ابو
ملک ابو بابان دانشور عالم محقق و معتکف بسیار توفیق بوده در کتاب گزیده مسطور است
که در دمشق یکی از فدائیان نهال عمرش را از پای در آورده مردان حق کالبد او را بقزوین
نقل کرده اند و مردم قزوین بر آن موضع که در واقعه دیده اند جهت او مزاری ساخته اند
شیخ سعد الدین قتلغ خواجه خالدی بسیار بزرگ بوده و ببرکت او مردم بسیاری از گبر
شرک و بت پرستی بمعموره اسلام در آمده اند شیخ شرف الدین طویل ابتدا عامل بوده در
خلال آن حال بصلاح و سداد و تقوی موصوف گشته مقتدای محققان گردیده ابو سعید بهادر
خان را بوی ارادت تام بهم رسیده چنانچه همیشه بزیارت او رفتی و از صوابدید او تجاوز جایز
نداشتی ابو الحسن راهوی سال صایم الدهر زیسته و افطارش بنان و نمک بوده در سیصد
و چهل و نه رخت بعالم بقا کشید محمد ابن یزید بن ماجه در علم حدیث و تفسیر و تاریخ ماهر بوده و
سنن ابن ماجه یکی از صحاح سته است شیخ نجم الدین عبد الغفار الشافعی مصنف حاوی فقه
و لباب و شرح اللباب است در ششصد و شصت و سه برحمت ایزدی اتصال یافته عبد السلام
بن محمد از اعاظم علمای معتزله بوده و تفسیر کبیر در سیصد جزو تالیف نموده در چهار صد و
هشتاد و هشت بجهان جاودان شتافت امین الدین نصیر بن عزیز الدین در عهد سلطان
محمود سبکتکین بشغل استیفا شغولی داشت و استیفای عراق بدو مفوض بوده و مستوفیان
قزوین بدو میرسند چون بنظر هوشمندی ملاحظه نمود که او پس چیل خواهند کوفت و سرمایه
حیات را که در خانه بدن ودیعت نهاده اند باز خواهند طلبید هر آینه از خدمت استعفا
خواسته بمکه رفت و روزگار را بطاعت و عبادت وقف گردانید تا در استیلای مغول بدرجه
شهادت رسید امام الدین ابو القاسم عبد الکریم از فضلای زمان خود بوده و از تصانیفش
شرح کبیر و شرح صغیر و محرر و تدوین مشهور است سدید الدین عالی متبحر بوده و نسبش

بپهلو مرزبان می پیوندد و در آن قبیله علمای اهل حدیث بسیار بوده اند و در تدوین
مسطور است که شبی از مناری که در جوار خانهای ایشان بود آوازی بر آمد که طوبی لک
یا اهل مرز گویند در آن شب چهل دانشمند معتبر از قبیله ایشان در گذشتند و بعضی ابن
ماجه را از نسل وی میدانند امام سعید بابویه رافعی بسیار بزرگ و عالیقدر بوده و
خاقانی مدح او بسیار گفته این دو بیت تازی از آنجمله است ٥ الی اتقی الخیر بعد
النبی ٥ آتی ثانی الشافعی شافعی ٥ لکن اصح الذهولی حافظا ٥ فبابویه الرافعی ٥
رافعی و امام رافعی را در پارسی و تازی اشعار است و آنچه نوشته میشود مر او راست ٥
رفت دلم هر چه بود عشق بغارت ببرد ٥ چهره بار لیست خوار بجز نه کار نیست خورده ٥ بار جفا
او کوه نمد انگشته ٥ حلقه زلفین او باد دنیا در شمرد ٥ وصل شده بحره نحیف که در باغ عشق ٥
خار به پیری رسید گل بجوانی برد ٥ مولانا نجم الدین عمر کاتبی در زمان خود قانون ارباب
استعداد و ثقه اصحاب استبداد بوده و در حینی که خواجه نصیر رصد بستن مشغولی
داشت او را بمراغه طلبیده تا در آن باب شرایط امداد بجای آورد و خواجه را صحبت
وی خوش افتاده در غایت عزت آن نقطه دایره فضیلت سلوک نموده و در دیباچه
زیج نام وی را در نهایت احترام ذکر کرده و تصانیفش یکی متن شمسیه است که بنام خواجه
شمس الدین محمد صاحب دیوان نوشته و دیگری حکمة العین است و ایضا کشف است
که شرحی است بر محصل امام فخر و همچنین جامع الدقایق است افتخار الدین محمد بکری فاضل
صاحب ورع بوده از احفاد او ملک سعید محمد ابی نصر چون در ترکی مهارت تام داشته
هر آینه در دولت مغول بسیار بزرگ گشت و کتاب کلیله و دمنه را بزبان مغولی و سندباد
نامه را بزبان ترکی نقل کرده بخدمت او کتای قاآن شده و در آنحضرت منکو قاآن برادرزادگان
دعوا زادگان پیش او تعلیم گرفتند و چون پادشاهی بمنکو قاآن رسید حاکم تمام قزوین شد
و املاک مفروط بهر ساینده و از برادرزادگانش امام الدین یحیی ابتدا حاکم تومان قزوین گردید
پس از آن بر تمامت عراق عجم حاکم و شرو تکش بجدی انجامید که از آسمان و آذربیجان
تا یزد و بیشتر شهرها در ملک خود تنزل بیکرد و در آخر قرب ده سال بر عراق عرب نیز حاکم شد
و برادر دیگرش عماد الدین چند سال بحکومت آنجا در نمود و ایضا برادر دیگرش رکن الدین
در کرجستان سالها حکومت نمود و ملک رضی الدین بابا با وفور فضل و شجاعت و فهم و سخاوت

در حضرت یاقا خان بی نیوز تربیت و سالها حکومت دیار بکر بدو حوالت بوده بمضمون اگر
هر فرزندی را نشیبی لازم است برادر ابنیه را طلبیده بمهمش را امیر جلال الدین ختنی فرموده
و او بعد از غزل این رباعی را انشا نموده بحضرت پادشاه فرستاد ۞ شاها پسندی
کشورش از بهمنی ۞ داوی بخشش مرد و زنی ۞ زین کار چو آفتاب بر دشمن گشتم ۞ چون
تو چه دف زنی چه شیر زنی ۞ و این ابیات نیز از او است شعر ای در عقیق کرده نهان
لولوی عدن ۞ وی شکناب غنچه بر برگ نسترن ۞ و آنند عاقلان که چه پیدا و پیرده ۞ از زلف
عنبرین تو بر نافه ختن ۞ عدل تو دست باد به بند و بر راستی ۞ گر دست باد بر رخ آب افکند شکن ۞
جلال الدین رشیق القطنی جمال و کمال مناسب داشته و در ایام سلطنت یاقا خان بسن نود رسیده
وفات یافته این رباعی بین الجمهور از وی مشهور است رباعی ای زر تو بی اگر جامع لذاتی ۞
محبوب خلایق بجد او تاقی ۞ چون که نه خدایی تو ولیکن بخدا ۞ ستار عیوب قاضی الحاجاتی ۞
قاضی نظام الدین عثمان در عهد ارغون خان احوالش بطراز فهم و فضیلت مطرز بوده شعر رنگینه
میگفته از آنجمله است شعر چشم و رخت خجل کند نرگس مست و لاله را ۞ مهجبینی که از رخت بر شکنی
کلاله را ۞ گر ز خیال چهره ات عکس فتد بجام می ۞ مستی چشم مست تو مست کند پیاله را ۞ حور ندیده
بین صورت خود در آینه ۞ خرمن مشک بایدت بر کش کلاله را ۞ مهر و وفا که داشتی تخم جفا
بکاشتی ۞ هیچ نکرده داشتی عاشق اند ساله ۞ فخر الدین فتح الله مستوفی در سلک نویسندگان
خواجه رشید الدین فضل الله ولد ارشد شیخ خواجه غیاث الدین محمد انتظام داشته و گاهی شعر
میگفته از آنجمله است ۞ صد گره با برادران زلف معنبر زده ۞ عالمی را چو سر زلف بهم بر زده ۞ حمد الله مستوفی
برادر فخر الدین فضل الله بوده و با من جد این سلسله نویسنده و سیاق دان آمده اند و از تصانیف
وی یکی تاریخ گزیده است که بنام خواجه غیاث الدین محمد وزیر نوشته و مورخان بحر بر آن
در تواریخ خود استنادی او رفته و دیگری نزهة القلوب است که کمال فضل و جامعیتش از آن معلوم
و مفهوم میگردد و احیانا شعری نیز میگفته از آنجمله است شعر از دولت محبت اولاد مصطفی ۞ ننگ
نیست مرا که اسعد اولاد آدمم ۞ گرد و پستدا حیدر کرار رافضی است ۞ من رافضی ترین همه اهل
عالمم ۞ با حب اهل بیت کرم بغض کس بود ۞ معنی عقل و علم شناسد همه دم ۞ سراج الدین قمری شاعر
بوده که بکمال سراج تربیتش طی وادی معضلات نمودندی و پی بمنهاج حقیقت بردندی ۞ و اشعار
بدیعی جلیش ابکار و لطائف ۞ آسان شدی ز طبعش دشوار روزگار ۞ و او ابتدا در سلک ملازمان ملوک

خراسان و ماوراء النهر منخرط بوده احوال اهالی بوسطی داشت و چون بحکم حب الوطن مراجعت بولایت
عراق نمود از ندیمان مجلس مخصوصان محفل سلطان ابوسعید خان گردیده عاقبتی مهنا در کنار
گوارا داشت تا لوای عالم مخلد برافراشت اگرچه دیوانش متداول گشته شعر بسیار از وی در
میانست اما بنابر اقتصار بهمین چند بیت از وی اختصار افتاد شعر دانه جهان که نسبت ذاتم
پیمبریست ۞ بر سرو سروران هنر کرده سروریست ۞ در بوستان نقش نهال معانیم ۞ کم ترجیبه برگ
رهوار شاعریست ۞ بر آخور کمال هنر بسته مرا ۞ در اصل من چو دیده کند خنده اختریست ۞
گر نقش پیش نقد سر و سیم اکنون نیست ۞ گر کنج نظم و نثر و علم را تو انگریست ۞ چون پرده واقع شده
حمد و ورد و شغلم ۞ تا کار طوطیان ضمیرم سخنوریست شعر بخواه جام و باشش قبا بعزم بستان ۞ که چشم ابر
ابست و روی خاک مطیرا ۞ از آن سپس که برون آورد ز دل عذرا ۞ بر آن نسق که برون آورند موی ز
خمیر ۞ بکن بشادی و تاخیر روزگار ببر ۞ که روزگار بر فتن همی کند تاخیر شعر گلگون می بیاور که عکس لاله زار
این بعفت غم علی گرد و بر رنگ روین ۞ از فسق پاک بود و زینده هیچ باید ۞ تا در ازل چگونه تقدیر
کرده ذو المنن شعر بجامه فخر مکن بر بر سنکیم بخنده ۞ که سهم چشم و تیغهای عربانرا ۞ می کرام گزیر
نیست بیاره ۞ او را جان از آن غذا نیست بیاره ۞ خود گرفتم حرام شد بر خلق ۞ بر من و تو حرام نیست
بیاره ۞ جان جان از کسی حرام کند ۞ نجد این چه افتراست بیاره شعر مرگ به زین زندگی که این خطه
هر دم و محنتی می افکند ۞ عنکبوت اندر زوایا ماه و سال ۞ از برای لقمه دامی می تند ۞ و زیی
پندار راحت مورچه ۞ ریزه ای دانه را بری چند ۞ نیست کس را در جهان آسایشی ۞ هر کرا
جا نیست جانی می کند شعر کوزه دولاب را مانند ۞ هر که زیر چرخ دولابی بود ۞ گر پس
حاصلش ۞ سر نگون ساری ولی آبی بود شعر می آمد و چهره از عرق تر کرده ۞ چوگان بکف اسب بجا
بر کرده ۞ و ندر خم زلفهای گرد آلودش ۞ خلقی دل خسته خاک بر سر کرده شعر از آتش اهل عصر جز
دودی نیست ۞ و ز هیچ کسم امید بهبودی نیست ۞ دستی که ز جور چرخ بر سر دارم ۞ در دامن
هر کس بزنم سودی نیست شعر ای در مردی چو باز در کینه عقاب ۞ عنقا بهتوری و طوطی بخطاب
از باز و نور است مرغ را ۞ چون چشم خروس شب همچو غراب شعر تا بتوانی نگاه دلبر همچو
معشوقه زنهار و بت خوبروی ۞ لیکن چو بیافتی منه دل بر وی ۞ بیگانه ای و ریا مکن و دیگر همچو
بهاء الدین شاعریست که در نزد بهاء الفضل او کالای سخن همگنان چه قدر و بی بها بودی کلامش
که در صورت از عنبر و در معنی از زر گرو برده مانند گوگرد احمر عزیز و کم یابست لاجرم بحکم قلت

بدین دو رباعی از وی اکتفا کرده ام رباعی ای آن جسم چالاک جان آبستن ٭ همچون سخنی بار خوان
آبستن ٭ نی نی غلطم که باده از غایت لطف ٭ آبیست بآتش روان آبستن ٭ ای زلف ترا بنفشه
بپای ان سر ٭ ابروی تو دست ازنگه داران سر ٭ برگل ز بنفشه خوش نمودی بفسون ٭ خطی که
نهاده اند بر ان داران سر ٭ عماد الدین در عصر خود شاعر دوران نظم و نثر را عماد بوده و شعری در غایت
جودت انشا میکرده و این رباعی مر او راست رباعی در کیسه چرخ مرجان آزادیست ٭ در روی جهان
است و سنگ کاریست ٭ از بهر خدا خشت گل از تارک خم ٭ بردار که پیش آرزو دیواریست عبید
زاکانی ٭ با فرط فضیلت فضل و مطایبه و مزاح عدیل و ثانی نداشته چه احوالش در هر نسخه مسطور است
و کلامش بین الجمهور متداول و مشهور دولتشاه در تذکره خود آورده که عبید ابتدا رساله
در علم بیان بنام شاه ابو اسحق انجو تالیف نموده خواست که بگذراند میسرش نشد بر آینه
کرت دیگر بدین قصیده متوجه شد و همان نوع نقش ملازمت در آینه ادراک صورت
نبست لاجرم فسخ ان اراده نموده این قطعه انشا کرد قطعه ای خواجه مکن تا بتوانی طلب علم
کاندر طلب راتب هر روزه بمانی ٭ رو مسخرگی پیشه کن و مطربی آموز ٭ تا داد خود از کهتر و مهتر
بستانی ٭ و واردات عبید از جد و هزل بسیار است که بنا بر اطالت بدین قدر نوشته
آمد ٭ باز به بستان رسید کوکبه نوبهار ٭ ساقی گلرخ بیا باده گلگون بیار ٭ زان می چون
خون لعل ناب کز نهد آن مدام ٭ عیش بود بر دوام عمر بود خوشگوار ٭ همدم برنا و پیر مونس
شاه و گدا ٭ همدم پس مهربان بر همه کس سازگار ٭ شیفته دلپذیر دل شده را دستگیر ٭ سوخته را
اگر ز خرد و در انگشار ٭ ناخنه را سود مند ذاکره را نقشبند ٭ باصره را نور بخش سامعه را گوشوار ٭
وه که چه زیبا بود بر لب آب روان ٭ عکس گل ارغوان سایه بید و چنار ٭ عالم پیر خوش است
هر که درین روزگار ٭ اندوه پنهان خورد می نخورد آشکار ٭ بزم صبوحی خوشست خاصه در ایام گل ٭
عیش و جوانی خوشست خاصه درین روزگار ٭ کز اثر عدل شاه بار دگر شد پدید ٭ حال زمان را
نظام کار جهان را قرار ٭ خسرو فیروز بخت شاه اویس آنکه هست ٭ مظهر لطف خدا سایه پروردگار ٭
گر نام ماند نشد بگذار تا نماند ٭ گر بچهان نباشد بگذار تا نباشد ٭ با خار خوش بر آییم گر گل بدست ناید ٭
با خاک ره بسازیم گر بوریا نباشد ٭ سعادت ره بیالین تو داده ٭ سلامت خانه زین تو داده ٭
زهی طالع زهی دولت زهی بخت ٭ که شب پوش و عرقچین تو داده ٭ قبا یا رب چه نیکی کرده باشد ٭
که در بر سرو سیمین تو داده ٭ بعالم هر کسی را کیش و دینی است ٭ عبید بینوا دین تو داده ٭ مردکی

درعی

درعی مرا گشا ٭ که بگو نخیزم فن تو ٭ گفتم این مردک از کجاست بگو ٭ اینهمه باز مانده گردن تو ٭ گفت
از انجا که بنده را کیریست ٭ بسطبری بسان گردن تو ٭ گفتم آخور رست شده که بود ٭ چون گریبان
من کس زن تو ٭ روزیش آن حریف زنگ دان یار عکسا ٭ با من شراب خورده وگر تیغ میر کناره (?)
آن کیر بخت خورده تا لیده دم نزده ٭ نخشا که ادمیت در احداث روزگار ٭ بکس چون نمی بردم
این کیر راست ٭ بدو کس چگفت امی ابی چیست ٭ سرت سبز باد و تن و جان درست ٭ مبادا
کیانی کمرگاه سست ٭ کس چو کیر بنده را نزدیک زانو دید گفت ٭ ای چنین محروم و تو سوپسته
هم زانوی او ست ٭ خون کیر همیشه بر کلوت منم ٭ آنکه در من بکه چو کونت منم ٭ چون کس که
حیض غرق خونت منم ٭ چون خایه زهر دری برونت منم ٭ کس گفت که کیر را خوش انگیخته اند ٭
وان خایه بزیر او خوش آویخته اند ٭ گوئی که بکر زفرق سرتا پایش ٭ در قالب ابروی ما ریخته اند ٭
کیرم که زدور گون شده تاب زده ٭ سرخوش نه دوات باده ناب زده ٭ وز جره کس می پرسش
کان قلوت ٭ جائی است فراخ خنک و آب زده ٭ و ایضا در نثر سخنان شیرین دارد که بنا
بر اختصار بهمین قدر اقتصار افتاد ٭ الدنیا جائی که هیچ آفریده در آسایش نبیند ٭ العاقل آنکه
بدنیا و اهل آن ملتفت نشود ٭ الکامل آنکه غم و شادی سبب انفعال او نگردد ٭ الکریم آنکه در حاجت
ال مردم طمع کند ٭ الادمی آنکه بگوید او مردم باشد ٭ المرد آنکه سخن بریا نگوید ٭ الفکر آنچه مردم را
پیغاید و بیمار دارد ٭ الدانشمند آنکه عقل معاشش نباشد ٭ الجاهل دولت یار ٭ العالم بیدولت
الجواد درویش ٭ الخسیس مالدار ٭ الشاعر طالب علم ٭ المدرس بزرگ ایشان ٭ المعلول
فقیه ٭ ظرف الحرمان دوات او ٭ الحزین جزودان او ٭ المرهون کتاب او ٭ الابتر جروه او
ام النوم مطالعه او ٭ دار التعطیل مدرسه ٭ الخراب البایره اوقاف ان ٭ الادرار و المرسوم
و المعیشه آنچه بمردم نرسد ٭ البرات کاغذ پاره چند که مردم از ان سرگردان شوند ٭ الیاجوج
و الماجوج فوجی از ترکان که متوجه ولایتی شوند ٭ الثالان صنعت ایشان ٭ المصادرات
سوغات ایشان ٭ نزد الساعه اثر آنکه فرود آیند ٭ المنکر و النکیر دو چاوش که بر دو طرف
ز نشسته باشند و بر چماق تکیه کرده ٭ کلب الاکبر شحنه ٭ الناانصاف حاکم اوقاف ٭ الواجب
القتل تعاجی ٭ المشرف دزد ٭ المحتسب دزفی (?) ٭ العسس آنکه شب راه زند و بروز از بازار باج
خواهد ٭ الکرک سپاهی ٭ القاضی آنکه همه کس او را نفرین کند ٭ نایب القاضی آنکه ایمان نداشته
باشد ٭ الوکیل آنکه حق باطل گرداند ٭ المیانجی آنکه خدا و خلق از و راضی نباشند ٭ اصحاب القاضی

انجامت که گواهی بسلف فروشند ٭ المبرم پیاده قاضی ٭ البهشت جایی که نخواهند دید ٭ الملال
آنچه خورد و نشش را حرام دانند ٭ حوض القاضی ظرفی که بهیچ چیز پر نشود ٭ الهاویة والسعیر والجحیم و
الویل چهار حد آن ٭ الرشوه کارساز بیچارگان ٭ السعید آنکه هرگز روی قاضی نه بیند ٭ الخطیب خر
المقری گون خر ٭ المعرف مردک بیشرم ٭ المعلم احمق ٭ المکتب دام کیان بوجه دام ٭ الواعظ آنکه
بگوید و خود نکند ٭ الادباء ملا مشکی که لازم امرا و خوانین باشد ٭ اللئیم خوش آمدگوی ٭ الشاعر طامع خودپسند
البازاری آنکه از خدا نترسد ٭ البزاز کرده زن ٭ القراف خورده دزد ٭ الخیاط نرم دست ٭ القلابی
زرگر ٭ الطبیب جلاد ٭ المنجم کذاب ٭ العطار آنکه همه کس بیمار خواهد ٭ المنتظر بوره فال گیر ٭ الحمامی تقاچی
جماع ٭ الدلال حرامی بازار ٭ الکتنبل کشتی گیر ٭ التناسخی قلندر ٭ الحشیش واللوزش اول آنگ او ٭
الدروغ سخن او ٭ الکرسنه کوچک ابدال او ٭ المضو ترک صحبت او ٭ اللالا آنکه خایه ندارد ٭ کلالا غلام
کنند ٭ القند آنچه از مزروعات باالگ دهند ٭ الشراب مایه آشوب ٭ الزهر شراب بهشت
الفارغ نیست ٭ الملک الموت ساقی ریش دار ٭ قران النحسین آنکه دو ریش یکدیگر را ببوسند ٭ قران
السعدین آنکه دو معشوق در بغل یکدیگر بخوابند ٭ المحروم هشیاری که در مجلس مستان نشیند ٭ المضحک مستی
که در میان هوشیاران آید ٭ ادم اللذات ماه رمضان ٭ لیلة القدر شب عید ٭ المجود آنکه بر
ریش دنیا خندد ٭ ذو القرنین آنکه دو زن دارد ٭ الشقی الاشقیا آنکه بیشتر دارد ٭ قلتبان آنکه ریش
روی پدر زن ٭ سلیطه مرده مادر زن ٭ الباطل عمر که خدا ٭ الضایع روزگار او ٭ التلف مال او ٭
البریشان خاطر او ٭ التلخ عیش او ٭ البداختر آنکه دختر گرفتار باشد ٭ الزنیا دوند دشمن جان ٭
جبل الاحبه عیال ٭ القیامه والافلاس حاصل او ٭ الشهوه خانه برانداز مرد و زن ٭ البدبخت
جوانی که زن پیر دارد ٭ الدیوث پیری که زن جوان دارد ٭ القوچ والشاخ آنکه زنش ویس
و رامین و لیلی و مجنون خواند ٭ الفرج بعد الشدة لفظ سه طلاق ٭ ذات الجنب همسایه بد ٭
المتهور آنکه جماع بسیار داده باشد ٭ موت الحاضر احتیاج ٭ صاحب الخیر آنکه پیر زنی را بکار
بخواند ٭ البنکی آنکه از خوردن سیر نشود ٭ الرشی دست آویز متنکران ٭ المکرر جماع حلال ٭
المظلوم بچه که بکابین و در ریشش نهند ٭ الروسیاه آنکه مرتبه اول معشوق رسد و آنگه ریشش نشود ٭
الملاهی سقنقور ساق بیگانه ٭ الکاره آنکه اسپم دارد و مسمی نه ٭ الجلق دستگیر مفلسان ٭
مولانا مجد الدین کرکی جامع فضایل صوری و معنوی بوده و بنابر راستی سلیقه و درستی
اندیشه شعری میگفته از آنجمله است شعر پرسند اگر چه خال من است ٭ با یم وان که هیچ کاری

نیست ٭ و خطی می نوشت بهر رسول ٭ بر خطش نیز انتقادی نیست ٭ زانکه آنجا که شیر مردانند
بخط و خال اعتباری نیست ٭ درویش دهکی اگرچه بخت مشغولی داشته اما شعر وی
در غایت جودت بوده چنانچه امیر کبیر امیر نظام الدین علیشیر در مجالس النفائس آورده که
تا مرا در شعر و شاعری شعور واقع از جانب عراق بهتر از اشعار مولانا درویش نظمی شنیده
نشده و این بیت را باستشهاد می آورد شعر الهی شیوه روزی کن این نفس سگ سارا ٭
که از دهای روان بهر آن خارج کند ما را ٭ و این ابیات نیز مر او راست شعر مصور اگر کشد
نقش آن بت چین را ٭ توان بصورت او داد جان شیرین را ٭ نشان خون شهیدان
عشق مطلبند ٭ حنا مکن ای مه و منهای دست نگین را ٭ خوش آنکه شب گشی و روز آتیش
بسر ٭ که آه این چه گست و گه شده هست این را ٭ مستانه چه کلهاست که بر سر زده باشد ٭
اینها گل آنست که ساغر زده باشد ٭ غم و شادی بود درویش را چون شیشه ساعت ٭ که از شادی
هر آنچه کم آمد بر غم افزون شد ٭ میرزا شرف جهان از وج و دری برج قاضی جهانست که ترتیب
پانزده سال زمام امور ملک و مال با شاه پسندیده خصال شاه طهماسب صفوی در کف کفایت
قبضه درایت او بوده کامران و نافذ فرمان فرمزیست و آثار براوکی اجرای نهر کربلاست که بو
نهر چسن بیک ترکان قرب ده هزار تومان صرف نموده بدان موفق گشت نظم این کار
دولت کنون تا کرا دهند ٭ و میرزا شرف جهان جهان شرف و شرف جهان بوده و طبع مشکل
گشایش از فنون فضایل واقف و ذات معالی صفاتش با صناف کمالات متصف آنچه
از خلق وی اندر سر بلی قبه است ٭ و الله از شک گردد سر مجمر بوده است ٭ فضای جهان بو قلمون
از جواهر نظمش چون صدف فلاک پر در شب فروز است و از لالی نثرش عرصه عالم خاک جواهر
اندوز ٭ اگر ترقیش بود پای ذو القرنین ٭ گری سپهر ز بطلعت جواهر روشن ٭ و چون لالی
محاسن اوصاف ذات و مکارم اوصاف صفات و شمول اعطاف شمایل و عموم الطاف
فضایل وی بیش از آنست که در صدف تقریر و تحریر حقیر جا گیر گردد لهذا از آن در گذشته
شروع در دیگر مطالب مینماید ولادتش در صبح چهارشنبه بیست دوم شهر ربیع الاخر نهصد و دو
دست داده و در شام یکشنبه هفتم ذی قعده سنه نهصد و شصت و دو وفات یافت آه آه
شرف از جهان شده تاریخ وفات و در جینی که سر بوده عقل گفته که این ابیات از آنجمله است شعر
رفتیم و این سراچه بر غم گذاشتیم ٭ دنیا و رختش همه با هم گذاشتیم ٭ روز وداع بر سر کویت

ز خون دل ۞ صد جا نشان دیده و پر نم گذاشتیم ۞ دادیم جان براه نگار تو چون شرف ۞ نامی میان
مردم عالم گذاشتیم ۞ و این ابیات متفرقه نیز از او است ۞ اوراق گل ز حرف وفا ساده یافتیم ۞
بر حال بلبلان چمن خون گریستیم ۞ گلی که هر حرف ننهد از دو گوشش ۞ ورنه درد دل برفان چمن
بسیار است ۞ هر کس که بشنود شود ش ذوق عاشقی ۞ از بسکه حرف عشق بلند ادا کنم ۞ چون
بیخودی کنم شرف از یاد وصل او ۞ روزی اگر بپرسم بوصالش چها کنم ۞ شادی نتواند که نهد در دل
من پای ۞ از بسکه شکسته است در و خار غم تو ۞ امیر صدر الدین محمد مکان آباد اجداد او اشبوع نکتهای
روشن دارد و خلف الصدق میرزا اشرف جهان است بفرط قابلیت در اقران و امثال ممتاز و مستثنی
است خصوص در علم موسیقی و ادوار که در آسمان آن شیوه مانند هلال انگشت نمای خاص و عام است
و چند نقش و کار از و در صفحه روزگار بیادگار مسطور است و دار الضرب اشعار متقدمین و متاخرین
نقد مغشش بغایت رایج و نیکو عیار ۞ چون زلف او برانداز چشم شوم مشکین نگر ۞ چون زلف او سخن
گویم شوم شکر بیان ۞ قاضی نور الله برادر قاضی جهان بافنون دانش و کیاست و فضیلت ذاتی
و وزیت خود در قزوین بشیر و شاره طاقی علو او صغار و کبار میبوده و کلام لطیف طبع وی را
مخصوص می آید که این نوع اشعار ازان خاطر متین ز اندیشه بیرون آورده ۞ مرا ست غرقه بخون جسم
اشکبار از تو ۞ چه خون دل که مرا نیست در کنار از تو ۞ میرزا قوام الدین جعفر المخاطب آصف خان بصفت
فراست و کاردانی و سمت کیاست و فضل انسانی اتصاف داشته از افراد عهد و امجاد دهر است
چه از کمال فضل و حدت فهم بحدی است که همگنان بلطف وی اعتراف نموده از دریای خاطرش
اغتراف مینمایند و در علو نفس و سمو منزلت بدرجه که بزرگان زمان بعنایت و اعانت او
محتاج بوده در کاهش التجا بخویش میشمارند ۞ نوشته است بخت از پس کام خویش ۞ بدیوان ز
او نام خویش ۞ سکندروار چون در ظلمات اندیشه در آید هرچه در آینه خاطرش چهره گشائی نماید
خضری صورت بندد که نقش نقاد و بوده هر که نیز دو ذوق قلمش چون چشمه دوات رسد چشمه
عین الحیات گشته چون ماهی الیاس پس لباس حیات پوشیده ابدی عمر و سپر مدی روزگار
کرده ۞ آنجا که شود زبان کلکش ۞ همچون خط دلبران معنبر ۞ دم در کشد از حیا عطارد ۞ تا روز قضا
چو صبح محشر ۞ هیچ صبیه مکری از قید خاطر رسته و هیچ دری از دو انش بر روی روزگارش
نبسته در همه فن صاحب یکفن و در هر محترم تمام است ۞ گنجیست ضمیرش که بهر گوشه در
از گوهر سیراب بسی گنج دفین است ۞ و آنجناب در عنفوان جوانی از وطن مالوف برآمده متوجه

هندوستان
هندوستان

هندوستان گردیده و حضرت شاهنشاهی از نیکو خدمتی در ناصیه احوالش ملاحظه نموده از درجه
بدرجه اش ترقی فرموده ابتدا منصب بخشی عساکر را بعهده عنایت فرموده و پس از آن بمنصب
منصب پادشاهی نسبت بقاضی علی بخشی بیگی بیست بیست پذیرفت مهمات بخشی گری بوی
مفوض گردیده و او من حیث الاستقلال بدان مهم دخل نمود و هر روزه بعنایات تازه مرتبه
و امیدوار میگشت در خلال آن حال بمرتبه بر مزد ماه که خود را از الامرا میشمارید لشکر برده انواع
قتل و غارت و خرابی بتقدیم رسانید و کرت دیگر بر سر افغانانی که در میان جلال آباد و پیشاور
سد راه بودند مکان شده بود در رفته بسیاری از انجماعت را طعمه موران سیوف گردانید
و چندی از ایشان را که هر یک رستم زاهال خود میدانستند بدست آورده معاودت نمود و
همچنین مصدر فتوحات عظیم گشته با قطاع ارجمند ممتاز و خرسند میگردید تا خلعت وزارت
اعظم بر قامت قابلیتش چست آمده از روی راستی و تحقیق روی تمشیت ملک و مال آورده
و پایه قدر و منزلتش از سپهر گذشت ۞ کیما در پستی کم نام گشتی ۞ گوهر او گر نبودی همایش
امروز استبداد و استقلال او در امور مملکت بمعرفت مقادیر سپاه و حشم و وقوف بر وقایع
مهمات زیاده بر آنست که اندیشه بکنه آن راه یابد و کثرت بر بعضی آن محیط شود جهان بآب
روی عمل میشوید فلک بدست ظفر جبهه مک مینماید هرچند اشعار و الاو رتبش چو تو شتها
بر ساحت نماید را باب دانش و بینش انگیخته مستغنی از اشعار است اما بنابر التزام این چند بیت
مرقوم گردید شعر با بصفا و رونق دیگر بر آینه ۞ از عشق حسن پاکی روشنگر آینه ۞ باشد با بهشت
بصد وجه اگر دهد ۞ دست خرابه است تو در محشر آینه ۞ صورت بهر ار سال نیاید حفظ تو ۞ بعد از زوال
وصل نیاید در آینه ۞ بی دامنی شتن اگر آنده گنی ۞ بندد بروی صورت حضمت در آینه ۞ مستغنی است
رای تو از غیر خویشتن ۞ جمشید جام دارد و اسکندر آینه ۞ مثلث اگر بحال نسیم و چون نهایت
علت ز فیض عام رفت جاه در آینه ۞ چه حاجت است برقع جمال سلیمی را ۞ که منع رویت لازم
بود و تجلی را ۞ رسیده مضطر بکرد و اتفاق نشست ۞ که آشنای دل خود کنم تسلی را ۞ جانم امروز
ز رشک دل دیوانه بسوخت ۞ که چو پروانه پر آتشین دل ازان بسوخت ۞ جعفر امروز ببزم تو بتجربی
آمد ۞ گو دل سپند بر آن وضع غریبانه بسوخت ۞ خوش در آمد از ره یاری و پیدا دلبست ۞
از دم تنها در آمد در بروی یاد دلبست ۞ پائی هر صیدی که دیدی دست آن صیاد دلبست ۞
خون هر جا گشته در گردن شمشیر او دست ۞ از صبا در رشکم اهل دل بدین خوش میکنیم ۞ کاین گلستان

نتوان دید بروی یاد بست شعر کارم این بار به پیداد گری افتاده است ه که بهر جای نهد پای بسری
افتاده است ه خویش را آتش زن و شکر کن ای پروانه ه که بدست تو عجب بال و پری افتاده است ه
دیگر جان فدای تو به پیداد کنم ه از رو حسرتی تکرار دل پر بکنم ه پر خون دل و کفن چو درآیم بحشرگاه ه
ای وای بر کسی که از دست تو شکوه هم کنم شعر اگر از غم نتواند که شکایت کند ه بهتر آنست که از عشق حکایت
کند ه نقص من در وپستی است که او دشمن ماست ه آن محبت بچه ارزد که سرایت نکند شعر کسی که خون
حریفان خود شراب بخورد ه ز رفتنی که تو خون بیخوری که پس آب نخورد ه بعهد عربده جوی چنین عجب
دارم ه که بسنگ حادثه بر جام آفتاب نخورد شعر تا خوی تو با ما ز تو بیرنگ شده است ه دنیای
فراخ بر دلم تنگ شده است ه ما را گنهی تا ز تو بیجهدن نیست ه گویا که دلت راه و پس جنگ شده است ه
نگرد بنا نرم وپستاخی با خشم رنجید و کشید پای در دامن نازه ه بر سنگ فراق کی خورد پای کسی
در وصل اگر کند باندازه دراز شعر ایدل اگر ز دست دو پنجه ماره ه کاین بود انتها و شمار ه رخ
گرسیده بر عذارش گره ه پای که دو دیده در نگارش نگار شعر دوانه همی که لاله میرویدانه ه دارم
چشمی که ژاله میرویدانه ه گیرم که ز گریه چشم خود پاک کنم ه با دل چکنم که ناله میرویدانه شعر عشق پسند
دل غمدیده ماست ه از حاصل هر دو کون گزیده ماست ه هر چه نه دید و خون دیده ماست ه
از دیده همین که پسندیده ماست آقا علی بتصفیه خاطر و تزکیه نفس و حسن خلق و وجاهت
صورت و نجابت ذات و نیکویی صفات و لطف طبع موصوف بوده در تحصیل کمالات
نفسانی و تکمیل اسباب بزرگی عدیم المثل و منقطع النظیر است ملاقاتش بهر صورت پسندیده
و مقالاتش بهر معنی سنجیده ه ساقیان لبجاد چون شراب غم سود هند ه هوش کو تا یکو چشم این
ساغری کن ساغری ه با آنکه از علوم متداوله بهره نگرفته اما انقد خوبی و غیرها ز ذاتش سرشته شده
که رفع آن منفعت نموده چه آب از لطف طبع او لطافت وام میگیرد و آتش از ذکای خاطر او
تیزی میرباید بغایت رنگین و مجلس فروز و خوش صحبت است چون میداند که جهان
معشوق بیوفا و عمر حریف گریزپاست هر آینه داد خود از روزگار میگیرد و حیات مستعار
را بخوشی حالی و خرمی بپایان میرساند اگرچه فیض طبعش توسن اندیشه را رام خود نساخته
اما در هنگام محاوره بدیهه اشعار نیک انشا میگرداند چنانچه این دو بیت برای حافظ
که ریشش نبوده دو موی در هم شده داشته بدیهه وارد گردیده ه ریش حافظ فتیله را ماند ه
یا کاکل یوی فتیله را ماند ه حافظ اندر میانه ریشش ه راستی کرفتیله را ماند میر یحیی از علوم عقلی و

نقلی

نقلی بهره وافی داشته اما در فن تاریخ و سیر فرید عصر و وحید دهر بوده و مهارتش
درین شیوه بحدی بوده که از ابتدای صبح نیر جهان افروز نبوت و رسالت صلی الله علیه
و آله و سلم تا انتهای حیات خود که نهصد و شصت و دو بوده از وقایع هر سالی که از وی
بر سید خبر میداد و تاریخ تولد و فوت اکثر سلاطین و وزرا و مشایخ و علما و امرا و شعرا
را در ذکر داشته و در فصاحت و شیرین زبانی و سلاست و نکته دانی مشهور جهان و بیمثل
دوران بوده و کتاب لب التواریخ که تاریخ مختصر و مفید است از مؤلفات اوست و هفتاد
و هفت سال عمر داشت و در نهصد و شصت و دو از عالم فانی بجهان جاودانی نقل نموده و گاهی
بزلال این نوع ابیات رطب اللسان میگشته شعر اگر بر لاله تر زلف سمن سا داری ه فقط
شوریدگی عاشق شیدا داری ه ساعد سیم نمایی و دل از دست بری ه تو درین کار نگارا
ید بیضا داری ه و نهال آن روضه امیر غیاث الدین علی امروز درین سده سپهر بنیان حضرت
دولت مقیم بوده بخطاب نقیب خانی مخصوص است و در تاریخ دانی و خط شناسی دیگر
صفات همال و مثل ندارد قاضی حسن با وفور فضل بشرف ذات و محاسن اخلاق حمیده و اطوار
پسندیده موصوف بوده سالهاست که منظور نظر عنایت اثر حضرت شاهنشاهی بوده باصناف
عواطف خسروانه مفتخر و مباهی است و احیانا چهره معانی را بغازه مضامین تازه سرخ روئی
داده این نوع ابیات میگوید شعر نه پرستی نه تکبر دانی نه رده شناسی ه کی چنین بر جانان
خویش خوار مباد ه عزیزی بزیور فضایل و لطف خصایل اتصاف داشته صاحب دیوان
است و چند نسخه تالیف نموده مثل گل و مل و وجه القناعه و صحیفة العشاق و رساله منظومه
و این بیت نیز مر اوراست شعر تن سیمین چو شد او را ز چاک پیرهن پیدا ه سمن در باغ خوش
شد ز برگ یاسمن پیدا ه میر عزیز عزیزه صاحب تبریزی از آن دیار بوده و طبعش بنظم اشعار دریافت
آن موافقت تمام داشته چنانچه در تدوین او در اعیان اشعار شگفته و نهایت مخصوصان
و مجلسیان میرزا شرف جهان قزوینی و میرزای قزوینی این غزل جهة وی گفته شعر ای راز
داران کار داران عشق ه وی دیده سالها ستم بیکران عشق ه در بوته محبت و در بحر بلا صد ره
گداخته تر امتحان عشق ه ای بیجان که جز تو درین بزم کس نماند ه ای درد پروران و دردی کشان
عشق ه بر لب رسید جان شرف از جفای جو ه وقت ترحم است بر بیتوان عشق ه و این دو
بیت در اوراست شعر بزم ترتیب بدهی باده چو مینا دکنی ه چشم دارم که بمو عی من بیاد کنی ه باز

از نازنازکی سینه نگار است مرا ‌ خار خار عجبی در دل زار است مرا ه قاضی احمد غفاری از فرزندان
امام نجم الدین الغفاریست صاحب حاوی که مجملی از احوالش نوشته آمد و این سلسله همیشه
مردم فاضل نیکو تربیت صاحب عزت بار برخاسته اند و قاضی احمد نیز فاضل و مورخ و خوش
طبیعت بوده و کتاب نگارستان که درین عصر و زمان چنان مجموعه از خزانه خیال هیچ
بیان نیامده جمع کرده و دست ایضا جهان آرا که تحقیقات نیک کرده و ذکر سلاطین عجم
در آن نسخه بسیار نموده و او در پایان عمر سفر حجاز نموده و بعد از معاودت در بندر دابل سال
نهصد و هفتاد و پنج دستش از دامان اجل کوتاه گشته روی بعالم بقا آورده و چون بغیر از این بیت
شعری دیگر از وی سماع نیفتاده لاجرم بنابر التزام نوشته آمد ه پس از عمری نشستم گردی در
چشم آن بدخو ه نه چنم در خشش تبسم کز نگاه نور برخیزد ه شاه قاسم فهمی بلطف طبع و حسن خط و
فرط فضل مخصوص بوده خلف الصدق مولانا عزیز الدین جیلیست که آثار فضلش چون شعاع آفتاب
تابان بوده و طایفه جیلیه در قزوین از اولاد مرشد السالکین شیخ نور الدین خالد اند که ذکرش سابقا
مذکور شده و مولانا عزیز الدین در اقتبال عمر شعری میگفته و پس از آن تارک شده بعضی سبب
ترک را پرسیده در جواب داد که استاد خشت مالی که در جوار من است شعر از من بهتر میگوید
و مرا شرم می آید که شعر بگفته باشم و غرضش درویش نکی بوده که در آن عصر لوای شاعری
می افراشته و مولانا عزیز الدین این نوع اشعار که ازی بنصه ظهور می آورده شعر خطه که بر عارض
خوبان جفاکار بود ه خط آزادی عشاق وفادار بود ه گر نباشد نی پی شکر زبان ه در دهن شعر ازقح
وزان ه شاه قاسم نیز شعر هموار میگفته این ابیات که در صفت تنگ وارد شده مراوراست
افراط تنگ عالم حیرانی آورده ه حیرانی و هزار پریشانی آورده ه اول برون عالم انسانیت بردن ه آخر
تا بنشانه حیوانی آورده ه صبح که کو تنک خورد و ترک باده گیر ه کاری چو اکثم که بر حیوانی آورده ه و این بیتی
نیز مراوراست ه عاشق که براه عاشقی رنگ و پوست ه معشوق و مراد و مطلب و مقصد اوست ه
زین ره قدم از طعنه دشمن نکشد ه تا تهمت پا کشیدن از دوست ه مولانا قاسم در سلک اهل انشا منتظم
بوده و اکثر خطوط را در غایت جودت تحریر میفرموده این مطلع از قصیده ایست که در مدح یکی
از سلاطین صفویه گفته ه ای سپاهت را ظفر لشکرکش و نصرت یزک ه ای یقین در طول و عرض مملکت
واقف نه شک ه و این دو بیت نیز مراوراست ه غم غریبی و اندوه بیکران ما ه چنان کرد خسته که
گوئی نماند جان ما ه چنان ضعیف شدم از مشقت هجران ه که زندگی خویشتن گران ما ه مولانا

اهلی

اهلی بدری بوده و بر آسمان کمال سپهری در عالم اندیشه و خیال از اشعارش آنچه بنظر آمده این ابیات
که در صفت سمت ایراد پذیرفته شعر زده کوشی و سر از خانه برون تاخته اند ه چشمهای سیاه پیچ و سپید کرده
بال مردم ه بیجا از روی مروت بفقیری ندهند ه گر نگشان بنگاه فند بسامان نکنم ه یک فتنی در وطن
خویش نیز دو بر کن ه که بهر ایاغ رو و چون بدر آید کردم ه نه بخیال تو و خاتون تو هر شب گذرد ه که تو خان
باشی و آن کنده که پس غرغاغم ه مولانا اسماعیل تخلصش بفور فهم و حسن تربیت مخصوص گشته از مستعدان
زمان خود بوده و شعر هموار میگفته از انجمله است شعر چو روی یار بنقیضه نظر مراهرگز ه که نازنده آمده ی
در دلم گره نشود ه صد شکایت ز تو در خاطر و از بس خوبی ه چون نظر بر تو فتد غیر دعا نتوان کرد ه میر
محمد کر بطلاقت لسان و حدت طبع اتصاف داشته و بسیار صاحب شعور و خوش محاوره و نیکو
صحبت بوده اگرچه ابتدا بامر محصلی قزوین اشتغال داشته اما در ثانی الحال املاک موفور بهم رسانیده
در روزگارش بغایت فراغت و خوشحالی گذرانده بوده و شعر را در غایت جودت انشا مینموده
و این چند بیت از روی هیئت در حق طریق ساوجی مراوراست شعر طریق صورتت از صورت انسان
نیماند ه بدان اندام ناخوشش هیچ استربان نیماند ه اگرچه پیش ما او را گرانند میگوئی ه ولیکن
ولیکن او بغولان نیماند ه بخلوت هر شب از روی نصیحت میکنی او را ه نصیحتهای پنهانی ولی پنهان
نیماند ه بدین صورت اگر فعلی کند ریشش طریق را ه خران ساوجی را پشم و پالان نیماند ه اسعد
بلطف طبع و شگفتگی خاطر و گرمی هنگامه موصوف بوده همواره خیال مجالست اهل طبع و اصحاب
فهم بر لوح خاطر می نگاشته روزگار را بشادمانی و ابتهاج میگذرانده و مدام مراد دلش آنکه با یاری
بعیش نشسته پیوسته فکر خاطرش آنکه باده پرستی الفت گزیند اگرچه صفحهای بجا اندیشه اش
بغیر نقش چمن و درختان بوستان خاطرش خالی از رطب و یابس نیستند اما آنچه بکمال رسیده
باذوق تر از قند خوبانست در هنگام معانقه و باشوق تر از لفظ محبوبانست در وقت مصافحه
چنانچه ازین ابیات شمه مستفاد میگردد شعر چه پا بکیند عشق دیده و اکنون ه جدا آنچه مرده اند غم غمش تماشا
کن ه بحشر نام شهیدان رو پستی بالا است ه بریز خونم و نامم بحشر بالا کن ه دلم که آهسته شد
راست بهم شکن پر و بالش ه ببند سخت صیدی که صیاد شو بون گیر ه ز هزار بند نگسستیم
ادا نه بندیم ه بیکران نپیچسته ایم و خرسندیم ه بدان دیار دل ما بسیم و زر ندهند ه که موف
سینه مجروح و نیشتر زده ه سر بزیر گنگاه ماند که یاد آن ره بدی ه که پاره‌های جگر و گنار را ه مشتی ه خون
مرا مرید باده و انجمن شوی ه چون ساقی که بخته باشد شراب راست ه دوست میدارم من او را گرچه با من

دشمن است ٭ دشمنت ار نه بر آیین دشمن است ٭ در جهان هرچه که میبایدت ٭ سخن
است اینکه چنین باستی ٭ وز هیم های فضولی بیان ٭ همه عالم بر این باستی ٭ غم و نق
باغ و بوستان دل ماست ٭ همه از گل و هم زنبه داغ دل ماست ٭ هر خانه چراغ و آفتابی دارد ٭ مایم
همین غم که چراغ دل ماست ٭ ای لطف تو داده طبع شادی غم را ٭ ذوق دگر است
از تو دل خرم را ٭ عالم بتو محتاج تر از روز و شب است ٭ درکار تر از روز و شبی عالم را ٭
نزد تو بخواهشی زبان انگندم ٭ خود را بزبان این و آن انگندم ٭ از خواهش من ترا زیانی
نرسید ٭ بی خواهش خویش را زیان انگندم ٭ طبعی است ترا که نو ادم سهو شد ٭ دستی
تراکه نو ادم سهو شد ٭ قربان کف چو آفتابت گردم ٭ کز گرمی بخشش و کرم سهو شد ٭ مولانا مراد
بسیار درویش نهاد و بی بد بوده و هرچه بر زبانش میگذشته البته بعمل می آمده و چنانچه جهانی
بدان گرده میگوید ٭ زبان من بگشا و زمن بترس که من ٭ زبان بهر که کشودم دگر نبست گویند
وقتی والی شهر هوائی را مشکل کرده بود مولانا از روی مطایبه این بیت گفت ٭ بریدی گوش
حافظ را و خلق شاد شد من هم ٭ چو بار سر سبک کردی سبک کن بار گردن هم ٭ هفته گذشته
بود که همان شخص او را بقتل آورده و همچنین زینلخان که یکی از امرای قزلباشیه بود مولانا را
بتغریر رنجانید و مولانا او را دعای بد کرده در همان زودی بدست مردم توران بقتل رسید
و این رباعی در حق مولانا احمد سعیدی که جهت مولانا قیام ننموده گفته ٭ ای مولوی از کبر
و دماغ کنده ٭ هر که کند بر تو سلام این بنده ٭ چندان حرکت بکن که از روی قیاس ٭
معلوم شود که مرده یا زنده ٭ و این دو بیت نیز از او است ٭ هر کس ز ملامت شده بر راه سلامت ٭
پای سلامت زده بر سنگ ملامت ٭ عمری بد صومعه شیخ نشستیم ٭ بر خفیت زندان
نشنیدیم کرامت ٭ سید نور الله بسیار متقی و پرهیزکار بوده و بحکم ارث شعری میگفته
از انجمله است ٭ مشکل که شود کام من از لعل تو حاصل ٭ سنت است مر الطالع و بخت ترا
دل ٭ خواجگی بلطف طبع و حسن محاوره مخصوص بوده همواره نکات شیرین و حکایات
رنگین بر لوح بیان مینگاشته و با این صفات ذوق شعر جمع کردن بسیار داره و در شاهنامه
خوانی پیش زمان خود است و این غزل از وی می آید شعر شوخی که از جفا دل اهل نظر شکست ٭
کفتیم نشکند دل ما بیشتر شکست ٭ تنها نه من شکسته دل از دست دیده ام ٭ دلهای عاشقان هم
از این بکنه بشکست ٭ صد نخل ارزو بدلم جا گرفته بود ٭ طوفان عشق آمد و یکبارگی شکست ٭ شنوان

دل

ای دل ٭ صد جان بنهد عشق بگو بنخیزد ٭ پیمانه که دست قضا اندر شکست ٭ بصد فسون جانی کره درست
ارکان بنده که بازار در شکست ٭ خضری بجو دست طبع سلیم و ذهن مستقیم موصوف بوده شاعری
با نام بوده و شعرش بغایت پسندیده خاص و عام و این رباعی مر او راست ٭ تا چند نقاب تن
کنی مینی را ٭ سر پوشش دهن کنی مینی را ٭ بر قامت عادت بلند افتاده است ٭ وقتیکه ز دو سخن
کنی مینی را ٭ زان سکه بیزد الماس دولت را ٭ بیاد هر که رسیم خاطرش شود افگار ٭ فروغی
عطار شاعری است که بفروغ خیال همت مصابیح خواطر را روشنی بخشیده بعطر اندیشه دماغ طبایع
را جلبه عطار گرد انده و اردات همین یک بیت که در خاطر بود ثبت افتاد ٭ در فراق
زان نهیبم که زاید دولت ٭ کان پستم ز دیده روزی چند با هجوم نساخت ٭ جنتی از شاعران
مشهور است و اشعارش مستحسن ارباب فهم و شعور است و این دو بیت از انجمله است
تا چند خواب مستی ای کربه صبوح ٭ خون دلی بیار که پستان وضو کنند ٭ دو رخ چو از رنگ
نسوزد که روز حشر ٭ از راکه درد گرسنه حوالت بدو کنند ٭ کاکا اگرچه از هر صنعت بهره که
معیشت میکاشته او در سلک اهل ورک منتظم بوده و شعری در غایت عذوبت انشا میکرد
و این دو بیت بین الجمهور از و مشهور است ٭ چون گم نظاقی سویم کم اندازی نگاه ٭ هر که بر مستی کند
ساقی میش کز دو بجه ٭ بوالهوس را زو از سرو اشود سودای عشق ٭ تهمت آلودی که گیرد شحنه بوی
سر و بجه ٭ حافظ صابونی بزبان فروغی اشعار بسیار گفته چنانچه وقتی از روی طیبت چیزی گفته
بوده و آن زن حافظ را طلب داشته و نمود تا محاسنش را گنده و همین وی را از نجاست کرده
کلفت بسیار بوی رسانید و حافظ بعد از خلاصی گفته که این ابیات از انجمله است ٭ خاتون
کلک زیره را چند انگه تا انسه ٭ خوش خاطری که هر کس از انسه ٭ سیمرغ حلقه چرکه بو که دی ٭ مرغ هوس را
از قفس پر انسه ٭ چندین هزار کبوتر و قمری و کلنگ ٭ دیده دیم ز پنجه کس و در انسه ٭ مقصود آنکه از
لطف طبعان قزوین بود و چون بر این قضیه اطلاع یافت این دو بیت را بدان زبان انشا نمود
آن ریش که با دوستی ام بردی ٭ غیر از تو نخورد هیچ شاعر که خوردی و شاعر از آنکه
آوردی ٭ و حافظ در جواب گفته ٭ تیز به زنک شاعران معقود ٭ هم الفاظ ادکلو گیره ٭ هرچه درباب
هجو او گفته ٭ بقصی ریشش کو بیا خالی ٭ حلق یف ساکه سخت کو کته ٭ محمد شریف یزدی بقدر لیاقتی دارد
و نظم اشعار گاهی مبادرت مینماید و این ابیات مراو راست ٭ روز روز که نام کام مرا رفت ٭
وانه کرکسی که در جوانیست ٭ افسوس که شد جوانی از دست ٭ چون کرمی باده از سر مست ٭

حافظ

جهان دوست و لیک دشمن دولت ۞ بدین کینه کش و پستی شکست ۞ مدام سرو و پستی یکی ۞
گر او رو به پستان کشته باشد بی منه ای آنکه بر راه عشق بشتافته ۞ و ز خیش محبت رگ جان کافته ۞ پیوند
نگاهی بهم بافته ۞ گویا غم دوست رایگان یافته ۞ پندی دهمت بنوش ای عزیز ۞ از رنگ مرد
خور شود دست طبع و ضمیر ۞ و دشمن طلب از بهر دوست گیر ۞ و ز خلق جهان برای چون مونس گیر بیگانه شد
با وجود بر دوست نهایت کری را دارد و گاهی غلط کرده لوازم فصاحت را بجای می آورد ۞ ای
این مرض ما نه ز تب درد سر است ۞ درد عشق است که عاجز کند افلاطون را ۞ نظام کلاغ بشیوه طرفگی و
هرزه گویی با خاص و عام هر شهر و مقام منحوط و مربوط است و بنا بر موزونی طبع گاهی امواج شعر از او
بشگفتی آورده و مراو راست ۞ دیشب همه شب گرد دست میگشتم ۞ بر یاد تو بر رهگذرت میگشتم ۞
با حسرت بسیار تو در خواب شدم ۞ دیدم که بقربان سرت میگشتم ۞ مولانا مکارم بسیار گرم سخن
است و شوخی گاهی بتقریبی میگوید مراو راست ۞ بهر جا که آن جامه گلگون نشیند ۞ چو من کشته
بسیار در خون نشیند ۞ ابهر از شهرهای قدیم است و کیخسرو بن سیاوش همت بر بنای
آن گماشته و دارای بن داراب قلعه از گل بنا نهاد اما اسکندر بنا تمام رسانید و بعضی گفته
اند که شاپور ذو الاکتاف بنا کرده و بعد تعمیر حوالیش برداشت و آبش از رودخانه است
و غله و میوه در رونق بحصول می پیوندد و ولایتش پنج پاره دیه است و مردم خوب همیشه
از آن ولایت برخاسته اند ابو بکر بن طاهر از اقران شبلی و کبار مشایخ بوده و از وی
پرسیدند که حقیقت چیست گفت همه آن علم است پرسیدند که علم چیست گفت همه آن
حقیقت است هم از او پرسیدند که درین راه بچه طریق رویم که رستگار باشیم گفت آنچه گفته اند
بکن بکن و آنچه گفته اند مکن مکن و وفاتش در سیصد و سی بوده کمال الدین ابو عمرو که بطهارت اصل و
نسب و وفور فضل و ادب مشهور بوده و سالها وزارت سلطان ارسلان و اولادش سلطان
طغرل سلجوقی نموده نظام الدین بن سعد الدین که با صابت رای و صفای ضمیر اتصاف داشته
و همت بر تمشیت وزارت سلطان گماشته سعد الدوله بهبود که بر انجام مهام جلیل
المرتبه وزارت ارغون خان قیام و اقدام مینموده از اعیان آن شهر و مکان بوده اند
اثیر الدین فاضلی بوده که از رشک سعت طبعش فلک اثیر چون گندم بر تابه طپیدی و عطارد
از شرم گفتهای او جلباب خجلت بر سر کشیدی ۞ از شرم خط اوست نه از تابش خورشید ۞
هر روز عطارد چو قمر سایه نشین است ۞ کتاب کشف در حکمت و محصول و اشارات و زبده و هدایه

از تصانیف

از تصانیف اوست و گاهی که بواسطه کثرت مطالعه او را سامتی پدید آمدی جهت ترتیب
دماغ بگفتن اشعار مبادرت جسته این نوع لآلی ابدار از بحر اندیشه بیرون کنار آوردی رباعی
مسکین دل من چو محرم راز نیافت ۞ وندر قفس جهان هم آواز نیافت ۞ اندر سر زلف همره ... گم
شد ۞ تاریک شبی بود کسش باز نیافت ۞ تا کی بود نفس به آموز کنم ۞ خلقی ز وجود خود غم اندوز
کنم ۞ من بعد بر آنم که بتوصی چو فلک ۞ روزی را شب آرم و شبی روز کنم رفیع الدین در سلک اعاظم
علما انتظام داشته و همواره نقش تالیف و افاده بر صحایف روزگاری نگاشته متن اقلیدس و رساله
حساب از تصنیفات اوست چنانچه در یکی از قصاید خود اظهار این معنی بدان کرده میگوید شعر واو راست
گر کار بهم از فر دولت ۞ از فن عقل و نقل نصیب موفوریم ۞ بیرون ز فرط غرت نفس کمال فضل ۞ چون
بکری بنود عیب کریم ۞ و در تاریخ گزیده آمده که از اهل علم و تقوی کسی که بمجلس غازان خان رسیده
و از موائد انعام و احسانش بهره مند گشته مولانا رفیع الدین بوده اما در نهایت عمر زندگانی
استعفا از خدمت خواسته در گران بسر برده و بدین سبب رشته تعلق از جهان
را منقطع ساخته علی رادی عالم جاودان نموده مولانا بشعر خواندن و جمع کردن و گفتن ولوع تمام
داشته و داوم که تقاضی بی رشتوه اجل است بر حلقه عمرش زده بوده و با چنین زندگانیش
بدست به در موجل پرورده گردیده و همگی همتش بدان مصروف میگشته این ابیات که از ایام جوانی
در غنیمه گاه مرانی والکش نزهت مراو راست شعر زلف پیوسته بر انشان که نه هر حلقه زلف ۞
از زمین جان و زنگ دل آویخته ۞ آستین بر زده و خون دلم میریزی ۞ کوی که میزبان سپهر از
برای ماه ۞ تنها ده برب ساط زمین پیچ نایده ۞ یکچند بود سعد بند نان و ایرزان ۞ نان است و
سعد نان جهان پس چه پایه ۞ چراغ بخت من ای نور بخش مهر افروز ۞ تو بر فروز بلطف ار نه
بر نیفروزد ۞ ز روزگار ظلم روشنی و میدانم ۞ که پیغایت تو ماه و خور نیفروزد ۞ ترکی که جهان
بچشم جادو گیرد ۞ مه را بکمند زلف هندو گیرد ۞ یارب که مبیناد دو چشم که زخط ۞ بالای
لبش صورت ابرو گیرد ۞ خالیست سیاه بر لب آن مهوش ۞ افتاده خوش و راحتی آید خوش ۞
چون مهره کاز مشک سی بر باده ۞ یا قطره آبی که چکد بر آتش ۞ با رو ببنو کر منه بهد نور رواست ۞ با
زلف تو کر لاف زند مشک خطاست ۞ گلبرگ رخ تو این ورق باز مکن ۞ شش و دو قد تو این سخن
نا بد راست ۞ رسوائی خلق را پستانت بتو ۞ بد نامی قاضیان عیانست بتو ۞ مردان

نه از تقلب سانه نزن ٭ سیاره زن تو قلب بیانیت بتوبت ٭ باچرخ ستیزه با فلک جنگ کن ٭
وز زخم زمانه ار چون چنگ کمن ٭ در خاک نزود در آب دریا گوهر ٭ خاریح گذارند تو دل تنگ کمن ٭
اول که زمادر عدم زادم من ٭ با عشق بتان بیک شکم زادم من ٭ آسوده و دلشاد نیم نفسی کوی
نه برای بیخ و غم زادم من ٭ جلال الدین شاعر نیکو تربیت بوده و جمال فصاحت از مشاطه استعدادات
زیب و زینتی پذیرفته و از اشعارش آنچه بنظر آمده این رباعیست رباعی بسخت یاری کرکه
زنیم ٭ وین شیشه نام و ننگ بر سنگ زنیم ٭ دست از دل و از خود باز کشیم ٭ در زلف دراز و حلقه
چنگ زنیم ٭ زرگری بجمال حمیده و افعال پسندیده موصوف بوده و همت بر زرگشت او معروف
نمی شکر بیکاشته و چون آب رنگ روی بی جنی کرده ماند آتش طبعی عیب شویی داشته و بحکم
لطف طبع و امتحان خاطر گاه گاهی غزل یا رباعی گفتی و الا پس پیدا است که هر معنی سخن این منظومات
از آن جمله است شعر سرگشته ساخت آهوی چشمت غزاله را ٭ پژمرده کرد آتش رویت لاله را ٭ از پا فکند
آنکه در افتد بپای خم ٭ دستش مباد آنکه نگیرد پیاله را ٭ امیدی برقیبان و رمیدی از ما ٭ آه چه
گفتیم و چه کردیم و چه دیدی از ما ٭ چو گفتیم مکن تند شدی در چه شود ٭ کز ما موش کنی آنچه شنیدی
از ما ٭ از نوای ناله بر شکیم که از غایت شوق ٭ پیشتر بر سر آن کوی رسیدی از ما ٭ جان فدای
غم کمگذار روی تنها مرا ٭ هر کجا بی او نشینم میکند پیدا مرا ٭ ز شهر امرادی رخت بستیم ٭ و یار ما را دی
خوش ولایت ٭ خجان دل پاره پاره شد ز اثر تیغ پیداوش ٭ اگر گر خواهم بدوزم بر سر سوزن
نمی آید ٭ یا رب بگویی از تو نرنجند همچو من ٭ پیش تو آن کسان که نخوانند مرا ٭ ای عاشقیم و در ره عشق
پست نیست ٭ عشق است هر چه هست اگر هر چه هست نیست ٭ مستی جام عشق نفت مستی خوش است ٭
هشیار نیست هر که زین باده مست نیست ٭ صد محنت است از پی هر راحتی که است ٭ عیش است
اینکه ساغر عیش بدست نیست ٭ در دیار عدم از جور تو آزاری نیست ٭ ور بجا که کسی با کسی کاری
نیست ٭ روی بنمای و درا لکوی دگر نکنم ٭ در بهشتی که در آن دولت دیداری نیست ٭ خدا یا تیغ
گردان در مذاقم عیش عالم را ٭ که خوشتر دارم از شادی عالم من دو غم را ٭ تراز گریه من خنده می آید
که پیدا روی ٭ سرو و عیش بنیادی فغان اهل ماتم ٭ تیری انگلی اگر از دل فغاره رود ٭ دل تیر راستان کند
واز فغاره رود ٭ تند روی با خواهر زادگی زرگری نطق بر ولایت بیان قهرمان و طبعی بر خط فصاحت نافذ
فرمان داشته در بدایت حال بعضای بسیاحت سعی گشته بپای اشتیاق راه ولایت دم

سپرده و صحبت وی در خدمت خوانندگان موافق افتاده عمرها در آن دیار بسر برد و بعد از آن
بهند آمد و شیره از خوان کرم و مایده نعم خانخانان بیرامخان بهره مند گشت و چون خان
فرزوبر بعد انتقال نمود منظور نظر خان اعظم و اولاد امجادش گردیده مضامین نیک
بنام نامی ایشان در رشته نظم کشید از آنجمله مثنوی است و تتبع ده نامه ابن عماد که بنام
خجسته فرجام اعظم خان کوکتاش زیب و زینت پذیرفته و دیگری حسن یوسف است
که بر پسر سامی یوسف محمد خان محلی و مزین گردیده و این ابیات جزوی از آن کل و ورقی از آن
گل است شعر غزال شوخ چشمی الفنوازی ٭ بتی جادو فریبی حیله سازی ٭ جبینش مطلع نور الهی ٭ رخش
غرا فروغ صبحگاهی ٭ بچشم عقل فرقان آن شکر لب ٭ شهابی بود رخشان در دل شب ٭ ز تیغ ابرو
دل ها پاره پاره ٭ جدا هر پاره سوی نظاره ٭ نگاه و غمزه آن شوخ طناز ٭ کرشمه در کرشمه ناز در ناز
ز مشکین سنبل عنبر فشانش ٭ عبیر آمیز طرف رخ فشانش ٭ دهانش کرده مرکز جستجو را ٭ مردم بسته راه
گفتگو را ٭ ز بانش برگ گل را ساخت گویی ٭ ز خوبان برده دایم در سخن گویی ٭ زنخش آینه گردون
بسته عاج ٭ پری رویان بدان آینه محتاج ٭ کفش چون آفتاب آینه نو ٭ شعاع آفتاب انگشت
آن جو ٭ بیاض سینه اش چون صفحه سیم ٭ بنان را در لطافت لوح تعلیم ٭ ز نافش نو بریده امید ٭
بچاه نا امیدی مانده جاوید ٭ هو پس گردیده گردش گاه و بیگاه ٭ چو طفل تشنه بر سر لب چاه ٭
ز تخت سیاه در زیر دامان ٭ چراغی داشت آن فرخ خرامان ٭ چراغی کرده جا در طاق محراب ٭ فروزان
پیکری چون کوه زراب ٭ ز بیخ عصمت آن در ناسفت ٭ دو ماه نو شده با یکدگر جفت ٭ ز سیمین ساق
آن سیمین بود ٭ رسته چون سم آهوی چین بود ٭ بلطف از غنچه سوسن زیاده ٭ زبان در کام
لب بر لب نهاده ٭ نجواستنه زانوی آن ماه ٭ ندیده دیده کس روی آن ماه ٭ در آن میدید خود
چو پیوسته رو را ٭ با آینه نشد حاجت او را ٭ ز عصمت سر چو بر زانو نهادی ٭ مه و خورشید رو بر رو
نهادی ٭ بسیمین ساق آن روح مجسم ٭ بنای نیکویی را پایه محکم ٭ قدم هر جا نهادی گل دمیدی ٭ فغان
کل خلق بوی جان شنیدی ٭ فراوان سوی بستان چون گذشتی ٭ ز رخسارش چمن گلزار گشتی ٭
کف پایش ز تخت سبزه زار ٭ بکل هر قدم دیدی صد آزار ٭ ز زلف آشوب مرد یاران چمن بود
ز سر تا پا بلای عقل و دین بود ٭ از این دو بیت رباعی نیز مراورا است شعر گر راستی رفت بر باد و هنوز
از آب چشم ٭ خاکساران ره عشق ترا پا در گلست شعر تیغ مژگان تو ام در پهلوی آمد بیاد ٭ چون
نبود زان آدم صد خنده در جان داشتم شعر ای داده ز راه لطف داد همه کس ٭ حاصل زتو مقصود و

مرا همه کس بس ∴ جمع است دلم با عتقاد کرمت ∴ ای بر کرم تو اعتقاد همه کس ∴ آورده‌اند که قندزوی در آکره
منزلی ساخته بود که بمقبره مشابهتی داشته یکی از نظار پرسید که این مقبره را برای که ساخته قندزوی
جواب داد که از برای خود معتقد برآن گذشته بود که بدست جمعی از دزدان کشته در آن خانه دفن
گردید ∴ هزار نالی که از بایچه برخاست ∴ چو اختر میگذشت آن فال شده است زنجان تخت
شهر با نام و نشان بوده و اردشیر بابکان همت بر بنای آن گماشته چون بسبب استیلای
مغل خراب گردیده دیگر بحال اصلی باز نیامده والحال شهر کوچک است و صد پاره ده دارد و هوایش بری
مایل است و حاصل بیشتر از آب کاریز و خربزه‌اش از آب ده دانه بحصول می‌پیوندد و میوه‌اش خوب نشست
و از مردمش آنچه بنظر آمده این چند نفر است که ذکر کرده میشود اخی فرج زنجانی مرید شیخ ابوالعباس نهاوندی بوده
و در سال چهارصد و پنجاه و هفت از دنیا رفته و قبر وی در زنجانست آورده‌اند که وی را گربه بوده که هرگاه
جمعی مهمانان بخانقاه شیخ آمدندی آن گربه بعدد هر یک از ایشان بانگی کردی خادم خانقاه بهر بانگ
یک کاسه آب در دیگ کردی روزی گربه بعدد مهمانان برعدد بانگهای وی یکی زیاده بود و تعجب کردند آن
گربه بمیان جماعت درآمد یکی را بوی میکرد تا بر یکی از ایشان بول کرد چون تفحص کردند وی از دین بیگانه
بود گویند روزی خادم مطبخ مقدار شیر در دیگ کرده بود که برای اصحاب شیر برنج بپزد ناگاه ماری
از راه دود کش در دیگ افتاد آن گربه آن را دیده گرد دیگ میگشت و بانگ میکرد و اضطراب مینمود خادم
چون از آن معنی غافل بود وی را زجر میکرد و دور می‌انداخت چون خادم هیچ وجه متنبه نشد گربه خود را
در دیگ انداخت […] چون شیر برنج را بر ریختند ماری سیاه از آنجا ظاهر شد شیخ فرمود که چون
این گربه خود را فدای درویشان ساخت وی را دفن کنید و زیارتگاهی سازند گویند مقبره
وی ظاهر است و مردم زیارت آن میکنند خواجه صدرالدین احمد زنجانی از ارکان آن ولایت بوده
و در اوایل حال ملازمت طغاچار نویان نموده در کرم و سماحت و جود و سخاوت تیغ بر کلام صاحب
ری و حاتم طی کشیده هر چه بدست وی آمده وجه انعام سادات و علما و مشایخ و فضلا معروف ساخت
و پیوسته همت بر اشاعه خیرات و مبرات میگماشت چنانچه یکی از شعرا در آن ولا این قطعه در مدح
او بر لوح بیان نگاشته قطعه بسی صدر نتوان شد در آفاق ∴ که صدر را موری هفت کشور
باشد که باشد پیش جودش ∴ چو خاک راه یکسان کوه و در زر ∴ اگر صدری نمیدانید کردن ∴ بیاموزید
ز صدر طغاچار ∴ سپهر کرمت احمد که بوده ∴ کلاه سروری از چرخ اخضر ∴ چون گیخاتو خان بر تخت دولت
نشست خواجه صدرالدین احمد را بعالی منصب صاحب دیوانی و صدر جهانی مخصوص فرموده انعام

آل تمغای زرین و تومان کوکه و یک تومان لشکر بر آن منصب افزوده کوکب اقبالش در نفاذ امور علو
شأن و مزید اقتدار و کمال اختیار روی باوج شرف رفعت نهاد ∴ هیچ سایل بخشش ملک بخش ∴
لا در ابروی او ندید بچشم ∴ وقتی جمعی از بدگویان بر لوح خاطر ایلخان نگاشتند که صاحب دیوان
اموال ایلخان را برای خود صرف میکند آن پادشاه آفتاب عطیت این شنوده را ناشنوده
کرده بتازگی حکم یرلیغ نفاذ یافت که از کنار آب آمویه تا حدود مصر بنظر بصیرت و کف کفایت
صدر جهان باشد و زمام اختیار و دشمنان را بقبضه اقتدار او داد و صدر جهان زمین خدمت
بوسیده از مجلس بیرون آمد و بندهای گران بر پای ایشان نهاد و بعد از چند روز
عفو اشعار خود ساخته از گناه آن جماعت درگذشت قطب‌الدین احمد برادر صدر جهان بود
و در زمان دولت گیخاتو خان سخی‌ترین اولاد چنگیز بوده و موقوفات ممالک محروسه بالتمام
القضاة بوی تعلق داشته و گیخاتو خان کریم‌ترین احفاد هلاکو خان بوده و سه سال سلطنت
ایران نموده قاضی بهاءالدین با زهد و فضل و رای زرین شعری مانند شیر و انگبین داشته
و این رباعی مر او راست رباعی دل رفت که بود غمگساری آخر ∴ تن رفت که آمدی بکاری آخر ∴
جان را بگذار تا خیال تو شبی ∴ تشریف دهد بود نثاری آخر ∴ کمال‌الدین از صاحب کمالان این
مکان بوده اما آنکه در چه عصر و زمان بوده بنظر نیامده و او را قصیده الیست در مدح خواجه
نصیرالدین محمد طوسی که این چند بیت از آنجمله است شعر سرو فتر خلاصه عالم نصیر دین ∴ کز اوج
برتر است ز رفعت هزار بار ∴ از بهر اجتماع حدیث تو عقل و جان ∴ بنشسته بر دریچه جان بهر انتظار
در صد هزار قرن نیاید یکی چنو ∴ در شش جهت ز نه فلک و هفت و چار ∴ هر جا که در هوای هنر بود ذره‌ای
آفتاب روشن رایش شد آشکار ∴ سنجاس و سهرورد در اوایل شهر معمور بوده و در فترت مغول خراب شده
اکنون از هر کدام بقدر دهی مانده ولایتی سردسیر است و حاصلش غله اندکی میوه است و
زیاده بر صد پاره دیه دارد و قبر ارغون خان در کوه سنجاس بولایت ابجرود واقع است چنانچه
عادت مغول بوده پنهان کرده بودند دختر شش زن الجایتو خان که بر آن آشکار کرده و آنجا خانقاه
ساخت ابجرود از مضافات سهرورد است در جنوب سلطانیه یکروزه راه افتاده و مغول آنرا
سقورلق نام کرده و گیخو همت بر بنای آن گماشته و در آن موضع مرغزاریست بزرگ و در میان
مرغزار چشمه‌ایست بقدر دریاچه و هر چند سعی کرده‌اند بقعرش نرسیده‌اند و جوی آب بزرگ که
یک بقدر آسیا گردانی باشد از آنجا بیرون می‌آید چون پیش آنرا می‌بندند آب حوض زیاده میشود

چون هیچکس نیاب جاریست و هیچ موسم کم و زیاد نمیگردد و از مردمش یکی شیخ ضیاء الدین ابو
النجیب عبدالقاهر سهروردیست که در ظاهر و باطن تمام بوده و نسبتش در طریقت بامام احمد غزالی منتهی
میشود و از اصحاب وی نقل است که روزی با شیخ ابو النجیب در بغداد بدر دکان قصابی رسیدیم
گوسفندی آویخته بود شیخ بایستاد و گفت این گوسفند میگوید که من مرده ام نه کشته قصاب
از این سخن بیفتاد و بیهوش شد چون بهوش باز آمد بپای شیخ افتاد و توبه نمود عمدة السالکین
شیخ شهاب الدین ابوحفص عمر بن محمد البکری السهروردی از بزرگان اولیا بوده و انتساب وی
بعمش ابو النجیب میرسد و او بسیاری از مشایخ را دیده بوده و مدتی با ابدالان در جزیره عبادان
بسر برده و در آنجا بصحبت خضر علیه السلام رسیده و شیخ عبدالقادر گیلانی گفته که انت آخر المشهورین
بالعراق و او را تصانیف بسیار است مثل عوارف و رشف النصایح و اعلام التقی و غیر ذلک و وی در
زمان خود شیخ الشیوخ بغداد بوده و ارباب طریقت از بلاد دور و نزدیک بوی آمده کشف مسایل
مشکل نمودندی و در گزیده آمده که مستغفر خلیفه را گفتند که شیخ شهاب الدین در دو رکعت نماز
ختم قرآن میکند و هر روز چهار ختم وظیفه دارد خلیفه استادان قرات را حاضر ساخت و از صوفی
نمود که در سه ساعت ختم قرآن نمود و چنانچه از شرایط قرات هیچ فرو گذاشت ننمود و تاریخ ولادتش
در رجب پانصد و سی و نه بوده و فوتش در ششصد و سی و دو ⁂ سلطان قلندران عالم ⁂ کو راست
قلندری مسلم ⁂ خورشید سپهر عز و تمکین ⁂ فرزانه شهاب ملت و دین ⁂ اکثری از شعرا در مدح وی
قصاید پرداخته اند چنانچه این ابیات کمال الدین اسمعیل است شعر شهاب دین عمر سهروردی آن
رهرو ⁂ که از مسالک او دیو بر حذر یابی ⁂ کجا فتوت او خوان مکرمت افکند ⁂ نواله دهن ذره و قرص خور یابی ⁂
آب روی چنین خواجه توسل کن ⁂ اگر رهایی از آتش سقر یابی ⁂ و بهشت بر وی دل تو باز کنند ⁂ اگر
آستانه عالیش مستقر یابی ⁂ بچشم دانش در ذات او تامل کن ⁂ که تا ملک بصورت بشر یابی ⁂ و
چون آنجناب گاهی زبان را بزلال نظم رطب اللسان میساخته اند واجب شد که بنابر التزام چند
ایراد افتد و من انفاسه القدسیه شعر بنگاهی براگر نجات یارش نبود ⁂ جز خوردن اندوه تو کارش
نبود ⁂ در عشق تو حالتیست او را که در آن ⁂ هم با تو و هم ز تو قرارش نبود ⁂ این شور که در
جهان افتاده است ⁂ خلق از پی سود و زیان افتاده است ⁂ به زان نبود که گوشه گیری ⁂ ای
وای برآنکه در میان افتاده است ⁂ ای زغم و ای رنج حیران من ⁂ اندر طلب عشق تو
سرگردان من ⁂ بودن بتو مشکلست و نابودن هم ⁂ سرگردان من مپرس بی سامان من ⁂ ای دست وجود

وحدت

وحدت اوست همه ⁂ سرمایه شادی و غمت اوست ⁂ تو دیده نداری که ببینی او را ⁂
ورنه ز قدم تا برت اوست همه ⁂ شیخ شهاب الدین المقتول السهروردی در حکمت
مشائیان و اشراقیان متبحر بوده و در هر یک از آن تصانیف لایقه و تالیفات رایقه دارد
مثل تنقیحات در اصول فقه و تلویحات و کتاب هیاکل در حکمت اشراق و بعضی ویرا منسوب
بسیمیا داشته اند چنانچه حکایت کنند که روزی با جماعتی از دمشق بیرون آمدند و برمه
گوسفند رسیدند از آنجماعت گفتند ما را یکی گوسفندی باید گوسفندی گرفته ده درم
بترکانی که صاحب گوسفند بوده داد وی مضایقه میکرد شیخ اصحاب را گفت شما بروید که
من او را خشنود سازم ایشان پیش رفتند و شیخ ویرا بسخن نگاه داشت چون اصحاب از
نظر غایب شدند شیخ خواست که از عقب روان شود ترکان در عقب آویخته دستش می‌گرفت و
نمیگذاشت که برود ناگاه ملاحظه کرد که دست وی از شانه جدا شده بدست ترکان بماند ترک
میرفت ترکان بترسید و دست ویرا بینداخت و بگریخت و شیخ دست خود را برداشت و
بیاران پیوست و در تاریخ امام یافعی آمده که ویرا باعتقاد حکمای متقدم متهم میداشته اند چون بحلب
رسید علما بقتل وی فتوی دادند و کشتندش اما در کشتنش اختلاف کرده اند بعضی گویند در حبس
ویرا بخناق کشتند و بعضی گویند بقتل و صلب کردند و قولی آنکه طعام از وی باز گرفتند تا بمرد و عمر
وی سی و هشت سال داشت بوده و در سنه خمس و ثمانین و خمسمائه قتل وی دست داده شمس الدین
طاهر سنجاسی گوید شیخ پس ملک منزه و عجایب چرخ اخضر بوده و از اشعارش آنچه بنظر آمده این چند بیت
است شعر حسن را خبر بر روی تو سر و کار مباد ⁂ عشق را خبر بر کوی تو بازار مباد ⁂ دشمن از عشق تو
چون چهره من دید چه گفت ⁂ هیچ سرگشته اسیر دل دلدار مباد ⁂ دی زد سر تو بنالید دلم دشمن گفت ⁂
ناله هیچ دل آشفته چنین زار مباد ⁂ طارم محلی نزه و با طراوتست و بر جانب شمال سلطانیه بکروزه راه
واقع شده اکثر قرای آن در آنجا یک بجنگل پیوسته و زیتون نیز خوب میشود و صد پاره دیه توابع پیش
دارد و از مردمش غیر التزام همین دو نفر که بنظر آمد اختصار رفت مولانا علی جاری تخلص برادرزاده مولانا
صادق محدث بوده که میتش بر صبا سبقت داشته و مولانا علی در اقبال سن از وطن برآمده
عراق و هند و کابل بسر برده پس از آن بترکستان رفته نه سال در اماکن شریفه کسب علوم متداوله نموده
اسناد عالیه حاصل نمود و چون کرت ثانی نقش فتح هندوستان در آینه مراد مصور گردید مراجعت
کرده در خدمت حضرت جنت آشیانی همایون پادشاه معزز و محترم بود و کارها میکند تا نیده ترجمت ازوی

متواصل کرده این بیت از منظومات اوست ٭ تن خاکی چنان افسرده شد از محنت هجران ٭ که دود بیرون
چو گرد از جامه گر دامن برافشانم میر دوست نیز طالبی تخلص میکرده و جهت آشیانی همایون پادشاه
بابوی عنایت موفور بوده این بیت در حق وی انشا نموده ٭ اگر گوهرشناسی یاده است از دوست ٭
پادشاه من یا ماست یا دوست ٭ و این دو بیت میر دوست راست ٭ فریاد که با اهل وفا با جفا کرده ٭
افسوس که قطع نظر از صحبت ما کرده ٭ ما روی چو گل آینه بی بصران شد ٭ قطع نظر از صحبت دیرینه ما کرده ٭
سلطانیه از مستحدثات الجایتو خان است و آن را مربع وضع کرده است طول هر دیوار از کاشش پانصد
گز قرار داده و دیوار قلعه را از سنگ تراشیده نوعی عریض ساخته که چهار سوار بر آن پهلو بپهلو توانند
نمود و مضجع آن پادشاه خیرخواه گنبدیست بر آن صورت که قطرش صد گز و ارتفاعش صد و بیست
گز است و اینچنین گنبدی با نهایت تکلف در عرض چهل روز با تمام رسیده آورده که چون آن عمارت
با تمام انجامید سلطان باحضار جمیع اهالی ممالک محروسه امر فرمود تا اهالی و اکابر و سادات و مشایخ هر بلاد
از ممالک محروسه جمع آمده در آن گنبد که نشانه از خلد برین است مجلسی سازند تا بسبب قدوم
نفوس پس انجماعت در آن عمارت شرفی و برکتی بحصول پیوندد از جمله حضراتی که در آن محفل حاضر بودند یکی
شیخ صفی الدین اسحق اردبیلی و دیگری علاء الدوله سمنانی بوده که هر کدام در یکطرف از شاه مسکن نموده
بودند چون خوان احسان پادشاه گسترده شد شیخ علاء الدوله بطعام میل نموده و شیخ صفی الدین میل
نفرموده بعد از فراغ طعام سلطان گفت که در بزرگی و تقید شما هر دو عزیز شکی نیست اگر این
طعام حلال بود شیخ صفی الدین چرا میل نکرده و اگر حرام بود علاء الدوله چون میل کرد شیخ صفی الدین گفت
حضرت ایشان بحر اند و بحر را نجاسات هر چیزی از نجاست نمی نشد شیخ علاء الدوله فرمود که حضرت
ایشان شاهبازند و شهباز بهر طعمه نمی نشیند گویند پادشاه را بسیار خوش آمد که آن دو بزرگ
یکدیگر را اینچنین پرستایش نمودند و شیخ جمال الدین مطهر علامه حلی با سلطان محمد معاصر بوده و آن پادشاه
سعادت پناه بارشاد وی سلوک مذهب امامیه اثنی عشریه را اختیار نمود و از مردم سلطانیه کسی
که بنظر آمده شاه طاهر است که از یگانگان آن مکان و عصر و زمان خود بود ٭ نقش معنی کی کند عقل ادب
لفظش مغزی که بد سوح الصفا ٭ آبا و اجدادش در خدمت سلاطین وقت همیشه معزز و محترم بوده
و در دیار قزوین اقامت داشته اند چون سلطانیه صورت آبادی پذیرفت حسب الامر نمود پادشاه
وقت در سلطانیه اقامت گزیدند و شاه طاهر در سلطانیه متولد شده در مبادی سن رشد و تمیز جهت
تحصیل علوم بکاشان آمده در اندک روزی جامع فنون صوری و حاوی انواع علوم معنوی گردید ٭

درجهان

در جهان چون او ندیدی هیچکس شاه و شو ٭ قاف تا قاف ار بجستی قیروان تا قیروان ٭ چون جامعیتش در علوم
معلوم پادشاه فردوس مکان شاه اسماعیل ثانی انار الله برهانه گردید مقامات قابلیتش از خلعت صدارت محلی گرداند
جمعی حسد کرده بمذاهب باطله ایشان متهم گردانیدند خاطر شاه مرعوب بنهان داعی عرض آمیز اکاذیب فتنه
انگیز متغیر گردیده در مقام نقص عزت وی درآمد و وکیل السلطنه میرزا شاه حسین که از معتقدان و مخصوصان
بود بوی رسانید که تغیر مکان بسلامت نفس و صلاح زمان انسب است باید که خود را با مأمنی رسانید که
دست اعوان اینجماعت از دامن عصمت شما کوتاه گردد ٭ تو چون قیمتی گوهری غم مدار ٭ که ضایع
گردد ز آفت روزگار ٭ اگر پنهان شوی در زندان کان ٭ بیفتد شعشعش بجوی بیابان ٭ ز ظلمت ترسی ای
جان دیده دوست ٭ که ممکن بود که آب حیوان در اوست ٭ و شاه طاهر فرصت غنیمت دانسته
در سال نهصد و پنجاه و ... از کاشان بجزایت هندوستان در حرکت آمده باندک زمانی در
خدمت برهان نظامشاه نوعی ترقی نمود که پایه قدر و منزلتش از جمیع اعیان آن هندوستان درگذشت
و بتدریج منصب وکالت یافته صاحب تیغ و قلم و متکفل جمیع مهمات گردید چنانچه اهل دکن بمکان بخشش او
ملاذ و ملجا خود میدانستند و بوسیله توجه او محظوظ بهره مند میگردیدند چون صنوف محلق
مراتب و فنون مآثر و مفاخرش بر همگنان از واضحات است و کمالات صوریه و معنویه اش خارج
قانون شمار و بر آینه زیاده در آن باب سخن نمی رانند بر همگی ظاهر است که شیوع مذهب امامیه در دکن
بارشاد وی بوده و خطابه نظامی از جانب سلطان بهادر گجراتی اهم مسایل الحصول پیوسته با وجود
شغل وکالت هیچ وقت صحبت اهل فضل و کمال از وی فوت نگشتی و در خلوت کتب منفیش یاران معروف
و مصروف بودی که عقدی چند از نظم و نثر که گوش گردن روزگار را بدان آرایش توان داد
مرقوم قلم لطافت رقم گردانید مصنفات حقایق صفاتش در جمیع علوم بین الجمهور ظاهر و مبرهن است
و منشآت اعجاز صفاتش چون نور آفتاب در شب تیره باهر و روشن و این چند بیت که چون آب
زلال روان و چون شمایل راحت افزاست نتایج طبع اوست شعر چو عندلیب درآید بجو پیاله زار ٭ ز جوی
تا بکند طفل غنچه را بیدار ٭ صبا نهد بلب غنچه لب ز غایت شوق ٭ شمال دست نهد از طرب بشاخ
چنار ٭ به زبان کند آیات صنع را تفسیر ٭ اگر کنند حدیثی ز سوسن استفسار ٭ هزار قطره
شبنم درون غنچه نهان ٭ چنانکه در دل دانا جواهر اسرار ٭ برهنه گشته سرکوه از عمامه برف ٭ که بام
دی برنمیل زند و دستار ٭ ز بید مشک شکسته است توده فرهنگ ٭ بجز نرگس بچه است
آهوی تاتار ٭ ز سبزه و سمن و ساسان اطلس وسیه ٭ ز تاب مهر بهر جا معی گرفته قرار ٭ پری وشان مالک

زیب بردوم کش ٭ سهی قدان صنوبر خرام خوش رفتار ٭ همه سمن بر و سیمین تن و سمن ساعد ٭ همه
شکر لب و شیرین زبان و خوش گفتار ٭ در این زمان که زمی لاله را پیاله پر است ٭ پیاله گیر ز روی بتان
لاله عذار ٭ فلک بکام دل پستان نمیگردد ٭ فغان ز گردش شبهای چرخ غدار ٭ بهر طرف که زند
نیزه سپهر دو رنگ ٭ ز شش جهت شود تنگ کاروان غصه دوچار ٭ اگر سلوک ره راست
آرزو داری ٭ براه کعبه صدق از صفا قدم بردار ٭ کدام ره ره شرع پیمبر رسل ٭ محمد عربی بحر علم
کان وقار ٭ سهی که چرخ کند باز از شعل نور ٭ ز آفتاب بخشش استفاضه انوار ٭ گلی که در چمن جان
یوسف ابرد ٭ شوند نغمه سرا بلبلان نکته گذار ٭ نه در قواعد ارشش کثافت اکراه ٭ نه در ضوابط
نهیش کراهت اکفار ٭ بنور شمع خیالش برون توان بردن ٭ ز ملک دل پی جاسوس وهم و دیو
تار ٭ سهی شبنم لطف تو تازه باغ بهشت ٭ شبیر ابر نوال تو سبز طفل بهار ٭ بپیش بوی تو گر کاغذ
کشاید ٭ عیان شود همه را کوچه دارد اندر بار ٭ همیشه مرغ دلم در کنار ساحل شوق ٭ نشسته غرقه
در تشنه لب چو بوتیمار ٭ در این خیال که شاید بدست یاری دگر ٭ بجز نعت و ثنای تو ترک کند منقار ٭
ز خوی زشت خود آزرده خاطرم بچه ٭ بلوث معصیت آلوده دامنم بسیار ٭ مرا ز نقد بصیرت تهیست
دیده دل ٭ مرا ز ننگ ضلالت پراست جیب کنار ٭ بنوک خامه تصویر مبدع قیوم ٭ بعهد نامه
تقدیر احمد مختار ٭ بزه بازوی خیبر گشای شیر خدا ٭ بحرمت کف فیاض حیدر کرار ٭ بحق عزت
مهد مطهر سهرا ٭ بنور عصمت ذات ائمه اطهار ٭ که نامه عملم گر چه از گنه سیهست ٭ مدد کنی که شود پاک
از استغفار ٭ بار وقت که بر طبق تقاضای فلک ٭ اگند برابر ایوان چمن گل نو تنگ ٭ ز بر شکر
دی صبح شبخون آرند ٭ تنگ چنان شکوفه چو سپاه ازبک ٭ مجلس دلکش گل آسود مطرب
گشته بلبل عجمی شاخ گل ز غنچه چنگ ٭ ساختی خانه معمور ملک ایران ٭ بر سر فیض سحاب ابر نوروزی ورق
چنگ **آذربیجان** ولایتی است مشتمل بر بلاد معموره و قصبات موفوره و این ولایت منسوب است
بملک آذر بن ایران بن الاسود بن سام و صاحب گزیده از حمزه اصفهانی نقل میکند که بعهد شاپور
ذو الاکتاف مردی آذرباد نام از آذربیجان دعوی پیغمبری کرد و بسیاری از اهل آن دیار بدو گرویده
تابع گشتند شاپور او را گرفته بعضی از فلزات بر سینه او گداخت ضرری بدو نرسید و مردم
بیشتر معتقد او شدند و او مردم را بر سیاست تحریض میداد و اباحت میفرمود بعضی آذربادگانی
آذربیجان نام دهی میخوانند و نهر ارس در میان ولایات آذربیجان جریان دارد و گویند هر کس
پیاده از آن نهر بگذرد دو پای خود بر شکم زن باردار نهند وضع حمل بر او آسان شود و نهر کر در کنار

آن ولایت ایستاده فارق است میان شروان و گرجستان و آذربیجان و در مراغه چشمه ایست که چون
آنکه ماهی جریان میابد پس سنگ شفافی منعقد میشود که آنرا مرمر خوانند و اکثر هوای آذربیجان مایل
بسردی و یورت و حدود شرقی ولایت عراق عجم و موغان و گرجستان و ارمن و کردستان
پیوسته است طولش از بادکوبه تا خلخال و عرض از حدود تا کوه سینا پنجاه و پنج فرسنگ است
دار الملک آذربیجان در اول مراغه بوده و الحال تبریز است **تبریز** معظم ترین شهرهای آذربیجان
بکار رفت و در روزگار اسلام ابتدا زبیده خاتون زوجه هارون الرشید و دختر ابو جعفر منصور
دوانقی در سنه خمس و سبعین و مایه آن شهر را بنا کرده و بعد از چندگاه بسبب زلزله خراب گشت و در زمان
متوکل عمارت یافت باز رو بویرانی نهاد و همچنین چند کرت ساختند و خراب گشت تا در عهد
الواثق بالله عباسی حکیم ابوطاهر منجم مصری بطالع عقرب آن شهر را بنا نهاد و گویند از آن زمان تا
حال آن شهر از زلزله خراب نگشته و بعضی گفته اند که چون کاریز بسیار در اطراف شهر احداث شده
و منافذ زمین گشاده گشته هر آینه بخارات ازو منحبس نمیگردد که زمین را در حرکت آورد و اینجا
پذیرد و تبریز در عهد سلاطین چنگیزیه دار الملک گشته بتدریج چندان عمارات از مساجد و اسواق
و مدارس و حمام و غیر ذلک ساخته شد که خامه از کمیت آن بعجز اعتراف دارد ٭ شهری از دار الخلد
خرم تر ٭ قصری از نهر عصر معظم تر ٭ جای گچبری و دو خانه آب ٭ خیل صحرا نشینش از همه باب ٭ و
غازان خان عمارتی عظیم جهت مضجع خود در آن شهر ساخته و خواجه رشید الدین در موضع
ولیان کوه ابنیه رفیعه مسمی پرداخته و پسرش خواجه غیاث الدین محمد دیگر عمارات بران افزوده
و خواجه تاج الدین علیشاه جیلانی نیز مسجدی در غایت تکلف ساخته و دیگر عمارات بسیار دارد
مثل مسجد حسن بیگ ترکمان و مسجد جهانشاه و قیصریه و دو لتخانه و غیره که در خوبی هر کدام بی مانند و اکثر
میوه در تبریز خوب میشود خصوص سیب و امرود و زردآلو و گیلاس و انگور که هر چه گویند وصف گنجند
گنجایش دارد و آب مهران رود که از کوه می آید بانضمام چند کاریز که از باب ثروت اخراج نموده
اند تمام باغات و تعلقات تبریز صرف میشود و مسموع آن که در هیچ جا مردمش سفید چهره و خوش
صورت و صاحب نخوت باشند و معاشران لطیف صاحب جمال در آن شهر بسیار است ٭
شهر تبریز بر لعبت چین ٭ همه در اطلسند و دارائی ٭ پسران حسن بوسعی دارند ٭ دختران شرب زلیخائی ٭
و فقیر از تحقیق آن شهر و در آنجا پیش مجاورت میانه تمام بکار بر خود و از کسب خالی نباشند و از جلادت
بخشش تمام دارند چنانچه بکرات با عساکر روم و ایران جنگ و جدال برافروخته شد بالجماعت از خود

ذبح کرده اند آورده اند که چون سلطان سلیمان پادشاه روم تبریز را مسخر ساخت اوضاع تبریز
ویرا خوش آمده مردم را از قتل و غارت منع فرموده چه در میان آل عثمان رسم است که به هر جا که
مسلط گردند سپاه ینگچری سه روز آن شهر را غارت نمایند و ازین جهت سلیمان از لحاظ عاطفت داده
تبریز را از ایشان خریداری نمود تا خراب نشود و با این احسان تبریزیان هر کس را که در خلوت
می یافتند بقتل میرسانیدند چون خواندکار بر احوال ایشان اطلاع یافت در روز کوچ کرده امرا
نمود که مبادا از اهالی تبریزیان خشمگین شده بقتل و غارت ایشان فرمان دهد و از جمیع سلاطین
آل عثمان بعدالت و شجاعت امتیاز داشت مدت چهل و پنج سال پادشاهی کرده و ولایت بسیار
از فرنگیان گرفت از نهایت مغرب تا عراق عجم در تصرف داشت از شهریار ایران شاه
طهماسب صفوی نقل است که سلطان سلیمان جای هفتاد پادشاه صاحب سکه و خطبه را متصرف
بوده هفتصد هزار علوفه خوار داشته و مردم تبریز را بعضی در صحبت و دوستی سست نهاده اند
چنانچه عزیزی گفته رباعی هرگز نشود بطبع تبریزی دوست ۞ مغز همه جهان و تبریزی پوست ۞ آنرا
که بدوستی بیابی صادق ۞ یا تبریزی است یا که تبریزی خوست ۞ و یکی از مردم تبریز در برابر این رباعی
انشا نموده الجواب تبریز جنت بهشت و فردوس صفاست ۞ چون آینه اند پاک از زنگ جفا ۞
گفتا که بدوستی نه صادق باشند ۞ از آینه جز عکس که دید و پیدا ۞ و در مقابر تبریز مزارات
اولیا و اتقیا و فضلا بسیار است چنانچه بتقریبات ذکر آن کرده خواهد شد چو پاره از احوال
آن شهر و دیار نوشته آمد الحال از مردمش نیز پاره نوشته میشود مولانا شمس الدین محمد بن
علی بن ملک داد از بزرگان زمان خود بوده در نفحات نقل است که مشغول در مکتب بودم
و در اهیق نشده بودم که از عشق سیرت محمدی مرا آن روزی طعام نبودی و بعد از چهل روز اندک
طعام خوردی وی مرید شیخ ابوبکر سله باف تبریزیست و بعضی گفته اند مرید شیخ رکن الدین سنجاسی
بوده است که شیخ اوحد الدین کرمانی نیز مرید وی است و بعضی میگویند که مرید باباکمال جندی بوده
است و میشاید که بصحبت همه رسیده باشد و از همه تربیت یافته و در آخر حال پوستینه سیاه کردی
و نمد سیاه پوشیدی و هرجا که رفتی در کاروانسرا فرود آمدی گویند که چون بخطه بغداد رسید
شیخ اوحد الدین کرمانی را دریافت پرسید که در چه کاری گفت ماه را در طشت آب می بینم مولانا
شمس الدین فرمود اگر بر گردن دمل نداری چرا بر آسمانش نمی بینی گویند در آن وقت که مولانا شمس الدین
در صحبت باباکمال بوده شیخ فخرالدین عراقی نیز بموجب فرموده شیخ بهاء الدین زکریا آنجا بوده است

مولانا شمس الدین محمد بن علی ملک داد

و هر فتحی

و هر فتحی و کشفی که او را روی مینمود از راه لباس نظم و نثر اظهار میکرد و بنظر باباکمال میرسانید و شیخ
شمس الدین از آن هیچ جز اظهار نمیکرد روزی باباکمال ویرا گفت فرزند شمس الدین از آن اسرار و حقایق
که فرزند فخرالدین عراقی ظاهر میکند بر تو هیچ لایح نمیشود گفت بیش از آن مشاهده می افتد اما بواسطه آنکه وی
بعضی مصطلحات را ورزیده میتواند که آنها را در لباس نیکو جلوه دهد مرا آن قوت نیست باباکمال
فرمود که حق سبحانه و تعالی ترا صاحبی روزی کند که معارف و حقایق اولین و آخرین را بنام تو
اظهار کند آورده اند که مولانا شمس الدین در تاریخ سنه اثنین و اربعین و ستمایه در اثنای
مسافرت بقونیه رسیده در خان شکرریزان فرود آمد و مولانا شمس الدین همیشه نکو حال
عرف باباکمال میبود اتفاقا مولانا جلال الدین رومی را در آن زمان بتدریس علوم مشغول بود روزی
با جماعتی از فضلا از مدرسه بیرون آمده و از پیش خان شکرریزان میگذشت خدمت مولانا شمس
الدین پیش آمده عنان مولانا را بگرفت و گفت یا امام المسلمین بایزید بزرگتر است یا مصطفی صلی الله علیه
و آله و سلم مولانا گفت که از هیبت آن سوال گویا که هفت آسمان از یکدیگر جدا شده بر زمین ریخت و
آتشی عظیم از باطن من بر دماغ زد و از آنجا دیدم که دودی تا ساق عرش برآمد بعد از آن جواب دادم
که مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم بزرگترین عالمیانست چه جای بایزید است گفت پس چه معنی دارد
که مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم میفرماید که ما عرفناک حق معرفتک و ابویزید میگوید سبحانی ما اعظم شأنی
و انا سلطان السلاطین نیز گفته است گفتم که ابویزید را تشنگی بجرعه ساکن شده دم از سیرابی زد
و کوزه ادراک وی از آن پر شده و آن نور بقدر روزنه خانه بود اما مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم را استسقای
عظیم و تشنگی در تشنگی بود و سینه مبارکش بشرح الم نشرح لک صدرک ارض الله واسعه گشته بود لاجرم
دم از تشنگی زد و هر روز در استدعای زیادتی قربت بود مولانا شمس الدین نعره زد و بیفتاد
مولانا از استر فرود آمده شاگردان را فرمود تا او را برگرفته بمدرسه بردند سر او را بر زانو نهاده
بود تا بخود باز آمد و بعد از آن دست او بگرفت و روانه شد و مدت سه ماه در خلوت لیلا و نهارا
بصوم و صال نشستند که اصلا بیرون نیامدند و بعضی گفته اند که خدمت مولانا شمس الدین بقونیه رسید
و بمجلس مولانا رسید و خدمت مولانا جلال الدین در کنار حوضی نشسته بود و کتابی چند پیش
خود نهاده پرسید که این چه کتابهاست مولانا گفت که این را قیل و قال است ترا با این چه کار
خدمت مولانا شمس الدین دست دراز کرد و همه کتابها را در آب انداخت مولانا بتأسف تمام گفت
ای درویش چه کردی بعضی از آنها فواید والد من بود که دیگر یافت نمیشود شیخ شمس الدین دست در آب

کرده یکیک کتابها را بیرون آورد که آب هیچکدام اثر نکرده بود خدمت مولانا گفت این چه سرّ است
شیخ شمس الدین گفت این ذوق و حال است ترا ازین چه خبر بعد از آن با یکدیگر بنیاد صحبت کردند
چنانچه گذشت شبی خدمت مولانا شمس الدین با مولانا در خلوتی نشسته بودند شخصی از بیرون
در شیخ را اشارت کرد تا بیرون آید فی الحال برخاست و با مولانا گفت بکشتنم میخوانند و در
آن وقت هفت کس دست یکی کرده در کمین ایستاده کارد راندند شیخ نعره زد چنانکه آن
جماعت بیهوش بیفتادند یکی از آنها علاء الدین محمد فرزند مولانا که بداغ انه لیس من اهلک اتسام داشت
و چون آن جماعت بهوش آمدند غیر از چند قطره خون هیچ ندیدند و از آن روز باز تا این غایت نشانی از آن
سلطان معنی پیدا نیست و کان ذلک فی تاریخ شهور سنه خمس و اربعین و ستمائه و آن ناکسان
اندک زمانی هر یک ببلائی مبتلا شده هلاک گشتند و علاء الدین محمد را علتی پیدا شده هم در آن
ایام وفات یافت و خدمت مولانا بجنازه او حاضر نشد و بعضی گفته اند که شیخ شمس الدین در جنب
مولانا بهاء الدین ولد مدفونست و قولی آنکه بدنش را در چاهی انداخته بودند شبی سلطان ولد در خواب دید
که شیخ شمس الدین اشارت کرد که در فلان چاه خفته ام نیم شب یاران محرم را جمع آورده او را از آن
چاه برآورده در جای مناسبی دفن کردند والله تعالی اعلم بحقایق الحال شیخ محمود شبستری فرید روزگار
و وحید لیل و نهار بوده از علوم ظاهر و باطن بخشش و نصیبی وافر داشته چنانچه اشعار گلشن بر آن گواه
شاهدی مبرهن و گواهی صادق است و در مجالس العشاق آمده که شیخ محمود یکی از اقربای شیخ اسمعیل
سیسی را علاقه خاطری بهم رسانید چنانچه رساله شاهد که در بیان عشق و معشوق و عاشق است بنام او
او نوشته و وقتی که گلشن راز را انشا میفرمود مطمح نظرش آن جوان بوده تا آنکه منکران زبان
طعن گشوده بدو در افتادند و خویشان جوان نیز التماس نمودند که خود را چند وقت از آن شیوه باز
دارد و بدگویان زبان در کام کشیده از سر آن گفتگو در گذرند اما شیخ آن سخنان را ناشنیده
انگاشته اصلا التفات بدان ننمود و این رباعی بیان فرمود رباعی جز آتش عشق در دلم سوز مباد ۞
جز عارض او شمع شب افروز مباد ۞ روزیکه دلم شاد نباشد بغمش ۞ از گردش ایام من آن روز مباد ۞ و آخر
کار بجائی انجامید که مردم بر سر کوی و برزن داستان عشقبازی او بدستان باز گفتندی و
وقت خوش او را ناخوش کردندی ۞ ملامت بر دل صد پاره عاشق چنان باشد ۞ که باشد زخم شمشیر و
بر زخمش نمک زن هم ۞ اما چون کار از دست رفته بود و راز از پرده بیرون افتاده آن سخنان سود نداشت
و در همان گرمی بسال هفتصد و بیست مرغ روحش بعالم علوی طیران نمود و قبرش در شبستر است متصل بمقابر

تبریز و از شیخ محمود غیر از گلشن نسخه دیگر استماع نیفتاده و آنچه صورت تحریر یافته سطری از آن
کتاب و قطره ای از آن سحاب است گلشن ترا تا در نظر اغیار دیر است ۞ اگر در سجده ای آن عین
دیر است ۞ چو برخیزد ز پیشت کسوت غیر ۞ ترا مسجد نماید صورت دیر ۞ عناصر مر ترا چون ام سفلی
است ۞ تو فرزند و پدر آبای علوی است ۞ از آن گفته است عیسی گاه اسری ۞ که آهنگ پدر دارم
بالا ۞ تو هم جان پدر سوی پدر شو ۞ بدر رفتند همراهان بدر شو ۞ بمردان ره مده این دنیای
غدار ۞ که فرزندانش میداد مردار ۞ نسب چه بود مناسب را طلب کن ۞ بحق رو آور و ترک
نسب کن ۞ بهر آن نسبت که پیدا شد ز شهوت ۞ ندارد حاصلی جز کبر و نخوت ۞ چو شهوت در
میانه کارگر شد ۞ یکی دزد شد آن دیگر پدر شد ۞ نمیگویم که مادر یا پدر کیست ۞ که با ایشان بعزت
بایدت زیست ۞ نهاده ناقصی نام خواهر ۞ حسودی را لقب کرده برادر ۞ عدوی خویش را
فرزند خوانی ۞ ز خود بیگانه خویشاوند خوانی ۞ مرا باری بگو تا خال و عم چیست ۞ وز ایشان حاصلی
جز درد و غم چیست ۞ رفیقانی که با تو در طریقند ۞ پی هزل ای برادر هم رفیقند ۞ بکوی جد اگر
یکدم نشینی ۞ از ایشان من چگویم تا چه بینی ۞ همه افسانه و افسون و بندست ۞ بجان خواجه
کاینها ریشخندست ۞ نیندازم بهر جائی که هستی ۞ خلاف نفس کافر کن که رستی ۞ اگر خواهی که گردی
بنده خاص ۞ مهیا شو برای صدق و اخلاص شیخ کججی عارف موحد و سالک محقق بوده و در دولت
سلطان حسین ولد ارشد سلطان اویس شیخ الاسلام آذربایجان بوده و پس از وی تا زمان
امیر تیمور گورکان آن منصب جلیله باولاد وی تعلق بوده و بحکم لطف طبع گاهی درری چند از خاطر
بحر مثال بر زبان گذاری آورده و این دو بیت از آن جمله است شعر در رفعت بشادی جان بازنگریم ۞
در عشق تو بهر دو جهان بازنگریم ۞ چون شد یقین که توئی اصل هر گمان ۞ در پرده یقین بگمان بازنگریم ۞
شیخ ضیاء الدین مستجاب الدعوه بوده و با وفور زهد و تقوی گاهی زبان بشهد شعر شیرین
میساخته و او راست شعر دوش این دلم اندر هوائی میسوخت ۞ ز اندیشه آن تا تو کجائی میسوخت ۞
تا از شب تیره روز روشن بدمید ۞ بیچاره دلم چو روشنائی میسوخت ۞ شیخ بابا فرج قبولی
وافر داشته و بدستیاری هدایت بسیاری از سرگشتگان ادبار را از نحوست ادبار و جهالت
بدولت سرای سعادت رسانیده ۞ شیخ فقیه زاهد در فقاهت و زهادت اکمل زمان خود بوده
و در اواخر عمر نابینا شده برادرش جهت امتحان او را بزیارت گوری برد که در آن مرده بود
او بنور کرامت دریافت گفت بر سر گور حتی پیش ازین نتوان نشست ۞ شیخ ابو اسحق ابراهیم بن

یکی دیگر شیخ امام جمعه و نیز از نیکان آن شهر و مکان بوده اند امیر سید قاسم انوار از سراب تبریز است
و در تاریخ حبیب السیر آمده که وی باجازت شیخ صفی الملة والدین اردبیلی از تشنگان بادیه طلب
بسرچشمه زلال عرفان میرسانیده و قاضی احمد غفاری در تاریخ جهان آرا آورده که وی از مریدان
قطب الاولیا سلطان صدر الدین موسی بن شیخ صفی الدین اسحق بوده و نام اصلی او معین الدین
علی است چون در خواب دیده بود که تمثال انوار میکند و صورت آن واقعه را بعرض شیخ صدر الدین
موسی رسانیده و بموجب اشاره کثیر البشارة ملقب بقاسم انوار گشته و مولانا عبد الرحمن جامی در
در نفحات وی را از مریدان شیخ صدر الدین نوشته بهر تقدیر در زمان دولت میرزا شاهرخ سالها
در هراة بارشاد و فرق عباد مشغول میبود و بنابر غیره خاطر میرزا بایسنقر بماوراء النهر رفته ایامی در
سمرقند بسر برد و بعد از معاودت در خرجرد جام رحل اقامت افکنده داشت تا بتاریخ هشتصد و
سی و هفت بدرود جهان فانی نمود و اثری که از ایشان موجود است دیوان اشعار است
مشتمل بر حقایق و اسرار چون دیوان او در نظر نبود در آینه بنابر التزام بیک قطعه و رباعی اکتفا کرده
آمد قطعه قضا شخصیت رخ انگشته دارد ٭ چو خواهد انگلی کامی برآرد ٭ در از خویش بندد یکی دو بر گوش ٭
یکی بر لب نهد گوید که خاموش مث عاشق که شنیده بود ذوق وفا ٭ صوفی که ندیده بود ذوق صفا ٭
رندی که نه پارسا بود نامرد است ٭ نامرد که نه شاه پرستش باشد بوفا مث مستند عجم از حضرت
سلطان قدم ٭ یک جرعه شراب رنگ مرا تقدم ٭ سرمست کنند آنچنانکه آسوده شوم ٭ از قاعده وجود و
از رسم عدم حکیم الاجل قطران بن منصور الجیلی از کمل شعرای آن شهر و دیار بوده ٭ خصایلش همه تهذیب
علم بوده و خرد ٭ جواهر سخنش همه ترکیب فهم بوده و ذکا ٭ و اکثری از شعرا وی را ستوده اند و از صباح
خاطرش اشراقت بیان انواع از نظم و نثر نموده چنانچه رشید وطواط که تهمتن این فن را استاد
انجمن بوده گفته که من در سرنگاه خود قطران را در شاعری مسلم میدارم و باقی را شاعر نمیدانم از
راه شعر از علم و تو پس همه یکی از منظومات وست که بنام امیر محمد بن امیر قماج والی بلخ انشا
نموده و در ایام کهولت و هنگام شیخوخت استغفار از ملازمت خواسته زمانی که متوجه وطن
مالوف و مسکن مالوف بوده در یکی از شهرهای عراق دم اللفات بر سر شمخته دستش را از دامان
مقصود کوتاه ساخت و این چند بیت از قصیده ایست که در مدح ابوطاهر مرزبان گفته شعر باد شمال
همی گرد و میان بوستان ٭ ابر آزادی همی گرید فراز گلستان ٭ آن یکی از بوستان لولو
بدامن مشکبیز ٭ وین یکی بر گلستان خوش خوش دیده درفشان ٭ هر زبانی با نوای بلبل از بالای

سرو هر زمانی با غریو قمری اندر آشتیان ٭ آن یکی بنگی بچنگ اندر ده انگشت بیدید ٭ وین یکی نایی
نای اندر بکو کرده نهان ٭ سبزه را ناید ابر شامی پر از عنبر کنار ٭ لاله را از ابر همی پر از لولو دهان ٭
آن یکی اسکام شان چون دو زلف از غریب ٭ وان یکی اسکام همچون دهان دلستان ٭ گلبن
رخ انگارا ساز هر سحر ٭ بلبل خوش نغمه اندر باغ گوید هر زمان ٭ آن یکی بزم وزیر شهریار شهر بخش ٭
وین یکی مدح کیا بوطاهر بن مرزبان ٭ گر نه وال عمر مردم صورتی گشتی ٭ در فنای خلق عالم پیکری گشتی
عیان ٭ آن یکی از خشم او گشتی چو روح بی بدن ٭ وان یکی از بیم او بودی چو شخص بی روان ٭
نام او بر بال ابلیس گفتند یا تهمتن ٭ مهر او بر دل نگارید اژدها شیر یا بکان ٭ آن یکی که را پیش کرد قصد
هلکت ٭ وین یکی کرا که عرش بود سوی غمخوان ٭ جود او باشد کرم را بر سعادت رهنمای ٭ رسیم
این باشد خرد را بر کفایت ترجمان ٭ آن یکی چرخ سعادت را ز دولت آفتاب ٭ وین یکی شخص سیاست
را بحکمت را یکان ٭ کلک او از بخشش موج دریا مر کاب ٭ تیغ این را کار کوشش موج کرده در هم
فشان ٭ آن یکی چندانکه باشد دوستان را فایده ٭ وین یکی چندانکه خواهی دشمنان را ز اندر زیان ٭ تا
فلک گرد زمین گردد بسان دایره ٭ تا زمین باشد فلک را همچو مرکز در میان ٭ آن یکی بسته بحکم مرکز
اندر بند این ٭ وین یکی مانده بحکم دایره برده آن مث بلای غربت و تیمار عشق و فرقت یار ٭
شد غنیمت بخت این مسافت ٭ گذشت بحسرت آنروی چون بهار او ٭ ستاره بار آمد چشم
بود ستاره شمار ٭ نه دوست دیدم ازین زار تر چه باشد حال ٭ نه یار دیدم ازین صعب تر چه باشد کار ٭
بیک زمان ز دلم عاشقی جدا نشود ٭ چنانکه مردمی از طبع شاه گیتی دار مث اینچنان کیش مسلم می نشد ٭
هر کرا جانیست جانی میکند ٭ مرگ به زین زندگی کاین زندگی ٭ هر دم دل را سختی می افکند مث گر باد کری
ساخته ام مجلس و باغ ٭ آخر نتوانم زمهر کس پر دل داغ ٭ لیکن چو فرو شود کسی را خورشید ٭ در پیش نهد بجای
خورشید چراغ مث امل چو کشتی بود دو تمنای امید ٭ خود را چو کشتی بهر دو دریای امید ٭ کوتاه گرفته اند در
در روز ازل پیراهن عمر ما ببالای امید ٭ و او را چند مثنویست که هر یک عنوان نامه فصاحت و بر ان
دفتر بلاغت توانند بود و چنانچه این ابیات که قطره از آن سحابت مفهوم و مستفاد میگردد مث
ای نو ندید کنه خورشیدی ٭ کرده بسته در نومیدی ٭ صبح را از لب تو خندانی ٭ شام را چهره
بخون غلطانی ٭ آنچنان دم بزنی جسم ودم ٭ از فنون غمت ای مایه غم ٭ که نباد نغمه گر قصه نامه
در سینه بلبل بقصه ٭ هر کجا گیسو پریشان با هم ٭ خوش نشینند و زنند از وی دم ٭ آنچنان نا اثری
سخنم ٭ که چو پروانه کند از دهنم ٭ نظم من پرده آهنگ کنند ٭ اشک را چهره بخون رنگ کنند ٭

اگر زره دنیا بی برشت ٭ توان صد کتاب از غم او نوشت ٭ بجام سلیمان با تخت و تاج ٭ که جان
شهانست دیر اخراج ٭ شکست طلسمات جاوید خاک ٭ طرازنده گوهر جان پاک ٭ سخن چون بدانجا ب
او سر گرفتم لب گفت گو را بجون بر گزیم ٭ زخم چون دم از زاب او دم وجود ٭ نفس را در آتش فشانم چو
دود ٭ بهیچ آمده هیچ از انگشت او ٭ قضا و قدر خفته در مشت او ٭ اگه میخندی چو گل برخویش ناش ٭
همچو غنچه در شکست خویش باش ٭ گوشه گیر و بیا مفت پیشه کن ٭ جنبیان میل یاد شیشه کن ٭ همچو
غنچه کار بر خود تنگ گیر ٭ رنگ از خون جگر گو رنگ گیر ٭ باشکست خویش خوکن چون حباب ٭ چون
تنگ چشمی میشوی چون سراب ٭ رفت پیشین گاه از ویرانه ٭ سوی بازار حلب دیوانه ٭ در جگر سوز دلش
چون لاله بود ٭ بند بندش همچو نی پر ناله بود ٭ پاره پاره خرقه چون گل در برش ٭ مو پریشان همچو سنبل
بر سرش ٭ صد هزاران شیشه دید آن پیل مست ٭ بر در و دیوار چیده بی شکست ٭ شیشه ها زان شیشهها
بر سنگ زد ٭ در شکست شیشه بر آهنگ ٭ چون در رنگ شیشه ها گوش آمدش ٭ از درون شیشه
در جوش آمدش ٭ در شکست شیشه ها او کرد جست ٭ تا بجا نگذاشت یک شیشه درست ٭ در
جنون دیوانه را کی ترس است ٭ خانه پر شیشه را سنگی بس است ٭ شیشه گر را زان تماشا دل شکست ٭
دور از دیوانه در کنجی نشست ٭ تنگ گشت آنکه بر دیوانه زد ٭ مصلحت را آتش اندر خانه زد ٭ آن
سخن دیوانه چون از وی شنید ٭ بر جنون افسون معقولی دمید ٭ گفت کای صاحب کرم معذور دار ٭
از شکستن خاطر خود دور دار ٭ آنچه کردم بی تامل کرده ام ٭ شیشه را هم دل تعلق کرده ام ٭ هست
از میل تو پر خون شیشها ٭ هست از آن باده تر اندیشها ٭ چو که نقد آن میل یادم شکست ٭ بت
شکست خود بجای بت نشست ٭ خود شکن شد لیک بت بودی دلش ٭ جبهه آتش بر زمین سودی
دلش ٭ تا شکستن را سر از راه یافت ٭ روی خود از بت پرستی بر نتافت ٭ در شکست از هیچ آن آواز
باش ٭ بر سر هر شعله چون پروانه باش ٭ شیشه گر زان رمز چون آگاه شد ٭ ساقی بزم قبول شاه شد ٭
چنان بجسم ولطف بنده پیمان ٭ بروی دوستان در جیب غمان ٭ که باشم چون گل و اخگر بکام
بهشت از دستیبل و دوزخ از کام ٭ چنان روشن کن از وحدت چراغم ٭ که با شد پنبه خود وقف داغم ٭
اگر دارد بدامن غم شعله گشت ٭ شود خاکستر ش انگشت در دست ٭ چنان در سر زمین دمم زداد ولاله
بکام قهر و احسان پیاله ٭ که پیر و چرخ مرگ از خاک زرم ٭ هوا باید حیات از دود زرم ٭ چنان از
مهر موشی در جگر زن ٭ که شکر باد را خوش شرر زن ٭ که در چشم تر از خون دل انگیز ٭ که گر اتش لباس
شعرا ارتنک امین الدین داد ٭ اگر چه طبعی نقاد و ذهنی وقاد داشته اما احوالش از روی کتب بنظر نیامده

لهذا

لهذا باختصار کوشیده شروع در اشعار وی نموده شد شعر جان مشتاقان بیوت زنده از باد صبا ٭
چند با دی کز و بوی تو آید چند ٭ نور عیسی زان سبب داری بصورت از نظر ٭ عین نوری زان
سبب از دور نزدیکی بما ٭ در چمن دوشش بسوی تو گذر میکردم ٭ قدح لاله پر از خون جگر میکردم
چشم نرگس بخیال نظرت میدیدم ٭ دل اگر از ناوک چشم تو حذر میکردم ٭ دل ما بجا بمن سوی تو خوش ٭
روزگارم بگفت گوی تو خوش ٭ غم دنیا گذاردو لا نگاریم ٭ باده نوشیم و یاد انگاریم ٭ مرضی دارم
از جهان خراب ٭ که علاجش شاید است و شراب خواجه همام در علم شعر و حسن کلام تمام بوده و در
لطف بیان و طلاقت لسان غیرت بحر و رشک غمام ٭ نهاده لفظش بیوده را بهواد صفا ٭ نگفته
لفظش در جهان خس کان اثر ٭ و او با شیخ مصلح الدین سعدی معاصر بوده و تتبع سخن وی در غزل
بسیار کرده چنانچه از این ابیات مستفاد میگردد شعر پا بپا که زهجر آمدم بجان امید وصت ٭ بیا که
پیر شدم میتوان جهان امید وصت ٭ بکام دشمنم از آرزوی دیدارت ٭ مباش بخیل ازلطف
دوستان امید وصت ٭ خیال بوده مرا گر تو بر توان گشتن ٭ بیاز مودم و دیدم نمیتوان امید وصت ٭
در آن نفس که بمیرم در آرزوی تو باشم ٭ بدان امید دهم جان که خاک کوی تو باشم ٭ بوقت
صبح قیامت چو سر ز خواب بر آرم ٭ با رزوی تو خیزم بجستجوی تو باشم ٭ حدیث روضه نگویم
گل بهشت نبویم ٭ بسوی حور نپویم در آرزوی تو باشم ٭ وداع چون تو نگاری نه کار آسانست ٭
هلاک عاشق مسکین فراق جانانست ٭ اگر مفارقت جان ز تن چگونه بود ٭ بجان دوست که
هجران هزار چندانست ٭ رفتی ز آرزوی تو از جان نمیرود ٭ نقشت ز پیش دیده گریان نمیرود ٭ جانم
فدای انکه ز لوح ضمیر او ٭ نقش وفای صحبت جانان نمیرود ٭ ز کوی دوست مرا گذر نخواهد بود ٭
اگر که سر بر تیغ و تیر خواهد بود ٭ در آن زمانه که از جان کمیت نبود باقی ٭ هنوز یاد تو ام در ضمیر خواهد بود ٭
وداع یار و دیار م چو کم زد بخیال ٭ شود ضمائر م از آب دیده مالا مال ٭ فراق را نفسی چون هزار سال
بود ٭ ببین که چون گذرد روز و هفته و مه و سال ٭ قیامت دیدم از روز جدایی ٭ چه بودی گر نبودی آشنایی ٭
غنیمت ان حضور دوستان را ٭ که دوران نیست با دیو وفایی ٭ قومی که بی بمجلس جانان تحفه
اقبال پایه ایست کایشان همی برند ٭ جان میبرند تحفه بنزدیک یار خویش ٭ خرما بصره زیره بکرمان همی
برند ٭ جانا از این دیار چه قیمت بود ولیک ٭ مهلت چون به پیش کریمان همی برند ٭ مانا ای همام
بنده مشتاق عشق شو ٭ کایشان ره بمجلس سلطان همی برند ٭ بریاد تو هر کجا گلی میچیدم ٭ با دیده ستم
هر رنگ و بوی رسیده ستم ٭ در هر چمنی که دیده ام سرو برا ٭ بر یاد قدت پای شرح رسیده ستم ٭ شدم دوش بر یاد

حکایت آغازه از بن سویم بر آمد آواز شب رفت و حدیث ما بپایان نرسید شب را چه گنه قصه
ما بود دراز منه گفتم که مگر ز دست ای سیم عذار گیرد و چستم نگار چون دست نگار آن دست
نداد و چشم از خون جگر سر تا پایم چو دست تو کرد نگار پرسید ز من که چیست ای دشمن خویش حاصل
دلت ز غمزه آن کافر کیش از حال دل خسته چه پرسی تو که هست آن غمزه تمام نیش این دل همه ریش منه
در کمی چون خمار روز زندگانی مکن مرغ هوا نقد جوانی تو گشت خویش را مرو نه پرورد اگر خواهی که از بستان
خوری بر زستی به جوانی خویشتن نکنی بترک روزگار خود کمتفتی همی ترسم که چون هشیار گردی
وزین خواب گران بیدار گردی جوانی رفت بر خواسته باشد دلت بهر جوانی خسته باشد بلوغ
خوج راه و دوستان مکن ز صحبت وصحت راه دم جوان ایرج در مملکت پان منوچهر زمان خود بوده
و بر تیغ زبان ایران و توران نظم و نثر را مسخر داشته و این ابیات بر او داست شعر و جاه
محتشمیم زان اسباب غم ما رستیم واقعه ما پیرزن و جه است پیرزن گشتیم قصه سالوس کا بر لباس
بر قامت آبند نظر سخت کوتهست منیدیشی از ملامت گر ز عقاب می خورم باعقوبت و
عفو بهرست این چند بیت از فوت دیوان خود گفته منه گر بر چستان بسته از دستم فلک دیوان
من اگر او مساحت دیوان شکر یزدان با من است ور بود از من زمانه ملک شاهوار زان
چه غم دارم که طبع گوهر افشان با من است ور ز شاخ گلبن فضلم گلی بر بود باد گلشن پر لاله و نسرین
ریحان با من است ور تهی شد کیسه ام از لولوی لالای من پر ز گوهر خاطری چون بحر عمان با من
است قطره چند از رشاش کلکم گر تمام شد چه شد سهل باشد چشمه سار آب حیوان با من است آب شد
من چون خاک اگر بر باد شد خاطر فیاض همچون ابر نیسان با من است منه بر عارض آن بت که توان
من او دوست خال نیست که بعالی بر دو من از دوست کوی که مردم سیاهی چشم من است زان
روی که روشنی چشم من از دوست منه اندر عجم رخامه تیر اندود کاحوال دلم بشرح دوست ننمود گفتم
ببرم زبان او گنگ شود بریدم از آن فصیح تر گشت که بود قطب الدین عتیقی قطب سپهر فطنت و
محور آسمان عزت بوده و از سرچشمه ضمیرش همیشه اشعار لطافت آثار بر شرح مساخته این قطعه از آنجمله است قطعه
جماعتی که همه کارشان بروز و بشب لواط هست و فساد و قمار و کسب حرام بدان سبب که ز تیغ بر
کرده اند انجل بتر ز داعیه عاقلند و نیکو نام اگر کسی صاحب ملی جز دستندی بچند نوع هنر گشته
شهره ایام چپایده و زنی که کسی بیاشامد به بهر حفظ مزاج و ز بهر هضم طعام هزار طعن زنند و هزار بد
گویند که کنند با دو زن خانمان جمله عوام جمال الدین عتیقی ولد قطب الدین عتیقی است که با فرط

فضل و لطف نظم همواره نقش تصنیف و تألیف بر لوح روزگار می نگاشته و کیفیت نخش این
ابیات که گل از آن چمن و جرعه از آن دن است مستفاد میگردد و وی پیوسته در خدمت دستور
سعید خواجه رشید اختیار و اعتبار تمام داشته و این اشعار از منظومات اوست شعر از
خاک کف پیت هر گه که بر خیزد چمانش فر و باده الماس فرو ریزد آن برق که سوزد دل او ابر
آمد وان بوی که جان بخشد از خاک تست خیزد از تو بنرم صد سه چون هودم اگر سوزی دود دلم آید
باز دهد است آویزد منه دوش سودای تو پیچ نگردیم خواب دیده را جا حاصلی نقش تیغ تیز و بر آب
چشم تو جام حیات گرد و جهان جان شود روز نگردد و شبم چو بعد آفتاب جان بلب آمد چو صبح
چون نکشتم آسرد لب تیغ غم چون نکشم اضطراب منه در انصاف و تا باز بودی سماع کلک یکتا
بودی بجز مطرب کسی همدم نبودی به نرگس بجز سوسن نبودی نگردی هیچ آن افسانه
زیاده قبای گل گشتی پاره از باد کبوتر از عقاب ایمن نبودی بجان گرگ خورد میش سوگند
مولانا محمد عصار شاعر خوش محاوره شیرین کلام بوده و بوفور استعداد مرجع خاص و عام و بیان
طبعش از کتاب مهر و مشتری که حال نمال منود از آب زلال است مفهوم و معلوم میگردد مهر و مشتری
طبیب لنفش رمیگشت نایل توانستی بکدم کرد زایل زمه دوق و سبل چشم کوکب ز دیده رشته
و ز باد و هوا آب ز کام از صبح دا ز خورشید صفرا دوار از چرخ و از شب گیم سودا له کشیده
بر گل نسرین زینی خطی بر جبین لطف ز نینی بقدرت سیتون بسته سیمین بزیر آن دو طاق عنبر آگین
میان چشم و لعل آن گل اندام منبت شوشه از نقره خام بطرف نیق ابکین شگفته فراز یاسمین لاله
خفته له نظر هر جا که زلف تابداری بسیلی درد ترمان پا نهادی بسوی پستی روان چون اشک عشاق
سوی بالا روان چون آه مشتاق چو اشک عاشقان گلگون و خوش رو چهان چاره از شب یلد
خسروه چو عهد عاشقان محکم حصاری چو حسن چرخ از ما سپس استواری طیور هم عمری بر برج
بدیوار فصیلش نارسیده ز پیشگ اندر از و پسنگی گریستی چراغ قرن بر کیوان نگشتی اگر
کردی فلک بر سر نگاهش بیفتادی ز سر زرین کلاهش چنانم در فراق ای گل اندام که از من
در حرکت یک کام نمانم قوت چندان بیستادن که این یک گام نتوانم نهادن له اگر با خود
نشستی روی بادی نکنجیدش اندر سایه کیمیوی اگر در سایه سوی کشتی ببرد خورشید و تنها
نجستی محمد عصار مهر از طبع مردم که گل هرگز ز شور پستان نخیزد وفا از صورت بیمعنی طلب خود از صو
ملایک میگریزد بغیر از نیک بر قوم نیها قضا جز گرد غداری نیزد بهر آنرا که نیکی پیش خواهی مکنت

ورزمان بدتر ستیزد • چو اشک آنرا که سازی جای در چشم • اگر دستش بخونت بریزد • میلی از
شعرای غیر مشهور است چون احوالش بنظر نیامده هر آینه ازو اردو اتش این ابیات نوشته میشود شعر
شهنشاهی که دایم از برای بزم او خیزد • زر از خاک و در از آب و گل از خار و گهر از کان • بعدو روشن
بدو عالی بدو خرم بدو زنده • دماغ دین سر دولت دل سنت تن ایمان • اگر گردون بجا باردو توئی
گردون که مه • وگر دریا که بخشد تویی دریا که احسان • خرد طبع ترا مایه هنر ذات ترا سایه • فلک قدر ترا
پایه شرف صدر ترا دربان خواجه غیاث الدین موصوف کمالات و فنون فضایل شعری چون در
ثمین و عقد پروین انشا می نموده و این غزل مر او راست شعر دریغ عمر که بیهوده بار میکند رود •
اگرچه در چمن و لاله زار میکند رود • دریغ روز جوانی که میرود بر باد • بسان باد که بر کوهسار میکند رود • بیا
بیا و جدای باختیار مجوی • چنین که عمر چه بی اختیار میکند رود • اگر بغم گذرانی اگر بشادی
عمر • درین زمانه ناپایدار میکند رود • بعیش میگذران روزگار غصه مخور • که روزگار و غم روزگار
میکند رود • غمی که هست جهان بر دل غیاث نهاده • نه غیر شام ازان کز شمار میکند رود • ملک محمود بر ملک
فخر الدین است که از اعیان آن مکان بوده و ملک محمود با صفت عقل و کیاست طبعی در گفتن
و فهمیدن شعر موافق داشته و این دو بیت مر او راست شعر عمر جوانی چو باد میکذرد • پیری که
فرصت ایام عشق نوبت کمین زینهار • وقت غنیمت شمر و رنه چو فرصت نماند • ناله گر از دشت
سود کری کی آید بکار بکار • شمس الدین عبیدی در فنون فضایل علمی و عملی آراسته بوده و
خواجه علی که حافظ و محدث نیک بوده و مولانا معین الدین که بافنون علوم محسوس و منقول بلوام
منصب صدارت میرزا سلطان ابوسعید قیام می نموده و مولانا میر علی واضع خط نسخ تعلیق و
مولانا جعفر که در تحریر انواع خطوط درجه کمال داشته و قاضی عبد الرحمن که در دولت شاه اسمعیل
قریب بیست سال اقضی القضاتی تبریز بدو رجوع بوده و شیخ صنع الله که از اول دولت سلطان
یعقوب تا زمان دولت شاه اسماعیل انسی بر سجاده تقوی و پرهیزکاری متمکن بوده و جمع کثیری از درویشان
طلب ارشاد از وی می نموده اند و مولانا عبد الصمد که بجودت طبع سرآمد فضلای آذربایجان بوده و
و مولانا میرک کتابی که در علم تفسیر و معانی بیان مهارت کامل حاصل داشته و در سلک ابرار و
اخیار آنجا با انتظام داره و محمد اشرف بجودت طبع و حدت ذهن مخصوص بوده و از نیکو طبعان آن شهر
و نکات است از اوان عنفوان شاعری جهت غیاث کهره که در سلک مستوفیان شاه طهماسب
صفوی انتظام داشته قصیده گفته صله نیافته هر آینه در غصب وی در آمده ترکیب بی جوانش

نموده

نموده که این ابیات غضنفی از آن شجر است شعر زهی زخوی بدت کرم فتنه را بازار • خدا زخوی
تو بیزار و خلق در آزار • زروی و خوی تو صد بار بیدل است مرا • بد است روی تو و خوی از آن
بتر صد بار • چون سرنگون شود ابروی زرد و چشم کبود • که قهر جاه و جلال تر است نقش و نگار •
بعینه بچه ماند بنوفی از زنخ • که باشد شش بی زیب نقطه زنگار • قلم که بود کلید در خزانه جود •
بدست ممسک تو چون رسید شد مسمار • چو کار رم از تو گشاده نیافت چون دفتر • به پیچ پیچ بر
خود از آن اعراض بپیچ چون طومار • تو از خری در نظم مرا اگر نخری • نه نظم را شکند قدر و نه مرا
مقدار • ولی ترا شکند طمطراق استیفا • ز من شکست چو یابی بهوی مستوفا • بر تو آدم ارزشت
معنی کلید مند • وسیلام بخشهای عام و خاص پسند • ز خاص و عام ترا اتفاق صحبت بود
بشهریاری جمعی که متفق نتوانند • زمان کم شد نت بود و عده ام دادی • چه یافتی که بدان وعده
نیستم خورسند • بگفتم و بربت نانهاده تاج عطا • نه روم بر شاه تاج و رسوگند • ببین بپای که
بپای یراق خرسند • در خرابه چو خود کم کنون پابند • در اخته خانه ببین جست مت غلامی گفت
که جاش خواجه از نجار برون جهاند مسند • بسان ماده شغالان بر قدم جستی • به نزد که شیر دلان
ره کرم گویند • غیاث کهره نشان کرم نداشت کرنخت • شریف را به ببین وعده داد و چاشت
کرنخت • ز بی نموده ز پرحیلی حیل با من • ببین که صرفه تو بردی در حیل با من • ز بخت هیچ کسم عادو
ره الا تو • نه بخت چه کست خاک بر سر الا من • ز دیگران بتو نفرین رسد ز من لعنت • ببین که چه
تفاوت ز دیگران تا من • من در جای نزدیک شد که بنیادت • برانگیزم ز تقریر او بازامن • چو
حکم شاه شود دگر تو انتقام کشند • هزار تن کمند قصد جان نه تنها من • جهان ز تاب کرم بحر بود در
گرد نبینه • ز دست بخل تو ای خشک دست تر دامن • فلک زبیخ نهال مراد آن برکند • که نخل بخل تو
در باغ ابر سایه نکند • گهی بچشم کبود تو کم نمود است • چو آینه در حجاب نگار است • مرا کمان
که ز نیل است داغ بر زنخ • ترا خیال که گل کرده عنوان زنخ است • ز آتش دل با دو گرفته کو گردیست
که ز همیشه فرونان چراغ ادبار است • بوقت گریه دو قاره ره شکسته بوده • که در دو شیشه روان
شاهد دو چهار است • ز مردیست و جفت و لیکن کشند • که گر گشند ما شاره کشند بسیار است
از آن خرف که تو فیروزه گرده مش • به پیش خرده فروشان هزار خروار است • ز چشم سوخت
بزردی و از رسی و بچ شده • پدید گشته زنیک کهربا دو خر مهره • کرچه ز غلامان معتمد رسد • کر زر
خواجه بخاتون سر و قد نرسد • عصای پوچ تو چون دستگیر بی غیرت • ازان دو پای نگاه این کج

لکه نرسد ٭ بنده باد مبادا کن بدین مردی ٭ که پیش زن نروی تا زپس مدد نرسد ٭ ترا که دیده ام
انتقال بلان کسوت هجو ٭ نبا قبول که این کلاه رو نرسد ٭ بدان سرم که تو کاه نهاده تا باشی ٭ بهیچ کله گوشه
از آن قلندر رسد ٭ بروی خویش در خوهره بسته زود چشم ٭ برای آنکه بروی تو چشم بد نرسد ٭ قلم
نی تو نیست مدیست نی میزن ٭ که کار مردم بجز به چنگ نرسد ٭ زهر کدام گل شود ریخت آن دو کون رنج ٭
که بهر نوره چشت شاه آهنگ زرنج ٭ و چون این قطعه در روی کرد مه تهران قهر شاهی بقتل او فرمان
داد شریف به قتل را بجود احاطه دیده معروض داشت که حضرت شاه بکمرتبه این هجو را از من شنیده
بعد از آن بهر چه فرمایند سزاوارم و زحمت تیغ را بجان منت دارم التهاب شاه فر بود از زلال
عرض او انطفا پذیرفته حکم فرمود که بعد از استماع چندان از نسیم بشاشت در بشره
ایشان پدید آمد که بالکلیه غبار کلفت از خاطر ایشان مرتفع گردید پس ایشان فرمود که شریف
رفته از خواجه غیاث عذر تقصیر خود بخواهد و توبه کند که دیگر هجو نگوید و خواجه غیاث بنا بر تقریبی
که در تاخیر صله جایزه داشته سی تومان بصیغه جایزه بدو جواب گوید و شریف بعد از اخذ مبلغ قصیده
در معذرت گفته که مطلعش اینست ٭ نیستم مقبول کمیل آه از این نا قابلی ٭ یکمرادم نیست حاصل
وا دا از این بی حاصلی ٭ در تحفه شاهی آمده که وی از شاگردان لسانی بوده و چون قدم ترقی بر افراخت
و منتخب اکثر کسان گردید شرار شرارت طبعش مشتعل گردیده بعضی ابیات لسانی را بخود منسوب گردانیده
و از آن سهو اللسان نام نهاد و لسانی از این غصه چون شمع در لگن بنشست ماند و دود بهم بر آمد و او را دعا
بد کرد و گوید که مستور زد پیشش از پشت توجه خلاص گذشته که شریف به تبریز رفته ای جان از
پای در افتاده ٭ خواهی که چو آئینه مقابل بی پای ٭ باید که کسی بتو کدر نشود ٭ و شریف صاحب دیوان است
و آنچه نوشته میشود عطری از آن دیوان و گلی از آن گلستانست ٭ غمش در سینه جا میکرد و دل را شاد میکردم ٭
بتشریف بلا جانرا مبارکباد میکردم ٭ دم در دیدن بدست ندامت میزدم بر سر ٭ که یکیک پند های او
یاد میکردم ٭ پیش او زارم که ظاهر کرده ام اظهار عشق ٭ غالبا کفر است در کیش بتان اظهار عشق ٭ گر زلال خضر
گردد بی نصیب ٭ تا نمی میرد نمی یابد شفا بیمار عشق ٭ کی غم عاشق نگشت عالم صحرا میرود ٭ عشق
تا بادوست غم بادوست هر جا میرود ٭ روزی که رهم جان و نقانی کنند پس ٭ معلوم شود که بکسی همه کس را ٭
الشیوخ اسیری که تو داری بدلش جا ٭ بگذار که در کوی تو جا داشته باشد ٭ زکوی خود
گر تو برانی که نخواند ٭ آن بیکس که جایی که ترا داشته باشد ٭ تن آنچنان گداخت که پیداست از برون
فانوس پیش شعله سوزن درون مرا ٭ سرم مباد چرا با که درم باشد ٭ سری که لایق فتراک شهسواری نیست ٭

هر کسی حکایت ما کرد و کوش ٭ خود گفته ایم و دل خود شنیده ایم ٭ گشت غمت اینچنان عام
که بجز شریف ٭ گرد دل خلق گشت خاطر شادی نیافت حیدر بیک انیس از مستعدان زمان خود
بوده و بنابر آنکه در شیوه تیراندازی مهارت تمام داشته بتدریج از مخصوصان شاه طهماسب
صفوی گردیده بانیس مجلس خاص مخاطب گردیده و چون قاضی محمد مسافری که بامانت و تقویت او دنان
تبریز میبود و خوش بی ادائی در تخلیع اللجام ساخته لوای جود و اعتساف بر افراخته هر آینه قهر قهرمان
شاهی او را با حیدر بیک که مربای تربیتش بود مقید ساخته در قلعه الموت محبوس ساخت تا یوسف
روانشان از چاه بدن بر آمده بمصر بقا پیوست از اشعار حیدر بیک آنچه بنظر آمده همین یک بیت
است ٭ یارب چه شود گر دو نمانم در جهان ٭ آنکس که رخ بپای شمع تا صبحی نسوزد حسن بیک
شکر اغلی از جانب پدر نواده علی شکر بیک است که از اعاظم طایفه بهارلو بوده و از جانب
مادر بسلسله جهانشاهی پیوند و با این نسب حسبش که لطف طبع و حدت ذهن تمام است
و در شعر فهمی و خط شناسی و علم موسیقی و دیگر صفات از تعریف بی نیاز و گاهی بنا بر امتحان طبع
شعری میگوید و متبعی تخلص میکند و این ابیات که صورت تحریر یافت از آنجمله است شعر شوم قربان
بت شمع چو پروانه که پیش من ٭ نمیرم از شادی بهر افیادی آید ٭ بر سر کوی تو جمعیت افیادم گشت
چه شد آیا که تفرقه انگیز کجاست ٭ جاودان سوختن و دو زخم از رشک کشیده ٭ که گر عشق تو بر خرمن
زود در خرمن او ٭ رفتم و دوری ان سیم بر خواهم گشت ٭ غم او دید من آن بام و در مرغ خواهد
در افتاده و در دل آتش از جای که از غیرت ٭ نمیخواهم که چشم غیر بر خاکسترم افتد ٭ بود چون آینه از
نهان از سینه ات پیدا ٭ بجائی بود و بوستان لطف بمن یا تو ٭ تر از مرگ با خود داده تیغ ستم از
سر کویت ٭ بحسرت مرده هر که کینی یادگار ما را ٭ بخود دادم ترا از هجر و زان چنان که کسل ستم ٭ بنگ
بیک جان دادن از صد درد دل رستم ٭ خدا در بی از هجر تو جان در دم زیبود ٭ که میدانم که تا شکفته
نیکشه بودم ٭ جان دادم از هجر تو در پیش نظر بوده ٭ روزی که بوصل خود ام آموخته کردی ٭ خواهم
که پیش از مرگ کنی زیب مزارم ٭ هر خاک که در عشق تو بجان بسرم کردم ٭ زپیچ که جوش نرسند ماه
بد ٭ از بسکه زیر ورد که را نیار میرود ٭ کمال الدین چلبی بیک در عنفوان جوانی که اول جان زندگانیست
جهت کسب فضایل نفسانی بقزوین رفته مدتها در صحبت خواجه افضل الدین ترکه طلب استفاده نموده
پس از آن بشیراز رفته در سلک شاگردان مولانا میرزا جان انتظام یافته و باستعانت ذهن و شا
نقد و سولجان فطرت در همه فن گوی سبقت از همگنان ربوده بمجال کمال رسانید خصوص در علم

حکمت که بلال آسا در آسمان اذان نگفت ناگشته بخطاب علای ممتاز گشته بود اما چون بعض
خلقش توسن خلق با مام خود ناساخته هر آینه نقد سلوکش بدار الضرب آشنایی کم عیار است
از اشعارش آنچه سمت اشتهار پذیرفته این ابیات است که صورت ایرادی پذیرد شعر ای
سلطنت سلسله جنبان آگهی ٭ احول بود آن دیده که دید است جدایی ٭ تو مظهر سر الهی
بحقیقت ٭ هر چیز که گویند ز اوصاف تو شاهی ٭ من صوفیم و معتقدم وحدت هستی است ٭
گو فهم نکن فهمی خوطبع دو رایی ٭ مخصوص بحضرت بوده حضرت امیر ٭ از لشکری و یکه تاز اقلیم
کشایی ٭ هم خدمت این حلقه بگوشان نخفتن ٭ از طاعت آن کنج نشینان ریایی ٭ [illegible]
دیمر قند را باید در یشی ٭ نه دوی کند ریشی و نه دوش ریدایی ٭ حاشا که باقبال تو ام در نظر آید [illegible]
و آن پاره ده چند سواهی ٭ از بعد نهنگی شنا کردن دریا ٭ هر گز نکنم بر لب جو غوک شناهی ٭ لیکن حکم
بکشش رشته تقدیر ٭ رستن که توانست ز پیوند قضایی ٭ دادم به پدر چه سکر تفته زهجران ٭
کاتش کنم از سوز دلش شعله گدایی ٭ از بس که رهی بر سر سودا رسد خبر من ٭ دست از حرکت مانده و گوش
از شنوایی ٭ در رهگذر قافله آید بجگر گاه ٭ و آغوش کشاید بملاقات صبایی ٭ این بیت که آن
خوانده و در خون نشینند ٭ سویم خبر آورده و خبر که بهوایی ٭ گر با تو بگویم که چها کرده جدایی ٭ از خود بگریزی
و نیز دیگ من [illegible] ٭ چون زندگیم هست نه بر وفق رضایش ٭ و الپس بود این مردگی زنده نمایی ٭ گر
رخصت جوشش کنی در بر جانم ٭ با تیر دعا میزنم تیر دعایی ٭ رخصت طلبم از تو ناقلیم چه دوم ٭ شاید که
همتم جسم ماهی ٭ یک طوطی بر یخته از هنگم انگاره ٭ این زمزمه هم نیست بجز خوش آفرین سنایی ٭
علای ابداع فنون بوده زمانی ٭ اکنون همه رفت بجز نام ریایی ٭ من باغ خدا بوده ام و خانه خدا
هم ٭ نه باغ و نه خانه است چنین مانده خدایی ٭ بر هستی من هیچ اثر نه مترتب ٭ هم تجربه داده است
بدین قول گوایی ٭ بر گرد سر خویش بگردان و بخشای ٭ زان پیش که ام بخدا راه دهی ٭ الپس کن بی
اندر در دل اندازه نگهدار ٭ هر چند که جنس سخت یافت روایی ٭ شاهست خدا ونه تو و صاحب سرات ٭
تو حلقه بگوشی ده مریدی و فدایی ٭ شاید نظری بر تو کند او که تواند ٭ بر کس راه بدو یابی ٭ از در [illegible]
گشاید بدعایی ٭ کاین صیقل آیینه کند زنگ زدایی ٭ در نامه اجابت بگشایند بروت ٭
بر روی دعا بیش خود در دل گشایی ٭ ای خان فلک مرتبه اقلیم معانی ٭ در ملک سلیمان دوم آصف
ثانی ٭ بهر همه خلق خدا و خدا تعالی ٭ شاهست شبان لیک تر اداده شبانی ٭ حرفی ز تو مخدوم فرض
دارد رسانده است ٭ برروی سخن است از این روی نشانی ٭ من گفته خود گفته ام آن گفته من نیست ٭

برشش چه [illegible] وقف بود و سبح شانی ٭ گر جانب بد داشته باشد من قصد گردم ٭ دارا خبری نیست از آن
حرف زبانی ٭ با اینهمه تقصیر دگر مرتبه تقصیر ٭ زین خجلت و شرمنده کیم باز رسانی ٭ عذر از پی تقصیر بود نز
پی طاعت ٭ بر گرکنهم در گذری در گذرانی ٭ نومیدی ده که جانم از غم هجران برون آید ٭ باید
وصال از عهده هجران برون آید ٭ محالست اینکه عاشق را شود یک کام دل حاصل ٭ تمنا در تمنا بشکند تا
جان برون آید ٭ چشم حیرت را بصبر اندر وی جانان دوختیم ٭ طاقت آورد دیم و این چاک گریبان
دوختیم ٭ رشته پیوند با بگسیختند از یکدگر ٭ خویش را هر چند بر گبر و پلمان دوختیم ٭ چشم سیاه
تو کشور فرخار است ٭ منور از خط تو ملک آماده است ٭ گو شمع ز حدیث لب [illegible] است
جام زیبوات تحته الانهار است ٭ هستی که با اصل خویش وحدت دارد ٭ در دیده احول تو کثرت
دارد ٭ آیینه مثبت نگسته از آن ٭ یک نقش از آن هزار صورت دارد ٭ ای خوی تو برق
حاصل صد خرمن ٭ امید چگونه گرد دست پیراهن ٭ از چشم خیال اگر سبوت کریم ٭ ز اندیشه [illegible]
نشانی دامن محمود بیک فنونی اگرچه اصلش از شیراز است اما نهال تجلیش در آب و هوای [illegible]
بار آمده و بسبب [illegible] طبعش از سهیل آنولایت رنگ گرفته بهر تقدیر بلطف طبع و حسن خلق موصوف
بوده بغایت ملایم و هموار است و در خط و شعر و فن نجوم و علم سیاق [illegible] نصیبی تمام
و حقیقت وارد اتش از این اشعار که صورت ایرادی پذیرد معلوم و مفهوم میگردد شعر حیف از آن
چشم که بر بوالهوسش کشایند ٭ در امید بروی هوسش بگشایند ٭ میرم از حسرت ذوق آن [illegible]
اسیر ٭ کز پی کشتن خون نقش بگشایند ٭ دم [illegible] خوبان ذکر بیازند ٭ غنچه را که بروی نفس بگشایند
خودرا ز متاع دو [illegible] بازار دوی باید ٭ برای بر حق [illegible] محبت [illegible] بگشاید ٭ خواب راحت شد از آن
دیده که دیدن دانست ٭ رفت آسایش از آن دل که طپیدن دانست ٭ وای [illegible] عشق بریده [illegible]
ما ٭ بخشیدن گناه و کم از انتقام نیست ٭ رفت دعای من که بخورشید نیرده ٭ بی زمزمه [illegible]
یا رب نبرده ٭ آن رشته زبون شد از طپیدن شد ٭ کاین دو وحشی از آشیانه لب نبرده ٭ تا کی
باروی دلی نشوده ٭ بر غربت ما ز غم دل نفزوده ٭ یا رب ز خون [illegible] ٭ [illegible] گر
رشته کار ما گره کشوده ٭ مولانا محمد علی [illegible] خلف مولانا غیاث [illegible] است که [illegible] شیخ الاسلام
از بیجان بوده و مولانا محمد علی نیز بعد از پدر بر وساده شیخ الاسلامی تکیه زده و همیشه پیمبر [illegible] نظر
می داشت و گاهی لوای شعر گفتن می افراشت از آنجمله است ٭ ز غنچه لبش از خنده ظاهر است ٭
هر چند از جانب تبسم نمیکند ٭ مولانا محمد حسین [illegible] برادر مولانا غیاث [illegible] بوده و بوفور فضل و لطف

طبع خط نسخ تعلیق را بجایی رسانیده بود که دیگران ده بود نداد و بیت اگر صد او دو بیت * و از او
و بیاض خط وی اندر چشم * بس شریف تر از دیده جهان بین است * و او بیزگاهی بواسطه سرّ طبع و
انبساط خاطر زبان بشهد شعر شیرین می ساخته و این رباعی بین الجمهور از وی مشهور است * من بودم
و دوشش آن بت بنده نوازه * از من همه لابه بود و از وی همه نازه * شب رفت و حدیث ما بپایان
نرسید * شب را چه گنه قصه ما بود درازه * مولانا نثاری که خدا منش آرمیده چون مردم دیده بوده
و در اکثر مجالس کالح برادر ره داشته و در وقتی که قاضی محمد مسافری در بتر زیارت وزارت بر
افراشت مولانا قصیده در مدح وی گفته صله نیافت لاجرم در صدد هجو در آمده ترجیعی گفت که
که این دو بیت از آنجمله است شعر دل تنگ آمد مرا از نگر مدح ناخلف * بعد ازین هجو تو میگویم بتکلف بر طرف
هست بو الفرج خانه خلوتگه خاتون تو * آنکه دارد المظالم دان و کرمیت القطف * و بعد از آن قطع نظر از
مولد و منشا خود کرده بجانب عراق حرکت آمده با اکابر و اهالی آنجا ربط مخلصانه مربوط بوده تا کاتب
قضا کلک فنا بر حروف وجود هستش زد صفحه بقا حک نمود و این ابیات از وی می آید شعر عاقبت بخواهم بود
یاری در میان افتد * که شوق افزون شود چون سر و کاری در میان افتد * نخود دادم قرار صبر با او کرد باز
اما چه دانستم که کار و سر و کاری در میان افتد * خوش آن بزمی که چون گوید پیشش حرف مشتاقانه
حدیث من و من هم اندکاری در میان افتد * کم از پروانه در جان سپاری نیستم * گر نثار نرم جان
نثار او نثاری نیستم * هر که بر من میکند رحمش بتکلف بر طرف * من حریف بی اعتباری نیستم * کاری
کمن که خود بخود آخر خجل شوی * هر که یاد آری از آن منفعل شوی * حسن است صد هزار عیب از اهل و که تو [illegible]
پیوسته و بحث کسل شوی * بسینه از تو خدنگ نگاری دارم * شرمی که بر جگرم کاری دارم * نثار سر او ترکرد کام
هزار گوهر اشک * بدان امید که کوی نثاری دارم * سپهر یادان خوشش باد هر چند * بدوران تو
خوشحالی نمانده است * میر عبد الباقی از تلامذه مولانا میرزا جانست و زمانی که مولانا توجه بجانب توران
نمود میر نیز بنا بر رفاقت ایشان سیاحت اختیار کرده بهند دار و گردید و از آن زمان از اعمال و مهمات
سپه سالار عبد الرحیم خان خانان بوده در اکثر علوم بهره تام دارد خصوص در عربیت و کلام که بجناح سعی مولوی
تحصیل آنها هم با طیران با کمال رسیده و احیانا شعری نیز میگفت از آنجمله است شعر عشق تو کردیده
هستی است * تو باده و دوست کرکستی است * این شعله همیل بالا دارد * وین خاک تنیشی
هم از پستی است * مولانا حیدری از بدو جوانی بهند در آمده از محمد قاسم خان نیشابوری رعایت
بسیار یافت و بالکل از خاک برداشته به هند بوده در حق هند این رباعی گفت * رباعی در کشور هند شادی

و غم معلوم * آنجا دل شاد و جان خرم معلوم * جایی که بیک روپیه آدم بخرند * آدم معلوم و قدر آدم معلوم * و مولانا [illegible]
چند وقت از غربت بهندوستان نمود و درین کرت از موائد خوان احسان اکثر متمتع گردیده قصیده
در مدح اعظم خان گفته هزار روپیه صله یافت و بوسیله میر محمد خان اکبر که شرف سده بوسی حضرت [illegible]
رسید * قصیده در سلک نظم کشید * او فرصت کند این همین نیافت لهذا این قطعه بوسیله
یافتگان معروض داشت قطعه در مدح پادشاه سخن سنج ملک هند * گفتم قصیده که پسندید هر که دید *
زین سان قصیده که بگاه نوشتنش * ابیات بر ورق خامه میکشید * اما چو روزگار سر و کاری نبود
زان شاخ گل بپای دلم خار غم خلید * نشنیده شاه معقده کشا مصرعی ز من * گر شود قفل اینده من
از آن کلید * بودم ز آب دیده فرو غرق بحر خون * کز غیب این ترانه بگوش دلم رسید * حافظ وظیفه
تو دعا کردن است و بس * در بند آن مباش که نشنید یا شنید * و پس از استماع قطعه حکم خواندن
قصیده شد و هزار روپیه با اسب و خلعت صله یافت چون خان نیز در تسلیم آن تاخیر میکرد و
این قطعه تقاضا انشا نمود قطعه مشکلی دارم شها خواهم کنم پیش تو عرض * زانکه زین مشکل بر اهل [illegible]
هر دو جهان بر دولت * سیم و زر انعام کردی لیک از خازن مرا * هم گرفتن مشکل و هم ناگرفتن مشکلست
بعد از اخذ مبلغ نوبت دیگر بجانب شهر و کشور خود روان گردیده در سنگ جهید که مطلب اعلاش بود و [illegible]
نمود و حیدری باطلاق لسان گرامی سکان اتصاف داشته بجمعش زیاده بر شعر شعر بود و [illegible]
دیوان غزل و مثنوی در تتبع بوستان انشا نموده که بنا بر عدم فرزه شهرت نیافته لاجرم از آن بدانکه
این چند بیت که در خاطر بود اکتفا کرده آمد شعر سوزم همه دم سوز درونی که چنین * خوارم همه جا بخت زبونی
که چنین است * چراغ دیده ام چون شمع بالین نمیسوزد * بلی هر جا چراغی هست پیرو غن نمیسوزد * از
مردم بیهوش سخن گوش مکن * جا در صف مردمان بیهوش مکن * خواهی که درین تکیه [illegible] مکن
اندرون خویشتن فراموش مکن * پیامری والد حیدری در اکثر مواد صاحب کدو جهد بود و پیشه
تجارت در کسب معیشت میکرد و بحکم لطف طبع شعر هموار میگوید از آنجمله است شعر
مشهور تر ز نگم و معروف تر ز عنقا * در حیرتم که بهر چه مستور مانده ام * وقوعی والد عبد الرشید که به تنگ
نطق ایشان اول از اراجون سبکفراز پای سپهر خود داشتی و قوعی بعد از کسب کمال سر بجهان
نهاده هر روز خورشید وار بولایتی فرو میرفت و هر شب مه آسا سر از افق شهری بر میآورد تا
بعتبات عالیات که مطمح نظر همتش بود رسید و مدتی اقامت را ابراز نمود و آورده جاروب
عتبه علیه حضرت ابا عبد الله الحسین علیه السلام را اختیار نموده در آن وقت قصیده را آورد

گفته بود که مطلعش این است شعر دلم ز محنت دوری ای بجان آمد ش بجان رسیده که سوی تو دل
پستان آمد ش و همدران ایام قصیده گفت که اولش این است ش امروز هر کرا بطاعت
بین اده است ش ایمن ز شرمساری فردای محشر است ش او عمت که ننگ ملامت کشان بود ش
عیشی که عافیت طلبان آرزو کنند نصیبی سخن نیک رسیده و شعر را خوب میگفته این
دو بیت مر او راست شعر ای کل نهین معرکه بین بتو گرمست ش انسکامه صد سوخته خرمن بتو
گرم است ش گرمست بهم پشت رقیبان بی تیغ ش ای آه جگر سوز دلم بتو گرم است صبوری
والد قرا بیک ترک است که از درر جواهر مانند دریای عمان و کوه بدخشان بوده و صبوری
در ثروت سخن از نظم و نثر خواجه آتش زمان خود بوده سواد رساله نظمش بجواهر حالات ترصیع داده
و خاتم نثرش نفص استعارات زیب و زینت پذیرفته این ابیات که طوق گردن بلاغت و حلی
فصاحت را در خور است از رشحات خیال اوست شعر دو رو چون آمده بهوا چون طبع
سلیم ش نیک پی چون بخت مقبل چون سعادت خوش عنان ش جنبش او بر قوائم چون فلک بر چار
طبع ش گردش او را لوازم سبق سرعت بر زمان ش بر قضا افزوده پی همچون دعای مستجاب ش
بر قدر آورده ره همچون بلای ناگهان ش چون طبع خارا شکاف چون هنر جهنده اف ش چون ال
فربه سرین چون لاغر میان ش بکر بنجیز و سنگ سم پو چون شخص خیال ش نه کتاب اندر پای رگ یخه
نی دست اعنان ش رحم است بنویسیدی الخمس کم تجشم ش نامه او حرف های تو نباشد ش از رنگ
کسوزم رگ کمت های ش در هیچ دلی نیست که جای تو نباشد ش بلا خاصیت عشق است اگر مرا حرم
همان پای امیدم هر زمان بر سنگ می آید ش دعوی عشق صبوری و طلبکاری وصل ش از تقاضای تو
بوی بهوس می آید مولانا عرفی کاکر بفصاحت بیان و طلاقت لسان اتصاف داشته قصیده
بی قصیده در مدح شاه طهماسب صفوی گفته و چهل تومان بواسطه کوی د جوکانی که بنام
آن پادشاه مرتبه گردانیده صله یافت و از اشعارش آنچه بنظر آمده این چند بیت است
شکر خدا که مدح علی شیوه منست ش از انها نیم که قطعه بی جز نوشته اند ش خواجویم که روزی رساله
مرا ش گویم که بر ولایت حیدر نوشته اند ش یا حیرتی که گفته مرا روزی این زمان ش سی سال شد که بر سر
صفحه نوشته از نشناخته ذات علی را بو الحجبی ش زان نقطهای سست بسفر نوشته اند ش
خوان علیست عالم و رزق تمام خلق ش بر خوان لطف شاه مقرر نوشته اند ش مولانا لطفی ولد
مولانا عرفی مزبور است بلطف طبع همواره نکات شیرین و حکایات رنگین بکلمات

هزل

هزل آمیز و سخنان فرح انگیز بر لوح بیان می نگارد و زنگ کلفت غبار کدورت از خاطرها میزداید
چون بمیدان ظرافت زین کند اسب فرح ش سبق گیرد بر فلک از تیزگامی بیل میل ش و عم ما است
که در هند است الحال از زین خان کوکلتاش پیدا شده جهت این رباعی مبلغی صله گرفته شعر
نواب کوکه از بس عجبی است ش در وادی عشق خورده بین عجبی است ش صد سال اگر بپالیش بگنی
نیست ش القصه قروت اینچنین عجبی است ش همین نه کام من از روزگار تلخ شده است ش که
زنگکامیم از روزگار تلخ شده است ش ز روزگار بود تلخکامی همه کس ش ز تلخکامی من روزگار تلخ
شده است مولانا طوفی با حصول اوقات خود با آنچه از جهان اندوخته بود صرف کیمیا نمود و هیچ
نساخت الحال غیر درم کاسشکی دنیا را زندگی دیگر آرزو نماند ش منسوخ شده مروت و معدوم
شده وفا ش زو بهر و نام ماند چو سیمرغ و کیمیا ش از طبعش در اقسام اشعار موافق افتاده و مطلوع اتش در
غایت هموار بیت آنچه نوشته میشود مر او راست شعر چنانم از هجوم قرب وانه شکیبایی
که حسرت میبرم بر ساکنان کنج تنهایی ش کسی کو در تکلف ماند عشق از وی نمی آید ش برون آ از تکلف تا نیم
خوش را رندی و رسوایی ش کاری مکن که پای ز رشکم درون شود ش صیدی چو من مدام وفا
برون شود ش کاری مکن که باعث بیطاقتی دلم ش سرمایه تحمل و صبر و سکون شود ش بنویسیدی چنان
کرده است عادت مرا او ش که هرگز آرزوی دل نمی آید بیاد او ش چنانم کرده از خاطر برون آن
تند خو طوفی ش که گر باشم مراد خاطرش نايم بیاد او ش بالای است خلوت وصل تو از رقیب ش
شرم تو با هزار نگهبان برابر است ش تو آن بتی که اگر پا نهی بخانه ما ش هزار کعبه کند طواف آستانه
ما ش بدان رسیده که جان خانه کند خالی ش ز ذوق آنکه قدم می نهی بخانه ما خواجه فانی بغایت
درویش شیخ و خوش منش و نکانی بوده و گاهی شعری میگفته مر او راست شعر ز دل بجان کشند بلا
نارم مرا ش من و غم تو بعیش و طرب چه کار مرا ش حقیری از ورع و تقوی رغبت تام داشته
و از معرو ستین دو رنگی همت بر کسب معیشت بگماشته و این بیت از وی مشهور است
با وجود پیوند نهای تو ش سوخت جانم را جدائیهای تو ش نقیری خیالات نیک داشته در انشا
نظم طبعش موافق بوده و این چند بیت از آنجمله است شعر امید دل تو هر روز میشود افزون ش
زبسکه دل امید وار میگذری ش اگر نقاب در عشق وقت من خوش است ش وقت آنکس خوش
این گرفتاری نهاد ش چو بیرون از دل کشم با تیر آن مه جان نه بیرون آید ش چه شخص کز پی تعظیم با مهمان
برون آید ش سهوی خط نسخ تعلیق را نیک می نوشته و شعر هموار میگفته از آنجمله است شعر رقیب

عاشق و من بوالهوس بلا این است ٭ تیغ بر گردن عشق تو بود و فای این است ٭ رسیده عشق بجائی که
گو اگر نبود ٭ ترا پرستم و گویم مرا خدا این است ٭ نظمی در سلک شاعران منتظم سخن برائی نظام داشته
و این نوع اشعار در رسته نظر کشیده ٭ شعر ٭ خطی که بر گل رخسار یار پیدا شد ٭ بنفشه که دلاله را رسید اشد ٭
جعفری در علم استخراج و در فن نجوم دستی داشته و گاهی شعری نیز میگفته از اوست ٭ شعر ٭ سوال اگر شدم بهمین
خوشدلم که تو ٭ هر جا که میروی خبرت میرسد بمن ٭ طرفی همت بر کسب پیاده روی میگماشته و این بیت
انوری شهرت دارد ٭ نه بگریه رحم داری نه بسینه پاره کردن ٭ چه من نمیتوانم تو بهیچ چاره
کردن ٭ اردبیل بکثرت درختان و آبهای روان و نظافت اسواق و لطافت حمام مشهور
و بهشتی از بسیار شهر و مقام است اگر چه هوایش در غایت خنکی است چنانچه در بعضی مکان
غله را که درود نموده نتوانند کرد و از فواکه بغیر قلیلی مثل امرود و سیب چیز دیگر حاصل نشود اما نان
بر قرب جوار تبریز و ولایت طالش هر چه خواهند میسر است و جبل سبیلان که از اعاظم
جبال جهانست در چهار فرسنگی اردبیل واقع است و بر زبر کوه قلعه بوده موسوم به دز بهمن گویند که
بعضی برو پس در شش اوقات بسیار کرده اند چون میان کیخسرو و فرو برز بن کاوس جهت سلطنت
بنزاع رسید سران سپاه بدان قرار دادند که هر که فتح دز بهمن نماید پادشاهی وی را مسلم باشد
نخست فرو برز با تابعان خود و مشوطی پس بر قلعه رفته هر چند سعی نمودند که صورت فتح در آئینه مراد
چهره ننماید میسر نشد چنانچه در شاهنامه اظهاری بدان شده ٭ شعر ٭ طوس یکوس اردبیل در رفتش ٭
بجای اندرون کرد و زینه کفش ٭ بنزدیکی دز بهمن رسید ٭ زمین همچو آتش همی بر دمید ٭ زمین
سر بر کفتی از آتش است ٭ هوا دام اهرمن سر کش است ٭ بکشتند یکسر گرد اندرش ٭ بدیده
ندیدند جائی در شش ٭ سر باره و زبان اندر هوا ٭ ندیدند جنگ هوا را روا ٭ بنومیدی از جنگ
گشتند باز ٭ ندیدند خود رنج و راه دراز ٭ و بعد از فرو برز کیخسرو رفته فتح نموده پادشاهی بدو مقرر
شد پس از آن فرمود تا اردبیل را عمارت کردند و از آن زمان تا حال آبادانست و در قرب مبدء
ده توابع دارد و در اکثر تواریخ معتبر بنظر رسیده که چون از موغان و توابع بیرون می آیند در منزل باشد
گردکان نیایوشان گویند هر چهار پایی که از آنجا بخورد البته هلاک شود والعهدة زمینی که سبلان
کوه را توان دید آن گاه در بیان کار نباشد صحیح و خوابگاه شیخ صفی الملة والدین مع اولاد امجاد وی در آن
مکانست در ایام سلاطین صفویه هر که گناهی عظیم و خیانتی بزرگ کرده باشد و التجا بدان حضرت
برد از دست سخط قهرمان ایشان مصون و در امانست و بتخت عنوان اشتهار بنام نامی حضرت

شیخ

شیخ صفی الحق والدین ابو الفتح اسحق ز بیت سیادت بود و نسب آنحضرت را بامام معظم امام موسی
کاظم علیه السلام به بیست و یک پشت بدین موجب ملحق میشود ٭ شیخ صفی الدین اسحق
بن شیخ امین الدین جبرئیل ٭ بن شیخ صالح ٭ بن قطب الدین ٭ بن صلاح الدین ٭ بن رشید
الدین ٭ بن محمد الحافظ ٭ بن عوض الخواص ٭ بن فیروز شاه ٭ بن محمد ٭ بن شرفشاه ٭ بن محمد ٭
بن حسن ٭ بن محمد ٭ بن ابراهیم ٭ بن جعفر ٭ بن محمد ٭ بن اسماعیل ٭ بن محمد ٭ بن احمد اعرابی ٭
بن ابو محمد القاسم ٭ بن ابو القاسم حمزه ٭ بن امام الهمام امام موسی کاظم علیه السلام ٭ چون
آتش محبت الهی در خاطر فیض مظاهر شیخ صفی الدین ملتهب گردید بمطالبه مرشد کامل شده پای در
طریق جستجو نهاده و بهانه ملاقات برادر خجسته صفات خویش صلاح الدین رشید که در آنجا
می بود بشیراز رفت و در خانقاه شیخ ابو عبدالله خفیف نزول نموده هر چند خواست که برادر
وی را بجانب رود نبرد اجابت التماس او قرین نیافت و در آن بلده بصحبت شیخ مصلح الدین سعدی
و بسیاری از مقربان بارگاه احدیت رسیده آخر بقاید امیر عبدالله فارسی که فارس
میدان هدایت بود در چشمه زلال افضال شیخ زاهد گیلانی رسیده و شیخ زاهد بدیده تفرس
انوار ولایت در بشره اش مشاهده نموده بهمگی همت در تربیتش پرداخت و بتدریج مهمش بجائی
انجامید که در مدتی زیاده از یک کرت از جنس ماکول و مشروب چیزی نچشید لاجرم در اندک
زمانی بمرتبه کمال ترقی نموده صاحب مقامات عالیه و جامع کمالات سنیه گشت و بعد فوت
شیخ زاهد در اردبیل بر سجاده هدایت نشسته بتلقین سالکان طریق معرفت پرداخت تا
حدی که روزی امیر چوپان از آن جناب پرسید که مریدان شما بیشتر باشند یا لشکریان ما جواب
داد که در ایران تنها برابر هر یکی از اصحاب جلادت صد نفر از ارباب ارادت بوده باشند
در صفوة الصفا از پیر محمد اردبیلی منقولست که در یکروز بیست هزار کس بر دست ایشان
توبه کرده در سلک سایر مریدان انتظام یافتند و از مولانا عبداللطیف که پیشنماز وی
بوده نقلست که میفرموده اند که مرا اکنون دوهزار مرید صاحب کمال است که قطع مقامات
خوف و خطر کرده اند و قرب سی سال عتبه آن قدوة اولاد خیر البریه مرجع و ملاذ ارباب
فضل و کمال و مطاف طوایف مجد و جلال بوده در تاریخ هفتصد و سی و پنج چون نقش
عالم جاودان را بدیده بصیرت مشاهده نمودند منصب ولایت عهد و ارشاد طوایف عباد را
بولد ارشد خود شیخ صدر الملة والدین موسی که نبیره شیخ زاهد بوده تفویض فرمودند ٭ شیخ

صدر الدین موسی بعد از انتقال والد بزرگوار خود بر سجاده تقوی و طهارت متمکن گشته همواره
لب تشنگان بادیه طلب را از سرچشمه باطن فیاض سیراب میساخته و سلاطین زمان مثل
جانی بیگ خان و پیر بستردی خان و امیر تیمور گورکان بقدم نیازمندی بخدمت آنجناب
رسیده تیمن و تبرک جسته اند و در صفوة الصفا مسطور است که در انروز که شیخ زاهد گیلانی
صبیه خود بی بی فاطمه را بحباله نکاح شیخ صفی الدین در می آورد در اثنای مجلس عقد شیخ زاهد
از جای خود برخاست و نشست بعضی از مریدان سبب قیام را پرسیدند جواب داد که فرزندی
از فاطمه بر من عرض کردند بتعظیم آن فرزند که قایم مقام من و صفی خواهد بود برخاستم و آنجناب
وقتی که از دار ملال ارتحال میفرمود سلطان خواجه علی را که ولد ارشد او بود قایم مقام ساخت
و سلطان خواجه علی در اواخر ایام حیات عازم گذاردن حج اسلام شده پسر اکبر و گوهر خود شیخ
ابراهیم را بر مسند ارشاد و شرع پروری متمکن گردانیده با طایفه صوفیه قدم در راه نهاد و
بعد از ادای مناسک حج در اثنای راه مریض شده سفر آخرت اختیار نمود و شیخ ابراهیم
چون علم عزیمت بصوب عالم مخلد برافراشت منصب خلافت را به پسر مستوره سیر خویش
سلطان جنید مسلم داشت و در اندک زمانی او حام عام شده سده علیه سلطان جنید بجای رسید
که میرزا جهانشاه که فرمانفرمای عراقین و آذربایجان بود از زوال ملک خود متوهم گردیده حکم
کرد که آنجناب در اردبیل توطن ننماید و سلطان جنید بجانب دیار بکر نهضت فرموده اوزون
حسن بیگ ترکمان که حاکم دیار بکر بود خواهر پاکیزه گوهر خود را که خدیجه نام داشت در سلک
ازدواج او انتظام داده در غایت عزت و تعظیم بوی سلوک نمود و بعد از چندی وقتی طایفه
از صوفیه با خود متفق ساخته جهت غزا و جهاد بجانب چرکستان در حرکت آمد چون بولایت
شیروان داخل شد امیر خلیل والی شیروان سر راه برو گرفته بهم نزاع و جدال انجامید چون رسیدن شیخ
بسلطنت خاندان جلیله صفویه را استقلال مطلق مقدر بود بهر آینه آنجناب بدست شیروانشاه
اشقیاء بقتل رسید بعد از آن قضیه صوفیه دست متابعت بدامن سلطان حیدر که ارشد
اولاد سلطان جنید و خواهرزاده حسن بیگ بود زده و بر مسند خلافت و ارشاد نشانیدند
و سلطان حیدر تاجی از سقرلاط قرمزی که مشتمل بر دوازده ترک بود ساخته بر فرق می نهاد و هر که
دست ارادت بدو میداد از همان جنس افسری بوی عنایت میکرد و چون امیر حسن بیگ بر میرزا
جهانشاه و سلطان ابوسعید ظفر یافت بوسیله حسن عقیدت و اخلاصی که نسبت بدان

دودمان داشت صبیه جلیله خود حلیمه بیگی آغا را در سلک ازدواج سلطان حیدر کشیده و
سلطان حیدر را از و سه پسر عالی گهر حاصل شد که یکی از انجمله شاه اسماعیل ماضی است که در خاتمه احوال
او بتفصیل نوشته خواهد شد ان شاء الله تعالی و بسبب وصلت امیر حسن بیگ سواد جاه و سلطنت
حیدر روی در ازدیاد نهاده همواره بر سنت والد خود وفور مثوبات ارباب غزو جهاد
منظور نظر میداشت و در اواخر ایام حیات رایت نهضت بجانب دربند شیروان برافراخت
فرخ یسار بن امیر خلیل که در انزمان شیروانشاه بود توهم نموده از سلطان یعقوب والی آذربایجان
استمداد لشکر نمود و سلطان یعقوب سلیمان بیگ را با چهار هزار سوار بامداد او روان
ساخت و در نواحی طبرسران تلاقی فریقین دست داده نزدیک بود که سلطان حیدر مظفر
شده سردار انشاه و غازیان نیکران از معرکه ستیز بوادی گریز منعطف گردانند که از شصت قضا تیر
عمر فرسای گشاد یافته سبب انقطاع رشته حیات آنجناب گردید ه بیمن دو سپهر و مهر گردش
که هیچ انگین گذاری نیست شرش ه بمهر کس دل کی چون صبح کم بست ه که در خون چون
شفق هر شام ننشست ه شیخ ابو زرعه عالم و زاهد بوده و با شیخ عبدالله خفیف در راه حجاز
تا مدینه همراه بوده اند و در نفحات آمده که شیخ عبدالله وقتی که عازم سفری بوده نزد ابو زرعه
آمده و ابو زرعه مقداری گوشت پخته گرفته آورده شیخ نخورده چون بسفر بیرون رفت
در بیابان راه گم کردند و چهار روز گرسنه ماندند شیخ اصحاب را گفت طلب کنید شاید
صیدی بیابید ناگاه سگی دیدند جلدی و ترد و بسیار گرد نه تا آنرا گرفتند و بکشتند و
بپختند ام آنکه قسمت کردند سر وی نصیب شیخ شد هر کس نصیب خود بخورد و شیخ در
خوردن آن تامل میکرد تا شب بگذشت چون سحر شد سر آن سگ بسخن در آمد و گفت این سزای
کسی که گوشت بو گرفته از سفره ابو زرعه نخورد شیخ برخاست اصحاب را بیدار کرد و گفت
بیائید که پیش ابو زرعه رویم پس بشیراز باز گشت و از وی عذر خواست آنگاه بسفر بیرون آمد
مولانا حسن از منسوبان عتبه سلطان حیدر بوده و بارشاد آنجناب جهت تحصیل علوم متوجه
خراسان گردیده و پس از آن در خطیره بافاده مشغولی داشته تا فوت نموده گاهی بر روش صوفیه
شعری میگفته از انجمله است ای گشته زذات خود هویدا چون نور ه ذرات جهان ز
ذات تو یافت ظهور ه کنه تو زدانش خرد مستور ه وجه تو ز ادراک نظرها همه دور ه مولانا
احمد بعد از کسب فضل و کمال در عتبات عالیات توقف نموده همواره عرصه احوال خود را

از خار و خاشاک زخرفات دنیوی بجاروب مثوبات اخروی پاک کرده میداشته قدم از جادهٔ حکم ازلی
و پیروی آیین محمدی بهیچ وجه بیرون ننهاده داشته ۞ دل بجای نه آخر چه پسندی ۞ از بیت جدا کانه
خداوندی ۞ میروه از جوهران که ما ۞ مرجوه سنگی نمی کیمیا ۞ با آنکه جمهور خلایق از نقد دنیا و طالب دنیا لیس
حلقهٔ ابیعتش را کوش جان کشیده مجتهدش میدانستند و قامت قابلیتش را بخلعت این نسبت
محلی میداشتند او ی تن بهم آغوشی آن مطلب نداده بزی ارباب تجرد و توکل روزگار میگذرانید
تا معمار قضا ابواب خانهٔ زندگانیش را بکلید اجل برآورد ۞ خوشا عاشق که در عشق چنین مرد ۞
بجلوه‌گاه جانان جان چنین برد ۞ خان میرزا نهال گلشن معصوم بیک بوده که بانسبت خوبی درجهٔ
رایت وکالت شاه طهماسب صفوی می افراشته و خان میرزا در اکثری از علوم متداوله دخلی
داشته خصوصا در علم فقه که قصب السبق از اقران میربوده و گاهی دری از بحر اندیشه بساحل
بیان می آورده و این بیت از وی می آید ۞ شد سینه ام پر خار غم از شبها خیال آن پری ۞ بیتابانه
می آید درون ترسم خبردارش کند ۞ نزاری شاعر نیکو طبیعت بوده چون هموار جمعیت بر
استیلا داشته لاجرم بدان وسیله در مصاحبت با هر کسی میساخته از اشعارش آنچه بنظر
آمده این چند بیت است ۞ تو آن نه که زبهر غرضات دارم دوست ۞ و یا برای دل مصطفات
دارم دوست ۞ اگر چه حسن ترا حسن نیز چو چنین ۞ که از برای دل مرتضات دارم دوست ۞ بیا بیا
بده بوسه در کنارم گیر ۞ که از برای چنین کارهات دارم دوست ۞ چو بوسه ندهی و کرشاد خوتست ۞
تو خود بگو به چه رو پس جرات ارم دوست ۞ مولانا یعقوب با فرط فضیلت آداب سپاهیگری را
نیک میدانسته و بچند زبان شعر میگفته آنچه نوشته میشود از انجمله است ۞ رشته دست
بلا گلگونه کرده ۞ تو بدپستان هزاران خون کرده ۞ در آیینه نظر کن تا ببینی ۞ که و یتم زندگانی چون کرده ۞
یعقوبم و بیت الحزنی من بلورم ۞ اول یوسف گل پیرهنی من بلورم ۞ ای غم ز چه پهلو بر و دم جدهٔ
سنی ۞ گل گل کنی پس دستی من بلورم ۞ وارثی شاعر اهل بلخ بوده و شعر هموار میگفته
این بیت مراو راست ۞ وارثی را باره گفتم که ترک دوست کن ۞ پند من نشنید چندانی که چون
کام شد ۞ جامی را بغیر این از احوالش اطلاعی نیست در اکثر از شهرت این بیت مراو راست ۞
دارد اندم سرما ترک پری پیکر ما ۞ که نظر ترک خود او بچه باشد سرما ۞ فردی نیز از ایران قصیل است
که بغیر ازین احوالش مطلع نیست و این بیت مراو راست ۞ ز بسم که بوی تو باشد دل ستانی ۞
امشب که من تو مانده ام از آسمان گذشت ۞ غلغل اگر چه شهرتش چندان نیست او لامتش ... آباد است

دوزب

و ترب صد موضع مضافات دارد و غله و میوه در آنجا نیک و فراوان میشود و بجد و دو یعنی کو بیست
و در آن کوه چشمه ایست که آبش در تابستان یخ می بندد و بر طرف قاره که فراوان نسا خوانند بجهه
که پیش و رایش می پزد و در سنگی بستنی نفخال کوهی است همچون ایوانی که پیش دو بیست گز ارتفاع
که بر فراز شش یخچه کوهی بتوب پانزده گز بیرون آمده و از آن یخچه لایزال قطرات فرو میریزد
که در سنگ نفخال مجموعه بمنا آنست و از مردمش آنچه بنظر آمده این چند نفر است که صورت ایرادی
پذیرد ۞ مولانا شیخ احمد فتائی پیرو هدایت مرتبت شیخ ابویزید نخالیست که وحید و فرید عصر خود
بوده و مولانا احمد در خدمت علامهٔ مغفور امیر غیاث الدین منصور و مولانا احمد ابیوردی و مولانا
شمس الدین محمد خضری و مولانا کمال الدین حسین لاری که هر یک سپهر فضل را قمر و آسمان علم را اختر
بوده کسب کمال نموده در انواع علوم درجهٔ والایی حاصل نموده و پس از ان در قزوین بافاده پرداخته
طلاب از افاضهٔ پیشش اقتباس مینموده تا در نهصد و هفتاد و پنج بعالم باقی انتقال نموده این ابیات
از لطف طبع او نموده و از گل چمن او گونه ایست شعر که در شکل میشود بر نیز از ان چمن ۞ کر تو ای گل
گوشش بر فریاد و بلبل میکنی ۞ رفتی و دو دار تو بهوش مرا از دل شاد رفت ۞ دامن افشاندی و گرد
هستیم بر باد رفت ۞ قمر ستوری و عشق یوسف مطلق کسان ۞ بر زلیخا کس ببیند آنچه از
بیداد رفت ۞ افتاده و جا زلف سمن سای تو از چیست ۞ دیوانه منم سلسله بر پای تو از چیست ۞
مرا نخل قدت از یاد در آورده ۞ خرام قامت از جا در آورده ۞ چه شد کز دیدن گلشن فتم من از دوست ۞
تجلی کو در از یاد در آورده ۞ همین تاثیر تنها ماندگی بس ۞ که او را از درم تنها در آورده ۞ مولانا فضلی برادر
مولانا شیخ احمد است و نیز بحلیهٔ کمالات صوری و معنوی محلی بوده و گاهی این نوع ابیات میگوید
بر غم من نامه مهر با اغیار یادمن ۞ خوش شمر ایی که یادی میدهد از اختیار دمن ۞ مولانا ملک سعید
در مطالب علیها تمام بوده خصوصا در معقولات که نصاب کامل حاصل داشته چون متقدمه سپاه
مرگ که عبارت از ضعف شیخوخت باشد بر مملکت نهادش تاختن آورده دانست که پیمان حیات
از قبضهٔ اختیار او بیرون خواهد رفت لاجرم دست در دامن قناعت که حبل المتین توکلست
محکم ساخته در یکی از منزهات شیراز رحل اقامت افکنده او در آخر خیلی برمرخش مستولی شده و
اگر اوقات حرکات مخوشش از وی سر میزد که باعث خفت او دیگر اید و او را گاهی ذوق شاعری
دامن گرفته این نوع اشعار از گنجینهٔ خاطر بیرون می آورده ۞ پیش عفوش قلت تقصیر از تقصیر
جرم بی اندازه میخواهد عطای بیحساب ۞ ولی از آنم تو این شرمساری ۞ بهنی داری و عفو امید واری

وتش لا تقنطوا من رحمة الله شو کشت امید باور نداری ٭ اما در سلک اهالی انتظام
داشته و در شعر گفتن و جمع کردن و لوح تمام بکار می برد و این رباعی از واردات اوست ٭
با خلق خدا سخن بشیرینی کن ٭ اظهار نیاز و عجز و مسکینی کن ٭ تا بر سر دیده جا دهندت مردم ٭ چون
مردم دیده ترک خود بینی کن ٭ مولانا حسین که از دانشمندان زمانست و تصانیف مستحسنه نیز
حاشیه بر تهذیب و حاشیه بر اثبات واجب پرداخته از نیکان آن ولایت و مکانست
اردوباد از شهرهای نزه آذربایجانست و بر کنار رود ارس واقع شده و چون بر ساحت سوادش
ابواب فرح گشوده و از هر گل رنگینش استشمام روایح فیض نموده و از هوایش بر دل باری و از
خاکش بر خاطر غباری نه درختان بسیار و آب روان که گرد دل سالخورد و جوان چه گویند
که هفتاد و چند چشمه از میان معموره اش جریان می پذیرد و هیچ منزل بی بهره از آب آن نیست
و مردمش در عمارت نهایت دقت بکار می برند چه مردم اردوباد را نظافه پرست و مردم تبریز را
نان پرست و مکان پرست نیز از ان پرست میخوانند و اکثر فواکهش نیک میشود خصوص امرود ملچی
و سیب سلطانی و ان سیب با وفور مزه در غایت بالیدگی میشود و مردم اندیار پیش از بر آمدن
سهیل اشجار مناسب و طرحهای عجایب بر آن نقش میکنند و میگذارند چون سهیل بر می آید متن
آن سیب سرخ شده و طرحهای سفید میماند و بعد از ان برسم تحفه و هدیه بدیگر شهرها میفرستند و
چون لطافت و نظافت آن میوه زیاده بر آنست که در حیز بیان گنجد لهذا از ان در گذشته شرح
در مردمش میسنماید میرزا کافی سالها منشی الممالک بوده همیشه توقیع افضالش بطغرای سعادت مشتمل و
فرمان اعمالش برقم خردمندی موشح گشته و بپاکیزگی انشا و درستی املا و وفور اخلاق و فرط کمالات
زیاده بر امثال و اقران ممتاز می بوده ٭ شمه ای بیانش بکتابت اقتضا نمی نماید ٭ بعدی بیانش منشی قضا
همراه ٭ خواجه حاتم بیک عمزاده میرزا کافی است و در تدبیر امور وزارت و معرفت ابواب کفایت
و محاسن اوصاف ذات و مکارم اطوار صفات عدیم المثل و منقطع النظیر بوده و در مبادی حال
وزارت گنجعلی خان حاکم کرمان نموده کمال کفایت و کاردانی ظاهر ساخت و چون شاه عباس
گنجعلیخان را بپیش خدمت والا نهمت منظور نظر کیمیا اثر گردانید استیفای ممالک محروسه را بعهده
تفویض فرموده و بعد از عزل میرزا لطفی مدت مدیدی تشریف بخلعت وزارت ممتاز ساخته عنان حل و عقد
قبض و بسط امور مملکت را در کف کفایت او نهاده تا حال آن وزیر ستوده خصال من حیث الاستقلال
بتمشیت مهام ملک و مال می پردازد و غایت شهامت و نصفت را بجای می آورد ٭ هر کاغذی که نامه

ادم بران نهاده ٭ بر سپهر نهد قضا و بوسه همین قدر ٭ میرزا صادق برادرزاده میرزا کافی بلطف
طبع و حسن خلق و حدت ذهن و جودت نطق موصوف و معروف بوده بعد از کسب کمال
بهندوستان رفته و قریب ده سال احوالش در آنجا بوسطی داشت و چون صلابت خان
رایت وکالت مرتضی نظام شاه برافراخت قرعه کارش بمحاق کلفت بر آمده بمناصب
مناسب و اقطاع لایق سربلندی یافت و روزی چند بحسب تقدیر اگرچه افسر وکالت بر سر نهاده
بر مسند پیشوایی متمکن گردید اما در بهادر دولتی معزول گشته در قضیه غریب کشی و صبح
تلف گردید و مولانا ظهوری که از مخصوصان میرزاست این رباعی در ان وقت انشا نموده بیت ٭ چشم
رگ ابر فزون میگرید ٭ چشم گل شاهین که چون میگرید ٭ بر خاک عزیزی بچه خواری خفتی ٭ بر یکچ
تو پلنگ خون میگرید ٭ و این سه رباعی میرزا صادق راست رباعی صادق ز دو دیده همچو مهتو
بزیست ٭ از بسکه ز دست اشتیاق تو گریست ٭ روزی اگرش وصل تو روزی گردد ٭
آیا بچه دیده در تو خواهد نگریست ٭ ای رهزن کاروان زهد و پرهیز ٭ بفت زه دوستی که هی
آویز ٭ در کوی تو از هجوم نظارگیان ٭ نه جای ستادنست و نه روی گریز ٭ شوخی که بیاد
اندر گردم همه ٭ اکنون خطش از غبار دارد سر چیز ٭ از خطش اگر فزون بسوزم چه عجب ٭ سوزنده تر است
آفتاب تو ز ابر ٭ قاضی محمد بلطف طبع و حدت مخصوص بوده و نصیری تخلص میکند و شعر انیکو
میگوید این قطعه از انجمله است قطعه ز خون بلبل بیدل اگرچه در بستان ٭ نهاده غنچه گل رنگ بسته
بکانت ٭ ولیک جد وا آب انجی از ان آن ٭ بموج در کف اسپنداد و منع سوالست ٭
نکری تتبع اشعار اوستادان کرده از نیکو طبعان آن مکانست و این بیت من الجمهور از اوی در
دیوان ٭ اگر مرا ز رنگ گلگون شد لاله گون زمینها ٭ نتوان شدن پریشان کل عاشقت انهما
مراغه بحسب وسعت فضا و لطافت کوه و صحرا برابر سواد تبریزان داده اگرچه اکثر میوه هایش نیک محصول
می پیوند اما و باران دیار بسیار اتفاق افتد و در تمام ایران جهت رصد بستن جایی
بهتر از مراغه یافت نشده لهذا خواجه نصیر بعد از تفحص و تجسس بسیار در ان زمین رصد بسته از
مردمش آنچه قابل ذکر اراد باشد مولانا زکی است ٭ لطیف الدین زکی لطیف جهان و افضل
کیهان بوده و اگرچه اصلش از مراغه است اما مولد و منشاش کاشغر بوده لهذا ارکان تنگ چشم
معانی او که از حد تقریر بیرون آمده اند بجمال دلربا و بکمال روح افزا اند و از لطایف اشعارش بنابر
التزام همین قدر اکتفا کرده آمد شعر نگاه کرد مانند خطش از خط نشان نشست ٭ گوهی که گرد غالیه بر عنوان

نشست ٭ یا برکران چشمهٔ خور سایهٔ او فتاد ٭ یا در میان شعلهٔ آتش خلیل نشست ٭ طوطی آنخط
دهنش ترجمان کیست ٭ طوطی برای نطق برین ترجمان نشست ٭ شد پیر عقل بر سر ایوان بکنگرش ٭ بر شاخسار حسن
توقیع فرخ شه صاحبقران نشست ٭ شاه سکندر نژاد که ملک سخن گرفت ٭ بر جای پیر پادشاه کیان
نشست ٭ در مسند جلالت کسری بکفت ٭ بر تخت پادشاهی بخت جوان نشست ٭ آید
برون ز پرده عروس جهان تمام ٭ اکنون که نام شاهی او بر جهان نشست ٭ شد بر کران ز درشت
پسندی روزگار ٭ کامد میان کار شه خورده دان نشست ٭ گم گشت نام فتنه و گم شد نشان
ظلم ٭ کاین شاه نیکنام مبارک نشان نشست ٭ ای خسروی که هیچ زمانی فلک ندید ٭ مثل تو
خسروی که با خرد و زمان نشست ٭ در موج بحر طبع تو هر کس که لب گشاد ٭ مانند صدف در بر شش دهان
نشست ٭ بر ساحت الامان رجب و رایت چون گفت ٭ در قبضه بلا رگ فتنه نشان نشست
شاها همیشه موج تو آوازه زنی ٭ بر ابلق زمانه کشاده عنان نشست ٭ غواص عقل هر که گزیده نظم
در بحر طبع او ز پی امتحان نشست ٭ در موج شاه لولوی شهوار نام کرد ٭ هر در که زو بر آمد و در میان
نشست ٭ آن بلبل است بنده که تا بال باز کرد ٭ در آشیان خویش برین آستان نشست
چندین چو حلقه بر در سیان چه کار ماند ٭ اکنون که گل بشاهی در بوستان نشست ٭ جاوید بان
کرم کجای عمل تو ٭ بر لوح عمر تو رقم جاودان نشست ٭ گفتی که گو کجاست تو چون بگلگون شده
خون نیست دلی با تو بگویم چون شده ٭ در دیدهٔ من خیال رخ یار تو بوده ٭ اشکم چو گنده گرد بران گلگون
چشم تو هزار جای شهید دارد ٭ در هر شهید کشته چو من صد دارد ٭ زان مردم کش کج و جامه سیه
ماتم کشتگان خود دارد ٭ مخفی نماند که چون بسبب عنایت شاه دین پناه رود و ادب الجودی
ادی مجاز جل سلطانه و اغراب جواهر اقلیم چهارم را که برچیدگی نظم و برگزیدگی نثر و نوادرات
متقدمین و حکایات متاخرین جمعیت خاطر بخشیده و پسندیدگی معانی و سنجیدگی الفاظش گری
هنگامهٔ دقیقه شناسان را از احتیاج جام و ساغر مستغنی گردانیده در سلک عبارت
کشیده آمد لعل لالی نوادر حکایات و بدایع مقالات اقلیم خم را بعبارات لایقه و اشارات
رایقه در رشتهٔ تحریر میکشد و از تکلفات منشیانه و تصلفات مترسلانه اجتناب واجب دانسته ٭
این کتاب آرایش ستایم ٭ خاص را داده و نصیب عام را ٭ گر چو گنج افسرده خواندم این کتاب ٭ خوش
برون آید چو آتش از حجاب ٭ گر بسی خواندن میسر آیدش ٭ پیشکی هر بار خوشتر آیدش ٭ گر ثنای خویشتن
گویم بسی ٭ کی پسندد آن ثنا از من کسی ٭ لیک خود منصف شناسد قدر من ٭ زانکه پنهان نیست نور بدر

من

من حال خود در بسته گفتم اندکی ٭ خود سخندان داند و هم زیرکی ٭ آنچه من بر فرق خلق افشانده ام
گر بنام تا قیامت مانده ام ٭ در زبان خلق تا روز شمار ٭ یاد کردم بس بود این یادگار ٭ بلکه
خود را چون چراغی سوختم ٭ تا جهانی را چو شمع افروختم الاقلیم الخامس صاحب این
اقلیم زهره است و عامهٔ متوطنان اینجا سفید پوست باشند و اقلیم خامس از جانب شرق
ابتدا یافته بر وسط بلاد ترکستان و ماوراءالنهر گذشته و جیحون را در اینجا قطع کنند بر شمال بلاد خراسان
و سجستان و کرمان و فارس و عراق و جنوب آذربیجان و وسط ارمنیه و بلاد روم و جزایر یونان
گذرد و پس بر جنوب اسیکل از بهر میان بلاد اندلس گذشته بجزایر و قیانوس منتهی گردد
و درین اقلیم کوه و شصت و شش شهر است و بقولی دویست و پانزده شهر و ما از آن شهرها
بدین چند شهر که مردم فاضل کامل برخاسته اند اکتفا نمودیم چه در حدیقهٔ روزگار هیچ نهالی
بر سبزی آدمی و آدمیت نیست و هیچ درجه اعلی از آدمیت بلند تر از دقیقهٔ سخن سنجیده
و هیچ نهالی در آب و گل مردم بالا تر از این نشانیده ٭ سخن گزیده ترین نعمت خداوند است
کسی چه داند قیمت سخن چند است ٭ پس غرض از دنیا و ما فیها حیوان ناطق است نه ناطق که گوید
و نداند بلکه آنچه خواند گوید و فهمد و گوید و داند که اگر چشم و گوش و سفت و دوش منظور باشد هر آینه خون
آهو هم و اخفش است و هیچ فرق از حیوان ناطق تا دان حیوان ناطق پیرایان نیست ٭ هر که ورا
سیرت انسان بود ٭ آدمی از او میان آن بود ٭ چون هر چند این عالم سخن گفته آید و هر قدر درین
مطلب سفته شود گنجایی دارد هر آینه بر سر مدعا رفته شروع در مطلب مینماید شروان در زمان
پیش نام شهری بوده و امروز چند شهر بدان ملحق شده نام ولایتی است و از آنجا تا آب کر تا در بند باب
الابواب ولایت شروانست و باب الابواب را انوشروان بنا کرده باعث آنکه مردم خزر و غیره
تا بحد موصل و همدان آمدندی و غارت کردندی چون نوبت بانوشیروان رسید با پادشاه
خزر و غیره پیشنهاد که دختری بخواهد و صلح بدان نسق اتفاق افتاد که یکدیگر را ببینند انوشیروان
جماعتی از لشکر را پنهان ساخت تا مردم خزر را غارت کردند خاقان گله نمود و پیغام فرستاد
انوشیروان از آن معنی ابا نموده گفت مرا ازین قضیه خبری نیست بلکه مفسدان میخواهند
بین الجانبین خصومت راست سازند هر آینه صواب چنان مینماید که دیواری و سدی در میان
سازیم تا ولایت ما و شما فرق شود و ایمن از حوادث یکدیگر باشیم پس خاقان رضا داده انوشیروان
باب الابواب با سنگ رخام عمارت کرده در آنجا بر آن ترتیب داده جمعی را بر آن گماشت تا

محافظت میکردند و بعضی از تواریخ اصل شهر شروان را که از ابنیه نوشیروان است و بقرب باب
الابواب واقع شده از اقلیم ششم شمرده اند باقی توابع او را داخل اقلیم پنجم گرفته اند و چون امروز
آنچه از شروان شهرت دارد باکو و شماخی و ارس و غیره است هر آینه شروان را از اقلیم پنجم نوشته
و جهت اقتصار بدین چند شهر که عظیم مشهورند اختصار مینماید باکو از شهرهای مشهور شروان
است و بر کنار دریای خزر واقع شده و در اطرافش قریب ده فرسنگ که یک مثقال سنگ هم
نیز سرد درخت و گیاه در آن زمین نروید و چون آن زمین را که بر رنگ سنگ و گل است اگر
حفر نمایند بخاک رسد و بعضی از آن خاصیتی است که سنگش را بجای هیزم بکار برند و از کنار آنها
یکی علیان است که قریب پانصد چاه دارد که از آن نفت سفید و سیاه حاصل میشود و در همین
موضع زمینی است که هر جای آنرا جهت طبخ حفر نمایند و دیگ بر آن گذارند بعد از ساعتی اگر طعام
پخته بحصول پیوندد ارش از ابنیه نوشیروانست و هوایش نهایت گرمی دارد و قلعه گلستان
که بر شرفات بارهاش وهم اندیشه را قوت پرواز نیست از توابع آنجاست شماخی با مختصری
نهایت معموری را دارد چنانچه بیست هزار خروار ابریشم هر سال در آنجا بیع و شرا میشود و از
میوه انار و سیب و هندوانه در غایت خوبی بحصول می پیوندد قبله از ابنیه قباد بن فیروز
ساسانیست و آب و هوای نیک دارد و از مضافاتش ده ایست در کمال خضرت آبی در غایت
حرارت که بخار آن مانند شعله آتش گدازنده و سوزنده است و چون قدحی چند جرعه از آن پر بر دارند
مانند اجاق نو روده و بعد از یک تیر پرتاب از نظر ظاهر شود و در نهایت خنکی و گوارندگی و ابتدا
از مردم شروان بحکم فرط فضل و کمال بذکر خاقانی الحقایقی مبادرت مینماید سلطان الشعرا حسان
العجم افضل الدین بدیل الخاقانی از کمل شعراست نام وی افضل الدین بن علی الشروانیست
خاقان ولایت شیروان بوده از آن خاقانی لقب داشت منشی کلمات حسان بود بدان روی حسان
العجم نام یافت چنانچه در تحفة العراقین ذکر پدر خود میکند و بر اثر آن میگوید * چون دید که در هنر تمام *
حسان عجم نهاد نامم * و در جای دیگر میگوید * بل من آدم اندر جهان سخن پیشوایی را * از آن سبب عمم
نام من بدیل نهاد * فیض انعام او عام بودی وجود او به دوست و دشمن رسیدی آفریدگار سبحانه
و تعالی همت او را بر باد صبا سبقت داده بود و همت بلند او را وسیله ثروت ساخته النعمت
آن قصیده که بحضرت پادشاهی فرستادی هزار دینار صله آن بودی و تشریف و انعام فراوان
آن بانتها خاقانی بعصر سخن است و طرز کلام وی خاص است پیش از وی کسی بدین روش سخن نگفته

بنافه و چنین بهزار نامه ساخته بسیار سخن بدین حلاوت نگفته بود و ندارد این طراوت
هر بیتی از و بر رشته در از عیب تهی از هنر پر چنانچه خود نیز جزوی در این باب حسب حال نموده
شاه مسیح منم خوان معانی مراست ریزه خور خوان من رودکی و عنصری نسخه چو نام حکیم نام
من ز انامکی کشته چو ال کریم و حرص من از انکی و پیشتر شعرش در موعظه و حکمت و صفت
کعبه و بادیه و نعت است حضرت ملا جامی در نفحات آورده که هر چند وی بشعر شهرت یافته
اما ورای شاعری طور دیگر است که شعر در جنب آن کم است و خاقانی در حضرت خاقان
کبیر ملک منوچهر نسبتی قوی داشته و از جمله مخصوصان وی زیسته چون سالی چند بدین نسق گذرانید
ناگاه ذوق فقر و درویشی دامنگیر وی شده او را از خدمت ملوک باز داشت و کار دنیا بر
دلش سرد گردانید و چون خلاصی بهیچ وجه ممکن نبود لاجرم بی رخصت شروانشاه اراده نمود که
خود را به بیلقان رساند کارکنان خاقان کبیر که در سر راه بودند وی را گرفته بدرگاه شروانشاه بردند
خاقان چون از وی بسیار آزرده بود باحوالش نپرداخته بقلعه شابران چون عطارد در برج فلک
جای داد و خاقانی مدت هفت ماه چون در در مضیق صدف در آن حصار ماند آخر بوسیله
والده خاقان از آن محبس خلاصی یافته عازم مکه معظمه گردیده و در آن سفر او را فتوحات وی را
بصحبت حضرت خضر و بسیاری از مشایخ و اکابر دین رسید چنانچه در تحفة العراقین اظهار بعضی
از آن نموده و بعد از معاودت در تبریز شیوه عزلت و قناعت اختیار کرده همت بر کسب
مثوبات اخروی بگماشت و در سال پانصد و هشتاد و دو حیاتش از بوستان بقا
منقطع گردیده و در سرخاب مدفون شد * بزرگی گزوا مر نکو باشد * توان گفت از آن کو باشد *
و اکثری از بزرگان وی را ستوده اند و در مدح وی اشعار گفته چنانچه مجد الدین خلیل که خلیل از
اقران بود این چند بیت در حق وی انشا نموده * بخدای که باعث جانست * منشی نفس انسانی
جانست * که امیر امام خاقانی * مفخر صد هزار خاقانست * من نگویم که طبع روشن او * همدم
طبع آبحیوانست * کاب حیوان ز بهر خدمت او * بنده خاک پای شروانست * حقایقی است
کلیم وقت و مسیح زمانه خاقانی * که عمر خضر شد از دولت یحیی * خرد بمجلس او همچو طفل در مکتب * هنر
بخدمت او همچو قطره در دریا * احمد ساوی بوقتی که خاقانی برسم رسالت از شروان بعراق رفته
گفته * کسی که از پس احمد رواست بعد رسل * بزرگوار امام زمانه خاقانیست * رسول شروان چون خاقانی
ازین بزرگی راکه در جهان سخن ملک او سلیمانیست * رسول را نپسندی ز هزار گونه قسم * بخاک

پای عزیز رسول شروانیست ❀ ابو الفضائل امام نجم الدین احمد سیگر گوید ❀ گرچه کان خرد مراد خاقانی
عاجزم در نهاد خاقانی ❀ صورت روح پاک می بینم ❀ متدرج شخص جسمانی ❀ افضل الدین ابراهیم
نخجیر شارح رمزهای روحانی ❀ و خاقان کبیر منوچهر که خاقانی مداح وی بوده و کثرت تصنیف و هنر
پروری از جمیع پادشاهان شروان امتیاز فراوان داشته و به نیکو شمری وی در بوستان
این دودمان نهالی بارور گشته و بر چشم بهای ذات شریفش ارکان آن خاندان گوهری پر
نامه ❀ چنان خوش نشست بعدش زبان و زمین ❀ که شد نام کامل ابل اندر جهان ❀ و قاضی ابو سعید عبدالله
بیضاوی در نظام التواریخ آورده که ملوک شروان از نسل بهرام چوبینه اند و چند پشت باردشیر
بابکان میرسد اما قاضی احمد غفاری در تاریخ جهان آرا آورده که نسب ایشان به انوشیروان می
پیوندد بدین ترتیب که نوشته میشود ❀ ابو المظفر منوچهر بن کسران ❀ بن کاوس ❀ بن شهریار ❀
بن گرشاسف ❀ بن آفریدون ❀ بن فرامرز ❀ بن سالار ❀ بن یزید ❀ بن حون ❀ بن مرزبان ❀ بن
هرمز ❀ بن انوشیروان ❀ و بعد از منوچهر دوازده نفر از اولاد وی در شروان حکومت نموده اند بدین
نسق که صورت تحریر می پذیرد چه بعد از منوچهر ولدش فرخ زاد بر مسند حکومت تکیه زد و چون
او فانی گشت گشتاسب مالک زمام امور ملک گردیده ملوک گشتاسبی بدو منسوبند و برادر او فرامرز
بن گشتاسب پای بر تخت حکومت نهاد و پس از وی فرخ زاد بن فرامرز بر مسند حکومت صعود نمود
و از عقب او کیقباد بعدل و داد کوشید و چون او داعی حق را اجابت نمود ولدش کاوس مدتها
حکومت کرده در هفتصد و هفتاد و چهار وفات یافت و پسرانش هوشنگ بن کاوس پادشاه شد
در هفتصد و هشتاد و چهار بفوت گشت و بعد از فوت هوشنگ ایالت بشیخ ابراهیم بن
سلطان محمد رسید و او با امیر تیمور گورکان معاصر بوده و در اکثر معارک همراهی کرده در هشتصد و
بیست وفات یافته سلطان خلیل بن شیخ ابراهیم بعد از پدر بر تخت سلطنت جلوس نموده و بحسب
اتفاق که سلطان خلیل تاریخ جلوس است و نیز بسنت پدر عمل نموده با امیر تیمور صداقت ورزیده
در تبعیت او کوشید لهذا اسکندر ترکمان بنا بر معاندت صاحبقران در هشتصد و سی و یک
لشکر بشروان کشیده جمیع شروانات را تا دربند تاراج نمود و در هشتصد و سی و دو برادرانش
کیقباد و اسحق و میرزا شاهرخ سر ایشان را از تنه قطع گردانید و در هشتصد و شصت و هفت قضا را
استقبال نمود و شروان شاه المشهور بفرخ یسار بن سلطان خلیل بر اریکه بوراثت ملک گشت و
شروانشاه تاریخ جلوس است و در عهد او سلطان ابو سعید از خراسان بقصد تسخیر آذربیجان آمده و در

باغ قشلاق نموده و مادام که شروانشاه طریق مصادقت می پیمود خراسان از مرغزار و علیق
و دواب مرفه الحال بودند و چون بنابر تهدید و وعید حسن بیک لوای مخالفت برافراخت
موجب ویرانی و پریشانی آن لشکر گردید چنانچه این مصرع در قتل سلطان ابو سعید گفته شده
از آن مطلب خبر میدهد ❀ او بن حسن تاریخ شروانشاه است ❀ و چون سنت آباء به نسبت
بجا مانده شیخ حیدر صفی قصد و قصدی اندیشیده بود مکافات آن در نهصد و شش بدست شاه
اسمعیل کشته گردید ❀ بهرام بیک بن فرخ یسار قائم مقام والد خود گردید و بعد از یکسال در نهصد و
هفت وفات یافت غازی بیک بن فرخ یسار که دره غازی بیگی بدو منسوبست بعد از برادر
والی شده در سنه ثمان و تسعمایه درگذشت شیخ ابراهیم المشهور بشیخ شاه بن فرخ یسار
قبای حکومت پوشیده در نهصد و بیست و هفت بملازمت شاه طهماسب صفوی آمده
بعنایات خسروانه ممتاز گردیده در نهصد و سی فوت گشت سلطان خلیل بن شیخ شاه و چون
اسن و اولاد نبود بعزت مصاهرت شاه طهماسب سرافراز گشته من حیث الاستقلال
بامور مملکت و مال می پرداخت و در نهصد و چهل و دو مرکب بعالم مخلد تاخت شاهرخ بن سلطان
خلیل بن فرخ بن شیخ شاه بعد از فوت عم بحکومت رسیده و در وقتی که شاه طهماسب فتح
شروان را پیش نهاد همت ساخت بقدم مخالفت پیش آمده در نهصد و چهل و پنج بدست افتاده
بعد از یکسال فرمان یافت و آن سلسله منتهی گردید و چون بنابر التزام ذکر احوال سلاطین آن مرز و بوم
مقام فراغت حاصل شد الحال شروع در ذکر اشعار خاقانی مینماید و بشاهکلی خامین و اعدا
عروس این نسخه را زیب و زینت میدهد ❀ شعر قطعه ❀ وقت است در بند آخر الزمان ❀ کان ای حکیم
پرده عزلت ببانزبان ❀ در روی سپید مهره وحدت بگوش دل ❀ خیز از سیاه خانه وحشت
بپای جان ❀ سودای این سواد کمن پیش دماغ ❀ تخفیف این کثیف منه پیش بر روان ❀ ظلمی
مالک این سبزه نار گاه ❀ صغری شمر فلک این تیره خاکدان ❀ چون آفتاب بر وزنگ نیل
کر پایه بلاست بر و فول یحیه بان ❀ چشم بهی مدار که در چشم روزگار ❀ آن ناخنه که بود بجان شد
با پشتوان ❀ تو خانی و سپهر کشنده رقیب تو ❀ فرزانه خفته و سگ دیوانه پاسبان ❀ بجهد
دست سپید کاسه لیت صعب ❀ منگر بخوشش برای این رشح میزبان ❀ کان خوشتر
کز دوست دخوری ❀ دل را پسکا وقت بدست جهان مده ❀ کاین گنج خانه را فخیه گبشن
هر لحظه اتفاقی بتو آواز میدهد ❀ کاین دانه جای امانت الامان ❀ آواز این خطیب آلهی بگوش نوی

گر چو شش نقطست زاکوشم اکنون ٭ زین آن دو اطلب چون مسیح نیست ٭ زیرا جل کیاست تقاضیر
این و آن فرسنده شو حکمت فرستندی باز ٭ جود خاطر شناس خیر و وطافی شهر طغان ٭ سکندر
تنم ملک دو بر وزه و عمر ٭ خضر و شاه بغلع و عمر جاده وان ٭ خود باش لیس مسیح و مطلب کرم جلیل ٭ ایام
کو مشکم و بر این بر جا و پس گشته ران ٭ وانی چکن جا خوش شوخ خوش کم کن را رنده ٭ بیهوده خوش کن کشی پس
کم کن آتش بیان ٭ خود را ادم خرید رضای خدای کن ٭ دامن این خدای فروشان فروشان ٭
نمود صبح صادق این محمدی ٭ بین بر شناس باش چو خورشید بد بدان ٭ انجا که دم کش دو
سرافیل موکش ٭ جان یافت بیرا نمیب زنده بدان ٭ وانجا که کوفت دولت او کوس لا اله الا
تو صدقت بر آمد بیلاد بنکان ٭ آن شاه بنگر که شاکر ده غم ٭ مخصوص من فرما زمد مقصود کن بنکان ٭ ادم
بگاهواره او بود شیر خوار ٭ ادریس هم بمکتب او گشته درس خوان ٭ مهمانکده ای بهره باشد خوش جان
دحق ٭ حلقه گوش حلقه کیوش انس و جان ٭ جنت ز شرم طلعت او گشته خاک بر دست ٭ دوزخ ز کرده
انبو کوه گشته بکهستان ٭ مه ز راه بستان کاین شاه جاهلیت ٭ در پستان که جهان [illegible] شیر خوار او
ز دو پستان ٭ همچون درخت کند [illegible] برای نزهت ٭ کاهیست که تنیده و جان بسته در
میان ٭ از جسم بهترین مرکبی جلوه تمین ٭ وز نفس بهترین مکانی [illegible] ٭ ایا بیستن
[illegible] این دست [illegible] ٭ [illegible] بی کران ٭ خاقانی [illegible]
کز بخت ٭ او را امان ده و از خطر آخر الزمان ٭ زان پیشتر که جز جهان [illegible] ٭ از پنگ
خانه [illegible] ٭ گر خوانده سعادت [illegible] ٭ [illegible] پستان
کار من بالا [illegible] شب بلا ٭ در مضیق جاه [illegible] بسته بند عنا ٭ [illegible] خضرای [illegible]
بکندم [illegible] روزی که این توفیق یابم [illegible] ٭ صبح [illegible] بخت [illegible] شد پرده در ٭ صبح اول
دیده [illegible] چنان شد کم بقا ٭ [illegible] ٭ من [illegible] بی رو دیدم [illegible] عالم
[illegible] ٭ [illegible] شروان [illegible] دوست ٭ دوست [illegible] یکباره [illegible] بودی آشنا
من [illegible] یزیده [illegible] ٭ روز گار [illegible] عاشورا و شروان کربلا ٭ ای عراق الله جارک
سخت مشتاقم ترا ٭ ای خراسان عمرک الله سخت مشتاقم ترا ٭ پیش [illegible] کز کجا و دیده ٭ کیان
برگشته‌اند [illegible] ٭ گر برای [illegible] بر [illegible] ٭ دولت [illegible] چهره [illegible]
شو [illegible] ٭ مردمی خاقانی [illegible] شد از خشم [illegible] ٭ [illegible] انصاف [illegible] رضا
فلک کژروتر است از خط ترسا ٭ مرا دارد مسلسل راهب آسا ٭ نه روح الله [illegible] ٭ مسیحا [illegible]

این بام خضرا ٭ مرا از اختر دانش چه حاصل ٭ که من تاریکم از خشنود اجزا ٭ چو من ناورد پانصد سال
هجرت ٭ دروغی نیست برهان من اینجا ٭ چنان استاد دانم پیش و پس علم ٭ که استادم
الفبای الطغرا ٭ مرا انصاف دیوان نیست یعنی ٭ نظامی کرده‌ام زان نیست یارا ٭ علی الله دار بر
دوران علی الله ٭ تبرا از بغداد و دوران تبرا ٭ از عباسیان خواهم معونت ٭ ز بر سلجوقیان
دارم تولا ٭ چو داد من نخواهد داد این دور ٭ مرا چه ارسلان سلطان چه بغرا ٭ مرا اسلامیان
چون داد ندهند ٭ شوم برگردم از اسلام حاشا ٭ پس از الحمد و الرحمن و الکهف ٭ پس از یاسین
حم و طاها ٭ پس از چندین چله در عهد سی سال ٭ شوم پنجاه گیرم آشکارا ٭ در انجا زبان انگه
کشاده ٭ حریم روم میان انگه ٭ شوم ناقوس بوس بر بین تحکم ٭ روم زنار بندم زین تقیدا
مرا اسقف محقق تر شناسد ٭ ز یعقوب و ز نسطور و ز ملکا ٭ مرا خوانند بطلیموس ثانی ٭ مرا [illegible]
فیلقوس [illegible] الا ٭ بقسطنطین بر خوانند [illegible] ٭ خطوط عالیه [illegible] ٭ [illegible] خاقانی [illegible]
[illegible] ٭ کز شیطان [illegible] ٭ بگو این کفر را ایمان [illegible] ٭ بگو استغفر الله زین
تمنا چه یوسف [illegible] ٭ عظیم الروم عز الدوله انجا ٭ امین مریم و فخر حواری ٭ [illegible]
عیسی کهف القصایی ٭ مسیحی خصلتا قیصر نژادا ٭ ترا سوگند خواهم داد دهقا ٭ [illegible] استین
[illegible] ٭ بدست استین [illegible] ٭ که بهر دیدن بیت المقدس ٭ مرا فرمان نخواهد ار شاه
والا ٭ نیست [illegible] ٭ [illegible] ٭ شغفان
عقل [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ آسمان [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
این [illegible] ٭ [illegible] ٭ من [illegible]
خاک [illegible] ٭ من [illegible] ٭ حسن یوسف [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ چون [illegible]
چون [illegible] ٭ [illegible] ٭ من [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭

نی همه یک غم دارد و دو صد تنها و لیک ٭ از یکی نی قند خیزد و زه دگر نی بوریا ٭ قلم بخت من شکسته
نوشت ٭ سوی در سر طالع هنر است ٭ بخت نیک از نورسان دولت ٭ که قلم نقش بند هرچه بود
نقش امید چون توان درست ٭ نی که کردم شکسته تر است بخت را دیگر بایستی این سپیدی
برص که و بصر است ٭ زنده دانش زوال آفت که بخت ٭ بس راست فعل کژ کمرست ٭ خویش
نفس بنده ام گرم کرده ٭ چرخ اگر سیر او من سیر است ٭ چون صفیر شن نی گرفت گرد ٭ اسب کور
نظر در آب خورست ٭ یا که راست میکند کژ من ٭ که مرا از کژی هنوز اثر است ٭ ترک از آن گوی
کم کند و تیره ٭ تا شود راست کالت ظفر است ٭ عافیت آید به کم نمیبهات ٭ بر تماشا به نخن
دگر است ٭ آن نوبی که از جهان خواستم ٭ همه جا نگه است شحیرات ٭ لیکن آن داده را
هشیاری ٭ او پستانه که نیک بد که است ٭ خاطر امر بکرده عهد نامرد است ٭ نزد نامرد کم
خطر است ٭ دلش کز خاطرم رنجاست ٭ که شهر از نوا عمر است ٭ غم من از عالم است و عالم
بی کلیم که بس قوی هنر است ٭ بقای پسندیده ام که مرا ٭ خار و حنظل بجای گلشکر است
جاهل آسوده و فاضل اندر رنج ٭ فضل مجهول و جهل معتبر است ٭ مشت خسیس برند کاهل سخن نبیند
با من آرزمین کشنده قربان من نبیند ٭ چون ماه تخت بنده مرد و از آن چو من ٭ انجم فروز کو بهر
انجمن نبیند ٭ او باشش آویزش و وحش طبیعت اند ٭ الا بدست مرض و حسد مرتهن نبیند ٭ گو بند عیسی
و کریم از طریق نطق ٭ بر کس نبرد نشان که بحر گهر کن نبیند ٭ چون شمع صبح صادق تیغ زبان ٭ الا
سزای کشتن و گردن زدن نبیند ٭ تا تند خشم دعت ساعد تیز کین ٭ اما سپید پیه مرا تهمتن
نبیند ٭ جامیست حیرانم ضمیر مرا چمن ٭ کاروانچه پس جو طرف آن چمن نبیند ٭ چه دلان دگر نخن
در نشستند ٭ کوری آن گروه که جز در حزن نبیند ٭ غصه بریم دلی که کارکند ٭ آب چشم آتشین
کند ٭ هر که در طالعش فراق افتد ٭ سایه او اندوکتان کند ٭ روزگار همه فاکند بیمهات ٭ روزگار این
بره نگار کند ٭ او خاقانی از فلک ناسود ٭ رفت چندانکه چشم کار کند ٭ کار او زین وآن گزد و نیک
کار نیک کرد کار کند ٭ گرچه ضعمان زیک بیشتر ند ٭ همه را مرگ خاک پی کند ٭ ای لب از لعلین
تو مهره دوا هم بسم ٭ از می تو دام دیو مهره تو مهرهم ٭ مرهم آستن بست لعل تو از بوسه باش ٭ تا بخشید
شود حیلی و متهم ٭ خود چه زیانت بود گر بقبول بیکی ٭ عمر زیان کرده ازتو شود تحتشم ٭ از بن گوش سبان
از همه نوبه مهی ٭ حلقه بگوشی شود از در شاه عجم ٭ مهدی دجال کش آدم شیطان شکن ٭ موسی
دریاشکاف احمد جبریل دم ٭ آتش تیغش چو آفت پنبه شود بو قبیس ٭ باد نهیبش چو خاست پشه شود پیل هم

عطر تست آفتاب بیرنری ای ظل حق ٭ سپند تست آسمان که بوده ای محترم ٭ خضر ز توقیع تو
ساز و ترباک روح ٭ چون بکف برکشاد افعی ارقام قم ٭ پیش بیک کمت از نوع و سیتر
گردد قم کوش اندر حایضی شیر اجم ٭ خانه زاد سلامت شده این ٭ که در اغراقش گردد یکی نکن
دلم آلبستن خرسندی آمد ٭ اگر شناه و روزی سپتر ون ٭ و درین نیز بوده طشت از خون چشم
هم آفاق شد نجاده معدن ٭ وگر نه سرنگون سار ستی این طشت ٭ لبالب بودی از خون و آن شن
کبوتر خانه روحانی خا ٭ نقطهای سر کلک من از رنن ٭ در ساحت زمانه راحت نشان مخواه
ترکیب عافیت ز مزاج جهان مخواه ٭ گر در دم نهنگ در آئی نفس مزن ٭ در در یتیم مجلط ز افقی گران
مخواه ٭ خاصانه چون خزانه خرسندی آن تست ٭ عامانه از فرشته روزی ضمان مخواه ٭
درین منزل اهل وفایی نیابی ٭ مجاو کار و هواجای نیابی ٭ نفس عنبرین در آه آتشین دان ٭ گر بجز
خوشتر آب و گیاهی نیابی ٭ ز دل شاه ومی ساز گو را چو کعبه ٭ همه روی بینی تقاضی نیابی ٭ چو دل هم
گردی سر مهر دور از نو ٭ کم از مرده یا صفائی نیابی ٭ پیش گرم صبح بر در شفقه چرخ چنبری ٭ خیز کمر ببر
کی بر تیغ صبح بر دری ٭ بر کش تیغ غم زدل پیش که صبح برکشد ٭ این خوش مزاج تیغ آتش تیغ
خیبری ٭ روز بروزت از فلک تیز بادی صبح میرسد ٭ صبح سه گرد از کف جام صبوح آوری ٭ قوت
صبوح عید اگر تو بخواب غفلت شد ٭ صد ره ز قضا کنی حاصل عمر ز اشتری ٭ اگر غم جهان بخورد
کی خوری از حیات بر ٭ رو تو غم جهان مخور تا ز حیات برخوری ٭ آهو کاسگ تو ام می خورد
گرگ مست شو ٭ خواب پلنگ نه زر کو چه پلنگ کو هری ٭ هم بگلاب لعل برد و سرم که از فلک
با همه درد سر مرا درد سر است بر سری ٭ مشو خاقانیا مغرور دولت ٭ که دولت سایه پا بدار نیست
به دولت هر که شد غره چنان دان ٭ که میدان آتش اوی سوار است ٭ چار چیز است خوش
دل خاقانی را ٭ گر طریقی و معاشر مه آن چار از دست ٭ آلت پاشیدن و پوشیدن اسرار کسان
باده نوشیدن و بوسیدن معشوقه مست ٭ شاکرم از غزلی که فاقه و فقر است ٭ فارغم از
دولتی که نعمت و نازست ٭ بر قد همت قبای عز له بریدم ٭ گرچه چالا روزگار دراز است ٭
دهر نه جای منست بگذرم از وی ٭ مسکن زاغان نه آشیانه بازست ٭ کار من آن به آن این
نظرانده ٭ اگر مرا آفریده کار طراز است ٭ زیان تو در سود دانستن است ٭ تو آن تو دریافتن
است ٭ زدام سپهر ساز خاقانیا ٭ که دانایی اکسیر دانستن است ٭ خواجه اسعد چو می خورد بسبو
طرفه نکتی شود چو گرد دست ٭ پارسا روی هست لیکن نیست ٭ قلتبان سخن نیست لیکن است

انجوان بموی خاقانی ٭ کمنو چهر خور خورده است ٭ راحت آرزو زنده کو رفته است منه خاقانی
بلند سخن در جهان منم ٭ کز ادای از جهان رهش حکمت منست ٭ میخواستم که در کنم احسان خواجه را
زان خواجگی که در به نعمت منست ٭ خجر از دهان کعبه پیامم رسانده گفت ٭ احسانش رد مکن
که ولی نعمت منست منه خاقانی آن کسان که براه تو میروند ٭ زاغنده زاغ را روش کبک آموخته
گیرم که مار چوبه کند تن بشکل مار ٭ کو زهر بهر دشمن و کو مهره بهر دوست منه مرا اگر تو ندانی عطارد م
داند ٭ که من کیم ز سر کلک من چه کار آید ٭ هزار سال بباید که تا بباغ هنر ٭ ز شاخ دانش چون من گلی
بیار آید ٭ بهر قران و بهر دور چون منی نبود ٭ ز دور نگاه چو من کس بروزگار آید منه میر کشورگشای
رکن الدین ٭ که در شش بپای شهاب کند ٭ آتش تیغ مصر انگیزش ٭ زهره بوقبیس آب کند
انتساب از خاک در ساز ده ٭ بخشش از خاک آفتاب کند ٭ بسخن بحر خراب گنج کند ٭ بسخا گنج را خراب
کند منه علوی دوست باش خاقانی ٭ کز عشیرت علیست کاملتر ٭ هر چه بینی از نژاد علی ٭ نیکتر دان
ز خلق و عادلتر ٭ بد نشان نیکتر ز مردم نیک ٭ نیکشان از فرشته فاضلتر منه همه درگاه خسروان
دریاست ٭ یک صدف نی و صد هزار نهنگ ٭ کشتی آرزو درین دریا ٭ نکند هیچ صاحب
فرهنگ ٭ تو و گنج نو صد روزه ایوان ٭ تو و نانی نه سیر و نه سرهنگ منه من این دو لفظ مثل سازم از
کلام حکیم ٭ بوقت آنکه ز هر شوخ چشم آن خشم ٭ که مردم ار کشیم است بسته ایک کون ٭
که چون بریده رگ کون بریده شد رگ چشم منه لب تو قیمت شکر بشکست ٭ رخ تو رونق قمر بشکست
من خود از غم شکسته دل بودم ٭ عشقت آمد تمامتر بشکست ٭ نیش مژگان چنان زدی بر دلش
که نشتر … جگر بشکست منه امروز جاه و مال خسیسان دارند ٭ بازار دهر بوالهوسان دارند ٭ در
غم سرای عاریت از شادی ٭ گر هیچ هست بخسان دارند ٭ بیرون همه صفا و درون تیره ٭
کوهی نهاد آینه سان دارند منه دلهای ما قرار کرده دگر ده اند ٭ دار القرار بر دل ما سر دگر کرده اند ٭ در
باغ عهد جای تماشا نماند از انکه ٭ صد خار را سو گل یک در دگر کرده اند منه لب جانان دوای جان بخشد ٭
ز دو آن لب ستان کان آن بخشد ٭ عاشق آنست کو بترک مراد ٭ هر چه هستی است رایگان بخشد ٭
دو جهان را دو شاخ گل داند ٭ و به دسته بند و بدشمنان بخشد منه صد یک حسن تو نوبهار ندارد ٭ طاقت
جور تو روزگار ندارد ٭ بر تو مرا اختیار نیست که شرطست ٭ کانکه ترا دارد اختیار ندارد منه
سوز عزم آمد به پیشین امید ریع ٭ کاه بنا به آمدن امید ریع ٭ صاعقه بر بام عمرم بر گذشت ٭ نی روش ماند
نی پر چون امید ریع منه از سلامت نشان نمی‌یابم ٭ وز علامت امان نمی‌یابم ٭ هنر و بخت را همی جویم ٭

هر دو در یک مکان نمی‌یابم ٭ خود مگر آب و آتش دشمن اند ٭ که بهم صلحشان نمی‌یابم منه از دهر
غدر پیشه وفایی نیافتم ٭ و ز بخت تیره روز صفایی نیافتم ٭ آن شاهدانم و دوانم که تا منم ٭ کز زمانه
دامن وفایی نیافتم ٭ هر زخمها که بازوی ایام میزند ٭ سازنده تر ز صبر دوایی نیافتم منه زین تنگنای
وحشت اگر بار رستمی ٭ خود را بر آستان عدم بار بستمی ٭ امروز شوخ چشمان آلوده خاطرند ٭
من شوخ چشم نیستم ای کاش هستمی ٭ خاقانی … دلان جهانم چو نیشکر ٭ ای کاش نیشکر … ای من
نیستمی منه بر جان من … بلا چیست که نیست ٭ بر فرق من از قهر قضا چیست که نیست ٭
گوئید ترا چیست که نالی شب و روز ٭ از محنت روز و شب مرا چیست که نیست منه …
راکه پراکنده وقت ٭ بر گیر نگاری که تو هم اکنده وقت ٭ با صد گنه خاقانی را ٭ گر زنده گمان
انگشتی بنده وقت منه افلاک بپای آه ما افرسنگیست ٭ و ز ناله ما سپهر بدون آهنگیست ٭
بر پای امید ما است هر جا خاریست ٭ بر شیشه عمر ما است هر جا سنگیست منه از غیر فلک
طعن خسان صعبتر است ٭ وز هر دو فراق غم رسان صعبتر است ٭ صعب است فراق یار
دلبر لیکن ٭ محتاج شدن بنا کسان صعبتر است منه هر روز فلک کین من از سر گیرد ٭ بر دست
خسان مرا زبون تر گیرد ٭ با او همه کار سفلکان در گیرد ٭ من سفله شوم تو که مرا بر گیرد منه گر بد دارد
دگر گواه او دانند ٭ ور جرم کنند گر عفو او دانند ٭ از زنده ام از زوفا کردار م سیر ٭ من بر سر … آن من
او داند منه چند او درین سنگم اخرس کن ٭ ای ظالم دوره رنگ آن اخرس کن ٭ از خیره
کشیت سنگ بر من بگریست ٭ ای خیره کش سنگدل آخر بس کن منه گفتی که تماشوم هدار
اندیشه ٭ … وش کن و ز بهر کار اندیشه ٭ گو صبر و چه دل انجه دلش میخوانی ٭ یک قطره خون است
هزار اندیشه افصح الدین فلکی ملک جهان بلاغت و قهرمان فصاحت بوده و دریای فضل را
چون طبع وی فلکی دوار نظم را مانند خاطرش فلکی نبوده فضلا بفضیلت وی اعتراف کرده اند و
فصحا بجودت اشعارش اعتراف نموده اند حمد الله مستوفی وی را استاد خاقانی میداند اما شیخ آذری
در جواهر الاسرار آورده که خاقانی و فلکی هر دو شاگرد ابو العلای گنجه بوده اند و از این قطعه که خاقانی
در مرثیه گفته مفهوم میشود که خاقانی شاگرد فلکی باشد قطعه عطسه سحر حلال من فلکی بود ٭ آن بحدود فن
زمانه فلک آوا ٭ جانش کی عطسه داد و بازپرداخت ٭ هم ملک الموت گفت برحمک الله ٭ بهر تقدیر
شاعر نیکو ضمیر است و بیانش توان فکر و شعر آنچه نوشته میشود برهان این دعوی و مصداق
این معنی است شعر سپهر مجد و معالی محیط نقطه عالم ٭ جهان جود و معانی چراغ دوده آدم ٭ خدیو

کشور پنجم یگانه خسرو انجم ٭ جم دوم تعظیم خدایگان معظم ٭ زحل محل فلک مشتری قدر مراد
و قضا کین ٭ شمال فیض صبا ز نسیم نطق و ملک دم ٭ سپهر مهر کشور چهر که چو مهر بچهره ٭ زدود
دود مظالم ز روی عالم مظلم ٭ شهی که اشهب گردون جنیبه دست مقید ٭ شهی که ادهم گیتی مداغ
اوست موسم ٭ حروف مرتبه آتش انجم نقطه خامه ٭ نگین ملک شد اسپهر حلقه خاتم ٭ ز انتظام
شریفش دُر از محل پراکنده ٭ ز طیب خلق محل لطیفش مشام روح پر از شم ٭ ز ابر مکرمت او گرفته شاخ بقا
بر ٭ ز جوی مکرمت او کشیده گشت نام ٭ ز بصیرت علم او اصول عدل مقرر ٭ ز برعت قلم او فصول ظلم
منظم ٭ زهی بجاه تو جان را محل و مرتبه عالی ٭ زهی بداد تو تن را بنای قاعده محکم ٭ اگر مصالح
دولت و را اهتمام تو مضمر ٭ همه وقایع نکبت در انتقام تو مدغم ٭ در تو خلد برین و کف تو بحر مرکب
دل تو عقل مصور تن تو روح مجسم ٭ بنور کشتگان را در تو مشرق و مطلع ٭ ز برق جان نور از کف
تو مشرب و مطعم ٭ ز کتب جود تو سطری هزار بخشش حاتم ٭ ز بحر کین تو قطری هزار کوشش رستم
اعانت تو ز تهوک سته پنجه شاهین ٭ حمایت تو بر آهو شکسته پنجه ضیغم ٭ در آن زمان که بیلان ابکاه
حمله رجعت ٭ بود سپردن جان هیچ لیک بردن جان دم ٭ شود بخون دلیران تن زمانه ملبس
شود ز گرد سواران سپر ستاره مبهم ٭ تو بسته پرچم نصرت بقهر خصم نهاده ٭ چو طاق کل سپر
بتیغ بر سر پرچم ٭ شها سپهر جنابا نموده اند به پشت ٭ که بنده بندگی تو گذاشت مهمل و مبهم
قسم بخالق خلقی که خلق کرد مهیا ٭ قسم بقاسم رزقی که رزق کرد مقسم ٭ بعرش اکبر و
بر آن فرشتگان مقرب ٭ بفرش خاک بر و بر پیمبران مقدم ٭ بعهد مولد سر ابعهد بعثت احمد ٭ بستر
عصمت حوا بطهر صفوت آدم ٭ بعارفان محقق بزاهدان موحد ٭ بانبیای مطهر باولیای مکرم
بآب چشم اسیران اهل بیت پیمبر ٭ بخون پاک شهیدان بعشر ماه محرم ٭ بنعمت تو که هستش وجود
بر همه لازم ٭ بحضرت تو که هستش سجود بر همه لازم ٭ که واست برسخن من رسول وعهد معلا ٭ که هرچه
رفت گذارم بحضرت تو مکتم ٭ مدام تا که نبوشد زمانه جرم زمین را ٭ گهی اطلس اکسون گهی شعار دوا
بجمع دوستان تو خلوت مباد عشرت و شادی ٭ ز دشمنان تو خالی مباد شیون و ماتم
ز بهر ختم قصیده بخاطرم غزل خوش ٭ در اوفتاد که گشته مدایح تو مختم ٭ ز هجر آن لب نوشین که باد
همدم جانم ٭ دمم بریده و چشم بریده می نشود نم ٭ بدرد او دست مرا جان و زو نیافته درمان ٭
بداغ اوست مرا دل و زو نیافته مرهم ٭ دلم ز حیرت خالش چو خال اوست پر از خون ٭ تنم ز فرقت
زلفش چو زلف اوست پر از خم ٭ دلم نماند ز عشقش ولی بماند غم دل ٭ بدان دلی که ندارم بجنکه غم خورم

غم چه پیهده بودن موافق غم عشقش ٭ که عشق او و ملکی را مخالفت فلک هم ٭ اگرچه گشت
پریشان نشاط من ز غم ٭ امید هست که آید بنو نشاط و فراهم ٭ جهان فروز و فرات خجسته
نژاد فریدون ٭ که از سموم نهیبش شود نسیم صبا سم ٭ بروز ما ملک چین شود سوار بر اشهب ٭
چو شاه هند سحر که شود پیاده ز ادهم ٭ به پشت اشهب و ادهم بر تو باد رسیده ٭ ز هند و چین همه
ساله خراج و باج داده ام ٭ همیشه از پی نصرت فضای تیغ تو صافی ٭ مدام بر سر دشمن قضای تیغ تو مبرم
بمحنت بزم و سرایت بهشت گوشه گلشن ٭ بسوی بام جلالت سپهر پایه سلم ٭ ظفر بتیغ تو غالب
بهر برای تو خیره ٭ فلک بقدر تو عالی جهان بجاه تو خرم ٭ شب ناشسته فراق تو دلم خون کند
از روی تو مرا هیچ دل افزون کند ٭ هیچ روزی نبود کانده عشق تو مرا ٭ دل چو آتشکده و دیده چو
جیحون کند ٭ مژه بر هم زنم هیچ شبی دیده من ٭ تا بخون خاک سر کوی تو معجون کند ٭ هر کجا
عشق من و حسن ترا وصف کنند ٭ هیچ عاقل صفت لیلی و مجنون کند ٭ سایه زلف تو چون
زر بمالیت بنغال ٭ چو که فال من دلخسته همایون کند ٭ زلف چون مار تو آسیب زند لعل ترا ٭ گر
بروز نرگس جادوی تو افسون کند ٭ گرچه لعلت بوفا وعده بسی داد مرا ٭ کند وعده وفا تا جگرم خون
کند ٭ چشم سوخت بجفا گشت مرا لب تو ٭ کی کند در حق من سعی که اکنون کند ٭ گرچه در دایره
عشق تو جان در خطر است ٭ فلکی را که پس از من دایره بیرون کند ٭ خطا گفتم جان در خطر از آن است
که او خدمت شاه منوچهر فریدون کند ٭ خسرو شروان خاقان بزرگ که خرد ٭ پیش تدبیرش صفت
رفعت گردون کند ٭ خسروی کو کند قصد دیاری که بتیغ ٭ خاکش از خون مخالف چو طبرخون
کند ٭ صد یک آنکه کند هیبت او با تن خصم ٭ با گلستان زمستان همه کانون کند ٭ منطقی حل
کند خاطر او گاه سؤال ٭ که اگر جان بکند و هم افلاطون کند ٭ تیغ او خاک چو دریا کند از خون عدو ٭
جز چنین شه بجهان تیغ شبیخون کند ٭ خود کجا روی نهد شاه که گین که بسم ٭ کوه هامون بود و او کوه
چو هامون کند ٭ ای جهان چو توان یافتن از خدمت او ٭ مرد فرزانه بجان خدمت او چون کند ٭
ای فلک قدری که صد ملک مهر منیر ٭ دل خود جز بکف مهر تو مرهون کند ٭ فلک سالکی نشود تا فلک
از روی خطاب ٭ خطبه نام تو در خطه مسکون کند ٭ هیچ سر بکف پای تو مقابل نشود ٭ که ورا با فلک
اقبال تو مقرون کند ٭ نه بیدی برسد هر که بلال تن خویش ٭ پیش بالای الف وار تو چون نون
کند ٭ هر که کین تو قرین دل او شد ز بد ٭ تا قران فلکش هر قارون کند ٭ بنده بر جان و دل بر جز
دو خاطر خویش ٭ جز ثنای در و بازوی تو قانون کند ٭ نظم سخن ار بی مدح تو بود ٭ در ضمیر دل خود

مضمر و مضمون کنند ٭ خسروا روزه شد و عید طرب می نمود ٭ عاقل امروز طلب خزی گلگون کنند ٭ بر
همه خلق جهان ایمن باد شب عید ٭ جز فزون تو که فرخ و میمون کنند ٭ عادت عید چنانست که
خرم شود ٭ تا بعیدی دل خصمان تو محزون کنند ٭ تا ز بخت بد او اختر واژون بدارد ٭ فال گردش
افلاک همایون کنند ٭ باد چو انگه فلک حاسد بدخواه ترا ٭ بهره جز بخت بد و اختر واژون کنند ٭ منه
نعمی ز جود تو طبع زمانه مایل سور ٭ خمی ز جاه تو جرم ستاره قابل نور ٭ بذات گشته فلک با مراد تو
موصول ٭ بطبع مانده جهان از خلاف تو مهجور ٭ بقبض و بسط جهان را امید تو مرجع ٭ بحل و عقد فلک را
حسام تو دستور ٭ چو آفتاب که جود ذات تو مختار ٭ چو آسمان بکه طبع تو مجبور ٭ بجود کف تو
چون ابر در جهان معروف ٭ بنور رای تو چون مهر بر فلک مشهور ٭ نثر درای تو خورشید گشته
چون ذره ٭ ز زر در دست تو سیمرغ گشته همچون عصفور ٭ تو حاکمی شد از حکم تو فلک
محکوم ٭ تو ناصری و شد از نصرت تو دین منصور ٭ ز طلعت تو شده بر جهان ستاره حسود ٭
ز حضرت تو شده بر زمین سپهر غیور ٭ همه حوادث حق بر عدوت شد موقوف ٭ همه سعود
فلک بر ولیت شد مقصور ٭ بمدح تو شده دیوان روز و شب مکتوب ٭ بفتح تو شده اوراق
آسمان مسطور ٭ ز هیبت تو قضا برده نیش چون کژدم ٭ بخدمت تو قدر نوش داده چون زنبور ٭
چو بحر طبع تو بخشیده گوهر منظوم ٭ چو ابر دست تو باریده لولوی منثور ٭ تویی که غیب کند
دست افسر قیصر ٭ تویی که تیره کند تیر اختر فغفور ٭ حسام تو ید بیضای تست و تو موسی ٭ خدم کلک
ثعبان تست و حلم تو طور ٭ منه سوداز ده فراق یارم ٭ بازیچه دست روزگارم ٭ تا چیده گلی ز
گلشن وصل ٭ صدگونه نهاده هجر خارم ٭ بی آنکه شراب وصل خوردم ٭ از شربت هجر در خمارم ٭
اندیشه دل نمیگذارد ٭ یک لحظه مرا که دم برآرم ٭ نتوانم گفت از غم دل ٭ ایام چگونه می
گذارم ٭ یکبار سیاه گشت روزم ٭ یکباره تباه گشت کارم ٭ این جامه صبر چند پوشم ٭
این تخم امید چند کارم ٭ کارم همه انتظار و صبرست ٭ من کشته صبر و انتظارم ٭ دریاب بهر
روز فردا ٭ امروز مرا که بخت زارم ٭ منه هیچکس چاره ساز کارم نیست ٭ جز بحکم بخت سازگارم
نیست ٭ کشته صبر و انتظارم از آنکه ٭ چاره جز صبر و انتظارم نیست ٭ جز بتاثیر انجم ار
نظری سوی روزگارم نیست ٭ زان همی کز پی نشاط خورند ٭ بهره جز محنت خمارم نیست ٭
بخل این است کز تو رنجورم ٭ ورنه باکی از چنین هزارم نیست ٭ محنت من ز ملک مالک نیست ٭
هر دو گر عالمم بکارم نیست ٭ سید ذوالفقار شاعر پاکیزه روزگار نیکو گفتار بوده و در بدایت حال

قصیده

قصیده

قصیده مصنوعی که این چند بیت ذیل از انجمله است جهت صدر السعید محمد المستوفی وزیر
شروان گفته و هفت خرد را در این شیم حصه یافته شعر چمن شد از گل صد برگ تازه دلبر وار ٭ بهار بیت
بهاری نه باد و بگذارد ٭ نهال چون قد دلبر جهان شود در رقص ٭ ز بیم فاخته چون بیدلان بنالد
زار ٭ ازم ز روی تاریخ بوستان آمد ٭ خزان خزان چو در آمد بباغ باد بهار ٭ از این ابیات
بیت دیگر اخراج میشود بدین نهج منه گل صد برگ دلبر وار چون ز بوستان آمد ٭ بهار دوا
در گلزار چون بیدل خزان آمد ٭ و همچنین تمام قصیده را بدین نوع گفته و اجازی را که بحرا
نموده قصیده ترتیب داده و بعد از آن بعراق رفته ملازمت سلطان محمد بن تکش
اختیار نموده سلطان مراعات وی نموده تاریخ احوال خود را بدو فرموده که بنویسد
نظم آورده و امروز اشعار وی بحکم قلت چون کیمیا عزیز و نایاب است انچه بنظر رسیده
همین قصیده است منه نعمی و جود شریفت خلاصه ایجاد ٭ زهی بندگی تو کسب سعادت
استعداد ٭ نهفته روی جلالت ز دیده اوهام ٭ گذشته ملک نوالت ز منزل اعداد ٭ ز
لطف و عنف تو آید امید نفع و ضرر ٭ ز مهر و کین تو باشد اساس استعداد ٭ بود سپهر
شرف را معالیت اجرام ٭ بود بروج هنر را کفایتت اوتاد ٭ زهی رونق کاری و باعث سلم از
حدثان ٭ زهی کارگری و آشتی فزوده انداد ٭ ولیت را فرود کام چشمه حیوان ٭ عدوت
را شده در چشم نشتر فصاد ٭ بیان فضل هنر و فضایل شمرم ٭ جهان شود همه تن خطبه بهر
استشهاد ٭ خط شریف تو دیده سواد دیده عقل ٭ از آن اشعه معین چو مردمه ز سواد ٭ بود دستور کار
هنر خامه تو دقیقه که زبان خرد گشاید باد ٭ معجزات مسیح است را روا پی فته ٭ خرد بسند الطاف کند
استناد ٭ خیال آتش قهر تو در ضمیر آورد ٭ ز استخوان بداندیش مغز گشت رماد ٭ بروزگار تو در خیمه
قصب مهتاب ٭ بخو گرفت خلاف طبیعت معتاد ٭ غذا ز روز نگردد نهان ز مطرد شب ٭ اگر زرای
تو یابد ستاره استمداد ٭ هنر نهاده مدحت تو امر دست ٭ بنات فکرم در بستر خاطر وقاد ٭ صفای
مدح تو در طبع روح بخش منست ٭ بیان نو کرامات در دل نقاد ٭ اگرچه بر نفس انس قصور گوید عقل ٭
کسی که بر وجهی نقد و پیش این نقاد ٭ درین قصیده خود بخلق گر فزود دست ٭ مراد دست
هنرای خویشتن بزیاد ٭ مدام تا سوی رزنگه خطیر و قدس ٭ ز نو عقل کشد جان طالبان مرصاد ٭ ز
روزگار ترا باد روز و شب محکوم ٭ ز کردگار ترا باد و سال و مه منقاد ٭ نظام حال تو باثبات جلال و کسب
شرف ٭ حصول کام و نجات امور و نیل مراد ٭ فخر الدین شاعر شیرین بیان سحرآفرین بوده و باوفور فهم و فطنت

فصاحت فضیلت بسیار داشته هر اگه خواهد بفضل و سخن گوید و بسیار گرد و اندیشه و سخن کوتاه
این قصیده که در رنج حسرت تسنیم و طراوت شمال است از وی می آید شعر صبا چو غالیه سای گرفت
در گلزار شدم ببوی ریاحین ز خواب خوش بیدار ز خط عنبر و مشک ناب گل خورد چو زلف غالیه گون
عذار نازک یار فضای شش جهت از یاسمین و سوسن گل شکفته شد خوش پیچ عطار گشوده
بروی وی در از صحیفه غیب طراوت چمن و رنگ صبح و بوی بهار گرفته مشکین ای چمن بزنگی بهی
گذشت کار دم چو صد هزار نگار شراب کرده مل و در فراخ از آنک لیک هم شد از این چو غنچه گرفته
خواب خمار کشاده گوی گریبان چو صبح بر سینه کشیده داغ صبوحی زنیل بر رخسار عرق گرفته
گل عارض از حرارت می چو قطره های شبنم صحیفه گلنار نهاده قامت رعنا شکسته سنبل پر خم چنانکه
شاخ گل ز لطف باد در گلزار ز پیچ و خم شکن ترکیب پر شکن چو موج لب لطیف تو آمد شده نقش نگار
هزار بار بشوید چمن بشبنم روی که تا شود بطراوت چو عارض دلدار بشست شوی نیابد
حسن بادر شاه درین هوا و هوس میدهند جان بسیار بدان صفا چمن کو ز لعل غنچه
نای خورده چو حلقه زلف شیخ او دارد نگل لعل لش بجا نگاه خنیدن مثال خاتم جمشید
آسمان مقدار ابوالمظفر شاه شجاع که بر نبرد بتاب تیغ برانگیزد از سپهر بخار بکام مغفر و تاج
که کرد موکب او نگاه کینه در آورد نیخ مهر دوار نهم سپهر که کوکب شود چو کشاید ز نعل ابرش
تندش بوقت جنگ غبار بر بیندی پر از پا بر رایت او فلک دو طایر فرخ شوند [illegible] تکلف
است کنون تیغ او شیخ ظفر که فرق کرده سر خصم را بیمین و یسار نعل و دست و سنانهای مظلومان
نهاده پشت ضرافت امن بدیوار ز بیضه ایست هر رخ و تیر چار پرش چو طایر که در بیضه پرورد
هوار سعی شود که اگر از فلک برسپهر زنی بسان کوه ز بیم تو کم کند رفتار وگر به رای جهانگیری او فته
عقاب سده ساله دیر گرفته و منقار ز خنک خصم تو ای بخت [illegible] این بوت چو نیم راه رسد
چهره شود سوفار بسا دو جوشن که وبرگ برنیده در مصاف که بجوش خصم تو در دم خضاب کرده
چو مار شوق باد قو خضاب تو جای الستم که خاکم از سر رحمت در آورد و کنار ز بس تعدی
دیده جهان آزرم ز بس نظم که گوش آسمان آسمان آزار هزار از این سیستم بانده در جگر خواری بود
بنیت آن در دل بی هزار که رغبت شهنشه که ذکر کند روزی که بنده [illegible] از این خاکدان گرد و گذار
بدان قدیم که از بارگاه اقبال نیافت حدوث کرد سراپرده جلالش بار بدان حلیم که از و بر وبرش
جان بدان جمد اسم بر فلک نتشش انوار بقادری که ز ذره و بداز بساط وجود بقا ثیر سیات

بخار لیس ابن نهار بنوک که نند جد شهد بر لب مور ببیدمی که نهند مهر تهر در دم مار بقدر نقال صمد و کعبه دین
نبی فاعل مختار و شارع مختار بخاندان طهارت بقید عصمت باولین بوت بصدق صاحب غار
بنو تنگر و دل بر سکینه ابدال بدرو مجمر خوشبوی سینه ابرار بمحاملان سماوات و قاطنان زمین
بعابدان جبال و بساکنان بحار بذات علت اولی و منتهای عقول بنفس ناطقه و ما ولین پرکار بدان
لطیفه که آن واقف این طایر بآن دقیقه که آن ثابتست و این سیار بجمعی که هیولی از و شود
مخصوص باختلاف صور اقتضای هفت و چهار بآن قبیله که انسان از دوست افر فضل بدان
خزینه که مرجان از دست دل کار بکوشش تو که گردون شود شونی خصم ببخشش تو که کرد انمی بود بسیار
بتیر تو که گشاد در وزار و بود مشکل بتیغ تو که ظفر بدوست تیز از دو بار که بنده قصد تخلف [illegible]
کرد از موکب شه خورشید رای مه دیدار شوق بزم تو شب کند که بر دل من بجون دیده
کرید شفق برابری دارد وگر جدا درین نوع شبهتی افتد بعون حلم تو امید حاجت اعراض امید
عفو کرا از تو باشد که بود چو در دیا که کرم نیست آدمی دیار بپیشی که گشتم پشت بدرد چو توبی بکام
خویشتن و قرابت که دام ملک و عقار ابو طاهر نیکو طبعان اشهر و مکانست و در فضل و کمال قدوه امثال
و اقران چون باقی احوالش نظر بیاید هر آینه بدین دو بیت که در باب خضاب گفته شروع کرده
عجب آید مرا از مردم پیر که چرا سوی خضاب گیرند بخضاب اجل چو پس زند خویشتن را چرا
خضاب کنند سید حسن حافظ در فنون فضل اکثر خطوط در غایت جودت تحریر نموده و بتخریج
مربسیده و این بیت مر او راست کفتی تو ان آن زلف جهان بپیچیده اگر گفته [illegible] زنجیر
میتوان رسید مولانا مسعود از شعرای ابوالغازی سلطان حسین میرزا بوده و شعر هوادی
نیکفته این بیت از وراست سوز سینه پستان برقت می تاب که نیست سوخرا
سالکان غیر شراب جهدی مرد ظریف طبع پاکیزه اعتقاد بوده و با جودت خط و شعر شطرنج را خوب میباخته
و این دو بیت از وی می آید زبان از سوز دل شمع چو آتش سر وا دمن بکن ای مدعی کاری که از [illegible]
بر زبان من خط کرده آه بر درد مر شغل محتاج و هیچ سوز این سپهر شغل پر و دنی دارد [illegible] امیر جلال
الدین [illegible] امیر علی پادشاه و مولانا کمال الدین مسعود که در کلام و منطق و حکمیات علم علمای زمان بوده
و حاشیه بر شرح حکمت العین نوشته و مولانا پیر محمد که با کثرت فضل سخاوت بسیار داشته
و در خدمت شاهنشاهی صاحب جلیل و علم و خیل و حشم گردیده هر روز هزار طبق طعام میکشیده و دیگر
[illegible] پانصد اسب بخشیده از نیکان و خوبان آن شهر و مکان بوده آذان ولایت مختصریت و در برابر

موغان واقع شده و اکر یوه پلنک بر پلنک کذارند آب سر ولایت موغانست تا هوای این
دو ناحیه کرمی دارد است صاحب عجایب المخلوقات آورده که در آن کیاهی است بر شکل آدمی
که کیسوها دارد و حکما از او اخس نباتات شمرده اند و حدود شش ولایت رس و شروان و آذربیجان
و بحر خزر پیوسته است و صاحب مسالک ممالک شروان و ابخاز را نیز داخل اران شمرده
و در اران چند شهر است مثل تفلیس و بیلقان و شابران و کنجه و بردع الدار المملکه بردع
و بردع از ابنیه اسکندر رومیست و قباد بن فیروز نیز مجددا آنرا عمارت کرده ٭ خوشا ملک بردع
که اقصای وی ٭ ندارد بهشت است مثل وی ٭ شود فرش کل کوهساری دهد ٭ زمستان نسیم
بهاری دهد ٭ نیهود دراج و کلک تذرو ٭ نیابی تهی [illegible] بید و سرو ٭ همه ساله ریحان او سبز
شاخ ٭ همیشه درو نار و نعمت فراخ ٭ شیخ ابو العباس که نام وی احمد بن محمد بن هارون الصوفی
بوده از آن شهر است تفلیس از شهرهای مشهور اران است و بانی آن انوشیروان بوده و
در آن شهر چشمهای آب کرم بسیار است و در عجایب المخلوقات آمده که یکی از آن چشمها را
خاصیتی است که اکر دو بیضه در وی کذارند یکی پخته کردد و یکی معدوم شود کنجه شهری نزه
و خطه دلکشا است ٭ چند شهر است اندر ایران مرتفع تر از همه ٭ بهتر و سازنده تر از خوشی آب و هوا
کنجه پر کنج در اران صفاهان عراق ٭ در خراسان مرو و طوس بروم باشد افسرا ٭ جمال الدین عبد
الرزاق کوید ٭ چو شهر کنجه اندر کل آفاق ٭ ندیدستم حقیقت در جهان خاک ٭ که رنک نیل دارد بوی
مشک آرد ٭ که لالش آب شد عنوان خاک ٭ خیال ای مطرب سوائی دارد الحق ٭ که رقص آید
در هر زمان خاک ٭ وارم در مثل آنچه لایق ایراد و قابل تحریر باشد این دو نفر است که قلم بسبب
سلب بر مرکب بیان نشسته در مضمار بیان احوال ایشان جولان مینماید ابو العلا در زمان
شروانشاه اکبر جلال الدنیا والدین اخستان منوچهر ملک الشعرای شروان بوده و در فواتح و خاتمه
دیوان استاد الشعرائی نوشته اند و حمد الله مستوفی در کزیده می آورد که چون ابو العلا دختر خود
را بخاقانی داد فلکی را هوای مصاهرت استاد در سر افتاد و این مدعا بعرض رسانید چون
مطلبش انجاح نیافت بغضب [illegible] آزرده کشته بر عزیمت سفر عراق مصمم کردید ابو العلا از
مافی الضمیر او واقف کردیده بیست هزار درم بوی فرستاد و کفت این بهای چندین کنیزکست
که هر کدام بهتر از دختر ابو العلا تواند بود و فلکی آن وجه را کرفته ترک عزیمت نمود و چون درجه
خاقانی بلند کردیده مرتبه اش از مراتب همکنان در کذشت با استاد بر نسق سابق آشنایی نمود

لاجرم ابو العلا از آن رنجیده خاطر کردیده این ابیات در حق خاقانی انشا نمود شعر
توای افضل الدین اکر راست پرسی ٭ بجان عزیزت که از تو نه شادم ٭ درو کر پسر بوده [illegible]
بشروان ٭ بخاقانیت من لقب بر نهادم ٭ بجای تو بسیار کردم نکویی ٭ ترا دختر و مال و شهرت
بدادم ٭ چرا حرمت من نداری که من هم ٭ ترا هم پدر خوانده هم اوستادم ٭ بمن چند کویی که کفتی
تنها ٭ که نیسان سخنها نباشد بیادم ٭ بمیزان کفتم که من کادم او را ٭ اکر کفته ام نیست باغذکه
یادم ٭ بجای یکی رده صد بار کفتم ٭ بکادم بکادم بکادم بکادم ٭ اکر بی محابا که البته کفتی ٭ بکادم
بکادم بکادم بکادم منه ٭ شبی کادم از روی مستی فلان را ٭ فلان کیست صاحبقران جهان را ٭
امیر اجل خواجه خاقانی ما ٭ که فخرست از دهر [illegible] ما را ٭ بستی نهادا چنین سهو بر من ٭
بستی چنین کم فتد مردمان را منه ٭ کر مطبخ من شیر من است ٭ هم جوان من و هم پیر من است ٭
با همه طنطنه جباری ٭ کر به چرخ رود زیر منست منه ٭ عمری بچشم خویشتن از روی مردمی جا
کردمش که باشد از اغیار ناپدید ٭ از آب دیده نخل قدش پرورش کرفت ٭ چندانکه همچو
سرو کل از ناز سر کشید ٭ چون طفل اشک عاقبت از شوخ چشم ما ٭ از چشم ما بر آمد و بر روی ما
دوید ٭ اکرچه شعر بسیار از وی روایت کرده اند اما آنچه بنظر آمده همین یک قصیده است قصیده
ضمیرم ابر سخن کوهر است دریا [illegible] ٭ زبان ثنا [illegible] ٭ بهر بلادی کفتار من بخت
شریف ٭ بهر دیاری اشعار من روان ره وا ٭ بچون منی که ز اقران خود سبق بردم ٭ که اهل کنجه
تفاخر کنند هست روا ٭ ز لفظ در ته قوت و معنی [illegible] ٭ کلام [illegible] که زاده است خاک آب و
هوا ٭ که چو آتش از آب روان لطیف [illegible] ٭ چو خاک و باد کند هر کسم ذلیل چرا ٭ سخنوران
چمن با [illegible] ٭ [illegible] ٭ چو رفت جان معادی [illegible] لطف
چو شد روان سنایی [illegible] ٭ [illegible] عقل بو علی دقاق ٭ [illegible] سخن جان
بو علی سینا ٭ بهر دیاری بر اوج قدر چون قمرم ٭ درین دیار چرا کشته ام بقدر سها ٭ تبارک الله
[illegible] شمردم ٭ شکست خمیده پشتم چو شست کشت دوتا ٭ بغزلی که مرا با خدا یکان بوده [illegible]
شده ز دل و دین [illegible] ابو الهیجا ٭ سر ملوک منوچهر شاه [illegible] خاقانی
هزار کونه مرا حاسد است از هر نوع ٭ هزار کونه مرا خصم خاسته از هر جا ٭ [illegible] که من بکنند
دروغ ٭ [illegible] که من بکنند انشا ٭ کهی شعر من بمی کسند غول ٭ کهی بچون من اندر بکنند
شنا ٭ دروغ تر سخنی کو شاه را کفتند ٭ ابو العلا کرامات سید الشعرا ٭ [illegible]

یکند اعلام ٭ معاندان را حال تو میکند انها ٭ بدان خدای که جان جهانیان بنگاشت ٭ ز نزهت
وجود نیش چون و چند و چرا ٭ بحق بینش و بعقد قلم بر تبه لوح ٭ بجان زرشته کی او رواست رتبت
اعلا ٭ با ورنش کرسی با سمان و زمین ٭ بحق خلقت آدم بجوهر حوا ٭ بحق گریه داود و حق گریستن نوح
بحق محنت ایوب و عصمت یحیی ٭ بحق حرمت انجیل و آیه توریت ٭ بسر مصحف و الاسرا و حدیث
طاها ٭ بعارفان حقایق بعالمان علوم ٭ بعابدان مساجد بقاصدان غزا ٭ کز آن دروغ که بر من منافقان
گفتند ٭ بهر مجالس و مجمع بهر خلا و ملا ٭ نترسم ار چه مجاهز طعنه کفا ٭ معتقد بچشم چو مقدش عجب
ترسا ٭ فرو رسیت عجب چیره دست دشمن من ٭ که هیچ نیست کاروان دیده صورت خلق ٭ ز کینه
وحسدان منافقان فریاد ٭ ز شرشان به تیر ز چشان رعنا ٭ بجاه عدل قیامت که ساعتی اگر
نبغشود از زبانشان برون کشند قفا ٭ خدایگانا امروز تست آسمان ثبت ٭ چو بوستان خدا
تجاه ضعفا ٭ چو زرد انشی و میر غنیمت تو ٭ بیاورد بر تو نقره وجهده را ٭ صفای خاطر و بادی
همت داند ٭ گذر ز صفوت آهن نه قدر روهنا ٭ فتادگان جهان را سری و پشت پناه ٭ که
خایفان جهان را پناه تست رجا ٭ زمین ز بسطت خلق تو پیر و پهنی ٭ فلک ز رتبت رای تو پیر
بالا ٭ که قرصه خورشید بیزوال تو می ٭ که چرخ و ملکت ملت ز تو گرفت ضیا ٭ بخشش تو اگر بر جهان
کنم دعوی ٭ مرا کفایت شده دو دست تو دو گواه ٭ که موافق تدبیر و تیغ تست قدر ٭ که شاع حکم
رضای تست قضا ٭ که تیغ تو بهر قدر بیرسد بهر معدن ٭ که حکم تو چو قضا بیرسد او ٭ اگر حسود تو
از آفتاب بتابد چشم ٭ بر او در آید هر ساعتی چو ابنیا ٭ زرفته دست هر کنی بر رستی که ساقی
در جام دادن صهبا ٭ ز هیچ خلق بدید از تو خطا زخمی ٭ که قلم که ببری سرش بگاه خطا ٭ بگاه
حلم ترا کوه خواندمی کر کوه ٭ بی بشارت دادی بجایگاه صدا ٭ بگاه جود ترا بحر خواندمی کر بحر ٭ بوقت
موج نکردی سیاست و غوغا ٭ نه رای تو بتهور نه عدل تو بنفاق ٭ نه علم تو بتکلف بود نه تو بریا ٭
ز لطف و بخشش دست چو خاره گرد و موم ٭ ز بیم ضربت تیغ تو خون شود خارا ٭ اگر ز لطف تو بویی
بنخل چو برسی ٭ بوقت بر همه بی خار آمدی خرما ٭ بزرگوارا اینک بهم بپیوستم ٭ بنظم مدح تو عقدی
چو لولوی لالا ٭ ز شاعران جهان کم کسی بود امروز ٭ بمقطع آرد چون این قصیده غرا ٭ همیشه تا که
بود بعید ماه دی سرد دی ٭ همیشه تا که بود بعد تیرمه گرما ٭ چنان مشرف با دی که عالمی گویند ٭ که هر کجا که
بود پای تو بود سرما ٭ سرای خصم تو دوزخ ندیم او مالک ٭ سرای تو چو بهشت و ندیم تو حورا ٭ ابن
خطیب معاصر سلطان محمود غزنوی بوده و مناظرات وی با مهستی که معشوقه اش بوده زبان

زد جمهور است آورده اند که ابن خطیب مهستی را پیش از خواستن بمعاشقت دعوت نمود
مهستی اجابت نکرده این رباعی بدیهه گفته بوی فرستاد ٭ شعر ٭ تن با تو بجو داری اگر حسنم
ورندهم ٭ با آنکه تو دیت هم ارزنهم ٭ یکبار سر زلف بکف در ندهم ٭ تا آب بجوی خویش و هم درندهم
و بعد از چند وقت پور خطیب بکر و حیل او را بنام دیگری خواسته مراد خود را از او حاصل کرد و این
رباعی در معارضه آن بگفت ٭ ای تن زده بجوانی ای جلب دادی ٭ در کفه خویشتن ... نهادی
استادی ٭ گفتی خم در آب نم در ندهم ٭ در خاک بخفتی و نم اندر دادی ٭ این اجابت
پور خطیب راست شعر ٭ ای پر ناوک و زیر برنج دام عشق ٭ دست مردان و چیده دان بگیرد
جام عشق ٭ چشم بیگانه بگیرد خاک کوی مهوشان ٭ گوش نامحرم نیابد لذت پیغام عشق ٭ هر
کسی لافی زند بر خیره گوید عاشقم ٭ من بمردم زین تغابن ای دریغا نام عشق ٭ باده خوردن خوب
نبید جز ز جام درد دوست ٭ هرزه گفتن مرد باشد هر که در دشنام عشق ٭ مثنوی ٭ اگه گردون را برو
ترجیح نتوانند نهاد ٭ عقل کل را هیچ معنی جز که در تقدیم ذات ٭ صد غنایت نامه کردن خیانت
کرده گیر ٭ چون ز دوانش بجان کرده ضمنی را برات ٭ مهستی را بعضی نیشابوری میدانند
اما اصح آنست که از گنجه بوده و در لطف طبع و حسن معاشرت و وسعت مشرب بی همتا بوده
داشته و شعر را خوب میگفته از انجمله است شعر ٭ والدار کلاه زین و اندروی مهوش ٭ میدوزد
کلاهی ز بیچ اطلس ٭ بر هر ترکش هزار زه میگفتم ٭ با آنکه چهار ترک را گیرد و بس ٭ مثنوی ٭ قاضی چو
زنش حامله شد خوش بگریست ٭ گفتا ز سر کینه که این واقعه چیست ٭ من پیرم و ار من بی حسیبه
هیچ ٭ وین قحبه نه مریم است این بچه ز کیست ٭ مثنوی ٭ در سکندری نهاده دیدم دستش ٭ در پاش فتادم
و گرفتم دستش ٭ امروز از آن هیچ نمی بدیا ده ٭ یعنی خبرم نیست و لیکن هستش ٭ مثنوی ٭ روز ازل
آدم نشان جسم تو ٭ جان تا بابد و مکان جسم تو ٭ من جان و دل خویش از آن دارم دوست
کاین داغ تو دارد آن نشان جسم ٭ هر شب دل من چنان بسوزد ٭ کز نار او جهان بسوزد ٭
تو هم ز دلم نیکی یاد ٭ ترسی که ترا زبان بسوزد ٭ چلقان از ابنیه قباد بن فیروز بوده و قلعه در نهایت
حصانت داشته در زمانی که هلاکوخان بر آن دست یافت مردمش را هلاک ساخت عمرو
آبادان گشت و در صور الاقالیم آمده که لشکر ایلخانی حصن چلقان را محاصره نمودند که مگر بو
صورت فتح چهره گشود چه جهت منجنیق سنگ نیافت نگشت تا آنکه بخواجه نصیر که همواره
در رکاب آن پادشاه صاحب تاج و سریر بوده منی در ضمیر جا داشت استفسار نمودند خواجه

او خود ازدرختان والبصورت پلنگ نراشیده و درون آنرا از دیز پرساخته بدرون قلعه انداخت شدند و بدین وسیله شهر را بگرفتند و در روضة الصفا مذکور است که حضرت صاحبقران بعد از مراجعت روم در صدد آبادانی بیلقان گردیده نهر براس را اخراج نمود و در جنب آن بیشه آمده که میرزا شاهرخ خواست که آن شهر را عمارت نماید بعضی مانع شدند که تشنه و وجوه گفتند در آینه بخصوصی آن اشارت فرموده که حال جاریست آبادانی بیلقان از آن بحصول پیوسته بهر تقدیر امروز بقدر هیچ آبادی دارد و از مردم بیلقان بغیر از مجیر الدین کسی بنظر نیامده **مجیر الدین** از منسوبان اتابکان آذربایجان بوده خصوص قزل ارسلان که زیاده بر دیگران بوده شفقت میفرموده و پس از چندی وقت مجیر از ملازمت اتابک خاموش شده سلطان طغرل را ملازم گرفت و قزل ارسلان بر خشم وی اثیر الدین اخسیکتی و جمال الدین اشهر را ملازم ساخته ابواب عنایات بروجنات احوال ایشان گشوده و مجیر از این غصه در آتش رشک نشسته این قطعه بحضرت سلطان فرستاد **قطعه** شاها بدان خدای که آثار صنع او ٭ جان بخشی وجود وی بنده پرور است ٭ در خیر قصاش سپهر بند و محترم ٭ هر هستی که در خم این چرخ چنبر است ٭ و آن زروی بزم تو گر آسمان بپاست ٭ این چشمه درشکنجه صد گونه بر بیست ٭ گفتند که شاه جهان را اثیر داد ٭ و زاشعری که چشمه او موج کوثر است ٭ و اندر عدا بکان که سخن ختم شد بمن ٭ تا در عراق صنعت طبع سخنور است ٭ هر نکته ز لفظ من اندر ثنای تو ٭ رشک حدیث ارزقی و شعر عنصریست ٭ در عهد تو معزی ثانی منم از آنکه ٭ بر در که تو دیده بکوس سنجریست ٭ بر سن گزین مکن که نیابد چو من بدست ٭ در پای منظمم که مدیحم ز سر سریست ٭ و در آخر عمر بنابر التماس وی او را جهت تحصیل وجوه دیوانی باصفاهان فرستادند و چون پیوسته طالب جهت مجیر دیوانی کفایت و کاردانی طیران مینمود لاجرم آن مطلب بی مزاج او کار را از آن دیار ناگوار آمده معاودت انجامید و مجیر با عنایت سلطان منتکی بوده و در صدد هجو ایشان در آمده و این رباعی گفت **رباعی** گفتم ز صفاهان مدد جان خیزد ٭ لعلیست مروت که از آن کان خیزد ٭ کی دانستم که اهل صفاهان کورند ٭ با اینهمه سرمه کز صفاهان خیزد ٭ شرف الدین شفروه بنابر اغوای مردم آنجا در این رباعی در معارضه انشا نمود ٭ شهری که باز جمله ایران باشد ٭ کی لایق هجو چون تو کشخان باشد ٭ سرمه چکنی که از صفاهان باشد ٭ میل تو میل است فراوان باشد ٭ و برادر آن جمال الدین عبد الرزاق این قطعه گفته بوی فرستاد ٭ هجو میگویی ای مجیر که من ٭ تا ترا زان هجا بجان چه رسد ٭ در صفاهان زبان نهاد بانش تا برت

بالاین زبان چه رسد ٭ گیرد ار گون گنجه و تفلیس با شروان و بیلقان چه رسد ٭ تیز در ریش مرغ خانگی تو خام قلتبان چه رسد ٭ و پس از آن تنور قال بسیار شوری که مجیر بکام مروت نبود و او را شش علو کرده او را بقتل رسانیدند و قولی آنست که بپوست خربزه او را هلاک ساختند در عوض خون او ترا ان نکنی جواب گفتند و مجیر در تعبیر سخن مهندسی آن بپیسته داست و منظومات شعر بیت چون سه سکند نکلم چنانچه امیر خسرو در دیباچه غرة الکمال او را ترجیح بر خاقانی داده و اظهار نموده که خاقانی طرز سخن از وی کسب نموده بهر تقدیر رطب و یابس اشعارش این قصاید که شاطره در تحشی بخوبترین زینتی جلوه داده مفهوم و معلوم میگردد ٭ فرد عمی بده بر امیل خون گرفته ام ٭ در زیر میان خوش نشین چون بنا هم گشت بکران ٭ از طلب جفای من چرخ دوا به میرود ٭ در شام زیر دست ابلق صبح زیر ران ٭ حیث بعهد من جهان صرع یا پلنگ در بغل ٭ کیست بخت من فلک مست خدنگ در کمان ٭ طوطی خاطر مرا سایه نشین شود فلک ٭ گر کنید چو سایه ام بسته چاه امتحان ٭ در شب چو چشم سوزنم از دل تنگ مرا ٭ گشت بدامش آفت بکش ریسمان ٭ پرده چنگ شد جهان با من و من چو چنگ زد ٭ او همه پیچ در سخن من همه پیچ در زبان ٭ غلط که در زبان بسته از بهر دل ٭ جو ز ثنای پادشاه سجه مرغ پهلوان ٭ ابلق توسن زمین سایش فلکست زان ٭ مالک هفتمین فلک صاحب هشتمین قران ٭ نصرت این محمد آن که قبل ثنای او ٭ گشت چاه آب کل ز نطق مالک اللسان ٭ تاج خوست تاج خواه او دست جهد و ابر ٭ تاج زجیحون کالشتر تاج سوی کنگین و خان ٭ منقطع چاه این فلک از شغف نوبتش ٭ بوده در بدر شب کم روز تا توان ٭ بی میم مملکت زبان سریع چون الف ٭ قد کوه قاف بنگ کنند کاغان ٭ شعبه داران دو چوب دست او بت کز مخ فلک ٭ را گر دو برگ کنند تاز ٭ چو شاخ غیزران ظلم چو سگ بقفا سیلی کرم میخورد ٭ ابطراز نکره بر ضیف ام اونشان ٭ رخنه کنند که طاق سپهر نیلگون ٭ در شکند زصدمه قبه طاق قیصر از دوان ٭ ساعد زهره ارمشش رشک بر بیت غصه خورد ٭ طره حور بر دمش شیفته ایست شفخوان ٭ در شکند بشیشه چون دم صور اولین ٭ مصحف مشتری زیر نغمه زهره از زبان ٭ شاه هر کامران تویی در قبل ثنای او ٭ خط نظم و نثر راست مجیر قهرمان همت کس بگیر داد و در سرسد بشاعری ٭ بر سر قبه فلک پس برسد بنرد بان ٭ شد از نظم کرده را هم بسجاوندش ٭ لاشه حال خورده رام تنگ خشم آرمدان ٭ شاه سکندر آیتی و نبی خنصر ملک ٭ همچو خضر گر آمدت بدحیات جاودان ٭ **ش** مسا نجره و صدت درین جهان خراب ٭ که روی

صبح سلامت بانفیر نقاب * زهر فرق طلب نوشدارو ابنای آن * گلاب خوشش دریاست جای
در خوشاب * بر رستان جهان خوشدلی بجوی که پس * نیافت شهر عنقا در آشیان خراب *
فلک که کیسه بر عمر تست شب بدشب * گشاده دیده بقصد تو و تو اندر خواب * ترا بدست تو سر
پیر زمانه از آنکه * عقاب را نتوان خست خر بر عقاب * ز رنگ و بوی جهان صد مه
قفا خوشتر * که آب خوشتر تشنه را بود ز گلاب * محو لعاب دهان تا زبان کس چه
رسد * که گرم چله بیرد بعاقبت ز لعاب * منقد سا ملکا در کف اراده تو رفت * کلید جهت و
سررشته عقاب و ثواب * بجیر حلقه بگوشش خانه ذات آن * که واثق است افضال
از آن رفیع جناب * چو در بهشت دلش پیدا به درش گوید * که نیک بیانگ آید زیر بو هتا
سرای حضرت تو با تو چون خطاب کند * که بی بدایت تو سر بر خطات خطاب * تو نقش
همایست کز عنایت تو * رسد بمشتری وطوطی الهم حسن آب * ببرد عقل ترا کی برابکی
صفا * که در این سو زمانه از صورت چرا * ز نقش بگرست ز صفت چو کنی * بسان کاسه
دون همان نشین تنها * ز رحمت آنچه و بین منزلست بغزلت * چو گنج و ار بیم و دوران اشعه
فلک چراغ و ماه انگشت کرده میگردد * که گنج خانه عمر تو چون کند یغما * بکش آه سحر که حرارت غشش پی آن *
کرد دو بخت مرا بین استه خانه برکالا * هر شب که بر تحیت نظر فرو برم * تیر فلک بدیدم و از سعد
گندمم * نه ز بهار گوهر عالم فزون شود * هر روزه گر من بتحفه بر آورم * فلکم عجب کردم سر نشیم
شم شگفت نیست که خون دل خورم * که دون تو رسیده من پیدا افتد * آه ابعد شها نیکو بر
بر سرم * همچون نیک گداخت تن من بتاب چشم * وین دهر بی نمک نزد آبی بر آورم * بی آب
بازمانده نیانم چو سوسمار * آبی که آب روی بر رفت بخورم * بس بی بهاست عمر و لیکن شکسته
به * آن جام گوهری که از آن خون دل خورم * از تیر طعنها بی خسیان سرد مهر * پیکان تفته شد
نفس گرم در برم * تا دست خوش جهان شدم من * در دشت قناعتم نگمن * خود را بند
فن بستم * از همدمی جهان پرفن * تا مرکز خاک تیره باد است * کس آب کسی ندیده روشن * تا
پیشرو آتش اثیر است * ما سوخته کم گذاشت خرمن * بگریزم از او که من غریبم * وین پیر دون شب
دشمن * اکنون شده ام حریف ایام * کو را همه روزه مانده در دون * محنت شود ام سپهر بخت *
کوهن شود آینه ز آهن * شب دوست از آن شدم که در شب * خورشید نیابدم بروزن *
گر شمع فلک نساندم قوت * چون شمع کنم نوا از تن * از خود ز برای خود بنانم * مانند عنکبوت

مکن

سکن * تا خوار گریبان شدم مرا سوخت * چون خار و خس از کینه و کلخن * میدان عطیت
دکوی زرین * من کودک و اسب عمر توسن * سنگ سخن از بجوه بگذشت * تا یافت طبع من
ملاخن * مرغان معانی آفرین راست * از خرمن خاطر من ار زرین * خون میخورم از خسان شگفت *
چون تو ز غم ندیده خواری * از غم من کجا خبر داری * تو جفا کن که از تو تا بوفا * ره راه
هست پنداری * ز عشقت دل مسلم بر نگردد * ز کوی بادیم بر نگردد * ترا پرسم که بر گشتی ز
پیدا * بگوآری که عالم بر نگردد * غمی دارم که هرگز کم نگردد * دلی دارم که گرد غم نگردد * چنان
سازی ببوی کار صد دل * که از حسن تو موئی کم نگردد * یک بوسه صلح تو صد جان بهست *
نزد تو از ملک خراسان بهست * بوسه از لعل شکر بار تو * گر به می بی نخن ار جان بهست *
دل با تو رفت هیچ منزل که نماند * در عشق بگو کدام مشکل که نماند * وین طرفه که صد خدنگ غمی باید
خواست * در تنگی تر ابجان دل که نماند * خوارزم اسم ولایت است و اطراف آن بیابانها
و باعث آبادیش چنین نوشته اند که یکی از ملوک با پستان بر جمعی غضب کرده فرمود که آنجماعت
را بموضعی بعید ببرند که از آبادانی دور باشد فرمانبرداران ایشان را بدین ولایت که الحال خوارزم
است و در آنوقت چون بیم سوی از آبادانی دور بود آورده گذاشتند و آنجماعت در آن مرزو
بوم تقطعافیت را شمرده دل بر اقامت نهاده و خرچانه و پیش بکاری آوردند تا بعد از چند گاه که
از احوال ایشان پرسیده گفتند * معلوم ان نشد که برآنجماعت چه رفت * در تنبیه شده
در تفتح و بجا شان چه رفت * و ملک را رقت شده کس بتفحص احوال ایشان نامزد نمود و آن شخص
چون بدان مکان رسید دید که جهت خود خانها ساخته اند و هیزم بسیار جمع آورده اوقات
بگوشت ماهی میگذرانند و چون بزبان آنجماعت خور نام گوشت و رزم نام هیمه بوده بخوارزم
اشتهار یافته و پس از آنکه ملک بر کیفیت احوال ایشان اطلاع بهم رسانیده فرمود تا چهار صد زن ترک
برای ایشان فرستادند چه آنجماعت چهار صد نفر بوده نه بعد از آن توالد و تناسل از آنجا
حاصل شده عدد شان از حیز شمار در گذشت و اهل خوارزم اکثری بلشکری و شجاعت مشهور اند
که وقتی سلطان محمد بن تکش شکست یافته بشهر درآمد صباحش سی هزار سوار بوی همراه شده و هوای
خوارزم نوعی سرد است که اکثر صباحها از شهر بیرون روند هم آن باشد که دست و پا و بینی ضایع
گردد و چون موسم کاشتن خربزه شود هر کس چه زمینی را که خواهد بکشتن آن باشد متصرف گردد
و هر سر بوته خار را علم گرده و شگاف نموده تخم خربزه در آن شگاف گذارده هر آینه خربزه بدو عطا

شیرینی و نازکی بحصول می‌پیوندد و این نوع خربزه احتیاج آب نمیباشد و در عجایب المخلوقات
که شجر دالیت در عهد خوارزم که چون سوراخ در آن کنند صمغی از وی بر آید مانند عسل که از بسیار
خوردن آن مستی بمردم میرسد و نبیه حاصل کرده و مضافات خوارزم یکی اورگنج کبری است که دار الملک
بوده و الحال شهر خوارزم عبارت از آنست و دیگری اورگنج صغری است که آنرا ازهرجانیه میخوانند
و هرجانیه از امهات بلاد جیحونست و در فضل او احادیث در کتابها مسطور است چنانچه ابن مسعود
از حضرت رسول صلی الله علیه و آله نقل میکند که شب معراج در آسمان چهارم قصری دیدم که در حوالی
آن قنادیل نور آویخته بود از جبرئیل پرسیدم که این چه مقام است جواب داد که این شهریست
نزدیک بجیحون که آنرا در آن مقام گیرند پرسیدم که جیحون کدام است گفت نهریست در
خراسان که هر کس گرد آن بنوازش میرد روز قیامت شهید برخیزد و برکات از عالی
خیوق که مقام قدوة الاولیا شیخ نجم الدین کبری بوده و مزار اسب نیز از بنجا است و مزار اسب
شهریست در نهایت محکمی و آب آمویه آنرا احاطه کرده و دیگری اوپش بنامده و اتسز خوارزمشاه عمره آن
حصن حصین را مامن خود ساخته با سلطان سنجر مخالفت ورزید و لشکر مغل نیز چند ماه محاصره
نمودند تا بر آن دست یافتند و در حبیب السیر آمده که لشکر مغول زیاده بر دویست هزار بوده
و چون فتح نمودند هر نفری را بیست و چهار کس حصه رسیده بود که بقتل رسانیدند شیخ نجم الدین
کبری این رباعی را در آن هنگام گفته ۵ ای خالق موجود و رازق و بقیل ۵ تا بود شدند دوستان
تو بجل ۵ مشت سگ را بهانه ساخته ۵ از تست تو بیگنهی چه آمد سر مغول ۵ چون حکایت حمیت دختر
ابراهیم خوارزمی بسی از غرایب اتفاقات بود آنرا ملاحظه از اطالت نکرده و در سوقت مصنوع
مطالعه کنندگان میکرده و از ابو العباس صحیح المروزی نقل است که من قصه او شنیده بخوارزم
رفتم و از اهل آن شهر پرسیدم گفتند سی سالست که طعام نخورده و هر چه در باره او میگویند واقعی
هرآینه بزیارت در رفتم زنی نیکو روی و خوب خوی مشاهده کردم بعد از ساعتی استفسار احوال نمودم
جواب داد که من زن بخاری بودم و از وی فرزندان داشته بود وقتی پادشاه ترک هزار اسب محاصره کرد
اهل آن میل کردند که بیرون روند و محاربه کنند و اهل شهر مانع شده و گفتند خبر رسید که طاهر عبد الله
که والی خراسانست مدد ما میاید جمعی از جوانان خود را از شهر بند بیرون انداخته بر کفار حمله کردند کافران گریختند
و ایشان در عقب ایشان رفتند چون ایشان رانده و از دست بصحرا کشیدند برگشته بر ایشان
حمله آوردند و چهارصد تن از مسلمانان را شهید ساختند چون شب در آمد میکائیل مولای طاهر حسن

از هر جانب بیامده که در هر معرکه قتال افتاد آنچه مجروح بود بشهر فرستاده و شهدا را بمحلهٔ کسپره یکی از
شهدا شوهر من بود چون شوهر خود را کشته دیدم جزع بسیار کردم و گفتم بار الها تو میدانی که شوهر
من مرد کاسب بود و قوت هر روزه سرانجام مینمود امروز شوهر من کشته شده باعث
رزق من که خواهد شد درین اثنا بانگ نماز شنیدم برخاستم نماز گذاردم و تضرع کنان سر
بسجده نهادم مرا خواب در ربود دیدم که در زمین بهشتی ام که سنگ بسیار دارد و من افتان
و خیزان علی الفور در پی نوای میشتابم و شوهر خود را میجویم ناگاه منادی ندا کرد که ای زن چه مطلبی گفتم شوهر
خود را دست خود دراز کرد و گفت دست من بگیر چون دستش گرفتم مرا بر زمینی دیگر رسانید
که نهایت لطافت و صفا داشت قصری دیدم که هرگز ندیده بودم و نهرهای آب دیدم که چون
می یافت بی کم کنند و باشند و مردم حلقه‌ها بسته نشسته بودند و جامهای سبز پوشیده
و از سر فرق ایشان علمهای نور بر افراشته و سفره در پیش کشیده طعام میخوردند
چون نیک نظر کردم جمعی را دیدم که شهادت یافته بودند نزدیک ایشان رفته در رویهای
آن جماعت نگریستم از شوهر خود آوازی شنیدم که رحمه چون نظر کردم شوهر خود را دیدم که
طعام با آن جماعت میخورد و بعد از آن روی باهل مجلس کرد و گفت این دوست که پیشه‌ام
اگر رضا باشید قدری ازین طعام بدهم آن جمع گفتند روا باشد پس مرا پاره از آن
نان که در دست داشت بداد و نانی دیدم در کمال سفیدی و نرمی و طعم از شکر شیرین تر و از
شکر چرب تر آن نان بخوردم گفت برو که در دنیا تا زیادت بخوردن نباشد شراب و طعام تو
همین بس است چون بیدار شدم خود را سیر از طعام یافتم و از آن روز تا حال از آب و نان بی نیاز
شده و بوی طعامی که می‌شنوم رنجیده میشوم چون از احوال خوارزم پرداخته آمد الحال عنان خامه
و زبان را معطوف باحوال بزرگان آن شهر و مکان میگرداند قدوة الاولیا شیخ نجم الدین کبری از اکمل
مشایخ بوده کنیت وی ابو الجناب نام وی احمد بن عمر و لقب وی کبری است و کبری ازان لقب
کردند که در اوان جوانی با هر که مباحثه و مناظره کردی بروی غالب آمدی و الجناب را طامة الکبری نیز
گفته اند بسبب آنکه در غلبات وجد نظرش بهر که افتادی بمرتبه ولایت رسیدی روزی
بازرگانی بر سبیل تفرج بخانقاه شیخ در آمد حالتی قوی داشت نظرش بر آن بازرگان افتاد
در حال بمرتبه ولایت رسید شیخ پرسید که از کدام ملکی گفت از فلان ولایت وی را اجازت
ارشاد نوشته رفته در مملکت خود خلق را ارشاد کند روزی شیخ نشسته بود و بازی در هوا

صعوه را دنبال کرد ناگاه نظر شیخ بر آن صعوه افتاد صعوه برگشت و بنده وار گرفته پیش شیخ فرود آورد
روزی سخن از اصحاب کهف میگذشت یکی از مریدان شیخ را بخاطر گذشت که آیا درین امت
کسی باشد که صحبت وی در سگ اثر کند شیخ بنور فراست دریافت برخاست و بدر خانقاه شد
ناگاه سگی آنجا بگذشت چون نظر شیخ بوی افتاد بایستاد و دم جنبانیدن گرفت و بعد از آن
بیخود شد و روی از شهر گردانید و بگورستان رفت و سر بر زمین میمالید آورده اند که بهر جایی که آمد
و میرفت قریب پنجاه شصت سگ از عقب او رفتندی و در گرد وی حلقه زدندی و دست پیش
نهادندی و بحرمت بایستادندی و عاقبت بدان نزدیکی بمرد و شیخ فرمود تا ویرا دفن کردند
و بر سر قبر وی عمارتی ساختند نقل است که حضرت رسول را صلی الله علیه و آله بخواب دید و از آن
حضرت درخواست که مرا کنیتی بخش آنحضرت فرمود که ابو الجناب فی بعد اوایل حال بهمدان رفته و
اجازت حدیث حاصل کرده و شنیده که در اسکندریه محدث بزرگی است آنجا رفته از وی نیز اجازت
حاصل کرده در عین معاودت بخوزستان وارد شده شیخ اسمعیل قصری را ملازمت نمود اسمعیل
ویرا بخدمت شیخ عمار فرستاد چون شیخ نجم در علم ظاهر کامل بود هر شبی بخاطرش میرسید که
علم من خود زیاده بر علم شیخ است مرا چه کمال حاصل خواهد شد صباح شیخ عمار فرمود که نجم الدین
برخیز و بمصر رو که این هستی را روزبهان از سر تو بسیلی بیرون برد برخاست بمصر رفت و شیخ را
دید که آب اندک وضو میساخت ویرا در خاطر گذشت که آیا شیخ نمیداند که این قدر
آب وضو جایز نیست چون وضو تمام کرد دست بر روی من افشاند مرا بیخودی درگرفت و در خواب
شدم دیدم که قیامت قایم شده و دوزخ ظاهر گشته و مردم را میگیرند و بآتش می اندازند و در آن
راه پشته ایست و شخصی بر سر آن پشته نشسته هر که میگوید که من تعلق بوی دارم رها میکنند
من نیز گفتم مرا رها کردند بر پشته بالا رفتم دیدم که شیخ روزبهان است در پای وی افتادم و عذر
خواستم و سیلی سخت بر قفای من زد چنانکه از شدت آن بروی در افتادم در آن افتادن از خواب
باز آمدم شیخ سلام نماز باز داده بود پیش رفتم و در پای وی افتادم شیخ در مشاهده نیز سیلی
بر قفای من زد و گفت اهل حق را انکار مکن بعد از آن امر کرد که باز گرد و بخدمت شیخ عمار رو و مکتوبی
بوی نوشت که هر چند مس داری بفرست تا زر خالص گردانم و برای تو فرستم پس بخدمت شیخ عمار
آمدم و مدتی بودم و چون سلوک تمام کردم مرا رخصت خوارزم فرمود نقل است که چون کفار تتار
بخوارزم رسیدند شیخ بعضی اصحاب مثل سعد الدین حموی و رضی الدین علی لالای غزنوی را طلب فرمود

گفت زود

گفت زود برخیزید و ببلاد خود روید که آتشی از جانب مشرق برافروخته که تا نزدیک مغرب خواهد سوخت
و این فتنه ایست که درین امت مثل این واقع نشده پس بعضی اصحاب عرض کردند که چه شود که شیخ
با ما موافقت کند شیخ فرمود که مرا اذن نیست و اصحاب بفرموده وی متوجه خراسان گشتند و
چون لشکر تتار بکنار شهر آمد شیخ خرقه درپوشید و میان محکم ببست و بغل خود را از دو جانب
پر سنگ کرد و نیزه بر دست گرفته بیرون آمد و چون سنگ بایشان انداختن گرفت کفار ویرا
تیرباران کردند و تیر از جان برفت گویند که وقت شهادت پرچم کافری را گرفته بود و بعد از
شهادت هر چند خواستند که ویرا از دست شیخ خلاص سازند صورت نبست عاقبت
پرچم را ببریدند و این قضیه در سنه ثمان عشر و ستمائه بوده و شیخ مجد الدین بغدادی و سعد
الدین حموی و کمال خجندی و رضی الدین علی لالا و سیف الدین باخرزی و نجم الدین رازی
و جمال الدین گیلی و مولانا بهاء الدین ولد از تربیت یافتگان شیخ نجم الدین اند قدس الله تعالی ارواحهم
در تاریخ گزیده مسطور است که لشکر تتار چون بحوالی خوارزم رسیدند کس نزد شیخ فرستادند
که تو از میان این جماعت بیرون بیا تا در میان این خلایق کشته نشوی جواب داد که هفتاد سال
در زمان خوشی با ایشان مصاحب بودم الحال در وقت ناخوشی چگونه تخلف نمایم این از مروت
دور است ۞ چو با آخر عمر مرد کهن ۞ از اینگونه نگرفت در وی سخن ۞ و هم در آن کتاب مذکور است
که از شیخ آنچه پیداست و احیانا غلبات شوق رباعی چند بر زبان ایشان جاری میشده
چنانچه این رباعیات که روی از آن روح و روی از آن برجست رباعیات دلیست درون من
که پنهانی چیست ۞ بر داشتن برشش و سالی نیست ۞ با آتش هجر را بتلقین کردم ۞ آن کافر را
مسلمانی نیست ۞ گفتم دل من ز مردانه فرزانه ۞ خالی نشود ز عشق جانانه ۞ آنم که شراب عاشقی در
داده اند ۞ در خون جگر زده چو پیمانه ۞ شوخی که پریشانی ما بر سر اوست ۞ آشفتگی ابروخم و
بر سر اوست ۞ هر آدمی زر که کاکلش بسته دلیست ۞ چون شاخ گلی که غنچه بر سر اوست ۞ رنجها
فرق حلقه تو بر سر پریشان ۞ هستند ایشان چنانچه هستند ایشان ۞ خواهی که بدانی که کیانند ایشان ۞
یک عالم مس بیا و بگیر زیشان ۞ زان باده نخورده ام که هشیار شوم ۞ آن مست نیم که باز هشیار
شوم ۞ یک جام تجلی جمال تو بس است ۞ تا از عدم و وجود بیزار شوم ۞ ای روی تو ماه عالم آرای همه
وصل تو شب و روز تمنای همه ۞ گر با دگران به از منی وای بمن ۞ ور با همه کس همچو منی وای همه ۞ روزی
بینی مرا تو بیچاره گشته ۞ بر کالبدم خلق خروشان گشته ۞ تو بر سر خاک من نشینی گویی ۞ آه کی کشته

تا من پشیمان گشته‌ام ‌ ای وصل تو دلفروز آخر شبگی ‌ وی هجر تو دیده‌دوز آخر شبگی ‌ ای زلف
تو مانند شب آخر روزی ‌ وی روی تو همچو روز آخر شبگی ‌ صافی شد بگیتی غریوان گریان ‌
برخیز بحضرت خداوند جهان ‌ اشکی بده آلوده و کنجی برگیر ‌ آهی بزن آهسته و ملکی بستان ‌
شیخ مجد الدین بغدادی فرید زمان خود بوده و کنیتش ابو سعید و نامش مجد الدین شرف المؤید است
بعضی گفته‌اند که اصل وی از بغداد است و سلطان محمد خوارزمشاه از خلیفه بدو برای طبیبی حاذق
بوده التماس نموده و برخی ویرا از بغدادک خوانند و میگویند چون شوق تامی بوقوع او توبت
هر آینه ویرا خوارزمی نویسد محمد عوفی در تذکره خود آورده که شیخ مجد الدین بتخت خدمت
ملوک کردی و در خدمت خوارزمشاه قرب تمام داشتی ناگاه برق محبت الهی بر نگاه و مهر
وی جسته جمله تجمل و تعلق او را بسوخت چنانکه بیکباره از سر دنیا برخاست و خدمت شیخ نجم الدین
را ملازم گرفته بیافتنهای شگرف گشته بعد از پانزده سال شیخ الشیوخ خوارزم گردیده
با آنکه پانزده هزار دینار املاک بر صوفیه وقف کرده بود و هر ساله خرج مایده خانقاهش دویست هزار
دینار زر سرخ بوده و در نفحات مسطور است که روزی شیخ مجد الدین با جمعی نشسته بود و سکری
بروی غالب شد گفت ما بیضه بط بودیم بر کنار دریا و شیخ نجم الدین مرغی بود بال تربیت بر
سر ما فرود آورد و از بیضه بیرون آمدیم ما چون بچه بط بودیم در دریا رفتیم و شیخ بر کنار دریا ماند
و شیخ نجم الدین بنور کرامت از آن دانست بر زبان آورد که مجد الدین در دریا میرد و شیخ آن را
شنیده برنجید و پیش شیخ سعد الدین تضرع بسیار نمود و گفت وقتیکه شیخ را وقت
خوش باشد مرا خبر کن تا بحضرت آیم و عذر خواهم وقتی که شیخ در سماع حال خوشی داشت سعد
الدین ویرا خبر کرد پای برهنه بیامد و طشتی پر آتش کرده بر سر نهاده و بجای کفش کن بایستاده
شیخ بوی نظر کرده گفت چون بطریق درویشان عذر میخواهی ایمان و دین بسلامت بردی
اما سرت برود و در دریا میری و ما نیز در سر تو شویم و سرهای سرداران ملک خوارزم در سر تو شود
و عالم خراب گردد و باندک زمانی سخن شیخ بظهور آمد و شیخ مجد الدین هر جمعه مجلس نهادی
و وعظ گفتی و مادر سلطان محمد که عورتی بود جمیله و بوعظ رغبت تمام داشت گاهی بزیارت شیخ آمدی
و وعظ شنیده معاندان شبی در عین مستی بسلطان رسانیدند که مادر شاه بمذهب ابوحنیفه بنکاح
شیخ درآمده و وعظ شنیدن را بهانه ساخته سلطان در اثنای کیفیت فرمود تا شیخ را در دجله
افکندند چون خبر بشیخ نجم الدین آوردند متغیر شده سر بسجده نهاد و بعد از زمانی نیک سر برآورد

وگفت از حضرت عزت خواستم تا بخون بهای فرزندم ملک از سلطان باز ستانند و کیفر آن
در کنارش گذارند سلطان چون از آن خبر یافت بغایت پشیمان شده پیاده بحضرت شیخ
آمد و سر برهنه ساخته در صف نعال بایستاد و طشتی پر زر کرده و شمشیر و کفن بر سر آن نهاد
و گفت اگر قصاص میکنید اینک شمشیر و سر و اگر دیت میباید اینک زر ‌ گر سیم و وفا داری اینک
از دین ‌ گر میل جفا داری اینک سر و طشت ‌ شیخ در جواب فرمود که دیت او جمله ملکت
و سر تو نیز برود و پسر من هم برود و سر بسیار خلق سلطان نومید شده بازگشت و عنقریب چنگیز
خان خروج کرد و رفت آنچه رفت شهادت شیخ مجد الدین البغدادی در سنه سبع و بقولی
سنه ست عشر و ستمائه بوده و این رباعی را از آنجناب نقل میکنند که پیش از قتل خود گفته
در بحر محیط غوطه خواهم خوردن ‌ یا غرقه شدن یا گهری آوردن ‌ کار تو مخاطره است خواهم
کردن ‌ یا سرخ کنم روی ز تو یا گردن ‌ گیسوی ترا هزار صاحب هوس است ‌ تا خود بتو دست
بهرکرا دست رس است ‌ آنکس که بیافت دولتی یافت عظیم ‌ و آنکس که نیافت سودا یافت
بس است ‌ آن دلبر دلخسته رایگان میخواهد ‌ بفرستم چون دلش چنان میخواهد ‌ و آنگه بنظاره دیده
بر راه نهم ‌ تا مژده که آورد که جان میخواهد ‌ گر من بصلاح خویش کوشان بدمی ‌ سالار همه کبود پوشان
بدمی ‌ اکنون که اسیر یار میخوار شدم ‌ ای کاشکی غلام میفروشان بدمی ‌ در دل ز فراق خستگیها
دارم ‌ در کار ز چرخ بستگیها دارم ‌ با اینهمه غم تو نیز چنان کردی ‌ مسکین که ز خوان شکستگیها
دارم ‌ یک تیر جفا ناگهان ز پی یار ‌ انداز ز دست بر دل من صد بار ‌ انبیطره که هر لحظه کنم
توبه ز عشق ‌ باز میکرشمه ببرد بر سر کار ‌ گو دل که برآرد نفسی از سر دارش ‌ گو گوش که بشنود دمی
گفتارش ‌ معشوقه جمال مینماید شب و روز ‌ گو دیده که تا برخورد از دیدارش ‌ چرخ و مه و مهر و
تماشای تواند ‌ سرو و گل و لاله در تماشای تواند ‌ ارواح مقربان قدسی شب و روز ‌ ابجد خوانان لوح
سودای تواند ‌ تا مرد ز عشق خاک بر سر نکند ‌ از جمله عاشقان تو سر بر نکند ‌ درویش نشود و با تو برابر
کار کسی ‌ گر سر برکار نتواند بکند ‌ شیخ علاء الدین بسیار بزرگ بوده و از امام رفیعی نقل
نقلست که دوازده روز بیک وضو نماز گذارده و پانزده سال پهلو بر زمین ننهاده و همیشه
روزه داشتی و بعد از چند روز باندک چیزی چاشنی افطار کردی نصیر الدین محمود بن مظفر در فنون
علوم عقلی و نقلی خصوصا در فقه شافعی بغایت متبحر و ایضا باستقلال در فن استیفا و سیاق مباحث
مشهور بوده و پیوسته برعایت اهل فضل و کمال اقدام مینموده قاضی عمر سلطان ساوجی بصاحب نصیری را

در علم حکمت و منطق بنام او تصنیف کرده و در جامع التواریخ مسطور است که نصیر الدین در اوایل حال
بامر اشراف ممالک و استیفای سلطان سنجری می پرداخت چون از عهده آن کما ینبغی برآمد بتدریج بتقلید
وزارت گشت امیدوار شده بشرب طالب علانه مهام وزارت را بتمشیت توانست ساخت لاجرم به
شرف جمیع و خرج ممالک گردید در خلال احوال میان او و مقرب الدین جوهر خادم غبار نقار ارتفاع یافته
نصیر الدین زبان بتقریر جوهر برگشود و جوهر چون بآن واقف شد بکه مضطرب گشته با امیر علی که نزد سلطان اعتبار
کلی داشت توسل جست و امیر علی تدبیر اندیشید سلطان را بخانه جوهر برد و مقرب الدین آنچه
توانست مناسب آن بنظر سلطان رسانید از آنجمله [illegible] کنیزک [illegible] بود و سلطان
از جوهر راضی شد و بنصیر الدین پیغام فرستاد که ما را معلوم شد که آنچه تو در باره جوهر گفتی مخالف
واقع بود باید که با جوهر در مقام صلح آیی و جوهر بعد از انقضای اندک زمانی شمس الدین علی
نصیر الدین را بعضی از روی پوشان سراپرده سلطنت متهم گردانیده در آن وسیله جوهر
محبوس گردید [illegible] خواجه شمس الدین این رباعی انشا نموده
دی بر سر صدر خطا و غدر دلیر ۵ امروز من و بند و زنجیر و اسیر ۵ من بنده جوانم و جوانی کم گیر ۵
یا رب تو ببخشای بر این پیر فقیر ۵ صاحب محمود یلواج در زمان سلطنت سلطان محمد خوارزمشاه از
وطن مألوف سفر کرده بچنگیز خان پیوست و پس از چندگاه برسم رسالت نزد سلطان محمد رفت
و بعد از آن که از جانبین قواعد عهد و پیمان بغلاظ ایمان تأکید یافت محمود بمقتضی المرام مراجعت نمود
چنگیز خان محمود را منظور نظر تربیت ساخته شغل وزارت بدو تفویض فرمود و بعد از وفات
چنگیز خان اوکتای قاآن آن منصب بالصاحب مسلم داشت و چون اوکتای قاآن از فتح خطا پرداخت
شد حکومت آن مملکت بالصاحب محمود عنایت کرد و بعد از قاآن کیوک خان بامضای فرمان
پدر مبادرت نمود و منکو قاآن نیز جناب صاحبی را بایالت آن ولایت مشهور گردانید و صاحب حکومت
بر انداخته رخت بعالم آخرت کشید مسعود بیک بن محمود یلواج در زمان سلطنت اوکتای
قاآن و کیوک خان و منکو قاآن در ولایات ماوراء النهر و ترکستان برسم حکومت داشت چون الغوی
نبیره جغتای خان بر آن مملکت استیلا یافت منصب وزارت بمسعود بیک تفویض نمود و بعد از
فوت الغو براق خان رایت ایالت برافراشته بدستور معهود زمام رتق و فتق را بقبضه
اختیار مسعود بیک نهاده در پی شکستن و بستن [illegible] براق خان وی را برسم رسالت
نزد اباقاخان ارسال داشت تا بحسب ظاهر مخالفت کرده ضمنا تحقیق کیفیت لشکر نماید و او در وقت

رفتن

رفتن جهت خرم و هر منزل دو اسب مهیا فرمانگذاشته چون بمقصد نزدیک رسید خواجه
شمس الدین محمد صاحب دیوان باتفاق امرا و نویینان از اباقاخان برسم استقبال استعجال نموده
خواجه جهت آنکه مرکب بزرگی در زیر ران داشت در چنین ملاقات وظایف آن نیست تا بتقدیم
رسانید و پیاده شد مسعود بیک همچنان سواره جناب صاحبی را در کنار کشید و بر سبیل استهزا
گفت که صاحب دیوان تو نیی خواجه که هر کمال خود را برابر آصف برخیا می پنداشت این سخن
بغایت آزرده گشت اما بنا بر آنکه محل مقتضی باز خواست نبود دم در کشید چون مسعود بیک بمجلس
اباقاخان درآمد منظور نظر عنایت گشته بر جمیع امرا مقدم نشست و بعبارات خوب و اشارات
مرغوب ادای رسالت بجای آورده چنانچه اکثر مهم او مبنی بر حیله و دستان بود و بعد از روزی چند
اثر بدگمانی در خود مشاهده کرده در طلب رخصت سرعت نمود و اباقاخان شرف اجازت ارزانی
داشته مسعود بیک بی توقف [illegible] ببرق نهاد و سوار گشته چون فلک الافلاک لحظه
و [illegible] هیچ مرحله از حرکت نایستاده در عرض چند روز بکنار جیحون رسید و چون ابر و باد از
آب گذشته بخدمت براق خان پیوست و هرچه مشاهده کرده بود معروض داشت و براق
خیال فسخ عراق و خراسان را در خاطر قرار داده و خواست که جهت تجمل لشکر و مخرج [illegible]
سمرقند و بخارا را غارت کند مسعود بیک عرضه داشت نمود که تخریب لایقی که در حیطه
تصرف پادشاه است بتصور تسخیر مملکت موهوم از مقتضای خرد دور است اگر عیاذا بالله چشم
زخمی رسد بدین التقدیر باشد که رعایا بر ترتیب نزل و ساوری قادر باشند براق در غضب شده
زنده مسعود بیک هفت چوب زد و لیکن از نهب و غارت منع [illegible] گشت بعد از آنکه
میان براق اغلان و اباقاخان مقاتله واقع شد و براق شکست یافته مسعود بیک از وی روی گردان
گردید نزد قیدو خان رفت و بالآخره براق نیز نزد قیدو رفته گشته گشت آنگاه میان قیدو
و الادو براق غبار نزاع ارتفاع یافته بدان واسطه ولایت ماوراء النهر خراب گشت خصوصا بخارا
که بکلی روی بویرانی نهاده و این اخبار مسموع اباقاخان گشته خواجه شمس الدین صاحب دیوان بواسطه
ذخیره که از مسعود بیک داشت پادشاه را بر آن آورده که برای سپاه تا ماوراء النهر فرستاد و آن
بکشای بلشکر فراوان از آب آمویه گذشته آتش ظلم و بیداد در خطه بخارا افروخته و مدرسه
مسعود بیک را که مشهور ترین بقاع بخارا بود با کتب نفیسه بسوخت و بسبب کثرت خرابی آن ولایت بمرتبه
رسید که مدت هفت سال ساکن در آن وادی ذی روحی در آن نیامد آنگاه قیدو خان مسعود بیک را

بخارا فرستاده در تعمیران بعد سعی نمود و او بحسن کفایت و کمال درایت علمای متفرق جمع آورده
استمالت داده و بار دیگر بخارا را مجمع اشراف و منزل علما گشت ؛ خلایق بجان ملک را بشتافتند ؛ و بیداد
گردون امان یافتند ؛ و مسعود بیک به همین منوال نزد سلاطین ما وراء النهر معزز و مکرم بود تا درگذشت
افتخار الافاضل ابو القاسم محمود بن عمر جار الله الزمخشری از فضلای کرام جهان بوده و زمخشر دهی
است از اعمال خوارزم نقل است که در ایام شباب بجهت تحصیل فضایل نفسانی موفق گشته به زیارت
خانه مبارک کعبه را پیش نهاد همت خود ساخت و عمرها در آن مکان شریف کسب کمال نموده بالمعه (?)
ثانی اکمل و افضل دوران گردید ؛ و شهره بفضل و فضایل بهر طرف ممتاز ؛ و به لطف شمایل شهره
کنف مشهور ؛ از آن جهت که در مکه مبارکه چند وقت مجاور گشت جار الله لقب یافت بعد از آن
که از تحصیل علوم فراغت حاصل نمود آغاز درس و افاده کرده و پرتو انوار ضمیر دانش قرین بر سر
صفحات احوال طلبه علوم تافت و به تصانیف عالی پرداخت مثل کتاب ؛ مفصل در نحو ؛ اساس
البلاغه در لغت ؛ ربیع الابرار ؛ فصوص الاخبار ؛ دوار الفیض در علم فرایض ؛ روح المسایل در فقه
شرح ابیات سیبویه ؛ مستقصی در امثال عرب ؛ و نهم (?) العربیه ؛ نوابغ الاسلام (?) ؛ دیوان التمثیل
شقایق النعمان فی حقایق النعمان ؛ و القسطاس در عروض ؛ و معجم الحدود ؛ منهاج در اصول ؛
مقدمه الادب ؛ و دیوان الرسایل ؛ و دیوان الشعر ؛ و غیر ذلک اما کشاف که عمده تصانیف
اوست بعموم کعبه معظمه بنام یکی از سلاطین آنجا نوشته گویند پیش از او در تفسیر آنچنان
تفسیری نوشته نبوده چون از حجاز معاودت نموده به بغداد آمد اهل بغداد او را دیدند با هیچیان مستحق
می ورزند و ایشان نیز او را به عربی ناقص میشمارند روزی در مجلسی که جمیع از فضلای عرب حاضر بودند دربا
بر گشوده و هجیان نیز بسیاری بستود و بعد از آن گفت که من کمترین [illegible] و دعوی میکنم که در تمام
عرب عربیت را کسی بهتر و برابر من نمیدانند و اگر کسی را در دل نفیسه در خاطر افتد [illegible]
من خاطر [illegible] بحر یکی از شما که فضیلتش مشهور است مباحثه مینمایم گویند که هیچ یک را مجال
نطق نمانده جمله بعجز خود اعتراف نمودند و هر که بحث نمیدیدند ولادتش در سنه ٤٦٧ بموضع زمخشر
اتفاق افتاده و فوتش در سنه ٥٣٨ هجری در زمخشر بوده و او مذهب معتزله داشته چنانچه آن مذهب
را آشکارا میداشت چه در خطبه کتاب کشاف الحمد لله الذی خلق القرآن نوشت گفتند این
نقصی است کتاب تو را مردم جهت همین رغبت به این کتاب نمایند بعد از آن خلق القرآن را
جعل القرآن ساخت و بعض و خلق نزد ایشان یکیست و اینکه در بعضی نسخ انزل القرآن نوشته اند

تصرف دیگران است گویند که یک پای نداشته و با عانت عصا مشی میکرد وقتی تقیه (?) او منع
از وی باعث قطع پا پرسید گفت در ایام کودکی گنجشکی گرفته ریسمانی برپای او بسته بودم
گنجشک از دست من پریده بسوراخی رفت و من آن ریسمان را بشدت تمام کشیدم پایش
از او جدا گشت و در مادر را دشوار آمد گفت پایت بریده باد چنانچه پای او را بریدی چون بسن رشد
رسیدم جهت طلب علم بسوی بخارا امیر فتم در راه مرکب من رمید و من از اسب بر زمین
افتادم و پای من بشکست چنانچه بغیر از بریدن علاجی نبود ابو الفتح ناصر بن المکارم مطرزی
در فقه و نحو و لغت و شعر معرفتی تمام داشته و در اعتزال اعلی فلق (?) بوده و در سنه عشر و ستمایه
در خوارزم وفات یافت گویند شعر او در مرثیه او زیاده بر پانصد قصیده گفته اند اهل خوارزم
ویرا خلیفه زمخشری میخواندند از اوست شرح مقامات حریری و کتاب المعرب در لغت که از بهی
از مصنفات اوست ابوبکر محمد بن عباس خواهر زاده ابو جعفر محمد ابن جریر الطبری است و او را طبر
خزری نیز میگفتند چه پدرش خوارزمی و مادرش طبرستانی بوده و او قصد ملازمت صاحب
ابن عباد کرده بعراق رفت چون بدرخانه صاحب رسید یکی از نواب را گفت که بصاحب
عرض نمای که شاعری از راه دور بملازمت شما آمده حاجب چون آمد و را انهما نمود صاحب
جواب فرستاد که من شرط نموده ام که هر که هزار بیت از عرب بخاطر داشته باشد با او
صحبت دارم ابوبکر گفت که هزار بیت از شعر مردان میخواهند یا از ابیات زنان چون این
خبر بصاحب رسید از قرینه دانست که ابوبکر خوارزمی است پس او را با لطف (?) و
تفقدات بسیار نمود گویند صد هزار بیت در ذکر داشته و فوتش در سنه هشتاد و
بوده امام علاء الدین فکر شیرین سخن بوده و بنا بر نشنی (?) که در شعر خود مینموده شعرش شهرت
نیافته از تذکره محمد عوفی این دو رباعی نوشته میشود ؛ رباعی ای اکفر زلف شام و از رخ سحری
چون شام و سحر بسی گرد بر پرده دری ؛ گر طعنه زنی بمفلسی مرد را ؛ با مفلسی ای ما نیم که تو پیمبری
من گرسنه وصل تو از هجران سیر ؛ از جان و دل خود شدم ای جانان سیر ؛ جان سیری من در غم
تو لیس عجب است ؛ جانم تو خوری و من شوم از جان سیر ؛ خواجه ابو الوفا از کبار اولیاست
در علوم ظاهری و باطنی بهره تمام داشته و مردم خوارزم را بجناب اعتقاد بسیار داشتند
از غایت صفات ملکی ویرا [illegible] که پیر فرشته اش میگفته اند و در تصوف تصانیف
نیکو دارد و از علوم غریبه نیز با خبر بوده و فوتش در سنه [illegible] و ثمانمایه دست داده و این چند بیت [illegible]

و در ذات اوست ✽ ای آنکه تویی حیات جان جانم ✽ در وصف تو گرچه عاجز و حیرانم ✽ بینای چشم من تویی می‌بینم ✽ دانای عقل من تویی میدانم ✽ من از تو جدا نبوده‌ام تا بودم ✽ اینست دلیل طالع مسعودم ✽ در ذات تو ناپدید و معدوم ✽ در نور تو ظاهرم اگر موجودم ✽ او هست نهان و آشکارا است جهان ✽ بل عکس تو بود و شهود اهل عرفان ✽ بل اوست همه چه آشکار چه نهان ✽ کز اهل حقیقی غیر کی بیند هیچ مدان ✽ بگذریم و اعتذار بدتر ز گناه ✽ چون هست بدین دعوی سهو تباه ✽ دعوی وجود و دعوی قدرت فعل ✽ لا حول و لا قوة الا بالله مولانا حسین از مریدان خواجه ابوالوفای خوارزمی بوده است مقصد اقصی از مصنفات اوست ایضا شرحی بر قصیدهٔ برده نوشته پسندیدهٔ جمیع فضلا گشته بنا بر تتبع خواجه ابوالوفا کاهی نسیم توجه کلی از بوستان خاطری شکفانیده این چند از آن جمله است ✽ ای در همه عالم نهان تو و پیدا تو ✽ هم درد و دوا علاج هم اصل دوا تو ✽ پهلوان محمود پوریا در سلک اولیا انتظام داشته اما با بستر احوال می‌پوشیده و بکشتی گیری اشتغال می‌نموده و صاحب مجالس العشاق بعضی سخنان در این باب از وی نوشته که بنا بر اطالت آن در گذشته با یجاز و اختصار کوشیده از تصنیفاتش کنز الحقایق که این حکایت از آن جمله است ✽ چه نیکو گفت آن مرد سخندان ✽ با آن درویش سرگردان حیران ✽ که صوفی و امام و شیخ و زاهد ✽ نه مایه دار و خلوت نشین عابد ✽ همه شتی و شکایت است با مان ✽ اگر خواهی وقت اگر گردی مسلمان ✽ بکش پس سینه نا لجت نیست در خود ✽ مسلمانی همین است ای برادر ✽ و این رباعی نیز از وی می‌آید ✽ گر بر سر نفس خود امیری مردی ✽ ور بر دگری نکته نگیری مردی ✽ مردی نبود فتاده را پای زدن ✽ گر دست فتاده‌ای بگیری مردی ✽ جانا بقمارخانه رندی چندند ✽ بازو هم کم عیار کم بوده‌اند ✽ رندی چند چند پس از چندند ✽ بر سینه نقد هر دو عالم خندند ✽ حسامی قراکولی از نکته پردازان آن دیار بوده و چون نهال وجودش در قراکول بار آمده هرآینه بدان اسم موسوم گشته و این بیت از وی است ✽ خلق جمعند بنظاره چشم ترما ✽ بر درای اشک شیر موی که از سر ما ✽ نالی هروی با هم سر که فروشی اشتغال داشته و این نوع ابیات میگفته ✽ نخواهی گر دو باد خار سینه چاکم ✽ کر روزی که گیرد دامنت خار سر خاکم ✽ در نسخه بنظر آمده که آن سلسله ملقب بکالو بوده‌اند و چیزی که ز بالا متولد شده غریبی تاریخ را کالو خوارزم دانسته ✽ ماوراءالنهر ولایتی است در غایت معموری و آبادی شرقیش فرغانه و کاشغر و غربیش خوارزم و شمالیش تاشکند و جنوبش بلخ و بدخشان کثرت خلایق و افزونی غله و بسیاری میوه و وفور مواشی و مراعی ترجیح بر بسیاری از ولایات دارد و یکی

علامات

علامات آن دیار آنست که هرگز قحط نشود و اگر شود چندان نپاید و مردمش از رعیت و اصناف سخی باشند و معادن بسیار دارد و دو نهر جیحون و سیحون در آن واقع است و منبع جیحون باعتقاد صاحب مسالک ممالک کوهستان بدخشانست و بعقیدهٔ دیگران جبال جاجانیان و جیحون در میان مغرب و شمال واقع شده بعد از مسافت بسیار آب وخش و ... گشته بولایت ... پیدا آید و در آنجا نیز آب دیگر بدان داخل شده و جیحون بجیحون پیوندد آن موضع را پنجاب نامند و بعد از آن اکثر بلخ و ترمد گذشته ببحیره خوارزم منتهی شود و در ترکستان رود جیحون بر سه مجمع شود که جیحون ماوراءالنهر ... فیلسوف بر آن‌اند که ... بجیحون می‌پیوندد و در عجایب البلدان آمده که بر بالای جیحون کوهی هست و بر آن درختی که مهرگان برگ آن فرو ریزد و تا چند بر روی زمین بوده بعد از آن بقدرت الهی مرغ شده و طیران نماید و سیحون نیز رودی عظیم است و منبعش در ترکستان چاچی است که آن را سیحون خوانند و آن آب نیز بسیاری از بلاد را قطع نموده ببحیره خوارزم منتهی گردد و سیحون را بعضی شعبان و برخی آب شهرخشت خوانند و صاحب مسالک ممالک نیز آب چاچ خوانده و چون دار الملک ماوراءالنهر سمرقند است مرتبه ابتدا از آن شهر مینماید سمرقند از بلاد معظم توران است و در آثار البلاد آمده که اول آن شهر را کیکاوس بنا نهاد و بعد از آن اسکندر سوری محکم بر آن ساخته در عهد معموری آن خطه گردید و در خاتمه روضة الصفا آمده که در زمان سابق قلعه داشته که مسافت دورش پنجاه هزار گام بوده بمرور ایام منهدم گشته چون جهان پهلوان گرشاسب بدانجا رسید گنجی یافته فرموده از آن گنج آن قلعه را ساختند پس از آن گشتاسب بن لهراسب دیگر آن قلعه را آبادان ساخته و دیواری در میان آن ولایت ماوراءالنهر و ترکستان کشیده چون نوبت بکشند روم رسید وسعت آن افزوده تا شمر نامی که از امرای تبابعه یمن بوده آن شهر را ویران گردانید چنانچه از آن عمارت اثری نگذاشت پس از آن ... نوعی بنام خود ساخت آن بشمرکند اشتهار یافته عرب معرب ساخته سمرقند گفتند و بعضی بدین نوع توجیه کرده‌اند که چون ابوکریب شمر بن افریقیس بن ابرهه بجانب مشرق نهضت نمود تخریب بلده سغد که در آن وقت آبادانی تمام داشت فرموده در برابر آن شهری دیگر احداث کرد و ترکان آن را شمرکنت گفتندی یعنی ده شمر چه کند بزبان ترکی نام ده است بعد از آن بمرور ایام سمرقند گردیده و در حبیب السیر آمده که در زمان ولید بن عبدالملک قتیبه بن مسلم الباهلی از جانب حجاج سمرقند را محاصره کرده بعد از چند

غورک بن حاکم آنجا طالب صلح شد و قبول نمود که هر سال دو بار ده هزار درم و سه هزار برده تسلیم
نماید و قتیبه بعد از مصالحه بسمرقند در آمده مسجدی ساخت و هر بتی که یافت آتش انداخت و در
واقعات ابری آمده که اهل سمرقند در زمان خلیفه ثالث مسلمان شده اند و از تابعین
قثم ابن عباس برادر عبدالله دست یافته و بعضی او را از صحابه شمرده اند و قبرش در سمرقند برکنار
دروازه آهنین بمزار شاه شهرت دارد و سمرقند در زمان فرمانفرمای حضرت صاحبقران نوعی معموری
یافت که در سایر بلاد اعظم ایران و توران رجحان پذیرفت و بعد از آن میرزا الغ بیک گورکان
در آبادانی آن باقصی الغایه کوشیده در وسط شهر مدرسه و خانقاهی بس رفیع بنا فرموده و ایضا در
ظاهر بلده رصدی بنیاد نهاده که زیج گورکانی از آن بحصول پیوسته الحال تقادیم را از آن استخراج
می نمایند چه قبل از این زیج ایلخانی معمول بوده و در واقعات ابری آمده که بعد از بطلمیوس حکیم
در صدد رصد بستن شده و پس از آن در هند زمان راجه بکرماجیت در اجین بوده رصدی بسته
اند که حالا معمول هندوان آن زیج است و در زمان اسلام اول رصدی که بسته شد در عهد
مامون عباسی بوده و زیج مامونی را از آن نوشته اند و بعد از آن در زمان هلاکو خان رصدی
بسته شده و در خاتمه روضة الصفا مسطور است که در نواحی سمرقند جایی است که آنرا دشت
قطوان خوانند آورده اند که روز قیامت هفتاد هزار شهید از آنجا برخیزند که هفتاد هزار کس را هر شهیدی
شفاعت کند چون در آن عرصه همیشه کفار می بوده حقیقت این حدیث بر ارباب کیاست
مشتبه بوده تا سلطان سنجر با کفار قراختای در آن موضع محاربه دست داده و خلق کثیر و جمی غفیر
از لشکر اسلام بدرجه شهادت رسیدند و در زمان تاتار نیز بسیاری از مسلمانان در آن مکان
شهید شدند هر آینه معنی این حدیث بر همگنان روشن گشته و در اطراف سمرقند مرغزاری نیکو
باشد که یکی از آن کان گل است که بجانب شرقی سمرقند واقع شده و سیاه آب که آب مست نام
دارد از میان کان گل میگذرد و اطراف آن تمام انگیر است دیگر یورت خان است که سیاه آب
از وی گذشته بکان گل میرود و اطراف آنرا چنان احاطه نموده که بغیر از دو سه موضع جای عبور
نیست دیگر النگ کول مغاک است چه کولی بر یکطرف آن واقع شده و اکثر میوه در سمرقند خوب میشود
خصوص سیب و بهی و امرود و انار و انگور و خربزه که هر کدام از یکدیگر خوشتر و بهتر می باشند چون
بنا بر التزام و قاعده مابه را از احوال آن شهر نوشته آمد الحال از مردمش نیز ذره نوشته میشود ابو
القاسم بن عباس از بزرگان وقت خود بوده یکی از وی پرسید که ادب چیست گفت آنست که

خود را بشناسی ابو القاسم الحکیم در معاملات و عیب نفس و آفات اعمال سخنان نیکو بسیار
داشته و معتقد ابوبکر وراق بوده تا غایتی که گفته اگر پس از مصطفی صلی الله علیه و آله پیغمبری روا بودی
ابوبکر وراق بودی هاشمی سغدی از مریدان ابوبکر وراق بودی گویند که با شیخ در راهی میرفتم
بر یکسوی راه او حرف خا دیدم که نوشته بود و دیگر سوی حرف میم یکی از آن طایفه سبب پرسید
گفت از آن جهة نوشته ام که هر گاه حرف خا بینم اخلاص مرا بخاطر گذرد و هر گاه میم بینم مروت یاد آید
از خواجه عبدالله انصاری نقلست که اخلاص آن بود که در معاملات او کس را تمیز نیفتی و
با خلق مروت برای آن باشد که تو او را باشی حافظ ابی عبدالله بن عبدالرحمن بن الفضل بن بهرام
الدارمی از کمل فضلاست در علم حدیث مرتبه داشته که ده پانزده حدیث میان او و حضرت رسول
صلی الله علیه و آله زیاده از سه کس واسطه نبوده و صحیح دارمی داخل صحاح است و در سنه احدی
و ثمانین و مایتین بوجود آمده و در سنه خمس و سبعین و مایتین در سمرقند متوجه عالم عقبی گردید شیخ ابو
منصور ماتریدی از ائمه کلام است و ائمه کلامی دو فرقه اند یکی ماتریدیه و یکی اشعریه ماتریدیه مریدی شیخ
ابو منصور منسوبند و ماترید محله ایست از محلات سمرقند فرید الدین ابو عبدالله محمد الرودکی از مولد
رودکی بوده و در زمره اتمام از عجایب ایام اگرچه اکمه بوده اما خاطرش غیرت خورشید می بود
اگرچه بصر نداشته اما بصیرت داشته و تولد وی از رودک سمرقند است و آورده اند چنانچه
آمده گویند در هشت سالگی قرآن را تمام حفظ نموده بعد از آن بشعر گفتن رغبت نموده و لوای
آن فن بکجا برتر از جمیع برافراشت و او را حق سبحانه و تعالی آوازی خوش و صوتی دلکش
عنایت کرده بود که قفل زبان را در قراءت گشودی و چنان مطبوع بودی و اگر کلید
تلاوت و غنا را بافتتاح چون پستی اهل و ادانی و پیر و برنا شیفته وی گردیدندی و در آخر عمر
افتاده بربط بیاموخت و کارش در نوازندگی بجایی رسید که آب دستش خاک ملال را بباد فنا
دادی و دم آتش در چنگ کدورت زدی چون آوازه او باطراف و اکناف رسید امیر نصر بن
احمد سامانی که امیر خراسان و ماوراءالنهر بوده در قربت خویشش مخصوص گردانید کارش بالا گرفت
و ثروت و نعمت او بحد کمال رسید تا حدی که او را دویست غلام زر خرید بوده و چهار صد شتر
در زیر بنه او میرفته چنانچه مولوی الجامی اظهار بدان کرده میگوید ۞ رودکی آنکه در همی سفتی ۞ مدح سامانیان
همی گفتی ۞ صله شعرهای بیحد و حصرش ۞ بوده بار چهار صد شترش ۞ و عنصری تقریبی در یکی از قصاید خود
میگوید ۞ چهل هزار درم رودکی ز مهتر خویش ۞ عطا گرفت بنظم کلیله در کشور ۞ اگرچه در زمان آل طاهر

یست شاعر چند مثل حنظله بادغیسی و حکیم فیروز مشرقی و ابو سلیک گرگانی بر خاستند اما چون نوبت
بآل سامان رسید رایت سخن بالا گرفت عالم نظم را نظامی پیدا آمد و قدوه شعرای آن دوران
رودکی بوده و او اول کسی است از عجم که دیوان شعر ترتیب داده و از شعرای آل سامان دیگر ابو الحسن
شهید بلخی است و ایضا ابو عبد الله محمد بن موسی الفرالادی و شیخ ابو العباس و شیخ ابو زرعه معمری جرجانی
و ابو المظفر نصیر بن محمد النیشابوری و محمد بن عبد الله الجنیدی و ابو منصور طاهر بن محمد المروزی و
دقیقی که هر یک در فن خود تمام بودند چنانچه احوال بعضی نوشته خواهد شد و آل سامان پادشاهان
عالی گستر و فضل پرور بوده اند و همواره نام نیک را خریداری میکرده اند و ملک ایشان از حد
ترک تا حد هند و فارس و عراق بوده و اکثر از اهل تواریخ برین اند که عدد ایشان نه نفر بوده
و مدت ملکشان صد و دو سال و شش ماه و بدین جهت نه تن بودند ز آل سامان مذکور گشته بامارت
خراسان مشهور اسمعیلی و احمدی و نصری دو نوح و دو عبد الملک و منصور و بعضی که ده نفر قرار
داده اند ابو ابراهیم اسمعیل بن نوح را که بمستنصر اشتهار یافته داخل پادشاهان شمرده اند و او
که چون ایلک خان از کاشغر آمده بر عبد الملک مستولی گشت مستنصر را در دیر گرفته مقید ساخت
و او از محبس گریخته چندگاه در اطراف ماوراء النهر و خراسان تکاپوی نموده سه کرت با ایلک خان جنگ
کرده یکمرتبه مظفر گشت اما آخر بدست ابن بهیج اعرابی که از جانب سلطان محمود بود بقتل رسید
و از آن جمله رودکی که شعر گفته وی بوده و آورده اند که او همیشه بر بالای اسب بسر برده و چوبیست
بازی میخواسته یکی از مخصوصان بوی گفته که چرا مجلس بزم نسازی و با اسباب ملاهی که
یکی از امارات پادشاهی است نپردازی این قطعه بدیهه گفت قطعه گویند مرا چرا نخوانی و چه خوب
نسازی مادی که آراسته فرش الوان با نعره گردان چه کنم لحن مغنی با پویه اسبان چه کنم
ساحت گلشن جوش می و نوش لب ساقی بچه کار است جوشیدن خون باید بر غیبه
جوشن اسب است و سلاح است مرا بزم که و باغ تیر است و کمان است مرا لاله و سوسن
و رودکی مداح ابو الحسن نصر بن احمد بن اسمعیل است که بحلم و فضل و سخاوت معروف بوده و
همواره فضلا و شعرا مشمول انعام بیکران میساخته و با آن زمره همیشه صحبت میداشته و
آورده اند که وقتی از بخارا بمرو رفته مدتی آنجا توطن نمود و چون ایام توقف امتداد پذیرفت
ارکان دولت که مایل بقصور و بساتین بخارا بودند برودکی توسل جستند که ساز و نوعی سازد
که امیر بجانب بخارا نهضت فرماید رودکی بیتی چند گفته در بحری که پادشاه رغبتی کرده بود

آن ابیات را با آهنگ عود بر خواند امیر نصر را از استماع آن اشعار چندان شوق بخارا پدید آمد
که بی دستار و کفش سوار شده بمنزل اول طرف بخارا روان گشت این ابیات از آنجمله است
بوی جوی مولیان آید همی بوی یار مهربان آید همی ریگ آموی و درشتیهای وی زیر پا
پرنیان آید همی آب جیحون از نشاط روی دوست خنگ ما را تا میان آید همی ای بخارا شاد باش و دیر
زی شاه زی تو مهمان آید همی شاه ماه است و بخارا آسمان ماه سوی آسمان آید
همی شاه سرو است و بخارا بوستان سرو سوی بوستان آید همی در ترجمه یمینی مسطور
است که عدد اشعار رودکی بهزار هزار و سیصد و چند بیت هزار بیت رسیده بود و در بعضی
نسخ آمده که اشعار رودکی صد دفتر بوده چنانچه استاد رشیدی اظهار این بیان کرده میگوید
گر سری یابد بعالم کس بنیکو شاعری رودکی را بر سر آن شاعران زیبد سری شعر او را من شمردم
سیزده ره صد هزار هم فزون آید اگر چونانکه باید بشمری و اکثری از شعرا رودکی را مسلم گفته
اند و او را در شاعری مسلم داشته چنانچه ابو الحسن شهید گوید بنجز اندر شعر شعرا رودکی
را [illegible] نیاست شاعران را خه و احسنت مدیح رودکی را خه و احسنت هجاست
عنصری گوید غزل رودکی وار نیکو بود غزلهای من رودکی وار نیست اگر چه بکوشم بباریک
وهم برین پرده اندر مرا بار نیست و رودکی را سلطان الشعرا گفتندی چنانچه معزی
نیز [illegible] کرده میگوید از رودکی شنیدم سلطان شاعران کاندر جهان بکس مگر
[illegible] و این دو بیت دقیقی را در مدح رودکی گرا رودکی گفته باشد مدیح امام فنون سخن
بود دقیقی مدیح آورد نزد او چو خرما بسوی هجیر بود گویند وقتی یکی از جهال بر نظم رودکی
زده بود و عوامل [illegible] تحقیق نموده نظامی عروضی این دو بیت در حق او انشا کرده
ای آنکه طعن کردی در شعر رودکی این طعن کردن تو ز جهل و ز کودکیست کانکس که شعر داند داند که
در جهان صاحبقران شاعری استاد رودکیست و با آنکه شعر وی از حد و عد متجاوز بوده اما در این
وقت بنایابی گم گشته از یاقوت اصفر و کبریت احمر عزیزتر است آنچه در سفینها و تذکرها بنظر آمده این
ابیات است که قطره از آن سحاب و جزوی از آن کتاب است شعر مرا بسود و فرو ریخت هر چه دندان
بود نبود دندان لا بل چراغ تابان بود سپید سیم زده بود و در و مرجان بود ستاره سحری بود و
قطره باران بود یکی نماند کنون زان همه بسود و بریخت چه نحس بود همانا که نحس کیوان بود نه نحس
کیوان بود و نه روزگار دراز چه بود منت بگویم قضای یزدان بود جهان همیشه چنین است گرد گردان

همیشه تا بود آیینش گرد گردان بود ۞ همان که درمان باشد بجای درد شود ۞ و باز درد همان کز نخست درمان
بود ۞ کهن کند بزمانی همان کجا نو بود ۞ و نو کند بزمانی همان که خلقان بود ۞ بسا شکسته بیابان که باغ
خرم گشت ۞ و باغ خرم گشت آن کجا بیابان بود ۞ همی چه دانی ای ماه روی غالیه موی ۞ که حال خادم تو
پیش ازین بچه سان بود ۞ بزلف چوگان نازش همیکنی تو بدو ۞ ندیدی او را آنگه که زلف چوگان بود ۞
شد آن زمانه که رویش بسان دیبا بود ۞ شد آن زمانه که مویش بسان قطران بود ۞ شد آن زمانه
که او شاد بود و خرم بود ۞ نشاط او بفزون بود و بیم نقصان بود ۞ همی خرید و همی سخت بی‌شمار درم
بشهر هر چه یکی ترک نار پستان بود ۞ بسا کنیزک نیکو که میل داشت بدو ۞ بشب زیارت او نزد او به
پنهان بود ۞ نبید روشن و دیدار خوب و روی لطیف ۞ اگر گران بدی بمن همیشه ارزان بود ۞ همیشه
شاد و ندانستی که غم چه بود ۞ دلم نشاط و طرب را فراخ میدان بود ۞ بسا دلا که بسان حریر کرده بشعر
ازان سپس که بکردار سنگ و سندان بود ۞ همیشه چشم زی زلفکان چابک بود ۞ همیشه گوش
زی مردم سخندان بود ۞ عیال نه زن و فرزند نه مئونت نه ۞ ازین همه تنم آسوده بود و آسان بود ۞
تو رودکی را ای ماهرو کنون بینی ۞ بدان زمانه ندیدی که این چنینان بود ۞ بدان زمانه ندیدی که در
جهان رفتی ۞ سرود گویان گفتی هزار دستان بود ۞ شد آن زمانه که او انس رادمردان بود ۞ شد آن
زمانه که او پیشکار میران بود ۞ شد آن زمانه که شعرش همه جهان بنوشت ۞ شد آن زمانه که او شاعر
خراسان بود ۞ کرا بزرگی و نعمت ازین و آن بودی ۞ مرا بزرگی و نعمت ز آل سامان بود ۞ بداد میر
چهل هزار درم ۞ وزو فزونی یک پنج میر ماکان بود ۞ ز اولیاش پراکنده نیز هشت هزار ۞
بمن رسید بدان وقت حال چونان بود ۞ کنون زمانه دگر گشت و من دگر گشتم ۞ عصا بیار که وقت
عصا و انبان بود ۞ بیار آن می که پنداری روان یاقوت نابستی ۞ و یا چون برکشیده تیغ پیش
آفتابستی ۞ بپاکی گویی اندر جام مانند گلابستی ۞ بخوشی گویی اندر دیده بی خواب خوابستی ۞ سحابستی
قدح گویی و می قطره سحابستی ۞ طرب گویی که اندر دل دعای مستجابستی ۞ اگر می نیستی یکسر همه دلها
خرابستی ۞ وگر در کالبد جانرا ندیدستی شرابستی ۞ اگر این می بابر اندر بچنگال عقابستی ۞ ازان
تا ناکسان خوردندی چنین صوابستی ۞ آن می که گر سرشکی زان در چکد بنیل ۞ همواره مست
گردد از بوی او نهنگ ۞ آهو بدشت اگر بخورد قطره زان ۞ غرنده شیر گردد و نندیشد از پلنگ ۞
ایضا در وصف شراب گوید ۞ رودکی چنگ برگرفت و نواخت ۞ باده انداز کو سرود انداخت
آن عقیقین میی که هر که بدید ۞ از عقیق گداخته نشناخت ۞ هر دو یک گوهرند لیک بطبع ۞ این بیفسرد و

آن دگر

آن دگر بگداخت ۞ نابسوده دو دست رنگین کرد ۞ ناچشیده بتارک اندر تاخت ۞ این
ابیات را نیز در صفت شراب گفته ۞ برخیز و بپیمای فراما ای بت کشمیر ۞ می خور که بیک گرد
اندوه جوان پیر ۞ زان باده که هر کو بخورد زان کاسه شف بار ۞ گر طفل همی خندد چون برق بشبگیر
گر سوی لب بشنگ آید سنبل دمد از مشک ۞ گر کوه نهد بر قیر آید شنگرف شود قیر ۞ بر یاد یکی بار خدا
که بگویی ۞ با نصرت هر چیست بدولت شمشیر ۞ و در مرثیه ابو الحسن مرادی شاعر بخارا گوید ۞
مرد مرادی نه همانا که مرد ۞ مرگ چنان خواجه نه کاریست خرد ۞ جان گرامی بپدر باز داد ۞ کالبد
تیره بمادر سپرد ۞ در مدح وزیر ابو الطیب طاهر مصعبی گوید ۞ مرا جود او تازه دارد همی
مگر جودش ابر است و من کشت زار ۞ مگر کیمیا میکند خود همچنین است ۞ همیدون بیدارش بی دیده خورد
برگار ۞ و در اندرز و نصیحت گوید ۞ زمانه پندی آزادوار داد مرا ۞ زمانه را چو نکو بنگری همه
پند است ۞ بروز نیک کسان گفت غم مخور زنهار ۞ بسا کسان که بروز تو آرزومند است ۞
شاد زی با سیاه چشمان شاد ۞ که جهان نیست جز فسانه و باد ۞ ز آمده شادمان بباید بود ۞ وز
گذشته نکرد باید یاد ۞ نیکبخت آنکسی که داد و بخورد ۞ شوربخت آنکه او نخورد و نداد ۞ ای آنکه
غمگنی و سزاواری ۞ اندر نهان سرشک همی باری ۞ هموار کرد خواهی گیتی را ۞ گیتی است کی
پذیرد همواری ۞ مستی مکن که نشنود او مستی ۞ زاری مکن که نشنود او زاری ۞ شو تا قیامت
آید زاری کن ۞ کی رفته را بزاری باز آری ۞ ابری ندید نه و کسوفی نه ۞ بگرفت ماه و گشت جهان
تاری ۞ لنگ رونده است گوش نه و سخن یاب ۞ گنگ فصیح است چشم نه و جهان بین ۞
تیزی شمشیر دارد و روش مار ۞ کالبد عاشقان و گونه غمگین ۞ در عشق چو یاد دوست شد سپری از
جان ۞ از گریه خونین مژه ام شد مرجان ۞ القصه که از بیم عذاب هجران ۞ در آتش رشکم و گرانده
ای از گل سرخ رنگ بربوده و بو ۞ رنگ از پی رخ ربوده بو از پی مو ۞ گلرنگ شود چو روی شویی
همه جو ۞ مشکین گردد چو مو فشانی همه کو ۞ در منزل غم فکنده مفرش مائیم ۞ وز آب دو دیده دل پر آتش
مائیم ۞ عالم چو ستمگر ستمکش مائیم ۞ دست خوش روزگار ناخوش مائیم ۞ ور زانکه چو من ز مهر برگشته
فرزانه ۞ ور جان تنی زین تاب برده باشد ۞ بر بالینم نشین و نیکو برانه ۞ کای من تو کشته و
پشیمان شده بانه ۞ **ظهیر الدین الکتاب محمد بن علی الکاتب** سوار مرکب بلاغت و سالار موکب
فصاحت بوده و اکابر زمان همیشه از سحار فضایل او اعتراف نمودندی و بتقدیم او اعتراف کردندی
از مولفات وی سندباد نامه است که بحلیه عبارت نیکو آن را ترتیب داده و دیگر اغراض السیاسه

است که از امام شرفی نیشاپوری و عماد قی الرها نوشته شرح الظهیر فی جمیع الظهر نیز از تصنیفات اوست
و این ابیات نیز از وست ٭ ملک بر پادشه قرار گرفت ٭ و زمانه آنچه عمر بار گرفت ٭
مدتی ملک در تزلزل بود ٭ عاقبت بر ملک قرار گرفت ٭ اگر کنی یک سوال احیا داد ٭ اگر فلک یک
سوار گرفت ٭ عکس تیغش که بر سپهر افتاد ٭ خانه بهره تو نگار گرفت ٭ صبح تیغش چو [illegible]
بتافت ٭ آفتاب آسمان حصار گرفت ٭ ملکا فخر و افتخار تو بماند ٭ این جهان نام توافتخار گرفت ٭
بنای ملک استوار گشت ٭ که رکاب تو پا استوار گرفت ٭ ملک الکلام عمر بن محمد الجوزجانی
نکته‌ای بود که جرم ماه در میدان چوگان عبارت او گوی سرمدی چون داد و در هنر
ملی و ثنای بهرام سعید و نعمات لا تعد بر آنجا افتاده بود و هر آینه بخراسان آمده بود و در ملک سکونت نموده
و در آنجا دولت نهاده بود وقتی بر سر منبر ذکر میگفت سخن گرم شده بود و پوشیده عادت داشتی که پیشانی
را در میان دو ابرو نهادی و در آن اثنا جمعی رقعه نوشتند که دستار را بر تر نهد که روی نیکو
خدای تعالی [illegible] بدید بدیهه این رباعی بگفت رباعی یک شهر حدیث من و اشعار منست ٭ در هر
سخنی [illegible] منست ٭ [illegible] پالان من تو غیبت و دستار منست ٭
در چشم حقیر [illegible] از تو ٭ دریای ضعیف [illegible] از تو ذات تو [illegible]
خداوندی [illegible] ٭ [illegible]
شمع [illegible] شوم ٭ [illegible] ٭ تا [illegible] شوم ٭
سید احمد بن محمد النسفی شاعری بوده که منشور فصاحت بنام او بوده و [illegible] او را کوی در
سلطان یمین الدوله بجانب الغرب لوای فصاحت می افراخته و بخطابت تمکین شده و [illegible]
انداخته [illegible] این دو بیت از نعمت اسب اوست
آمد ٭ چه جادو [illegible] ٭ که آرزوی سواران [illegible] ٭ کاو ری که یک
شربت [illegible] ٭ بدستش [illegible] شرف پناه و سید الشعرا الاستاد ابو محمد الرشیدی
رشید قوم و استاد سخن بوده و در صناعت کلام و صیاغت عبارت بر زمره سخن سازان سبقت
داشته و از [illegible] که در علم شعر از [illegible] العبارات فصیح زیبت داده و
او را با مسعود سعد سلمان مکاتبات و مشاعرات بوده وقتی که از وی التماس شعر نموده و در عنوان
مکتوب این قطعه جای داده قطعه خواجه سلمان سعد اگر چند ٭ که بسنا از جواب شکر کرده ٭ از نتیجه
کمال شعر و نیز ٭ بنو پسندد بجای را و آورده ٭ دانم اکنون که خواهد اندیشید ٭ باده خود گه بگرد [illegible]

طبع صد طوطی که گوهر کرد ٭ و خواجه سلمان دیوان خود را بدو روان ساخت و در شکر آن رشیدی
این ابیات بوی فرستاد ٭ رسید شعر تو ای تاج شاعران بمن ٭ چو تو شکفته گل اندر بهار گرد
چمن ٭ ز لفظ کرباغ بهنگام نو بهار [illegible] ٭ بنفشه و گل و نیشاد در زیر خوان سخن ٭ چو دولتی که بوی کمال
دارد روی ٭ که هیچ نتوان کشتن بپیرامن ٭ چو صورتی که کند حکمت فیلسوف جدا ٭ عقل و داد
روح و در روح دارد تن ٭ [illegible] شکفته نسیم او بخوشبوی ٭ نه مهر و مه [illegible] فروغ او روشن ٭
نشست کار من از رنگ بوی او دایم ٭ چو کار کار [illegible] کشت و با کار خشن ٭ ای چو اصل برکت
در همه اصل ٭ ای چو عقل تمامت تمام در همه فن ٭ سپاه علم تراست صد هزار علم ٭ درخت فن تراست
صد هزار فن ٭ تو آن بزرگ وزیری که با بلاغت تست ٭ بلند فکر معانی درست قد سخن ٭ چه
نامورست که کار ملک تو [illegible] ٭ [illegible] بسیم نخبه در عدن ٭ شب است [illegible]
[illegible] بود ٭ میان تیره شب اندر سکرفته در وطن ٭ [illegible] شرق [illegible] ای عجب ٭ چراهی شب
در آید [illegible] ٭ و در چهار مقاله آورده که رشیدی در خدمت سلطان خضر بن ابراهیم
بن طفقاج خان عظیم محترم بوده و معشوق چون در آن حضرت ملک الشعرا بوده [illegible] شعرای آن خاقان
[illegible] لولوی و اکافی و نجیبی و سپهری و جوهری و سعدی و علی شطرنجی و علی پنیدی و یحیی زغانی
و نجاری ساغرجی تمام خدمت وی میکردند [illegible] استاد رشیدی نیز طمع [illegible]
[illegible] آن مطلب بود [illegible] رشیدی جوان [illegible] نیکو [illegible]
[illegible] حشم حضرت خاقان در فرمان وی میبودند و در حضرت خاقان [illegible]
تا کار رشیدی بالا گرفت و سید الشعرا لقب یافت و پادشاه را در حق وی اعتقادی
پدید آمد و صلهای گران میبخشید روزی در غیبت رشیدی از امیر عمعق پرسید که شعر
رشیدی را چون میبینی گفت شعری بغایت نیک و منقح است اما قدری نمکش میباید
[illegible] برآمد رشیدی اندر آمد و خدمت کرد و خواست که بنشیند پادشاه او را پیش
خواند و گفت که از امیر الشعرا پرسیدم که شعر رشیدی چونست گفت نیکست اما نمکی
باید که درو [illegible] رشیدی خدمت کرده بجای خود بنشست و بدیهه این قطعه بگفت
شعرهای مرا [illegible] ٭ عیب کردی روا بود شاید ٭ شعر من همچو شکر و شهد است ٭ وندرین دو
نمک نکو ناید ٭ شلغم و باقلاست گفته تو ٭ نمک ای قلتبان ترا باید ٭ چون عرض کرد پادشاه را
بسیار خوش آمد و در ماوراء النهر عادت رسم بوده که در مجالس پادشاهان زر و سیم در طبقها

نهادندی و از اطاق و جفت خواندندی و در مجلس خاقان نیز طبق چند سرخ نهادندی و بر هر
یکی دویست و پنجاه دینار روان از اهشت بخشیدی چون عظیم خوش شاد شده بود هر چهار طبق را
بر شیدی بخشید و بعد از آن دیر او مدت تمام پدید آمد و این چند بیت در مدح خاقان قدرخان
ابوالمعالی جبرئیل بن احمد گوید ٭ شاه اعظم خسرو ترک و عجم فخر امم ٭ پادشاه چین قدرخان خداوند
و نه جهان ٭ بوالمعالی جبرئیل بن شاه کو را جبرئیل ٭ با ملایک مدح گوید هر زمان از آسمان ٭ از زمین تا
جرم کیوان صد مساحت هیچ کس ٭ همت او برتر است از جرم کیوان صد جهان ٭ از عدیت شد دولت
صاحبقران در عهد او ٭ هر کسی گفته است هر گونه داد او نشان ٭ من شنیدستم که آن صاحبقران مردی
بود ٭ تیز دولت صعب هیبت نیک سیرت خوب سان ٭ پاک اصل و پاکدست و شرمگین و نیکخوی ٭ با
تواضع با دیانت با مروت با امان ٭ گر بدین آیین بود صاحبقران میدان که نیست ٭ در جهان از خداوند
جهان صاحبقران ٭ که بسود پای او در مشرق رکاب ٭ که گرفته دست او در مغرب عنان ٭
این قصیده هم مر او راست ٭ ای ز نعوت کبابت صحن عالم پر بلال ٭ آفتابی در معالی آسمانی در جلال ٭
تیغ تو روز وغا اعدا درگه فتح ٭ دست تو گاه سخا بر باد داده گنج مال ٭ نیست از پاکیزگی اندر خطت
را بستو ٭ نیست از بخشیدن سوال طبیعت را ملال ٭ پیشوای گشت تیغت چون از آتش تیغ ٭
کدخدای گشت جودت خلق را آفاق عیال ٭ از ضمیر روشنت اختران یابند نور ٭ وز لقای فرخ تو اختران
گیرند فال ٭ عیش بدگوی تو تیره همچو ایام فراق ٭ عمر بدخواه تو کوته همچو شبهای وصال ٭ از بر تیغ
تو نهان گردند اعدا از دست و پای ٭ در پناه تو برآورند مرغان پر و بال ٭ دیده تقوی ز نور عدل تو
دارد بصر ٭ چهره معنی حسن لفظ تو گیرد جمال ٭ شد بجا را منجوق تو لولوی ابر سخا ٭ شد جبال از تو
گوهرای شمس زوال ٭ نیست از ولاد گیتی چون تو محمود السیر ٭ نیست از ابنای دنیا چون تو مرضی
الخصال ٭ تیغ تو در مهر داغی جای سازد چون سوس ٭ خیل تو در مهر عشقی راه جوید چون خیال ٭ مدح
تو در فیبهای جوشن گردان شود ٭ سخت آسان همچو اندر رخنه دندان خلال ٭ شهریارا بار دوخوارزم
جای بحر شد ٭ سحر این معنی از رشاد و سحر آن اصل الضلال ٭ خطهای اگر گشت بحر حرام ٭ شد در
طبع من خط خوارزم پر سحر حلال ٭ تا بود جایز دو اختر را بیکجا اقتران ٭ تا بود حاصل دو کوکب را بیکجا اتصال ٭
کوکب اجلال تو با داه همیشه از شرف ٭ اختر اعدای تو با داه همیشه در وبال ٭ این ابیات نیز مر او راست
این نه زلف است که او بر عارض خشان نهاد ٭ صورت جور است کو بر عدل نوشیروان نهاد ٭
تو به دو سوکند ما را تا به نهم بنگرد ٭ زلف تا تابدار بر رخ تابان نهاد ٭ از دل من و ز سر زلفین او اندازه

برد ٭ انگه در میدان دل گوی پر چوگان نهاد ٭ گر نه بر سنگ بر سر سنگ کرد چون شکر یاد
این چنین حلاوت بر لبی چو جان نهاد ٭ ما را اول بر چه خسته تر ملامت ٭ اندی که مرتا همه خرم
سلامت ٭ تا من بمثقر داری کار مرا همی ٭ شکری که کار مای تو بر سینه قامت ٭ بر خون من
کهی که ملامت کند کسی ٭ نزدیک من سزای هواداران ملامت ٭ هر چه از تو بر من آید تسلیم کرده
عشق حقیقی را این یک علامت ٭ بدان امید خیره شوم همی بتو ٭ گر که نعش شود زیر پای
اسب شیر ٭ در دست کرده در هوا چون ده دفعه گذشت ٭ بدان که کرده شکن تیر حادثات
سپر ٭ کس نطلع لب چو شهد تو مباد ٭ خود مرقد مرقد تو مباد ٭ تو چه کنی بجور من چه بود وصال
چون نیست بجد من بجهد تو مباد ٭ ای چون گل سرخ دستمال همکس ٭ چون دیده نرگس گران
در بهر کس ٭ مانند بنفشه سر فکندی پس پس ٭ چون لاله ز تو رنگ بجا آید و بس ٭ این سرخ کرد او
آب هنر مند برد ٭ در آتش اندیشه مرا چند برد ٭ ایا که از خاک خواهم جست ٭ بادی که مرا سوی
سمرقند برد ٭ خود جان نه ولیست دانش فزای ٭ خود را سماییست و گشای ٭ خود همچو
خورشید روشنی کتر است ٭ شب بجود انده روشنتر است ٭ بدانش توان یافتن بر تری
نه دانش نه بر مهتری کند همی ٭ سخن چو بی شود آب دانش سی ٭ چو بیدا نش را چند چشی ٭ زمان
گشتن از نام او سرفراز ٭ شده مدح با نام او عشق باز ٭ گرا ناهنر جا که زنده نیست ٭ چرا خود
بعیش هنرمند نیست ٭ نبوینده گر نامی جستجوی ٭ بگیتی نبودی نیکی گفتگوی ٭ بگیتی چرا شد
سزای سخن ٭ که گیتی گشت از بهای سخن ٭ ثنای من از چه سزای تو نیست ٭ مرا کیفیت ثنای
تو نیست ٭ بخواهی که شر شنیده باشی که کس ٭ بشد پرواننده کس کار و بس ٭ خطایی که دانا بیان
کند ٭ بیاد آن صوابی که نادان کند ٭ گر انگاه جد و خواهی شدن ٭ نیا بد بدست او به باید بدن
گرانکه چو پرسی بگوید جواب ٭ که شاخ خطا میوه ندهد صواب ٭ هر آن خوکه با شیر شد در
دهان ٭ برون نیا یار تن مگر با روان ٭ بر اسب هوا کس سواری کرد ٭ که گر جام فریاد و زاری
کرد ٭ بر سنج هنر کس تن اندر نداد ٭ که گردن زان سنج او بر نهاد ٭ چنین بد ایا سروران هنر بر کاند
خود بر بود اندر سر ٭ کسی کو نهاد از نعم خویش خورد ٭ غم دیگران کی تواند برد ٭ کسی خانه آباد گردن مرد ٭
بیا شد چو کرد جهانی خراب ٭ نبودن سپهر و زمانه منم ٭ که بر زخم هر دو فشانه منم ٭ جهان سنج
نجای کی کاشت ٭ گر بود آسایش خرم بهشت ٭ جهان سرخ گر شود شیون کند ٭ تواند که از دوست
دشمن کند ٭ اگر کمتری از تو آید نژند ٭ تو لو کنم مری دو سنج بر جموده ٭ که این بزرگ ما که چشیده و لیکن همای

که بیشتر نظام الدین احمد بن علی العروضی از نیکو طبعان زمان خود بوده و در انواع نظم و نثر بی همتا
تغیر دادی و نثرش عقد ثریا را تحقیر نمودی و او را مثنوی است از منقدان صنعت بسی چند
تالیف در آن پرداخته مجمع النوادر و چهار مقاله در نثر از مصنفات اوست نور الدین محمد عوفی در
تذکره خود وی را در سلک شعرای سلطان طغرل بن ارسلان سلجوقی نوشته اما در چهار مقاله خود را
از منسوبان ملوک غور شمرده چنانچه در جایی می آورد که بنده مخلص احمد بن علی النظامی چهل و پنج سالست
که در خدمت این خاندان و بندگی موسوم است خداوند ملک الجبال علاء الدین ابو علی حسین بن
حسین که زندگانیش دراز باد در حق من بنده اعتقادی تمام داشت که از معتبر زادهای شهر بلخ امیر
عمید صفی الدین ابوبکر بروز عید فطر بدان حضرت پیوسته بود و جوان فاضل بود و بهره نیک داشت از آن
حال من حاضر نبودم در مجلس بر لفظ پادشاه رفت که نظامی را بخوانید امیر عمید گفت نظامی اینجاست
گفتند آری و او چنان گمان برد که نظامی منیریست چون نزدیکش رسیده و او را بخواندند رفتم و خدمت
کردم چون دور چند در گذشت امیر عمید گفت که نظامی نیامد امیر گفت که آمده و در مجلس نشسته است
امیر گفت که من نه این نظامی را میگویم و آن نظامی دیگرست من این را نشناسم پادشاه را دیدم
که متغیر شده روی بمن کرد و گفت غیر تو نظامی دیگر هست گفتم بلی دو نظامی دیگر هستند یکی سمرقندی
و او را منیری گویند و یکی نیشابوری و او را اثیری گویند و من بنده را نظامی عروضی گویند گفت تو بهی
یا ایشان امیر عمید گفت من آن هر دو را دیده ام و بحق المعرفه میشناسم این را ندیده ام و شعر
هم نشنیده ام اگر درین معنی که رفت دو بیت بگوید طبع او معلوم شود و بگویم که کدام بهترست
ملک سوی من نگاه کرد و گفت هان ای نظامی ما را خجل نکنی بگو چنانکه امیر عمید میگوید پس برگفتم
و مثنوی دو هفته بپایان نرسیده بود که این پنج بیت بگفتم شعر در جهان سه نظامیم ای شاه
که جهانی زما بافغانند من بوی بنده پیش تخت شهم و آن دو در مرو نزد سلطانند بحقیقت که
در سخن امروز هر یکی فخر خراسانند گرچه همچون روان سخن گویند ورچه همچون خرد سخندانند
من شرابم که چون شان دریابم هر دو در کار خود فرو مانند چون من این ابیات عرض کردم امیر
عمید خدمت کرد و گفت ای پادشاه نظامیان را بگذار که از شعرای ماوراء النهر و خراسان کسی را
ندانم که بدیهه چنین ابیات تواند گفت شاد باش ای نظامی که ترا در بسیط زمین نظیر نیست پادشاه
ازین سخن دمی عظیم بر انگیخت و بشاشتی در طبع او پدید آمد و مرا تحسین کرد و گفت کان سرب
را از این عید تا عید گوسفندکشان بتو دادم عاملی بفرست چنان کردم و در مدت هشتاد روز

دوازده

دوازده هزار من سرب از آن خبیس این دعاگوی رسید و اعتقاد آن پادشاه در حق من یکی
هزار شد و از اشعار نظامی آنچه بنظر آمده این قطعه است که نوشته میشود قطعه سلامت بر گردون
کام نهاده فراغت درین ایام نهاده بگردون آرمیده چون بود خلق که خود ایزد درو آرام
نهاده جهان بر وفق نام خود جهانست خرد او را گزاف نام نهاده ز خشک از کار نعیدان ابواح
قدم در خط احرام نهاده مثنوی چکوی در علی ابن چکوی که خاک از خون این بن می سبقی
چکوی در همه عالم کم از دی دشنامی در مروت هیچکس نه سر و ریش نکو دارد و لیکن
چو نیکو بنگری کس نیست در ده دو فرزند خلف کو را رسیدند نباشد جز دو نی دو کیر یک نه
چه نیکو باشد ای چشم این چنین چه نیکو باشد ای خلق آن ده مث خواجه احد کان من آن بود
که مرا دوست در جهان چو تو نیست چو تو گر بر سنگ امتحانت زدم در جهان خام طبع بان
چو تو نیست مث غمگین مشو که بشنو از من دو بیت چو تو گیش تا بر جهد خشم تو و پشت نگاه نه باز
فعل شلغم نشیند در جهان آنچه از میان خویش تو دیدی در آینه در خام قلتبانی و در سبی
نی همتای خود چنین الا در آینه حمید الدین ابو بکر علی البستی از مستعدان اعیان اشهر بلاد ما
وراء النهر بوده شعر تیر و جهسته ما مشی پیر دخا جیب اکر دی بر دون نوای چکاوک زخنک ابد و همو
میان او حکیم سوزنی شاعر مرات میبوده که بنا بر اطلاعات این مرد گشته باشعار او که
بغایت گرفته جزوی دست جا دوستی نما شعر ای کشکین خوی بنجانه خویش مکه
بر خوان دیگران حلوا داد و ایزد دست نهاده پیش کند سر تو بکس بچاه نه همه گردم کمکه
انگه دار دو خیش سخن ناسزاست مش بیش بیفایده دوست و اکثرین مردم خویش تا کی
تنهای اندر الفتی مبتلا بخشم دلم خوردار پیرون منعم هر کس پاسخ بدار صد خشم بخود دون نهد ناهم
دائم از دو پیشتر بضعیفی دشمن خود دار هر کس بیا بخرد نشین بگرمیخ مرد اگر نباید کجینک
خوردار امروز ست پشیمانی و گفتا خطا دوکی چهره شود آهوی گردون دوار سهل است کندن
خنگ در آب ست مرد اگر چه زون اندر آب آب ندید ای عجب طرفه بولیست شراب هم
در جام او و نیز چون آغاز بیخ آهستگی بیا نهاد غم سنگین بسالهای دراز ساعتی با پیاله
صحبت و داشت و نیاموخت نقش گردن باز مث موی که جوانی از شب بگا برید بپیری شب
برو در ده بگا برید کرد ز شب به بهشت پس چون بدید خرم زو دریغ آن شب مروارید مث
جانا غم سود این جهان نیست مرا از عشق تو اندیشه جان نیست مرا پر نیست که بیار از خود

بشکست * ور نه رضا چیست که آن نیست مرا مؤید الدین اوستاد زمان و قدوهٔ آن شهر و مکان
بود و چه همگنان بفضیلت او اعتراف نمودندی و کلامش را چون سویدا در دل جای دادندی
از منظوماتش یکی پهلوان نامه است که آب جمیع شعرا برده و این چند بیت را در مدح پهلوان
جلال الدین گفته شعر از جود چرخ هرچه بکام جهان رسد * از بس دو روی تو به پیش پیشان رسد *
از مغز من برون نرود لاف عشق تو * ور ده توام اگرچه بسر استخوان رسد * هیبت که دفینه
دست من * هر لحظه که از تو مرا در دهان رسد * بر جشن خویش تکیه مکن بیخ ز من مشتاب * کافر بهار حسن
ترا هم خزان رسد * تو آفتاب حسنی و هر شب زادمن * چون بخت پهلوان ز تو برآسمان رسد *
مقصود آفرینش عالم جلال دین * کز جود او بهر طرفی کاروان رسد * دشمن به پیشش از چوگان با پیچ خم *
هرکه دست او بجنگ کمان رسد * از بانگ خلق جهان منتظر بند * کافات را چو توقیع جعفران رسد *
خواص آفرینش از آن بود در طلب * تا چون تو سید امین آخرزمان رسد * کامی یافت تربیت و
تقویت ز تو * چون ثابتات بر کهکشان رسد * در خدمت کریمه ام از گه بخت من که بر
فلک رسد بهمین نردبان رسد الاجل الافضل شهاب الدین احمد بن المؤید شهاب آسمان معالی
و خلاصهٔ ایام ولیالی بود و جهان فصاحت را نسخی داشته که پای کمان از اسیر دری و مکان بلاغت
او لطافتی که تیر گمان و وهم بدو نرسیدی آن قبه طبع اوست که بر اوج سقف او خورشید
عنکبوت ردای روز نشت * این ابیات که از نخان جهان و نشان است حسانت در این
دعوی را شاهدی روشن و صادقی مبرهن است شعر چه حاجت گفتن که زینت غیرت * تمک
در میانست که گوید که چیست * بر مخلوق بود این هم خاتم کردست * خاک آن تشنه شور آب
نیکنامیش روشن است * اگر اندر گشت سبز آسمان از فضل او * مه عطارد خوشه دار و هم
قربا خرمن است * از من و تو که نه تر بنده است که مکشی مرا سپهر * وانگه عیش گه که طوق به نو برکردن
است * در که [illegible] زین عالم گندم نمای جو فروش * گرچه جفای او دل احرارا رز نرفت * حلم
جنت کسی دارد که امروز روشن سوز * تن چو [illegible] ریسمان و دل چو چشم سوزن است * خواب خرگوش
اجل گشاده ورت بسته کرده * الحذر که این پشه را هر روز بر شیر افکنست * هرکجا نوریست در عالم
اسیر ظلمت * هرکجا سوریست در گیتی قرین شیون است * تنگ نه و بهیم ملک را چند را
پادشاست * بر زنده مرده و مرگ را چند عالی روز رفت * از شیون اجل شاهی شبلی این خجسته
قلعه را اگر بارو از خاره است و در از آهن است * هرکرا شست اجل افتاد در گرداب عمر * خفته

گرد

گرد و گر چو ماهی روز و شب در جوشن است * بر سر کوی قناعت حجره خواهم گرفت * جان بر شوشت
میدهم حالی که باقی بر من است * کار زمن گر بیخ خود بر یک سلطان افکنم * نیم نانی نیخود مرتا نیم جان
در تن است منه با گوش تو ای تنگ من بجای سیمین تن * من با خاک در چشم و گوش [illegible]
زنخدان تو چون گوییست و چون چوگان مرقامت * گریبان تو پیداست و پروین مراد امن *
بماند چون بنازی تو لطافت را طرب در دل * بخندد چون بخندی تو ملاحت را روان در تن *
اگر طره بر افشانی و گر رخسار بنمایی * شبی در روز شب تیره صبحی شوم مه روشن * بحکم لب بیبی
داوری باکر جرعه جامش * میان چشم مرد مها خوش ستانند کاشش * فراقت راست ملعوم مزاج مهر
با شکر * وصالت راست انجام خلاف آب با روغن * زبانت می نیاساید زتیغ عاشقان افگن
چو انده مهر ساوات [illegible] زبان من * ستوده ناصر الدین خسرو سادات شرق و غرب * که دهش
بود را کاوفت [illegible] فخر را مسکن * خداوندی که دستش گرد بیخ دوستان راحت * عدو بندی
که تیغش گرد سور دشمنان شیون * بیدانش کمین بنده بانه بهرام خنجر کشش * در ایوانش کمین
مطرب با نام بید بربط زن * چو چرخ از سعت رفتش ظفر با بدر رزم اندر * ستر و ان گرد او همت
همه شبهای آبستن * چنان خاطر شد از عدلش جهان کاندر همه صحرا * نختانست لاله نیز دربن [illegible]
با سوسن * ای عادل جهانداری که اندر عرصهٔ گیتی * فروماند ظلم و فتنه با مروت همچون آن
با ملکه [illegible] هیبت سپهر از قوت [illegible] دوران * [illegible] جهان در چشمهٔ سوزن * اگر خدمت کند
گیتی ببخشش [illegible] وگر گردون کشد گردن بکوششش گردنش بشکن * شود مهر تو در هر دل چو
حسام [illegible] * [illegible] که از هیبت زهم [illegible]
خنجر * فرو شد دم [illegible] * همی [illegible] خون از حلقه تنگ زره پیروان * بدا کنونه که
آب [illegible] بالای [illegible] نیزن * زبان تشنگان در کام عجوبی [illegible] * بزیر خود [illegible] همچون
سرمه در دامن * بحمد [illegible] * بساط [illegible] میدان [illegible] مهره
هلال عید را مانست [illegible] * که [illegible] * حسام [illegible]
گردد در صف جان [illegible] * [illegible] حیران [illegible] * [illegible] تو میدانی
چشم عالم را ببخشش [illegible] * خداوندا [illegible] پیش تخت تو حاضر
نشاید گرچه [illegible] فضل [illegible] * فلک [illegible] قضا با [illegible] قاصر * روان [illegible]
عاشق خرد بالفاظشان الکن * خداوندا [illegible] امید اکنون بادی * چو گم عقلان [illegible] بمیدان

کرد و چون مثال بنده و عهد تو داشتی این خدمت ٭ کمان چو ماست آن پادشاه و بنده تا داختن بنی
الاجل الحکیم بهاء الدین الکرکی از اعیان شهر سمرقند بوده و لطایف الفاظ او همچون شکر و قند اگر چه در
آغاز کار نقطه دایره مرکز سمرقند می‌بود اما آخر دایره پرگار او مرکز خراسان را احاطه نمود و چون آفتاب
مملکت نیمروز او را کمالی حاصل آمد و بسبب التفات اشراف سجستان در آن مکان سالها بسر برد
و ملک شمس الدین که ملک آنجا بود حق او رعایت نمود و بتقدیم رسانید و تخت بود که خبر و خمول او را
استماع نمود جنیبت خاصه خود را بجهه او فرستاد و او را بحضرت آورد بنده بهاء الدین چون خواست که بر
جنیبت سوار شود که اسب بلکه پای او را لگد کرد انیده بدیهه این قطعه گفت قطعه تو ای که
تیغ تو ادا داوام ٭ جهان بر بر و پس ظفر کرد خدای ٭ قبول جناب تو موجب بنده ٭ که آمد از
جو گردون والای ٭ بتشریف مکنی سایه بخت ٭ بدیرفت محرم نجابت روانی ٭ فلا منی مرح
من شده هر کس ٭ چو طاوس خانه بهستانی ٭ براند بادپایی که بعد پیش چرخ ٭ که گرد
دو گون آن زمین که هوایی ٭ تو گفتی سوارت کنم بر چنین اسب ٭ که در خدمت ما باید ورشتانی ٭
چو بر خاستم آتشین بود و گفت ٭ تو بادی چه شایسته پیش بایی ٭ بدان گونه گفتم ابیات از دست
گفت ٭ که تا خر بر پشتش خدمت نیامی ٭ مثنوی نظر انداختی معنی همی چنان آید ٭ که از سایه مرد و دیده حقی
خون آید ٭ شتاب نیک نباشد نکته در نظم ٭ هر آنچه نو دگر بنده یکی باید ٭ مثنوی ای
نازک مرکان تکان آید ٭ برای کو سپر چرکند از هر سو ٭ در هوای تو چون ذره در صف سیاره ٭
اثنای چو رخت بر ملک خوبی که دلبری از سر زلف تو بود و انتهای افت ٭ همچو از خدمت مخدوم جهان
غزه علو ٭ ملک الشعرا نظام الدین شاه عرب ٭ ملک ملک سخن و صاحب گیسو ٭ چون
اقبال حسین ابن حسن اکه بفهر ٭ آنکه از تیغ ایادیش بسر ملکو ٭ چشم توفیق تو چون غمزه اکرام فرزند ٭
عرض انیز نامد کرتی در ابرو ٭ جل از روی فلک دیش بر خاک نهند ٭ گر به عزم فلک ساعی تو ساید ٭
پهلو ٭ طره دین اشتال تو چون شانه کنی ٭ خود را آمیستنه نپشی همه حال گفو ٭ صبح کرده و از رای
تو بودی هر روز ٭ نشدی نافه عشار پرده خیبر عفو ٭ اگر در حلقه زنجیر نفاذ امرت ٭ حلقه
در گوش ٭ همه ترک فلک چون بنده ٭ لایق و در خور تست که گفت آن استاد ٭ پر حید ره
حید ره لاحید ره ٭ مثنوی دلیل همت من نیستی است بی همتا ٭ چنین دلالت خیر به خدای خیست ٭
طریق شعر اگر چند ره بکه بره ٭ سخن خویش را سیرت گدایی نیست ٭ مثنوی زین چرخ در انعمت گونه
رای ٭ راهیست در پیش و من کوته پای ٭ یا ای پس چرخ در ماند که گونه ای فلک آهی ٭ من گونه زار در نگوشی

فرای ملک الکلام سید حسن اشرفی بدیهه گویی و لطیفه پردازی بی‌نظیر و جمال سخن او ملتفت
سخن نسیم سحر را از خجلت در چمن حیران کرده و طراوت نظمش تحیر بحر آبی در ابراشیه و
با آن که سبک روح و خجسته بوده اما صدای فضل و بگلبانگ بلند رسید ٭ ایندان دم که خوش
زبان بودی ٭ کوشش الفاظ چه جان بودی ٭ و این قصیده که در توحید حضرت جل و علا در
نوادر عظیم شانی گفته مطلع دیوان اوست قصیده ای بنزاخالق ارض و سما ٭ وی کرم
باعث یوم الجزا ٭ محیی اموات تویی بی‌خلاف ٭ مبدع انواع تویی بی‌خطا ٭ ذات تو پاک از که و
گو و کدام ٭ امر تو دور از چه و چون و چرا ٭ چیست فزونی کرمت خامه‌ش چیست کمیت جهان بی
نظرت خامه‌ها ٭ فرحمت تو همه شاد و پیشکش ٭ موهبت تو همه را رهنما ٭ آن تو آنست که
یکسان شمرد ٭ رحمت و آسایش من بود و وا ٭ ای تن خاکی بشده چون گیا ٭ ساکنین تو همه خاک
چشم ده روز از ده جهان تا شوی ٭ مرد که چشم جهان بقا ٭ پیش و پس مطلب راه جوی ٭ از که توی
واجب و نقاش ٭ چرخ رسیده یکی آسیاست ٭ سر عقاب رحمت و گواه ٭ گر به دو سنگ
وار ٭ عاقبت آسیا کند آسیا ٭ من که منم تو بنده غم ظلم ٭ بر کرم از کرم تو منی ٭ بنده جاه جام رسول عرب
نسبت خاصه‌ی چنین رضا ٭ خاطر من آینه راست گوی ٭ گفته من مشعل عز و ٭ تکرت من بلبل
بستان عقل ٭ طینت من گلبن باغ صفا ٭ دره اندر ره فضلم عزم ٭ قطره از چشمه چشم حیا ٭ همچنانم
تیره دین و اقعه ٭ هم شده ام خیره و دین با چرا ٭ سبز لباسان چراگاه قدس ٭ تره خوان من
من باشتقا ٭ غرکن زان بکنند خیره خیره ٭ مردم عاقل نبه پایم جفا ٭ این که کارها که مرا تو
و مقتدا ٭ و او ند بتدریج و استا نند یکبار ٭ هر یک بصفت گرکس پرنده شکاری ٭ و آنکه ز حرص و
از هر نقاره ٭ این همه از شور خاطر من تو ٭ آن نیز تو اند چنین سپینه زن نامه ٭ این ساختی آن آرند
چه باید همیشه آنرم ٭ و آن طالب این از نکه باید دلم انداز ٭ خورشید بر اند و در تیغ ز بهر است
بر جیس ز در بسته و در سعد بساره ٭ باسینه بحر و حیم با دلو تهی دست ٭ از تو پس گران تحکیم
از تو بکر آنباره ٭ کر دم شده و پر دردی دل ما همه دم نیش ٭ ماهی شده بی آب تن را همه تن جاره
از سنگدلیهای تر از دو دلم آونگ ٭ و ز بو العجبیهای دو پیکر شده انگاره ٭ جایست که چون پیره شوی
شیر نیابم ٭ سن بره که باخلق چو شیر است جگر خواره ٭ ای جان بساز و مطلب تا بتوانی ٭ در مرکز
ساکن بدو انگوکب سیاره ٭ تن مرکب خاکیست ره کن بطبیعت ٭ تا چون تو برون آلهی
ملک دانم مردار ٭ بر شهپر جبریل نشین تا بتوانی ٭ برا سب گلین در صف هیجا مکنی کاره ٭ ای

الحق نه ز حکمت بپسیچ بیاید ٭ زنهار مخواه از دهر که گم شده زنهار ٭ نام از در حق جوی چو جد خود وی
باش ٭ مقبول حرم و صوامع که نام جو طوار ٭ همت بکسی خواه که بر وی نرود ظلم ٭ غربت زدهٔ چو او
که هرگز نشوی خوار ٭ از مرگ میندیش و غم رزق مخور هیچ ٭ کین هر دو بهنگام معین برسد ناچار ٭ هر چه بود هست
تو خواری نهد مرگ ٭ در عین کمال تو زیانی نکند باد ٭ مستی مکن ای باد که غفلت که نیز زد ٭ صد حالت
مستی به پریشانی دستار ٭ بد ماه و فا دو پسر ترت چه ستم کن ٭ از عجب عمر کی دست بدست
از منه ٭ تا چند نگار و چه دار سر مرا ٭ ای همچو خود همی بیچاره دگر مرا ٭ با اینهمه جور در سری کشاکرم از دو ٭
آمدی که پشتر بر سان خرد مرا ٭ پرسش چه ترشت مرا خود دل از وجود ٭ عقرب چه زحمت دارد این
پشت مرا ٭ یا رب بحق آنکه جهان آفرین تویی ٭ کز دست نیش خود بار خرد مرا ٭ از نسل حیدر که جهان
پامال او ست ٭ دریای روزگار مکن پای سپر مرا ٭ همچون پدر مرو پیش زخم تیغ اگر دهی ٭ بر کار زار
خیل شیاطین ظفر مرا ٭ شیطان دیگر نه مرا عوض آن شده ٭ چارکی و فیت از ایشان حذر مرا ٭
ای جان از جفای جهان آمد به لب ٭ یک راه اراده کن بسوی عالم طرب ٭ اندر سر هوس کش از بی راحت
لجام ٭ در حلق آرزو فکن از پیش گت سب ٭ این کسرنیه که گیتی کهن منزل بلاست ٭ وین بر کشیده چیست
سرا پرده تعب ٭ روزی هزار چهره گلگون به زخم دست ٭ نیلی شده است از این فلک نیلگون سلب ٭ بیش
جهان چو خنجر است تیغ تو ٭ امو جهان چو شربت گرست تا ب تب ٭ از بهر آنکه بنهد در گوش
نیدیم ٭ زنده کیف خویش عیدیم و زنده کیف ٭ چاره‌ای که جهان نهد در نهاد خلق ٭ زین غم جسم علاج
پذیر نیست بعجب ٭ فرید الدین جهان بلفظ معنی ٭ غم حرمت زسر بیرون گذشتم ٭ چو چشم مستو
اندر گریه آمد ٭ همه بر ساحل جیحون گذشتم ٭ چو جامم بتو اندر آتشش افتاد ٭ همه بر شاهراه خون گذشتم
زموزون نظم تو الحمد لله ٭ گران غمهای ناموزون گذشتم ٭ نمیدانم که با چندین گرانی ٭ بران
دریای معنی چون گذشتم ٭ از سخن طبیب حفظه الله ٭ آنا ره دل که جان جانست ٭ جانا شه چه
باراقی است ٭ گر زری همه خلق جز زیانست ٭ و ستش بصفت بای کجست ٭ یعنی مثل آنست
آنست ٭ از جمله علم طب مرا ورا ٭ پرهیزی زن و دامن کلانست ٭ معلوم شد که جان ور جهان م
از بیم علاج او نهانست ٭ گر و سست فلک چنان مهراش ٭ وین جرم که نام تب تمانست ٭ کو که
کهکی جو سر بشنو او ٭ تا پنداری که خود وی دانست ٭ از شعر جواز حل سپر درست ٭ از نظم جواز اسد
دانست ٭ هر چند و صور تش حسن است ٭ بگویند ی گیرش خیانت ٭ خندید که خاطرش شرف را
همه هست و طبعت زبانست ٭ ای آنکه خیال آگاهست ٭ معشوقه چشم آسمانست ٭ همت کردل

زمین است ٭ خشت اثر دم تو زنست ٭ در دست طبیب نیست محتاج ٭ کو مخض بقای جاودانست
نهفته ز دست و محو آب ٭ زان روی که زهر بیگمانست ٭ نام کنند تا چنین خلق ٭ این مژده و مهر
همه جهانست ٭ هر چند که بار هر آنند ٭ اوراد تو بر آن که بر نشانست ٭ آنکی گویی که هر دو عالم
مستی ز هستی لیم اند ٭ چون تو طمع از جهان بریدی ٭ دانی که جهان کریم اند ٭ جا بنیاد خود از
دولت ٭ کرد از بخت ایام جستیم ٭ قناعت را پناه خویش کردیم ٭ طمع را از ریاضت سینه
خستیم ٭ از آن بر دم نهادن روی بر خاک ٭ که یکلخت شاید بیت بپرستیم ٭ وز آن بر نشستن
خوان و مفطر ٭ با میدی بجمانه که بستیم ٭ با قبال شاه حفظه الحقا ٭ اگر کیک آنند و هر که گستیم ٭ بد
همت بر خوان بر دم ٭ گر دو باری نداریم از نکو بستیم ٭ ایخواجه طمع مکن بچیزی ٭ کان دانایل آن تو
نبوده است ٭ آنرا که کسی نشانش کرده است ٭ و قوق کز نشان نبوده است ٭ زنعم ابیات م
اشکی دل اش که به گیرد ٭ شب اندر آمدم آهی که سحر گیرد ٭ چو زمدا و بگریم دل از بر جوشش بسوزد چه
نسوز خود بگویم شب تیره سر بگیرد ٭ عاشق زرست در صبح دم بگیریم شراب ٭ دولت جمشید
دادن و نعمت افراسیاب ٭ هر که با خسرو دلبر باده روشن گرفت ٭ مرحبا و قتش که هم زد کل
همه گلاب ٭ می بده از دم دیگری ساعت که بیستان ز ابصبح ٭ وقت کو ایست حالب گرم و حرب
نیم خواب ٭ تا بر آمد عاشقانه همچو چنگ ٭ تا بیا هم دست از قش چه ما چون رباب ٭
اشرف آنکه نفس نیست بی البر مباش ٭ در جهان بر عشق زن از بنه سیم و زر مباش ٭ تا شرابی
هست کس یا بهتر و مهتر مخوان ٭ تا ظرفی هست کس را بند و چاکر مباش ٭ با رخ معشوق خوش زی
که تر از گلبن مشو ٭ بر لب بلبل بر دم جز ساغر مباش ٭ دل چه جست کی جای نشست غم ترست ٭
جان کیست کی هوا پرست غم تست ٭ وین عمر تحیله که هست غم تست ٭ روزی چند هست تن
بست غم تست ٭ با دوست هوا به دل جا جهان ٭ سبحان الله فتاده کاری مشکل ٭ گر کو شم
سخت بر نیایم با دوست ٭ ور بسوزم تا بر نیایم با دل ٭ دل از خود صحبت ملا فرو نبود ٭ زان بر
من مستمند چه رو نبود ٭ زان شب که برفت کفت خود با دولت ٭ هر گز شب بخت مرا روز نبود
گر بنده دو روزه را خدمت بگذاشت ٭ فی نقش عبادت تو بر آب نگاشت ٭ تقصیر از ان بود که
چشمی که بدان ٭ بیاری چون تو می توان دید نداشت ٭ شعر و زانده را جوادی نرسید ٭ وز
انده و سوادی نرسید ٭ دستی که بدامن قناعت زدیم ٭ ورد که بدامن مرادی نرسید ٭ اجل الحکما
ابو علی شطرنجی عالی سخن معالی بیانست کلطف طبع و لطافت کو ترب و دخت کلامش اسمار

پاسپر نموده دهقان بوستان بلاغت بلبل سلطان شهرستان براعت یکی از شعرای آن زمان
بوده و در آن حضرت رونق تمام داشته محمد عوفی در تذکره خود آورده که در ماوراء النهر روزی که خورشید
بحوت منزل گزید بندگی الملک باران دیدار آمد بسبب آمدن وی خلق شادی بسیار کردند چنانچه او را
بشیر قدوم بهار خواندند وزیر عصر دهقان علی را امتحان کرد که قصیده بگوید که ردیف آن الملک باشد
حسب الامر و پستو قصیده بگفت که این چند بیت از آن جمله است شعر بشارت آمد از نو رفته
بهر زمان الملک کند تهنیت زمان بشارت شاد زمان الملک ◦ در پیشان است گوی تیشان
کودکان کنجشک ◦ نشسته چون یکی پیر معلم میان الملک ◦ بتفاخر از برای آن کند الملک همی آورد که
خبر بده های خواجه کنند بر زبان الملک ◦ وزیر شاه صدر الدین که به گشتن خصمش ◦ بتفاخر بکرده است
چون تیر و کمان الملک ◦ بماند ایشان خواهم که الملک میزبان باشند ◦ که ما حقیر ایشان چو ایشان میزبان
الملک ◦ الا ای پیر سر آیید و از آشیان کنجشک ◦ الا بر شود بر آسمان بی نردبان الملک ◦ مسوش
بود مستضعف تر از کنجشک بر کنند ◦ اگر زبان شمر از پیش شیر جوانمان و خزان الملک شعر علم از استادان
حاصل کن گر بدی کتاب ◦ نتوانی نقطی علم بحاصل کردن ◦ بود آنکس که بی استادان از کتاب علوم ◦
تنها نبی شاگردی کردن کردن ◦ همچو مرغی که خود بیشتر نبود خایه کند ◦ جوجه نتواند از آن خایه برون
آوردن شعر بر سر خاک کریمان رفته زمین ◦ که سوی درگه این مهتران عصر بیایی ◦ ندا که هیچ از این
مهتران و این درگه روا نگردد و در هیچ حال حاجت ما ای ◦ اگر تو هیچ کنی خاک آن کریم را ◦ بود اگر همه
حال حاجت تو خدای ◦ اگر بمانند این مهتران بهین سیرت ◦ چگونه عمر گذاریم وای بر ما وای شعر ای
برده علامت بریخ خوب بلقات ◦ شد ریش تو مانند مخروق علامت ◦ انصاف بده خلق بر ادبی
تمامی ◦ تا از روی درخشنده وزان برشد قامت ◦ سخن عجب آید که تا چنین آسیب ◦ بر گونه ...
و تو هستی بسلامت ◦ برگون تو از روی گوی ریخ رسیده است ◦ با روی تو مخفی کند آن گون بقیامت ◦
شعر ای باد برگر عروس پس خوب ابستن شده است ◦ اندر آن مدت که بودی غایب از او عروس پس بر
دوست بدکان گشتن باید برازکه ◦ او کیان چون نیک شد خایه بگیرد جوجه پس افصح الکلام امیر ...
از ساکنان ممالک خجند بوده و ابتدا در خدمت سلطان بهرامشاه بسر برده و بعد از آن ملازمت الترخوارزمشاه
خوارزمشاه نموده و با مرکتابی قیام داشته آنهال جهانش از بوستان بقا منقطع آمد و از اشعار وی
آنچه بنظر رسیده این قصیده است قصیده زهی بتکرت و شن ز لب چشمه جان ◦ و از غرش
عالم ولت ملا خوان ◦ تو یی تو یی که اگر خوانمت عطارد من ◦ زمین سخن بنود خلق را مجال گمان ◦ شنو

تو که سوگند نهاده ایم ◦ نگفته دو سهراب کوب کب شان ◦ یکی از ایشان چنگ پستان بچه
فروشش ◦ گگر دگرد پش چو چرخ سرگردان ◦ دوم ادیب پریشان سخن که میموده است ◦
هزار بار بسته همه پرستان ◦ سیم رشید که وطواط شاعری کاست ◦ چو کلک کند دو تیغ
چو کلک بسته دهان ◦ چهارمین شان که کجا بر هم بری ◦ چراغ مرده دانش فروغ دادن ◦ چه
کفر او چه سوگند نهادی دروغ ◦ که چشم عقل بمانده است واله و حیران ◦ بدان خدای که بر صورت
جهان بنگاشت ◦ بنجاه مانی کوهن و همیان فان ◦ بنقطه که در چشم وهم شد عاجز ◦ بوصفی که دو
نرعقل شد حیران ◦ بدان دمی که در دو زادعیسی مریم ◦ بدان رهی که بدو رفت موسی عمران ◦ بقطره
نخش شهاب بجای افشین ◦ بنقش نهاد بهار بر نگریز خزان ◦ بدانکه آب که گرد کرد و بر دو از بالا ◦
بدانکه آب معطر بجای از بستان ◦ بهمین دولت بهرامشاه بن مسعود ◦ که آفتاب علم گشت و سایه یزدان
که بر جهان گسترده بوده دانه داستون ◦ اگر نکاوی آبستنند صد چندان ◦ چو لاله باد دانای کلوی هر یک
بریخ ◦ بدان گیا که در عالیه نشنفتن دان ◦ چو کلک را بیجای تو تیز شده ندارد ◦ زبانش تیز از تیغ کند
کن دشمنان ◦ مرا حریفان امسال تهی کرده اند ◦ که در حقیقت آن دشمن همی نتوان ◦ چگویم و چگیم
خلق را بجل کرده ام ◦ مگر خدای بیامرزدم بدین بهتان ◦ گوش شنید این خاموشی این شعر و جانی ◦
دریغ مثنو مقولات غیر وسع کیان ◦ اگر بکار سخن جادویی کنی دعوی ◦ همین قصیده بسنده است
مر ترا برهان ◦ سزا بود که بدین شعر آفرین گوید ◦ چراغ روضه مسعود سعد بن سلمان ◦ و این قطعه نیز
چنان المجهود مشهور است شعر مروارد ده بکیستی گرمیل دو کار ◦ او جود شهر روز بسلامت
باشد ◦ زن نخواهد اگرش دختر قیصر بدهند ◦ وام نستاند اگر وعده قیامت باشد ◦ و این ابیات از
قصیده ایست که بر زبان سلطان بهرامشاه انشا نموده شعر منت خدای را که جهان در پناه ماست
سجده که ملوک زمین بارگاه ماست ◦ روز سپید انه امید روشنی ◦ در سایه سعادت چتر سیاه
ماست ◦ امید هفت کشور و اقبال پشت چرخ ◦ اندر جهان بگوشه ترک کلاه ماست ◦ باد و ری عالم
و تا نبید کرده کار ◦ نصرت بروز معرکه پشت و پناه ماست ◦ اندیشه چون ز عالم علوی گذر کند ◦ بجا
رسد که پایه اول ز جاه ماست ◦ آفتاب دولت ماران رحیم ◦ صحرای ملک سبزه دولت
گیاه ماست شعر کسی که دل اسیر زلف او در بند ◦ بروی عقل در اختیار در بند ◦ بگیر نگار یکجا
چنین رو دوس ◦ تو در میند که خود و در کار در بند ◦ مولانا جمالی در فضل کمال داشته در هنر جمالی
چون مطلب با لباس احوالش بگو نظر نیامده هرآینه از آن در تذکره نشسته بدین سه بیت از وی اختصار

می افتد ۞ طبع ما پیاده و همراهان برنداشت پیش از این ۞ گلبنان آشوب طوفان برنداشت پیش از این ۞
شد شکسته دل ز رنج سخت بی‌برگی مرا ۞ آبگینه بار سندان برنداشت پیش از این ۞ همره او دل برفغان جوهم
شفا از باغ حیات ۞ نسیم جانی داغ حرمان برنداشت پیش از این ۞ خواجه کریم الدین که در سلک مریدان
مخصوصان شیخ نظام اولیا انتظام داشته و بعد از فوت شیخ نظام سلطان محمد تغلق او را
بخطاب انوار الملکی مخاطب ساخته شیخ الاسلام ممالک محروسه خویش گردانید ۞ مولانا صدر الدین
ابراهیم که چندگاه در ولایت صدارت میرزا شاهرخ می افراشته ۞ و خواجه عبد الملک که بر هدایه
حاشیه نوشته اما با تمام آن موفق نگشته ۞ مولانا فاضل که بر شرح شمسیه حاشیه تصنیف نموده و
خواجه فضل الله که در فقه ابو حنیفه ثانی و در عربیت ابن حاجب ثانی بوده و مولانا کمال الدین عبد الرزاق
که از اعلام علما بوده از تألیفاتش کتاب افادات ایاب مطلع السعدین در میان مردم متداول است از
نیکان و خوبان آن شهر و مکان بوده ۞ از سلاطین محمد خان سلطان خلیل بن میرانشاه گورکان بوده
و میرزای میر ابوبکر اسفراینی صاحب این بیت بوی داده ۞ دل شیشه و چشمان تو هر گوشه برندش ۞ مستند
مبادا که بجا که شکستند ۞ و این دو بیت نیز مر او راست ۞ ای تیر غمت را دل عشاق نشانه ۞ خلقی
بتو مشغول و تو غایب ز میانه ۞ گه معتکف دیرم و گه ساکن مسجد ۞ یعنی که ترا میطلبم خانه بخانه ۞ ریاضی اگرچه صاحب
ضمیر نیکو و ترجیح بوده اما با عجب و نخوتی که بر خاطرش استیلا داشته همیشه در نظرها خوار و بی اعتبار
می بوده و این مطلع مر او راست ۞ ستاره‌ایست که گوشش آن هلال ابرو ۞ ز روی حسن تو خورشید
میزند پهلو ۞ امیر علیشیر تصرفی در آن بکار برده چنین ساخته ۞ ز روی حسن که گوشش آن هلال ابرو ۞
ستاره‌ایست که با ماه میزند پهلو ۞ ظاهر الصلاح بدین تصرف راضی نشد ۞ جوهری عروض و قافیه را
خوب میدانسته و میر النسبی را انتزمودی امیر علیشیر بنظم آورده و این بیت از انجوبات ۞
فلک بسکه در سوکش تو خسته ۞ بهره و نعلی شده خسته ۞ میر قریشی از عمر مصاحبی بهمت بر سبب عیش بسر گذشته
و این نوع ابیات میگفت ۞ نیست آیین محبت که بدین یاران نگه ۞ دور از آن بیرحم سگ را دیدم و بسیار بگی
خواجه حاجی محمد از نوشش طلبان آن شهر و مکان بوده و در آخر عمر که نمر رشد و این بیت گفت ۞ از شوق نرگس
تو کاستیم همت از نوده ۞ چندان گریستیم که دیده بشستیم دست از نوده ۞ مولانا ابو الخیر در انواع فضایل
نصاب کمال داشته خصوص در حکمت که ارسطوی اول و در طبابت ابو علی ثانی و در آخر سلطنت ابو
الغازی سلطان حسین میرزا بهرات رفته از زمان استیلای محمد خان شیبانی در آنجا می بوده
و محمد خان بعد از مراجعت وی را بما وراء النهر برده و در نهایت تعظیم و تبجیل با وی سلوک مینمود و چون گرفت

سروسهی در قدم یار فتاده ٭ منظوری منظور نظر خان خانان بیرم خان بوده و در سلک معروفان انخراط داشته
و شعر هموار میگفته از آنجمله است ٭ خط گرد مه عارض آن سیمبر گرفت ٭ هر سو نشان فتنه بدور
قمر گرفت ٭ میر هاشم محترم امروز در هند است و با وجود مداومت افیون حافظه‌اش بغایتی است که تمام
کتاب مهابارت را که پیچ پیچ‌های غریبه و حکایات عجیبه است در فکر دارد و شعر هموار میگوید
مراد و راست ٭ در کام جان زند گر عطای خدایگان ٭ از سوده تر شده رگ سر زبان ٭ منه وادی
عشق تو همچون ستم تنگی ٭ جان در این خاری سپر دیار تنگی ٭ منه زهر فلک فراشتن میخواهم ٭
زخم لب به مکاشتن میخواهم ٭ بگفتن و نگه داشتن میخواهم ٭ من طالع دوست داشتن میخواهم ٭
صلاح فدایی با شاه قلی بای کوکلتاش عبدالله خان مشهدی بود سوم بعبدالله خان نامه در سلک
نظم کشیده اما بنابر عدم قبول شهرت نیافته از اشعارش آنچه بنظر آمده این بیت است ٭ هرگز
نتوانیم بروی تو نظر کرد ٭ از اظهار محبت چه خجالت که نیاورد ٭ کش در جنوب سمرقند واقع شده و تا سمرقند
نه فرسنگ است و بنابر آنکه اطرافش بغایت سبزی و خضرت می‌باشد به آینه قبة الخضرا اشتهار
شهر سبز نیز مینامند و هوا کش بنهایت خوبی میشود و مضافاتش قصبات بسیار دارد و از آنجمله
یکی نکاب طرفای است که مسقط الرأس امیر تیمور گورکان است ٭ امیر تیمور سعی موفور بتقدیم رسانیده
که آن شهر را دار الملک سازد بنابر جوار سمرقند آن مطلب بحصول نپیوست و اصل امیر خسرو نیز از شهر کش
کش بوده و از این قبیل خصوصیات بسیار دارد که بنابر اطالت زمان در گذشته شروع در ذکر
مینماید ٭ ابواسحق بجود و احسان معروف جهان بوده و حکایت کنند که یکی از دوستان او را
عنکبوت پریشانی بر زوایای خانه احوال تنیده بود چنانچه از غایت اضطرار زبان باظهار گشوده
ابواسحق بعد از تحقیق مضاعف آنچه وام او بود و فرستاد تا باقی را صرف معیشت خود نماید و پس از آن
همه وقت خود را ملامت میکرد که کس چرا از دوست خود چنان غافل باشد که او را بنوال احتیاج
افتد ٭ خواجه ابو البرکه از مستعدان شهر بلخ ما وراء النهر بوده و وقتی غزلی از سیرات گفته بر قافیه ... نموده
جمعی آن را خوانده بعد اعتراض کرده‌اند و آن بیت این است ٭ ز آتش دل آب شد چشم باران
خنک شد کشت امید ما و شد قطره ٭ چون صورت اعتراض در آینه خاطر قاضی چهره‌گشایی نموده
این قطعه بمنصه ظهور آورده ٭ هرچه آمد بنزد اهل صواب ٭ بگمان خطا شروع کنند ٭ گر فتد نقطها
بزیر و زبر ٭ عقل را بیرون نقطه کنند ٭ هرچه خوانند نیک فکر کنند ٭ نخوانند تا غلط نکنند ٭
خواجه دو پسر بود یکی ٭ خواجه بهاء الدین که بسیار با قدر و بها بوده و بسنت آبا همیشه این نوع ابیاتی

اندر یک خاطر برهی آورده ٭ چون من زغفلت کی بس ان شاد نماند ٭ دارم غم و سم و دردی که کمی باد
خداوند خواجه ایوب بو نور پیشوا دو وسعت مشرب و لطف طبیعت و حسن اخلاقیت عدیل و
نظیر نداشته چون صحبت عطایه بخشش نظیر بخت بهم جا رسیده و لطف از جوش مانند رواج
صباح بهمه یاهی دمیده هر آینه دیگران آن نیکو شده و شروع در اشعار بر شکر نهایت خدمت مینماید
تحرکه صحن چمن پر گل شقایق بوده ٭ جهان بکام دل عندلیب عاشق بوده ٭ ز زلف خال تو آموخته دقایق عشق ٭
نمی بجا که مجموعه حقایق بوده ٭ چو بخت خون من اندر دو دل خلاص شدم ٭ مرض علاج پذیر و طبیب حاذق
بوده ٭ گذشتم از دل و دین چو که اندره عشق ٭ سفر بقافله چنین ممالک بوده مثله ٭ اگر فرشته خواند بدو رحم
اندیا و شش ٭ بشرم از سابقه بندگی یاد دش ٭ حسنیت خلق خوش ز اطلاق خاص است ٭ از آنکه فاتحه
این کلام اخلاص است ٭ تا چشم پر آشوب تو گلگون شده اندر دل ٭ چون غنچه دل اهل نظر خون شده
اندر دو **نسف** و در زمان سلف معموری موفور داشته و آخر بواسطه حوادث زمان نوعی
ویران شده که از آن غرض را اثر باقی نمانده و بتدریج حقیقتی از همه جا روی داده نزدیک بود که آیه
الا دانی ارسبع المثانی آن خطه خوانده شود که بنیاد بر استیلای تیمور جسم ... حکم ایام
اول کرفته چون معماری آن مملکت بر عبدالله خان متوجه گشته ابتدا همت بر تعمیر آن بدو کاشته
از آن زمان تا حال معمور آبادان است و نسف را نخشب و قرشی نیز میگویند چون بزبان مغولی قرشی
بمعنی کوشک خانه است ظاهرا این اسم بعد از تسلط چنگیزخان بدان مکان اطلاق شده اگرچه کم آبست
اما ارتفاعش نیکو بحصول می پیوندد و در فصل بهار با طراف آن بغایت سبزی و خضرت است
از نکهت سنبلش چون زلف بتان ٭ خوشبوی گلشن ارم صبا عطرفشان ٭ و در ما وراء النهر طایریست
که ترکان آنرا باغری قرا میگویند چون در قرشی آن مرغ بسیار پیدا شود هر آینه بر مملکت قرشی نام
بر آورده و قرشی در جنوب سمرقند واقع شده و تا سمرقند هیژده فرسنگ است و از مردمش آنچه
بنظر آمده این چند نفر است **الصدر الامام شرف الملة والدین حسام الائمة محمد بن ابی بکر** در فنون فضایل
چون مردم یکفن بوده و ذاتش مجموعه علوم عالم و آن دریا بیان گوهر کلام هر بامداد آدینه در بخارا
بمجلس منادی و شکراب بیان از نوادر دهان بگشادی تا متعطشان بیان بدان شکراب از
سکرات اشتیاق خلاصی یافتندی نور الدین محمد عوفی در تذکره خود آورده که شرف الدین
حسام در آنوقت که بسفر قبله رفته بود و چون بری رسید چنین اتفاق افتاد که خاقانی در ری بود
حسام الدین بزیارت او رغبت کرده بنزدیک او شد عمر نوقانی که استاد قرا داوود دلها بود و در خدمت

ابوبکر

او برفت چون بجا رده و یکدیگرانی کرفتند خاقانی پرسید که مولانا را لقب چیست عمر نوقانی
گفت مولانا حسام شرف الدین که بحسام بیان حق باطل را شرحه کند گفت صاحب سنگند
کوید مولانا سخت ازین سخن بشکست چه او در انواع علوم دینی استاد بود و او را بشیوه ادبی نسبت
کردن لایق منصب او نبود گفت در اوایل ایام جوانی و عهد شباب خاطر بدان شیوه رغبتی
داشت اما بر رونق آن سقطات استغفار میکنم خاقانی گفت ای مولانا ابیات که ادعای دیوان
من ترا بودی و آن یک قصیده تو را چه با ... اگر عمر من بر منوال صرف شده بر چند بیت گم
نمایک بیت ببین نوع جایم خاطرم مسامحت کرد پس ساعتی بگذشت غلامان اندر در آمدند
و پیش هر کس کطایق اطلس و یک مهر زر بنهادند حسام الدین معذرتی خواست و گفت که چهار
بردن خاقانی اگر عرض کنند ٭ فلک دو کیت آن چیز بود گو به ٭ بچیز بنهل ال پستاند ملوک ٭
بتواضع ز بخت سوی بلکو بود ٭ چیز دندان خای انگشت بدندان کو چرا ٭ یک مردی بیدان انهم
تیره بد ٭ کار خاقانی دولاب روانرا ماند ٭ که دیکس بستاند و دیگر بدهد ٭ نواند ادات شرف
الدین حسام بغیر یک قصیده که این ابیات جرعه از آن اول است و چند قطعه شعر دیگر ...
هر کجا عطره بهنجار شکند ٭ بار عشق پشت خرد را شکند ٭ آن زلف و خط بیدو در پیچ ٭ بر روی
روز زلف شب را شکند ٭ کیت از نیست مه زلف مشکی بوی او ٭ قدر عنبر از نافه تا از شکند ٭ ای بها
حسن بهاران شوی باغ ٭ آنچه رونق گلزار شکند ٭ در جلوه گاه روی تو گر زلف بیقرار ٭ آن پشت
جبرای آن الکه شکند ٭ یاقوت آبدار تو لعلیت کار روش ٭ جز خاکپای شاه جهاندار شکند ٭
طغاج خان پناه جهان رکن دین و داد ٭ کز چرخ آستانش بمقدار شکند ٭ تیار دار شاهان کاندر
پناه او ٭ پشتی زبار مانده و تیمار شکند ٭ سها دامن برو رفت زنده آنجا که ٭ جز نقش سور ...
شکند ٭ ای آنکه یک اشارت تراه در مقام حرب ٭ از حد سیاه کونه رخسار شکند ٭ نوک سخنه
ز شاخ ظفر رقه بیع او ٭ در دیده هیبت سنان خار شکند ٭ کر تکیه خواند فلک مدت راه نگه مرغ
زیج کر بطبعن غم مدار شکند ٭ بدانه ز خط لوزنت راست بوده ٭ آنرا در چرخ دایره کردار شکند ٭
و داچرخ عالم با دستخیز ٭ قندیل آسمان پر انوار شکند ٭ خسرو گیسوی نسیان بر روی عطلتو ٭ زلف
خور لطف بهنجار شکند ٭ چرا چنان نشوی که حرمت بدر آید ٭ زهره و حرمت دشمنان تو ریم
کرونه ٭ چنانچه باید بودن کرامت بر شه ٭ ... بو دو دو پستان خرم کردند ٭ تا توانی زنکار
آنچنان کن با همه ٭ بشنو از من این نصیحت یادباد ٭ از تیمار عمر تو تکرار شکند آب کم

گر زشینه خاک نرمی ناگهان بر داشت شعر بجایی که زلف خوبان را ٭ دام دلهای عاشقان
کرده است ٭ پیش خورشید چهره‌های بتان ٭ از خم زلف سایه‌بان کرده است ٭ باد نقاش
بفصل خزان ٭ رنگ باغ و بوستان کرده است ٭ که بسی در فراق چهره تو ٭ چهره چون برگ زعفران
کرده است ٭ بر کران دلش مدارک او ٭ جای مهر بتان جهان کرده است ٭ تو طمغاج خان ابراهیم
بن الحسین که ممدوح شرف الدین چمام بوده از خانان ترکستان است چون ممالک مستقل گشت
بجنود دو موضع سمرقند آمده آن ولایات را بتحت تصرف خود در آورده و سالها در آنجا بسر برد و علما
فصحا را رعایتها نموده آورده اند که قوت او از کتابت قرآن بودی و پیوسته قرآن نبشتی و آنرا
بمجهول داری بنوع خفی فروختی و خوراک خود از آن ساختی و در انواع جهانبانی کاهی رباعی گفتی از اشعار که روی
و از انجمله است ٭ ابروی ترا زحسن بنا ریحه ٭ در من نگر از چشم کرم پاره چه ٭ در باب کرشمه
از خون جگر ٭ هجران تو از مهر و پستاره چه ٭ در آنوقت که بر تخت سمرقند نشست در آنوقت از
واکناف فتنه‌ها برخاست امام شمس الدین دلو انجی در این رباعی گفت ٭ شاهی که از و شیر
فلک را بیم است ٭ خسرو فرو پستم و دارم عظیم است ٭ ای دلو پستم دو که سلیمان آمد ٭ دی
اترش فتنه‌ها هین کابراهیم است السید الامین ملک العصر شمس الملة والدین الحسینی وی بود از خاندان
سیادت و سروری بر آسمان سعادت و شیخ الاسلامی نخشب همیشه بدان سلسله تعلق میداشته
ودر عصر خود مرجع الشهر و کشور بود و در احیا ما بشیوه نظم مبادرت مینموده و این رباعی که در
چشمه حیوان توانی بود و هم او راست ٭ رباعی ای نام تو ورد تا عاران جهان ٭ خوردان و رکب بزرگواران
جهان ٭ نوک قلم کیسه شاکر دانت ٭ فرمانده تیغ شهریاران جهان تاج الشعرا محمد بن علی السوزنی
فاضل لطیف طبع شیرین سخن بوده و همگنان در مجد و هنرش معتقد داشته اند و اقران در نظم
و نثرش مسلم شمرده اند ٭ طیب طبعش مع صبا عطر بار اعمه جا ٭ بلکه همچون کل چون مشک مثن عطر
است ٭ آورده اند که وقتی جهت تحصیل علم بخارا رفته خواست که معاودت نماید که ناگاه در کوچه‌ش
بر در دکان سوزنگری افتاده عاشق گردید ٭ گفتی که عاشقی سالم نخته است ٭ که این سخن کان
کلان خالم نخته است ٭ القصه سوزنی را سر رشته تدبیر از دست رفته با آن نخفرو کلان تزبه
آن سوزنگر رفته در سلک شاکردان انتظام یافت و بحکم لطف طبع عشقش بر شرکی که لایزد عاشقی است
مجرم آمده اشعار بکوانده و بنقصد ظهور رسید الحال نخاطر نخا طبعش کرده ذوق خون نوق شکسته واز
از تنگ تنگ داشته من الجمهور متداول و مشهور است این قصیده در توحید باری مراو راست ٭

نه بر جبی که تو دانی هزار چندانم ٭ مراندانند از آنکه نه کس که من دانم ٭ ابنگاه جدم در نهان زیدبترم ٭
خدای داند و من آشکار و پنهانم ٭ ترم شدت چو سلطان حقیقت فرمای ٭ من از نیا پس غلام
مطیع سلطانم ٭ بیک صغیره مرا و سهای شیطان بود ٭ بعمد کبیره کنون رهنمای شیطانم
هوا نبود که تا بر زیم رعشق کس من ٭ کیم جیم جیسم برجیم کرانم ٭ هوا نماند که تا عاشق بحضرت هو
هوا اللهی زیر حلقه بجنبانم ٭ هوا من برد لال بمعصیت کشته است ٭ از آنکه خواجه بازار فسق
عصیانم ٭ که نجن برد لال را عرضه چه ٭ بدان سبب که خریدار آب عمرانم ٭ بهر بی فروشند
یکی بها پستانده و من ٭ بجهل تجارت نه دو شاد مان و خندانم ٭ اگر بسنجم خود را نیک چو امروز
بدآن نهم که در آتش در خشر شیرانم ٭ منم بپلیکی جو و سپندان ٭ بپیلهی اند هزار چندانم ٭ چو آیه بندی
سپندان الم تر الکه ٭ که در عزار کرده دیکی کم از سپندانم ٭ تباه کردم خود را بکونه کونه کناه ٭ تناه
چه که بر بجاش تبر غلامانم ٭ زبان بریده ام از مونده و ستر واپنجم ٭ کرانچه کرده بدم بر زبان کردانم
بحق دین مسلمانی ای مسلمانان ٭ که چون بخود نکرم نیک و بد مسلمانم ٭ بفضل حق که کرم تا بدی شود
نیکی ٭ بداکه انچه بدم من نیک و بد پشیمانم ٭ رسول گفت پشیمانی از گناه توبه است ٭ بدین حدیث
اگر تایب است من اکنونم ٭ بدین حقی که کناه کرده ام تو داشتم ٭ ثواب توبه نشد به بستم توبه نتوانم
بر اسب توبه سوار شوم ببار شوم ٭ ببست رحمت ایزد کوی فرغ میدانم ٭ بفضل خویش سلطان باب ما
مرا یا رب ٭ بری مکن ز مسلمانی ای بریم جانم ٭ بحق اشهد ان لا اله الا الله ٭ چنان بمیران کاین قول
زبان رانم شعر نکار کرده رشش نقش آکینه رنگ ٭ بر آکینه خانه طاعت زنیم سنگ ٭ هر آکینه
سنگ بین کار ما ٭ نهست نهیم بر نکف آکینه رنگ ٭ زیکسو ای نیک اجل کار بنداز ماست
آخر چه کار ما کنند رنگ و نیکپ ٭ کبر نیکپ از سر او عجب ما ٭ آکر کرد اعمال ظلمو رنگ پلنگ ٭ در پیدترا از وی
اعمال عجز ماست ٭ طاعات دانه دانه و عصیان پنگ پنگ ٭ میدان فرخ یافته ابر دولیر
دار ٭ بر بر کب هوا و هوس پسته تنگ تنگ ٭ پیران چنگ پشت جوانان چنگ زلف ٭ در
چنگ جام داده و در کوش بانگ چنگ ٭ چنگ اجل گرفته کریبان عمر ما ٭ ما خوش گرفته دامن آزرد
آن چنگ شعر نخم براه دیو رفتادم بکادو ٭ اندیو دیو تر شدم از سیرت تباه ٭ کیرند بیکناه
بود عمر خویش ٭ کو من که بوده بکنهی نزد من کناه ٭ هر کونه کناه ز اعضای من برست ٭ چون از
زمین نم نه هر کونه کیاه ٭ فردا بروز حشر که امروز منکر ند ٭ اعضای من بوند بر اعمال من کواه ٭ یکدم
مباش فارغ که دوم پیش نیست عمر ٭ بی حسرت و ندامت بی آب چشم و آه ٭ با توبه آشنا شود

بیچاره شوم ز جورم ۞ تا در بچه ز رحمت یزدان کنی شناه ۞ دین ... نگاه دار که ایزد ز هر بدی ۞ امید ترا
نگاه چو دین [illegible] کشتی نگاه ۞ چندین گناه کرده ام انگه کجا برم ۞ زین بیم عذر کرده [illegible] برم ۞ اندر بهای
من همه بر من گواه شد ۞ آخر ز خویشتن به قیامت گواه برم ۞ کریم خدای عفو کند کردهای من ۞ این شرم
این خجالت عصیان کجا برم ۞ نظامی اریچه فرده است بر ده انگار برم ۞ نظم [illegible]
چه کر بمیرد و انگاه و رشت گویم ۞ چو بشنود که چه گفتم چه سود گفتارم ۞ لطیفه [illegible] فرو گویم ۞ چنانکه
نه ددای آن [illegible] مرگ آدم ۞ نزد انست علم بر فرق [illegible] ۞ [illegible] ۞ امیر عادل
انگه [illegible] ۞ چو [illegible] بر باش [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ چنان که سجده کاه و آدم ابلیس کتاب [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] بدرگاه او آمدم ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] چون [illegible] ۞ رکوع و سجود و قعود و قیام ۞ [illegible] خلق جهان [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ همچو [illegible] ۞ بی خداوند عنبرین گیسو ۞ [illegible] لولو بار ۞ [illegible] اکنون
[illegible] لولو ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] لطف و کرم ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ لا اله الا هو
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
طواف [illegible] ۞ تا اهل سخن [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ گوشی [illegible] ۞ آن گوش [illegible] ۞ [illegible]
این [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ چنان [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]

ای مرغ باد ساره چو برگفته باد و رنگ ۞ با برق [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ فغفور چین [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ حسرت [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] کون ۞ نباشد در جهان [illegible] کون ۞ بکردی [illegible] ۞ نباشد مثل او کون
دگر کون ۞ فدای کون چون سیم [illegible] ۞ که نزد من [illegible] کون ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ نخواهم [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] کون ۞ [illegible] کون ۞ [illegible] کون ۞ نخواهم [illegible]
ای برادر ۞ اگر [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
ریش ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ احوال قاضی [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] قاضی [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ قاضی جواب داد [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
گفتا [illegible] ۞ گفتا [illegible] ۞ گفتا [illegible]
[illegible] ۞ گفتا [illegible] ۞ گفتا [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] گفت ای مسلمان
[illegible] ۞ [illegible] ۞ قاضی [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ قاضی [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ چه کونی و چه کونی و چه کونی [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]
[illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible] ۞ [illegible]

چو شمع گوهر وی شناسان برده ✽ مرا تنگ آید از گفتار خصمان ✽ که گویندم بگوی از فلان برده ✽ اگر چون
سخن پیشم در و گفت ✽ یکی از خاطر من چون توان برد ✽ اگر زنده بمانم تا قیامت ✽ توانم هم بگوید
یکی از آن برده ✽ و گر گیرم رسد روزی بگویت ✽ چنانم دان که گوی از خصمان برده ✽ یکی گیرم بیاید ترکی
از گوهر ✽ همی خواهد بگوید روز و شبهان برده ✽ کنون لذت کجا یابم ز تعیین ✽ که تعیین از خصم
تابش توان برده ✽ بدین آخر و دینک سوزنی داشت ✽ نخواهم گفت کو رخت جهان برده ✽
چه پنداری که اکنون کرم زرست ✽ ره دستگیر من خطا امان برده ✽ اگر تو پیر گردی و بمیری ✽ توانم
من بگوید همچنان برده ✽ کسی کو سر چون گلنار دارد ✽ بنزدیکی رد و شکوار دارد ✽ بلی احمق بحی
زدان زنجی خرده ✽ کسی کو چون چنین بکار دارد ✽ سوزنیم شاعر بنام کیر ✽ شاعر که چه سخن نیاوم کیر ✽
هر که کشتی کرد و مهمان من ✽ شام خورد و کیر پس شام کیر ✽ گیری بود مر خون شیر ✽ و موگه
بره همچون شیر ✽ اکنون حرکت نمیکند ز پیری ✽ واویلا و اصیبتاه و اکبیرا ✽ حکیم جوهری در عصر
خود بر ولایت بیان مهر باز بوده و بر خطه فصاحت مقتدر زمان وقتی وزیر عصر علاء الملک اعتقاد
دو قدح پیاله امتحان نمود و این ابیات بگفت ✽ چو آرد سوی لب دلبر پیاله ✽ کند لعلش بچه از شکر
پیاله ✽ اگر خندد و بوقت نوشش گردد ✽ خلف کرد ابر گوهر پیاله ✽ چو آید کنون نماید برکف دست
ز سیمی آن بت آذر پیاله ✽ بخارا از شهرهای معتبر توران است و در مغرب رویه سمرقند واقع
شده و تا سمرقند بیست و پنج فرسنگ است بکثرت خلایق و بسیاری علما و خوبی خربزه
بر تمام ماوراءالنهر رجحان دارد از حذیفة بن الیمان نقل است که حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم
فرمود زود باشد که در ماوراءالنهر شهری مفتوح شود که مردمش مستغرق رحمت الهی باشند و
بخارا را از آن فاخره گویند که روز قیامت بکثرت شهدا فخر بدیگر شهرها کند و از آن شهر چندان
فضلا و اولیا و فصحا برخاسته اند که بجواهر تحریر و لآلی تقریر احوال عشر عشیر ایشان تکمیل
و ترصیع کرده چنانچه در یک عصر چهار هزار فقیه در آن شهر بوده اند که هر یک لوای افادات می افراشته
اند و چون احصاء اعداد آن مردم خارج حوصله یافت بنابر التزام بدین چند نفر که از هزار یکی از
بسیار اندکی است اختصار مینماید ✽ شیخ المحدثین ابو عبدالله محمد بن اسمعیل بن ابراهیم
در فن حدیث اکمل زمان خود بوده و او در ده سالگی قدم بوادی استفاده نهاده و جمیع محدثان عراق
و خراسان و مصر و شام و حجاز را دریافته و اندک زمانی رایت رجحان بر اقران بلکه بر جمیع فضلای
زمان افراخت از وی منقولست که ششصد هزار حدیث ذکر نمودم و صحیح خود را در شانزده سالگی تألیف کردم

وهیچ

و حدیثی ننوشتم که پیش از آن غسل کردم و دو رکعت نماز نگزاردم و بخاری همچنانکه بدست راست می
نوشته بدست چپ نیز کتابت میکرده و ولادتش در سنه اربع و تسعین و مایه و فوتش ۲۰ سنه بوده و
در تنگ که از مضافات سمرقند است مدفون گشته ✽ ابو خالد یزید بن هارون بجهت از وضوی نماز
خفتن نماز بامداد گذاردی یکی از ثقات گوید که وی را در خواب دیدم پرسیدم که حق با تو چه کرد گفت
اگرچه با من بعتاب بسیار نیز کرد گفتم بچه سبب گفت از من پرسید که تو از جریر بن عثمان
روایت کرده گفتم بلی الهامی او را مردی نیک میدانستم گفت او بغض علی بن ابی طالب علیه السلام
داشت نیک نباشد هر که او را نیک داند هم نیک نباشد ✽ ابوبکر محمد بن عبدالله اودنی زاهدترین
وقت خود بوده و در فقه شافعی امام پرهیزکار و تولدش در سنه خمس و ثمانین و ثلثمایه بکلاباد و فوت
نموده و کلاباد محلیست از بخارا ✽ حافظ ابو نصر احمد بن محمد بن حسن که یکی از ائمه حدیث است
از آن محل بوده ✽ جلال الدین محمود بن احمد نصیری از حقایق علوم و علوم حقایق بهره موفور داشته
و در دمشق مدرس مستنصریه بوده و بعد از آن بدیار بسال ششصد و شصت و یک در گذشته ✽ دقیقی
از فحول شعرا بوده و در وقت سخنش از نغمت حسان گرو برده و لطافت با نثر الحیوان نظم موزونان
ثمر داده و اکثر کتب مسطور است که چون تکمیل سلطنت توران و خراسان بفرق آل سامان مقرر گردید
خواستند که احوال ملوک عجم را در سلک نظم انتظام دهند چون در آن وقت مرتبه نظم عالی گشته
بود این شیوه چندانی شیوع نپذیرفته هر آینه از غیر قوت نفس نفی میچون نوبت بامیر نوح بن منصور
رسید بکمال همتش بیان معروف گردید که اساس این بنا را از مصابیح عطایای بجلیل پیوند
و جرم دقیقی با کثره شعرای عصر و زمان بود و مشمول انعام و اکرام گردانید قلاده این خدمت در گردن
انداخت و دقیقی بقول اقل بیست هزار و بقول اکثر هزار بیت از داستان گشتاسب و ارجاسپ نظم
انتظام داده بدست غلامی کشته گردید چنانچه فردوسی اشاره بدان کرده میگوید ✽ جوانی بیامد گشاده
زبان ✽ سخن گفتن خوب و طبع روان ✽ بشعر آرم این نامه را گفت من ✽ از و شاد و شد دل انجمن ✽
ز گشتاسب و ارجاسب بیتی هزار ✽ بگفت و سر آمد بر او روزگار ✽ یکایک از او بخت برگشته شد ✽ بدست
یکی بنده برگشته شد ✽ و امروز شعر دقیقی بسیار عزیز الوجود است و بنابر التزام این چند بیت نوشته
آمد ✽ برافکند ای صنم ابر بهشتی ✽ جهان را خلعت اردی بهشتی ✽ چنان گردد جهان هزمان که گویی ✽
پلنگ آهو نگیرد جز بکشتی ✽ جهان طاوس گونه گشته دیدار ✽ بجای نرمی و جای درشتی ✽ بدان ماند که
گوی اندی و مشک ✽ مثال دوست بر صحرا نبشتی ✽ ز گل بوی گلاب آید از آن سان ✽ که پنداری گل اندر گل

رشتی ٭ دقیقی چار خصلت برگزیدست ٭ بگیتی از همه خوبی و زشتی ٭ لب یاقوت رنگ و نالهٔ چنگ ٭ می خون
رنگ و دین زردشتی ٭ می صافی بیار ای بت که صافیست ٭ جهان از ماه تا ابجاکه ماهیست ٭ چو داری کار آزادی
بیرون بعجز ... که چشم افگنی بپای دو ماهیست ٭ بیا تا ما بخوریم شاد باشیم ٭ که آنکس کامروی و ایام شاد
امیر ابو الحسن علی الاغاجی ممدوح شعرا و محمود فضلا بوده و بستان بیان حلقهٔ مشکلات فضایل میگشوده محمد
عوفی در تذکرهٔ خود آورده که اغاجی در عهد شاعری دقیقی بر ولایت بیان امارت داشته هر دو معاصر
یکدیگر بوده اند الا آنکه دقیقی شاعر مداح بوده و اغاجی امیر ممدوح اما آنکه اغاجی من حیث الاستقلال حکومت
میکرده و بوکالت از جانب سلاطین سامانیه بر مسند امارت متمکن بوده و بنظر نیامده که بر او سکهٔ سلطان
آن دودمان انتظام داشته چنانچه از اشعار وی مستفاد میگردد ٭ ای آنکه نداری خبری از هنر من ٭
خواهی که بدانی که نیم نعمت پرورده ٭ اسب آر و کمند آر و کتاب آر و کمان آر ٭ شعر و قلم و بربط و شطرنج و می
خورده ٭ بگیتی بلا یابی بمحنتی است مرا ٭ که بودن کام و نوشت زندگانی تند ٭ ولیک گر خداوند چون
تو وافت کریم ٭ از و بجست نصیبیا بگی شود خرسند ٭ اگر اندر حصار شاید کرد ٭ خود این بتر احصار
مباد ٭ مهرو نیست با تماشای نیست ٭ زندگانی نیست داشتم مباد ٭ بهوا در نگر که لشکر برف ٭ چون کند
اندر هوا پرواز ٭ راست همچون کبوتران سفید ٭ راه گم کرده کان زبیت باز ٭ **الشیخ الاجل سعد الدین**
سعد بن شهاب بزرگی بوده که شهاب ثاقب علمش ... و اختر سعد فضلش شمع هنر ...
بر افروختی چون روز عمرش بشام رسید و از شب جوانیش صبح پیری دمید و امید بر آید دست از
تمتع دنیوی باز داشته پای در دامن قناعت کشید ٭ نشاط عمر باشد تا چهل سال ٭ چهل رفته فرو ریزد پر و
بال ٭ پس از پنجه نباشد تندرستی ٭ بصر کندی پذیرد پای سستی ٭ چو شصت آمد نشست آمد پدیدار ٭
چو هفتاد آمد افتاد آلت از کار ٭ بهشتاد و نود چون در رسیدی ٭ بسا سختی که از دوران کشیدی ٭
از آنجا گر بصد منزل رسانی ٭ بود مرگی بصورت زندگانی ٭ اگر صد سال مانی ور یکی روز ٭ بباید رفت از این
کاخ دلافروز ٭ اگرچه اولی این بوده که آن همیشه بود که او را در سلک اولیا و علما مذکور سازند اما چون
هر وقت بنابر تشحیذ خاطر اشعار آبدار گفتی و بالماس اندیشه لآلی شاهوار سفتی هر آینه وی را در سلک شعرا
منتظم میگردانند و این ابیات از وی مذکور میسازند ٭ **قصیده** ٭ دل ... بجان آمد ازین تن ٭ روز
دست تن بجان ... ٭ اندر ... ٭ ... عقلی این تنم ٭
حرص و طمع ... ٭ ... ٭ بالم ... ٭
کرم ... ٭ ... ٭ چون گل ... ٭ دام از نیست ... ٭

درسفره

درسفرهٔ قناعت من نان و تره ٭ خوشتر که بالیان مرغ مسمنم ٭ گر کرشمم صحبت هر سفله جاهلی است
چون هست شکر و منت حق طوق گردنم ٭ نانی و تره و یکی کنج عافیت ٭ ملکیست بی منازع
گنجی معینم ٭ ... لیکن زفضل حق ٭ از چشم هیچ کام و از دل ... ٭ ...
منت کشی ... ٭ از ... ٭ از فضل او ...
... ٭ بود ... ٭ تو ... ٭ جان ...
... جهان ٭ ... ٭ ... ٭ ...
... ٭ ... ٭ حق ... ٭ ...
دوستان ... ٭ ... ٭ ...
... ٭ ... ٭ ... ٭ ...
... ٭ یا رب ... ٭ یا رب ... ٭ ...
... ٭ ... **القصد بالاجل الکبیر ... الاسلام**
... علاء الدین عمر بن مسعود ... ... آفتاب آسمان مجد ... بوده در آنوقت که سلطان بن
ابراهیم ... العین ... سلطان شاه ... ملک سمرقند بر تخت ...
برهان الاسلام ... ٭ ... ٭ ...
... ٭ ... ٭ چون ... ٭ ...
چون سلطان ابراهیم انتقال بجوار رحمت غفار رحیم فرمود این چند بیت ... گفته ٭ ای
... ٭ ... سلطان ... ٭ خورشید ... ٭ ...
بود ٭ ... ٭ ... شاه ٭ ...
... شاه ٭ ... ٭ ... شاه ٭ ...
... ٭ ... ٭ ای ... ٭ ...
حق ... ٭ ... سلطان ... ٭ ای ملک ... ٭ ...
... ٭ ... ٭ و این رباعیات نیز از وی است
ای باد سحر ... ٭ ... ٭ ... ٭ ...
... ٭ ... ٭ ... ٭ ...
... ٭ ... ٭ ... ٭ ...

ز کف خاک قبر تو سرمه کند ۞ از خبر تو که آفتاب بی سایه اوست ۞ جای غیرت که آفتاب سایه کند ۞ ز بخت
بگوش هنوز آواز آمد ۞ بر خیز که وقت نعمت و ناز آمد ۞ امروز چو بازیافت خاک در شاه ۞ پیشانی
من آب خود باز آمد ۞ الصدر الاجل نظام الملة والدین محمد بن عمر بن مسعود در آن عهد بی همتا و در علم
بیهمتا است و در دقایق مشکلات فتوی بر مشایخ کبار فایق آمده بوده و در میدان فضایل بر سواران
افاضل سابق و در غوامض علوم حساب و هندسه و مقابله گوی سبق از مقابله بنیان استقی نموده و در حل معضلات
اقلیدس با افلاطون پیش رو و چهره نگشتی و با این فضل و هنر از روزگار بی نصیب و از دولت برخوردار بوده
و پیوسته ایام در ترتیب عیش او با کدورت مرادی که بود گذشتی و کیفیت ادرار و آسایش
گذشتی و سبب آن بود که پدر وی برهان الاسلام مفتی از معارف سادات بخارا است که از زمان
همیشه بر وی پیش خویش تفتی و بتدریج کار را بجایی رسانید که پدر از پسر بیزار شد و نظام الدین
زحمت کار نمیداشت روزی که برهان الاسلام غایب بوده و عورتش نیز بجایی رفته بود بخانه در
شد و صندوقچه نقدینه پدر را بشکست و ده هزار دینار برگرفت و آن تخم وطن ساخته در آن
صندوقچه جای داد و این ابیات نیز نوشته در همانجا بگذاشت ۞ غافل ز جفای چرخ گردنده مباد
بد کرد پند آن نخورد پند ۞ اینها همه را اگر نه پسندد ۞ آنکس که به دیده خرد پند ۞ صد تیر بر پیش اگر
بگوید ۞ صد گیر کمون انگه بد پند ۞ چون این فعل کرد از بخارا رحلت کرده به هرو رفت به علاء الدین
فخرالدین ملک سوی او را طلب نموده با سویه رفته و چند وقت در آنجا بسر برده و از آنجا قرابت نامه
بوالد خود نوشت و این ابیات در آن ثبت نمود شعر ۞ ای خاک در تو توتیای دیده من ۞ ز
یاد تست قرار از دل رمیده من ۞ شد دور ز جمال عالم دیگری ۞ پیش جامه آنک بر دیده من
زیاده دوری تو سالی ماه میکند دو ۞ که راست می شود این قصه دیده من ۞ سوز سینه گفتنی یا دیدم
خبر داری ۞ ز آب دیده با خون دل چکیده من ۞ نگاه کن که ز هجر تو چون پریشان گشت ۞ نظام
حال و مرکار آرمیده من ۞ بر سر خط خود چشم بنده بادیاب ۞ که بی جمال تو تیره است نور دیده
من ۞ اگر ز بنده بپرسی که تا کجا باشد ۞ خوب ... بحر غم رسیده من ۞ بوقت خرمی از خاطر خاقان
کس نیست من ۞ بوقت خوش شیلی از دوستان بریده من ۞ بلطف خویش نبودی خبر کنم یاری ۞ ز
حال آن دو جگر بند نارسیده من ۞ چون این ابیات برهان الاسلام برخواند با وی بر سر لطف آمده
بخط خود اشفاق نامها تعلیم آورد و پسر را با طلبید و این رباعی که ایراد می افتد از نتایج خاطر
اوست ۞ بر رنگ شفق از شکسته یابی ماست ۞ صبح صادق گواه بیخوابی ماست ۞ از دیده

بجای

بجای آب خون می بارم ۞ وین نزد تو هم دلیل بیآبی ماست ۞ مثنوی بروی دل که مر زیان آوردی
و ز خوی بد دست و بجان آوردی ۞ من چون نگرست بی نجوم و رحمید ۞ از تازگی که در میان آوردی ۞
سلطان العلما صدر الشریعة از اعیان و مشاهیر شهر و دیار بوده با فاضل و یگانه روزگار بوده و شعار
فضل و کمال خان خال آلی ابد از خاطر بحر تمثال بیرون می آورد و این دو بیت از آنجا است ۞ یکی و
پنجاه من و نه هشت نیمی اگر دست دهد پیشکی چند ۞ پس انکه دست او دامن دوست ۞ کافی
از بنده و عفو از خداوند ۞ در تذکره حوفی آمده که وقتی تاج الدین صدر الشریعه در هنگام خربزه خوردن
یک انگشت خود را بریده سعدالدین مسعود دولتیار که از ظرفای آن مجلس بوده بدیهه این دو
بیت بگفت ۞ ای با قدرت بلندی کیوان پست ۞ شد خلق جهان از می جود تو مست ۞ گردون
نهاد حیله از بد بختی ۞ یک شاخ ز نخل جود تو شاخت پرست ۞ الاجل شهاب الدین عمعق بر سر فصاحت
سلطان بوده و بر ولایت بلاغت قهرمان خزانه عرب را بالطافت عجم در نظم خود در هم
آورده و معانی دقیق را با الفاظ رقیق امتزاج داده ۞ قوت طبعش جا هیست که دریا پایه اوست ۞ موج معنی دریا
چهره را ابری ۞ قصه یوسف و زلیخا را اخست او در سلک نظم کشیده و انجه نو بحر است
و رشید بغایت معتقد وی بوده و در حدایق السحر سخن او را با استشهاد بسیار آورده و محمود
و برادر در تحت شعرای آل سلجوق نوشته و در تذکره خود آورده که چون دختر ملکشاه ملک جلال کرد
هر یک از شعرای درگاه مرثیها گفتند عمعق نیز مرثیه بگفت که این دو بیت از آنجا است ۞ هنگام
آنکه گل دمد از صحن بوستان ۞ رفت آن گل شکفته و در خاک شد نهان ۞ هنگام آنکه شاخ شجر نم کشد
ز ابر ۞ بی آب ماند نرگس آن تازه ارغوان ۞ امام نظامی عروضی در چهار مقاله آورده که عمعق از شعرای
آل خاقانست و در روزگار سلطان خضر بن ابراهیم که پادشاه عادل خردمند ملک آرای بوده و بسر
می برده و جمیع ترکستان و ماوراء النهر او را مسلم بوده و از جمله تجمل او یکی این بوده که در هنگام سواری
نهصد گرز سیمین و زرین بغیر دیگر سلاح پیش اسب او بر دندی و او شعرا را عظیم دوست داشتی
و تشریفهای شگرف دادی استاد رشیدی و نجیبی فرغانی و علی سپهری و دقیقی دیگر حضرت
وی بسر بردندی اما عمعق ملک الشعرا بود و از آن دولت حظ تمام یافت و صاحب چندین غلام بوده
چنین ذکر کنان ماه منظور العین و اسبان راهوار و درم و دینار و دیگر تجملات گردید بهره تقدیر میشود
بود که عمعق در بهره حضرت خدمت کرده با شعر و پادشاه وی تفقدات نموده باشند و
دیوان عمعق اگر چه در میان نیست اما اشعارش بسیار مشهور است آنچه نوشته میشود برخی از آن

کل و جرعه از آن دل است ٭ فغان همت مخلوق اگر بدست قضاست ٭ چرا دل تو چرا کاه و چه و چون و
چراست ٭ اگر اعتقاد درست اعتراض محال ٭ ور اعتقاد صوابست اضطراب خطاست ٭ بلاست
جستن [illegible] پیش و پستی بانه ٭ همیشه همت ما مبتلای این دو بلاست ٭ بجد و جهد کم و زیاد
نقصان ٭ هر آنچه بر من و بر تو نگر که کار قضاست ٭ طریق آن دو از هست بار عرض گران ٭ زیر بار
نفس چه هزار گونه بلاست ٭ اگر بدندان زده کنی هزاران کوه ٭ هر آینه نبود جز هر آنچه ایزد خواست ٭
بپیرم هم پس هر زنش کنند همی ٭ که ای و من چه درین نه خدای باید خواست ٭ نه اختیار من است
این چه اختیار کسی است ٭ که هر چه بر من و تو حکم کرده حکم رواست ٭ خیال آن صنم ماه روی
سیم ذقن ٭ بخواب دوش کسی صورتی نمود بمن ٭ هلال وار رخ روشنش گرفته کسوف ٭ کمند وار
قد مستقیم گرفته شکن ٭ هزار شعله آتش فروخته در دل ٭ هزار چشمه طوفان گشاده گرد ذقن ٭
شکفته بود چو جان فرشته رخشان ٭ ز خاک خون شده همچون لباس پیراهن ٭ همه سوخته [illegible]
کاهش گل کمی ز درد و دریغ دلی نهاده محن ٭ شهید وار بخون اندرون گرفته مقام ٭ غریب وار بخاک
اندرون گرفته وطن ٭ یکی بر شکسته هزار دون هزار درد و دریغ ٭ یکی درنج و هزاران هزار کرم و حزن ٭
شکسته بر رخ سجاده گون [illegible] ٭ گرفته در عرق گوهر شن عقیق یمن ٭ چه گفت گفت [illegible]
من که مرا ٭ غلط فتاد همی در وفا و مهر تو ظن ٭ گمان نبرده بدم من که تو درین [illegible] ٭ صبور وار [illegible]
نیاد بنده و من ٭ هنوز ناچیده زین بوستان من گل ٭ هنوز ناشده سیراب [illegible]
من زلبن ٭ هنوز نرگس سیراب من ندیده جهان ٭ هنوز سوسن آزاد من ندیده زمن ٭ بجا
[illegible] سپرده مرا چنگ اجل ٭ مگر ندیدی که گیتی ز من برین ٭ کنار پر گل من رفته در کنار زمین ٭ تو در کنار
من [illegible] سیم مبین ٭ بنفشه موی مرا خاک بر گشاده گره ٭ تو با بنفشه [illegible] گره زده دامن ٭
[illegible] که هر کسی کرده همی گفتی ٭ سهیل مشکین [illegible] و ماه مهر [illegible] ٭ کنون بزیر زمینم چو صد هزار غریب
گرفته این تن سیمین من زمین مسکن ٭ ز خاک و خشت بگسترده بستر و بالین ٭ ز درد و حسرت کرده [illegible]
و پیراهن ٭ چو چشمهای یتیمان ز آب دیده [illegible] ٭ چو جامهای شهیدان ز خون دیده کفن ٭ اگر کسی [illegible]
[illegible] ٭ اگر کسی کرد روزی مرا به پیراهن ٭ بزیر خاک فراموش گشته بر دل خلق ٭ [illegible]
[illegible] ٭ گرفته یاد تو او دست را [illegible] ٭ ببسته مهر ترا طوق وار بر گردن
شده [illegible] ٭ تماشا کن که جهان پر گلست و پر سوسن ٭ رسوم [illegible]
[illegible] ٭ بخواه جام و بر افروز [illegible] ٭ [illegible]

زمین صحیفه سیم است ابر کلک گهر ٭ درخت قبه کافور و خاک [illegible] عدن ٭ فلک ز بخشش [illegible]
هوا الماس پس ٭ ز خاک سنگ همی روید و ز آب آهن ٭ بخواه از آن که یک بود که او است
بیان قدرت و اثبات خالق ذوالمنن ٭ اگر فروخته باشد بود چو زین که ٭ چو آرمیده بود باد [illegible]
خرمن ٭ شعاعهاش [illegible] پیدا بود از زمین یاقوت ٭ شرار آتش [illegible] ٭ [illegible]
چو شمشیرهای خون آلود ٭ [illegible] شهریار شیر اوژن ٭ شه مظفر منصور نصرة الدین
که پادشاه زمین است و شهریار زمن ٭ بزرگوار کسی کز بزرگی ملکت ٭ به تیغ دولت بر کند اصل
فرع فتن ٭ مبارک اختر شاهی که از ملوک [illegible] ٭ زمانه زیر مراد و جهان بزیر فتن ٭ بدست
دولت اسلام [illegible] تعلیم ٭ بفرق همت افلاک [illegible] ٭ چه [illegible]
چه کوه [illegible] ٭ شجاعت [illegible] ٭ جمال [illegible] قوت و
خوبی و خلق خلق حسن ٭ ایا [illegible] سواری که در صف میدان ٭ شوند مردان [illegible]
[illegible] کوه [illegible] ٭ [illegible] ٭ سوار [illegible]
شجاع [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible] که در مصاف [illegible]
نشسته [illegible] ٭ هزار لشکر [illegible] میدان ٭ هزار رستم [illegible]
جوشن ٭ شجاع [illegible] تیغ تو [illegible] میدان ٭ [illegible] ٭ [illegible]
تو اهل [illegible] ٭ [illegible] ٭ بجای دولت [illegible] ٭
بدست نصرت [illegible] ٭ خیرامی [illegible] بهشتی آن جام [illegible]
گر [illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
[illegible] است [illegible] بوستان ٭ [illegible] ٭ این چمن بهار
چمن [illegible] ٭ و آن چمن [illegible] ٭ گلبن [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ [illegible]
بجا [illegible] بهشتی [illegible] ٭ [illegible] ٭ آن [illegible]
پوشیده پیرهن ٭ وین [illegible] ٭ آن [illegible] چمن [illegible]
وین [illegible] ٭ از [illegible] ٭ [illegible]
آمد [illegible] ٭ یک [illegible] ٭ [illegible]
شد [illegible] ٭ [illegible] ٭ ای نوبهار عاشق آمد

بهار نو * من بنده دور مانده از آن روی چون بهار * پر اشکم از آب دیده چو ابرگیر * پر اشکم ز
خون جگر همچو لاله زار * از بوصال تو نیاید دست بر کسی * نه بر دریغ و حسرت جوان تو
تو بود * که لاله برده بر تو بر تخم بر بخون دل * که سبزه برده ام ز نم دیده و بر کنار * هر قطره که از دو چشم تو
بچکد * گردد ز آتشش دلم انده زمان شرار * اگر کیفیت فراق تو اندیشه کردمی * گشتی ز بیم هجر دل و جان
من فکار * اکنون تو دوری از من و من پیشه نمی ام * شاکر که آدمیت را عادت است و نکار و شر
مرا اگر که هیچ تو دوست * عهد است مرا که ندارم بجز تو یار * اگر کالبد بخاک رساند مرا فراق
در زیر خاک باشد با تو دوست دو پیوند دار * مانند کان شاه جهانیم و نیک عهد * جز نیک عهد
نبود نیز نیک شهریار * شاه جهان سپهر آفتاب جود * سلطان مشرق ناصر دین شمس تبار
گنج عطا حسن سر اخیار بوالحسن * نصر آن نصیر و نصرت و منصور کردگار * شاهی که تا خدای
جهان را بیافرید * چون او ندید چشم زمین بزرگوار * از جود او نهایت شد نهان * از فضل و
کمال شرف گشت آشکار * اندازه هنر او کند پدید * آوازه خرد او کند عیار * عزت
ملک را به جود او شاه ملک بخشش * عزت بخت را به جود او شاه تاجدار * از عدل تو چو ستاره
است بیعدد * دریای جود او چو سپهر است بیکنار * ای خسروی که دولت و اقبال روز و شب
وا نیکی کرد ملک همیون تو گذار * این نشان از تو صافی کند جهان * آن از مخالفان تو خالی کند
دیار * ابری تو روز بزم و هزبری بروز رزم * نیکی بروز بخشش و بیلی بروز کار * میدان پر از
بود از تو روز جنگ * مجلس پر آفتاب بود از تو روز بار * روزیکه گرد معرکه تیره کند هوا * گردد
زمین چو قیر و فلک نیز همچو قار * گیتی کوه بجلد از زخم بانگ کوس * گوش سپهر کر شود از نعره
گیر و دار * شوریده پیل وار پدید آیی از مصاف * چون شیر گرسنه گشته بدسوی شکار * که
گرد برفشانی برگوشه فلک * که اسب و جهانی بر دیده سوار * گاهی کنی ز کشته همه روی دشت
کوه * گاهی کنی ز نیزه همه روی کوه غار * از موج خون کنی تو پر جیحون و نیل سیح * وز جان بدسگال زخ
آفتاب * هر جا که آری بوسه دهد زجان * بر نعل سیم اسب تو جان سپندیار * تا آب و
خاک و آتش و باد این چهار مند * باهم که بطبع کردند سازگار * شاه جهان مظفر و منصور باد و شاد
از عمر شادمانه و از ملک شاد خوار * درگاه او نجاه شده قبله ملوک * میدان او ز نور شده مقصد
کبار * چشمش همه بروی جوانان سرو قد * دستش همه بزلف نگاران قندهار * ای دلبر که اندر
دلبری داستان کنی * هر زمان مار العشق مخویش سرگردان کنی * از زرق و افسون تو ای جادو

لب بگریه شد * روزگاری تو که هر روزی دگر دبستان کنی * هند را بهای کسی چون هند بر
افکنی * از نرخ لولو بشکنی چون آن دو لب خندان کنی * دیده و دید مجلس تو پای در مجلس نهی گل
را ده میدان اگر تو روی زین میدان کنی * آیت حسنی که هر که روی تو بیند نامی بخلق * و دیده ای خلق اگر
نگار بستان کنی * ای صنوبر قد ندانی تو چگونه فتنه * یا همی دانی بعمد خویشتن را دامن
خوش بوی خوشتر شوی زین بس که ای چو شکر * خوب رویا جهد کن تا سیرت خوبان کنی * این
چند بیت از قصیده ایست که التزام موی و مو در هر مصرع کرده * اگر موی سخن گوید گرد تو
روان دارد * من آن موی سخن گویم من آن مویم که جان دارد * تنم چون مویست ... چون دیده
موران * از بهر خانه موی که چون موران میان دارد * اگر با موری یا موی شبها روزی شوم هم ره
زمور از من خبر دارد و زموی از من نشان دارد * بچشم مور در گنجم تن بس ای وار بس ستی * اگر خواهد
را موری بموی اندر میان دارد * من آن مورم که از زاری مرا موی بپوشاند * من آن مویم که از
سستی کم از موری توان دارد * سپیرم از خوان چو پیمانه سر کرده و من هر چند * قرص مهرم هست
آرایش خوان می بینم * انجنان خسته ام از دست خسیبان امروز * مرهم از خبستن شیر سپیدان
می بینم * خستگیهای سر زلف تو به انگشت تو * خط بیرون آری همی تا دیده ها حیران کنی * اند
زمانه جود تو تنگی ره گذر * همت از این سخن دهن چشم تنگ است * بوی کز بهار نسیم صبا برد
گویی همی ز طره و دلدار ما برد * تشها دطوق فاخته گرد دگر بهار * خلخال کبک لاله ری را عطا برد
باشد چو آب باده چو از ناف یاسمین * باد شمال از فه مشک خطا برد * بادام اگر فریبت رود بیداری
آری بیالین منش کی باری * اگر من رالحسته ببینم رویش * از گشته خویشتن را چند باری * چون
نمودی زان قصه بگوی تو کنم * جان در سر کار آرزوی تو کنم * در هر نفسم هزار جان می باید * تا رقص
کنان نثار روی تو کنم * از دیده بران عارض گلگون افتاد * چشم ز سرشک چشمه خون افتاد * هر راز
که در پرده دل پنهان بود * با خون دلم ز پرده بیرون افتاد * نه دل بتنهایی تو در بر گنجد * نه عشق و سودای
تو در سر گنجد * ای موی میان انگشت در مشکم * کاجا که در دست مویی کی در گنجد * از دانه و در پسین
می ترسم * از حادثه زیر زمین بر ترسم * گویند مرا ز چه سبب بترسی * از مرگ نگو که گیر چنین بر می ترسم
زر و دار و قرار داری * از وصف نگار کناری داری * می پنداری که کار تو سر بیست * کوته
نظر آمده داری * یکدم نشود که در دم افزون کنی * چون عادت خویش این بود چون کنی
دلداری من بغیض که داری در دل * لیکن کنی تا جگرم خون کنی امیر عبید کمال الدین جمال الکتاب

نجو به زهر واده و ماوراء النهر بوده و چون خط نوشتی دپر نکه شرمسار شدی و چون بربط نواختی زهره
از رشک بپر و ارگشتی وی از ندمای سلطان سنجر بوده شبی سلطان فرمود که ساز بنواز او تخلف
ورزید سلطان متغیر شده فرمود تا با استخفاف او را از مجلس بیرون کردند بامداد چون بخود باز آمد
این دو بیت را گفته بحضرت فرستاد ٭ از فضل چه بعالی البساط شاه ٭ اگر بنوا زنده رسید
زیان خویش ٭ اکنون همی بترسم زان گفته خطا ٭ زان جو جو خرد و چیزه پنهان خویش ٭ پیدا
و پستی گرش باید داشتن ٭ یکی گر افزود و دست داد انگاشتن ٭ اعتماد و پستی را هر کسی [illegible]
احمقی باشد درین معنی خطا پنداشتن ٭ بر امید آب خوش شور چون چاهی کنی ٭ تا بآن از رشک [illegible]
باز پس نگه داشتن معنوی از متقدمین است و اشعارش مانند شیر و انگبین این دو بیت
مراو راست ٭ هر چه آن بر تن تو زهر بوده ٭ بر تن مردمان مدار تو نوش ٭ منهی او داد و پس ستان
انگبین خر مباش و نه زهر فروش ملاجی سعد الدین شرف الکلکانی البخاری علم و فضل کمالی داشته
اگر در زمان دولت خوارزمشاهیان بوده اما بتحقیق نه پیوسته که در خدمت کدام یک از سلاطین
بسر برده و شورش نهایت عذب بغرایب بوده چنانچه ازین ابیات بخوبی مفهوم و معلوم میگردد
قصیده ٭ بیدار شو دلا که جهان پر [illegible] است ٭ بر نخل [illegible] نکار نه برگست نه برست ٭ افلاک [illegible]
انگشتی و دیوانه برکشش است ٭ ایام [illegible] ٭ زین گیسته [illegible] شهرت
است ٭ از رجعت رفته که رنگ و ناز است ٭ وام علاست اگر تو بیگویش [illegible] است ٭ وی [illegible]
هواست اگر تو منیو انیش سراست ٭ بی آب همچو دلو تهی گشته کاه دین ٭ مانند دلو هر نفسی [illegible]
نرماست ٭ سیم و ام گرچه سپید است همچو شیر ٭ چندین مخور تو تیز که نه شیر [illegible] است ٭ ای [illegible]
طبع عقب تو در سخا [illegible] ٭ وی [illegible] است ٭ بشنو یکی حدیث که مانند آب
بحر ٭ لفظ این حدیث دلپذیر نکو تر است ٭ چون مشرق است خانه و مان تو آفتاب ٭ سایه [illegible]
بر در تو پیرهن [illegible] است ٭ دیدی بدان شبان که گرفتی همیشه شیر ٭ آری شبان ز شیر گرفتن
توانگر است ٭ بر کوزه های شیر فزودی همیشه آب ٭ بفروختی بخلق که شیر مطهر است ٭ پیوسته
شیر خود را با آب میفروخت ٭ چند است کار او همه سال برابر است ٭ سیلی برآمد و رمه خواجه را
ببرد ٭ فریاد کرد خواجه که چه شور و چه شر است ٭ آواز داد هاتفش از گوشه و گفت ٭ کاین خاک توده خانه
پاداش و کیفر است ٭ آن قطره های آب که بر شیر میزدی ٭ شد جمع و سیل گشت چنین رفت [illegible] است
گر تو قمر شوی سفر تو زدودن است ٭ ور تو رسن شوی [illegible] است ٭ پرهیز کن ز صحبت [illegible] اهل [illegible]

مان ٭ از چند روی تازه و بازم چو غنچه است ٭ دانی چرا خود شد ابریشم رباب ٭ از بهر آنکه دایم [illegible]
خوراست ٭ زنهار سعد کافی از خلق دل مبند ٭ دل در خدای بند که خلاق اکبر است ٭ کز [illegible] داری [illegible]
تو سلطان بکشد ٭ بیداد تو جانان تو از جان بکشد ٭ آن [illegible] کسی که چو کار در با تو [illegible] ٭ کی تیغ [illegible]
از بن دندان بکشد سعد الدین اسعد از متقدمان زمان خود بوده و شعری در غایت همواری [illegible]
این چند بیت مراو راست ٭ دیوانه مرا زلف پریبند تو کرده ٭ بیگانه مرا از خویش [illegible] تو کرده ٭ قصه
چه کنم دراز که کوته این است ٭ در آسمان قند سمرقند تو کرده ٭ از ننگ [illegible] که تو بر زنجیره است ٭ [illegible]
رخ تو شمع گردون خیره است ٭ تو چون [illegible] پس چو کاغذ جانانه ٭ از نقش تو جهان [illegible] تیره است
با من چو بستی این خط آموخت تخت ٭ پیش [illegible] بودم و را آدم [illegible] شد آخر [illegible] ٭ [illegible]
او تعلیم ٭ من چنین نگو کردم و ادکاف است حکیم شمسی الاعرج از لطیف طبعان آن شهر و مکان [illegible]
اشهب [illegible] تحقیقش [illegible] بمطایبه [illegible] پای بسیاری از فضلا [illegible] پس که [illegible]
و معاصر [illegible] لوای [illegible] الکمکان [illegible] این قطعه در هجو سراج الدین [illegible] وی [illegible]
است قطعه [illegible] غوری [illegible] ٭ تا نیری [illegible] ٭ چون روفت
گیر خواهم گفت [illegible] ٭ [illegible] ٭ گیر گویم [illegible]
گویم [illegible] گیر [illegible] ٭ [illegible] بهاء بخاری اگرچه در سلک شعرای بخوبی
منخرط بوده اما نیک و بد احوالش [illegible] لاجرم همین رباعی از وی التفا کرده آمد ٭ رفتی
و در خاک [illegible] شده ٭ [illegible] ٭ [illegible] ٭ کز سر گردم
شش [illegible] زمین و آسمان [illegible] شده جوهری شاعری بوده که لآلی طبعش زیور فصاحت [illegible]
میکرده و جواهر نظمش گوهر لطافت باستشهادی آورده اگرچه بخاری الاصل بوده [illegible] اقران [illegible]
الدین [illegible] نوشته اند او در عراق نشو و نما یافته و در دولت آل سلجوق [illegible]
سلیمانشاه بن ملکشاه و حکایت [illegible] صحبتی [illegible] آورده و سلطان سلیمان بعد از فوت
سلطان محمد بن محمود در سال پانصد و پنجاه و پنج بر تخت نشسته بنابر افراط شرب مدام و ولع [illegible]
جوانان کل انعام از سلطنت متخلع گشته ارسلان شاه بن طغرل [illegible] را بجای وی بر
سریر سلطنت نشانیده ایام سلطنت سلیمانشاه شش ماه و کسری بوده این چند بیت [illegible]
از جوهری مشهور است شعر ٭ چون [illegible] برکشد علم ساده و پرنیان ٭ [illegible] عرشت [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ آن باده [illegible]

گر آفتاب طلعت مه روز و شب نشان ٭ معیار عقل و آرزوی خواب شیرین خواری ٭ درمان درد و قوت
شخص غذای جان ٭ اصل شفا و عنصر مردی و ذات حسن ٭ عین تواضع و تن لطف سر به پا ٭ چهره طعام و
نقل غمم و آیت طرب ٭ قوت دل و توان تن ناتوان ٭ دارد بکار اگر کنی رنگش از درون باشد
بسوی اگر کنی بوی خوشش امتحان ٭ لون عقیق و گونه یاقوت رنگ لعل ٭ بوی عبیر و نکهت مشک و نسیم جان ٭
آن می که گر زنده و جادی زمکیدن ٭ شنجرف سوده کرده و مغز اندر استخوان ٭ گر روح نقل آن تن
پرورنده و منفعت باشد طبع اوی دل غمناک شادمان ٭ در باغ و بوستان ز تماشا نیافت بهره ٭ هیچ آنکه
رفت سوی باغ و بوستان ٭ در کش مراد بود با باده ناز و گل ٭ هر گوشتی امید بود باد و بادبان ٭ بی ده
بی کثافت و ماهیت بی کسوف ٭ نور لطیف بی تغیر و نار بیدخان ٭ می خواره وی کسا روی شاه
باشد آنکه ٭ نام فدای او عدو وی داد در جهان **سعد الدین مسعود ولد اشتیار** از شعرای نیکو گفتار بوده
والدش اگرچه در وقت زردشت بسر میبرده و مردی پاک نام و نشان بوده اما فرید کار رجل جلال
ویرا سعادت کرامت کرده مردی لطیف طبع نیکو بیان گردید چنانچه جهال کار روا ملی بمجاور و او
سوال است جستندی و از صحبت او منفعت یافتندی از اشعارش آنچه قابل ایراد باشد این
یک رباعیست ٭ گر پیش تو بچوبی رقم نتوان زد ٭ زین بیش براه مهر قدم نتوان زد ٭ هم آینه روی
هندی نتوان دید نشان نیز چه فایده چو دم نتوان زد ٭ **دولتی** طبع و ذهنی صافی داشته اما اینکه در عصر
فلان بوده بنظر نیامده و این بیت مراوراست ٭ جای نیست تیغ شاه که دیدا چنین بکشف جان
گزیده بود تن و جان همه بتاب ٭ از زنان بجای جوهر بجوم او چه دید ٭ جانهای دشمنانش چون ذره آفتاب ٭
گر اولی [illegible] افشای ناز شتاب ٭ چو آفتابش کی مقترن ٭ چنان ز تاب [illegible] بجام کوی کجاست ٭ عقیق یمن
و سهیل یمن **مجد الدین زمی** اگرچه امی بوده اما قدرتی در شاعری داشته که [illegible] انگشت حروف را
نتوانستی [illegible] نتوانستی کرد بنابر التزام [illegible] از وی نوشته آمده ٭ **شعر** ٭ هر که
رخ رنگین تو را گوی برآید ٭ فریاد دل [illegible] بهر سوی برآید ٭ گویند سخندان توانا لبرو هر کاه ٭
چوگان دو زلف تو بدان گوی برآمد ٭ [illegible] فتنه این گوی [illegible] ٭ فریاد ز [illegible] هر یکی
برآید ٭ وادی تو [illegible] عارض چون یاسمین ٭ [illegible] که سوی برآید ٭ از آن سوی
تو [illegible] سوی نهاده است ٭ چون [illegible] کز آن جانب آن گوی برآید **شاکری** از متقدمین
هندوستان [illegible] خود این بیت از وی با استشهاد آورده ٭ کجا تو باشی [illegible] خوبان ٭
[illegible] خطر [illegible] ٭ [illegible] قوت [illegible] مراد است ٭ **خواجه عبد الخالق**

غجدوانی

غجدوانی مرید و خلیفه خواجگان است والد ایشان عبد الجلیل در روم امام و مقتدای عصر بوده
باشارت خواجه یوسف همدانی از آن مکان به آمده و در غجدوان اقامت گزیده و خواجه در بخارا متولد گردیده
[illegible] آمده که خواجه عبد الجلیل با حضرت خضر [illegible] صحبت داشته و او را بوجود خواجه بشارت
داده و عبد الخالق نام [illegible] نهاده [illegible] آورده که خواجه را ابتدا جوانی سبق ذکر دل از حضرت
خضر بوده [illegible] عالم عارف ربانی خواجه یوسف همدانی به بخارا وارد شده بصحبت ایشان رسیده الملازم
گرفته [illegible] بجای رسیده که در هر وقت به کعبه میرفته و می آمده و خواجه
عبد الخالق را چهار خلیفه بوده ٭ خواجه احمد صدیق ٭ خواجه اولیای کلان ٭ خواجه سلیمان کرمینی ٭ خواجه
عارف ریوگری ٭ که نسبت خواجه بهاء الدین نقشبند به پیر [illegible] ریوگری میرسد [illegible]
[illegible] خلیفه بوده که یکی از آنها **خواجه محمود** است که افضل و اکمل اصحاب بوده و
خواجه محمود را نیز چهار خلیفه بوده که یکی از آنها **خواجه علی رامیتنی** است که لقب ایشان عزیزان بوده
عزیزان را صنعت بافندگی [illegible] برکت معیشت میگذاشته و این بیت مولانای رومی اشارت
با ایشان است ٭ گر نه علم حال فوق قال بودی کی شدی ٭ بنده اعیان بخارا خواجه نساج را ٭ و ایشان را
مقامات عالی و کرامات ظاهر بسیار بوده چنانچه آورده اند که روزی از خدمت سید اتا که از اکابر
اعاظم اولیا و مشایخ [illegible] نسبت ایشان [illegible] طریق [illegible] بوده [illegible] شده اتفاقا در
همان ایام [illegible] جمعی [illegible] آمده یکی پیر سید اتا را باپیری بر بندی [illegible] سید اتا
[illegible] شده و در مقام [illegible] آمده و ترتیب سفره کرده و خدمت عزیزان بغرض سید اتا اطلاع
[illegible] داشته چون خادم سفره آورده و نمکدان بر زمین نهاد ایشان [illegible]
[illegible] گشت [illegible] سید اتا [illegible] سفره حاضر شود حاضران منتظر بودند که ناگاه
پسر سید اتا از [illegible] آمد و چون کیفیت [illegible] پرسید گفت [illegible]
بسته [illegible] بردند اکنون که [illegible] در خدمت شما حاضرم و [illegible] شریف عزیزان [illegible]
[illegible] خوانده [illegible] از سخنان اوست که [illegible] وقت نگاه دارد
وقت سخن گفتن [illegible] دیگر [illegible] چون [illegible] باید که حوصله [illegible]
[illegible] است ٭ [illegible] هر گه که [illegible]
[illegible] ٭ از صحبت [illegible] ٭ [illegible] عزیزان [illegible]
[illegible] ٭ [illegible] ٭ هر چند که [illegible] ٭ [illegible] جهان

بردار او نمود کند خواجه محمد بابا سماسی خلیفه عزیزان است و خواجه بهاء الدین را منظور نظر قبول فرزندی
ایشان بوده و بعد از آنکه بر قصر هندوان میگذشته میفرموده که ازین خاک بوی مردی میشنوم
تا روزی بدان طرف متوجه بوده اند فرموده اند که آن بوی زیاده گشته همانا که متولد شده است چون
تحقیق کردند از ولادت خواجه بهاء الدین سه روز گذشته بود جد ایشان وی را بخدمت بابا
برده گفتند که این فرزند ماست توجه باصحاب کرده فرموده که این آن مردیست که پیش
بوی او را میشنیدیم عنقریب مقتدای روزگار شود و امیر سید کلال را فرموده که در حق فرزندم
بهاء الدین میباید که تربیت و شفقت دریغ نداری امیر سید کلال خلیفه خواجه محمد باباست و کلال
از آن جهت گفتندی که والد ایشان بکوزه گری اشتغال داشتی و از بخارا است گویند والده ایشان
میفرموده که تا امیر کلال در رحم بود هرگاه لقمه شبهه اتفاق افتادی درد شکم گرفتی و چون
امیر کلال بسن شباب رسید کشتی میگرفته و گروه مردم گرد می آمده روزی در آن معرکه شخصی در خاطر گذرانید
که چه لایق دارد که سید زاده در انداز شده کشتی گیرد در آن شب خواب دیده بود که قیامت
قائم گشته و وی در میان گل و لای تا سینه فرو رفته که ناگاه امیر کلال پیدا شده بهر دو بازوی وی را
گرفته از گل و لای بیرون آورده و چون بیدار شد امیر در آن معرکه روی بوی کرده فرموده که مشغولی ما
از برای چنین روزی است گویند روزی خواجه محمد بابا از آن معرکه میگذشته نظری بجانب وی انداخته
و دعا کرده به پیر صحبت گشته از عقب وی رفته مرید شد پس از آن ایشان را بفرزندی قبول کرده
سال در خدمت محمد بابا بوده و خواجه بهاء الدین را تعلیم آداب سلوک و تلقین ذکر از ایشان است
خواجه بهاء الدین فرموده که ما را دو چیز میل و تمنا بوده ☆ از کسی نشنیدیم که هیچکس هیچ سخن ☆ که
جنس ما هیچکس سخن نیافت ☆ در نفحات مذکور است که اگر چه تعلیم آداب طریقت بحسب صورت از
امیر سید کلال گرفته اند اما بحسب حقیقت تربیت روحانیت خواجه عبد الخالق غجدوانی یافته اند و نسبت
مولانا جلال الدین خالدی پرسیده اند که نسبت سلوک طریقه خواجه بهاء الدین از متاخرین مشایخ طریقه
که مناسبت دارد فرموده که سخن از متقدمین گوئیم که دویست سال زیاده است تا این نوع ظهور آثار
ولایت که بر خواجه بهاء الدین عنایت الهی شده است بر هیچکس از مشایخ طریقت نشده و در
بخدمت خواجه طلب کرامات کردند فرمودند که کدام کرامات زیاده ازین است که با وجود چندین
بار گناه بر روی زمین میتوانیم رفت دیگر فرموده که حضرت عزیزان میگفته اند که زمین بنظر این
طایفه چون سفره ایست و ما میگوئیم چون روی ناخنی که هیچ چیز از ایشان پوشیده نیست و از آن

جناب شیری که در میان ایشان این رباعی است ☆ هر که ما را هوای او در گیرد ☆ آتش خیال او دیده او در گیرد
نقد ان در شبان دعای او در گوییم ☆ باشد که یکی بجای او در گیرد ☆ خواجه علاء الدین عطار از کبار
اصحاب خواجه بهاء الدین بوده و در ایام حیات خود حواله تربیت بسیاری از طالبان بایشان
میکرده و همین صحبت و حسن تربیت ایشان بسیاری از طالبان بپایه کمال و نقصان بدرجه
رتبه کمال رسیده اند خواجه حسن عطار فرزند خواجه علاء الدین عطار بوده و ثمره شجره ولایت
ایشان جذبه قوی داشته چنانچه بصحبت چند در هر کس که میخواست تصرف میکرده ☆ خواجه محمد پارسا
نیز از اصحاب کبار خواجه بهاء الدین بوده و خواجه در حق وی فرموده که حق امانتی که از خلفای خاندان
خواجگان باین ضعیف رسیده از شما بشما بسپارم میباید بقبول تلقی کنید که از آن بعد سالی در مرض
اخیر در حضور اصحاب جناب فرموده اند که مقصود از ظهور ما وجود خواجه محمد است ☆ مولفات
خواجه محمد پارسا یکی فصل الخطابست که بسی نکات مفیده لطیفه در آن بسمت اندراج پذیرفته ☆ خواجه
ابو نصر پارسا ثمره شجره طیبه ویست و در شیخی وجود و عدم موجود که مرا از والد خود کفایت رسیده بود
سید عمران خاوند شاه بیخ واسطه بسید اجل نظام الدین میرسد و نسب بحاری زید بن امام زین
العابدین علیه السلام میرسد و خاوند شاه بعد از فوت والد خود بقبة الاسلام بلخ آمده بتحصیل
علوم توجه فرموده و در سلک اعاظم دانشمندان انتظام یافته و پس از آن بسلوک راه آخرت مشغول
گشته بسیاری از مشایخ هرات را ملازمت نمود خصوص شیخ بهاء الدین عمر که بوی محبت مفرط
داشته چنانچه در حین مرض فرموده که امیر خاوند شاه بر من نمانگذارد و پس از فوت بهاء الدین عمر از
هرات به بلخ آمده در سنه ۸۷۰ وفات یافته در پیش روی امام خضرویه مدفون گردیده و او را سه پسر بوده اند یکی
امیر خواند محمد بوده و امیر خواند محمد جد مادری خواند امیر صاحب حبیب السیر است و دوم سید نظام
که مصنف ربیع الزمان امیر بوده و پسر سیوم سید نعمت الله که مجذوب بالله در شهر بلخ متوطن گشته بود اما امیر
خواند محمد از مبادی حال بجودت طبع سلیم و سلامت ذهن مستقیم است بانتظام داشته و بانواع
فضایل و کمالات نفسانی و فنون توفیق در فن تاریخ و صنعت انشا بمرتبه بوده که قلم سخن آرا از تبیین
نحو تقصیر اعتراف دارد چنانچه تألیف کتاب اغاثت روضة الصفا برهان ثبوت این دعوی بر
حسن و دلیل مبرهن است و در آخر حیات میل انقطاع و انزوا نموده از اختلاط خلایق و امن
اجتنبه در سنه نهصد و سه رحلت بعالم تحقیق کشیده ☆ خواند امیر چنانچه گذشت پسر امیر خواند بوده

مضمار فصاحت و تحقق موکب سلاست و شاهد این سخن تاریخ عذوبت اثر حبیب السیر است که بنام
خواجه حبیب الله ساوجی نوشته خواندمیر در زمان دولت ابوالغازی سلطان حسین میرزا انار الله برهانه
ابیات او پیشتر خان در هرات شهرت بسزا گرفته پیش از آن بهند آمده در خدمت حضرت جنت آشیانی
همایون پادشاه روزی چند بپایان رسانیده و در فتوحات گجرات در ایام رزق مقدرش در آنجا
سمت اختتام پذیرفته روزی حالات خود بصاحب سخن که مرکب شوق راندنکانی بود ناصر بخاری
اگرچه درزی شاعری و ترکانی روزگار میکند اما از عالی همتان درگاه الهی بوده چنانچه خواجه محمد پارسا
او را دیدگی از بازار دوی بخارا است دیده و تعظیم کرده و بعضی از اصحاب ایشان تعجب کرده بودند از
حال او خبر داده اند و فرموده که بر پستی او نگاه مکنید که نقد دولت منصب ولایت دارد و عرض کرده اند
قبول نکرده مرتبه خواهش که فوق آن متصور نیست این چند بیت نیز دلالت بران میکند ناصر صبح
از یکجای آمیت بدست سر رشته مراد که هر گز رشته اند ناصر اگرچه صاحب دیوانست اما بنا
بر اختصار از وی بچند بیت اکتفا کرده آمد شعر ما از خوش صحبت جان پرور یار است و دست خوش از باده
مستی نه خمار است آتش نفسان قیمت میخانه شناسند افسرده دلان از خرابات چه کار است
ور ره سرگرمی من سعد سوی توحید نزد که مردان موحد سرو دار است تسبیح چه کار آید و سجاده چه
باشد بر مرکب بطاقت روح انیم بار است هیچکس نیست که پنهان نظرش با او نیست بنظر
با که و خاطر کدام است او را بهر روزی شب هجران ترا دیده خون حلال است ولی خواب حرام
او را بیهوده است ولی بهر خود را دامنم تا بپرسد رقیبان که چه نام است او را سر کشان با خون
جگر جوشند بهر یاد لبت همچو شکر نیم شد که و چون گل غرق خون خار بپا میرسند که و با شد چند تیغ برهم جوشد
بهر کرانه چو خال مجنون نیست مجنون زیبا است پریشان ندیده است خواجه عصمت ولد خواجه
مسعود است که در سلک کبار اعیان آن شهر و مکان انخراط داشته و نسبش بجعفر بن ابی امیر المؤمنین علی علیه
السلام میرسد و خواجه عصمت بحلیه فضل و کمال محلی بوده و همواره فروغ صحبت شاهزاده خلیل
سلطان بن میرانشاه ... ولایت علیت وی تا خیلی مشغول الطاف بیکرانش میداشت چون بر سعودی حسوی
در علم بجای دهر آمیزاد باب حسد او عرض وسیلها انگیخته خواجه را از صحبت شاهزاده محروم
ساختند خواجه در حین جدای غزلی گفت که این دو بیت از آنجمله است کاش در دوری چو روی تو نمی‌
جدای گشتم تا بخواری در چنین روزی نمیدیدی دشمنم با غبان گو در ته دیوار کزارم بکش همچو روشن

کشد خاطر بر روی بوستانم سرخوش آنکوی خراباتم که گردم دوش بطلبکاری ترسا بچه باده
فروش چشم آمد بر کوچه پری رخسارش که ازین عشوه گری زلف چو زنار به دوش گفتمش این
کوی چه کویست و ترا خانه کجاست ای سر و خم گیسوی ترا حلقه بگوش گفت تسبیح بخاک
افکن و زنار ببند خرقه بیرون کن و در کسوت رندانه بپوش بعد از آن سوی من آ تا بتو گویم سخنی
گر ازین چه کویست اگر بنجم داری گوش رفته دیوانه و مرهست دو دیدم بجوش تا رسیدم بمقامی
که درین خانه نه بهوش دیدم از دور گروهی همه دیوانه و مست از تف و شوق آمده در جوش
خروش بی صوت و مطرب و ساقی همه در رقص و سماع بی می و جام و صراحی همه در نوش نوش چون
سر رشته از موش برفت از دستم خواستم تا سخنی پرسیم از او گفت خموش این نه کعبه است
که بی پا سر آیی بطواف وین نه مسجد که در وی چو گرانی بخروش این خرابات مغانست و در مستانند
از دم صبح ازل تا ابد همدوش گر ترا هست درین شیوه سرتکی دین و دنیا بیکی جرعه
چو عصمت بفروش که زمانی بهجران یاد میکشم که تنگ غم انتظار میکشم بهر روز عشق
دوری دیارم اکنون تصور آن روز کار میکشم کی ز آتش هجر دلربا سینه بخیری سوزد از دم
دل بیکو رایحه کی عشق بسوزد که عشق خیالست این که عشق تو من دارم حیف است که در دوزخ
خون من کری مخوند شهید عشق را سوز جزا در آتش نکنند چنان باشد که آتش دیگری در آتش اندازد
اگر با یک طبع و پاکیزه رایی تو قع بدیده دهان نه همچو انسان تنگ است مرخوان خویش خوری که از
دیگران بکشد که بیک استخوان صلح کن چون همای کمکس را بهر شهد مگس میرموسی مولانا بدرالدین
اندر بیت و مکان میرزا بایقرای برادر سلطان حسین میرزا بوده وقتی میرزا با نصد دینار صله بدو
خلعت کرده بدو باز یکی در بیت دینار نوشته داده این چند بیت بدان سبب گفته شعر شاه
دشمن کیند دوست نواز آن جهانگیر که جهاندار است بیش بوده النون مرا فرمود انعام لطف
سلطان به بنده بسیار است بالکرمی غلط شنیده چشم یک بود آنچه غلط کار است اگر ور
عبارت تنگی پیش بوده النون مرا دینار است مولانا خیالی از مستعدان آن عصر و زمان بوده
و اشعار نیک از وی وارد بیعیشه و این دو بیت مرا او راست هر گز تن وادی که وی تحت و دولت
میرسد از ره و بی بسم قدم وادی ولایت میرسد در دوست صحبت مگن فوت که از وی مقصود خویش
غایبانه خویش که با مکان هم بز رحمت میرسد مولانا حسینی جهت تحصیل بهرات رفته دغل نیت

امیر علیشیر قرار گرفت و پس از معاودت بشرف استادی میرزا بایسنغر بن میرزا سلطان محمود
بن سلطان ابوسعید ممتاز گشت و چون میرزا بایسنغر از جام انتقام خسرو شاه شربت شهادت چشید
مولانا در بخارا اقامت برگزید و بسبب شوربات خوری یکباره انقضای حالتش عالم عقبی بر افراشت
این بیت او مشهور است ❊ بوی پیراهن یوسف بجهان گم شده بود ❊ عاقبت سر ز گریبان تو بیرون
آورد ❊ این بیت نیز از اوست ❊ تا بنقد جان بت خارامن نان رسید ❊ عاشق بیچاره را زان بیکوید
جان رسید ❊ واصلی از نیکو طبعان آن شهر و مکان بوده و این بیت از وی شهرت یافته ❊ آن کرده‌ام درست
بگرد سرای تو ❊ گر گشته‌ام بیست نقش کنان در هوای تو ❊ خواجه هاشمی نتیجه خلف خواجه عصمت الله خواجه
محمد پارسا بوده و اجداد و امجاد ایشان همیشه شیخ الاسلام و صاحب سجاده و فقیه و محدث
بوده‌اند و خواجه هاشمی نیز از اوصاف ستوده بسیار داشته روزی در مجلس محمد سعید احمد
خان بوده که جمعی از محبان بدان مجلس وارد شده و خان گفت که فرشتگان گویا بصورت انجماد
می‌باشند خواجه برخواند این بیت گفت ❊ فرشته صورت چندی که از نظر رفتند ❊ فرشته‌اند ولیکن
فرشته‌های خدا اند ❊ و این ابیات نیز از اوست ❊ چنان فرسوده‌ام از غم که گرد این تن از افشانم
تن خاکی بود چون گرد از چاک گریبانم ❊ شبانه سرمه بکشی چشم بی ترحم را ❊ بدست غیر نهی تیغ کشتن سیاه
مردم را ❊ هر روز خامه نظرانداز دیده و خونم ❊ پیدا نشستم تو بی تو بودی ببو خونم ❊ نیازی ابتدا که از شهر هرات
افتاده با استادی شاه محمد هروی که از مهره فن موسیقی بوده و او بوده پیشانی ببر سانیده تا
الفت بالجمله ساخته این دو بیت در حق او گفت ❊ هروی ناشناس ... بی ... بکو بدو روی
بیاموز ... ❊ هروی ... ❊ ... بعد از آن ...
متوجه ... گردیده و ... چنانکه گفت که ... بر استعمال ... نیکو ...
بجانب کوه ... حرکت نموده ... تحقیق مرحوم ... علی بن سلطان ...
صلاح ندیده متوجه بدخشان گشت ... نمود ... انجا نیز ... که بدیعیت
نفس متکلم ... خاطر
انداو ... متوجه ... چون احوال میرزا شاه حسین ... رسید ...
و او دیوان مولانا عبد الرحمن جامی که در پیش او داشت تفأل نمود و این بیت بر آمد ❊ برخی انجام جنون
دانکه فرشته تیست ❊ باده از جام گلگون جستن نشان ابلهیست ❊ و نیازی چو ... خود آزموده

بود هر بیتی کام و ناکام بایستگی آن مرز و مقام در ساخته و اوقاتی در نهایت عسرت بگذرانید تا میرزا
شاه حسین از جام ممات سرگشته و لهذا رشدش میرزا باقی بعد انعام اکرام خادم اخلاص نموی بجا
داشت اگر مطمح نظر ترکش آن هنر مند آن پستان بوده به سببیه حضرت شاه شاهی بوده الحال از
تیز بختی خود و اسپ تقیدی داشت و در صدد عنایات غیبی می بود تا شاه خواجه ولد دولت
خاوند که پس از معاودت گل بسنده و ارد شده از احوال او اظهار داشته و وقت عیش برای
بخش از احوال وی معروض داشته مؤثر افتاد و حکم شد که فرمانی جهت طلب او بقلم آورند با پا
پسر میدان فرمان قضا را استقبال نموده و سوی بعالم قبول آورده و او را از علم معما و عروض
نصیبی موفور بوده خصوص معما که از هر شعری بیرون می آورده و همچنین از آیات قرآنی می
استخراج مینمود چنانچه اسم عرب را از آیه کریمه بیرون آورده اند احسابه و عقده بست اما
بد پستی در پستی لفظ احسابه یعنی حساب آن احساب از روی حساب جمل جمع یکی کنند
و از یک احساب تسعی است که چون اعتبار دیشوده اعتقاد عین است و عقده بسته بر کاه عین
نزدیک رسد آید عرب بحصول می پیوندد و این دو بیت نیز مراد است ❊ چو شوم که بر گرد سرت
تندخو گردم ❊ خیالش از نظر افتد و هر دم گرد او گردم ❊ در لباس آن پری افتاده سرو سرکشی باید
بهر سو جان من عالم داشتی ❊ مونقی ابتدا در ملازمت میرزا کامران با سر برده و پس از آن بانقلاب
میرزا ابراهیم بن میرزا سلیمان در بدخشان خوشدل و خرسند خاطر میبوده و در تعقید بخت
چیا بر کرک طبعی می دارد از نوشته این چند بیت از قصیده ایست که در مدح مولانا محمد زاهد انشا نموده
بحضرت تو ام امروز و اجب الغرضی است ❊ بموعودی جام بود اجازه اگر ❊ شنیده ام که از این پیش
شیخ نجم الدین ❊ ز التفات بسوی سکی فکنده نظر ❊ سگی که در ره تو رونق فتاده بکیست ❊ یکی زعین عنایت
بسوی او بنگر ❊ گر نشود هم از نهای جنس خود ممتاز ❊ بیک نگاه تو ای یک نظر پاک سیر ❊ و این بیت
نیز از وی بنظر آمده ❊ کام در پیچیده دست بجایی که نباشد ❊ از امتحان دشمن و از انتقام دوست
کبیری شاعر نیکو رکیک بوده و از عمر تجارت مت بر کسب معیشت یکبار گشته و این رباعی بین الجمهور
از وی مشهور است ❊ چون رنده بکار خویش یک بهره مباش ❊ چون تیشه بسوی خویش ادام تراش
چون سه میوه ره باش ای امر معاش ❊ چیزی بسوی خود کش و چیزی می پاش ❊ درویش مقصود تبریزی از مردمان
نیک آن شهر و کشور بوده و همواره دوستی کردن و نیکی جای در خاطری بگرفتی و بی داشته و خان خانان بواسطه
ترا حوال او بان شهره شور شیرین میساخته از بجمله است ❊ ایمن فسم ... از خویش است

سوز جگر و دیده خونبار خوش است ٭ غیر از غم یار هر چه حاصل کردی ٭ حاصل همه هیچ و غم یار خوش است ٭
مولانا محمدی قره‌کولی بسیار صاحب فطنت و تیز بحث و زیرک بوده و شعر را خوب میگفته و این رباعی
مر او راست ٭ گلگون بپوش که جام می می‌نوشد ٭ در کشتن اهل دل بجان میکوشد ٭ حالا نه بدین لباس
او جلوه گر است ٭ عمریست که خون میکند و میپوشد ٭ مرشدی شاعر نیم شیوه عاشق پیشه بوده و این
نوع ابیات میگفته ٭ یکشب که حسرت سوی تو من بگذرد از ٭ از خط سبز تو دل بسته ام این مضمون را ٭
فرغانه در کنار معموره عالم واقع شده شرقیش کاشغر و غربیش سمرقند و جنوبش کوهستان بدخشان
و شمالیش اگرچه پیش ازین آبادانی داشته مثل المالیغ و المالو و یانگی که در تواریخ آن اطرار نیز گویند
اما الحال بجهت عبور جنود اوزبک خراب است و در واقعات بابری آمده که پروج الغنم که از امهر
گیاه گویند در فرغانه می‌باشد اما دیده نشده و آب سیحون که در آنجا بار آب خجند اشتهار دارد از
طرف شرق و شمال آمده و میان آن ولایت جریان میپذیرد و از جانب شمال خجند و بناکت که
حالا بشهرخیه موسوم گردیده گذشته بجانب ترکستان میریزد و در ریگ منجذب میگردد و از فرغانه
مردم نیک بسیار برخاسته چون بعضی از ایشان را که مولد و منشا معلوم نشده ابتدا در تحت فرغانه
مذکور میسازد و بعد از آن شروع در مضافات مینموده و مردم هر شهر و بلده را در ذیل آن مذکور میگرداند
شیخ محمد ساغرجی از ابدال جهان بوده و در نفحات آمده که روزی بحرم صاحب [illegible] آمده گفت
مهمان توام یا رسول الله صلی الله علیه و آله [illegible] و لا این قند نهاده [illegible] شکم و در حال کسی بوی
آمده و او را بخوانده خوردنی که ساخته بود بوی خورانید و پس بصرف طعام مشغول گشت آن کس گفت
حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم بخواب من در آمده گفت که درویشان را مهمانی رسیده او را پرکن
و بده و بگوی که جا را بحل سازد که اینجا جای آمدن نیست ٭ شیخ احمد جوالگر از یاران شیخ محمد بوده و
احوال او در نفحات بتفصیل مذکور است ٭ بابا فرغانه صاحب کرامات بوده و اهل آن دیار مشایخ
کبار را بابا خوانندی و در نفحات از شیخ عمو نقل میکند که روزی جمعی پیش وی آمدند و گفتند
که ترکی اراده آمدن فرغانه نموده و ترک امیری ظالم بوده که هر چند وقت آمدی و اطراف آن ولایت
را غارت کرده رفتی و بابا بر کنار آتش نشسته بود و آتش در پیش او نهاده و پای بر آتش زده و گفت که
انگشت چون ترک بدر شهر رسید فی الحال از اسب بیفتاد و گردنش بشکست و صاحب کشف المحجوب
آورده که بقصد زیارت او کردم رسید که بچه سبب آمدی گفتم بدیدن شیخ آمده ام گفت از فلان روز
من ترا میدیدم تا امروز را حساب کردم روز ابتدا تو بمن بود ٭ شیخ سعد الدین از کمل ارباب عرفان

بوده

بوده مناهج العباد الی المعاد از وی مشهور است ٭ عبدالله بن محمد العبیدی در فقه حنفی و شافعی
مهارت تمام داشته و پیوسته نقش تالیف و تصنیف بر لوح خاطر می‌نگاشته شرح مصابیح
شرح طوالع و منهاج قاضی ناصر الدین بیضاوی داخل مؤلفات اوست ٭ در فرغانه هفت شهر بزرگ
و خورد است از آنجمله پنج بجانب جنوب و بطرف شمال دریا واقع شده و از شهرهای جنوبی
یکی اندجان است که در وسط فرغانه واقع شده و حصارش در غایت حصانت و محکمیست چنانچه جوی
آب همیشه در درون قلعه اش جریان می‌یابد و مرغ دشتی که ترکان ترغاول و فارسیان تذرو
گویند در اندجان بسیار میباشد و در واقعات بابری آمده که در اندجان از فربهی یک
مرغ دشتی چهار کس سیر شده اند و غله و میوه اش خوب میشود اما هوایش نیکو نباشد و
آشوب چشم در آن ملک بسیار بوقوع می پیوندد و آن علتی است که اطبا آنرا رمد گویند و از
مردمش سید شمس الدین ملقب بمیر سربرهنه بحسن کردار و لطف گفتار از فضلای آنشهر بود و
امتیاز بسیار داشته و در زمان دولت ابوالغازی سلطان حسین میرزا بهرات آمده
منصب تولیت مزار شیخ لقمان پرنده برجوع بوی گشت و مدت چند سال در آن مقام فیض
انجام ضیافت صادر و وارد پرداخت بعد از آن جمعی سید را باسراف اوقاف منسوب ساخته
از آن مهم معزول گردانیدند و سید بتحریک نزد امیر علیشیر رفته قصیده در آن باب گفت
که مطلعش اینست ٭ آن سهی سرو که در سایه خود داده دمی ٭ گر فغانی و بشنانند برون نسیم ٭ و امیر علیشیر
از غایت حسن خلق از نظر نداشته منصب صدارت را برای میرزا تفویض فرمود و سید
بعد از آنکه چندگاه بلوازم آن پرداخت استعفا نمود و کاشانه عزلت را منزل ساخت و در عزلت اعلام
عالم آخرت برافراخت ٭ میر نظام الدین کلان خواجه طبعی بغایت شگفتگی و مجلسی بنهایت رنگینی
داشته و پیوسته گلزار صحبتش از غبار و خاشاک ملال پاکیزه بوده و بغیر از سخنان خوب و نغز کسی
وغیره پیش آن مجلس نمیشنود و با این نسبت در مردی و شجاعت دستان از غوار شهر دی بر
مردانگی اسفندیار بر بسته کردی و سعی و کوشش وی در گرفتن هند دخیل بوده و گاهی بنابر خفت
طبع شعری نیز میگفته از آن جمله است ٭ یارب که قبول خاطر عالم بخش ٭ در وادی نیستی سرانجام
بخش ٭ چون چشم سیاه ساقیان مستم کن ٭ کیخسروم جام احمد جام بخش ٭ اندیمین گل
مرا غرض سوی تو بود ٭ و از قامت سرو قد دلجوی تو بود ٭ از سبزه چمن مرا سخن گوی تو بود ٭ یعنی که
همیشه خاطرم سوی تو بود ٭ سپاهی همشیره خواجه کلان بیک جوانی بوده در هر هنر تمام و در شجاعت

پسندیده خاص و عام است و ابتدای جهان افروزی او بوده که چراغ عمرش بیکباره اجل
فرو مرد و در حینی که وداع اینجهان پر خواج مینمود این رباعی انشا نمود ❁ افسوس که فصل
گل برودی بگذشت ❁ فریاد که تا چشم گشودی بگذشت ❁ بی چشم و خطت بنفشه و نرگس را ❁ ایام
بکوری و کبودی بگذشت ❁ **صفایی** در اکثر کمالات دستی بخشی داشته و شعر هموار میگفته
از آنجمله است ❁ مینماید که و جولان نقل شبرنگ تتخیم ❁ چون مه نو کز نظر سازند در دم غایبش ❁
هجری عروض و قافیه را نیک میدانسته و این نوع ابیات از او یکرده ❁ میروی میرود از پی
دل جا چسپ من ❁ آنچنان رو که من گر تو نماند دل من ❁ قاضی عبد السمیع از شاگردان مولانا احمد
جند است و نسبش بصاحب هدایه منتهی میشود و شرح مواقف و حاشیه مطالع را نیک میدانسته و امروز
در هند حسب الحکم اقضی القضات معسکر ظفر اثر است **اجمیر** از شرق جنوب جهان
واقع شده و بالطافت آب و هوا اطراف شهر بهار نهایت طراوت و سرسبزی دارد ❁ هر کجا
لاله زاری روی بنماید ز فرح ❁ هر گلی را ساغری تنگ گیرد در بغل ❁ و چند حدیث در فضیلت آن شهر وارد شده
که بنابر اطالت از آن درگذشته شروع در مردم آن شهر مینماید ❁ خواجه قطب الدین بختیار خلیفه
خواجه معین الدین سجزی بوده و در سلک اکابر اولیا انتظام داشته و از وی نقل است که با تنی
عزیزان مسافر بودیم تا بکنار دریایی رسیدیم و گرسنگی بسیار اثر کرده ناگاه گوسفندی دوان چوبی
در دهن گرفته پیدا شد چون پیش ما رسید نهاد و بگذشت و هر یاران گردی نزدیک رسید
خود ما در آب انداخت و بگذشت با یکدیگر گفتیم که درین حکمتی خواهد بود و بیا تا تیز از دنبال برویم چون دست
بمعابر آوردیم بفرمان حق تعالی دریا خشک شد زمین خشک پیدا گردید تا بکنار گذشتیم زیر درخت مردی
خفته دیدیم ماری در آمد تا او را هلاک کند این کژدم از جای بر جست و مار را هلاک کرد از پیش ما پیدا
شد نزدیک شدیم تا آن مرد را دریابیم که البته بزرگی خواهد بود دیدیم مستی خراب افتاده
و افتاده و ما شرمنده شدیم که مرد اینچنین بیخبران او را خدای تعالی چنین نگاه داشت ناگاه آواز داد که
ای عزیزان اگر ما همین مشغولی پارسایان را نگاه داریم مفسدان و گناهکاران را که نگاه خواهد داشت
همدرین بودیم که آن مرد بیدار شد کیفیت با او بگفتیم نادم شده از آن فعل باز آمد و از واصلان گشت
از شیخ فرید شکر گنج نقل میکنند که وقتی در خدمت شیخ قطب الدین بودم مردی از پیشوایی حکایت
کرد شیخ فرمود اگر گویم نظر من بر روش خدای می افتد آیا استوار داری گفت آری گفت این قدر
میدانی که نشناخته نقره که در خانه داری بخور بعد از آن شکایت کن آن مرد شرمنده شده بود

بر زمین نهاده قدر خواست آوردند که چند وقت از فضل خدا هر شب زیر مصلی یک نان
قرص که بعد خانه شیخ را کافی بودی پیدا شدی چون مردم خواجه آن سر را آگاه کردند دیگر آن
بوقوع نپیوست هم در سیر الاولیا آمده که روز عیدی شیخ قطب الدین از نماز بازگشت
چون بدین مکان که الحال روضه اوست رسید بایستاد و متامل شد و گفت من ازین مکان
بوی دل میشنوم و در زمان صاحب زمین را طلب داشت و قیمت آن زمین بوی داد و فرمود که
این موضع مدفن ما خواهد بود با آنکه صفه در وسط حقیقی بی بها نیست پس بخانقاه شیخ علی سگزی
رحمة الله علیه آمده در آنجا سماع بود و قوال این بیت میگفت کشتگان خنجر تسلیم را هر زمان از
غیب جانی دیگر است شیخ ازین مضمون بر گرفت و از آن مقام بخانه خود آمده مدهوش و متحیر گشته
بفرمود که همین بیت بگویید قوالان همین میگفتند و او در تحیر بود تا چهار شبانه روز و شب
پنجم در سنه ثلث و ثلثین و ستمایه رحلت فرموده و خواجه احیانا در دری از بحر اندیشه بساحل
بیان ای افکنده و چنانچه این چند بیت از آنجمله است **شعر** ای گرد شمع رویت عالی پروانه ❁ و ز لب
شیرین تو شوریست در هر خانه ❁ من بچندین آشنایی میخورم خون جگر ❁ آشنا را حال این است
وای بر بیگانه ❁ ما و من گر نیستوانی رقم کن بر بیدلان ❁ از تو ماند این حکایت در جهان افسانه ❁
قطب مسکین گر گناهی میکند عیبش مکن ❁ عیب نبود گر گناهی میکند دیوانه ❁ **بهاء الدین** از معارف آن
خطه بوده و بفضل و دانش معروف بلطف محاوره و حسن تربیت موصوف و اکثر ایام را در هند
در سلک مخصوصان و مجلسیان سلطان قطب الدین ایبک انتظام داشته و این رباعی در حق
سلطان از گفتهای اوست ❁ ای بخشش تو در جهان آورده ❁ کان را کف جود تو بجان آورده ❁
از رشک کف تو خون گرفته دل کان ❁ بس لعل بهانه در میان آورده ❁ و سلطان قطب الدین از
غلامان ترک سلطان معز الدین سام بوده و سلطان در کرت ثانی که بهند آمده رای پتهورا را
بقتل آورده و نیسری و اجمیر را فتح نمود و در حین معاودت سلطان قطب الدین را در هند بجای
خود نصب نموده و از قطب الدین کارهای عظیم و فتحهای بزرگ بظهور آمد چنانچه در تاریخ پانصد
و هشتاد و هشت دهلی را مسخر ساخت و پس از آن تا اقصای ممالک چین از جانب شرق رفته
مصدر فتوحات عظیم گردید چون این خبر بسلطان معز الدین رسید جهت او چتر فرستاده
بخطاب سلطانی ممتاز گردانید و ایبک از این جهت گفتندی که انگشت خنصر وی شکسته بود
رخیسان در غربی اجمیر واقع شده و آنجا بصفت زرینگ است و از نواکه زرد آلو

یک می‌شود اما بر دیوانش اکثر جلف و درشت متن باشند و بعضی که نیک می‌افتد نهایت نیکی دارد منهم
از آن جمله شیخ ظهیر الدین ابو العلاست که در عصر خود از جمیع فضلا ممتاز و مستثنی بوده و شعبه از نسب
سید ابو العلای معری است اتصال می‌یابد و ولادتش در پانصد و یازده روی داده و در پانصد و هفتاد
و سه وفات یافته و از مولفاتش یکی حالیه است که در فقه حنفی از آن منقح تر کتابی نوشته نشده
ایضا ملک الکلام جمال الدین است که در ری آبادانی نزد گفتهای او بی وزن و بی بها بودی و چون طبع
دلپسند اشعارش بغایت بود به اختصار کوشیده شروع در اشعارش نمود قصیده ای زلف کج مدار تو
چیده بر قمر ٭ ای لعل آبدار تو خندیده بر شکر ٭ قامت براستی نهی سرو بنده گوی ٭ خدمت بر آن رخ چون
طرف گشته غنچه تر ٭ ای بس که بی تو چو زد خوابیده حال را ٭ از چشم من بخواب شد و خیمه داده خورم ٭
عمرم بسر رسید و نه چیزم امید آنکه ٭ چیزم رسیده مدت هجران تو بسر ٭ شاد آن صبا دارم خبر وصل تو دارم
گر با غمم فراق تو دارم ز خود خبر ٭ گفتم نهان نماند راز دلم ز خلق ٭ خود این حکایت بهر کوی شد فسانه
در صحبت راز عشق تو در پرده داشتن ٭ با آن دو چشم جادوی غماز پرده در ٭ زین بیش
در آتش هجران خود مسوز ٭ از سوز سینه من بر گشته کن حذر ٭ غافل مشو از آنکه موثر بود عظیم ٭
ناله دل کسی که شنیده و یک سحر ٭ در خون من مشو که بسی دیر کنده ٭ تا خون خوری بسی ز بیابانی دمن اثر ٭
از حد گذشت از تو گردن کشی اگر ٭ از سر بدون نگیری ز سر من دامن ای پسر ٭ چندان مکن که بر من مظلوم
جور تو ٭ چون عدل قطب دین شود اندر جهان سمر ٭ مهر سپهر ملک که شاهان تاجدار ٭ بنهند پیش
تخت شهی ز اصفهان کمر ٭ هم آمده متابع فرمان او قضا ٭ هم رفته بر موافقت حکم او قدر ٭ دریا
دل است ابر کف ایزد بدان نهاده ٭ اندر کف کفایت او کار بحر و بر ٭ ای سروری که باز گیر عالم خراب
از فروزی دولت تو یافت زینت و فر ٭ آنی که فخر میکنند از روی مرتبت ٭ نعل هلال نخل سمند تو بر قمر
خورشید پیش رای منیر تو بی ضیا ٭ خورشید نزد قدر خطیر تو بیخطر ٭ باد و دبستان وفاق تو سازند
چون بهشت ٭ با دشمنان خلاف تو سوزند چون سقر ٭ جایی که گرد عدل تو پرواز چون هما ٭ پرواز
نه بچه دراج را ز باز ٭ عالم چنان شده است ز عدلت که می‌برد ٭ روباه ماده طعمه ز دندان شیر نر ٭
هر مرغ دل که جز هوای تو پر زند ٭ تا پر خورد ز چرخ فلک تیر سینه در ٭ از زخمهای تیر حوادث امان
نیافت ٭ الا کسی که کرد ولای ترا سپر ٭ از صبح دل خصم تو سر بر نگیرد ٭ چاره خانه است ز اقبال
تو که ٭ چشم بهم آید و چند ماند هیچ ٭ جز خنجر تو قطره آبش نه در جگر ٭ ای صید کن بعدلت دایم
نیک ره ز کو دشمن تو باشد از آن ازو کینه در ٭ کان مرو را بهبط تا ... برد ٭ وین مرتبه را فقط

عیسی بهمه مقر ٭ سوده سال شد که مانده ام از جور روزگار ٭ در دست روزگار پریشان و دربدر ٭ نه رای آنکه
روی بگردانم از جهان ٭ نه جای آنکه جز در تو باشدم مقر ٭ گاهی چو آب سوی شبیم بسر روان ٭ گاه چو
خاک خوار و لگدکوب هر پا پسپر ٭ جز من همی که جاه ز مال ندیده ام ٭ کام و زمانه است یکی اصل معتبر ٭
گردون بجز متابعت دون نمیکند ٭ ایام جز خسیس نمی‌پرورد ببر ٭ القصه فضل را تو درخت بزرگ دان
کز محنت است شاخ شوخ از غصه برگ و بر ٭ گر شما صاحب فضل و اصل پاک ٭ تا در جهان چو منی
خوار و غصه خورد ٭ آنرا که در فضل و اصل است کو بیا ٭ بنگر به چشم عبرت در حال من نگر ٭ بر باد داده گوهر
پاک و هنر مرا ٭ ای خاک بر سر که پاک و بر هنر ٭ هستم از آنکه گفتم و نه مانده ترد بلی ٭ هر گز دست تو نام و کیم
در دیگر ٭ هرگز سزا ... ٭ تحفه بردمی ز تحفه‌های خوب تر ٭ نستوده ام شعر و ای
تراه هست ٭ نزدیک اهل فضل مرا فضل اثنیه ٭ تا شاعری چه کار مرا چون نکرده ام ٭ ... استماع شعر
عطا دادن از پدر ٭ قدر مرا بجز تو نداند کسی از آنکه ٭ هم گوهری بجز دانند قدر زر و گهر ٭ حاصل صلاح کار
من از هیچ روی نیست ٭ الا ز روی لطف تو ما مول و منتظر ٭ کام من چو یک نظرت میشود تمام
ای آفتاب تربیت مشتری نظر ٭ از من نظر دریغ مدار از برای آنکه ٭ تا در جهان نباشد شاهان
عصر را ٭ در حادثات دهر ز تیغ و سپر گذر ٭ همچون قلم شکافته باد ار سرش بتیغ ٭ آنرا که چون
قلم نکند خدمت بسر ٭ اسفزار کوهستان هست و مابین غروب و جنوب هرغیستان واقع
شده و تا هرغیستان ده فرسنگ است و بخوبی آبهای روان و کثرت باغ و بوستان بجانب
بر سایر محال آن مکان دارد و در کوهستانش بجانب جنوب پاره سنگی است دو گز عرض و دو گز
ارتفاع که مثل آیینه روشن و صورت هرچیزی در آن منعکس و منتقش میگردد و بدین سبب آنرا سنگ آیینه میگویند از
مردم آن کسی که بنظر آمده ملک الکلام سیف الدین است که بسیف بیان تیر فلک که عطارد است
الکن شمرده و مصباح ترکیب نور مهر و ماه را تیره و تاریک خوانده ٭ گاه قافیه سنجان که سخن بر
گشتند ٭ گنج دو عالم بسخن بر گشتند ٭ بلبل عرش است سخن پروران ٭ باز چه مانند بدان دیگران ٭ وصف
کرجا مه عرش ... ز شب باب سوی ... شرب خواب آشفته ... خوابانم نمود و در
خدمت ایل ارسلان خوارزمشاه مدتها بسر برده و در آن حضرت آسایشها دیده و آورده اند که چون
جان حضرت رسید خوارزمشاه فرموده که در تتبع خاقانی قصیده بگوید الطف طبع او معلوم
کرد و سیف الدین بر تغیر قافیه قصیده بگفت که این چند بیت از آنجمله است قصیده
شب چو برداشت نقاب از هودج اسرار من ٭ خفته گیرد صبح با آه دل بیدار من ٭ در شب ... حیرت

کاروان صبح را صد شب آهنگ تک آتش بار من ٭ جیب صبح پاک دامن مریم آسا بر شکافت ٭
گرد دامن بستن بروح از عطسه افکار من ٭ بحر آتش موج دارم در بر از طوفان غم ٭ گنج بادآورد او
گنجینه اسرار من ٭ کاغذین جامه چو صبح ای بر آرم هر شبی ٭ تا کجا خواهد رسیدن زین تظلم کار
من ٭ با همه نامهربانی آسمان خون میخورد ٭ هر شب از تقصیرهای بخت نافرجام من ٭ از رعنایان شاهد
نهزار آباد را ٭ هر زمان در پیش ازین طبع فره بردار من ٭ گر تو شناسی را بر جنس ابلها میکنند ٭ بر سر اجرام
علوی نسخه اسرار من ٭ عندلیب خوش نوایم گر جهان سردی کند ٭ اوج اسرار معانی بس بود گلزار من ٭
خسرو سیارگان اجری خور نور منست ٭ گنج گیتی گرد دون تا بود در عهده تیمار من ٭ طیلسان شیرا
خرقه داده از شرف ٭ قطب سجاده نشین از طره و پستار من ٭ او خویش را من آن نتیجم که نیلی چرخ
را ٭ با همه نیرنگ کی نیست از نگار من ٭ بلبلم گر پرده های نیست میان نوا ٭ نیستم طوطی که در حرف
بود تکرار من ٭ در تف و تاب هوا سودائیان عشق را ٭ حرز تعویذ بصفرا است اطوار من ٭
مجلس من برگشته همچنان در بزم عمر ٭ از طنین شهپر عنقاست اشعار موسیقار من ٭ خسته
نکهتی ز فرط ضعف قوی کاست ٭ مرهم دلهای ایشان جستن آزار من ٭ از کشاد دهن بشتی کاوسار
سفلی خو ٭ تیر باران کرده محنت بر دل افگار من ٭ ملک معنی راستم صاحبقران نظم و نثر ٭ وین جماعت
طرفه گویان روز بازار من ٭ این همه حرمان مرا از نکبات طالع است ٭ با سعادت مها چو ... سیار
من ٭ گرچه بر دست مرادم اختران راست رو ٭ گه کی کج میرود ناپیرا هموار من ٭ در صف
میدان چادر هرکجا جولان کنم ٭ پای گرد انگیز باشد مرکب رهوار من ٭ درع داودی ز مهر آل یاسین
کرده ام ٭ تا بود ما روتیان را دهشت از پیکار من ٭ در وفای عهدشان بس بود از خون دل ٭ آل
طغرای شهادت بر خط اقرار من ٭ در نظر آسان نماید زر روانی گرچه هست ٭ همچو سهل ممتنع این نکته
دشوار من ٭ یک شبه خلوت نظم این گهر پرداختی ٭ گر نه روح القدس بودی وقت انشا یار من ٭
دولتشاه در تذکره خود آورده که چون این قصیده بگفت در مجلس بخواند سلطان اقبالی نفرمود و
اهل بزم نیز نپسندیدند چه سلطان چشم میداشت که موافق قافیه بگوید و سیف الدین چون
غرض سلطان را معلوم نمود قصیده دیگر بگفت که مطلعش اینست ٭ تا ز اکسیر قناعت شد طلا
سیمای من ٭ گنج بادآورد گیتی گشت خاکپای من ٭ و دیوان سیف الدین که شهرت یافته است در
غایت محکمی و استادی امروز متداول است چه تصرف طبع همگنان در آن محیط نشود و غوص هر کس
آن نرسد ٭ لفظ خوانند و بر نکته حروفش در بند ٭ مفردا نشنوند ز انکار معانیش انکار ٭ و بنا بر طالع طبع

ازان

ازان نوع اشعار در گذشته بیتی چند که عذب و جزیل بود اکتفا نمود ٭ شعر خود را با خیال او تماشاییست
روحانی ٭ که انجا در نگنجد خیال نقش انسانی ٭ برون پرده حسن است جان خرده بینان را بعزم
سوی یکدیگر اشارتها پنهانی ٭ ز خوان عاشقان انجا که جانان میزبان باشد ٭ بشهپر خرمگس رانند غذای
روحانی ٭ بزیر هر گلیمی در نظر ز اندیشه این ره را ٭ بسان مردم دیده برهنه سر دی ز ندانی ٭ چو تو بر
خوانچه خلوت شدی انگاس عیسی ٭ چو مریم بگیرد از اکسیر روح معانی ٭ چو طفلان تو آستیوار در مکتب
تسبیح گیری ٭ دمو خط آزادی چو آب زر فرو خوانی ٭ و گر از پرده صورت برون آیی بیا منوچهری
صفا آیینه زانو و ب زلوح پیشانی ٭ بنور دل چو شمع از سر بدن کن تیرگی تا تو ٭ چو شمع آسمان بینی
ز نور دل تن آسانی ٭ ز تاب عشق و شرمش دار آتش نهی کانی را ٭ که آب از آتش مهر است و لعل هم خشک دانه
اگر تو در هوای او چو ابر از سوز دل گریی ٭ باشک چاره میدان طلا بایع کرده بفشانی ٭ و گر چون چرخ بیت
الله حق پا ببری ٭ چو ارکان از عدد طبع بیرون رفت نتوانی ٭ قوام الدین علاء الملک شاه آل یاسین
آن که شاه من جهان گیرنده و منشور سلطانی ٭ ستوده بو الکلام اکنون چون حیدر بر افشاند ٭ نقاب
شک بیرون از جمال علم یونانی ٭ قوار قعر قدر او رصد کاهیست انجم را ٭ گر اسطرلاب عقل آنجا همی سنجد
حیرانی ٭ اگر لطفش کند تاثیر در اظهار جان بخشی ٭ نبود از دم عیسی شود باد زمستانی ٭ ز بهر حرز جان او
بنات چرخ را هر شب ٭ سر سجاده قطب است جای سبحه گردانی ٭ زهی بوده بروی تو همی عیش
هنرمندی ٭ خمی گشته به پشت تو قوی دست سلمانی ٭ خضر از عمر تو پرداخت منشور ولی عهدی ٭ فلک از
عهد تو آموخته تاریخ جهانبانی ٭ کسی را کافتخار از مدح آل مصطفی باشد ٭ رساند هر سحر روح الامین تشریف
حسانی ٭ همیشه تا ز لفظ خط شانی هست در عالم ٭ چو خط لفظت این باد جاهت زیر پیشانی ٭ شعر
نوشتم ز آتش جوانی خویش ٭ مهر کردم در امانی خویش ٭ خانه خلوتی بنا کردم ٭ بر سر کوی ناتوانی خویش ٭
نوبت نوبهار عمر چو رفت ٭ رفتم از کوی شادمانی خویش ٭ پیر گشتم ندیده نور شبی ٭ از سر غره جوانی
خویش ٭ چون نه چون خسم که پرشود دهن ٭ گشته آب زندگانی خویش ٭ شعر هوای جهان ز صفای ندیدیم
جهان صفا را هوای ندیدیم ٭ غم آباد ایام را آزمودم ٭ بر آن گنج خلوت سرایی ندیدیم ٭ چهل سال صبحدم
بوی بردم ٭ نسیم مراد از صبای ندیدیم ٭ بجز مردم چشم با خود کسی را ٭ درین بحر غم آشنایی ندیدیم
نیایان نبی درد هجران کشیدیم ٭ که هرگز مر آن را دوایی ندیدیم ٭ نبی بر بساط زبر کان گشتیم که گیج
نقش حاجت روایی ندیدیم ٭ گر جهان ز اکسی داشتی ٭ در جهان مشفقی داشتی ٭ خویشتن سوختی ای دل
اگر در همه خانه نفسی داشتی ٭ کاشکی همه بر خوان جهان ٭ ما سبیل کسی داشتی ٭ شعر ای اشک خنده تواند دل

چمانان ٭ ز دوران لب تو شربت صفرا دارمان ٭ چشمهٔ مهر تو دو رخست که هرگز نرود ٭ از دل سوختگان
همچو خط قصه داران ٭ از سر زلف تو گر بوی برد باد صبا ٭ چون دم صبح شود غالیه پرداز هوا ٭ گر زند تو
شبی کرم روان آگه نسند ٭ پیش در آینه صبح نه پیند مقابله ٭ خواجه صاحب نشان صاحب جاه جوان
ماه عطارد قلم مهر سپه تیستان ٭ اگر بوقت حساب خاطر دراک وی ٭ بشمرد اندیشه او از هوا عقد ثبان
نمود پس از بی نگه شاهان فرستند ٭ هیچ مطلب که حق گدایان فرستند ٭ زین خوان که غرور چون خورشید آن
کرسیت ز خیر گدایان فرستند ٭ دردا که عمر آنچه به بود گذشت ٭ دوری که وعده ولی چه پاسود گذشت
ایام جوانی که بهاری خوشش بود ٭ چون خنده برق و عهد گل زود گذشت ٭ هیچند با فراط جوانی کردم
زنهار چه که ممکن است ز آن بر خوردم ٭ امروز چنان شدم که چون مردم چشم ٭ در خانهٔ خود بحیله بر گردم
آنگه که چه روز سر جان بر خیزد ٭ از خواب غم تو شادمان بر خیزد ٭ یکبار بپرسش که هم اکنون باشد که از
زحمت پرسش از میان بر خیزد ٭ پیچیده که بر دکس چنگ آبی نیست ٭ یک سینه ز گیسوی تو بی تابی نیست
در نسخه تاریخ سپیاوت جستم ٭ بی صبح نسب مه ترا آبی نیست ٭ خجند بجانب غربی اندجان واقع
شده و تا اندجان پنج فرسنگ است نواحیش خصوص انار بسیار خوب میشود و قلعه اش بغایت
حصانت دارد و بر شمال رویه اش جلیت موسوم بمیوه غل که فیروزه و دیگر جوهرها در آن کوه یافت
میشود و شکارگاههای نیک دارد اما آشوب چشم بسیار باشد تا حدی که گفته اند که گنجشک را در آن
ولایت آشوب چشم میشود و در میان خجند و کند بادام که هم از توابع خجند است دشتی است که همیشه
در آن دشت باد میوزد و گویند وقتی درویشی چند بدان دشت رسیده اند شدت باد نوعی بوده که
ایشان را پراکنده ساخته بعد از آن بطلب یکدیگر درویش او درویش گرفته تمامی هلاک شده اند و از آن
زمان تا حال آن دشت را درویش نامند از مردم خجند آنچه بنظر آمده این چند نفر است شیخ کمال در سلک
اکابر مشایخ منتظم بوده و علی الدوام بریاضت و عبادت روزگار میگذرانیده و گاهی اشعار آبدار
بر لوح روزگار ثبت مینموده و در نفحات آمده که وی بسیار بزرگ بوده و اشتغال وی
بشعر و تکلف در آن ستر و تلبیس بوده باشد بلکه برای آن بوده باشد که ظاهر مغلوب باطن نشود و
از غایت صورت محبوبیت باز ماند چنانچه خود میفرماید ٭ این تکلفهای من در شعر من ٭ کلمینی یا حمیرای
من است ٭ صاحب بهارستان آورده که شعر شیخ در لطافت سخن و دقت معانی بمرتبه ایست
که زیاده بر آن نباشد اما از غایت مبالغه در سلاست افتاده و اما در ایراد امثال و اختیار بحرهای
سبک قافیها و ردیفهای غریب که سهل ممتنع نماست تتبع خواجه حسن دهلوی نموده اما از آن قدر

معانی

معانی لطیف که در اشعار وی است در اشعار حسن نیست و اینکه وی را دزد حسن میگویند بنا بر همین
تتبع است چنانچه در بعضی دیوان او این نوشته است ٭ کس بر سر هیچ رخنه نگرفت مرا
معلوم همی شود که دزد حسنم ٭ نقل است که شیخ کمال در اشعار خود التزام سبک بسیار نموده
و حسن دهلوی دلبسند و وقتی تحفی هر دو دیوان را در یک جلد داشته یاری بجلد دوسیده
و گفته اینها را اینکه کرد جدا ساز بنا بر آنکه کمال البسندهای حسن را بخود بسته و در تذکرهٔ خود
آورده که شیخ کمال از وطن مالوف بعزم زیارت کعبه متبرکه بیرون آمده خطهٔ دلگشای تبریز را محل
اقامت خود گردانیده و عمرها در آن مکان بسر برده و در حینی که تقتمش خان از راه دربند قصد تبریز کرد
گرد شیخ را در حین معاودت بدشت قپچاق برده بشهر سرای جای داد و بعد از چهار سال خدمت
حاصل کرده به تبریز آمد سلطان حسین بن سلطان اویس مقدمش را مغتنم دانسته جهت وی خانقاه
طرح انداخت و برای مریدان وظایف تعیین فرمود و املاک مرغوب وقف نمود گویند خواجه
حافظ را با شیخ عقیده موفور داشته و همه وقت از شیراز مکتوبات میفرستاده و اشعار
اشعار میفرموده و شیخ را نیز تصفیه باطن باعث شده اشعاری که وی میداده بدالقصوب بدان
میساخته عارفانی که بصحبت شیخ کمال و خواجه حافظ رسیده اند گفته اند که صحبت شیخ کمال بهتر از
شعرش بوده و شعر حافظ به از صحبتش وفات شیخ کمال در ثلث و ثمانمایه در تبریز دست داده و بر
مزار وی این بیت نوشته شده ٭ کمال از کعبه رفتی بر در یار ٭ هزارت آفرین مردانه رفتی ٭ دیوان
کمال که در لطافت از آب زلال گرو برده امروز متداول است آنچه نوشته میشود قطره از آن عمان
و جرعه از آن جام است شعر گفتی ز بیداد اگر کم آرم که بر من دل نهند ٭ گر جرم این باشد بخت از من
این بیداد دانه ٭ شیخ کمال از عاشقی جان بر او کی توان ٭ چندیده سود نشد رسوای ما در زاد دانه ٭ کمال
پیش کسانی که عشق می ورزند ٭ شب وصال کم از دولت پادشاهی نیست ٭ اگر وظیفه در دولت زمان
نرسد ٭ علاوه قبول و لذت بجان نرسد ٭ رنجور گردو در سرش تا دو جان نپستاند ٭ چاره عشق بلا این
کس دو اگر د ٭ کدام گشته عشق است از تو رفته بجای ٭ که جان خرقه نجوزش غریق رحمت نیست ٭
در وجود من نیستی هر سر مویی که هست ٭ دوست میدارد مرا تا دوست میدارم ترا ٭ بی تحت
شاد بیا وایندل غم پرور را ٭ غم خور ایدل که بجز غم نبود در خور ما ٭ دردمندیم و خبر میدهد از سوز
درون ٭ دهن خشک لب تشنه و چشم تر ما ٭ توبه در عشق تو انگیبه ز سنگ است ٭ ام گو دور
و تو موجب ننگ است ٭ مرغی اشکم چه میدوید رخ پار ٭ گفت که در عشق بافسون دو رنگ است

من بمحنت تو نهی راحت من ٭ چه محنت که بخت من و دولت من ٭ بدشنام من رنجه گشتی شنیدم
زهی خواری تو زهی عزت من ٭ عجیبی بغایت نیکو طبیعت بوده اما احوالش بنظر نیامده لاجرم چندین
چند بیت که از وی بنظر آمده اختصار می افتد ٭ یک آه زنوی من زکل وا نشکند ٭ تا در جگر داغ وفا
نشکند ٭ هر بار عهد کرد بوصل و شکست باز ٭ لیکن امیدست که این بار نشکند ٭ بر من چو حلقهای زره
کی شود جهان ٭ گر حلقهای زلف زره وار نشکند ٭ گل کیست پیش عارض آن ماه آسمان ٭ کو را زشرم
رنگ برخسار نشکند ٭ مشکن طلسم دوستی و دشمنی مجوی ٭ تا بار دیگر این دل افگار نشکند ٭ شهاب
غزالی شهاب آسمان فصاحت بوده و آنچه از اشعارش بنظر آمده همین یک رباعی است ٭ ایام چو بر سپهر
امید تو باد ٭ هر چه که پسر [illegible] چو خورشید تو باد ٭ بر دی سپهر و همه کون [illegible] باد ٭ طغرای منشاء عمر
جاوید تو باد ٭ وخش در شمال [illegible] جیحون واقع شده و در تمام فرغانه بعد از اندجان از آن وسیع تر جایی
نیست تا اندجان نه فرسنگ است و قلعه اش در نهایت محکمی و استواریست ٭ به پیرامن او
یکی را نیست ٭ بر رفتن بروج چاه ماه نیست ٭ و در واقعات بابری آمده که در اخسی خربزه ایست موسوم
بمیر تیموری که از آن خربزه بهتر جایی را ترجیح داده اند و از مردمش آنچه بنظر آمده افضل المتقدمین اثیر الدین
است که در عصر خود بر سپاه دانش شاه و بر آسمان بیان ماه بوده ٭ طبعش کی از اندیشه نفس صبح معطر
باغیست کرده باد و بحر خالیه چین است ٭ و دولتشاه در تذکره خود آورده که چون اثیر الدین تدریس براقرات
و آوازه خاقانی استماع نموده آهنگ عراق کرده و در همان سلطان سلطان ارسلان بن طغرل را ملازمت نمود
در کرت اول بصحبتش با سلطان در گرفته از ندمای مجلس خاص گردیده میان او و خاقانی مناظرات بسیار
واقع شده و در حق یکدیگر سعایات گفته مخرجات را نموده این رباعی از ابجد است ٭ آنم که ابرو
برده سنگ بیم ٭ جانم خردم تنم غذا کم گیم ٭ چون پرسیدی ای ابو الحکیم که چیم ٭ سلطان سخن اثیر اخسیکتیم
در آخر حیات میل بانقطاع و انزوا نموده از اختلاط خلایق دامن درچیده و در خلخال اقامت گزیده بکسب
سعادات اخروی و کمالات معنوی مشغولی داشت تا آن وقت که از جهان بر ریاض راحت و فضای
جنان انتقال نموده و دیوان اثیر که چون نگارخانه چین پر از نقش و نگار است بر همه روشن است مرو منشد اول
این قصیده که در موعظه و نصیحت و منقبت واقع شده طغرای دیوان اوست قصیده ای عقل
فخر تو آورده کار و جان ٭ بیرون جهان همه کمال ازین جهان ٭ در گردن تبان کنی دست همچو عقد ٭ آوازه
نبرد چو گوهر زخان و مان ٭ جای طمع ساز بیک تا عادتی ٭ پیلی مکن نگار بیک تا رلیان ٭ از یک شکر
دیده [illegible] بسند بجد ٭ و ریک تر از همه کف سنگ و سازکان ٭ تا کی ز تاب گوهر بسوی بیوی کوه ٭ تا کی

ز آب روی بر آیی برای نان ٭ بر ایوان ملک سایه میفکن همای شخص ٭ تا با سگان شریک نباشی در استخوان
شبدیز بر مصاف طبیعت همی فکن ٭ شهباز بر هوای هویت همی پران ٭ گر بر گرانی شوی
زنجیرهای لا آله ٭ زنار برگسل بید الا الله از میان ٭ و اربیت لا زده بر چار سوی دین ٭ تا بر دو کون
فلک شود برده شاخ آن ٭ هر دو جهان بتابش تو چشم روشن شد ٭ از تن چو صبح پیش گل کن بسوی
روان ٭ خواهی که زین خلاب بر آیی بگلاب ٭ بگیر چو گل نقاب سر از تاب شمعان ٭ اندر حریم
خرد انچاک آستین ٭ چون برده شمول شدی خاک آستان ٭ آن خاص خلوت و سالار خاص
عام ٭ مقصود چرخ و انجم و مبعوث انس و جان ٭ جاهش بگاه ... داده بدر ... ٭ نور شش
بدیده گاه ازل بوده دیده بان ٭ گنج چنان نیامده در گنج آب و خاک ٭ لعلی چنان نخاسته از کان
کن فکان ٭ و ز بهر سر بر بدین و بهر ما پرست ٭ زهر آب داده عبرت او دهر مهربان ٭ هم
کاسکی که زجهان دادگم بود ٭ بر خوان مهتر عیسی جمشید میهمان ٭ اخسیکتی بدامن حیدر ...
دست ٭ جان نیست دست پای تو و پای او فشان ٭ ختم است بر ثنای علی مقطع سخن ٭ گر بعد
از قفون رسد بشه افغان ٭ ای لطف تو سلالت آن بهر و در آنک ٭ تا کی سری ظفر ارکی ...
خلقان از وطیع بر آن از سر اثیر ٭ وز ننگ وعج کفن خلقانش از بر آن ٭ مرغ سحر گهست صفیر
سلام او ٭ او را بآب بسته نشر وانیان رسان ٭ تا از خوی خجالت جیحون گستند خاک ٭ خاقانی
تا گرد خاقان شعر خوان ٭ باری فراخ سال سخن چند تا که گفت ٭ قطعه و فاتست در بنا خراب ...
و له ایضاً چون شب قباب رخ شاه داد جان ٭ بگرگ شد قبای که بافت آسمان ٭ طفلان
چرخ تخته سینا بر گرش ٭ داده دو چو پیر معلم در آن میان ٭ من کان چنان بدیدم جستم زجا چو
برق ٭ زین بسته برده کو بهر برق شدم روان ٭ شیر خرام کردن و گور گور ... چشم مرغ
بیم صورت دیو و فرشته سان ٭ آتش شکن که بسپار عنان بده ٭ معراج یا ... چرخ شود راست
چون دخان ٭ در پیش من همی که بالای شهتاش ٭ گویی جوهرش نهاده ند بر دبان ٭ یادش
جو طبع طفلان آشوب سبب ٭ گوشش چو فرق پیران کافور در مکان ٭ در اکمیزه و کجا بیش
معتکف ٭ برکوه تیغ او ملک الموت دیده بان ٭ حیا سوار آن روند که آنجا بشن نیافت ٭ عون خدای
عالم و فرمانده کان ٭ قطب ظفر مظفر دین خسروی که گفت ٭ بر آسمان به تیغ چو خورشید کامران
بر متکای مسند و بر تختهای زین ٭ در بیش جهانی و بر جبین ملک ... ٭ در عهد چون تربیت اطفال
ملک را ٭ و ارنده ایست دایه عدل تو مهربان ٭ گر دون ترا نویسنده بیلای عفو و جود ٭ گیتی ترا

شماره داده‌ای انجمن جان من آنجا که زرد گل دمد از چهره دلیر نیلوفری چه جام شود ارغوان نشان گیرد
بنای بی‌هلاک از مدار انقطاع و فتنه هوای موکب انگرده رهوان دعوانی هی زننده لیران که هر بنای
انگشت بیکرانه نقیبان که زان دهان ز نشرق مصاف برای آفتاب دار بوستان بیسم
خنده تر از گنبد کیان چرخی که نه دهر وه‌ها فراز سر برقی کشیده بر کف بادی بریزدان
میان دربست اقبال آگهی راه قدوم موکب تو انشهی راه بالایش که جاه بیدان بجاه بهر دست
ایام بهی راه نفراه برین گرد آخر خنک سعادت مپیچد شد فربهی راه کاش ز نقش آن اکمینی
هست کرد آتش چاردوهی راه که گفتش که هست مجلس خانه جوده درون پیرون کند منت نهی راه
بهار اکرم صد کیسه پر بها کرده است کیدست تهی راه در مشان ام انسینی وفا نیست دد
دیده افلاک نشانی زبحا نیست آسایش بیهیچ روا نیست که ز غیبش یا هست دادراک
نهی پیداست که تر بود انگیخته صد فوانت کر دست تر احاصل و الله که مرا نیست دوی دل
از این شاه بهر بهر کرده ان کاینجا که جمال هست علی القطع وفا نیست چو وقت شاه کواکب بیانگاه گل
هزار نقش براده نگار گاه جهان کیا کرشمه کند بهزار رنگ علی درخت جلوه کند با هزار گونه علی تو
می ز دست غزالی بستان دین موسم که چابک آید بر قد او قبای غزال مع الفوائد لب نوش
کج پاسخ او چو باده که ور باجاشنی دهی بعسل برنده تر سر مرگان او ز تیغ قضا کشیده تر ز دم زلفین
ز قدارش چون برآمد خسرو اجرام بر سر چوب خوب کلام خاطر خانیان بجذب نظر چون عرق
برکشد راه مسام درکشد مهر آسمان سپیدست حلق سیمرغ را بحلقه دام طفل گریزد را
ز حرص شاخت موی ناطق برایدا ز اندام پیکری چون تو کم نگاشته اند نقشبندان تختهٔ
اوهام نام چوبی خلق زان طلبی هست هر که زان جست کم رسید بنام صاحبا فاضلا نمیگنجد
قدح تو دربابا پس کلام مطرب سرود برکشی ساقی شراب دهد ایام را بال و فلک را جواب دهد
در راه خاکپا شان باد دست ام وفنک این را باتش بکن و آن را آب دهد داری و یارب از نه
رو نه دگر به امروز گوشش هوش بانگ رباب دهد گر خواب سر برارد تا سر فرو برم طلعی بخت
پرکن و درد دست خواب دهد تر شی نه رسم شاه و ساقیست خوش برای درد دی نه شرط عاشق
ساقیست خواب دهد ای صورت تو آینهٔ بهای دخوشی دی قامت تو غایت رعنایی و دلکش
صورت نیافت عشق تو عشق صوری کس نقش جان ندیده تو جان منقش خورشید با مدار بجنبد
بدان تری گلبرگ چاشتگاه نباشد بدان خوشی دور از نظر لب شیرین عاشقان شیرین

ز دست لعل تو چندانکه صبحی مست جامه داده خانه تو مرا که پیش من نیم جو نخود و بلبلم فرود آن میان
نگاه خون ناز کفیده بند رسد مرده باید که در میانه آن نه بر فقره نه دم نه نه خورده بال این قطعه را
بباید بست پیش آن که زهای دهن برون احمقا آن نه زود چشم من هست که کست
ریش هر سو چون گشتند که بهره تا کنی قبح کنند که بسلی کرد تند خون گشتند
آن بچلهای زندید ده وقف یکی که لکون نشست پیروان گشتند چو آب حیوان چه
پرنفد چو عیب آمد که در چشم تو بیدوم گر آهن بودم ز سختی بگسستم و در آتش بودم ز نرمی
فرو دم اگر رفت نبود حقه با مروزنه شست خوش به دکان رفت بیرون سرپرو توی نو
خرمی نیست در عشق تو جای تختی نیست نقدیت شکرف عشوه تو چندانکه هی دهی کی نیست
این ریش که بروانست ابابه در ساختیست مرهمی نیست مدام وه که ایام مدام هست تنگ
عیش با ایام دام هست اگر عقل هست بر جانست عقل راهست و کر ز خست دعونت ز نام
تو کر تندی ز نخوت باده تند هست تو کرد ای ز الفت باده رامست تو چون آزاد کرده باده
باشی اسیر اینجا غلامت غلام هست می چیز گر طرف کلاه است بطلطاق [illegible]
اگر زلف بجنبانی نسیمی شود بر جان خون آلوده راحت بعصوان در افتد غلغل
چو عصمت را بپا باید گنا هست چیست شرط عاشقان باچنواسی ساختن یا سلطنت را
خاک نعلین کدایی ساختن ورد حاصل کنی که مکن نیست بی گسیر وزد از من جسکی سیم سیاه
ساختن ای شکر خایی پیشه گوشش ز تو دم آمده شب پیشش ز تو ز لطافت چو
خیالی که شبی پیکر دست گیسوش از تو ماندایم و جانی بدو دست غم بانده ز عمر پیش
رفته ز صبر کم بانده رستی که چنگال شاخ شادمانی امروز نه جا بانده و در جانم غم بانده
ای بهلاک جان من عشق زنا کفایتی ریخت خون خلق با چنین تو که مرا کیتی هم خود که کر کشتیم از
ستم تو وای من که زبری سکمی تحقیقی حاکمی گرد دیمی که تو شکایت کنی و دام که شکایت بجه
غایت کنی کر بدو دری بنودی اندر حق تو راه که تو کرده حکایت کنی هر شب نیم و وصال
از روبند می ز آب چاشنی داده بقند ای شب اگر تو هزار کار است برود وی صبح کرت
هزار شادیست مخند امروز می دکف بیاری و پیش و هستی زبان ز حدیث فرود و خندید
و آن روز که چشم برکنی بیدوش و در جست و نکره و نکرده خویش یارب دلکی مهر زایت
بنده نه بدین نظری باین کفایت بده خوبی و خوشی و دلبری و جمال وای همه جز وفا ندایت بده

کر طره موراشده ای سازی کز پرچشه های سازی • در هم شکنی کاسه صد کبریا • تو چه پیشه
کوزه گدای سازی • شه جو بنده آن خاطر خاطرهایم • دیوانه آن دو چشم جادوایم • در خاطر ما هم تو نه
لیک ترا • چیزی که نرسد بخاطر ماییم • شاش • از شهرهای قدیم است و به بناکت نیز مشتهر است
اما امروز بتاشکند و تاشکنت معروف است • اگرچه شهرش بعمارات و اسواق و دیگر صفات چندان
تکلفی ندارد اما مضافات آن شهر بجهت وفور گل و لاله و افزونی آب و جلا بنهایت نضارت و لطافت
آراسته خصوص لاله صفت که خاصه آن ولایت است چه لاله زار تاشکند و گل سرخ بخارا بخوبی
مشهور است • در آن ولایت چاهیست که هر که آب آن را بیاشامد هر خلط فاسدی که در معده اش
باشد دفع شود • و اگر آن آب بجای بر زمین خون کرده و اگر بساتین بعید بر زمین پنک کرده و اگر کو
را بخون حیض آلوده ساخته در آن چاه افکنند صاعقه پدید آید که دیوارها بیندازد و عمارات
ویران سازد و ایضا چشمه ایست که همیشه مانند دیده ظالم پر آب شد و چون اندک سحابی بر روی
هوا ظاهر گردد بر فور از آن چشمه آب بسیلان آید و در انتهای آن ولایت جبلی است که آنرا جبل
اسفره گویند و در آن کوه چشمه ایست که آب آن نفط باشد و بعین آن کوه آهن و فیروزه حاصل
و همچنین قریب آن کوه کوهیست که سنگش مانند انگشت آتش در خود گیرد و بسوزد و خاکسترش جهت
شستن جامه چون صابون سفید و پاکیزه گرداند از این قبیل خصوصیات بسیار دارد که بنابر اطالت
از آن در گذشته شروع در مردمش مینماید • محمد ابن علی بن اسمعیل القفال فقیه و محدث و امام و
شاعر عصر بوده و فقه شافعی در ماوراءالنهر شاشی او انتشار داده و شیخ ابواسحق شیرازی در
طبقات الفقها صفت وی بسیار کرده و فوتش در سیصد و سی و ولادتش در دویست و نود و یک
نوشته • ابوبکر محمد بن احمد بن حسین بن عمر المعروف المستظهر الملقب بفخرالاسلام از فقهای شافعی
است ابتدا پیش محمد بن عبدالله کازرونی و ابو منصور طوسی فقه خوانده و بعد از آن به بغداد رفته در ملازمت
شیخ ابواسحق آنچه خوانده بود اعاده نموده و کتاب الشامل در فقه نزد مصنفش ابو نصر بن صباغ
بگذرانید و بعد از شیخ ابی اسحق ریاست شافعی بدو رسید و تصانیف نیک از او بحصول پیوست
و از آن جمله یکی کتاب حلیة العلما است در مذهب شافعی و آن کتاب را مستظهری نیز گویند جهت آنکه
بنام المستظهر بالله عباسی تصنیف نموده و بعد از آن در بغداد او مدرس مدرسه نظامیه پرداخت و ولادتش
در چهارصد و سی و نه و فوتش در پانصد و هفت بوده • فخرالدین بناکتی در سلک فضلا انتظام داشته
و بنظر مرحوم سلطان ابوسعید خان تاریخی نوشته و در انساب سلاطین خطا و احوال یهود و قیاصره بسخن

بسیار کرده و گاهی شعر نیز میگفته از آنجمله است • باز این عتاب جانان با ماچراست گویی • بیمار
و عهد ایشان با ماچراست گویی • این دلبری و شنگی هیچ هیچی نباشد • این سرکشی و شوخی با ز کجا
گویی • چاره عشق جانان درمان نمی پذیرد • یکدم جمال محبوب او را دواست گویی • بدر شاشی بدر فا
بر سپهر فضیلت و لطافت و قطبی بر زنگ فطنت و فصاحت اگرچه شعرش بنهایت دقت را
دارد اما از غایت پیچیدگی مفقود از مزه و کیفیت گردیده چون در وقت تحریر دیوانش در نظر بود این
بیتی چند چنانچه در خاطر بود اختصار افتاد • ان قمرجهت شب پیکر خورشید سیر • که در امروز
پس پشت نهد فردا را • باد پایی که ز مشرق اگرش گویی بجز نیروب الف وصل نهند دارا • انده و جفا
اندوه داده چشم لولو بار من • آب شد نقد روان زاندوه بازار من • همچو مرده صبح دگر بجای
گرم شمع • آتش انده دل نهند دوده دل انگار من • کو سپهر شوا آفتاب کو عطارد تیز شو • سر بخواهد تا فتد این
قدکمان آثار من • هر سحر مانند شمع از آنکه هجر خویش • صبح را در خنده دارد گریه بسیار من • این بطالوی
جهل را شرح و گفتم زین پیش • ذیل معمور که از رو دست استغفار من • من کیم آن بوده کو را سایه بود در
زمین • نیست راستی بوده و بر صحرش آثار من • خواجه ناصرالدین عبیدالله از نامی مشایخ ترکستان
و ماوراءالنهر بمزید جاه و جلال از اقرانی امتیاز و مال استغنا داشته بوده و در جوانی از مولانا یعقوب چرخی
و مولانا نظام الدین خاموش ارشاد یافته و پس از آن که ارشش بکمالی رسید که معتقد فیه ترکستان
و فرغانه و ماوراءالنهر و خراسان گردید چنانچه سلاطین زمان و خواقین نامدار نسبت بوی کمال
ارادت و اخلاص داشته اند و هر شخصی که از وی وارد میشده مانند در مکنون نیک و شریف
بیافته از خصوص میرزا سلطان ابوسعید خان که در تمشیت امور ملک و ملت بوی مشورت
میکرده و خلاف رای صوابنمایش را محال می پنداشته و از غایت نیازمندی پیاده در رکابش
میرفته وفاتش در سمرقند بسال هشتصد و نود و شش روی داده و امیر علیشیر تاریخش را فلد برین یافته
کمال شیخ از مشهوران زمان خود بوده و بذکر اره مشغولی داشته و ذکر اره ذکریست در سلسله
مشایخ ترک که در وقت گفتن آوازی مثل آواز اره و دو سر از حنجره ذاکر بر می آید و در رشحات
مذکور است که خواجه احرار در وقتی بوی تکلیف این ذکر کرده و کمال شیخ بقوت هرچه تمامتر هفت و
هشت کرت ذکر اره گفته و خواجه بطاقت گشته فرمود بس کن که عرشش فرو ریخته شد پس
از آن این بیت بر خواند • مرغان چمن بهر صباحی • خوانند ترا باصطلاحی • عبدالغفار مشهور بمولانا
هوا دهنده بر شعر تواعد علم بگماشته گاهی شعر هواری میگفته از آنجمله است • در درد گردیده

ورد بچه گرد کرده ای که مرا کرده محروم از جمالت دردکرد قاضی غضنفر در سلک علما انتظام داشته و شعر را
هم نیکو میگفته از آنجمله است ناز هم که کرشمه آمیز تو کرده دعوی غمزه زلف فتنه انگیز تو کرده دل را
بدو نیم خنجر تیز تو کرده اینها همه عمرهای خونریز تو کرده خوشی از مریدان و معتقدان سلطان الوندان
فانی [illegible] بوده و این نوع اشعار میگفته بسکه دلهای کسان را بسته از زلف و قامت شانه
را راه کند نیست [illegible] بسیاری دل و این قطعه نیز از وی مشهور است کابلی [illegible] گر افتد با سنان
نب چون [illegible] نیست این نکته در کار شکنی ای کابلی [illegible] بلبل نام نیست بلبل و کاکا شود
کا هیچ گزارش کنی بر ضمیر آفتاب اشراق ناظران این اوراق هویدا خواهد بود که چون لآلی احوال اقلیم
پنجم در رشته بیان بسمت انتظام درآمد اکنون بر توسن اهتمام بر احوال اقلیم ششم [illegible] بدو بعضی
مجملی از غرایب حالات آن ولایت می سراید اکنون تا چه داری بیاد ای خرد که گوش نیوشنده
زو برخورد سخن ماند از جهان یادگار سخن را چنین خوار مایه مدار **الاقلیم السادس**
تعلق بعطارد دارد و مردمش اکثر اصفر اللون باشند و مبدا این اقلیم از مشرق بوده از شمال دیار
یاجوج و ماجوج و بلاد ختا و [illegible] گذرد و بعضی از نواحی خوارزم و حوالی [illegible] و شمال قسطنطنیه
و شمال [illegible] و اندلس گذشته به بحر اعظم منتهی شود و مساحت این اقلیم دویست و پنجاه و
[illegible] فرسنگ [illegible] است در این اقلیم بقولی صد و چهارده و بقولی دویست و چهل شهر است و
بیست و دو کوه و چند نهر عظیم دارد و اکثر ترکستان درین اقلیم واقع شده ترکستان اسم جامعی
همه بلاد ترک را از اقلیم اول تا اقلیم سابع و اکثر ایشان صحرانشین اند و از قبایل دیگر بسیاری اعداد
و زیادتی شجاعت و جلادت ممتازند و بر جلادت و شجاعت ایشان دلیلی این بس که [illegible] رسول
قرشی صلی الله علیه و آله و سلم در باب آنها فرموده که اترکوا الترک ما ترکوکم بعضی معنی این را چنین گفته اند که مقصد
ترک [illegible] که آنها قصد شما کنند و ترکان [illegible] روی و بینی پهن و چشمان تنگ ابرو و سینه فراخ
باشند و در جلد ثالث حبیب السیر نقل است که چون کشتی نوح علیه السلام بر جودی قرار گرفت بموجب
وحی سماوی یا باقتضای رای خود دیار مشرق و شمال را نامزد یافث علیه السلام کرده و یافث از سوق
الثمانین عازم آن سرزمین شده از پدر بزرگوار التماس نمود که دعایی آموزد که هرگاه خواهد باران
بارد نوح علیه السلام اسم اعظم بیافث آموخت و ایضا آن اسم را بر سنگ نقش فرموده بدو ارزانی
داشت یافث بجانب مشرق و شمال شتافته هرگاه باران خواستی بوسیله آن سنگ کامیاب عنایت
الهی و فیضان آمدی و اعراب آن سنگ را حجر المطر و عجمیان سنگ یده و ترکان جده تاش گویند و

حالا در میان ترکان و اوزبکان آن عمل متعارف است یافث بروایت اشرف الفضلا المتاخرین مولانا
شرف الدین علی یزدی هشت پسر داشت [illegible] بدین ترتیب خزر صقلاب روس منسک
چین کماری که او را کیمال نیز گویند ترک بقول مولف جامع اعظم یافث را یازده پسر بوده که یکی
[illegible] بوده و دوم [illegible] و سیم [illegible] و یافث [illegible] گویند در منزل سلوک بجای پدر
بر تخت نشست و خرگاه اختراع اوست و او از پوست حیوانات قبا و طاقیه ترتیب داده و وی اول
ملوک ترک است چنانکه کیومرث نخستین ملوک فرس است و از وی [illegible] پسر حاصل شد صقلاب و چین
بعذاب [illegible] کثرت اولاد گرفتار شد بجانب دیار روس که در جوار خزر بود رفته التماس موضعی کرد
که جهت خود تعمیر نماید روس [illegible] برادر نهاده صقلاب از [illegible] یورت
طلبیدند و نیز چون جواب موافق نشنیدند میان ایشان محاربه دست داده صقلابیان
انهزام یافته در آن طرف اقلیم هفتم افتادند و بجهت شدت برودت هوا در زیر زمین خانها ساخته می
باشند چین بن یافث در موضعی که حالا بلده چین شهرت دارد ساکن گشت و بوقت طبع و حدت
ذهن موصوف بود و صورتگری و نقاشی و بافتن جامه ملون اختراع او است ابریشم از کرم پیله او برون
آورده و اکثر صناعات که تا اکنون در میان مردم چین متعارف است اختراع نموده و چین را ایزد
تعالی فرزندی کرامت نمود ماچین نام و او در زمان حیات پدر شهری ساخته باسم خود موسوم
گردانید و [illegible] و منک [illegible] آورده و کیمال [illegible]
بسیار داشت و از نود و پسر بوجود آمد یکی بلغار و دیگری برطاس بلغار در جایی که حالا شهر بلغار
است علم اقامت برافراشت و پوستین سمور و سنجاب حاصل کرد النجه خان نبیره و پسری یافث
است و او را دو پسر بیک شکم آمد یکی را تاتار نام کرد و دیگری را مغول و از اولاد مغول شش نفر بر سر
سروری نشسته اند و همیشه میان این دو جماعت بعداوت بمرتبه اشتعال داشت که بهیچ وجه
از آب صلح انطفا نپذیرفت اصل ترک این بود که نوشته شد و تواند بود که در جزو شعبها جدا شده
باشند که آنرا طایفه و قوم و اویماق گویند و در ترکستان عجایب و غرایب بسیار است از آنجمله نقل
میکنند که در یکی از بلدان وی نوعی چوبیست که از زمین میرویند و ثمر آن بهیات خربزه [illegible]
چون آن پیدا شود در اطراف آن گیاهها [illegible] سبزه سر آن خربزه شق شود
و سری چون سر گوسفند ظاهر شود و شروع در خوردن گیاه نماید تا مرتبه مرتبه اعضای وی تمام از پوست
خربزه برآید و چون آن گیاه آخر شود وی بالتمام برآید و او را چون گوسفند همه اعضا باشد الا دنبال [illegible]

از تیغ نظر آمده که یکی از ملوک ترکستان با پدر خود نزاع کرده با خدم و حشم بجانب مشرق توجه
نمود و بعد از طی مراحل و منازل بسیار بجایی رسید که از آن پیشتر نمیتوانست رفت و اهل آن دیار
از شدت گرما در زیر زمین میبودند و در شب تردد میکردند و آفتاب بر هرچه پرتو می افکند
میسوخت و وحش چند دید پرسید که اینها چون زنده مانده اند گفتند که اینها را خدای تعالی
نگاه میدارد و چه درین کوه سنگیست که ایشان می شناسند هر کدام را که حرارت غلبه میکند
از آن سنگ ریزه در دهن میگیرند و بر سوی آسمان میکنند ابری پدید میگردد و آنها را
سایه میکند چون ملک زاده این معنی را شنید از آن سنگ پاره همراه برد و چون بولایت
خود آورده هر گاه که احتیاج بباران میشد آن سنگها را بیکدیگر حرکت میدادند و بعضی عمل دیگر
بدان ضم میساختند و چیزها بزبان ترکی میخواندند که برف و باران میبارید و برخی را اعتقاد
این است که سنگ یده و جده تا شی اینست **فاراب** اسم ولایتی است مدینهٔ آن کدر
نام دارد و صاحب مسالک ممالک آورده که طول و عرض ولایت وی یک منزل در یک منزل است و
وجاهای استوار بسیار دارد و بعضی گفته اند که فاراب شهریست بالای شاش نزدیک بلاد
صاغون و مردمش شافعی مذهب باشند از فحول علمای آن ولایت یکی ابونصر محمد بن محمد الترکی است
که از فحول حکمای اسلام است و حکمای کامل چهار اند قبل از ظهور شریعت مطهره لقمان و ارسطو و بعد
از اسلام ابونصر و ابوعلی و باتفاق جمهور معلم اول ارسطو را قرار داده اند و معلم ثانی ابونصر را و از شیخ
الرئیس ابوعلی سینا نقل است که میفرمود که من نومید بودم از معرفت علم و فن ما بعد الطبیعه تا کتاب
یافتم از شیخ ابونصر و بمعرفت آنچه از او نومید گشته بودم فایض شدم و بدان اتفاق شکر بجای
آوردم و بقدر استطاعت صدقه دادم و بر ترکی از آن می نویسند که در اول حال ترکی را بسیار
خوب میدانست و زبان عربی را اصلا فهم نمیکرد و بعد از آنکه از وطن سفر کرده ببغداد رسید زبان
عربی را یاد گرفت و در آن فن بکمال رسید و در پیش ابو بشر بن یونس کتاب ارسطاطالیس خوانده
بخط خود بران کتاب نوشت که این را دویست بار خواندم و همچنین کتاب سماع طبیعی که هم
از تألیفات ارسطاطالیس است چهل بار خواندم و هنوز بقراءت آن دو کتاب محتاجم و از وی پرسیدند
که تو عالم تری یا ارسطاطالیس گفت اگر او را دریافتمی هر آینه بزرگترین شاگردان بودمی و در کتاب اخلاق
الحکما مسطور است که کافی الکفاة صاحب اعظم اسمعیل بن عباد را هوس ملاقات ابونصر فارابی
بر ضمیر استیلا یافته برای دادن و صلات متکاثره نزد او فرستاد ابونصر از راه شفقت از قبول

کرد

کرده و بعد از چندگاه چنان اتفاق افتاد که شیخ ابونصر در لباس سپاهیان بشهر ری رسید
و بمجلس صاحب بی تکبر وار حاضر شد چون در هیات و لباس صفا و تکلفی نداشت حکما و ندما که در مجلس
صاحب بودند قدر شیخ را حقیر شمردند و زبان استهزا بروی دراز کردند حکیم بر ایذای ایشان
تحمل مینمود تا ساقیان شیرین حرکت قدح چند بر آن جماعت پیمودند ابونصر آلات غنا از آستین
بیرون آورده لحنی آغاز کرد چنانچه علی العموم بخواب رفتند بعد از آن بر کاسه بربطی که در آن مجلس بود
نوشت که ان ابانصر الفارابی قد حضر علیکم واستهزأتم به فسوی لکم بعده تغناه و فات پس ایشان را در
خواب کرده از مجلس بیرون آمده عزیمت شام نمود چون صاحب ابن عباد و حریفان از عالم
سکر و نوم بحال تیقظ و خبر باز آمدند و آن نوشته را دیدند عظیم مضطرب شدند و صاحب پیش از
همگنان متاثر شده تا حدی که جامه خود را چاک زد و مرغان از عقب او فرستاد هر چند پیشتر رفته
تفحص نمودند کمتر یافتند و بعد از این واقعه صاحب بقیه عمر را بتاسف گذرانید و در بعضی از تواریخ
مذکور است که ابونصر چون بدیار شام رسید روزی در مجلس سیف الدوله پادشاه آنجا در
زی ترکان در لباس لشکریان حاضر شده و در آن روز جمعی کثیر از علما و فضلا در آن محفل تشریف حضور
داشته بمباحثه و مناظره اشتغال مینمودند حکیم بر پای ایستاده در آن سخنان دخل میکرد
سیف الدوله او را گفت بنشین پرسید که کجا بنشینم پادشاه گفت که هر جا که قابل جلوس تو باشد
ابونصر پای بر مسند سلطنت نهاده در پهلوی او نشست غرق نخوت پادشاهانه از آن جرات
در حرکت آمده با غلام ممالیک خود بزبان خاص گفت که این شخص ترک ادب کرد چون بیرون
رود او را سیاست کنید ابونصر گفت ایها الامیر اصبر فان الامور بعواقبها سیف الدوله
متعجب شده گفت تو این زبان میدانی گفت بلی چون مردم متفرق شدند او را نگاه داشت و مجلس
گرم ابونصر بر هر یک از اصحاب فضل اعتراضات نمود چنانچه آنجماعت بر سهو و خطای خود اعتراف
نمودند بعد از آن ارباب ساز و آواز را طلب نمود فرمود که سرود گویند ابونصر بر آنجماعت نیز
اعتراضات کرد سیف الدوله از وی پرسید که تو بر شمار این علم این فنون مهارتی هست گفت
توانم بود و در فور از میان خود خریطه گشوده از آنجا چند قطعه آلات غنا بیرون آورده آنها را با هم
ضم ساخته بنواخت چنانچه حضار مجلس بخنده در آمدند بعد از آن آلات مذکور را از هم گشوده و بهیئتی
بهم اتصال داده بنواخت چنانچه مستمعان یکبارگی بگریان شدند بار دیگر نوعی دیگر ساز آغاز کرد که همگنان را
خواب در ربود و سیف الدوله از ابونصر التماس کرد که چند وقت در دمشق توقف نماید حکیم از آنجا

نمود و بعد از انقضای مدت موعود اراده سفری نمود و در راه جمعی قطاع طریق بوی باز خورده جنگ
پیوست گویند وی تیر را خوب می انداخت تا تیر در ترکش داشت کسی را مجال گردیدن پیرامون
وی نبود چون تیر ترکش آخر شد وی را بقتل رسانیدند ایضاً اسمعیل بن حماد الجوهری صاحب صحاح
اللغة و ابراهیم بن اسحق که از ائمه علمای عربیه بوده از آن ولایت اند خجند بفتح جیم و سکون
نون شهری معروف بوده و الحال خرابست بابا کمال که از مریدان شیخ نجم کبری بوده و شیخ
موید شاگرد شیخ صدرالدین که جامع علوم ظاهری و باطنی بوده از آن ولایت اند کاشغر
ولایتیست در غایت نضارت و نزاهت حد شمالیش کوههای مغولستان است و از آن جبال
رودخانها بجانب جنوب روانست و آن حدی بتاشش دارد و حدی از طرخان گذشته بزمین
قماق می آید و آن طرف را بغیر قلماق کسی نمیداند و از تاشش تا طرقان سه ماهه راهست و
حد غربیش هم کوهی است طولانی که جبال مغولستان از آن منشعب میشود و از این کوه نیز رودخانها
از مغرب بمشرق روانست تمامی ولایت کاشغر و ختن در دامن این کوه افتاده و حد شرقی و جنوبیش
صحرائیست که تمام جنگل و بیابان و پشتهای ریگ روانست و در زمان قدیم در آن بیابان شهرها بوده
و از آنجمله دو شهر را نام باقیست که یکی را توب و دیگری را کنگ گویند باقی در زیر ریگ پنهان گشته
و درین صحرا اشتران وحشی می باشد که صید مینمایند و دارالملک کاشغر بدامن کوه غربی افتاده
و از آن کوه نهرهایی که بزیر می آید تمام صرف زراعت و عمارت میشود و از آن آبها یکی تمن نام دارد
که در زمان سابق از میان شهر کاشغر میگذشته و میرزا ابابکر که یکی از سلاطین آن ولایت بوده آن شهر را
خراب ساخته و بر یکجانب آن شهر دیگر بنا نهاده و آن آب الحال از کنار آن شهر جریان می پذیرد و
در کاشغر مزاریست موسوم بحسین فضل خواجه که اهل آن دیار بدان مزار اعتقاد بسیار است و در
محاذی آن مزار قبریست و سوراخی در آن گذاشته اند که اهل آن دیار صاحب قبر را بنظر در می آرند
گویند اصلا در جلد و موی او قصور راه نیافته و میرزا حیدر در تاریخ خود آورده که علمای کاشغر هر گاه
مسئله مشکل شود حقیقت را نوشته در آن سوراخ گذارند و روز دیگر کاغذ را بیرون آورند جواب
را بر حاشیه یا بر ضمن نوشته یابند و دیگر یارکند است که آن نیز در قدیم شهر عظیم بوده و بجهة
در آن شهر یافته شده اما بتدریج رو بخرابی نهاده بوده که وحوش در آن مسکن ساخته و جغد در آن
آشیانه نهاده که میرزا ابابکر را آب و هوایش موافق مزاج افتاده آنرا دارالملک ساخت و عمارت
عالی بنا نهاده و جویهای آب جاری گردانید و چنین شهرت دارد که در زمان میرزا ابابکر در اصل شهر و

مضافات

مضافات آن دوازده هزار باغ احداث شد ایضاً حصاری در آن شهر ساخته که ارتفاع دیوارش سی
ذرع است و در تمام کاشغر بجهت انهار و اشجار و باغات جنت آثار بهتر از یارکند جایی نیست
و آبش بهترین آبهای آن دیار است و از عجایب آن آب یکی آنست که اول بهار که وقت آب
دیگر آبهاست نهایت قلت و کمی دارد و چون آفتاب بسرطان میرسد غایت شدت و غلبگی را پیدا
میکند و سنگ یشب در میان آب بسیار یافت میشود اما باین صفات همواره گرد و غبار
بر هوای یارکند مستولیست و مملکت کاشغر آب و هوای نیک دارد و چارپای در آن دیار کم باشد
و مرد بسیار است و اکثر خوراک و میوه اش فراوانست اما ارتفاعاتش در غایت مشقت
زحمت بحصول می پیوندد و مردمش منقسم بچهار قسمند اول تومان که رعایا باشند دوم قوچین که
عبارت از سپاه است سیم اویماق چهارم ارباب مناصب شرعیه و متصدیان
بقاع الخیر و از یارکند تا الاجوف که سر نزلت انهار و اشجار و بساتین است و از آن گذشته
تا ختن که ده روزه راه است بغیر از منازل دیگر آبادی نیست ختن از جمله بلاد مشهوره است
اما الحال از آن اهل جز خاری باقی و از آن کل غیر خاری نمانده و در ختن دو رودخانه است که یکی
بقراقاش و دیگری به اورنگ قاش موسوم است و سنگ یشب ازین دو رودخانه هم
میرسد و در میان اهل ختن سودا و معامله بجنس است پیشتر کرباس و ابریشم و گندم میشود و چه
هر متاعی را که خواهند باین سه جنس نرخ گذاشته اند و در روز جمعه قریب بیست هزار آدمی از
اطراف و اکناف بختن جمع گشته باین نرخ سودا میکنند و در ختن طرفه تر باشد که اگر
احیاناً پیدا شود نعال میگیرند و در زمان سابق از ختن بختا در عرض چهارده روز میرفته اند
و این بهمین نوعی آباد بوده که مردم را احتیاج بهمراه و قافله نبوده و یکتن و دو تن بی اعتبال آمد شد
مینموده اند و الحال آن راه بواسطه احتشام قلماق بسته شده و راهی که الحال استعمال رفت و آمد
نزلست و متاع آن ولایت یکی سنگ یشب است که بغیر از ختن و کاشغر جای دیگر پیدا نمیشود
ایضاً سنگ سنانیست سفید و گلگون که برسم تحفه و هدیه باطراف و اکناف می برند و از
غرایبش یکی شتر صحرایی است که اگر آنرا از نوعی بقید آورند که آزاری بوی نرسد باز برده
میشود و دیگر قوتاس است که در کوههای آن ولایت بسیار میباشد و غیر او زیاده از حیوانات
غاره است چه شاخ و کله زدن و زیر نمودن و پیچیدن او تمام مهلک است میرزا حیدر در
تاریخ رشیدی آورده که وقتی از تبت بدخشان میرفتم و بیست یک کس بودیم و در راه قوتاس

بازگشتیم که چهار کس بیلی بسیار با معاو احشای آنرا بیرون آورده‌اند بعد از آن آنجماعت جهة
خود چندانکه توانستند از گوشت آن برداشتند ثلث آن باقی مانده بود و سلاطین کاشغر
از نسل افراسیاب ترک بوده‌اند از آنجمله ساتوق بغراخان درصغر سن بشرف اسلام مشرف
شده چون بسلطنت رسید تمام ولایت کاشغر را مسلمان ساخت و چند نفر از اولاد او در کاشغر
و ماوراءالنهر سلطنت نمودند و ساتوق جد یوسف قدرخان است این حدیث در باب او مرویست
که اول من اسلم من الترک ساتوق و پس از آن گورخان قراختای آن ولایت را از کف
ایشان بیرون آورد و پیش از تسلط چنگیز خان کوشلک پسر تایانک خان از چنگیز خان گریخته آن ولایت
را از اولاد گورخان انتزاع داده بخاطر دختری بت پرستی اختیار کرده و خواست که جبراً و قهراً
مردم را بت پرست سازد هر آینه خرابی موفور بمملکتش راه یافته چنگیز خان جبه نویان را بدفع وی
نامزد ساخت و کوشلک از کاشغر جنگ ناکرده روی بگریز آورد و سپاه چنگیز خان در تعاقب کرده
در کوهستان بدخشان آورده بقتلش مبادرت نمودند و بعد از آن جبه نویان منادی کرد که
هر کس بهر دینی که خواهد باشد هر آینه جمعی که فرار نموده بودند روی توجه بوطن اصلی آورده در اندک
زمانی معموری تمام دست داد و بر مطالعه کنندگان مخفی نماند که چون احوال سلطانان کاشغر
در هیچ تاریخی مذکور نشده هر آینه واجب دید که درینوقت مجملی مذکور سازد در تاریخ رشیدی
آمده که از زمان چنگیز خان تا ایام دولت تغلق تیمور خان حکومت کاشغر در هر چند وقت بیکی
از ملازمان آن سلسله مقرر بوده و چون تغلق تیمور خان از سلاطین مغول بر سریر خانی تمکن گردید امیر
تولک را منصب الوس بیگی داده ولایت کاشغر را بدو عنایت فرمود و او را چهار برادر بود
یکی امیر بولاجی دیگری شمس الدین دیگری قمرالدین که او با سپاه صاحبقران مکرر مقابله و مقاتله
دست داده و بمرتبه قوی هیکل بوده که در کفش موزه او طفل هفت ساله جای میکرده و دیگری امیر
شیخ دولت چون امیر تولک فوت نمود آن منصب ببرادرش امیر بولاجی مرحمت شد و چون
او نماند جای او به پسری امیر خدایداد که مرد کریمی بود تفویض شد و امیر قمرالدین را نوزده
بعرض رسانید که چون امیر خدایداد خورد سال است این منصب بمن مرحمت شود خان در جواب
فرمود که اگر پیشتر این التماس میکردی میسر بود اما الحال که بدو داده شد تغیر آن خوب نیست و چون
تغلق تیمور خان فوت شد امیر قمرالدین در امر حکومت مستقل شده فرزندان تغلق تیمور خان را
بقتل رسانید و بجای وی در امور سلطنت دخل نمود و امیر خدایداد یکی از فرزندان خان را که شیرخواره

بود و خضر خواجه نام داشت با والده‌اش گریزانیده در کوههای بدخشان پنهان ساخت
چون امیر قمرالدین نماند امیر خدایداد او را طلب داشته بر تخت خانی نشانید بنابرین پایه او
عالی گردیده بسعی و تربیت امیر خدایداد در آمده از تمکنات بیش ممتاز ساخت آورده‌اند که چنگیز خان
هفت منصب باجداد امیر خدایداد عنایت کرده بود و چون نوبت بتغلق تیمور خان رسید
تمامت احوال امیر بولاجی بخلع و انعام و چنان آرایش داده منصب دیگر بدان افزود یکی آنکه
از امرای قشون امیری که هزار نوکر داشته باشد دخل در منصب او مختار باشد دوم آنکه از اولاد
شخصی تا نه گناه نکند بعرض یرغو حاضر نسازند و چون خضر خواجه خان بر مسند حکومت نشست
سه منصب دیگر بدان اضافه ساخت باین اقبال امیر خدایداد مرتفع گردید و آن سه منصب
یکی این بود که در روز طوی و قورلتای یساول امیر خدایداد با یساول خان باتفاق صفوف آراسته
سازند دوم آنکه همچنانکه در بزم ساقی همیشه خان کاسه شراب نگاه میداشته شخصی جهت
امیر خدایداد نیز نگاه میداشته باشد سیم آنکه در فرامین جایی که مهر خان باشد مهر
نمایند آن دوازده منصب بعد از وی باولادش متعلق بود و امیر خدایداد نود سال امارت
کرده و تمام کاشغر و ختن و اقسو و کوچار بوی تعلق داشته و خدمت چهار نفر از خانان
مغول نموده اول خضر خواجه خان دوم محمد خان سیم شیر محمد خان چهارم اویس خان و
و چهار هزار خانه دار در ظل اطاعت او بوده‌اند و با این نسبت هرگز صاحب کلاه سپید نبوده
اگر وقت اسب سواری نداشته هرگاه کوچ میشده خویشان و نزدیکانش جامان بفرش سنگین میکرد
و هر چه از اقطاع او حاصل میشده تمام را در راه خدا ایثار میکرده و در آن زمان مردم مغول همواره
اطراف ترکستان می تاخته و مسلمانان را باسیری میبرده‌اند و امیر خدایداد مسلمانان را
از آنجماعت خریداری نموده براد و راحله همراهی کرده رخصت معاودت میداده در تاریخ
رشیدی آورده که در آخر عمر اراده سفر حجاز نموده و بعد از طواف کعبه معظمه بمدینه مشرفه رفته
پس از طواف روضه مقدسه تغیری در احوال او پیدا شده در همانشب فوت گشته صباح حاکم
مدینه با خلق کثیر رفته پرسید که امشب از غریبان که فوت نموده که حضرت رسول صلی الله علیه
و آله در واقعه خبر داده که مهمانی از راه دور رسیده و فوت گشته باید که او را برده در پیش
عثمان جایی که خط نموده‌ام دفن نمایند و بعد از تجهیز و تکفین باتفاق جمعی در آن جایی که
اشاره شده بود برابر خط او را دفن نمودند و پس از وی امیر محمد شاه بجای والد خود نشسته مناصب

موروثی را متصرف گردید اما کاشغر و ختن بنابر استیلای صاحبقران امیر تیمور گورکان از تصرف
وی بیرون رفت پس از وی ارشدش امیر سید علی بدان منصب رسید اما حکومت
آن ولایت را همیشه مطمح نظر داشته انتهاز فرصت میجست چون میرزا شاهرخ ولایت ماوراءالنهر
و ترکستان و فرغانه را بفرزند دلبند خود میرزا الغ بیگ عنایت فرمود یکی از امرای وی همیشه
بحکومت کاشغر همت بی عاقبت در حینی که حاجی محمد شایسته بدان خدمت مامور بود امیر
سید علی با هفت هزار سوار از اقسو جهت انتزاع ملک موروثی در حرکت آمده حاجی محمد از
او خبر یافته با سی هزار سوار و پیاده و دیر باستقبال در حملهٔ اول منهزم گشته بشهر درآمد و امیر سید علی
اطراف کاشغر را تاخت و تاراج نموده برگشت سال دیگر نیز همین شیوه اقدام نموده ویرانی تمام
بدان ولایت رسانید چون خبر شکست حاجی محمد بمیرزا الغ بیگ رسید وی را طلب داشته پیر
محمد برلاس را بجای وی تعیین فرمود کرت سیوم که امیر سید علی بجانب کاشغر روان گشت
پیر محمد از روی غرور و ابهت جنگ در پیوست و بعد از کوشش بسیار مقتول گشته کاشغر
بتصرف امیر سید علی درآمده وی علامت را دست از حصول نیکنامی کرده بیست و چهار سال
من حیث الاستقلال حکومت نموده و فوقی آبادان ساخت که محسود ازمنه سابقه گردید و میر
نیز بغایت شجاع و مشهور بوده و قوی هیکل چنانچه میرزا حیدر در تاریخ رشیدی آورده که
امیر سید علی در خدمت اویس خان بوده که او را با قلماق محاربه دست داده و در اثنای گیر
و دار اسب اویس خان زخم تیری از رفتار باز ماند برفور امیر سید علی اسب خود را باویس خان
رسانیده خود در میان کشتگان پنهان شده در وقتی که بر سر کشتگان آمده میخواستند که برهنه اش
سازند برجسته یکی از اعیان قلماق را گرفته چون کفار غلبه کردند آن شخص را بجای سپر در برابر
تیغ و تیر ایشان داشته و ترب کمر سنگ در یک دست قلماق و در دست دیگر شمشیر جنگ کنان
تا آب ایله رسیده و پس از آن قلماق را در آب انداخته و جلو اسب خان را که در آن وقت رسید
گرفته بشناوری از آب برآمد بالجمله بعد از وی دو پسر ماند نخستین سانسز میرزا نام داشت و دیگری
محمد حیدر میرزا که والده عمه یونس خان بوده و سانسز میرزا الحکم کبرسن و حسن خلق و شجاعت
بجای پدر یکه تازه کاشغر و یکی حصار را برادر خود محمد حیدر میرزا داده و محمد حیدر بعد از چندی قت
واهمه کرده نزد دوست محمد خان که همشیره اش در عقد وی بود رفت و سانسز میرزا من حیث
الاستقلال در امر حکومت دخل نموده بعد از آنکه هفت سال بعیش و داد و دولت و اقبال گذرانید در سال

هشتصد

هشتصد و شصت و نه رخت از عالم بر کشیده از وی دو پسر ماند ابابکر میرزا و عمر میرزا و چون پسران
وی بحکم هفت سال شایسته حکومت نبودند هر اینه اعیان مملکت کس بطلب محمد حیدر میرزا فرستاده
بدارایش بر داشتند در خلال آن احوال دوست محمد خان بیارکند آمده باز با امکان سانسز
میرزا محاصره نمود و اهل قلعه بقدم منازعت پیش آمده و مدت محاصره امتداد یافته آخر صلح بدین
نوع مقرر گشت که زوجه سانسز میرزا بعقد وی درآید بنابر گشته بمغولستان رود و پس از انعقاد این
مطلب میرزا ابابکر را همراه گرفته مراجعت نمود و ولایت کاشغر بالتمام بمحمد حیدر میرزا متعلق گردید
و محمد حیدر میرزا که مرد همواره کم آزار عافیت طلب بود بیست و چهار سال حکومت نمود و چون میرزا
ابابکر بحد بلوغ رسید دوست محمد خان همشیره خود را بوی نکاح بسته در صدد تربیت
او گشت میرزا ابابکر بعد از چندی وقت از اطوار ناهنجار دوست محمد خان آزرده گشته نزد عم
خود محمد حیدر میرزا بکاشغر آمده چون در حد ذات کریم و مرد دلاور و شجاع و صاحب اراده بود همیشه با
جوانان مردانه صحبت میداشت و همواره لوای ولایت گیری می افراشت تا آنکه خطه یارکند را
متصرف گردیده شخصی نزد عم خود محمد حیدر میرزا فرستاده اظهار اطاعت و انقیاد نموده بعد
قرب سه هزار سوار از جوانان جرار که در خدمت میرزا حیدر بهیچ وجه کم بها بودند بر سر وی
جمع آمده اراده نمود که ختن را از میرزایان که والی آن ولایت بودند انتزاع نماید و میرزایان دو
برادر بودند که مغفور از نشاء و اقران میرزا ... از امرای امیر خدایداد آن ولایت بدیشان
مقرر بود یکی قتل نظر میرزا و دیگری خان نظر میرزا نام داشت و خان نظر میرزا احمد بود از این
برشان عصا که همچنین آن را بدست نمیتوانست برداشت و آن را بجای تیغ میزد کار نمیبود
القصه میرزا ابابکر رخصت عم خود محمد حیدر میرزا استدعا نموده محاربهٔ ایشان را پیش نهاد همت ساخت
و میرزایان نیز او را استقبال نموده آتش معامله بصلح انجامید کرت ثانی بمکر و خدعه میرزایان را
بقتل رسانیده ختن را متصرف گردید و پس از این قضیه امرای محمد حیدر میرزا ملاحظه کرده بعرض رسانیدند
که عنقریب امر حکومت مستقل شده لوای مخالفت مرتفع خواهد کرد و اینک پیش از آنکه نزاع این فتنه
در دماغ فتنه اندیشانه ساز و چاره این کار باید نمود دوست استقلال او را اندک امهال نکرد
ساخت چون این خبر بمیرزا ابابکر رسید عرضه داشتی مشتمل بر خلوص عقیدت و انقیاد در قلم آورده
و نزد والده خود که بعد از فوت دوست محمد خان در نکاح محمد حیدر میرزا درآمده بود فرستاده
والده اش عرض نمود که میرزا ابابکر بواسطه عداوت مرا توهم کرده بخدمت نمی آید و الا در اعتقاد

و اخلاص و فتوری و قصوری نیست چه حیثیتی که از علازمان تو حکومت یارکند میکرده اکنون اگر فرزند
بهین خدمت اُمور باشد چه فساد تواند خواهد نمود یقین که جایی که دیگران دامن بسوزند او را دل
خواهد سوخت چندان ازین بابها بیرنگ افسون فرو خواند که محمد حیدر میرزا از ساده لوحی قبول نموده نقش
جمیع تقصیرات او را آب عفو فرو شست و بتدریج کار بجایی انجامید که اکثر امرای معتبر خود را نیز با
رضای میرزا ابابکر و اغوای والده اش فخر خجسته رخصت داد و چون مردم محمد حیدر میرزا اندک شدند
گردیدند میرزا ابابکر برین ملک پستانی نشسته اطراف کاشغر و یارکند حصار را تاخت و تاراج نمود و
چون دیگر راین جرأت از وی بحصول پیوست میرزا حیدر با سی هزار کس جهت تادیب وی در حرکت
آمد میرزا ابابکر با سی هزار نفر خود در مقابل شده جنگی عظیم دست پیوست آخر الامر محمد حیدر میرزا
منهزم گشته بکاشغر مراجعت نمود و حقیقت را بجانب خود یونس خان را نهانا نموده خان مذکور میرزا
ابابکر را سهل انگاشته با پانزده هزار کس بمحمد حیدر میرزا ملحق گردیده و میرزا ابابکر بجهان با سه هزار
نفر از ایشان استقبال نموده بعد از اندک کر و فری شکست بر یونس خان و محمد حیدر میرزا
افتاده تا کاشغر عنان باز نکشیدند و محمد حیدر میرزا کاشغر را محکم ساخته یونس خان بمغولستان
رفته سال دیگر با شصت هزار سوار جهت دفع ابابکر میرزا بکاشغر آمده باتفاق محمد حیدر میرزا که
نود هزار پیاده و سوار در ظل رایتش جمع شده بودند رفته یارکند را محاصره نمود و میرزا ابابکر بروزی
با چهار هزار کس بر آمده جنگ در پیوست از عجب اتفاق بر آن لشکر گران مستولی گردیده نوعی ایشان را
منهزم ساخت که مغولان یونس خان ملتفت نشده راه فرار پیش گرفتند و محمد حیدر میرزا
قطع تعلق از حکومت کرده بهمراهی یونس خان بجانب آقسو روان گردیده در خدمت خان میبود
تا بعد از فوت وی فوت گردید و جمیع ملک مغولستان بی منازعی بمیرزا ابابکر مقرر گشت و بتدریج اختر دولتش
صعود نموده بمقصد اعظم فتوحات گردید کارهای شگرف از وی بحصول پیوست چنانچه لشکر
بجانب تبت فرستاده تا سرحد کشمیر را بتصرف در آورده و پس از آن بجانب بلور کپان تعیین نموده
رایت استقلال بر افراشت ایضا ولایات بدخشان منقاد ساخت و در زمانی که محمد خان شیبانی
کار بر اهل ماوراءالنهر و خراسان تنگ ساخته بود همیشه بر رعیت مردم او را در تاشکند و اندجان کار بجان
و کار و بار به استخوان رسانیده و همچنین تمام مغولستان را چنان ساخت که هیچ مغولی در مغولستان
بفراغت نتوانست بود و بسیاری از ایشان را کوچانیده بکاشغر آورده و قرغیز که ازیشان در آن کمالم مقام
نیز رستند و مردم از پایین ایشان سیر را پسر بودند جهت قطع تعلق از اوطان و مکان خود نموده بجای اش زده

منصور خان که گریخته بود چون قریب چهل و هشت سال من حیث الاستقلال سلطنت نمود سلطان
ابوسعید بقصد وی در حرکت آمده بی آنکه تیغ از غلاف کشد صف حرب آراست و بولایت تبت
در آمده و از آن ولایت منشی قضا و قدر پروانه غزا بنام او در قلم آورده * سلطان ابوسعید خان ولد
احمد خان ابن یونس خان موغل است و در حینی که یونس خان در تاشکند میبود احمد خان را در
مغولستان بجای خود گذاشت احمد خان در آنجا کارهای بنام کرد و چند طبقه که سر یایلات
سلاطین فزونی آورده بر انداخت خصوص طایفه ارلات و قوم قالوچی که در تمام مغولستان
بکثرت حشم و قبیله و غنم ممتاز بودند و همچنین بر اوزبک قزاق و قلماق مکررا تاختن آورده بسیاری
از ایشان را تیغ بیدریغ بکشتند چنانچه قلماق وی را الاچی خان میخواندند و معنی الاچی قتال و
کشنده است چون خبر فوت برادر خود محمود خان در تاشکند شنید بعداوت اوزبکستان
در حرکت آمده منصور خان را که پسر کلان او بود بجای خود بر سریر خانیت نشانیده بعد از علاقات
برادر و پس بی ونه سالگی وفات یافت چون منصور خان در امر سلطنت مستقل گردید برادران
از وی متوهم گشته هر یک بطرفی روان شدند از آنجمله سلطان ابوسعید خان و خلیل سلطان بجانب
قرغیز در آمدند و منصور خان ابتدا دفع و رفع ایشان را پیش نهاد همت ساخته لوای محاربه بر
افراشت در موضع جاروم چالاک مصاف اتفاق افتاده جنگی در نهایت صعوبت دست داده
بعد از طعن و ضرب بسیار منصور خان مظفر گردیده هر دو برادر بجانب فرغانه روان گشتند و
جانی بیک سلطان که از بنی اعمام شاهی بیک خان بود در اندجان حکومت میفرمود ایشان را تعاقب
نموده سلطان خلیل را بدست آورده بقتل رسانید و سلطان ابوسعید خان گریخته بکابل نزد بابر پادشاه
که عمزاده اش میشد رفت و سه سال در صحبت وی بسر برد و چون محمد خان شیبانی وداع این
عالم فانی نمود و ولایت ماوراءالنهر بحیطه تصرف بابر پادشاه در آمد ویرا بحکومت فرغانه امر ساخت
در خلال احوال میرزا ابابکر با جنود موفور بعزم رزم در حرکت آمده سلطان ابوسعید خان با هزار و پانصد
نفر که در خدمتش جمع بودند ویرا پذیره نموده جنگ شدید بحصول پیوست آخر شکست بر میرزا ابابکر افتاده تفرقه
جمعیت و تفرق گردید چون سلاطین ازبکیه جمعیت کرده بابر پادشاه را از شهر بیرون کردند سیونجک سلطان
که در تاشکند بود لشکری فراهم آورده سلطان ابوسعید خان را منهزم گردید و سلطان ابوسعید خان به
مغولستان رفته کرت دیگر اندجان را مقام ساخت و چون آب مقاومت سلاطین ازبکیه نداشت
هر آینه پایه بهادران قرار گرفت که رایت جلادت بجانب کاشغر بر افرازند و سلطان ابوسعید خان

محمد میرزا را که برادر مادری میرزا ابابکر بود بر سبیل منقلای از پیش روان ساخت و لشکر کاشغر بمقابله
برآمده بعد از اندک گیرو داری انهزام یافته متحصن گردیدند و ابو سعید خان رفته یانگی حصار را
محاصره نمود و بعد از سه ماه اهالی و اعیان برآمده قلعه را تسلیم نمودند و چون خبر فتح یانگی حصار باهل
کاشغر رسید جمعی که در آنجا بودند شهر را خالی کرده نزد میرزا ابابکر بیارکند رفتند و سلطان ابو
سعید خان بعد از فتح متوجه یارکند گردید و از توجه سلطان چندان پاس و هراس بر میرزا ابابکر مستولی
گردید که پیش از آمدن وی یارکند را گذاشته بختن رفت و آمده سلطان ابو سعید خان بعد از گرفتن یارکند
جمعی را بجانب ختن وی تعیین فرموده و آنجماعت تا جبال تبت او را تعاقب نموده اجناس بسیار از تبت
آورده معاودت نمودند کاشغر چند در سرسبزی و آمد شد تیر خنجر سلطان ابو سعید خان را میسر شده بتسخیر
یارکند که دار الملک کاشغر است در رجب نهصد و بیست دست داده و در آخر چیستان ایمن خواجه
سلطان برادر مادری خان از طرفان آمده در قلع و قمع دولت منصور خان سعی موفور بتقدیم رسانید
الا خان اصلا بدان سخنان التفات نکرده گفت باب ماکه برادر کهتر ام غیر از اطاعت و خدمتکاری
نیست در تحت چون از راه اطاعت بحصول نه پیوست بر او لازم آمد که او را تادیب نماید و بعد از آن
با برادر کلان ملاقات کرده خطبه بنام او روا کرده و سال دیگر شنید که محمد قرغیز بطرف ترکستان در
بیرام تاخت برده و بسیاری از مسلمانان را در قید اسیری در آورده هر آینه عرق مسلمانیش در
حرکت آمده او را بدست آورده خرابی بسیار بدان دیار رسانیده و پس از آن ببدخشان رفته بقیه
بدخشان را متصرف گردیده و از آن فارغ گشته بغزو کفار تبت در حرکت آمده و بعد از تسخیر چند قلعه
میرزا حیدر صاحب تاریخ رشیدی را با چهار هزار سوار بکشمیر فرستاده آنجا را نیز در تحت انقیاد
و اطاعت خود کشید و بعد از معاودت بواسطه مرض دم گیری که در ولایت تبت متعارفست
در نهصد و سی و نه وفات یافت سلطان ابو سعید خان بانواع فضایل آراسته بوده و باخلاق
حمیده پیراسته و از غایت همت دخلش بخرج وفا نمیکرد و در تیر انداختن عدیل و نظیر نداشته و خط
نسخ تعلیق را خوب می نوشته و در املای فارسی و ترکی مهارت تمام بکار می برده و از سازها
کاونچه و چهارتار را خوب می نواخته و در استخوان تراشی و جلد دوزی و در صناعات نیز بی تحفگی داشته
و پس از فوت وی عبد الرشید خان در سال نهصد و سی و نه بر سریر سلطنت متمکن گردید و او پادشاه
خوش محاوره و نکو سیرت بوده و از شجاعت نصیبی موفور و از سخاوت بهره نامحصور داشته و در تیر
اندازی آیتش کمینه شاگردان او میشد و بعد از والدش کسی از نکمان همچو او آن شیوه را

نوزنیده

نوزنیده بوده و از آثار جلادت وی که پیشتر اوزبکان و قزاق بوده که هیچ وقت هیچ غل بر اوزبک
قزاق مستولی نشده بلکه معامله برعکس بوده و عبد الرشید خان در جنگ صف آنجماعت
را منهزم ساخته ایضا اکثر خطوط و سازها را نیک تتبع کرده بوده و در نظم و نثر اظهار مهارت
مینموده او در ینوقت از اشعارش شعری که بنظر آمده این دو بیت است ✽ ز بهر مقتضی
ای که عذار غنچه دهن ✽ ورق ورق شده افتاده در چمن گل سرخ ✽ رشیدی از گل رخسار کشتی
برم بوی ✽ غبار تا ند بچه رخ این گل سرخ ✽ و او در بیست و چهار سالگی بحکومت رسیده و سی و
سال حکومت نمود و بعد از وی سیزده پسر باز ماند ✽ عبد اللطیف خان پسر کهتر وی بوده
و بغایت شجاع و دلیر و مردانه و بیرسته بحکم پدر چند وقت در مغولستان حکومت
نموده مکرر او را با قرقیز و قزاق محاربه و مقاتله دست داده مظفر و منصور گردیده آخر الامر بقتل قرغیزمار
رسیده ✽ پسر دوم عبد الکریم خان است که الحال فرمانفرمای آن دیار است و در سنت و تبع
اکثر هنرها نموده خصوص در علم ... و کمانداری داد و او در موسیقی التزام نموده که قوت خود را
از دست رنج خود حاصل کند ✽ پسر سیم عبد الرحیم سلطان بود که پس از فوت والد خود بولایت
تبت رفته بقتل رسید ✽ پسر چهارم عبد العزیز است که در سن شانزده سالگی باجل طبیعی در
گذشته ✽ پنجم ادهم سلطان است که بصوفی سلطان مشهور بوده و بحکم پدر شانزده سال
ایالت کاشغر نموده و پس از آن فوت گشته ✽ ششم محمد سلطان است که الحال در حیات
و در کاشغر حکومت مینماید ✽ هفتم محمد باقی ✽ هشتم قریش سلطان که از عبد الکریم سلطان رنجیده
بهند آمده و منظور نظر بندگان حضرت گردیده بعد از چند وقت فوت گردید و از وی الحال در هند
پنج پسر موجود است ✽ نهم ابو سعید سلطان ✽ دهم عبد الله سلطان و او نیز بهند آمده رعایت بسیار
یافت و از وی نیز دو پسر باقی مانده ✽ یازدهم الوس سلطان ✽ دوازدهم عارف سلطان ✽ سیز
دهم عبد الرحیم سلطان ✽ مخفی نماند که چون کلک خامه در گلستان سلاطین کاشغر نغمه سرایی نمود
الحال وقت آمد که پاره از احوال افاضل نیز سراید جمال الملة و الدین صاعد بن محمد المعروف بمولانا جمال
الدین ترکستانی زبده علمای دوران و قدوه حکمای زمان بوده و مولانا قطب علامه در شرح کلیات
قانون از وی نقل میکند که مولانا نجم الدین حفص که از فحول علمای خوارزم بوده فرزندی بوجود
آمد که سرش چون سر آدمی و بدنش مانند مار بوده و یکدو ماه که در جهان منزل داشت در عرض و اش
بجوهر شخص قایم بوده نزد مادر آمدی و شیر خوردی و بعد از سیر شدن خود را در حوض آبی که در آن

خانه بود انداختی و مانند ماهی شنا و کردیدی و چون عرق جوشش بحرکت آمدی نزد مادر آمدی و شیر
خوردن مشغول شدی ◦ تغا بیک بن محمد بن سلیمان از اعیان و بلاد ترکستان است از تجارت و سبب
برکسب معیشت میگذاشت و بعد از آن بوزارت یکی از حکام آن مقام رسیده شهاب بن عطیه
کامش را شیرین ساخت تا بتدریج خلعت وزارت سلطان سنجر در پوشیده و بکرات آن هزار
دینار پیشکش نموده تا بر در خانه او نقاره او نمیزدند و در آن روز اکثری از شعرا مدح وی اشعار گفتند
امیر معزی راست ◦ عهد ننگ اختر سلیمان بن محمد آنکه هست ◦ چون محمد دین پرست و چون سلیمان
ملک دار ◦ از نظام او را شد شغل گیتی با نظام ◦ وز نگار ملک شد کار عالم چون نگار ◦ باغ عت (?)
را پدید آمد ز پسیم او درخت ◦ سال دولت را ز نعل او پدید آمد بهار ◦ و بعد از دو سال معتقد گشته
مبلغی از پسیم مصادره جواب گفت و پس از آن بضبط اموال بعضی از ولایات ترکستان مامور
گردیده در عرض راه فوت گشت ◦ سر بر نوشش نجهان نیش است ◦ آنچه مرهم نماید نیش
دل است بر جهان بچاج ◦ کاو را نوشش یوه همه پیچ ◦ مولانا سعد الدین ابتدا بتحصیل علوم اشتغال
داشته و تتبع بسیاری از کتب متعدده کرده و پس از آن صحبت مولانا نظام خاموش را
ملازم گرفته و باشاره ایشان بخدمت شیخ زین الدین خوافی رسیده از آنجا سفر حجاز اختیار
کرده و بسیاری از یکان را دریافته و در آن سفر چند نفر شرط مرافقت بجای آورده مثل شاه
قاسم انوار و ابو یزید پورانی و شیخ زین الدین خوافی و شیخ بهاء الدین عمر و بغیر و در یافتن فیض
هر یک از الصفی پیشتر و چنانچه در حق شاه قاسم فرموده که ایشان گرداب معانی عالمند که غنا
اولیا در پیش ایشان مبیح شده و در حق مولانا ابو یزید گفته که وی را بخدای تعالی کاری نیست و هر کاری
که هست خدا را با اوست و در حق شیخ بهاء الدین عمر فرموده که آینه‌ای محاذی ذات افتاده است
غیر ذات هیچ چیز مشهود نیست و شیخ زین الدین را بکمال شرع پرستاری کرده ◦ مولانا علاء الدین
انکبا نامدار است چه او صفاتش بسیار و سر افتق شیخ است ◦ کاشغر نام شهریست که ... (?)
همچنان کز حرم که زمین طبع ◦ میرزا حیدر نواده محمد حیدر میرزا است که سابقا ذکر او در تحت سلاطین
کاشغر کرده آمده از کارهای نیک بظهور آمده و با وفور لطف طبع و درستی اعلاء و شجیکی ارشاد
حسن نظم بغایت شجاع و مردانه بوده و آداب سپاهیگری را خوب میدانسته چنانچه بکرات با تابع
سلطان ابو سعید خان از زمان کاشغر و تبت بکشمیر در آمده رایت استیلا بر افراشت و بکرات بکلاداه
هندوستان و ولایت در آمده و قریب هفت سال من حیث الاستقلال حکومت نمود و آخر در کشمیر بقتل رسید

تاریخ

تاریخ رشیدی که بنام رشید خان حاکم کاشغر نوشته مبین الجمهور مشهور است و این رباعی نیز از وی
بر زبانها مذکور ◦ عاشق شده را اسیر غم باید بود ◦ محنت کش وادی ستم باید بود ◦ یا از سر کوی یار
بر باید خواست ◦ یا از سگ کوی یار کم باید بود ◦ امیر احمد حاجی بصنوف فضایل صوری و معنوی محلی
بوده و چند سال بدار السلطنه هرات تو بر نموده ابو الغازی سلطان حسین میرزا حکومت نموده و در آخر
نیز سالهای لوای ایالت برافراشت و عمر را بعیش و نکنیای بپایان رسانید و این بیت از منظومات
اوست ◦ ایام و ساده و یاران همه رند و جام باده ◦ دست سبو گرفته و بپای خم فتاده ◦ طراز از بلاد
سابق شهری بنام بوده و آنرا یکی نیز میگویند و الحال با سطعبو و جنود اوزبک خرابست اطراف
طراز الحال نغانه ولایت که بنام بعضی شهرها یکی میشناسند و مردم طراز اکثر مسلمان بوده اند علما
واجب الاحترام و زان و یا بسیار به پیدا آمده اند ◦ چگل بکسر جیم و کاف مسکن ارباب حسن و ملاحت
بوده و چنانچه از السنه و افواه و نظمهای شاعر خوشگوی مثل ... شکالش سهیل جنوب و بنات النعش
بعبودها می پرستیده اند خواهر و دختر نزد ایشان حرام بوده ◦ ختن از قدیم جماعتی بوده اند
و خواهر را زن میکرده اند از زن زیاده بر یک شوهر میگرفته و مهر زن جمیع مملوکات شوهر بود
و پادشاه ایشان را زن بوده که اگر زن میگرفته و بر شوی بقتل رسیده ◦ تاتار در شرقی این اقلیم
می باشند و از جلادت و خصومت و خونریزی شهرت کرده و بجلال و احترام چندان معتقد گشته
تا آفتاب را بخدایی می پرستند زبانی مخالف زبان ترک دارند و او را چنانچه مذکور شد تاتار
افغان می پیوندند که عبارت از ترک بن یافث باشد بعد از دویست و چهل سال که فوت نمود النجه
خان را قایم مقام خود کرد اینده النجه در هنگام فوت و بیتا قوی را بر سریر حکومت نشانیده
جاه و منصب را بگوینده با قوی نزد کت اعون مدت و بیتا قوی منهات بجا میدی جای خود را
بکوک خان ارزانی داشت و کوک پسر خود النجه خان را بمسند خانی متمکن گردانیده و در زمان
او ترکان بواسطه کثرت گشتند و سامان دین وقت خود از دست داده از کوک دو پسر متولد
شد یکی را تاتار و دیگری را مغل نام نهاد و در هنگام فوت ولایت را بر ایشان قسمت نموده
ایشان با یکدیگر برادرانه سلوک مینمودند چون تاتار خان فوت شد پسرش بغو خان بحکم
وصیت بر تخت خانی نشست و بعد از وی منکو خان متصدی امر حکومت گشت و پس از وی پسرش
ایلنجان و بعد از او ایلی خان پسرش اتسز خان و ازو گذشته اردو خان بر سریر خانی برآمده
حکومت اردو خان میان تاتار و مغل موافقت بوده و چون حکومت تاتار به بیدو خان رسید میان

او و روس نخل نزاع و مخالفت ظاهر شده و در زمان سلطان محمد خان بن بایدو خان که هشتم
سلاطین تاتار بود آتش نزاع و دشمنی و عداوت آنچنان التهاب پذیرفت که دیگر تاب صلح و التقا
نیافت. روس گروهی عظیم و طایفه کثیر اند و قوم ایشان تمام سرخ موی و بلند بالا و سپید
اندام باشند و زنان آنجا بقدر حالت و مقدار خود حقها از طلا و نقره و چوب سازند و
از طفلی بر پستانها بندند تا بجای خود باشد و کلان نشود و دیگر قرارداد آن بلاد است که هر که
هزار دینار داشته باشد طوقی از طلا در گردن اندازد و اگر صاحب ده هزار دینار است ده طوق طلا
در گردن می افکنند همچنین بقدر استطاعت هر قدر که توانند در گردن افکنند و بجای زر پوست
سنجاب رایج است که بدان سودا میکنند و همچنین زر را نیز در آنجا رواج نیست به جامه
خرید و فروخت مینمایند و گوشت خوک را بغایت عزیز میدارند و جمعی از ایشان که در زمین
بنا بر اسلام گرویده اند ترک کرده و بگوشت خوک رغبت مینمایند و ملک ایشان همیشه
در قصری که بغایت مرتفع و بلند است بسر می برد و چهار صد مرد لشکری پیوسته در ملازمت
او میباشند و شب در پای سریر او میخوابند و با هر یک ازین چهار صد کس کنیزکی می باشد
که هر گاه میل مجامعت داشته در حضور ملک کنیزک را خدمت میکنند و ملک را نیز چهار صد جاریه
است که از اهل حرم اویند و تخت بزرگ مکلل بجواهر قیمتی ساخته که با آن جواری می نشیند و صحبت
و مجلس میدارد و هر گاه که میل و رغبتی بهم رسد در حضور اصحاب ایشان صحبت میدارد و آن امر را
قبیح نمیدانند و ملک ایشان هرگز از بالای تخت پایین نمی آید و هر گاه که اراده سواری مینماید
اسب را در پیش تخت کشیده از بالای تخت بر اسب سوار میشود و در وقت فرود آمدن نیز
بهمین طریق بالای تخت فرود می آید و خود بغیر از صحبت داشتن و می خوردن و نشاط کردن
کاری ندارد و مردم نیک ایشان بصنعت بافت توجه مینمایند و آن حرکت را مکروه نمیشمارند
و کتان آنجا بنام است خصوص کتان دار الملک وی که کیاو نام دارد و از شهرهای مشهور
روس یکی نوشک و دیگری خوره است و هر که از ایشان بیمار شود او را از آبادانی بیرون می برند
و قدری آب و نان پیش او میگذارند و اگر صحت یافت بجانب ایشان می آید و الا فوت شده
سباع و طیور میخورند و اگر شخصی باشد که جمعی خویشان و ملازمان داشته باشد هر چند روز
بیرون رفته از وی خبری میگیرند چون او بمیرد او را میسوزانند بدین نوع که اول او را ده روز در قبری
گذارند و مال او را بسه قسم میسازند یک قسم از برای دختران و زنان و یک قسم از برای جامهها که

جهت پوشش میت بکار میبرند و یک قسم بهای شراب که درین ده روز شراب میخورند و صحبت
میدارند و سازی می نوازند و کنیزکی که خود را با او خواهد سوخت درین ده روز شراب میخورد و شادی
میکند و با انواع حلی و حلل سر و بدن خود را آراسته میسازد و خود را به زیب و زینت داده بمردم جلوه
میدهد و روز دهم کشتی او را در کنار دریا نگاه میدارند و در میان آن کشتی تختی از چوب
میسازند و آن قبه را به انواع اقمشه میپوشانند و روز دهم آن مرده را بیرون آورده در میان آن
قبه میگذارند و اقسام ماکول و ریاحین در پیش او میریزند و خلایق بسیار از مرد و زن جمع میشوند و سازها
مینوازند و هر یک از خویشان مرده قبه در اطراف قبه وی میسازند و کنیزک خود را آراسته ساخته
در قبههای خویشان مرده رفته صاحب هر قبه که بدان کنیزک صحبت میدارد و بعد از
فارغ شدن او را آواز بلند میگوید که صاحب خود را بگو که من حق یاری و دوستی را بجای
آوردم و همچنین تمام قبهها رفته همه با وی صحبت میدارند چون از آن کار فارغ میشوند سگی را
دو نیم کرده در میان کشتی می افکنند و خروسی را نیز سر بریده بر یمین و یسار کشتی می اندازند و
بعد از آن جمعی که با کنیزک صحبت داشته اند دستهای خود را فرش راه کنیزک میسازند تا کنیزک پای
بر کف دست ایشان نهاده بر بالای کشتی میرود و بعد از آن ماکیانی بدست وی میدهند تا سر او را
کنده در کشتی می اندازد و قدحی شراب خورده سخنان میگوید و سه مرتبه پایین می آید و همچنان پای
بر کف دست جماعت نهاده بالای کشتی میرود و چیزی چند میخواند و در آن قبه که شوهرش [illegible]
اندر میرود و شش کس از خویشان زن نزدیک شوهرش رفته در حضور مرده شش نفر با آن زن
مجامعت میکنند چون از ادای حقوق یاری فارغ میشوند زنی را که باعتقاد ایشان ملک الموت است
رفته آن زن را در پهلوی شوهرش میخوابانند و از آن شش نفر دو نفر دو پای کنیزک را میگیرند و دو
کس دیگر دو دست او را و پیرزن چادر او را تاب داده در گردن او می اندازد و دو سر آن را بدست دو نفر دیگر
میدهد که ایشان چندان تاب میدهند که جان از بدنش بیرون میرود و بعد از کشتن کنیزک
نزدیکترین خویشان آتشی گرفته در کشتی میزنند تا وقتی که آن مرده و کشتی همه خاکستر میشوند و اگر در آن
وقت بادی پیدا شود که آتش را تیزتر گرداند و خاکستر را پریشان سازد آن مرده بهشتی است و الا آن
مرده را مقبول درگاه نمیدانند و از جمله اشقیا میشمارند و هر گاه که در میان روس خصومت و نزاع قائم
شود و ملک ایشان از اصلاح عاجز آید حکم مینماید که با شمشیر با هم جنگ کنند هر یک غالب شود حق
بجانب اوست بغراج قوم بزرگ اند و اصل ایشان نیز ترک است و اول آبادی ایشان [illegible] بسلطنت باشد

وبلاد ایشان یکماهه راهست و آن گروه را وقتی ملکی بوده از اولاد یحیی بن زید که تا الحال اولاد
او را پادشاه میدانند و نهایت اخلاص و اعتقاد بدان سلسله دارند و حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی
طالب را بخدایی می پرستند و علامت پادشاه ایشان این است که ریش و بروت از ته بینی
کشیده و چشمهای کلان داشته باشد و از رعایا هرچه بهتر خواهد و دیگر بگیرد و در آن ولایت
بز و گاو و غنم باشد و غیر ندید. کیماک قومی اند از ترک ایشان را کیماک و کیما نیز میگویند و مسافت
ولایت ایشان از یکماهه راه زیاده است لباس ایشان بیشتر از پوست حیوانات است و طعم ایشان
را خوب میدانند و طلا در آن دیار بسیار است و الماس نیز در رودخانهای آن ولایت هم
میرسد و ایشان را معبودی نیست و پادشاهی در میان ایشان نمی باشد هرکه کلان تر شد او
در گذشته پدر پدر مشغول میدانند او را می پرستند و از ترک بجا گوشت حیوان را و دیگر
نخورند و در آن ولایت سنگی از انگور است که نیم آن سیاه و نیمی سفید است و ایضا سنگی
که چون در آب اندازند البته باران آید و دیگری از دنبهای آن دیار حفر و چاهی است که مقدار
یک شبر آب دارد و اگر لشکری از آن حفره آب خورند و فاکنند و هیچ کم نشود. خزر
هم از بلاد ترکست و مردم شوخ در غایت حسن و جمال میباشند و چون پادشاه ایشان از عمر چهل
بگذرد او را عزل کنند یا بکشند و اعتقاد ایشان این است که روز و شب و باد و باران و زمین
و آسمان را هر یک معبودی علیحده است و معبود آسمان از دیگران بزرگتر است. انغوباد (?) از شهرهای
مشرق و از ثغور معتبر ترکستان است و در آن شهر طایفه ... با عقل و دانش میباشند.
قسطنطنیه شهری معروف و مشهور است بعظمت و بزرگی آن شهر امروز شهری در تمام روی زمین
نیست همواره دار الملک قیاصره بوده و الحال دار الملک سلاطین عثمانی است و باسلامبول
شهرت دارد و بنای آن شهر را ... نهاده اند و حصاری در غایت استواری و بلندی دارد
و روی ... دارد ارتفاع باره هشتصد و یک ذرع است و چندان عمارات عالی در آن
شهر ساخته و پرداخته شده که از ... حساب بیرون است از جمله مسجدیست نزدیک بسرای پادشاه
که بنای آنرا از حضرت سلیمان علیه السلام میدانند و در اطراف آن نیز عمارات ساخته اند که
الحال موسوم بایاصوفیه گردیده اگر کسی خواهد که مفصلا احوال آن شهر را مذکور سازد هر آینه از مطلب
ماند غریبی که درین ایام از آن شهر و مقام آمده بود نقل میکرد که در اسلامبول چهارصد مسجد است که در
روزهای جمعه نماز بجماعت میگذارند ایضا نهصد حمام ... انجام دارد و همچنین ... الامارة

انتهای

انتهای شهر بازارها و کاروانسراهاست از آنجمله هفت هزار دکان قهوه فروشی است که در هر دکانی
چندی از جوانان گل اندام شیرین شمایل با زلف چون دام و خال چون دانه نشسته مشتاقان
جذب دلها میکنند. بیت: ز نرگس مستشان بی شراب. فرو غلطد اندیشه مست و خراب. و ایضا
هفتصد میخانه است که هر میخانه مشتمل بر چندین خم و پیمانه است و اصل شهری بهشت مثال است
که یکی را قلاطه خوانند و در وی شصت هزار خانه است باعث آبادانی آنشهر را بعضی قسطنطین بن
سور بوس میدانند و برخی را اعتقاد این است که سام بن نوح علیه السلام همت بر بنای
آن گماشته و اصل شهر بر کنار بحر ... افتاده و آن بحر را بحر طرابوزان و بحر ازرق نیز گویند
و دریای بزرگ است بر زمین روس ... منتهی میشود و طول این دریا بقول صاحب نخبة الدهر
چهارصد و سی فرسنگ است و درین بحر جزایر بسیار است که حیوانات غریب الاشکال می
باشند و از جزایر این بحر ... می پرستند و ازین بحر دو شعبه خیزد یکی بجزیره سودان رود و
از آن قرب صد جوی بزرگ منشعب میشوند و شعبه دوم را خلیج فرنگ گویند و ببلاد صقالبه ...
منتهی شود و اراضی بلغار از جمله سواحل این دریاست. صاحب تحفة الغرایب آورده که در حدود قسطنطنیه
قریه ایست و در آن قریه خانه از سنگ ساخته اند که در وی تمثال رجال و نسوان و افیال و ... افتاده
هرگاه کسی را عضوی درد آید یا مجروح شود بدان خانه درآمده عضو موصوف را بر صورتی که مشابه او باشد
بمالد فورا بصحت تبدیل یابد چون احوال سلاطین عثمانیه بتفصیل در هیچ تاریخی بنظر نیامده و جهت
... تمامت احوال آن طبقه را ... حکایات لایق ... اشارات ...
گردانیده بر نسق اجمال سطری چند مذکور میسازد آورده اند که چون سلیمانشاه نامی که ... با عون
خان ... در فترت مغول بحوالی مرو شاهجان بجانب روم حرکت آمده و در آن حدود به ...
و محاربه کفار اشتغال داشت و پس از چندگاه از آنجا ... مراجعت کرده بحوالی حلب آمده و در پیش قلعه جعبر
خواست تا خیل خود را از فرات بگذراند که در آب فوت گشته در ظاهر قلعه مدفون گردید و از وی
سه پسر ماند. سنقر و کون دوغدی و ارطغرل. سنقر و کون دوغدی باتباع بوطن اصلی شتافتند
ارطغرل در ولایت روم ماند و همواره بجنگ کفار اقدام مینمود تا وی را سه پسر رشید بهم رسید
گوندز و ساروینه و عثمان و ارطغرل ساروینه را که بیوی ... داشت بخدمت سلطان علاء
الدین کیقباد سلجوقی فرستاده التماس ییلاق و قشلاق نمود سلطان قره حصار و ...
را ... ایشان ییلاق و قشلاق داده و در حال ... سلطان بدفع کفار تتار گرفتار گشته سفارش

آن حضرت با ارطغرل نمود و او با اولاد خود در آنجا و در ترددات نیک بتقدیم رسانید تا در سال ششصد و
هشتاد و هفت از پس نود سالگی بدرود این جهان بی بود نمود و بعد از وی ولد ارشدش عثمان
بجای پدر سریر مقام گردید آورده اند که وقتی عثمان در دیهی نزول نموده بود صاحب منزل گفت
که مصحف را پس پشت تو نهاده اند فی الفور برجسته روی بدانجانب آورده تمام شب بنماز و نیاز
گذرانیده ناگاه در میان خواب و بیداری شنید که یکی بوی گفت که چون تو این ادب بجای
آوردی ما نیز سلطنت این ولایت با تو و اولاد تو از زمانی در گذاشتیم و او بعد از این اشاره همواره الطاف
لطیفه غیبی میبرد و در خلال آن حال سلطان علاء الدین فوت گشت و هرج و مرج بدان ولایت راه
یافت و عثمان که بوفور عقل و فراست و افزونی تدبیر و کیاست ممتاز و پیشتر از همگنان بود بر زین
ملک سپستانی نشسته در سال ششصد و هشتاد و هشت بر قره حصار دست یافت و مورخان ابتدا
این دولت را از آن سال گیرند چه کلمه عثمانیه موافق تاریخ است و در ششصد و هشتاد و نه خطبه باسم
وی خواندند و اطلاق سلطنت بر او کردند و کار او روز بروز بالا گرفته و بر فتوحات موفور دست داد
و بر بسیاری از ولایات استیلا یافت چون سی و هشت سال حکومت نمود در هفتصد و بیست و
هفت فوت گشته در قبه بروسا مدفون گردید و او جهت امور ملک و نسق مصالح جمهور و نظم قواعد
سلطنت قوانین تازه نهاد چنانچه تا حال آن رسوم در میان اولادش استمرار یافته سر موئی تجاوز
نمیکنند و آینه بجهت آن رسم و آیین روز بروز سواد جاه و جلال و اسباب حشمت و استقلال
آن سلسله در تزاید و افزایش است ٭ چنان دادگر بود کز داد خویش ٭ دم گرگ می بست بر پای
میش ٭ و بعد از وی اورخان بن عثمان بر مسند پدر نشسته شهر ازنیک را که از معظمات بلاد این
روم است در سنه احدی و ثلثین و سبعمائه بگرفت و باهتمام سلیمان پاشای ولد رشیدش
گلی پولی مسخر گردید او در حین فتح بلاد در تسع و خمسین بقتل آمده اورخان نیز بعد از وی در ستین و
سبعمائه درگذشت قیصری صاحب شرح فصوص الحکم و سراج الدین الارموی در زمان دولت وی
بوده اند ٭ سلطان مراد بعد از اورخان پادشاه گردید او را خوندکار خواندند و ابتدا بیع الله شاهین و
قویمی را نوبس بیک ادرنه را در احدی و ستین و سبعمائه بگرفت بصواب دید قرا خلیل غلامان
کسیب را لازم ساخته ینکچری نام نهاد و کلاه نمدی سفید بافته بر سر ایشان گذاشت از آن زمان در
میان ایشان آن الکوف پیدا شد و او بتدریج بسیاری از شهرهای روم را مفتوح ساخت و در سنه
احدی و تسعین و سبعمائه بجنگ لاز رکشته غالب آمد و پس از آن بر سر تلی ایستاده نظاره اطراف

میکرد

میکرد که ناگاه یکی از کفار که مجروح بود افتان و خیزان متوجه وی گردید او را خنجری زد [illegible] جرعه شهادت
نوشانید نزدیکان خواستند که او را تنگ کنند خوندکار نگذاشت چون نزدیک رسید تیغی
بوی رسانیده خوندکار را بقتل رسانید و او پادشاهی بود بعقل و فهم معروف و بوفور علم و مروت موصوف
و قاضی زاده رومی که موسی پاشا نام داشت و جمال الدین اقسرایی که بچهار واسطه با امام فخر رازی
می پیوست و فناری که از تلامذه اقسرایی بود و شرح بر ایساغوجی نوشته و حاجی بکتاش که
صاحب سلسله بوده و تا حال آن نسبت باقیست معاصر دولت وی بوده اند و از سلطان مراد دو پسر
مانده بود یکی یعقوب و دیگری بایزید امرای دولت و اعیان مملکت یعقوب را هلاک ساخته بایزید
را بپادشاهی برداشتند ٭ ایلدرم بایزید بغایت غیور و قهار و متکبر و جبار بوده و تا آن وقت
آل عثمان بنابر ملاحظه علما علانیه شراب نتوانستندی خورد و چون نوبت بوی رسید مجلس
شراب بپا داشت و بر ظاهر پیران امر و نگاه داشت دفتر و دیوان که تا آن زمان در میان ایشان
نبود پیدا شد و در سال هفتصد و نود و دو استنبول را محاصره کرده شنید که سلاطین فرنگ جمع
شده بدفع وی جنگ می آیند فسخ آن اراده کرده با ده هزار سوار که همراه داشت باستقبال ایشان
جلادت برافراشت و کفار بقول صحیح دویست هزار نفر بودند و شیخ جزری در جهاد یاد کرده
که من در آن وقت با او بودم و به آیات و احادیث دل میدادم و چون تلاقی فریقین دست داد و
کفار قلب لشکرش را شکسته میدانستند بیکبار از یکطرف برآمده بر ایشان حمله آورده و برودی
جمعیتشان را متفرق ساخت لهذا که ایلدرم در آنجا بروی اطلاق شده و در آن جنگ کس بسیاری
بقید اسیری گرفتار گردیدند چنانچه از شیخ رمضان نیز نقل است که یکی از مسلمانان هشتاد
نفر از فرنگیان را اسیر کرده بود القصه ایلدرم بایزید را آن فتح بلند آوازه شده از کمال غرور
بنابر حمایت سلطان احمد جلایر و قرا یوسف ترکمان با امیر تیمور گورکان منازعه کرده و معامله بجای
و مقاتله انجامید و در هشتصد و چهار بین الجانبین صف کارزار راست شده مقید گردید و
امیر تیمور مراحم پادشاهانه را شامل حال وی گردانیده اراده داشت که وی را مطلق العنان سازد که
در خلال حال غیرت بر وی غلو کرده بمرض ضیق النفس در هشتصد و پنج وفات یافت قضاء الله فوت
ایلدرم بایزید تاریخ است مولانا حاجی پاشا مصنف کتاب الشفا و محیی الدین الکافیجی استاد
سیوطی و مجد الدین محمد بن یعقوب صاحب قاموس در زمان دولت وی بوده اند و از وی شش
پسر بوده ارطغرل که در جنگ مذکور ناپدید شده و عیسی و موسی و مصطفی بوده و سلیمان و سلطان محمد

موسی و قاسم و جمعی از امرا مثل علی پاشا و اینه بیک سوباشی و چسن ارناود و غیره پیش سلیمان به روم
ایلی برده بسلطنت نشانیدند و سلطان محمد باماسیه رفت و موسی که در عهد پدر مقید
گردیده بود از مجلس امیر تیمور خلاصی جسته نعش والد خود را بر سا برده بپادشاهی نشست و سلیمان
با سپاه موفور قصد وی کرده موسی ببلاد فرنگ گریخت و در اروپه سپاه بسیاری بر سر وی
جمع آمده بجانب سلیمان در حرکت آمد و در وقتی که سلیمان در حمام بود غافل بدان شهر در آمد و چون
سلیمان از حمام بر آمده راه فرار پیش گرفت قضا را گذرش بر دیهی افتاده مردم آن موضع ویرا
بقتل آورده سرش را نزد موسی آوردند و موسی من حیث الاستقلال قایم مقام پدر گردیده ابتدا
مردم آن موضع را که در قتل برادرش جرات کرده بودند بقتل رسانیده بتدریج خواست تا امرای
سابق را از میان برداشته غلامان را تربیت نماید که انجماعت پیش از قصد وی سلطان محمد
پیوسته او را بدفع برادرش محرص گردانیدند و در سال هشتصد و چهارده تلاقی فریقین دست
داده موسی بدست افتاده محبوس پس مقتول گردید و سلطان محمد چون برادر خود موسی را بزه کمان
کرد بعضی ترکان گویند از میان برداشت هر آینه کرچجی اشتهار یافت در مبادی احوال
شخصی ظهور نموده دعوی کرد که مصطفی پسر ایلدرم بایزید منم و در میان او را در مه مصطفی نام نهادند و
آتش آن فتنه بالا گرفته مدتی ملتهب و مشتعل بود تا در سنه خمس و عشرین و ثمانمایه او را بدست آورده
باب تیغ مرگ لعاب آن التهاب را انطفا بخشیدند و در سنه ثمان و اربعین و ثمانمایه دلش از
سلطنت صوری گرفته پسر خود سلطان مراد را بجای خود نشانیده عزلت اختیار نمود و بعد
چندگاه باز بهوای سلطنت کرده و پسر نیک اختر اصلا مضایقه در آن ننمود و چون سلطان مراد در اربع
و خمسین و ثمانمایه باجل طبیعی در گذشت سلطان محمد بن سلطان مراد در محرم سال مذکور بیمن اجمعت
غیری بر تخت سلطنت جلوس نموده مرتبه بیش از آبا و اجداد در گذشت ٭ جهان را بنکوئی جهاندار
شد ٭ بتخت حکومت سزاوار شد ٭ و از جمله آیات اقتش یکی تسخیر شهر استنبول است که دست
تسلط هیچ پادشاهی بدان نرسیده بود و او بناهای غریبه و تصانیف بدیعه آن بلده را در
هشتصد و پنجاه و هفت جبرا و قهرا بگرفت یکی از فضلا تاریخ را بلده طیبه یافته پس از آن
میان او و حسن پادشاه ترکمان کدورتی حادث شده مهم بقتال و جدال کشید اگرچه اغورلو محمد پسر
حسن ابتدا استقلالی ویرا منهزم ساخته خاص مراد را که امیرالامرا بود بقتل رسانید اما در تاریخ سنه
ثمان و سبعین و ثمانمایه در حدود ارزنجان تلاقی فریقین دست داده شکست بر حسن پادشاه افتاد و

بنی

نیل بیک پسرش بقتل آمد و غزری نیز که نصرا عزیزا تاریخ آن فتح یافته و با این اقبال و شجاعت
بعلم و فضل اتصاف داشته رعایت فضلا بسیار مینمود چنانچه مولانا علی قوشچی بعد از
فوت میرزا الغ بیک اراده حج نموده چون به تبریز رسید حسن پادشاه بتقدیم لوازم گرامی داشته
برسم رسالت نزد سلطان محمدش فرستاد و سلطان محمد ویرا بتعظیم پیش از پیش نموده
خواست که نگاهدارد مولانا گفت چون بنده برسالت آمده ام توقف من مناسب نیست
بعد از معاودت اگر اشاره افتد به بندگی سلطان خواهم رسید سلطان بر جاده رضای وی
رفته حکم فرمود تا در هر منزلی که مولانا نزول نماید حکام و عمال آن منزل هزار دینار سرخ بمولانا تحف
نموده برسم ضیافت و خدمتگاری قیام و اقدام نمایند و مولانا بعد از ادای رسالت بخدمت
سلطان رسیده مدرسه ایاصوفیه بوی مقرر گردید و حکم شد که هر روز صد هزار درم جهت
صرف معیشت مولانا سامان نمایند تا بفراغبال نقش فراغ ده بر خاطر طلبه نگارد و مولانا در نهایت
اعزاز و احترام روزگار میگذرانید تا لوای قضا بعالم بقا برافراشت و مولانا علی رساله حساب
بنام سلطان نوشته مسمی بمحمدیه گردانید و در کتب التحفه که مولانا باستنبول آمده دختر برادر خود را
بحباله شیخ محیی الدین موسی اسکلیکی که از مشایخ عظام آنمقام بود در آورده و از ان دختر مولانا ابوالسعود
که اعلم علمای زمان بوده بوجود آمده و او را تفسیریست که تاریخ اتمام آن را تفسیر اکبر یافته اند و
مولانا عبدالرحمن جامی چند قصیده در مدح سلطان محمد گفته که مطلع از ان قصاید این است
کم کسی بر سر جاه و جلال چون تو گرد اکتساب فضل و کمال و سلطان محمد بنیکنامی روزگاری
گذرانیده در آخر یوم الخمیس سیم ربیع الاول سنه ست و ثمانین و ثمانمایه در حوالی کل بری فوت گشت
تاریخ این واقعه را فی یوم الخمیس یافته اند و پس از وی پسرش سلطان بایزید در روز شنبه نوزدهم شهر
مذکور بر تخت نشست و برادرش جم سلطان از قرامان که باقطاع او مقرر بود لشکر فراهم آورده
متوجه برسا گردید و سلطان بایزید با جنود موفور بجانب وی نهضت فرموده در ینکی شهر تلاقی
اخوین دست داد و جم سلطان بعد از هزیمت بولایت افتاده فوت گردید و سلطان بایزید
در ایام سلطنت صاحب اقتدار گشته ولایات بسیار مفتوح ساخت خصوص ولایت حصار
القلعه که از معظمات ولایت فرنگست سلطان بایزید را سه پسر بود ٭ سلطان احمد ٭ سلطان
قورقت ٭ و سلطان سلیم ٭ و سلطان احمد اکبر اولاد او بود و پدر او را زیاده بر دیگران دوست
میداشت و او همیشه بعیش و نشاط روزگار میگذرانید و سلطان قورقت با اهل فضل و کمال بسر برده فضیلت

نیز نحیف داشته و سلطان سلیم شجاع و مدبر بوده و در ترابوزان انقطاع داشت چون خبر ضعف
پدر بعد رسید با مبلغ چهار هزار سوار ایلغار کرده خود را باسد و بزرگ رسانید چون پدر از
آمدن او خبر یافت کس نزد او فرستاده باعث آمدن پرسید او در باب اضافه علوفه سخنان
معروض داشته همه مبذول شد پس از آن کوچ کرده متوجه ولایت خود گردید و در خلال احوال جمعی از
مفسدان بعرض رسانیدند که سلطان از آمدن تو آزرده شده کس بطلب سلطان احمد فرستاده و تخت
را بوی سپارد او از این خبر در بحر اضطراب غوطه خورده لوای مخالفت برافراخت و بعد از اتفاق
فریقین در اماسیه اوردوی اسلامبول مغلوب گشته به پرسش سلطان سلیمان که صاحب کفه بود
پیوست و بعد از خلع وی بجد شده خواست که سلطان احمد را بر تخت سلطنت نشانند که امرا و ینگچریه
که با او زبان یکی داشتند اتفاق کرده از سلطان التماس نمودند که او را ولیعهد سازد و سلطان
درین باب تعلل داشت و با هم یکدیگر گشته جمعی در خفیه کس بطلب وی فرستاده او را طلب داشتند
چون با اسلامبول رسید مصطفی پاشای وزیر اعظم که صهر و مصطفی ینگچری آقاسی و مقدم پاشا و در
سلطنت وی اتفاق کرده طوعاً و کرهاً از سلطان رخصت جلوس او حاصل کردند و سلطان با امرا بولس
پاشا و قاسم پاشای دفتردار بقلعه دیمه که با سلطه چنین روزی ترتیب یافته بود فرستادند و در اثنای
راه مرض قوی بر سلطان غلبه کرده در سنه ثمان عشر و تسعمایه وفات یافت و مولانا عبدالرحمن جامی سلسلة
الذهب را باسم او کرده و چنانچه از این چند بیت ظاهر میشود ❁ کارش نوشیروان کنون بودی ❁ هم
از بیشتر زرفزون بودی ❁ تا ره دعوی عدل شرمنده ❁ خسرو روم راشدی بنده ❁ مهبط النور والعلی سلطان
بایزید ایلدرم شد دوران ❁ و از بدایع اتفاق این مصرع از روی حساب موافق سال جلوس است ❁ مولانا
محمود بن محمد قاضی زاده المشتهر بمولانا میرم چلبی همزمان وی بوده و بنام سلطان شرحی بر زیج الغ
بیگی نوشته و ایضاً شاه محمد طیب قزوینی که از بی‌نظیران زمان بوده در خدمت آن پادشاه و مرید
و از تلامذه مولانا جلال الدین محمد دوانیست بعد از تحصیل بمکه شریف رفته در آنجا اقامت و وقت
بتفریح اوصاف فضل و کمال او بسلطان رسید و از شریف مکه وی را طلب نمود و بتدریج کارش بجائی
که محسود همگنان گردید و او را چند تصنیف است مثل ❁ شرح موجز ❁ شرح کافیه ❁ شرح ایساغوجی ❁ تفسیر قرآن
و غیرها ❁ سلطان سلیم بن سلطان بایزید در بیجاهم صفر بر اورنگ فرمانروائی برآمده متوجه برسا گردید
هشت نفر از برادرزادهای خود را که در آنجا بودند بدست آورده بقتل رسانید و از آنجا متوجه مغنیسا گردید
برادرش قورقود خبر وصول او خبردار شده در یکی از جبال گریخت و آخر ظاهر گشته بقتل رسید و بعد از آن

ایام از زبان امرا و مقربان خود کتابات نزد سلطان احمد نوشته او را بر مخالفت تحریض نمود
و سلطان احمد گول خورده لشکر بر سر سلطان سلیم کشیده در حین قتال مغلوب شده مقتول
گردید چون از دفع اقربا بپرداخت سپاهی از اطراف ولایت مصر آورده متوجه آذربایجان
گردیده و خسرو ایران شاه اسماعیل ماضی در همدان از آمدن او خبر یافت و روانه گردید و هزار سوار که ملازم
اردوی وی بودند خان گیلان بجانب وی معطوف گردانید و در اول رجب سنه عشرین و
تسعمایه در بیست فرسنگی تبریز بموضع چالدران تقارب فریقین دست داده و قتال صعب اتفاق
نموده پس بسیاری از مردم ایران بزخم تفنگ ایشان تیر جنگ گشته گردیده سلطان سلیم به
تبریز آمده و هشت روز در آن شهر توقف نموده در آخر ماه طبل کوچ زده بجانب روم حرکت
آمده در سنه احدی عشرین و تسعمایه قلعه کماخ را از تصرف گماشتگان شاه اسماعیل بیرون آورد
همدین سال لشکر بالکای ذوالقدر کشیده علاءالدوله را مستاصل ساخت و در اثنای قرین
با سلطان قانصوه غوری صف قتال و جدال آراسته ولایت مصر و شام را از تصرف وی بیرون
آورده و در سنه ثلث و عشرین و تسعمایه که در مصر قشلاق نموده بود شریف برکات شریف مکه
فرزند خود ابو نمی را بخدمت سلطان سلیم فرستاده و اظهار اطاعت و انقیاد نموده خطبه بنام
او خواندند پس از آن سلطان سلیم بحلب آمده محمد پاشای را که بغلو چاوشی اشتهار داشت
بدیاربکر فرستاده تا آنجا را مسخر ساخت و قراخان برادر محمد خان استاجلو را که از جانب شاه
اسماعیل حکومت مینمود بدست آورده بکشت و خود لشکر بدیار عرب کشیده آن ولایت را
نیز بحیطه تصرف آورده و بعد از چنین فتوحات در شب جمعه ششم شوال سنه ست و عشرین و تسعمایه
بدل پر حسرت دست تهی در وادی خاموشان منزل گزید علاوه قتلش شصت و هفتاد و هفت بوده
تاریخ جلوسش از این مصراع مفهوم میگردد ❁ سلطان سلیم اولدی صاحبقران عالم ❁ و در تاریخ جهان
آرا آمده که مولانا حلیم بن علی قسطمونی که معلم سلطان بود بتدریج مرتبه حشمتش بجائی رسید که جمع اعیان را
با دولتی بیشتر ... ایشان شاق می آمد و یکی از ظرفا در آن باب این بیت انشا نموده ❁ شعر
شول دولتکه نام شریفی سلیم اولا ❁ لایق بولکه مصاحبی عبدالحلیم اولا ❁ چون ساعد احوال سلطان سلیم
از سوانح حیات خاطر ... ❁ سلطان سلیمان بن سلطان سلیم در آن ... کسان فرستاده
او را طلب داشته در پانزدهم شوال همین سال بر اورنگ شاهی نشانیدند ... قصیده در
آن روز بگفت که بمعرض تاریخ جلوس بود و این بیت از آن جمله است ❁ بماده زمان ملک کامرانه

بکار او پس بعهد سلیمان ثانی؛ و او از جمیع آل عثمان بعدالت و شجاعت امتیاز داشت و چهل و
هشت سال پادشاهی کرده در عهد او ممالک روم بکمال آبادانی رسیده ولایت بسیار بر الکای موروث
افزوده از شهریار ایران شاه طهماسب صفوی نقل است که سلطان سلیمان جای بنده بود و پادشاهی
سکه و خطبه او داده و مخفی بر او علوفه خوار داشته اگرچه چند کرت بجمعی چهار کرت لشکر آورد و هیجان کرد
اما هیچ وقت کاری از پیش نتوانست برد آخر در مقام رضاجویی آمده در سنه تسع و ستین
قواعد صلح استحکام پذیرفت جهانی آسوده و چون بسبب شاه صلح کرده و عالمیان از طرفین بدان
مبتهج و مسرور گشتند قاضی عطای رازی در آن وقت این قطعه انشا نموده؛ شکر خدا که از کرم کرد
کار؛ و قاید اقبال و دین کهنه دیر؛ مشتاق صلح شاهان جهان؛ داد و گشت آتش حسرت بغیر؛ و ضابط
ایام چو تاریخ صلح؛ جست خرد گفت که الصلح خیر؛ و باعث صلح پیشتر این بود که در نهصد و شصت
و چهار سلطان بایزید برادر سلطان سلیمان با دوازده هزار سوار گریخته بجانب ایران در حرکت
آمده شاه طهماسب مقدم وی را گرامی داشته انواع اعزاز و احترام بجای آورد تا آنکه نار ابو
قلابتی مشتعل گردیده سلطان سلیمان که بغایت از وی هراسان بود آن معنی را فوز عظیم دانسته
علی شاد ابراهیم رسالت فرستاده اظهار دوستی و یکجهتی نموده و بر اثر آن خسرو پاشا را با تحف
و هدایای فراوان ارسال داشته التماس نمود که بایزید را بوی سپارد تا بقتل رساند شاه غیور
که در دفع و رفع او متحیر بود آن مطلب را غنیمت دانسته سلطان بایزید را بوی سپرده خسرو پاشا
وی را با فرزندان هلاک ساخته نعش ایشان را بر سر جا نقل نموده پس از این قضایا سلطان سلیمان نیز
از غوغای جهان باز پرداخته در نهصد و هفتاد و چهار روی بعالم جاودان آورد؛ پس از وی سلطان سلیم
بن سلطان سلیمان پادشاه گردیده او نیز در نهصد و هشتاد و دو رایت توجه بعالم بقا برافراشت
و بر اثر او سلطان مراد صاحب ملک آل عثمان گشته کرار وی را با جنود نصاری محاربات دست داده
همه وقت فایق آمد و الحال سلطان محمد بن سلطان مراد بر اورنگ خسروی روم و فرنگ سایر امصار
و اقطار بر او بخوبی متمکن بوده در غایت ابهت و عظمت است؛ رومیه شهریست در غایت عظمت
و بزرگی و شش صد گرمابه دارد و بازار مرغ فروشی آن شهر را یک فرسنگ نوشته اند و اطراف آن مقبول
چهل فرسنگ بقول سیزده فرسنگ است و عرض او ده فرسنگ و شهر پرده و دیوار ارتفاعش
ذرع گفته اند و دوازده دروازه دارد که یکی را باب الذهب و دیگری را باب ... گویند و همچنین از دور
بنا دیده که پستونهای آن همه از مس است و سقف آنرا نیز از مس ساخته اند و بر بالای آن نیز ...

کرد

که در درگاهش نهایت تکلف بکار رفته از آنجمله عمارتیست که هزار و دویست ستون مرمر و هزار و
دویست ستون مس دارد که طول هر ستونی پنجاه ذرعست و هزار و دویست دروازه مس که اکثر
آنها را بتنگهای طلا و نقره گرفته اند و ابواب عاج و آبنوس و صندل خود بسیار است و صد و سی زنجیر
است از زر و نقره که قنادیل طلا بر آن محکم ساخته اند و طول و عرض آن عمارت یکفرسنگ است
و از ولید بن مسلم نقل است که در شهر رومیه ببازار بیطاران رسیدیم نردبانی یافتیم چون
بالای آن بر آمدم بازاری دیدم عظیم طویل که صرافان نشسته بودند چون پاره از آن سپری
شد باز زینه پیدا شد فرود آمدم فضایی دیدم قریب شش میل که مردم در وی بیع و شری مشغول
داشتند و کلیسه در میان آن فضا ساخته بودند که دری بسوی مشرق و دری بمغرب داشت و
برین در دوازده چار پای هفت رنگ و زنند نقشهای مصر و فرنگ آویخته بودند و دیگر تکلفات
بکار برده؛ شلشوین شهر بزرگ نام است بعضی شلشوق و برخی شلشون نیز خوانده اند بر کنار
محیط واقع است مردمش مذهب نصاری دارند و در انجا نوعی از سرمه سازند که چون در
چشم کشند سیاهی آن زایل نشود و بمذهب ایشان اختیار طلاق در دست زن باشد؛ یوشنه
از بلاد افرنج است و بعضی کرشنه نیز گفته اند و در آنجا صنفی از مردم می باشند که نصف موی
ایشان در غایت سپیدی و نیمی در نهایت سیاهی است؛ زره گران و تبه سران دو قلاع قریست
بطرف باب الابواب که اهل آن دیار قامتهای طویل و سینهای پهن و چشمهای کبود داشتند و بغیر
از زره ساختن کار دیگر نمیدانند اما بغایت غریب دوست مهمان می باشند و در آن باب مبالغه را از
حد میبرند چنانچه اگر کسی در خانه شخصی مهمان شده باشد و پس از دو سال میهمان ولایت وارد شود و
خواهد که بجای دیگر منزل گزیند میان میزبانان بر سر مهمان مهم بجدال و قتال انجامد و قبل از این ایشان را
مذهبی و ملتی نبوده و هر که میمرده گوشت را با طعمه کلاغان ساخته استخوانش را در سرداب گذاشته اما
الحال شنیده میشود که بشرف اسلام مشرف گشته مذهب شافعی دارند بر رای عالم آرای مطالعه
کنندگان پوشیده نماند که چون بمجملی از غرایب اقلیم ششم نوشته آمد الحال قلم قدم
در ساحت اقلیم هفتم نهاده ختم سخن بدان مینماید؛ به پستوی عقل این یک چند سخن
برین؛ تواریخ و اثار خوانده ام بسی؛ حکایات بشنیده ام از هر کسی؛ سخنها که چون گنج آگنده بوده؛ بهر نسخه در
پراگنده بوده؛ ز هر نسخه برداشتم مایه؛ بر او بستم از نثر پیرایه؛ پراگنده از هر دری دانه؛ برآراستم
چون مستخانه؛ الاقلیم السابع؛ این اقلیم بقمر منسوبست لون عامه ساکنانش میان شقرت و

و پا فرو شده ابتدای این اقلیم از جانب مشرق بر بلاد یاجوج و ماجوج گذشته بر بلاد کیماک پس الان
و بلاد صقلاب گذرد و بر جنوب بلاد ترخان رود و طول این اقلیم از مشرق تا مغرب هزار و پانصد و
هشتاد میل و پنجاه و چهار دقیقه است و عرضش صد و هشتاد و پنج میل و مساحت این اقلیم صد
و هشتاد و هفت هزار و هفتصد و بیست و یک فرسنگ است و درین اقلیم عمارات کمتر است
در تمام این اقلیم بیست و سه شهر است و بقولی پنجاه شهر و ده کوه عظیم و چهل و نه رود و از شهرهای معظم
یکی **بلغار** است نزدیک به ولایت اتل و از غایت برودت درآن موضع اشجار نروید و آورده‌اند
که بلغار را بنیه بلغار پسر کمال بن یافث است چنانچه در مقدمه اقلیم سادس اظهاری بدان نموده و
شهر بلغار باعتقاد بعضی در نهایت شمال واقع شده و باعتقاد صاحب مجمع الانساب در میان مغرب
شمال است نزدیک بقطب شمالی و در اوایل فصل صیف شفق در آنجا غایب نشود و کوتاهی روز در
بلغار بچهار ساعت میرسد و شب به بیست ساعت و بر عکس میشود و در ناحیه بلغار مرغیست که
نصف منقار اعلی او و ششش و بجانب یمین مایل است و ششمانه بجانب یسار رسش لام الف مدوث
اکل بهم منطبق کرده و گوشت و اکثر امراض نافع است خصوص بینک کرده و مشانه را و بیضه
او را چون بر برف گذارند برف گداخته شود و ابو حامد اندلسی مرویست که در بلاد بلغار شخصی دیدم
از نسل عادیان که بغایت طویل القامه بود و در خدمت پادشاه بلغار تقرب تمام داشت و در هر لشکری
که او بودی فتح میسر شدی و خصم هزیمت یافتی و اهل بلغار جمله مسلمانند و مذهب حنفی دارند و باعث
را چنین گفته‌اند که وقتی یکی از صلحا که از طبابت بهره‌ای داشته بدان دیار رسید و اتفاقا پادشاه
آن ناحیه را عارضه بوده که جمیع اطبا از معالجه آن عاجز و معترف بوده‌اند و آن مرد صالح بعرض رسانید
که اگر ملک عهد نماید که بعد از معالجه مسلمان شود من متعهد رفع آن عارضه میشوم و پادشاه بعد از شفا
یافتن مسلمان گشته بتدریج مردمش نیز مسلمان شدند و از نیکان آن شهر یکی خواجه احمد است که در
غزنین میبوده و حکیم سنایی غزنوی مدحی بنام او گفته و قبرش الحال در بالای قبر سلطان محمود
واقع است و آن پشته ایست بغایت خضرت و نضارت موسوم به پشته چگل ه خواجه بلغار که
او صاحب اسرار بود ه هر که شد شد او بر همه سالار بود ه پشته کوه چگل گر وطن او نیست چه باک ه لعل
قدر آن شد که بکهسار بود **صقلاب** در غربی اقلیم سادس افتاده اگرچه داخل اقلیم سابع است
اما پاره از اقلیم ششم را نیز دارد و بعضی ایشان در اطراف اقلیم سابع بیرون از هفت اقلیم توطن
دارند چنانچه در اقلیم سادس مجملی از ان نوشته آمد و صقالبه چند قوم‌اند از غایت شدت و صولت

هر قوم

هر قوم را پادشاه علیحده است و همواره لوای منازعت یکدیگر می افرازند که اگر اختلاف ایشان نبودی
هیچکس طاقت مقاومت ایشان نداشتی و الحاصل بعضی مذهب نصاری دارند و بعضی آفتاب
بعبودی می پرستند و پسران ایشان چون بحد بلوغ رسند تیر و کمانی بدو داده رخصت کنند که
بجهت خود اسباب معیشت بهم رسانند و دختران ایشان سر و پای برهنه بیرون آیند و گرد کوی
بازار گردند و هر کرا میلی بهم رسد بسوی آورده و بر سر وی انداخته و نام زنی بر او کنند و آن دختر دیگر از منزل
بیرون نرود و وقتی که شوهر ببیند در مذهب ایشان اینست و نیز زن جایز و شایع است و در
نزدیکی ایشان موضعی است که قوم آن موضع از صنف یاجوج و ماجوج‌اند چنانچه یک گوشش بجای فرش
بزیر خود می اندازند و گوش دیگر خود را می پوشند و قد ایشان یک شبر و نیم است و دشمن سباع و کلانها
دارند و مانند سگ فریاد کنند **یاجوج و ماجوج** باعتقاد بسیاری از اهل تواریخ از نسل یافث بن
نوح‌اند چون هر یک از اولاد یافث قطری از اقطار زمین رفته اقامت نمودند یاجوج و ماجوج
باقصای اراضی مشرق بجایی که سد اسکندر ساخته شده مقیم گشته‌اند و از نسل ایشان خلقی کثیر وجود
آمد چنانچه عبدالله عمر گوید که بنی آدم ده جزو شدند از انجمله نه جزو یاجوج و ماجوج‌اند و یک جزو سایر اهل عالم
و در بعضی از اخبار آمده است که یاجوج و ماجوج دو طایفه‌اند هر طایفه بچهار صد قسم منقسم میشوند
یک نفر از ایشان نمیرد تا هزار کس از نسل خود نبیند و تمام طوایف یاجوج و ماجوج منحصر در سه فرقه‌اند اول
جماعتی‌اند که هر یک را صد و بیست گز طول قامت بود و عرض ایشان بدان نسبت باشد و صنف دوم گروهی
اند که طول و عرض ایشان صد و بیست گز است و صنف سیوم گروهی‌اند که طول و قصر قامت ایشان
از یک شبر تا چهل گز گشته و این صنف را گلیم گوش نیز گویند و فیل و کرگدن را با یاجوج و ماجوج مقاومت
نتوانند کرد و از اجناس وحوش و سباع خانه و هرچه بدیشان باز خورد بخورند و هر گاه کسی از ایشان
بمیرد گوشتش را بخورند و ایشان را ملتی و مذهبی نباشد و در رنگ حیوانات معاش کنند صاحب روضة
الصفا آورده که اهل تواریخ گفته‌اند که سد یاجوج و ماجوج را اسکندر ذوالقرنین بسته و بعضی گفته‌اند که از
محدثات ذوالقرنین اصغر است که اسکندر بن دارای بن بهمن بن اسفندیار باشد که اسکندر رومی
گویند بهر تقدیر اسکندر از فرشته‌ها فرموده شنید پس ره گداخته از فرشته سد را بساخت و آورده
اند که طول آن سد صد فرسنگ است و عرضش پنجاه فرسنگ و هنوز آنرا آب بیاشیده‌اند و از تفاصل
با برکوهی در روزه و بر آن ساخته‌اند که دو لفت دارد و هر لفتی را عرض شصت ذراع است و از تفاصل عرض
هفتاد ذراع و پهنای هر دو بیست و پنج ذراع که از روی ریخته‌اند قفل بر ین بسته‌اند و اندکه طول آن هفت ذراع است

وکلیدی نیز آویخته بقدر هفت ذرع و بیست و چهار دندانه دارد و در حوض دو بسته با دوی و ملکی که در آن
حوالی باشد هر جمعه فرستاده است که با جمعی از مردم قوی هیکل بآنجا روند و گرزهای گران همراه خود برده
بیکبار آن گرزها را بر آن در زنند و قفل را بجنبانند دلالت بر آن کنند که این در را پاسبانی بود
و این نیز شهرت تمام دارد که یاجوج و ماجوج هر روز یکبار به پیش سد آیند و بنیش و چنگال و زبان بجایی سایند
که از سد امکان باقی نماند چون شام شود باز گذارند که صباح باز آمده سوراخ خواهیم کرد و چون صبح بآنجا
آیند بقدرت حق تعالی آن سد را بر قرار اول بینند تا روز قیامت معامله ایشان همچنین باشد و چون
خروج ایشان شود سد را سوراخ نموده برآیند و روی زمین را فرو گیرند و هر حیوانی که یابند بخورند
کلی ایشان بمیرد او را نیز بخورند و بر تمام خلایق غالب آیند و آنچه در دست ایشان کشته نشوند در
حصنها متحصن گردند بعد از آن بجنگ خدای در پیوندند تیر بطرف آسمان افکنند و بقدرت خدای عالم
تیر ایشان خون آلود بزیر باز گردد و بدین سبب خوشحال گردند و گویند چون بر اهل زمین غالب شده بودیم
اکنون اهل آسمانها نیز مغلوب ساختیم و بعد از آن حق سبحانه و تعالی کرمی را بر ایشان گمارد که آن کرم
را نغف خوانند آن کرم بهادر گوش ایشان روند و آنجماعت را هلاک سازند و مردمی که از ایشان
گریخته در کوهها و قلاع محکم شده باشند شادی کنان بمکان خویشتن باز آیند و بعد از آن حق
تعالی بارانی بر ایشان بباراند که روی زمین را از اجساد پلید آنها پاک سازد و بدریا اندازد و در
مسالک ممالک مسطور است که واثق خلیفه بخواب دید که سد یاجوج و ماجوج گشاده شده پس سلام
ترجمان را بآنجا پس فرستاد تا تحقیق سد نماید سلام از سامره بارمنیه رفت و از آنجا بالان
آمد و از آن موضع بباب الابواب و از آنجا بولایت خزر و ملک خزر که ترخان نام داشت کسان
همراه سلام کرد و بتعیین ایشان بجانب ولایت غز بیست و شش روز راه رفتند تا بزمینی رسیدند که بوی
ناخوش داشت بشام رسیده ده روز دیگر آن زمین را نوشتند تا بجایی رسیدند که گویی نظر
در آمد حصنی که جمعی در روی بود که در آن آبادانی در آن موضع اثری نیافتند و مردم خلق از آن شهر نیز
در گذشتند و رفت منزل طی کردند بیعضی حصون رسیدند که نزدیک بدان کوه بود که سد یاجوج
و ماجوج در شعب آن کوه واقع است اگرچه بلاد شان تنگ بود اما صحرا و املاک بسیار داشت و جمع
شهرها از زمین حصنی بود و ولایت حصین که مستحفظان سد یاجوج و ماجوج در آنجا ساکن بودند و دین اسلام
داشتند و زبان عربی و فارسی را میدانستند اما از وجود خلفای بنی عباس خبر نبودند بهر تقدیر
سلام را آن روز نگاه داشتند و روز دیگر برداشته نزدیک سد بردند سلام کوهی دید و روی بران

کوهی

کوه پیچ قرکیابی ندیده بود و پیش آن نموده را از خشت پخته و قلعی چنان بلند برآورده بود که
زیاده بران گنجایش نداشت و بعد از آن دید و تفرج برگاشت و خاطر از گشتن سد فارغ ساخته
عنان مراجعت بطرف دار الخلافه برتافت و آورده اند که رفتن و آمدن سلام بدو سال و چهار ماه کشیده
بود **باجق** بلده ایست از بلاد روم و مردم آن با یکدیگر مشفق و مهربان باشند و چون کسی متهم
شود بمندی یا بامر دیگر قدری آهن بآتش گرم کنند و چیزی از انجیل بر خوانند و دو چوب فرو
برند و آن آهن را بانبر گرفته بر بالای آن دو چوب نهند و متهم آن آهن را بردارد و چند قدم ببرد
و بیندازد پس دستش را ببندند و روز سیم باز کنند اگر دست او آبله زده باشد مجرم و گناهکار باشد
و الا بیگناه بود **باطن الروم** موضعی است که جمعی از نصاری متوطن باشند و بیکدیگر دوستی و محبت
دارند و از ایشان هر که بگناهی متهم گردد چهار دست و پای او را بسته در آب می اندازند
اگر فرو رود گناه ندارد چه او را آب قبول کرده و اگر فرو نرفت گناهکار است و او را بسزا رسانند
جابلقا شهریست در نهایت بلاد مغرب و اهل آنجا از اولاد عاد اند و یهودان برین اعتقاد
که چون اولاد موسی از بخت النصر گریختند حق تعالی ایشان را بآنجانب جابلقا انداخت
تم الحمد و المنة که بمساعدت توفیق ابدی و موافقت تائیدات سرمدی این صحیفه منیع منتظم
گردید و در لباس سواد مخفی بود و کسوت پاشی این مخدره لطیف پیکر که مهد بعید از جلباب
تحریر موقوف بود در حلیه تصحیح و حله تنقیح جلوه گر آمد شکر که این پیکر مشکین نقاب کرد عیان
عارض چون آفتاب باغ پر از زیب لب لنواز جلوه گر آمد بر اهل نیاز جوهریان بازار سخن
شناسی جواهر زواهرش را گوشواره گوش هوش کرده اند و صیرفیان کارخانه
لآلی آبدارش را گرتیه او شاخ سازند از بهر قبول طبع که هر سخنی بسیار درین کتاب بردم
رنجی بر هر صفحه ای از وی شاندم در هر کنجی بنهفتم گنجی و این در شاهوار که از بحر گفت
بساحل نطق و معرفت افتاده نظم و نثری بود که گرد خمول ترک بر تارک آن نشسته بود و چون
بهره وفا از هم گسسته بر تارک پود و نسج آن خاک نسیان تنیده یعقوب وار بسیار سعی
کثرت نهاده شده و فرزاد و نهاد و پیشانی گوهرهای معانی غرا شنیده گردید تا یوسفی بدین آیین
چهره گشایی نمود من که بنو اضحی این نیکو شرف خون جگر خورده ام از حرف حرف عقل
گرچه خون خورده ام تا بتو این عقد در آورده ام خاطرم افکنده بهزاران چنین تا بتو آورده عروسی
چنین طبع سخن سنج شناسد که چیست گو رچه داند که درین خانه کیست هر ... که مرا این خوان

آن نه رطب است که از جان بود هست امیدم که سخن با بستان چون گذر آرند درین بوستان

دل ز میوه او خوش کنند وقت بیهوده فرامش کنند استغفر الله چه هذیان میگویم و طرفه چه طره

می پویم صدف است و چند بیمقدار دُر بر هم ریخته و خذف ریزه چند بی اعتبار با که کم آمیخته قابل آنکه بکار

و لایق طبع دیوانگان است نه بال لنظر ارباب کاسی و نه کامل خرد افزا از آن اعتباری چون

مجالات مستان بیهوده و مانند خیالات سگ پستان بگزاف آلوده اما با این همه عیب و منقصت

امیدواری بعنایت حضرت باری جل ذکره چنان است که بنظر اصحاب هنر و بسمع ارباب فضل

منظور و مقبول گردد بمنه و کرمه الهی لطف خود را یار من کن

ز رحمت یک نظر در کار من کن چنانم بخش روشن آشنایی که از من گو رهم گیرد

جدایی اجابت را صفیر ادیم کن سعادت را غلام گوگیم کن که تا مطلوب

جانم حاصل آید کر قوم قبول کمال آید بود گر یک معنی آشنایی

کنند یادم باخلاص دعاست

تمت الکتاب بعون الملک الوهاب فی آخر یوم الجمعة ثالث

شهر الله المبارک ربیع الاول سنه ثلث و تسعون بعد الالف

من الهجرة النبویة المصطفویة صلی الله علیه و آله الطاهرین المعصومین

آمین یا رب العالمین علی ید العبد الضعیف النحیف المحتاج الی

رحمة الملک الغنی جهانشاه فی مشهد المقدس الرضوی

اللهم اغفر للمؤمنین و المؤمنات بحق النبی و آله

الامجاد

ءءءء